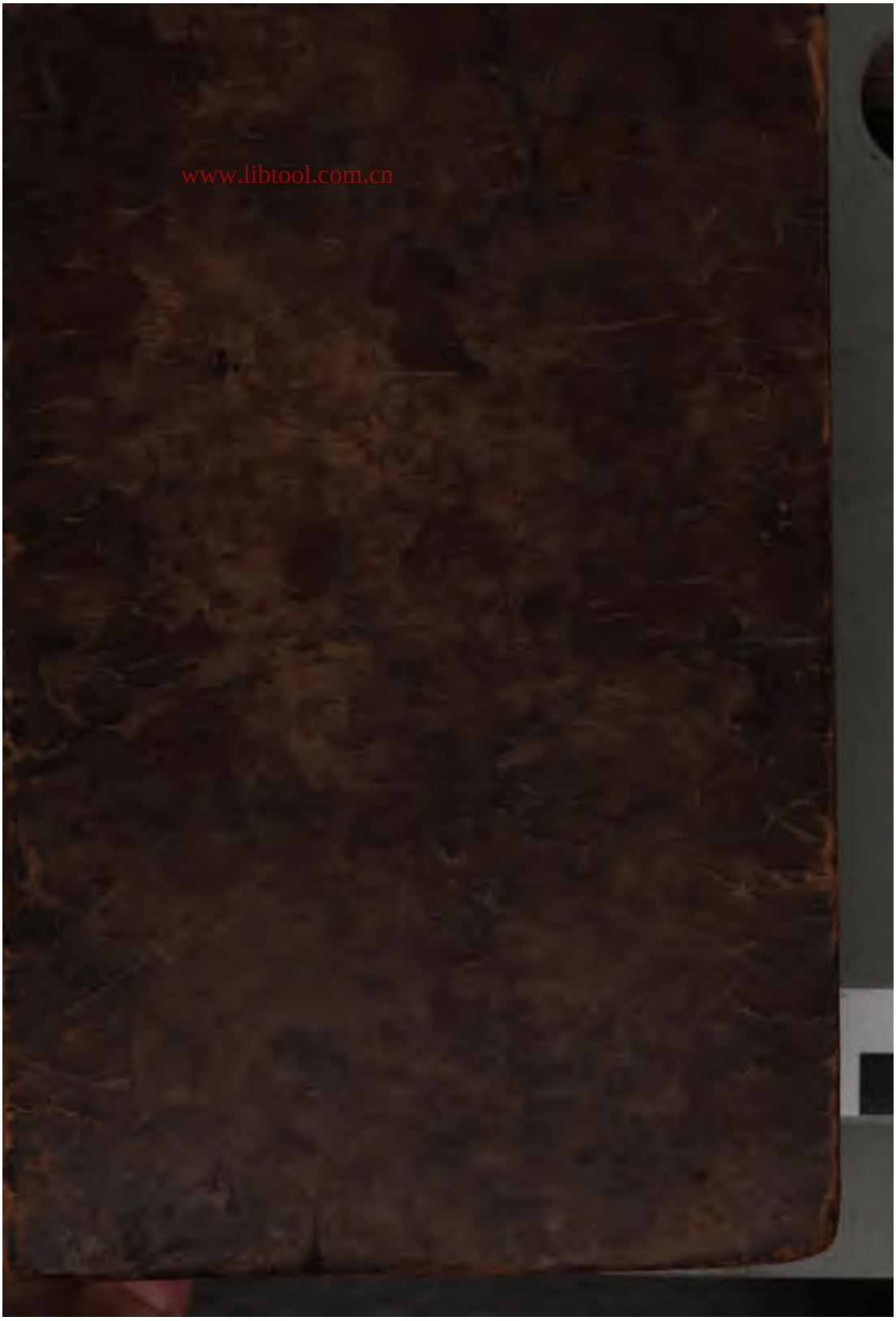
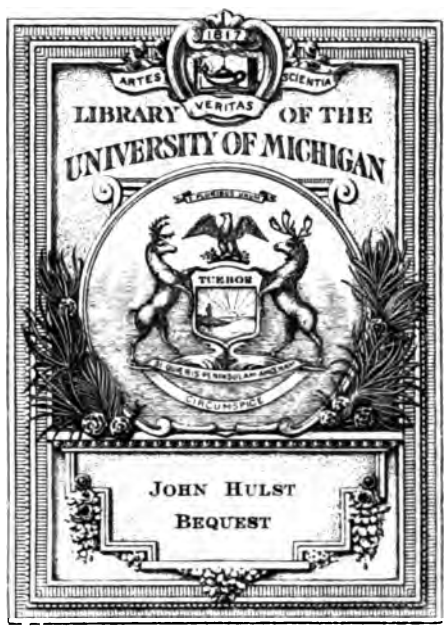

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

A 490202

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

NIEUW EN VOLKOMEN
www.libtool.com.cn
WOORDENBOEK
VAN
KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN:

Bevattende alle

DE TAKKEN DER NUTTIGE KENNIS,

MET

NAAUKEURIGE BESCHRYVINGEN, ZO VAN DE ONDERSCHEIDENE MACHINES, WERKTUIGEN, GEREEDSCHAPPEN, FIGUUREN, EN ONTWERPEN DIENENDE OM DEZELVE OP TE HELDEREN;

als mede van

De Klaſſen, Soorten, Toebereidſelen, en het Gebruik van de Voortbrengzels der Natuur, het zy Dieren, Planten, Mineraalen, Aardgewaſſen, of Vechten;

MITSGADERS DE

Koningkryken, Provintien, Steden, Dorpen, en andere merkwaardige Plaatzen door de geheele Waereld.

Verciert met een groote menigte Kunſt-Plaaten.

Alles verzameld uit de beſte Schryvers in alle Taalen,

en met een menigte van nieuwe Artykelen vermeerdert,

DOOR

EGBERT BUYS,

Hofraad van hunne *Poolſche* en *Pruiſſiſche* Majeſteiten.

TIENDE DEEL.

T. tot Z.

Te AMSTELDAM,

By *S. J. BAALDE*, Boekverkooper.

MDCCLXXVIII.

www.libtool.com.cn

AE
19
.B98
V.10

174-1011

BERICH

www.libtool.com.cn

VAN DEN

UITGEEV

Zie daar eindelyk G. L. het Tiend
Deel van dit Woordenboek. De uitvoerir
langer tyd vereiſcht dan men by den aanv
voorgeſteld. Het afſterven van eenige l
de hand aan dit werk geleend hebben, hee
gang niet weinig vertraagd, en vooral kc
gave van het Eerſte Deel, de Dood van
Heer E. Buys, die de aanlegger van dit
bekend is, is geweeſt.

Om kundige en bekwaame Mannen aan te
bezigheden en luſt toelaaten, om aan ee
deeze uitgebreidheid te arbeiden, daa
men niet dan met veel moeite kunnen
doch wy vertrouwen daarinne zo wel geſl
als of door den Heer aanlegger, het gehee
boek was uitgevoerd. Gelyk uit de volge
tegens het Eerſte en tweede vergeleeken,

Om egter aan dat oogmerk te voldoen

www.libtool.com.cn

men welhaast, dat dit Woordenboek in geen agt deelen konde gebracht worden, ten waare men veele noodwendige Artykelen had willen overſlaan, die kundige liefhebberen niet wilden miſſen, en dus met genoegen gezien hebben, dat wy de beknoptheid zo veel doenlyk in acht namen, ieder Deel zo veel meer bladen deeden loopen, en het werk daardoor egter, op niet meer dan Tien Deelen brachten.

De prys van dit werk moeſt dus ontegenzeggelyk, merkelyk meerder voor de eerſte Intekenaaren komen te ſtaan dan Zesendertig Guldens, waar voor was vaſtgeſteld driehonderd vellen letterdruk te leveren. Om egter zo veel mogelyk daarin geen merkelyk verſchil te maaken, heeft men op iedere Plaat zo veel meerder figuuren geplaatst dan by den aanvang was bepaald, en hier door is het dat de Eerſte Intekenaaren nu voor 227. vellen letterdruk (want de Tien Deelen beſtaan in 527. vellen) niet meer dan *f* 11. 11. betaalen, waar van de uitrekening by een bericht voor het *Zevende Deel* geplaatst, vermeld is.

Gelyk by alle Woordenboeken, byzonder van die uitgebreidheid als dit is, een Byvoegſel of Supplement vereiſcht wordt, zoo als veele Woordenboeken uitwyzen; zo berichten wy den bezitteren van dit Woordenboek, dat wy werklyk aan een Supplement bezig zyn, en

www.libtool.com.cn

en daar mede een aanvang met drukken zullen maaken, zodra men met het geheele Plan gereed is. In dit Supplement zullen de overwyzingen die nog niet volkomen mogten afgehandeld zyn, worden vervolgd; de Artykelen die niet omſtandig genoeg mogten beſchreven zyn, uitgebreidt; overgeſlagene Artykelen worden bygevoegd, met veele Artykelen van nieuwe ontdekkingen, zo in de kunſten en Weetenſchappen, als in de Tak der Natuurlyke Hiſtorie; terwyl men zich byzonder zal toeleggen, op zulke Artykelen, welken nog niet in onze Taale zyn afgehandeld, en waar toe wy ons mede zullen bedienen, van de bekende Franſche en Hoogduitſche Encyclopedie, welk laatstgenoemde werk nu onlangs te Frankfort is in 't licht gekomen.

De tegenswoordige Schryver, zig nu niet behoevende te bepaalen aan den ſtyl des eerſten Aanleggers, zal, in het opſtellen van het Supplement, met te meerder leevendigheid, bevalligheid, en ook taalkundiger tragten te ſchryven, ten einde de leeslust daardoor nog te meerder aan te moedigen.

Men zal wegens de uitgave van het bovengemelde Supplement tydig genoeg aankondiging doen, ten einde de Tegenwoordige bezitters van dit Woordenboek, den voorrang hebben, om het by hun werk te kunnen voegen;

voegen; ondertuſſchen berichten wy aan allen, die eenige Deelen aan hun werk mogten ontbreeken, dat zy, die aparte Deelen niet langer dan twee maanden na de uitgave van dit Deel zullen kunnen bekomen, en dat de compleete Exemplaaren, Tien Deelen, waar van nog eenigen voorhanden zyn, voor Zestig Guldens worden afgegeeven.

In de NAAMLYST der Heeren *Intekenaars*, is overgeſlagen te plaatſen:

www.libtool.com.cn

De Heer Mr. W. NYSSEN, Heer van Waarden, Rentmeeſter van de Exploiten van den Ed. Hove en Raade van Vlaanderen, mitsgaders Rekenmeeſter van de Ed. Geoctroyeerde Weſt-Ind. Comp. ter Kamer Zeeland te Middelburg; &c. &c.

——— Mr. D. G. VERWOUT NOIRET, Schepen en Raad der Stad Middelburg.

——— J. STANISLAUW FABRICIUS, Burgemeeſter van Schepenen en Commis van 's Lands Magaſynen &c. &c. Te Sluys in Vlaanderen.

——— L. Boom, Chirurgyn te Middelburg.

——— P. DE GEEP, Schepen en Raad der Stad Bergen Op den Zoom.

——— J. EXRIK Junior, Clercq der Provinciale Rekenkamer van Zeeland te Middelburg.

——— Mr. G. F. MEYNERS, D: V: Z: Raadsheer in den Ed. Hove en Raade van Vlaanderen, &c. &c. Te Middelburg.

DE PRYS VAN DIT TIENDE DEEL

Voor de Heeren die in de *Eerſte Inſchryving* hebben deel genoomen, is: voor

66 BLADEN Letterdruk a 1½ *Stuiver*. *f* 4: 19: —

Voor de Heeren die in de *Tweede Inſchryving* hebben deel genoomen.

66 BLADEN Letterdruk a 1½ *Stuiver* *f* 4: 19: —
37 PLAATEN a 1 *Stuiver*. *f* 1: 17: —

f 6: 16: —

www.libtool.com.cn

BERICHT voor den BINDER.

Plaat	238	In het Negende deel te plaatſen over bladz. 535.
	247	726.
	248	749.
	249	787.

In het Tiende Deel.

Plaat	250	over bladz.	31.	Plaat	267	over bladz	506.
	251		16.		268		543.
	252		54.		269		547.
	253		80.		270		550.
	254		152.		271		572.
	255		167.		272		633.
	256		156.		273		776.
	257		234.		274		781.
	258		235.		275		787.
	259		274.		276		813.
	260		249.		277		882.
	261		299.		278		901.
	262		323.		279		958.
	263		366.		280		987.
	264		377.		281		1007.
	265		452.		282		1008.
	266		460.				

www.libtool.com.cn

WOORDENBOEK

VAN

KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

T.

T. De Negentiende Letter, en de vyftiende Medeklinker van het Alphabeth, die een ſcherp geluid heeft, ter onderſcheiding van de D, met welke zy anders veel meer overéénkomſt heeft. Haar klank is natuurlyk in *tak*, *tal*, *tam*, *tand*, *tang*, &c. zoo ook aan het einde der woorden *abt*, *ampt*, *baſt*, *dut*, *gat*, &c. Men moet in onze Taale in aanmerking neemen dat alle de woorden, die hun meervouwd met eene s maaken, in het enkelvouwd met t geſlooten moeten worden, als *vuiſt*, *vuiſten*, *bout*, *bouten*, *bout*, *bouten*; en dit moet ook in de woorden, met *d* eindigende, geſchieden, als *band*, *banden enz.* In ſommige woorden, die in het enkelvouwd met eene *t* eindigen, wordt dezelve in het meervouwd verdubbeld, als *pot*, *potten*, *zot*, *zotten*, *ik dut*, *wy dutten*, &c. Men verdubbelt haar op dezelfde wyſe in de voorledene tyden van ſommige Werkwoorden, als *baaten*, *achten*, *groeten*, &c. ſchryvende *ik baatte*, *achtte*, *groette*; terwyl men ook zeer wel ſchryft *ik baatede*, *achtede*, *groetede*; doch dit laatſte heeft voornaamelyk plaats in de tyden van zulke Werkwoorden, waarin de *t* reeds dubbel gevonden wordt, als *knotten*, *ſpotten*, *verrotten* &c. waarin men ſchryft: *ik knottede*, *ſpottede* &c.

T. betekent in de Romeinſche Inſcriptien, *Titus*; *Tribunus*; *Turma*; T. C. *Teſtamenti Cauſa*; T. F. *Teſtamento Fecit*; *Titulum Fecit*; T. P. *Titulum Poſuit*; T. R. E. S. P. R. *Terra Regeſta Ex Sua Pecunia Reſtituerunt.* RT. PL. DESS. *Tribuni Plebis Deſignati.*

Op de Romeinſche Munten betekent T. *Titus*; *Tiberius*; TER. *Terentius* of *Tertius*; TEMP. *Temporum.* T. MILIT. *Tribunus Militum.* TRIUMP. *Triumphator*; TR. P. of TRIB. POT. *Tribunitia Poteſtate*; TREB. *Trebonianus* &c.

By de Ouden, ſtond T, als een Cyfferletter, voor één honderd en vyftig, en met een ſtreep daarboven $\bar{T}$, betekent ze honderdēnvyftig duiſend. In de Muziek ſtaat T voor *tutti*, al of altemaal.

www.dbnl.org

TAAG. *Tagus*. *Tajo*, in het Portugeesch *Tejo*, eene van de groote Rivieren in Spanjen en Portugal, die aan de grenzen van Arragon en oud Castilien, niet verre van Cuenca, ontspringt, by Lissabon eene kleine Golf maakt, en zig naderhand in de Atlantische Zee ontlast, en ook wegens het Goudzand, dat zy in den grond met zig voert, reeds by de Ouden is beroemd geweest.

TAAL. Een verzameling van woorden, door het eene of andere volk aangenomen, ten einde daardoor hunne gedagten aan malkander mede te deelen. BUFFIER merkt op, dat de eerste gronden van alle Taalen kunnen gebragt worden tot uitdrukkingen, (*Expressien*) betekenende, eerst, de onder- of voorwerpen waarvan gesprooken wordt; ten tweede de zaak die daardoor wordt uitgedrukt; en ten derde de omstandigheden van het eene en andere: maar gelyk iedere Taal haare byzondere manieren heeft om een ieder van deese aan te duiden, zoo kan men eene Taal alleenlyk beschouwen als eene verzameling van uitdrukkingen, welke door het geval of door eigenzinnigheid onder een zeker volk zyn vastgesteld. Hierom vinden wy dat gewoonte en gebruik de regelen van eene Taal zyn; en deesen houden hun gezag onafhangkelyk van de reden of van eenige andere oorzaak; noch heeft de reden iets anders te doen in eene Taal, dan alleenlyk om ze zoodanig als ze is te bestudeeren en te onderwysen: hier nu begint de Spraakkonst, vanwelke een regelmaatig plan, eene Taal reeds verondersteld door het gebruik ingevoerd, en zonder te onderstaan om een tittel te veranderen of te verbeteren; verschaffende alleenlyk Reflexien, die men Regelen noemt, naarwelken de manieren van spreeken, in die Taal gebruikt, konnen geschikt worden. Zie het Artykel GRAMMATICA.

't Is dan het geval waaraan wy het gebruik eener Taale toeschryven, en 't is het gebruik 't welk de regels en de maaten eener Taale maakt. 't Gebruik is inderdaad wat twyffelagtig, en kan in goed en kwaad verdeeld worden; zynde het onderscheid tusschen die beide dit, dat het eerste beter vastgesteld is en meer op gezag steunt dan het laatste; en het onderscheid des gezags in de doode Taalen, is niet anders dan de Schriften van de beste Schryvers in die Taal; die geenen worden voor de beste Schryvers in de Taal gehouden, die schreeven wanneer de Staat in haar grootsten bloei was. Dus de Eeuw van Augustus, het onderscheidenste tydperk in de Romeinsche Historie zynde, zoo noemen wy dat geene goed Latyn, 't welke overeénkomt met de Spreekmanieren, gebesigd door de Schryvers, die omtrent vyftig jaar voor en na de Regeering van dien Keiser schreeven. Ten opzigte van de lee-

leevendige Taalen, is het goed gebruik of de mode, dat 't welk onder de aanzienlykſte Lieden plaats heeft, en van de geleerdſte en beſte Schryvers gebeſigd wordt.

Daar wordt eene ſtandvaſtige gelykenis gevonden tuſſchen de *Genius* (aart) van ieder volk, en de taal welke zy ſpreeken. Dus hadden de Grieken, een beſchaafd maar welluſtig volk, een Taal volmaaktelyk daarmede overeenkomende, vol beſchaafdheid en zoetvloeiendheid. De Romeinen, die enkel geboren ſcheenen om te gebieden, hadden eene edele, manhafte en zinryke Taal; en hunne Nakomelingen, de Italiaanen, zyn gezonken in zagtaartigheid en verwyfdheid, die ligtelyk uit hunne Taal is op te maaken, en tevens uit hunne manieren. De Taal der Spanjaarden is vol van die deftigheid welke het onderſcheidende kenmerk van dat volk uitmaakt. De Franſchen, die vol leevendigheid zyn, hebben eene Taal die ongemeen leevendig en vloeiend is. En de Engelſchen, die van natuure ſtomp, peinzend en kort van woorden zyn, hebben eene zeer korte, ingedrongen en ſententieuſe taal.

De verſchillendheid der Taalen wordt algemeenlyk erkend oorſpronkelyk te zyn van de verwarring by den Babelſchen Torenbouw; maar de wyſe op welke deeſe verſcheidenheid heeft ſtand gegreepen, wordt onder de Geleerden ſteeds betwiſt.

Wat de oudheid en den voorrang der Taalen betreft. De Egyptenaaren en Phrygiers betwiſten malkander de oudheid van hunne Taal. De Arabieren twiſten wegens de oudheid hunner Taal met de Jooden; maar deeſe laatſten, gelyk zy ten uiterſten jaloers zyn over de eer van hunne Natie, houden ſtaande, dat de Hebreeuwſche Taal, zoo als die in de Heilige Schrift gevonden wordt, de eerſte Taale is, en door de eerſte Menſchen geſprooken werdt; terwyl anderen ſtaande houden dat het Hebreeuwſch, Chaldeeuwſch en Arabiſch, alleenlyk Dialecten zyn van de oorſpronkelyke Taal. Hoe het ook daarmede zy, de Arabiſche Taal wordt voor de woordenrykſte van alle Taalen gehouden.

De Taalen worden over het algemeen verdeeld in oorſpronkelyke of Moedertaalen, gelyk de Hebreeuwſche en Arabiſche in het Ooſten; de Teutoniſche en Sclavoniſche in het Weſten.

Insgelyks worden de Taalen onderſcheiden in de doode of geleerde Taalen en in de leevende Taalen; de eerſte zyn alleenlyk, de geenen die in Boeken gevonden worden, en die door de regelen der Spraakkonſt geleerd moeten worden, gelyk het Griekſch, Hebreeuwſch, Syriſch en Chaldeeuwſch; en de laatſten zyn de geenen die ſteeds geſprooken en in den

omgang geleerd kunnen worden, waaronder de voornaamſten zyn het Franſch, Italiaanſch, Spaanſch en Engelſch.

TAALKNAAPEN. Zyn eenige Bedienden of Pages van den Roomſch Keiſerlyken Reſident te Conſtantinopel.

TAANROND. Zie het Artykel Zodiac.

TAARLINGBEEN. *Oſcuboides.* (In de *Anatomie*) Een been van den voorvoet, dat tuſſchen het voorſte gedeelte des Hielbeens, en de twee laatſte des agtervoets geplaatſt is. Het is met deeſe Beenderen gearticuleerd, en met de inwendige zyde met het Schuitbeen en het derde Wiggebeen. Het bekomt zynen naam van deszelfs gedaante, welke een taarling verbeeldt.

Dit Been heeft zes zeer onregelmaatige oppervlaktens. De bovenſte is plat en robbelig. De onderſte is door eene kleine verhevenheid in tweën gedeeld. De voorſte oppervlakte is vry breed, en voor zyn geleding met de twee beenderen des agtervoets, waartegen zy aanlegt, in tweën verdeeld. De agterſte is breed, een weinig hol, en ontvangt het vooreinde des hielbeens, met betwelke zy articuleert. De inwendige oppervlakte is de breedſte van allen, en heeft twee kraakbeenägtige kleine oppervlaktens, die liggen tegens het Schuitbeen en het laatſte der Wiggebeenderen. De uitwendige oppervlakte is zeer klein en heeft eene uitranding, die weinig opmerkenswaardig is.

TAART. Is eene ſoort van Paſtei-Gebak, die met eene fyne gerolde korſt wordt gemaakt; waaromtrent ſtaat aan te merken: dat men in het aanleggen der grootte, zig moet regelen naar de quantiteit der ingredienten die men daarin wil doen, en dan moet alles naar advenant zyn. By voorbeeld: tot een vierdevat, 8 kop of 8 pond tarwenmeel, neemt men boter in evenredigheid, omtrent vyf vierendeel, en eene once Zout. Leg uw meel op een ſchoone tafel, en maak in het midden een gat waarin gy uw Zout en Boter by kleine ſtukjes legt, en maar even zoo veel water als men noodig heeft, eerder te weinig dan te veel; want men kan 'er altyd nog wat by doen. Meng en kneed eerſt uwe Boter en Zout met dat water, en doe 'er langſaamerhand wat Meel by. Wanneer het Meel al het water verzwolgen heeft, en al het Meel vogtig is geworden, moet men het braaf met de vuiſten door malkander kneeden; want de korſt moet wel aanéén hangen, en niet te dun zyn. Deeſe korſt maakt men twee uuren voor dat men zig daarvan bedienen wil, om ze wat te laaten bekomen. Tot de bovenkorſt kan men eenige Eyeren gebruiken, om de kortheid, maar dat is niet noodig voor de onderkorſt.

Men maakt Taarten van allerleie ſoort, naamelyk van Abrikooſen, van Amandelen, van Anchovis, van Appelen, Aſperges,

www.libtool.com.cn
ges, van Baars, van Champignons, Citroenen, Druiven, Garnaalen, Gierſt, Kerſſen &c. en van een aantal zaaken meer, van all' het welke men volkomen onderrigting bekomen kan, in de *Volmaakte Hollandſche Keukenmeid*, en de *Volmaakte Grondbeginſelen der Keukenkunde*.

TABACPOTTI. Zie het Artykel VERW-AARDE.

TABAK. *Tabacum*, *Herba Nicotiana*, *Hyoſcyamus Peruvianus*. Heeft lange, breede, meeſtal van boven toegeſpitſte, weeke en vette bladen. Dit Kruid is eerſt voor eene groote anderhalve Eeuw, uit *Virginie* of *Florida*, van het Eiland *Tabago*, waarvan het ook den naam ontvangen heeft, in Europa gebragt. Eigenlyk wordt het *Petum* genaamd. De eerſte die het in Europa gebragt heeft, was JOHANNES NICOT, Gezant van Portugal. Deeſe heeft het in den Tuin der Koninginne van Frankryk, uit het Huis van Medicis, geplant. Daarvan daan wordt het ook *Herba Medica* genaamd, gelyk naar hem zelve *Nicotiana*. Doch eindelyk is de Tabak door de gantſche Waereld bekend geworden, en wordt thans in groote menigte, zoo in Duitſchland als in de Nederlanden geplant. De Geneesheeren zeggen dat de Tabak de kragt heeft om het taaie ſlym te verdeelen; en in de Apotheeken heeft men het water uit de Tabaksbladen, Tabaksſyroop, gedeſtilleerde Tabaks-Olie, geïnfundeerde Olie, het Zout van Tabaks Aſſche, een Tabaks-pleiſter en Balſem.

De Tabaksbladen zyn heet en in den hoogſten graad opdroogend, en veel meer verdroogend en verdorrend dan verfriſſend. Dezelven zyn inbytend, ſcheidend, ontbindend en wondheelend; wederſtaande het bederf; doen nieſen, ſpuwen en braaken. De groene bladen van de Mannelyke Tabaksplant, geſtampt en geappliceerd, zyn goed ter geneeſing van allerlei ſoorten van Wonden. De Tabak, inwendig gebruikt of ingenomen zynde, is een geweldig braakmiddel en in ſtaat om de halsſterrige Koorts ſtoffe los te maaken en te doen looſen. De rook van de Tabak is heilzaam tegens verſcheide Neus- en Keelkwaalen. Het Sap van de Tabaksbladen geneeſt de Daauwworm, en het Kruid zelve doodt de vlooien.

Het gemeenſte gebruik van de Tabak was eertyds onder de Soldaaten; moetende menigmaal honger en dorſt met eene pyk Tabak ſtillen. Tegenswoordig is het Tabakrooken byna algemeen.

Behalven de Rooktabak is de Snuiftabak ook zeer in gebruik, wordende van de beide Sexen gebruikt, daar het gebruik der Rooktabak zig alleen tot de Mannen bepaalt. Onder de Snuiftabak worden veelerhande ſoorten gevonden, die ſomtyds ook met welriekende zaaken veräangenaamd worden.

www.fibtool.com.cn

Om de Tabak met voorſpoed te teelen, moet men zulks doen in vette en vogtige aarde, die voor het Zuiden open ligt, die zeer wel geſpit en met verteerde Meſt verbeterd is. Men zaait ze beſt in het einde van Maart. Ten dien einde maakt men een gat in de Aarde, ter lengte van een duim, en men legt daarin tien of twaalf Zaadjes van de Tabaksplant, waarna men dat gat weder met Aarde bedekt. Als het is opgeſchooten, moet men de jonge Planten, by droog weer, zorgvuldig begieten, en tegens de groote koude, met Matten of Stroo bedekken. Dewyl ieder Zaadje eene Scheut voortbrengt, moet men de Wortels vanéén ſcheiden. Wanneer de Scheuten omtrent drie voet hoog zyn geworden, moet men de top van iedere Scheut, voor dat zy bloeit, afſnyden, ten einde de Plant ſterker te doen worden, en men doet die Planten weg, welken van de worm zyn geſtooken of beginnen te verrotten. Men kan ontdekken dat de bladen ryp zyn, wanneer zy de Plant ligtelyk loslaaten; het geene gemeenlyk in de Maand Auguſtus is. Dan plukt men de ſchoonſte bladen af, die men op een Zolder, of daartoe verordende Schuur te droogen hangt. Men laat de ſtam in den grond blyven, om de andere bladen tyd te geeven van te rypen. Eenige Planten laat men bloeien, en men bewaart het Zaad, om in de volgende Maand April wederom te zaaien.

TABAK-EETER. *Goedard* geeft deeſen naam aan een Vlinder die zeer ſnel vliegt en van eene Rups voortkomt, die zig met de groote bladeren van de Tabak voedt, wanneer zy ryp zyn.

TABAKPSPYP. Dus noemt men een zekere Viſch, by de Franſchen *Equille de Mer* genaamd. Men vangt hem in de Weſt-Indiën. Hy groeit ter lengte van 4 Voet; heeft een ſpitſen ſnuit, van een voet lang; groote oogen; blaauwe en groene ſtreepen op den rug; de buik wit en rood; geele vinnen en een ſpitſen ſtaart.

TABAKSPYPEN. De beſten worden in Holland gemaakt, en wel in de Stad Gouda. De aarde daar ze van gemaakt worden, komt van Aaken, Keulen, Luik of Maaſtricht. Dezelve wordt in een Tobbe gedaan, nat gemaakt en met den afval van andere ongebakken Pypen, zoo lang geſlagen en gekleinſt, tot dat ze gedwee wordt. Dit geſchiedt door middel van een houten ſpade of zoogenaamd *Klop-Yſer*. Vervolgens wordt de Pypaarde tot rollen gemaakt, wanneer men ze in de Zon of by den Kagchel ſtyf laat worden, en met een Yſerdraad op eene ſubtile wyſe doorboord, het geene de Pypmaakers *Aanwyeren* noemen. Daarna wordt het in de vorm gelegd, en deeſe wederom in de Schroef, wanneer ze met een *Stopper* de *kop* of *ketel* maaken. Dit geſchiedt zynde, wordt 'er

de

www.libtool.com.cn

de Pyp weder uitgenomen, en met een zeker yſerdraad, *Schenker* genaamd, de Zoom afgehaald en het Yſer uitgetrokken. Dit alles noemen ze *Kaſten*, en behoort tot het maaken van de Pyp.

Wat aangaat het bearbeiden of fatſoeneeren: de ketel wordt eerſt *getremd*, dat is, van boven gelyk geſneeden, en deszelfs rand effen en rond gemaakt; de *botte* daarop gezet en de karteltjes die boven aan den ketel zyn, met een *Tremmes* daarop gemaakt, en met den *Snoeier*, zynde een krom yſerdraadje, glad gemaakt; en het merk op de *biel* gezet. Daarna wordt de ſteel met een *Naſchenker* of vierkant Yſer met ſleuven, glad gemaakt en de ring omgelegd. Dan worden de Pypen op een plank, bezyden elkander uitgelegd, en in de Zon te droogen gezet. Daarna worden ze met een langwerpig geſleepen krytſteen geglaasd, en in een groote Suikerbroodsvormige pot met drie pooten, op een hoop in het rond gezet, met den ketel onder; en met een lange Potmande naar den Oven gedraagen, waarin ze twee Etmaalen worden gebakken. — Uit den Oven gehaald zynde, wordt 'er het ruwe, dat ze door het bakken ontvangen hebben, door Waſch, Zeep en Eywit wederom afgenomen. Dit noemen ze *Snellen*. Eindelyk worden ze in afzonderlyke Pypmandjes gepakt, gemeenelyk een Gros of twaalf douſyn in elk mandje, en dus aan de Kooplieden gezonden. De allerfynſte Pypen, worden Porcelynen genaamd, vanwelken het Gros doorgaands voor 36 Stuivers wordt verkogt.

Daar zyn veelerhande ſoorten van Pypen. De langſte fyne Pypen noemen ze *Raagſtokken*. Eene ſoort daaraanvolgende *Beſemſtokken*. De andere ſoorten zyn van 28, 25, 22, 18, 14, 12, 8 en 6 duim, *enz.* Die van 12 duim worden *Buikjes*, en die van 8 *Thee-Pypjes* genaamd.

Alle deeſe ſoorten van Pypen moeten wel 25 of meermaalen door de handen gaan, voor dat ze bekwaam zyn om 'er Tabak uit te rooken. Voorts heeft ieder Baas zyn byzonder merk, waaraan de Pypen erkend worden.

Hoe ſterk dit Ambagt in de gemelde Stad Gouda gedreeven wordt, blykt niet alleen uit het groote getal der Baaſen; maar ook daaruit, dat 'er zyn, die tuſſchen de 50 en 100 knegts of meiden daaraan te werk ſtellen.

TABANUS. *Tabe*, *Aſylus*, Paarden- of Oſſenvlieg, is een langwerpige dunne zwartagtige Vlieg, met een bek als een kleine ſcherpe ſnuit en zes zwarte pooten. Men houdt dezelve voor ontbindende, en dat ze, in Poeder op het hoofd geſtrooid, het haair zou doen groeien.

TABAXIR. Zoo noemden de Ouden het Sap dat van zelfs uit

het Suikerriet gedroogen wierd, voor dat men de wyſe om de Suiker daarmit te perſſen wiſt, en het welke vervolgens door de hitte der Zon verhard geworden was.

TABCHANE. Zoo wordt in Perſien de Koninklyke Zaal genaamd.

TABELLA. Is eigenlyk een Tafeltje. Maar in den Apotheek wordt het ook voor *Morſuli* genomen. Dit woord *Tabella* of *Tabellæ* had by de Romeinen verſcheide betekeniſſen. Zy verſtonden daardoor Brieven en Schilderyen. Hiervandaan het volgende woord:

TABELLARII. Eene benaaming der Geeſtelyken in de oude Kerk, die de Brieven van de eene Kerk tot de andere gemeenelyk overdroegen. Dezelven wierden ook, om alle bedrog te vermyden, aan vertrouwde Perſoonen gegeeven.

TABELLIO. (In de *Romeinſche Wetten*) Een Bediende of Schryver, meeſtal dezelfde met onze Notariſſen publiek, die in de oude Engelſche Wetboeken dikwils *Tabelliones* genoemd worden.

TABERNA. Zie het Artykel OFFICINA.

TABERNAKEL. Onder de Hebreeuwen, eene ſoort van Gebouw, in de gedaante van eene Tent, op uitdrukkelyken Laſt van God gebouwd, ter verrigting van den Godsdienſt en de Offerhanden, ſtaande de omzwerving der Israëllers in de Woeſtyne, en, waarvan zy, naderhand, by hunne nederzetting in het Land Canaan, gebruik maakten, ter tyd toe dat de Tempel van Jeruſalem gebouwd wierd. Dezelve was verdeeld in twee deelen, het eene gedekt, en eigenlyk de Tabernakel genoemd; en het andere open, den Voorhof genaamd. Men vindt het geheele Maakſel des Tabernakels, volgens het voorſchrift van God zelve, beſchreeven EXODUS XXVI.

Het Feeſt des TABERNAKELS, was eene Plegtigheid onder de Jouden ter gedagtenis van Gods goedheid, die hen in de Woeſtyne beſchermd hadde. Zie het Artykel LOOFHUTTEN-FEEST.

TABERNAKEL. Op eene Galei, is eene kleine verhevenheid op de Agterſteven, alwaar de Capitein zyne plaats heeft, wanneer hy Commandeert.

TABERNAKEL. *Tabernacul.* Zoo wordt in het byzonder een Beeldeblint genoemd, 't welke met Zuilen en Gevels vercierd, en met een klein Autaar voorzien is; diergelyken in het byzonder de Roomſch-Catholyken in hunne Kerken, voor hunne zoogenaamde Heiligen hebben. Ja men geeft ook wel deeſen naam, aan de kleine, met konſtige en koſtbaare Architectuur voorziene zoogenaamde Sacramentshuisjes, die zy op hunne hooge Autaaren te pronk zetten, of by openlyke Proceſſien rond draagen.

TA-

www.libtool.com.cn

TABERNÆ MONTANA. (In de *Botanie*) Eene foort van de *Pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, welker *Corolla* beſtaat uit een enkel tregtervormig bloemblad: de *Tuba* of pyp is Cylindervormig en lang: de *baſis* en *apex* zyn beide buikagtig: de *Limbus* of rand is verdeeld in vyf lynregte ſtompe *Segmenta*; de vrugt beſtaat uit tweeſchillige Zaadhuisjes (*Folliculæ*) horizontaal verbonden, buikagtig en ſcherp gepunt, ſaamengeſteld uit eene *vulva* of klep, en bevattende eene Cel. De Zaaden zyn talryk, van eene langronde ovaale figuur, ſtomp, en geſchalied.

TABES, of *Atrophia*, is eene vermindering van ſappen en kragten, waardoor het Ligchaam zwak en mager wordt. Zie de Artykels ATROPHIA en TEERING.

TABES DORSALIS. Is eene Teering der Lendenen. Hiervan worden doorgaands aangetaſt, die zig te veel met Vrouwlieden vermengen. Het komt den zoodanigen voor als of 'er geduurig Mieren van hun hoofd langs den rug loopen. Als ze hun water maaken of afgaan, raaken ze hun Zaad ook in menigte kwyt. Zelfs worden ze in hunn' ſlaap daardoor ontruſt. In geval zy op eene hoogte klimmen, worden zy aanſtonds aamborſtig; het hoofd wordt hen zwaar en de ooren ruiſſchen, het welk alles een gevolg van het onmaatig byſlaapen is, als waardoor het voedſelſap en de leevensgeeſten uitgeput worden.

TABLATURE. (In de *Anatomie*) De verdeeling van het Bekkeneel in twee Tafelen.

TABLATURE. Een Muziekboek op Nooten. Zie TABULATUUR.

TABLE. Zie de Artykels TAFEL.

TABLEAU, of PEINTURE. Zoo wordt een Schilderye van een of meer Perſoonen genaamd. In dezelve moeten drie dingen in acht genomen worden, als de *Inventie*, het *Deſſein* en het *Colorit*.

TABLEAU DE LA COUR. Is in Frankryk eene Lyſt, waarop alle de Bediendens, naar den tyd hunner aanſtelling, aangetekend ſtaan, opdat zig de eerſte Preſident. in de uitdeeling hunner verrigtingen, daarnaar kan gedraagen.

TABLE DE MARBRE. Is in Frankryk het Gerichtshof over de Wateren en de Boſſchen, door het gantſche Koninkryk.

TABLETTES. Zyn Schryftafeltjes. Maar *Tabletdraagers* worden ook genaamd de geenen die hun kraam of Mars aan den hals te koop draagen.

TABLETTES. Zyn eigenlyk Geneesmiddelen die harder van Subſtantie zyn dan de Pillen, te ſaamengeſteld uit Poeders en Suiker, welken men doet ſmelten in eenig bekwaam vogt, dienende om die Poeders aanéén te hegten, en 't welk men

www.libtool.com.cn
dan tot de vereiſchte dikte laat kooken, wanneer men het ſnydt om 'er *Tabletten* van te maaken. Men geeft ook die benaaming aan zekere Compoſitie van gedroogde Drogeryen die rond of vierkant zyn.

TABLINA. Zoo noemden de oude Romeinen de Schilderye-Kamer in hunne Huiſen.

TABOR. Zie het Artykel THABOR.

TABORITEN. Zie het Artykel THABORITEN.

TABSTEEN. Is een zonderlinge Steen, die op het land, omtrent de Ens, eene Rivier die in het Saltsburgſche ontſpringt, en in het Ooſtenrykſche in den Donauw valt, gevonden wordt. Hy is glad en digt, gelyk een Marmer, ligtgraauw van kleur en zeer zwaar; edoch hy kan gelyk kryt geſchaafd worden, en is zeer heilzaam voor allerlei wonden, als het vylſel daarop geſtrooid wordt; 't welk het bloeden aanſtonds zal doen ophouden, en een doek daarover heen gebonden, zal de wonde in korten tyd toeloopen.

TABULA. Zoo noemen de Apothekers eene vierkante koperen Plaat, op welke ze de koekskens, *Manus Chriſti* genaamd, gieten. Het wordt by hen ook voor *Tabella* genomen.

TABULÆ ASTRONOMICÆ. Zoo worden genaamd zekere uitgecyfferde Tabellen, van die zaaken, welken men tot verdere uitcyffering der Zon- en Maan-Eclipſen, van den Loop der Planeeten, *enz.* noodig heeft om te weeten. De vermaardſten zyn de *Alphonſinæ*, *Prutenicæ*, *Rudolphinæ*, *Philolaicæ*, *Carolinæ*, *Caſſinianæ* en *Ludovicianæ*. Zie het Artykel STERREKUNDIGE TAFELEN.

TABULA PYTHAGORICA. Zie het Artykel PYTHAGORISCHE TAFEL.

TABULA SINUUM, TANGENTIUM ET SECANTIUM, of *Canon Triangulorum*. Is eene uitgecyfferde Tabelle, waarin men van elken Boog of Hoek, de *Sinus rectus*, *Tangens* en *Secans*; en integendeel van een *Sinus rectus*, *Tangens* en *Secans*, den Boog of Hoek vinden kan.

TABULATUM. Zie het Artykel TABLETTES, in de Geneeskunde.

TABULATUM. Dus noemt men eene beſchilderde Zoldering in een vertrek. — *Tabulatum* is ook de vloer of bodem.

TABULATUUR. In het Franſch *Tablature*. Is een geſchreven Muziekſtuk op gelynd papier, waarnaar gezongen of geſpeeld wordt. Hetzelfde woord gebruikt men ook, als men zeggen wil dat alles in eene gepaſte orde geſchiedt. In het byzonder ook als de Schotels, Aſſietten, *enz.* op pragtige tafelen, behoorlyk geſchikt zyn.

TABUM. De dunne wateragtige Etter in de kwaade Zweeren.

BLAN-

www.libtool.com.cn

BLANCARD, in zyn *Lexic. Medic.* noemt die het waterägtige bloed.

TACAMAHACA. (In de *Pharmacie*) Is een gevlakte Hars, die voor een gedeelte roodagtig, en voor een gedeelte geelbruin en byna doorſchynende is; hebbende een harſtagtigen en Specerye-ägtigen ſmaak, en een aangenaamen reuk. Zy wordt uit de Weſt-Indiën, met bladen omwikkeld, gebragt. Deeze Hars is afkomſtig van een Boom van dienzelfden naam, en vloeit of van zelfs, te weeten wit en doorſchynende, uit denzelven; doch is by ons zelden te bekomen; of wordt uit de geſpleetene Boomen vergaderd. Men vindt 'er tweederlei ſoorten van, te weeten de fyne en middelſoort. De eerſte is in *Granis*, maar de laatſte in groote ſtukken, waarvan de beſten veel *Grana* hebben, en zuiver en geel zyn moet. Zy heeft eene verdeelende en verwarmende kragt, en is dienſtig tegens alle Loopen en de daaruit ontſtaande pynen; worden de meeſt tegens tandpyn, tot pleiſters gebruikt, en is ook dienſtig tegens de Maagpyn en het Kolyk, om als een Pleiſter daarop te leggen; weshalven ook in de Apotheeken het *Emplaſtrum de Tacamahaca* te vinden is.

TACATACA. In Braſil geeft men deeſen naam aan eenen Vogel die wy TOUCAN noemen. Zie dat woord.

TACHAS, of TACHASCH. *Moſes* heeft zig van deeſen naam, in het Boek *Exodus*, bediend, om een' Viſch uit te drukken, die ARTEDI denkt, dat het den grooten Zeeviſch is, die door de Engelſchen *Manatee*; door de Spanjaarden *Mamati* of *Manati*; door de Portugeeſen *Pezze-Mauller* of *Muger*, en door de inwooners van Amboina *Dujong* genaamd wordt; dit is de *Zee-Koe*. De Heer JAULT, die zeer ervaaren in de Ooſterſche Taalen is, zegt dat het vel van den *Tachas*, den Jooden diende om den Tabernakel en de gewyde Vaten mede te bedekken.

TACHYGRAPHIA. *Tachygraphia*. Is eene kunſt, die voornaamelyk in Engeland geoeffend wordt, als men door zekere Characters, dienende in de plaats van Letteren en gantſche woorden, zoo ſnel weet te ſchryven als een ander ſpreekt. Dergelyke zyn de zoogenaamde *Notæ*, welken onder den naam van *Tiro* en *Seneca*, agter de *Inſcriptiones* van *Gruterus* gedrukt zyn.

TACON. In Auvergne geeft men deeſen naam aan eene ſoort van Zalm, die alleen van de Rivier-Forel, door de Grootte, onderſcheiden is.

TACT. Zoo wordt in de Muziek genaamd eene welgepaſte beweeging, die met de hand geſchiedt, waarnaar de Zangers en Speellieden zig rigten moeten. Het wordt ook gemeenelyk de *Maat* genaamd. De *Tactus Spondaicus* heeft twee deelen; het

www.libtool.com.cn

het eerſte is *Theſis* of de ſlag; het tweede *Arſis*, de Opheffing. De *Tactus Trochaicus* wordt in drie gelyke deelen gedeeld, of in twee ongelyke; vanwelken het eerſte, naamelyk de Slag, twee derde deelen, maar de opheffing een derde deel begrypt.

TACTICA. Zoo wordt de Weetenſchap genoemd, om eene Slagordening te ſchaaren of te ſtellen, als mede om een Leger af te ſteeken en op te ſlaan. Onder de Ouden hebben ÆNEAS, ÆLIANUS, JULIUS, FRONTINUS, AMMIANUS, VEGETIUS en anderen meer daarvan geſchreeven. Onder de Mathematiſche Werken van SIMON STEVIN, vinden wy *pag.* 573, *ſeqq.* mede een Traktaat, 't geen hierby behoort, onder den tytel: *La Caſtrametation.* En PETRUS HERIGONIUS heeft in zynen *Curſu Mathematico*, *Tom.* VI, onder den tytel. *De Militia*, deeſe ſtoffe verhandeld. Egter is deeſe Weetenſchap zeer veranderlyk, omdat de manier van Oorlogen dagelyks veranderd is en nog verandert. De oude en nieuwe manier is wydloopig byéén verzameld door DILLICH in zyn *Krygsſchool*, 't welk in den Jaare 1689, te Frankfort aan den Main, in folio is uitgekomen. BÖCKLER verklaart de hedendaagſche manier, in zyn *Krygsſchool*, Claſſ. 20. *pag.* 453. *ſeqq.*

TACTUS. Zie het Artykel GEVOEL.

TADMOR. Is het zelfde met *Palmyra*, zynde de overblyffels van eene pragtige Stad, in de Provintie van Syrien, twee honderd mylen ten Zuid-ooſten van Aleppo.

TAELPI. Dit is eene ſoort van Rot, die men menigvuldig in zekere Landſtreeken van Kalchas vindt. Dit Dier graaft holen in de aarde, om 'er zyn verblyf in te neemen. Ieder Mannetje maakt het zyne. Men heeft 'er altoos een dat op ſchildwagt ſtaat, en dat zig in zyn hol dompelt, wanneer het iemant gewaar wordt; maar de geheele bende ontſnapt hierom niet aan de Jaagers. Wanneer zy eenmaal het neſt ontdekt hebben, zoo omringen zy het. Zy openen de Aarde op twee of drie plaatſen, en werpen 'er brandend ſtroo in, 't geen deeſe Rotten aanſtonds noodzaakt om 'er uit te komen. Het is op deeſe wyſe dat zy 'er een zoo groot aantal vangen, dat de vellen zoo goed koop in dit Land zyn. Men bedient zig in Peking van het vel van deeſe Dieren om 'er Schoudermantels van te maaken.

TAENIA. Zie het Artykel LINTWORM.

TAENIA. (In de *Bouwkunſt*) Is by VITRUVIUS een groot regtlynig of plat Lid, 't welk ten minſte driemaal zoo hoog als een *Riem* of *Platje* is. Hetzelve wordt ook in 't gemeen eene PLATTE, maar van GOLDMAN een BAND genoemd: De Franſchen heeten hetzelve *Bandelette*, en de Italiaanen *Liſtello*.

TAE-

www.libtool.com.cn

TAENIA. Is een Zeevisch, gelyk een Slang, dun en smal. Daar zyn drie soorten van; de eerste is lang en dun, en laat zig buigen gelyk men wil. Het hoofd is gelyk Been en de oogen zyn groot en rond. Hy beweegt zig zeer snel en wordt daarom van sommigen *Flambeau* genoemd. Het Ligchaam der tweede soort is gelyk aan dat der eerste; wordt somwylen vier voet lang, en is zoo blank als Zilver. De derde, genaamd *Falx*, om dat hy de gedaante van een Sikkel heeft, is eene el lang en een hand breed, rood, blaauw en goudverwig. De kop is mismaakt; de oogen groot; het vleesch week, gelyk aan den *Polypus*. Gebraden zynde wordt hy gelyk Leem. Hy verdeelt en verzagt.

TAENIÆ. Ook *Cucurbitini* genaamd, zyn Wormen van drie en meer ellen lang. Zie het Artykel LUMBRICI INTESTINORUM.

TAFEL. *Plintbus*. Zoo wordt in de Bouwkunst een groot plat Lid of vierkant stuk, dat de grondslag van een voetstuk aan eenen Pylaar maakt, genaamd.

TAFEL. Een beweegbaar stuk werks, gewoonelyk gemaakt van hout of steen, en door pylaaren of voeten ondersteund, ten einde om daarop eene en andere zaaken te kunnen plaatsen.

TAFEL. (In de *Perspective*) Betekent eene gelyke vlakte, die men veronderstelt doorschynende te zyn, en perpendiculair tot den Horizont. Dezelve wordt steeds verbeeldt geplaatst te zyn op een zekeren afstand tusschen het oog en het voorwerp; want de voorwerpen moeten daarop vertoond worden door middel van de zigtbaare straalen, loopende van ieder punt van dezelve door de tafel tot het oog; wanneer ze Perspective-vlakte genoemd wordt.

TAFEL. (In de *Anatomie*) Het *Cranium* wordt gezegd te bestaan uit twee Tafels of *Laminæ*, dat is te zeggen dat het dubbel is even als bestond het uit twee beenen, die over malkander liggen.

TAFEL. By de Juweliers. Een Tafel-diamant, of andere kostbaare Steen, is die wiens oppervlakte effen plat is, en wier zyden alleen in hoeken gesneeden zyn; in welken zin een Diamant, tafelswyse gesneeden, gebruikt wordt in tegenstelling van eene Roos-diamant.

TAFEL. Wordt insgelyks gebruikt voor een Index of bladwyser aan het begin of einde van een Boek, om den Leeser in staat te stellen tot het nazoeken eener passage waartoe hy gelegenheid heeft.

TAFEL. (In de *Wapenkunde*) Wapens die geen ander teken voeren dan de kleur van het veld.

TAFEL-BAAI. Is die groote Zee-boeſem aan de Kaap de Goede Hoop, in Afrika, welke aan de naar en van Ooſt-Indien heen- en- weer; vaarende Scheepen, voor eene bekwaame Haven dient; en tot welker beſcherminge de Nederlandſche Ooſtindiſche Compagnie, eene Veſting aangelegd heeft. Deeſe Baai heeft haaren naam van het hooge Gebergte, de Tafel, 't welk men zeer verre in Zee zien kan, en dat zig als eene Tafel vertoont, waarboven een klein Wolkje te voorſchyn komt, en tot een voorteken zoude verſtrekken, wanneer 'er Stormwinden naakende zyn.

TAFELEN. (*Wetten van de Twaalf*) Dit waren de eerſte Wetten der Romeinen, aldus genaamd, of om dat de Romeinen toen ter tyd ſchreeven met een ſtift op dunne houten tafels met waſch bedekt, of liever, om dat zy in Tafels gegraveerd waren, of in koperen Plaaten, ten einde op de aanmerkelykſte plaatſen der openbaare Gerechtsplaatſen ten toon geſteld te worden. Na de verdelging der Koningen, toen de Romeinen geen vaſt bepaald Syſtema van Wetten hadden, nam men het beſluit om by voorvallende zaaken, de beſte en wyſte Wetten der Grieken over te neemen. Een, met naame Hermodorus, wierd allereerſt aangeſteld om dezelven te vertaalen, en naderhand wierden ze door de Decemviri vermeerderd en in tien Tafelen gebragt. Na langduurig onderzoek wierden zy eindelyk door den Raad en eene vergadering de Volks beveſtigd, in het jaar van Romen 303. In het volge de jaar vond men daarin eenige gebreken, die zy verbeter door de Wetten der voorige Koningen van Romen en zekere Coſtumen die door een langduurig gebruik gewe waren; deeſe allen gegraveerd zynde op twee andere Taf maaken de wetten der Twaalf-Tafelen, zoo beroemd Romeinſche Rechtsgeleerdheid, de oorſprong en de gr van de burgerlyke of Roomſche Wetten.

TAFELEN DER WET. (In de *Joodſche Oudheid*) T fels waarop de *Decalogus* of de Tien Geboden ge waren, die God aan Moſes op den Berg Sinaï gegee Zie het Artykel Decalogus.

'Er zyn veele vraagen ontſtaan omtrent deeſe Taf wegens hunne ſtoffe, vorm, getal, Auteur en inhc migen veronderſtellen dat ze van hout gemaakt deren van koſtelyke ſteenen. Deeſen wederom z veronderſtellende de een dat ze van Robyn, de an ze van Karbonkel waren. Eenige Ooſterſche weeren dat ze tien in getale waren, en anderer de Hebreeuwen erkennen niet meer dan twee. aan dat deeſe Tafels aan beide zyden beſc

veelen denken dat ze doorſchynend waren, zoo dat ze door en door konden geleeſen worden; anderen zyn van gedagten dat dezelfde tien Geboden op ieder van de twee Tafels geſchreeven waren: en anderen, dat de tien verdeeld waren, zynde vyf op de eene en vyf op de andere tafel geſchreeven. Moſes zegt wel uitdrukkelyk dat deeſe Tafels beſchreeven waren door den Vinger Gods. Sommigen verſtaan dit letterlyk, anderen ſchryven het toe aan het bewind van eenen Engel; en anderen verklaaren het als een bevel van God aan Moſes zelve, om ze te beſchryven. De Mahometaanen zeggen dat God aan den Aards Engel Gabriël beval om de Pen te gebruiken, 't welk is de aanroeping van den naam van God, en den Inkt, te neemen uit de Bron van licht, om daarmede de Tafelen van de Wet te beſchryven. Wanneer Moſes deeſe Tafels van den Berg beneden bragt, en de Afgodery zag tot welke de Kinderen Israëls vervallen waren, wierp hy ze uit zyne hand, en by het vallen braken zy in ſtukken; maar dit verlies wierd vergoedt door de tweede Tafel die God aan Moſes gaf, en inwelken hy hem beval te ſchryven de woorden des Verbonds 't welke hy met Israël gemaakt hadde. Waaruit ſommigen beſluiten dat deeſe laater Tafels niet door den vinger Gods beſchreeven zyn. Maar Moſes tekent uitdrukkelyk aan dat God ze zelve geſchreeven heeft: waaruit volgt dat ze beide door den vinger Gods beſchreeven waren, of dat ze geen van beide zoo geſchreeven waren.

TAFEL-GROND. Zoo heet in de Perſpective, de Linie daar de Geometriſche vlakte en de tafel elkander doorſnyden.

TAFELEN (NIEUWE) *Tabulæ Novæ*. Een Edict dat by zekere gelegenheid gepubliceerd wierd in het Romeinſche Gemeenebeſt, ten einde om alle ſoorten van ſchulden af te ſchaffen en alle Obligatien te vernietigen.

TAFEL-ORDE, of de *Ridders van de ronde Tafel*. Zyn in Engeland geweeſt, en zouden door Koning ARTUS, in de VI Eeuw geſticht zyn, waarvan men in de oude Romans veel leeſt.

TAFELS. (ASTRONOMISCHE) Zie het Artykel STERRE-KUNDIGE TAFELEN.

TAFEL VAN CONSCIENTIE *of des Geweeters*. Zoo wordt in Portugal het hooge Gerechtelyke Collegie genaamd, omtrent overéénkomende met die plaats, alwaar de Koning van Frankryk in het Parlement te Parys zyne Zitting neemt, en *le Lit de Juſtice* of het *Bed der Gerechtigheid* genoemd wordt.

TAFEL VAN MULTIPLICATIE. Dit is eene kleine Tafel, waarin men alle getalen vindt, die uit- of voortkomen, als wanneer men de getalen van 1 tot 9 in malkander multipliceert. Vermits nu de Multiplicatie niets anders is, dan eene me-

www.library.upenn.edu

menigvuldige additie van eene grootte, alzoo kan ook dit Tafeltje enkel en alleenlyk door de Additie vervaardigd worden. Als men naamelyk een Quadraat getekend heeft, van hetwelke eene gelyke zyde uit 9 gelyke deelen beſtaat, en gevolglyk het geheel 81 kleine Quadraaten in zig houdt, maar vervolgens in de 9 bovenſte vakken, als mede in die der linkerhand, beneden 9 Cyffers in hunne natuurlyke orde geſchreeven worden, zoo addeert men by voorbeeld, 2 tot zig zelve, en ſtelt het Product 4 onder de 2; tot het Product 4 addeert men weder 2, zoo is het 6 het product uit 3 in 2; tot 6 addeert men nogmaals 2, zoo heeft men 8, het Product uit 4 en 2; en indien op gelyke wyſe de overige getalen gevonden worden, zoo is de tafel van de Multiplicatie door de Additie ontworpen. Men ziet egter hieruit, dat de helft van de Getalen tweemaal moet geſchreeven worden, gelyk uit PLAAT CCLI *fig.* 1. blykt, daar in de Diagonaal de Quadraat-getalen alle de Producten weder voorkomen, welken boven dezelven gevonden worden. Dierhalven kunnen dezelven op eene plaats, naamelyk of boven of onder de Diagonaal van de Quadraat-Getalen gemiſt worden. Deeſe Tafel van de Multiplicatie geeft een byzonder groot nut in de geheele Rekenkonſt, daar men het Multipliceeren en Divideeren gebruikt, maar voornaamelyk dient zy in de Breukrekening. Niettegenſtaande dierhalven de Multiplicatie en Diviſie zonder deeſe Tafel kunnen verrigt worden, zoo is het nogtans zeer goed, ik wil niet zeggen noodzaakelyk, dat men deeſe Tafel van buiten leert, indien men in de Rekenkonſt vorderen wil. Sommigen hebben deeſe Tafal uitgebreidt, en grootere getalen dan 10 in elkander gemultipliceerd, en zy noemen dezelve als dan de *groote Tafel van de Multiplicatie*. Alhoewel men nu met de kleine zig doorgaands wel behelpen en te recht komen kan, en dierhalven niet noodig heeft om zyn geheugen met meer getalen te belaſten, kan egter de gemelde groote Tafel in de volgende twee Gevallen gevoeglyk gebruikt worden; naamelyk om uit twee gegeeven Groottens den Quotient te vinden, daar men ter linkerzyde den Diviſor zoekt, in deszelfs rye horizontaal voortgaat, tot dat daarin de *Dividendus* zelf, of een hem het naaſte bykomend getal gevonden wordt, daar alsdan het daarbovenſtaande getal in de bovenſte rye de Quotient is. Insgelyks om uit een opgegeeven getal den Quadraatwortel te trekken: hier zoekt men in de Diagonaal het gegeeven getal zelve, of een 't welk hetzelve ten naaſten by gelyk doch kleiner is, zoo ſtaat ter linkerhand van hetzelve, in de buitenſte rye, of ook boven hetzelve, in de bovenſte rye, de begeerde Wortel. Eene proef daarvan kan met beide Exempelen, in de bovengemelde kleine

1. TAFEL van MULTIPLICATIE.

2	3	4	5	6	7	8	9
4	6	8	10	12	14	16	18
6	9	12	15	18	21	24	27
8	12	16	20	24	28	32	36
10	15	20	25	30	35	40	45
12	18	24	30	36	42	48	54
14	21	28	35	42	49	56	63
16	24	32	40	48	56	64	72
18	27	36	45	54	63	72	81

www.lijntool.com.cn

Fig. 4. TASTER.

Fig. 3. TANACETUM.

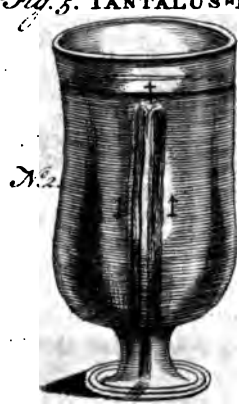

Fig. 2. TAMBOUR.

Fig. 5. TANTALUS-KUIP.

www.libtool.com.cn

kleine Tafel van de Multiplicatie gemaakt worden. JOHAN NEPER heeft in zyne *Rhabdologia* eerst aangetoond, hoe men deese Tafel op eene byzondere wyse, op kleine stokjes schryven kan, om daardoor het Multipliceeren en Divideeren, zonder groot nadenken te kunnen verrigten. Zie het Artykel NEPERISCHE REKENSTOKJES.

TAFEL VAN SOORTONDERSCHEIDENDE ZWAARTENS. Wanneer men de Artykels GRAVITAS, GRAVITATIO ACCELEREERENDE KRAGT, *enz.* geleesen heeft, zal men zig van het volgende het best een denkbeeld kunnen maaken.

In de zwaarte is het zeker dat een Ligchaam, van natuure zwaarer dan een ander, insgelyks dikker of saamengedrongener is; dat is, dat het eene grootere hoeveelheid van stof bevat onder dezelfde grootte; omdat Ligchaamen weegen naar evenredigheid der quantiteit van stof die zy bevatten.

Indien eenig vast Ligchaam (*Solidus*) geworpen wordt in een vogt van dezelfde specifique zwaarte, zoo zal het daarin blyven hangen, in welk deel van het oog het ook geworpen worde; maar indien het Ligchaam specificaal zwaarer is dan het vogt, zoo zal het tot op den grond doorzakken. Integendeel, indien het Ligchaam specificaal ligter is dan het vogt; zoo zal het rysen tot den top.

Een Ligchaam gelegd zynde op de oppervlakte van een vogt, dat specifiek zwaarder is dan hetzelve, zinkt daarin, tot dat het ingedompelde deel de quantiteit van vogt opneemt, wiens gewigt gelyk is tot dat van het geheele Ligchaam; en een Ligchaam, hangende in eenig vogt, dat specifiek ligter is dan hetzelve, verliest een gedeelte van deszelfs gewigt, gelyk tot dat eener quantiteit of vogt van denzelfden omtrek.

Wegens de manier om de verschillende vergelykende of specifique zwaartens van vogten en van Ligchaamen, zoo naauwkeurig mogelyk, te vinden, zie de Artykels HYDROSTATISCHE BALANS en HYDROMETER.

Wy zullen hier eene Tafel opgeeven van de Specifique zwaartens der Metaalen, Mineraalen, Oehren, Steenen, Fossilia, (Delfstoffen) dierlyke Zelfstandigheden, groeibaare Zelfstandigheden, vermengde Zelfstandigheden, en Vloeistoffen; beschouwende Regenwater als 1,000.

De Leeser weete dat deese Zwaartens naar Engelsch gewigt gerekend worden. Die des kundig en begeerig zyn, kunnen ze in Hollandsch gewigt overbrengen. —

Tafel van Soortonderscheidende Zwaartens.

1 Van Metaalen.

Fyn of zuiver Goud	19,640
Goud van eene Guinje van George de II.	17,150

www.libtool.com.cn

Goud van dese Moidore	17, 140
Fyn of zuiver Zilver	11, 091
Zilver van een Schelling van George de II.	10, 000
Lood	11, 325
Koper	9. 000
Geel Koper, gegooten	7, 850
——— gewerkt	8 000
Staal, getemperd	7. 704
Yſer	7, 645
Tin	7, 550

2. Van Mineraale Oehren, &c.

Koper-Oehr	3, 775
Lood-Oehr	6, 800
Bismuth	9, 700
Turbith Mineraal	8, 325
Antimonie van Duitſchland	4, 000
——— van Hongaryen	4, 700
Speauter	7, 065

3. Van Steenen, Delfſtoffen, &c.

Adamant of Diamant	3, 500
Een Pſeudo-Topaas	2, 672
——— Hyacinth	2, 631
——— Jaſpis	2, 666
Een Boheemſche Granaat	4, 360
Een Zweedſche Granaat	3, 978
Onyxſteen	2, 510
Een Kornalyn	3, 290
Een Engelſche Agaat	2, 512
Een Turkois-Steen	2, 508
Sardachates	3, 595
Een Gouden Marcaſit	4, 589
Rots-Cryſtal	2, 659
Ys- of Yſlands-Cryſtal	2, 720
Lapis Nephriticus	2, 894
—— Lazuli	3, 054
—— Hæmatites	4, 360
—— Calaminaris	5, 000
—— Judaicus	2, 500
—— Manati	2, 270
—— Amianthus of Asbeſtus, van Walles	2, 913
—— Ditto van Italien	2, 360
Glas van de gemeene ſoort	2, 666
Flint	2, 542

Zwart

www.libtool.com.cn

Zwart Italiaanſch Marmer	2,704
Wit Italiaanſch dito	2,707
Een fyn	2,700
Een ander dito van Italien	2,718
Een doorſchynende Keiſteen	2,641
Een Selenite	2,322
Mundic of Goud Spar	4,430
Nierſteen	3,600
Blaauwe Steen	2,740
Starſteen	3,450
Harde Straatſteen	2,460
Burfords-Steen	2,049
Albaſter	1,875
Wetſteen	2,470
Rottenſteen	1,980
Koperroodſteen	4,300
Kryt	2,370
Lei	2,740
Olieſteen	2,380
Een Olieſteen (*bone* in 't Eng.)	2,388
China	2,270
Stuk van een bruine Steenen Fles	1,777
Stuk van een witte Steenen Bierkan	2,250
Talk	2,657
—— van Venetien	2,780
—— van Jamaika	3,000
Armeniſche Bolus of Aarde	2,727
Gemeene Zee-kool	1,300
Magneet of Zeilſteen van Penſylvanien	4,585
Stuk zeer harde Steen	2,618
—— dito van een zagte ſoort	2,500
Briſtolſche Steen	2,510

4. Van Dierlyke Zelfſtandigheden.

Been van een Os	1,656
Ivoor	1,828
De punt van een Rhinoceros-hoorn	1,242
—— van een Oſſen-hoorn	1,689
—— van een Harts-hoorn	1,875
Calculus Humanus	1,700
—— dito	1,240
—— dito	1,433
—— dito	1,660
Oeſter-Schaal	2,892
Murex-Schaal	2,590

Een Slakhorentje	2, 926
Paerlemoer	2,480
Een ſtuk harde Viſchhuid	1, 621
Een ſtuk gedroogd Vleeſch van Viſch	1, 129
De Schaft van een Pen	1, 330

www.dptool.com.cn

5. Van Groeibaare Zelfſtandigheden.

Droog Boxhout	1 030
—— Eikenhout	0, 925
—— Olmhout	0, 600
Eſſenhout, ſappig	0, 734
Dito, meer gedroogd by den haard	0, 845
Drooge Esdoorn	0, 755
—— Denne	0, 546
—— Ceder	0, 600
—— Walnootboom	0, 631
—— Ipen	0, 760
Beuken, middelmaatig gedroogd	0, 854
Haag-Appelboom, middelmaatig droog	0, 765
Lignum vitæ	1, 327
—— Nephriticum	1, 200
—— Aloës	1, 177
—— Braziliicum	1, 030
—— Rhodicum	1, 125
—— Aſphaltum	1, 179
—— Guaiacum	1, 337
Saſſafrashout	0, 482
Rood hout	1, 031
—— Santalumhout	1, 128
Wit dito	1, 041
Citroenkleurig dito	0, 809
Geſpikkeld hout van Virginien	1, 313
Maſtikhout	0, 849
Ebbenhout	1, 177
Goede Tarwe van het laatſte jaar	0, 757
Kurk	0, 240
Witte Haver	0, 472
Blaauwe Erwten	0, 795
Witte Erwten zeer droog	0, 807
Gerſt van 't laatſte jaar	0, 658
Mout daarvan gemaakt	0, 485
Veld-boonen, zeer droog	0, 807
Weiten Meel, ongezift	0, 495
Roggen Meel, ongezift	0, 454
Hout-Aſſche	0, 930

www.libtool.com.cn

6. Van vermengde Zelfſtandigheden.

Amber	1,040
Git, zwart Agaat	1,238
Bezoar, Ooſterſche	1,530
—— Weſterſche	1,500
Sulphur, gemeene	1,800
—— Vivum	2,000
Hout (verſteend)	2,341
Borax	1,720
Coraal, rood	2,689
—— wit	2,500
Coralliachates	2,605
Cinnabar, natuurlyk	7,300
—— door konſt gemaakt	8,200
—— van Antimonium	6,044
Het geachte Zilver-Oehr van Walles	7,464
Het Metaal daaruit getrokken	1,087
Ceruis of Loodwit	3,156
Tartar Crudum	1,849
—— Emetic	2,246.
—— Vitrioli	2,298
Room van Tartar	1,900
Campher	0,996
Mercurius, raauwe	13,593
—— eens gedeſtilleerd	13,570
—— 5 maal geſublimeerd	14,110
Glas van Antimonie (Spiesglas)	5,280
Vitriool van Dantzig	1,715
—— Engelſch	1,880
—— wit	1,900
Sal Gemmæ	2,143
— Prunellæ	2,148
— Polycreſtum	2,141
— Ammoniacum	1,453
— Mirabile Glauberi	2,246
Zout van Hartshoorn	1,496
Zout van Vitriool	1,900
Aluin	1,714
Nitrum	1,900
Gummi Arabicum	1,375
—— Tragacantha	1,333
Myrrhe	1,250
Spaanſchgroen	1,714
Opium	1,363
Goudſchuim	6,000

www.libtool.com.cn

Zilvetſchuim	6,044
Byen-Waſch, geel	0,960
—— —— wit	0,865
Pik	1,150
Oogenniet	4,615
Honig	1,450
Hars	1,100
Craſſamentum van het Menſchelyke bloed	1,126
Serum van het Menſchelyke bloed	1,030
Stuk verſteend been	1,895

7. Van Vogten.

Regenwater	1,000
Gedeſtilleerd water	0,993
Fonteinwater	0,999
Rivierwater	1,009
Zeewater	1,030
Aqua fortis of ſterk water	1,300
—— regia	1,234
Olie van Vitriool	1,700
—— Nagel-Anjelieren	1,034
—— Amber	0,978
—— Anys-zaad	0,994
—— Karrewei-zaad	0,940
—— Lynzaad	0,932
—— Kruis en munt	0,975
—— Olyven	0,913
—— Orange	0,888
—— Origan	0,940
—— Rosmaryn	0,934
—— van Saſſafras	1,094
—— Spikenard	0,936
—— Terpentyn	0,792
Spiritus van Terpentyn	0,874
—— van Vinum Rectificatum	0,866
Ethereale Spiritus van Wyn	0,732
Spiritus van Vitriool	1,203
—— —— Amber	1,030
—— —— Hartshoorn	1,073
—— —— Pis	1,100
—— —— Honig	0,895
Spiritus Nitri	1,315
—— dito rectific.	1,610
—— van Zeezout	1,130
—— Tartar.	1,073

Tinc-

Tinctuur van Antimonie	0,866
Boter van dito	2,470
Balſem van Tolu	0,896
Lixivium van Zout van Tartar.	1,550
Bourgogne Wyn	0,953
Canarie	1,033
Roode Pontac-Wyn	0,993
Witte Wyn-Aſyn	1,011
Gedeſtilleerde Aſyn	1,030
Geiten-Melk	1,009
Koe-Melk	1,030
Pis	1,030

Terwyl alle Ligchaamen onderhevig zyn om door hitte uitgezet en door koude inéengedrongen te worden, zoo zal volgen, dat de ſpecifique zwaartens der Ligchaamen, in den Zomer en den Winter, niet juiſt dezelfden kunnen zyn. Dit is allereerſt waargenomen door Proeven van den Heere HOMBERG, en na hem door den Heer EISENSCHMID, die het abſolute gewigt van een Cubic-duim van onderſcheidene ſoorten van Ligchaamen, in den Zomer en Winter, bevond, als in deeſe onderſtaande Tafel.

	Zomer.			Winter.		
	Oz.	dr.	gr.	Oz.	dr.	gr.
Brandewyn	0	4	32	0	4	42
Gedeſtilleerd water	0	5	8	0	5	11
Fonteinwater	0	5	11	0	5	14
Rivierwater	0	5	10	0	5	13
Spirit. Nitr.	0	6	24	0	6	44
—— van Zeezout	0	4	49	0	5	55
—— van Vitriool	0	5	33	0	5	38
Olie van Vitriool	0	7	59	0	7	71
Melk	0	5	20	0	5	25
Mercurius	7	1	66	7	2	14
Aſyn	0	5	15	0	5	21
dito gedeſtilleerd.	0	5	11	0	5	15

TAFELVERTREK. Zoo noemt men by een vorſtelyk Appartement het vertrek daar de Vorſt gewoon is te eeten. Dierhalve moet het zelve ruim en licht zyn, en eene dusdanige plaats daartoe verkooren worden, dat men zoo wel uit de aan weerskanten leggende Woonvertrekken, als ook met de Spyſen uit de Keuken, zonder eenen grooten omweg te moeten nee-

neemen, gemakkelyk daarin komen kan. Ten dien einde wordt het zelve gevoeglykſt tuſſchen de Voor-vertrekken aangelegd, en bekomt ook van buiten zynen byzonderen ingang.

TAFELWERK. *Aſſamentum. Tabulatio.* In het Franſch *Beiſage.* Dus noemt men in de Bouwkunde eene, met cierlyk ſchrynwerk bekleedde wandt. Edoch men gebruikt in deszelfs plaats veeltyds Pleiſterwerk of Tapyten.

TAFFIA. Dit is de naam dien de Inwooners van de Antilliſche Eilanden aan den Brandewyn van het Suikerriet geeven, dat is te zeggen, aan den geenen die men van het ſchuim en de grove Syroopen van de Suiker ſtookt. De Franſchen geeven 'er den naam van *Guildive* en de Engelſchen dien van Rum aan.

TAGES. Wordt gehouden voor den Zoon van *Genius* en een kleinzoon van *Jupiter*, zynde een Miraculeus kind, dat uit den grond voortkwam, terwyl een Boer de Aarde beploegde, en toen denzelven heeft aangeſprooken, en veele verſtandige redenen voor den dag bragt.

TAGETES. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-polygamia-ſuperflua* klaſſe der Planten, is een bekend cieraad der Hoven; omtrent welkers kragt noch die der Plant iets met zekerheid is te beſliſſen; noemende ſommigen die een vergift. Anderen dat ze verdunnende en openende, en inwendig met vrugt te gebruiken is, tegens de koude der Maag en tegen verſtoppingen uit koude veroorzaakt. Men kan ze ook ligtelyk in de Geneeskunde ontbeeren; en zig aan bekende en veilige middelen van diergelyke kragten liever bepaalen, dan iemants leeven 'er door in gevaar te ſtellen. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCXLIX. *Fig.* 2.

TAGILADEN. Dus noemt men gemeenelyk het Vrouwvolk van het Eiland *Candina*, aan de Rivier *Zenega*, in Nigritien, hetwelk den Koophandel dryft, terwyl de Mannen zig met de Viſchvangſt beſig houden.

TAGSATZUNGEN, ook TAGLEISTUNGEN, of Vergaderingsdagen. Zoo worden de ſaamenkomſten of Landdagen der Zwitſers genaamd. De algemeene dagen worden ordenlyk éénmaal 's jaars, naamelyk des Zondags na Pieter en Paulus, te Baden in den Argow gehouden, en deeſe wordt de Dag der Jaarrekening genoemd. De overigen zyn allen extraordinair, en of algemeene, die van alle 13 Cantons en toegevoegde Oorden of Bondgenooten, meeſtendeels te Baden gehouden, en van het Canton Zurich, dat dit recht in het byzonder heeft, uitgeſchreeven worden; of zonderling byzondere, die van de Proteſtantiſche Cantons te Arau, maar van de Roomſchgezinden

www.libtool.com.cn

den te Lucern belegd worden. De eerſtgenoemde beroept het Canton Zurich, en de laatſte het Canton Lucern.

TAGUS. Zie het Artykel TAAG.

TAI. Zie het Artykel THÉE.

TAIL. Is een Zilver gewigt by de Chineeſen, van waardye 57 Hollandſche Stuivers.

TAILLE. Is de geſtalte des Ligchaams; een Ligchaamsſtand en lengte. Dus zegt men van een welgemaakt man dat hy eene goede *Taille* heeft. Maar *Taille douce* is eene Print in Kopér geſneeden, gelyk *Taille de Bois* is een houten Plaat of Print in hout geſneeden.

TAILLE. Beduidt tegenswoordig in Frankryk de groote Schatting die jaarlyks van den Burger en het Gemeen gevorderd wordt: Zy is in het Jaar 1549, onder Koning HENDRIK de II, tot beter onderhoud der Soldaaten opgekomen, en bedraagt byna een derde van de ordinaire Contributien. De *Tailles* worden gemeenelyk door het hoofdgeld of andere perſoneele Schattingen geligt. Behalven die heeft men óok de *Tailles réelles*, by voorbeeld in Languedoc en Provence, alwaar dezelven van de onadelyke Goederen geligt worden. Op eenige plaatſen heeft men *Tailles Mixtes* of gemengde Schattingen, die op de Perſoonen gelegd worden, naarmaate van hunne goederen.

TAILLEUR. *Sartor.* Kleermaaker. Deeſe hebben overal een goed Ambagt dat met goede Wetten en Ordonnantien voorzien is. Hunne Weetenſchap beſtaat eigenlyk daarin, om nieuwe Modens, en zelfs uit te denken, en na te maaken; menſchen van allerlei geſtalte bekwaamelyk te kleeden; de klederen behoorlyk aan te paſſen; ja zelfs, zonder dat, op het enkele gezigt, wel te treffen; de Stoffen en Lakens met voordeel te ſnyden, te naaien, te ſtoppen, met Paſſementen te beleggen, te ſtikken &c. Voorts moet een bekwaam Kleermaaker eene grondige kennis hebben van allerlei Fluweelen, Zyden, half Zyden en half wollen Stoffen; van Engelſch, Franſch, Hollandſch Laken; en wat hem verder te verarbeiden voorkomt, zoo wat de fynheid als wat den prys aangaat; om des verzogt zynde, raad te geeven, en te verhoeden dat de Koper niet benadeeld worde, of hy zelve door zyne eigene onkunde zig ten toon ſtelle. Ook moet een Kleermaaker een ſcherp onderzoek doorſtaan, eer hy tot Meeſter verklaard wordt. In Neurenburg geeft men hem een half jaar, om zig tot zyne Meeſterſtukken te qualificeeren. Na verloop van welken tyd hy in eene daartoe geſchikte kamer, op een tafel, by de negen Uuren lang, allerlei oude en moeielyke Klederdragten, als het Gewaad van een Prelaat en Prieſter, een plegtig Kleed

www.libtool.com.cn

der Neurenburgſche Raadsheeren, een Opperkleed van eene zoogenaamde Kroonbruid, zynde van een Adelyk Geſlacht, waarmede zy op den eerſten Bruiloftsdag pronkt, zoo, gelykerwys alle die byzondere Klederen uit een vol ſtuk Laken, of andere Stoffe, pleegen geſneeden te worden, moet tekenen, en wel zeer naauwkeurig; want de Kleermaakers Meesterſtukken zyn in Duitſchland nergens moeielyker dan in Neurenburg. De zogenaamde *Meteringen*, dat is, jonge Meeſter, moet deeſe zyn kunſt toonen ten overſtaan van den zoogenaamden Handwerksheer en van vier gezwooren Meeſters, die deeſe Tekeningen zeer naauwkeurig met el en paſſer onderzoeken, en den *Meteringer* allerlei daartoe dienende Meesterlyke Vraagen voorſtellen. Wanneer hy nu in het een en ander bekwaam bevonden is, wordt hy door een daartoe gedepuleerd Raadsheer tot Meeſter verklaard.

TAJACU. Dit is eene ſoort van Mexicaanſch wild Zwyn. De Franſchen die in Guajana woonen, noemen het *Zwartvarken*. Dit Dier, zegt de Heer Brisson, is een weinig kleiner dan het gemeene Varken. Het heeft een korten en dikken hals. Zyne Ooren zyn regt, ſpits en omtrent drie duimen lang. Zyne oogen zyn klein en het heeft geen ſtaart. Zyn geheele Ligchaam is met borſtels bedekt, die veel grover zyn dan die van de gemeene Varkens. Zy zyn zwart en met een weinig witagtig gemengd. Deeſe Borſtels zyn kort aan het onderſte der zyden, en worden langſaamerhand langer, naarmaate zy den rug naderen, op welken men 'er heeft die vyf of zes duimen lengte hebben.

Dit Dier verſchilt voorál van de andere ſoorten van dit Geſlacht, door eene ſoort van Beurs, die het op den rug, omtrent het agterſte gedeelte heeft, waaruit een vogt vloeit dat een onaangenaamen reuk heeft. Ray zegt dat deszelfs onderſte Kaak veel langer dan de bovenſte is, en dat zyn buik geen haairen heeft. Het heeft, op het middelſte van den kop, tuſſchen de ooren, een bos haairen, die voor het grooſte gedeelte zwart zyn. De Nagels van zyn agterſte Pooten zyn veel langer dan die geenen gewoonelyk zyn van de Dieren die gevorkte voeten hebben.

Men vindt de Tajacu in Nieuw Spanjen, in Terra Firma en in Braſil. Deeſe Dieren onthouden zig in Troepen by malkander en bewoonen de Boomen en Boſſchen. Zy voeden zig met Wortelen, Eikels en Vrugten. Joseph d'Acosta wil, dat men, zoo dra men een van deeſe Dieren gedoodt heeft, de dikte of beurs afſnyden moet, die zy op den rug hebben, want dat anders binnen een half uur hun vleeſch niet meer eetbaar zal zyn. Tyson zegt integendeel dat wanneer

www.libtool.com.cn

neer men dit deel met den vinger te ſaamen drukt, 'er een vogt uit voortkomen zal, waarvan de Muskusagtige reuk zeer aangenaam is.

TAJIBI. Dit is eene ſoort van Buidel-Rot, die de Portugeeſen den naam van *Cacborro Domato* geeven.

TAK. Deeſe naam wordt figuurlyk genomen, naar de verdeeling der Boomen. De Ontleedkundigen noemen aldus eenige voortbrengſels van andere deelen, die daarvan als de ſtam zyn aangemerkt. Zy geeven' ook aan dezelven, onder dezelfde betekenis, de naamen van Armen, Beenen, Dyen, &c.

TAK. Is een gedeelte van een' Boom, uit den Stam geſproo'ten, en geſchikt om de kroon voort te brengen. Deeſen hebben byzondere naamen by de Liefhebbers.

Houttakken noemt men die van het geſnoei des voorleden jaars zyn voortgeſprooten, en vry dik en lang van hout zyn.

Vrugttak is een tak die middelmaatig van dikte en lengte op die zelfde ſnede ſtaat.

Halve Houttak is een tak die te dun voor een Houttak en te dik voor een vrugttak is. Zy wordt op twee of drie duimen lengte geſnoeid; om 'er beter 't zy van hout of vrugttakken uit te doen voortkomen, en om onderwyl tot de fraaiheid des Booms 't zyne te doen, en de groote kragt des Booms werk te geeven.

Waterlot, noemt men alle *takken*, die elders op den Boom voortkomen, daar men geen geſnoei van het laatſte jaar heeft, of zoo het daar op gekomen is, grof is, daar het fyn moeſt weeſen.

Moedertak noemt men die tak, die, oorſprong neemende uit den Stam, verſcheide andere takken weder voortbrengt. Deeſe beſnoeit men zoo veel als tot de fraaiheid des Beens dient.

Rypbout, word zulk een *tak* genaamd, die op het laatſt van den Zomer uitſchiet, maar een knop op het end heeft.

Magere tak, wordt zoodanig een geheeten, die, dun en lang zynde, noch bekwaam is om vrugten, noch om hout voort te brengen. Dus moet die geheel weggenomen worden.

Naſchot is dat gedeelte van een *Tak* dat na July uitſchiet, wanneer de Boomen nog een ſcheut doen.

Sprokkel-takje of hout, worden zulke dunne en korte éénjaarige of meerjaarige takjes geheeten, die aan een anderen dikken tak gegroeid, zig naar het zetten van vrugten ſchikken of zullen ſchikken. Als dit te veelvuldig is, moet het weggenomen worden.

TAKEL. Dus noemt men in de Scheepvaart een Touwwerk, met Blokken en Reepen, loopende over Schyven, waarmede men

men iets ophyst. Men noemt ook *Takel*, het Touwwerk, de Zeilen, Ankers, en wat verders tot uitrusting van een Schip noodig is.

TAKELEN. *Toetakelen, een Schip onder het wands brengen.* In het Fransch *Agréer un Vaisseau*, is by de Zeeluiden zoo veel, als het Schip van Masten, Steen, Reën, Zeilen en Touwwerk voorzien, en in staat brengen om Zee te kunnen kiezen.

TAKKEN. *Beenen* of *Dyen des Kittelaars.* Is de naam dien men aan den wortel der twee spongieuse Ligchaamen des Kittelaars geeft. Zy komen van het onderste gedeelte der Schaambeenderen en van den Zittak, en klimmen schuins op, tot aan de *Sympbysis* des Schaambeens, alwaar haare vereeniging den stam des Kittelaars maakt.

Takken van het verlangde Hoofdmerg. Een naam die aan de Mergscheuten des breins gegeeven wordt. Dezelven worden in twee soorten verdeeld.

De Voortakken, de groote takken, de voorbeenen, de Armen, de Dyen des verlangden hoofdmergs, de Steelen des Breins. Alle deese naamen worden gegeeven aan twee aanmerkelyke Bundels der mergagtige Zelfstandigheid, die men kan aanzien als de Wortels van 't verlangde Hoofdmerg. De vooreinden zyn van een, en schynen met de gestreepte Ligchaamen gemeenschap te hebben; daar de agterste integendeel zig weder vereénigen en met den dwarssen of ringknobbel, één Ligchaam uitmaaken. Deese twee bundels zyn van vooren breeder dan van agter, en verbeelden eene Romeinsche V. Zie het Artykel Hersenen.

De *Agtertakken, de kleine Takken.* Zy worden ook genaamd *Armen, Beenen, Dyen des Verlangden Hoofdmergs*, doende daar het woord *Agter* by, om haar te onderscheiden van de *Steelen des Agterbreins.* 't Zyn scheuten van den dwarssen of Ringknobbel, die in het Agterbrein te niet loopen. Deese Takverdeelingen, aan dewelken den naam van *Boom des Leevens* gegeeven wordt, zyn in haare Zelfstandigheid.

TAKKEN. Zoo noemt men ook die korte uitspruitsels, die uit de Hoornen van een Hart te voorschyn komen.

TAKSCHIETINGEN. Zie het Artykel Dendrites.

TALAAR. *Vestis Talaris.* Is een Koninklyke Mantel of Rok der Asiatische en Afrikaansche Vorsten en Koningen, hangende tot op de Hielen. — Het is ook een lange Rok, gelyk by voorbeeld de Professooren ook een rood kleed draagen, waarmede de Kardinaalen gekleedt zyn.

TALAPOINS. Zyn zekere Priesters of Ordenslieden in Indiën, voornaamelyk in de Hoofdstad Pegu. Zy leiden een zeer streng leeven; zamelen de Aalmoessen in, en wanneer

zy

www.libtool.com.cn

zy ſterven, dan worden zy zeer pragtig begraaven. Men heeft 'er van tweërlei ſoort. Eenigen leeven in de Boſſchen, en de anderen in de Steden, en zy allen zyn, op ſtraf van verbrandt te worden, verbonden, om zoo lang zy in deeſe orde zyn, buiten den Echt te leeven.

TALASSUS. Werdt by de Romeinen eertyds voor een God gehouden, welke het beſtier had over de Huwelyken; weshalve jonge Luiden gewoon waren denzelven op hunne trouwdagen aan te roepen, opdat hun Echt van eene goede uitwerking mogte zyn, op dezelfde wyſe, gelyk de Grieken hunnen *Hymenæus* aanbaden.

TALCUM VIRESCENS. Is eene ſoort van Moſcoviſch Glas, 't welk men eertyds *Selenites* of ook *Stella terræ* noemde. Zy is uit eene menigte korte, naauwlyks doorſchynende, even als door één gevlogten zilveragtige, groenagtige en wryfbaare plaatjes te ſaamengeſteld. Deeſe Talk komt uit het Koninkryk Napels, en wordt naar Venetien gevoerd, alwaar men 'er een ſterken handel meê dryft. Zie het Artykel TALK.

TALED. Dus noemen de Jooden het Kleed, 't welk zy over hun hoofd hebben hangen, wanneer zy in de Synagoge zyn. Dit Kleed is vierkant, meeſt van wol gemaakt, en heeft Kwaſten aan de Hoeken.

TALENT. Betekent in een' oneigenlyken zin, eene byzondere bekwaamheid tot gewigtige zaaken, die een Menſch uit de Natuur heeft, waardoor hy eene zaak veel ligter begrypt dan menig ander Menſch. Daarom zegt men dat God deeſen of geenen, in zyn beroep, een voortreffelyk Talent gegeeven heeft.

TALENT. *Talentum*. Een Centener Gewigt. Een Hebreeuwſch Talent bevattende 100 Joodſche of 125 Attiſche *Minæ*, dat is 1500 Oncen. Een Griekſch Talent was omtrent half zoo veel, naamelyk 60 Attiſche *Minæ*. Een Romeinſche Talent was niet eenerlei. Het kleinſte hield 83, het grootſte 125 *Minæ* of pond. Het Egyptiſche hield 80 pond. Het Alexandriſche 31 pond, 3 Oncen. Het Syriſche 15 pond, 7 Oncen en 4 drachmen.

TALERA. Dit is een Riviervogel, die de grootte van eene Hen heeft. Men vindt hem op Madagaſcar. Hy heeft Violette vederen; maar het voorſte gedeelte van zyn kop, bek en pooten, zyn rood.

TALETEC. Dit is eene Virginiaanſche Hagedis, die aſchverwig graauw, met dunne Schubben bedekt, en bevallig op den rug, met eene vermenging van wit en ros geſchakeerd is. Het overige van het Ligchaam is met kleine vierkante ruiten getekend. De ſtaart is lang, ſpits en met ſtreepjes, by wyſe van ringen, bezet.

TA-

www.libtool.com.cn

TALIBULIMI. Eene byzondere ſoort van geleerde Luiden in Turkyen, welken, dewyl zy den Alcoran leeſen, *Giuzchen*, dat is, *Leeſers des Alcorans* genoemd worden.

TALING. *Querquedula.* In het Franſch *Sarcelle*, is een ſoort van wilde Eendvogels, zynde van tweederlei aart, naamelyk grooten en kleinen. Beide onthouden zig in menigte in de Noordſche Landen, alwaar zy ook by troepen vliegen en zwemmen. De kleine ſoort, welke meer tot ſpys gebruikt wordt, is den gemeenen Eendvogel niet ongelyk, hoewel kleiner en ſmaakelyker, en laat zig ook wel verduwen. Zy zyn gemeenelyk blaauwgroen van vlerken en wit van borſt. Zy hebben veel Olie en vliegend Zout. Ook zyn ze een goed middel voor buikpyn, ontſtaande uit Winden, als zy 'er van buiten opgelegd worden.

TALIONIS JUS. Was in de oude Roomſche Rechten eene Kaſtyding der valſche Betigters, waardoor hun dezelfde ſtraf opgelegd wierd, die de misdaad verdiende, waarmede zy eenen anderen valſchelyk beſchuldigden. Hedendaagſch is in plaats van dezelve een willekeurig recht ingevoerd, en een zoodanig recht heeft in Crimineele zaaken gantſch geen plaats, evenwel kan de eene Stad tegens de andere, daar verſcheide Rechten ingevoerd zyn, zig geheel wel van het *Jus Talionis* of van de zoogenaamde regtmaatige Repreſailles in het burgerlyke bedienen.

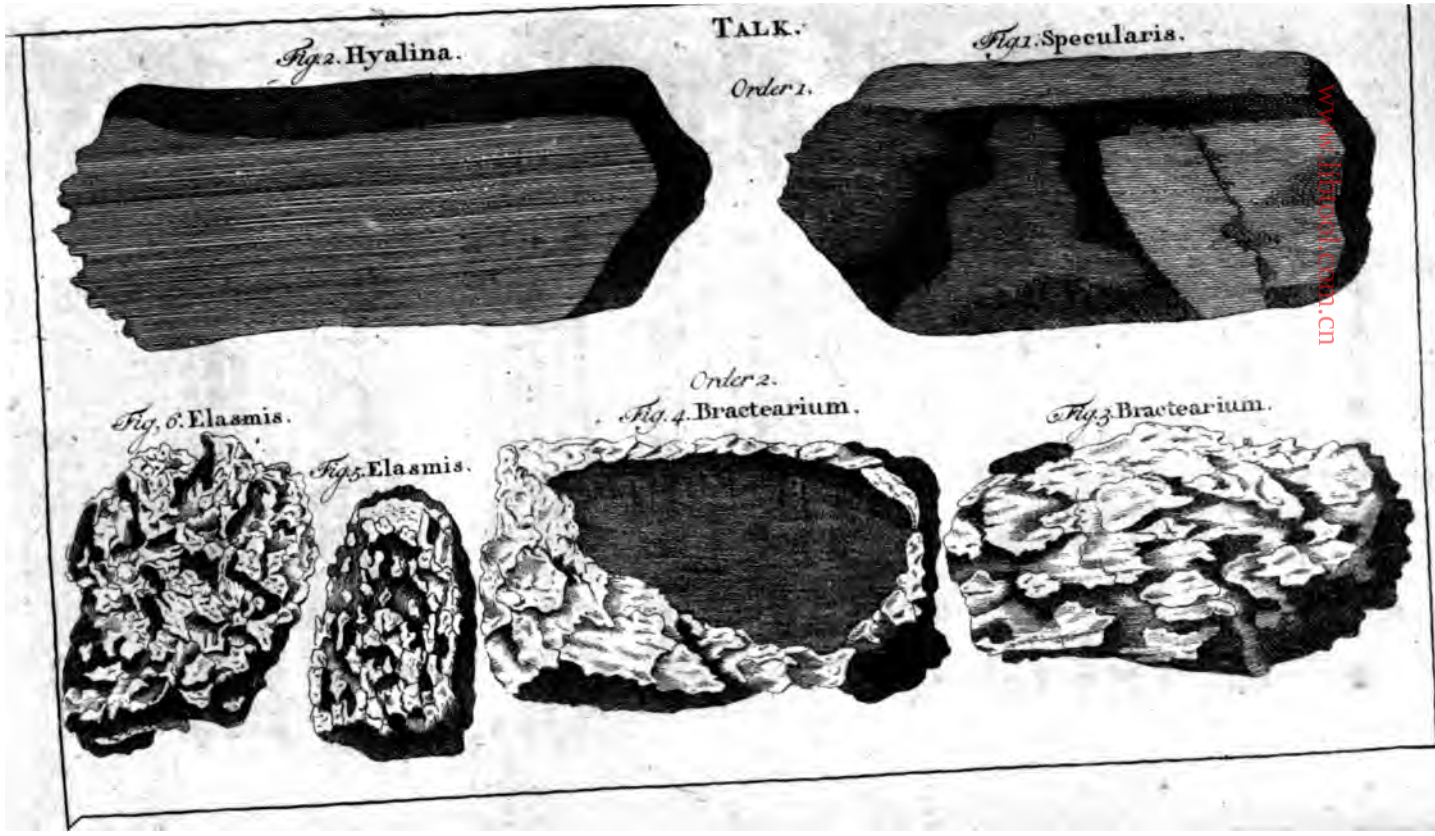
TALISMA. Is een ſoort van Aanhangſel tegens de kwaadaartige Koortſen en tegens de Peſt, gelyk by Dolæus *Encyclo. ped. Med. pag.* 425. b. te zien is.

TALISMANS. Betekent een Geleerde, en deeſe naam wordt in Turkyen aan alle de geenen gegeeven, die eenige Bedieningen in Gerechts- en Geeſtelyke zaaken hebben. Maar inzonderheid zyn het de Geeſtelyke Perſoonen, die het opzigt over de Mosqueën hebben, en onder welken de Iman de opperſte is.

TALISMANS. Dus worden genaamd zekere uit Erts of Edelgeſteente gemaakte *Amuleta* of Penningen, die onder zekere Conſtellatie gemaakt, en met zonderlinge plegtigheden, voor deeſe en geene ziekte, aan den hals gehangen worden.

TALK. *Talcum.* (In de *Natuurlyke Hiſtorie*) Is eene ſoort van Steen die wederſpannig is in het Vuur, en wiens deelen geene bepaalde gedaante hebben. Zy zyn zeer dun, en ſchynen echter niets anders dan eene verzameling van zeer korte, glansryke, ongelyke, zagte, en vet in het aanraaken, wryfbaare en breukige blaadjes te zyn.

De Talk is zwaar, hy wederſtaat de werking van een vuur in 't welke het Marmer in Kalk verandert, en zonder dat zyne kleur die hem vreemd is, noch zyne byzondere zwaarte 'er mer-

www.fossil.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
merkelyk door veranderd worde. Hy wordt mede door de Zuuren niet opgeloſt.

De Talk wordt verdeeld in twee Orders; vanwelke de eerſte is ſaamengeſteld uit plaaten van eene groote uitgebreidheid, maakende ieder de geheele horizontaale oppervlakte van de Maſſa.

De *Genera* van de eerſte order zyn twee: de eerſte is die welke beſtaat uit zigtbaare afgezonderde Plaaten van eene zeer buitengemeene dunheid; en iedere byzondere kloof wederom in een aantal kleinere. De Talken van deeſe ſoort worden *Speculares* genoemd. Zie PLAAT CCL. *Fig.* 1.

De tweede *Genus* is die welke ſaamengeſteld is uit afzonderlyke Plaaten van eene aanmerkelyke dikte, en welken in geene dunner geſcheiden is. De Talken van deeſe Genus worden Hyalinæ genaamd. *Ibid. Fig.* 2.

De Talken van de tweede Order zyn de geenen die uit kleine Plaaten ſaamengeſteld zyn; in de gedaante van lovertjes, onregelmaatig geſchikt, en gewoonelyk veelen van dezelven in onderſcheidene rigtingen ſaamenloopende, tot de ſaamenſtelling van eene der oppervlaktens van de Maſſa.

De *Genera* van de tweede order zyn insgelyks twee, de eerſte van dezelven is ſaamengeſteld uit kleine Plaaten, in de gedaante van Lovertjes, ieder van dezelven in veelen en fyner plaatjes gedeeld. De Talken van deeſe Genus worden genaamd *Bracteatea*, *Ibid. Fig.* 3 en 4.

De tweede Genus van deeſe is die welke ſaamengeſteld is uit kleine Plaaten in de gedaante van Lovertjes, die maatig dik zyn, en zyn of geene kloofjes, in 't geheel of zulks ſlegts in een zekeren Graad zyn. De Talken van deeſe laatſte Genus worden genoemd *Elasmides. Ibid. Fig* 5 en 6.

TALKBOOM. Dus noemen de Hollanders een Boom, die in *Xanſi*, een Landſchap van *China*, groeit, en aldaar *Kiesjeu* genaamd wordt. Bladen, bloeſſem en vrugt komen met die van onzen Peerenboom overéén. De vrugt heeft van buiten een zwarte huid, maar is inwendig wit, bevattende een kern of zaad in zig. Gekookt zynde, geeft ze veel vet van zig, het welk geſtold zynde, gelyk Ongel of Talk is, en tot kaarſen gebruikt wordt. Deeſen zyn ſneeuwwit en branden als Waſchkaarſen, zonder eenigen ſtank te veroorzaaken, als ze uitgebluſcht worden. Uit het Zaad wordt een Olie geperſt, en in de Lampen gebruikt. De bladen zyn een goed voedſel voor het Rundvee en de Schaapen.

TALKSTEEN. Is hard, ſaamengepakt en ondoorſchynend. Hy heeft dikwils verſchillende kleuren. Somtyds is hy witagtig en geſtreept, en dan weder groenagtig en ſchubagtig, en ge-

gelykvormig aan geſtremden Olie. Men kan 'er, even als met kryt, ſtreepen mede trekken.
Men vindt de gemeene Talk in groote klompen, in de Groeven, waarvan de beddingen naar den Gezigteinder geboogen zyn.

TALLIPOT. Dit is een Boom die op het Eiland Ceylon zeer beroemd is. Zyne bladeren zyn zoo groot, dat een eenig, zoo men zegt, uitgebreidheid genoeg heeft, om verſcheide Lieden voor den regen te beſchutten. Zy behouden hunne buigſaamheid, ſchoon zy droog worden; indiervoegen dat men hen als een Waaier vouwen kan. Zy zyn, behalven dit, zeer ligt. Hierom gaan de Inwooners nooit uit zonder een blad van deeſen Boom, 't geene hun tot een Zonnenſcherm, en zelfs tot eene Tent op hunne reiſen verſtrekt.

TALLITH. Dus noemen de Joden een dekſel, waarmede ze in de Synagogen hunne hoofden bedekken, zoo dat het op beide Schouderen afhangt. Dit houden ze voor een van hunne noodigſte plegtigheden en geloofſtukken. Waarom ze zelfs op reis, of het *Tallith* of zoogenaamd *Arba-Canphoth* by zig draagen, om het ten minſte aan te zien, zoo zy het niet kunnen draagen.

TALMUD. Is het voornaamſte Leer en Wetboek van de Joden, behelzende de mondelyke wet of alles wat God met Adam, Enoch, Abraham, Moſes en Joſua zoude geſprooken hebben, en niet in den Bybel aangetekend ſtaat. Hy is tweederlei, naamelyk de Babyloniſche en Jeruſalemſche. De Babyloniſche Talmud heeft twee deelen; het eerſte deel hiet *Miſchná*, heeft 6 *Sedárim* of Ordeningen en is de Text. Het tweede deel wordt *Gemara* genoemd, en is de verklaaring die met veele zeldſaame en miſſelyke Fabels en Hiſtorien opgevuld is. De Talmud van Jeruſalem is klein, wordt weinig gebruikt, en is maar een Uittrekſel van de Joodſche Leer.

TALON. (In de *Architecture*) Eene ſoort van Lid in de Bouwkunde dat uit een vierkanten band en een regten kegel beſtaat. Men vindt het dikwils aan Deuren en Venſters.

TALPA. Is eigenlyk een Mol. Zie het Artykel MOL.

TALPA. (In de *Chirurgie*) Dus noemt men een Hoofdgezwel, waarin ſomwyle eene ſcherpe materie beſlooten is, en onder de huid rondom zig vreet, gelyk een Mol in de Aarde doet.

TALUD. Heet by de Franſchen even dat, wat by ons de verdunning of Schoeijing genoemd wordt.

TALUS. De ſchuinte of helling aan eene Fortificatie, is de ſchuins-afgaande zyde van eenen wal, het zy dezelve van Aarde, het zy ze van Metſelwerk gemaakt zy, om den voet breeder en vaſter te maaken.

www.libtool.com.cn

TALUS. (In de *Anatomie.*) Betekent zoo veel als *Aſtragalus.* Zie dat Artykel.

TAMA LAPATRA. *Folium Indum.* Dus noemt men bladen gelyk die van een Oranjenboom, eenigſints ſcherper en donkergroen. De Boom is groot en groeit op veele plaatſen in de Indiën, doch meeſt in *Cambaya.*

TAMACULLA-HUILLA. *Slang met honderd Oogen.* Het geheele Ligchaam van deeſe Slang is met een oneindig getal ronde ringen bezaaid, die eenige overéénkomſt met oogen hebben. De grootſten, die met zwart gemerkt zyn, zyn op den rug geplaatſt. De kleinſten ſtaan ter zyde van den buik. Deeſen zyn Kaſtanje bruin en hebben een zwarten rand; en de middelſten zyn geheel wit. De rug is met breede ruitswyſe Schubben bedekt, die treurig bruin en Aſchverwig rood zyn. De dwarsſchubben van den buik zyn breed, Aſchverwig en trekken op het geele. Haar kop is langwerpig, rosagtig, en met eironde Schubben bedekt, die aan de bovenzyde, met eenige ſtreepjes van eene donkerbruine kleur geſtreept zyn. De nek heeft een halven ring. De bek is zeer groot en tot aan den hals geſpleeten. Haare beide Kaaken zyn met lange tanden gewapend, die inwendig omgekromd zyn. De bovenlip is met een breeden rand bezet, en de rand van de andere Lip heeft een Zoom.

TAMAMA-CAME. De Indiaanen van Nieuw-Spanjen geeven deeſen naam aan eene ſoort van kleine Geit.

TAMANDUA. *Mieren-eeter.* Zie het Artykel MYRMECOPHAGA.

TAMARAKA. Zie het Artykel COHYNE.

TAMARINDE. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *triandria monogynia* klaſſe der Planten. Is eene Vleeſchagtige of mergagtige Zelfſtandigheid, die even als vetagtig, lymerig en kleverig is. Zy is in klompen gevormd, zagt, zwartagtig en rosagtig van kleur. Zy heeft een rinſchen en wynagtigen ſmaak, en is met ſchorſſen, vlieſen, peulen, kraakbeenige veſelen en zelfs met Zaaden vermengd, die hard, rood bruin, blinkende, veel grooter dan die van de kaffie, byna vierkant en platagtig zyn. Zy gelyken naar de Kernen van de kaffie of van de Vygenboomen. Men brengt dit merg uit Egypten, uit de beide Indiën en uit Afrika, maar vooral uit de Senegal en Ethiopien.

De Boom die de Vrugten voortbrengt is zoo groot als een Nootenboom, maar veel digter getakt. Zyn wortel is getakt, veſelagtig en haairagtig en ſpreidt zig naar alle zyden uit. Zyn Stam beſlaat ſomtyds tien voet in den omtrek. Hy is met een dikken, bruinen, aſchverwigen en geborſten ſchors bekleedt. Zyn hout is hard en heeft eene rosagtige bruine kleur.

Zyne takken zyn in kleineren geſmaldeeld, en breiden zig aan alle zyden in eene evenredige order uit. De bladeren ſtaan beurtelings aan de takken, en zyn uit negen of tien en ſomtyds uit twaalf paaren blaadjes te ſaamengeſteld en aan eene rib vaſtgehegt. Zy hebben eene vrolyke groene kleur; zyn wolagtig aan de onderzyde, en worden in hunne lengte van eene kleine Zenuw doorloopen. Hun ſmaak is rins.

De Bloemen komen in troſſen van negen of tien uit den ſchoot der bladeren voort. Zy worden door dunne Steeltjes ondersteund, en zyn uit drie blaadjes te ſaamengeſteld, die eene Rooſenkleur hebben, en met bloedkleurige Aderen doorſtreept zyn. De Stamper, die uit het midden van de Bloem voortkomt, is haakswyſe en alleen van drie helmſtyltjes vergezeld. Hy verandert in eene Vrugt die in grootte en gedaante naar de Peulen der Boonen gelykt, en met drie of vier verhevenheden bezet is. Zy is met twee Schorſſen bekleedt. De buitenſte is ros, breukig en heeft de dikte van eene Eyerſchaal. De inwendige is groen en veel dunner. De tuſſchenwydte tuſſchen deeſe Schorſſen bevat het vleeſch waarvan wy geſprooken hebben.

De *Tamarindeboom* brengt ſomtyds in zeer heete Zomers, eene zekere lymagtige en roſſe Zelfſtandigheid voort, die, wanneer zy gedroogd is, de room van Wynſteen in hardheid en witheid evenaart. — De Vrugten bevatten een overvloed van rins Sap. BELON zegt, dat wanneer de Turken en Arabieren eene lange reis in den Zomer onderneemen, zy een grooten voorraad van deeſe Vrugten vergaderen om hunnen dorſt te kunnen leſſchen. Zy maaken de Peulen der Tamarindeboomen, zoo wel groenen als rypen, met Suiker en honig in, om ze met zig te voeren, wanneer zy door de Woeſtynen van Arabien trekken. De Zeelieden bedienen zig mede van deeſe ingelegde vrugten.

Het Vleeſch van dezelven is niet alleen verfriſſend, maar mede eenigſints purgeerende en echter ſaamentrekkende. De Europiſche Geneesheeren zeggen dat de Tamarinde de ſcherpte der vogten maatigt, de giſting van het bloed en van de gal ſtilt, en de geelzugt geneeſt. Zy worden mede tegens de galagtige buikloop zeer gepreeſen, en zy verbeteren op eene zonderlinge wys de kwaade hoedanigheden van de buikzuiverende middelen, die te ſcherp en te geweldig zyn.

TAMARISCUS. Eene ſoort van Boomen behoorende tot de *pentandria-trigynia* klaſſe der Planten, waarvan men twee onderſcheidt, naamelyk 1) De *Tamariscus germanica*, zynde een Boomtje dat natuurlyk in Hongaryen, in den omtrek van Straatsburg, Sandauw, Geneve en elders langs de vogtige en Steenägtige plaatſen groeit. Men kan het niet gemakkelyk in

de

www.libtool.com.cn
de Tuinen aankweeken, ten minſte niet wanneer men het niet naby het water plant. Het weerſtaat alsdan den winter vry wel, maar ſchiet nooit tot de hoogte van eenen Boom op. Zyn wortel heeft ten naaſten by de dikte van een been, en is met eenen Schors bedekt, die eenigſints dik en zeer bitter is. Hy ſchiet eene menigte breukige Steelen uit, die met een roodagtigen Schors bedekt, en met een groot getal bladeren vercierd zyn, welken naar die van de gemeene Heide of naar die van den Cypreſſenboom gelyken. Zy hebben eene Zeegroene kleur en een ſaamentrekkenden ſmaak. Zyne bloemen zyn aan de toppen der takken in aairen byéén geſchikt, en beſtaan ieder uit vyf eironde blaadjes, die purperagtig wit zyn. Zy bevatten mede zoo veel Helmſtyltjes, die rondagtige en geelagtige toppen hebben. Op deeſe bloemen volgen kleine, langwerpige, ſpitſe en driehoekige vrugten, die verſcheide kleine Zaadjes bevatten, die met pluimpjes bezet zyn. Deeſe bloemen en zaaden duuren byna den gantſchen Zomer. — 2.) De *Tamariscus Vulgaris*, gemeene of van Narbonne groeit voornaamelyk in de warme Landen, gelyk Spanjen, Italien en Languedoc. Hy ſchiet verſcheide Steelen uit, die doorgaands een Heeſter of Struik vormen; maar ſomtyds maaken zy een Boom uit, die de hoogte van een Kweeboom heeft. De Stam van deeſen Boom is uitwendig met een graauwen Schors bekleedt, die uitwendig roodagtig is, en het hout is wit. Zyne bladeren zyn veel kleiner dan die van den voorigen Tamariſchboom. — Dit Boomtje bloeit gemeenelyk driemaal in het jaar, in de Lente, in den Zomer en in den Herfſt. Het vormt een vry bevallig gezigt om zyne bloemen, die purperagtig wit en in aairen byéén geſchikt zyn. Het legt zyne bladeren in den winter af en verkrygt in de Lente weder nieuwen. Dit Boomtje bemint eene vogtige Aarde. De ſtrenge koude is aan hetzelve nadeelig. Het wordt door knoppen en ſcheuten vermenigvuldigd. Zyn hout, wortel, ſchors en bladeren, worden in de Geneeskonſt gebruikt.

Men maakt van beide de ſoorten gebruik. Men maakt van het hout kleine tonnetjes, ſchoteltjes, drinkbekers en andere vaten, die het vogt dat zy bevatten, eene openende kragt byzet. Alle de deelen van deeſe Boomen worden afzettende geſchat; alsmede het Loogzout dat men 'er uit trekt, en het geene tegens de verſtoppingen der Milt, van de Lever en het middel-Darmvlies gebruikt wordt. Men wil dat het hout van de Tamariscus zoo goed als het Pokhout tegens de Venusziektens is. Het is mede nuttig tegens alle de gebreken van de huid. De Verwers maaken ſomtyds van de Vrugten gebruik, in de plaats van Galnooten, om zwart te verwen.

www.libtool.com.cn

TAMARU-GUACU. Dit is eene ſoort van Braſiliaanſche Zeekreeft, die de Portugeeſen *Caramon de Saldago* noemen. Zy wordt nooit tot ſpyſe gebruikt. RUISCH zegt dat zy negen duim lang is. Haar kop heeft de lengte van twee duim. Haare oogen ſteeken uit en zyn langwerpig. Zy heeft agt hoornen gelyk de Krabben. Deeſe Schaalviſch neemt in breedte naar den kop af, welke driehoekig is, en de grootte van eene Olyf heeft. Haar Ligchaam heeft elf ringen, gelyk den ſtaart der Krabben en der Kreeften. Het agterſte gedeelte van het Ligchaam ſteekt ter wederzyde uit, en is met haairen bezet. Haar geheele Ligchaam is met eene witte Schaal bedekt, die zoo glanzig als hoorn is. Naby de ſaamenvoegſelen trekt zy op het zwart of op het Purper. Zy heeft aan iedere zyde drie Pooten, die dun en lang zyn. Naby den kop heeft zy, aan iedere zyde een arm, die vier gewrigten heeft. Het uiteinde van den arm is aan het laatſte gewrigt als eene Seiſſe gekromd, en met zeer ſcherpe tanden bezet. Dit Dier kwetſt door middel van deeſe Armen, en de wonden die het veroorzaakt zyn moeielyk om te geneeſen.

TAMATIA. Men geeft in Braſil deeſen naam aan twee ſoorten van Vogelen. De eene is eene ſoort van Lyſter, en de andere eene ſoort van Waterhaan.

TAMBAYK. Is eene Mixtuur van goud en koper, waarmit de Koningen van Sumatra, in het byzonder die van *Acem* of *Achem*, hunne Schotels en Tafelborden laaten maaken.

TAMBOER. Betekent zoo wel de Trommel als den Trommelſlager zelve. Men gebruikt ze by de Regimenten te voet en by de Dragonders. By ieder Regiment te voet is een Regiments Tamboer, en ieder Compagnie heeft een of twee Tamboers. Wanneer een Bataillon in de wapenen is, dan ſtaan de Tamboers aan de Vleugels, en wanneer het zig beweegt en voortrukt, dan Marcheeren zy ten deele vooraan, ten deele tuſſchen de gelederen en ten deele agteraan. Hy moet allerlei Trommelſlagen, als de Alarm, Wagt, Verzameling, den Marſch de Reveille, den Aftogt, als ook den Marſch van vreemde Volkeren verſtaan. Dikwils wordt hy met Brieven in eene Vyandelyke Veſting aan den Commandant gezonden, en ter plaatſe komende, moet hy 5 of 6co Schreeden voor de Veſting blyven ſtaan, de Trommel roeren, eenen Neusdoek in de hand neemen, over het hoofd zwaaien en aan den hoed binden; vervolgens moet hy op die plaats wagten, tot dat hy van eenige Gecommandeerde Soldaaten afgehaald wordt. Deeſen binden hem daadelyk de oogen toe, brengen hem in de Veſting, en laaten hem in het huis van den Commandant de oogen wederom geopend zyn; en wanneer hy zyne Commiſſie uitgevoerd heeft, wordt hy wederom

als

www.libtool.com.cn

als vooren geblindt uit het huis, door de Veſting, op de voorige plaats gebragt en dus verlaaten.

TAMBOUR. Zoo wordt de Palliſſadeeren genoemd, welke men by de Wapenplaatſen van den bedekten weg, by de *Angles Saillants*, aan de *Gorges* van de *Demi-Lunes*, Ravelynen en diergelyke werken aanlegt. De Palliſſaden worden tot vier voet diep in den grond gezet, met yſeren klampen aan malkander beveſtigd, en met ſchietgaten voorzien, ten einde men boven en beneden 'er door heen ſchieten kan. PLAAT CCLI *Fig.* 2. Men heeft zig van dezelven al heel dikwils met groot voordeel bediend, zoo verre, dat indien ook de Vyand reeds tot op het *Glacis* genaderd was en op ſommige plaatſen zelfs tot in den bedekten weg ſappeerde, men zig nogtans uit die Palliſſadeering ſterk verweerde.

TAMBOURECISSE. Dit is een Boom van Madagascar, welkers vrugt eene ſoort van Appel is, die wanneer hy ryp is, zig in vier deelen vanéénſcheidt. Uit den Oranjeagtigen Schors van deeſe Vrugt, trekt men een afverwſel, dat, wanneer het uitgedampt is, een uittrekſel of liever een droeſſem verſchaft, die naar de Roukou van Amerika gelykt.

TAMENDOA. Een Mieren-Eeter. Zie het Artykel MYRMECOPHAGA.

TAMIAI. Waren eertyds Rentmeeſters te Athenen, of zoodanige Perſoonen van de Regeering, die het beſtier hadden over de publieke inkomſten, om dezelven te ontfangen, tot noodige zaaken uit te geeven, en de overgebleeven Penningen weder in de Schatkiſt te brengen. Hunne bediening duurde ſlegts vyf jaaren, doch ſomtyds langer, naarmaate zulk een Rentmeeſter de zaaken naar het genoegen der Inwooners behandelde of wiſt te beſtieren.

TAMNUS. In het Franſch *Sceau de Notre Dame* of *Racine Vierge*. Kwartel-Beſiën. Wilde Wyngaard. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *diœcia-hexandria* klaſſe der Planten, is een opklimmend en zig om andere Gewaſſen heen ſlingerend Kruid, doch zonder draaden (*capreoli*). De bloemen zyn zesbladig regelmaatig. Eenigen derzelven zyn met, anderen zonder *Ovaria*, waarvan de eerſten eene drooge vrugt leveren, aan een kort voetſteeltje, ter grootte van eene kers, in het begin groen, doch in het rypen rood en voorzien van vier of vyf groote, ronde en zwarte Zaaden. De Wortel is lang, dik en met een lymig vogt voorzien; zeer openende en waterafdryvende, dienſtig om de ſtonden te verwekken, en uitwendig geraſpt op kwetſuuren, om te ontbinden en te verſterken, en ſomwyle om goede Etter te maaken.

TAMOATA. (In de *Ichthiologie*) *Soldido.* Is een Amerikaanſche Rivierviſch van eene Yſeragtige kleur, met een kop,

www.libtool.com.cn
zoo breed bykans als een Kikvorſch, een grooten tandeloo-ſen bek, kleine oogen en een harden Schulp, by wyſe van een Schild op den kop; zynde het lyf ook als met een har-nas voorzien. Hy is goed om te eeten, openende en dienſtig in 't Graveel.

TAMUS. Zie het Artykel TAMNUS.

TANACETUM. *Reinvaar. Wormkruid.* (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-Polygamia æqualis* klaſſe der Plan-ten, maakt geſtreepte en regt opſtaande Stengelen, zynde met veele langwerpige, en als eene Zaag gekorven bladeren bezet. Boven op de Steelen ſtaan knopjes, vol kleine en geele bloemtjes. Het kruid heeft een zeer ſterken reuk en een bit-teren ſmaak. Men vindt het by de wegen, op velden en by wateren, doch meeſt op een' zandigen grond. Het wordt voor de Wormen, buikpyn, waterzugt en verſtopping der Maandſtonden gebruikt. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCLI. *Fig.* 3.

TANACHT. Zie het Artykel TRETRETRETRE.

TAND. *Dens*, of *Dentes*, TANDEN. Zyn die beenderen, welken in het Kakebeen gezet, en harder en gladder zyn, dan de andere Beenderen des Ligchaams, zynde ook dienſtig tot verbreeking van de Spys en tot het ſpreeken. Ze komen eerſt eenige Maanden na de geboorte te voorſchyn; niet dat dezelven alsdan eerſt geteeld worden, neen want ze zyn al voor de geboorte in het Kakebeen verborgen en worden dus door den toevloed van nieuw voedſel naar buiten gezet. Het getal is by een ieder niet evenveel, want ſommige Menſchen krygen 'er agtentwintig en anderen dertig; doch de meeſte vol-waſſchen tweeëndertig; ſomtyds is het getal ook oneffen; want men vindt ſomtyds in een Kakebeen vyftien en in het andere een meer of minder. Als de twee agterſte tanden omtrent het 30ſte jaar of laater te voorſchyn komen, noemt men ze *Den-tes Sapientiæ*, Wysheidstanden, doch juiſt alle Menſchen kry-gen deeſe tanden niet. In opzigt van derzelver gedaante, plaats en getal worden ze verdeeld in drie ſoorten; als 1) de *Inciſores*, de Sny-of voorſte Tanden; deeſen zyn de middel-ſten tuſſchen de anderen, gemeenelyk vier in ieder Kakebeen, 2) de *Canini*, Oog-of Hondstanden. Het getal van deeſen is zeer verſchillende; want ſommige Menſchen hebben aan ie-dere zyde, en in ieder Kakebeen maar een, en ſommigen twee of drie. 3) De *Molares*, Maaltanden; deeſen zyn vier of vyf aan iedere zyde en in ieder Kakebeen. Het gebruik der Tanden is uit het gezegde reeds genoeg kenbaar, gelykze behalven dat ook tot cieraad dienen. De Tanden der Kinde-ren, in de eerſte jaaren gegroeid, vallen ontrent het zevende en het agtſte jaar weder uit, in welker plaats ſterkere komen,

die

www.libtool.com.cn
die beter tot het kaauwen dienen. De anderen die dan voort-komen, worden als dan niet eerſt geteeld, maar zyn reeds voorhanden geweeſt, en het heeft hun alleen aan vaſtheid ontbroken. Het verwiſſelen derzelven duurt tot in het 12de jaar. Elke Tand heeft binnen in zig zyn Mergbuis, en elke Wortel derzelven heeft eene opening tot den ingang eenes Slagäders, en eener Zenuwe, en tot den uitgang eenes Aders. In hoogen Ouderdom vallen de tanden ook door enkele Zwakheid uit, en de *Alveoli* of Putten daar ze geſtaan hebben, vergroeien alsdan vanzelve.

Uit de Tanden der Paarden kan men van hunne jaaren en ouderdom oordeelen. Zy hebben 'er 24 in getal, *Machelieres* of Baktanden genaamd, op iedere zyde 12; deeſen vallen nooit uit, en dienen alleenlyk om het voedſel te kaauwen. De 4 voorſten, onder en boven worden *Pinces* genaamd, en de 4 naaſten op beide zyden, boven en beneden, *Meteyennes*; gelyk die op de vier hoeken *Coins*.

Wanneer iemant ſtelt dat Tanden geen Beenderen zyn, houdt men zig in het eerſt heel vreemd; ondertuſſchen, als hunne geboorte, beenwording, verwiſſeling, geduurigen aangroei, hun byzonder en alleen eigen maakſel nagegaan worden, dan ziet men ten allerklaarſte, dat zy wel onder de Claſſe der Beenderen behooren, doch eene andere ſoort zyn, want zy zyn: 1 Harder en vaſter van zelfſtandigheid dan de Beenderen. 2 Zyn zy bloot, 't welk niet een been des Ligchaams is. 3 De Tanden zyn in het begin geen Kraakbeen, maar eene lymagtige Stoffe. 4 De Beenwording geſchiedt in de Beenderen in het midden; en in de Tanden, wordt de korſt eerſt beenagtig. 5 De Tanden hebben gevoel; de Beenderen niet. 6 De Tanden verwiſſelen en groeien geſtadig aan, om te herſtellen 't geen zy dagelyks door wryving verlieſen. Wegens het krygen der Tanden. Zie het Artykel DENTITIO DIFFICILIS. Wegens het bederf der Tanden, het Artykel DENTIUM CARIES. Wegens de zwarte Tanden, het Artykel DENTIUM NIGRITIES. Wegens de vuile Tanden, het Artykel DENTIUM SORDITIES Wegens de worm der Tanden, het Artykel DENTIUM VERMIS. Wegens de Verſteende Tanden, het Artykel ODONTOPETRÆ.

TAND. (In de *Bouwkunde*). Zoo heet eigenlyk in een *Stirn.* of *Voorhoofd-Rad*, het deel waarmede hetzelve in een Dryfwerk ingrypt. Beide de Tand en het Dryfwerk hebben een onwaardeerbaar nut, deels by Molens, Waterkonſten, Uurwerken en diergelyken, onder welken een van de bekenſten het Wind-Aas is. Niettegenſtaande nu wel door den Tand en het Dryfwerk, indien men dezelve menigvuldig met elkander verzet, naar de Theorie, met de allerminſte kragt, een on-

www.kbtoolcase.nl

gen door uittrekking van den kwaaden Tand. Ondertuſſchen zyn 'er veele Tandpynen, die uit de, met raauwigheden vervulde, eerſte wegen komen, en wel voornaamelyk by de Vrouwen, en als zy zwanger zyn, die niets anders tot oorzaak hebben dan het medelyden der Tanden met de Baarmoeder. De tandpyn is in de twee laatſte gevallen maar Symptomatiek. De eerſte wegen behooren als dan door buikzuiverende middelen ledig gemaakt te worden; en in het tweede door geneesmiddelen, die geſchikt zyn voor de zwangere Vrouwen, by wie de zagte buikzuiverende en kalmte verwekkende middelen zeer veel goed doen. Zie het Artykel ODONTALGIA.

TANDPYN STILLENDE MIDDELEN. Zie het Artykel ODONTALGICA.

TANDSCHELP. Zie het Artykel DENTALIUM.

TANDSTOOKER. Zie het Artykel ODONTOGLYPHIA.

TANDTREKKER. Een bekwaam en voorzigtig Heelmeeſter bemoeit zig hedendaagſch weinig met die Konſt, om dat hy daar door zyne hand bederft, die hy in andere voorvallen beter van nooden heeft. Er zyn overal bekwaame Tandtrekkers, die hun werk alleenlyk daarvan maaken, en daar mede zoo handig weeten om te gaan, dat zy de Tanden, met weinig ſmerten, en als in een Oogenblik weeten weg te neemen. — Zy bedienen zig daartoe van allerlei geſchikte Inſtrumenten, als van eene *Nyptang*, waar tuſſchen zy den Tand neemen, zynde eene Tang die by wyſe van een Papegaaisbek gemaakt is. Het bovenſtuk dat over den Tand moet gaan, is veel langer en krommer dan het onderſte. Zy zyn beide aan hunne einden Vorkswyſe geſpleeten, om den Tand ſteeviger te vatten. Van dergelyke Nyptangen hebben zy verſchillende ſoorten; als eene, waarvan de twee ſtukken des Beks zig ter zyde bevinden, gelyk van gedaante en grootte zyn, van binnen uitgehold, voorzien met dwarſſe kleine oneffenheden, die even als de eerſte ſoort, met een klein vorkje eindigen. Zy hebben ook een *Tandlosmaaker*, wiens uiteinde is een klein geborgen, puntig Lemmertje, dat in zyne holte Scherp, en aan zyne zyde afgegrond is. Het andere einde kan ook uitloopen in een wat geboogen Lemmer, wiens einde ſtomp is, hebbende twee ſtompe of zoetgevylde ſneeden, 't geen eene ſoort van Tandlosmaaker uitmaakt, waarvan men zig ook bedient om de wonden en openingen der Abceſſen, die tuſſchen de Beenderen zyn, te verwyderen.

TAND-UITSTOOTER. *Geiten voetje.* Een werktuig dat dient om de ſtukjes Tand, die men met geene andere werktuigen heeft kunnen uithaalen, te doen uitgaan. Het is een ſtuk ſtaal, twee duimen of daaromtrent lang, dat vaſt is in een Eipen,

www.libtool.com.cn

Elpenbeenen of ivooren handvat, 't welk Peerswyſe gemaakt is, om op de handpalm te ruſten. Het eindigt met zyn voorſte einden, of met een ſchuinſche goot, die agt Linien lang is, en met twee tandjes eindigt, of met tegenſtrydig gedraaide haaken, die met twee kleine tandjes eindigen, en met kleine oneffenheden voorzien zyn. Dit maakt twee ſoorten van Geitenvoetjes. Door het eerſte doet men de ontkroonde Tandwortels uitgaan, door de twee Tanden zoo laag als mogelyk is, van boven aan te leggen, en met het andere kunnen dezelve, of gelyk met het eerſte, uitgeſtooten worden, of het geen een meerder voordeel is, naar zig toegehaald worden.

TANDVLEESCH. Zie de Artykels GINGIVÆ en GINGIVARUM.

TANDWERK. Zie het Artykel DENTICULI.

TANDWORTEL. Zie het Artykel DENTARIA.

TANFANA. Was weleer eene Godin by de *Marſiers*, toen in Weſtphaalen woonende, die een Tempel ter eere van Paſar gebouwd hebben, doch deeſe is naderhand door de Romeinen onder de voet gehaald en verwoeſt. — *Tanfana* betekende ook by de oude Duitſchers zoo veel als het begin aller dingen of de opperſte God.

TANG. Zie het Artykel FORCEPS.

TANGENS. (In de *Geometrie.*) Wordt in het algemeen bepaald te zyn, eene regte Linie E T, PLAAT CCXLIX. *Fig.* 3 No. 1. die eenen Boog van eene kromme Lyn raakt, H E in E, op zoodanig een wyſe dat geene regte Lyn kan getrokken worden door E, tuſſchen de regte Lyn E T en den Boog E H, of binnen den Hoek H E T, die 'er door gemaakt wordt.

De Tangens van eenen Boog is eene regte Linie, perpendiculair getrokken van het end eenes Diameters, loopende tot het eene uiteinde van den Boog, en eindigende in eene regte Lyn, getrokken van het centrum door het andere end van den Boog, en de Secans genoemd.

De Tangens van eene kromme Linie is een regte Lyn, die de kromme Linie alleen in een punt raakt, maar dezelve niet doorſnydt.

Ten einde de manier om Tangenſſen tot kromme Linien te trekken, op te helderen, laat A C G, (*Ibid.* No. 2.) eene kromme Lyn weeſen, en C het gegeeven punt van hetwelke de Tangens moet getrokken worden. Veronderſtel alsdan eene regte Lyn, *m g*, eenvormig in de lengte getrokken te zyn, parallel tot zigzelve, van A naar Q; en laat, ter zelver tyd, een punt *p* zoodanig beweegen in die Lyn, dat het de gegeeven kromme Lyn A C G beſchryve: laat insgelyks *m m*, of *C n*, uitdrukken de *fluxie* van A *m*, of de ſnelheid waarmede

www.libtool.com.cn

mede de Lyn mg gemaakt wordt; en laat nS uitdrukken de correſpondeerende fluxio van mp, in den Stand mCg, of de ſnelheid van het punt p, in de Lyn mg: daarenboven, door het punt C. laat de regte Lyn SF getrokken worden, ontmoetende den As van de kromme Lyn AQ, in F.

Nu is het openbaar, indien de beweeging van p, langs de Lyn mg, gelyk moeſt gemaakt worden in C, het punt p in S zou zyn, wanneer de Lyn zelve gegaan ware in den ſtand mSg; omdat, door de hypotheſis, Cn en nS de afſtanden uitdrukken die beſchreeven kunnen worden door de twee gelykvormige beweegingen in denzelfden tyd. En indien wsg geſchikt worde om eenigen anderen ſtand van die Lyn te vertoonen, en s de gelyktydige ſtand van het punt p, ſteeds verondersſtellende eene gelyke ſnelheid van p; alsdan zullen de afſtanden Cv, en vs, in denzelfden tyd, door de twee beweegingen, afgelegd, altyd tot malkander zyn als de ſnelheden, of als Cn tot nS. Daarom, terwyl $Cv:vs::Cn:nS$ ('t welk eene bekende eigenſchap is van gelyke Driehoeken) zal het punt S altyd vallen in de regte Lyn FCS: *Ibid* No. 3., wanneer het blykt, dat indien de beweeging van het punt p, langs de Lyn mg, gelykvormig moeſt worden in C, dat punt alsdan beweegen zoude in de regte Lyn CS, in plaats van de kromme Lyn CG. Nu moet de beweeging van p, in de beſchryving van kromme Lynen, of eene verhaaſte of vertraagde zyn; laat ze eerſt aangemerkt worden als eene verhaaſte, inwelk geval de Boog CG geheel zal vallen boven de regte Lyn CD, gelyk in No. 2; omdat de afſtand van het punt p van den As AQ, op het end van eenigen gegeeven tyd, grooter is dan hy zyn zoude, indien de verhaaſting (*acceleratio*) moeſt ophouden in C; en indien de verhaaſting opgehouden had in C, zoude het punt p altyd gevonden zyn geworden in de gezeide regte Lyn FS. Maar indien de beweeging van het Punt p eene vertraagde zy, zal het blyken, redeneerende op dezelfde wyſe, dat de Boog CG geheellyk vallen zal beneden de regte Lyn CD, gelyk in No. 3.

Dit het geval zynde, laat de lyn mg, en het punt p, langs die lyn, nu verondersſteld worden weder rugwaarts te wyken, naar A en m, op dezelfde wyſe als zy van dezelve voortgekomen is: alsdan, terwyl de ſnelheid van p (*Ibid* No. 2) van te vooren vermeerderde, zoo moet ze nu, integendeel verminderen; en daarom, als p, op het end van een gegeeven tyd, naar het herloopen van het punt C, niet zoo digte by AQ is, als ze geweeſt zoude zyn indien de ſnelheid op dezelfde wyſe aangehouden hadde als tot C, zoo moet de boog Cb (zoo wel als CG) geheellyk vallen boven de regte Lyn FCD: en door dezelfde manier van redenkaveling, zal de Boog

Cb,

www.libtool.com.cn

C *b*, in het tweede geval, gebeellyk vallen beneden FCD. Daarom is FCD, in beide de gevallen, een Tangens tot de kromme Lyn, in het punt C: waardoor de Driehoeken F*m*C, en C*n*S gelyk zynde, het blykt dat de Subtangens *m F* altyd een vierde proportionaal is tot *n S*, de Fluxio van de Ordinate *Cn*, de Fluxio van de Abscisse, en C*m* de ordinate: dat is S*n*:*n*C::*m*C:*m*F. Hierom, indien de Abscis A*m*=*x*, en de ordinate *mp*=*y*, zullen wy hebben *m* F=$\frac{y\,x}{y}$; door middel vanwelke algemeene uitdrukking, en de Equatie, uitdrukkende de betrekking tuſſchen *x* en *y*, de Ratio of verhouding van de Fluxien *x* en *y* gevonden zullen worden, en daardoor de lengte van de Subtangens *m F*, gelyk in de volgende voorbeelden:

I. Om een regte Lyn CT (Ibid No. 4) als een Tangens te trekken tot een gegeeven Cirkel BCA, in een gegeeven punt C. Laat CS perpendiculair zyn tot den Diameter AB, en neem AB=*a*, BS=*x*, en SC=*y*. Alsdan door de eigenſchap van den Cirkel, y^2 (=CS2)=BS×AS (=*x*×*a*−*x*)=*ax*=x^2; waarvan de Fluxio genomen zynde, ten einde om de verhouding van *x* en *y* te bepaalen, zoo verkrygen wy 2*yy*=*a* *x*−2*xx*; gevolglyk $\frac{x}{y}=\frac{2y}{a-2x}=\frac{y}{a-x}$; welke gemultipli; ceerd door *y*, geeven $\frac{yx}{y}=\frac{y}{\frac{1}{2}a-x}$= de Subtangens ST. Waarvandaan, O, veronderſteld zynde als het middelpunt, wy hebben OS(=$\frac{1}{2}a-x$):CS(=*y*)::CS(=*y*):ST; welke insgelyks bevonden wordt het geval van andere grondregelen te zyn.

II. Om eenen Tangens te trekken tot eenig gegeeven punt (*Ibid* No. 5.) van de Coniſche Parabola ACG. Indien de *Latus rectum* van de kromme Lyn door *a* aangeduidt wordt, de ordinate MC door *y*, en derzelver Correſpondeerende Abscis AM door *x*; de bekende equatie, uitdrukkende de betrekking van *x* en *y*, *ax*=y^2 zynde, zoo hebben wy, in dit geval, de fluxio *ax*=2*yy*; waarvandaan $\frac{x}{y}=\frac{2y}{a}$, en gevolglyk $\frac{yx}{y}=\frac{2y^2}{a}=\frac{2ax}{a}$, =2*x*=MF. Daarom is de Subtangens juiſt het dubbele van derzelver Correſpondeerende abscis AM.

TANGENS COMPLEMENTI, of COTANGENS. Is die Tan-

Tangens van zoodanigen Boog of Hoek, die het *Complementum* van den anderen is.

TANGENTEN. Zoo worden in een Clavecimbel die Popjes genaamd, die onder het Speelen de Snaaren raaken en het geluid verwekken.

TANGENTES LINEÆ. Raakende Linien, worden in het algemeen genaamd die geenen, die in een zeker ſtip malkander wel aanraaken, maar elkander niet doorſnyden, of ſchoon men ze aan beide zyden uitrekt, zoo verre als men wil.

TANGERMONDE. Eene middelmaatig groote Stad in de oude Mark Brandenburg, aan de Elve, alwaar de Rivier Tanger daarin valt, zeven mylen van Maagdenburg gelegen. Zy is wel bewoond, heeft een ouden Burg, een Koninklyk Huis, en een Veer waarover eene ſterke paſſage uit de Middelmark naar de oude Mark, naar Maagdenburg, Lunenburg en andere plaatſen is. Van daar wordt grooten handel met Houtvlotten naar Hamburg gedreeven.

TANGETJE. *Pincette.* Zie het Artykel FORCEPS.

TANIN. Zoo heet het Sterrebeeld, 't welk anderſints in het gemeen de DRAAK genoemd wordt.

TANISTI, of TANNISTRIA. Was eertyds in Jerland eene zekere wet, volgens welke de nalaatenſchap van den overledenen, op den oudſten of vermogendſten der Bloedverwanten, en niet op den naaſten Erfgenaam kwam te vervallen. Doch deeſe wet is naderhand, om derzelver onbillykheid, en de daaruit ontſtaande ongeregeldheden en oneenigheden in de Familien, in den jaare 1605 afgeſchaft.

TANKEN. Dus noemen de Indiaanen hunne kommen, *enz.* waarin ze hun water verzamelen.

TANNET. Is een zoogenaamde roodbruine Verw, die de Stoffenverwers gebruiken.

TANOS. Is eene ſoort van Smaragden.

TANTALUS. Zoon van *Jupiter* en van eene Nimph met naame *Plota*. Hy ſchaakte *Ganimedes*, om zig te wreeken op *Tros*, die hem niet verzogt hadde by de eerſte plegtigheid die men te Trojen aanſtelde. Om de Goden te beproeven, die op zekeren dag by hem kwamen, diende hy hun om te eeten voor de Ledemaaten van zynen Zoon Pelops; en *Jupiter* veroordeelde den wreedaart tot eenen eeuwigen honger en dorſt. *Mercurius* ketende hem, en dompelde hem tot aan de kin in het midden van een Meir in de Hel, en plantede by zynen mond, een tak vol vrugten, die zig oprigtede wanneer hy 'er van eeten wilde, en het water liep van hem af, wanneer hy wilde drinken.

'Er was nog een andere Tantalus, aan welken *Clytemneſtra*

ten

www.libtool.com.cn

ten huwelyk beloofd, of zelve gehuwd was, voordat zy *Agamemnon* trouwde.

TANTALUS-KUIP. (In de *hydraulica.*) Een Siphon zoodanig aan de kuip vaſtgemaakt, dat het kortſte been in de kuip zynde, het lange been gaan kan door den bodem van de kuip. Zie het Artykel SIPHO of SIPHON.

Deeſe gebogen Siphon wordt Tantalus-kuip genaamd, wegens derzelver gelykenis met de proefneeming, gemaakt met een beeld in het glas, verbeeldende Tantalus in de Fabel, opgerigt in het midden van de kuip met een Siphon in derzelver ligchaam verborgen, beginnende in den bodem van haar voet, en ryſende tot het opperſte gedeelte van haar borſt; aldaar maakt ze een draai, en daalt door het andere been, waarop ze ſtaat; en vandaar nederwaarts door den bodem van de kuip, waar ze uitloopt, en veroorzaakt dat het water in de kuip zakt: zoo dra als het ryſt tot de hoogte van de Siphon, of tot de kin van het beeld, 't welke is boven *S s.* PLAAT CCLL. *Fig.* 5. No. 1, zal het water beginnen te loopen door de Siphon, in de Figuur verborgen, tot dat de kuip ledig is, op eene manier zoo als onder het Artykel SIPHON verklaard, maar duidelyker aangeweeſen wordt, *Ibid.* No. 2.

Somtyds wordt de Tantaluskuip gemaakt zonder eene daarin vaſtgemaakte Figuur, gelyk *Ibid* No. 3., waar het water hoog zynde tot *S s*, de kuip niet loopt; maar zoo dra als de Figuur, of een Appel, of Oranje-Appel, 'er ingeworpen wordt, begint het water uit te loopen aan den voet van de kuip, en houdt niet op voor dat de geheele kuip leeg geloopen is. Dit gebeurt omdat het Ligchaam, in de kuip geworpen, de oppervlakte van het water verheft van *S s* tot *B C*, waar ze boven het opperënd *S* zynde, van de pyp *S P*, in het handvaſt verborgen, waarby een Siphon gemaakt is, zoo loopt het water, 't welk in het handvatſel gekomen is tot *O*, in de middelſte pyp by *S*, en zoo uit by *P*, onder den voet, zoo lang als 'er eenig water is boven *O*.

TAP. Zoo wordt aan een Timmerhout het deel of hoofd genoemd, waarmede men hetzelve naauwkeurig en vaſt in een ander hout verbinden kan. Men formeert deeſe Tappen telkens naar de omſtandigheden, en voornaamlyk naar dat de twee houten, welken te ſaamen verbonden of gevoegd moeten worden, een Legger hebben. Dierhalven, wordt de Tap ook met onderſcheid gebruikt, en bekomt zeer verſchillende benoemingen; te weeten ſomtyds wordt hy een *Sleutel-* of *Slot-Tap*, dan een *Verborgen-Tap* &c., genoemd. Hoe deeſe Tappen, naar de verſchillende voor allen ingericht moeten worden, toont J. J. SCHUBLER, in zyne *Timmermanskonſt*, *pag.* 11, en hy verklaart zulks teffens duidelyk.

TAPA-

TAPABORD. Is eene ſoort van Engelſche Huis- en Slaap-Mutſen, die de Zeevaarende Lieden veel, om het gemak, gebruiken.

TAPAYAXIN. Dus noemt men eene Hagedis van Nieuwſpanjen, die zeer zeldſaam en zonderling is. Haar ligchaam, Kop, Pooten en Staart, zyn met witagtige doornen en ſtekels, even als naalden, bezet. Dit Dier is met Schubben van verſchillende kleuren bekleedt. Zyne Pooten zyn aan de buiten- en binnenzyde met Schubben bedekt, en met zeer Spitſe Nagelen gewapend, die haakswyſe gevormd, gemarmerd en met Schubben tot aan haar uiteinde bedekt zyn. Deszelfs Kop is kort, hard, driehoekig, vry gelykvormig aan die van den Kameleon, en ſtomp aan het uiteinde. Van den top van den Neus komt een klein Schild voort, dat tot aan de Oogen voortloopt, die groot en Glansryk zyn. Zyn ligchaam is rond; het opperſte gedeelte is met kleine gelykvormige Schubben bedekt, die door ruitswyſe ſtreepen bepaald worden. Deeſen zyn zeer kunſtig en trekken op het geele. De Staart, die ringswyſe gevormd is, wordt in het ronde door Schubben bedekt. Men ziet de afbeelding van deeſe Hagedis in SEBA *Thes.* I. *Tab.* 80. n. 1 en 2. Dezelfde Schryver geeft nog de afbeelding van eene ſoort van *Tapayaxin*, die men aan de Kaap de Goede Hoop vindt. Deeſe Hagedis is kleiner dan de voorige. Het opperſte van haar Ligchaam is bevallig met zwart en wit geverwd.

TAPIA of TAPIN. Dit is een Indiaanſche Boom, die zoo groot is als een Beukenboom. Zyn hout, dat gemakkelyk te verbreeken en met merg, gelyk de Vlier, vervuld is, heeft een gladden en afchverwigen Schors. Zyne bladeren zyn drie by elkanderen op één Steel geſchikt; zy zyn groen, glad en blinkende. Zyne bloemen zyn uit vier witte blaadjes te ſaamengeſteld, die de lengte van een' vinger hebben; en vier andere blaadjes, die kort en groenagtig zyn, en eene menigte helmſtyltjes van eene roodagtige kleur. Zyne vrugten hebben de gedaante, kleur en grootte van een Oranje-Appel. Haar Schors gelykt 'er mede na, maar heeft een walglyke reuk. Echter zyn de vrugten goed om te eeten en zy hebben een zoeten ſmaak.

De bladeren van deeſen Boom, verplet zynde, zyn een uitneemend middel, dat menigvuldig onder de Wilden en Indiaanen gebruikt wordt, tegens de ontſteekingen van den Aars, waaraan deeſe Volken zeer onderhevig zyn. Men gebruikt hen by wyſe van een Pap. Men ſteekt ze mede in de ooren om de hoofdpyn te ſtillen, die door de onmaatige hitte veroorzaakt wordt.

De *Tapia* komt door aankweeking en natuurlyk in de omliggende

www.libtool.com.cn

gende ſtreeken van Oſinda, en op de Eilanden van Amerika voort.

TAPIROUSSU. Zie het Artykel DANTA.

TAPIRUS. MANIPOURIS, TAPIRETTE. Dit is een viervoetig Dier dat men in Brazil en Guyana, en op het Eiland *Marignan* vindt.

De Heer BRISSON maakt 'er een Geſlacht van, dat maar eene ſoort bevat. Het heeft de grootte van een Kalf van zes maanden. De gedaante van zyn Ligchaam evenaart die van een Varken. Het oppergedeelte van zyn kop eindigt in een punt. De bovenlip, die het naar zyne begeerte uitſtrekken en intrekken kan, is veel langer dan de onderlip. Zy is zeer verheven en in de lengte gevoord. Zyn Muil bevat veertig tanden, te weeten: tien *Snytanden* in iedere Kaak en mede zoo veel *Maaltanden*. Zyne oogen zyn klein; zyne ooren rondagtig en afhangende; zyn ſtaart kort, kegelvormig en van haairen ontbloot; zyne beenen zyn ten naaſten by gelykvormig aan die van een wild Zwyn; de voorſte pooten zyn met vier zwartagtige nagelen bezet, en de agterſten alleen met drie. Het hair van het Ligchaam is kort; in de jongen heeft het eene glansryke omberkleur, die met witte vlakken gemengd is; en in de volwaſſenen is het bruin of zwartagtig, en heeft geen vlakken. Dit Dier zwemt en duikelt zeer wel en begeeft zig naar den grond. Wanneer het verre onder water zwemt zoo ſteekt het 'er zyn kop uit. RAY zegt dat het geduurende den dag in de digte Boſſchen ſlaapt, en dat het 's nagts op den roof uitgaat.

De Portugeeſen noemen dit Dier ANTA. Deszelfs vleeſch heeft, volgens de Wilden, een ſmaak als Oſſenvleeſch. Zy bekleeden hunne Stormhoeden met het vel van dit Dier. Zy bereiden het, met het in de lengte uit te ſtrekken, en in de Zon te laaten droogen.

Volgens allen ſchyn is de *Tapirus* hetzelfde Dier dat THEVET *Tapbire* noemt. Deeſe Dieren zyn niet gevaarlyk. Zy neemen de vlugt wanneer men hen najaagt, en tragten zig te verbergen. Zy loopen nog veel ſneller dan de Harten.

TAPITI. Dit is een klein viervoetig Dier van Brazil, dat veel overeenkomſt met onze Konynen heeft. Zyn hair is roodagtig. Het baft gelyk de Honden, en vooral des nagts. Men heeft 'er van verſchillende ſoorten. Eenigen hebben geen ſtaarten, en anderen hebben 'er een die een halven voet lang is. Schoon deeſe Dieren drie of vier jongen te gelyk werpen, zoo ziet men 'er echter weinig in Brazil, omdat zy de verſcheurende Dieren ten prooi verſtrekken.

TAPPEN. Zyn eene Cieraadje onder de Triglyphen van het Doriſche Hoofdcieraad, in de gedaante van ronde of hoekige

www.dibtool.com.cn

Kegels. Dezelven betekenen de Bouten of Keilen, welken beneden voorgeſlagen worden, dat het Balkenhoofd, 't welk hier de Triglyph voorſtelt, niet gemakkelyk naar binnen glyen kan. Hunne verdeeling wordt gevoeglykſt gevonden, als men den beneden uitſprong of het uitſtek van de beiden buitenſte Tappen, met den uitſprong van de Triglyph gelyk maakt; hunne geheele lengte in zes deelen verdeelt, en uit ieder verdeelingspunt, tot aan den kleinen riem, naar elke zyde van een Spleet of Kloof, eene korte regte Linie trekt. Somtyds gebruikt men deeſe Tappen ook beneden aan de Kraag-Steenen of Kardoeſen. De Franſchen noemen ze *Gouttes*, alsmede *Clochettes*. De Italiaanen *Gioccio*.

TAPSTUK. Is hetzelfde als het SCHILDTAPPEN-STUK. Zie dat Artykel.

TAPSUS BARBATUS. Zie het Artykel VERBASCUM.

TAP TOE SLAAN. Geſchiedt des avonds met de Trommel, en betekent dat zig ieder Soldaat naar zyn Kwartier moet begeeven; waarom zy geſtraft worden, wanneer zy zig naderhand nog op Straat of in de Herbergen laaten vinden. Het betekent ook den aftogt of de Retraite ſlaan.

TAPUYES. Is een zeker volk in Brazilien, in Zuid-Amerika, die Menſchenvreeters zyn.

TAPYT. *Tapyten.* Zyn Manufactuuren van allerlei ſoort, waarmede men de Vertrekken en Tafels bekleedt, en wegens het maaken vanwelken de Stad Smyrna meeſt vermaard is. Zie onder het Artykel TAPYTWEEVERYE.

Iets op het Tapyt brengen, betekent zoo veel als eene zaak in de vergadering voordraagen, omdat de Tafelen der Staatsvergaderingen met Tapyten bekleedt waren; of immers, aangezien naar de wyſe der Ooſterlingen, de vloeren der Kamers, inwelken diergelyke vergaderingen gehouden worden, met Tapyten pleegen bedekt te zyn.

TAPYTWEEVERYE. De uitvinding van het Tapyt maaken ſchynt tot ons gekomen te zyn uit de Levant; en dit komt des te waarſchynlyker voor, omdat de Werklieden die daarin gebruikt wierden, ten laatſte, in Frankryk, *Sarraſeenen* of *Sarraſinois* genoemd wierden. Men veronderſtelt dat de Engelſchen en Vlaamingen, die de eerſten waren welken in het maaken van Tapyten uitmunteden, deeſe kunſt met zig gebragt hebben van de kruistogten tegen de Saraceenen. Dit zy zoo het wil, het is zeker dat deeſe twee Natien, voornaamelyk de Engelſchen, de eerſten waaren die deeſe edele en ryke Manufactuur in Europa aan den gang bragten, thans eene der ſchoonſte Cieraadjen van Paleiſen, Kerken, *enz.* en zoo zy al niet den roem der uitvindinge verdienen, zoo genieten zy nogtans die van behouders en verbeteraars van die verwonderens-

www.libtool.com.cn
renswaardige kunſt, die even als het leven geeft aan wollen en zyden, in geenen deele minder te ſchatten dan de Schilderyen van de beſte Meeſters.

Het Tapytweeven wordt door de Werklieden verdeeld in twee ſoorten, naamelyk: dat van hoogen en dat van laagen draad; of ſtaande Scheering en liggende Scheering, nogtans beſtaat het onderſcheid eerder in de manier van werken dan in het werk zelve; 't welk inderdaad in beide het zelfde is; alleenlyk worden de Getouwen, en bygevolg de Scheeringen anders geplaatſt. Die van de laage Scheering worden plat en paralleſ met den Horizont geplaatſt, en integendeel die van de hooge, perpendicalair opgezet. De Engelſchen overtroffen eertyds al de Waereld in het Tapytmaaken van ſtaande ſcheering, en zy behouden ſteeds den voorigen roem, nogtans met eenige kleine verandering: hunne leggende Scheeringen worden ſteeds bewonderd. De Franſchen hebben drie aanzienlyke Tapytmaakeryen. De eerſte te *Aubuſſon* in Auvergne; de tweede te *Felletin* in de Opper-Mark, en de derde te *Beauvais*. Zy wierden allen tevens opgericht voor de hooge en de laage Scheering; maar zy hebben allen de hooge ter zyde gelegd, uitgenomen de Gobelins. Daar zyn verwonderlyke Tapytſcheeringen in Flaanderen, over het algemeen die van Frankryk overtreffende; de hoofd en voor het meeſt eenigſte Manufactuuren zyn te *Bruſſel*, *Antwerpen*, *Oudenaarden*, *Ryſſel*, *Doornik*, *Bruggen* en *Valenciennes*.

De gewoone breedtens der Tapyten zyn gemeenlyk van twee of drie ellen Paryſche Maat.

De Manufactuur van TAPYTEN *van de ſtaande Scheering of draad.*

Het Getouw waarop het gemaakt wordt, is perpendiculair geplaatſt. Het beſtaat uit vier voornaame ſtukken: twee lange Planken of Lyſten van hout, en twee dikke rollen of balken. De Planken worden regtöp gezet, en de Balken kruiſſen dezelven, de een van boven en de ander vanonder, of omtrent een voet van den grond. Zy hebben ieder hunne uitſteekende Pennen, waardoor zy op de Planken ondersteund en met draaiboomen gedraald worden. In iedere rol is eene Groef van het eene end tot het andere, in ſtaat om een lang rond ſtuk hout te bevatten, dat daarin met hoeken vaſtgemaakt is. Het gebruik daarvan is om de Enden van de Scheering toe te binden. De Scheering, die eene ſoort van ſlegte of ſaamgedraaide Wollen draad is, wordt om de bovenſte rol gewonden; en het Werk wordt aan de benedenſte gewonden. Binnen de Planken, die zeven of agt voet hoog zyn,

www.libtool.com.cn

Maar, ter voldoening van onze Leesers, zullen wy hier hetzelve vertoonen, met eene Afbeelding van het Getouw tot de Tapytweeverye van de hooge Scheering, of die in eene rigting perpendiculair tot den Horizont. Zie PLAAT CCLII. *Fig.* 1. Waar 1, 1, vertoont de Getouw-posten, of de dikke Planken, die de Rollen schraagen. 2. De Rollen; het opperend houdt den Ketting, het onderste houdt het Tapyt, dat 'er op gerold wordt, naarmaate het Werk voortgaat; de draaden zyn aan derzelver enden vastgemaakt aan een dikke Roede, welke ligt in eene Groef, die in iedere rol gemaakt is. 3. De twee Tantoes; de eene genaamd de groote Tantoe, om de bovenste Rol te draaien; de andere de kleine Tantoe, om de onderste Rol te draaien. 4. De Pool van de Lussen, die geheel langs den Ketting loopt, alle de Lussen opneemt, en dezelven by de hand van den Werkman brengt. Deese Lussen zyn kleine Snoeren, door eene Schuifknoop aan iederen draad van den Ketting vastgemaakt, ten einde opgeschooven te kunnen worden, naarmaate de Ketting naar beneden zakt; zy dienen om den byzonderen draad te trekken die de Weever mist; hy houdt den draad afgezonderd van de rest, en steekt 'er een klos door van zulk een inslag en kleur als hy dienstig oordeelt; dan laat hy de klos nederwaarts hangen, en belet den draad om af te loopen, door eene strikknoop. Na dat hy een of twee draaden van het voorste gedeelte van den Ketting genomen heeft met eene andere lus, brengt hy de draaden van de tegengestelde zyde tot zig. Door dit beurtelingsche werk maakt hy dat ze malkander gestadig kruissen, ten einde de inslag te vatten en vast te maaken. Om de draaden van beide de zyden te onderscheiden, wordt hy ondersteund door de Kruis-Roede, die tusschen twee ryen draaden gelegen is. 5. Een lange uitgestrektheid van stippen, gemaakt door de enden van de Lussen, welken aan de Lussen van den Ketting door eene Schuifknoop verbonden zyn, en aan den anderen kant de Pool van de Lussen omvatten. 6. De Kruisroede. 7. Een kleine Ketting, vanwelke iedere trens vier of vyf draaden van de Scheering bevat, en dezelven perpendiculair houdt. 8. Een Yseren haak, om den Pool van de Lussen te schraagen. 9. 9 9. De Spil-boom, om de draaden van den inslag door te doen gaan, welken 'er op gewonden zyn. 10. De kam om het werk in te stryken. 11. Het end van de Roede gestooken in de rol, in eene Groef.

Wanneer de Ketting gemonteerd is, dan trekt de Tekenaar de voornaamste buitenlynen van het Schilderye, dat uitgewerkt moet worden, met zwart kryt op de voor- en agterzyde van den Ketting. Hebbende de Weever, by voorraad

een

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

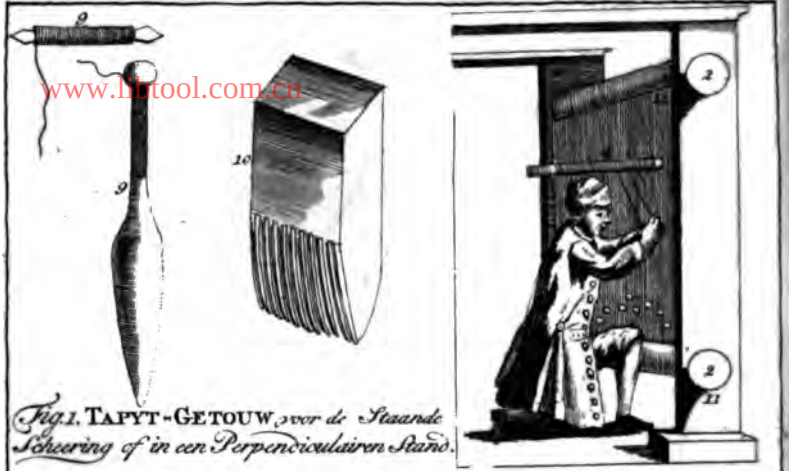

Fig. 1. TAPYT-GETOUW, *voor de Staande Scheering of in een Perpendiculairen Stand.*

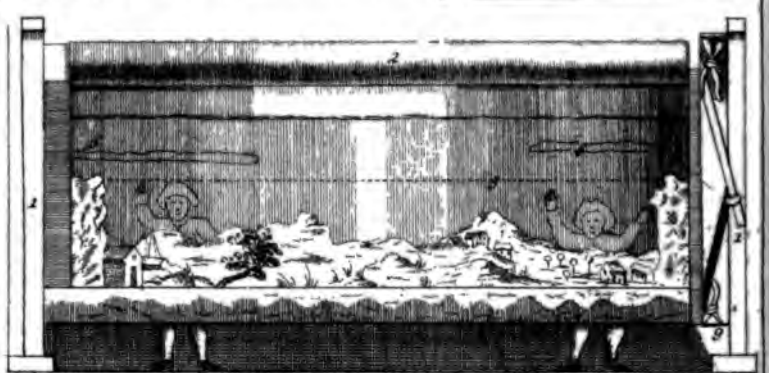
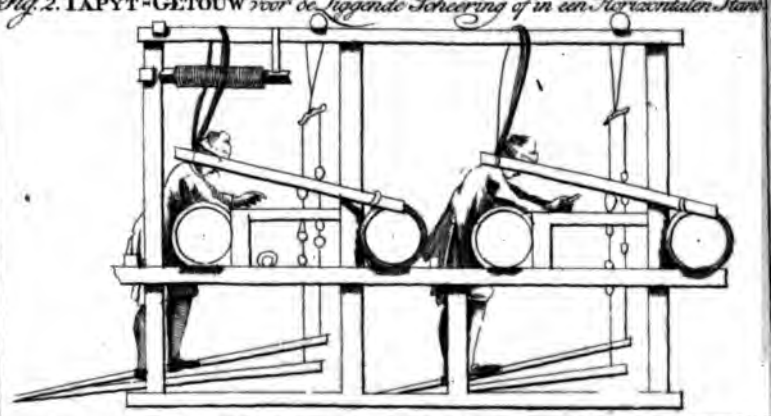

Fig. 2. TAPYT-GETOUW *voor de Liggende Scheering of in een Horizontalen Stand.*

www.libtool.com.cn
een goed getal Spillen of Kloſſen gereed gemaakt, met draaden van allerlei kleuren bewonden, en hy gaat aan het Werk, geplaatſt aan het agterdeel, gelyk in de Manufactuur van de laage Scheering. Hy heeft agter zig zyne Tekeningen, waarna hy geſtadig kykt. op dat hy van tyd tot tyd konne zien hoe zyn Werk uitvalt, op de regter- of voorzyde; het geene de andere niet doen kan.

De Manufactuur van TAPYTWEEVEN *met de liggende Scheering.*

Het Getouw of Raam waarop de laage Scheering gewerkt wordt, is meeſt gelyk dat der Weevers. De voornaamſte deelen daarvan (*Ibid. Fig.* 2.) zyn twee ſterke ſtukken hout, maakende de zyde van het Getouw, en draagende een Boom of Rol aan ieder end; zy worden van onder geſchraagd door andere lange ſtukken houts, in de gedaante van ſchraagen; en, om ze te vaſter te maaken, zyn ze insgelyks aan den grond verbonden, met eene ſoort van Stutſels, die de minſte zakking verhinderen, terwyl 'er ſomtyds vier of vyf Werklieden te gelyk aan arbeiden. De Rollen hebben ieder hunne uitſteekende Pennen, waardoor zy opgehouden worden; zy worden gedraaid door lange Yſere Pennen, van drie voet lang. Langs iedere Balk loopt eene Groef, inwelke de wig geplaatſt is, zynde een ſtuk houts van boven twee duim in diameter, en meeſt van de lengte van de Rol. Dit ſtuk vult de Groef ten eenemaale, en is daarin vaſtgemaakt, van ſpatie tot ſpatie, met houten Pennen. Aan de twee Wiggen zyn vaſtgemaakt de twee uiteindens van de Scheering, die gewonden worden op de eerſte rol, in het Werk, wanneer het vordert. Op de naaſte, dwars door de twee zyden, meeſt in het midden van het Getouw, loopt een houten balk, die kleine ſtukken hout onderſchraagt, niet ongelyk aan de Balans van eene Schaal. Aan deeſe ſtukken zyn Snoeren vaſtgemaakt, die zekere Springſtaaven draagen, waarmede de Werkman, door middel van twee Treeders onder het Getouw, waarop hy zyn voet zet, eene beweeging aan de Rokken geeft, en maakt dat de draaden op de Scheering beurtelings ryſen en daalen. Ieder Getouw heeft meer of minder van deeſe Springſtaven, en iedere Staf meer of minder Rokken, wanneer het Tapyt uit meer of minder draaden beſtaat. De tekening of het Schilderye dat de Tapytweever volgen moet, is onder de Scheering geplaatſt, waar het van ſpatie tot ſpatie met ſtrikken vaſtgehouden wordt, waardoor de Tekening nader by de Scheering gebragt wordt. Het Getouw opgezet zynde, zyn 'er twee Inſtrumenten, die in het

www.libtool.com.cn

℞. *Rad. Ariſtoloch.*
Dictamn. alb.
Gentian.
Mentbaſtr. ā ℥ lj.
Rutæ ℥ i ß.
Piper ℥ ß.
Aq. Card. Sanct. ℔ i ß.

Kook alles, tot dat 'er agt of negen Oncen van verkookt zyn; en doe daarby *Olei Juniperi* of *Succini gutt.* xij tot xvj, en geef het aan den Lyder warm te drinken, opdat hy na het kop zetten aan het Zweeten geraake. Maar als zulke middelen niets willen uitwerken, zoo moet het danſſen, ſpeelen en zingen begonnen worden, en daarby moet de klank des Inſtruments, zoo wel naar de grootte, als naar de kleur der *Tarentula* evenredig gemaakt zyn; hierom danſt de een naar de Schalmey, een ander naar de Fiool, Cymbaal, *enz.* Men kan de Lyders twee of drie uuren lang laaten danſſen, wanneer zy zig te bed leggen, en het zweet afdroogen moeten, en na datze een weinig geruſt hebben, kunnen ze weder beginnen te danſſen, zoo dat ze wel dagelyks twaalf uuren met danſſen moeten doorbrengen; waardoor ze niet moede maar veel ſterker worden. Met deeſen dans moeten ze wel veertien dagen aanhouden, en alle morgen met den opgang der Zon beginnen, tot dat ze hunne gezondheid wederkrygen. En terwyl deeſe Ziekte, in de volgende jaaren, in dien tyd als de Lyders gebeeten zyn, wederom te voorſchyn komt, zoo moeten zy alsdan ook weder eenige dagen danſſen, tot dat de Ziekte in 't geheel wegblyft. Nog ſtaat aan te merken dat deeſe Spin haaren naam ontleend heeft van *Tarantum*, eene Griekſche Stad in Apulien, omdat dit venynig Dier aldaar het allerërgſt en vergiftigſt is.

TARAPUTTI. Dus worden de Vrybuiters of Snaphaanen in Hongaryen genoemd.

TARAQUIRA. Dit is eene ſoort van Hagedis, die geen krop heeft. Men vindt haar naby de Huiſen en Tuinen. De grootſten zyn een voet lang. Zy hebben een ronden kop, die met driehoekige Schubben bedekt is, welken eene Afchverwige kleur hebben en glad zyn.

Wanneer het Mannetje met het Wyfje paaren wil, zoo byt het haar een weinig in den kop en werpt haar op zyde. Het Wyfje ligt alsdan den Staart op, en ontvangt het Mannetje, dat haar Ligchaam van agteren met zyne pooten omvat. Deeſe Hagediſſen bezitten eene zonderlinge Schoonheid. Men heeft 'er, volgens SEBA, die het geheele Ligchaam met ſmalle ſtreepen bedekt hebben, waarvan de middelſte de breedſte is.

Deeſe

www.libtool.com.cn
Deeſe is wit en met kleine ſtippen van eene ſchoone roode kleur gevlakt. De andere ſtreepen zyn blaauw, geel en bruin. De Schubben der zyden zyn dun, bruin en wit, en aan het bovengedeelte met witagtige vlakken geſtipt, en dwars in het verband geplaatſt. Dus zyn de agterſte beenen mede verſierd. De buik, de voorſte pooten en den hals zyn met Schubben bedekt, die fraai bruin zyn. Het opperſte van den hals is met wit geſtippeld. De kleur van den ſtaart, die ringswyſe gevormd is, trekt op het blaauwe.

Men vindt in Braſil nog eene andere ſoort van Taraquira, die men *Taraquiço-Aycuraba* noemt. Deeſe gelykt naar de *Améyva*, volgens het verhaal van RUISCH, uitgezonderd dat haaren ſtaart met kleine driehoekige Schubben bezet is.

TARASUM. Is een zeer keurlyke drank, door de Chineeſen zeer bemind, die van Ryſt en Brandewyn gemaakt, en door hun, gelyk de wyn by ons, gedronken wordt.

TARAXICUM. Zie het Artykel DENS LEONIS.

TARAXIPPUS. Dus noemden de Grieken den Geeſt of God, welke gewoonlyk de Paarden ſchichtig maakte in het wedloopen. Uit dien hoofde was het by hen de gewoonte om aan denzelven te offeren, eer de Paarden in het Renperk begonnen te loopen.

TARAXIS. Zoo wordt genaamd eene verwarring der Vogten in de oogen, de Maag en den onderbuik.

TARBIKIS. Dus noemt men een Dier van het Ooſtlyke Tartaryen, wiens geſtalte en grootte die van een Bever evenaaren. Het maakt een hol onder de Aarde, waarin het zig geduurende den Winter verbergt, en van den voorraad van Kruiden leeft die het in den Zomer vergadert. Zyn hair heeft dezelfde kleur als dat van onze Wolven, maar het is veel zagter en fyner.

TARBOT. Zie het Artykel RHOMBUS.

TARDA. Zie het Artykel OTIS.

TARDEEREN. Is vertoeven, uitſtellen, draalen, op de lange bank ſchuiven.

TAREIBOYA. Zoo noemt men eene Braſiliaanſche Slang, die zig dan eens in het water, en dan weder op het land onthoudt. RAY zegt dat zy zoo gevaarlyk niet is als de Europeaanen voorgeeven. Deeſe Slang is zwart en heeft eene middelmaatige grootte. Zy byt wanneer men haar tergt; maar men kan de wonden die zy veroorzaakt gemakkelyk geneeſen. Haar agterſte gedeelte heeft eene ſlykagtige kleur. Zy is minder om haar vergift te dugten, dat niet doodelyk is, dan om de verwoeſting die zy onder het gevogelte aanrigt.

TAREIRA. Dit is een Braſiliaanſche Viſch, waarvan MARCGRAVE twee ſoorten onderſcheidt. De eene is een Zeeviſch

en

www.libtool.com.cn
Na dat 'er eene menigte zyn ſaamengedreeven, wordt het net aan beide zyden naar den oever getrokken, en 10 of 12 Menſchen moeten naakt in het water nagaan. Zoo dra nu een Viſch aan het net ſpringt, moet hem de naaſte met het net omvatten en vaſthouden, tot dat hem de anderen te hulp komen. Anderen vaaren met kleine bootjes agter aan, waarin ſommige Viſſchers die over het net ſpringen, invallen. Men vindt 'er een menigte van omtrent de Kaap *Catoche*, tot aan *Triſte*; voornaamelyk in helder water, omtrent zandige bogten. Maar daar de grond ſlymig en ſteenägtig is, worden ze niet gevonden. Ook vindt men ze by *Jamaica*, en by alle kuſten van het vaſte Land, voornaamelyk by *Cartagena*

TARSEL, of MOSKET. Dit is het Mannetje van den Sperwer. Men geeft ook den naam van Tarſel aan den *Havik*, en men is zelfs in de Valkenhuiſen gewoon om deeſen naam aan de Mannetjes van alle de Roofvogelen te geeven, om dat zy gewoonelyk een derde gedeelte kleiner dan de Wyfjes zyn.

TARSHISCH. Zie het Artykel BERYLLUS.

TARSIA. Zie het Artykel MARQUETERIE.

TARSUS. Is een harde Marmerſteen, wit van kleur, groeiende in Italien, beneden aan den berg *Verrucola*, naby de Stad *Piſa*, en omtrent de Stad Maſſa, beide in het Landſchap *Carrara* gelegen; ook in de Rivier *Arno*, by Florence. De Italiaanſche Glaſenmaakers gebruiken deeſen Steen, als zy een *Fritta Cryſtalli* willen maaken.

TARSUS. (In de *Anatomie*) Dus wordt dat gedeelte genaamd, 't welk tuſſchen den agtervoet en het been gelegen is. Zie het Artykel VOORVOET.

Ook geeft men deeſen naam aan een dun kraakbeentje dat langs het boord van elk ooglid geplaatſt is. Het is, om zig naar de gedaante des oogs te ſchikken, een weinig kringswyſe. Die des bovenſten ooglids is veel breeder dan die des onderſten. Haare dikte vermindert naarmaate zy aan de uiteindens, alwaar zy met een ligamenteuſen band eindigen, naderen. Het is in de dikte deeſer kraakbeenderen dat de Ooghairen zyn ingeplant. Zy zyn ook ter doorlaating der Traanſtippen open.

De Kraakbeenboogen zyn vaſt aan banden, die eene uitgeſtrektheid hebben, aan die der Oogleden gelyk, en die van dezelfde gedaante zyn. Zy ſchynen een Aanhangſel van het Panvlies te zyn, en liggen tuſſchen het Bindvlies en de Kringſpier der Oogleden. De Heer WINSLOW is de eerſte Ontleedkundige die dezelven ontdekt heeft.

www.libtool.com.cn

TARTANE. Is een onbedekt Schip, hoedanigen in de Middellandſche Zee gebruikt worden, hebbende maar eene groote en eene Fokkemaſt, voerende driekante Zeilen, maar by Storm vierkante. Dit wordt het Stormzeil genaamd.

TARTAREN. Dus worden veelerlei Volken genaamd, die in Groot en Klein Tartaryen, als ook in eenige andere Landen aan de Caſpiſche en zwarte Zee woonen. 't Is een ruw en Barbaarſch Volk, wiens voornaame leevenswys in rooven en branden beſtaat, en zy leeven van de Veefokkerye; invoegen dezelven in geene Steden woonen, maar zig in zekere Horden verdeelen, en met hun Vee het Land op en aftrekken, zynde hun koſt de Melk en het Vleeſch van Paarden, en hunne beſte kleeding een langen rok van linnen; ſchoon de voornaamſten van hen ook zyden rokken draagen. Voorts beſtaat hun rykdom uit Vee en Slaaven, die zy op de Perſiaanſche Kuſten verkoopen; en eindelyk, hun Godsdienſt is de Mahometaanſche, Joodſche en Heidenſche.

TARTAREN VAN BUDZIAC. Woonen in Beſſarabiën, langs de zwarte Zee, tuſſchen den Donau en den Nieſter; zyn den Turken onderworpen en ſtaan onder den Sangiac of Gouverneur van Bialogorod.

TARTAREN VAN CIRCASSIEN. Zyn den Griekſchen Godsdienſt toegedaan, maar wyken in ſommige ſtukken daarvan af, dewyl zy de kinderen eerſt in het agtſte jaar doopen; ook de jonge jaaren meeſt met ſteelen en rooven doorbrengen, en voor het 40 of 60 jaar in geen Kerk komen. Hun Koophandel beſtaat in Slaaven, Honig, Waſch en allerhande Dieren. Huiden, welken zy niet voor geld verkoopen, maar tegens andere Waaren verruilen. De Circaſſiers zyn zeer ſchoone en welgemaakte Lieden, en men vindt geen Steden in hun Land, behalven de Stad Terky, aan Ruſland behoorende, maar zy woonen meeſt in Boſſchen. In het einde van het Jaar 1708 eiſchte de Chan van Klein Tartaryen eene dubbele Schatting van de nabuurige Circaſſiers, en als deeſen dit weigerden, ging hy met zyn groot Leger op hen los. Maar de Vorſt der Circaſſiers verzon de Krygslift, zig verſtaande met dertig dappere Soldaaten, die zig als Deſerteurs gedraagen, tot der Chan der Tartaren overgaan, en op zekeren beſtemden tyd de voornaamſte Officiers ter neêr maaken zouden. Dit deeden de Overloopers, en de Circaſſiers drongen te gelyk op den Vyand in, zoo, dat zy door die verwarring een volkomen Zegen behaalden, en de Chan der Tartaaren ter naauwer nood ontkwam.

TARTAREN VAN CUBAN. Woonen van Azof, ten Zuiden van de Rivier Cuban, die in het Meotiſche Meir valt. De Reſidentie plaats van hunnen Sultan wordt *Kapyl* genaamd; is

www.libtool.com

is taamelyk groot en met eenen Wal omringd. In het Jaar 1736 wierd dezelve door de Ruſſen beklommen en verwoeſt.

TARTAREN VAN CZEREMISSIEN. Zie het Artykel Czeremissen.

TARTAREN VAN DAGHESTAN. Zie het Artykel Daghestan.

TARTAREN VAN DOBRUCK. Bezitten het Ooſtelyke gedeelte van Bulgaryen, tuſſchen den Donau en de zwarte Zee. Zy ſtaan onder de gehoorzaamheid van den Turkſchen Keiſer.

TARTAREN VAN KIN. Woonen in het Koninkryk Niuche, aan de Chineeſche Grenzen, in Aſien, die den Chineeſen zeer vyandig zyn, en dikwils bloedige Oorlogen met hen voeren. Zy hebben geenen Godsdienſt, maar zyn aan eenige bygeloovigheden overgegeeven. Zy zyn goede Soldaaten, hebben betere Zeden dan de andere Tartaren, en ſchynen den Chriſtelyken Godsdienſt meer dan den Mahometaanſchen toegedaan te zyn.

TARTAREN VAN KIRGIS. Zie het Artykel Kirgissi.

TARTAREN VAN MORDUA. Woonen tuſſchen de Hertogdommen Rezan, Wolodomir, en Niſinovogorod in Moſcovien; zy zyn Mahometaanen en hebben eenen Vorſt, die aan den Czaar cynsbaar is.

TARTAREN VAN NAGAIS of NOGAIS. Zie het Artykel Nagaische Tartaren.

TARTAREN VAN OCZAKOW. Woonen in Europa, aan de zwarte Zee, tuſſchen de Monden van de Rivieren Nieper en Nieſter. Zy zyn aan den Turk onderworpen.

TARTAREN VAN UFFIN. Woonen in Moſcovien, omtrent de Stad Oeſſa; leeven verſtrooid in Dorpen en Vlekken langs het Weſten, tot aan de Rivieren Kama en Wolga, en de ſteden Sarrat en Serapul.

TARTAREN VAN WOGUL. Zie het Artykel Wogulsche Tartaren.

TARTARUGA. De Portugeeſen geeven deeſen naam aan eene ſoort van Braſiliaanſche Schildpad. Dit is de *Furuena* van Marcgrave.

TARTARUS. (In de *Pathologie*) *Wynſteen*, is een ding dat zig in een' ſteen coaguleert, zynde eigenlyk een taai, kleverig ſlym, dat nog niet tot de hardigheid van een' ſteen veranderd is. Het heeft derhalven drieërlei betekeniſſen. *Voorteerſt* is het eene harde ſlymagtige Stoffe, die zig aan de tanden en aan het tandvleeſch vaſtzet. *Ten anderen* is het in de Apotheeken een Aardſch Zout, uit gewaſſen, of van zelfs, of door konſt afgezonderd. *Ten derde* is het het Aardſche deel van den Wyn, dat Coaguleert, hard wordt en zig aan de Vaten

www.dibrah.com

Vaten vaſtzet. Deeſe Wynſteen groeit vanzelve, naar de kleur van den Wyn, rood of wit; is eerſt maar eene onzuivere ſlym, doch wordt allengskens harder, en zet zig omtrent als Cryſtal aan; maar verandert zoo, gelyk de Wyn zelve pleeg te veranderen. — De Wynſteen heeft eene zagte laxeerende kragt, en dryft de zuure ſlymen uit de Maag en uit de darmen. Men kan dien gebruiken in de Spyſen in plaats van het gemeene Zout, of in een drankje met Staalvylſel 'er onder, zoo men de Maandelykſche ontlaſting daardoor bevorderen wil. In de Apotheeken worden verſcheide goede *Præparata* daarvan gebeſigd.

TARTARUS. Dit was, volgens de Poëeten, eene plaats in de Helle, werwaarts de geenen gingen die kwalyk geleefd hadden, om 'er door allerlei verſchrikkingen en plaagen geſtraft te worden.

TARTARUS EMETICUS. *Braak-Wynſteen.* Is een *Cremor Tartari*, die met de Zwavelagtige deelen van den *Cremor* of *Hepar. Antimonii* opgevuld is. — ℞. *Crem. Tartari, Croci Metallor.* ā ℥ ij. Pulveriſeer en meng ze onderéén. Doe het Mengſel in een aarden verglaasden Kroes; giet daarop *Aq. Fontan.* ℔ j. Dek den pot toe en zet denzelven op het vuur. Laat dit omtrent agt of negen uuren kooken. Roer het altyd om met een houten Spatel, en giet ſteeds op nieuws daarop heet water, als het eerſte vervlogen is. *Filtreer* daarop al het kookende vogt door een Wollen doek of door dubbel gevouwen Lywaat. Laat het dan klaar worden, en in denzelfden pot op de helft wegdampen. Neem den pot van 't vuur, en laat dien, zonder om te roeren, verkoelen. Giet dat vogt door afhelling af, zoo zal men Cryſtallen vinden, welken men vergaderen kan. Laat alsdan weder drievierdedeel der vogtigheid wegdampen en het overblyſſel afkoelen, zoo bekomt men andermaal nieuwe *Cryſtallen.* Droog ze en bewaar ze tot het gebruik, zynde dezelve een algemeen Braakmiddel, 't welk van ij tot vj greinen kan gebruikt worden.

TARTARUS EMETICUS SOLUBILIS. Dit is eene bewerking, waardoor de *Tartarus Solubilis* met een deel *Vitrum Antimonii*, 't welk dezelve tot een Braakmiddel maakt, vereenigt; geſchiedende op de volgende wyſe: ℞. *Cryſtall. Tart.* ℥ iv. Doe ze in een glaſen vat; giet daarop zoo veel *Spiritus Urinæ*, dat die dezelve twee vingeren breed bedekke, zoo zal men eene kleine opgiſting gewaar worden, omdat zig de *Cremor Tartari* in de *Spiritus* oploſt. Nadat de ontbinding volbragt is, doet men 'er by *Pulv. Subtilis Vitri Antimonii*, en agt of tien oncen water, laatende alles te ſaamen over een zandvuur kooken, omtrent zeven of agt uuren lang, en gietende, zoo dra de vogtigheid verteerd is, weder heet wa-

www.libtool.com.cn

ter daarop. *Filtreer* het dan, en laat op een Zandvuur alle vogtigheid wegdampen, zoo zal 'er een wit grys poeder overblyven, dat wel moet bewaard worden, zynde een uitneemend Braakmiddel, om van iv tot xij Greinen te gebruiken.

TARTARUS MARTIALIS SOLUBILIS. Is een opgelofte Wynsteen, die met zoutigtige Yserdeelen verzadigd wordt, op de volgende wyse: doe in een glasen Vat, opgelosten *Tartarus* ℥ iv en *Tinct. Martis* ℥ xvj. Zet het vat in 't zand, en laat alle de vogtigheid boven een klein vuur wegdampen, zoo lang tot dat 'er een bruin Poeder te rug blyft, 't welk men tot gebruik kan bewaaren. Deese *Yser-Tartarus* ontbindt alle verstoppingen, en is dienstig tegens de *Cachexia*, Waterzugt, opgestopte Maandstonden, Graveel, Kolyk en opgestopte Pis. De *Dosis* daarvan is ℈ ß tot ℥ ß.

TARTARUS SOLUBILIS. Is eene tot een Zout gemaakte *Cremor Tartari*: ℞. *Crystalli Tartari* ℥ viij. *Sal. Fix. Tartari.* ℥ iv. Pulverisеer en meng ze wel onderéén; doe het mengsel in een glasen klok, en giet daarop *Aq. Communis* ℔ ij. Laat de stof een half uur lang zagtkens kooken en dan weder koud worden. Filtreer ze en laat het vogt tot de droogte toe wegdampen, zoo zal 'er een wit Zout overblyven, dat wel moet bewaard worden, zynde een openend en laxeerend Geneesmiddel, 't welk tegens beroerdheid, waterzugt en andere verstoppingen gebruikt, en van vyf tot zestig greinen toe voorgeschreeven wordt, onder den naam van *Sal vegetabilis* en *Tartarus Tartarisatus.*

TARTARUS VITRIOLATUS. *Wynsteenzout*, dat met het *Acidum* van den *Spiritus Vitrioli* opgevuld is. Giet in een glasen kolf *Ol. tartari q. v.* en allengskens na malkander daarop *Sp. Vitrioli rectificat.* Zoo zal 'er eene groote *Effervescentie* ontstaan; houdt met het opgieten zoo lang aan tot dat 'er geene opwelling meer bespeurd wordt. Zet als dan den kolf in het zand, en laat op een klein vuurtje alle vogtigheid wegdampen, zoo zal 'er een zeer wit zout terug blyven, dat wel moet bewaard worden. Dit is een openend middel, en purgeert tevens een weinig. Men gebruikt het tegens de *Melancholia Hypochondriaca*, derdendaagsche Koorts, kropgezwellen en andere ongemakken, alwaar eene opening der wegen en uitleiding door de pis noodig is. De *Dosis* is van Greinen x tot ℥ ß.

TARTARYEN (GROOT) Is een groot Landschap in Asien, waarvan het byna het derde deel bevat. Het grenst ten Westen aan Moscovien en de Caspische Zee; ten Zuiden aan Persien, Indien en China, en ten Oosten en Noorden aan de

Tar-

www.libtool.com.cn

Tartariſche Zee, die een gedeelte van den Noorder-Oceaan is. Het wordt in vyf deelen verdeeld, naamelyk: 1 Woeſt-Tartaryen, 2 Zagatay en Mawaralnahra, 3 Turchiſtan, 4 Cataya en 5 Mongal of Magog.

TARTARYEN. (KLEIN) Ook Crims- of Precops Tartaryen, is een Landſchap in Europa, dat aan den Turkſchen Keiſer cynsbaar is. Het ligt ten Noorden en Ooſten aan Muskovien, ten Weſten aan Volhynien en aan de Tartaren van Oczakow, en ten Zuiden aan de zwarte Zee. Dit Land heeft over de agt duiſend Dorpen en 8 Steden. In den laatſten Oorlog tuſſchen de Ruſſchen en Turken, heeft het veel geleden; houdende de Ruſſchen ſedert dien tyd, nog eenige Steden daarvan in bezit. Het heeft voortreffelyke Weilanden, goede lucht en vrugtbaaren grond; maar wordt door de Inwooners niet zeer bebouwd; maakende zy meer werk van den Oorlog, en voerende Schild, Zwaard, Pyl en Boog. De Chan deeſer Tartaaren wordt door het Volk verkooren en is een vry Vorſt, maar die nogtans, in zyne Verkieſing door den Turkſchen Keiſer, moet goedgekeurd worden.

TARTONRAIRE. Dit is eene ſoort van Meſeroen, dat by wyſe van een Boomtje, in het Zand en naby de Zee, in den omtrek van Marſeille, groeit. Het verſchilt van de ſoorten van *Laureola*, door deszelfs bladeren, die zeer kort, een weinig rondagtig, zyagtig en witagtig zyn. Zyne bloemen komen uit den ſchoot der bladeren voort. Zy zyn zeer klein, en men plaatſt haar onder de geweldige Purgeermiddelen.

TARTUFE. Betekent een Bedrieger, die onder eene eerbaare kleeding, verciert met vroome en fyne Geeſten of Zeden, de ſnoodſte Boeveryen weet te verbergen. De wydberoemde Franſche Comedie-Schryver MOLIERE, heeft een Tooneelſpel, onder deeſen naam opgeſteld, en vermits hy de Perſoon van den *Tartufe* zelfs vertoonde, zoo heeft hy het character, de geveinsde Zeden, het gedrag van den Koninglyken Biegtvader, *Pater* LA CHAISE, zoodanig natuurlyk en leevendig weeten voor te ſtellen, dat noch de ſtad Parys, noch het Franſche Hof, zig aan het dikwils vertoonen van dit Toneelſtuk niet genoeg konde vermaaken, en derhalven dat by te woonen, niet vermoeid en verdrietig is geworden.

TARTUFFELEN. Is een nieuw Gewas uit Peru in de Weſt-Indien. Edoch men moet 'er geene Aardmoriljes door verſtaan, zynde *Tubera terræ*, zonder ſtengels en bladen, die door de Italiaanen ook Tartuffelen genaamd worden, voornaamelyk die geenen, welken een volmaakt gewas zyn: zynde eene ſoort van Nachtſchade of Bolkruid. *Caſparus* BAULINUS noemt ze zeer wel *Solanum tuberoſum eſculentum*. Anderen noemen ze *Papes Peruvianorum*, ook *Erdbirnen*, dat is

www.libtool.com.cn

Aardpeeren. Hiervan is nog eene andere ſoort, naamelyk *ſolanum tuberoſum eſculentum flore albo*, of Tartuffelen met witte Bloemen en geele wortelen; zynde integendeel aan de eerſtgemelde ſoort de Bloemen purperverwig en, de wortel rood.

TARUGA of TARUCA. Dit is een Amerikaanſch Dier, van het Geſlacht der Geiten. Het leeft gaarne eenzaam, en loopt alleen door de afgronden der Rotſen. RUISCH zegt dat men in deeſe Dieren de grootſte Bezoardſteenen vindt.

TARW. *Triticum.* Is een bekend Graan, zynde van temperament maatig warm en vogtig. Schoon anderen mogelyk met meer grond beweeren, dat het den eerſten graad der warmte heeft. Het geeft onder alle de Graanen het ſterkſte voedſel, wanneer de kleeverige en taaie vetheid door de behoorlyke preparatie getemperd is. Doch deeſe verbetering beſtaat niet in het kooken, aangezien allerlei ſoort van Pappen, zynde van Tarwenmeel toebereidt, kleeverig blyven, en derhalven eene verſtopping in de naauwe Aderen van het Darmſcheil en de Lever veroorzaaken, voornaamelyk by die geenen welke weinig beweeging hebben. Niet veel gezonder zyn de uit Tarwenmeel gebakken koeken, korſten van Paſtei, *enz.* Doch de regte bereiding beſtaat daarin dat 'er Brood van gebakken wordt; aangezien de taaie kleverigheid van het Méel, dat den Zuurdeeſſem verdunt, en het overige vogt eensdeels door de hitte van den Bakóven, anderendeels door het bydoen van het Zout, vermeerdert wordt. Waaruit men afleidt dat ongezouten brood zwaarder weegt dan gezouten, het welke voornaamelyk daaruit ontſtaat, aangezien niet alleen Zuurdeeg en Giſt, maar ook Zout daarby gedaan wordt; door welke beide de fermentatie ſterker is, en de gemelde zwaare taaiheid, meer dan door één alleen kan verdund worden; waarop dan ook eene grooter ligtheid noodzaakelyk volgen moet.

De oorſprong van dit Graan en haare aankweeking ſtrekt byna tot aan de Schepping der Waereld. Mogelyk wierd deeze Plant eerſt met voeten getreeden, en niet hooger dan Gras gewaardeerd. De aankweeking heeft haar tot dien trap van volmaaktheid gebragt, inwelke wy ze thans beſchouwen; want men merkt telkens op, dat de Schepper der Natuur, aan den menſch eene ſoort van heerſchappye en byna ſcheppend vermogen, over de Vrugten, Bloemen en verſcheide andere voortbrengſelen der Natuur gegeeven heeft. Hy doet haar ſchooner worden; brengt haar tot meer volmaaktheid, en maakt haar byna onkenbaar; doet de bevalligheid die hy haar doet verkrygen, door zyne menigvuldige voorzorgen, geſtadigen arbeid, en vernuftigheid, om voordeel uit de na-

tuur-

www.libtoolboom.cn

muurlyke middelen te trekken. Dit is eene ſoort van nuttige en aangenaame vergelding die aan den Menſch, als de vrugt van zynen arbeid, toegeſtaan is.

De Tarw is eene Plant, die uit een Wortel, welke uit dunne veſels te ſaamengeſteld is, verſcheide hulzen, van 4 of 5 voet hoog ſchiet. Deeſe hulzen zyn, van afſtand tot afſtand, met knoopen bezet, die de buis ſterkte geeven. Zy zyn inwendig hol, en uitwendig met bladeren bezet, die lang, ſmal en gelykvormig aan die van het Hondgras zyn. Zy onderſtennen aan hunne toppen lange Airen, uit welken Bloemen, in kleine troſſen by elkander geſchikt, voortkomen. Deeſen beſtaan uit helmſtyltjes, en worden door Graanen gevolgd, die eirond, ſtomp aan de beide uiteindens, bol op den rug en gevoord aan de andere zyde zyn. Zy zyn uitwendig geel, en inwendig met eene witte meelagtige ſtoffe vervuld, waarvan men brood bakt. Deeſe Graanen zyn in ſchubben bevat, die tot kelken aan de Graanen gediend hebben, en die men het kaf noemt.

Van alle tyden heeft den arbeid der Landbouwers daartoe geſtrekt, om de grootſt mogelyke hoeveelheid van Tarw, van eene gegeeven uitgeſtrektheid van grond, in te zamelen. De oogſten zyn min of meer overvloedig, naar dat het jaargetye meer of min gunſtig is geweeſt; naarmaate der geſteldheid van den grond waarin men het zaait, en naarmaate van de bereidingen die een verſtandig Landbouwer haar weet te geeven. De Aarde moet eerſt gemeſt en geploegd; van alle onkruid gezuiverd en zoo veel mogelyk haare vogtigheid behouden. Men zaait de Tarw in de Maand October, beſt op een Land daar *Haver* op geſtaan, en dat een jaar braak of ledig gelegen heeft, het volgende jaar met Haver en laat ze het derde jaar ruſten.

De Tarw is aan veele ongemakken onderhevig, als de *Roeſt*, de *Uitſtorting*, de *Kanker*, de *Vermolging*, de *Spoor*, &c. Het beſte middel om dit alles te voorkomen, is dat men het Graan, eer men het zaait, met ſterke Alkalyne Loogen waſcht, gelyk die van de Sarda, Potaſch, gemeene Aſch, of met Pekel van Zeezout.

De kenmerken van de ſchoone Tarw zyn, dat hy zwaar, ſaamengepakt, volkomen ryp, helder geel, glansryk en droog is, en eene ſoort van friſheid hebbe.

TARZA. Zoo worden in Spanjen de Inkomſten genoemd, welken de Koning van de Ridderlyke en Geeſtelyke Goederen ontvangt.

TASIS. De uitſtrekking van een Lid, of de opſpanning en uitdying der Leden van het menſchelyke Ligchaam.

www.libtool.com.cn

TASMAAKERS. *Marſupiarii.* Van derzelver zoo oude als nieuwe Meeſterſtukken is aan te merken, dat de oude bynae nergens meer in gebruik zyn, en ook van de hedendaagſche nieuwe Meeſters niet meer gemaakt worden; behalven (1) de zoogenaamde Rhynſche Tas, die zeer ongemakkelyk is om te maaken. (2) Plagten ze oudtyds een Lyfſtuk van Leer te maaken, dat den jongen Meeſter zelf wel moeſt paſſen; voorts zeer cierlyk uitgeſneeden was, en veele moeite vereiſchte. Het een en het ander, zoo wel Lyfſtuk als Rhynſche Tas pleeg het Ambagt nog op den huidigen dag op de Schilden geſchilderd te voeren, en zelfs op ſommige plaatſen in hun zegel te gebruiken. (3) Behoorde ook tot de oude Meeſterſtukken, en het Lederen Borſtſtuk, een Gordel aan welke de Taſch gedraagen wordt. (4) Eene overlang verouderde *Ry-tas.* (5) Eene in aaloude tyden genaamde *Stuk-tas.*

Maar te Neurenburg heeft het Gild, met Conſent van de Overigheid, een beſluit genomen, zulke koſtbaare en thans nuttelooſe, en bygevolg onverkoopbaare ſtukken af te ſchaffen, en alleenlyk van de bovengemelden te maaken. (1) De *Rhynſche Tas.* Maar in plaats van de anderen, deeſe navolgende ſtukken, die veel nuttiger, doch ook zeer bezwaarlyk zyn, naamelyk (2) eene groote van houtwerk cierlyk uitgeſneeden, overtrokken, en met Leer uitgenaaid, met geſpen en ſpykers konſtig beſlagen Zetel. (3) Een Koffer of Reisvalies, insgelyks met Leer overtrokken; die vervolgens door den Slotemaaker met beſlag fraai voorzien wordt. (4) Een zonderling fatſoen van Paardetas. (5) Een paar Piſtooltaſſen, holſters of kookers.

Dit Ambagt beſtaat, behalven de bovengemelde Meeſterſtukken, in het maaken van allerlei Patroon- en andere Taſſen voor Ruiters, Dragonders en Musquetiers. In Brief- Reis- en Barbierstaſſen; overtrekken van Vleskellers, Valieſen. Voorts maaken ze Veldzakken, Bedden en Stoelen; zwarte leeren Mutſen; Leeren Kegelſpelen en Ballen voor de Vrouwelyke Sexe in de Saletten. Zy overkleeden niet alleen allerlei Zetels en Stoelen met Leer, Laken, Fluweel, goud geſtikt Brocard, *enz.* Maar zy beſlaan dezelven ook met geel koper, zilveren en vergulde ſpykers en koſtbaare Franjes. By gebrek van Tapytmaakers, behangen ze voornaame Vertrekken, het zy met verguld Leer, het zy met Tapyten. Doch eigenlyk beſtaat de Stoffe, die de Tasmaakers verarbeiden uit allerlei ſoorten van Leer, dat hun vryſtaat zelve te bereiden, en op verſchillende wyſen te verwen.

TASSART. Volgens Ruisch is dit een groote en verſlindzug-

tige

tige Zeefnoek. Schoon zyn Vleeſch hard en moeielyk is om gaar te kooken, zoo heeft het echter een uitmuntenden ſmaak. Men vangt deeſen Viſch gewoonelyk tuſſchen twee Eilanden, op plaatſen alwaar den ſtroom ſterk gaat, en de Zee ſterk beroerd wordt. De Vader Du Tertre zegt, dat zy die te dikwils van deeſen Viſch, of hem half gaar eeten, aan galagtige kolyken of overloopingen van de Gal onderhevig zyn.

TASTER. Is een Paſſer, welkers ſpitſen met een gedeelte van den Paſſer tegens malkander geboogen zyn, om de dikte van een verheven en buikig Ligchaam, gelyk Kogels, Cylinders, enz. daar mede af te meeten. Deeſe ſoort behoort onder de dikte-Paſſers, welkers geſchapenheid men zien kan op Plaat CCLI. *Fig.* 4.

TATAUBA. Dit is een Braſiliaanſche Boom, die zeer hoog geſchat wordt. Hy brengt eene vrugt voort die men met wyn of ſuiker eet, en een der aangenaamſte Gerechten van dit Land uitmaakt. Deeſe Vrugt bevat een zeer groot getal witagtige Zaaden.

TATER LE PAVÉ. Zoo zegt men van een Paard, als het een ongemak aan een zyner voeten gekreegen hebbende, denzelven al beevende nederzet.

TATI. *Vliegenvogel.* Deeſe Vogel wordt in het Koninkryk Bengalen gevonden; en is zoo groot als een Hazelnoot. Zyn neſt is onvergelykelyk aartig gemaakt. Zy hebben eenige gelykheid met het neſt van een Winterkoning, hebbende van boven eene kleine opening, daar ze uit- en invliegen. Merkwaardig is het ook dat deeſe Neſten uit 1, 2 of 3 bladen beſtaan, zynde zoo groot als een blad van een Kaſtanjeboom, en gelyk aan malkander genaaid; want deeſe Vogel doorboort met zyn ſpits bekje die bladen, en maakt 'er veele gaten in, als of ze met een Naald doorſtooken waren. Door deeſe gaten haalt hy een ſoort van draad, gelyk als van Kattoen, en knoopt met deeſen draad het neſt aan het blad vaſt. Deeſe Neſten hangen in de Lucht, en gemeenelyk maar aan een blad. In den tyd wanneer de *Tati* haare neſten maaken, waait 'er geen wind in het Koninkryk Bengalen, dan alleen een zagte Weſtenwind; zoo dat ze haare Eyeren, zynde zoo groot als Mieren-Eyeren, uitbroeien kunnen.

De Heer de Bomare zegt dat de *Tati* dezelfde is met de Bromvogel, het *Vogeltje-Vlieg* of *Kolibrietje*. Zie het Artykel Colibritjes.

TATIANEN. Zie het Artykel Encratiten.

TATONNEUR. *Baccolao.* Is eene ſoort van Zeeviſch, niet ongelyk aan den Stokviſch, donkerbruin van kleur en goed

www.bibliotheek.nl

tot voedſel. Men vangt hem in menigte op de kuſt van Peru en Chili.

TATOU. Is een viervoetig Dier in de Weſt-Indien, kleiner dan een Vos, zynde met eene harde en geſchubde huid gewapend, gelyk als met een Harnas. Als het vervolgd wordt, of by dag ſlaapt, rolt het zig als een kloot ſaamen, en weet ook zyne pooten, kop en ooren zoo wel onder die geſchubde huid te verbergen, dat alle deelen des Ligchaams bedekt en voor Jaagers en Honden beveiligd zyn. Ook als het zig op eene hoogte of ſteilte bevindt, pleeg het zig, dus ingerold, naar beneden te laaten glyen.

De Heer LINNÆUS haalt drie ſoorten van *Tatous* aan. De kop van den gemeenen Tatou is langwerpig, gelyk die van een Varken. Men heeft 'er eenigen die de grootte van een Varken van eene Maand verkrygen; maar zy zyn veel dikker. De Spanjaarden noemen hem *Armadillo*. TATOU is eene Caraïbiſche naam; de Portugeeſen geeven hun den naam van *Sneuberdado*; de Italiaanen die van *Bartado*; de Inwooners van Nieuw-Spanjen, die van *Chinguincus* of *Caſſamin*; onder de Indiaanen draagen ze den naam van *Aſtochtli*.

TOUARCARE. Is zoo veel als *Cocus Maldivenſis*, zynde in alles gelyk der Indiaanen Cocosnoot, behalven dat deeſe de gedaante van een Hert heeft. Zy wordt ook in de Apotheeken gepreeſen, voornaamelyk voor allerlei ſoort van Gift, Vlekkoörts, &c. waarom ze ook van BAUHINUS met den naam van *Nux Indica ad venena Celebrata* genaamd wordt.

TAURACO. Men geeft deeſen naam aan den Vogel die men anders *Koning van Guinée* noemt, en door ALBIN de naam van *gekroonde Vogel* van Mexico gegeeven is; ſchoon men hem in het zuidelyke gedeelte van Afrika, omtrent het Koninkryk Congo, en niet verre van de Grenzen van het Land van de Kaap de Goede Hoop vindt. Hy heeft twee vingeren aan de voor- en agterzyde der pooten.

TAUREADORES. Dus noemen de Spanjaarden de geenen, die zig onderſtaan om het met een Stier in het Gevegt gaande te houden, tenwelken einde zy hem eenen Maniel aan de oogen werpen.

TAURICEPS. Bynaamen van Neptunus, ontleend van het bruiſſchen der baaren van de Zee, die als Stieren ſchynen te brullen.

TAURILIA. (In de *Romeinſche Oudheid*) Zekere Godsdienſtige Spelen, die men vierde om de Helſche Goden te bevredigen.

TAURÓBOLIUM. Betekent eene zekere wedergeboorte by de Heidenen, of ook wel eene Offerhande, door welke de Men-

Menſchen, om zoo te ſpreeken, als op nieuw geboren worden. Men rigtte deeſe Offerhande dikwils aan ter eere van de Moeder der Goden, alsmede ter eere van *Mars*, *Diana* en meer andere Heidenſche Godheden.

TAUROBOLUS. Was eigenlyk eene heiligverklaaring (*conſecratie*) van eenen Romeinſchen Pontifus. Men deed den verkooren Hoogenprieſter, bekleedt met de Hoogenprieſterlykekleederen, in een Graf nedergaan, 't welk men met een plank bedekte, waarin veele gaten geboord waren; daarna bragten de geenen die by de Offerhanden dienden, eene Stier met kranſen omringd, ſlagteden hem boven de plank, en na dat zy denzelven gekeeld hadden, lieten zy het bloed door de plank op den Hoogenprieſter loopen, die zig daarmede de oogen, den neus, de ooren en de tong wreef, omdat hy geloofde dat deeſe plegtigheid hem van alle zyne beſmettingen reinigde. Vervolgens deed men hem weder uit het Graf te voorſchyn komen, nog druipende van bloed, en men begroettede hem met deeſe woorden: *Salve Pontifex Maxime.* Hy verwiſſelde van kleêren en men bragt hem in Zegepraal naar zyn huis, waar de plegtigheid met een groote Maaltyd beſlooten wierd.

TAUROCOLLA. Zoo wordt de beſte Lym geheeten, die uit de ooren en meer andere ſtukken der Oſſenhuiden bereidt wordt. Doch gemeenelyk wordt dit woord ook gebruikt van alle ſoort van Lym.

TAUROMORPHUS. Dat is te zeggen: *die den Stier gelykt.* Men gaf deeſen bynaam aan Bacchus, omdat de wyn, in te groote hoeveelheid gebruikt, de menſchen gelyk maakt aan woedende Stieren.

TAUROPHAGUS. *Bacchus* wierd dus bygenaamd, om dat men eene Stier gaf ter belooning der beſte dithyrambes.

TAURUS. Een Cretenſer die bedekte bezoeken gaf aan *Paſiphaé* vrouw van *Minos*, die hem eenen Zoon baarde. Dit heeft gelegenheid gegeeven tot het verdichtſel van den *Minotaurus.*

TAURUS. Stier. Is het Mannetje van de Koe, en van den Os daarin onderſcheiden, dat hy niet geſneeden is. Hy voert in alle zyne deelen veel vlug Zout en Olie. Zyn Vet en Merg zyn goed om week te maaken en te verdeelen; de Zenuwen te verſterken. De hoornen en klaauwen ſtillen het Zweet en den loop. Zyne Roede, gepulveriſeerd zynde, is goed voor de Roodeloop. De Doſis is van een Scrupel tot een Drachma. Zie het Artykel STIER.

TAURUS. *Jo. Iſis, Oſiris, Altor.* (In de *Aſtronomie*) De Stier, is het tweede der XII Hemeltekenen, in den Zodiacus of Dierkring, een beſtendig en Aardſch Geſternte, het

huis van *Venus* en de Verhooging van de Maan. Het beſtaat volgens het gevoelen van verſcheide Sterrekundigen, uit 44, 48 of 52 Sterren, onder welken de *Plejades*, *Hyades* en *Oculus Tauri*, de bekendſten en voornaamſten zyn.

TAURUS VOLANS BRASILIENSIS. In het Franſch *Taureau volant* of *Cerf volant du Braſil*. Is eene ſoort van Kevers, edoch wel zeven of agtmaal grooter dan onze gemeene Kevers; geheel zwart en glinſterende gelyk een Agaat, tot op de vleugels, welken geel zyn. Hy draagt twee horens op het hoofd, zoo hard als been en ſtaande boven elkander. Het bovenſte is byna zoo lang als de kleinſte vinger; zwart, glad en glinſterende, gelyk als gepolyſt, ſpitſig en eenigſints krom geboogen. Op beide zyden heeft het twee korte ſcherpe ſpitſen. Het benedenſte hoorn is half zoo lang. Deszelfs punt is naar het bovenſte gekeerd, en reikt zeer na aan hetzelve. Het Diertje gebruikt deeſe in de plaats van eene hand, en tot zyne verdediging; want het nypt ſterk al wat het grypt. Voorts heeft deeſe Kever zes pooten, met teenen en klaauwen. De Vlerken zyn groot en breed, ſterk, geel en glinſterende, bedekkende het Ligchaam gelyk een ſchild. Eindelyk heeft het veel vlug Zout en Olie; is een middel om te verzagten en te verdeelen, om de Zenuwen te verſterken, als ze verpletterd, of in Olie gekookt, uiterlyk geappliceerd worden.

TAUSIS. Zie het Artykel MARQUETRIE.

TAUTOLOGIA. (In de *Rhetorica*) Eene noodelooſe herhaaling van dezelfde zaak in onderſcheidene woorden.

TAX. *Taxa*. Is de waardye en de waardeering, of de prys van eene zaak, waarop zy getaxeerd en geſchat wordt; de gezetten prys waarvoor iets verkogt wordt. In het byzonder hebben de Medicamenten in de Apotheeken zulk een *tax*, die taamelyk hoog is.

TAXA CANCELLARIÆ APOSTOLICÆ, en *Taxa St. penitentiariæ Apoſtolicæ*. Is zekere Lyſt of Regiſter, op bevel van Paus LEO de X, reeds in het Jaar 1514, te Romen, en het Jaar daaraan te Keulen gedrukt, dienende om te zien hoe veel men onder de Roomſchgezinden voor de Geeſtelyke Ampten, Aflaaten, Indulten, Abſolutien, Diſpenſatien en Vrykoopingen van allerlei Zonden verpligt is aan de Pauſſelyke Kamer te betaalen.

TAXEREN. Schatten, Waardeeren, ergens prys op zetten. Dit woord betekent ook beriſpen en laſteren.

TAXIS. Eene ſoort van *Syntheſis* van contiguiteit of aanraaking, voor de zagte deelen in haare natuurlyke plaats.

TAXIARCHUS. Een Atheenſch Officier, die de Infanterye van zynen ſtam commandeerde. Het was het werk der Taxiarchen

www.libtool.com.cn

chen om de Legers af te ſteeken, de Marſſchen te beſtieren, de Levensmiddelen te bezorgen, &c.

TAXUS. *Smilax Arbor.* Boom des doods, Ipen- of Taxisboom. Is een Boom gelykende naar den Denneboom, met Naaldswyſe bladeren, die des Winters duuren en groen blyven. Daar zyn manlyke en vrouwlyke bloemen op één Boom; draagende de laatſte eene van boven en van onder opene bes met een kern. De ſmaak der Beſſen is zoet, en zy kunnen onder de *Laxantia* gerekend worden; maar te veel gegeeten, verwekken ze roode loop en koorts. De bladen worden, even als die der Kervel, voor vergiftigd gehouden.

TAXUS. (In de *Zoologie*) Zie het Artykel Das.

TAYBAYBA. Dit is een Heeſter die op het Eiland *Teneriffe* groeit. Men drukt 'er een Melkagtig ſap uit, 't geen binnen weinig oogenblikken ſtremt, en een uitmuntende vogellym maakt.

TAYOVE. Dus noemt men de Caraïbiſche Kool, die men in Guayana aankweekt. Haar wortel is de beſte Koopwaar van Guayana. Hy voedt ſterker dan de *Igname*. Men plant hem in ſtukken, en hy geeft, om dus te ſpreeken, driemaal in een jaar, vrugten. Vier maanden na dat hy geplant is geweeſt, delft men aan den voet met omzigtigheid, om alleen de volwaſſen wortelen uit te graaven. Men bedekt die geenen die zulks nog niet zyn, weder met aarde, om hen, vier maanden hierna, uit te delven. Eindelyk graaft men, ten einde van een jaar, den geheelen wortel uit. Men bereidt 'er een Pap van, of gebruikt hem, by gebrek van Raapen, in de Soepen, aan welken hy, zegt de Heer DE PREFONTAINE, een goeden ſmaak geeft.

TAYRA. Dit is eene ſoort van groote zwarte Weſel, waarvan de Heer BARRERE ſpreekt. Wanneer dit Dier zig aan een Boom wryft, zoo laat het 'er eene ſmeerige vogtigheid aan gehegt, waarvan den reuk veel overeenkomſt heeft met die van de Muskus.

TAZZETTEN. Zie het Artykel NARCISSUS.

TCHA. Zie het Artykel THEE.

TCHOCADAR AGA. Zoo wordt den Manteldrager van den Groot Sultan te Conſtantinopel genoemd.

TCHORBAGIS, of SOURVAGIS. Zyn de Hoofdluiden van de Janitſaaren, waarvan ieder gemeenelyk 300 Man te commandeeren heeft.

TEBETH of TEVET. De tiende maand des geheiligden jaars der Hebreeuwen, en de vierde van het burgerlyke Jaar. 't Was de Maand van December.

TECA. Is eene zekere Veldvrugt in de Weſt-Indiën, wiens halm gelyk Gerſt, de graanen gelyk Rog zyn. Als ze begint

ryp

www.libtool.com.cn

ryp te worden, wordt ze afgeſneeden, in de Zon gedroogd en gedorſcht; de graanen in heet zand of aſch gerooſt, en op een' breeden ſteen met een anderen ſteen tot deeg gemaakt. Deeſe deeg is voedſaam, en wordt van de Inwooneren als een gemeen voedſel gebruikt, zynde met weinig water gemengd. Het wordt ook door hen tot drank gebruikt.

TECHNOLOGIE. Is de Leer der Konſtwoorden, *Termini technici* genaamd.

TECHNOMORPHITES. De Natuurkundigen geeven deeſen naam aan de Steenen die Technique Afbeeldingen bevatten, dat is te zeggen die naar Ligchaamen gelyken, welken door konſt voortgebragt zyn.

TECHNOPHYUM. Zoo wordt eene plaats genaamd, alwaar veele konſten, gelyk als van natuure, geteeld worden.

TECMARIS. Eene Giffing naar de Ziekte.

TECOIXIN. SEBA geeft deeſen naam aan twee ſoorten van Krop-Hagediſſen van Mexico, 't geen Rotsdieren zyn, en welkers kop naar die van een' Salamander gelykt. Die van de eerſte ſoort, hebben een kleinen zak; haar kam is ſterk getand en haar tong dik; haare ſchubben zyn blaauw, op de dyen even als gewolkt en op het Ligbaam wit. Die van de tweede ſoort hebben een dikken ſtaart. Haare Schubben zyn graauw, met ros geſchaduwd en met witte doornen bezet, als mede de kop en de dyen. De voorſte pooten hebben vier vingeren, en de agterſten vyf.

TECTOSAGÆ. Waren oude Volkeren in het Narbonnenſiſch Galliën, zynde *Toulouſe* de Hoofdſtad daarvan. Volgens de beſchryving van JULIUS CÆSAR hebben zy in Duitſchland een inval gedaan, onder het bewind van SIGOVESUS, en zig ter nedergeſlagen by het Hercyniſche Boſch.

TECTUM. Zie het Artykel DAK,

TECUTLI. Zoo worden in Nieuw Spanjen de Ridders genaamd die van den Opper-Prieſter van dat Land daartoe gemaakt worden. Zy draagen eenen Ring in de ooren, waaraan een koſtelyke paerel hangt.

TECUNHANA. Dit is een Braſiliaanſche Hagedis, waarvan het opperſte gedeelte van het Ligchaam en die van den kop en den ſtaart, met ſtreepen van verſchillende kleuren voorzien zyn. De geene die langs den rug loopt, is met bruine vlakken geſtipt. De andere ſtreepen zyn blaauw, met zwart gevlakt en met geele ſtreepen geboord. Het overige is helder blaauw en met zwart gevlakt. De dyen, voeten en vingeren zyn bleekblaauw en met wit gevlakt. Haar ſtaart is met een groot getal donkere bruine ringen geringd.

TE

www.libtool.com.cn

TE DEUM LAUDAMUS. Is een Latynſche Lofzang, dien de H. Ambroſius zoude gemaakt hebben. Men bedient zig daarvan als van een Zege- en danklied, by alle de Potentaaten van de gantſche Chriſtenheid, wanneer 'er eenige Overwinning op den Vyand bevogten is, of anders wat heerlyks, dat aan het Land voordeel geeft en den Vorſt tot roem en eer verſtrekt, is voorgevallen. Aan de Roomſchgezinde Hoven gebruikt men den Latynſchen Text, maar by de Duitſche Proteſtanten, wordt de Hoogduitſche Overzetting in Muziek gezongen, zoo als zy van Doctor Luther opgeſteld is. Maar vooral behoudt deeſe Zegeryke Lofzang den naam van *Te Deum Laudamus*, waarmede de Latynſche begint. By de Ruſſchen is men gewoon, om in plaats van deeſen Lofzang, eenige Pſalmen van David te zingen.

TEEKT. *Hondenluis.* Zie het Artykel RICINUS.

TEELING. Zie de Artykels GENERATIE en VOORTTEELING.

TEELLEDEN. Deeſen worden verdeeld in Mannelyken en Vrouwelyken. *De* eenen en anderen worden in uit- en inwendigen verdeeld. Zy liggen by den Man byna allen uitwendig en by de vrouw liggen zy byna allen inwendig. De uitwendige Mannelyke Teelleden zyn de Roede, de ſpongieuſe Ligchaamen, de Aker, de Schagt, de Schaamte, de Ballen, en de in den Balzak beſlootene Byballen of Opperklootjes. De inwendigen zyn de afvoerende Vaten, de Zaadblaasjes. de Klieren van COWDER en de Voorſtanders. De Vrouwelyke Teelleden zyn: de ſchaamte, de groote Lippen, de Waternimphen, de Kittelaar, deszelfs Spongieuſe Ligchaamen en hoofdje, en het Maagdenvlies by de Maagden. De inwendige zyn de Schede, de Baarmoeder, de Trompetten van FALLOPIUS, de Eyerneſten, de Voorſtanders en de Klieren van COWPER.

TEELT. Het aanfokken van Boomen, Planten, Bloemen, Kruiden; alsmede van Paarden, Runderen, Vogels, enz. Zie de Artykels BROEIBAK en PAARDENSTOETERYE.

TEEMS. Eene beroemde vaarbaare Rivier van Engeland, die Eb en Vloed heeft, en door de Stad Londen loopt. Zy heeft twee Oorſprongen, naamelyk de *Teme*, die in de Provintie Buckingham, en de *Iſe*, die in de Provintie *Milt* ontſpringt, en daarvan draagt zy ook den naam van *Tamiſe*. Zy vereenigen zig in de Provintie Oxford, by het vlek Dorceſter, en maaken dus de Teems, die zig daarna in de Duitſche Zee ontlaſt.

TEENEN DER VOETEN. *Digiti Pedum.* Zyn aan iederen Voet natuurlykerwyſe vyf. Deeſen worden bewoogen en ſtrekken zig uit door hulp van 22 Spieren, vanwelken 16 gemeenen en zes byzonderen zyn. De gemeenen zyn twee Buigers,

www.libtool.com.cn

gers, uitſtrekkers; 4 *Lumbricales* en 8 *interoſſei*. De eerſte Buiger wordt *Sublimis*, de hooge, genaamd, en de andere *Profundus* de diepe of laage. De *Sublimis* ontſtaat uit het diepe en inwendige deel van het Hielbeen, en is door 4 geſpleeten Peeſen aan het bovenſte deel des beens, van de eerſte verdeeling der 4 Teenen, vaſtgehegt. Hy heeft zyn plaats onder de Voetzool. De *Profundus* neemt zyn oorſprong in de hoogte en agter het Scheenbeen en de *Fibula*; gaat onder de *Malleolus internus* door de *Sinus Calcaris*; maakt 4 Peeſen, die door de ſpleeten der Peeſen van de *Sublimis* voortgaan, en zig aan de beenderen van de laatſte verdeeling der Teenen hegten, om die naar beneden te buigen. De eerſte uitſtrekker wordt genaamd *Extenſor Communis*, of de lange, neemt zyn oorſprong boven en van vooren aan de *Tibia*, omtrent zyne ſaamenvoeging met de *Fibula*; deelt zig in 4 Peeſen; nadat hy onder het *Ligamentum annulare* voorby is gegaan, hangt hy zig aan de *Articulationes* van elken Teen. De korte ligt over den voet; komt van het *Ligamentum Annulare*, en van het onderſte deel der *Fibula*; deelt zig in 4 Peeſen, welken zig van buiten aan de eerſte *Articulatie* der 4 Teenen aanhegten. Deeſe *Muſculus*, nevens de *Longus*, maakt de uitſtrekking. De 4 *Lumbricales* ontſtaan van de Peeſen van den *Profundus*, en van het ſtuk Vleeſch dat onder aan de voetzool is. Zy vereenigen zig door haare Peeſen, met de *Tendines* van de *interoſſea interna*, en ſlingeren zig inwendig en ter zyde der eerſte beenen van de 4 Teenen, om die tot den grooten Teen te brengen. De Afleiders die de Teenen van den grooten Teen afzonderen, zyn 8 *Interoſſei*, 4 *Externi* en 4 *Interni*. — De *Externi* of uitwendigen komen van de tuſſchenruimtens welken tuſſchen het *Os metatarſi* zyn, en hangen zig van buiten en ter zyde der eerſte beenderen, aan de Teenen vaſt. De *Interni* of inwendigen zyn in den bodem van den voet en vervullen de ruimtens, welken tuſſchen de 5 beenderen van de *Metatarſus* zyn. Zy ontſtaan uit de Beenderen van de *Tarſus* en *Entredeux*, tuſſchen twee beenen van de *Metatarſus*, en hangen zig met de 4 *Lumbricalis* inwendig aan het bovendeel der beenen van de eerſte *Phalanx* der 4 Teenen vaſt.

Van de 6 byzondere *Muſculi* der Teenen, zyn 4 voor den grooten Teen afzonderlyk, die aan hem de beweeging der buiging, uitſtrekking, toe- en aftrekking veroorzaaken. De twee anderen zyn de Toetrekkers van den tweeden Teen, tot den grooten, en de aftrekker van den kleinen Teen, genaamd *Hypotbenar*. De *Flectens Proprius*, of eigen buiger van den grooten Teen ontſtaat van de hoogte der *Fibula* van agter, en na dat hy door het inwendig been aan de voetzoole voort-

loopt,

www.libool.com.cn

loopt, hangt hy zig aan het been der laatſte Leden. De *Extenſor proprius*, afzonderlyke uitſtrekker van den grooten Teen, neemt zynen oorſprong midden en voor van de *Fibula*, loopt over den voet heenen, en hangt zig aan het bovendeel des beens van den grooten Teen. De *Adductor proprius*, of eigen Toetrekker van den grooten Teen, of de *Thenar* neemt zynen oorſprong inwendig en ter zyde van het hielbeen, van het *Os Naviculare* en *Innominatum*; ſtrekt zig over het buitenſte deel van het *Os Metatarſi*, onderſtuttende den grooten Teen, en loopende boven in het ander Been, dat hy naar binnen trekt. De *Abductor proprius* of eigen Afleider van den grooten Teen, of *Antithenar*, ſtrekt zig naar den anderen Teen toe. Hy ontſtaat van het *Os metatarſi*, dat den kleinen Teen onderſtut. Hy ſluipt ſchuins over de andere Beenen, hangende zig aan het eerſte been van den grooten Teen inwendig. De *Abductor proprius* of eigen Afleider van den anderen Teen, neemt zyn begin by het andere been van den grooten Teen inwendig, en hangt zig aan de beenen van den anderen Teen, die in tegendeel den grooten Teen toetrekt. De *Abductor* of Afvoerder des kleinen Teens of *Hypothenar*, ontſtaat van het uitwendige deel van de *Metatarſus*, onderſtuttende den kleinen Teen, en zig hangende aan de hoogte van den kleinen Teen van buiten, om de anderen daarvan af te zonderen.

TEER. *Pix fluida. Pix liquida.* Is eene Compoſitie van Harſt en Smeer; en wordt veel gebruikt tot Vaartuigen en Schuttingen, om die voor het bederf te bewaaren. Men gebruikt ze ook in de Konſt Vuurwerken. Het Teerwater is mede zeer goed om het bloed te zuiveren. Het komt veel uit Zweeden, en Finland; maar de Gothlandſche is de beſte. De *Teer* die uit Dennen- of Vuurenhout gekookt wordt; is verſchillende. 1.) De dunne Teer, die klaar, vloeibaar en zoo zuiver als olie is. 2.) De korrelige Teer, by de Duitſchers *Rather* genaamd. 3.) De eenigſints dikke Teer. 4.) De gantſch ſtyve en dikke Teer. Alle deeſe ſoorten moeten van de geprivilegeerde Teer-Compagnie in Zweden gekogt worden.

TEERING. Is eene kwynende, ſleepende, langduurige en doorgaands ongeneesbaare Ziekte, welker aart en bekende Geneeswyſe beſchreeven is op het Artykel PHTISIS.

TEERLING. *Teſſeræ Lapideæ.* Zyn kleine Dobbelſteenen, die in menigte by Baden, in Zwitſerland, onder de Aarde gevonden en van ſommigen voor natuurlyke, dus gefatſoeneerde Steenen, doch van anderen voor zulken, door de kunſt dus toebereidt, gehouden worden.

TEERSJEN, Is eene Franſche Maat, houdende anderhalven Emmer.

www.hathitrust.com.cn

TEFTERDAR. Is de Schatmeeſter van den Sultan, die de Inkomſten ontvangt, aan de Soldaaten de Tractementen en penſioenen betaalt, en andere gemeene Rykskoſten uitgeeft. In ieder Beglerbegſchap is een Teſterdar aangeſteld.

TEFTER EMIRI. Is de Boekhouder of Leenſecretaris van den Sultan, die de Rol of het Regiſter van de Land- en Leengoederen heeft, én dezelven naarſtig aanteekent.

TEGENBEELD. *Antitypus.* Betekent iets 't welk men in de plaats van een Figuur of Beeld ſtelt. Om deeſe reden hebben de Kerkvaders het Ligchaam van Jeſus Chriſtus, *Antipypus* genoemd, zynde hetzelve door verſcheide Figuuren of Voorbeelden van het Oude Teſtament verbeeldt geworden.

TEGENBOK. *Antitragus.* Kleine kraakbeenagtige verhevenheid des Oors, gelegen beneden aan den binnenrand, regt over den bok.

TEGENCHRIST. Is zoo veel als een vyand van Chriſtus. Zie het Artykel ANTICHRIST.

TEGENGESTELDE HOEKEN. *Anguli oppoſiti.* Deeſen zyn in de Landmeetkunde wel bekend. Zie de Artykels HOEK.

TEGENGEWIGT. *Sacoma. Sphæroma. Æquipondium.* Word in de *Mechanica*, en nog veel meer in de *Statica* of Weegkunde, een Gewigt genaamd, 't welk met een ander het evenwigt houdt of even zwaar weegt.

TEGENGIFT. *Antidotum.* Zoo noemt men allerlei Tegengift, of Vergift-wederſtaande Geneesmiddel; of zulke Artſenyën, die door hunne kragt, alle invreetende ſcherpheden in de Ligchaamen verſtompen of uitroeſen konnen.

TEGENLEGGENDE HOEK VAN EENE ZYDE Zoo word in den Triangel PLAAT CCLIII. *Fig.* 1. ACB de Hoek genoemd, welke van de twee overige zyden gemaakt word. De Hoek CAB is dierhalven de tegenleggende Hoek van de zyde CB, want hy wordt van de twee overige zyden des Triangels CA en BA gemaakt. En evenéens is in aanmerking van den Hoek CAB de zyde CB, de tegenleggende zyde van deeſen Hoek. In de Trigonometrie kan men uit de bekende tegenleggende grootte, zeer gemakkelyk de nog onbekende vinden.

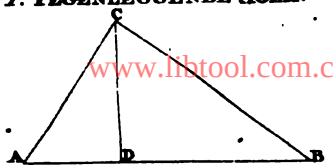
TEGEN-OPENING. Eene opening die de Heelmeeſter maakt in eene andere plaats dan daar de Wonde geweeſt is, welke wond, eene uitſtorting hebbende voortgebragt, al te ſchielyk is toegeloopen, om door dezelve opening, uitgang naar buiten, aan het uitgeſtorte vogt te kunnen geeven.

TEGENSCHYN. Zie het Artykel ASPECT.

TEGENSPLEET. Zie het Artykel CONTRAFISSURA.

TEGENSTAND. Zoo heet, in de *Metaphyſica*, dat, waardoor eene kragt, of in 't geheel of ten deele verhinderd word;

1. TEGENLEGGENDE HOEK.

www.libtool.com.cn

Fig. 2. TENNÉ.

Fig. 3. TESTUDO of SCHILDPAD.

Fig. 4. Thalictrum.

Fig. 5. Thé.

www.libtool.com.cn

wordt, dat zy de werking niet hebben kan, die zy anders hebben zoude. Wanneer, by voorbeeld, een kogel in het water op den grond zinkt, valt zy niet zoo ſchielyk als in de lucht; en dus wordt een gedeelte van de zwaarte belet, dat zy niet by het vallen haare kragt oeffenen. Dierhalven zegt men dat de zwaarte van den kogel, door den Tegenſtand van het water verminderd wordt. De tegenſtand die een Ligchaam in de ruimte vindt als het zelve zig beweegt, by voorbeeld in de lucht, als het door dezelve beweegd wordt, wordt door de Wiskonſtenaars *Reſiſtentia medii* genoemd. WALLISIUS heeft in *Tranſactionibus Anglicanus.* n. 186. *pag.* 269. een begin gemaakt om deeſen tegenſtand te onderzoeken. NEWTON, in zynen *Principiis Philoſophiæ Naturalis Mathematicis. Lib.* II. *ſect.* 7. *p.* 294, is veel verder gegaan, zo als de Heer van LEIBNITS in *Actis Eruditorum.* Anno 1689. p. 38. mede gedaan heeft. Hunne uitvindingen heeft VARIGNON in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences.* Anno 1707—1710, bekend gemaakt. Eindelyk heeft HERRMANN, in zyn diepzinnig werk *de Viribus & Motibus Corporum. Lib.* II. *cap.* 14. p. 279. deeſe Materie op eene nieuwe manier verhandeld en met verſcheide nieuwe uitvindingen uitgebreidt. De tegenſtand welke men by vaſte Ligchaamen waarneemt, indien men dezelven breeken wil, heet *Reſiſtentia ſolidorum*, of de Tegenſtand van de vaſte Ligchaamen. GALILÆUS, in zyne *Dialogus de Motu* heeft eerſt moeite gedaan, om denzelven onder zekere Regelen te brengen; maar hy heeft het ongeluk gehad, van een valſch beginſel aan te neemen, en daardoor de waarheid mis te loopen. De Heer van LEIBNITZ heeft dit gebrek verbeterd, en VARIGNON, volgens zyne gewoonte, in de bovengenoemde *Memoires*, deeſe Materie algemeener afgehandeld. LEIBNITZ heeft aan MARIOTTE aanleiding gegeeven, om deeſe zaak naauwkeurig te onderzoeken, gelyk hy zulks in den *Actis Erudit. d. l.* opregt bekend, die dan door de ondervinding heeft ontdekt, dat de Regel van GALILÆUS onzeker was, gelyk uit zyn *Traité du Momument des Eaux.* P. V. *Diſc.* 2. *pag.* 370 blykt, en dierhalven toonde hy eenen zekeren grond, welken de Heer van LEIBNITZ aangenomen heeft.

TEGENSTELLING. Zie het Artykel ANTITHESIS.

TEGENVOETERS. Zie het Artykel ANTIPODEN.

TEGENWERKER. *Antagoniſta.* Een naam die de Ontleedkundigen gegeeven hebben aan Spieren, die geſchikt zyn, om eene tegenſtrydige Werking te verrigten. — De Buigers, by voorbeeld, van een deel, zyn de Tegenwerkers van derzelver Uitrekkers. Wanneer twee Tegenwerkers te gelyker tyd en even kragtig zig ſaamentrekken, zal het deel waar op zy

www.libtool.com.cn

hunne werking verrigten, in zyne ligging beveſtigd worden, en onbeweeglyk blyven. Wanneer een der twee zig ſaamentrekt met minder kragt, en voor den anderen wykt, zal by zyne Werking maatigen; want zy contrabalanceeren in alle Gevallen altoos een weinig hunne wederzydſche werking. Dus zal, indien men de uitrekkers van een deel doorſnydt, hetzelve terſtond geboogen worden, en van zelfs altyd geboogen blyven, omdat de werking der Buigſpieren, door die der Uittrekkers, niet meer in evenwigt zal zyn.

TEGENWERKING. *Antagonismus.* Werking van twee Spieren, die op een en het zelfde deel, in eene tegenſtrydige rigting, ter zelver tyd, werken.

TEGUMENTEN. Bekleedſelen. Deelen die de anderen bedekken. Daar worden drie gemeenen opgeteld, te weeten, de Opperhuid, de huid en de Vetrok. Daar zyn Schryvers die 'er vier hebben willen ſtellen, omdat in het grootſte gedeelte der viervoetige Dieren het dus gelegen is; doch het vleeſige bekleedſel, dat by haar het vierde Gemeene bekleedſel uitmaakt, ontbreekt volſtrekt by den Menſch.

TEJUGUACU. Dit is eene ſoort van Braſiliaanſche Hagedis', die een zekere overeenkomſt met de Luguaan heeft; zy verſchilt 'er egter van door haare zwarte kleur, die aan het uiteinde van den ſtaart met wit geſpikkeld is. Zy heeft eene ſoort van Angels, die wit en getand zyn. Haar ſtaart is dik aan den oorſprong, haar tong is gevorkt. Zy voedt zig gaarne met eyeren, maar verdraagt egter den honger met geduld. MARCGRAVE zegt dat men het Vleeſch van dit Dier in Braſil eet.

SEBA geeft den naam van *Tejuguacu* aan verſcheide ſoorten van Hagediſſen van verſchillende Landen; onder welken hy onder anderen de Zee-Hagedis der Franſchen telt; alsmede de *Taguixin*, 't geen eene ſoort van Hagedis is, die men *Sauvegarde* noemt. De Heer LINNÆUS van de Taguixin ſpreekende, zegt dat deeſe Hagedis een ronden ſtaart heeft, die meer dan tweemaal het ligchaam in lengte overtreft, en uit omtrent tweehonderd Afdeelingen te ſaamengeſteld is. Haare vier pooten hebben elk vyf vingeren. De Nagels zyn zeer ſcherp en een weinig gekromd. Haar kleur is wit, met blaauw gemengd, over welke ſtreepen van een graauw bruin loopen. De rug en de dyen zyn met witte eyronde vlakken geſpikkeld.

TEKEN. *Signa* of *Claves Signatæ.* Zoo worden die Tekens genaamd, welken in de Muſikaliſche ſtukken, van vooren, op eene der Nooten-Liniën geſchreeven worden, om de Bas, Alt, Tenor en Diſcant te onderſcheiden.

TEKEN. (In de *Aſtronomie*) Zoo wordt genoemd het eene of an-

www.libtool.com.cn
andere weesenlyk of ingebeeld teken in den Hemel, zoo als die door de Sterrekundigen worden opgegeeven. By voorbeeld:

1. SIGNA ADSCENDENTIA, de *opklimmende Tekenen*, worden genaamd in welken de Zon allengskens tegen het hoofdpunt van eene zekere gegeeven plaats klimt. By ons zyn het, by voorbeeld, deese navolgende Tekenen: ♑ ♒ ♓ ♈ ♉ ♊.

2. SIGNA AESTIVA. *Zomertekenen*, zyn die, inwelken de Zon zig des Zomers bevindt, als, by voorbeeld, in deese Landen: ♋ ♌ ♍.

3. SIGNA AQUEA, FRIGIDA of PHLEGMATICA. *Water-Tekenen.* Dus noemen de Sterrekundigen den Kreeft, Scorpioen en de Visschen. — *Signa aerea* of *Sanguinea*, de Tweelingen, de Waag en Waterman. — *Signa ignea*, *cholerica* of *calida*, den Ram, Leeuw en Boogschutter. — *Signa terrestria* of *Melancholica*, de Stier, de Maagd, en Steenbok. *Signa diurna*, worden genaamd de Ram, Tweelingen, Leeuw, Waag, Boogschutter, Waterman; aangezien men het daarvoor houdt, dat ze des daags een invloed van de anderen hebben. — *Signa nocturna* zyn de zes overige Hemelteekens. De eerstgemelden worden ook genaamd. *Signa Masculina*, gelyk de laatsten *Signa feminina*. Insgelyks worden *Signa debilia* genaamd de eersten, en *Signa robusta*, de laatsten, 15 Graaden van de Tweelingen, Scorpioen en Boogschutter. *Signa deformia* zyn: de Stier, Kreeft en Steenbok. *Signa mediocris pulchritudinis*, de Scorpioen, Waterman en Visschen. — *Signa pulchra*, de Tweelingen, Maagd en Waag. *Signa sterilia* en *luxuriosa*, de Ram, Stier, Leeuw en Maagd. *Signa pinguia*, de eersten, en *Signa Macilenta*, de laatsten, 15 Graaden van den Ram, Stier en Leeuw. *Signa eloquentia*, de Tweelingen, Maagd en Waterman, ook de Waag, en de 15 eerste Graaden van den Boogschutter. *Signa muta* en *fœcunda*, de Kreeft, Scorpioen en Visschen. *Signa Musica*, de Stier, Tweelingen, Waag en Boogschutter. *Signa Philosophica*, de Steenbok en Waterman. Zie MATTH. LEXIC.

4. De MIDDAG- of ZUID-TEKENEN, *Signa Australia*, zyn de geenen die tusschen den *Equator* en den Zuidpool staan, naamelyk ♎, ♏ ♐ ♑ ♒ ♓.

5. De HERFST-TEKENEN, *Signa autumnalia*, zyn de geenen, inwelken zig de Zon, ter tyd van den Herfst bevindt, by voorbeeld, by ons: ♎ ♏ ♐.

6. De NOORDELYKE TEKENEN, *Signa borealia*, zyn de gee-

www.dibtache.com

nen die tuſſchen den Evenaar en Noordpool ſtaan, naamelyk ♈ ♉ ♊ ♋ ♌ ♍.

7. De AFKLIMMENDE TEKENEN. *Signa deſcendentia*, zyn die, inwelken de Zon allengskens weder van het hoofdpunt eener plaats afwykt, en aan den Hemel nederwaarts daalt. Deeſen zyn by ons ♋ ♌ ♍ ♎ ♏ ♐.

8. De Twaalf Hemeltekenen, *Signa Ecliptica*, zyn de 12 gelyke deelen inwelke de *Ecliptica* en de *Zodiacus* of Dierkring verdeeld worden. Men kan dezelven zien onder het Artykel ECLIPTICA.

9. De WINTER-TEKENEN. *Signa biemalia* worden genaamd, die de Zon des Winters doorloopt. By ons zyn het ♑ ♒ ♓.

10. De LENTE-TEKENEN, *Signa Vernalia*, zyn die, in welken de Zon in de Lente is; by ons ♈ ♉ ♊.

TEKEN (VERWONDERINGS) *Signum exclamationis*. Wordt in de Orthographie genaamd een teken (!) dat men na de woorden zet, inwelken men iets nadrukkelyks of beweeglyks uitroept. By voorbeeld; *O tyden! O zeden!*

TEKEN (VRAAG) *Signum interrogationis* (?) wordt gebruikt agter woorden, die eene vraag behelzen, en om zoodanig een Vraag duidelyk aan te toonen. By voorbeeld: *Wanneer zult gy komen?*

TEKEN. (ZIEKTE-) *Signum Morbi*. Is dat teken dat zig by een Patient, aan onze uiterlyke Zinnen openbaart, en of de krankheid zelve, of iets, dat daartoe behoort, te kennen geeft.

TEKEN. (In de *Algebra*) Betekent een Symbolum of Character.

De Heer MAC. LAURIN merkt op, dat het gebruik van het negative teken, in de Algebra, vergezeld is van veele gevolgen, die op het eerſte gezigt met moeielykheid worden toegeſtaan, en ſomtyds gelegenheid gegeeven hebben tot gevoelens (*notions*) die geen weeſenlyken grond ſchynen te hebben.

Dit teken beduidt dat de weeſenlyke waardye van de quantiteit, vertoond door de Letter, voor welke het geſteld wordt, afgetrokken moet worden, en het dient met het poſitive teken, om in oogenſchyn te neemen, welke deelen of *elementa* in de ſaamenſtellingen van Quantiteiten komen, en in welk eene manier, 't zy als incrementen of decrementen (dat is, of door Additie, of door Subſtractie) 't welke van het grootſte gebruik is in deeſe konſt.

Ingevolge hiervan dient het om uit te drukken, eene Quantiteit

www.libtool.com.cn

titeit van eene tegengeſtelde Qualiteit met het *poſitive*, gelyk eene lyn in een tegengeſtelden ſtand; eene beweeging met eene tegenſtrydige rigting; of eene middelpuntſchuwende kragt in tegenſtelling tot zwaartekragt; en beweert dus dikwils de moeite van onderſcheiding en demonſtreering, ieder afzonderlyk; de verſcheidene gevallen van Proportien, en bewaart hunne Analogie voor het oog. — Wanneer de proportie van Lynen alleenlyk van derzelver Magnitude afhangt, zonder betrekking op hunnen ſtand; en beweegingen, en kragten, worden gezegd gelyk te zyn, of ongelyk in eene gegeeven verhouding, zonder opzigt op hunne rigtingen: en, in 't algemeen, de proportie der Quantiteiten, betrekkelyk zyn op derzelver Magnitude alleen, zonder bepaaling, of zy moeten beſchouwd worden als incrementen of als decrementen; zoo daar geen grond is om eenige andere proportie te verbeelden van $-b$ en $+a$, (of van -1 en 1) dan die van de weeſenlyke Magnitudes of groottens van de hoeveelheden vertoond door b en a, 't zy dat deeſe Quantiteiten, in eenig byzonder geval, geaddeerd of geſubſtraheerd moeten worden. Het is dezelfde zaak, een decrement te ſubſtraheeren en een gelyk increment te addeeren, of om te ſubſtraheeren $-b$ van $a-b$, als te addeeren $+b$ tot zigzelve; en omdat het multipliceeren van eene Quantiteit door een *negatief* getal, alleenlyk betekent eene herhaalde Subſtractie van dezelve, wordt de multipliceerende $-b$ by $-n$, geſubſtraheerd $-b$ zoo dikwils als 'er eenheden zyn in n; en het is daarom equivalent te addeeren $+b$, zoo dikwils, of het zelfde als te addeeren $+nb$. Maar indien wy hieruit beſluiten, dat 1 is tot $-n$ als $-b$ tot nb, overeenkomſtig den regel, dat eene eenheid is tot een van de Factors, als de andere Factor is tot het Product, zoo is 'er geen grond om zig te verbeelden dat 'er eenig geheim in is, of eenige andere meening dan dat de weeſenlyke groottens, vertoont door 1, n, b en nb proportioneel zyn. Want dat de regel alleen betrekkelyk zy tot de grootte van de Factors en van het Product, zonder bepaaling van eenigen Factor, dan of het product moet geaddeerd of geſubſtraheerd worden. Maar dit moet insgelyks bepaald worden in Algebraiſche Berekeningen; en dit is het eigenaartige gebruik der Regelen, raakende de tekens, zonder welken de operatie niet geſchieden kan. Om dat eene hoeveelheid die geſubſtraheerd moet worden, nooit wordt voortgebragt in ſaamenſtelling, door eenige herhaalde Additie van een Poſitivus, of herhaalde Subſtractie van een Negativus, zoo wordt een Negatief vierkant getal nooit geproduceerd door ſaamenſtelling van den wortel. Hierom beduidt $\sqrt{-1}$, of de vier-

kante wortel van een Negativus, eene ingebeelde Quantiteit; en, in de oplossing, (*resolutio*) is een Teken of Character van de onmogelyke gevallen van een Problema, zonder dat het vergoedt wordt door een ander ingebeeld Symbolum, of veronderstelling, wanneer de geheele uitdrukking eene weesenlyke betekenis mag hebben. Aldus zyn $1 + \sqrt{-1}$, en $1 - \sqrt{-1}$, afzonderlyk genomen, ingebeeldt, maar derzelver Som is 2; gelyk de conditien die de oplossing van een voorstel, ieder afzonderlyk, onmogelyk zouden maaken, in sommige gevallen, malkanders uitwerking verhinderen, wanneer ze verëénigd zyn.

TEKENEN. *Signare.* In het Fransch *Marquer*, is by de Kooplieden, ten opzigte hunner Waaren, zeer gebruikelyk. Edoch dit tekenen geschiedt op veelerlei wyse; want dus worden de Vaten, Baalen, Kisten of anderssints ingepakte goederen, met zekere Nommers, en der Kooplieden gewoonelyk teken, het zy van hem die de Waaren afzendt, of van hem die ze ontvangt, getekend, het zy met roet of met zwartsel. Ook worden diergelyke tekenen in de Vaten wel gesneeden of gebrandt. Waarby in acht genomen moet worden, dat allerlei breekende Waaren, Spiegels, Porcelein, Glasen en Aardenwerk, dus getekend worden, dat aan de zyde der kist, die boven zal staân, of een Glas vastgemaakt, of met verwe getekend wordt; dienende ter waarschouwinge voor Schippers, Voerlieden, enz. om 'er voorzigtig mede om te gaan, en die zyde altyd boven te laaten staan. Voorts, dat Goederen met eene kroon getekend, een Vorst of voornaam Heer toebehooren, en uit dien hoofde de behoorlyke vryheid van Impost moeten genieten. Het tweede *Tekenen* der Waaren geschiedt, als dezelven reeds in de Magasynen zyn, om dus des Koopmans Bedienden, door verborgen Tekens of Nommers, de kosten van inkoop, en waarvoor ze wederom moeten verkogt worden, te kennen te geeven. — Nog een ander *Tekenen* der Waren geschiedt by eigen Manufactuuren, door een zeker Zinnebeeld, Teken of Nommer, dat iemant op zyne Waaren voert, het zy op Papier, nevens den naam in Koper gestooken of gedrukt; of ook in hout met een Stempel gebrandt; of eindelyk met een hamer daarin geslagen; zynde de eerste manier in Zyden, Wollen en andere Manufactuuren, zelfs by de Tabaksspinners, om hunne Waaren aan te pryzen, in gebruik.

TEKENEN. Is ook een Kunstwoord, waarmede men het maalen van zekere Beeldtenissen betekent, met Pennen, kryt, 't zy wit, zwart of rood, of met eene schryfpen.

TEKENING. Zoo wordt eene Figuur genaamd, die door het Te-

Tekenen, of nahaalen of ſtreepen gemaakt is. Men heeft Tekeningen met enkele Linien gehaald; met ſchaduwen, met kryt van allerhande kleur. Dit noemt men Crayonneeren; en gewaſſchen Tekeningen, waarin de ſchaduwen met Biſter of Chineeſche Inkt zyn gemaakt, en de omtrekken zoo net gehaald als mogelyk is.

TEKENING. Zoo wordt ook zekere konſtigheid genaamd, die in een Tekening doorſtraalt, of de Ordonnantie die daarin heerſcht, zoo zegt men: daar is tekening in dat werk.

TEKENKRYT. Is een ſtuk kryt, Oker, Roodäarde of Potloot, waarvan men zig bedient om te tekenen, of om eene Tekening ligtjes te haalen.

Om Tekenkryt van Paſtel te maaken, dat zoo ſtyf is als Roodäarde. Wryf met gemeen water op een Porphyrſteen, en maak tot een deeg, witte Aarde, die gereed is om Tabakspypen van te maaken. Stoot daarna de kleur die gy hebben wilt, en ziftze door een fyne Zeef, en meng ze met het Deeg, naar gelang van de kragt der kleur of ſchaduwe, die gy 'er aan geeven wilt. Doe 'er wat gemeene Honig by, en wat Arabiſche Gom, naar welgevallen. Maak daarna Rolletjes van dit Deeg, tuſſchen twee Plankjes. Laatze daarna in de ſchaduwe, tuſſchen een plank droogen, of op een Papier, en om het geheel- en- al te laaten droogen, zoo zet ze in de Zonnenſchyn of by het vuur.

TEKEN-PASSER. Is een van de voordeeligſte Inſtrumenten, voornaamelyk by Geometriſche Handgreepen, vermits deeſe Paſſer by verſcheide voorvallen kan gebruikt worden, en daarom zoodanig toebereidt is, dat de eene ſpits verandert, en in plaats van dezelve een Trek- of Tekenpen, een kaſtje tot een Potloot, en een Puncteer-Rad ingeſtooken en vaſtgemaakt kan worden; welke ſtukken van rechtswege den voorrang boven eene *Charniere* moeten hebben. Deeſe Paſſer bekleedt de plaats van eenen viervouwdigen, en 'er is derhalven veel aan deszelfs goede toebereiding gelegen. Voornaamelyk moet de Tekenpen dubbele *Charnieres* hebben. De eene dient, om, gelyk by het Potloot en Puncteer-Rad, de Pen meer of min te kunnen buigen, naar dat de Paſſer meer of min geopend wordt; de tweede integendeel heeft haar nut, dat indien de Pen moet ſchoon gemaakt worden, de beide plaatjes van dezelve uit malkander gelegd, en de punten weder ſcherp geſleepen kunnen worden, ingeval zy, door het menigvuldige gebruik, bot geworden zyn. Vermits men de punten van deeſen Paſſer verwiſſelen en dan weer eene andere daarin ſteeken kan, wordt dezelve van ſommigen ook Steek-Paſſer genoemd.

TEKEN-PEN. *Traceir.* Is in den Tuinbouw, een regte, dun-

www.libtool.com.cn

ne ſtok, van 4 of 5 voet, die aan het eene einde dun is, op een punt eindigt, die een Driehoek uitmaakt, of plat is, waarvan men zig bedient om een Parterre te tekenen

TEKEN-STAFJES of STOKJES. Zyn omtrent eene el lang en beneden eenigſints toegeſpitſte ſtafjes, en, ten einde men dezelven aan een touw kan rygen, van boven met een gat voorzien. Zy worden by het Landmeeten gebruikt. Wanneer men, by voorbeeld, eene lange Linie met een Meetketting overſlaan, en haare grootte ontdekken wil, en in het meeten geen misſlag begaan zal worden, zoo geeft men aan die, welke met den gemelden ketting vooruitgaat, 10, 20 en meer dusdanige ſtafjes, van dewelken hy telkens een op de plaats, daar de uitgeſpannen ketting of Meetſnoer van hem aangehouden wordt, in den grond ſteekt, welke ſtafjes alsdan de laatſte, als hy met het end van den ketting mede op die plaats komt, en dus de Linie tot daartoe uitgemeeten heeft, weder uittrekt en by zig neemt, en nadat de ketting dus verſcheide reiſen overgeſlagen is, eindelyk volgens het getal van deeſe ſtokjes, opgeeft hoe meenigmaal de Meetketting is aangeſlagen, om de grootte van deeſe Linie te vinden, welkers zekerheid de eerſtgemelde zoo veel te meer ontdekt, als hy van zyne ſtafjes een gelyk getal ontbreekt, als de andere opgeeft.

TEKUPHA. Betekent in den Joodſchen Almanak den tyd welken verloopt, terwyl de Zon van een Cardinaal-Punt tot het volgende voortgaat. By voorbeeld: uit het begin van den Ram tot in het begin van den Kreeft, &c. Dus komen de *Tekuphæ* met de getyden, in dewelken wy het jaar verdeelen, overéén. Men noemt echter ook *Tekupha*, het oogenblik in 't welke de Zon, volgens de Joodſche Rekening, in een Cardinaalpunt treedt. Dierhalven hebben de Jooden vier *Tekupha's*, naamelyk *Tekuphæm Tiſri*, in het begin van den Herfſt. *Tekuphæm Tebeth*, in het begin van den Winter. *Tekuphæm Niſan*, in het begin van de Lente, en *Tekuphæm Tamuz*, in het begin van den Zomer.

TELÆ ARANEARUM. *Spinnewebben.* Zie onder de Artykels SPIN.

TELA EMPLASTICA. Zie het Artykel SPANDARAPUS.

TELAMON. Is een Zwagtel, Bindſel, of ſaamengerold Linnen, waarmede men eene wonde omzwagtelt.

TELAMON. Zoon van *Æacus*. Hy trouwde *Peribea*, uit welke hy de beroemde *Ajax* verkreeg. Hy liep het eerſte Storm, toen Hercules de Stad Trojen innam, onder de regeering van Laomedon, en hy kreeg Heſione ter belooning. Hy bevond zig ook onder het getal der Argonauten, en deed zig in zyne jeugd zonderling uitmunten.

TE-

www.libtool.com.cn

TELAMONES. Zie het Artykel CARYATIDES.

TELARO. *Chaſſis.* Is een Raam van eene Schilderye, beſtaande, of uit vierkante houten, of van eene andere gedaante, aanwelken het doek vaſtgeſpannen is. De Italiaanen noemen het *il Telato.*

TELAUGIA. (In de *Natuurlyke Hiſtorie*) Eene ſoort van *Scrupi*, van een glinſteragtig voorkomen, bevattende gemeenelyk ſchilfers van Lovertjes van Talk, en gelykende naar het maakſel van de Granitſteenen. 'Er worden veele onderſcheidene ſoorten van gevonden, die in kleur, en hardheid van malkander verſchillen.

TELCHINES. Dit waren Konſtenaars of Gochelaars en Betoveraars; aan welken men de uitvinding van veelerhande konſten toeſchreef. Men plaatſte ze onder het getal der Goden, na hunn' dood. Men meent dat APOLLO, naar hen, den bynaam van *Telchinius* gekreegen heeft. Hun dienſt was beroemd, voornaamelyk op het Eiland *Rhodus*, 't welk ook *Telchinia* wierd geheeten.

TELEARCHUS. Dit was by de Thebaanen de naam van een Stads-Officier, of Magiſtraat, wiens bediening alleen beſtond dat hy de ſtraaten deed ſchoon maaken, de miſt wegvoeren, en zorgde voor de Sluiſen en Geuten, om de wateren te doen afloopen. In vervolg van tyd wierd deeſe bediening tot eene hooge waardigheid verheven.

TELEGONUS. Zoon van *Ulyſſes* en *Circé*, op welker Eiland *Ulyſſes* Schipbreuk geleden hebbende, dien Zoon van deeſe Betovereſſe verkreeg. De Godſpraak had voorzeid dat *Ulyſſes* door de hand van deeſen Zoon zoude ſterven; het geene hem bewoog om zig van zyne Kroon te ontdoen, ten voordeele van *Telemachus*, toen hy in *Itaca* gekomen was: daarna begaf hy zig weg als Banneling, zonder iets te zeggen, en ging in eene Woeſtyne; zoo dat men meende dat hy dood was. *Telegonus*, groot geworden, verkreeg van *Circé*, de vryheid om zynen Vader te gaan zien, en toen hy zig aan Land begaf, vergaderde *Ulyſſes* eenig Volk op het Land, aan welker hoofd hy zig ſtelde, om zig tegens de Landing van *Telegonus* aan te kanten, die hy als een Vyand beſchouwde, gekomen om het Eiland *Itaca* te vermeeſteren. Die ongelukkige Vorſt kon zyn noodlot niet ontgaan; want hy wierd door zyn eigen Zoon gedoodt, die zyner misdaad niet bewuſt was, voor dat hy zyne Schoonmoeder *Penelope* trouwde, zonder haar insgelyks te kennen. — Er was een Reus van dien naam, een groot vriend van *Tmolus*. — Het was ook de naam van eene Dogter van *Pharis*, die *Alpheus* trouwde.

TELEMACHUS. De eenige Zoon van *Ulyſſes* en van *Pe-*

nelope. Toen hy nog in de Wieg was, vertrok zyn Vader naar de Belegering van Trojen. Zoo dra hy den ouderdom van vyftien jaar bereikt had, begaf hy zig ter Zee, vergezeld van *Minerva* onder de gedaante van *Mentor*, zyn Gouverneur, om zynen Vader te zoeken. Staande deeſe reis, liep hy veele gevaaren en vond eindelyk *Ulyſſes*, toen hy in *Itaca* aanlandde. Eenigen tyd nadat zyn Vader zig van de Kroon had ontdaan, ging hy *Circé* bezoeken, aan welke hy zig, ſtaande zyne reis, verbonden had, en trouwde haar in den tyd dat *Telegonus Penelope* trouwde en zyn Vader omgebragt hadt. — De Abt de FENELON, een beroemd Franſch Schryver, heeft, onder den Tytel van TELEMACHUS, een Vorſtelyken Roman geſchreeven, die overal bekend is en hem een onſterffelyken naam verworven heeft.

TELEMUS. Zoon van *Eurymus*, had voorzeid aan *Polyphemus*, dat *Ulyſſes* hem het eenigſte oog uitſteeken zoude, 't welk hy in het voorhoofd had.

TELEPHIUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-trigynia* Klaſſe der Planten, heeft bladen, die paarswyſe tegenover malkander ſtaan, eene vyfbladige regelmaatige bloem, en eene Coniſche drooge vrugt.

TELEPHIUM. Dus wordt genoemd (1) het *Eupatorium*, en ten (2) ook eene Verzweering; beide, omdat *Telephus*, een Koning in Myſien, dit Kruid gevonden en daarmede de verzweeringen zou geneeſen hebben. Zie het volgende Artykel.

TELEPHUS. Zoon van *Hercules* en *Augé*. Terſtond na zyne Geboorte door deszelfs Moeder verlaaten zynde, werd hy gevonden onder eene Zeug die hem zoogde. *Teuthras* Koning van Myſien, nam hem aan voor zyn Zoon, en toen hy de Jaaren had om de Wapenen te draagen, ſtelde hy zynen pligt in de tegenkanting der Grieken die naar Troyen gingen: maar *Achilles* kwetſte hem, en de Godſpraak raadde hem om een verbond te maaken met dien held, en verzekerde hem dat hy naderhand herſtellen zoude, wanneer hy de Geneesmiddelen van *Chiron* gebruikte.

TELESCOOP. Zie de Artykels VERGROOTGLAS.

TELESPHORUS. Een Geneesheer, die zeer ervaaren was in zyne konſt, en in die van Waarzeggen. De Grieken maakten 'er een God van.

TELGEN. Zyn eigenlyk die Spruiten; welken aan den voet van eenen Boom komen en geen byzondere Wortels hebben, die men niet van den Boom moet afzonderen om voort te planten, dewyl ze nooit zullen vatten; maar men kan ze alleen doen dienen om den voet van den Boom te vernieuwen. —

In

In een overdragtigen zin worden de Kinderen ook *Telgen* van derzelver Ouderen genoemd.

TELLE. Eene *witte Telle* of *Paard.* Is eene erkentenis, die de Napelſche Koningen aan den Roomſchen Paus, wegens het Leen van het Napelſche Koninkryk; jaarlykſch met eene Beurs van 7000 gouden kroonen, leveren moeten. De Koning van Napels heeft eenige jaaren agteréén geweigerd om deeſe *Telle* aan den Paus te preſenteeren, doch in den Jaare 1777 is dit wederom, met groote plegtigheid verrigt, ten ongemeene blydſchappe van den Heiligen Vader.

TELLEN. *Numerare.* Veele zaaken van eenen verſchillenden aart te ſaamen neemen, en zulks geſchikt aantekenen. Hoe dit zoo wel door ſchryven als uitſpreeken kan geſchieden, kan onder het Artykel NUMERATIE nagezien worden. De eenigſte wet naar dewelke men zig in het Tellen ſchikken moet, is, dat men telkens tot op 10 telt, en dan weder op nieuws begint, maar telkens daarby zet, hoe dikwils men reeds 10 geteld heeft, welke manier in de *Arithmetica Decadica* en in het gemeene leeven ingevoerd, en in hetzelve tot eene noodzaakelykheid geworden is. Dierhalven bekomen de Cyffers hunne naamen van de plaatſen waarin zy zig bevinden, vermits dezelven van de regter- tegens de Linkerhand, in eene tienvuldige verhouding, oneindig voortgaan, gelyk zulks TAQUET in zyne *Arithmetica Practica.* p. 125, door eene byzondere Tafel verklaart. Alhoewel nu ſommige geleerde Mannen, eenige andere manieren om te *tellen* aangeweeſen hebben, als de vermaarde WEIGEL, in zyne *Arithmetica Tetractica*, waarin hy toont, hoe men maar tot op 4 tellen kan; insgelyks de Heer van LEIBNITZ, in zyne *Arithmetica Dyadica*, daar men niet boven twee telt, zoo zyn dit egter maar ſchrandere verzinningen; die meer voor de Geleerden dienen, om de geheime eigenſchappen der getalen te onderzoeken, dan eenig ander nut aan het gemeene weeſen te bezorgen. Dat men echter verkooſen heeft om maar tot op 10 te tellen, is zonder twyffel daarom geſchiedt, omdat de eenvouwdige Menſchen in 't begin hun vingers te hulp genomen, en op dezelven de zaaken afgeteld hebben, tot dat zy daarin eenige vaardigheid verkreegen. Vermits nu onbetwiſtbaar het tellen in het Burgerlyke Leeven onontbeerlyk is, en van regtswege niemant dient gevonden te worden, die daarin onkundig is, alzoo wierd ook in de oude tyden reeds voor eene ſchande gehouden, als iemant daar geen begrip van had; waarom men, als men een ongeſchikt en eenvouwdig Menſch wilde beſchryven, gewoon was te zeggen: *hy kan geen drie tellen.*

TELLER. Is het getal in een Breuk, 't welk aantoont hoe veel

veel deelen men van het geheel heeft, waarin hetzelve verdeeld is geworden. By voorbeeld, ik zegge ¾ van een Centenaar, zoo is 3 de Teller; want hy toont aan dat drie diergelyke deelen voorhanden zyn, inwelker vier het Centenaar verdeeld is geworden.

TELLINÆ. Zyn kleine Schulpvischjes, die, op het Zand van den Zeekant, en somtyds in de Rivieren gevonden worden. De Schulpen zyn wit, gestreept, op de kanten getand; lang, smal en zeer zagt in het aanraaken. De Heer RICHTER heeft 'er meêr dan 50 soorten van opgeteld. De Vischjes zelve zyn goed om te eeten, zeer sappig en openende. De gebrande Schulp, tot poeder gebragt en op het hoofd gestrooid, is goed om het haair te doen uitvallen, wegens het alcalyne Zout, 't welk ze insluit.

TELLUS of de AARDE, Vrouw van den Hemel. Zy had een zoo verbaasend getal borsten, en die zoo vol waren, dat zy het gantsche Menschelyke geslacht voedde! 't Is dezelfde met *Cybele*.

TELMESSUS. Zoon van *Apollo*, stigtte de Stad *Telmessa*, wier Inwooneren beroemd waren wegens de konst der Voortekenen, *Augures*.

TEMAPARA. Dus noemt men eene zeer schoone Amerikaansche Hagedis, die een langen staart heeft. Haare huid is roodagtig graauw; haar kop groot, witagtig, en met groote zwartagtige schubben bezet, die met bruin gemengd zyn. Haare oogen glinsteren. Het inwendige van haare ooren is rood. De onderkaak, de geheele onderbuik en de dyen zyn ligt aschverwig, gelyk mede de schubben van het opperste van het Ligchaam en van den staart.

TEMPEEST. Zoo noemt men op Zee een hevigen Stormwind, die de baaren onstuimig maakt, en de Zee ontroert.

TEMPEL. Het gebruik der Tempels klimt tot de hoogste oudheid op. De Afgoderye had de haaren voor dat Salomon, ter eere van den waaren God, den Tempel van Jerusalem gebouwd hadde, die zoo pragtig en voortreffelyk was, dat hy altyd voor een der wonderen van de Waereld is gehouden. Eenigen hebben gemeend dat de Graven die men voor de dooden maakte, van de eerste Jaaren der Waereld af, een denkbeeld van Tempelen opgeleverd hebben. Dit is mogelyk; maar gelyk de eerste plaatsen aan welken men den naam van Tempels gegeeven heeft, niet anders waren dan eenige streeken Lands in het open veld, alleenlyk aangeduidt door landpaalen, of enkel omringd door een sloot, door eene heg, of ten hoogste door een' Muur zonder Dak; zoo is het veel waarschynlyker dat men, ten einde zig betaamelyker en gemakkelyker van de Godsdienstpligten te kwyten, daarvan

regelmaatige Gebouwen zal gemaakt hebben, waar men voor de beledigingen van het weêr konde beveiligd zyn. Deeſe Tempels waren wyders ook zoodanig niet toegewydt aan de Godsdienſtige plegtigheden, of zy dienden ook tot het houden van Vergaderingen, tot de Burgerlyke zaaken, het geene nog zeer gemeen was by de Romeinen, waarom het immers zeer natuurlyk was dat men middelen bedagt om zig voor het ſlegte weêr te bedekken, ten einde om, op wat tyd ook, te kunnen ſaamenkomen, naar vereiſch van zaaken, zonder gevaar te loopen om genoodzaakt te zyn van de onderhandelingen af te breeken. Deeſe reden van gemak deed dierhalven der Tempelen eene andere gedaante geeven; maar op eene wyſe dat, daarze te vooren niet dan eenen omtrek zonder bedekking geweeſt waren, zy gemeenelyk niet anders waren dan bedekte plaatſen, zonder eenige omheining dan ſtukken houts of kolommen, die een dak of een verwulft ſchraagden. — Zelfs toen wanneer het gebruikelyk gevonden was om Tempels te hebben, die gedekt en van rondsomme geſlooten waren, behield men nog de gewoonte om 'er te hebben die geheel ongedekt waren en in de open lucht ſtonden, maar wier omtrek gemeenelyk omringd was van Portaalen. De Grieken noemden *Hypæthres*, die ſoorten van Tempels, en de Romeinen gaven hun den naam van *Subdiales*.

De Egyptenaars worden voor de eerſten gehouden die geregelde Tempels hadden. De Perſen, de Scythen, en eenige andere Ooſterſche Volken, hadden 'er nooit, en zy verwierpen daarvan volſtrektelyk het gebruik. 't Was, zeiden zy, de Majeſteit der Goden ontëeren, wanneer men ze wilde beſluiten binnen de enge paalen van een byzonder Gebouw, zynde het Heelal de eenige Tempel der Godheid waardig. De Grieken en Romeinen waren van alle Volken de geenen die het meeſt uitmunteden door het getal en de pragt van hunne Tempels. Die van *Diana te Epheſen* heeft men onder de wonderen der Waereld geplaatſt. Men zag een verbaaſend aantal Tempels te Athenen en te Romen. In deeſe laatſte Stad telde men 'er vierhonderd en twintig.

De geregelde Tempels, en die alle de deelen hadden waaruit zy ſaamengeſteld moeſten zyn, waren van eene zeer groote ruimte en beſloegen zeer veel plaats. Voor de Tempels werd een groote plaats gevonden, AREA genaamd, omringd van Winkels, waar die dingen verkogt wierden, die tot de Offerhanden &c. noodig waren. Uit het *Area* ging men in het *Atrium*, zynde eene ſoort van groote Plaats, omringd van Portaalen, of Voorhoven. Gemeenelyk op deeſe plaats ſlagtte men de Offerdieren en verrigtte men de Reinigingen. Vervolgens was den Voorhof, (*veſtibulum*) waardoor men in het

www.libtool.com.cn
het Ligchaam des Gebouws trad, 't welk men *Cella* noemde, en dat in veele deelen verdeeld wierd: de *Baſilique*, beantwoordende aan het geene wy de Buik (*Nef*) noemen: het *Adytum*, zynde even als het Heiligdom des Tempels: de *Tribune*, waar men het Standbeeld zag van die Godheid aan welke den Tempel toegewyd was; het *Sacrarium* ſchynt de plaats geweeſt te zyn waar men alles bewaarde wat tot de Offerhanden diende, en tot de andere plegtigheden; het *Penetralum*, eene plaats geſchikt tot de geheimſte verborgenheden, was gemeenelyk in den afgelegenſten hoek van den ommetrek des Tempels.

TEMPELIEREN of TEMPELHEEREN. Is eene Geeſtelyke Ridderorde, die haar begin genomen heeft in het Jaar 1118, na de geboorte van Chriſtus, en na de Verovering van het H. Land. Zy hebben daarvan hunnen naam gekreegen, dewyl Boudewyn, de 2de Koning van Jeruſalem, hun een gedeelte van zyn eigen Paleis, dat naait aan den Tempel van Salomon ſtond, toegeeigend hadde. Hunne kleeding was wit, maar het kruis rood. Hunne gelofte was eene eeuwige kuiſchheid, en de beſcherming van het Beloofde Land tegens de Saraceenen, en de huisveſting der Pelgrims, die naar Jeruſalem reisden. Zy bragten in korten tyd over de 40000 Commanderyen aan zig, waaruit zy jaarlyks over de twee millioenen gouds trokken. Zulke rykdommen maakten hen magtig, trots, en by ieder, wegens veele misdryvingen, gehaat, waarom zy van het Jaar 1306 tot 1311, door Paus CLEMENS V, en van Koning Philippus de Schoone van Frankryk, op eene zeer gruwelyke wyſe ten eenemaale uitgeroeid, en hunne goederen, ten deele aan de Landsheeren, en ten deele aan de St. Johannes of naderhand Maltheeſe Ridders, door den Paus toegeweeſen zyn.

TEMPERA; *à la tempera*. Zoo wordt de manier om te Schilderen genoemd, daar men eertyds, meer dan hedendaagſch, eerſt Linnen over hout trok, met fyne pleiſterkalk beſmeerde, en eindelyk daarop met water verwen ſchilderde.

TEMPERAMENT. Wordt voornaamelyk door de oude Philoſoophen en Geneesheeren, als eene zekere geſteldheid van een *Corpus mixtum*, ten opzigte der zoogenaamde 4 hoofdhoedanigheden, aangemerkt, naamelyk warmte, koude, droogte en vogt. Uit dien hoofde eigenen ze allen, zoo wel bezielde als onbezielde Ligchaamen, een zeker *Temperament* toe. Omtrent Menſchen en Dieren komt het voornaamelyk op de geſteldheid, vermenging en temperatuur van het bloed aan. In dien opzigte is het Temperament of *Sanguineum* of *Cholericum*, of *Melancholicum*, of *Phlegmaticum*. Het kan ook *Sanguineo-cholericum*, *Sanguineo-melancholicum*, of *Sanguineo-*

www.libtool.com.cn

guineo-phlegmaticum zyn. — Ten opzigte van de Menſchen pleeg men het Temperament te onderſcheiden in *Phyſicum* en *Morale*. Het eerſte is het geene van hetwelke wy tot hiertoe geſprooken hebben; maar het *Morale* beſtaat in de Gemoedsneigingen, die gemeenelyk met eenige *Temperamenta phyſica* gepaard gaan. Dus houdt men het daarvoor, dat een *Sanguineus* welluſtig; een *Cholericus* hitſig en eerzugtig; een *Melancholicus* gierig en gemelyk; een *Phlegmaticus* traag en ongevoelig is. — Men heeft ook een Geſchil onder de Natuurkundigen, of het Temperament veranderlyk zy of niet. Die het eerſte gelooven, poogen te bewyſen, dat, by voorbeeld, eene verandering van Temperament kan geſchieden, (1) door den Ouderdom, aangezien doorgaands de jonge Lieden een bloedryk Temperament hebben, maar welhaaſt in een *Temperamentum melancholicum*, *Cholericum* of *Phlegmaticum* veranderd worden. (2) Door Spys en Drank; naar dat men naamelyk gezond of ongezond voedſel nuttigt, daarnaar verandert zig ook het Temperament. (3) Door vreemde plaatſen; want als men aan de lucht van eene plaats gewend is, en naderhand in eene andere lucht komt, zynde onderſcheiden van de gewoone lucht, dan wordt het Temperament ligt verandert, en of beter of erger. (4) Door overdaad van Spys en Drank, waardoor alle ſappen en vogten des Ligchaams worden bedorven, of wel geheel- en- al een *Corpus cacheticum*. (5.) Door krankheden, als men niet wederom tot kragten kan komen, maar allengskens meer en meer afneemt. — Wat de verdere verdeeling en het onderſcheid des Temperaments aangaat, het zelve is of *Temperamentum ad pondus tale*, waarin de hoedanigheden zonder buitenſpoorigheid en in de beſte harmonie gevonden worden. Hoedanig een Temperament men vaſtſtelt dat by onze Eerſt-ouderen in het Paradys geweeſt is; of het is een *Temperamentum ad juſtitiam tale*, als 'er geene volkomen gelykheid der hoedanigheden, gelyk by ons thans, na den val, gevonden wordt, maar de eene de andere overtreft. Voorts wordt de Leer van de Temperamenten tot hiertoe by ſommigen voor hoognodig en nuttig gehouden, doch door anderen geheel verworpen.

TEMPERANTIA. De *Gemaatigdheid*, 't zy men in de eerſte plaats daardoor verſtaa, dat men gemaatigd is in Spys en Drank, en andere dingen meer, of wel, ten tweede daaronder begrype, de kragt der temperende en Bloed en Geeſten maatigende en derzelver drift ſtillende, als ook zuiverende middelen.

TEMPERATUUR. Is een Orgelmaakers kunſtwoord, dat ze by het ſtemmen der Orgelen en andere Muſicaale Inſtrumenten

ten gebruiken. Want aangezien 'er in de *Scalæ* der Muziek een *Defect* is, naamelyk een *Quinta*, welke een *Comma* te klein is; en aangezien het defect voor keurige ooren aangenaam is, zoo zoeken ze dit defect dus te verbergen, dat het gehoor daardoor niet gekwetst worde; en dit wordt eigenlyk door hen eene *Temperatuur* genoemd.

TEMPEREN. Is eene manier om yser en ſtaal toe te ſtellen, dat het een goede ſnee aan de Gereedſchappen geeft.

Men *tempert* op verſchillende wyſen. De gemeenſte manier is Yſer of Staal gloeiende te maaken, nadat ze hunne gedaante hebben gekreegen, en gevyld zyn, en ze alsdan gloeiend in het water te werpen. Vervolgens, zoo dit te ſterk is en het gereedſchap te bros maakt, dan doet men het voor de tweedemaal heet worden, tot dat het blaauw wordt of rood. Zoo het is om hout te ſnyden, geeft men ze eene blaauwe kleur. Zoo het is voor Yſer, dan laat men het rood worden, en men tempert het voor de tweedemaal, zonder te wagten dat het een blaauwe kleur heeft verkreegen.

De tweede manier is het Gereedſchap dat men heeft toegeſteld, gloeiend te maaken, en nadat men het geheel gloeiend in een Smits waterbak geſtooken heeft, of in zuiver water, 't geen veel beter is, haalt men het 'er aanſtonds weder uit, zonder te wagten tot dat het weder geheel koud is geworden; en als het blaauw of roodagtig is geworden, ſteekt men het voor de tweedemaal in het water, en laat het daarin tot dat het geheel koud is geworden.

De derde manier is het water een weinig warm te maaken, daar men het Gereedſchap in tempert. Die manier is zeer goed, en inzonderheid in Veeren van Wyſers en *Slingers*, die dikwils zouden knappen en breeken in de tempering in koud water.

De vierde wyſe is de Gereedſchappen te ontlaaten en zagtkens op te kooken, zonder ze voor eene tweede reis in te ſteeken. Deeſe manier is de beſte, om dat de Yſer- of Staaldeeltjes, die zig hebben uitgezet, en door het gloeien in het vuur langer zyn geworden, en gevolglyk zagter en taaier, die hoedanigheid wederkrygen, door malkander allengskens te naderen. Zy zyn minder hard en aan het uitvallen onderworpen en breeken minder. De proef welke men menigmaalen heeft genomen, heeft geleerd dat de Gereedſchappen, die men zagtkens heeft gegloeid in een vuur van houtskoolen, gemengd met gloeiende Bakkerskoolen, en die men zagtkens op de koolen, die niet hevig waren, had ontlaaten, nadat men ze in laauw water had getemperd, en die men 'er had uitgehaald, een weinig voor datze de regte kleur hadden verkree-

www.dibook.com.cn

kreegen, ze laaten koud worden, zonder ze voor de tweedemaal in het water te ſteeken, ongelyk veel beter waren, om hout te ſnyden en yſer, dan die tweemaal ingeſtooken waren, ſchoon de eene en de andere van hetzelfde ſtaal waren.

De beſte manier om gereedſchap te ontlaaten, als ze in het water is geſtooken, is, ze op eene Staaf Yſer te leggen die in het vuur is gegloeid, om dat men het in den dag kan brengen, zonder dat de rook 't bezwalkt en daarop gaat zitten. Anders kon men ze uithaalen, en gemakkelyker, door daarover heen te laaten gaan, eene gelyke warmte geeven, en ze op zyn pas, naar zyn wenſch ontlaaten, zonder verpligt te zyn om voor de tweedemaal te beginnen.

Het ſteeken in Olie of Vet, is het beſte van allen. Alle Gereedſchappen op die wyſe getemperd, zyn de zagtſten, en de Veeren hebben zoo veel te meer kragts, en zyn minder bros dan die welken in water of pis zyn geſtooken.

De Veeren, in water geſtooken, zullen dikwils kraaken of berſten hebben; en men heeft 'er geene berſten altoos in, als zy in olie getemperd worden; anders worden ze nooit bruin, en worden blank als of ze in water waren geſtooken. Men kan ze veel ſterker voor de Zak Horologies maaken, 't geen van groot belang is; omdat men ze, niet zoo bros zynde, minder kan doen ontlaaten, zonder dat ze daarom in 't gebruik meer aan het breeken onderhevig zyn, dan ze zyn zouden met gemeene tempering. Daar is nog een ander voordeel dat zeer merkwaardig is; dat de Werklieden in Veeren van Zakhorologien, in groote koude kunnen werken, zonder te vreeſen dat de tempering gebrekkig zal weeſen, en dat de Veeren zullen breeken, gelyk byna geduurig in den Winter gebeurt, als zy eene andere tempering gebruiken.

De tempering die in Pis geſchiedt, is nooit goed. Het Zout dat zig in de Pis bevindt, maakt Staal en Yſer hard; doet de Gereedſchappen en Veeren uitvallen, en maakt ze gevolglyk breekagtig. De koude Waters of die met zoute deelen vermengd zyn, verſchillen niet van de Pis, dan in een meer of min, en voeren altyd hetzelfde uit. Hierom moeten de Werklieden wel toezien, dat zy niet dan zuiver water gebruiken in hunne ſmitſen, en wel zorg draagen dat geene Aardkoolen 'er in komen, die veel Zout in zig hebben. Zy moeten ook om dezelfde reden goede zorge draagen, dat ze in hunne koolen hun water niet maaken, vermits het zeker is, dat, hoe zoeter de koolen zyn, hoe taaier het werk, en hoe gemakkelyker het in 't behandelen is. Hierom is 't dat men houtskoolen voor Turfkoolen moet ſtellen, zoo wel voor de Smitſe als voor het ontlaaten.

Men zal mogelyk zeggen dat de Zouten en ſterke Drogeryen,

het Yſer hard maaken, en het zelfs in Staal veranderen. Hierop dient, dat zoo het Yſer daar harder van wordt, het daarvan ook brokkeliger is en broſer, en dat alleen de oppervlakte hard wordt of in Staal verandert. Anders mengt men altyd onder die Drogeryen Roet uit den Schoorſteen, of gebrandt Leder, om het te verzagten door het vet dat daarin is.

Eene uitneemende tempering voor Staal is deeſe: Doof uw Staal, vier- of vyfmaal, na dat het wel gloeiend gemaakt is, in het Sap van Rammenas en water van Aardwormen gedeſtilleerd, van elks evenveel. — *Anders*: als gy ziet dat uw Gereedſchap in het vuur een Kerſſenkleur heeft verkreegen, ſmeer het dan met kaarsſmeer, en ſteek het ook in ſterken Aſyn, daar Schoorſteenroet in geſmolten is. — *Anders*: ſteek uw gereedſchap in een mengſel van ſap van Netelen en Pis van kinderen, ſterken Aſyn, Oſſengal, en wat Zout, van elks evenveel.

De Tempering die het Yſer bekwaam maakt om 'er Porphyrſteen mede te ſnyden, beſtaat in het uitdooven van het Gereedſchap in gedeſtilleerd water, of in het ſap van Netelen, van Piloſelle of *Branca Urſina*.

Eene uitneemende Tempering voor Wapenen, is dat men ze, als ze wel gegloeid zyn, in vet van Bokken ſteekt, die in den bronstyd zyn gevangen; of wel, doop ze in een afziedſel van de bladen, en de wortel van Bugloſſe. Het merg van een Paard heeft dezelfde kragt.

Een ander uitmuntend Tempermiddel, is dit: Neem wilde Wyngaard, Wolfsmelk, Paſtelingen en wilde Radys. Stoot die Planten onderéén; haal 'er een pond Sap uit; doet daar een pond roſſe Kinderpis by, met Rooſenhout, Ammoniac-Zout, Zout van Souda, Salpeter, van elks eene Drachma; doet alles met malkander in een Glaſen vat, en hetzelve wel geſlooten hebbende, begraaft het in den Kelder, en laat de ſtof drie weeken met malkander trekken. Daarna moet gy het deſtilleeren over een vuur, dat allengskens toeneemt, en gy zult dit vogt bewaaren, om 'er uwe Wapens in te temperen.

TEMPLA. Zoo heeten by VITRUVIUS de Latten of Sparren op het Dak, waaraan men de Pannen hangt.

TEMPLIN. Eene Stad in de Ucker Mark-Brandenburg, 9 mylen van Berlyn, aan het Meir Tolga. Zy is door de Tempelheeren gebouwd.

TEMPLUM. Zie het Artykel TEMPLA.

TEMPLUM AMPHIPROSTYLON. Zoo wordt eene Kerk genaamd, die niet alleen een Voorhof, maar ook van agter eene Gallerye met een bedekten gang heeft.

TEM-

TEMPLUM DIPTERUM. Is een Tempel, aan beide zyden met twee ryen Pylaaren voorzien.

TEMPLUM IN ANTIS. Zoo wordt eene Kerk genaamd die enkel met Muuren, en op de hoeken, of hier en daar in de Muuren met Pylaaren omringd is. Zoodanig beſchryft men het oude *Pantheon* van Romen, thans *della Maria Rotonda.*

TEMPLUM PERIPTERON. Is een Kerk, die rondom bedekte en met wanden omringde gangen heeft.

TEMPLUM PROSTYLON. Zoo wordt eene Kerk genaamd, die voor haar' Voorhof nog een bedekten gang heeft.

TEMPLUM PSEUDODIPTERON. Is eene Kerk, met zyden, gelyk een *Templum dipterum*, maar met geene inwendige rye van Pylaaren.

TEMPO. Zoo wordt in allerlei oeffeningen genaamd, een afgemeeten tyd, maat of einde, als men, by voorbeeld onder het ſchermen, toeſtooten, in de *Cavade* ſtooten, retireeren, paſſeeren, moet. In het voltigeeren, hoe men de voeten zetten, het Ligchaam balanceeren, en zig tot den ſprong moet gereed maaken. Dus zegt men ook op eene Zedenkundige wyſe, dat iemant zyn *Tempo* heeft in acht genomen, die de gelegenheid om iets te verrigten, waargenomen heeft. Op het Ryſchool wordt het van de beweeging van een paard gezegt, en betekent ſomwylen den tyd, welken tuſſchen beide de beweegingen is. Somtyds wordt 'er ook door verſtaan de hulp welke het Paard van den Ruiter ontvangt.

TEMPORA. *De Slaap van het Hoofd.* Zyn de zydelykè deelen des Hoofds. In het Latyn zegt men *Tempora*, 't welk *Tyden* betekent, omdat de hoofdhaairen die deeſe deelen bedekken, zeer vroeg grys worden, het welk een gevorderden ouderdom te kennen geeft. — Zie onder de Artykels SLAAP &c. — De Slaapbeenderen zyn de zwakſte beenderen van het gantſche hoofd, als zynde dun en door den Gehoorgang doorboord.

TEMPORAAL. Eene bewoording die men gemeenelyk gebruikt voor tydelyk of waereldlyk, integenſtelling van Kerkelyk of Geeſtelyk. Dus zegt men in Engeland: waereldlyke en Geeſtelyke Lords.

TEMPORALIS. Zie onder het Artykel SPIER of SPIEREN.

TEMPORA MORBI. *De tyden der Ziekte.* Zyn eene zekere maat van derzelver aanhouding en verandering, welke by de Ziektens voorvalt. Deeſen zyn vier: (1) het *Principium*, het begin der Ziekte. (2) Het *Augmentum*, de toeneeming, dat is dat de Ziekte vermeerdert of dat 'er meer toevallen bykomen. (3) De *Status* of ſtand, als de Ziekte in hetzelfde weeſen blyft, en niet toe- noch afneemt. (4) De *Declinatie*,

www.dbnl.org

tie, de afneeming, is dat de Ziekte vermindert, 't welk zoo lang duurt, tot dat de Lyder geneesen is.

TEMPORA PERIODICA. Zoo heeten in de Sterrekunde de tyden binnen welken de Planeeten hunnen weg doorloopen. KEPLER heeft van de Hoofdplaneeten ontdekt, dat de Quadraten van de tyden derzelven, zig verhouden, gelyk de *Cubi* van de afstanden der Planeeten van de Zon. NEWTON heeft in zynen *Principiis Philos. Natur. Mathemat. Lib.* I. *prop.* 48. *pag.* 48. getoond dat dit plaats vindt, als de Planeeten zig in de Ellipsis beweegen, gelyk KEPLER opgegeeven heeft. BERNOUILLI en HERMAN hebben in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences* Ao. 1710. *pag.* 682. *seqq.* getoond dat deese Verhouding nergens anders dan by de elliptische beweeging plaats kan vinden.

TEMPUS. *Tyd.* Is niets anders dan de orde der zaaken, zoo als dezelven op malkander volgen, wordende begreepen door een bestendig gevolg van onze gedagten. Hoe de tyd pleeg afgemeeten en verdeeld te worden, zulks leert men in de Chronologie of Tydrekenkunde.

TEMPUS CONTINUUM. Zoo wordt in de Rechten een geduurig voortgaande tyd genoemd, en daaronder zoo wel Heilige als Werkdagen, zoo wel de tegenswoordige als afweesende begreepen.

TEMPUS UTILE. Is integendeel een tyd, tot welken de Feestdagen niet gerekend worden. Ook zulk een, inwelken geene Rechtspleeging geschiedt, of ook, inwelken men afweesend geweest is.

TEMULENTIA. Zie het Artykel DRONKENSCHAP.

TENABLE. Zegt men van eene plaats die houwbaar is en eene belegering verduuren kan.

TENACULUM. Dus noemen de Chirurgyns een zeker Instrument, gelyk een Tang, waarmede ze iets aangrypen en vasthouden.

TENAILLE. Betekent in 't gemeen een SCHAAR- of SCHEERWERK by de Fortificatie. Ook wordt van de Franschen hieronder begreepen eene laage Borstweering voor de *Courtine*, welke zy, of gelyk de verlengde Linien van de *Face*, voor de *Courtine* doen saamenloopen, diergelyken men aan *Nieuw-Brysach* en *Landau* vindt, of zy formeeren dezelve met *Flanquen*, *Facen* en *Courtinen*, gelyk by *Charleroi*, *Hunningen*, &c. gezien kunnen worden, welken aan de Hoofdwal, deels gehegt, en deels van dezelven afgesneeden of gedetacheerd zyn.

TENAKEL. Zoo wordt by de Boekdrukkers het gesplecten hout genaamd, waarin zy het Exemplaar steeken, het welk moet afgezet worden.

TE-

www.dibtool.com.cn

TENAR. Zie het Artykel METACARPUS.

TENARUS. Een Voorgebergte van *Peloponneſus*, niet verre van *Sparta* gelegen. Men noemt hetzelve nog hedendaagſch de Kaap *Matapan* of *Maina*. Hier is nog een Tempel te zien, die aan *Neptunus* is toegewydt, zynde toen eene veilige Schuilplaats, voor alle de geenen die hun toevlugt daartoe willen neemen.

TENDINEUS. *Peesagtig*; dat den aart eener Pees heeft; dat met Peesveſelen voorzien is.

TENDO. Zie het Artykel PEES.

TENDO ACHILLES. *Pees van Achillis*. Een naam die men aan eene groote Pees geeft, gelegen aan het agterſte en onderſte gedeelte van het Been. Zy is door de vereeniging der *Tweeling*- en *Kuitſpieren* gemaakt, en hegt zig aan het *Hielbeen*. Zy ſtrekt de Teenen uit, trekkende de Hiel naar de kuit van het Been. Men zegt dat het op deeſe plaats was van het Ligchaam, daar *Achilles*, in de belegering van Troyen, gekwetſt wierd door *Paris*, en dat het daarvandaan komt dat zy deeſen naam verkreegen heeft.

De Ouden gaven voor dat de wonden van dat deel hulpeloos waren; maar veelvuldige proefneemingen, door kundige Heelmeeſteren gedaan, hebben te kennen gegeeven, dat de afſcheuring zelfs van deeſe Pees zonder gevaar is; dat zy niet heel zeldſaam is; dat zy ſomtyds zonder pyn geſchiedt, en dat het dikwils gelukt om haar te vereenigen, door de deelen alleenlyk nader by malkander te voegen, en haar in deeſen ſtaat te houden, de voet uitgeſtrekt en de haaſſen gevouwen, geduurende den benoodigden tyd tot de vereeniging. Andere Heelmeeſters hebben met goeden uitſlag, aan deeſe pees, eene *gepende hegting* gedaan, om daarvan de randen weder te vereenigen.

Maar zoo de hegtingen in 't gemeen, zelfs die welken in het werk geſteld worden, om de groote wonden te vereenigen, gelyk de Heer PIBRAC, opzigter van de Koninklyke Academie der Heelkonſt, zeer wel beweeſen heeft, met meer reden zullen zy het voor de Scheuring der Peeſen zyn. De Heer PETIT, de Heelmeeſter, heeft met voordagt, voor de Scheuring van die waarvan men hier handelt, een konſttuig uitgevonden, dat men zyn Pantoffel noemt, dat in allen opzigte te ſchatten is boven eenige hegting, die in het werk zou kunnen geſteld worden. Zie het Artykel PANTOFFEL VAN PETIT.

TENDRAK. Dit is eene ſoort van Stekelvarken van het Eiland Madagaſcar. De Inwooners vinden deszelfs Vleeſch uitmuntend. FLACOURT zegt nogtans, dat het laf, draadig en zagt is.

www.libtool.com.cn

TENEBRÆ. Eenen dienſt in de Roomſche Kerk, die op Woensdag, Donderdag en Vrydag, in de Lydensweek, verrigt wordt, op welken tyd, noch bloemen noch beelden op de Altaaren mogen ten toon gezet, maar allen met purper moeten bedekt worden.

TENEBRIO. Deeſe naam geeft de Heer LINNÆUS, aan eene ſoort van Tor, die langſaam voortgaat, en die de *Blatta fœtida* der Natuurkundigen is,

TENEMENTIS LEGALIS. Is in Engeland een Geſchrift voor een Genootſchap, om de verſchillen aangaande de Huurhuiſingen, die by Teſtament vermaakt zyn, aan te hooren.

TENENTIBUS. Een Geſchrift tot ſchadeloosſtelling van den geenen aan wien de Landeryen, die iemant van een ander in beſlag genomen heeft, overgedraagen zyn.

TENERIFFA. Het aanzienlykſte onder de Canariſche Eilanden, en de Reſidentieplaats des Spaanſchen Generaal-Gouverneurs. Het is zeer vrugtbaar, volkryk en welbebouwd, maar op het einde van het Jaar 1704, en het begin van het volgende Jaar, heeft de *Pic de Teneriffa*, de hoogſte Berg van de geheele Aarde, die by helder weer omtrent 80 mylen ver in Zee kan gezien worden, zoo hevig vuur uitgeworpen, en daarby eene zoo ſterke Aardbeeving veroorzaakt, dat veele duiſend Inwooners daardoor ongelukkig omgekomen zyn. De Ingezeetenen noemen dien Berg *il Pico de Terreira*; en by de Ouden wierd dit Eiland *Ningaria* of *Nivaria* genoemd, waarop twee groote Steden gelegen zyn, naamelyk *Laguna* en *Oratavia*, en eene die wat kleiner is, *Santa Cruz* genaamd. Ook heeft men 'er twee bekwaame Havens, te weeten te *Oratavia* en *Santa Cruz*.

TENESMUS. De *Druiploop*. Is eene geduurige aanprikkeling tot Afgang, vergezeld met pyn, wordende met de *Excrementa* maar een weinig ſlymagtige, galagtige, bloedige of etteragtige Stof ontlaſt. Dikwils is 'er ook alleen maar jeukte meê verzeld, doch ſomtyds ook eene hevige pyn, waarby komt eene ontſteeking, koorts, *enz*. De naaſte oorzaak is eene geduurige prikkeling der Darmen, tot eene ſaamentrekkende beweeging. De Druiploop wordt verdeeld in een *legitimum* of regte, en in een *notbum* of valſche. De regte is ſomtyds vergezeld met verzweering des Endeldarms, hebbende gemeenelyk tot zyne oorzaak een ſcherp humeur, 't welk geduurig tot afgang prikkelt en eindelyk verwondt; hier om volgt deeſe ook veeltyds op ſcherpe purgeermiddelen.

Dikwils wordt ze ook veroorzaakt door de *Aſcarides*, als ook door verkouding van den Aars, verharden drek, en ſomtyds door een gebrek of ziekte der gal, gebrek aan drank, vermengde

www.dibtal.com.co

mengde Afyn, ongeregelde *Motus periſtalticus* der Darmen, *enz.* De valſche wordt veroorzaakt, als de darmen *per Cenſenſum* lyden, en dat 'er geen *purulenta* noch *Cruenta* door den afgang ontlaſt worden. Dit worden de Zwangere Vrouwen dikwils gewaar, als haare Lyfmoeder op den Endeldarm drukt. Op gelyke wyſe kan ook de *Stranguria*; een Steen of Verzweering der Blaas, of maar een *Eroſio* der *Proſtatæ* dit toeval veroorzaken. De Geneeſing moet, naar dat de oorzaaken zyn, begonnen worden. Hierom dient tegens de ſcherpte der *Humeuren*, eene Verzagtende Clyſteer uit *Herb. Mercurial. Malv. Alth. Flor. Verbaſc. lutei, Tiliæ, Chamomill. Aneth. Lilior. alb. Hyperic.* &c. Als ook *Sev. Hircin. Cervin. Vitell. Over.* by voorbeeld:

℞. *Flor. Tiliæ.*
Verbaſc. ā Mj.
Roſar. rubr. M ß.
Lumbric. terreſtr. Concis. ℥j.
Sem. Anethi.
Fænugræc.
Sem. Pſyllii ana ℥iij.
Coque ex Lact. q. s.
Colat. ℥j *adde.*
Olei Chamœmelin.
Lilior. alb. ana. ℥iß,
F. *Clyſter* S.
Verzagtende Clyſteer.

TENNÉ. (In de *Wapenkunde*) Eene traanige kleur, beſtaande uit een Mengſel van rood en geel. Zie PLAAT CCLIII. *Fig.* 2.

TENOR. Is de inhoud van een Geſchrift of van eenen Brief. — TENOR is ook by de Kooplieden zoo veel als *Parere.*

TENOR. (In de *Muziek*). Is onder de Middelſtemmen de naaſte aan de laagſte, of de Bas.

TENORE *indictimenti mittendo.* Is in Engeland een geſchrift om een vonnis benevens de bewyſen van beſchuldiging te ligten.

TENORIST. Zoo wordt iemant genaamd die den *Tenor* zingt, en met zyne daartoe bekwaame ſtem, het *e* met een ſtreep, in den Kamertoon, ten volle bereiken kan.

TENSIO. Eene Opſpanninge.

TENSIO HYPOCHONDRIACA. *Miltwee.* Zie het Artykel HYPOCHONDRIACUM MALUM.

TENSIVUS. Is de bynaam van eenige pyn, te weeten de uitzettende of opgeſpannen pyn.

www.lipoo.com.cn

TENTEN. Zoo worden de wooningen genoemd, van dewelken de Soldaaten zig in het open veld bedienen. Dezelven moeten niet van zoogenaamd Zeildoek, noch van ander Grof en zwaar Linnen maar van gemeen Huislinnen of eigen Reedſel gemaakt worden, en van middelmaatige grootte zyn, ten einde zy in geval van nood, indien geene Tenten-en Bagagewagens voorhanden zyn, door de Soldaaten zelve kunnen vervoerd worden. De Tenten van de Musquetiers worden op 6 voet of 4 ſchreeden, maar van de Ruiterye op 4 ſchreeden in het Vierkant, en tot berging van 4 Perſoonen geſchikt. Van buiten, op den eenen kant is de naam van het Regiment, en aan den anderen kant die van de Compagnie getekend, en vooraan zyn zy genommerd. De Tenten van de Onder-Officieren worden van 1 tot 2 voet in het vierkant vergroot; maar die van de Opper-Officieren evenëens gemaakt, en daaraan voornaamelyk de onnoodige grootte zorgvuldig vermydt. Egter kan men aan de Tenten van de Subalterne Kapiteins en Staf-Officieren, eenigſints van buiten zoo wel aangaande de Vercieringen, als ten opzigte van de grootte, een verſchil zien.

TENTEREN. Onderneemen, onderſtaan; ook iemant beproeven of op de proef ſtellen, en uitvorſchen of 'er iets agter ſchuilt. Daarvan komt *Tentamen*, beproeving en toetſing, dat byna zoo veel is als een *Examen*; echter met dat onderſcheid, dat, wat by het *Examen* breedvoerig geſchiedt, door een *Tentamen* maar in het kort afgedaan wordt.

TENTHREDO. De Heer LINNOEUS geeft deeſen naam aan verſcheide ſoorten van Zaag-en Boorvliegen, die van verſchillende ſoorten van Rupſen voortkomen. Hy telt 'er tot agtentwintig ſoorten van op.

TENTIGO. Zie het Artykel PRIAPISMUS.

TENURE. (In de *Engelſche Wetten.*) De wyſe op welke de Landeryen of Huiſingen, in Leen bezeten worden; of de dienſt of hulde die de Leenhouder daarvoor aan zyn Leenheer ſchuldig is.

TENUS. De Zoon van *Cycnus*. Nog zeer jong in een koffer geſlooten, en in de Zee geworpen zynde, voerden de baaren hem op een Eiland dat men *Lycophrys* noemde en dat vervolgens *Tenedos* genaamd wierd. Hy wierd op dat Eiland als een God verëerd.

TEPEL. Zie het Artykel PAPILLA.

TEPELTJES DER ZEE-EGELS. *Echinorum Acetabula* Men geeft deeſen naam aan de vyfhoekige of zeshoekige deelen, die zig van eene ſoort van getepelde Zee-Egels afſcheiden, en op ieder vanwelken men eene ſoort van uitwas vindt, dat men Tepeltjes noemt, en die, in het leeven van het Dier, dienen

om

www.libtool.com.cn

om de punt te omvatten, opwelke het ſteunt om voort te gaan.

TEPHILUM. Zoo worden de zwarte, ſmalle en met eenige knoopen voorziene lederen riemen genoemd, die de jooden, wanneer zy bidden willen, noodzaakelyk om hun hoofd en handen binden moeten, indien hun Gebed volmaakt en niet zondig weeſen zal.

TEPIDARIUM. Was een vertrek in de Roomſche Baden, maatig warm, en in hetwelke men laauw water, door kraanen en buiſen liet loopen.

TERAMBUS. Zoon van *Neptunus*, de beſte Muſicant van zynen tyd. Moedig op zyne bekwaamheid, durfde hy de Nimphen hoonen, die hem ellendig deeden omkomen, en in een Inſect veranderden, gelykende naar eene Tor.

TEREBELLA. Is een Chirurgicaal Inſtrument, waarmede niet alleen het hoofd, maar ook andere beenderen doorboord worden.

TEREBELLUM. Zoo worden van ſommigen de vier Sterren van de vyfde grootte in den ſtaart van den Boogſchutter genoemd.

TEREBELLUM GRANULATUM. Eene ſoort van CONCHYLIA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de agtſte ſoort.

TEREBINTHINA. De *Terpentyn*. Is een helder doorſchynend Sap, 't welk uit een' Boom van deeſen naam vloeit. Hiervan zyn drie bekende ſoorten, naamelyk (1) de *Cypriſche*, (2) de *Venetiaanſche*, en (3) de *gemeene Therpentyn*.

TEREBINTHINA ARGENTORATENSIS. *Pix Liquida*. Zie het Artykel TEER.

TEREBINTHINA COCTA. *Spiegelhars*. Zie het Artykel COLOPHONIUM.

TEREBINTHINA COMMUNIS. De *Gemeene Terpentyn*. Is geheel wit en dikagtig, voortkomende van de Greinen- en Denneboomen; doch deeſe vloeit zoo niet uit de Boomen; maar wordt uit de witte Hars gemaakt, die geſmolten en in groote tonnen gegooten wordt; wordende uit het *zwarte Waldt*, en uit *Thuringen* gebragt. Dezelve moet klaar en met geene onzuiverheden vermengd zyn.

TEREBINTHINA CYPRIA. De *Cypriaanſche Terpentyn*. Is een hard, bleekgeel, en byna als blaauwagtig, glasgelykende, doorſchynende Hars, zynde in kleine ſtukken; hebbende een harſtagtigen, ſcherpen en eenigſints bitteren ſmaak en een aangenaamen reuk. Deeſe komt meeſt uit het Eiland *Chio*, alwaar hy uit kleine Boomen deeſes naams vloeit. Dezelve moet weeſen dik, en niet aan de tanden of vingeren kleeven, doch men heeft dit thans zeer zelden, zoo dat hy in onze Apotheeken weinig gevonden wordt.

www.libtool.com.cn

TEREBINTHINA VENETA. *Veneetſche Terpentyn.* Is, als hy goed is, een zeer heldere en Citroengeele weeke Hars, van gedaante als een dikken Olie of Balſem. Doch deeſe, die eertyds over Venetien, uit de Levant gebragt wierd, moet niet voor de regte gehouden worden; maar wordt in het voor- en najaar van den Lorken- of Denneboom vergaderd, en in Tonnen of Bokkenvellen naar *Lyons* vervoerd. De beſte moet zeer helder en wit zyn; ook moet men acht geeven dat dezelve niet nagemaakt of met Terpentyn Olie vervalſcht is. Ten aanzien der kragten komen alle ſoorten van Terpentyn met malkander overéén; hebbende eene verwarmende, verzagtende, zuiverende en heelende kragt; en zynde dienſtig tegens de beledigde Long-Teering en Longezugt, ziekte der Nieren en Blaas; en bevorderende het watermaaken. Zy worden, of op zigzelven, of in een warm ey, of derzelver *Præparata*, als *Piluljæ de Terebinthina*, *Oleum*, *Spiritus* en *Balſamus* gebruikt.

TEREBRATULA. Is een Slakken Steen met overgeboogen hoeken, die aan de punten doorboord is.

TEREBRUM, en TERETRUM. Zie het Artykel MODIOLUS.

TEREDO. De *Worm* die de Beenderen eet en knaagt, die men ook *Teredum* hiet, of CARIES. Zie het Artykel BEENVRETER.

Men geeft deeſen naam mede aan de Houtwormen, die zig in verrot hout onthouden, en uit de Eyeren dier Inſecten aldaar worden voortgeteeld. Zeker worm draagt in het byzonder den naam van *Teredo* of *Xylophagus*, om dat hy het allerhardſte hout met zyn vergiftigd Speekſel doorweekt en bederven doet, en hetzelve vervolgens tot zyn voedſel gebruikt. De *Xylophagus Marinus* is een byzonder *Inſect*, 't welk de huid der Scheepen doorknaagt. Behalven dit wordt deeſen naam ook gegeeven aan de *Acbores*, of *Tinea*, haairworm, een ongemak op de hoofden van ſommige kinderen, door de menigte van Neeten of Luiſen-Eytjes veroorzaakt; welke niet dan met moeite te geneeſen is, na het voorzigtig dooden der Inſecten, en onder het gebruik van zagte *Laxantia* en bloedzuiverende middelen.

TERENTE. Een plaats van het veld van Mars, waar een Altaar ſtond, aan de helſche Goden gewydt, en geheel in de aarde bedolven, waarmede hy overdekt was. Men nam deeſe Aarde niet weg dan by de Eeuwſpelen, en men deed ze 'er weder op, zoo dra dezelven geëindigd waren.

TERETRUM. Zie het Artykel MODIOLUS.

TERFEZ. Deeſe naam geeft men aan de Afrikaanſche Truffel. Haar Schors is witägtig. LEMERY zegt dat zy in de

Woeſtyne

www.libtool.com.cn

Woeſtyne van Numidiën, in het Zand voorkomt. Men braadt haar onder de Aſſche, of kookt haar in water. Men maakt 'er een Pap met melk van. Zy is zeer voedſaam. Haar ſmaak evenaart die van vleeſch. Zy verſterkt de Maag, geeft nieuwe kragten en verwekt luſt tot byſlaapen. Men noemt haar ook *Terfez Afrorum.*

TERGEMINI NERVI. Deeſe Zenuwen maaken het vyfde Harſſenpaar uit. Zy zyn ſterk en ſpeelen in de dierlyke huishouding een zeer grooten rol. Zy komen uit de zyden van den Ringknobbel, agter de Medelydenden, door veele zeer ſterk aan malkander kleevende Zenuwen, waaruit twee groote ſtammen, die een weinig plat zyn, en waarvan 'er een ter wederzyde zig bevindt, komen. Van deeſe Stammen gaat een ieder naar een punt des Steenbeens. Zy dringen door het harde harſſenvlies, een weinig onder den rand van het voorſte uiteinde van het overſpanſel des breins. Vervolgens wykt een ieder in de Sponsboeſemen van zyn kant, na eenige vaſthegtingen aan de punt des Steenbeens gemaakt te hebben; geeft vervolgens draaden aan het harde harſſenvlies; verſpreidt zig in denzelfden boeſem en maakt, by wyſe eener vlegting *(plexus)* eene ſoort van Zenuwknoop. De Stam wordt daarop verdeeld in drie andere aanmerkelyke en een weinig platte takken, die de Sponsboeſemen dwars doorgaan; in het bloed des boeſems baaden; zig zydewaarts op eene diergelyke vlakte, byna loodregt, plaatſen, zig by wyſe eenes Vogelpoots uitbreiden.

De eerſte deeſer takken is boven, en voert doorgaands den naam van *Oogzenuw van* WILLIS. Hy is dunner en langer dan de drie anderen; neemt de Wiggebeenſche ſpleet in, en gaat in de Oogkuil. De Heer WINSLOW noemt hem om die reden *Oogkuilſche Zenuw.*

De middentak gaat door het ronde gat des Wiggebeens, of het Kraakbeenſche gat, en verſpreidt zig in de deelen der bovenkaak, waar van daan hy den naam van *bovenſte Kaak-Zenuw* ontleend heeft. De derde tak, die de onderſte is, daalt neder door het eyronde gat, dat het nabuurige van het ronde gat is, en verſpreidt zig aan de gantſche onderkaak, onder den naam van *onderſte Kaakzenuw.* Vermits de twee Kaakzenuwen by haare opkomſt verëénigd zyn, heeft zulks aan eenige ontleedkundigen gelegenheid gegeeven, om den zwaaren Stam in twee voornaame takken te verdeelen en de twee de van deeſe twee in twee andere onderhorige.

TERGIVERSEREN. Betekent in de Rechten, allerhande omwegen en uitvlugten zoeken, om eene zaak daardoor op te houden.

TERGUM. *Rug.* Zie het Artykel DORSUM.

TER.

TERME. *Terminus.* Eene Godheid die het beſtier had over de grenſſcheidingen der Landen. Toen de Goden de plaats van het Capitolium aan Jupiter wilden afſtaan, begaven zy zig, uit eerbied, in den omtrek; maar de God *Terme* bleef op zyn plaats zonder beweegen. Men vertoonde deeſe Godheid onder de gedaante van eene dakpan, of van een vierkanten Steen, *enz.*

TERMINALIA. (*In de Oudheid*). Waren Feeſten die de Romeinen vierden ter eere van den God Terme of Terminus. VARRO meent dat dit Feeſt deeſen naam draagt, om dat het inviel op het einde van het jaar; maar FESTUS is van andere gedagten, meenende dat het den naam draagt van de Godheid ter wier eere het ingeſteld was.

TERMINALIS. Een bynaam van Jupiter, aanwien de grenzen of de uiterſte perken der Landen toegewydt waren.

TERMINATIE. (*In de Spraakkonſt.*) De uitgang van een woord, of de laatſte lettergreep van hetzelve.
Aan de uitgangen der woorden, worden veelal derzelver geſlachten, getalen en Caſus onderſcheiden.

TERMINI. Zie het Artykel FINES.

TERMINI. Waren zekere Borſtbeelden, op hooge, beneden ſpitstoeloopende pylaaren geſteld, waarmede eertyds de mylen en wegen afgeperkt wierden.

TERMINI. Dus worden die woorden genoemd, waardoor de enkele begrippen van de *Operatio prima mentis* worden uitgedrukt. Dus heeft eene *Propoſitio* twee *Termini*, naamelyk het *Subjectum* en *Prædicatum*. Een *Syllogismus* heeft drie *Termini*, met naamen *Major*, *Minor* en *Medius*.

TERMINI. Zoo worden in de *Arithmetica* en *Algebra*, de Leden der overeenkomſten en gelykheden genaamd.

TERMINI TECHNICI. *Kunſtwoorden*, welken by iedere kunſt, Ambagt, &c. tot benoeming van verſcheide Inſtrumenten en verrigtingen gebruikt worden.

TERMINTHUS. Eene ſoort van ontſtooken, rond, zwart of groenagtig puiſtje of knobbeltje, op hetwelke een zwart en rond puiſtje gemaakt wordt, dat, opdroogende, in eene Schubägtige puiſt overgaat, gelykende eenigſints naar de Terpentynvrugt, die in het Griekſch *Terminthe* genoemd wordt, en waarvan het den naam ontleent. De Beenen zyn 'er doorgaands de zitplaats van.

TERMINUS. Zoo heet, in de Landmeetkunde, het buitenſte deel van eene Grootte, waardoor dezelve beſlooten of geëindigd wordt; of het is het gedeelte waaraan men eene grootte begint te beſchouwen. Dierhalven is het punt de *Terminus* van eene Linie; maar deeſe de *Terminus* van eene vlakte, en de vlakte de *Terminus* van een Ligchaam.

TER-

www.libtool.com.cn

TERMINUS. Zie het Artykel LID. (In de *Matheſis* en *Architectuur*).

TERMINUS. Zie het Artykel GRENSBEELD.

TERMINUS. Wordt ook genoemd, alle Grootte, die met eene andere vergeleeken wordt; als men naamelyk zoekt, in welke *Ratio Arithmetica* of *Geometrica* zy omtrent een ander getal of grootte moet aangemerkt worden; en die grootte, welke in zoodanig eene vergelyking vooraan gezet wordt, noemt men *Terminus antecedens*, gelyk de andere *Terminus conſequens*.

TERMINUS. Is een der vyf Digniteiten in de Sterrekunde. Zie het Artykel DIGNITAS.

TERMINUS EQUATIONIS. Zie het Artykel LID VAN EENE VERGELYKING.

TERMINUS PASCHALIS. De Paaſch-Termyn, is die dag, op welken de Paaſch Volle Maan na het *Aequinoctium Vernum* invalt. De naaſte Zondag daarna is Paaſſchen.

TERMYN. Is die dag of tyd, tegens welken men voor het Gerecht gedagvaard wordt, om te verſchynen. *Termyn* betekent ook de bepaalde tyd, over welken men gehandeld heeft, en by Contract of afſpraak overéén gekomen is, om zekere Geldſommen te betaalen; diergelyken by verkoop van Landgoederen en Huiſen gebruikelyk is, by welken Gemeenelyk de helft of een gedeelte daarvan vooraf en Contant betaalt wordt; maar van de reſteerende ſommen de betaaling binnen zekere termynen of by paalen geſchiedt.

TERNATE. Een van de Molukſche Eilanden in Aſien, dat ryk is aan Speceryen, inzonderheid aan Nagelen. De Nederlanders hebben aldaar eenige Forten, en de Stad Malayo, in welke de Koning van dat Eiland reſideert, gelyk ook twee Havens.

TERNATEA, (In de *Botanie.*) Eene Plant die men anders ook *Clitoria* hiet.

TERPENTYNBOOM. Zie de Artykels TEREBINTHINA.

TERPSICHORE. Eene der negen Zanggodinnen, Godinne der Muziek en van het Danſſen. Men vertoont haar in de gedaante eener Maagd met kranſſen ombangen en gekroond, houdende eene Harp en zynde van allerlei Muziek-Inſtrumenten omringd.

TERRA. Zie de Artykels AARDE en AARDKLOOT.

TERRA A TERRA. Zie het Artykel TERRE A TERRE.

TERRA ALBA. Witte Aarde. Zie de Artykels CRETA en KRYT.

TERRA ANTARCTICA, of AUSTRALIS INCOGNITA. Zoo noemt men de onbekende Landen tegens den Zuidpool, en de geenen die ondernomen hebben om dezelven te ontdek-

dekken, zyn of van honger geſtorven, of door de Wilden verſlonden. Dus is ons niets daarvan bekend dan die Landen, welken aan de Zeekuſt gelegen zyn, en daartoe worden gerekend het *Land van Nuits*, de *Landen van Concordia*, *van Quito* en *Ferdinand*, *Nieuw-Zeeland*, *Carpentaria*, en het *Land van Diemen*; het *Land van den Heiligen Geeſt* of van *St. Eſprit*, en de *Salomons-Eilanden*.

TERRA ANTISCORBUTICA. Wordt in Noorwegen gevonden, en is, ten opzigte der kragten, niet ongelyk aan de *Terra Sigillata*; maar voornaamelyk een voortreffelyk middel voor den Scheurbuik, die daardoor gezegd wordt in den grond geneeſen te worden, als 'er maar eene *Drachma* in een Antiscorbutiſch water wordt ingenomen, en men aanſtonds aan het Zweeten raakt. Deeſe aarde is in Duitſchland wel bekend.

TERRA ARCTICA, of INCOGNITA SEPTENTRIONALIS. Dus noemt men het Land dat by den Noord-Pool gelegen is, en waarin men Spitsbergen, Nova Zembla, Groenland, Nieuw Denemarken, Eſtotiland en eenige andere onbewoonde Landen vindt.

TERRA CATECHU. *Japonica*, *Cymolia*. Is eene vreemde bruine aarde, welke in Japan gevonden wordt. Zy moet zuiver, glad, bruin en harſtagtig zyn. Somwylen valt ze purper zwart met witte plekjes en grysagtig; zy heeft een wrange en adſtringeerende, doch naderhand eenigſints zoeten en aangenaamen ſmaak. Daar is 'er die meenen, dat het veelmeer eene Compoſitie is van Zoethout, *Calmus* en *Areca*. Dit meenen ze, daarom, wyl het in het water ſmelt; ja zelfs als het aan de tong gehouden wordt. De Apothecars pleegen het met Muskus, Amber, Dragant, *enz.* tot kleine koekjes te maaken; welken, hoe ze kleiner zyn, hoe ze beter gehouden worden. Zy zuiveren het tandvleeſch en maaken een goeden adem.

TERRA CHIA. Is eene zeer witte aarde, en komt uit het Eiland Chio of Scio, in den Archipel gelegen. Zy verdryft de rimpelen des aangeſigts en maakt hetzelve blank en glinſterend. De Vrouwelyke Sexe gebruikt ze in het Bad, om de huid fraai te maaken.

TERRA CITRINA. *Geele Aarde.* Deeſe wordt, nevens de roode Aarde, veelſints in Neurenburg gevonden, en by het gewigt van Centenaars verzonden. Zy moet fraai droog en niet Steenagtig zyn.

TERRA COLONIENSIS. Zie het Artykel KEULSCHE AARDE.

TERRA DAMASCENA of ADAMEA. De *Damaſcener Aarde.* Is eene roodagtige Aarde, die in Syrien en Damascus gevonden wordt. Men zegt dat Adam uit deeſe Aarde gemaakt

www.libtool.com.cn

maakt is, en zy wordt tegens alle onvoorziene ongelukken geroemd.

TERRA DAMNATA. Zie het Artykel TERRA MORTUA.

TERRA DEL FUEGO. Dit Diſtrict beſtaat uit veele Eilanden in Zuid-Amerika, tuſſchen het *Fretum Meræum* en Magellanicum, welke Eilanden vol Boſſchen en Bergen zyn, en echter ook van vrugtbaare vallelen wel voorzien. De Inwooners zyn ontrouw, barbaarſch, leeven zonder God of Gebod, en zyn blank, maar beſmeeren hunne aangezigten en ligchaamen met roode Verw.

TERRÆ FILIUS. *Zoon van de Aarde.* Een Student van de Hooge School te Oxford, aangeſteld om Satyrique redenvoeringen te houden tegen de Leden daarvan.

TERRÆ MOTUS. Zie het Artykel AARDBEEVING.

TERRA FIRMA. Is een Groot Landſchap van Zuid-Amerika, 't welk ook Nieuw-Caſtilien genaamd wordt en aan de Spanjaarden toebehoort. Het levert veel goud, zilver, Edele Geſteentens en Paarlen. — *Terra firma* wordt in de Geographie ook genoemd een *vaſt Land*, in onderſcheiding van Eilanden.

TERRA FOLIATA. *Terra Tartari.* Is een Scheikundig zout, het welk uit *Alcali Tartari* en Wyn-Edik gemaakt wordt. De ſmaak is aangenaam en ziltig; van gedaante als blaâren, en glinſterend wit. Op vogtige plaatſen vloeit het *per deliquium*, en wordt naderhand *Liquor terræ foliatæ tartari* genaamd. De Schryvers getuigen 'er van dat het wonderlyke kragten heeft. Edoch men vindt 'er niet anders in dan een *Vis digeſtiva*, *incidendi*, *aperiendi* en *diuretica.*

TERRA HASSIACA. Zie het Artykel MINERA MARTIS.

TERRAIGNOL. *Cheval terraignol.* Zoo wordt een Paard genaamd, dat alle zyne leſſen al te naby de Aarde maakt, en dat zig met veel moeite vanvooren opheft en ſteigert.

TERRA ILFANA. Komt uit het Eiland *Ilfa*, en wordt tegens beſmettelyke koortſen, wormen, buikpyn, ſtuipen, *enz.* zeer gepreeſen.

TERRA JAPONICA. Zie het Artykel TERRA CATECHU. — Als men deeſe Aarde met Citroenſap vermengt, is ze een beproefd middel voor kwaadaartige koortſen. Ook ſtilt ze, wegens haare adſtringeerende kragt, allerlei bloedvloeijingen.

TERRA LABECENSIS. Deeſe is in gedaante gelyk aan de *Terra Lemnia.*

TERRA LEMNIA of MELITENSIS. Deeſe komt in kleine ſtukken van Conſtantinopolen; is gantſch bruin en trekt eenigſints op het roode. Als ze op de tong ſterk trekt, en nat geworden zynde zig in veele ſtukjes verdeelt, dan wordt ze voor goed

goed gehouden. Edoch zy is zeer zeldſaam, aangezien de Turken ze niet uit het Land laaten vervoeren. Men getuigt 'er van dat ze het gift kragtig wederſtaat, zoo dat de Vaten daarvan gemaakt, aanſtonds in ſtukken ſpringen, zoo dra als 'er een vergiftigde Drank of anderſints in gedaan wordt.

TERRA MARTIALIS. Deeſe wordt in de Yſermynen gevonden en ſomwylen tot Artſenyen gebruikt, zynde alvoorens in de ſchaduwe gedroogd, en daarna gepulveriſeerd.

TERRA MELITÆA. Zie het Artykel TERRA LEMNIA.

TERRA MELITENSIS. Zie het Artykel MELITENSIS TERRA.

TERRA MERITA. Zie het Artykel KURKUMA.

TERRA MORTUA. Zoo wordt by de Chymiſten gebeeten, het overblyfſel na de uitlooging, waarin geene kragt noch werking meer is: als ook der Chymiſten laatſte *Principium Paſſivum*, 't welk zoo min als andere *Principia* zuiver kan afgeſcheiden worden, want het behoudt altyd eenige *Spiritus* hardnekkig by zig; en ſchoon men dezelve terſtond, zoo veel doenlyk is, van dezelve uittrekt, zoo haalt het toch weder nieuwe na zig, wanneer men het een tyd lang in de lucht laat ſtaan. Men noemt ze ook *Terra Damnata*.

TERRA NORVEGICA. Zie het Artykel TERRA ANTISCORBUTICA.

TERRA PATNÆ. Is eene leemagtige Indiaanſche Aarde, uit Indoſtan, waarop de Indiaanſche Juffers, als ze Zwanger zyn, zeer verlekkerd worden gezegd te zyn; mogelyk als ze met verkeerde luſten bevangen zyn, gelyk ze alsdan by ons naar kryt en andere dingen trek hebben. Hoe het zy, deeſe aarde is zuurbreekende, en goed in buikloopen en bloed vloeijingen.

TERRAPEN. Landſchildpadden. Zie onder het Artykel SCHILDPAD.

TERRA PERSICA. In het Franſch *Terre de Perſe*, of *Rouge d'Inde*. Perſiaanſche of Indiaanſche Roode Aarde, is droog en hard, en wordt gelyk kleine Steentjes herwaarts gebragt. De Schoenmaakers gebruiken ze, om de hielen der Schoenen daarmede te verwen. De beſte ſoort is die de hoogſte kleur heeft. Tot Artſenye is ze niet bekwaam.

TERRA SAMIA. Deeſe Aarde komt van het Eiland *Samos*; en is van tweërlei ſoort; eene die zagt, wit en bros is, hebbende veel overéénkomſt met de gezegelde Aarde. De andere is hard en korſtig, als ook wat olieägtig, hebbende ſomtyds eenige blinkende Stukjes in zig, die als kleine Starren geſchikt zyn. Zy zyn beide ſaamentrekkende, opdroogende en geneeſende van aart.

TERRA SANCTA. Dus noemt RULANDUS de gemeene *Crocus Metallorum*.

TER-

www.libtool.com.cn

TERRA SAPONARIA. Is eene ſoort van kleevende, zwaare, geele of zwartägtige klei, die de uitwerkſels van klei voortbrengt, en van de Wolkaarders in Engeland veel gebruikt wordt.

TERRA SELINUSIA. Is eene vette of leemagtige Aarde, met die van *Chio* in kleur en kragt zeer overéénkomende.

TERRA SIGILLATA. De *Gezegelde Aarde.* Is een vette en zwaare Leem, die gemeenelyk tot ronde koekjes gevormd en met zekere Zegelen en Merken getekend wordt, hebbende een ſaamentrekkenden ſmaak, een aardagtigen reuk, en is van onderſcheidene kleuren; wordende voor een gedeelte in Duitſchland, als ook in andere Landen uitgegraaven en tot ons gebragt. Ze verkrygt gemeenelyk, naar derzelver Landſtreek, ook haaren bynaam. Men heeft van de gezegelde Aarde verſcheide ſoorten, als de:

TERRA SIGILLATA ARABICA en TURCICA, Zynde dezelve met Arabiſch en Turkſch Schrift getekend. Deeſe is of bleek rood, grys of wit van kleur.

TERRA SIGILLATA HYEROSOLYMITANÆ. Deeſe komt uit het Heilige Land en van Jeruſalem; zynde met een *Crucifix* of met het *Symbolum der Paters Jeſuiten* getekend.

TERRA SIGILLATA LAUBACENSIS. De *Laubachſche gezegelde Aarde.* Deeſe is van kleur ſomtyds donker geel; voor een gedeelte wit en daarby vet, en in haare overige hoedanigheden met de Turkſche gezegelde Aarde in allen deele gelyk; wordende omtrent *Laubach* gegraaven.

TERRA SIGILLATA LEMNIÆ. De *Lemniſche Zegelaarde.* Is een taaie, vette, zwaare, roode of witte Aarde, hebbende een ſaamentrekkenden ſmaak, en een modderagtigen reuk. Ze werdt eertyds met eene *Geit*, maar thans met het Signet des Turkſchen Keiſers, te weeten eene halve Maan en drie Sterren, of ook met andere Turkſche Characters getekend. Ze wordt in het Eiland Lemnos gegraaven, en is zoo zeldſaam dat ze met het goud gelyk gewaardeerd wordt; en omdat ze van de Turken in zoo groot eene waarde gehouden wordt, dat ze niet mag buiten het Land gevoerd worden, zoo is ze byna niet dan door de Ambaſſadeurs van deeſe of geene Mogenheid te bekomen, aanwelken ze verëerd wordt. Men ſchryft aan dezelve eene byzondere kragt tegens het vergift toe; 't zy het ingevreeten of uitwendig door doodelyk geweer, door beeten van vergiftigde Dieren, *enz.* veroorzaakt is. Ook pryſt men derzelver vermogen tegens de peſt, hoofdkoorts, vallende ziekte, kolyk, bloedſpuwen, &c.

TERRA SIGILLATA LIGNICENSIS, of *Gothergenſis.* Zie het Artykel LIGNICENSIS TERRA.

TERRA SIGILLATA MELITENSIS. *Maltaſche gezegelde Aar-*

www.libtool.com.cn
Aarde. Wordt uit het Eiland Malta, voor een gedeelte in groote ronde, en deels ook in kleine koekjes en andere gedaantens gebragt; zynde zoo wit als kryt, en ſtaande daarop gemeenelyk afgebeeldt S, PAULUS, met een Slang, tegen welkers beeten dezelve ook in 't byzonder gepreeſen wordt.

TERRA SIGILLATA STRIGONIENSIS. De *Strigauſche Gezegelde Aarde.* Is geel en met Torens getekend, en wordt ook *Axungia Salis* genaamd, omdat ze goudagtige deeltjes bevat. Men gebruikt ze tegens Ziektens die het hart en het bloed aantaſten.

TERRASSEN. Zyn verheven plaatſen van Aarde, welken of met Steen ingevat zyn of met zoodäarde, welke laatſtgemelde ſoort eene goede ſchoeijing vereiſcht.

Men kan drie ſoorten van Terraſſen maaken. De eenen zyn regt en door goede gemetſelde Muuren onderſteund. De anderen worden niet gehouden dan door de Aarde zelve, die men of regt of ſchuins houdt. Eindelyk de laatſten zyn niet regt op, maar men geeft 'er eene zagte ſchuinte aan, die zoo zagt is als men ze krygen kan, en in haare zwaaien heeft men geplaatſt trekken van verſcheide hoogtens, langſaame opgangen, en trappen met leeningen, Banketten, Trappen, Slangtrekken, Vertugadens, ſchuintens, ſchuinsopgaande groene Zooden. Men is gewoon om alle de ſtukken met order en overeenkomſt te maaken. Men geeft den naam van *Amphitheater* aan de derde ſoort van Terras, en men is gewoon hetzelve met Oranje Boomen, Beelden en Waterſprongen, en anderen opſchik te vercieren. De tweede manier van Terraſſen te maaken die ſchuins opgaan, koſten het minſt. 't Is noodig aan de Terraſſen die regt loopen, eene ſchuinte, naar gelang van de lengte, te geeven, om daardoor het water te looſen. Men kan ze neemen van het midden der Terras, naar de einden toe.

TERRA TRIPOLITANA. Zie het Artykels TRIPOLIS.

TERRA UMBRIA. Zie het Artykel CRETA.

TERRA VIRIDIS. Zie het Artykel CHRYSOCOLLA.

TERRA VITRIOLI DULCIS. Is de gecalcineerde *Colcothar Vitrioli.*

TERRE A TERRE. Zoo wordt op het Ryſchool eene ſoort van ſprongen genoemd, welken het paard, als het ter zyde gaat, in twee hoefſlagen, zeer laag maakt; zoo dat zig de twee voorſte Schenkelen te gelyk in de hoogte opheffen, en als ze zig willen nederzetten, volgen de twee agterſten op gelyke wyſe, in eene regte *Cadence.*

TERREIN. Is de plaats van het gevegt, daar twee Legers malkander Slag leveren. Ook de plaats alwaar het Paard op het Ryſchool zyne exercitien maakt.

www.libtool.com.cn

TERREIN BETWISTEN, of GEWINNEN. Beduidt, wanneer twee tegens malkander campeerende of vegtende Legers, hun uiterſte beſt doen, dat het eene op het andere Leger het voordeel en de Situatie van de plaats komt te behaalen, opdat de tegenparty zig dan, of *en front* niet uitbreiden, of wegens eenige daartuſſchen liggende laagtens en *defilées*, gragten, moeraſſen, boſſchen, heuvels, *enz.* aan zynen vyand niet veel ſchade toebrengen moge.

TERRELLA. Eene benaaming die men geeft aan een Zeilſteen, die in een Speriſche Figuur draait en zoodanig geplaatſt is, dat deszelfs Poolen en Equator &c. overéénkomen met de Poolen en den Evenaar van de Waereld; zynde dus eene juiſte vertooning van den grooten Magnetiſchen kloot welken wy bewoonen. Zie het Artykel MAGNEET.

TERRE NEUVE. Een groot Eiland van het Landſchap Canada, by den Mond van den Zeeboeſem van St. Laurens in Noord-Amerika. Het is in den jaare 1504, het eerſt door eenige Franſche Viſſchers uit Normandyen ontdekt, en vervolgens, wegens de heerlyke Viſchvangſt, meer en meer beroemd geworden. Dit Eiland heeft veele Havens, waarvan zig de Hollanders, Engelſchen en Franſchen bedienen, wanneer zy de Viſſchen, *Bakkeljaauw* en *Morues* genaamd, in derzelver nabuurſchap vangen. — Deeſe Viſſchers worden *Terreneufvaarders* genaamd.

TERREPLAIN. Dus wordt het binnenſte deel van eenen Wal genaamd, alwaar het geſchut wordt geplant, en de Soldaaten ſtaan, die eene Veſting verdedigen.

TERRIS BONIS ET CATALLIS. Een Geſchrift tot terugkryging van Landeryen of Goederen, nadat iemand zig van eene doodſtraffelyke misdaad gezuiverd heeft.

TERRIS ET CATALLIS TENTIS. Een Geſchrift tot ontſlag van Landeryen of Goederen, voor eenen Schuldenaar die in meer dan in het beloop der Schuld beſlagen is.

TERRIS LIBERANDIS. Een Geſchrift van terechtſtelling voor iemant die van eene misdaad overtuigd is.

TERRITORIUM. Hierdoor wordt verſtaan het Land en Grondgebied van ieder Vorſt of Staat.

TERROR. De *Schrik* of *Verſchrikking*, waardoor teffens iemant vreeſe wordt aangejaagd, en waardoor de *Spiritus* worden even als of ze gebonden waren; want de Schrik ontruſt het *Principium vitale* in deszelfs beweeging, en dryft het van de buitenſte Leden naarbinnen. Hierom wordt het gezigt bleek, het hart ſiddert, de Pols wordt belemmerd, *enz.* en als de Sappen door de Geeſten verlaaten worden, moeten ze noodzaaklyk ſtremmen.

TERROR PANICUS. Zie het Artykel PANICUS TERROR.

TERTIA ANTIQUA. } Zie het Artykel LETTERGIETERS.
TERTIA FRACTUUR. }

TERTIANA. De anderendaagſche koorts, als men den eenen dag om den anderen daarvan aangetaſt wordt, of den eenen dag vry is en den anderen dag de koorts heeft; en dit is een *Tertiana intermittens.* Maar *Tertiana continua* is wanneer ze nooit geheel afgaat, maar als 'er geduurig hitte by den Patient gevonden wordt, die telkens om den anderen dag verheft. Zy wordt ook in een *Tertiana Legitima* en *Spuria*, en in een *Simplex* en *duplex* onderſcheiden.

TERTIANARIA. *Caſſida paluſtris vulgatior, flore Cæruleo.* Dit kruid maakt een' Stengel van anderhalven tot twee voet hoog, vierkant, vol takken en zwak, die zig naar den grond buigen. De bladen zyn lang en ſmal, ſpits en aan den rand gekorven, ruig en bitter van ſmaak, zittende op korte Stelen. De bloeſſem groeit uit de Hoeken tuſſchen de Stengelen en bladen, klein en gelyk als een keel geformeerd, of gelyk als Rietjes, boven in twee Lippen geſplitſt; vanwelken het bovenſte, gelyk een helm, met een paar kleine oortjes zit; doch het onderſte is gemeenelyk gekorven. Deeſe bloeſſem is van binnen ruig, violet bruin, en eenigſints blaauw, met kleine donkerblaauwe vlekjes. Als de bloeſſem voorby is, volgen 'er byna gantſch ronde Zaaden. Deeſen worden in de Peulen ryp, welke Peulen voorheenen de kelk des bloeſſems waren. Zy hebben de gedaante van een hoofd met een baret gedekt. De Wortel is veſelagtig en dun, kruipt langs de Aarde en is vol knoppen en wit. Dit kruid groeit rondom de Moeraſſen en op vogtige plaatſen. Het is lieffelyk van reuk; heeft veel olie en *Sal eſſentiale.* Het houdt aan, is een goed wondkruid; een middel voor Gift en zuivering van het bloed, *enz.*

TERTIE. Is een Zeſtigſte deel van eene Secunde, het 3600 deel van eene Minute, en het 216000 deel van een Graad.

TERUNCIUS. Zie het Artykel QUADRANT.

TESBACH. Is eene ſoort van Turkſche Rooſenkrans, van 99 kraaltjes.

TESKENSKRUID. Zie het Artykel BURSA PASTORES.

TESSERA. Is een Dobbelſteen. Ook het Woord of de Leus onder de Soldaaten. Maar *Teſſerarii* waren in het Romeinſche Leger, het geene by ons de Wagtmeeſters zyn. Men verkoos uit tien Compagnien, beurtelings een Soldaat, ten dien einde *Teſſarius* genaamd, die zig, omtrent den ondergang der Zonne, by den *Tribunus* begaf, die de wagt had, en ontving van hem eene kleine *Tablette*, waarop, volgens den laſt des Generaals, een of veele woorden geſchreeven waren. By voorbeeld, by den Veldſlag van Philippus, gaven

www.libtool.com.cn
ven Ceſar en Antonius het woord *Apollo* tot eene Leus (*Pavool.*) Men ſchreef insgelyks op iedere Tablette eenige bevelen voor het Leger. De geene die het woord ontvangen had, nadat hy by zyne Compagnie terug gekomen was, gaf het, in de tegenswoordigheid van getuigen, aan den Centurion die haar Commandeerde.

Deeſe gaf het aan den Centurion van de volgende Compagnie, deeſe weder aan eenen anderen en zoo vervolgens, zoodanig dat voor den Ondergang der Zonne alle deeſe Tablettes aan den Tribunus te rug gebragt waren, die aanſtonds, door eene byzondere Inſcriptie, die ieder Corps van het Leger aanduidde, zien konde wie zyne Tablette niet had te rug gebragt. Zulks kon niet ontkend worden, om dat men daarover getuigen vraagde, even gelyk in eene Capitaale zaak.

TESSERÆ. Zoo noemden de Romeinen doorgaans zekere houten, wel gelykende naar onze hedendaagſche Kerſtokken, waarop iets met een zeker oogmerk geſneeden wordt. Doch by hun waren verſcheide ſoorten van dezelven in gebruik.

TESSERÆ LAPIDEÆ. Zyn kleine Dobbelſteenen, die in menigte by Baden in Zwitſerland onder de Aarde gevonden, en van ſommigen voor Natuurlyke, dus gefatſoeneerde Steenen, doch van anderen, voor zulken, door de Kunſt dus toebereidt, gehouden worden.

TESSERÆ OS. Zie het Artykel CUBOIDES.

TESTA. Zie het Artykel CONCHYLIUM.

TEST-ACTE. *Teſt.* Is in Engeland den Eed, dien Koning Hendrik de VIII, na dat hy met den Paus kwam te breeken, het eerſt opgebragt heeft; en waardoor men de Leer van de Geeſtelyke Oppermagt van den Paus, van de Tranſubſtantiatie, Aanroeping der Heiligen, en de Offerhande van de Mis verwerpt. Deeſe Eed moeten alle de geenen afleggen, en in den Koning de *Supremacy* of Opperhoofdigheid over de Engelſche Kerk erkennen, welken begeeren Geeſtelyke Ampten te bekleeden; gelyk ook de Lords doen moeten, voor dat zy zitting in het Parlement neemen. Onder de Regeering van Koning Carel de II, wierd door eene Parlementaire Acte beſlooten, dat ieder die een openlyk Ampt aanvaard hadde, drie Maanden na dien tyd zig van het Heilige Avondmaal, naar de wyſe der Engelſche Kerk, zoude bedienen; en onder de Regeering der Koninginne ANNA, is, na de Vrugteloos afgeloopene Landing van den Pretendent, in het Jaar 1707, op Schotland, dit nog mede in den Teſt ingelaſcht, dat alle Officianten ook deeſen gewaanden Prins afzweeren moeten.

TESTAMENT, of *Uiterſte wil.* Is een regtmaatigen wil van den Teſtamentmaaker, behelzende het geene hy begeert dat na

www.libtool.com.cn

zynen dood zal geſchieden. — Ieder menſch die leeft heeft 'er belang by, om dit grondig te kennen, ten einde voor zynen dood een goed Teſtament te kunnen maaken; daar maar weinig menſchen die ſtof grondig verſtaan, en dus door eenes anders Oogen moeten zien, en daardoor veelſints miſtaſten; waarom wy ten hoogſte noodig oordeelen hier in te voegen, het hoofdzaakelyke van het geene een ieder daarvan behoorde te weeten.

1) Niet alleen de Notarisſen in de Steden, maar ook de Secretariſſen ten platten Lande, die men daartoe gebruikt, moeten zig zeer naauwkeurig informeeren, waarin de Teſtateur zegt dat zyn uiterſten wil zal beſtaan. Hy moet dit zeer klaar en duidelyk aantekenen en onderzoeken of die wil volkomen met de beſchreevene Rechten van den Lande beſtaanbaar is, waaromtrent ongeletterde Perſoonen ligtelyk miſtaſten, en waardoor hunnen laatſten wil zou vervallen. Derhalven is het de pligt van een Beamptſchryver, den Teſtateur klaar en duidelyk daarvan te onderrigten, en hem van goeden raad in deeſen te bedienen. Doch begeert de Teſtateur in zyn Teſtament iets geſteld te hebben, dat niet beſtaanbaar is met de wetten van den Lande, dan moet hy weigeren het zelve te paſſeeren.

2) Ten dien einde moet hy den Teſtateur afvraagen of hy ook reeds voor heen een Teſtament gemaakt heeft of niet; zoo ja, dat dan het voorige Teſtament herroepen moet worden, en dat iemant met geene twee beſtaanbaare Teſtamenten moet komen te ſterven, wyl iemant maar één uiterſten wil kan oeffenen: doch alvoorens het voorgaande Teſtament herroepen wordt, moet hy den Teſtateur afvraagen, of ook in dat voorige Teſtament, de *Clauſule Derogatoir* gevonden wordt, om de noodige voorzorge daaromtrent te gebruiken. Begeert de Teſtateur zyn voorige Teſtament, in zeker poinct, voor zoo veel hetzelve dit volgende Teſtament niet is contrarieerende, te approbeeren, zoo ſtaat zulks wel in zyne magt, maar dan behoort hy aan den Teſtateur voor te draagen, dat hieruit ligtelyk eene Verwarring kan ontſtaan, nademaal de wet uitdrukkelyk zegt, dat door het laatere Teſtament, wettig gemaakt zynde, al dat geene vervalt, dat in het eerſte Teſtament geſchreeven is geweeſt; waarom het altoos voorzigtiger is, alle de voorgaande Teſtamenten in 't geheel te herroepen, en de, by een voorgaande Teſtament, gebeneficeerde Perſoonen, die men gebeneficeerd wil laaten, met de andere geïnſtitueerde Perſoonen, in dit laatere Teſtament, op nieuws te begunſtigen, door dezelven daarin te ſtellen, tot Erfgenaamen of te legateeren.

3) Het is genoeg dat het herroepen van alle de voorige Teſtamen-

menten, in algemeene bewoordingen geſchiedt, zonder die Teſtamenten uitdrukkelyk te noemen. Maar zoo het mogt gebeuren, dat iemant, een Teſtament gepaſſeerd hebbende, hetzelve op dien eigen dag wilde herroepen, ofte wel een dag twee of drie daarna, zoo is het voorzigtigſt dat Teſtament by de herroeping duidelyk te noemen, voor welk een Notaris en wanneer hetzelve gepaſſeerd is, des voormiddags of des namiddags, &c.

4) Indien de Teſtateur woont ter plaatſe alwaar het *Schependoms verſterfrechs* is ingevoerd, dan moet de Beamptſchryver den Teſtateur of de Teſtateuren afvraagen of beide hunne Ouders nog in leeven zyn; en zoo zy mogten woonen ter plaatſe alwaar het *Aasdoms Verſterfrechs* ingevoerd is, of een hunner Ouders ook nog in leevenden lyve is, als mede of zy eenige kinderen hebben; hen onderrigtende dat in het eerſte geval, het bedde niet geſcheurd zynde; en in het tweede geval de langſtleevende, indien zy lieden zonder wettige Deſcendenten kwamen te ſterven, de Ouders alsdan geinſtitueerd moeten worden in de legitime portie; want jonge Lieden, daar het bedde aan de eene zyde niet is geſcheurd, moeten bedenken dat hunne Kinderen, voor hun Grootvader en Grootmoeder kunnen komen te ſterven, en dat, zoo dezelven voorby gegaan waren, zulks zou ſtrekken, tot merkelyk nadeel van de Afgeſtorvene zyde, indien deeſe de langſtleevenden mogten zyn.

5) En in het derde geval, dat de kinderen noodzaakelyk moeten erkend worden in hunne *Legitime portie*, als zynde dit voor hun een zeker declaratoir dat zy de waare en wettige kinderen van hunne Ouders zyn.

6) Het is raadſaam dat een Beamptſchryver, het zy Notaris of Secretaris van eenig Dorp, voor het bedde van eenen Zieken geroepen zynde om een Teſtament te maaken, en ziende eenige Bloedvrienden of andere Menſchen daarby tegenswoordig, vraage of hy niet verkieſt ieder een uit de Kamer te doen vertrekken, om zyn of haar uiterſte wil in volle vryheid aan hem bekend te maaken, zynde het genoeg dat de Getuigen by het paſſeeren van het Teſtament tegenswoordig zyn, en de Minuto door den Teſtateur zien tekenen; mogende in Frieſland niemant anders by het maaken van een Teſtament tegenswoordig zyn.

7) In een volkomen Teſtament moet duidelyk uitgedrukt ſtaan den dag, de Maand, het Jaar, de naam van den Beamptſchryver, voor wien, en de naamen der getuigen in wier tegenwoordigheid het gepaſſeerd wordt. Als mede de plaats der wooning, de qualiteit en aanſtelling van den Beamptſchryver; welken de Comparanten zyn; moetende die Perſoonen, de naa-

men, Ampten, Functien en Woonplaatſen wel omſchreeven worden, zynde gezond of ziek, gaande en ſtaande, of te bedde leggende, daar uitdrukkelyk byvoegende, hun Verſtand, Memorie, Zinnen en uitſpraak volkomen hebbende en gebruikende, gelyk het aan den Notaris en getuigen uiterlyk bleek, en zy niet anders konden bemerken.

8) De Voorreden moet behelzen de beweegende oorzaak waarom de Teſtateur zyn Teſtament maakt, als: de overweegirg van de zekerheid des doods en de onzekere uure van dien, en dat hy niet gaarne van deeſe Waereld zoude ſcheiden, zonder alvoorens te diſponeeren van zyne na te laatene goederen.

9) Dan, indien de Teſtateur eenige byzondere redenen daartoe heeft, waar, hoe, op wat wyſe hy begeert dat zyn ligchaam begraaven zal worden.

10) Vervolgens de *revocatie* of herroeping van de voorige Teſtamenten, Codicillen, giften uit zaake des doods, ofte onder den leevende, *enz.* Waar omtrent wy in 't byzonder aanmerken:

(*a*) Schoon een voorgaand Teſtament altoos door het laatſte te niet wordt gedaan, het dus onnoodig zoude zyn, zoo blyft men nogtans geſtadig by dit gebruik, omdat het herroepen van de Codicillen wel degelyk noodig is, omdat die anders niet herroepen worden door een volgend Teſtament, dan voor zoo veel het Teſtament ſtrydig is met het voorgaande Codicil.

(*b*) Het is mede genoeg tot vernietiging van een Teſtamenr, voor een Notaris en Getuigen gemaakt, als iemant openlyk hadde verklaard, zyne goederen te willen laaten gaan naar het Verſterfrecht; of aan den geenen die van rechtswege zyne Goederen zoude erven; of dat hy maar alleen begeerd had dat zyn uiterſten wil geen ſtand zou grypen.

(*c*) Een Groſſe of Copia van een Notarieel Teſtament, door den Teſtateur doorgeſneeden, of in het vuur geworpen zynde, waarvan by getuigen blykt, en dat daarby eene mondelinge Revocatie of herroeping door den Teſtateur is gedaan, zoo zou dit zoodanig een Teſtament ook *invalide* maaken; maar dit heeft geen plaats als verſcheide Geſchriften van een en denzelfden uiterſten wille, gemaakt zynde, de Teſtateur maar een Geſchrift daarvan heeft doorgeſneden.

(*d*) Alle uiterſte willen kunnen, voor het Gerecht wederroepen worden, als mede voor Notaris en Getuigen, door eene Spéciáále Acte van Revocatie zoo wel als door een laater Teſtament, niettegenſtaande het voorige, door de generaale Clauſule van Revocatie, niet herroepen zy; als wordende naar Rechten geoordeeld, dat de voorige diſpoſitie, of ſchoon

daarby

www.libtool.com.cn

daarby zelfs eenige Legaaten aan den Armen gemaakt waren, vernietigd is geworden, en dat de Teſtateur aldus op de laatſte verklaaring van zynen uiterſten wil geſtorven is, welke alleen moet ſtand grypen; doch dit zou geen plaats hebben, wanneer in het voorige Teſtament geſteld was, dat het zelve zoude beſtaan als Teſtament of Codicil om dat geen Codicil, door een nader Teſtament ſtilzwygende herroepen wordt, en dus zou zoodanig een Legaat aan den Armen, expreſſelyk en wel naar deszelfs inhoud moeten herroepen worden.

(e) Zelfs kan een Mutueel Teſtament, tuſſchen Man en Vrouw gepaſſeerd zynde, door eene nadere diſpoſitie, op eenige andere der gezeide Manieren, by een van hen beide wederroepen worden, dewyl het naar Rechten notoir is, dat zoodanig een Mutueel Teſtament van Man en Vrouw, met 'er daad, als twee Diſpoſitien moeten worden aangemerkt, en voor twee Teſtamenten gehouden worden, die een ieder wederom kan verbreeken: en deeſe vryheid gaat zoo verre, dat eene Vreuw conſent hebbende gegeeven aan haaren Man, om van eenige haarer goederen by Teſtament te mogen diſponeeren, en uit kragte van dien ook daar over by den Man, by zyn Teſtament gediſponeerd weeſende, dat hy met den dood is komen te Confirmeeren, zoodanig een Conſent nogtans voor Notaris en getuigen kan revoceeren, hoe kragtig het zelve ook gemaakt mogt zyn; omdat de Diſpoſitien altoos vry moeten zyn, en aan die vryheid geene wet geſteld mag worden: Te meer, om dat eene getrouwde Vrouw, ſtaande het huwelyk, niet vermag te contracteeren, noch haaren Man te beneficeeren, als geen Perſoon hebbende zoo lang zy nog een Man heeft.

(f) Men moet zig derhalven niet laaten misleiden door het gemeene zeggen van onkundige Menſchen, dat een Vrouw, zonder haar Man, geen Teſtament kan maaken, of gemaakt zynde, het zelve zonder zyn Conſent niet mag verbreeken. Evenwel is het waar, dat Man en Vrouw, te ſaamen een Mutueel Teſtament gemaakt hebbende, dat hy of zy, die dit Teſtament buiten des anderen kennis komt te verbreeken, een ſchandelyk bedrog pleegt; ja het is notoir, dat een Vrouw, zonder weeten van haar Man, een onderling Teſtament verbreekende, een haatelyk ſtuk begaat, dat van geene Trouwloosheid kan vrygeſprooken worden; want twee Echtgenooten ſtellen elkander, ter goeder trouwe, door een Mutueel Teſtament, tot Erfgenaamen aan; de een maakt zonder weeten des anderen, een ander Teſtament, en ſtelt een ander tot Erfgenaam aan, zonder haar Man daarvan kennis te geeven, opdat hy ook niet van intentie mogt worden om te veranderen, dus op eene Erffenisſe loerende, die zy niet dan

door onderlinge gedienſtigheid verdiend hadde: Het recht laat dit wel toe, en men vindt 'er dagelyks voorbeelden van; doch het is een verfoeielyk gedrag, ten zy daartoe eene wettige oorzaak gegeeven zy.

(*g*) Indien men een Teſtament wil herroepen, waarin de Clauſule *Derogatoir* is geſteld, waarvan men den inhoud heeft vergeeten, moet men in het nieuwe Teſtament, in Subſtantie zeggen: „ Revoceerende alle voorgaande Teſtamenten en Codicillen; niettegenſtaande in dezelven mogten „ gevonden worden de Clauſule Derogatoir; als verklaarende „ hy Comparant, daarvan geene kennisſe of geheugenisſe te „ hebben. " Maar zoo het laatſte Teſtament, tien jaaren laater dan het eerſte gemaakt was, zonder daarby zelfs eenig vermaan van zoodanige Clauſule Derogatoir te doen, als in het eerſte Teſtament vervat mogt zyn, zou het eerſte nogtans vervallen en het laatſte beſtaan.

(*h*) Integendeel wordt verſtaan dat de voorgaande Teſtamenten niet gerevoceerd zyn, als by een laater Teſtament eenig verzuim geſchiedt is van de uiterlyke plegtigheden; als by voorbeeld: van geen genoegſaame of wettige Getuigen, *enz.* of by verzuim van nog weeſenlyker vereiſchtens, als het benoemen van geen Erfgenaam, *enz.* dewelken eene Diſpoſitie onbeſtaanbar maaken.

(*i*) Aangaande de herroeping van de Donatie *Cauſa Mortis*, ſtaat aan te merken dat dezelve geen kragt verkrygt dan na den dood van den Donateur, en daarom in allen deele by eene maaking by uiterſten wille vergeleeken wordt; en daarom door den Donateur kan gerevoceerd of herroepen worden. Zoo ook aangaande de Donatie *in ter Vivos*, by aldien 'er wel zoodanig eene Donatie gemaakt, maar nog niet geaccepteerd was; en dan zou de Donateur dezelve kunnen revoceeren; maar geaccepteerd zynde, is dezelve onherroepelyk.

11) Na de herroeping van de voorgaande Teſtamenten, Codicillen, *enz.* Gaat de Teſtateur over tot het maaken van de Legaaten en Prælegaaten. Alvoorens hy Teſtateur is komende ter nadere Diſpoſitie, zoo verklaart hy Comparant te legateeren, aan . . . . . of te Prælegaateeren aan. . . . .

12) Hierop moet de benoeming van den Erfgenaam volgen, met deeſe bewoordingen, „ En nu komende tot nadere dis„ poſitie, zoo verklaart hy Comparant te Nomineeren en „ te inſtitueeren, tot zynen eenigen en Univerſeelen Erfge„ naam. . . . . ende dat in alle zyne overige na te laatene „ goederen, roerende ende onroerende, Actien en Credi„ ten, zoo en in diervoege als by dezelven met den dood „ zal

www.libtool.com.cn
„ zal komen te ontruimen en na te laaten." Doch hieromtrent ſtaat in het byzonder aan te merken.

(*a*) Dat roerende, onroerende goederen, Actien en Crediten, wel degelyk moeten uitgedrukt worden, omdat ieder eene byzondere Specie van goederen bevat. Maar men heeft geen Goud, Zilver, Meubelen, Gelden, byzonder te noemen, om dat hetzelve geen vierde Specie uitmaakt, behoorende onder de roerende goederen.

(*b*) Wanneer 'er meer dan een tot Erfgenaamen geïnſtitueerd worden, en men wil dat de een een grooter gedeelte dan de ander zal genieten, moet men duidelyk ter neder ſtellen, in welk gedeelte van de Erffeniſſe ieder van hen geïnſtitueerd wordt, anders is het alzo te verſtaan, dat zy te ſaamen, en in gelyke deelen zyn geïnſtitueerd geworden.

(*c*) Wanneer een van de geïnſtitueerde Erfgenaamen voor den Teſtateur was overleeden, zoude de andere geïnſtitueerde Erfgenaamen dat gedeelte by aanwas verkrygen, en dat gedeelte zou geenſints behooren aan de erfgenaamen *ab inteſtato* van den Teſtateur.

(*d*) Maken twee gehuwde Perſoonen een mutueel *Teſtament* ſtellende elkander tot Erfgenaam. dan doet men ze zeggen: „ En verklaaren zy Comparanten de eerſt ſtervende den „ Langſtleevende van hen beiden, te Nomineeren en te In„ ſtitueeren tot zyne of haaren eenigen univerſelen Erfgenaam „ of Erfgenamen."

(*e*) Wordt het Teſtament gemaakt tuſſchen Ouders en Kinderen, Grootvader of Grootmoeder en Kindskinderen, Oom en Moeijen, Nichten en Neeven, zoo is men altoos gewoon daar by te voegen; en by overlyden van dezelven, hunne wettige deſcendenten by repreſentatie," Ten waare de Tes„ tateur het uitdrukkelyk anders begeert."

(*f*) Zoo de Teſtateur zyne naaſte vrienden riep tot zyne Succeſſie by Staken of Stammen, en niet by hoofden, zoo introduceert het eerſte het *Jus repræſentationis* of 't Regt van plaatsvulling, zelfs in zoodanige gevallen daar het anderſints, naar 't verſterfrecht, geen plaats zou mogen hebben. De *Inſtitutie* kan ook geſchieden door *Subſtitutie*, als zynde een tweede inſtitutie, of weder inſtelling in de plaats van den geïnſtitueerden; dit kan plaats hebben zo wel omtrent vreemden als naaſtbeſtaanden, om by iemand voor overlyden, of in geval dat zoo een gemeen Erfgenaam konde of mogt zyn, of dat die de Erffeniſſe kwam met de voet te ſtooten, en niet wilde aanvaarden, alsdan in de plaats van de geïnſtitueerde Erfgenaam te ſuccedeeren, en die ſubſtitutie, kan niet alleen tot een, maar tot meerder Perſoonen uitgeſtrekt worden: doch hier ontrent ſtaat nog te letten:

(*a*) Dat

(*a*) Dat men zetten moet, *by Overlyden* van den geïnſtituëerden Erfgenaam, voor den Teſtateur, want zoo men gezegd hadde *by overlyden*, zou door die Subſtitutie ſtilzwygende, een *Fidei Commis* ingevoerd worden.

(*b*) De *Subſtitutie* verkrygt ondertuſſchen haar effect van de *Inſtitutie*, en indien een Teſtament niet beſtaanbaar is ten opzigte van de *Inſtitutie*, kan het zelve ook niet beſtaanbaar zyn ten reguarde van *Subſtitutie*; inzonderheid niet als de *Subſtitutie* gedaan is op dezelfde Conditie als de *Inſtitutie*; en het gebrek of Mangel van de Conditie, excludeert zoo wel de Geſubſtituëerde als de geïnſtituëerde.

(*c*) In Rechten wordt verſtaan dat de conditie by de *inſtitutie* gevoegd, in de ſubſtitutie mede voor herhaald wordt gehouden.

(*d*) Zoo de *Subſtitutie* gedaan is onder deeſe conditie: „ by „ aldien dat de Erfgenaam zonder kinderen komt te ſterven", en de Erfgenaam een kind nalaat, al kwam het aanſtonds na hem te ſterven, zoo blyft de geſubſtituëerde voor altyd van die Erffenis uitgeſlooten.

(*e*) De *Subſtitutie* vergaat, zoo haaſt als de Erffenis by den geïnſtituëerden Erfgenaam is aanvaardt; als daardoor toonende met 'er daad Erfgenaam te zyn: of dat de geïnſtituëerde komt te overlyden, omdat dit Recht niet overdraaglyk of transmiſſibel is, noch overgaat op zyn Erfgenaam.

14) Wanneer 'er Octroy verleend is om van zyne Leengoederen te mogen diſponeeren, met de Clauſule van Subſtitutie, zoo verkrygt de Teſtateur daardoor alleen recht om maar eens te mogen Subſtituëeren, en alle verdere Subſtitutie is nul en van geener waarde, ten ware hy eene nieuwe Acte daartoe alvoorens had verkreegen.

15) Een ſimpel Octroy is niet genoeg om Leengoederen *Fidei Commis* te maaken, of de Leengoederen onder de Erfgenaamen te verdeelen, of dat men Leengoederen wil legateeren; want daartoe moet men alvoorens een ſpeciaal conſent van den Leenheer verkreegen hebben.

16) Geene Subſtitutie kan voor *Fidei Commis* gerekend worden; maar wanneer de Subſtitutie, onder zekere Reſtrictie of conditie voor den geïnſtituëerden plaats heeft, by voorbeeld: dat hy tot zeker feit gehouden of verbonden is, of wel dat hy zonder kind of kinderen na te laaten, kwam te overlyden, zoo kan de geſubſtituëerde van den geinſtueerden Erfgenaam eiſſchen ſtaat en Inventaris, mitsgaders *ſuffiſante Cautie* of borg voor de reſtitutie van de Erffeniſſe.

17) De Inſtitutie of Erfmaaking kan geſteld worden onder verſcheide conditien, of onder een enkel *indien*; by voorbeeld, indien hy getrouwd is, of indien hy kinderen heeft, ge-

www.libtool.com.cn

geprocreëerd by zyne huisvrouwe *enz.* Maar zoo 'er meer dan een *indien* by de inſtelling tot Erfgenaam is gevoegd, en die conditien op eene ſaamenvoegende wyſe geſteld zyn, zoo moeten ze allen vervuld worden; maar zoo de conditien afzonderlyk geſteld zyn, by voorbeeld: *dat, of dat, of dat*, dan behoeft maar een daarvan vervuld te worden. — Zoo kan men iemant tot Erfgenaam inſtitueeren: *indien by in Rechten Studeert: Indien A en B* trouwt: *Indien C ongetrouwd blyft.* Doch de bygevoegde Conditie, dat de Erfgenaam of Erfgenaame, Zoon of Dogter, zig niet in huwelyk zal mogen begeeven, is in Rechten onbeſtaanbaar, als tegens de vryheid des huwelyks aanloopende; maar genomen dat een Neef of Nigt, die men tot Erfgenaam wilde aanſtellen, toonde te willen trouwen met A, en 'er wettige bewyſen zyn, of vehemente preſumptie, van het kwaad, oneerlyk en ondeugend gedrag van A, dan kan de Teſtateur bepaalen, indien de geïnſtitueerde Erfgenaam komt te trouwen met A, dat hy of zy alsdan de Erffenis zal moeten overgeeven aan B; maar zoo 'er niets weeſenlyks op de deugd en het gedrag van A te zeggen is, en die uitſluiting alleen is geſchiedt omdat A niet ryk genoeg is, dan zou die conditie vervallen; want de conditien moeten gegrondt zyn op de rechtvaerdigheid en betaamelykheid, om beſtaanbaar te weeſen.

18) De Erffenis wordt gezegd getransmitteerd te worden of over te gaan op de Erfgenaamen van den geïnſtitueerden Erfgenaam, wanneer de Erfgenaam, in de nederdaalende of opklimmende linie, zoo kort na den Teſtateur komt te overlyden, dat hy de Erffenis nog niet heeft kunnen aanvaarden; ook zoo de Erffeniſſe aankomt van eene Zylinie, en de geïnſtitueerde Erfgenaam dezelve aanvaard heeft; maar heeft hy die Erffenis nog niet aanvaard, dan wordt ze ook niet getransmitteerd op deszelfs Erfgenaam.

19) Zoo 'er kinderen zyn, moet de Teſtateur in het maaken van zyn Teſtament, vooral zoo het mutueel is, zorge draagen voor de opvoeding van die kinderen; inwelk geval men gemeenelyk bepaald: „ Dat de langſtleevende gehouden zal zyn, „ de kinderen, ſtaande het huwelyk verwekt, behoorlyk te „ onderhouden en op te voeden, tot derzelver mondige da„ gen, of tot de Jongmans 20 en de Dogters 18 Jaaren oud „ zullen geworden zyn, of eerder huwelyke ofte andere ge„ approbeerde Staaten." Hieromtrent ſtaat in het byzonder aan te merken:

(*a*) Onder de woorden: *te onderhouden en op te voeden*, wordt naar Rechten begreepen, niet alleen de kinderen te voorzien van ſprys en drank; maar ook van kleeding, wooning, havenis, gemak en tucht, onderwyſing en leezing, naar ieders ſtaat

ſtaat en gelegenheid; zelfs het bezorgen van Medicamenten, in Cas van Ziektens, verder al het noodzaaklyke tot behoudenis van 's Menſchen leeven; maar niet het overvloedige.

(*b*) Doch men moet daarby bepaalen, hoe lang dit onderhoud duuren zal, omdat de belofte van alimentatie zonder byvoeging van den hoelange, eene alimentatie is die zig tot den dood uitſtrekt.

(*c*) Men zou hieromtrent kunnen vraagen, of de Ouders, of wel de langſtleevende van dezelven, verbonden zyn de kinderen te alimenteeren, van koſt en klederen te voorzien, en te onderhouden; indien de kinderen van zigzelven eenigſints gegoedt zyn? Volgens ons recht is het notoir, dat de Ouders niet gehouden zyn om hunne kinderen te alimenteeren, wanneer zy van zigzelven genoegſaam daartoe gegoedt zyn; want gelyk het natuurlyk is dat de Ouders hunne onmondige kinderen onderhouden, als zy geen ander middel van beſtaan hebben, zoo is het ook redelyk dat zy zigzelfs onderhouden, als zy de middelen daartoe hebben; want anders zouden de Ouders geſtadig moeten arbeiden voor de kinderen, en de kinderen gevoedt worden met het zweet en den arbeid der Ouderen; en dus zouden de Ouders blyven zugten terwyl de kinderen ryk wierden, 't geen de onredelykheid zelve zoude zyn. Doch dit heeft geen plaats, wanneer de Ouders, by uitkoop of gedaan bewys, zig tot de alimentatie verpligt hebben, of dat de Erffenis onder die voorwaarde aanvaard is. Echter worden aan de Ouders, zelfs in dit laatſte geval, de kinderen van elders goederen toevallende, de vrugten van die goederen toegeweeſen, tot betere alimentatie en onderhouding van de kinderen.

(*d*) Dewyl de Ouders gehouden zyn hunne kinderen te Alimenteeren, zoo wordt daarentegen, al het geene de kinderen, nog in de koſt van hunne Ouderen zynde, door arbeid of winſt komen te verkrygen, ten behoeve van deeſe hunne Ouders, tot derzelver vollen eigendom alleen verkreegen. Hiertoe behooren zelfs de vereeringen die aan de kinderen gedaan worden, als dezelven verkrygende uit hoofde van hunne Ouders, gelyk met Pillegiften, omdat het kind nog geene verdienſten heeft; doch dit zou geen plaats hebben, indien de veréerder het tegendeel uitdrukkelyk begeerd had.

20) Vervolgens moet men niet vergeeten om de kinderen te inſtitueeren in de *legitime portie*: waaromtrent ſtaat aan te merken:

(*a*) Dat een kind, in deszelfs *legitime portie* voorby gegaan zynde, de Erfmaaking daardoor kan doen vervallen, waar omtrent alsdan het Verſterfrecht zou moeten agtervolgd worden, blyvende de uiterſte wil voor het overige kragtig en

van

www.libtool.com.cn

van waarde in alle zyne deelen: ja, genomen dat zoodanig kind, aan 't welke men verzuimd had de legitime portie te maaken, voor den Teſtateur overleden was, zoo zoude zoodanig een Teſtament, volgens de uitdrukkelyke woorden van de wet, niet beſtaan; maar, de kinderen in de ligitime portie geïnſtitueerd zynde, zoo mag de Teſtateur al het overige vryelyk, zelfs aan vreemden, wegmaaken.

(*b*) Men kan ook bepaalen: „ Dat aan de kinderen te ſaa- „ men zal worden uitgekeerd, de ſomma van *f* .... voor „ en in voldoening hunner Legitime Portie," met betuiging dat die ſomme meer bedraagt, dan de legitime Portie bedraagen zoude.

21) Dan moeten de Teſtateurs zeggen, wat Verſterfrecht zy verkieſen, noopens het Verſterfrecht van hunne kinderen; en gemeenelyk verkieſt men het *Aasdoms*, met verwerping van het *Schependoms-Verſterfrecht*, omdat een langſtleevende, by afſterven van zyn kind of kinderen, beneden de jaaren, of zonder Teſtament of Deſcendenten overlydende, daardoor derzelver Erfgenaam wordt. Doch hier ſtaat aan te merken:

(*a*) Heeft het *Schependoms Verſterfrecht* plaats, dan zegt men: „ En is Cas de eerſtſtervende mogte komen te overlyden „ zonder wettige deſcendenten na te laaten, en het bedde „ van zyne ofte haare Ouderen, alsdan nog niet geſcheurd „ mogt zyn, zoo inſtitueert hy of zy, dezelven in hunne le- „ gitime Portie."

(*b*) Om eenigermaate de vexatie en kwelling der kinderen, omtrent de langſtleevende hunner Ouderen te beteugelen, die ſomtyds door drift of opſtooking, de langſtleevende afvergen, het leveren van ſtaat en invertaris des boedels, zoo en in diervoege dezelve geweeſt was op het overlyden des eerſtſtervenden der Ouderen, om daaruit te konnen zien of zy in hunne Legitime Portie niet verkort zyn; waardoor de langſtleevende in de moeielyke omſtandigheden geſteld wordt, van zynen of haaren ſtaat en gelegenheid van zaaken te moeten ontdekken, zoo kan men by het bovenſtaande voegen: „ Doch „ ingevalle het voorſchreeven kind of kinderen ſuſtineerden „ met de voorſchreeven Somme van Penningen, in hunne „ Legitime Portie te zyn verkort, contrarie het gevoelen der „ Teſtateuren, en dat dezelven van den langſtleevende kwa- „ men af te vergen, eenen Staat en Inventaris der na te laa- „ tene goederen; zoo zal zoodanig een kind of kinderen, als- „ dan, naar ſcherpheid van Rechten, alleen worden geïnſti- „ tueerd in hunne Legitime Portie." Want Staat en Inventaris te moeten geeven, kan nooit by den langſtleevenden ontgaan worden, indien de inſtitutie geſchiedt is in de legiti-

me

me portie, den kinderen naar rechten Competeerende, dewyl men anderſints nooit zoude kunnen weeten wat de regte begrooting van de Legitime Portie was; invoegen hetzelve met meerder billykheid en redelykheid kan en mag gevorderd worden, dan wanneer men eene vaſte Somme, voor en in voldoening van de legitime portie, die men verklaart, dezelve te boven te gaan, uitdrukkelyk vaſtgeſteld heeft, gelyk de kinderen, by het eiſſchen van Staat en Inventaris, dan nooit iets kunnen winnen, maar altyd moeten verlieſen.

22) Zoo dra Teſtateurs goedvinden hunne kinderen of een vandien te ontërven, zoo moeten de redenen daarvan wel klaar en duidelyk uitgedrukt worden, en dit mag alleen geſchieden ter preſentie van twee Schepenen, als getuigen.

23) Dan gaat men voort tot het aanſtellen van Voogd, Executeur, *enz.* waaromtrent wy hier aanmerken.

(*a*) Dat de langſtleevende der Teſtateurs, tot Voogd of Voogdeſſe kan aangeſteld worden, met deeſe woorden: „ en verklaaren zy Comparanten, den langſtleevende van hun beiden aan te ſtellen tot Voogd ofte Voogdeſſe, over hunne na te laatene kinderen, met magt van aſſumptie en Surrogatie tot den einde toe," hebbende het eerſte plaats by het leeven van den langſtleevenden, en het laatſte na deszelfs dood; waaromtrent ſtaat te noteeren, dat het noodeloos is, daarby te zetten: *met volkomen magt*, enz. de Voogden Competeerende, dewyl zulks van zelve ſpreekt.

(*b*) Maar zoo die Voogden met de Magt van Aſſumptie en Surrogatie, ſpeciaal niet zyn voorzien, dan hebben zy geen vermogen, van by hun leeven, iemant by zig te voegen, of na hun dood, andere Perſoonen, in hunne plaats, tot Voogden aan te ſtellen; want dan zou hunne qualiteit maar perſooneel en geduurende hun leeven zyn; kunnende geene andere perſoonen in hunne plaats Subſtitueeren, dan door aldus ſpeciaal daartoe geautoriſeerd te zyn.

(*c*) De wederzydſche Teſtateurs kunnen ook by Teſtament voorzien, omtrent zekere geſubſtitueerde Voogden, welken de Voogdye niet aanvaarden mogen, voor en aleer de langſtleevende der Teſtateuren, als geïnſtitueerde Voogd of Voogdeſſe, overleden is.

24) Zoo de Teſtateurs goedvinden, de Weeskamer te Secludeeren, het geene zy vryelyk mogen doen, zoo moet zulks expreſſelyk geſchieden, op deeſe wyſe; „ Wyders Secludeerende uit hunne nalaatenſchap, alle Heeren Weesheeſteren, alwaar hun lieder Sterfhuis zoude mogen komen te vallen, en ſpeciaallyk te deeſer Stede." — Hier ſtaat aan te merken:

(*a*) Zoo de Weeskamer niet uitgeſlooten was, zoo zoude na het

www.libtool.com.cn

het Sterfval der genomineerde Voogden, en indien door hen geene Aſſumptie of Surrogatie van andere Perſoonen, volgens de verkregene magt tot hetzelve gedaan was, de Weeskamer alsdan in derzelver plaats kunnen komen.

(*b*) Zoo de Weeskamer door den Teſtateur of de Teſtateuren eens uitgeſlooten is, zoo blyft dezelve in 't vervolg altyd uitgeſlooten; invoegen dat een Teſtamentaire Voogd, voor het eindigen der meederjaarigheid van zyne Weeskinderen, komende te ſterven, zonder Surrogatie of aanſtelling van andere Voogden gedaan te hebben, de voorſchreeven Weeskinderen niet geraaken onder het opzigt van de Weeskamer, maar daar wordt dan een andere Voogd, door het Gerecht, als Oppervoogden, in de plaats aangeſteld, waartoe gemeenelyk de naaſte Bloedverwandten worden verkooren, of een vreemden, nadat de Bloedverwandten daarop gehoord zyn.

(*c*) Wanneer het moeten kennen van de Weeskamer, onder zekere Conditie, wordt gerequireerd, zoo blyft dezelve uitgeſlooten, indien deeſe Conditie niet wordt volbragt.

(*d*) Ten opzigte der Suppoosten van den Hove, en derzelver kinderen, behoeft de Weeskamer niet uitgeſlooten te worden, dewyl zy niet ſtaan onder eenige byzondere Weeskamer, maar direct onder het Hof, als Oppervoogden.

25) Beide de Teſtateurs, of een van beide, kunnen aan zig reſerveeren het *Recht van Clauſule Reſervatoir*, naamelyk om ten allen tyde, na het paſſeeren van 't voorſchreeven Teſtament, *in dorſa*, dat is op den rug, of *in margine*, dat is op den kant der Groſſe van hetzelve, onder hunne eigene handtekening, of wel by eenige andere getekende Geſchriften, Cedullen en Memoriaalen, met byvoeging van het jaar en den dag, zoodanige Legaaten en Prelegaten te maaken en te beſpreeken; mitsgaders in hunnen uiterſten wil te mogen maaken zoodanige veranderingen, als zy Teſtateuren in 't vervolg te raade mogten worden; houdende hetzelve van zoodanige kragt en waarde, als of het zelve van woord tot woord in hun Teſtament geinſereerd en beſchreeven was.

26) De Teſtamentaire Diſpoſitie wordt gemeenelyk dus beſlooten: „ Al het gunt voorſchreeven ſtaat, den Comparant „ of Comparanten, duidelyk voorgeleeſen, ende door hen, „ zoo zy zeiden, wel verſtaan zynde, begeeren dat dit In„ ſtrument zyn volkomen kragt zal hebben, 't zy als Teſta„ ment, Codicil ofte Gifte uit zaake des doods, zoo en in „ diervoege als hetzelve naar Rechten, Statuten en Coſtumen „ zal konnen en vermogen te beſtaan."

27) Hierby kunnen de Teſtateurs de *Clauſule Derogatoir* voegen, op deeſe wyſe: „ Dat hunne Teſtamenten, Codicillen, „ of eenige Actens van uiterſten wille, na deeſen door hen

wordt van twee perſoonen gezegd die zeer digt by elkander ſtaan, en malkander de waarheid droog in het gezigt zeggen.

TÊTE CHEVRE. Zie het Artykel CAPRIMULGUS.

TÊTE DU PONT. Is eene Schans die men by eene Brug en by een Water opwerpt, om voor den Vyand, onder het Kanon van die Schans, te kunnen wyken.

TETHIS of TETHYS. Dogter van den Hemel en van de Aarde en Vrouw van den Oceaan, die 'er een groot getal Nimphen van had, genaamd Oceanitides of Oceanies, naar den naam van hunnen vader. Men moet deeſe Tethys niet vermengen met *Thetis*, Dogter van Nereus.

TETHIYS. Dit is eene ſoort van Plantdier, dat zig aan de Rotſen hegt, en ſomtyds mede op de Oeſters. Zyne huid is zoo hard als die van de Holothuriën. Het heeft twee gaatjes aan ieder uiteinde, waarvan het eene byna onmerkbaar is, en waardoor 't het water inzuigt en uitwerpt. Zyne gedaante is langwerpig. De kleinſte opening dient hem om zig te ledigen, en de grootſte om te ontvangen. Dit Zee-Inſect is roſ of Saffraanverwig. Wanneer men het drukt ſpringt het water uit de beide openingen. DONATI zegt dat deeſe Ligchaamen overeénkomſtig met de *Zee-Schuimen* zyn; maar dat hun ſaamenſtel meer werktuiglyk is; want zy bezitten de eigenſchap om van plaats te veranderen, en zy beweegen zig door zigzelven. Het is eene beziens waardige zaak, hoe deeſe voortbrengſels, alleen door de noodzaakelykheid van hunnen aart en werktuiglyk geſtel beſtuurd worden, en beweegingen volgen die zy niet kennen, omdat zy noch hoofd, noch oogen bezitten, 't geen onontbeerlyke deelen zyn, om zig met bewuſtheid te beweegen. Onze Schryver zegt zelfs dat zy geen van die Ingewanden bezitten die het noodzaakelykſte ſchynen om te konnen leeven en hunne ſoort te vermeerderen. Deeſe Weeſens zyn ontegenſpreekelyk Dieren, ten opzigte van het gevoel en de beweeging; en zy gelyken naar Planten, door de eenvouwdigheid van hunne vorming en werktuiglyk geſtel. Hierom plaatſt men de Tethys onder de Plantdieren of *Zoophyten*.

TETHYIA. *Spherdocles*. Is een Schulpviſch, die men ſomtyds aan de Oeſters vaſt vindt. Zyn Schulp heeft eene bolronde, hobbelige gedaante, maar is zoo hard niet als de andere Schulpen. Zyn vleeſch is ſponsagtig. Hy is windbreekend, goed in Nierpynen, Heupjigt, en om den Steen af te dryven.

TETRACERA. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *polyandria-tetragynia* Klaſſe der Planten, zonder eenig bloemblad: de vrugt beſtaat uit vier langronde Kapſels, ieder ſaamengeſteld uit eene enkelvouwdige *valva*, zig openende door eene

Sutu-

www.libtool.com.cn

Sutura in het bovenſte gedeelte, en bevattende alleenlyk één Cel, met talryke, rondagtige en gedekte Zaaden.

TETRACHORDIUM. (In de *oude Muziek*) Eene Saamenſtemming, beſtaande uit vier graaden of intervallen, en uit vier Leden of klanken; wordende door de Ouden insgelyks genaamd *Diateſſaron* en by ons (de Engelſchen) a *Fourth*, een vierde.

TETRACTISCHE REKENKONST. Is die waarin men maar met 1, 2, 3 en 0 rekent, en maar tot 4 telt, zoo als wy in 't gemeen tot 10 tellen. WEIGEL heeft dezelve verzonnen en beſchreeven. Maar, vermits zy, nochte in 't gemeene leeven, nochte in de Weetenſchappen, eenig nut geeft, (want hierin heeft de *Arithmetica binaria* den voorrang omdat dezelve de wetten van den voortgang der getalen ten gezwindſte ontdekt) zoo heeft dezelve by de *Mathematici* weinig ingang gevonden. Wie ondertuſſchen van deeſe Rekening een naauwkeurig onderrigt begeert, kan zig van WEIGELS bericht bedienen, onder den tytel van: *Aretologiſtica vel Logiſtica Virtutum Genitrix*, 't welk in het Jaar 1687, te Neurenburg, in 8°. uitgegeeven is.

TETRADECARHOMBIS. (In de *Natuurlyke Hiſtorie.*) De naam eener ſoort van Foſſilia, van de Claſſe der *Selenites*, beſtaande uit veertien vlaktens.

De kenmerken van deeſe ſoort zyn, dat de Ligchaamen van dezelve naauwkeurig van dezelfde gedaante zyn met de gemeene Selenitæ; maar dat in deeſe, ieder van de Eindvlaktens in tweën verdeeld is, en daar zyn, door dit middel, agt van deeſe vlaktens in de plaats van vier. Van dit geſlacht zyn maar drie bekende ſoorten. 1. Eene dunne, doorſchynende, met dwarſſe veſelingen (*Filamenta*), welke menigvuldig gevonden wordt in de Leemkuilen van Northamptonshire, en van eenige andere ſtreeken. 2) Eene doffe, dikkere ſoort, met zeer ſchraale ſchuinſche veſelingen; dit is eene zeer zeldſaame ſoort, en wordt, voor zoo veel men weet, alleenlyk gevonden in Leiceſtershire, in de geele tichelkley, en op kleine dieptens. En 3 eene groote ſchaalagtige ſoort, aanmerkelyk lang, en van eene zeer ruwe oppervlakte. Deeſe wordt in Yorkshire gevonden, en dat ſomtyds los, aan de kanten der Bergen, doch zy zyn gemeenlyker bedolven in de beddingen (*ſtrata*) der kley.

TETRADIAPASON. Een muſicaale koord, anderſints genaamd eene vierdubbele diſpaſon of agtſte, *Octaaf*.

TETRADITÆ. Een naam dien men geeft aan veelerlei ſecten van Ketters. De SABBATHIAANEN wierden *Tetraditæ* genaamd, omdat zy Paaſchdag op den vierden dag namen, of op woensdag. De MANICHEËN, en anderen, die eene *Quaternitas*

www.libtool.com.cn
nitas in p'aats van eene *Trinitas* in de Godheid ſtelden, wierden ingelyks *Tetraditæ* genaamd. De Navolgers van PETRUS FULLENSIS droegen denzelfden naam, omdat zy, door de byvoeging, die zy by het Driemaal Heilig deeden, om eene dwaaling ſtaande te houden welke zy leerden, geloofden dat in het Lyden van onzen Zaligmaaker, geen byzonder Perſoon van de Godheid geleden had, maar wel de geheele Godheid.

TETRADRACHMUS. Eene Griekſche Munt, die omtrent op tweeëndertig Sols en zeven Deniers Franſche Munt uitkwam.

TETRADYNAMIA. (In de *Botanie.*) Eene Klaſſe der Planten, welker bloemen vier van dezelver Stamina ſterker hebben dan de reſt: dezelven worden doorgaands gekend doordien de vier ſterke Stamina langer dan de anderen zyn.

De *tetradynamia* van LINNOEUS, beſluit alle de geene die door TOURNEFORT *Cruciformes*, en door RAY *ſiliquoſæ* en *ſiliculoſæ* genoemd worden.

De algemeene kenmerken van dezelven zyn de volgende: het *Perianthium* is van eene langronde gedaante, en beſtaat uit vier bladen, die ovaal, langrond, hol, ſtomp en tot malkander hellende zyn, en zy zyn aan den baſis gebult; deeſe allen vallen met de bloem af, en ſtaan by paaren; de tegengeſtelden altyd gelyk in lengte zynde, is deeſe kelk eigenlyk het *Nectarium* van de Plant, en by deeſe gelegenheid komt het dat ze bultig is aan den Baſis. De Bloem is van die ſoort, die door TOURNEFORT *cruciforme* genoemd wordt; ze beſtaat uit vier evengelyke bloembladen; dezelven zyn breed aan den top en ſtomp, en raaken malkander naauwelyks aan de zyden, en de inplanting van de Petals en van de *Stamina* is op dezelfde plaats.

De *Stamina* zyn zes pypvormige regtopſtaande veſelingen, de twee tegengeſtelden zyn van de lengte van de kelk, de andere vier zyn eenigſints langer, en zyn zoo lang niet als de bloembladen. De *Antheræ* zyn langrond en gepunt, dik aan den Baſis en regtopſtaande, met helmtjes (*Apices*) die zydewaarts buigen. Deeſe vindt men gemeenelyk naby de *Stamina*, en den meeſtentyd gehegt aan eenige korte veſelingen, en ſtaat naby derzelver baſis. Twee van de *Stamina* zyn dikwils geboogen of krom, dat ze niet kunnen drukken op deeſe baſt: en men ziet daarenboven dikwils dat twee korter zyn dan de reſt. Het vrugtbeginſel (*germen*) van de *Piſtilla* ('t ſtampertje) is boven het *Receptaculum* geplaatſt, en groeit dagelyks hooger en hooger. De ſtyl wordt ſomtyds niet gevonden, maar in zoodanige Planten die ze hebben, is ze van de lengte

www.libtool.com.cn

te der langſte *Stamina*. De *Stigma* ('t bloemmerk) is altyd ſtomp.

De vrugt of het kapſel is altyd een tweekleppige Peul, die dikwils twee Cellen bevat. Deeſe, wanneer ze ryp is, opent zig door het ſcheuren van de *Apex* tot den Baſis, en ze heeft altyd eene kleine vliesagtige Zelfſtandigheid, dienende tevens tot een *Septum*, wanneer de peul tweevakkig is; deeſe ſtaat uit boven of buiten de *Apex*, en is de eerſte grond (*rudimenta*) van het geene te vooren de ſtyl was. De Zaaden zyn rondagtig, en de Peul gemeenelyk ſmal en langrond.

Dit is eene zeer natuurlyke klaſſe van Planten, en is als zoodanig aangenomen, onder welken naam ook, door alle de Syſtematiſche Schryvers in de Botanie; en de Planten die daaronder begreepen worden, veronderſteld men in het algemeen Antiscorbutiek te zyn.

Ze wordt zeer natuurlyk geminderdeeld in twee reekſen, bevattende de eene de *Filiculoſa* en de andere de *Siliquoſa* Planten. De eerſten hebben eene korte Peul, de anderen eene lange en ſpichtige. De Peulen der eerſten hebben gemeenelyk meer overblyfſels van den ſtyl dan de anderen.

TETRAEDRON of TETRAHEDRON. (In de *Geometrie.*) Een van de vyf reguliere of platoniſche Ligchaamen of Soliduſſen, begreepen onder vier equilateraale en gelyke Driehoeken. Zie PLAAT CCLIV *Fig.* 1.

Het is door de Mathematici getoond, dat het vierkant van de zyde van een Tetraëdron is tot het vierkant van den Diameter van een Spheer, waarin ze kan begreepen worden, in eene Subſequialteraale ratio of verhouding: waaruit volgt dat de zyde van een Tetraëdron is tot den Diameter van eene Spheer waarin ze beſchreeven is, als $\sqrt{2}$ tot den $\sqrt{3}$, bygevolg is ze onäfmeetelyk.

TETRAETERIS. Is (in de *Chronologie*) een Cirkel, die in 4 jaaren voleindt wordt.

TETRAGONAAL-GETAL. Is een Polygonaal getal, 't welk uit de Somme van twee en meer getalen beſtaat, die in eene Arithmetiſche Progreſſie voortgaan, en waarin het verſchil der Leden 2 is. Als, in de Arithmetiſche Progreſſie 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, zyn de Tetragonaal getalen 1, 4, 9, 16, 25, 36, 49, 64, 81, enz. Want $1+3=4$, $1+3+5=9$, $1+3+5+7=16$ &c. Zy zyn met de Quadraatgetalen eenerlei.

TETRAGONIA LINNÆI. Is de *Tetragono-Carpus*, een ſappig, vet gewas, met eene eenbladige, viermaal gekorven Bloem, en eene vierhoekige drooge vrugtpeul.

TETRAGONIAS. Een naam die men geeft aan eene verheve-

ling, wier hoofd van eene vierhoekige gedaante is, en derzelver ſtaart is lang, dik en evenredig.

TETRAGONISMUS. (In de *Geometrie.*) Een naam die ſommigen gegeeven hebben aan de Quadratuur van den Cirkel.

TETRAGONOMETRIE. Is eene weetenſchap, om door middel van de Quadraat-Getalen te rekenen. Dezelve is door JOBUS LUDOLPHUS, wylen *Prof. Mathem.* te Erfurth, uitgevonden, en met de daartoe noodige Tafelen van de Quadraat-Getalen van 1 tot 100,000. onder den tytel *Tetragonometriæ Tabulariæ*, te Erfurth uitgegeeven. Deeſe rekening is ongemeen voordeelig, indien men groote getalen door malkander multipliceeren en divideeren zal, omdat men door eene geringe Additie en Subſtractie byna even zoo ſnel als door de *Logarithmus* te regt kan komen.

TETRAGONOTHECA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-polygamia-ſuperflua* klaſſe der Planten, met eene ſaamengeſtelde geſtraalde bloem, een paleisvormig *Receptaculum*, en een dons tot de Zaaden.

TETRAGONUM. (In de *Geometrie*) Een algemeenen naam van eene vierzydige Figuur, als een vierkant, Parallelogram, Rhombus of Trapezium.

TETRAGONUM. (In de *Aſtrologie*) Een Aſpect van twee Planeeten ten opzigte van de Aarde, 't welk men gemeenlyker *Quartile* noemt.

TETRAGONUS. (In de *Anatomie*) Eene Spier die men anders *Quadratus Genæ* noemt.

TETRAGRAMMATON. Eene benaaming door de Grieken gegeeven aan den Hebreeuwſchen Naam van God JEHOVAH, omdat dezelve uit vier Letteren ſaamengeſteld is.

TETRAHEDRUM. Zie het Artykel TETRAEDRON.

TETRAMETER. (In de *oude Dichtkunde*) Een Jambiſch Vers, beſtaande uit vier maaten of agt voet. Deeſe ſoort van Verſen wordt alleen gevonden in de boertende Poëeten, als TERENTIUS, *enz.* Zie het Artykel JAMBISCH.

TETRANDRIA. (In het Botaniſch Syſtema van LINNÆUS,) eene klaſſe van Planten, de vierde in orde, bevattende alle zoodanige Planten die tweeſlachtige Bloemen hebben, met vier Stamina of mannelyke deelen in ieder.

TETRAON. Zie de Artykels BERGHAAN en BERGHEN.

TETRAPETALOS FLOS. (In de *Botanie*) Eene benaaming die men geeft aan Bloemen die uit vier enkele *Petala* of bladen beſtaan, rondom het ſtampertje geplaatſt.

TETRAPHARMACUM. Betekent eene Artſenye die uit vier Ingredienten beſtaat.

TETRAPLA. (In de *Kerkgeſchiedenis*) Een Bybel, door ORIGENES in vier kolommen geſchikt, in ieder vanwelken eene onder-

www.libtool.com.cn

onderſcheidene Griekſche leeſing was, naamelyk die van AQUILA, die van SYMMACHUS, die van de SEVENTIGEN en die van THEODOTUS.

TETRAPODIUM. Was eertyds eene ſoort van Lofzang, welke men des Saturdags voor Paaſſchen gewoon was in de Griekſche Kerk te zingen; hebbende dien naam gekreegen, omdat dezelve uit vier Oden of Gezangen beſtond.

TETRAPTERA. (In de *Hiſtorie der Inſecten*) Een naam dien men geeft aan die orde van Inſecten, die vier vleugels hebben.

De Inſecten van deeſe order zyn zeer talryk, en hebben zekere zigtbaare onderſcheidingen in het maakſel hunner vleugelen, en worden daarom verdeeld onder vyf Klaſſen, naamelyk: de *Coleoptera*, *Scleroptera*, *Neuroptera*, *Lepidoptera* en *Hymenoptera*.

TETRAPTOTON. (In de *Spraakkonſt*) Een naam dien men geeft aan zulke defective Naamen, die enkel vier Caſus hebben; zoodanigen zyn *vicis*, *pecudis*, *ſordis*, *enz.* als beroofd zynde van den *Nominativus* en *Vocativus Singularis*.

TETRAPYRAMIDIA. (In de *Natuurlyke Hiſtorie*) De naam van een Geſlacht van Spars, vanwelke maar eene ſoort bekend is, zynde gemeeneiyk van eene bruinagtige kleur, en wordende in Saxen en in Devonshire gevonden, alsmede in Cornwall en andere Landſtreeken van Engeland, daar Tin gevonden wordt.

TETRARCHA. Dus noemde men vier Magiſtraatsperſoonen of Vorſten, onder welken de regeering eener Provintie of van een Koninkryk verdeeld was. In het Nederduitſch beteken het *Viervorſt*.

TETRARTA. Eene natte Maat by de Grieken, 't was het vierde gedeelte van de Cotylus.

TETRASTYLUS. (In de *oude Bouwkunſt*) Een Gebouw, en byzonderlyk een Tempel, met vier kolommen in deszelfs front.

TETRASYLLABICAAL. Een woord dat uit vier Syllabes beſtaat.

TETRATONON. (In de *Muziek*) Een naam waarby ſomtyds de overtollige Quint (*vyfde*) uitgedrukt wordt, als bevattende vier toonen.

TETRIX. Zie het Artykel BERGHAAN.

TETROBOLON. Is een Gewigt van vier Drachmen of een halve Once.

TETROBOLUS ÆGINÆUS. Eene Munt der Grieken, en deed zoo veel als een Schreckkenberger, of 5 Marien-Groſchen, of 3 Groſſchen en 4 Meiſſenſche Penningen.

TETROBOLUS ATTICUS. Is een Griekſche Munt, vertoonende

nende op de eene zyde Jupiter, en op de andere een Nagtuil. De waardy is 3 Meiſſenſche Groſchen.

TETTYGOMETRA. Is de veranderingshuid van de *Grasheppers* en *Springhaanen*, met welken zy, eer ze vleugels krygen, een tyd lang op zes pooten loopen, en dan *Bruchi* heeten.

TETYPOTEIBA. Is een Braſiliaanſch Gewas, dat op de Oranjeboomen pleeg te groeien, als 'er zekere kleine Vogeltjes, *Tetys* genaamd, hun drek op laaten vallen. De bladen hebben de gedaante van Myrtusbladen. Dit gewas hangt zig aan de takken der Boomen, en ſlingert 'er zig rondom gelyk Wynranken; doch groeit niet zelden zoo weelderig, dat het uitſterft. De gemelde Vogeltjes aaſen 'er op. Het verdeelt, zuivert, verdryft de Gezwellen aan Voeten en Schenkelen; is een middel voor de Waterzugt en zwakke Leden. Het wordt in Olie gekookt en uitwendig gebruikt. Het water daarop gegooten wordt als een middel voor de Vlieſen der oogen gebruikt.

TETZAUHCOALT. De Amerikaanen geeven deeſen naam aan eene ſchoone Slang van hun Land, die omtrent zevenentwintig duim lang is, en zoo dik als een vinger. Haare beeten zyn vergiftigd; haar rug is zwart; haar buik is bleek wit; haar ſtaart rood aan de bovenzyde, en haar buik en het onderſte van den ſtaart is met kleine zwarte vlakken geſpikkeld, SEBA geeft de afbeelding en beſchryving van twee Tetzauhcoalts. De eerſte is eene zeldſaame Braſiliaanſche Adder. De huid van het Mannetje is zeer pragtig, ſchoon zyne fraaiheid beneden die van het Wyfje is, maar haar kop is kleiner dan die van het Mannetje. De tweede vindt men in Mexico. Haar half gaapenden mond kan niets dan ſchrik inboeſemen; echter taſt zy alleen Dieren aan die zwakker zyn dan zy. Zy vlugt op het gezigt der Menſchen, en haare huid ſchynt een koſtbaar borduurwerk te zyn. Zie SEBA *Theſ.* II. *Tab.* 77. *n.* 2 en 3, en *Tab.* 80. *n.* 1.

TEUCER. Koning van Troade en Grootvader van Tros. Hy gaf zynen naam aan de Trojaanen, die ook Teucriaanen genoemd wierden.

'Er was eene andere Teucer, Zoon van Telamon en van Heſione, die uit zyn Land gejaagd wierd, omdat hy den dood van Ajax op Ulyſſes niet gewrooken hadde.

TEUCRIUM. *Batbengel.* Groeit op ruwe en bergagtige plaatſen; bloeit in de Maanden April en Mei. Het is een uitneemend Leverkruid, zoo dat het dienſtig is tegens alle Ziektens der Lever, Geelzugt, *enz.* Het komt voor het overige met de *Chamædrys* overéén. De ſtam is zoo dik als de kleinſte vinger, met een witten baſt overtrokken, en verdeelt zig in eenige kleine takjes, die twee en twee tegens elkander overſtaan.

www.libtool.com.cn

ſtaan. De bladeren zyn langwerpig en eenigſints rond, wat grooter dan die van de *Chamædrys*; aan de punten uitgebreidt, beneden wit, boven donkergroen en eenigſints bitter van ſmaak. De bloeſſem heeft de gedaante van keeltjes of buisjes, zynde boven uitgebreidt, en gelyk een *Labium* uitgeſtrekt, wit van kleur, ſtaande in eene kelk, die de gedaante van een klokje heeft. Na dat de bloeſſem voorby is, groeien in dezelve 4 Zaadjes, zynde byna gantſch rond. Dit Gewas groeit in warme Landen, gelyk in Sicilien, Italien &c. het blyft altyd groen. Het behoort tot de *didynamia-gymnoſpermia* Klaſſe der Planten.

TEUTATES, *Taauts*, *Theut*, *Thoys*, *Thoyt*, *Theutus* of *Thot*. Onderſcheidene naamen van Mercurius, die aangebeden wierd onder dien van TEUTOTES, in de Gaulen, waar men hem Menſchelyke Offerhanden deed. Zyn dienſt was in Egypten begonnen, waar hy geregeerd had onder den naam van *Athotes* of van *Thot*. Na zynen dood vereerden de Egyptenaars hem als een God, en gaven hem den hond tot een Symbolum. Zy vertoonden hem onder de gedaante van eenen Menſch met een' hondenkop, die men in 't Egyptiſch *Anubis* noemde. Dit was ook de naam die men aan Thot zelve gaf, verwarrende het kenmerk zelve met het voorwerp 't welke het vertoonde.

TEUTHIS. Een Vorſt van eene Landſtreek van Arcadie, vertrok met de Grieken naar de belegering van Troyen; maar in de Haven van Aulis zynde, kreeg hy twiſt met Agamemnon, die hem het beſluit deed neemen om terug te gaan. Van Gramſchap vervoerd zynde, kwetſte hy Pallas, die onder de gedaante van eenen Griek, hem wilde weêrhouden. Dit was eene bron van ongelukken voor hem en voor zyn Land.

TEUTHRAS. Zoon van Pandion, Koning van Silicien en van Myſien. Men zegt dat hy vyftig Dogters hadde en dat Hercules ze allen trouwde.

TEUTLAGO CAUHQUI. Zie de Artykels SERPENS en SLANG.

TEUTONISCH. Iets dat op de Teutons betrekking heeft, een oud volk van Duitſchland, woonende meeſt langs de kuſten van den Duitſchen Oceaan: dus is de *Teutoniſche Taal* de oude Taal van Duitſchland, die onder de Moedertaalen gerekend wordt. De Teutoniſche wordt nu genaamd de Germaniſche of Duitſche, en wordt onderſcheiden in Hoog- en Nederduitſch. De Hoogduitſche heeft twee aanmerkelyke Dialecten, naamelyk: (1) de Scandiaanſche, Deenſche of Gottiſche; waartoe behooren de Taalen die in Denemarken, Noorwegen, Zweden en Yſland geſprooken worden. (2) De

Sax-

www.libtool.com.cn
Saxiſche, waartoe behooren de onderſcheidene Taalen der Engelſchen, Schotten, Frieſen, en die van het Noorden der Elve. Tot de Nederduitſche behooren het Nederduitſch, Vlaamſch &c., welken in de Nederlanden geſprooken worden.

TEUTONISCHE ORDER. Eene Militaire Ridderorde, opgericht omtrent het einde van de twaalfde Eeuw, en dus genaamd om dat ze meeſt uit Germaanen of Teutons beſtond. De oorſprong, *enz.* van de Teutoniſche Order wordt gezegd deeſe te zyn. De Chriſtenen, onder Guy van Luſignan, de Stad Acre belegerende, eene Stad van Syrien, op de Grenzen van het Beloofde Land, ſommige Duitſchers van Bremen en Lubek, met medelyden aangedaan over de zieken en gewondden van het Leger, die de noodige verkwikkingen ontbraken, rigteden eene ſoort van Hospitaal op onder eene Tent, die zy maakten van het Zeil van een Schip, en kweeten zig dus van eenen liefderyken pligt omtrent dezelven. Dit gaf een denkbeeld tot het oprigten van eene derde militaire Order, in naarvolging van de Tempelieren en Hospitalieren. Dit oogmerk wierd goed gekeurd door den Patriarch van Jeruſalem, door de Aardsbiſſchoppen en Biſſchoppen der nabuurige plaatſen, de Koning van Jeruſalem, de Tempel- en Hospitaal-Heeren, en de Duitſche Lords en Prelaaten, toen in het Heilige Land; en Paus Calixtus de III beveſtigde het door zyne Bulle, en de nieuwe Order werd genaamd de Order der Teutoniſche Ridders van het Huis van St. Maria te Jeruſalem. De Paus vergunde hun alle de Voorrechten der Tempel- en Hospitaal-Heeren van St. Johannes, uitgenomen dat zy moeſten onderworpen zyn aan de Patriarchen en andere Prelaaten, en dat zy ſchatting zouden betaalen van alles wat zy bezaten. Anderen verhaalen dat de Teutoniſche Order te Jeruſalem opgericht wierd, voor dat de Stad Acre belegerd wierd. De Officiers van de Teutoniſche Order, toen zy in hun fleur waren, was de Grootmeeſter, die te Marienburg reſideerde; onder hem was de Groot-Commandeur; de Groot-Maarſchalk, die zyn verblyf te Koningsbergen had; de Groot-Hospitalier, die te Elbing woonde; de Drapier, die zorg voor de klederen moeſt draagen; de Theſaurier, die aan het Hof van den Grootmeeſter reſideerde, en veele Commandeurs, als die van Thorn, Culm, Brandenburg, Koningsbergen, Elbing, *enz.* Zy hadden insgelyks hunne Commandeurs van byzondere Kaſteelen en ſterktens, Advocaaten, Proveditoren, Intendenten &c. Deeſe Order is thans weinig meer dan de ſchaduw van het geene zy te voören was, hebbende ſlegts drie of vier Commanderyen, naauwelyks genoeg-

ſaam

www.libtool.com.cn

ſaam tot het gewoone beſtaan van den Grootmeeſter en zyne Ridders.

TEXEL. Een klein Eiland in de Provintie van Holland, in dat gedeelte 't welk men Noordholland noemt, tuſſchen de Duitſche en de Zuiderzee, 10 mylen van Amſterdam gelegen. Het wordt door de Zee-Engte, het *Maasdiep*, van Noordholland geſcheiden, is met een ſterk Kaſteel en eenige Dorpen voorzien, en heeft eene groote en beroemde Reede, waarop de Scheepen veilig liggen, en die ook tot eene verzamel en Bergplaats verſtrekt van de Hollandſche Oorlogſcheepen; terwyl dagelyks veele andere Scheepen daar in-en uitloopen. Voorts is dit Eiland beroemd vanwegens de heerlyke Schaapenkaas, die aldaar gemaakt en van daar verzonden wordt.

TEXT. Eene relative bewoording, onderſcheiden van Gloſſe of Commentarius, en betekenende een Origineel Diſcours, met uitſluiting van eenige noot of interpretatie. Dit woord wordt gemeenelyk gebruikt voor eene zekere Paſſage van de Heilige Schrift, door eenen Leeraar verkooſen om ten onderwerpe van zyne Redenvoering of Predikatie te dienen.

Een *Textboek* is, in veele Univerſiteiten, een Claſſique Schryver, zeer wyd door de Studenten geſchreeven, om plaats te geeven aan eene interpretatie die door den Hoogleeraar of Regent gedicteerd wordt, en in de tuſſchenruimtens geplaatſt kan worden.

De Spanjaards geeven den naam van *Text* aan eene ſoort van klein Dichtſtuk of opſchrift van verſen, geplaatſt aan het hoofd van eene Gloſſe, en maakende het onderwerp daarvan uit; wordende ieder vers uitgelegd, het eene na het andere, in den loop van de Gloſſe.

Text, in oude Wet Schryver, wordt toegeeigend aan het Boek van de vier Evangeliſten, by wege van uitneemenheid.

TEXT-ANTIQUA. TERT FRACTUUR. } Zie het Artykel LETTERGIETERS.

TEXTOR. Zie het Artykel WEEVER.

TEXTUARIL Een naam dien men geeft aan eene Secte der Caraïten, onder de Jooden. Zie het Artykel KARAITEN.

THA, Deeſe naam geeft men op de Afrikaanſche Eilanden aan de *Kameleon*.

THABOR. Een beroemde Berg in Galilea, by het groote veld Esdrelon, voordeeſen in den Stam van Sabulon gelegen, op welken de Verheerlyking van den Heiland der Waereld geſchiedt is.

THABORISTEN. Een tak of ſecte van de oude Huſſiten. Zy voerden het ſtuk der hervorming verder dan Huss gedaan had, ver-

www.libtool.com.cn

verwierpen het Vagevuur, de Oorbiegt, den Doop, de Tranſubſtantiatie, &c. Zy verminderden de zeven Sacramenten der Roomſchen tot vier, naamelyk den Doop, het Avondmaal, het huwelyk, en de Prieſter-Ordening.

THALAME. Deeſe naam gaf men aan die plaats der Tempelen, waar de Godſpraaken gegeeven wierden.

THALAMI CORDIS. De Hartekameren. Zie het Artykel VENTRICULUS.

THALAMITÆ, of THALAMII. Zoo wierden weleer te Athenen die geenen genaamd, welken in de Galeien op de onderſte bank roeiden. En die in het midden zaten noemden zy *Zugitæ*; en de bovenſten *Thranitæ*.

THALAMUS. Zoo noemt men het echte bed der Kruiden, of het middelſte deel des Bloemkelks, daar de *Stamina* in het *Piſtillum* zyn, en alwaar de bevrugting geſchiedt.

THALASSIA. Het nederdrukken des Bekkeneels.

THALASSIUS. Zie het Artykel BERILLUS.

THALASSUS. De God der Bruiloften. Eenigen gelooven dat het niet anders was dan een Vreugde-geroep; 't welk men dikwils by het trouwen herhaalde.

THALIA. Eene der Negen Zanggodinnen. Zy had de Voorzitting in het Blyſpel en de Lierdichten. Men vertoont haar onder de gedaante van eene jonge Dogter, met klimop gekroond, houdende een Masker in de hand.

THALIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van Planten, welker kenmerken niet volkomen bepaald zyn.

THALICTRUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *polyandria-polygamia* Klaſſe der Planten, is eene plant die ſteelen ſchiet ter hoogte van eenes Mans lengte, welken ſtyf, uitgehold, takkig, hoekagtig, van binnen hol, doorgaands roodagtig van kleur, naar het purper trekkende en ſomtyds groen zyn. De bladers zyn wyd uitgeſtrekt, in verſcheide langwerpige deelen verdeeld, vry breed, groen en blinkende. De Bloemen waſſen op de toppen; zyn klein; beſtaande ieder uit vyf blaadjes, die rondom een bos van helmſtyltjes van eene grasagtige kleur, rooswyſe geſchikt zyn. Deeſe bladers vallen ſchielyk af, omdat de bos van helmſtyltjes opengaande, de vaatjes die hen aan het voetſteeltje vaſthegten, aan ſtukken doet breeken, en dan blyft 'er niets over dan de helmſtyltjes. Als deeſe bloem is afgevallen, vormt zig een driehoekig Zaadhuisje, dat een langwerpig, geel, gevoord, zeer fyn en bitter Zaad in zig bevat. De wortel is geelagtig; loopt wyd uit met bogten; ſchiet looten op verſcheide plaatſen, en heeft een onaangenaamen bitteren ſmaak. Deeſe Plant groeit in de Velden en op andere vogtige plaatſen. Zy bevat veel weeſenlyk Zout en Olie in zig.

Zy

www.libtool.com.cn

Zy is openende, wondheelende, goed om het vergift te wederſtaan, den ſteen der Nieren te verbryſſelen; de Zweeren af te veegen en te zuiveren. Het Zaad is goed om de Bloedvloeden, Aambeyen en Maandſtonden te ſtuiten. De gift is een Drachma. Men blaaſt het Poeder daarvan in de Neusgaten, om de Neusbloedingen te ſtuiten. Zie eene Afbeelding van deeſe Plant op PLAAT CCLIII. *Fig.* 4.

THAMYRIS. Zoo wordt van ſommigen de heldere Ster in de Noordſche Kroon genoemd; anders ook *Lucida Coronæ* genaamd. Zie dat Artykel.

THANUS. De naam van eene oude waardigheid onder de Engelſchen en Schotten of Angelſaxen. Sommigen zeggen dat *Thanus* eene waardigheid was gelyk met den Zoon van een Graaf. CAMDEN wil dat *Thanus* alleenlyk gewaardigd wierd door de Officiers die 'er mede bekleedt waren. Daar waren twee ſoorten van *Thanus*, naamelyk die van den Koning en de ordinaare; de eerſten waren de geenen die den Koning aan zyn Hof opwagteden en verzelden, en die Landen onmiddelyk van den Koning in leen hadden. De ordinaare Thanuſen, of de *Thani minores*, waren de Lords van Ambagtsheerlykheden, die byzondere Jurisdictien hadden binnen hunne Grenzen, en over hunne eigene Leenhouders; deeſen veranderden hunne naamen voor die van Barons.

THAPSIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-digynia* Klaſſe der Planten, is eene Plant die op de bergagtige plaatſen groeit, en die men mede den naam van *Baſtard Turbith* geeft. Zy is twee of drie voet hoog. Haar ſteel en bladeren gelyken naar die der Ferula. Haare Bloemen zyn in Zonnenſchermen, gelyk die van de Dille, byéén geſchikt en hebben eene geele kleur. Op dezelve volgt eene vrugt die uit twee langwerpige graauwe, op den rug gevoorde en gevleugelde Zaaden is ſaamengeſteld. Haar wortel heeft weinig dikte. Hy is lang, haairig omtrent den Steel, graauw of witagtig, ſomtyds uitwendig zwart. Hy is met een melkagtig Sap doordrongen, dat zeer ſcherp en een weinig brandende en bitter is. Men laat deeſen wortel droogen om hem te bewaaren, nadat men 'er het hart uitgedaan heeft. Hy heeft ten naaſtenby de zelfde gedaante als die van den oprechten Turbith; maar hy is veel ligter, veel witter en veel ſcherper. Hy purgeert de ſlymagtige vogten, en werkt met zoo veel geweld en prikkeling, dat men hem niet dikwils durft gebruiken, dan alleen uitwendig in de Zalven tegens het kraauwſel en andere gebreken der huid.

THARA. Zie het Artykel TARA.

THARGELIA. Was weleer een Feeſt te Athenen, dat zy ter eere van *Apollo* en *Diana* vierden, by welke gelegenheid als-

www.dibtub.dk.com

dan twee Menſchen opgeofferd werden; met oogmerk om de Stad voor Rampen en onheilen te bewaaren en te beſchermen.

THARGELION. Een der Maanden van het Atheenſche Jaar, dus genaamd naar de Feeſten *Thargeliæ*, die op den zevenden en agtſten dier Maand gevierd wierden.

THAUEN. Is een oud verbaſterd of gecorrumpeerd woord, en betekent zoo veel als een Dagwerk. Hetzelve wordt gebruikt by Wei- en Koornlanden, als ook by Wyngaarden. Deszelfs inhoud is zoo veel als een Maaier in eenen dag maaien kan.

THAUMATURGUS. Een werker van Mirakelen, eene benaaming die de Roomſchgezinden geeven aan ſommigen hunner uitneemende Heiligen, wegens het getal en de grootheid hunner Mirakelen.

THÉA. Zoo heet by de Sterrekundigen het derde Hemelhuis; waaruit zy voorſpellen van Zwagers, Vrienden en Maagen, insgelyks van kleine reiſen, Gaſtvryheid, *enz.*

THEAMEDES. Dit is een Steen waarvan de Ouden gewag gemaakt hebben, en die de eigenſchap bezit om het Yſer te rug te ſtooten. Men giſt dat het, of een Aſſchentrekker, of een Zeiſteen is, wiens Pool veranderlyk of onzeker is.

THEATER. De omtrek der oude Theaters was van den eenen kant cirkelvormig, door een grooten halven Cirkel gevormd, en vierkant aan den anderen. De ruimte tuſſchen den halven Cirkel begreepen, was voor de Aanſchouwers geſchikt, daar de zitplaatſen waren die allen door verſcheidene Etages opklimmende ſtonden, tot het boveneinde van den omtrek. Het lange vierkant dat 'er tegenover was, diende voor de Acteurs en bevattede de *Scena* (het Tooneel) en het Orcheſter. De groote Theaters hadden drie Verdiepingen van trappen, en op iedere verdieping waren zeven reien zitplaatſen, die tuſſchen de vyftien of agtien duimen hoog en byna eens zoo breed waren. Alle de Verdiepingen van trappen waren op tweederlei wyſen verdeeld: in hunne hoogte, door *præcinctiones* die deeſe verdiepingen van malkander ſcheidden; en in hunnen omtrek, door byzondere trappen aan iedere verdieping die hen in eene regte lyn doorſneeden; en die allen naar het centrum van den halven Cirkel uitloopende, aan de gezamenlyke trappen die tuſſchen hen waren, de gedaante van hoeken gaven, waarom zy *Cunei* genoemd wierden. — De Aanſchouwers kwamen in het Theater door groote vierkante openingen, in de dikte van het Metſelwerk der Trappen verzonnen. Die openingen wierden genaamd *Vomitoria*, omdat die ſoort van Deuren de menigte des volks

ſchee-

www.libtool.com.cn

ſcheenen uit te ſpuwen. 'Er waren zulke groote Theaters, dat ze meer dan dertig duiſend Aanſchouwers bevatteden. Die groote Gebouwen waren zoodanig toegeſteld dat alles ongedekt en in de open lucht was, zelfs het gedeelte van 't Tooneel daar de Acteurs hunne Rollen ſpeelden, zynde 'er niet anders dan het *Paraſcenium*, waar zy zig kleedden, bedekt; zoo dat men, om de Acteurs voor de hitte der Zon te beveiligen, genoodzaakt was om over het Theater Zeilen te ſpannen, die door maſten en touwen om hoog wierden gehouden. — Zy, die gereisd en de voornaame Steden van Europa gezien hebben, zullen ondervonden hebben, dat de Theaters, Opera-Huiſen &c. thans in een beteren ſmaak gebouwd en van allerlei Gemakken, zoo voor Aanſchouwers, als Acteurs voorzien zyn. Zie het Artykel Opera-Huis.

THEATYNEN. *Theatines.* Zyn Ordenslieden en reguliere Klerken te Romen, die geene vaſte inkomſten hebben, en hunnen oorſprong aan Johannes Petrus Caraffa, in 't Jaar 1524, verſchuldigd zyn, die het Bisdom van *Chieti*, in het Napelſche gebied, dat in 't Latyn *Theate* genaamd wordt, bezeten; maar hetzelve vrywillig verlaaten; en zig in eene Woeſtyne begeeven heeft; maar eindelyk in het Jaar 1555 tot Paus verkooren wierd; onder den naam van Paulus den IV. Zyne Navolgers wilden naar het voorbeeld der Apoſtelen, niets in eigendom bezitten, maar zig met dat geene vergenoegen, wat hun van anderen gegeeven wierd. Zy hebben zig in groot aanzien gebragt; ook veele geleerde Luiden onder zig gehad; en te Parys zyn zy door den Kardinaal Mazaryn ingevoerd geworden, alwaar dezelve een Huis voor hen gekogt, en in zyn Teſtament 100000 Guldens tot het bouwen van eene Kerk gemaakt heeft. Hunne kleeding is zwart, en maar alleen van de Jeſuiten-kleeding daarin onderſcheiden, dat zy witte kouſſen en ſchoenen draagen.

THEBAIS. Een beroemd Heldendicht van Statius, waarvan het onderwerp is de burgerkryg van Thebes, tuſſchen de twee Broeders *Eteocles* en *Polynices*; of Thebes genomen door Theſeus.

De beſte Critici zyn van oordeel dat de Thebais overloopt van Fabelen en Actien; dat ze te verhit en buitenſpoorig is, en de paalen van waarſchynlykheid te buiten gaat.

THEE. *Tcha. Tſia.* Plaat CCLIII. *Fig.* 5. Is een klein blad, dat wy uit China, Japan en Siam, droog en gerold, krygen. Het groeit aan een kleine Heeſter, waarvan het in de Lente geplukt wordt, terwyl het nog klein en zagt is. Zyne gedaante is langwerpig, puntig, dun, op de kanten een weinig getand en groen van kleur. Zyne bloem beſtaat uit vyf witte, rooswyſe geſchikte blaadjes en eenige helmſtyltjes.

www.libtool.com.cn

genmeel, met wat Tarwenmeel daaronder. Hierin giet men warme witte honig, dat men tot een ſtyf deeg maakt, en onder de tien ponden kneedt men een loot potaſch. Tot een ponds Theekoek neemt men twintig loot van dat Deeg, zes loot Sucade en zes loot Oranje ſnippers. Dit wordt door malkander getrokken; dan opgemaakt en gebakken, en als men ze glanſt, ſtrooit men 'er wat Gengber op.

THEERANDJES. Worden aldus gemaakt: Neem een pond Suiker en een pond honig, en laat dit aan de kook komen; doet dan daarby twee ponden Tarwenmeel en wat geſtampte Kruidnagelen; maak daarvan een Deeg, en tot *Theerandjes* opgemaakt zynde, doet men bovenop Oranje ſnippers en kleine ſtukjes Sucade. Men moet het langſaam bakken, en men kerft het, nog warm zynde.

THEERS. Ook wel *Alchores* genaamd, is eene zekere ſoort van Indiaanen, die in 't geheel geen Godsdienſt hebben, en van elk met verachting beſchouwd worden. Om deeſe reden houden zy zig ook op in de afgelegenſte ſtraaten der Voorſteden, om den anderen Inwooneren niet hinderlyk te zyn. Zy worden doorgaands gebruikt, om de Misdaadigers naar de Gerichtsplaatſen te leiden.

THELIGONUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Monoecia-polyandria* Klaſſe der Planten, hebbende geen *Corolla*; de Kelk is in tweën gedeeld en het ſtampertje enkel: de Vrugt is een taaiagtig Kapſel, bevattende alleenlyk eene enkele Cel en daarin een klootvormig zaad.

THELONIUM. (In de *Engelſche Wetboeken*) Wordt gebruikt om aan te duiden eene ſoort van Tol: maar Burgers en andere Perſoonen die een recht hebben om vry van Tol te zyn, kunnen een Geſchrift verkrygen, genaamd *Breve eſſendi quiete de thelonio.*

THEMA. In de opvoeding, betekent het onderwerp eener oeffening, voor jonge Studenten om te ſchryven of op te ſtellen.

THEMA CŒLI. (In de *Aſtronomie*) Wordt genaamd als men den ſtand der Hemeltekenen, Planeeten en andere Sterren, zoo als ze ten opzigte van eene zekere plaats en van zekeren tyd gezien worden, in een Quadraat of andere in 12 deelen gedeelde Figuur, naar het getal der 12 Hemelhuiſen voorſtelt. In het byzonder wordt *Theme Genetbliacum* of *Natalitium* genaamd dien ſtand der Hemelſche Tekenen en Planeeten, zoo als dezelven by iemants geboorte, wiens geluk of ongeluk men uit het geſternte voorzeggen wil, aan den Hemel ſtaan.

THENAR. (In de *Anatomie*) Is de naam die gegeeven wordt aan den Byvoerder des duims, dewelke onder deeſen vinger by

www.libtool.com.cn
by de handpalm, een dikke vleesige verhevenheid maakt, welke verhevenheid de *Venusberg* genaamd wordt. De naam van *Thenar* komt van een Grieksch woord, dat kloppen beteekent.

Deese Spier is met een haarer uiteindens aan den Ringband der voorhand vast, aan het been deeses deels, dat den duim ondersteunt, en aan de eerste vingerrye deeses Vingers, welke veele Ontleedkundigen aanzien als een der Beenderen van de agterhand. Zy loopt voort tot aan het bovenste en inwendige gedeelte der tweede, alwaar zy eindigt. Deese Spier is saamengesteld uit twee deelen, die byna dezelfde vastheg. tingen hebben, en in haare werking den duim van de andere vingers verwyderen.

Haar voornaamste gebruik nogtans schynt te zyn de buiging des duims te helpen, om denzelven sterk naar de handpalm te trekken.

THENAR *pedis*, *sive adductor magni digiti pedis.* Is eene Spier, die onder het inwendige boord der Voetzool geplaatst is. Zy is met haar agtereinde vast aan het onderste en inwendige gedeelte des hielbeens, het Schuitbeen, aan het groote Wiggebeen, aan den ringband des uitwendigen Enkels, en aan de inwendige en onderste oppervlakte van het eerste been des agtervoets. Deese verschillende deelen verëénigen zig vervolgens weder, en eindigen aan het agterste en inwendige gedeelte der eerste vingerrye des grooten teens en aan het Zaadbeentje, dat hier ter plaatse gevonden wordt. Deese Spier is een Aanvoerder des grooten teens, gelyk haar naam ook medebrengt, dat is te zeggen, dat zy dien roert en sluit tegens de andere vingers van denzelfden voet. Zy buigt hem integendeel, zoo zy te gelyk met den *Antithenar* werkt.

THEOBROMA: *Chocolaatnoetboom.* (In de *Botanie*) Eene soort van de *polyadelphia pentandria* Klasse der Planten, welker *Corolla* bestaat uit vyf regtopstaande bloembladen, ieder van dezelven gewapend met een in tweën gedeelde *Seta* (borstel); het *Nectarium* (de honigkas) is van eene klokvormige gedaante en regt opstaande: de vrugt is een houtagtige Schaal, van eene ongelyke oppervlakte, met vyf rigchels, en heeft Zaaden die in vyf reeksen daarin opgesloten zyn: deesen zyn talryk, vleesig, ten naastenby van eene ovaale gedaante, en dienen om Chocolaad te maaken. Zie het Artykel CHOCOLADE.

Dit Geslacht bevat de *Cacao* van TOURNEFORT, en de *Cacazuma* van PLUMIER; welker eerste eene vierhoekige Peul heeft, aan ieder uiteinde verlengd; en de laatste een klootvormige vrugt, met puistjes bedekt. Zie het Artykel CACAO.

THEOCRATIE. Zie het Artykel Gods-Regeering.

THEODOLIET. Een Mathematiſch Inſtrument, dat men meeſt gebruikt in de Landmeetkunde, tot het maaken of meeten van hoeken, afſtanden, *enz.*

Hetzelve wordt verſcheidenlyk gemaakt, hebbende veele onderſcheidene manieren om het ſaamen te ſtellen, de eene eenvouwdiger en gemakkelyker, naauwkeuriger en gerieflyker dan de andere. De gemeene beſtaat uit een koperen Cirkel, van omtrent een voet Diameter, geſneeden in de gedaante, zoo als vertoond wordt op PLAAT CCLIV. *Fig.* 2. No. 1. hebbende derzelver rand verdeeld in 360 Graaden, en iedere Graad geminderdeeld, 't zy diagonaals- of op eene andere wyſe, in minuten.

Van onder, by *c c* zyn twee kleine Pylaaren *b b* vaſtgemaakt. (*Ibid.* No. 2.) die eenen Axis ſchraagen, waarop een Teleſcoop gehegt is, beſtaande uit twee glaſen, in eene vierkante koperen pyp, tot het beſchouwen van afgelegene voorwerpen. Op het middelpunt van den Cirkel beweegt de Index of Wyſer C, zynde eene Cirkelvormige plaat, hebbende een Compas in het midden, wiens meridiaan Lyn beantwoordt aan de fiduciale Lyn *a a*. By *b b* zyn twee Pylaaren vaſtgemaakt om eenen Axis te ſchraagen, die een Teleſcoop draagt gelyk de voorige, wier lyn van mikking (*collimatio*) beantwoordt aan de fiduciaale lyn *a a*. Aan ieder end van de beide Teleſcoopen is een vlak-gezigtglas geplaatſt, tot het beſchouwen van nadere voorwerpen.

De Enden van den Index *a a* worden circulair doorſneeden, om de verdeelingen van den rand B te maaken; en wanneer die rand diagonaalswyſe verdeeld is, dan toont de fiduciaale lyn, aan het eene end van den Index, de Graaden en Minuten op den rand. Het geheele Inſtrument is gemonteerd met een bal en pypje, op eenen driebeenigen ſtaf.

De meeſte Theodolieten hebben geen Teleſcoopen, maar alleenlyk vier platte kykglaſen, twee van dezelven aan den rand vaſtgemaakt, en twee aan de enden van den Index.

Terwyl des Heeren SISSONS *Theodoliet* voor de beſte gehouden wordt, zullen wy 'er de beſchryving van geeven.

De drie ſtaven waardoor het Inſtrument geſchraagd wordt, geſchroefd in klokmetaal, door koperen beſlag aan den top ſaam verbonden, die beweegbaar zyn tuſſchen koperen pylaaren, die in eene ſterke koperen Plaat vaſtgemaakt zyn; in welke, rondom het middelpunt, is een pypje vaſtgemaakt, met een bal die daarin beweegbaar is, en waarop de vier ſchroeven drukken, dat de rand horizontaal ſtaat. Een weinig daarboven is zoodanig eene andere Plaat, door welke de gemelde ſchroeven loopen, en op welke om het middelpunt vaſt-

Fig. 2. THEODOLIET.

www.libtool.com.cn

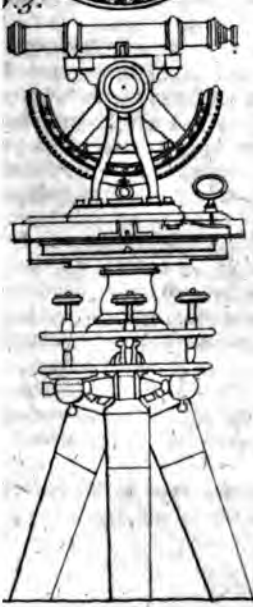
Fig. 1. TETRAEDRON.

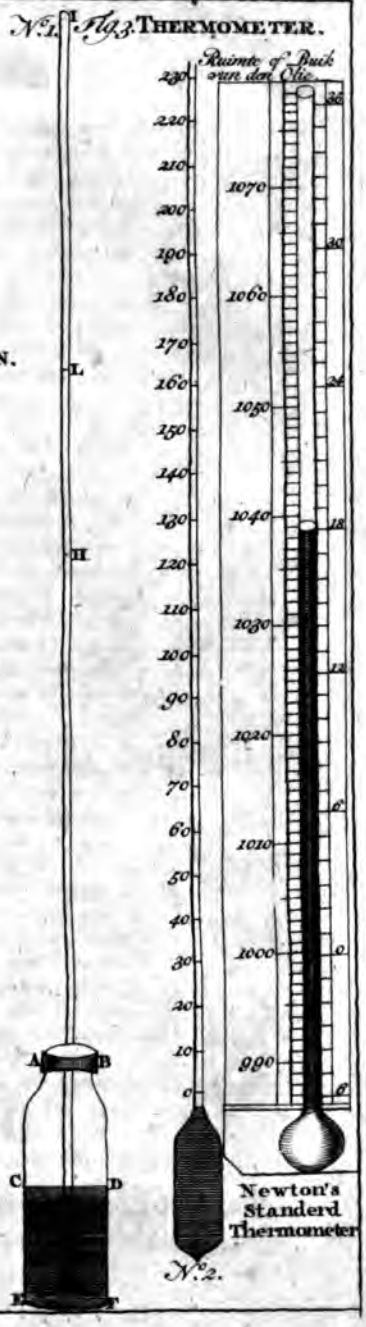

N°3.

N°1. Fig. 3. THERMOMETER.

N°2.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

vaſtgemaakt is een *Fruſtum* of affnede van eenen kegel van klokmetaal, zynde verbonden met het centrum van den Bal, altyd perpendiculair met den rand, door middel van een kegelvormig koper beſlag, dat 'er aan vaſt gemaakt is, waaraan de Compas-doos verbonden is, en op dezelve den rand (*Limbus*) zynde een ſterken klok-metaalen Ring, waarop zig drie koperen wyſers beweegen, in wier Plaat vier koperen Pylaaren zyn vaſtgemaakt, die zig van boven veréénigende, de middelpen van de klokmetaalen dubbele *Sextant* houden, wiens dubbele *index* in het midden van dezelfde Plaat is vaſtgemaakt. In den dubbelen Sextant is vaſtgemaakt het Paslood der Spiritus, en daarboven de Teleſcoop.

De Compasdoos is gegraveerd met twee Diamanten, voor het Noorden en Zuiden, en met 20 Graaden aan beide zyden van dezelve, dat de naald kan gezet worden naar de verandering, en dus de miswyſing gevonden worden.

De rand heeft twee *Fleur-de-luces* tegens de Diamanten in de Doos, en is juiſt verdeeld in geheele Graaden, en aan de linkerhand genommerd by iedere 10 Graaden, tot tweemaal 180 Graaden, hebbende drie Indexen (met de verdeelingen van Nonius op ieder voor de decimaalen van eene Graad) die bewoogen worden door eene pen, vaſtgemaakt beneden een van dezelven, zonder den Rand te beweegen, en in eene andere is eene ſchroef en veer daaronder, om ze aan eenig deel van den Rand vaſt te maaken: ze heeft insgelyks genommerde verdeelingen om de vierde riem in rond timmerhout te vatten; waartoe een korter Index gebruikt wordt, hebbende Nonius verdeelingen voor de Decimaalen van een Duim; maar 'er moet eene vermindering of afſlag gemaakt worden voor den baſt, indien die niet weggenomen is.

De dubbele Sextant is verdeeld op de eene zyde, van onder deszelfs Centrum (wanneer de Spiritus-pyp en de Teleſcoop paslood zyn) tot boven 60 Graaden van weerskanten, en genommerd met 10, 20, &c. — En de dubbele Index (doch die niet beweegbaar is) toont op dezelfde zyde de Graad en Decimaal van eene hoogte, of neerdrukking tot die uitgebreidheid, door de verdeelingen van Nonius; op de andere zyde zyn verdeelingen genommerd, om de opregte hoogte te meeten van Timmerhout, *enz.* in voeten, wanneer ze op 10 voet afſtand zyn; 't welk op 20 verdubbeld, en op 30 driedubbel moet zyn; en insgelyks de quantiteiten tot het reduceeren van hypothenuſiſche Lynen tot horizontaale: ze is beweeglyk door eene pen in de dubbele Index vaſtgemaakt.

De Teleſcoop is een weinig korter dan de Diameter van den

www.libtool.com.cn

rand, opdat een val dezelve niet beroere. Het gebruik van de Theodoliet wordt overvloedig getoont in dat van de Graphometer of Semi-Circulus, die enkel eene halve Theodoliet is; en in dat van de Vlakke-Tafel, die by gelegenheid gemaakt wordt om als eene Theodoliet gebruikt te worden. — *Nota:* de Index van het Compas van eene Theodoliet dienen insgelyks voor eenen Circumferentor en worden als zoodanig gebruikt. Zie het Artykel VLAKKE TAFEL.

THEOGONIA. Die tak van de Heidenſche Godgeleerdheid, die de Geneologie van hunne Goden aantoont.

THEOLOGANT. Is een Godgeleerde of zoodanig een Perſoon die zig op de Godgeleerdheid toegelegd heeft en een openbaar Kerkelyk Ampt bekleedt.

THEOLOGIE. Zie het Artykel GODGELEERDHEID.

THEOLOGIUM. (In het oude *Theater*) Eene ſoort van kleine verdieping, boven die waarop de gewoone Acteurs verſchenen, zynde de plaats daar de vertooning der Goden toegeſteld wierd, en waarvan ze den naam draagt.

THEOPHANA. Eene jonge Dogter aan welke Neptunus huwde en die hy in een Schaap veranderde. Zy was de Moeder van den beroemden Ram in het Guldenvlies.

THEOPHRASTA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, met een eenbladig uitgeſneeden bloemblad, half in vyven geſplitſt aan den rand: de vrugt is een breed, klootvormig, eenvakkig kapſel, bevattende eene groote menigte rondagtige Zaaden.

THEORBE. Is gelyk als eene Bas-luit, zoo nogtans, dat ze meer, naamelyk 14 of 16 Choor-Snaaren, en boven den regten hals, waarop anderſints de banden liggen, die aan de Luit de Greep genaamd wordt, nog een anderen en langeren hals heeft. Zy dient alleenlyk daartoe, aangezien wegens de groote en wyde greepen, geene Coloraturen of deminutien daarop kunnen gemaakt worden, maar ſlegts moet worden gegreepen, dat een Diſcant of Tenor met eens Menſchen Stem, gelyk by de *Fiool de Baſtarde* daaronder gezongen worde. Zy kan ook nevens de Bas van andere Inſtrumenten gebruikt worden. De *Theorben* zyn tweederlei, de eene met Flooſnaaren, de andere met ſtaalen en geel koperen.

THEOREMA. Is eene Leerſtelling, waardoor iets als mogelyk of onmogelyk, waaragtig of valſch, geſteld wordt te zyn; en het welke uit zekere vooräfgeſtelde *Principia* of grondbeginſelen moet beweeſen worden. Zie LEERSTELLING.

THEOREMA. Is ook een deel der beſpiegelende Geneeskunde, anders *Theoria* or *Theoretica* genaamd.

THEOREMA PYTHAGORICUM. Zie het Artykel PYTHAGORISCHE LEERSTELLING.

THEO.

THEORETISCHE WEETENSCHAPPEN. Zoo worden die geenen genaamd, die enkel en alleen de kennis der waarheid, zonder de practyk of oeffening tot haar voorwerp hebben.

THEORICA. Is het tweede Deel der Sterrekunde, dat van de byzondere eigenſchappen en veranderingen handelt, welken niet van alle Sterren zonder onderſcheid kunnen gezegd worden. Zie THEORIE.

THEORICÆ of *Theoriæ Planetarum*. Zyn inderdaad niets anders dan de voorſtellingen van zekere Figuuren en kringen, waardoor de Sterrekundigen getragt hebben de beweegingen der Planeeten te verklaaren.

THEORIE. Dezelve wordt door de Ouden op eene geheel andere wyſe verhandeld dan van de nieuwere Auteuren. Al het geene ten opzigte van deeſe Materie ontdekt is, heeft RICCIOLUS, in zynen *Almageſto* byéén verzameld, uitgenomen wat na het Jaar 1650 te voorſchyn is gekomen.

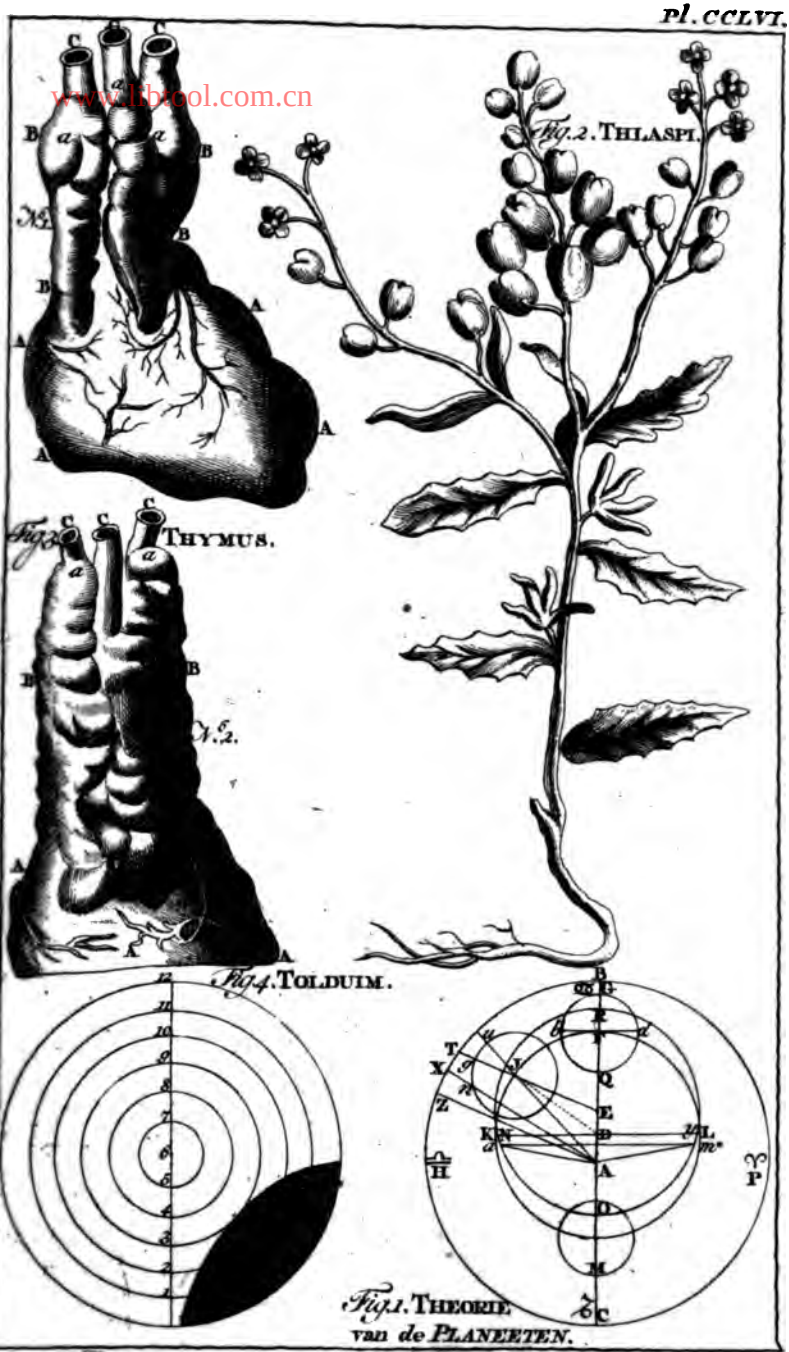
THEORIE VAN DE PLANEETEN. Is inderdaad niets anders dan gedagten over de Figuuren, door welken de Sterrekundigen de beweeging van de Planeeten hebben willen verklaaren. Vermits naamelyk de Planeeten na eenigen tyd weder op die plaats opkomen, daar zy voorheen geweeſt zyn, zag men ten eerſte dat de beweeging niet in regte, maar in kromme Linien geſchiedde, en wel te weeten in dusdanige Linien, die in zigzelf loopen. Dewyl nu onder de kromme Linien de Cirkel de bekendſte is, zoo verviel men ten eerſte op dezelven; maar omdat de Zon en de overige Planeeten den eenen tyd naby, den anderen ver af van den Aardkloot ſtonden, merkte men ten eerſten aan, dat het middelpunt van den Cirkel niet hetzelfde was met dat van den Aardkloot, en dierhalven dagt men op *Circulos eccentricos* of ECCENTRISCHE CIRKELS, die naamelyk hun middelpunt van den Aardkloot hadden. In de beweeging van de Zon konde men met den eccentriſchen Cirkel eenigſints te regt raaken; maar in de overige Planeeten niet; want men vond buiten de ongelykheid van de beweeging, diergelyken men ook in den Zonnenloop waarneemt, nog eene andere, welke zig naar der ſchynbaaren afſtand der Planeet van de Zon ſchikt, en eigenlyk uit de beweeging van den Aardkloot rondom de Zon ontſtaat. Dierhalven ſtelde men op den Eccentriſchen Cirkel nog een anderen kleinen Cirkel, wiens middelpunt in den omtrek van den Eccentriſchen Cirkel, maar in den omtrek van deeſen zig de Planeet beweegde, en deeſen Cirkel noemde men *Epicyclum*. Ja wanneer eene diergelyke *Epicyclus* nog niet voldoende genoeg was, ſtelde men nog

een

een tweeden daarop, en hiette dezelve *Epicypecyclus*. De *Epicyclos* hebben eenige van de nieuwe Sterrekundigen moeten behouden, niettegenſtaande dezelven de beweeging van den Aardkloot rondom de Zon hebben aangenomen, omdat die enkele *Eccentricus* niet groot genoeg was, om de eerſte ongelykheid van de beweeging volkomen aan te toonen. Eindelyk heeft KEPLER door veel nadenken gevonden, dat de weg van de Planeeten eene *Ellipſis* zy, en al het geene hy daarvan opgegeeven heeft, kan men tegenswoordig, door NEWTON, BERNOUILLI en HERRMANN ontdekt hebben, uit de Geometrie zeer klaar bewyſen.

THEORIE VAN DE DRIE BOVEN-PLANEETEN *Saturnus*, *Jupiter* en *Mars*. Zyn de gedagten der Sterrekundigen van de Figuuren, waarin zig de Planeeten ♄, ♃, ♂ beweegen. Hoe zulks geſchiedt heeft PTOLOMEUS, en in het byzonder, naar het gevoelen der Ouden, in zynen *Almageſto*, *Lib.* IX. C. 5. p. 222, op de volgende wyſe voorgeſteld: Uit het middelpunt van den Aardkloot. PLAAT CCLVI. *Fig.* 1. 't welk hier A is, wordt een Cirkel HBPC beſchreeven, die de *Ecliptica* voorſtelt. Door A trekt men eene regte Linie BC, welke de *Liniam Abſidum* betekent. AE is de gehoele Eccentriciteit, en uit E wordt met den halven Diameter van den weg der Planeet de Cirkel MKFL beſchreeven, welke *Eccentricus*, en insgelyks *Deferens* hiet. In den omtrek van deeſen beweegt zig het middelpunt I, van den Epicyclus, terwyl het middelpunt van de Planeet *n* rondom gaat. De beweeging van de Planeet I is ongelyk ſnel in den *Deferens*, echter ſchynt dezelve gelyk ſnel te zyn in het middelpunt van den *Æquans* E. Maar nu is F het *Apogæum Eccentrici deferentis*; in G en *g* het *Apogæum medium Epicycli*, werwaarts de Linie EG of E *g* uit het middelpunt van den *Æquans* E getrokken wordt; in G en *u* het *Apogæum verum Epicycli*, waarnatoe de Linie GA of *u* A, uit het middelpunt van den Aardkloot A getrokken wordt. Wanneer dus de *Epicyclus* in de *Linea Abſidum* BC is, zoo komt het *Apogæum Epicycli medium* en *verum* met elkander overéén. Eveneens is M het *Perigæum Eccentrici*, en indien het middelpunt van den *Epicyclus* zig daarin bevindt, zoo komt het *Perigæum Epicycli medium & verum* O met elkander overeen; maar in de overige Gevallen verſchillen zy van malkander als het *Apogæum Epecycli medium* en *verum* FDM is de *diameter abſidum Eccentrici*; EFG en EIG *Linea Apogæi medii*; AF *g* en AI *u* *Linea Apogæi veri*; EFR en EI, *Linea motus medii Centri Epicycli* in *Æquante*; AZ, 't welk met EI parallel getrokken wordt, insgelyks AB *Linea motus medii Centri Epicycli in Zodiaco*,

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

diaco, AIT en AFB *Linea Loci veri Centri Epicycli*; A u X *Linea loci veri Planetæ*; GFQ en *g* I *q* de *diameter Abſidum Epicycli*; *b* F *d* de diameter *mediarum longitudinum Epicycli*; NDY de *diameter mediarum longitudinum excentrici.* Als men de Excentriciteit van den Deferens AD, door de Linie *a.m*, in twee gelyke deelen verdeelt, zoo is A *a* en A m *Linea mediæ Longitudinis.* De beweeging van het *Apogæum medium Epicycli* is van ongelyke ſnelheid; maar de beweeging van het *Apogæum eccentricum* is even ſnel. Het verſchil tuſſchen het *Apogæum verum Epicycli g u* heet *Equatio Apogæi medii*, of ook *Proſtaphæreſis motus Apogæi medii*; de Boog van den Dierkreits tuſſchen de *Linea Abſidum* en de *Linea Motus medii* BZ *Anomalia media Eccentrici*, insgelyks *Centrum medium*; de Boog tuſſchen de *Linea Abſidum* en de *Linea verimotus* BT, *Anomalia vera Eccentrici*, of *Centrum verum*, insgelyks *Centrum verum* of *Centrum Cœquatum*; de Boog van den Dierkreits tuſſchen het begin van den Ram P en de *Linea Motus medii* PZ, *Longitudo media centri Epicycli*, *Longitudo media Eccentrici*, *Longitudo media Planetæ*; de Boog van den Dierkreits tuſſchen het begin van den Ram P en de *Linea Motus veri* PX, *Longitudo vera Centri Epicycli*, *Longitudo vera Centrica*, *Longitudo centri Cœquata*; het verſchil tuſſchen het *Centrum Medium* en *Verum* TZ, of de Hoek TAZ *Æquatio Centri in Zodiaco*, insgelyks *Æquatio Anomaliæ Eccentrici*; de Boog van den *Epicyclus* G *b* of *g n* tuſſchen het *Apogæum Medium Epicycli* en het middelpunt van de Planeet *b* of *n*, *Anomalia Orbis media*, of *Argumentum medium*; de Boog van den *Epicyclus* G *b* of *u n*, tuſſchen het *Apogæum medium Epicycli* en het middelpunt van de Planeet *b* of *n*, *Anomalia Orbis Epicyclus* G *b* of *u n* tuſſchen het *Apogæum verum Epicycli* en het middelpunt van de Planeet *Anomalia Orbis vera*, *Argumentum verum*, *Argumentum Cœquatum*; eindelyk de Boog van den Dierkreits tuſſchen de waare plaats van de Planeet TX, *Æquatio Argumenti.* Wat COPERNICUS en anderen na hem in deeſe Theorie van PTOLOMÆUS veranderd hebben, is niet noodig om hier te verhaalen, vermits de hoofd-verandering, welke KEPLER daarin voorgenomen heeft, genoeg bekend is. Alleenlyk moet men aanmerken, dat de *Epicyclus* hier de plaats van den weg waarneemt, in welken zig de Aardkloot rondom de Zon beweegt; maar de *Eccentricus* met de *Æquans* de plaats van de *Ellipſis*, die KEPLER ingevoerd heeft. Daarvandaan is inderdaad de beweeging van de Planeet, die echter niet, gelyk PTOLOMÆUS opgegeeven heeft, rondom den Aardkloot, maar rondom de Zon zou aangelegd worden; 't geen COPERNICUS eerſt ontdekt,

ren aan deeſe bygeloovigheid overgegeeven; en de Perſiaanen noemen ze ſteeds Teleſin, een naam die zeer overéénkomt met dien van Theraphim.

De Geleerde SPENCER maakt van het woord Theraphim hetzelfde met Seraphim, door het veranderen der *S* in T; waar uit volgt dat deeſe Beelden vertooningen waren van de Engelen die Seraphim genoemd worden, Anderen veronderſtellen dat het eene ſoort van *Dii penates* of Huisgoden geweeſt zyn.

THERENIABIN. *Manna liquida.* Zie onder het Artykel MANNA.

THERIACA. *Driakel.* Is gemeenlyk een Vergiftwederſtaand Geneesmiddel, voornaamelyk tegens de beeten der Adderen en Slangen, beſtaande uit veele en in byzondere Klaſſen verdeelde Ingredienten. Hy wordt zeldſaam meer dan eens in het Jaar gemaakt, waartoe als dan de Geneesheeren verzogt worden, om by de ſaamenmenging tegenswoordig te zyn. Eene zeer korte, maar teffens nuttige beſchryving van de Theriaak vindt men in het *Diſpenſatorium Brandenburgicum.* p. m. 169. Welke wy aan een ieder Huisvader wel durven aanpryſen, naamelyk: ℞. *Pulv. Rad. Angelic. Gentian. Oliſnitii, Petaſitid. Zedoar. ana* ℥ j. *Herb. Carduibenedict. Fumar. Scord. ana* ℥ vj. *Baccar. Laur.* ℥ ß. *Rob. Juniper.* ♃ j, *Ebuli, Sambuci, ana* ♃ ß. *Mellis deſpumat. q. ſ.* F. *Electuar.* — In de Apotheeken wordt de *Theriaca Andromachi* en *Coleſtis* gevonden.

In de MISCELLAN. NATUR. CURIOSS. vindt men deeſe beſchryving, *Theriaca Bezoardica*, genaamd *Lentilii*; daartoe neemt men: ℞. *Herb. Scordii* M ij. *Rutæ* M j. *Rad. Angelic. Carlin. Helen. Zedoar. ana* ℥ j ß. *Petaſitid. Anthor. Contrayerv. Pimpinell. Valerian. ana* ℥ j. *Calam. Aromat.* ℥ vj. *Myrrhæ* ℥ vij. *Caſtor.* ℥ iij ß. *Baccar. Juniper.* ℥ v. *Nuc. Moſch. Cinnamom. Acat. Caryophyll. arom. Cardamom. min. ana* ℥ vj. *Croci opt.* ℥ iij. *Camphor.* ℥ j ß. *Conciſ. & Contus.* — Giet daarop *Spirit. Vin. Juniperin. q. ſ.* F. *Elixir.* 't welk gefiltreerd en in M.B. tot de dikte van honig moet afgetrokken worden; vervolgens doe daaronder *Opii Thebaic. Aceto Corr.* ℥ vj. *Trochiſc. Viper.* ℥ ß. *Flor. Sulphuris, Terræ Sigillat. ana* ℥ j ß. *Corall. rubr. præp.* ℥ iij. *Margarit. præp.* ℥ ij. *Lapid. Bezoar. Orient.* ℈ ſ. *Ol. deſt. Angelic. Caryophyllor. Zedoar. ana. gt.* iij. M. F. *Opiatum.*

THERIACA GERMANORUM. *Juniperus.* Zie het Artykel GENEVERBOOM.

THERIOMA. Is eene zeer kwaadaartige Verzweering. De oor-

oorzaaken als ook de Geneesingswyse der Zweeren, zyn onder het Artykel ULCUS te zien.

THERISTRA. Was een groote Sluier waarvan de Vrouwen in het Ooſten zig bedienden, en die haar van het hoofd tot op de voeten hing. Men zegt dat de Arabiſche Vrouwen het gebruik daarvan behouden hebben.

THERMÆ. *Warme Baden.* Deeſen zyn of natuurlyk of door de konſt gemaakt. Zie het Artykel BADSTOVEN.

THERMANTICA. Zoo noemt men in de Geneeskunde, verwarmende middelen. Zie het Artykel CALEFACIENTIA.

THERMINTHUS. Zie het Artykel TERMINTHUS.

THERMOMETER. Een *weêrglas*, is een konſtig toebereidt Glas, dienende om de geſteldheid der hitte en koude door het gantſche jaar, en byna alle dagen en uuren, zoo naauwkeurig als mogelyk is te onderzoeken; ja ook de Graaden van het Vuur in het deſtilleeren en in andere Scheikundige beſigheden, naauwkeuriger en zekerer te onderſcheiden. Ook toont de Thermometer welke Plaatſen en Vertrekken boven anderen gezond zyn; of 'er de lucht zuiver en fyn in is, enz.

Men heeft verſcheide wegen, maniéren en formen ingeſlagen om zulk een allernuttigſt Inſtrument ſaamen te ſtellen. Eerſt heeft men lucht, daarna Olie, vervolgens Spiritus van wyn en eindelyk Kwikzilver tot deeſe Proefneeming gebruikt.

De luchtpyp die eerder door hitte en koude dan eenig ander Vogt wordt aangedaan, heeft men eerſt daarop als het beſte middel geacht om aan dat oogmerk te beantwoorden; en zulks zoude het inderdaad zyn, waare het niet dat de zwaarte of drukking van de Atmoſphera of Dampkring 'er insgelyks ter zelver tyd invloed op hadde; en door ſomtyds mede te werken, en ſomtyds tegen, de uitwerking van hitte en koude zeer onzeker maakte, en daardoor het Werktuig onvoldoende deed zyn. By voorbeeld; in PLAAT CCLIV. *Fig.* 3. No. 1. zal de Lucht in de Vles A F, door derzelver uitzetting, wanneer de lucht warmer wordt, het water hooger in de pyp voeren dan het punt H; en indien de lucht in dien tyd ligter is, zoo zal dezelve minder drukken op de oppervlakte van het water in H, en insgelyks zal ze het toelaaten om geduurig hooger te klimmen. Maar indien de Lucht zwaarer is, zoo zal ze tegen de ſprong werken, en niet toelaaten dat het water zoo hoog klimme. Het zelfde zal men, by tegenſtelling kunnen waarneemen, door de koude; waarom zoodanig een Inſtrument, ten gemeenen en dagelykſchen gebruike, niet met al zal uitwerken, waarop men ſtaat kan maaken.

Uit deeſen hoofde heeft men noodig geoordeeld om tot eenig ander vogt zyn toevlugt te neemen; 't welke, bevelligd voor

www.liktool.com.cn

de drukking van de lucht in eene pyp, hermetiſch verzegeld, alleenlyk kan uitzetten en inkrimpen door de hitte en koude buiten dezelve. En omdat de meeſte Vogten onderhevig zyn om te bevrieſen of te verdikken in groote graaden van koude, heeft men al vroeg aangemerkt dat de Spiritus van Wyn, een weinig met Cochenille geverwd, beſt daaraan beantwoorden zoude, en overeenkomſtig hiermede wierden de Thermometers over 't algemeen daarmede gemaakt, en in 't gemeen gebruik gebragt.

Terwyl de Spiritus van Wyn de Thermometers vry wel in ſtaat ſtelt om de vergelykende hitte van de lucht aan te toonen, zoo was dit nogtans op verre na niet genoeg om de deugdelyke aantooningen te doen, 't welk ontbrak om de verſchillende en onderſcheidene Graaden van hitte in andere ligchaamen, als kookend Water, kookenden Olie, geſmolten Metaalen, en in het vuur zelve op te helderen, en de graaden van koude insgelyks, zynde het geene de Spiritus Thermometer toonen kan; want Spiritus in een maatigen graad van hitte zal de pyp doen berſten; en in een hoogen Graad van koude bevrieſen, gelyk de Franſche Philoſoophen gevonden hebben, die zig op reis begaven om eenen Graad te meeten op de oppervlakte der Aarde onder den Pool-Cirkel. Terwyl men door proeven bevonden heeft dat Lynzaad-olie viermaal de graad van hitte vereiſcht om kookende te worden, als water noodig heeft, zoo is dezelve aanſtonds in de plaats van Spiritus gebruikt tot Philoſophiſche verrigtingen. De Heer Iſaac Newton heeft dezelve altyd gebruikt, en door denzelven de vergelykende Graad van hitte ontdekt, welke water doet kooken, die waſch ſmelt, die Spiritus van Wyn doet kooken, en Tin en Lood ſmelt.

De Mercuriaale Thermometer, die eenen Graad van hitte en koude kan ondergaan, zoo verre als in eenig Inſtrument van deeſen aart kan begeerd worden, is uitgevonden door den Heer Fahrenheit van Amſterdam; en nogtans maaken anderen dezelven zoo wel als hy, gaande nogtans ſteeds onder zyn' naam. De Heer Boerhaave gebruikte alleenlyk deeſe Thermometer. Gelyk de Mercurius zig zeer vryelyk en eenvormig uitſpant door de harde vorſt tot de hitte van den Zomer, zoo wordt eene ſoort van deeſe Thermometers gemaakt met eene Schaal, om alleenlyk deeſe uiterſtens te bevatten, en het begin der verdeelingen, of o, is bepaald tot die hoogte van het Kwikzilver, die men waarneemt wanneer het water begint te bevrieſen of ſneeuw te vallen; om welke reden dit het vriespunt in de Schaal genoemd wordt. Deeſe Thermometer is ſmal, kort, in een raam gezet en overal vaſtgemaakt.

Maar de groote Thermometer van Fahrenheit is op eene verſchil-

www.kbnoks.com

ſchillende wyſe met Graaden getekend, als geſchikt zynde tot een naauwkeuriger en uitgebreider gebruik. Hierin is de Bol óf het wyde deel aan den bodem, niet Spheriſch, gelyk in gemeenen; maar Cylindriſch aan het end, opdat de hitte moge doordringen en de innigſte deelen zoo dra mogelyk raaken, zoo dat het geheel te gelyk eenvormig zig moge uitſpreiden. Hiervan is 't, dat in den Cylindervormigen Bol het vogt zig onmiddelyk zal uitſpannen en ryſen; daar in den Spheriſchen Bol hetzelve eerſt gezien wordt te vallen (door de ſchielyke uitſpanning van den Bal, voor dat het vogt heet geworden is) en alsdan te klimmen, door de ontſpanning van het vogt, wanneer het heet is. Wy hebben eene Afbeelding gegeeven, beide van FARENHEITS Mercuriale Thermometer en insgelyks van dien van NEWTON, gemaakt met Lynzaad-Olie. Zie PLAAT CCLIV. *Fig.* 3. No. 2.

Die van den Heer NEWTON ſchynt het beſte geſchikt te zyn tot een Standaard Weder-Thermometer; en tevens voor eenigen Graad van hitte aan welken de onderſcheidene ſtaaten des Menſchelyken Ligchaams onderworpen zyn; als mede voor de verſchillende graaden welke de plantgroeying in de Oranjerie, in een gemeſt Tuinbed of Broeibak &c., vereiſcht. In alle welke gevallen het noodzaakelyk is dat 'er eene gemeene, onfeilbaare en algemeene Maat of Standaard zy, die ten allen tyde en op alle plaatſen, denzelfden graad van hitte zal aantoonen, door dezelfde uitzetting van het vogt, overeenkomſtig waarmede de Schaal moet gemaakt worden in iederen Standaard-Thermometer. Ten dien einde zal de voorgeſtelde pyp of buis zeer naauwkeurig gewoogen worden, wanneer ze ledig is, en dan zal de bol, en omtrent een tiende gedeelte van de lengte der pyp boven denzelven, met Kwikzilver gevuld worden; alsdan moet het wederom gewoogen worden, en de overmaat daarvan, boven het eerſte gewigt, zal de zwaarte geeven van het ingegooten Kwikzilver, dit zal het gewigt zyn van het 100ſte deel. Men maake een teken met eene vyl op de pyp, gelyk met de oppervlakte van het ingeſlooten Kwikzilver.

Weeg dan uit negen of tien gedeeltens Kwikzilver, ieder gelyk tot een honderſte deel van dat geene 't welk het eerſt in de pyp is gedaan, en hebbende de onderſcheidene gedeeltens na malkander op het ingeſlooten Kwikzilver ingeworpen, en de pyp geduurig by de oppervlakte van ieder gedeelte geteekend, zult gy de pyp verdeeld hebben in de eigenlyke Intervallen; welken, indien de wydte van de pyp overal gelykvormig is, tot malkander gelyk zullen zyn; zoo niet, dan zullen zy ongelyk zyn; en ieder van deeſe Intervallen moet

weder in tien anderen verdeeld worden, vermeerderende of verminderende, gelyk de Intervallen doen.

Wanneer dit verrigt is, dan is het begrip van de pyp verdeeld in duiſendſte deelen van dat van den Bol, en de ſaamverbonden deelen van de pyp loopen op tot aan het eerſte teken. Nu moet de Pyp in een Raam gezet worden, en op de zyde van dezelve moet eene Schaal worden gezet, verdeeld in duiſendſte gedeeltens, naauwkeurig overéénkomende met die van de Pyp; en ſchryvende duiſend tegenover het eerſte teken, ſchryft gy 1010 tegenover het tweede, 1020 tegenover het derde, en zoo vervolgens, gelyk gy in de Figuur ziet.

De Standaard-Thermometers-Pyp en derzelver Schaal dus toegeſteld zynde, moet nu gevuld worden met eenig geſchikt vogt, als Lynzaad-Olie, waar geene groote Graaden van hitte voorgeſteld worden, en men kan Mercurius gebruiken, indien het laatſte plaats heeft. Wanneer het vogt ingegooten is, moet het in zulk eene hoeveelheid geſchikt worden, dat het juiſt te ſtaan kome op het principaale punt, gemerkt 1000, in water dat bevrieſt. En hier moet eene groote omzigtigheid gebruikt worden; want veele proeven moeten bepaalen het punt, tot hetwelke het vogt geſtadig moet ryſen, door langſaame graaden, en met eene eenvormige beweeging.

Wanneer dit punt wel bepaald is, dan is alle de zwaarigheid voorby, wordende de Bol nu geſtooken in kookend water, Spirituſſen, Olien, geſmolten Metaalen &c. in ſneeuw, bevrieſende Mixtuuren, &c. zoo zullen de uitzettingen, door alle de onderſcheidene Graaden van hitte en koude, gezien worden by het getal tegenover de hoogtens tot welken het vogt in de Pyp klimt, in ieder geval, die dan op de zyde van de Schaal moeten geſchreeven worden; en, terwyl dezelfde graad van hitte dezelfde uitzetting zal veroorzaaken van hetzelfde vogt, ten allen tyde, zoo is het openbaar, dat, indien de Thermometers overal op deeſe wyſe wierden ſaamengeſteld, de waarneemingen die daarmede in eenig gedeelte van de waereld gedaan wierden, met malkander zouden kunnen vergeleken worden, dat anders geen plaats kan hebben; waardoor dit gedeelte der Philoſophie deszelfs hoogte volkomenheid zoude verkrygen.

By een van deeſe Standaard Thermometers die wel gemaakt is, zal men nog veelen kunnen ſaamenſtellen met eenig uitzettend vogt, zonder het ongemak van het gradueeren van derzelver Pypen door gelyke hoeveelheden van Kwikzilver. Want, de Bollen gevuld hebbende en een overéénkomſtig gedeelte van de Pyp, met het voorgeſtelde vogt, plaats dezelven alle te ſaamen in een vat met koud water; en terwyl

www.libtool.com.cn
wyl het zoo langſaam mogelyk gewarmd wordt, wanneer den Olie in den Standaard-Thermometer agtereenvolgende zal klimmen tot de onderſcheidene verdeelingen van derzelver Schaal, teken op dat zelfde oogenblik de nieuwe pypen by de verſchillende hoogtens van hunne vogten, en van eene ſchaal voor iedere Pyp, die aan deeſe tekens zal beantwoorden. Alsdan, terwyl de Vogten zakken, door eene langſaame verkoeling, beſchouw weer naauwkeurig hoe zy overeenkomen met de onderſcheidene tekens. Om het Vriespunt in allen te bepaalen, zoo moetsn zy te ſaamen ſtaan in het water, tot dat het juiſt begint te vrieſen: of, hebbende alle de andere punten naauwkeurig, hetzelve zeer naauwkeurig kan afgeleidt worden naar de regelen der proportie.

Een Thermometer die zeer zigtbaar zal varieeren, by elke kleine variatie van hitte en koude, gelyk die van de Atmosphera, moet een groote Bol hebben in evenredigheid der dikte van de Pyp; en opdat de hitte en koude te eerder tot de inwendigſte deelen van het vogt moge doordringen, moet de Bol niet Sphæriſch, maar langrond en plat gemaakt zyn, gelyk een Franſche Wynvles; en de lengtens van de Pypen moeten geevenredigd zyn tot de graaden van hitte die zy ontdekken moeten.

De Heer Iſaac Newton tekent zyn Standaard Thermometer met Graaden aan beide zyden, gelyk in de Figuur te zien is. Die van de regterhand meeten de hitte van den Olie; gelyk die van de linker de grootte daarvan toonen: maar terwyl de laatſten, zoo wel als de eerſten beginnen van een Cyffer by het Vriespunt, en regelmaatig opwaarts voortgaan, door de gemeene verdeelingen 10, 20, 30, 40, &c. zoo zal dit insgelyks in beide gevallen dienen; terwyl de graad van hitte altyd evenredig zyn zal met de uitſpanning der grootte van het vogt boven of beneden het vriespunt.

Door deeſe verdeeling daarom aan de linkerhand, zullen wy eenige van de voornaamſte Artykels uitdrukken, van des Heeren Isaac Newtons Schaal der verſchillende Graaden van hitte, gelyk in de onderſtaande tafel: Graaden van hitte:

0. Water juiſt bevriesende, en ſneeuw juiſt ontdooiende.
1. tot 4. } De hittens van de Lucht in den Winter.
4. tot 8. } De hittens van de Lucht in een Fontein en in den Herfſt.
8. tot 12. } De hitte van de Lucht in den Zomer.
13. De grootſte Zomer-hitte.

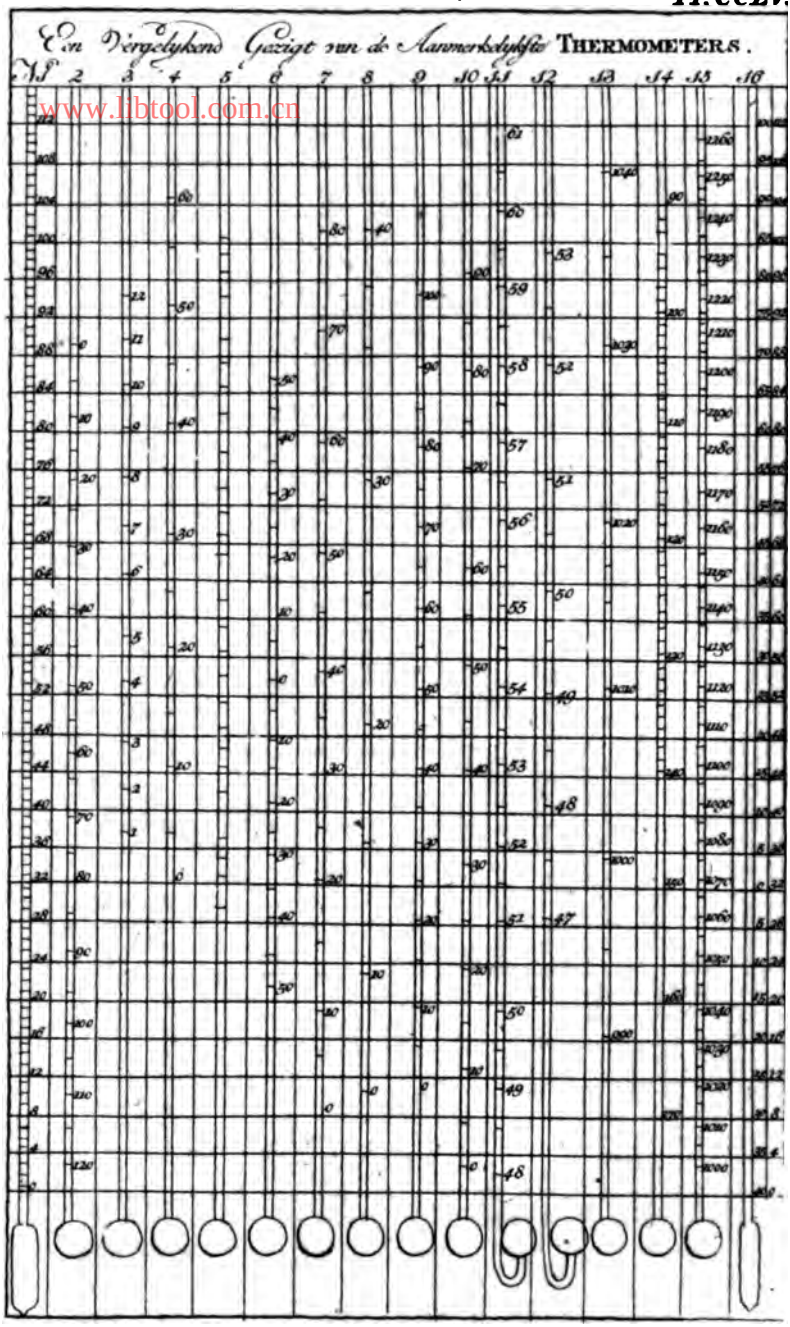
www.libtool.com.cn

26. De grootſte hitte der uitwendige deelen van 's Menſchen Ligchaam.
31. Water dat juiſt voor de hand in ruſt verdraaglyk is.
36½. Water naauwlyks verdraaglyk voor de hand in beweeging.
43. Geſmolten Waſch dat juiſt ſtyf en ondoorſchynend wordt.
51½. Geſmolten Waſch juiſt voor dat het kookt.
54. Wyngeeſt die juiſt begint te kooken.
72. Water dat begint te kooken.
75. Water dat hevig kookt.
86. Een mengſel van $\frac{1}{16}$ Lood, $\frac{8}{9}$ Tin en $\frac{1}{8}$ Bismuth geſmolten.
103. Een mengſel van gelyke deelen Tin en Bismuth geſmolten.
122. Een mengſel van $\frac{2}{3}$ Tin en $\frac{1}{3}$ Lood, geſmolten.
154. De hitte die Tin ſmelt.
174. De hitte die Bismuth ſmelt.
206. De laatſte hitte die Lood ſmelt.
290. De hitte door welke brandende Ligchaamen in een donkere plaats ſchynen.
410. De hitte van een klein koolen Vuur.
450. De hitte van een klein houten vuur.

De Heer HALES beſchouwt het Vriespunt als een ſcheidspaal tot groeying (*Vegitatio*), naamelyk aan de zyde van koude; en de andere ſcheidspaal ſtelt hy op dien graad van hitte waardoor waſch zal beginnen te ſmelten, omdat een grooter graad van hitte, in plaats van de voedende deeltjes te verzamelen en te vergelyken, dezelve zal verſtrooien, gelyk ook die welken meeſt kleverig en lymagtig zyn; en daarom zal de Plant eerder verſlenſſen dan groeien in zoodanig een graad van hitte.

Deeſe ruimte verdeelt de Doctor in honderd gelyke deelen op zyne Thermometers; maar derzelver nommers, uitgedrukt in die van den Standaard-Thermometer, worden voor ſommige Particulieren op de volgende wyſe vermeldt: By voorbeeld: voor Myrtus 4½; Oranjeboomen 6½; Plantgewaſſen 7½; Indiaanſche Vygen 8½; Aloë 10; Cereus 11; Euphorbium 12; Piamento 13; Ananas 14½; Meloen-diſſel 15½; lucht onder het glas van een Broeibak 17; de Broeibak zelve 28. Indien de Broeibak de hitte van 40, of daaromtrent overtreft, zal ze de Planten verzengen en dooden. De hitte van Koemelk is 28; die van Pis 29, en van bloed in een koorts ten naaſten by 40.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
Terwyl Fahrenheits Thermometer in zo algemeen een gebruik gekomen is, hebben wy denzelven hier geplaatſt by den Standaard Thermometer, opdat de verdeelingen op ieder kunnen gereduceerd worden tot de anderen reſpectivelyk by de bloote beſchouwing, en het gebruik van beide ſteeds bewaard blyve.

Maar op dat de Leeſer in ſtaat zy om eenig denkbeeld te maaken van de verſchillende ſoorten van Thermometers, en de onderſcheidene Manieren van derzelver tekening met Graaden, hebben wy een vergelykend Gezigt gegeeven van de meeſt aanmerkelyken, in PLAAT CCLV. waar No. 1. vertoont de Thermometer van Fahrenheit; No. 2. die van de Koninklyke Societeit; No. 3. die van den Heer Iſaac Newton; No. 4. die van Doctor Hales; No. 5. die van Edenburg; No. 6. van Fowlers; No. 7 en 8. die van Florence; No. 9. die van Parys; No. 10. die van de la Hire; No. 11. van Amonton; No. 12. van Poleni; No. 13. van Reaumur; No. 14. van de l'Iſle; No. 15. van Crucquis, en No. 16. Thermometer van Lyons.

THERMOPOLIA. Waren eertyds te Romen eene zekere ſoort van Huiſen, gelyk by ons de Koffyhuiſen, in welken zy warm water of gedeſtilleerde dranken verkogten.

THERMOSCOPIUM. Is zoodanig een Inſtrument, waardoor men de afwiſſelingen van de warmte en koude in de Lucht kan erkennen. Dit woord wordt onverſchillig gebruikt met dat van Thermometer, doch daar is eenig onderſcheid in dezelven, betekenende het eerſte een Inſtrument dat de veranderingen van hitte en koude &c. aan het oog vertoont, en het laatſte een Inſtrument 't welk deeſe verandering afmeet; op welken grond de Thermometer een naauwkeuriger Thermoſcopium is.

THERSILOCHUS. Zoon van Anthenor. Hy wierd in de belegering van Troyen gedoodt. Deeſe Vorſt was zoo Oorlogzugtig dat men hem altyd met de Wapens in de hand zag.

THERSITUS. Een laſhartige en onbeſchofte Griek, die door Achilles, over zyne beledigingen geraakt, met eenen vuiſtſlag gedoodt wierd. Hy was zoo lelyk, dat het een Spreekwoord was geworden, wanneer men een afſchuwelyk aangezigt wilde uitdrukken, te zeggen dat het een gezigt van Therſitus was.

THESAURIE. De Schatkamer, waarin de Schatten van eenen Vorſt of Staat bewaard worden.

THESAURIER. *Schatmeeſter.* Is een voornaam Bediende, die den Schat van een Ryk, Republiek, Provintie, Stad of Klooſter in bewaaring heeft. In Frankryk heeft men verſcheide

www.libtool.com.cn
ſcheide ſoorten daarvan, als daar is: Le *Theſaurier Général*, die het bewind over eene geheele Generaliteit heeft, en derzelver inkomſten inzamelt. *Treſaurier de l'Epargne*, die de Geſchenken, Aſſignatien en Briefjes van den Koning bezorgt en betaalt. *Treſorier des Parties ou Revenues Caſuelles*, die de penningen, welken voor de verkogte Waaren inkomen, beſtiert, *Treſorier des Aumones, offrandes & Devotions du Roi*, die de Aalmoeſſen des Konings aan de Kloosters en arme Lieden uitdeelt. *Treſorier des menus plaiſirs*, die de uitgaaf van allerhande kleinigheden uit de kas heeft. *Theſorier ordinaire de la Guerre*, is byna zoo veel als Krygs-Rentmeester en Betaalmeeſter, en deeſe betaalt de Soldye aan de Gendarmes. *Treſorier extraordinaire*, is de geene die aan de overige Troepen haar Tractement geeft.

THESAURINELLA. Dus noemt *Paraſelſus* eene ſoort van eene Hemelſche Necromantie of geheime kunſt, welke leert, de verborgen zin van een Geſchrift te ontdekken.

THESEA. Was een Feeſt dat weleer te Athenen gevierd werd, om redenen dat Theſeus de verſtrooide Volkeren in de Stad Athenen byéén had verzameld. Die Feeſtdag bragt men voornaamelyk door met allerlei vermaakelykheden, als van eeten, drinken, kampſpelen.

THESEUS. Zoon van *Egeus* en *Ethra*, dogter van *Pittheus*. Hy gaf geduurende zyn leeven bewyſen van eene buitengemeene dapperheid, en wandelde in de voetſtappen van *Hercules*. Hy verklaarde ſteeds den Oorlog aan de ondeugd en bragt veele Monſters, gelyk de *Minotaurus*, te onder, waarvan hy de prooi zyn moeſt. Hy ſchaakte veele Vrouwen, gelyk *Helena*, *Ariana*, *Phedra* en anderen; maar hy gaf ze weder wanneer ze in hunne ſchaaking niet bewilligden. Hy verliet 'er eenigen, onder anderen *Ariana*, en daalde ter helle neder met *Piritheus*, om hem te helpen in het ſchaaken van *Proſerpina*. Maar hy wierd 'er door *Pluto* veroordeeld om aan eenen Steen vaſtgemaakt te worden, en bleef 'er tot dat *Hercules*, gezonden door *Euryſtheus* hem kwam verloſſen: hy was zoo vaſt aan dien Steen gebonden, dat 'er van zyn vel aan bleef zitten. Hy bedwong de *Amazoonen*, en maakte haare Koningſinne *Antiope* krygsgevangen, die ook *Hippolyte* genaamd wierd en welke hy trouwde, verwekkende by haar eenen Zoon die *Hippolytus* wierd genoemd. Hy gaf deeſen Zoon over aan de woede van *Neptunus*, hebbende al te ligt geloof geſlagen aan de laſterlyke beſchuldigingen van *Phedrus*. De *Epirotes* namen hem gevangen en deeden hem in zyne gevangenis veel lyden, terwyl *Meneſtheus*, Zoon van *Erechtheus* zig van zyne Staaten meeſter maakte. Wedergekeerd zynde, jaagde hy hem van den Throon, herſtelde 'er

zyne

www.libtool.com.cn
zyne Kinderen op en regeerde zyn volk volmaaktelyk. Men zegt dat hy te Athenen overleed, en dat de Athenienzers Altaaren voor hem oprichteden. Eindelyk: hy verwierf de eer dat men hem onder de halve Goden plaatſte, en wierd als de eerſte na Hercules aangemerkt.

THESIS. Eene algemeene ſtelling die iemant voordraagt en tragtte te bewyſen. In Collegien is het gebruikelyk om eene menigte daarvan te hebben, gelyk in de Theologie, in de Medicynen, in de Philoſophie, in de Rechtsgeleerdheid, *enz.*

THESIUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, hebbende geen Corolla aan de Kelk, welke aan de binnenzyde gekleurd zynde, gediend heeft tot eene Corolla. Daar is geen *Pericarpium*; de Kelk bevat in haaren bodem een enkel rondagtig Zaad.

THESMOPHORIA. Dat is te zeggen *Wetgeefſter*, een bynaam van Ceres, die den Menſchen leerde om in Maatſchappye te leeven.

THESMOPHORIEN. Beroemde Feeſten van Griekenland, ter eere van Ceres. Zy wierden vooral gevierd door de Vrouwen, die 'er zig toe moeſten bereiden door de onthouding van de vyf of ten minſte van de drie dagen die voor deeſe Feeſten voorafgingen, die vier dagen duurden. Alles geſchiedde 'er met eene groote zedigheid, en men duldе 'er niets dat de eerbaarheid konde kwetſen, het geen miſſchien enkel was in de heidenſche Feeſten, zoo dit ondertuſſchen maar wel in acht genomen wierd.

THESPIADES. De Muſen wierden dus bygenaamd, omdat men hun groote eere bewees te Theſpia, eene Stad van Beotien. De kinderen die Hercules by de Dogters van Thespis had, wierden ook *Thespiades* genaamd.

THESPIUS. Zoon van *Erechtbea*. Men zegt dat hy Vader was van Vyftig Dogters, die allen Vrouwen waren van Hercules.

THESSALIA. Zie het Artykel NYMPHÆA.

THESSALICÆ SAGITTÆ. (In de *Aſtronomie*) De Boogſchutter. Zie het Artykel SAGITTARIUS.

THESTIUS. Zoon van *Pantheon* en Vader van *Atheas*, moeder van *Meleager*, die om die reden ook *Thefiias* genoemd is.

THESTOR. Men zegt dat hy Vader was van Calchas, en dat hy zig zeer beroemd had gemaakt in de konſt van waarzeggen.

THETES. Dat is te zeggen *Huurlingen*, of liever Arbeiders die met hunne handen werkten. Men gaf deeſen naam aan de Burgers van Geneve die 'er de laatſte Klaſſe uitmaakten. SOLON vergunde hun niet om eenige bedieninge te hebben, en verleende hun alleen het recht om in de Vergaderingen

www.libtool.com.cn
en in de Oordeelingen des Volks te ſtemmen; het geen in den beginne niets ſcheen, maar naderhand als een groot voorrecht gerekend wierd.

THETIS. Dogter van *Nereus* en van *Doris*, was zoo ſchoon dat Jupiter haar wilde trouwen; maar hy deedt het niet, om dat Prometheus voorzegd had dat zy Moeder zoude worden van eenen Zoon, die t'eeniger tyd grooter en aanzienlyker zyn zoude dan zyn Vader. Men huwde haar aan Peleus, waarby deeſe Godinne Achilles kreeg. Nooit wierd eene Bruiloft met meerder luiſters gevierd: de geheele Olympus, de heilſche Godheden, de Water- en Landgoden wierden 'er op gevonden, uitgezonderd de Tweedragt, die 'er niet genoodigd wierd; die, om zig te wreeken, een gouden Appel op de Tafel wierp, met dit opſchrift: *voor de Schoonſte*. JUNO, PALLAS en VENUS twiſteden daarover en lieten de uitſpraak over aan *Paris*: het geene in 't vervolg oneindig veel twiſten veroorzaakte. Toen *Achilles* genoodzaakt wierd om zig naar het beleg van Troyen te begeeven, ging *Thetis Vulcanus* bezoeken, en liet hem Wapenen, en een Schild maaken, die zy zelve aan haaren Zoon verëerde: zy bevrydde hem dikwils van den dood geduurende het beleg. Men verward deeſe Godinne met *Amphitrite*, en men vertoont haar gemeenelyk op eenen Zegewagen in de gedaante van eene Zeeſchulp, door Dolphynen getrokken. — Deeſe *Thetis* is niet de Moeder der Nimphen Oceanitides.

THEURGIE, of *witte Toverkonſt*. Is een ſoort van Toverkonſt, waardoor zig iemant door allerlei ſoort van plegtigheden, met de goede Geeſten zoekt gemeenzaam te maaken, om ze tot zyn voordeel op zyne zyde te brengen; om dus door hulpe deeſer goede Geeſten, ongewoone en anderſints onmogelyke dingen te verrigten. De *Poëtica* wordt tegenover deeſe *Theurgie* geſteld, als welke met de booſe Geeſten te doen heeft.

THEU-TAGE. Dus worden te Hamburg zekere dagen in de week genaamd, op welke de Engelſche Kooplieden hunne Waaren pleegen te verkoopen. Men moet, indien men van hun iets koopen wil, en geen contant geld heeft, hun eene Obligatie geeven, vooral eer men de gekogte Waaren mag mede neemen. Deeſe Obligatie laaten ze, of ter beſtemder tyd uitloopen, of zy verkoopen ze tegens een behoorlyk *Rabat*, zonder dat hy die de Obligatie gepaſſeerd heeft, zig daarover durft bezwaaren.

THEVETIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria monogynia* Klaſſe der Planten, waarvan de *Corolla* beſtaat uit een tregtervormig bloemblad: de pyp is langrond; de rand breed, en in vier ſnippers verdeeld, de vrugt is een klootvormige, een-

www.libtool.com.cn
eenvakkige, saamengedrukte steenvrugt, op het middelpunts gedeelte scherp gepunt. Het Zaad is een langronde driehoekige neut.

THIEL. Eene kleine, eertyds bevestigde Stad der Verëénigde Nederlanden, in de Provintie van Gelderland, in 't Kwartier van Nymegen, in de Neder-Betuwe, aan den noordelyken Oever van de Rivier de Waal. De omgelegen Landstreek wordt den *Thielerwaard* genaamd. De Stad heeft omtrent 600 huisen en drieduisend Inwooners.

THIRMA. Zie het Artykel YETSDEGIRDSCH JAAR.

THISRI. Zoo heet by de Jooden de Maand, met dewelke zy het Jaar beginnen.

THISRIN PRIOR. Zoo wordt door de Syriers de eerste maand in het Jaar genoemd, die 31 dagen heeft. *Thisrin posterior* integendeel is de tweede volgende Maand, en heeft 30 dagen.

THLASIS. Is eene sterke verplettering, waardoor eertyds de *Eunuchi* of Gelubden gemaakt wierden; aangezien men hunne Ballen in den Balzak, gelyk thans de Hengsten, verpletterde. Waarvandaan ze ook *Thlasii* of *Thæsii* genaamd wierden.

THLASPI. FLAAT CCLVI. *Fig.* 2. (In de *Botanie*) Eene soort van de *tetradynamia-siliculosa* Klasse der Planten, groeit aan de Wegen, Tuinen en Muuren en op de Daken, bloeit in de maand Mei, en het Zaad is klein, langagtig rond en zwartbruin, 't welk, als men het in den mond kaauwt, benevens eene lymagtigheid, ook een scherpen smaak nalaat. 't Heeft eene verwarmende en uitdroogende kragt, en dient inwendig tegens Heuppyn. Het dryft sterk de pis; verbreekt den Steen, verdeelt het geronnen bloed; geneest den rooden loop en de waterzugt. Het dryft de Maandstonden, en men zegt ook dat het de Vrugt in 's Moeders ligchaam doodt. Uitwendig is het dienstig tegen loopende Zweeren, en het trekt alle vogtigheid door den neus af.

THLASPI HIERICHUNTINUM. Zoo noemt men ook de Roos van Jericho, wiens gedroogde Bloembosje, als het in het water wordt gestooken, de vogtigheid in derzelver holle buisjes tot zig trekt, waardoor het zig verwydert en als op nieuw schynt te bloeien.

THLASPIDIUM. Is van de *Thlaspi* daarin onderscheiden, dat het twee scheden of drooge vrugtkokers heeft, die met een gescheiden vlies van binnen voorzien zyn; waarom eene soort daarvan de Bril, *Perpicillum* of *Biscutella* geheeten wordt.

THLASPIDIUM CORNUTUM. *Alliaria.* Knoflookskruid. Is eene Plant aan de Heggen en Heiningen, ter hoogte van omtrent twee voet opschietende, met breede, puntige, bykans

www.libtool.com.cn

ronde, getande blaadjes, van ſmaak en reuk als Look, wanneer men ze ſtampt; gelyk de wortel ook naar Look riekt. 't Is eigenlyk eene der *Heſperides* met vierbladige regelmaatige bloemen. De Plant heeft veel weeſenlyk Zout en een taamelyk fynen Olie in zig: is verdunnende, afveegende, waterafdryvende, en dient inwendig tot verſterking der Maag; en uiterlyk tegens oude Verzweeringen en Wonden, als men 'er voor het koud vuur vreeſt; vooral verſch gebruikt zynde.

THLASPII. *Tibii.* Zoo worden die genaamd, wier Zaadballen, om de voortteeling te beletten, geklopt of gekwetſt zyn.

THOLUS. Zie het Artykel HELM.

THOLUS. *Koepel, Dome, Cupola.* Is een rond dak. 't welk midden boven eene groote Zaal, maar meeſtendeels boven de Kerken gemaakt wordt, by welke laatſtgemelde het in 't gemeen tuſſchen het Choor en 't Schip geplaatſt wordt. De binnenruimte van dit Dak is geheel hol en zonder Zolder, en indien hetzelve laager dan een halve kloot of kogel is, heet het by de Franſchen *Dome Surbaiſſé*; is het tegendeel hooger, *Dome Surmonté.* In 't algemeen moet deszelfs Diameter iets grooter zyn dan de wydte van het Choor of Schip, 't welk daarmede bedekt wordt. Dit gedeelte geeft aan de Roomſch Catholyke Kerken het meeſte aanzien; echter moet het met voorzigtigheid aangelegd worden, omdat het voor alle de overige Bouwwerken of Timmeraadjen niet alleen de grootſte koſten, maar ook eene goede kennis in de *Statica* of Weegkunde vereiſcht.

THOMISMUS. De Leer van ST. THOMAS AQUINAS en deszelfs Navolgers de Thomiſten, voornaamelyk met betrekking tot de PREDESTINATIE en de Genade. Daar is eenige twyffeling wat eigenlyk het waare Thomismus is, terwyl 'er Schryvers zyn die de Thomiſten van St. Thomas onderſcheiden van die der Dominicaanen. Anderen integendeel maaken van het Thomismus niet anders dan eene ſoort van Janſenismus; maar het Janſenismus weet men dat door de Paufen veroordeeld is, 't welk ontrent het zuivere Thomismus nooit geſchiedt is, inderdaad de Schriften van Alvarez en Lemos, die door hunne order aangeſteld waren om hunne Leer te ſtaaven en te verdedigen, zyn ſteeds als den regel van het zuivere Thomismus aangemerkt. De hedendaagſche School heeft veele van de oude Thomiſten verlaaten, wier gevoelens en uitdrukkingen aan Alvarez te hard ſcheenen; en de nieuwe Thomiſten, die de paalen van deeſe twee Doctoren te buiten gaan, kunnen hunne gevoelens niet opgeeven voor die van de Schoole van St. Thomas, welke de Paus verboden heeft

heeft te cenſureeren. Deeſe twee Schryvers onderſcheiden vier Claſſen van Thomiſten. De eerſte die zy verwerpen, verſtrooien of neemen de vryheid weg. De tweede en derde verſchillen niet van Molina; de laatſte die door Alvarez omhelſt wordt, ſtaat eene phyſiſche voorbeweeging (*Premotio*) of Prædeſtinatie toe, zynde een Complementum van het daadelyk vermogen, waardoor het van de eerſte daad in de tweede overgaat, dat is, van volkomen en naaſt vermogen tot werking (*Actio.*) De *Premotio* houden zy ſtaande dat aangeboden wordt in genoegſaame genade; ſgenoegſame genade wordt aan alle Menſchen gegeeven, en dat zy een volkomen onafhangkelyk naaſt vermogen hebben om niet te werken, en insgelyks om de allerkragtdaadigſte Genade te verwerpen.

THOMISTEN, of *Chriſtenen van St. Thomas.* Een Volk van de Ooſt-Indien, die, volgens de Overlevering, het Evangelium van St. Thomas aannamen. By de komſt der Portugeeſen te Calicut, by hunne eerſte reis naar de Indiën, vonden zy ze met andere Chriſtenen, die voorgaven af te ſtammen van de bekeerden door St. Thomas. De Thomiſten bericht ontvangende van de komſt van een nieuw volk in hun Land, die eene byzondere achting hadden voor het kruis, zonden Ambaſſadeurs tot dezelven, om een verbond met hen te maaken, en hunnen byſtand te ſmeeken tegens de Heidenſche Vorſten, door welken zy grootelyks verdrukt wierden. Eene vermenging van gevoelens, met eene geheele berooving van Leeraaren, ſomtyds voor veele Jaaren agteréén, veroorzaakte dien verſchrikkelyken Chaos, waarin hun Godsdienſt was, by de aankomſt der Portugeeſen; ten bewyſe waarvan wy zullen opgeeven hunne manier om het Avondmaal te bedienen: over of boven hun Altaar was eene ſoort van Gallerye; en terwyl de Prieſter gezegd wierd beneden den dienſt te beginnen, werdt een koek van Ryſtenmeel in Olie of Boter, boven gefruit; wanneer dit genoeg verrigt was, werdt de koek in een bekken nedergelaaten op den Altaar, waar de Prieſter dezelve conſacreerde; tot de andere Stoffen, naamelyk tot den wyn, gebruikten zy Brandewyn of Arak, onderſcheidenlyk in die Landſtreeken gemaakt. Hunne ordening was niet regelmaatiger; de Aardsdiaken, die ſomtyds meer geacht wierd dan de Biſſchop zelve, ordende dikwils de Prieſters. Hunne andere wangebruiken waren oneindig. — De Portugeeſen hebben veele moeite aangewendt, om deeſe Kerk te hervormen, en hebben beide de Kerkelyke en Waereldlyke magt daartoe gebruikt: ten dien einde hebben zy de Thomiſtiſche Biſſchoppen tot het Concilie van Goa benoemd,

de-

www.bibtondemand.nl

dezelven Inſtructien gegeeven *enz.* en insgelyks dezelven gezonden ter onderrigtinge naar Portugal en Romen; maar ziende dat zy ſteeds by hunne komſt overheiden om tot hunne voorige dwaalingen weder te keeren, en dat 'er geen goed met hun te verrigten was, beſlooten zy om ze eens vooral uit te ſluiten, en een Europeaanſche Biſſchop in hunne plaats aan te ſtellen. Dit gedrag heeft de Portugeeſen uitermaate verachtelyk in de oogen der Thomiſten gemaakt.

THORA. *Ranunculus Cyclaminis folio, Aſphodeli radice.* Wolfswortel. Eene ſoort van Haanevoet, is een Kruid dat uit zynen wortel twee of drie byna ronde bladen maakt, gelyk die van de *Cyclamen*, ſchoon ze wel tweemaal zoo groot zyn, ook aan den rand gekorven, vol aderen en ſtyf. Zy zitten op korte ſteelen. Tuſſchen deeſen ſpruit een ſtengel uit, omtrent een halven voet hoog; hebbende in het midden een of twee bladen, van gedaante gelyk de onderſten, doch die hebben in 't geheel geen ſteelen. De bloeſſem groeit op de punt van den Stengel, en beſtaat elk uit vier geele blaadjes, in de gedaante van een roosje. Als deeſen vergaan zyn, volgt 'er een ronde vrugt, in welke, gelyk ook op een kopje, eene menigte platte Zaadjes digt by malkander zit. De wortel beſtaat uit kleine knolletjes, gelyk die van de *Aſphodelus*. Dit kruid groeit op hooge Bergen; heeft veel ſcherp en corroſief Zout en Olie. Het ſap wordt tot het vergiftigen der Pylen, *enz.* gebruikt, waarmede de Wolven, Voſſen en andere ſchadelyke Dieren gedoodt worden. Dit vergift is oorzaak dat het kruid in de Artſenye niet gebruikt wordt.

THORACIA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de elfde ſoort.

THORACICA. Zie het Artykel BECHICA.

THORACICUS DUCTUS. Zie het Artykel DUCTUS.

THORAX. De *Borſt*. Dus wordt gemeenelyk genoemd de geheele ruimte, welke de waare Ribben met het Borſtbeen omſluit. Men geeft ze ook den naam van de *middelſte holligheid van den Middelbuik*, waarin de Long met het hart gelegen is.

De Borſt ſtrekt zig uit van de Sleutelbeenderen af, tot het Harteputje van vooren, en van agter van het vooruitſteekende Wervelbeen, tot onder aan de waare Ribben. Het voorſte gedeelte behoudt byzonderlyk den naam van *Borſt*; het agterſte dien van *Rug*. Het vel dat de Borſt van vooren bedekt, is doorgaands meer of min met haair by de Mannen bedekt, en op beide zyden van vooren worden twee verhevenheden aangemerkt, die veel grooter by de Vrouw dan by den Man zyn. Het zyn de Boriten of Mammen.

De deelen welken deeſe holligheid te ſaamenſtellen, worden ver-

verdeeld in bevattende en bevattene deelen. De bevattende deelen zyn van vooren het Borſtbeen en de Ribben; op de zyde de Ribben alleen; van agter de Ribben en de twaalf ruggewervelen. Alle deeſe deelen zyn van binnen door het Borſtvlies bekleedt, en van buiten bedekt door de Spieren, de Borſten en het vel, dat is te zeggen, van het vet, de eigenlyk gezegde huid en de Opperhuid. — De bevattene deelen zyn het middelſchot, het hartezakje, het hart, de Longen, de groote bloedvaten, de Borſtbuis, een deel des Slokdarms en der luchtpyp. Het middelrif ſcheidt van onderen de Borſt van den onderbuik af.

De holligheid der Borſt is van eene byna eyronde gedaante, uit oorzaake van het Middelrift, dat ſchuinſch ligt, dat is te zeggen, laager van agter dan van vooren. Zy is in eene regter en linkerzyde verdeeld, door middel van een vleeſig ſchot, *mediaſtinum* genaamd. In deeſe deelen worden de kwabben der Long bevat, welken hen naauwkeurig opvullen, zoo dat in deeſe holligheid geen eenig luchtbolletje is. De linkerzyde is naauwer dan de regter, uit oorzaake van het hart, en van het hartezakje, die haar door eene vry merkwaardige overhelling naar deeſen kant vernaauwen.

THOTH. Zoo wierdt by de Egyptenaaren de eerſte maand in het Jaar genoemd. Zy ſtelden derzelver begin op den 29 Auguſtus naar den Juliaanſchen Almanak.

THRACIAS. Zie het Artykel THRASCIAS.

THRACIUS LAPIS. Zie het Artykel AGAAT.

THRASCIAS. *Circius*, *Thracias*. By de Italiaanen *Maeſtro Tramontane*, wordt de Noord-Ooſt-Weſte wind genaamd.

THRASIUS. Een beroemd Waarzegger, die naar het Hof van Buſirie Tyran van Egypte, gegaan zynde, in een tyd van uitneemende droogte, hem zeide dat men regen zoude krygen, indien hy de vreemdelingen voor Jupiter deed ſlagten. Buſiris hem gevraagd hebbende uit wat Land hy was, en vernomen hebbende dat hy een vreemdeling was: *gy zult de eerſte weeſen*, zeide hy, *die water aan Egypten zult geeven*, en deed hem op ſtaande voet ontzielen.

THRECES. Dus noemde men de Kampvegters, die tegens malkander ſtreeden, met een klein rond ſchild en gekromd Zwaard gewapend.

THRENODIA. Een Lykzang.

THREPSIS. Zie het Artykel NUTRITIO.

THRIDACIAS. Zie het Artykel MANDRAGORA.

THRIDAX. Zie het Artykel LACTUCA.

THRIPS. *Aardvloo*. Is eene ſoort van kleine Vliegen, welke in eene groote menigte, de Kruiden, voornaamelyk de kool,

af-

afgraſen. Roet uit een' Schoorſteen over de Kruiden geſtrooid, is 'er een middel voor om dit kleine ongedierte te verdryven.

THROMBUS. Is een kleine *Tumor Sanguinis* of bloedgezwel, dat zig ter plaatſe alwaar een Ader geopend is, zet, of omdat de opening al te klein geweeſt is, of grooter dan het de Capiciteit van het bloedvat toelaat.

THRONUS. *Solium. Carpentum.* Wordt van de Sterrekundigen genaamd, als een Planeet teffens veele waardigheden bezit; by voorbeeld als hy te gelyk in zyn huis, en in zyne Verhooging is.

THROON. Een Koninklyken Zetel of Statie-Stoel, vercierd met bouwkundige en beeldhouwkundige Cieraadjen, van koſtbaare Stoffen gemaakt, met eenige trappen verheven, en gedekt met een pragtig verhemelte. Zoodanig zyn de Throonen der Koninklyke Audientie Zaalen, en van andere Souvereinen.

THRYALLIS. *Lychnis Coronaria, Sativa.* Vrouwen-Roosje, Chriſtus-Oogen, is een aangenaame bloem. De gevulden zyn de beſten; rood van kleur, of lyfkleur en wit; zy blyven den gantſchen Zomer in haare kragt, en hangen altyd vol Roosjes, van Mei tot in October. Zy worden door uitſpruitſels voortgeplant, die in de Lente verzet worden, en zy blyven 's Winters in de Hoven ſtaan.

THRYPS. Zie het Artykel THRIPS.

THUNNUS. *Thynnus. Tonyn.* Is een groote Zeeviſch, dik en groot van buik, wordt in menigte in de Middellandſche Zee gevonden, omtrent Provence, Italien en Spanjen, wegende tot 120 pond. De bek is ſpits, de ſtaart breed, in de gedaante van een halve Maan. Hierin beſtaat zyne kragt. Van buiten is hy overal zwartbruin, maar inwendig eenigſints rood. Hy is rondom met Schubben bedekt, die digt op malkander zitten. Hy aaſt op allerlei Zeegewas; en zwemt doorgaands in gezelſchap van veele anderen. Men bemerkt zyne aankomſt by het gedruis van het water, en geweldige verdeelinge van het Zeewater. Hy is zeer vreesagtig en benaauwd voor den donder. In dien tyd wordt hy ligt met een net gevangen, hoedanig een in de Middellandſche Zee veelſints gebruikt wordt, in het Franſch *Thonaire* genaamd. Hy kan daaruit niet ontſnappen, vooral als men hem op zyn' rug heeft gewenteld. Gevangen zynde, ſterft hy aanſtonds. Het Vleeſch van deeſen Viſch is vaſt en gezond, van ſmaak gelyk Kalfsvleeſch. Het wordt ingezouten en vervoerd; heeft een goed Sap en voedſel, veel *Sal volatile*; is een middel voor Gift, Onzinnigheid, en de beet van een' Otter, het zy gegeeten, het zy daarop gelegd zynde. Sommige

www.libtool.com.cn

nige Schryvers noemen deſen Viſch, nog zeer klein zynde, *Cordyla*, in het Franſch *Cordile*; een weinig grooter zynde, *Limarius*, in 't Franſch *Limaire*, maar volwaſſen, *Thunnus*. Het wyfken wordt *Thunnia* genaamd.

THURAS. Een der Goden der Aſſyriers. Dit was Mars aan wien Homerus den bynaam van *Thurius* of *Thurras* voor *Thurras* gegeeven heeft.

THURIBULUM. Zie het Artykel LAR.

THURIS CORTEX. Zie het Artykel THYMIAMATIS CORTEX.

THUS. Zie het Artykel WIERROOK.

THUS ALBUM. Zie het Artykel HARS.

THUYA THEOPHRASTI. *Arbor vitæ.* Boom des Leevens, heeft eene regt-opgaande ſtam, een ſterken reuk en blyft winter en Zomer groen. En hoewel de bladen des Winters eenigſints donker en roodverwig worden, hebben ze nogtans in de Lente haaren voorgaanden glans weder; zynde zoo groen als in het voorgaande Jaar. Met het begin van den Zomer zetten zig op de einden der takken kleine geele bloeſſems, van welken ſommigen in een ſchubagtige Vrugt, gelyk een Pynappel veranderd worden. Men heeft deeſen Boom eerſt uit de Weſt-Indiën gebragt; doch hy wordt thans in de Hoven geteeld. De olie uit de bladen gedeſtilleerd en uiterlyk gebruikt, wordt als een middel voor het Voeteuvel gehouden. By ſommige *Botanici* wordt deeſen Boom ook *Cedrus Lycia* genaamd. By MILLER worden twee ſoorten aangemerkt.

THYESTE. Zoon van Pelops en Hippodamia en broeder van Atreus. Hy bedreef bloedſchande met zyne Schoonzuſter Erope, huisvrouw van Atreus, die, om zig daarover te wreeken, het kind dat 'er uit geboren wierd, aan ſtukken hieuw, en het bloed van hetzelve gebruikte om aan Thyeſte te drinken te geeven. De Zon verſcheen dien dag niet aan den Horizont, om geen getuigen te zyn van eene zoo afſchuwelyke daad.

THYIAS. Eerſte Prieſtereſſe van Bacchus. De geenen die haar opvolgden, wierden naar haaren naam *Thyiades* genaamd.

THYITES. Is een harde en groene Steen, den Jaſpis niet zeer ongelyk. Hy heeft een ſpierwit en ſcherp ſap, als hy gewreeven wordt. Hy groeit in Moorenland; droogt op en neemt de Oogvlieſen weg; doch moet alvoorens zeer fyn gemaalen worden.

THYM. Zie het Artykel THYMUS.

THYMA. Is eene ſcherpe en brandende puiſt, anders *Æthymata* genaamd.

THYMALLUS. *Umbra fluviatilis.* Is een welſmaakende Viſch,

www.libtool.com.cn

den Forellen niet ongelyk. Met honig gebruikt men hem tot kwaade oogen en om Lidtekens te verdryven. Hy bemint het verſche water, en wordt met den hengel en met netten gevangen. Hy wordt *Thymallus* genaamd, omdat hy gezegd wordt naar Thym te rieken.

THYMBRA. Zie het Artykel SATUREJA.

THYMELÆÆ RADIX. Is een houtige en veſelagtige wortel, van eene verſchillende grootte, van buiten rood, van binnen wit; eerſt zoet van ſmaak, maar hy laat eene ſcherpigheid op de tong, die als vuur brandt, voornaamelyk als ze verſch is. Hy purgeert ſterk, doch wordt zelden geheel in de Apotheeken gevonden, maar alleen de baſt; waarom ze ook onder den naam van *Cortex Meſerei* onder de baſten geteld wordt. Uit deeſen wortel ontſtaat een ſtruikje, met fraai groene en glinſterende bladen, op het oog gelyk Laauwerier bladen; waarom het Kruid van ſommigen ook *Laureola* genaamd wordt. By MILLER vindt men zes ſoorten aangetekend.

THYMELICI. Dus noemde men weleer de Muſikanten by de Romeinen, welken op de Theaters mede hun rol ſpeelden, gelyk de andere Toneelſpelers.

THYM-FOREL. Dit is een Rivierviſch die zagte Vinnen heeft, en die men menigvuldig in de Teſſino, een Italiaanſche Rivier, vangt. Men heeft hem den naam van Thymviſch of Thym-Forel gegeeven, zegt RONDELET, omdat hy den reuk van deeſe Plant heeft, wanneer hy verſch gevangen is. Hy heeft de lengte van anderhalven voet; zyn kop is klein; en ſpringt uitwaarts, en zyn ligchaam is blaauw. Hy heeft twee vinnen aan de kieuwen en twee anderen aan den onderbuik, naby den Aars. De eerſte vin van den rug is groot, rood en met zwart gefpikkeld. Zyn ſtaart is breed en gevorkt.

THYMIAMA. Is een zekere Maſſa, uit allerlei welriekende baſten. Zy wordt uit de Indiën gebragt en tot reukwerk gebruikt.

THYMIAMA HERBA. Zie het Artykel THYMUS.

THYMIAMATIS CORTEX, of *Thuris. Wierookshaſt.* Is bruin, en komt van een Indiaanſchen Boom, of, gelyk anderen willen, het overblyffel van uitgekookte witte *Storax*, dat weggelegd of gedroogt wordt. Sommigen houden het voor roode *Storax*, of zwarte Wierook. Het wordt veelfints onder het Reukwerk gebruikt, en, van een goeden reuk zynde, zeer bemindt.

THYMMOSCH. *Thym-Veſeltjes.* Zie het Artykel EPITHYMUM.

THYMŒTES. Eenigen zeggen dat hy een Zoon was van Priamus, en dat hy met Paris ter Waereld kwam. Anderen wil-

www.liktool.com.cn

willen dat hy een Zoon was van eenen armen Troyaan; en dat hy aanſtonds na zyne geboorte overleeden zynde, men hem aan Priamus aanboodt in de plaats van Paris, wiens dood men bevolen had.

THYMUS. *Thymiama Herba.* Thym. Deeſe is groot en klein, wit en zwart, en wordt in Hoven geteeld. Dit kruid en zaad wordt door de Geneesheeren zeer gepreeſen. Daar is ook eene ſoort; *ſerpillum majus* genaamd, met witte en eene andere met purperverwige bloemen; doch is zoo ſterk niet als de kleine Thym, en moet 's Winters in potten onder het dak gezet worden; bemint een droogen grond, en is hittig en droog van Complexie. Het gedeſtilleerde water is een middel voor hoofdpyn en ſuizelingen. MILLER noemt 'er vier ſoorten van.

THYMUS. (In de *Anatomie*) Eene klier, die in kinderen zeer aanmerkelyk is. Ze is geplaatſt in het opperſte gedeelte van de *Thorax* of borſt, onmiddelyk onder het *Sternum*, en ligt op het *Pericardium*, en op den Stam van de *Aorta*, en van de *Vena Cava*. Zy ſtrekt zig uit van het *Pericardium*, langs den Stam van de *Aorta*, tot het begin van de *Carotides*, ſomtyds tot de klieren die *Carotides* genaamd worden. Derzelver gedaante is onregelmaatig en onzeker. Derzelver kleur in kinderen is bleekrood; in jongelingen is ze van eene donkere kleur: ze is grooter in nieuwgeboren kinderen dan in voorwerpen van meer gevorderde jaaren. Haare lengte is daar niet minder dan drie vingerbreedte, en derzelver diameter twee; haare dikte is omtrent een halven vinger. Ze vermindert trapsgewyſe wanneer het kind groeit; in jonge Lieden is ze zeer klein, en in oude Lieden verdwynt ze ten eenemaale. Derzelver Zelfſtandigheid is klieragtig en als een kluwen opgewonden, en ze is door eene Spier omringd. Ze heeft bloedvaten. Derzelver gebruik ſchynt te zyn, dat ze het Melkſap, 't welk in overvloed naar den Melkweg vloeit, een weinig vertraage, op dat het niet al te overvloedig met het bloed vermengd worde; dus dient zy miſſchien ook om dat vogt, 't welk zig in het Hartezakje onthoudt, af te ſcheiden.

Op dat de Leeſers een des te beter denkbeeld mogen verkrygen van de gedaante deeſer klier, hebben wy 'er twee Afbeeldingen van gegeeven, gelyk ze gevonden is, in twee *Foetuſſen*, pas geboren. Zie PLAAT CCLVI. *Fig.* 3. No. 1 en 2. waar AA is het hart, omringd door deszelfs *Pericardium*; BB de klier Thymus, in het opperſte gedeelte verdeeld in twee of drie deelen, *aa*; CCC de drie afdaalende takken van de *Aorta*.

THYMUS. Is eene ſoort van dikke, rosagtige, of witagtige

www.libtool.com.cn

onpynlyke wrat, waaraan ſcherptens en ruwigheden gezien worden; klooven gelyk aan den knop des Thyms, waarvandaan ook den naam komt. De Thymus komt in de handpalm, aan de voetzool, de beenen, de hielen, het Fondament, aan de Teelleden van beide kunne. Somtyds komt ze alleen, op een andermaal is ze vergezeld met veele andere. Daar zyn twee ſoorten, de eene die *Thymion* genaamd wordt. Derzelver voetſtuk is ſmal, gelyk dat van de *Acrochordon*, en de top rood als de bloem van Thym. Het wordt ſomtyds groot als de *Colocaſia* of de Egyptiſche Kalfsvoet. De andere behoudt den naam van *Thymus*. Deeſe onderſcheiding is niet onnut, ſchoon deeſe Gezwellen van denzelfden aart ſchynen; want ſommigen zyn goedaartig, wit en zonder pyn; de anderen zyn kwaadaartig, loodverwig, pynlyk en dikker. Die des Fondaments en der Teelleden erkennen doorgaands tot oorzaak een Venusgift, en worden door de middelen tegens de Venusziekte geneeſen.

THYNNÆA. Was een Feeſt by de Romeinen, 't welk door de Viſſchers, ter eere van *Neptunus* gevierd werdt, wanneer zy veele Tonynen gevangen hadden. De eerſt-gevangen Thonyn offerden zy op, welke offerhande zy *Thynnæum* genoemd hebben.

THYNNUS. Zie het Artykel THUNNUS.

THYONÉ. Dus noemde Bacchus zyne Moeder, na dat hy haar, gelyk de Dichters zeggen, opgewekt hadde.

THYROADENOIDEI. Een naam dien de Heer WINSLOW gegeeven heeft aan Veſelbundeltjes, die van den *Thyropharyngæus* afgaan, om zig vaſt te hegten aan het zydeel der Schildklier. Hy heeft 'er een paar byzondere Spieren, die hy ook Adenopharyngœi genaamd heeft, van gemaakt.

THYROARYTENOIDEUS. Deeſe Spier houdt met haar eene deel aan het Schildswyſe kraakbeen en met het andere aan het Spleetkraakbeen. Zy vernaauwt den luchtweg, als zy werkt, te gelyk met de Tregterswyſe Kraakbeenſpieren.

THYRO-EPIGLOTTICI. Naam van een paar Spiertjes, die met een haarer uiteindens aan de zydelyke inwendige oppervlakte des Schildwyſen kraakbeens, en door het andere aan het boord der Gorgelklep vaſt zyn.

THYRO-HYOIDEI. Spieren, die door een haarer uiteindens vaſt zyn aan het Schildswyſe Kraakbeen, en door het andere aan de Tong.

THYROIDEA CARTILAGO. Het Schildvormige Kraakbeen der Luchtpyp. *Glandulæ Thyroideæ* of *Thyroideæ*, worden de klieren genaamd, die by de luchtpyp gelegen zyn; insgelyks het gat in het Schaambeen.

THY-

www.libtool.com.cn

THYROMA. Zoo wordt by VITRUVIUS genaamd de opening der Deur met haare Vercierſelen; of ook wel deeſe cieraadjen en het deurſtelſel alleen. Zie het Artykel DEUR-GESTEL.

THYRO-PHARYNGÆI. Naam van een paar Spiertjes, die zig door een haarer uiteindens vaſthegten aan de uitwendige oppervlakte des Schildkraakbeens, en met het andere aan het agterdeel des Strots.

THYROREUM. Zoo wordt by VITRUVIUS de doorgang van een Gebouw genaamd, of de ruimte tuſſchen de huis- en hofdeur.

THYROSTAPHYLINI. Dus worden de Spierveſelen, welken van het agterboord der Verhemeltbeenderen naar het Schildkraakbeen gaan, genaamd. Deeſe Spieren ligten het kaakbeen naar boven.

THYSSELINUM. Is een Kruid, dat van het *Oreoſelinum* of de Berg-Pieterſelie daarin onderſcheiden is, dat het eene Melkſap heeft. Daar zyn twee ſoorten van. De eerſte wordt enkel *Thyſſelinum* genaamd, en maakt Stengels van drie en vier voet hoog, zynde geſtreept en hoekig, beneden eenigſints rood, hol, geknopt en getakt. De bladen hebben de gedaante van die der *Careta*, malſch en vol Melkſap, onaangenaam van ſmaak, bitter en ſcherp door malkander. Op het uiterſte der takken ſtaan kroonen met witte bloeſſem van vyf bladen; in de gedaante van eene Roos. Als deeſe bloeſſem voorby is, volgen de Zaaden, twee en twee ſaamen, ovaalrond, breed en van boven geſtreept. De wortelen zyn lang, byna zoo dik als een kleine vinger, wit en van ſmaak gelyk de bladen. De tweede ſoort wordt genaamd *Thyſſelinum Paluſtre*, wiens bladen en kruid uiterlyk zyn, gelyk die van de *Ferula*, maar bloeſſem en zaad gelyk aan de voorgaande ſoort. De wortel is rood en van een lelyken ſmaak. Beide ſoorten groeien op vogtige en moeraſſige plaatſen; hebben veel *Sal eſſentiaale*, Olie en *Phlegma*. De wortelen openen; zyn doordringend; zetten het water af en bevorderen de Maandſtonden. Gekaauwd zynde, zyn een middel voor Tandpyn.

TIARA VAN DEN PAUS. Is een hooge Muts of Myter, waar ombeenen drie Kroonen van Maſſief Goud liggen, zoodanig dat de eene boven de andere, als een Cirkel of kring zig vertoont. Deeſe kroonen zyn geheel met Edele Geſteentens bezet, en met een kloot vercierd, waarboven een Kruis ſtaat, hangende aan weerskanten een ſnoer van Edele Geſteentens af.

TIASSE. *Toaſſe*. Is een Dier dat op het Land en in het Water leeft, eyvormig van Ligchaam, loodverwig, met een kop eenigſints dikker dan die van een Schildpad, en heeft zeer

www.libtool.com.cn

ſcherpe tanden, nevens vier korte Ganzenvoeten. Dit Dier onthoudt zig in den Nyl en is een doodvyand van den Crocodil, wiens eyeren het opzoekt en de jongen verſlindt.

TIBARENI. Was een zeker Volk van de *Chalybes*, niet verre van de zwarte Zee gelegen. Zy waren ongemeene groote Voorſtanders der Gerechtigheid, vermits zy hunne vyanden in den Oorlog, nooit eerder zouden aanvallen, dan ten zy ze daaryan door hen zelve verwittigd werden. Men verhaalt ook van dezelven, dat de Mannen onder hen, wanneer de Vrouwen in de Kraam bevielen, te bed gingen leggen, om zig van de Vrouwen te laaten oppaſſen, even als of zy het Kind gebaard hadden.

TIBERIANUM TORMENTUM. Zie het Artykel COLICA.

TIBIA. Zie het Artykel SCHEENBEEN.

TIBLÆ ANTICI ET POSTICI. De voorſte en agterſte Scheenbeenſpieren, worden genaamd die aan het Scheenbeen gehegt zyn, en de voet buigen.

TIBURIN. Is een wreede Viſch, die op Menſchen aaſt, en omtrent het Eiland *Cuba* gevonden wordt. VINCENTIUS BLANC verhaalt dat hy om een Menſch magtig te worden, een Schip wel 500 Mylen nazwemt. Dit beveſtigt hy met het voorbeeld van een Spaanſch Kapitein, komende van *Florida*. Deeſe wierd van *Porto-Rico* van zoodanig een Viſch vervolgt, alwaar hy eindelyk gevangen wierd. Men vond in zyn buik het hoofd en de horens van een Ram, dien de Matrooſen reeds voor eenige dagen over boord hadden geworpen.

TIBURTUS. De oudſte der Zoonen van Amphiaras, kwam met zyne Broeders in Italiën, waar zy eene Stad bouwden die Tibur genaamd wierd. Men rigtte hem een Altaar op in den Tempel van Hercules van die Stad, een der vermaardſten van Italien.

TIC. Zoo wordt dat ongemak aan den mond der Paarden genaamd, waardoor ze de tanden telkens aan de kribbe zetten, als of ze daar aan byten wilden; eigenlyk *Kribbenbyters*.

TIENCHO. Berg in China, in Aſien, waarop des nagts een Vuur, dat van verre als gloeiende Koolen ſchynt, gezien wordt, 't welk de eenvouwdige Inwooners voor zeldſaame Slangen of Spinnekoppen houden.

TIENDEN. Zie het Artykel DECIMÆ.

TIENDRECHT. Is eene Gerechtigheid om het elfde deel van eenige vrugten te trekken. Het zelve wordt onderſcheiden in drie ſoorten: 1.) *Maattienden*, is van Rogge, Tarwe, Haver; Garſt &c. 2.) *Smalle tienden*, van Moes, bout, gras, hooi, raapen, radys, aardappelen, ajuin, appelen, peeren,

noo-

www.libtool.com.cn

ooten, &c. 3.) *Krytende tienden*, van Verkens, Kalveren, Lammeren, jonge Verkens, Ganzen, Beyen, &c.

Het Tiendrecht by ons, is afſtammende van het oude Duitſche Recht, ſchoon men 'er eerſt gewag van gemaakt vindt in het Jaar 1288, by een verdrag, gemaakt tuſſchen den Graaf van Holland en de Weſt Frieſen, behelzende onder anderen deeſe woorden: „ *Dat de Weſt Frieſen den Graaf zouden geeven de elfde Schoof, ende de tiende te neemen daar het koren* „ *waſt: ende als dat Koren tiendbaar is, zoo zoude den genen* „ *des dat Koren is, driewerf roepen den Tiendenaar, elke werf* „ *al zo luide, dat men het horen mag over zeven Akkeren: en* „ *de kwam den Tiendenaar dan niet, zo zoude den geenen des* „ *dat Koren is, de tiende uitzetten, by twee zyner Buuren,* „ *en de tiende houden eene etmaal; waart dat daarna op de tien-* „ *de ſchade geſchiede, dat en zoude men den Man niet tyën des* „ *dat Koren is.*" Deeſe Tienden kunnen zyn, Leen en Onleen, en worden op dezelfde wyſe bekomen. In Holland zyn de Tienden den 40ſten Penning in vervreemding, en den 20ſten Penning in de Collaterale ſucceſſie verſchuldigt.

TIENDER-REKENING. Zie het Artykel DECIMAAL-REKENING.

TIEN GERICHTEN TE VENETIEN. Heeft de uitſpraak over de Leengeſchillen en over de Misdaaden die daaronder behooren, als *Felonie*, &c. en maakt het Vonnis in den naam van den Doge Waereldkundig.

TIENHOEK. Is eene Figuur, welke tien zyden heeft. Men noemt deeſe *Regulier*, wanneer alle zyden gelyk groot en gelykformig, als mede alle de Hoeken elkander gelyk zyn. Hoe men eenen regulieren regtlynigen Tienhoek in eenen Cirkel beſchryven zal, leert EUCLIDES *Elementis* XIII. *Prop.* 10. Indien men diergelyken op eene gegeeven zyde beſchryven wil, zoekt men eerſtelyk den Polygonen-Hoek, en ſtelt in deeſe gevonden grootte negenmaal het opgegeeven *Latus* by malkander, zoo ontſtaat mede een regulieren Tienhoek.

TIENZUILIG. Zie het Artykel DECASTYLOS.

TIERCE. Zoo wordt genaamd: 1.) In de Zangkonſt, eene ſaamenſtemming, zynde twee toonen van malkander. 2.) In de Wiskonſt het zeſtigſte deel van eene Seconde. 3.) Op het Schermſchool een zeker postuur.

TIERCELLOTEN. Zie het Artykel VALK.

TIERS. *le Tiers d'Etat.* Zoo wordt in Frankryk de derde order onder de Landſtanden, naamelyk de Burgerſtand, of de Steden genoemd, die by de algemeene vergaderingen der Landſtanden, door haare Gedeputeerden verſchynen. Diergelyke houden de Standen van de Provintie Languedoc te Montpellier.

TIERS. *Le Tiers ordre de la Penetence.* Is eene ſoort van Franciscaanen, die uit Waereldlyke Perſoonen beſtaat, en die de H. Franciscus onder zyne drie Orders geſticht heeft. De eerſte beſtaat alleen uit Religionariſſen of Geeſtelyken, die men Minderbroeders of *Fratres Minimos* noemt, en waaronder de Barrevoeters, Capucynen en Recollecten of Recolets behooren. De tweede Order zyn de Nonnen van St. Clara; maar de derde Order zyn Perſoonen van beiderlei Geſlacht of Sexe, die zig niet altyd aan de Geeſtelyke kloofter-verrigtingen kunnen overgeeven, maar in de waereld blyven moeten, en evenwel in eene Broederſchap te ſaamen behooren. Zy draagen op zekere tyden een graauw Scapulier of Schouderkleed en Gordel onder hunne klederen en volgen een byzonderen regel van de Franciscaanen, welke hun door de Roomſche Pauſen bekragtigd wordt. Zy verdeelen zig in vier Provintien, en hebben meer dan 60 kloofters; zy worden ook in Frankryk, naar een Kloofter, met naame Piquebuce, aan de voorſtad St. Antoine te Parys, gemeenelyk Piquebuces genaamd. De Franſche Koningin, Maria Thereſia, Gemaalin van Lodewyk de veertiende, was in haar leeven Superioreſſe van dit Genootſchap, en deeſe Congregatie pleeg den Feeſtdag van de Orde, die op St. Eliſabeths dag valt, altyd met haare Geeſtelyke Zuſters en andere Perſoonen, die daartoe behoorden, in de Kerk der Barrevoeters te Parys, by te woonen.

TIGER. Zie het Artykel TYGER.

TIGLIA GRANA. Zie het Artykel GRANA TIGLIA.

TIGRIS. Eene groote Rivier van Turkyen in Aſia, ontſpringende in de Bergen van Armenien, loopt Zuidwaarts, verdeelende Diarbek of Meſopotamien van Curdiſtan of het oude Aſſyrien; en zynde voorby Bagdad geloopen, zig met den Euphraat vereenigt, in het oude Chaldea.

TILCUETZ-PALLIN. Dit is eene ſoort van groote Hagedis van Nieuwſpanjen, die, uitgezonderd de kleuren van haare huid, veel overeenkomſt met de Sauvegarde der Ooſt-Indien heeft. Zie het Artykel SAUVEGARDE.

TILIA. Zie het Artykel LINDEBOOM.

TILLÆA. (In de *Botanie,*) Eene ſoort van de *triandria trigynia* klaſſe der Planten, welker Bloem beſtaat uit drie langronde, ſcherpe en vlakke bloembladen, en derzelver vrugt uit drie geſcherpte kapſels, bevattende ieder twee ovaale Zaaden.

TILLANDSIA. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *hexandria monogynia* klaſſe der Planten, met een pypvormige éénbladige bloem, aan den rand in drieën gedeeld. De vrugt is een lang, ſtompagtig, driehoekig en geſcherpt kapſel, uit drie klappen gevormd, en bevattende alleenlyk eene Cel, met talryke Zaaden.

TIL-

TILLERBORT. Eene mineraale Zuurbron, die een uur van Andernach in 't Aardsbisdom van Keulen ontſpringt, worden de deszelfs water wyd en zyd vervoert. Digt by deeſe Bron is het Carmeliter klooſter van St. Antonius gelegen, weshalvel zy naar de uitſpraak van de Landtaal, alwaar men in plaats van St. Antoni, *Sint Teunis* zegt, en bygevolg de *Teuningſteine Zuurbron* genaamd wordt.

TIMANTUS. Een vermaard Schilder, die in een Schilderye van de offerhande van Iphigenia, nadat hy aan zyne perſoonaadjen alle de trekken van de hevigſte ſmerten gegeeven had, 'er geene vindende, ſterk genoeg voor Agamemnon, hem het aangezigt met een Sluier bedekte.

TIMARATES. Eene der drie oude Vrouwen die de voorzitting hadden by het Orakel van Jupiter Dodonœus. De twee anderen waren Promenia en Nicandra. Zy wierden in Duiven veranderd.

TIMARIOTEN. Zie het Artykel ZAIMS.

TIMBO. Dit is eene ſoort van Liane, die zeer berucht is in Braſil. Zy heeft ſomtyds de dikte van eene dye. Zy klimt, met zig om de grootſte boomen te ſlingeren, tot in derzelver toppen. Men wil dat haare Schors, in het water geworpen zynde, de viſſchen doet ſterven.

TIMESIUS. Een Griekſch Held, wierd geëerd als een God in de Stad Abdera, waarvan hy de eerſte fondamenten gelegd hadde.

TIMMERKONST. *Ars Tignaria. Charpenterie.* Is een deel van de Bouwkonſt, waarin de verbinding van het houtwerk in een Gebouw getoond wordt. Dus wordt in dezelve eerſtelyk aangeweeſen, op hoe veelerhande Plaatſen, Houten, Tappen of Inſnydingen geformeerd moeten worden; hoe men de Streeproeden, verzettingen, Sleuteltappen, Zwaluwſtaarten, Stafroeden, verborgen Slotkeilen of Bouten en diergelyken meer, op veelerhande wyſen, zoo naar de Duitſche en Franſche, als ook naar de Italiaanſche manier vervaardigen moet. Hoe de gemeene Daken opgericht, en het Houtwerk daartoe gehakt moet worden, niet minder hoe men zig aangaande de ſchikking by eene wederkeering, Walm en Pavillon te verhouden heeft. Hiernevens wordt ook daarin gehandeld, hoe de gebroken Daken moeten ingericht, en de verſchillende houten te ſaamengeſteld worden, dewelken by Dak-Hang-of Sprengwerken, konſtige Boogſtellingen &c. voorkomen; hoe de Koor-Mutſen, Koepeldaken, Italiaanſche Mutſen en diergelyken afgebonden moeten worden. Eindelyk wordt ook daarin eene onderregting vereiſcht, hoe konſtig geſprengde Bruggen aangelegd, verſcheide en zeer verſchillende Heiblok-

www.libtool.com.cn

ken en Rammen, en een zoogenaamd Bokgeſtel of Steiger, &c. behoorlyk vervaardigd moet worden, van al het welke een goed Timmerman een grondig begrip hebben moet. Hiervan heeft DECHALES een byzonder Tractaat geſchreeven, 't welk men mede in zyn *Mundo Mathematico. Tom.* II vindt Boven alle andere Boecken over de Timmermanskonſt verdient den prys het werk van JOHAN SCHUBLER, genaamd *Timmermanskonſt*, vermits hy dezelve op geometriſche Gronden ſtelt, en eene duidelyke en volkomen verklaaring geeft, hoe, naar dusdanige Regelen, op eene gemakkelyke wyſe, allerhande ſchikkingen, Koepeldaken, Hang- en Sprengwerken &c. vervaardigd kunnen worden.

TIMMERMAN. *Faber Lignarius.* In 't Franſch *Charpentier.* Deszelfs Ambagt beſtaat daarin, dat hy volgens het voorſchrift van den Architect, de Huiſen of gantſch van hout opmaake, en vervolgens op een in den grond gelegd Steenenwerk of Fondament ſtelle; of de laagſte verdieping wordt van Steenen, door eenen Metſelaar gemaakt: en naderhand de tweede verdieping, *enz.* door Timmerlieden daarop gezet. Somwylen wordt ook wel het gantſche Gebouw, van het Fondament tot boven aan het dak van Steenen opgehaald, en maar inwendig de vertrekken en het dak uit balken van de Timmerlieden gemaakt. Een Huis mag gebouwd worden, zoo als het wil, het zy van Steen of hout, men kan nogtans de Timmerlieden niet ontbeeren. Hun voornaamſte Gereedſchap beſtaat in een Schaaf, die van verſchillende ſoorten zyn, als Blokſchaaf, Reefſchaaf, Voorlooper, Gerfſchaaf, Roffelſchaaf, Lyſtſchaaf, Ploegſchaaf, *enz.* Zaag, Spanzaag, Byl, Diſſel, Beitel, Hamer, Broekyſer, Wigge, Boor, Paſſer, Winkelhaak, Waterpas, Slaglyn, Zakloot, Slypſteen, Schaafbank, Duimſtok, *enz.*

TIMONES. Zyn de Builen en Gezwellen in de Lieſen, *Venus Builen*, in 't Latyn *Bubones.*

TIMOR. De God der Vreeſe. Men onderſcheidde hem van PAVOR.

TIMOR. De Vrees of Schrik. Zie het Artykel TERROR.

TIMORIA. Eene Godinne die byzonderlyk door de Lacedamoniers wierd aangebeden.

TIMPJES. Deezen worden aldus gemaakt: zet vyf loot water en zes loot boter in een pannetje op het vuur en laat het kooken; roer daaronder dan agt loot Tarwenmeel, met drie eyeren, wat Succade Snippers, en Kaneel; doe het vervolvolgens uit uw' pot en laat het koud worden; maak daar dan Timpjes van; bak ze onder de pan of in den Oven, op een geboterde Plaat of geboterd Papier.

TIN. *Stannum.* Is een onvolmaakte Erts, doch edeler dan lood,

www.libtool.com.cn

lood, en beſtaat uit eene eenigſints zuivere *Mercurius*, of gemengde, ſcherpe en onrype Zwavel; waarom het ten opzigte van Goud en Zilver, als zynde veel digter, onder de zagte en mindere Ertſen geteld wordt. Ten opzigte der deugdſaamheid is het Tin veelerlei. Het Japanſche is het beſte. Onder de goede ſoorten worden ook gerekend het Boheemſche, Schackenwaldſche, Lauterbachſche, Schonfeldſche, Geyersbergſche in Meiſſen; maar voornaamelyk het Engelſche. Dit wordt wederom in drie ſoorten verdeeld. Het eerſte is *glad Tin*, zynde het regt zuivere. Daarna volgt het *klinkend Tin*, zynde met Koper, Speauter of *Marcaſita* en *Bismuth* vermengd. De derde ſoort is de gemeenſte en is met Lood vermengd. In het Koninkryk *Siam*, naar *Malacca* heenen, wordt het Tin, in menigte, gevonden. De Hollanders hebben het Previlegie dat zy hetzelve alleen koopen, naamelyk te *Ligor*. Hieruit trekken ze een groot voordeel; want zy geeven 'er voor Tapyten van Bengalen, en Lywaat van Coromandel; inwelke Landen zy het Tin met veel winſt wederom verhandelen. In de overige, aan de Zee geleegene Landen van den Grooten Mogol, insgelyks in Perſien en Arabien, is de Commercie van Tin ook zeer groot. De Hollanders brengen ſomtyds eene goede Quantiteit van daar in Europa, dat ze met goed voordeel verkoopen; want het Tin is goed en zy geeven het op Credit. De Scheikundigen noemen het *Jupiter*, en tekenen het dus ♃. Het wordt nevens andere Ertſen gepræpareerd. In de Geneeskunde zyn daarvan bekend *Sal* of *Saccharum Jovis*, *Antibotticum Poterii*, enz.

TIN-ASCH, *Tin-Kalk Cineres Stanni*, *Cineres Jovis*. Wordt uit Tin gemaakt en zoo lang gecalcineerd tot dat eindelyk uit het graauwe Poeder een gantſch wit wordt; by ſommigen *Ceruſſa Jovis* genaamd, zynde der Franſchen *Blanc d'Eſpagne*, dat is *Spaanſch wit*. Het wordt tot Blanketſel gebruikt. De Pottebakkers gebruiken het ook tot het verglaſen, en de Glasſlypers tot Polyſten.

TINCA. In het Franſch *Tenche*, een Zeelt, is een bekende Rivierviſch, ſlymagtig en niet zeer gezond; ook zonder Schubben.

TINCTORIUM AMERICANUM. Zie het Artykel AMARANTHUS. (In de *Botanie*).

TINCTURA SOLIS. Zie het Artykel LEVENDIG GOUD.

TINCTURA UNIVERSALIS. Zie het Artykel LAPIS PHILOSOPHORUM.

TINCTUUR. *Tinctura*. Deeſe zyn vloeibaar of droog. De vloeibaare Tinctuuren zyn niets anders dan een *Extract* met haar *Menſtruum*. De droogen integendeel zyn Poeders, die zonder verbranding uit de vloeiende Tinctuuren (nadat 'er

www.libtool.com.cn

naamelyk het *Menſtruum* is afgetrokken, zyn overgebleeven; en dit doen alleen de Mineraalen. Maar de Tinctuuren worden meeſtal uit de *Vegetabilia* getrokken en onder anderen uit de Bloemen, waartoe verſcheide *Menſtrua*, naar ieders goeddunken, verkooren worden. Gemeenelyk wordt daartoe genomen het zuure *Phlegma vitrioli*, naamelyk als men op blauwe Bloemen een zuur *Phlegma*, by voorbeeld, wyn aſyn giet, zoo worden ze rood. Integendeel als men 'er *Alcali*, ongebluſchte kalk of wynſteen byvoegt, dan wordt die kleur groen. De gemeenſte Tinctuuren uit Mineraalen zyn: *Tinctura Auri, argenti, Martis, Saturni, Veneris, Antimonii Sulphuris*; ook van Sapphyr en Smaragd. Van Zee gewaſſen zyn: *Tinctura Corallorum* en *Tinctura Succini*. Uit de Gewaſſen *Tinctura Alkekengi è baccis. Eſſentia Croci, Eſſentia Ceraſorum nigrorum, fragorum, Hypericoris, florum bellidis, Papaveris rheados, Pæoniæ, roſarum, violarum, Jalappæ, Rhabarbari, Roris Solis, Granorum Sambuci, Ebuli, Tartari*: *Tinctura fellis. tauri*. Compoſitien van Tinctuuren zyn *Anodyna Herſtii, Aperitiva Moebii, Bezoardica Micb. Contra Calculum Jangii, Catheretica, Carminativa, Citri roſata, Diaphoretica Paracelſi, Odentalgica, Pectoralis, Salis Cornu Cervi, Salutis, Stomachalis Dolæi, dito Aromatica, Salis Tartari*, F. H. D. *Roſarum Delicata, Proprietatis, Sulphuris, Antimonialis, Terræ Solaris, Vitrioli Martis* &c.

TINCTUUREN. *Tincturæ*. In het Franſch *Emaux*, zoo worden in de Wapenkunde de kleuren genoemd.

TINE. Zie het Artykel TYNE.

TINEA. Dit woord heeft verſcheiden betekeniſſen en betekent: 1) een Mot, die de klederen doorknaagt. 2) Kwaad Zeer op het hoofd, maakende een vogt, zoo dik en van kleur als honing. In het midden van dit ongemak zyn kleine Wormpjes die het haair doorknaagen.

TINGEEREN. Indompelen, Verwen. Dit geſchiedt als men kookend water op de Kruiden giet, en het water de kragt der Kruiden aan zig trekt, en eene kleur daarvan aanneemt, geſyk men by de Thee ziet geſchieden.

TINGEEREN. Noemen de *Philoſophi Hermetici*, aan de mindere Ertſen de kleur en deugdſaamheid van Goud of Zilver mededeelen, of dezelven daarin veranderen.

TINGIETER. Deeſen hebben in Duitſchland zoodanig een Ambagt dat de reiſende Gezellen door het gantſche Land hun voordeel daarby vinden. Willen zy Meeſters worden, zoo moeten ze zeer zwaare Meeſterſtukken maaken. Deeſen beſtaan voornaamelyk in Neurenburg (1) in een lange Schenkkan, hebbende in het midden een ronden buik, en bevattende twee Neurenburgſche Maaten; inwelken men vreemde

Heeren

www.libtool.com.cn

Heeren en Gezanten, den Eerewyn pleeg aan te bieden. 2) Een groot, met twee koperen kraanen voorziene, Vat, houdende vier of vyf maat. 3) Een Schotel van vier of vyf pond, hebbende eene el in de wydte. Deese drie ſtukken moet de jonge Meeſter binnen zes dagen, zonder eenige merkelyke fouten gereed maaken. Deese Meeſterſtukken heeft het Gild, met toeſtemming der Overigheid, in plaats der oude en overlang onbruikbaare, in het Jaar 1543, allereerſt begonnen te maaken. De gantſche kunſt der Tingieters beſtaat voornaamelyk in vier zaaken. Als vooreerſt in het ſmelten, voorts in het formeeren, gieten en draaien. Wat het eerſte aangaat, hy moet de verſcheide ſoorten van Tin wel verſtaan, en zig in het ſmelten daarnaar gedraagen, om het Tin niet te verbranden. En aangezien ſommige ſoorten van Tin zig zonder toevoegſel niet laaten bearbeiden, moet hy naauwkeurig weeten, hoeveel het lyden kan, om niet tot zyne ſchade te werken; aangezien zig het Tin gemakkelyk met allerlei Erts vermenge; en wel zoo naauw dat het daar bezwaarlyk weder kan afgeſcheiden worden; waarom het de Scheikundigen en Laboranten *Diabolus Metallorum*, dat is Ertsduivel pleegen te noemen. Voors moeten ze met veelerlei vormen voorzien zyn, aangezien hun arbeid uit byna ontelbaare ſtukken beſtaat, die allen in vormen moeten gegooten worden. Tot dien einde moet een Tingieter den juiſten tyd waarneemen, om het Tin, als het te heet is, niet blaauw, rood of te koud, ondigt en ſponsagtig worde. Dus naar de kunſt gegooten zynde, wordt het op de draaibank gebragt, afgedraaid en cierlyk toegericht. Deese draaibank wordt niet met den voet getreeden; maar door middel van een rad, of gelykerwyſe te Neurenberg, in den zoogenaamden Spaanſchen Winkel, door een Paard omgedreeven.

TINNITUS AURIUM. Het *Oor-Suiſſen*. *Zie* het Artykel Sonitus Aurium.

TINSTEEN. De Mynwerkers geeven deeſen naam aan het Tin, dat in Steenen gemineraliſeerd is. Zy geeven denzelven ook aan de Tinërts, die gewaſſchen, geroosterd en gereed is om door de ſmelting gezuiverd te worden.

TINTEL-YSER. *Zie* het Artykel Specillum.

TINUS. *Cluſii*, *Laurus Sylveſtris*; ook *Laurus Tinus* genaamd, is een vreemde Boom of Heeſter, ter hoogte van het Wyfjes-Kornoelje-boomtje, met groote, breede bladeren, als de *Laurier*. De bloem is eenbladig regelmaatig, groeit in een bundeltje byéén, en is wit en welriekend. Na dezelve volgt eene vrugt als de Olyf, met een vleeſige, ſchoon blaauwgekleurde Schil, hebbende een enkel Zaad, met eene kraakbeenige Schil bedekt. Daar zyn wel drie ſoorten van. De

vrugt

www.libtool.com.cn

vrugt is ſcherp en heet, en verwekt zoo ſterken afgang, dat derzelven gebruik niet is aan te raaden.

TIPHYS. Een beroemd Stuurman, die het Schip Argo geleidde, waarop de Argonauten waren, om het Gulden-vlies te gaan veroveren.

TIPULA. Is eene ſoort van vliegen, die op het water leeven en veel gelykheid met een Spinnekop hebben. Zy heeft zes lange pooten, die ze op het water uitſtrekt, loopende over het zelve, zonder te zinken. Het Ligchaam is ovaalrond, omtrent wit van kleur, zilverwitte vleugelen, zwarte oogen en een ſpitſen ſtaart. Uiterlyk op een ongemak gelegd zynde, maaktze eene Separatie.

TIRANS. Zie het Artykel HOOFDBALK.

TIRAS. *Tiraſſe.* Is een groot net, waarmede het klein Gevogelte gevangen wordt. Daartoe behoort een wel-afgerichtte ſtaande hond, nevens een Valk. Tot de Leeuwrikken-Jagt gebruikt men maar een kleine Boomvalk; en als de Leeuwrik opgejaagd is, laat men het Valkje van de hand vliegen; als wanneer de Leeuwrik ten eerſte valt en met het *Tiras* wordt bedekt. Tot de kwakkelen en Veldhoenders heeft men een hond van nooden, die ze opzoekt. Als deeſe ſtaat, haaſt men zig met het net, en verraft de Patryſen daaronder. Als men hierby een Valk heeft die draait, dan gaat het ſneller. De tyd van deeſe Jagt begint aanſtonds na St. Jacob, op de verſch afgemaaide ſtoppelen.

TIRATA. Is het rekken der ſtem, of het lang uithouden in de Muziek van eenige op order opklimmende en daalende Nooten, welken aan de naaſtvolgende *Claves* pleegen geknoopt te worden.

TIRER A LA MAIN. Zoo zegt men van een Paard, dat hard in den bek is en naar toom noch teugel luiſtert.

TIRESIAS. Een beroemd Waarzegger. Hebbende op een dag twee Slangen te ſaamen gezien op den Berg Cythéron, hy doodde het Wyfje, en wierd op ſtaande voet in eene Vrouw verandert. Zeven Jaaren daarna, vond hy twee ſoortgelyke Slangen; doodde het Mannetje, en wierd op ſtaande voet weder Man. Jupiter en Juno, op een tyd redentwiſtende over de voordeelen van den Man en de Vrouw, namen Tireſias tot Richter, die ten voordeele der Mannen uitſpraak deed; maar hy voegde 'er by dat de Vrouwen ondertuſſchen gevoeliger waren. Jupiter gaf hem uit erkentenis de bekwaamheid om het toekomende te voorzien. Die Waarzegger eenmaal Pallas gezien hebbende terwyl zy zig kleedde, wierd op ſtaande voet blind.

TIRIMIMPI. Dus worden zekere Prieſters onder de Indiaanſche Heidenen genoemd, welken geene Vrouwen bekennen, zelfs

www.dibtool.com.nl

zelfs niet eens willen aanſchouwen. Om deeſe redenen is het dat zy, uitgaande, eenige Luiden voorafzenden, om de Vrouwen te waarſchouwen, dat zy uit den weg moeten gaan.

TISANE. Garſtenwater. Zie het Artykel PTISANA.

TISRI. Zie het Artykel THISRI.

TISSERAN. Zie het Artykel WERVER.

TITANO-CERATOPHYTA. Zyn Coraalen van een buigſaame hoornige Stoffe.

TITAN. Zoon van de Aarde en van den Hemel. Zyne kinderen waren Reuſen, die men ook Titans noemde, naar den naam van hunnen Vader. — Men geeft den naam van Titan aan de Zon, 't zy om dat men haar oordeelde te zyn de Zoon van Hyperion, een der Titans, of omdat men haar voor Hyperion zelve genomen heeft.

TITEA. Eene der Vrouwen van Cœlus, die zeventien Kinderen by hem had, genaamd Titans, naar den naam van hunne Moeder. De Mythologiſten ſchynen deeſe Titans te onderſcheiden van de Zoonen van Titan, Zoon van Saturnus. Men gelooft dat Titea dezelfde is met Tellus of de Aarde.

TITEL. Zie het Artykel TITULUS.

TITHIUS. Een verbaaſende Reus, Zoon van Jupiter. Hy wierd geboren in een hol, daar zyne Moeder zig verborgen hadde voor den toorn van Juno. Apollo en Diana doodden hem met pylſchooten, omdat hy zig oneerbiedig tegens Latone gedraagen had. Zyn ligchaam bedekte negen morgen Lands, en hy wierd tot dezelfde ſtraffe veroordeeld als Prometheus.

TITHYMALOIDES. *Nerii folio.* Dit is, volgens den Heer KLEYN, meer eene *Cacalia*, omdat het ſaamengeſtelde bloemen heeft. Men noemt het ook *Kleinia*, naar deeſen Natuurkenner.

TITHYMALUS. Is eene Plant, vol wit bytend Sap, met vyfbladige regelmaatige Bloemen, en eene in drieën gedeelde vrugt; zynde derzelver Zaad en Wortel zeer ſterk purgeerende. Daar zyn uitlandſche en inlandſche ſoorten van, die allen van weinig gebruik zyn in de Geneeskunde. Uitwendig kan men ze gebruiken tegens den Daauwworm en om het haair te doen uitvallen.

TITHYMALUS MAURITANICUS. Zie het Artykel EUPHORBIUM.

TITIAANEN. Romeinſche Prieſters, ingeſteld door Titus Tatius, om de Offerhanden der Sabynen te bewaaren; of door Romulus, ter eere van Tatius.

TITILLATIO. Is eene aangenaame aandoening, die beter gevoeld dan beſchreeven kan worden.

TITIRI, of TITRI. Dit is een Viſch, die dus door de Wil-

den

Fig. 1. TRIGONOMETRIA OBLIQUANGULA.

www.libtool.com.cn

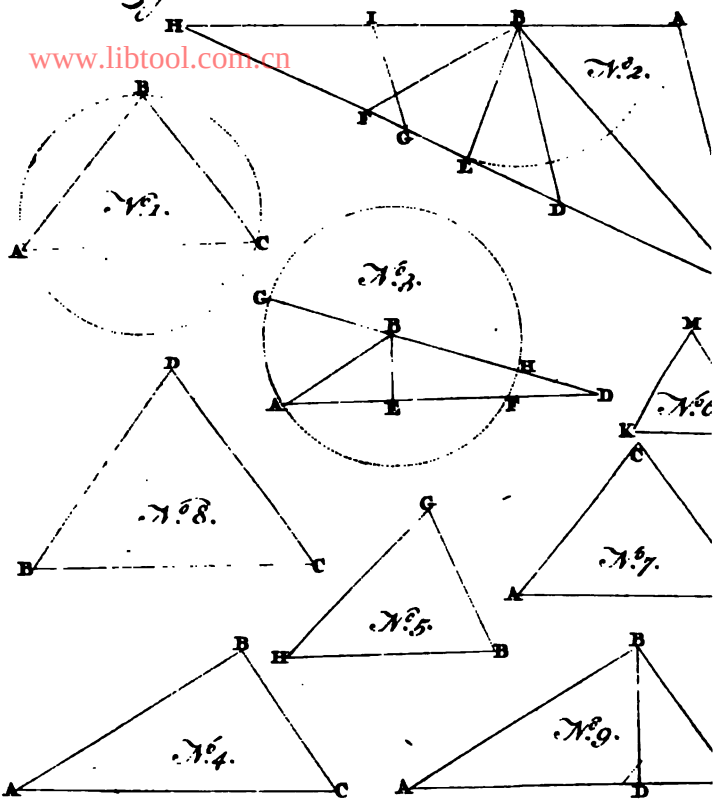
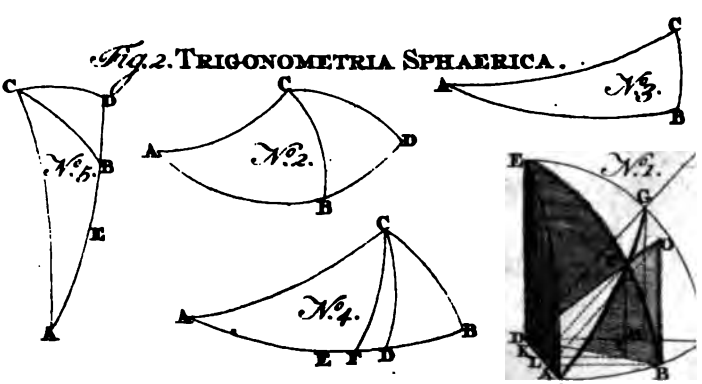

Fig. 2. TRIGONOMETRIA SPHAERICA.

www.libtool.com.cn

men te duchten heeft. Zy zyn vet en aangenaam, op wat wyſe zy ook toebereidt worden. Dit kan miſſchien dezelfde Viſch wel zyn die de Ooſt-Indiaanen *Lombo* noemen, en waarvan Ruisch gewag maakt.

TITTHOS. De *Tepel.* Zie het Artykel Papilla.

TITUBATIO. *Struikeling*, *Wankeling*, die de oude Aſtronomiſten toeſchreeven aan den Chriſtallynen hemel, ten einde rekenſchap te kunnen geeven van zekere onregelmaatigheden, die zy in de beweegingen der Planeeten waarnamen.

TITULADOS. Zyn de Grandes, Marquiſen, en Graaven in Spanjen, aanwelken, zoo wel als aan de Hertogen en Vorſten, geoorloofd is, om Throon-verhemeltens in hunne vertrekken op te rechten.

TITULAIR. Betekent een Perſoon die ſlechts den tytel van eenig ampt draagt, zonder hetzelve daadelyk te bezitten, en de verrigtingen daarvan waar te neemen.

TITULUS. *Tytel.* Wordt genaamd: (1) een Opſchrift, het zy van een Boek of iets anders. Dus wordt het opſchrift op het Kruis des Zaligmaakers ook τίτλος genaamd. (2) Een naam die in de Republiek der Menſchen aangenomen is, om den eenen van den anderen, ten opzigte van zynen Staat en van zyn aanzien te onderſcheiden.

TLALAMATE. Is eene Plant, waarvan de bladen byna rond zyn, en naar die van Penningkruid gelyken, en aan drieën geſchaard ſtaan. De Pypen zyn purperagtig en kruipen over de Aarde. De bloemen zyn in de gedaante van Rooſen van een roode kleur. 't Zaad is klein en rond. De Plant groeit in de Weſt-Indiën, in de Provintie Mechoacan. De *Tlalamate* is ſaamentrekkende, bekwaam om wonden te geneeſen en gezwellen te rypen. Zy doet ook het braaken ophouden.

TLEHUA. Dit is eene ſoort van Adder, van het Eiland Celebes. Hy overtreft, zegt Seba, alle de andere Adders door zyne Schoonheid. Hy is geheel met kleine graauwe ſchubben bedekt, die met andere bruine en even als met Wapenen beſchilderde Schubben gemengd zyn. Van het uiteinde van den kop tot aan den ſtaart, onderſcheidt men een breede keten, die kronkelende over den rug voortloopt, en eene rosagtige kleur, en twee ryen rondagtige vlakken heeft. Onder deeſe rye vlakken, ziet men, naby den buik, een tweede keten, die even als uit kleine paarlen te ſaamengeſteld is. Ter wederzyde is 'er een van die ſoort geplaatſt. De Schubben van den buik zyn, langs haare geheele lengte, met een witte ſtreep gemerkt, die met zwartagtige of loodkleurige vlakken geſtippeld is. De Portugeeſen geeven den naam van *Vuur-Adder* aan den *Tlehua*, omdat zyn vergift even als Vuur brandt,

www.libtool.com.cn

De Inwooners van Nieuw-Spanjen geeven mede den naam van *Tlebua* of *Tleva* aan een Adder van hun Land, en die met vlakken, even als bruinagtige vlammen vercierd is. Zyn kop is met vlakken van eene byzondere foort bedekt. Hy heeft groote oogen en kleine tanden. Deefe Adder leeft van Ratten, Reimuiſen, *enz.*

TLEON. Is eene foort van Braſiliaanſche Slang, omtrent zoo groot als een Waterſlang, met witte, zwarte en geele Schubben. Zy woont in de Bergen. Haar beet is doodelyk, zoo 'er niet ſchielyk een Geneesmiddel voor gebruikt wordt. Zy verwekt zweet en wederſtaat het vergift.

TLEPOLEMIA. Een Feeſt dat op het Eiland *Rhodes*, door deszelfs Inwooners gevierd werd, ter eere van *Tlepolemus*. Op dien dag waren de Jongelingen, zoo wel als de Mannen, gewoon hunne bedreevenheid te toonen in het ſtryden. De dapperſte van hen werdt dan doorgaands met een krans van Populieren gekroond.

TLEPTOLEMUS. Zoon van Hercules, die zynen Oom *Licymnius*, een Zoon van Mars, gedood hebbende, genoodzaakt was te vlugten, en zig op het Eiland Lemnos kwam neder zetten. Hy ging naar de belegering van Troyen, daar hy door Sarpedon gedoodt wierd.

TLIXOCHTIL. Is eene lange en zwartbruine huize, die uit de Weſt-Indien komt, geel groen van kleur. De kern is zoo zoet als honig, doch gantſch zwart en vol kleine korentjes. Zy heeft een aangenaamen reuk, en wordt uit dien hoofde tot de Chocolaat gebruikt.

TMESIS. (In de *Spraakkonſt*) Eene figuur waardoor een ſaamengeſteld woord in twee deelen verdeeld wordt, en een of meer woorden 'er tuſſchen geplaatſt worden: dus, voor *quæcunque*, zegt Virgilius, *quæ me cunque vocant terræ*, &c.

TMETICA. Zyn Geneesmiddelen, waardoor de dikke en taaie zinkingen of vogten verdeeld worden.

TMOLUS. Een Berg van Phrygien, beroemd door zyn Saffraan, en door den dienſt die men 'er aan Bacchus bewees. 'Er was een Reus van dien naam, die, verzeld van Telegonus, een andere Reus, alle de voorbygangers vermoordde: maar Protheus zig in een Monſter herſchept hebbende, verſchrikte hen dermaate, dat zy niemant meer doodden.

TOASSE. Zie het Artykel TIASSE.

TOBACO. Zie het Artykel TABAK.

TOCAN. *Toucan.* Is een Weſt-Indiſche Vogel, zoo groot als een Duif, hebbende een bek, van derdehalve duim dik en zes duim lang. Van het hoofd gaat over den hals, *enz.* een geele ſmalle ſtreep, maar het overige Ligchaam is zwart of rood. Hy heeft een tong van een witte dunne huid. De

rand

www.libtool.com.cn

rand is van boven gelyk een zaag. De gantſche bek is dun en zeer ligt. Hy heeft zwarte en flikkerende oogen; een zwarte en ruige kop; een witte keel; op den buik en de borſt geele, roode en zwarte ſtreepen. Hy wordt gemakkelyk tam gemaakt, en eet alles wat hem voorgeworpen wordt.

TOCCATE. Is een *Præludium* van een Organiſt, dat hy uit zyn hoofd ſpeelt, vooral eer hy een *Mutet* begint. — *Toccare* noemen de Italiaanen *grypen*. Dus is het eigenlyk maar eene begryping van een Clavier, dat ſlegts uit enkele greepen en coloraturen beſtaat.

TOC-KAYE. Dit is eene ſoort van Hagedis, die zeer gemeen is in het Koninkryk Siam. Zy is tweemaal zoo groot als onze Hagediſſen. Men geeft haar deeſen naam om het geluid dat zy vormt; en het geene onderſcheidenlyk het woord *Toc-kaye* uitbrengt. Schoon de toon van haare ſtem lang en zwaar is, zoo ſchreeuwt zy echter zoo luid dat men haar ſomtyds op een afſtand van honderd ſchreeden hoort, en zy herhaalt het dikwils tien en twaalfmaalen agter elkander.

Dit Dier verſchuilt zig gemeenelyk op de Boomen of in de Huiſen. Het loopt met eene groote ſnelheid over de takken der Boomen, en over de gladſte Muuren. Het byt niet dan wanneer het getergd wordt, en zyne beeten zyn niet altyd zonder gevolgen.

TODDA WADDI. Zie het Artykel KRUIDJE ROER MY NIET.

TODI. Een Engelſch Gewigt, houdende drie Nagelen.

TOE-EIGENING. *Converſio. Attributa.* Is het geene aan eenig perſoon of aan eenige zaak toegeëigend wordt; of eene qualiteit, bepaalende iets volgens eene zekere manier te zyn. Dus is de uitgebreidheid eene toeeigening van het Ligchaam, *enz.*

TOEL. Een Indiaanſche zilveren Munt, geldende zoo veel als eene *Rupie*.

TOEGIFT. Zie het Artykel COROLLARIUM.

TOELEG-COMPAS. TOELEG-INSTRUMENT. Is een regthoekig vierkant, met eene verdieping en twee Diopteren, waardoor men by het Marktſcheiden, den Trek, volgens den Horizont, parallel op het Papier brengen kan. Naamelyk in de verdieping wordt het Magneetkaſtje uit het Hangcompas zoodanig ingezet, dat de Linie van het twaalfde uur, met de lange zyde van het Bort, parallel gaat, ten einde men de Linie op het Papier dus natrekken en tekenen kan, zoo als men dezelven volgens de hoeken, in de Groef gevonden heeft. Boven deeſe Linien, worden aan beide enden, Diopteren met een Gewint of Charniere opgericht, die men opſtellen en nederleggen kan.

TOELEGGEN. Noemt men by het Marktſcheiden, als men

www.libtool.com.cn

het geene, wat men in de Groef heeft afgemeeten, op het papier tekent, 't welk dus geſchiedt. Men beveſtigt een of meer vellen Papier, naar de grootte van den trek, op eene evene, en horizontaal ſtaande Tafel; neemt het Magneetkaſtje uit het Hangcompas, en brengt het in den ring van het Toeleg-Inſtrument, zoodanig dat de Linie in het Compas, waarop Zuiden en Noorden ſtaat, met de lange zyde van het Toeleg-Inſtrument juiſt parallel loopt; ſtelt het Compas in dien ſtand met de ter zyde bevindelyke Stelſchroef vaſt, en trekt de Middags-linie; 't welk geſchiedt wanneer het Toelegs-Inſtrument zoo lang op het Papier heen-en-weêr geſchooven wordt, tot dat de Zeilſteen-naald ſcherp op 12 wyſt, daar men alsdan de gemelde Linie daar langs heenen trekt, *enz.*

TOEMAAKEN. Is een woord van den Landbouw, 't geen ook door het woord *Meſten* wordt uitgedrukt. Men wil daarmede te kennen geeven, het brengen van vette aarde op mager en uitgeteeld Land, als men daar goede Meſten overbrengt. Dus ſpreekt men van *toegemaakt* of gemeſt Land. Maar de eerſte ſpreekwys wordt meeſt van Weiden, de laatſte van geploegd Land gebruikt; en van Land dat niet toegemaakt of gemeſt is, en van Land dat eerſt toegemaakt is. Men ſpreekt ook van Land dat toemaaken noodig en niet noodig heeft.

TOEMAAKSEL. Zie het Artykel CONFECTIO.

TOENEEMEND LICHT. Zoo wordt de Maan genoemd, ten tyde wanneer haar licht meer en meer toeneemt. Dit geſchiedt als dezelve haar verlichte deel tegens het Weſten keert.

TOESCHRYVEN. Zie het Artykel AFSCHRYVEN.

TOESTOPPING. *Obturatio.* Is, gelyk wanneer een glas, in het welke Medicynen zyn, toegeſtopt wordt.

TOETSEN. Zoo wordt op Bergwerken die konſt genaamd, waardoor men de Ertſen onderſcheidt, en oordeelt van deeſe en geene Bergſtoffe, en hoe veel Erts zy by zig hebben; ook welke de natuur en eigenſchap van een zeker Erts zy; om dus te oordeelen of de waardy de onkoſten kan goed maaken. Zal iemant dus *toetſen*, men geeft hem alvoorens een zoogenaamd *Pagament* op, zynde half Zilver en half Koper, of anders Koperagtig Erts, dat Zilver houdt. Edoch men moet by het Koperagtig Zilver veel Lood voegen, tot dat het Koper zig verlieſt, als wanneer men zal zien, hoe veel Koper of Zilver daarby gevonden wordt. Dit is de eerſte toets. De tweede is omtrent fyn Zilver. De derde proef is om te weeten hoeveel Goud het Zilver bevat. By voorbeeld, een mark Zilver houdt ten uiterſten drie of vier lood Goud. Dit moet hy op den teſt fineeren. De zoogenaamde Koning granuleert

hy,

www.libtool.com.cn

hy, weegt hem af, en ſcheidt hem in ſterk water, wanneer het Goud door het ſterk water op den grond valt. Deeſe kalk moet met verſch water afgezoet worden, om te vinden hoe veel goud een Mark Zilver heeft. Ten vierde geeft men hem een quart proef op, als, by voorbeeld, half Zilver en half Goud. De vyfde en zesde Proeven zyn van Koper en Lood.

TOETSNAALD. By de Eſſayeurs, is een kleine Staaf van goud, zilver en koper, ſaamen verëénigd in alle de verſchillende proportien en graaden van vermenging. Het gebruik daarvan beſtaat om de graaden der zuiverheid van eenig ſtuk goud of zilver te ontdekken, door het vergelyken des tekens 't welk het op den Steen laat, met dat van de Naalden.

TOETS-STEEN. *Lydiſche Steen*, *Lapis Metallorum*. Die geene waarvan de Goudſmeden zig thans bedienen, is geen zwart Marmer noch moet zulks niet zyn. Het is eene ſoort van Schiſtus, die een fyne en gelyke korl heeft. Hy is zwart of groenagtig, hard en bekwaam om te polyſten. Hy neemt gemakkelyk de trekken van het Metaal aan, dat men 'er over ſtrykt. Deeſe Steen, die men uit Bohemen, Saxen, en Sileſien bekomt, geeft geen vuur door het ſtaal uit, noch wordt door de zuivre vogten niet ontbonden, en kan in het vuur tot geen kalk gebrandt worden; maar verandert 'er in, gelyk de andere ſoorten van Schiſtus, tot een porieagtig en bruinagtig glas. Men heeft zeer veel redenen om te denken dat de Toetsſteen der Ouden eene harde en witagtige Steatites was.

Alle de ſoorten van Baſaltes kunnen dienen om het Metaal te beproeven, maar byzonder het Goud en Zilver.

De Toetsſteen der Tinnegieters, is een Smeltvorm, die van wit Bourgondiſch kryt gemaakt wordt, en waarin men het geſmolten Tin giet. Hoe ligter deeſe Staaf is, hoe beter zy is.

TOEVAL. Is iets tegennatuurlyks, dat zig in het ligchaam, onderſcheiden nogtans van de ziekte, bevindt. Men kan het ook dus beſchryven: 't is het eene of andere uitwerkſel, 't welk uit iets tegennatuurlyks, dat zig in het Ligchaam bevindt, opkomt.

De Toevallen worden in vier ſoorten verdeeld, naamelyk 1) in die welken uit de oorzaak der Ziekte komen; 2) in die welken uit de Ziekte zelfs voortvloeien; 3) die uit een ander toeval geboren worden, en ten 4) in die welken uit geene der opgemelde oorzaaken voortvloeien, maar door eene dwaaling des Genees- of Heelmeeſters, of der Oppaſſers *enz.* veroorzaakt worden. Het gedeelte der Geneeskonſt dat hierover handelt, wordt *Symptomatologie* genaamd. Hierin dient de Genees- en Heelmeeſter wel eervaaren te zyn, want daardoor kent hy den aart, de hoedanigheid en de uitkomſt der ziekte,

www.libtool.com.cn

duiſendſte deel van eene Cubic Roede, dat is een Dobbelſteen of Teerling, die eenen duim lang, breed en hoog is. Het teken waarmede men den duim aanmerkt, is naar den Ouden gemeenen Aart, het volgende: in de Lengtenmaat // of 2; in de Vlaktenmaat //// □ of IV of 4 □ of X; in de Ligchaamelyke maat VI ⬔ of 6 ⬔. Maar indien men naar den hedendaagſchen bekwaamen aart, eene iegelyke maat alleenlyk naar Roeden, Voeten en Duimen uitſpreeken wil, en daarvandaan in de Claſſe van de Voeten, Duimen, &c. by de Vlaktenmaat twee, by de Ligchaamelyke Maat drie Cyffers ſtelt, zoo kan men door alle de drie *Dimentiones* het teken II of 2 voor de Duimen aanneemen, en maar het teken van de *Dimenſie* daarby zetten, ten einde men daaruit afzien kan, of voor de Claſſe van de Voeten, Duimen, &c, 1, 2 of 3 Cyffers afgeſneeden moeten worden.

TOLBALK of DUIMBALK. Is by de afmeeting van de ligchaamen de tweede tuſſchenmaat tuſſchen duimen en Graanen, en houdt naar zyne grootte een Duim of Tol in de lengte, en een Graan in de breedte hoogte en dikte. In de Decimaal gaan diergelyken 10 op een Schachtduim, 100 op een Cubic-Duim; 1000 op een Balkenvoet; 10000 op een Schachtvoet; 100 000 op een Cubic-voet, 1,000,000 of een Millioen op eene Balkroede, 10,000,000 dat is 10 Millioenen op eene Schacht-Roede, en 100 Millioenen op eene Cubic-Roede. Naar de Rhynlandſche Maat integendeel gaan 429,981,696 diergelyke Tol- of Duimbalken op eene Cubic-Roede. Zyn gewoon teken is VIII ⬔ of 8 ⬔.

TOL-DUIM. Betekent in de Sterrekunde het twaalfde deel van den Diameter den Zon en Maane. Men is naamelyk gewoon om de grootte van de Zon en Maan verduiſteringen door Duimen uit te ſpreeken. Ten dien einde wordt PLAAT CCLVI, *Fig.* 4. de Diameter van de Zon en de Maan DR in twaalf gelyke deelen verdeeld, doorwelken de Peripherien van de vyf Cirkels gaan, welken uit het middenpunt C beſchreeven zyn, met den omtrek van de Zon en de Maan Parallel loopen. Wanneer nu de Zon of de Maan by voorbeeld tot 5 verduiſterd is, zoo zegt men de verduiſtering is vyf duim, en noemt dezelve tot onderſcheid van de bovengemelde Duimen, ſomtyds Duimen der verduiſtering.

TOL-SCHACHT of *Duimſchacht.* Is in de ligchaamelyke uitmeeting de eerſte tuſſchenmaat tuſſchen Duim en Graan, en bedraagt, naar zyne grootte, een Duim in de lengte en een Duim in de breedte, maar een Graan in de hoogte. Dit Ligchaam is in de Decimaal het tiende deel van een Cubic-duim, het honderdſte deel van een Balkvoet; het duiſendſte deel van een Schachtvoet; het 10,000ſte deel van een Cubic-voet, 100,

000 gaan

www.libtool.com.cn
000 gaan op een Balkroede, en een Millioen op eene Schachtroede, gevolglyk maaken tien Millioenen eene Cubic-Roede. Naar de Rhynlandſche Maat integendeel gaan 35,831,808 Duimſchachten op eene diergelyke Roede. Het gemeene teken is VII ▱ of 7 ▱.

TOLSTAF, of DUIMSTAF of STOK. Is een in 't gemeen uit hout beſtaande en naar eene zekere Maat in duimen verdeelde lengte. Dezelve houdt in 't gemeen éénen Werkvoet of eene halve el, hoewel ook dezelve ſomtyds 3 voeten of 1½ lang gemaakt wordt; diergelyken in 't gemeen de Timmermans-en Metſelaars-Baaſen &c, in plaats van een ordinairen Wandelſtok gebruiken. Behalve deeſe maakt men ſommigen van 2 tot 4 voeten, of van 1 tot 2 ellen, die zig met Charnieren of gewinden laaten te ſaamen leggen, en dus gemakkelyk by zig kunnen gedraagen worden.

TOLERANTIE. *Verdraagſaambeid* en *Toelaating*. Dit woord wordt gemeenlyk van eene Overigheid gebruikt, die in eene Provintie of ſtad toelaat, dat ook andere Gezindheden daarin de vrye Oeffening van hunnen Godsdienſt mogen hebben. Diergelyke *Tolerantie* is in Engeland aan de Proteſteerenden, Diſſenters of Nonconformiſten, die in veele ſtukken van de Engelſche Kerk afwyken, door eene Parlementaire Acte vergund geworden; en ſchoon in den jaare 1710, Doctor Sacheverel onder de beide Partyen eene groote verbittering veroorzaakte, en aan de Diſſenters zoodanig eene Tolerantie niet vergunnen wilde, zoo heeft zig toch het nieuwe Parlement verklaard, dat het genegen en gereed was, hun die Tolerantie, door de wetten toegeſtaan, in ruſt te laaten genieten, en alle de geenen, die door al te oproerig preeken, of door ergerlyke Boeken dezelve zogten te ſtooren, met nadruk te ſtraffen.

De Tolerantie of verdraagſaamheid in het ſtuk van den Godsdienſt, brengt niet mede dat men die afſchuwelyke Monſters, die Peſten der Maatſchappye, die openbaare Godverzaakers, die losbandige Déiſten &c, in de gemeenſchap der Kerk dulde; zy brengt nog veel minder mede dat men dezelven met vuur en zwaard vervolge; aan brandſtapels of aan bloeddorſtige Oorlogsbenden opoffere, waarvan de voorige Eeuwen gewaagen en waarvoor regtgeäarde Menſchen gruwen. Men behoort dezelven, door overtuigende drangredenen, van hunne onzinnigheid en dwaasheid af te brengen; de waarheid en voortreffelykheid van den Godsdienſt hun voor te ſtellen, en dus door de zagtſte en overredendſte middelen, tot hun eigen tydelyk en eeuwig geluk op te leiden. Dit is eene Tolerantie die God zelve ons geleerd heeft, en die ons door het Recht der Natuur ingeboeſemd wordt.

Indien niemant het recht heeft om aan anderen de noodzaaklykheid op te leggen om eenen Godsdienſt te omhelzen dien zy niet goedkeuren, of om dien te verlaaten, welken zy goedkeuren, zoo is 'er ook geene redelyke beweegreden die iemant konne aanzetten om dat recht over het geweeten van een ander te oeffenen. Ik ſtaa toe dat men wel zoude doen geenen Godsdienſt te dulden, die verraaders, moorddaadig, ſchelmſch, *enz.* is, die, gelyk eertyds de afſchuwelyke verborgenheden der Bacchanalen, de valſche Getuigeniſſen, de Bedriegeryen, de moorden, het Steelen, de Afgoderyen, &c. begunſtigde. Dit zoude de ruſt der menſchelyke Maatſchappye ſtooren, en tot derzelver geheelen ondergang medewerken. Wat is 'er overeenkomſtiger met de wet der natuur dan zyns gelyken te beſchermen, en zoo veel mogelyk, te beletten dat de onſchuldige niet ontzield worde, of van zyne goederen beroofd. Maar wanneer eenen Godsdienſt niets van alle die bovengenoemde dingen inſluit, waarom zou men dan de geenen die haar omhelzen, van denzelven zoeken af te trekken. Ondertuſſchen ſtaat het een iegelyk vry om eenen Godsdienſt, te vooren omhelsd, weder te verlaaten; want men maakt zig anders geheel onwaardig om als een waaragtig Lid der Geeſtelyke Maatſchappye beſchouwd te worden, die tuſſchen God en de Menſchen plaats heeft, wanneer men de hoofden daarvan niet met eenen vuurigen iever bemint, en men deeſe Opperſte Majeſteit alleen met de lippen vereert, zonder moeds genoeg te hebben om haar overal te volgen waar men oordeelt dat haaren dienſt het zuiverſte is.

Terwyl de buitenſpoorige misbruiken der Tolerantie in de voorige Eeuwen, byna geheel verdweenen zyn, en 't 'er thans alleen op aan komt om de Tolerantie onder de verſchillende Gezindheden der Chriſtenen te bepaalen, zoo is de vraag, in hoe verre zig de verdraagſaamheid als dan behoort uit te ſtrekken? — Eene gewigtige Vraag! waarover, in de jongſtverloopen tien jaaren oneindig veel geſchreeven is, zonder dat daarin nog de minſte bepaaling tot ſtand is gebragt, terwyl Partyen zig ter wederzyde, al te geſtreng aan hunne gevoelens verbinden. Zy die zig in deeſe dagen *Toleranten* noemen, zagen gaarne (Getuigen hunne Schriften) dat in den Hoofd-Godsdienſt des Lands (daar men toch in alle Landen een heerſchenden Godsdienſt heeft) alle de Gevoelens der anderſints getolereerde Gezindheden, vry en onbelemmerd beleeden en geleerd wierden, zonder dat iemant deswegens in het minſte daarin tegengegaan wierd. Eene zaak die elk verſtandig en onbevooroordeeld Menſch begrypt onmogelyk te zyn, terwyl dit aanleiding geeven zoude tot allerlei verwarring, *enz.* — De geenen die zig, met recht, tegens deeſe onbe-

onberedeneerde Tolerantie verzetten, vervallen weder in andere uiterſtens; zoeken ſomtyds den Toleranten Gevoelens toe te ſchryven die zy niet hebben; hun hunne Godsdienſtige vryheden, zoo niet te ontneemen, ten minſte te beknibbelen, en even hierdoor heeft men malkander, in ſteê van te verbeteren, integendeel verbitterd; en die zoo eerwaardige naamen van *Tolerant* en *Tolerantie*, als tot eene ſchande en verachting gemaakt.

Och! dat ieder Gereformeerde, Lutheraan, Mennoniet, Remonſtrant, *enz.* Zynen Godsdienſt als een eerlyk Man beleeve! de dwaalingen die hy by anderen meent te zien, met beſcheidenheid tegengaa! Zyne eigene zoeke te verbeteren! en dat elk in den zynen, geruſt en ongeſtoord, de eere Gods en het heil der Menſchen bedoele; op dat het den Lande welgaa en de broederliefde meer en meer toeneeme! In deeſen wenſch ligt het gevoelen van ons hart, wegens de Tolerantie, opgeſlooten.

TOLK. Is een taalkundig Perſoon, door wiens bemiddeling twee Perſoonen met malkander ſpreeken, ſchoon de eene des anderen Taal niet verſtaat; naardemaal deeſe Tolk telkens alle hunne woorden uitlegt.

TOLLA. Is eene kleine Italiaanſche Munt.

TOLLENAARS. *Publicani.* Deeſe hadden by de Romeinen het opzigt over de Tollen. Men verkoos dezelven uit de Ridders, de voornaamſte Lieden van het Romeinſche Volk, en zulks geſchiedde zoo wel toen Romen nog een vrye Republiek was, als onder de Regeering der Keiſers, weshalve de welſpreekende *Cicero*, hen ook als het Cleraad van den Roomſchen Adel en de Stad Romen, en de ſtem van de geheele Republiek afmaalt. Dit ampt wierd doorgaands van de *Cenſores* voor eene zekere ſomme gelds gekogt. Zy waren ook nog in rang van malkander onderſcheiden. Zie het Artykel Tol.

TOLLENON. By de Romeinen, een Oorlogs-werktuig, op de volgende wyſe ſaamengeſteld: eene balk was zeer diep in den grond vaſtgemaakt, en op den top van denzelven een anderen, meer dan tweemaal zoo lang, en beweegbaar op een middelpunt; op het eene end van deeſe kruisbalk was eene bedekking van planken gemaakt, inwelke eene menigte Soldaaten gezet wierden, en door het andere end met touwen nederwaarts te trekken, werden zy boven de wallen van eene belegerde ſtad getrokken.

TOLPATCHEN. Zoo wordt de Infanterie of het Voetvolk der Hongaren genaamd; daar integendeel de Hongaarſche Ruiterye, zoo dikwils 'er eene Rebellie ontſtaat, den naam van Corruzzen voert.

TOLUIFERA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *decandria-monogynia* Klaſſe der Planten, welker Bloem ſaamengeſteld is uit vyf bloembladen, die in de Kelk ingezet zyn; vier van de

www.libtool.com.cn

dezelven zyn regt en in gelyken ſtand, en een weinig langer dan de Kelk. De Vrugt en de Zaaden zyn nogtans onbekend. Ze wordt zoo genaamd, omdat ze den Balſem van Peru voortbrengt.

TOLUM. Zie het Artykel PERSARIUM.

TOLUTAANSCHE BALSEM. *Balſamum Tolutanum.* Dit is een harſtagtig en kleverig ſap, dat eene middelſoort tuſſchen den vloeibaaren en droogen Balſem beſlaat, 't geen op het goudkleurige trekt. Deszelfs reuk komt naby dien van de *Benjuin*, en zyn ſmaak is zoet en aangenaam, 't geen hem weeſenlyk van de andere ſoort van Balſemen onderſcheidt, die een ſcherpen en bitteren ſmaak hebben. De aangenaame ſmaak van deeſen, maakt hem beter geſchikt om ingenomen te worden; te meer wyl hy vooral het voordeel bezit om geen walgingen te verwekken, gelyk de andere Balſemen. Wanneer hy ter degen droog is, zoo is hy bros en breukig. Deeſe Balſem vloeit door inſnyding, gelyk de andere, uit den Schors van een' Boom, die in een Landſchap van Zuid-Amerika groeit, 't geen tuſſchen Carthagena en Nombre de Dios legt. Dit Landſchap noemen de Indiaanen *Tolu* en de Spanjaarden *Honduras*. Deeſe Boomen hebben eenige overeenkomſt met de laage Pynboomen, en zyne groene bladeren gelyken naar die van den *Carpubier*. De Indiaanen verzamelen 'er het harſtagtige Sap van, wanneer het 'er uitvloeit, in *Couis* of Lepeltjes van zwarte Waſch, en gieten het in Calabaſſen. De Engelſchen maaken vooral gebruik van deeſen Balſem tegens de Teering en inwendige Verzweeringen. In het algemeen heeft hy deszelfde kragten als den *Balſem van Juda*.

TOM. Dus wordt eene Ziekte der Indiaanen genaamd. Zie het Artykel HYBOUCOUHU.

TOMAN. Is eene Perſiaanſche Muntrekening, bedraagende omtrent 16 Rykſdaalders naar onze Munt.

TOMBE. Betekent de Graven waarin eenen Overledenen begraaven wordt, en tevens het Monument, opgericht om zyne gedagtenis te bewaren.

TOME. Betekent een deel van een Boek of groot Werk.

TOMENTUM. Betekent eene vatagtige, zagte, leenige, en papagtige Zelfſtandigheid, dewelke aan het uiteinde van het eene of andere Ligchaamsdeel gevonden wordt.

TOMINEJO. Is een klein Braſiliaanſch Vogeltje, zynde niet veel grooter dan een Springkhaan. Kop en hals zyn met bonte pluimen vercierd. Die aan de Borſt zyn goudgeel en glinſterend; de anderen aſchverwig en zwart. De bek is lang en ſpits; de tong nog eens zoo lang als de bek. De Schenkels zyn uitneemend klein. Hy leeft in het gebergte; aaſt op bloemen, honig en daauw. Zyn gezang is zeer lieffelyk. Hy vliegt

www.libtool.com.cn

vliegt zeer ſnel en maakt onder het vliegen een ſuiſen gelyk eene Byë. Tot een Poeder gemaakt en ingenomen zynde, is 't een middel voor de vallende Ziekte.

TOMOTOCIA. Zie het Artykel HYSTEROTOMIA.

TOMOU-PUTE. Is een wortel in de Ooſt-Indiën, wiens loof eene verkoelende kragt heeft.

TOMUS. Zie het Artykel TOME.

TON. Zie het Artykel TONNE.

TON, of KLOOTRONDE SCHELP, *Concha Globoſa*. Een geſlacht van éénſchelpige Schelpen, die men mede *Blaasboorens* noemt, waarvan de Schelpen ſomtyds met ſtreepen, groeven en ribben bezet zyn. Zy zyn rond en in het midden opgeblaaſen. Haare opening is zeer wyd, ſomtyds tandeloos, de top weinig met knobbels of verhevenheden bezet; platagtig en het Ligchaam gerimpeld. De Heer d'ARGENVILLE noemt zes verſchillende ſoorten van Tonnen op; en in iedere ſoort heeft men nog verſcheidenheden. Eenigen zyn in de lengte geſtreept, gelyk de Harp; anderen in het ronde, gelyk de Patrys; men heeft 'er die gekroond zyn en die een tepel hebben. Deeſen zyn de Tepelbakken. Eindelyk onderſcheidt men de Purperhoren van Panama, de papieren Knollen, Vlaggetjes, Ajuinſchellen, Gondels, *enz.*

Dezelfde Heer zegt dat men mede Zoetwater-Tonnen heeft. Haare groote opening doet haar van de Maanhorens en Trompetten onderſcheiden. De Tonnen hebben weinig krultakken. De Heer ADANSON plaatſt, in zyne *Hiſtorie van de Schelpen, van de Senegal*, de verſchillende ſoorten van Tonnen of klootronde Schelpen, onder den Geſlachtnaam van *Purperhorens*, die, zegt hy, ronde Schelpen zyn, en die zeldſaam punten op hunne oppervlakte hebben. Hy ſpreekt 'er van onder den naam van *Purperhorens met een korte buis, uitgereetene en enkelvouwdige* &c.

TONG. *Lingua*. In het Franſch *Langue*. (In de *Anatomie*) Het voornaamſte deel in het inwendige van den mond, hebbende een langwerpige eenigſints ronde gedaante; van agter is ze harder en dikker, en van vooren rond gepunt. Zy is aan het benedenſte kinnebakken vaſt, en in het midden met een Toomtje aangebonden. Zy ruſt op het Tongebeen, *os hyoſiloides* genaamd. Dit is ſaamengevoegd uit drie kleine beentjes, vanwelken het middelſte het grootſte is, eenigſints breed en hol, waaraan de twee anderen als horentjes gehegt zyn. De Tong zelve beſtaat uit ſpieragtige Veſeltjes, zynde aartig over malkander gelegd; en wordt boven de buitenſte huid nog met een dun zeefvormig vliesje bedekt. Zy ontvangt twee bloedaderen van de uiterſte kropaderen, welke de Kikvorſch-aderen (*Venæ ranicæ*) genaamd worden; ook twee pols

ade-

www.libtool.com.cn
aderen van de Slaap-polsaderen. De Zenuwen ontvangt ze van het vyfde en negende paar, welke zig met haare veelvuldige takjes, niet alleen door de gantſche Tong verdeelen, maar zig ook over dezelven uitſtrekken, en in verſcheide kleine wratjes eindigen, die in de gaatjes van het andere parkementvlieſje opklimmen. De ſnelle beweeging der Tong komt van die zelfde muſculeuſe Subſtantie en Spiertjes, waarmede ze voorzien is. Deeſe Spiertjes zyn ten deele het Tongbeen eigen, ten deele behooren ze eigenlyk tot de Tong. De eerſtgemelden zyn vyf paar. Het eerſte paar klimt regt opwaarts tot den grond van het Tongbeen; ontſpringt van het buitenſte en bovenſte van het Borſtbeen; trekt de tong naar beneden, en wordt *Sternobyoideum*, het Ravensbek- en Tongbeenspaar genaamd. Het twcede paar trekt ſchuins naar beneden, en ſtaat van het bovenſte deel van het Schouderblad, by de zoogenaamde Ravensbek, en ſtrekt zig uit tot de zyden van het Tongbeen. Het wordt daarom *Coraco-byoideum*, het Ravensbek en Tongbeenspaar genoemd. Het derde paar trekt ſchuins naar boven; ontſtaat met een langwerpig ronde buik van het uiterſte deel der *Belenoides*, of het priemswyſe uitſteekſel, en reikt tot aan de Horens van het Tongbeen. Het wordt genaamd *Stylo Cerato-byoideum*, het Priemswyſe en Tongbeens Hooren-paar. Het vierde paar dat naar boven trekt, ſtrekt zig van het inwendige en benedenſte deel van de kin, tot aan den grond der Tong, en wordt genaamd *Mylogloſſum*, het Kin- en Tongpaar. Het vyfde paar is het inwendige Kin- en Tongpaar, aangezien het in 't inwendige van de kin, en onder het Kin- en Tongbeens-ſpier ontſpringt, en in den grond van het Tongbeen geplant wordt. Van de Spieren die tot de Tong behooren, zyn vier paar. Het eerſte paar wordt genaamd het Priem- en Tongpaar, *Muſculi Stylogloſſi*, omdat het van 't Priemswyſe uitſteekſel begint, en wordt in het midden van hetzelve ingeplant. Het tweede paar wordt genaamd het grond- en Tongpaar, *Muſculi Baſiogloſſi*, omdat het van den grond van het Tongbeen begint, en zig insgelyks tot het midden van de Tong uitſtrekt. Het derde paar wordt genaamd het Hoorn- en Tongpaar, *Musculi ceratogloſſi*; het trekt de tong naar de zyden, groeit uit de horens van het Tongbeen, en vervoegt zig tot de zyden van het Tongpaar. *Muſculi Mylogloſſi*, die van het agterſte deel der Baktanden ontſtaan, worden in de Peeſen der Tong geplant, en trekken dezelve naar boven

De Schepper heeft den Menſch de Tong zoo wel tot de Spraak als tot den ſmaak gegeeven. Want terwyl de lucht uit de Long gedreeven, en gelyk als uitgeperſt wordt, dryft de Tong dezelve met haare beweeging (die naar den invloed

der

www.libtool.com.cn

der leevensgeesten, welke door de Ziel in de Zenuwen der Tong geschikt worden, verscheiden is) tot het verhemelte, tanden, lippen, *enz.* en verwekt dus de Spraak. Maar de smaak ontstaat, als de steeltjes der spys in de Wratjes der Tong, welke van de eindens der Zenuwen saamengesteld zyn, aangedaan worden, en de daarin beslooten leevensgeesten bewegen; welken alsdan de beweeging hen ingedrukt, tot in de herssenen brengen, waaruit aldaar de Ziel den Smaak verwekt. En naardat de deelen der Spysen in haare figuur onderscheiden zyn, daarnaar beweegen ze ook de leevensgeesten op eene verschillende wyse; en hieruit ontstaat het onderscheid van den Smaak. Maar ten einde de gemelde deeltjes dies te beter en in eene grooter menigte in die Wratjes mogen gedreeven worden, moeten alvoorens de Spysen klein gemaalen worden, het welk door de Tanden en het Speeksel geschiedt. Het Speeksel wordt door afzonderlyke Klieren, vanwelken de grootsten onder de Tong en by de Ooren gelegen zyn, maar de kleinsten zig overal onder de huid, dien de mond inwendig rondom besluit, bevinden, afgezonderd, en door de gangen, welken van de gemelde klieren gaan, in den mond gevoerd.

De Geneesheeren zyn het niet ééns, of de Tong, eens verlooren zynde, wederom kan groeien dan niet. PAULINI haalt een voorbeeld aan, het welk *Jacob* HORSTIUS getuigt zelfs gezien te hebben, dat een Jongen van zes Jaaren, wiens Tong door de Kinderpokken geheel verrot was, zoo dat hy ze tot aan den wortel toe uitspuwde, dezelve binnen 6 maanden wedergekreegen heeft. Hy beweert ook dat het wel mogelyk zy, aangezien de Tong uit Vleesch, Aderen, Zenuwen en Vliesen bestaat, dat zy allen weder konnen aangroeien. Maar ingeval dit doorging, waarom zouden dan ook niet de beenen, nevens alle de deelen en leden des Ligchaams, als bestaande enkel uit Vleesch, Beenderen, Aderen, Zenuwen, *enz.* wederom kunnen groeien?

TONG. *Solea.* In het Fransch *Sole.* Is eene zekere Platvisch in Zee, die wegens de gelykheid met eene Tong of voetzoole, den naam ontvangen heeft. Hy is langwerpig, plat, donkergraauw op zyn' rug en wit op zyn' buik, zonder tanden in zyn' bek. Men vindt ze van eene el, doorgaands van eene half el lang. RONDELET telt 'er zes soorten van op; schoon 'er in de keuken geen onderscheid in gemaakt wordt. Zy komen somwylen uit Zee in de Rivieren. Zy zyn gezonder, voedsaamer en aangenaamer dan Schollen. De Franschen noemen de Tong *Perdrix de la Mer*, en de Hollanders *Zee-Patrys.* Zy worden gezooden en gebakken toegemaakt en gegeeten. Men vindt ze zelden anders dan droog in Duitschland, alwaar ze gelyk Schollen worden toegemaakt.

TONG. Wordt in de Mechaniſche Weetenſchap in tweederhanden zin gebruikt. Somtyds betekent dezelve het korte deel van den Hevel, 't welk men aan den laſt appliceert, daar als dan het lange deel het Hoofd genoemd wordt. Hoe korter dierhalven de Tong, ten opzigte van het hoofd aan den Hevel of Heſboom is, van zoo veel meer kragt en vermogen is dezelve. — Ten tweede verſtaat men onder dit woord, een in deszelfs midden regtopſtaanden Wyſer, aan den gelyken Armen hebbende Hevel, dat is, de zogenaamde kramer waag, die door hulp van de Gaffel of Vork, tuſſchen welken hy zig beweegt, de gelyke Waag van het Gewigt, als de kragt, en de Waaren of Goederen, als den Laſt uitſpreekt.

TONGBAND, of TONGRIEM. Zie het Artykel HYPOGLOSSIS.

TONGBEEN. Zie het Artykel HYOIDES.

TONGEN. *Langues* of *Natien*. Dus worden de Landſchappen van de Duitſche Ridderorde genaamd, waarvan 'er elf zyn; die door haare Land-Commandeurs beſtierd worden, die wederom verſcheide Commanderyen onder zig hebben.

TONGENBLAD. *Halskruid*. Zie het Artykel TRACHELIUM.

TONGETJE. *Lingula*. Dit is een Indiaanſche Viſch, wiens Kop en ligchaam geel is. Hy is met zes of zeven doornen op het Ligchaam gewapend, waaragter een ſterke Vin geplaatſt is, die zig naar den ſtaart ombuigt. Hy heeft een doorn tuſſchen de Vinnen, waarvan de eerſte tegens de kieuwen geplaatſt zyn. De Chineeſen plaatſen dit Viſchje onder de onaangenaame Gerechten.

TONGRIEM. Zie de Artykels FILETUM en HYPOGLOSSIS.

TONGRIEM SNYDEN. Dit geſchied voornaamelyk by ſommige kinderen, wier Tongriem zoo kort is dat ze noch zuigen, en wanneer ze wat grooter geworden zyn, niet behoorlyk ſpreeken kunnen, ten zy een bekwaam Heelmeeſter dit ongemak in tyds wegneeme. Schoon dit ongemak zoo gemeen niet is als men zig doorgaands inbeeldt; waarom ook niet zelden iemants tongriem veeleer beſchadigd dan verholpen wordt. Dus pleeg ook wel de Tong van ſommige Vogelen geſneeden te worden, om ze dus duidelyker te leeren klappen.

TONGSPIERTJE. Zie het Artykel GENIOGLOSSI.

TONGWORM. Dus noemt men een witagtige Worm, die twee duim lengte heeft, en zig aan de Tong der honden hegt. Deeſe Worm houdt zig gewoonelyk onder het midden van de Tong verborgen. In Rouſſilon zyn de Honden aan deeſe kwaal zeer onderhevig, en vooral de kleine Patryshonden en de Herdershonden. De kwaal openbaart zig door een geweldigen honger en uitneemende magerheid, die toeneemt naarmaate de Worm grooter wordt. De geheele geneeſing beſtaat hierin, dat men de Worm met een Naald wegneemt.

TONG.

www.dbtaal.com.vn

TONG-ZENUW. *Nervus lingualis parvus.* De kleine Tong-Zenuw is een Tak, die de onderſte Kaakzenuw op zynen weg tuſſchen de vleugelſpieren afgeeft, en ſomtyds een weinig eerder. Zy is vry aanmerkelyk; nadert dikwils de zwaarte des ſtams daar zy uit komt en dien zy vergezelt tuſſchen deeſe twee Spieren, tot een weinig boven de buis der onderkaak, daar hy den ſtam verlaat en op de inwendige vleugelſpier, aan dewelke zy een of twee draaden afgeeft, vordert. Zy heeft een weinig na haare geboorte, met den tak, door een zeer korten en ſomtyds zeer buigſaamen bytak, gemeenſchap. Zy geeft vervolgens ter zelfder plaatſe een byzonderen tak, die naar het gemeen gevoelen daaruit komt, en het inwendige oor terſtond ingaat. De meeſte Ontleedkundigen zien haar ook aan, als eene wederkeerende Zenuw, omdat zy van agter weder opklimt. Zy gaat, de trommelkas doorgegaan zynde, met het harde gedeelte der Gehoorzenuw gemeenſchap houden; doch de hoek die haar ſtam maakt met de kleine Tongzenuw, is zeer ſcherp en voorwaarts gekeerd, zoo dat zy eerder uit het oor, om zig daarmede te vereenigen, ſchynt te komen, dan dat zy daar haar begin ontleent.

De kleine Tong Zenuw dringt vervolgens in onder het zydelyke gedeelte der Tong, en onder de ondertongſche klier, draaden afgeevende aan de naby gelegene deelen, dat is te zeggen aan de Tongſpieren, aan de Tongbeenſche en aan de Strotſpieren. Daarop verlieſt zy zig in de Tong, en eindigt by derzelver punt, nadat zy door veele draaden met de uiteindens der Zenuw van het vyfde paar gemeenſchap heeft.

Daar zyn andere Zenuwen, die aan de Tong verdeeld worden, en ook den naam van Tong Zenuwen voeren.

TONICA, of TONOTICA. Zyn middelen die uiterlyk moeten opgeſtreeken worden, om de Zenuwen en Peeſen daardoor te verſterken.

TONICUS-MOTUS. *Spanbeweeging.* Men verſtaat door dit woord noch de Elaſtieke of veeragtige beweeging, noch de Spieragtige, maar de eigenſchap die de Veſels hebben om zig te verkorten, onafhangkelyk van de ſpanning, dat is te zeggen, zonder uitgeſpannen geweeſt te zyn. Zy bevindt zig insgelyks in de niet ſpieragtige deelen. Deeſe beweeging wordt vooral gezien in de gemoedsbeweegingen, by voorbeeld in de oploopenheid, alwaar deeſe Tonieke werking vermeedert. Men ziet haar integendeel minder worden in de Slaapziektens en de lammigheid. De Tonieke werking wordt ook gezien op de ſteek van eene Pees, een Vlies, eene Zenuw, alwaar deeſe ſpanning aanmerkelyk vermeerdert. Men kan niet zeggen dat deeſe ſpanning komt van de veerkragt, want daar is van

te vooren geene ſpanning geweeſt. Zy komt ook niet van de Spierwerking, want daar is te vooren geene ſaamentrekking geweeſt. Deeſe ſpanning komt van de Zenuwen en erkent twee oorzaaken.

De eerſte is de bevatting (*perceptie*) en de verbeelding; in één woord, alle gemoedsbeweegingen. Deeſe eerſte oorzaak werkt op het brein, want men neemt in acht dat de tonieke werking aanmerkelyker is in die geenen welken van eene leevendige inbeelding zyn. De leevendige denkbeelden veronderſtellen eene ſchudding in de Breinvefelen. Het is onbekend hoe zulks geſchiedt; alleenlyk kan men begrypen, dat hoe leevendiger de denkbeelden zyn zullen, hoe de invloed aanmerkelyker zyn moet. Maar zy zyn zeer leevendig in de Gemoedsdriften; bygevolg moet de beweeging der dierlyke Geesten alsdan aanmerkelyk vermeerderd worden, en iets oproerigs bezitten.

De tweede oorzaak der tonieke Werking is de aandoening welke op de uiteindens der Zenuwvefelen, door wat ligchaam het ook zy, geſchiedt is. Wanneer by voorbeeld, prikkeling der Tabak, van een Braakmiddel, die op de Zenuwkwaſtjes geſchiedt, al te aanmerkelyk is, zoo brengt zy dikwils eene ontſteeking voort, door de tonieke werking te vermeerderen. By voorbeeld, zoo een al te ſterk buikzuiverend middel de darmen al te ſterk prikkelt, zoo vernaauwt de, door deeſe prikkeling, vermeerderde ſpanbeweeging, het hair-uiteinde der bloedvaten, en brengt, den terugvloed des bloeds belettende, deeſe ontſteeking voort; maar het is ter voortbrenging der tonieke werking niet genoeg, dat de werking op het deel komt; het dient te gaan tot aan het begin der Zenuwen, of aan eene plaats alwaar eene andere Zenuw zyn begin neemt.

TONITRU. Zie het Artykel Donder.

TONITRUALIS AQUA. Zoo noemt men het Regenwater, 't welk by Donderweer valt, en by de ligtgeloovigen voor iets byzonders wordt gehouden.

TONNAGE. Is alles wat een Schip aan ſtukken Kanon en andere zaaken voert, waaronder de andere laading niet gerekend wordt.

TONNE. Zoo noemen de Zeevaarenden een zeker vat, gelyk eene Ton, behalven dat het aan het eene einde ſpitſer is dan aan het andere, met yſeren banden beſlagen. Deeſe worden met een Keten aan een Anker gehangen, hetwelk in Zee, alwaar ondieptens of Steenrotſen zyn, wordt geworpen, om door de bovendryvende Tonnen de Zeevaarenden te waarſchouwen.

TONNEAU. Zoo wordt in de Zeevaart een Laſt van 2000 Pond

www.libtool.com.cn

Pond genaamd. Hiernaar wordt de grootte van een Schip gemeeten of gerekend. Dus zegt men by voorbeeld, dat een Schip 50,100 &c. Tonnen groot is, dat is, dat het zoo veelmaal 2000 pond lading voeren kan.

TONNE-GOUDS. Dit is de benaaming van honderd-duisend Guldens, Daalers, *enz.* naardat naamelyk in een Land by Guldens, Daalers, *enz.* gerekend wordt.

TONNE HARING. Deese houdt gemeenelyk 1000 of 1200 stuks.

TONNELLE. Zie het Artykel STRYKNET.

TONNELIER. Zie het Artykel KUIPER.

TONNEN. Zoo noemt men op Bergwerken, Vaten, waardoor het Erts door Paarden uit de Erts groeven gehaald wordt.

TONNENGEWELF. Is het sterkste maar daarby eenvouwdigste Gewelf, 't welk als een halven Cirkel, of somtyds iets minder bedraagende, gemetseld, op twee met elkander Parallel loopende wanden rust, en aan beide Enden tegens de daaraan stootende Wanden aansluit. Somtyds, voornaamelyk in de Gotthische Bouwkunst, vindt men wel het meest in de Kerken en lange gangen, diergelyke Gewelven in allerhande verdiepte velden verdeeld, welken met ver uitsteekende Reepen, gelyk als met Lysten ingevat of geboord zyn. In de grondteekening wordt diergelyk een Gewelf door gepuncteerde halve Cirkels aangeduidt; insgelyks ook maar met gepuncteerde regte Linien, indien by voorbeeld in de lange zyden van het Gewelf zig eenige openingen bevinden.

TONQUIN. Een Koninkryk in Indiën, aan de overzyde van de Ganges, in Asien, dat ten noorden aan de Provincien Quansi en Junnan, ten zuiden aan Cochinchina, ten Oosten aan Canton en ten Westen aan Brama grenst. Het is groot, heeft een gemaatigde Lucht en by de 2000 Steden; ook vindt men 'er groote en schoone Olifhanten, en ook veel Suiker. De Inwooners hebben byna denzelfden Godsdienst als de Chineesen, en bidden ten deele CONFUCIUS aan. Zy zyn goed van humeur, hebben eene bruinagtige kleur en hunnen byzonderen Koning, die wel het aanzien en de uiterlyke pragt van eenen Koning voert, maar de Ryksveldmaarschalk, *Cheua* genaamd, heeft het grootste gezag. De Hoofdstad *Tonquin* is zeer fraai en groot; heeft Poorten en Bruggens van Alabasterssteen gemetseld, en dryft ook sterken handel inzyde en Muscus.

TONSILLÆ. *Amygdalæ*, *Antiades*, *Paristhmia*, de Amandelen aan den Hals, naar de gelykheid der Amandelvrugt dus genaamd. Dit zyn twee kliesen, aan den hals geplaatst, op ledere zyde der keel een, misschien opdat de Spyse, door de

aanraaking derzelven, de vogtigheid overvloediger daaruit dryve, en daarmede tot eene gemakkelyker verteering gemengd worde. Dikwils noemt men ook *Tonſillæ*, de Gezwellen, ontſteekingen en verzweeringen deeſer Klieren, daar ſomwylen koorts by komt. Zy gaan ſomtyds over tot een *Abces*, en als men ſaamentrekkende middelen 'er tegen gebruikt, veranderen zy wel eens in invreetende verzweeringen, in het byzonder als de Sappen onrein zyn.

TONSILLARUM INFLAMMATIO. De ontſteeking der Amandelen. Heeft met andere ontſteekingen eenerlei oorzaak. Tot de geneeſing zyn dienſtig *Nitrum fixum*, *Saccbar. Saturni*, *Sal Ammoniac. Herb. Prunell. Scabios. Betonic. Salv. Alb. græc. Mel. Roſar. Syrup. Semperviv. Aq. Flor. Sambuc. Hyſſop. Sp. Vini*, *Salis Ammoniaci*, *Flor. Sambuc.* &c. Tot een Gorgelwater gemaakt, by voorbeeld:

℞. *Summitat prunell.* M ij.
Herb. Salv. M j.
Alb. græc. ʒ vj.
Coque in Aq. & Vin ℓ q. s. adde.
Spirit. Vini ʒ ix.
Sal Ammoniac. ʒ ß.
Mell. Roſar. ʒ iij.
Fiat. Gargariſma.

TONSILLARUM ULCUS. Eene verzweering der Amandelen, heeft ook met andere Verzweeringen eenerlei oorzaak, en wordt op de gemeene wyſe geneeſen. Doch, zoo het Kakebeen te gelyk aangetaſt is, zoo dient dit volgende Decoctum tot de inſpuiting, dat dikwils zeer beproefd gevonden is:

℞. *Herb. Carduibened.*
Scordii.
Veronic. ana M j ß.
Radic. Ariſtoloch. rot. ʒ ß.
Lapid. Cancror. ʒ j.
Aloës.
Maſtich.
Myrrh. ana ʒ j ß.
Coquatur in ſuffic. quant. Vin. acceletur.

TONSOR. Is een Baardſcheerder.

TONSURA CLERICORUM. Is eene plegtigheid van de Roomſche Kerk, waardoor een Perſoon die de Waereld verzaakt

www.libtool.com.cn

zaakt en den Geeſtelyken Staat verkieſt, by zyne intreede, zeker gedeelte van zyn haair ontnomen en een kruin geſchooren wordt. Deeſe Scheering is de ingang tot de geeſtelyke Ordens onder de Roomſchgezinden, wanneer de Biſſchop met eene Schaar, den geenen die Geeſtelyk begeert te worden, op vier plaatſen, een gedeelte van het haair afſnydt, naamelyk aan het voorhoofd, aan het agterdeel van het hoofd, en ter zyde aan beide de ooren, en daarby zegt: Heer, gy zyt het deel myner Erffeniſſe en van mynen kelk; gy zyt het die my myn Erfdeel zult wederom geeven.

TONTINE. Is eene ſoort van een Bank, door de Venetiaanen uitgevonden, waarin verſcheide Perſoonen hun geld, met verlies van de hoofdſom inleggen, en naarmaate van hunn' Ouderdom, in zekere Klaſſe verdeeld worden, waartegen zy zekere jaarlykſche Lyfrenten bekomen, die ſomtyds op de gemeene Inkomſten van eene Stad of Provintie geaſſigneerd zyn, en wel zoodanig dat de langſtleevenden van die Claſſis, de renten der Overledenen erven, tot dat de laatſte alle de renten van de Claſſis, waaronder hy behoort, alleen bekomt, en vervolgens met deszelfs dood eindigt, en bygevolg de hoofdſom geheel vervallen is. In Parys zyn dergelyke Tontines, onder Lodewyk XIV. ook in het Jaar 1721 opgericht, en op de Inkomſten van het Stadhuis verzekerd geworden. Desgelyks zyn 'er in het Jaar 1734 aldaar twee nieuwe aangelegd, als mede te Weenen, alwaar men zoodanige *Tontines* ook ingevoerd heeft. De Uitvinder daarvan zoude *Laurens Tontin* geweeſt zyn, waarnaar zy ook genoemd zyn.

TONUS. Dit wordt zoo wel gezegd van de Veſelen der Zenuwen, als der overige deelen; wordende daardoor verſtaan haare opſpanning en behoorlyke geſteldheid.

TONUS MUSICUS. Anders ook *Claves*, dat is ſleutels genaamd, vanwelken zeven zyn, en door de zeven eerſte letteren van het Alphabeth onderſcheiden worden. Deeſe Toon nu is een harmoniſch onderſcheid, volgens hetwelke de ſtemmen hooger of laager gezongen of geſpeeld worden.

TONYN. Zie het Artykel THUNNUS.

TOOMTJE DER VROUWELYKHEID. Het grootſte gedeelte der Ontleedkundigen, geeven deeſen naam aan eene vliesagtige plooi, die geplaatſt is aan den hoeklaſch der Vrouwelykheid, en algemeener het Vorkje genaamd wordt.

TOON, of GELUID. In de Zang- of Speikonſt, wordt die konſtige leiding der Menſchelyke Stem, of het geluid van Inſtrumenten genaamd, waardoor een Muziekſtuk aangenaam gemaakt wordt; dat het oor en gemoed ſtreelt of bedroeft; ook wel tot raaſernye beweegt. Dus verhaalt men van een

onbekend Muſikant, dat hy een zeker Koning van Denemarken, door zynen ongewoonen *Toon*, tot die verwoedheid gebragt heeft, dat dezelve het geweer iemant zyner Trawanten uit de hand rukkende, verſcheide Menſchen doodelyk kwetſte; tot dat eindelyk iemant het waagde, den Speelman zyn Inſtrument te ontweldigen, en hem daar mede over de ooren ſloeg en het hof deed ruimen; waarop de Koning en de Hovelingen aanſtonds bedaarden. Men kan van de zonderlinge Toonen, door vermaarde Zangmeeſteren uitgevonden, nazien WAGENZEIL, in zyn *Commentarius Reip. Noribergenſis*, alwaar hy van dergelyke Zangmeeſteren wydloopig handelt. Voorts is ieder Toon, of natuurlyk of door konſt gemaakt. De *tonus naturalis* is de geene die men dagelyks omtrent natuurlyke Ligchaamen waarneemt; als wanneer, by voorbeeld, de Winden ſuiſen, de Donder kraakt, *enz.* Een *tonus artificialis* is het geluid der Bazuinen, Trompetten, *enz.* — Daar is ook een eenvouwdige en gemengde Toon. De *Tonus ſimplex* is de bovengemelde, hoewel hy eigenlyk, komende van een levenloos Schepſel, *Sonus* dat is Geluid genaamd wordt; gelyk het geraas der Raderen, het ſuiſen der Winden; het gebruis der Golven. Maar komt hy van een levendig Ligchaam, als van een Menſch of Vogel, dan wordt hy een *Stem* genaamd. *Sonus multiplex* wordt genaamd, als het geluid niet regt doorgaat, maar aan een of meer Ligchaamen aanſtoot, en gelyk een Echo weder terug gekaatſt wordt. In het algemeen ontſtaat een *Toon* of geluid van eene ſiddernde beweeging der kleinſte Luchtdeeltjes en rondom ſtaande vaſte Ligchaamen, waardoor in de Gehoortuigen een zeker gevoel veroorzaakt wordt. De Toon gaat langſaamer voort dan het Licht, naamelyk in eene Seconde 250 Paryſſche Roeden of 1500 voet.

TOONBROOD. By de Hebreeuwen, een naam dien men gaf aan zekere Brooden, die de Prieſter, t'elken Sabbath op de gouden Tafel, in het Heiligdom, nederleide. Het Toonbrood beſtond uit twaalf brooden, volgens het getal der twaalf ſtammen; deeſen wierden op den Sabbathdag heet voorgediend, en terzelver tyd de geenen die de geheele week daar gelegen hadden, weggenomen. Niemant dan de Prieſter alleen mogt van deeſe Brooden eeten. Deeſe Offerhande was verzeld van Zout en Wierook, dat op de Tafel gezet wierd, ten tyde wanneer 'er verſche Brooden op gebragt wierden.

TOONDER. Zie de Artykels INDEX.

TOONEEL-DICHT. *Drama.* Een Dichtſtuk, behelzende eenige daad, en vertoonende eene waare afbeelding van het menſchelyke leeven, in deszelfs goede en kwaade bedryven.

De

www.libtoonkoon.nu

De voornaamſte ſoorten der Tooneeldichten zyn twee, naamelyk *Comedia* of Blyſpel, en *Tragedia* of Treurſpel. Zie de Artykels Comedie en Treurspel.

De hoofddeelen van een Tooneeldicht of Drama zyn de *Protaſis*, *Epitaſis*, *Cataſtaſis* en *Cataſtrophus*. De tweede deelen zyn de Actien en Tooneelen; De byhoorende deelen zyn de *Prologue*, *Chorus*, *Mimus* en *Epilogue*, die het gebruik van het ſtuk uitbeelden, &c.

De Drama, zegt Vossius, is derzelver oorſprong verſchuldigd aan de Feeſtdagen; want in oude tyden was het de gewoonte der Menſchen, wanneer zy de Vrugten der Aarde inzamelden, dat zy alsdan te ſamen kwamen om der Godheid Offerhande te doen, en om hunne gemoederen te ontlaſten van de zorgen des arbeids. Hieruit kwamen voort twee ſoorten van Gedichten, het eene deftig, tot lof van de Goden; het andere vrolyk en vol van ſchertſeryen tegens malkander. Dus kwam uit de eerſte het Treurſpel, en uit de tweede ſoort, de Satire, Comedie, *enz.* voort.

TOONNEEL-SPEELER. *Comédiant.* Is zoodanig een Perſoon die op het Theater of Tooneel, eene Rol ſpeelt en het Character vertoont van den geenen wiens plaats hy in het ſtuk bekleedt. Dus moet hy den eenen tyd den poſt van een' Keiſer, Koning, &c. op een' anderen dien van een Burger', Boer, Vader, Zoon &c. bekleeden; en zig in alle zyne gebaarden, houding, taal, &c. gedraagen overeenkomſtig het aangenomen Character. Hy wordt ook Acteur genoemd.

Het is aanmerkelyk met welk een onderſcheid de Acteurs by de Ouden behandeld wierden. Te Atheenen wierden zy in zulk eene achting gehouden, dat ze ſomtyds tot Ambaſſades en andere Negotiatien gebruikt wierden: terwyl iemant te Romen, Burger zynde, en Acteur wierd, daar door zyne vryheid verloor. Onder de hedendaagſchen worden de Acteurs in Engeland het beſt behandeld; hebbende de Franſchen meerendeels hetzelfde gevoelen van dezelven als de Romeinen hadden.

TOONNEEL-SPEL. Zie de Artykels Comedie, Tooneeldicht, Treurspel, &c.

TOORTSEN. Zie de Artykels Fakkelen en Flambouw.

TOOTEN. *Volutiti.* Deeſe naam geeft men aan een Geſlacht van éénſchelpige Schelpen, dat zyn naam van zyne gedaante te ontleent. De mond van deeſe Schelpen is altyd langwerpig; de top of het Sleutelbeen verheven, en ſomtyds platagtig of gekroond. In één woord, de Tooten maaken het rykſte Geſlacht uit dat men onder de Schelpen heeft. De geenen die een verheven Top hebben, bevatten de *Admiraalen*, de

Arkanigarentooten, de *Spooken*, de *Speldewerkkuſſens*, de *Muzieken* of *Tygerkatten*.

Onder de *Tooten* met een' platagtigen Top, telt men de *Landkaarts-Tooten*, de *Waſchtoorts*, de *Boterwegs-toot*, de *Guineeſche Toot*. En onder de Tooten met een Gekroonden top, de *Keiſerskroon*, de *Muggeſchees*, enz.

De Heer d'ARGENVILLE merkt aan dat men dikwils het Geſlacht der Tooten met dat der *Rollen* verwart; maar wanneer men, zegt hy, de Tooten inwendig beſchouwt, zoo zal men haare kegelvormige gedaante ontdekken, waarvan het eene uiteinde Piramidaal, en het andere in zigtbaare Wervelen verdeeld is, om een platagtig Sleutelbeen, of een getande kroon te vormen.

De *Rollen* integendeel zyn byna gelyk in haare beide uiteindens. Men moet, voegt hy 'er by, geen acht geeven op den mond der Tooten, om haare Geſlacht-kenmerken hierdoor te bepaalen. Derzelver gedaante die zig in een punt nederwaarts verlengt, is altoos het geene waaraan zy te onderſcheiden zyn, alsmede haaren platagtigen top, die door een' Wervel van het Ligchaam geſcheiden is.

TOPAAS. *Topazius*. Dit is een Edelgeſteente, dat eene veelhoekige gedaante heeft, doorſchynend, glansryk en luiſterryk is. Deszelfs kleur is goudgeel, met groen gemengd, 't geene zeer ſchoon en min of meer donker is. Deeſe Steen behoudt zyn kleur geduurende eenigen tyd in het vuur, en by wederſtaat zelfs het vuur. De *Topaas* is, na den Diamant, de derde Steen in hardheid; welke eigenſchap hem die ſchoone glans door het polyſten doet verkrygen, en die hem, in zeker voege, de Vyl doet wederſtaan. Men gelooft dat deeſe ſoort van Steen zyne kleur aan het Lood verſchuldigd is.

Men onderſcheidt de Topaaſen in Ooſterſchen en Weſterſchen. De eerſten worden het hoogſte geſchat, en zyn het hardſte. Men vindt hen in Arabien. Hunne kleur is eene ſonquille of Citroenverw; zy zyn doorſchynend. Men verkieſt die geenen die meer Satynagtig of Fluweelagtig zyn, waarvan het geel, noch te hoog, noch te flaauw, noch te groenagtig, noch te wateragtig is; die geenen eindelyk, die met gouden ſtipjes ſchynen vervuld te zyn; echter bevatten zy 'er geen. Men vindt 'er ſomtyds in Egypten, die zoo ſchoon zyn als de Arabiſchen. Zy worden in den Koophandel voor Ooſterſchen gehouden, maar zy bezitten 'er de hardheid niet van. De Weſterſche Topaaſen bezitten minder hardheid dan de voorigen, maar hunne Cryſtallen zyn veel grooter; men vindt hen in Amerika en in Bohemen. Hunne gepolyſte oppervlakkens ſchynen altoos vet, in vergelyking van de Ooſterſchen.

Hunne

www.dibtb.com

Hunne kleur trekt ſomtyds op het zwartagtige; in één woord, zy bezitten noch den Glans noch de Speeling van de voorigen.

Men heeft voor weinige Jaaren, in Saxen, eene ſoort van Topaaſen ontdekt, die eene geelagtige en zeer doorſchynende kleur, en eene kantzuilägtige gedaante hebben. Zy zyn zeer hard en verkrygen door het polyſten een zeer leevendigen glans. Men vindt hen in de holen van den Berg Schenekenberg, naby de Vallei van Tanneberg, twee uuren van Averbac. De holen worden door Rotſen gevormd, die zig uit de Aarde verheffen. Men vindt 'er de Topaaſen in, dan eens met een geelagtig Mergel omringd, dan eens in Quartz bevat, of onder de gecryſtalliſeerde Bikſteen, die waarſchynelyk eene Hoornrots is. Deeſe Bikſteen is zoo hard, dat men 'er zig van bedienen kan om de Topaaſen zelfs te ſlypen.

Sedert eenigen tyd heeft men eene ſoort van Topaaſen in Brazil ontdekt, welkers kleur weinig beſtendigheid heeft, en zeer zonderling is. Wanneer men deeſe Topaas in een kleine kroes, met aſſche omringt, in een gemaatigd vuur plaatſt, maar dat egter zoo ſterk is, dat 'er de kroes gloeiend door wordt, zoo zal hy zyne geele oranjeagtige kleur verlieſen, en in een oprechte bleeke Robyn veranderen, die by uitſtek bevallig is. De Braſiliaanſche Topaaſen, hebben een dofagtige, rookagtige en beſmette geele kleur. Men maakte 'er in 't geheel geen werk van voor dat eenige Juweliers, by geval, deeſe ontdekking gedaan hadden. Zy hielden dit geheim, tot dat de Heer Dumelle 'er de bewerking van, door tuſſchenkomſt van den Heer Guettard, aan de Academie der Weetenſchappen van Parys mededeelde.

Wat de Topaaſen betreft die men in den Koophandel tot gebruik in de Geneeskonſt verkoopt. Deeſen zyn gemeenelyk niets anders dan een glasagtig en ſmeltbaar Spath; maar wat zy ook zyn mogen, zoo zyn zy echter, volgens allen ſchyn, niet min of meer gezond voor het menſchelyke Ligchaam.

TOPEAU. Deeſe naam wordt aan een gehoornde Indiaanſche Raaf gegeeven. Zie het Artykel Rhynoceros-Vogel.

TOPHACH. Een lengtemaat by de Hebreeuwen. 't Was ten naaſtenby hetzelfde als de *Palm*, en bevattede omtrent drie duim vyf linien, Paryſſche Maat.

TOPHET. Eene zekere plaats, volgens het gevoelen van ſommigen, buiten de Stad Jeruſalem, alwaar een beſtendig vuur brandde om de Lyken of andere vuiligheid, die uit de Stad derwaarts gebragt wierd, te verteeren.

TOPHI ARTHRITICI, of *knobbels aan de handen en voeten der Jigtigen*, die hunnen oorſprong hebben van de al te

overvloedige aardagtige en ſcherpe zoute deelen, welken met het bloed op deeſe plaatſen gevoerd worden. Hiertegen zyn dienſtig *Balſam. Sulph. Ol. Petræ* of *Hyperic.* of *Pingued. Humen.* enz.

TOPHI VENEREI. Zie het Artykel GUMA.

TOPHUS. Zie het Artykel TUFSTEEN.

TOPHUS. *Pila* of *Ova Vitulina*. Zoo noemt men haairige ballen, hoedanigen ſomtyds in de Kalfsmaagen gevonden worden. Buiten twyffel daarvan daan, dat wanneer de Kalveren, welken ſaamen in den Stal opgevoedt worden, elkander likken, geduurig eenige haairtjes inſlokken, welken naderhand in de Maag tot die grootte groeien, dat het den Kalveren aan de Gezondheid en het Leeven ſchadelyk is. Men verhaalt dar in het Jaar 1670, in Holland, zoodanig een *Tophus* in een Kalfsmaag is gevonden, zynde zoo groot als een Kinds hoofd, en weegende omtrent 10 loot. Aangaande de verſchillende Gevoelens van de generatie deeſer haairballen, kan by WIERUS, SCHENKIUS in *Litbogeneſia* en by PLINIUS, enz. nagezien worden.

TOPICA. Zoo wordt dat deel der *Logica* genaamd, waarin geleerd wordt, hoe men waarſchynlyke Slotredenen moet maaken. *Loci topici* zyn, waaruit men ſtoffe tot diergelyke ſlotredenen, enz. ontleenen kan.

TOPICA MEDICAMENTA. Worden zulke Geneesmiddelen genaamd, die uiterlyk op zekere plaatſen des Ligchaams gelegd worden; als Pleiſters, Pappen, enz.

TOPIUM. Heet by VITRUVIUS, *Lib.* VII. *Cap.* 5. eene Schilderye, welke Landeryen, Weiden, Boſſchen en Dorpen voorſtelt, en door ons in 't gemeen een Landſchap genoemd wordt.

TOPOGRAPHIA. Zoo wordt de Beſchryving van eene Stad, naar derzelver ſituatie of ſtand, naar haar diſtrict of Rechtsgebied &c. genoemd; waarom men ook *Topographiſche Landkaarten*, die geenen noemt, welken de grenzen met alle daartoe behoorende Dorpen en andere ſtukken van eene Plaats, duidelyk voorſtellen.

TOR. *Scarabæus*. Dit is een vliegend en ſchildvleugelig Inſect, dat is te zeggen, wiens vleugelen in Scheden beſlooten zyn. Eenige Natuurkundigen geeven den naam van *Tor* aan alle de Schildvleugelige Inſecten; maar het ſchynt dat deeſe naam toepaſſelyk is op die Inſecten, die wy *Meſt-Tor* of *Pillen-Tor*, *Scarabæus Pilularis* noemen, gelyk mede op die geene welke men *Smeerige Tor* of *Baſtaart-Tor*, *Proſcarabæus* noemt; twee Inſecten die van eenig gebruik in de Geneeskonſt zyn.

De *Meſt-Tor* of *Pillen-Tor*, die men gemeenelyk *Drek-Wroeter* noemt, heeft een breed en dik Ligchaam, dat een zwarte

en

en blinkende kleur heeft, die met een blaauwen weêrſchyn gemengd is. Zyn kop is bol aan de bovenzyde en onderſteunt twee Sprieten, waarvan de Uiteindens in verſcheidene Veſelen verdeeld zyn. De mond van dit Inſect is met twee nederwaarts geſtrekte kaaken bezet, die met een taankleurig dons overdekt zyn. De beenen zyn voorwaards getand, by wyſe van eene Zaag, 't geen een vorm is, geſchikt naar het gebruik waarvoor zy het Inſect dienen, want het bedient 'er zig van om Pilletjes of Bolletjes van den Drek te vormen, in welken het zyne Eyeren legt. Deeſen worden 'er in uitgebroeidt, door de zagte warmte die de hen omringende Meſt verſchaft. Het ſchynt dat 't Inſect eene byzondere zorgvuldigheid voor deeſe Pil heeft, want het voert haar overal met zig.

Deeſe *Tor* is waarſchynlyk, gelyk het grootſte gedeelte der Torren, *Nyctalops*, dat is, dat zy des nagts beter ziet dan des daags; de Zon of den vollen dag verblindt haar. Men vindt deeſe Inſecten altyd in den drek der Paarden en Runderen. Men onderſcheidt nog veele andere ſoorten van Meſt-Torren, van deeſe door hunne kleinte en andere byzonderheden onderſcheiden. Vermits deeſe Inſecten veel Olie en vlug Zout bevatten, zoo doet men hen in Lynölie, en laat hen in de Zon afſtekken. Deeſe Olie verkrygt hierdoor eene oploſſende, verzagtende en verſterkende kragt. Men gebruikt hen met nut als een Smeermiddel, met 'er Katoen in te doopen, om de Aambeyen te ontlaſten en derzelver ſmerten te verzagten.

De *Smeerige* of *Baſtaart-Tor* is de grootſte van alle Torren. Zy is zoo dik als een vinger en heeft ſomtyds de lengte van anderhalven duim; in het algemeen is zy geheel zwart en zagt. Haar kop en hals hebben eene donkere purper- of violetkleur. Men wordt om haar Ligchaam verſcheide Ringen gewaar, die met blaauw, groen en geel geſchaduwd zyn.

Men geeft dit Inſect den naam van *Smeerige Tor*, omdat 'er uit alle de Gewrigten van zyne Pooten, een vet en ſmeerig vogt zypelt. Dit heeft een geele kleur, verwt de handen, en heeft een vry goeden reuk. Het is gewoonelyk omtrent de maand Mei en zeldſaam laater, dat men deeſe Inſecten in de Boſſchen, langs de wegen, of in de vogtige Weiden vindt. Zy voeden zig met Wormen, maar voornaamelyk met de Bladeren der Violetten en der malſche Kruiden. Dit Inſect wierd voormaals door de Egyptenaaren aangebeden.

Het vogt dat deeſe Tor uitgeeft, is met Olie en vlug Zout vervuld. Men zegt dat het een goed uitwendig middel voor de Wonden is. Men mengt het onder de Plaaſters tegen de

Peſte

Peſtbuilen en Peſtkoolen. De Olie inwelken deeſe Inſecten afgetrokken zyn, wordt nuttig tegens de ſteeken der Scorpioenen geacht. En onlangs heeft men bekend gemaakt, dat deeſe Inſecten goed zyn tegens de dolle hondsbeet.

Onder de Inſecten die de Heer LINNÆUS onder de Torren geplaatſt heeft, zyn de aanmerkelykſten, de *Neusboorn-* of *Eenboorn-Tor*. Deeſe heeft een hoorn die hy boogswyſe op zyne Schouderen buigen kan. De *Vlieg-Tor*; die haare vleugelen met eene ongeloofbaare ſnelheid beweegt. De *groene* en *goudkleurige Torretjes*, 't geen eene ſoort van Spaanſche Vliegen zyn. — De *Springhaan-Torretjes*, die, nadat zy hunne kop en borſt tegens malkander gedrukt hebben, een ſprong doen, met het ligchaam uit te ſtrekken; en de *Tor-lier-ſpeelder*, die dus genoemd wordt, om dat zy een geluid maakt, 't geen naar dat der Lier gelykt. Zy brengt dit voort met haar kop tegens haaren buik te wryven. Deeſe Torren, gelyk alle de anderen, zyn, voor dat zy zig in deeſen ſtaat vertoonen, Wormen geweeſt, en hebben nog andere gedaante verwiſſelingen ondergaan.

Onder de vreemde Torren, is een der zonderlingſte, die geene, die men te Mocha ziet. Zy is glanaryk zwart en als een Spiegel gepolyſt. In het midden van haare twee hoornen merkt men een ſnuit als die van een Oliphant op.

TORA. Zyn by de Jooden de Rollen van de Wet, waaruit zy des Sabbaths in de Synagogen, een ſtuk door hunnen Leeſer laaten voorzingen.

TORBAY. Is die Stad en Baai in Engeland, welke tegenover Plymouth legt en daar de Scheepen voor Anker kunnen liggen. Aldaar ſtapte WILLEM de III, Prins van Oranje, naderhand Koning van Engeland, in den Jaare 1688, de eerſtemaal in Engeland aan Land, wanneer hy de noodlydende Engelſchen, tegens Koning JACOB de II, te hulp kwam.

TORCHENES. Zyn twee ſtukken houts, van boven met een leer ſaamengebonden, en dienende om den neus van een paard toe te klemmen.

TORCULAR HEROPHILI. De Pers van Herophilus. Dus wordt die plaats in de Herſſenen genaamd, alwaar de *Sinus* of holligheden ſaamenloopen.

TORDYLIUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van Planten, behoorende tot de *pentandria digynia* Klaſſe, is een Zomergewas uit het Geſlacht der *Umbellen*, dat zeer breede Zaaden heeft. De Bloemen groeien op de kroontjes boven op de takken, hebbende ieder vyf witte blaadjes, gelyk de Lelien geſchikt. De wortel is dun. Men noemt het ook *Caucalis*, en *Seſeli Creticum Minus*. Het Zaad is water-afzettend en dryft de Stonden, dienende ook in Graveel en Windkolyk.

De

www.libtool.com.cn
De Wortel verwekt Speekſel, en kan in de Aamborſtigheid gebruikt worden.

TOREN VAN BABEL. *Turris Babylonica.* Dit is eene ſoort van Zee-Schelpſlak of Maanhoorn, wiens Schelp in ſlangentrekken gevormd is, en die eenige kleur heeft.

TORENS (*Beweegbaare*) Oorlogs-Werktuigen waarvan de ouden zig veel bedienden in de Belegeringen. Zy waren gemaakt van eene verzameling van Balken en van zwaare Elken planken, genoegſaam gelyk een Huis. Om ze te beveiligen voor het gevaar des Vuurs der Belegerden, bedekte men ze met raauwe huiden, of met ſtukken ſtof van haair gemaakt. Hunne hoogte was geëvenredigd volgens hun baſis. Zy hadden ſomwylen dertig voet in het vierkant, en ſomtyds veertig of vyftig. Zy waren zoo hoog dat zy boven de Muuren uitſtaken en zelfs boven de Torens van de Stad. Zy ſteunden op veele raderen, volgens de wetten der *Mechanica*, door middel van dewelken men het werktuig gemakkelyk deed beweegen, hoe groot hetzelve ook weeſen mogt. Vanonder was een Ram om bres te maaken, en op de middelſte Etage, een ophaalbrug, ſaamengeſteld uit twee Balken, met planken belegd, die juiſt op den Muur der Stad vielen wanneer men die bereiken kon. De Belegeraars gingen over die brug en maakten zig meeſter van den Muur. Op de hooger verdiepingen waren Soldaaten, die van daar geſtadig op de Belegerden losbrandden.

TOREUMATOGRAPHIA. Eene Griekſche bewoording, betekenende de kennis of liever de beſchryving van de oude Beeldhouwſtukken en Basreliefs.

TOREUTICA. Dat deel der Beeldhouwkunde, anders genaamd de Kronkeling.

TORIES. Zie het Artykel TORRYS.

TORMENTA ALVI. *Colica paſſio.* Darmſcheelspyn, is een toeval van het Kolyk.

TORMENTILLA. Zie het Artykel OMPHALODES.

TORMENTILLA ALPINA. *Stellaria Argentea*, *Argentaria Petræa.* Alp-Tormentil, groeit op hooge Bergen en Steenagtige Klippen in Savoyen en op de Narbonniſche Gebergtens in Frankryk. Het Poeder van den Wortel en Bloeſſem, gedroogd, ſtremt het bloeden der Wonden, als het daarin geſtrooid wordt.

TORMENTILLA SYLVESTRIS. *Septifolium*, *Conſolida rubra*, *Radix Dyſenterica.* Zie het Artykel ZEVENBLAD.

TORMENTUM TIBERINUM. Zoo wordt het Kolyk genaamd.

TORMINA VENTRIS. *Cruciatus Ventris.* Buikpyn. Is wanneer

www.libtool.com.cn
neer naamelyk alle de Darmen te gelyk van pyn aangetaſt worden, zoo dat dezelve op alle plaatſen beſpeurd wordt. De naaſte oorzaak is eene prikkeling van het gevoelige Weeſen der Darmen. Hiervan ontſtaat de *Corrugatio* en *Spasmodiſche* aantaſting van dezelven. De oorzaak daarvan zyn ſcherpe dingen, ſterke purgeermiddelen en Vergiften, raauwigheden der Darmen, Winden, Verkoudingen, Ontſteekingen en Prikkelingen. De geneeſing geſchiedt, zoo eene ſcherpte de oorzaak daarvan is, door *Temperantia* en *Abſorbentia*, als *Corn. Cerv. Uſt. Lap. Cancror. Mater Perlar. Margarit. Oſſ. Sepiæ, Unicorn. foſſil.* en *ver. Conch. præp.* en in het byzonder *Cryſtal. Montan.* Doch zoo de *Venena* de oorzaak daarvan zyn, als het *Arſenic. Auripigment. Mercur. Sublimat.* Sterke Purgeermiddelen, als *Hellebor. Colocynth.* &c. Zoo zyn dienſtig vette Soupen, Koeien- en Geitenmelk, *Axung. Porcin.* als ook *Cryſtall. præp. Smaragd. Ol. Tartar. p. d. Antimon. Diaphoret.* voornaamelyk zoo men *Theriac.* en *Mithridat.* daarby doet, by voorbeeld:

℞. *Cryſtall. Mont. præp.* ℈ ij.
Terræ Sigillat. Goldbergens.
Antim Diaphoret. aa ℈ ij.
Theriac. Celeſt. gr. iij.
F. Pulv. S.
Verzagtend Poeder.

Doch zoo de Winden en de Verkouding de oorzaak daarvan zyn, zoo gebruike men *Carminativa, Aromatica*, als *Chamomill. Abſinth. Menth. Hyſſop. Summitat. Anethi. Rosmarin. Sem. Carui, Aniſi, Gran. Piper. Cortic. Aurantior. Cinnamom. Rad. Calam. Aromat. Zedoar. Sp. Nitri dulc. Sal Ammoniaci, Aniſat. Spirit. Carminativ. de Tribus, Aq. Carminativ. Dorncr. Eſſentia Carminativ. Elixir. Citri, Spirit. Theriacal.*

℞. *Aq. Chamomill.* ℥ ij.
Carminativ. Dorncr. ℥ j ß.
Eſſent. Calam. Aromat.
Zedoar. aa ℥ ß.
Liq. C. C Succinat. ʒ ij.
Syrup. Papav. errat. ℥ vj.
F. Potio S.
Pynſtillend Drankje.

Zoo zyn 'er ook in dit Toeval uitwendige Middelen dienſtig, welke *diſcutieeren* en de ſmerten verzagten. als *Ol. Stomachal. Craten.*

www.libtool.com.cn

Craton. Ol. Maſticbin. Macis, *Caryophyllor. Succin. Carvi*, *Aniſi*, *Nuciſt. Laurin* of *Gummi Tacamahac.* tot een Pleiſter gemaakt, *Empl. de Baccar. Lauri*, *de Cruſta Panis*, als ook tempereerende Clyſteeren, *enz.* Ontſtaat dit ongemak uit een *Conſenſus*, zoo zyn boven alle andere middelen goed de *Specifica Antepilleptica*, als *Lig.* C. C. *Succinat. Eſſent. Caſtorei*, *Unicorn. ver. Flor. Sulph. Cinnabar. Antimonii* met de *Opiata* gemengd.

TORMINA VENTRIS GRAVIDARUM. De Buikpyn der Zwangere Vrouwen, zyn niet anders dan *Convulſive* beweegingen der Darmen, voortkomende van de Baarmoeder; want dezelve wordt aangetaſt van Winden, of door eene kwaade ſtof in de Darmen, of door eene uitwendige koude. En terwyl de oorzaaken met de voorige overeenkomen, zoo kan ook dezelfde Geneeswyſe alhier gebruikt worden.

TORMINA VENTRIS INFANTUM. De Pynen in het Ligchaam der kleine Kinderen. Deeſen wordt men gewaar in het geduurig ſchreien; als ze een groenen afgang hebben, die de gedaante van gekapte Eyeren heeft; eindelyk als ze zig draaien en wenden, ſteeds waaken en dat men by hen beſpeurt opblaaſingen des Ligchaams, Winden en geluidmaakingen des buiks; als ook dat ze tegens gewoonte al te greetig of in 't geheel niet de borſt willen aanvatten. De oorzaak ontſtaat ſomtyds van de ſcherpte die in de darmen is, welke haar eerſte beginſel van het opgehoudene *Meconium* heeft, of van eene kwaade geſtelдheid der Melk, of van Zuurgeworдene of niet wel toebereidde Pap; ſomtyds van Winden en uiterlyke koude. Ontſtaat nu de pyn van het *Meconium*, zoo zyn de *Laxativa* en *Lubricantia*, als *Ol. Amygd. dulc. Syrup. Roſar. ſolutiv. Syrup. de Spin. Cervin. de Cichor. cum Rhabarb. de Fumar.* &c. dienſtig, by voorbeeld:

℞. *Aq. Menth.* ℥ vj;
Syrup. de Spin. Cervin. ℥ ß.
M. D. S.
Openend Slurpſel.

Of

℞. *Syrup. de Cichor. cum Rhabarb.* ℥ ß.
Lapid. Cancror. præp. ʒ j.
Cryſtall. Mont. præp. gr. xv.
Spirit. Aniſi parum.
M. D. S. *ut ſupra.*

Zoo ze voortkomt uit gebrekkelykheid van de Melk, dan wordt

wordt dezelve geneeſen door C. C. *vel. Ebur. Lap, Cancror. Fecul. Rad. Aron.* en *Bryon. Pulv. Marchion. Unicorn. Ver. Cbel. Cancror. Corall. Mandibull. Luc. Piſc. Lapid. Carpion. Semilunar. Spin. Muſtel. Piſc.* en *Salina Fixa* en *Volatilia. Ol. Tart. p. d. Liq.* C. C. *Succinat. Sp. Salis Ammoniaci Aniſat.* &c. Uit deeſe en dergelyke middelen worden tot het dagelykſche gebruik, veelerlei Kinderpoeders toebereidt. Boven alle anderen is by uitneemenheid goed het Kinderpoeder van D. RIVINUS.

℞. *Pulv. Rad. Irid. Flor.* ℥ ß.
Polypod. ℥ ij.
Lapid. Cancror.
Eboris ā ℥ j.
Sulphur. Lycoped.
Croci Opt. ā ℥ ß.
F. *Pulvis.*

Om de Winden te verdryven zyn ook goed de *Salia Volatilia* van ij tot iij druppels, in melk of in eenige Syroop te geeven, als ook *Theriac.* of *Syr. Papav. alb*, en uitwendig ſmeert men het Ligchaam des Kinds met *Ol. Chamomilin. Rutac. Anetb.* enz. of men waſcht het met voorloop van Brandewyn. Boven deeſen zyn nog goed de verzagtende en windverdeelende Clyſteeren uit *Flor. Chamomill. Herb. Atriplic. Species Carminativ.* en *Emollient. Baccar. Lauri*, &c. toebereidt, voornaamelyk om de ſcherpte der Humeuren te verbeteren *Ol. tart. p. d.* of om de pyn te ſtillen kunnen 'er *Capit. Papav. cum. Seminib.* by gedaan worden. Aan de Moeder of aan de Min, kan men, omtrent twee uuren voor dat ze het Kind laaten zuigen, wat *Sp. Sal Ammoniaci* of andere verbeterende middelen geeven.

TORMINA POST PARTUM. De Weeën na de Baaring.

TORNA BONA. *Nicotiana.* Zie het Artykel TABAK.

TORNA SANGUINIS ASINI. *Eſelsbloed.* Dit wordt in lange, ſmalle en te ſaamengerolde Lappen, gelyk de *Torna Solis* vergaderd. Daartoe moeten genomen worden heel zuivere en nog niet gebruikte lynwaten doekjes, inwelken het agter de ooren des Eſels uitgelaatene bloed opgevangen en gedroogd wordt; het kan niet wel langer dan een Jaar bewaard worden. Men zegt dat het een onfeilbaar vermogen heeft tegens de Raaſernye en Dolheid.

TORNA SOLIS. *Tourneſol.* Beſtaat uit lange, ſmalle en donkerroode, en ſaamengerolde Lapjes Lywaat, die geverwd zyn met het Sap uit de vrugt van het *Heliotropium Tricoccum*,

www.libtool.com.cn

cium. Dit kruid groeit met een' ſteel, welke byna een voet hoog is, met uitgebreidde kwaſtjes, waaraan zwarte en weeke bladen hangen. Het draagt goudgeele Bloemkens en driehoekige Peulen, waarin een aſchverwig Zaad verborgen is, waardoor zig het Kruid alle jaaren van zelfs zaait. Het groeit in *Frankryk* en *Italien*. Men geeft den naam van *Tourneſol* ook aan Lywaat of Floers, 't welk te Conſtantinopel met Cochenille en eenige Zuuren geverwd is; of ook aan platgemaakt Kattoen, 't welk in de gedaante van een' Franſchen Ryksdaalder in Portugal, met Amerikaanſche Cochenille is geverwd. Het Hollandſche *Tourneſol* is het blaauwe Lakmoes, 't welk meeſt door de Verwers gebruikt wordt. Het regte *Tourneſol*, zal het goed zyn, moet wel droog, vol van Sap zyn, en niet ſchimmelagtig 'er uit zien. 't Wordt gebruikt om aan den Wyn, aan *Aqua Vita* en andere *Liquores*, een fraaie roode kleur te geeven.

TORNATOR. *Draaier.* In het Franſch *Tourneur.* Dit is een vermaard en konſtig Ambagt, dat zig groote Potentaaten niet ſchaamen te leeren en tot vermaak te oeffenen. Doch de Draaiers werken zoo wel in goud, zilver, geelkoper, ſtaal, tin, enz. als in ſteen, hout, elpenbeen en Been. Hun Meeſterſtuk is op verſcheiden plaatſen verſchillende. Te Neurenburg zyn zoogenaamde Roodſmisdraaiers. Deeſen gebruiken eene ſoort van Molen, en hebben een zeer voordeelig Ambagt. Meeſter noch knegt vermag op zyn Ambagt te reiſen, ten einde hunne Konſt of Weetenſchap, om door middel van een Molen, met weinig moeite, rond, ovaal en hoekig te draaien, niet gemeen worde.

TORNEAMENTA. Zie het Artykel STEEKSPEL.

TORNIS. Zie het Artykel TORNA SOLIS.

TORNOOI-SPEL. Zie het Artykel STEEKSPEL.

TOROSUS. Een dik, vet en lyvig Menſch.

TORPEDO. Zie het Artykel STOMPVISCH.

TORQUATA. (In de *Zoologie*) Een naam dien men geeft aan de Nutrix of Waterſlang, wegens den aanmerkelyken ring die ze om haaren nek heeft.

TORQUEEREN. Beduidt gemeenelyk plaagen, kwellen en benaauwd maaken. In de Rechten wil het zoo veel zeggen als een Misdaadiger martelen en pynigen, op dat hy zyne misdaad bekenne.

TORQUES. Eene ſoort van Halsband, die eertyds van allerlei Stof of Metaal en van veelerhande faſoen gemaakt wierd. Men vereerde dezelve doorgaands aan dezulken die het Vaderland, den Koning en de Stad goede dienſten gedaan hadden.

TORQUETUM. Een oud Aſtronomiſch Inſtrument, waar-

www.libtool.com.cn
door men eertyds de beweeging van den Equator boven den Horizont pleeg voor te ſtellen.

TORQUILLA. Zie het Artykel JYNX.

TORREFACTIO, of *Toſtio*. Het Rooſteren, kan tot de drooging gebruikt worden, waarvan het ook eene ſoort is. Aldus worden *Rhabarber*, de *Myrobalanen* en de Koffyboonen geroosterd.

TORRENS. (In de *Geographie*) Betekent een ſtroom van water, die van de Bergen valt, en voortkomt van menigvuldige Regens of geſmolten ſneeuw.

TORRETJES. *Dermeſtes*. Men geeft deeſen naam aan een Geſlacht van Schildvlengelige Inſecten, wier kenmerk is, dat zy knodswyſe Sprieten hebben, die met dwarsſtaande blaadjes bezet zyn. De Natuur-onderzoekers onderſcheiden zeventien ſoorten van dit Inſect, die allen een plaag van de huid der Dieren zyn, 't zy van die geenen die met haair, of van die geenen welken met Vederen bedekt zyn, gelyk men zulks in de Natuurkundige Kabinetten gewaar wordt, alwaar men opgezette Dieren bewaart.

TORRICELLIAANSCHE PROEFNEEMING. Eene vermaarde Proefneeming gedaan door Torricelli, een Diſcipel van den grooten Galileus, welke alreede onder het Artykel BAROMETER opgegeeven is.

TORRICELLIAANSCHE PYP. Zie onder het Artykel BAROMETER.

TORRIDA ZONA. Zie het Artykel ZONA.

TORRO DE BUGIA. Een Toren in de Haven van Liſſabon, in Portugal. Hy ſtaat midden in de Zee op paalen, en is met veele ſtukken Kanon en eene goede Bezetting voorzien. Regt tegenover legt de Veſting St. Giaon, kunnende aldaar geen Schip voorbyvaaren, of het moet onder het bereik van het Kanon en deeſe Veſting en van Torro de Bugia komen.

TORSCK. Men geeft in Zweden deeſen naam aan een Kabeljaauw van verſchillende kleuren, die men in menigte in de Ooſtzee en de Weſtzee vangt, naby Gothland en Oeland.

TORTELDUIVEN. *Turtur vulgaris*. Dit is een Vogel van het Geſlacht der Duiven. Zyne lengte is tien duimen, en zyne vlugt beſlaat een en twintig duimen in uitgeſtrektheid. Zyn bek is vry dun en een duim lang, uitwendig dof blaauw en inwendig rood. De Tong is klein; de Regenboog der Oogen is met geel en rood gemengd, en de oogen worden door een vel van dezelfde kleur omringd. De Pooten zyn rood en de klaauwen zwart; de kop en het middelſte van den rug is aſchverwig blaauw zwart. De ſchouderen en den ſtuit zyn bemorſt, rood aſchverwig; de borſt en den buik wit.

www.libtool.com.cn

witagtig en de keel wynkleurig. Iedere zyde van den hals is een weinig groen en met zeer ſchoone zwarte vederen bezet, waarvan de punten witagtig zyn. De lange uitwendige vederen der vleugelen zyn bruin; de middelſten zyn aſchverwig en de agterſten zyn aan hunne randen rood. De veders van den ſtaart zyn aan hunne punten witagtig.

Deeſe Vogel heeft de grootte van een Duif van de kleine ſoort. Zyn bek is groot. Zyn ſtem is ſteunende. Zyne vleugelen lang. Zyn vlugt hoog, nog veel ſneller dan die der Boeren Duif en duurt lang. De Doffer kleeft maar één Wyfje aan. Hierom wordt hy als het zinnebeeld van de echtelyke trouw beſchouwd. De Tortelduiven vliegen in Paaren, en wanneer één van beide ſterft, zoo leeft de geene die overblyft éénzaam, en wil geen ander Medgezel dulden. Deeſe Vogel bemint de zandagtige, eenzaame en bergagtige plaatſen. Hy onthoudt zig op de toppen der Boomen, alwaar hy zyn neſt maakt, en komt 'er niet van af, dan om zyn aas in de Velden en Tuinen te zoeken. Hy leeft van allerlei ſoorten van Zaaden, maar bemint vooral de Gierſt. Het Vleeſch van de Tortelduif is zoo droog niet als dat van de Ringduif. Het heeft een beteren ſmaak en geeft een goed voedſel. Wanneer deeſe Vogel vet, jong en malſch is, zoo is hy een aangenaam Gerecht; maar wanneer hy oud wordt, zoo is zyn vleeſch zwaar en taai, en dient alleen om 'er Soupen van te kooken. Het heeft, behalven dit, alle de eigenſchappen van de gemeene Duif.

Men wil dat de Tortelduif een Trekvogel is. Haare ſtem is luid, maar zy kirt niet dan in den tyd der Liefdesbedryven. Haar éentoonig geſteen, ſchoon veel tederer dan het gekir der Duiven, is echter niet minder laſtig. Zy leeft agt jaaren en legt één- of tweemaal in het jaar, vooral in de warme Landen; ieder legſel is van twee Eyeren.

Men heeft Tortelduiven die geheel wit zyn, zelfs in onze Geweſten. Het Wyfje van de Indiaanſche Tortelduif is geheel wit, uitgezonderd de Pooten, die rood zyn; de bek is zwart, gelyk die van het Mannetje. De kop, hals, borſt, een gedeelte van de vleugelen en de rug tot aan den ſtuit, zyn roodagtig bruin. Het onderſte van den buik is geelagtig; de Regenboogen der Oogen Scharlakenverwig en den hals met zwart geringd. Men voedt 'er eenigen in kooyen op, met Hennipzaad en Gierſt, en vooral met Tarwe.

De *Amerikaanſche Tortelduif*, die men op de kleine Eilanden heeft, is veel kleiner, maar echter veel vetter dan de Europeaanſche. Men vangt 'er eene menigte met Netten en Strikken van. Zy voeden zig met vrugten van de wilde Olyf-

www.libtool.com.cn

boomen. Het vleeſch van deeſe Vogelen wordt door de Inwooners zoo hoog geſchat, als dat der Ortolans door ons. Men heeft op Cayenne twee ſoorten van Tortelduiven. De eene noemt men de *Tortelduiven der Boſſchen*, en de andere *de gemeene Tortelduiven*. De *Tortelduif van Jamaika* heeft den kop en bef ſchoon blaauw en met wit geboord. Het overige van de vederen is bruin geel. De *Tortelduif van de Barbados Eilanden* is niet veel grooter dan een Leeuwrik. Zy gelykt vry wel naar de kleine Braſiliaanſche Duif. Het opperſte gedeelte van haar kop is blaauw en purper geſpikkeld. Haar vlugt is alzoo kort als die van de Patryſen.

TORTOR. Dat is te zeggen *Beul*, een bynaam van Apollo, ontleend van eenen Tempel die hy te Romen had in eene ſtraat waar men de Geeſſels verkogt waarvan men zig bediende om de Misdadigers te ſtraffen.

TORTUE. Zie het Artykel SCHILDPAD.

TORTUE. Dit was eene Oorlogs-Machine, ſaamengeſteld van een groot Timmerwerk, zeer ſterk gemaakt. Derzelver hoogte, tot aan de ribben van boven, waarop de top ruſtte, was van twaalf voet. De Baſis was vierkant, en iedere Face van vyf en twintig voet. Zy was gedekt met eene ſoort van Matras, en ſaamengeſteld van ruuwe huiden, door verſchillende zaaken bereidt, om ze te beveiligen tegens het vuur dat men 'er op werpen konde. Dit plompe Werktuig wierd gedraagen door vier Wielen, of miſſchien door agt. Men noemde ze Tortue, om dat ze diende tot bedekking en tot eene zeer ſterke verdediging tegens de vervaarlyke Ligchaamen die men 'er op wierp; en de geenen die 'er onder waren, bevonden zig in zekerheid, even gelyk de Schildpad in haare Schaal veilig is. Zy diende tevens tot het dempen der Graft en tot het ſappeeren. Tot het dempen der Graft, moeſt men 'er veelen by malkander hebben, en zeer digte by malkander en op dezelfde linie.

Men gelooft dat de Machine, door Ceſar *Muſculus* genaamd, ook eene Tortue of Schildpad was, maar zeer laag en van eene ongemeene lengte. Men zou ze hedendaagſch eene getimmerde Gallerye noemen. Nogtans onderſcheidt Ceſar dikwils de *Tortue* van de *Muſculus*.

Behalven de Machine van het hout, *Schildpad* genaamd, had men ook eene andere ſaamengeſteld van Soldaaten. Veele ſterke Kaerels te ſaamengeraapt, lagen hunne groote Schilden tegens malkander boven hunne hoofden. Op deeſe oeffening wel afgericht, vormden zy een dak, zoo wel te ſaamengeſteld en zoo ſtevig, dat, wat moeite de Belegerden ook mogten doen, zy het noch breeken noch beweegen konden. Op de

eerſte

www.libtool.com.cn
eerſte Schildpad deed men Soldaaten klimmen, die eene tweede maakten; en door dat middel evenaarden zy ſomtyds de hoogte der Stad die zy belegerden.

TORTUE. Is een Schip met een Verdek, dat boogswyſe gemaakt is, waaronder zig de Reiſigers en Soldaaten ophouden.

TORTURA. Zie het Artykel PYNBANK.

TORTURA ORIS. De *Hondskramp*. Zie het Artykel SPASMUS CYNICUS.

TORUS. Zie het Artykel PYLAARBAND.

TORYS EN WHIGS. Zoo worden de beide groote Factien of Partyen in Engeland genaamd, die by voorvallende Staatsverwiſſelingen altyd elkander de overhand zoeken te betwisten, en eenen beſtendigen haat tegens malkander draagen. De beide naamen zyn ten tyde van Koning KAREL de I. en OLIVIER CROMWEL het eerſt opgekomen, wanneer in Engeland twee Factien waren, waarin zig het gantſche Ryk verdeeld hadde, nademaal de geenen die het met den Koning hielden, TORYS, en hunne Tegenpartyders, die het met het Parlement hielden, WHIGS genaamd wierden. Deeſe naamen hebben beide Partyen malkander in den beginne tot ſchimp gegeeven, te weeten die van TORYS, naar eene Jerſche Bende Struikroovers, en de naam WHIGS naar eene Schotſche Bende van dat Geſpuis; maar zy zyn tegenswoordig zoo gemeen, dat men ze in Engeland zonder nadenken gebruikt. Dus worden tegenswoordig onder de TORYS die geenen verſtaan, die de éénhoofdige of Monarchaale Regeering, gelyk ook de Leer en Ceremonien der Engelſche Kerk geheellyk aankleeven, en de Presbyteriaanen niet willen dulden. Zy verdeelen zig wederom in *Staats-* of *harde* TORYS, anders ook *High fliets* of Hoogvliegers genaamd, die beweeren dat de Koning aan geene Wetten behoeft gebonden te zyn, maar dat alles volſtrekt naar zynen wil moet geſchieden; en in *gemaatigde* of *Kerkelyke Torys*, die het Koninklyk gezag wel toeſtaan, maar nogtans niet gedoogen, dat de Privilegien en Vryheden des Volks daardoor benadeeld worden, en dezelven verdeelen zig naar hunne Kerkelyke Belangens wederom in ſtrenge en gemaatigde Partyen, waarvan de eerſtgenoemden de uitroeying der Presbyteriaanen ſtellen, maar de laatſtgenoemden zyn met de tegenswoordige geſteldtenis der Engelſche Kerk te vreden. De Party der WHIGS verdeelt zig ook in twee Factien, naamelyk in *Staats-Whigs*, die uit Republieksgezinden beſtaan, en het Koninkryk liever in eene vrye Republiek zouden willen veranderen; waarom zy het geene wat omtrent KAREL DEN I, CROMWEL en JACOB *den* II geſchiedt is voor goed keuren; en in *Kerkelyke Whigs*, die

www.jibtool.com.cn

begeeren dat het Koninklyk gezag maar bepaald blyve, en de Non-Conformiſten als Broeders geduldt moeten worden.

TOSCAANSCHE ORDONNANTIE. Wordt in de Bouwkunde genaamd, en daarin van anderen onderſcheiden, dewyl geen Slingerwerk aan het Kapiteel heeft.

TOSON of TOISON. Zoo wordt aan het Keiſerlyke Hof te Weenen het Gulde Vlies of de koſtelyke keten van deeſe orde genaamd. *Toſon neemen*, beteekent het opperkleed en den Mantel, tot dit Ordensteken behoorende, omhangen. *Toſon-Veſper*, is de Voorävond of Veſper voor een groot Feeſt, waarby de Ridders van het Gulde Vlies verſchynen. *Toſonniſten* worden de Ridders van het Gulde Vlies genaamd.

TOSTUNI. Eene Munt in Portugal. die honderd *Rees* geldt, en omtrent 12 ſtuivers Hollandſch bedraagt.

TOTA BONA. Is een Kruid dat veele dikke Stengels maakt. De bladen zyn gelyk die aan de *Arum* of Kalfsvoet. Boven op den top draagt het troſſen van grasgroene bloemen. Het groeit op ongeploegde zandige plaatſen. Men gebruikt het tot Clyſteeren; ook zuivert het de Long en geneeft haare Zweeren.

TOTALITER. Dit woord gebruikt men in den Oorlog, wanneer men zegt dat een Leger *totaliter*, dat is ten eenemaal, verſlagen en op de vlugt gejaagd is.

TOTANUS. *Poelſnip*. Is een middelmaatig groote Water-Vogel, zwart en wit. Zyn bek is omtrent drie vingeren lang; het lyf byna een halven voet; de ſtaart is eene hand groot; de Pooten zyn hoog en rood, met zwarte klaauwen; de Vleugels wit en zwart; onder den ſtaart witte en zwarte ſtreepen, dwars door malkander. Het vet verzagt en verdeelt.

TOTEBEL. Is eene ſoort van Viſchnet, dat bekwaam is om Viſch te vangen, maar inzonderheid kleine Viſſchen.

TOTNES. Is eene Stad gelegen in de Zuidooſtelyke Landſtreek van de Provintie Devonshire, in Engeland, aan de Weſtzyde van de Rivier *Dart*, ten naaſtenby agt mylen ten Weſten van *Dormouth*, voerende weleer den tytel van een Graafſchap.

TOTTI. Zie het Artykel Cocosnoom.

TOTUS. Zie het Artykel Tutti.

TOUACH of TOUAPARE. Zoo wordt de Suikerwyn genaamd.

TOUCAN. Zie het Artykel Tocan.

TOULON. Een Stad van Frankryk, aan de Kuſt van Provence, benevens een Bisdom, ſtaande onder den Aardsbiſchop van Arles. Zy is middelmaatig groot, wel gebouwd, volkryk en eene beroemde Koopſtad, wegens haare Haven, waar-

www.libtool.com.cn

waarin de Franſche Oorlogſcheepen liggen, die in de Middellandſche Zee gehouden worden. Haare Reede loopt tot byna drie Duitſche Mylen Landwaarts in, en haare Veſtingwerken beſtaan uit 7 Baſtions; ook is zy aan de Landzyde wel verſterkt; heeft daarbenevens een groot Arſenaal, met een ongelooflyken voorraad van Krygs-Ammunitien voorzien. In den Jaare 1707. wierd deeſe Stad door de Hooge Geallieerden, onder den Hertog van Savoyen en den Keiſerlyken Generaal *Prins* EUGENIUS, te Land, en door de Engelſche en Hollandſche Vlooten, ter Zee te gelyk belegerd en hevig gebombardeerd; zoodanig, dat de Stad voor het grootſte gedeelte vernield en eenige Scheepen in de Haven verbrandt wierden. Maar dewyl de Vloot, wegens tegenwind, het Geſchut niet by tyds aan Land kon brengen, en het haar vervolgens ook aan Levensmiddelen ontbrak, wierd de plaats wederom verlaaten. Naderhand zyn niet alleen de gerulneerde Werken wederom gerepareerd, maar ook nog veele Forten op de nabuurige Heuvels, die de Stad beſchadigen kunnen, aangelegd geworden, waardoor deeſe plaats in beteren ſtaat van tegenweer gebragt is. In het Jaar 1721 heeft deeſe Stad een zwaare Peſt geleeden en daardoor haare meeſte Inwooneren verlooren. In het Jaar 1744 is tuſſchen deeſe Stad en de Hierſche Eilanden een heet Zeegevegt tuſſchen de Engelſche en de Verééngde Spaanſche en Franſche Vlooten voorgevallen.

TOULOUSE. De Hoofdſtad van Languedoc, in Frankryk, aan de Garonne, alwaar een ſteenen brug daarover ligt. 't Is eene oude en naaſt Parys en Lion de grootſte, volkrykſte, en ſchoonſte Stad van geheel Frankryk, met een Aardsbisdom en met heerlyke Paleiſen voorzien. Aldaar is het tweede Parlement en de tweede Univerſiteit van Frankryk, die door Keiſer KAREL *den Grooten*, kort na de oprichting van de Univerſiteit van Parys, geſticht is. Deeſe Stad is inzonderheid, voor eenige jaaren, meer bekend geworden, door het geval der ongelukkige *Familie van* CALLAS, 't welk der geheele Waereld bekend is.

TOUPILLON. Is een kunſtwoord van den Tuinbouw. Dit woord gebruikt men doorgaands van Oranjeboomen, en wel om eene verwarde menigte van zeer dunne en lange takjes te kennen te geeven, daar veele kleine blaadjes zeer digt by malkander aan ſtaan. Dus komen gemeenelyk aan den Navel van elk blad, van Oranjetakken van het voorige Jaar, zeer veele kleine.

Een bekwaam Hovenier moet 'er deeſe Neſten uitneemen, dat is, haalen 'er eene groote meenigte van deeſe takjes uit, om 'er niet meer dan een ſtuk of twee van te houden, die

eene goede plaats hebben, ten aanzien der gedaante van den Boom. Als deeſen alleen zyn, ontvangen ze het voedſel, 't geen ze met hun allen moeſten deelen; worden fraaier, grover, langer en maaken beter bladen, beter bloemen en ſchooner Vrugten. Deeſe Toupillons zyn de plaatſen daar de meeſte vuiligheid en het meeſte ongedierte vergadert.

TOUPINAMBOUS. Zekere Volkeren in Braſilien, in de Capitanyen *Rio Janeiro*, *Para* en *Maragnan*, in Zuid-Amerika. Zy gaan naakt en zyn Menſchenvreeters.

TOUPOUSE. Is een ſtrydkolf, dien de Turken aan den Sabel voeren.

TOUR. Betekent eene Reis; ook een cieraad van haairen of kanten. Eene *tour* aan eene zaak geeven, wil zeggen een zekeren draai of geſchikte manier daaraan geeven.

TOUR, *Towr*. Betekent eigenlyk een Toren; maar in eenen byzonderen zin wordt het Kaſteel, te London aan de Teems, van den midden daarin ſtaanden Toren, aldus genoemd, op wiens hoeken ook dergelyk een ſtaat, zynde voor deeſen de verblyfplaats der Koningen en eene Forteres van de Stad geweeſt, gelyk ook nog tegenswoordig, na het afſterven van eenen Koning, de opvolger aanſtonds deeſe plaats in bezit neemt. 't Is een oud Gebouw dat WILLEM *de Overwinnaar* zoude geſticht hebben, en hetzelve heeft eene Engelſche Myl in den omtrek, is met eenen Muur en met Grachten omringd, en met veele ſtukken Geſchuts bezet. Daarin worden de kleinoodjen des Ryks; de oude Archiven; de oorſprongkelyke oorkonden der Wetten, de Privilegien van alle ſtanden, en de verbindteniſſen met Uitlandſche Mogendheden zorgvuldig bewaard. Aldaar is ook een Tuighuis, waaruit men altyd 60000 Man met wapenen kan voorzien; asmede de Gevangenis voor de Staatsperſoonen, en eindelyk de Muntplaats van het geld, dat anders nergens geſlagen of gemunt wordt. Wanneer 'er Vreugdeſchooten over eene overwinning of andere plegtigheid moeten gedaan worden, dan loſt men het Geſchut van den Tour. De Commandant van deeſe gewigtige plaats wordt *the Connetable of the Tour* genaamd, die gemeenelyk Sherif of Rechter van het Graafſchap *Middleſex* en deszelfs Landeryen is.

TOUR BASTIONNÉ. Is een met onderaardſche Gewelven en Schietgaten voorziene ſterke Toren, die in de gedaante van een *Baſtion* op de punten van een Bolwerk gebouwd en gelyk als in de plaats van een *Cavallier* of zoogenaamde *Kat* van een afgeſneeden of gedetacheerd *Baſtion* diende, daar ook de Gewelven tot een Magaſyn dienen. Diergelyken wordt voornaamelyk gebruikt, daar men volgens VAUBANS manier verſterkt.

TOUR

www.libtool.com.cn

TOUR CREUSE. Zoo wordt het terug getrokken deel van de *Flacque* genoemd, wanneer hetzelve rond gemaakt wordt, gelyk VAUBAN naar zyne eerſte manier gedaan heeft.

TOURILLONS. Zyn twee metaalen pinnen aan beide zyden van een ſtuk Geſchut, door middel vanwelken het op de Laffetten ligt.

TOURLOURIE. Dus noemt men een Boom van het Eiland Cayenne, wiens bladeren, zegt de Heer *Prefontaine*, vyftien of zeſtien voet lang zyn, en in de lengte van eene Rib doorloopen worden. Men gebruikt hen in de lengte en dwars, om de hutten te bedekken, met de ribben zeer digt tegens malkander te ſchikken. Zy duuren zeer lang, en vatten niet ligt vuur. Zy zyn na die van de *Ouaye* de geenen die het meeſte gezogt worden. Deeſe Boom is de *Urucury* van *Piſon*.

TOURLOUROUX. De Franſchen geeven deeſen naam aan eene ſoort van Zeekrabben, die men aan de punt van Barbaryen en aan den mond van de Senegal vangt.

Men vindt mede Tourlouries omtrent de Antilliſche Eilanden: Deeſe kleine krabben hebben een aangenaamen ſmaak; maar men zegt dat zy die geenen een bloedvloed veroorzaaken, die 'er veel van eeten.

TOURMALIN. Zie het Artykel TRIP.

TOURNEFORTIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, welker Bloem beſtaat uit een enkel bloemblad, in de gedaante van een langronde pyp, langer dan de *Calyx*, verdeeld in vyf *Segmenta*, eenigſints breed en gepunt, en open geſpreidt; de vrugt is eene klootvormige Bes, bevattende twee Cellen; en de Zaaden zyn van eene ovaale gedaante, twee in getal, en by het vleeſch verdeeld.

TOURNELLE. Is de naam van twee byzondere gerechtelyke Collegien in Frankryk. Het eerſte wordt genaamd *Tournelle Civile*, en is eene kamer van het Parlement te Parys, die de Koning in het Jaar 1669 opgericht heeft. Zy beſtaat uit eenen Preſident en verſcheide Raadsheeren van de groote Kamer, die Maandags, Donderdags, Vrydags en Saturdags vergaderen, en over zoodanige Geſchillen de uitwyſing doen, die ten minſten eene Som van 1000 Livres of 500 Livres renten betreffen. De Leden van dit Collegie hebben 250 Livres extraordinair Tractement, die hun van den Rentmeeſter des Parlements betaald worden. In het Jaar 1735 heeft de Koning nog een Collegie van deeſe Tournelle opgericht, 't welk uit twee Preſidenten van het Hof, 15 Raaden van de groote Kamer en uit een gelyk getal van de Kamer der Enquêtes beſtaat. Hetzelve doet de uitwyſingen van Burgerlyke zaaken,

die op 3000 Livres en daarboven beloopen. Het tweede Collegie is *Tournelle Criminelle*, dat in het jaar 1436 opgekomen is, uit 2 Presidenten van den Raad, 8 Raadsheeren van de groote Kamer, en 10 andere Raadsheeren bestaat, en niets anders dan Crimineele zaaken te verhandelen heeft.

TOURNESOL. Zie het Artykel TORNA SOLIS.

TOURNER of *Changer de Main*, is een Paard zwenken.

TOURNIQUET. (In de Heelkunde) Een Instrument gemaakt van Rollen of Zwagtels, Compressen, Schroeven, *enz.* dienende om de Bloedvaten van een Lid te drukken, en aldaar eenigen tyd den omloop des Bloeds op te houden, ter bevordering van de konstbewerkingen, die men doen moet.

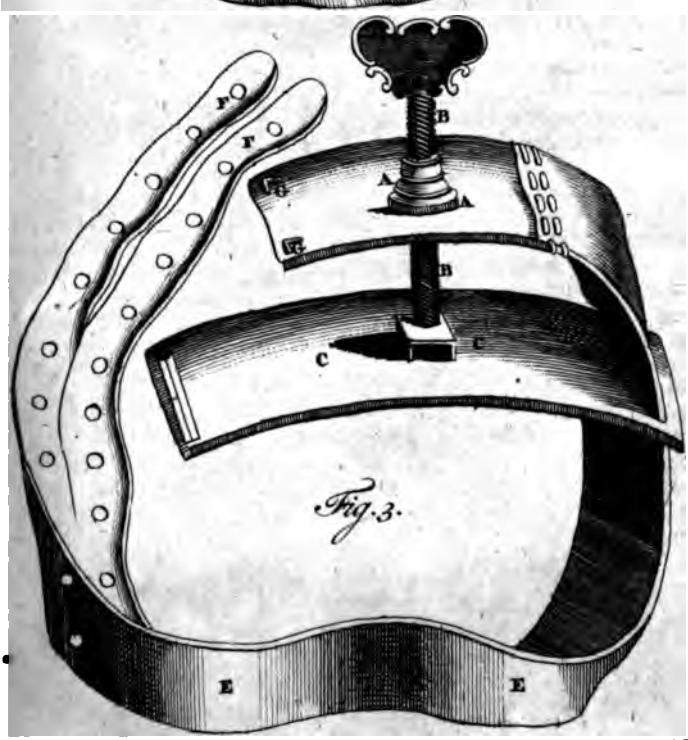
Het gemeene Tourniquet is zeer eenvouwdig, bestaande alleenlyk uit eene geweeven wollen of zyden strop, waarmede het Lid omringd wordt, een stokje hout, dat in den kring des strops gestooken wordt, draait het eenige keeren om, en sluit het Lid zoo wel, dat het bloed door de vaten niet vloeien kan. De daartoe benodigde dingen zyn een Zwagtel van een duim breedte, en van eene el lang, een klein cylindervormig houtje, een opgerold windsel, van twee vingers dik en vier lang, eenige Compressen van eene goede lengte en omtrent drie of vier vingers breed, om de beenen en armen te zwagtelen, en een vierkant stuk dik papier of leer, omtrent vier vingers wyd. Zie PLAAT CCLVII. *Fig.* 1.

De manier om dit Instrument aan te leggen is deese: het opgerolde windsel (*bandage*) moet gelegd worden op den stam des gewonden Slagaders, in de lengte, bedekkende dezelve, in eene tegengestelde rigting, met Compressen, omringende den voet, het been of de arm, als waare het met een Ring; de rol moet tweemaal rond gaan om deese opgelegde dingen, en met eene knoop vastgemaakt worden, nogtans zoo los dat ge gemakkelyk uwe hand daar tusschen kunt brengen: het leder of dikke Papier moet nu netjes daaronder geplaatst worden, op het uitwendige deel des beens, en de rol langsaamerhand toegedraaid, door den stok, die in den knoop moet gedreeven worden; het geene geschieden moet tot dat de bloeding geheel gestopt is; nu moet de stok in dien stand gelaaten worden terwyl de wond naar den aart behandeld is, en de wederkomst der bloeding belet. Wanneer dat einde bereikt is, moet het Tourniquet losgemaakt worden, of geheel weggenomen, zoo als men best zal oordeelen; maar wanneer het aan den arm gebruikt wordt, zoo moet het opgerolde windsel geplaatst worden naby de Axilla, in het inwendige deel van de Humerus, en de stok moet in dit geval vastgemaakt worden op de tegengestelde zyde, terwyl de ligging des Slagaders aldaar deesen stand vereischt, en wanneer

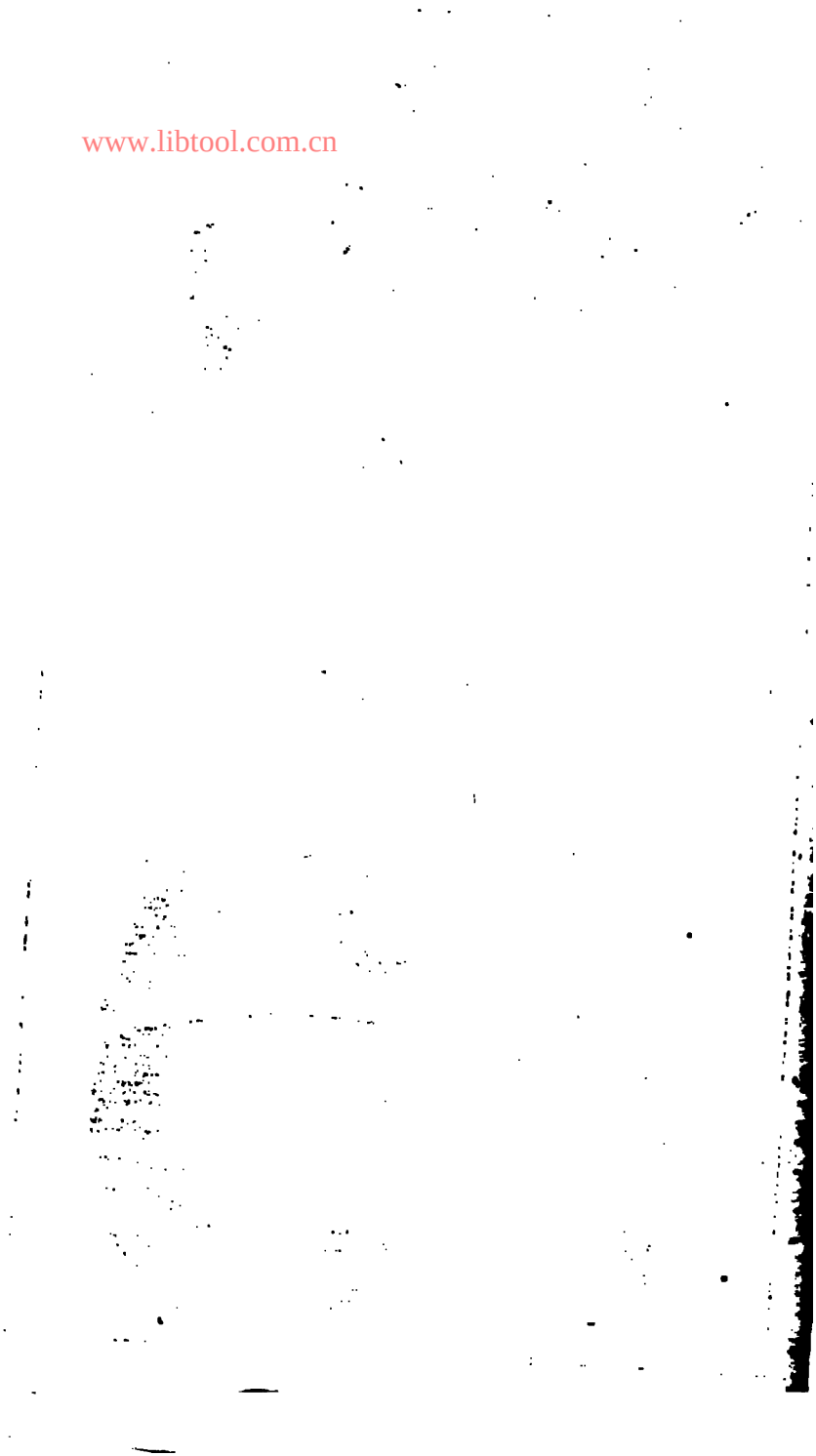
www.libtool.com.cn

Fig. 1. TOURNIQUETS.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.fjbtool.com.cn

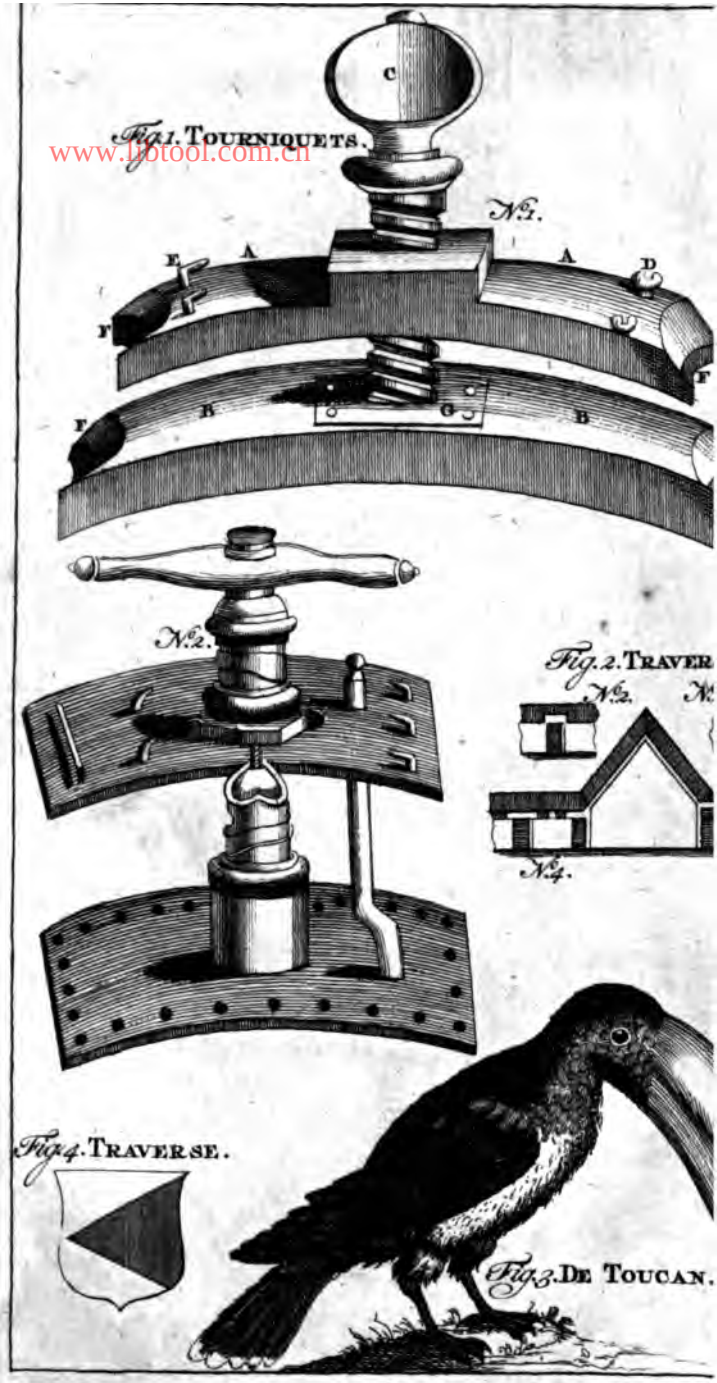

Fig. 1. TOURNIQUETS.

Fig. 2. TRAVER

Fig. 4. TRAVERSE.

Fig. 3. DE TOUCAN.

www.libtool.com.cn

meer het gebruikt moet worden aan de dyen, zoo moet de binding geſchieden naar dat het geval vereiſcht, 't zy op het bovendeel van de dye of juiſt over de knie.

Maar behalven het gemeene Tourniquet zyn 'er andere en uitvoeriger formen van dit Inſtrument. *Ibid.* Fig. 2. is een koperen Tourniquet, om de bloedingen in wonden van groote Slagaderen te ſtoppen; waarin AA is eene koperen Plaat, eenigſints geboogen; BB een ſterke koperen Schroef; C, een ronde Plaat, om op de wond vaſtgemaakt te worden; D, de knop die de Schroef draait; EE een ſterke Lederen riem, om het gewondde deel te omringen; FF een deel van den riem met gaten geboord, waarmede men hetzelve aan den Riem GG kan vaſtmaaken en verlangen of verkorten kan overeenkomſtig het vereiſch der zaake.

Ibid. Fig. 3. is een ander koperen Tourniquet, volgens de manier van PETIT, wiens gebruik men gemakkelyk begrypen zal uit de beſchryving van *Fig.* 2.

In Plaat CCLVIII. Fig. 1. No. 1. wordt een houten Tourniquet vertoond, waarin AA is het bovengedeelte; BB het onderſte; C de Schroef; D de twee kleine Yſeren Schroeven, waaraan een lederen of zyden riem kan vaſtgemaakt worden; E, haaken om het andere end van den riem aan vaſt te doen; FF, de enden der bovenſte en benedenſte deelen van het Inſtrument, uitgehold om den riem te ontvangen, en geſtadig in derzelver ſtand te houden.

Ibid. No. 2. Is eene andere ſoort van Tourniquet, gemaakt van koper, wiens deelen en gebruik men ligtelyk begrypen zal uit het geene alreeds gezegd is.

TOURNOOISPEL. Zie het Artykel STEEKSPEL.

TOUSSELLE. Dit is eene ſoort van Graan, dat zeer gemeen is in Languedoc. Het heeft geen haairen of veſels aan de aairen. Deszelfs ſteel is hooger, en zyne Zaaden zoo veel grooter dan die van de gemeene Tarw. Men bakt 'er zeer wit brood van.

TOUTE BONNE. Zie het Artykel HORMINUM.

TOUWSLAGER. Deeſe hebben een Geſchenkt Ambagt. Hunne Gewoontens en Ordonnantien zyn te Rotenburg aan de Tauber openlyk gedrukt. Hunne Meeſterſtukken beſtaan op ſommige plaatſen in een Touw van 20 Ellen, niet meer noch minder, en ook juiſt 20 pond zwaar. Het tweede is een touw van tien Roeden, maar insgelyks van 20 pond. Het derde van 60 ellen, maar naauwkeurig van vierdehalf pond.

TOUWWERK. (OUD) Komt van de Scheepen, en wordt door daartoe geſtelde Arbeiders uit malkander gemaakt en wederom tot ander Touw gebruikt.

TO-

www.libtool.com.cn

TOVERES. In Bretagne geeft men deeſen naam aan eene ſoort van *Tol*, die eene kleine eenſchelpige Schelp is. De Heer D'ARGENVILLE zegt dat het een Maanhoren is, die een platagtigen mond heeft, navelswyſe is en eene Aſchverwige kleur heeft, die met bruin geſpikkeld is.

TOVERLANTAARN. Zie het Artykel LATERNA MAGICA.

TOVERQUADRAAT. *Quadratum Magicum*. Zoo heet een Quadraat, 't welk in verſcheiden kleine Quadraaten verdeeld is geworden, en waarin getalen van eene Arithmetiſche Progreſſie dusdanig verzet worden, dat alle de ſommen, welken in eene horizontaal- of verticaal-rye ſtaan, gelyk zyn met de ſomme in de Diagonaal-rye. By voorbeeld daar ſtaan 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 in eene Arithmetiſche Progreſſie; ſtelt men nu dezelven op de volgende wyſe in de vlakte van eene Quadraat, zoo is

5	10	3	5 + 10 + 3 = 18.
4	6	8	4 + 6 + 8 = 18.
9	2	7	9 + 2 + 7 = 18.

5 + 4 + 9 = 18; 10 + 6 + 2 = 18; 3 + 8 + 7 = 18; 5 + 8 + 7 = 18; 5 + 6 + 7 = 18, en eindelyk 3 + 6 + 9 = 18; en dienvolgens heet dit Quadraat een *Toverquadraat*. Onder de Grieken heeft *Manuel* MOSCHOPOLUS een Boek daarvan geſchreeven, 't welk op de Koninklyke Bibliotheek te Parys in Manuſcript te vinden is. Onder de nieuwe heeft FRENICLE een byzonder Werk daarvan vervaardigd, 't welk DE LA HIRE, na zyn dood, Anno 1693 heeft uitgegeeven. In den Jaare 1703 heeft POIGNARD ook een Werk doen drukken, waarin hy verder is gegaan, en DE LA HIRE heeft in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences*, Ao. 1705. *pag.* 166. deeſe ſtoffe door nieuwe uitvindingen uitgebreidt. Echter weet men tot nog toe geen nut 't welk deeſe Toverquadraaten hebben. Eenen Regel om vier Quadraaten te vinden, geeft BACHET in zyne *Problemes plaiſants*.

TOVERSTEEN. Men geeft deeſen naam aan den kalkagtigen Linſteen, omdat, wanneer men hem in een zuur vogt plaatſt, hy onophoudelyk heen- en- weder draait, tot dat het vogt in alle zyne holligheden is doorgedrongen, en dat het verzwakt is, door zig met de aardagtige deelen van deeſen ſteen te verzadigen. Dit uitwerkſel, hoe natuurlyk het ook zyn mag, ſchynt echter al zoo verwonderlyk als de Uitwerkſelen van den

www.libtool.com.cn

den Zeilſteen in het oog van die geenen die niet aan de uitwerkſelen der Scheikonſt gewoon zyn.

TOVER-VAATWERK MET WATER. *Vas Hydromanticum.* Is een byzonder vaatwerk, waarin men alles in het water ziet zwemmen, 't geene of tegenover ſtaat, of zig voorby beweegt. P. ZAHN heeft hetzelve uitgevonden, en beſchreeven in zynen *Oculo artificiali. Fundam.* 3. *ſyntagm.* 5. c. 1. *Techn.* 7. p. 694. Dit Vaatwerk is inderdaad eene ſoort van eene *Camera Obſcura*, en dient tot zonderlinge verluſtiging. Men vindt hetzelve ook beſchreeven in WOLFFS *Elementis Dioptricæ* § 449.

TOVERYE. *Magia.* Zoo wordt genoemd de Waarzeggerskonſt die van alle tyden af, onder allerlei Volken geoeffend en hoog geſchat is; doch die in deeſe beſchaafder tyden, op veele plaatſen, veel van haare kragt verlooren heeft. Zie het Artykel MAGIA.

TOVERYE of *Tovering.* Dit is een Verſchynſel dat men dikwils in het veld ziet. Het is een Rond 't geen het gemeene Volk voormaals geloofde dat door Tovereſſen in haare dansſen gevormd wierd. Men ziet eene Graszoode, in het ronde, ter breedte van een voet, kaal gemaakt, waartegen het middelſte gedeelte, in de uitgeſtrektheid van zeven of agt roeden, of minder middellyns, groen is. Eenigen ſchryven dit Verſchynſel aan den Donder toe. Anderen willen, dat deeſe kringen door de Mieren gevormd worden. Wat 'er de oorzaak van zyn moge, zoo is zy echter natuurlyk, en het is geen uitwerkſel van Toverye.

TOWARZYSEN, TOWARZITS, TOWARISOZ. Zyn Soldaaten in Poolen met zwaare Wapenruſtingen. Zy behangen zig dikwils met ruiſſchende Vleugels van Ooyevaars en Kraanvogels, om zig daardoor te ſchrikkelyker en der vyanden paarden ſchichtig te maaken. Behalven hunne toeruſting draagen zy ook de huiden van Beeren, Luipaarden en van andere Dieren, naar dat het iemant betaalen kan.

TOWR. Zie het Artykel TOUR.

TOXICODENDRON. *Giftboom uit Canada,* Is een Boom met boswysgroeiende vyfbladige regelmaatige bloemen en eene ronde drooge vrugt. Het ſap is bytend ſcherp en maakt gevaarlyke en pynlyke Gezwellen.

TOXICON. Het vergift waarmede eertyds de Werpſpieſſen en de Pylen vergiftigd wierden. Somtyds wordt het ook genomen voor al dat vergift, 't welk inwendig gegeeven of ingenomen wordt.

TOZZIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *didynamia-angioſpermia* klaſſe der Planten, met eene éénbladige gelipte bloem; welker opperlip in tweën en de onderlip in drieën gedeeld

www.libtool.com.cn
deeld is. De vrugt is een klootvormig éénvakkig kapſel, bevattende een langrond zaad.

TRAAGAART. *Goedard* geeft deeſen naam aan eene Rups die zig met de Zeebieſen of met andere Heeſters voedt, die in vogtige plaatſen of op den oever der Grachten groeien. Zy verandert zig in eene vlieg, wier vleugelen zoo vaſt tegens het Ligchaam geſlooten liggen, dat men het naauwelyks onderſchelden kan.

TRAAGE TANDEN. De Heer Winslow heeft aldus de Tanden der Wysheid genoemd, omdat zy niet komen dan langen tyd na dat alle de anderen zyn uitgekomen.

TRAAN. Men geeft deeſen naam aan den Olie, die men door eene ſoort van deſtillatie, uit de Lever of het Vleeſch der Viſſchen bereidt. De geene die men uit het ongekookte Walviſchſpek bekomt, wordt dunne of heldere Traan genoemd. De andere, die van het gekookte Spek bereidt werdt, geeft men den naam van bruine Traan.

De beſte Traan is de geene die zuiver is, en van de Lever der Kabbeljaauwen, Zeehonden en andere Viſſchen komt. Hierom vergaderen de Yslandſche Viſſchers deeſe Levers zorgvuldig in Tonnen, in welken zy hen omtrent zes weeken laaten ſmelten. Zy gieten 'er alsdan de Traan af, die 'er dus van zig zelven uitgezypeld is, en mengen hem, zonder hem te laaten kooken, met de klaare Walviſchtraan, om hem beter te maaken. Zy laaten het overige vervolgens kooken, 't geen zy by de bruine Traan voegen, en het een en ander aan de Deenſche Kooplieden verkoopen.

De Noorwegers maaken mede veel Traan van de Levers der Kabbeljaauwen en Dorſchen, wanneer zy deeſe Viſſchen van het ingewand ontblooten, om 'er Stokviſch van te vervaardigen. Zy laaten deeſe Levers in de open lucht liggen, opdat 'er den Olie uitvloeien zou.

De Franſchen volgen hen hierin, op de Banken van Terre Neuf, alwaar zy Traan van de Levers van hunne Kabbeljaauwen bereiden.

TRAANAGTIG. Zie de Artykels LACHRYMA.

TRAANBUIS. *Ductus Lachrymalis.* (In de *Anatomie*) Is eene voor het grootſte gedeelte, uitgewerkte Buis, in het bovenſte Kaakebeen. Zy begint agter derzelver Neus-uitſteekſel, aan de inwendige zyde der oogkuilſche uitranding, en daalt neder, zig een weinig ſchuins agterwaarts begeevende, en opent zig onder de onderſte Neusſchelp, in het neuskuiltje. Het bovendeel deeſer Buis is breeder dan het onderſte. Het is bekleedt door een vlies, dat eene volharding ſchynt te zyn van het Snotvlies. Haar bovendeel wordt de Traanzak genoemd. Het gebruik des zaks en der Traanbuis is om het overvloedigs

www.libtool.com.cn

dige der Traanen, die de oogen bevogtigen, te ontvangen, en het naaragter in de Neuskuilen te voeren. Het gebeurt somtyds dat de zak zig verſtopt bevindt, door de verſtopping der Buis. De Traanen deeſen weg niet meer kunnende neemen, ontloopen over het onderſte ooglid en vallen op de koonen. Dit is het geene men *Traaning* noemt. Dit wordt door de Inbrenging eens ſonders in de onderſte opening der Buis geneeſen; hetwelk eene naauwkeurige kennis van haaren loop vereiſcht. Doorgaands is de helft der Buis maar in het Kaakebeen uitgehoid. Het overige is door het Nagelbeentje en de onderſte Schulp gemaakt.

TRAANEN. *Lachryma.* De Traanen zyn niet anders dan eene *Lympha*, of wateragtig, fyn, helder, zoet of eenigſints zout vogt, dat van het Slagaderlyke bloed in de Traanklier, en in de Klierkorreltjes, waarvan het inwendige der Oogleden doorzaaid is, wordt afgeſcheiden. Dit nat dient ter bevogtiging en afwaſſching der Oogen en Oogleden; begeevende zig vervolgens door zyne natuurlyke vloeibaarheid, en de geſtadige beweeging der Oogen en Oogleden naar den inwendigen hoek, zoo wordt het weder opgenomen door de Traanſtippen, en gebragt naar den Traanzak, die het, door het Neuskanaal, in den Neus ſtort. Het traanwater loopt geheelen-al door deeſen weg uit, doch zoo de oogen, de traanklier en de Klierkorrels der Oogleden geïrriteerd zyn door eenige vreemde Ligchaamen, die daarin getreeden zyn, gelyk ſtof, moſtert, peper, de uitwaaſſeming van Uien, de rook of iets diergelyks, of door de Traanen zelfs, die ſcherp geworden zyn, of door hevige gemoedsbeweegingen, gelyk pyn, droefheid, medelyden, vreugde. Deeſe affcheidende werktuigen, alsdan verſchillende gedrukt wordende, zullen eene grooter menigte Traanen uitſtorten dan de Traanſtippen zullen kunnen opſlorpen; een groot gedeelte zal waarlyk daardoor gaan, doch het overige zal over het onderſte ooglid ontloopen, en droppelswyſe langs de wangen vlieten. Het zelve zal gebeuren indien de Traanſtippen of het Neuskanaal verſtopt of gedrukt zyn.

De kinderen, de oude Mannen en de Vrouwen huilen gemakkelyker dan de Mans die in een' Mannelyken ouderdom zyn, omdat zy de Gemoedsbeweegingen minder wederſtaan dan deeſe laatſten, en omdat haar vogtig temperament de bron der Traanen overvloediger maakt.

TRAANENDAL. Is een zeker Gedenkteken of Pyramide, die de Hertog George van Liegnits en Brieg, digt by het Dorp Woldan, een uur van Liegnits, heeft laaten oprichten, en een Latynſch Opſchrift daarop laaten zetten, wanneer hy in het jaar 1664, zyne Dogter, de Prinſes Dorothea Eliſabeth, die

www.libtool.com.cn

die met Hendrik, Vorſt van Naſſau-Dillenburg in den Echt verbonden wierd, en met haar Gemaal uit Sileſien vertrok, den laatſten affcheids kus aan deeſe plaats gegeeven heeft.

TRAANEN GAT. Zie het Artykel LACHRYMALIA PUNCTA.

TRAANGLASEN. Zyn langwerpige, beneden ronde en wyde, maar vanboven ſpitstoeloopende Glaſen, met een dekſel, byna in de gedaante van een Scheikundigen Kolf; dergelyke men ſomwylen onder de Aarde by de zoogenaamde *Urnæ* gevonden heeft. Men verhaalt dat de Ouden hunne Traanen, die ze over den dood hunner Vrienden ſtorteden, in deeſe Glaſen verzamelden, en ter gedagtenis nevens de Doodbuſſen begroeven.

TRAANKLIEREN. Zie het Artykel GLANDULÆ LACHRYMALIS. De ongenaamde Traanklier is eene witte en platagtige opgehoopte klier. Zy ligt tuſſchen den bovenſten en uitwendigen wand des Oogkuils en den Oogbol, en ſtrekt, zig in tweën verdeelende, zig naar den grooten Oogboek uit, nadat zy dat digt by den kleinen begonnen heeft. Zy kleinſt geſtadig een vogt af, dat de oppervlakte des oogs glibberig maakt, en belet dat de wryving van het ooglid niet pynlyk is; dit vogt is de Traanſtof. De Traanklier ontdoet zig daarvan door veele kleine buisjes, die Traanklier-buisjes genoemd worden, langs de Kraakbeenboogen volgen, en het vlies dat het bovenſte ooglid bekleedt, doorbooren. Zy zyn zeer moeielyk by den Menſch te vinden, 't geene maakt dat men liever ter vertooning Oſſenögen gebruikt, waarin zy veel aanmerkelyker zyn.

TRAANKLIERBUISJES. Deeſe naam wordt gegeeven aan de Scheibuisjes der Traanklier. Daar zyn 'er zeven of agt in den Menſch. Zy loopen tuſſchen den inwendigen rok van het bovenſte ooglid en de pees van zynen opligter. Zy dringen deeſen Rok door, langs de kraakbeenboogen, en leggen hier ter plaatſe af, een klaar, afveegend, doordringend en een weinig ziltagtig vogt, waarvan het gebruik is de oppervlakte des oogbols glibberig te maaken, en te beletten dat de wryvingen des ooglids niet pynlyk zyn. Dit vogt is de Traanſtof. Het wordt ſomtyds zoo dik dat men gezien heeft dat het kleine Steentjes gemaakt heeft. Deeſe buisjes zyn uitermaate fyn en moeielyk om in den menſch te vinden. Om dezelven te ontdekken, moet men het ooglid eenige minuten in koud water ſteeken, en het water zonder het af te veegen, weggenomen hebbende, van plaats tot plaats met een klein pypje op de oppervlakte van dit vlies blaaſen. De ſpuit moet heel digt by zyn, zonder dezelven aan te raaken, opdat de wind alleen de openingen deeſer Pypjes ontdekke, en, door dezelven op te vullen, zigtbaar maake. Dit is de manier van den

www.libtool.com.cn

den Heer Winslow. De Heer Lieutaud raadt aan van den oogbol met de Traanklier uit te neemen, en zegt dat deeſe vaten, na een of twee uuren te weeken, zeer wel te voorſchyn komen.

TRAANZAK. (In de *Anatomie.*) Een langwerpige en vliesagtige zak, die een vervolg is der Neusbuis, die, wanneer zy agter de vereeniging der oogleden gekomen is, zig aanmerkelyk verbreedt. Daar zyn Schryvers die hem *Trechter* noemen, omdat hy nederdaalende, naauwer wordt. Deeſe zak ligt onmiddelyk agter de Pees van de Siuitſpier der oogleden, in den grooten Ooghoek. Zy wordt allengskens naauwer in haare ondereinden, alwaar zy overgaat tot een Pypje, dat zig in de holligheid van den Neus, onder het verhemelt-gewelffel opent.

TRAANZENUW. Is de oude tak, die de Oogzenuw van Willis, by haaren ingang in den Oogkuil, afgeeft. Zy is aldus genaamd, omdat zy aan de Traanklier uitgedeeld wordt.

TRABEA. Een kleed dat weleer de voornaamſte Romeinen droegen, en wel inzonderheid de Vogel-Wigchelaars. De gedaante van deeſe kleeding kan men met geene zekerheid melden, wyl veele Schryvers daaromtrent maar ter loops en verſchillende ſpreken.

TRABEATIO. Zie het Artykel Hoofd gebouw.

TRABON. *Dranunculus Eſculentus*, *Draco herbs.* Dragon, wordt in Tuinen geteeld. De bladen, onder de Salade gemengd, bevorderen het verduwen der Maag; verwekken eetluſt, en dienen uiterlyk voor de tandpyn en gezwollen tandvleeſch, als ze in wyn gekookt zyn, en de mond daarmede geſpoeld wordt.

TRACE. *Keil-Spits.* Zoo wordt de Linie genoemd, die men met het keil-houweel, eveneens op den grond naar de ſnoer maakt, gelyk als men dezelve in 't gemeen met de Tekenpen op het papier trekt.

TRACER. *Traceeren*, *Keilſpitten.* Zoo heet men den arbeid, welke ten eerſte na het affteeken van een Plan voorgenomen moet worden. Naamelyk van eenen Paal tot eenen anderen wordt de Figuur van het Veſtingwerk met een ſterk aangetrokken ſnoer afgemerkt, naar welke Linie men eene kleine verdieping met het Radhouweel in den grond maakt, tot dat eindelyk het geheele plan, in zyn behoorlyke grootte op het veld getekend is, naar dewelke men vervolgens het werk zelve ophaalt.

TRACER MARQUES EBAUCHÉES. Wordt genaamd, de eerſte trekken en de ruwe Schets van eene zaak maaken; ook de grondverw geeven.

TRACHEA. De *Long-* of *Luchtpyp.* Is eene Buis, welke

ren deels vliesagtig, en ten deele Kraakbeen is, die zig van den Gorgel uitſtrekt tot de Long, aan dewelke zy eene ſoort van Vaten, die aan dit Werktuig alleen eigen zyn, de Luchtvaten naamelyk, verſchaft. Men merkt in dezelve haare ligging aan, benevens de deelen, welken zyn het hoofd of de Gorgel; het Ligchaam en haare takken.

De Heer WINSLOW heeft waargenomen, en men merkt na hem op, dat de luchtpyp niet regt voor den Slokdarm ligt, gelyk men tot zynen tyd toe geloofd had, maar dat zy van haar begin tot aan haare mik regts afdraait; dat zy zydelings tegens den Slokdarm geplaatſt is, invoege dat zy dien met haar kraakbeenagtige gedeelte een weinig ter linkerzyde bedekt. Dus is het regtergedeelte der Kraakbeenderen zoo naby de werfelbeenderen, als de Slokdarm. Het ligchaam is ſaamengeſteld uit halve kringswyſe kraakbeenderen, waarvan men 'er zeſtien of twintig van het Ringkraakbeen tot aan de eerſte verdeeling der luchtpyp optelt, welken, hoe zy de Long meer naderen, van middellyn verminderen. Deeſe kraakbeenderen worden door een vlies te ſaamengevoegd. Dat vlies is vanagter zeer vleeſig; doch naar de zyde der Kraakbeenderen Peesagtiger, en uit eene dubbele rye Veſelen of twee vleeſchagtige Vlieſen ſaamengeſteld. De eerſte Veſelen die de inwendige oppervlakte der luchtpyp bekleeden, zyn langwerpig of regt. Een ander vlies, of zoo men wil, de tweede Veſelen, zyn kringswyſe en kruiſſen met malkander. Wanneer deeſe twee vlieſen, of deeſe twee ſoorten van Veſelen te ſaamenwerken, het eerſte dat de Luchtpyp verkort, en het andere dat deselve vernaauwd, dan werken zy te ſaamen om alle hinderlyke Ligchaamen, die hier opgehouden worden, naarbuiten te dryven. WILLIS voegt 'er nog twee andere Rokken of Vlieſen by, een Klieragtige en een Vatagtige. Het voegt, dat de eerſte afzondert, bevogtigt de inwendige oppervlakte der Luchtpyp, op dat de lucht, die dezelve geſtadig aan doet, haar niet al te droog maake. De klieren van het [illegible] gedeelte der Luchtpyp zyn zeer veel in getal, rondagtig, plat en van malkander geſcheiden; dus maaken zy geen [illegible] vlies uit. Het andere vlies, dat deeſe Buis uitwendig bekleedt, is van veele Bloedvaten doorweeven; kan in [illegible] velletjes geſcheiden worden, en vereenigt de Luchtpyp met den Slokdarm. Het overige der Luchtpyp eindigt [illegible] Luchtpypjes, die zig verdeelen.

[illegible]agtige gedeelte dat op den Slokdarm ruſt maakt dat [illegible] veiging onbelemmerd geſchiedt, 't geene onmogelyk [illegible] zyn, zoo de gantſche Buis kraakbeenagtig was. — [illegible] dient ten doorgange der Lucht, opdat dezelve [illegible] en ingaa.

TRA.

www.libtool.com.cn

TRACHELIUM. *Cervicaria.* Halskruid. Dit is van menigerlei ſoort. Daar is een *Trachelium Umbelliferum*, en eene andere ſoort, van veele blaadjes, groeit laag by de aarde. Nog eene andere ſoort heeft een Melkſap, als het van den ſteel getrokken of geſcheiden wordt. Deeſe wordt *Trachelium pyramidale* genaamd. Voorts zyn 'er menigerlei ſoorten, die men *Belvedere* noemt. Sommigen hebben blaauwe, anderen witte Bloemen. Zy worden in April geſcheurd, en in vogtige aarde gezet.

TRACHEOTOMIA. *Strot-* of *Luchtpypsſnyding*, welke in zwaare Ontſteekingen, in de *Cynanche* of andere gevaarlyke *Abſceſſen* geſchiedt, als men vreeſt dat de Lyder ſtikken zoude, als wanneer men de Luchtbuis onder de *Glandulæ Thyroïdeæ* opent. Sommigen doen deeſe operatie alleen met de *Trocart*, en als zy het Yſer uit de Wond trekken, laaten zy het Pypje terug; doch alsdan loopt men ſomwylen gevaar, dat men de plaats tuſſchen de kraakbeenen niet wel mogt treffen; waarom het beter is de huid alvoorens in te kerven, en wel in de lengte. Na dat het bloeden ophoudt, opent men, met een Lancet, het Ligament tuſſchen de kraakbeenige Ringen, wel toeziende dat men: (1) in het midden ſteeke, opdat men niet in de *Nervi recurrentes*, of in eenig aanzienlyk bloedvat van den bovenſten *Larynx* ſteeke. (2) Dat men geen Bloed in de Luchtpyp laate komen; (3) dat men de kliërhuid niet raake; die tegenover de wond is, 't geene gebeuren kan als men te diep ſteekt. In deeſe opening ſteekt men een kleine Zilveren gevleugelde *Canulle*, die aan beide zyden een gaatje heeft, om deeſelve door middel van een' band, om den hals en met een Pleiſter vaſt te maaken. In den beginne houdt men daar een Spons met warmen wyn tegen, op dat de lucht in het eerſt niet al te koud in de luchtpyp valle. Dan kan de Lyder, zoo wel door dit Pypje als door den mond ademhaalen, tot dat het toeval geneeſen is; wanneer men het Pypje uittrekt en de wond laat toeheelen, 't geene met der haaſt geſchiedt.

TRACHOMA. Ook *Daſymma* genaamd, is een raauwigheid, als Gierſtzaad, aan het inwendige deel der Oogleden, met pyn vergezeld. De oorzaak is aan eenige ſcherpe, zoutagtige en zuure deeltjes te wyten, die in het bloed en de andere Sappen gemengd zyn. Deeſen verwekken krieuweling en roodheid. Dus komt ook uit de Traanbuiſen eene met ſcherpe deeltjes opgevulde *Lympha*, die de oogleden aantaſt en dit gebrek veroorzaakt. Om dit ongemak te geneeſen, dienen inwendig *Surgantia*, *Mercurialia* en dan *Decoct. Lignor. Eſſent. Fumar. Lignor. Myrrh. Viperin. Lapid. Cancror. Cinnabar. Antimon.* &c. Uitwendig is dikwils alleen zeer goed

www.libtool.com.cn
Vrouwenmelk, als ook *Aq. Regin. Hungar.* met een doekje daarop te leggen; of een *Collyrium* uit *Sem. Cydonior. Euphraſ. Pſyll.* &c. met *Aq. Plantag. Roſar. Fœnicul.* &c. of ook

℞. *Aq. Fœnicul.*
Plantag. ā ℥ ſ.
Myrrh.
Tutiæ præp. ā ℈ ſ.
Aloës Lat. gr. xij.
F. Collyrium.

TRACHOMATICA. Worden genoemd zulke Geneesmiddelen, die tegen de bovengenoemde gebreken dienſtig zyn.

TRACTAATEN. Zyn handelingen, tot een vergelyk over eene ſtrydige zaak.

TRACTEMENT. Is een Onthaal dat men aan iemant doet. Ook de jaarlykſche Inkomſten van een Ampt.

TRACTEUR. *Traiteur.* Is een Herbergier, Waard of Kok die voor geld Luiden van aanzien aan zyne tafel ſpyſigt, gelyk in een Ordinaris.

TRADITIEN. Zyn verhaalde Overleveringen, die men maar van hooren zeggen heeft, maar nergens by eenen deugdelyken Schryver opgetekend vindt. De Roomſche Kerk heeft veele Ceremonien en Artykels, die de Geeſtelykheid, noch uit den Bybel, noch uit de Schriften der Oudvaders van de eerſte Kerk bewyſen kan, en zig derhalven alleen omtrent die punten op de overleeveringen beroept, die echter van de Proteſtantſche Leeraaren niet voor goed erkend worden.

TRADITORE. Zoo heet het *Canon* dat by de Geretireerde *Flanquen* in de *Buſure* ingeſneeden en bedekt is. Dit Veſtingwerk wordt van ſodanige Italiaanen, insgelyks van den Graaf van PAGAN en meer anderen, aangebragt, en dient als de Vyand op de *Breche* van het tegenover liggend Bolwerk, ſchuilen wil, om hem alsdan in den rug te kunnen ſchieten.

TRAFIC. Van het Italiaanſche *Traffico* dus genaamd, beteekent allerlei Koophandel.

TRAGACANTH. *Tragacanthum. Spina Hirci.* Dragant. Is eene witte en op veelerlei wyſe gedraaide Gom, hebbende de gedaante van kleine Wormkens, zynde van een ſlymerigen en eenigſints zoeten ſmaak. Dezelve wordt uit Turkyen en wel voornaamelyk uit *Oreta*, *Achaje* en *Apulie* gebragt. Het gewas waaraan ze groeit, wordt *Tragacantha*, *Boksboorn* genoemd. Zy heeft een breeden, houtagtigen wortel, die meeſt over de Aarde groeit. Men zegt dat dit Gewas ook groeit in Spanjen en Frankryk; maar dat het niet zoo veel Gom geeft als het andere, 't welk Griekenland geeft, alwaar de Tragacanth

www.libtool.com.cn

canth of van zelfs, of als de wortel van te vooren opengeſpleeten wordt, daaruit vloeit. Men vindt drie ſoorten van *Tragacanth*, als den *beſten*, *fynen* en *gemeenen*. De beſte beſtaat uit de allerkeurigſte en witſte lange Veſelen. De fyne is wit grys, doch de gemeene is roodagtig zwart, en wordt door de Materialiſten genoemd *Meſſana*. De beſte Tragacanth is klaar, doorſchynende, glad, ſmal, teder, zuiver en zoet. 't Is een zeer goed middel tegens de ſcherpe zinkingen, den hoeſt, ſchorheid, teering en Longziekte, weshalven ook de *Species. Diatragacanthi frigid*, tegens zulke Ziektens, met nut voorgeſchreeven worden.

TRAGEA. *Tragema.* Is een grofagtig geſtampt Poeder, beſtaande uit veelerlei Speceryen, Zaaden, baſten en wortels, wordende gebruikt om de opblaaſingen en winden der darmen te doen verdeelen; de Maag te verſterken en de Spyſen te helpen verteeren. Dit waren der Ouden *Digeſtiva* en Maagpoeders. Gemeenelyk worden daartoe gebruikt *Rad. Calam. Aromat. Galang. Zedoar. Zingibir. Cortic. Aurantior. Citri, Sem. Aniſi, Fœnic. Cumin. Coriandr. Cubeb Cardamom. Cinnamom. Nux Moſch. Macis* &c. by voorbeeld:

℞. *Sem. Coriandr.* ℥ ß.
Aniſi.
Fœniculi ā ℥ ij.
Rad. Galang.
Zedoar.
Zingibir. ā ℥ j.
Species Diatragac. Piper. ℥ ß.
Sal Ammoniac. depur. ℈ j.
Elæoſacchar. Caryophyll. ℥ ij.
F. Pulv. Groſſus.

Of

℞. *Cinnamom.* ℥ iii.
Cardamom. ℥ ij.
Caryophyllor. ℥ j.
Sacchar. q. s.
F. Tragea.

Of

℞. *Rad. Acori.*
Ari.
Sem. Coriandr. ā ℥ ß.

www.dbnl.org

zyne *Principiis* Lib. I. *Sect. 4. pag. 59 ſeqq.* van de *Trajectoriis* handelt. Eindelyk hieten ook *Lineæ trajectoriæ*, die welken veele anderen te gelyk doorſnyden.

TRAIT. Dus ſpreken de Schilders van eene Figuur of van een *Portrait*, als ze maar met de eerſte trekken van een gezigt of hand getekend wordt; of eigenlyk als men maar den ommetrek daarvan maakt.

TRALIE-WERK. Is een Venſter van Yſer, waarmede men eene plaats bewaart en toeſluit, zoodanig dat men nogtans in dezelve zien kan. Hetzelve beſtaat uit geſmeedde Yſeren ſtengen, die deels regt ſtaan, ten deele geboogen zyn, en naar dat zy dik gemaakt worden, verſchillende bynaamen hebben. Hunne ſterkte wordt naar Duimen afgemeeten, waarvan een iegelyk in twaalf deelen verdeeld, een *koren* heet. Dierhalven, als men by voorbeeld, een ſteng van $\frac{2}{3}$ duimen in het vierkant wil beſchryven, zegt men: deeſe ſteng is 8 koren in het vierkant dik. De hoofdſtengen of ſtylen zyn meeſtendeels van 14 tot 24 koren; de Tuſſchenſtengen 9 koren tot een duim. De cieraadjen, die men tuſſchen diergelyke Tralien maakt, en in 't gemeen *Sprengwerk* noemt, beſtaan deels uit dunne ſtengen, die ſpitſe Harten, Vlammen, Pylen, gebroken en geſlingerde Staven, gebloemde Boogen, Slaktrekken *enz.* voorſtellen; deels worden zy uit verheven of gedreeven Blik geſmeedt, en in het byzonder het *geaderde* of *Aderen-werk* genaamd. Fraaie ſtaaltjes van diergelyk traliewerk vindt men in L. C. Sturms verduitſchten *Vignola*. p. m. 130 en 230.

TRAMENDOA. Zie het Artykel Tamendoa.

TRAMONTANA. Dus noemt men in de Middellandſche Zee en in Italien, den Noordenwind.

TRAMRECHT. Is een Duitſch woord, en betekent een Servitut in de Rechten, uit hoofde van 't welke iemant gedoogen moet dat een Buurman eene Blinde in zynen Muur legt, om deszelfs huis daardoor te beveſtigen.

TRANCHEEN of LOOPGRAVEN. Zoo wordt die arbeid genoemd, welke men by eene Belegering onderneemt, om zig te dekken, wanneer men de Gragt of een ander gedeelte der Veſting zoekt magtig te worden. Deeſe arbeid is van verſcheide ſoorten, naar dat het Terrein of de grond is. Wanneer de Veſting met Rotſen omringd is, zoo is de Tranchée eene verhooging van takkebooſſen, aarde en wolzakken, ſchanskorven, *enz.* Maar wanneer de grond gemakkelyk kan gegraaven worden, dan is de Tranchée een gegraaven weg, die op de zyde tegens de Veſting met eene Borſtweering ingeſloten wordt. Zy moet zeven of agt voet breed, en omtrent zes of zeven voet diep zyn. Men leidt ze als krom en

ge-

www.libtool.com.cn

Fig. 1. TRANCHEËN-KOGEL.

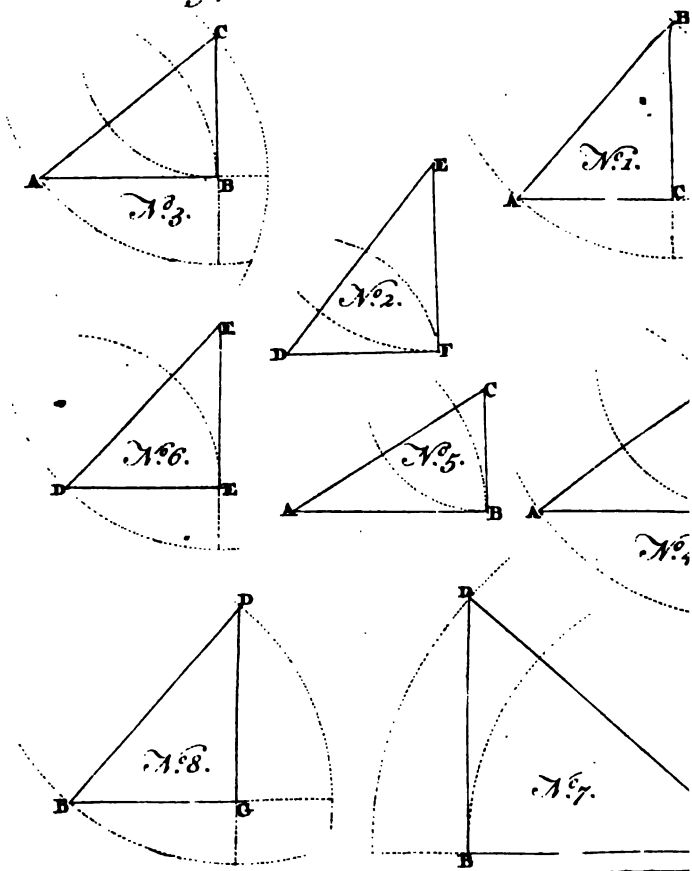
Fig. 2. TRESSURE.

Fig. 3. TREWI

Fig. 4. REGTHOEKIGE TRIGONOMETRIE.

www.libtool.com.cn

geboogen, of ſchuins heen en weer, op dat de Belegeraars uit de Veſting niet met het Geſchut in de lengte kunnen beſtreeken worden.

TRANCHEEN-KOGEL. Is eene Machine of Werktuig van hout, vanonder en aan de zyden rond, zynde de holte van binnen naar boven, met een binnenkamertje en dekſel voorzien, waarin het kruid, tot den ſlag bekwaam, met handgranaaten geladen wordt. Maar de ruimte buiten dit Kamertje in 't rond, en voornaamelyk van onder, vult men met bedorven Kruid of ſtof van Koolen, Kogels, Spykers, *enz.* Daarna wordt die Kogel toegeſlooten, en anders gelyk een Carcas met draad en touw omwonden, naderhand van onder een gat geboord, tot aan het Kruid, waardoor zy in brand geſtooken en in de Loopgraaven geworpen wordt. Op PLAAT CCLIX. *Fig.* 1. wordt deeſen Kogel, in de doorſnede verbeeldt.

TRANCHEEN OPENEN. Is wanneer de Belegeraars met hunne Loopgraven tot onder het Geſchut of tot aan het Glacis van eene Veſting gevorderd zyn, en gereed ſtaan om zig openlyk te vertoonen, met eenen ſtorm te beginnen.

TRANQUILLITAS. Eene Heidenſche Godin, welke de Romeinen welëer hebben aangebeden. De Tempel ter haarer eere geſticht, ſtond niet verre van de Collatinſche Poort. De naam dier Godinne betekent *Geruſtheid.*

TRANSACTIO. Is eigenlyk een Verdrag, tuſſchen een of meer twiſtende Perſoonen, raakende eenige zaaken, die voor den Rechter litispendent hangende, nog ongedecideerd zyn. Het verſchil tuſſchen *Tranſactie* en *Contract* beſtaat eigenlyk daarin, dat het eerſte eene zaak uit de Waereld helpt, en het tweede eene zaak in de Waereld brengt. Waaromtrent in aanmerking komt:

(1) Waarover men mag Tranſigeren, naamelyk:

(*a*) Over een twyffelagtig en onzeker Proces, al was de zaak reeds bepleit, zo 'er maar geene Sententie gegaan is.

(*b*) Zoo 'er waarſchynlykheid is, dat 'er een Proces zal ontſtaan.

(*c*) Ook uit oorzaak van Injurien, koſten en ſchaden.

(*d*) Die door eenige misdaad beſchuldigd is, doch zonder dat zulks eenig opzigt of gevolg kan hebben ten aanzien van het recht der Hooge Overigheid.

(2.) Over de navolgende zaaken mag men niet Tranſigeren:

(*a*) Niet over de zulken die liquide, vercierd of imaginair zyn.

(*b*) Ook niet over Lyftocht, tot Alimentatie nagelaaten, dan onder het Gezag van den Rechter.

www.libtool.com.cn

(c) Ook niet over Alimentatie, die toekomende is, van een kind in onecht gewonnen.

(d) Over geene zaaken die aan een Teſtament of Codicil hangen, dan nadat hetzelve is gezien, en daarvan kennis by de Tranſigenten is bekomen; en contrarie doende, zyn alle gedaane beloften en renunciatien kragteloos.

(e) Men kan niet Tranſigeren over Uitkoopen, die gemaakt en gedaan zyn, zonder voorgaande levering van Inventaris des Boedels.

(f) Ook niet over zaaken waardoor een derde zoude benadeeld worden.

(3.) Alle die kunnen Contracteeren, vermogen te Tranſigeren, zelfs Voogden en Curateurs, maar niet over onroerende Goederen, dan met authoriteit van den Rechter.

(4.) Alle minderjaarigen, en die niet vermogen te contracteeren, vermogen ook niet te Tranſigeeren.

(5.) Eene Tranſactie wordt gehouden, van dezelfde kragt te zyn als een Vonnis.

(6.) De Tranſactie vervalt, zoo die zaak by den Rechter was gedecideerd, zelfs zonder kennis van Partyen, maar niet zoo er van die zaak geappelleerd kon worden.

TRANSACTIONS (*Philoſophical*) is in Engeland een ſoort van Journaal der voornaamſte dingen die voor de Koninklyke Societeit van Londen komen.

TRANSCENDENTISCH, Iets dat hoog, of boven andere dingen verheven is; 't welk de natuur van andere mindere dingen te boven gaat.

TRANSCENDENTISCHE LINIE. Zoo noemt de Heer VAN LEIBNITS de kromme Linie, welke door geene Algebraiſche Vergelyking kan uitgedrukt worden. Diergelyke is de *Logarithmica*, de *Cycloïs* en *Quadratrix*.

TRANSCENDENTISCHE VERGELYKING. Is die, inwelke de bekende grootte geen zekeren graad heeft, als wanneer $a^x = y$, daar de *exponens* x, geen zeker getal betekent. LEIBNITZ heeft deeſe ſoort van vergelykingen eerſt uitgevonden, om daardoor de natuur van de Tranſcendentiſche Linien uit te drukken, welken CARTHESIUS uit de Geometrie verwiesp, omdat zy door geene Algebraiſche vergelykingen konden uitgedrukt worden. Men noemt dezelven ook *Exponential-vergelykingen*.

TRANSCOLATIO. (In de *Pharmacie*) Hetzelfde met Filtratio of Percolatio. Zie het Artykel FILTRATIE.

TRANSCRIPTUM. Eene Copy van een origineel Geſchrift, byzonderlyk van eene Acte of Inſtrument, in het Ligchaam van een ander opgeſlooten.

TRANS-

www.libtool.com.cn

TRANSFORMATIO. Beteekent in het algemeen eene verandering van gedaante, of de aanneeming eener nieuwe gedaantee, zeer verſchillende van de voorige. De Chymiſten hebben ſedert lang de Transformatie der Metaalen gezogt; dat is hunne transmutatie of de manier om ze in goud te doen veranderen.

TRANSFORMATIO ÆQUATIONIS. De *verandering der vergelyken.* De *Affirmative* wortels eener Equatie worden veranderd in *negative* wortels van deſelfde waarde; en de *negative* wortels in *affirmative*, alleenlyk door het beurtelings veranderen der tekens van de Leden, beginnende met het tweede. De wortels van de Equatie $x^4 - x^3 - 19x^2 + 49x - 30 = 0$ zyn dus $+1, +2, +3, -5$, naardien de wortels van dezelfde Equatie, alleen de tekens van het tweede en vierde veranderde Lid hebbende naamelyk $x^4 + x^3 - 19x^2 - 49x - 30 = 0$, zyn $-1, -2, -3, +5$.

Om de reden van deſen regel te berypen, laaten wy eene Equatie ſtellen, als $\overline{x-a} \times \overline{x-b} \times \overline{x-c} \times \overline{x-d} \times \overline{x-e}$, &c. $= 0$, wier wortels zyn $+a, +b, +c, +d, +e$, &c. en eene andere hebbende derzelver wortels van dezelfde waarde, maar met verſchillende tekens voorzien, als $\overline{x+a} \times \overline{x+b} \times \overline{x+c} \times \overline{x+d} \times \overline{x+e}$, &c. $= 0$. Het is klaar dat de Leden, beurtelings genomen, beginnende van het eerſte, dezelfde zyn in beide de Equatien, en hetzelfde teken, zynde de Producten van een effen getal der worteien; hebbende het Product van twee wortelen hetzelfde teken als hun Product, wanneer beide hunne tekens veranderd worden; als $+a \times -b = -a \times +b$.

TRANSFUSIO. De daad om een vogt uit het eene Vat in het andere over te ſtorten.

TRANSFUSIO SANGUINIS. De leiding van het Slagaderlyke bloed van eenen Menſch of van een Dier in de aderen van een ander.

TRANSGRESSIO. Eene overtreeding tegens eene wet, of eene verbreeking van dezelve.

TRANSIT. Zie het Artykel Tol.

TRANSITIO, (In de Muziek) Is wanneer een grooter noot gebroken of verdeeld wordt in eene kleiner, om de hardigheid van den ſprong te verzagten.

TRANSITIO. Is een Overgang of overſtapping van het eene ding op het andere, of van het eene onderwerp op het andere.

TRANSITUM. (In de *Aſtronomie*) De voorbygang van eene Planeet, even over of onder eene vaſte Ster.

TRAN-

www.libtool.com.cn

TRANSLATIO. De daad om eene zaak van de eene plaats naar eene andere over te brengen; zoo zegt men: de Translatio of verplaatſing van een Biſſchops Zetel, van een Concilie &c, naar elders.

TRANSLATIO. Wordt ook gebruikt voor de vertaaling van een Boek, of de overzetting van hetzelve van de eene Taal in de andere.

TRANSLATORES. Zoo worden in het Ruſſiſche Ryk de Secretariſſen in de Cancelaaryen genaamd, die de Expeditien in de vreemde Taalen hebben. Ook mondelyke en ſchriftelyke Tolken.

TRANSMIGRATIO. De verplaatſing van een geheel Volk in een ander Land, door de magt van een Overwinnaar.

TRANSMIGRATIO. Zie het Artykel ZIELSVERHUISING.

TRANSMISSIO. (In de *Optica*) De daad van een doorſchynend Ligchaam, laatende de lichtſtraalen door deszelfs Subſtantie; in welken zin het woord ſtaat tegenover *Reflexio*. Transmiſſio wordt ook veeltyds gebruikt in denzelfden zin met Refractio.

TRANSMUTATIO. Eene verandering, als een ding eene geheel andere natuur of aart aanneemt; by voorbeeld dat ſlegter Metaalen verbeterd worden. Als de Tarwe en Haver, of het Hout in Steen veranderd wordt, 't geene bykans zonder wonderwerk niet geſchieden kan.

TRANSPIRATIO. De *Doorwaaſſeming*, is als door de Zweetgaten der huid, de Wei ongevoelig wegdampt. SANCTORIUS heeft door middel der Weegſchaale het eerſt uitgevonden, hoeveel een Menſch dagelyks door de onzigtbaare doorwaaſſeming verlieſt, en grondveſt op deeſe zyne Aanmerking veele nuttige Gezondheids-Regelen. Deeſe Doorwaaſſeming is ook verſchillende, naar maate van de beweeging des Ligchaams, de Lucht, der Jaargetyden, Voeding, Spys en Drank, *enz.*

TRANSPLANTATIO. Eene *Overplanting*. Is eene *Paracelſiſche* Geneeswyſe, door welkers vermogen de ziekte, welke de Menſchen aangrypt, op de Dieren of gewaſſen overgebragt wordt.

TRANSPORT. Is eene overdragt uit het eene Boek in het andere. Ook eene verſterking van een Leger met Manſchap, Ammunitie en Proviant. De Scheepen met welken dit alles over Zee naar een Leger gezonden wordt, noemt men *Transportſcheepen*.

TRANSPORT. Is eene vervreemding of overdragt van zeker goed aan een ander, voor geld, in betaaling van Schuld, *enz.* zoo dat de eigendom van dat goed, daardoor overgaat, en

de

www.libtool.com.cn

de Transportant, na dato van het Transport geen recht noch Actie meer daarop houdt, waaromtrent staat aan te merken.

1) Dat geen Notaris, volgens zyn Eed, mag staan over eenige *Stipulatie* van Transporten, raakende onroerende goederen, en alles wat daaronder begreepen en de 40*sten* penning subject is, die voor het Gerecht moeten getransporteerd worden. Ook mag hy geene Transporten maaken van goederen, den 20*sten* penning, noopens de Collateraale Successie, subject; ten waare het hem alvoorens blyke dat die aan het Land betaald is.

2) In eene Acte van Notariaal Transport wordt vereischt, en moet,

(*a*) Blyken wie transporteert, in wat qualiteit zulks geschiedt, en wien getransporteerd wordt.

(*b*) Wat eigenlyk getransporteerd wordt, en zoo het meer dan eene zaak is, moet ieder in het byzonder, duidelyk gespecificeerd worden.

(*c*) Tot wat prys ieder stuk of zaak getransporteerd wordt.

(*d*) Zoo het Boekschulden of Obligatoire Actien zyn, moet hy den Getransporteerden authoriseeren in *rem suam*, om als in zyn eigen zaak, de Penningen te ontvangen, dat hun voor betaaling zal verstrekken.

(*e*) De Schuld en wat daar voor in betaaling gegeeven wordt, kan niet te omstandig of te klaar uitgedrukt worden.

(*f*) De Getransporteerde moet het geene getransporteerd wordt, in die zelfde Acte accepteeren.

(*g*) Eindelyk, dat de Transportant, ten allen tyde gehouden zal zyn, 't effect van het getransporteerde te presteeren en gestand te doen, en hem het effect daarvan doe genieten.

3) Wanneer aan iemant roerende Goederen worden getransporteerd, zoo moeten hem dezelven aanstonds worden ter hand gesteld, want zonder de overleevering en het vervoeren heeft het Transport geen Effect, en worden die gehouden voor bedrieglyke Transporten, gedaan om de Crediteuren te fraudeeren.

4) De Transporten zyn wettig zoo ze niet tegens de keuren stryden, die in verscheiden Steden daaromtrent gemaakt zyn.

5) De Transporten worden voor onwettig en van geener waarde gehouden, als de Debiteur, insolvent zynde, en uit zigzelven aan eenige zyner Crediteuren doende Gratificatie met transport als anders, en daarop komt te vlugten, kan hetzelve voor zoodanige Crediteurs niet prevaleeren of meerder van waarde zyn; en wordt deese gratificatie of gunstbewysing verstaan geschiedt te zyn, zoo wanneer de Crediteuren gestadig hebben aangehouden met Maanen, om insgelyks betaald en verzekerd te worden, en dat de Debiteur naderhand, in hunne prejuditie, een ander betaalt, maar de Crediteuren, zulks

niet

www.libtool.com.cn

niet gedaan hebbende, behoeft de Ontvanger van zyn Schuld dezelve ten profyte van het gemeen niet in te brengen. Ook zyn alle frauduleuſe overdragten, hoe ook genaamd, en die ter benadeeling van een derde geſchiedt zyn, nul en van geener waarde.

TRANSPORTEREN. Is overdragen, naamelyk van de eene plaats tot de andere. By voorbeeld, by Kooplieden, uit het Kladboek in het hoofdboek overdragen.

TRANSPORTEUR. *Inſtrumentum Tranſportatorium.* Is een Geometriſch Inſtrument, dat uit eenen kring van 180 Graaden beſtaat, dienende om daarmede de grootte van eenen hoek van eene zekere grootte te trekken. Een regtlynige Transportateur wordt een Meetſtok genaamd, waarop de *Chorde* van alle boogen naauwkeurig aangetoond zyn.

TRANSPORTSCHEEPEN. Dus worden die Scheepen genaamd waarop men het krygsvolk van de eene plaats naar de andere overvoert. Diergelyke Transportſcheepen zyn in den voorigen Oorlog dikwils uit het Genueeſche gebied in Italien, naar Catalonien gezonden, om Koning Karel de III te verſterken. Eveneens is in den tegenswoordigen Oorlog ook geſchiedt, tuſſchen Engeland en deszelfs Colonien in Amerika.

TRANSSUBSTANTIATIE. Is een Artykel der Roomſche Kerk, waarby zy gelooft dat de Hoſtie of het brood van het H. Nagtmaal door de Zegening ten eenemaal in het Ligchaam van Chriſtus verandert, en geen brood meer blyft, ſchoon het Sacramenteele gebruik niet aanſtonds daarop volgt. Uit deezen grondſlag komen de andere punten voort, dat zy diergelyke Hoſtie in byzondere Sacramentshuisjes (by hun *Monſtrans*, ook *Venerabile*, dat is: *boogenaerdige* genaamd) op de Altaaren tot de openlyke Veneratie ten toon ſtellen, dat zy in de Roomſchgezinde plaatſen, wanneer hun een Prieſter met de *Monſtrans*, waarin de gezegende Hoſtie is, ontmoet, aanſtonds op de knie vallen, dat zy met de Hoſtie allerlei Proceſſien onderneemen, en dikwils aan de Perſoonen, die naar vreemde Landen of onroomſche plaatſen reiſen, gezegelde Ouwetjes medegeeven, om zig daarvan in tyd van nood te bedienen. De Lutherſchen lochenen dit Roomſchgezind geloofs-Artykel, en beweeren de Conſubſtantiatie, dat is, zy gelooven dat door de woorden der Inſtelinge, het Ligchaam van Chriſtus zig waarachtig, doch op eene onzigtbaare wyſe, met de Hoſtie verëénigt, en in het Nagtmaal genooten word; maar dat buiten het gebruik van dit Sacrament, de Hoſtie enkel en alleen brood blyft, of ſchoon zy van te vooren gezegend is. De Gereformeerden gaan nog verder daarvan af, en ſtellen noch het een hoch het ander, maar zeggen dat het

Brood

www.dbnl.org

Brood of de Hoſtie in het Nagtmaal, na de zegening niet anders dan Brood blyft, en maar een Zegel en teken van het Ligchaam van Chriſtus betekent en is, dat eene geloovige Ziel in het geloove geniet, ondertuſſchen dat zy het gezegende Brood met den Ligchaamelyken mond ontvangt.

TRANSSUMPTUM. Is een Affchrift van het origineel. Ook het Inſtrument van eenen Notaris, dat uit het Protocol geſchreeven en in orde gebragt wordt.

TRANSTRA. Zie het Artykel BANK.

TRANSVERSALIS. Wordt in 't gemeen gezegd van alles, dat, met betrekking op een ander Ligchaam, wiens rigting als overlangs beſchouwd wordt, dwars gelegen is.

TRANSVERSALIS. De Heer WINSLOW geeft deeſen naam aan twee Spiertjes, die hy ook voorſtanderſſe noemt. Hy zegt tegens de bovenſte voorſtanderſche *Transverſaux externes ou grands*, en tegens de onderſten *petits ou internes*.

TRANSVERSALIS GRACILIS, ſive PARVUS, COLLI. Sommige Ontleedkundigen geeven deeſe naamen aan het bovenſte gedeelte des *Sacro-lumbaris*, waarvan zy eene byzondere Spier maaken. Anderen noemen haar de *Nederdaalende Nekſpier van Diemerbroek* en de *Byſpier van de Heiligbeenſche Lende-ſpier van Stenon*, omdat deeſe twee Ontleedkundigen dezelve aldus genoemd hebben.

TRANSVERSALIS MAGNUS COLLI. Dit is de naam van eene vry dunne Spier, dewelke langs de dwarſſe uitſteekſels van alle de halswervelen, en der vyf of zes bovenſten des Rugs gelegen is. Zy ligt tuſſchen de groote en kleine *Complexus*, en is ſaamengeſteld uit veele Bundeltjes die malkander kruiſſen, van eene of meer dwarſſe uitſteekſels der verder afgelegene Wervelbeenderen. Wanneer de groote dwarſſe Spier van eene zyde zig ſaamentrekt, dan buigt zy den hals naar de zyde. Zoo die der overzyde op gelyken tyd werkt, dan houden zy den hals regt op.

TRANSVERSALIS PEDIS. Deeſe Spier komt van het vierde been des Navoets, en eindigt aan het uitwendige Zaadbeentje des duims. Deeſe Spier nadert, even gelyk de *Antithenar*, de Vingers naar den duim. Dezelve is niet heel aanmerkelyk.

TRANSVERSALIS SPINATUS DORSI. Sive *Semiſpinatus dorſi*. Men geeft deeſen naam aan eene Spier, dewelke gelegen is langs de graat- en dwarſſe uitſteekſels des rugs. Zy is ſaamengeſteld uit veele wervelbeenſche Spiertjes, waarvan het bovenſte vaſt is aan het dwarſſe uitſteekſel van den derden Rugwervel, en aan het Graat-uitſteekſel des eerſten; en het onderſte aan het dwarſſe uitſteekſel des derde Lendenwervels, en aan het laatſte Graatuitſteekſel des Rugs. Alle kleine

Spiert-

Spiertjes, die tot het ſaamenſtel der grooten toedoen, kunnen in- en uitwendigen verdeeld worden; deeſen hebben langer Veſelen. Daar is 'er die maar van een Graat-uitſteekſel gaan naar veele dwarſſe; en anderen die van een dwars-uitſteekſel naar verſcheide Graatagtigen loopen. Het gebruik deeſer is ter uitrekking van den rug te dienen.

TRANSVERSALIS SPINATUS COLLI. Men heeft deeſen naam gegeeven aan de Halsgraatſpier, die niets anders is dan een gedeelte der Graatſpier van den rug. Men heeft ongelyk om daarvan twee byzondere Spieren te maaken. De Heer LIEUTAUD, die deeſe fout heeft opgemerkt, heeft zulks verbeterd, met dezelve aan te merken als eene eenvouwdige Spier, die hy de ſchuinſche Graat-Spier genoemd heeft.

TRANSVERSALIS PARVI COLLI. De Heer WINSLOW geeft deeſen naam aan zeer korte Spiertjes, die zig als in tuſſchenruimtens van veele dwarſſe uitſteekſels bevinden, en vaſt zyn aan veele deeſer uitſteekſels. Zy worden ook tuſſchendwarſſe genoemd. Haar gebruik is den hals op zyde te helpen buigen, wanneer zy maar van deeſe zyde worden ſaamengetrokken; als zy te gelyker tyd wederzyds zig ſaamentrekken, dan houden zy den hals regt, en beveſtigen denzelven in deeſen ſtand.

TRANSVERSALIS ANTERIORES. Dus wordt een paar hoofdſpierjes genoemd. De Heer WINSLOW beſchryft daar twee paaren van. De eerſte is die welke alle ontleedkundigen kennen onder den naam van *Transverſalis anterior* en *Reſtus lateralis*. Zy is met een haarer uiteindens vaſt aan het dwarſſe uitſteekſel van den eerſten halswervel, en door het andere aan de vereeniging van het agterhoofdsbeen met het Slaapbeen; agter den inwendigen halsader, by derzelver uitgang uit het bekkeneel. De tweede *Transverſalis anterior* van den Heer WINSLOW, is een klein Spiertje, met een zyner uiteindens vaſt op het midden van het dwarſſe uitſteekſel des tweeden halswervels, en door het andere aan den wortel van het dwarſſe uitſteekſel des eerſten.

TRANSVERSALIS *Spinatus Lumborum*, *Semiſpinatus lumborum*, Sive *Sacer*. Deeſe naamen zyn gegeeven aan eene Spier, die ſaamengeſteld is uit veele ſchuinſche Wervelbeenſche Spiertjes, die aan de dwarſſe uitſteekſels der Lendenwervelen gaan, naar de graatuitſteekſels van deeſe zelfde Lendenwervelen. Het onderdeel deeſer Spier hegt zig vaſt aan het zydelyke en bovenſte gedeelte des Heiligbeens, en aan den agterſten en bovenſten doorn des Darmbeens. De andere deelen deeſer Spier hegten zig vaſt aan de dwarſſe uitſteekſels der drie onderſte Lendenwervelen, en aan de ſchuinſche uitſteekſels der vier laatſten deeſer Wervelen; daarvandaan begeeven zy zig naar alle de Graatuitſteekſels der Len-

den

denwervelen, aan dewelken zy eindigen. De Wervelbeenſche Spiertjes, die in het ſaamenſtel deeſer Spier komen, konnen in in- en uitwendigen verdeeld worden. Deeſe laatſten zyn langer dan de anderen. Het gebruik deeſer Spier is om tot de uitrekking der Lendenwervelen te dienen.

TRANSVERSALIS APOPHYSIS. Naam die aan eenuitſteekſel des Slaapbeens gegeeven wordt. Dit uitſteekſel is afgerondt en met een kraakbeen, op het welke de knop der onderkaak ruſt, bedekt. Het ontleent zynen naam van deszelfs rigting.

TRANSVERSALIS DIGITORUM PEDIS, Sive *Quadratus pedis*. Deeſe naam wordt gegeeven aan een Spiertje dat dwarſch onder den wortel der eerſte vingerryen der Teenen ligt. Het hegt zig met een zyner uiteindens vaſt aan het voetſtuk des grooten Teens; hegt zig met zoo veel kleine Peesjes aan alle Teenen, over welker voetſtuk het loopt, om te eindigen aan dat des kleinen Teens. Het ſchynt dat het gebruik deeſer Spier is den grooten Teen naar de anderen te haalen, of om die naar derzelven te voeren.

TRANSVERSALIS NASI. Een klein Spiertje dat met een zyner uiteindens vaſt is boven de tandkas des hondtands, en door het anderen dan het kraakbeen van den neus.

TRANSVERSALIS SUTURA. De naam eenes Naads, die aan de Beenderen des Bekkeneels en aan die des aangezigts gemeen is. Hy ſtrekt zig in de dwarſte van den eenen kant des aangezigts tot den anderen uit, Hy begint aan den kleinen hoek van een der Oogen, en eindigt aan dien der tegenovergeſtelde zyde, nadat hy door den bodem des oogkuils en door den Wortel van den Neus gegaan is.

TRANSVERSUS. Een naam dien men aan twee Uitſteekſels van een Wervelbeen, waarvan 'er een ter wederzyde geplaatſt is, geeft.

TRANSVERSUS ABDOMINIS. Deeſe naam heeft men gegeeven aan een paar dunne platte Spieren van den Onderbuik, uit oorzaake van den loop der veſelen, die dwars zyn. Zy liggen onmiddelyk op den penszak uitgebreidt onder de ſchuinſche. Het bovendeel deeſer Spieren is van boven vaſt gehegt, onder aan de inwendige oppervlakte der Kraakbeenderen van de twee laatſte waare Ribben en der vyf valſche, met zoo veel vleeſige tandingen. Zy zyn vanägter vaſt aan de uitſteekſels der Lendenwervelen, door twee breedpeeſige vlaktens waarvan de eene in-en de andere uitwendig is. De eerſte hegt zig vaſt aan de dwarſſe uitſteekſels, en de tweede aan de Graat-uitſteekſels en aan hunne banden. Deeſe *Aponeuroſis* is zeer vaſt aan die der nabuurige Spieren, die zy bedekt. Haare twee vlaktens maaken eene verwydering om de heiligbeenſche Lendenſpier en de vierkante te huisveſten. Deeſe

Spieren verwarren zig vanonder ten deele met de kleine ſcl
ſe, waarvan de Veſelen hier ter plaatſe byna dezelfde ric
hebben. De Spierveſelen der dwarſſe hegten zig vaſt aa
inwendige Lip der kam van het Darmbeen. De beneder
deeſer Spieren is niet open, gelyk eenige ontleedkundige
loofd hebben, om den ring der onderbuikſpieren, die doc
aan de Zaadvaten by den Man, en aan de ronde bande
de Vrouwen verſchaft, te maaken. Deeſe Ring is ger
door de verwydering der Veſelen van de uitwendige ſc
ſche, en deeſe dwarſſe dienen niet dan om den boveni
langs denwelken zy gaan, te verſterken. Het voorſte ged
deeſer Spieren is breedpeesig en zeer vaſtkleevende aan
der inwendige ſchuinſe. Zy gaat vervolgens naar de
der witte Streep, alwaar zy die der ſchuinſche van den
kant ontmoet, en zy kruiſſen zig hier ter plaatſe met
byzondere vlegting, die ter bevordering der witte l
dient.

Haar gebruik, gelyk ook dat van alle onderbuikſpiere
om alle, in deeſe holligheid opgeſlootene, deelen te hou
om de buiging des Ligchaams te bevorderen, met de
naar het bekken te haalen, en in eenige houdingen het b
naar de borſt. Zy helpen, door hunne drukking op de
en de darmen, den uitgang der Pis en der drekagtige ſt

TRAP. Is het ſtuk van een Gebouw, door middel va
welke men uit de onderſte in de bovenſte verdieping k
kan. En, vermits aan de Communicatie van de tege
elkander liggende vertrekken veel gelegen is. zoo maa
Trap een hoofddeel van het Gebouw uit, waarop du
Bouwkundige de meeſte vlyt moet aanwenden, om de
bekwaam en gemakkelyk aan te leggen. Ten dien einde
in het algemeen vereiſcht, dat eene Trap volkomen
heeft: dat haare treden van één hoogte, te weeten v
maar teſſ hoogſte van 6 duimen, en 14 tot 15 duim
zyn, en dat van dezelven niet onmiddelyk al te veel o
kander volgen, maar tuſſchen een klein getal, telkens ee
des of Ruſtplaats zig bevinde, want op zulk een wyſ
men langs dezelven met gemak naarboven klimmen.
hunne verdeelingen geſchikt en naar de Symmetrie e
rythmie genomen zyn, maar hunne vercieringen uit
Leuningen, Lichten en gemakkelyke Ruſtplaatſen, hoo
ken, enz. beſtaan, zoo kan hun ook van de fraaiheid
meer ontbreeken. De ſoorten van Trappen zyn, deel
hunne grootte, deels naar hun gebruik, deels ook naa
ne ligging en andere geſteldheden verſchillende; dierl
heeft men *Vrytrappen*, *Hoofdtrappen*, kleine *gebeime Tr*
Wenteltrappen, *Gebroken Trappen*, &c. Hierby moete

www.libtool.com.cn

geteld worden de dubbele of veelvoudig boven malkander gaande Trappen die dusdanig rondom malkander geleidt zyn, dat, niettegenſtaande twee Perſoonen dezelven teffens opklimmen, zy toch niet eerder dan boven aan het end van de Trap of by de uittrede te ſaamenkomen. Diergelyke vindt men in de Wilhelms-Burgt te Weimar; in de *Procuratia* te *St. Marco* in Venetien, en eene zeer groote te *Chambor*, geweeſene Reſidentieplaats van *Staniſlaus Leszinsky* in het Gouvernement van Orleans gelegen. Ook moeten tot de Hoofdtrappen nog gerekend worden, de zoogenaamde *Romeinſche Trappen*, die in 't geheel geene treden hebben. Niet minder behooren hiertoe verſcheide, van den vermaarde *Mathematicus* en eertyds Profeſſor te Jena, ERHARD WEIGEL, uitgevondene Konſttrappen, een van dewelken hy *Pontem beteroclum*, dat is: een *Verkeerbrug* noemt. Dezelve is dus gemaakt, dat men den voet telkens naarbeneden zet, en volgens het gevoelen omlaag gaat, maar ondertuſſchen allengskens verheven wordt, en by de uittrede in de Bovenverdieping komt. — Derzelver aanleg beſtaat daarin dat de Spil of de Monnik boven of beneden ſcheef of ſchuins in hunne Trappen hangen, en door den Laſt van de overheengaanden, na en bykants ongemerkt omgedraaid wordt. — Nog eene andere ſoort deed hy maaken, in zyn Collegie-Kamer, aan de Dakverdieping, op dewelke wel een menſch, maar geen hond op- en af konde komen. Dezelve is als uit twee aan malkander ſtaande ſmalle trappen te ſaamengeſteld, die beurtelings hunne Treeden hebben, zoodanig dat de eerſte Treê op de regter zyde, de tweede ter linker &c. zig bevinden. Tuſſchen beide ſteekt het middenbert, in hetwelke de treeden ingezet zyn, merkelyk voor, doch zonder te verhinderen dat een Menſch zyne voeten ter rechter- en linkerzyde, volgens gewoonte, beurtelings voort, en van de eene tree op de andere zetten kan. Maar een Hond kan, nochte regt naarboven van de eerſte tot de derde, nochte ſchuins naarbeneden van de eerſte op de tweede tree ſpringen, zonder zyn evenwigt of balans te verlieſen, en telkens weder naar beneden te vallen. Eindelyk moet hierby nog gevoegd worden zyn uitgevonden VAAR-ZETEL, welke in eene Inſneede van omtrent 3 voet wydte, in den Wandt aangelegd is, dat men, op dezelve zittende, door Tegengewigten, zigzelf en zeer ſnel naarboven, en uit eene verdieping in de andere, en op gelyke wyſe weder naar beneden ſtrekken kan. Eene diergelyke Trap is in het Jaar 1717, in het Koninklyk Paleis, in de nieuwe Stad Dresden, door eenen bekwaamen *Mechanicus* aangelegd, welke in veele ſtukken aan de bovengemelde voorgetrokken wordt.

Tot de Hoofdtrappen rekent men voornaamelyk de ordenlyke Trappen in de Woonhuiſen. Tot dezelven moet den ingang gemakkelyk te vinden zyn, en by de uittrede moet zig eene groote ruimte bevinden; en dezelven moet voor het overige het gemak hebben, dat men langs dezelve in de overige verdiepingen mede komen kan, zonder eene van dezelven door te gaan.

TRAPEZIUM. Zoo heet een ongeſchikt of lomp vierkant, dat geen *Parallelogrammum* is, of wiens tegen elkander geſtelde zyden niet gelyk en parallel zyn. Het is alzoo inderdaad niets anders dan een afgekorte of ſtompe Pyramide, van welke de punt genomen is.

TRAPEZIUS. (In de *Anatomie*) Eene breede en dunne Spier des Schouderblads. Zy heeft de gedaante van een onregelmaatig vierkant, waarvan zy den naam gekregen heeft. Wanneer die van de eene zyde, te gelyk met die der overzyde beſchouwd wordt, verbeeldt zy eene ſoort van ruit. Men heeft haar ook den naam van *Cucullaris* gegeeven, omdat zy vry wel gelykt naar de punt van eene Monnikskap. Deeſe Spier is wyduitgeſtrekt. Zy bedekt het gantſche agterdeel van den hals en een groot gedeelte van den rug. Zy hegt zig vaſt aan de dwarſſe Streep des agterhoofdbeens, onder de Agterhoofdſpieren, waarvandaan zy langs den hals nedergaat, en vaſtgehegt wordt aan den agter-Nekband, aan de Doornen der twee laatſte Nekwervelen, en aan die van alle de rugwervelen. Daarvandaan loopt zy langs den bovenrand der graat van het ſchouderblad aan den ſchoudertop, en op de helft des Sleutelbeens ten einde.

De bovenſte Veſelen loopen van om hoog naar om laag. De middelſten zyn byna horizontaal, en de onderſten begeeven zig van beneden opwaarts. De algemeene gedagte over het gebruik deeſer Spier, is dat wanneer alle haare deelen te gelyker tyd werken, zy het ſchouderblad agterwaarts trekken; zoo het bovenſte gedeelte alleen werkt, dan ligt zy dat op; het wordt integendeel nedergehaald, indien het 't onder deel is dat zig ſaamentrekt.

TRAPEZOIDES. Dus wordt het tweede Beentje van de tweede rye der voorhand genaamd, ter oorzaake van deszelfs gelykheid, die men daarin heeft gemeend te vinden, met een langwerpig vierkant.

TRAPGANG. Zie het Artykel Otis.

TRAPPENJAAR. *Annus Climactericus.* Is het jaar des menſchelyken Ouderdoms, trapswyſe genomen, naamelyk het zevende en negende; maar het 63ſte jaar wordt *Annus Climactericus Magnus* genaamd, of het groote Moordjaar, omdat 7 maal 9 gerekend zynde, het getal van 63 maakt.

TRAP-

www.libtool.com.cn

TRAPPIRER. Is de geene, die by de Commanderyen der Duitſche Ridders, de huishouding bezorgt, opdat in keuken en kelder alle nooddruft voorhanden zy, en niets ontbreeke.

TRAQUENARD. Zie het Artykel ENTREPAS.

TRAS. Zie het Artykel TUFSTEEN,

TRASGOBANE. Dit is eene Braſiliaanſche Slang, die dezelfde als de tweehoofdige Slang is.

TRASI. *Cyperus rotundus eſculentus auguſtifolius.* Is eene ſoort van *Cyperus* of Kruid, maakende lange en ſmalle bladen; zynde aan de eene zyde verheven, en anderſints gelyk die aan de andere Cyperus-Wortel. De Stengels zyn een halven voet hoog en driehoekig, en draagen bloeſſem op de punten, beſtaande uit enkele Veſeltjes, en zittende op een geel kopje digt by elkander, en tuſſchen Geſchubde bladen, in de gedaante van eene Ster. Op den bloeſſem volgt onder ieder bladje, een driehoekig korentje. De wortelen beſtaan uit dunne Veſeltjes, aanwelken dikke knopjes hangen, gelyk kleine haſelnooten. Deeſen zyn rond, en hebben vanboven een klein korentje, gelyk de Mispelen. Zy zyn met eene ruige huid overtrokken; ſmaaken gelyk Kaſtanjes en hebben geen reuk. Dit gewas groeit in warme Landen op een' vogtigen grond; by voorbeeld in Italien omtrent Verrona en in Sicilien. De Wortel is medicinaal; heeft veel olie en *Sal eſſentiale*; is een middel voor de borſt; verzagt, verdeelt, is goed voor de roode Loop, koude Pis, maakt luſt tot byſlaapen, *enz.* raauw of als een *Decoctum* gebruikt.

TRASSEEREN. Betekent een Wiſſel van de eene op de andere plaats uitgeeven en daarvoor het Geld ontvangen. Een geraſſeerde Wiſſelbrief is, als de een den ander, eene zekere ſomme, volgens Wiſſelcours, elders belooft te zullen laaten betaalen, en hy, die den Wiſſelbrief geeft, van hem, aan wien hy houdt, de betaaling, *Valuta* genaamd, daartegen ontvangt. Hy nu die de Wiſſelbrief geeft, wordt *Traſſant*, en ten opzigte van hem de Wiſſelbrief *Tratta* genaamd. Maar hy op wien hy houdt, om naamelyk den Wiſſelbrief te voldoen, *Traſſat* of *Acceptant* genaamd, hoewel alsdan eerſt, als hy hem aanneemt te voldoen.

TRATRATRATRA. Zie het Artykel TRETRETRETRE.

TRATTA. Is een getrokken Wiſſelbrief.

TRATTO DI CORDA. Betekent de uitrekking der Leden, zynde eene Straf waarmede, inzonderheid volgens de Saxiſche Rechten, de Viſchdieven geſtraft worden; maar dezelve is hedendaagſch in Duitſchland niet meer in gebruik; maar in Italien wordt deeſe Straf nog aan allerlei Middadigers geoeffend.

www.libtool.com.cn

TRAULOS. *Traulotes.* Zoo wordt dat gebrek der Tong genaamd, als iemant zekere Letteren, naamelyk de *l*, *r*, of *ſch*, niet wel uitſpreekt.

TRAUMA. Zie het Artykel VULNUS.

TRAUMATICA. Zyn Wondmiddelen, Geneesmiddelen, voornaamelyk zulken die als een *Decoctum* of Drankje genomen worden, en naderhand de ſcherpe vogten uit ſappen uit het Ligchaam afvoeren, en het bloed dusdanig verdunnen dat het in de gekweſte en gebroken deelen, *enz.* gemakkelyk invloeien kan. Zie het Artykel VULNERARIA.

TRAUSES. Een oud Volk in Tracien, niet verre van den Berg *Hemus*, aan de grenzen van *Neder Moeſien*. Wanneer hun kinderen geboren wierden, waren zy deswegens treurig en droefgeeſtig, maar integendeel vrolyk wanneer dezelven ſtierven.

TRAVADES. *Travados.* Zoo worden door de Zeevaarenden zekere onſtuimige winden genaamd, die binnen een uur rondom het geheele Compas loopen, zynde met duiſternis en Wolkbreuken gepaard; waarvan de kleederen haaſt verrotten en verſcheide kleine Ongedierten ontſtaan. Deeſe wind ontſtaat meeſt omtrent de Kaap de Goede Hoop, niet verre van den Tafelberg. In de Woeſtyne van Arabien heeft men ook diergelyke Stormwinden, die door eene dikke wolk voorbeduidt worden, en het Aardryk wyd en zyd met Zand bedekken.

TRAVAGLIATI. Zyn Leden van een geleerd Genootſchap te Siena in het Florentynſche Gebied, die eene Zeef tot hun zinnebeeld verkooren hebben, die door twee handen geſchudt wordt, met dit Byſchrift; *Donec impurum*, dat is: zoo lang het niet zuiver is.

TRAVAIL. Arbeid, moeite en Laſt. *Travailleren*, arbeiden en zig een zaak laaten zuur worden; ook iemant geweldig plaagen en ſmerte aandoen.

TRAVAIL. Is een ſoort van Stal waarin de Paarden vaſtgemaakt en beſlagen worden.

TRAVAT of TRAVE. Is een Paard dat de witte tekenen aan beide voeten aan de eene zyde heeft, het eene voor en het andere agter. *Entretrave* wordt een Paard genaamd, dat zulke tekenen aan beide voeten heeft, ſtaande kruiswyſe tegenover malkander.

TRAVERSE. In 't algemeen betekent iets dat dwars over malkander gaat, dat is: dat malkander kruiſt en ſchuinſch doorſnydt.

TRAVERSE. (In de *Fortificatie*) Is de Borſtweering welken men dwars over den bedekten weg aan weerskanten van de

Pla-

Places d'Armes of Wapenplaatſen, ofte indien de Linie lang is, ook teffens aan het end van de Ronding van de Graft legt, om daardoor te verhinderen dat dezelve niet van den Vyand geenfileert werde. Zy worden ook op de Wallen van het Hoofdwerk gebruikt, als van buiten eenige hoogtens voor handen zyn, ten einde de Linien mede niet geenfileerd zouden worden. Somtyds heet dezelve ook een Dwarsval met zyne Graft, welke in 't gemeen dwars aan engtens of naauwe Paſſen gemaakt wordt, ten einde de vyand niet doorkomen en diergelyke Plaats beſchieten kan. Somtyds betekent dezelve ook een kleine Graft van weerskanten met eene Schoeying voorzien, welke de Belegeraar regt tegenover de Veſtings-Gragt, die hy aanvalt, trekt, ten einde hem van de Flanken geen ſchade kan toegebragt worden, en hy nogtans beginnen kan het Bolwerk te ondermynen. Men bedekt deeſe Gragt met Tachinen of Takkeboſſen, die met aarde overſchut zyn, om zig voor het vliegend Vuur te bergen. Dit zoo even beſchreeven Veſtingwerk verſchilt van de *Coffre* in niets anders, als dat deeſe van de Belegerden en de *Traverſe* van de Belegeraars gemaakt wordt.

De onderſcheidene wegen om deeſe Werken ſaamenteſtellen, worden vertoond in PLAAT CCLVIII. *Fig.* 2. No. 1, 2, 3 en 4.

TRAVERSE. *Dwarsfluit.* Wordt dus genaamd, omdat ze dwars aan den mond gehouden wordt. Zy wordt by de Italiaanen *Traverſa* of *Tiſſare* genaamd. Deeſe Fluiten hebben gemeenelyk 6 gaten, maar agter geen Duimgat. Men kan op dezelven 15 Toonen hebben, en nog 4 *Falſet* daarenboven; en dus 19 verſcheide ſtemmen of toonen.

TRAVERSE. Wordt ſomtyds ook gebruikt in de Wapenkunde, voor de verdeeling van een Wapenſchild, of de Figuur vertoond op PLAAT CCLVIII. *Fig.* 4.

TRAVERSER. Zoo zegt men van een Paard dat zyn hoofſlag dwars maakt, zoo dat de *Croupe* op de eene en het hoofd op de andere zyde komt.

TRAVERSIER. Is een klein Vaartuig met eene Maſt en drie Zeilen, dat men tot de Viſſcheryen of tot kleine overvaarten gebruikt.

TRAWANTEN. Zie het Artykel SATELLITES.

TREBELLIAANSCHE PORTIE. Is eigeniyk by de Romeinen ingevoerd, opdat de naam van Erfgenaam niet ydel of vergeefſch zou zyn, en uit vreeſe dat de wil van den Teſtateur anders zonder effect zou blyven; en ook opdat de geinſtitueerde Erfgenaam aangezet zoude worden, om de ſucceſſie in te vorderen, uit oorzaake van eenige belooning; waaromtrent wy het hoofdzaakelyke zullen opgeeven.

1). Den fideicommiſſairen Erfgenaam competeert het recht dat hy uit den geheelen boedel, vry en onbezwaard mag trekken een vierde gedeelte der nagelaatene fideicommiſſaire goederen; doch iemant in een derde, meerder of minder gedeelte, als fideicommiſſaire erfgenaam geſteld, mag mede die aftrekking doen van die goederen welken hy moet reſtitueeren; en die *Trebelliaanſche Portie* gaat over alles wat de Teſtateur, na aftrek der ſchulden, heeft nagelaaten; invoege de tweede Erfgenaam moet lyden, dat de bezwaarde Erfgenaam van alles de vierdepart aftrekke, en hy moet van de reſteerende drie Parten, de Legaaten uitleenen en betaalen, ten waare hem zulks door uitdrukkelyke verklaaring, of ſtilzwygende verboden was. En dit wordt verſtaan, ſtilzwygende verboden te zyn, wanneer de Teſtateur de vervreemding der Goederen in 't geheel heeft verboden.

2) De aftrekking kan maar ééns geſchieden, in den eerſten Erfgenaam en verder niet; ten waare de eerſte Erfgenaam het recht van aftrekking niet hadde gebruikt; inwelk geval verſtaan wordt dat een tweede en verdere Erfgenaam, over de hand, zulks nog altyd mag doen.

3.) Die aftrekking heeft geen plaats, wanneer het Fideicommis tot godvrugtige oorzaaken is nagelaaten; zelfs niet in kinderen van het eerſte Lid.

4.) Zoodanig een Erfgenaam, die dit recht wil gebruiken, is in het navolgende gehouden:

(*a*) Dat hy, na den dood van den Teſtateur, Staat en Inventaris van de Nalaatenſchap doe maaken, maar echter, zoo hy zulks verzuimd had, zou hy daarom zyn *Trebelliaanſche Portie* niet komen te verlieſen. gelyk in de *Falcidiſche Portie*, door de Wet is gedecideerd.

(*b*) Dat hy voor zyn vierdepart gehouden is in de Schulden, maar niet in de Legaaten.

(*c*) Maar is hem iets gemaakt als een deel van de Erffeniſſe, *enz.* zoo moet dat mede in rekening komen; dan, indien boven het vierdedeel iets is nagelaaten als een deel van de Erffeniſſe, zoo is hy in de Schulden gehouden, voor zyn aandeel, maar in de maaking alleen, voor zoo veel hy beurde boven het vierdedeel.

(*d*) Doch is hem meer of minder dan de waarde van het vierdedeel gemaakt, niet als een deel der Erffeniſſe, maar als eene zonderlinge gift, zoo is hy niet gehouden in de Schulden, noch in de Legaaten, ten waare de Erffenis anderſints de Laſten niet konde draagen, want dan zou hy door de Crediteuren aangeſprooken kunnen worden.

(*e*) Zoo de Fideicommiſſaire Erfgenaam niet vrywillig de Erffeniſſe wil aanvaaden, en gerechtelyk daartoe geconſtringeerd moet

www.libtool.com.cn
moet worden, dan verlieſt hy daardoor zyne *Trebellianſche Portie*, en de Erfgenaam over de hand, trekt die in zyn plaats; doch dan is hy bevrydt van alle Laſten, en vermag de Legatariſſen en Crediteuren af te wyſen.

(*f*) Is mede gehouden, de genooten vrugten in zyn vierdedeel te laaten rekenen, mitsgaders de Prelegaaten, hem by Teſtament gemaakt, ten waare de Teſtateur uitdrukkelyk hadde gewild, dat de Erfgenaam die vry en onbelaſt vooruit zou trekken; maar geen *Donatie in ter. Vivos* wordt in de *Trebellianique Portie* toegerekend; doch den kinderen van het eerſte Lid, worden geene genooten vrugten in de *Trebellianique Portie* toegerekend.

5.) Kinderen van den eerſten Graad, met Fideicommis belaſt, vermogen eene dubbele portie af te trekken, naamelyk hunne *Legitime* en *Trebellianſche*, welke beide Portien de juiſte helft der Fideicommiſſaire Goederen uitmaaken, niettegenſtaande daar vyf of meerder kinderen zyn, gelyk in Holland verſtaan wordt; maar in Frieſland wordt het anders gepractiſeerd, zoo dat wanneer 'er vyf kinderen zyn, met een generaal Fideicommis bezwaard, dan trekken zy eerſt de helft voor de Legitime, en in de wederhelft een vierdepart, zynde één en een half deel te ſaamen uitmaakende, zeven en een half in de twaalf deelen der Nagelaatene goederen.

6.) Wanneer een Kind met een Generaal Fideicommis is belaſt, zoo kan noch mag zyne *Legitime* en *Trebellianique*, niet door de Ouders of Grootouders verboden worden. Maar een Kind, eerſt in de *Legitime Portie* geïnſtitueerd zynde, zoo ſtaat het den Teſtateur vry, om de verdere overſchietende goederen, met ſpeciaal Fideicommis te bezwaaren, en aan zoodanig een Kind te verbieden, de *Trebellianique Portie* daarvan af te trekken.

7.) Het ſtaat in 't vermogen der Kinderen, wanneer de Ouders de Goederen op hen Fideicommis gemaakt hebben, met verbod van eenige aftrekking van de *Legitime* of *Trebellianique Portie* te doen, daarin te beruſten, of daarvan te renuncieeren; want niemant behoeft iets te aanvaarden ten behoeve zyner Crediteuren.

8.) Daarentegen vermogen de Crediteurs, de *Trebellianique Portie* van hunnen Debiteur te verkoopen; als die overleden is, zynde eene Actie die hem in zyn leeven heeft gecompeteerd, en na zyn' dood onder de goederen van zyn boedel begreepen zyn.

9.) Als een Kind onder het *Aasdoms-Verſterfrecht* zyn Vader inſtitueert, met laſt van Fideicommis, dan valt het bedenkelyk, of aan denzelven, boven de *Legitime* nog de *Trebellianſche*

ſche Portie toekomt. Veelen zyn van gevoelen dat die aan den Vader zou toebehooren; maar omtrent de Moeder wordt eenparig verſtaan, dat eene Moeder met Fideicommis belaſt zynde, de *Trebellianique Portie* niet competeert: waarom het ruim zoo redelyk is vaſt te ſtellen, dat de *Trebellianique Portie*, alleen door de nederdaalende, maar niet door de opklimmende Erfgenaamen kan getrokken worden.

10.) Deeſe Portie kan niet geëiſcht worden, als van die geen, welke de poſſeſſie der goederen heeft gehad.

TREE-RAD. Zoo heet in de Mechanica een Perpendiculair Rad, wiens As of wel horizontaal legt, maar de Peripherie van binnen met kleine Dorpels, trapswyſe voorzien is, zoo dat een Menſch of een Paard, &c. gemakkelyk daarin ſtaan en gaan kan; ja door dit laatſtgemelde bekomt dit Rad zyne beweeging, dat men daardoor met weinig kragt, een grooten laſt kan ligten en omhoog brengen. Gevolglyk geeven deeſe Raderen by het Bouwweeſen veel nuts. In de Zeeſteden bedient men zig zoo wel daarvan by de kraanen, om de ſtukgoederen in- en uit de Scheepen te laaden. De berekening van dezelven vindt men in JACOB LEUPOLDS *Theatro Machinarum Generali* § 272 *ſeqq.* en dezelve komt naar de Wetten van den Hevel of Hefboom op de Proportie van den As aan, alsmede op de grootte van het Rad, en eindelyk op de zwaarte van den Menſch of het Dier, welke aan dit Rad de beweeging moeten geeven. Een volwaſſen Man weegt echter niet ligter dan een Centenaar, maar in 't gemeen $\frac{1}{2}$ tot $1\frac{1}{2}$ Centenaar, hoewel men ook Menſchen vindt die meer dan twee of drie honderd ponden zwaar zyn. Een Paard weegt omtrent 8 tot 12 Centenaars. Een volwaſſen Bul of Buffel-Os heeft omtrent dezelfde zwaarte. De applicatie van deeſe Machine beſchryft gemelde JACOB LEUPOLD *d. l.* § 194. *ſeqq.*

TREFLE. Dit is een viervoetig Dier 't geen eerſt voor omtrent dertig jaaren bekend is geworden. Het onthoudt zig omtrent de Kuſt van Tempie, tuſſchen Nieuw-Orleans en Mexico. Deeſe Kuſt is ongenaakbaar, omdat de Zandbanken die voor haar geplaatſt zyn, zeer verre in Zee uitſpringen en de Scheepen het naderen beletten. De Spanjaarden die op deeſe gevaarlyke kuſt Schipbreuk geleden hebben, die door Wilden bewoond wordt, welken zeer wreed zyn, en geen de minſte omgang met hunne Nabuuren, de andere Wilden hebben, zeggen dat de *Treſle* een zeer zeldſaam Dier is. Het leeft van Kruiden. Zyne boventanden zyn niet van elkander geſcheiden. De ryen tanden beſlaan een kring van anderhalven voet. Ieder der ondertanden is drie duimen breed. De grootte van dit Dier evenaart die van een Rhinoceros,

op

www.libtool.com.cn
op een agtſte gedeelte na. Het is noch zoo lomp noch zoo zwaar in zynen gang niet. Zyn hals is kort en zyn kop in één gedrongen. Zyn Muil heeft de gedaante van een klaverblad. Zyne voeten, beenen en hair gelyken naar dezelve deelen der Oſſen, en zyne gedaante komt die van dit Dier zoo naby, dat, zoo hy hoornen had, men hem voor eene ſoort van Wilden Os zou aanzien.

TREGTER. Zie het Artykel INFUNDIBULUM.

TREGTER. Een Werktuig waarvan men zig eertyds bedienede, om het Brandyſer op het Nagelbeentje te geleiden in de handgreep der Traanfiſtel, om het beenbederf daarvan onder te brengen, en de traanen eenen nieuwen weg te verſchaffen. Deeſe Trechter was van Staal. Zyn Paviljoen had zeven Linien middellyns; zyn ondereinde twee en een half; deszelfs uiteinde was ſchuins uitgewerkt om zig te ſchikken naar de ſchuinſte vlakte des Beens. De lengte des Werktuigs was omtrent anderhalven duim. Het wierd gehouden met een plat handvatſel, dat uit dezelfde ſtoffe gemaakt, en op de zyde des Paviljoens vaſt geſoldeerd was. De meeſte Heelmeeſters bedienen zig niet meer van het daadelyke Brandyſer, noch bygevolg van deeſen Tregter in die Ziekte, uit oorzaak der Ontſteeking, en andere daaruit voortkomende Toevallen.

TREGTERSWYSE KRAAKBEENDEREN. *Cartilagines aryteno'idea.* (In de *Anatomie*) De naam van twee vrye onregelmaatige Kraakbeentjes, die zeer veel tot het maakſel des Lichtwegs doen. Zy verbeelden, te ſaamen vereenigd zynde, het Tuitje van eene Lampetkan? Zy zyn geplaatſt agter het ſchildswyſe kraakbeen; maaken het agterdeel des ſtrots uit, en articuleeren door een breed en dik voetſtuk, met het agterſte en bovenſte gedeelte des ringswyſe kraakbeens. Beide hebben zy een Aanhangſeltje, dat dikwils zeer beweeglyk is, en waaraan den naam van hoorn gegeeven wordt. Zy krommen agterwaarts en een weinig naar malkander. Zy maaken met haare binnenranden eene ſoort van ſpleet.

TREGTERTJE IN DE HERSSENPAN. Zie het Artykel SCYPHO.

TREILLAGEN. Zoo worden Staketſels genaamd, van kruislings over malkander geſpykerde Latten, *enz.* tegens welken eenige Boomtjes worden aangelegd.

TREK of TOOG. Zoo heet by het Marktſcheiden het Meeten, en in het byzonder de GROEFTREK, omdat dezelve in de Groef geſchiedt, daar men naamelyk naar den hoek, het vallen, ſtygen en ſtryken van den Gangen afmeet en aanteken. Indien men zulks egter aan den dag, buiten de Groef doet, zoo noemt men dit meeten een DAGTREK, 't welk daarin

daarin beſtaat, dat men in het vrye veld het ſtryken van de onderaardſche Gangen aantekent en aantoont, hoe ver deeſe of eene andere plaats, volgens de zygerdiepte gaat en treft. Het voornaamſte dat hier by waar te neemen is, bevat VOIGTEL, in zyne *Marktſcheidkonſt*, p. 100, in de volgende negen poincten: 1.) Dat men by het Aftrekken van eene lange ſtolle, op dewelke weinig Luchtgaten nedervallen, telkens omtrent de 60 Lachters, eene bekwaame plaats in een verſchen ſteen, een teken doet hakken; vervolgens de *Oertringen* of plaatſingen van deeſe Tekens aan den dag brengt, aldaar Steenen met even diergelyke Tekens oprigt en dezelven mede op de Plans tekent, om, ingeval in het toekomende naar andere *Zechen* van deeſe Stolle, vleugelplaatſen gedreeven moeſten worden, men zig daarna zoude weeten te gedragen of te voegen. Maar indien aan den dag verſcheide Luchtgaten naar beneden op de Stolte gaan, zoo is het kenbaar genoeg werwaarts de Stolte gaat. 2.) Wanneer met eene verdeelde Snoer van baſt, *enz.* afgetrokken moet worden, zoo moet dezelve, eer men begint naauwkeurig naar den Maatſtok afgemeeten, en geduurende den trek, voor vogtigheid of nat bewaard worden, zoo wel, 3) wanneer in het trekken iets overgezet of aangemerkt moet worden, in welke Lachters van de Snoer dit geſchiedt. 4.) Moet men opletten of de hoofdgang, waarop de Strekken of Stollen, welken men aftrekt, gedreeven zyn in haar uur, en van eene zyde tot de andere in haaren regten val blyft of niet, 't welk omſtandig aangemerkt moet worden. 6.) Alhoewel een Marktſcheider voor onſchuldig gehouden wordt, indien hy by het uitrechten, kuilen en gangen ontmoet, zoo is het nochtans ten hoogſte noodzakelyk, dat hy zig alvoorens naauwkeurig informeert van het vallen der gangen, dewelken hy aftrekken moet, ten einde hy een zoo veel te beter bericht geeven kan. 6.) Is het zeer goed, dat een Marktſcheider eer dat hy trekt, eerſt in de Groef vaart, en aldaar onder anderen kennis neemt, op welke wyſe de Snoer, voornaamelyk in de Schachten, dusdanig aangeſchroefd kan worden, ten einde met de Inſtrumenten des te gemakkelyker te kunnen bykomen, en daardoor alles naauwkeuriger in acht te neemen. 7.) Moet de Snoer telkens vaſtgeſchroefd, maar indien geen hout in de Groef ware, zoo ſtyf en vaſt als het mogelyk is met de hand aangetrokken en gehouden worden. 8.) Moet de waag by eene iegelyke Snoer, zoo veel mogelyk, in het midden gehangen worden, te weeten, daar men op Stollen of Strekken aftrekt. In Schachten integendeel wordt de Waag aan de beide Enden van de Snoer, naamelyk van agter en van vooren gehangen. 9.) Indien iets zeer accuraat of naauwkeurig

www.libtool.com.cn

keurig afgetrokken moet worden, zoo neemt men in 't gemeen twee Snoeren, te weeten de eene van vlas en de tweede van geel koper. De eerſtgemelde wordt vaſtgeſchroefd en met de tweede meet men de eerſte, &c.

TREK-BANDEN of WIELBANDEN. Zyn yſeren Banden, die de Scheenen en Velgen van de Raderen, aan de Laffetten te ſaamenhouden, en dezelven worden met een Treknagel aanéén geklemd. Deeſe banden zyn of enkele, naamelyk aan kleine Laffetten Wielen, of dubbelden, te weeten by groote Wielen.

TREKKAS. Is in den Tuinbouw eene Kas, met ſchuins opſtaande glaſen Deuren, waarin men Abrikooſen, Perſikken, Ananaſſen, Meloenen, enz. trekt, ten einde vroeg in het voorjaar van dergelyke Vrugten voorzien te zyn. Zie het Artykel BROEIBAK.

TREKKEN. Gouddraadtrekken, Zie onder het Artykel GOUDDRAAD.

TREKKENDE MIDDELEN. *Attractiva.* Zyn de zulken, die ergens opgelegd zynde, de vogten en Geeſten van binnen het Ligchaam naar buiten trekken.

TREKSCHUITEN. Zyn in de Nederlanden, voornaamelyk in Holland de Schuiten, die de Reiſigers langs de Vaarten, van de eene plaats naar de andere brengen; op gezette Uuren vaaren en aankomen, en door Paarden getrokken worden.

TREKSEL. *Infuſie.* Is eene bereiding van Geneesmiddelen, 't geene geſchiedt door het opgieten van water, om dit door zyne Zouten te vullen, en 'er nog andere Stoffen uit te trekken.

TREKYSER. Is een Werktuig van de Tuiniers, zynde een puntig yſer, met een houten handvatſel, van vier of vyf voet lang, dat meeſt gebruikt wordt, om de Parterres, *enz.* af te tekenen.

TREMBLOOT. Zoo worden zekere Vogels genaamd, zoo groot als Kwakkelen, op het Eiland *Aves*, in het Zuiden van de Weſtindien, die de Vleugelen zonder ophouden op- en nederſlaan.

TREMOLANTE. Zoo noemen de Italiaanſche Glaſenmaakers het ſidderend Koper of Meſſing, het welke zy calcineeren, en daarmede aan het glas eene ſchoone blaauwe kleur geeven. In de Orgels is *Tremulant* een beevend geluid van eene Pyp.

TREMOLO. Zoo wordt in de Zang- en Speelkunſt, het ſterk beeven der ſtem, by eene groote Noot, die de naaſte *Claves* mede raakt.

TREMOR. Zoo wordt die ſchudding of beeving genoemd, dier,

www.libtool.com.cn
diergelyke by koortſen, of wegens het verminderen der krag-ten, by oude Lieden beſpeurd wordt.

TRENCHÉE. Zie het Artykel TRANCHÉE.

TRENCHEEREN. Wordt wel ſomwylen in het algemeen voor doorſnyden en ontleden gebruikt; maar eigenlyk betekent het Spyſen voorſnyden, en cierlyk op aanzienlyke Maaltyden voor-dienen. Aangezien nu de oogen der aanzittende Gaſten meeſt op den Voorſnyder gericht zyn, zoo wordt vereiſcht dat hy die konſt wel verſtaa, en daarmede onbeſchroomd weete om te gaan; het zy hy deeſe bekwaamheid aan houten en met draaden ſaamenhangende Modellen, het zy aan allerlei Spy-ſen aan zyne particuliere Tafel geleerd heeft. Bovendien moeten ook de Trencheermeeſters, hunne Leerlingen onder-wyſen de Servetten op allerlei wyſe cierlyk te vouwen, en allerlei Fruit of Ooft, in verſcheide konſtige Figuuren te ſnyden.

TREPAAN. Eene ſoort van yſeren of ſtaalen Boor, geſchikt om in de rondte te zaagen, en de Beenderen te doorbooren, voornaamelyk die van het Bekkeneel. Daar zyn twee ſtuk-ken aan dit Werktuig waar te neemen, de Boor of Trepaan zelve en de Beweegboom, waarin dezelve geſtooken wordt, en die denzelven onderſteunt. De Trepaanen worden in drie ſoorten onderſcheiden, naamelyk in eene *Afſchilferende*, *Doorboorende* en eene *Gekroonde*, zie hier de beſchryving die de Heer COL- DE- VILLARS 'er van geeft.

De *Afſchilferende* is gelyk aan de Kelderboor, daar de Wyn-kuipers den Wyn meê ontſteeken. Zyn onderſte gedeelte is eene ſoort van Lemmer, niet regt vierkant, een duim lang, omtrent zes linien breed, op de zyden ſnydende, en op het einde ſchuins en geſleepen gedraaid van de regter naar de linkerzyde. Uit het midden van het ondereinde deſes Lem-mers komt een punt- of boor-yſertje voort, eene Linie lang, ſpitswyſe, van beide kanten ſchuins afſnydende. Het dient voor een ſpil tot het Werktuig. Het wordt met den Beweeg-boom die aan alle Beenbooren gemeen is, vereenigd. Met deeſe Beenboor wordt een groot gat in het Been gemaakt, om daar de waggelende Plaatjes uit te neemen; maar het is weinig in gebruik, ten zy in de Beengezwellen.

Het perſoratief of *doorboorende* Trepaan, wordt dus genoemd, omdat het niet dient dan om te doorbooren. Het verſchilt van het Afſchilferend hierin, dat zyn lemmer ſpitswyſe is, gelyk het Yſer van eene Lens of Piek. Deszelfs gebruik is om daadelyk een Gat te maaken, om 'er de Pyramide van de Kroonboor op te zetten. Het dient ook om de geexoſtoſeerde beenderen op veele plaatſen te doorbooren, om vervolgens

met

met den Bytel en looden Hamer, de Beengezwellen weg te neemen.

De *gekroonde* Trepaan vertoont met zyn ondereinde eene kroon van Zaagtanden. Het is een ſtaalen ſtaafje, dat eene foort van een rond Maatje, binnen en buiten kegelswys van gedaante, onderſteunt; hetwelk omlaag met de ſnydende tanden uitſteekt, die eene kringswyſe Zaag uitmaaken. Deeſe kroon is naauwer aan haar einde dan by het Staafje, opdat het ſtuk dat gezaagd wordt, 'er gemakkelyk in opklimmen kan, naarmaate het vordert, en dat men het gemak heeft de Panboor op de eene en andere zyde te doen werken, om gelyk te zaagen. Haare diepte is omtrent zes Linien; de breedte verſchilt; want daar zyn groote, middelmaatige en kleine Kroonen. De middellyn van de grootſte is van negen of tien Linien aan haaren bodem, en zeventien aan het begin. De anderen verminderen naar evenredigheid. In den bodem van de kroon, loopt, van de regter zyde naar de linker, een ſpits, de *Diamant* genaamd, gemaakt als eene eironde of vierkante Priem, met zyn ondereinde uitloopende als een Slangentong, ſnydende op de zyden, puntig even als de doorboorende Trepaan, en een weinig langer dan de kroon. Zyn boveneinde is eene Schroef van drie Linien hoog. Deeſe Diamant klimt en daalt door middel van eenen ſtaalen Sleutel, die een eironden of vierkanten koker is, ten minſten derdehalven duim lang, om den Diamant naauwkeuriger te ontvangen en te omvatten, en eindigende met een Oog of Klaverblad, dat tot een handvatſel dient. Men laat den Diamant in de pyp van deeſen Sleutel gaan. Men draait naar de regter van de linkerzyde om hem te doen opengaan, en van de regter naar de linkerzyde om hem weg te neemen. 't Gebruik des gekroonden Trepaans is om eene opening in het Bekkeneel te maaken, om uitgang aan het Bloed te geeven, of aan den Etter, op het harde herſſenvlies of brein uitgeſtort; om Abſceſſen in de holligheid der lange Beenderen te openen; om het Borſtbeen; in geval van uitſtorting op het middelſchot, te doorbooren, om vreemde Ligchaamen, in de Beenderen vaſtgehegt, weg te neemen; om Splinters of ſtukken der ingedrukte Beenderen uit te ligten.

De Beweegboom, die voor al de Trepaanen dient, is gelyk aan de Boor der Schrynwerkers en Slotemaakers. Hy is geſchikt om alle de verſchillende Beenbooren te ontvangen, en verdeelt zig in drie deelen. Het bovenſte gedeelte heeft 'er twee, waarvan het eene een ſterk gepolyſt agtkantig geſneeden ſtuk Staal is, dat eene Grensſcheiding (*Mite*) heeft, waarop het handvat ſteunt, dat van Ebbenhout of Yvoor gemaakt is, en gelykt aan eenen kleinen welgedraaiden rot-

ting.

tingknop, uitgezonderd dat de top is eene ſchroef, die niet weêrſtreevig is, en dat zy doorboord is, om eene Buis te maaken, die van het eene tot het andere einde gaat. Het is dat gedeelte, dat de *Noot* des Beweegbooms genoemd wordt. Het tweede deel is de hoed of appel, van Ebbenhout of Yvoor, dat het bovenſte gedeelte van deeſe *Noot* dekt.

Het onderſte gedeelte van den Beweegboom is, 't geen de Slotenmaakers *l'Oeil* of het *oog* noemen. Het voert den naam van *Kas* of *Doos*. Zyne uitholling moet altyd vierkant zyn en eene Springveer hebben, om 'er het Staartſtuk der Beenbooren in vaſt te hegten. Uitwendig is het hoekig gevyld, gelyk het bovenſte deel des Beweegbooms.

Het derde deel van den Beweegboom is het Handvat. Dat verbeeldt een ongeſchikten geronden Boog, wiens uiteindens met het voetſtuk des ſteels en met de kas vereenigd zyn. Dit handvat is meer of min kunſtig gemaakt, volgens den ſmaak des Werkmeeſters. Het ſtuk alleenlyk dat oplettenheid verdient, is het draaiend balletje dat in zyn midden is. Dat is doorgaands van Staal, van eene elronde gedaante, en heeft omtrent een duim middellyns, en is vyf linien lang. Dit balletje moet aan zyn omtrek met Groefjes voorzien zyn, en van regtſtandige en evenwyde uitſteekſels, die, al vermeerderende, tot het midden des Bols gaan. Dit maakt het gebruik des Werktuigs gemakkelyker. Het moet ook om eenen As draaien. Dat verligt aanmerkelyk de werking van het Konſttuig; maakt de beweeging zagter, en vermoeit den Heelmeeſter minder.

TREPANEEREN. Eene opening die men maakt in de beenen van het *Cranium* of bekkeneel. Deeſe Konſtbewerking is ſtout en moeielyk, en de Ouden ondernamen ze maar zelden en dikwils in den uiterſten nood. Alle moeite die zy ziggaven om Raſpen, en zoo veele andere Werktuigen, tegenswoordig in het vergeetboek, uit te vinden, waren niet dan om het panbooren te ontgaan. Het moeſt hun onmogelyk zyn, eene indrukking des beens of eene kneuſing te herſtellen, en een ondergeſchooven ſtuk des Bekkeneels weder te regt te brengen, of zy moeſten zekere tekens van uitgeſtort bloed op- of onder het harde harſſenvlies hebben, om hen tot deeſe Konſtbewerking te bepaalen. Zy wagtten tot dat de toevallen hun gewis aantoonden, de onvermydelyke noodzaakelykheid om die te doen, en ſomtyds was het alsdan te laat. Indien, kort na dat het hoofd geſlagen of geſtooten is, de gekwetſte ter nedervalt en zyne kennis verlieſt, zoo is 'er gronds genoeg om hem te trapaneeren. Deeſe toevallen, komende terſtond op de kwetſing, toonen dat de ſchudding zwaar geweeſt zynde, aldaar uitgeſtort bloed moet zyn.

De

www.libtool.com.cn

De Panbooring is niet overal even gelukkig. Te Avignon en te Romen geneesen alle de Beenbooringen. Te Parys sterven 'er veelen aan; maar de omleggende plaatsen deeser Stad zyn voordeeliger. Allen sterven ze in het *Hôtel-Dieu* te Parys; waarschynlyk uit oorzaake der Luchtbesmetting, die op de vogten werkt, en daar rotting veroorzaakt.

Het is ook niet onverschillig de Trepaan hier of daar te stellen. Daar zyn plaatsen daar het onmogelyk is; daar zyn 'er ook daar het zeer gevaarlyk is te trepaneeren. De plaatsen daar het onmogelyk is om de Kunstbewerking te doen, zyn al de Beenderen die den grond van het Bekkeneel uitmaaken; de kloppende fontein der kinderen, ten opzigte van de geringe vastigheid der deelen; de Mamwyse uitsteeksels en de agterhoofdsbult. De plaatsen die gevaarlyk te openen zyn, zyn de Naaden, uit hoofde der vaten die zy bedekken; de holligheden van het Voorhoofdsbeen, omdat daar een vogt wordt afgekleinst, waarvan de uitvloeying de Wonden ongeneeslyk maaken zou; de Slaapen, uit oorzaake der Slaapspieren. Daarenboven, deese beenderen zig met haare naburige beenderen, door een schobagtigen naad, articuleerende, zou men gevaar loopen die in tweëen te deelen, zoo men daar een stuk van wilde wegneemen. 't Is dan de pligt van een verstandig Heelmeester, de plaats der Panbooring uit te kiesen, gelyk ook den tyd om die te doen, en wanneer de konstbewerking voorgenomen is; dat alles wel is overwogen denkt hy op alles dat hy bereiden moet, aan de zaaken die onder het Trepaneeren zyn in acht te neemen, en hoe hy zig na de operatie gedraagen zal.

Voor het Trepaneeren moet, als het doenlyk is, de Patient in eene Kamer, ver van de straat af, en van alle gewoel, in eene stille plaats gelegd worden, en daar hy vooral het slaan of luiden der Klokken niet hooren kan. Hy moet ook tegens de koude gewapend worden, en tegens de togten, en het vertrek diende ruim te zyn, ten einde de lucht minder aan bederf onderhevig zy.

Na dat gy de plaats hebt bepaald om het træpaneeren op te doen, moet uwe eerste besigheid zyn om het hair af te scheeren en eene kleine insnyding te doen door de *integumenten*, ten einde het *Cranium* te ontblooten, behalven het geene reeds door de wond gedaan is. De insnyding der *Integumenten* kan men kruissellings doen, of gelyk de Letters X, V of T, breed genoeg om de Kroon der Trepaan op het been te brengen. De wond kan verwyderd, en het bloeden gestopt worden, nadat de *integumenten* en het *perioſtium* afgescheiden en opgeligt zyn van het Bekkeneel, door het inbrengen van een groote menigte plukſel. Daarna moet een Compres van *Spirit. Vin.*

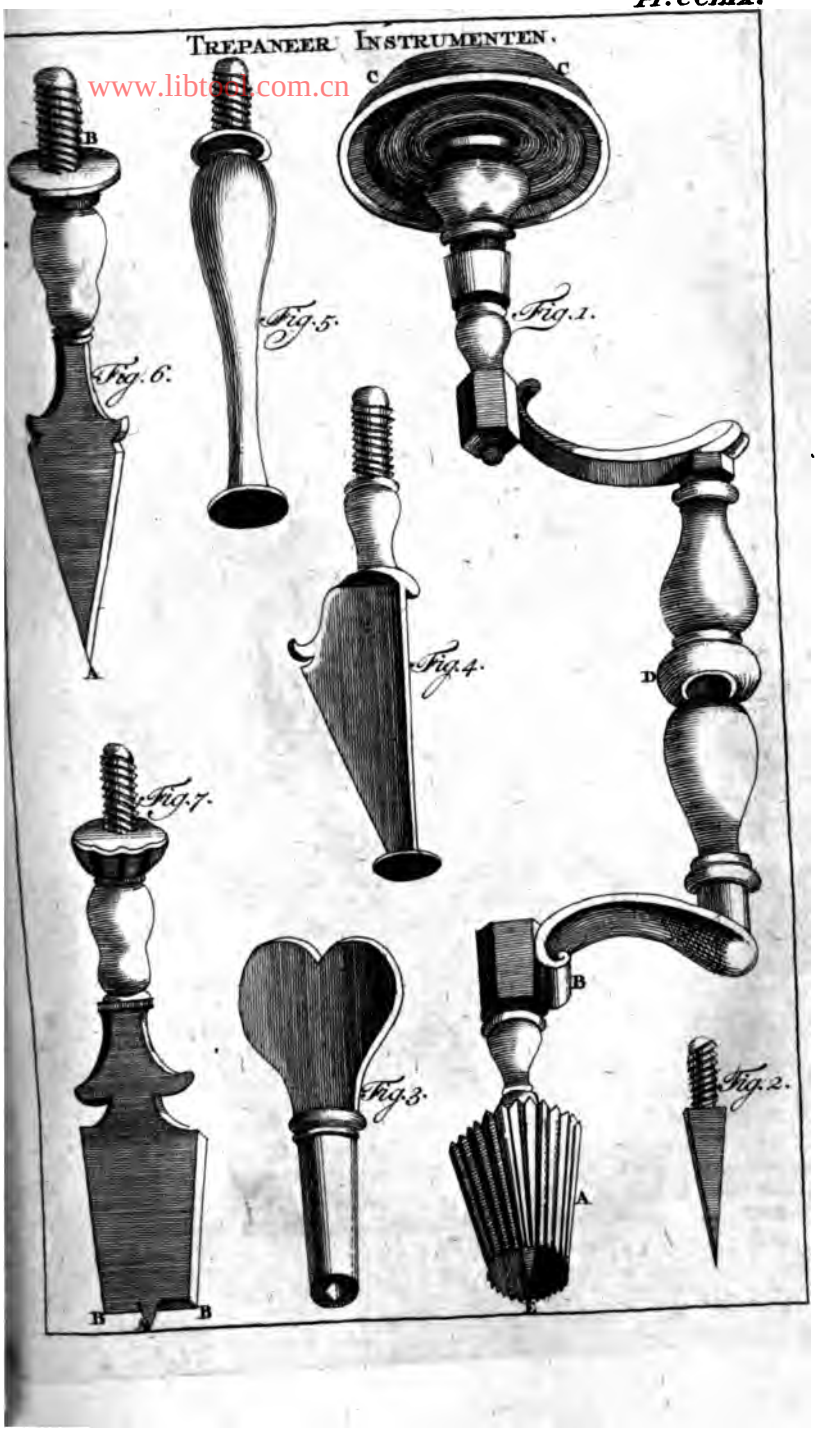
www.libtool.com.cn
Vin. Camphorat. aangebragt en doer het zakdoekbindſel vaſt gehouden worden. Alsdan kan men de Patient, indien het geval zulks toelaat, voor eene poos laaten ruſten, op dat het bloed geſtopt zy voor dat de Trepaan aangebragt wordt. Onder de toebereidſels of Inſtrumenten, die men by de hand moet hebben voor dat de Operatie gedaan worde, is het eerſte en voornaamſte de Trepaan met derzelver kroon, PLAAT CCLIX. *Fig.* 1. gemaakt in de gedaante van eene gemeene handboor die rond draait. De Kroon van dit Inſtrument, gemerkt A, is aan het benedendeel van het handvat B, verbonden door eene Schroef, waardoor ze aangedaan en afgenomen kan worden naar goedvinden, of opdat eene Kroon van een ander Maakſel zou kunnen aangeſchroefd worden. De Trepaan wordt onderſcheiden in Mannelyke en Vrouwelyke; in de eerſte van welken de Kroon voorzien is met eene ſcherpe punt E; maar wanneer de gezegde punt of pyramide, *Fig.* 2. door de Schroef, *Fig.* 3. uitgenomen is, dan wordt de Trepaan vrouwelyk genoemd. — Gy moet ook voorzien zyn van eene *Scalpel* van een byzonder maakſel, met een rond en plat hoofd, gelyk in *Fig.* 4. die de lenticulaare Scalpel genoemd wordt; waarby gevoegd wordt een ander Inſtrument, tot het trapswyſe nederdrukken van den *Dura Mater*, van gedaante gelyk *Fig.* 5. Ook moet men zig voorzien van een Perſoratief, *Fig.* 6. 't Welk geſchroefd moet worden in de holte B, van het handvat, *Fig.* 1. alsmede een Beſemtje en een Elevatorium of Been-opligter.

Het Inſtrument 't welk men Afſchilferende Trepaan noemt, dient ſomtyds om eenig hoekig gedeelte van het Been weg te neemen. Het wordt vertoond in *Fig.* 7. en wanneer het gebruikt wordt, moet men het ſchroeven in het handvat B van *Fig.* 1. ten einde te kunnen rondgedraaid worden: A is deszelfs punt; BB de Vleugels, die het Been ſchraapen, terwyl het Inſtrument rond gedraaid wordt.

Alle deeſe Werktuigen moeten in order geſchikt worden op een groote Schotel, tuſſchen twee gevouwen Servetten, zoo dat zy voor den Zieken verborgen zyn, die daarvan zou kunnen verſchrikken; dan legt men op een anderen Schotel, den toeſtel die tot het verband geſchikt is.

1. Worden 'er Penſeelen van Plukſel bezorgd. 2. Heeft men een Flesje witten Balſem of van Fioravanti. 3. Men voorziet zig van een Lepel en een weinig Rooſenhonig, om dien met den Balſem te mengen. 4. Twee lapjes Lywaat (*Sinderis*) het een van Linnen, het ander van Plukſel, geſchikt naar de opening van het gat der Panbooring. 5. Eenige Plukſelſtoppen. 6. Een Wiek, van grootte als het ontbloote deel des Bekkeneels, met een weinig Brandewyn. 7. Een

potje

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
potje ettermaakende Zalf. 8. Vier plukſel rolletjes, van middelmaatige grootte, en twee kleiner, met twee andere grooten, geſchikt om de zes anderen te dekken. 9. Een tangetje en een ſpatel om de Wieken ſpoediger klaar te maaken. 10. Moet men een Schoteltje Rooſenhonig hebben. 11. Een Hoofdpleiſter. 12. Een groote drukdoek. 13. Een Servet om het groote hoofddekſel te maaken, en 14 eindelyk een genoegſaam wyde wollen Muts, om dit alles, benevens het verbonde hoofd te dekken.

Alles dus geſchikt, wordt de Zieke in een behoorlyken ſtand geſteld. Het hoofd moet zoo gekeerd zyn, dat de mond zig omhoog bevindt, omdat de Beenboor loodregt ſteunen moet. Het bed wordt naar het midden der Kamer geſchooven, opdat een knegt aan het hoofdeinde blyven kan, om het hoofd met meer ſtevigheid te houden, op dat de Operateur zig daar plaatſe, zoo hy daar meer gemak vindt om te werken. Onder het hoofd van den Zieken wordt een kuſſen gelegd, waar onder men een ſterke kotte plank geſchooven heeft, opdat het geduurende de bewerking niet inzakke.

De Heelmeeſter neemt de Kroon, volgens den aart en de gedaante der wonde, ſtellende die op de plaats daar hy beſlooten heeft te booren, zeer zorgvuldig in acht neemende om de lippen der Wonde en van het Panvlies niet te raaken, die alsdan zeer pynlyk zyn, en hy zal deeſe Kroon eens of tweemaal omdraaien, om den omtrek te merken daar de Panboor zig moet bepaalen, en om daarvan het midden te weeten. Vervolgens neemt hy de Boor, die met Perforatief gemonteerd is, en ſtelt hem op de plaats, door de punt van den Diamant des Kroon-Trepaans gemerkt. Alsdan vyf of zes rondtens omdraaiende, maakt hy door een gaatje, eene halve linie diep, dienende om de punt des Diamants van de Kroon-Trepaan te ontvangen en hem zoo te geleiden, dat hy noch naar den eenen, noch naar den anderen kant wankelt. Wanneer het Perforatief van de Boor is afgenomen, ſteekt men in zyne plaats de Kroon-Trepaan, waarvan men zig bedienen moet, en dit wordt op de getekende plaats gezet. De Operateur houdt met de Linkerhand de Druif, waarop hy zyn voorhoofd legt; hy draait de Boor met de regterhand naar den kant die aan de tanden der Zaag is tegenovergeſteld, op dat zy ſnyden. Dan gaat hy zagtkens voort, tot dat de Kroon wat in het Been is ingegaan. Hy draait vervolgens raſſer en ieveriger in het begin, terwyl 'er niets te vreeſen is. Men moet gelyk draaien en zonder rukken, en als de Heelmeeſter geloofd omtrent eene linie te hebben uitgehold, zal hy de Kroon opligten, en met den Steutel de Diamant uitneemen, omdat die dan onnut is, en zoo men

www.libtool.com.cn
vergeet die uit te neemen, zoude het harde harſſenvlies kunnen geſtooken en beſchadigd worden. Dat gedaan zynde, wordt de Kroon weder in haare rondte geſteld, en daar wordt met draaien voortgegaan, tot dat men aan het Tafelſcheidſel gekomen is. Het rosagtige Zaagſel en het bloed dat daar gemeenlyk uitloopt, geeven genoeg te kennen dat men zoo ver gekomen is. De Kroon wordt hierop afgenomen. Zy wordt ſchoon gemaakt met een geſchikt borſteltje. Men neemt den Bodemtrekker en doet hem in het gat door den Diamant des Panboors gemaakt, zyne plaats bereiken, om door deszelfs hulp het ſtuk been uit te neemen, nadat het dikwils als het noodig zal weeſen, beproefd is. Na het gebruik van den Bodemtrekker wordt de Kroon weder opgezet, maar alsdan moet 'er niet meer ras gedraaid worden; de tweede tafel is al te dun om eene groote drukking te verdraagen. Dan wordt de Kroon veelmaalen uitgeligt om ze ſchoon te maaken. De rondte der Kroon wordt met den Tandeſtooker gepeild, om te weeten of de diepte gelyk is. Wanneer die ongelyk is, werkt men ſterker daar het Been minder is doorgezaagd; eindelyk volhardt men met de Kroon af te neemen, haar te reinigen het ſtukje met den Bodemtrekker te waggelen, en het Bekkeneel te peilen, zoo dikwils als zulks dienſtig geoordeeld wordt, tot dat het Bekkeneel ten eenemaal en gelyk doorboord is. Als het ſtukje byna niet meer houdt, kan het met een Myrtheblad worden uitgenomen. Wanneer 'er aan den grond der rondte kleine ongelykheden overblyven, die het harde herſſenvlies kunnen ſteeken en in zyne vermogens hinderen, zoo worden die met het linswyſe mesje afgeſneeden, met hetzelve rondom de rondte te draaien. Dan komt het bloed uit en vervalt het gat des Panboors; het brein zwelt op en de klopping der Slagaders van het harde harſſenvlies wordt gevoeld. Men is gewoon den Neus des gekwetſten te ſtoppen, hem zynen adem te doen inhouden, en met het linswyſe Mesje het harde harſſenvlies tegens het brein terug te duwen, om den uitgang des bloeds te bevorderen; doch zoo het van zelfs uitvloeit, gelyk veel gebeurt, zou men deeſe kleine aandoeningen by den Patient moeten ſpaaren, en geene drukking met den Herſſenbeſchermer (*Meninxgophylax*) doen; alleenlyk wordt 'er zorg gedraagen om het uitgeſtorte bloed met het Pluk-Penſeel weg te neemen. Zoo 'er groote kneuſingen en veele ſcheuren zyn, moet men twee, drie en meer Panbooringen doen, indien de nood het vereiſcht.

De Konſtbewerking geëindigd zynde, moet men niet wagten tot dat al het uitgeſtorte bloed is uitgevloeid. Het is genoeg dat

www.libtool.com.cn

dat het de rypheid heeft om zig door de opening alle oogenblikken te ontlaſten. Men reinigt het zoo veel mogelyk door Plukſel-Penſeelen. Tot de verbinding begint men met eenige droppels Balſem op het harde harſſenvlies te gieten; de Lepel vol Roſenhoning, gemengd met Balſem, wordt gewarmd; de ſtukjes Lywaat worden daarin gedoopt; dat van Linnen wórdt het eerſte op het harde harſſenvlies gelegd, en gelyk het grooter is dan het gat in het Bekkeneel, laat men het tuſſchen het Bekkeneel en het herſſenvlies gaan. Vervolgens legt men de Sindon van Plukſel; en eindigt met het gat door eene Stopwiek op te vullen. Het deel des Bekkeneels dat ontbloot is, wordt met eene Wiek, in Brandewyn gedoopt, bedekt, en de vier kleine plukſelrolletjes worden met het tangetje genomen, die men in het ettermaakend middel doopt, om het een na het ander op de vier lippen der wonden te plaatſen, waarvan het midden met twee andere middelmaatige plukſelrolletjes, ook in het ettermaakende middel gedoopt, opgerold wordt. Dan worden alle de anderen 'er op gelegd; twee andere grooten, insgelyks met het ettermaakende middel bedekt; vervolgens wordt 'er maatig gewarmden Roſenhoning overheen gedaan; dan wordt 'er een Pleiſter opgelegd; daarop een drukdoek; dan het groote hoofddekſel; en eindelyk een Muts. De Zieke wordt na dat alles in een behoorlyke ſtand gelegd; de beſte voor hem is van op de wond te liggen, om door deeſe overhelling, eene gemakkelyke uitvloeying aan het nog overgebleeven uitgeſtortte vogt te geeven. De Patient moet zig vooral ſtil houden; zelfs niet ſpreeken. Hy wordt twee of drie uuren na de Konſtbewerking Adergelaaten. Zyn voedſel moet niets dan Soepen zyn, die hy van vier tot vier uuren neemen zal, drinkende in die tuſſchentyden zoo veel Gerſtenwater als hem gelieven zal. De verdere geneeſing, het verbinden, de Dieet des Lyders, *enz.* wordt aan de bekwaamheid der kundige Heel- en Geneesmeeſters overgelaaten. Doch het is ondertuſſchen niet ondienſtig om aan den herſtelden Zieken te beſchermen, om de plaats der Panbooring zorgvuldig te beſchermen, of met goede Mutſen, of ook met een looden Calot te bedekken; gelyk dit laatſte veel in gebruik is.

TREPIGNER. *Cheval qui Trepigne.* Zoo zegt men van een Paard dat de *Volte* niet in acht neemt, maar zyne beweegingen of Tempi te kort maakt.

TRESSURE. (In de *Wapenkunde*) Een gebloemde of met Loofwerk gemaakte binnenrand van een Wapenſchild. Zie PLAAT CCLX *Fig.* 2.

TRET of TRED. De gang van een' Menſch of van een Paard.

www.libtool.com.cn

TRETRETRETRE. *Tratratratra.* Is een Dier op Madagascar. PARRUS noemt het *Tenacht.* Het is zoo groot als een tweejaarig Rund; heeft een ronden kop; een aangezigt gelyk een Menſch; en voeten gelyk een Aap. Het leeft zeer éénzaam en vliedt voor de Menſchen. De Inwooners ſchuwen het.

TREURBOOM. *Arbre triſte.* Is een Aſiatiſche Boom op Malabar, gelyk een Pruimboom. De bladen zyn week en wollig, gelyk Saliebladen. 's Nagts heeft deeſe Boom welriekende Bloemen en ſtaat zeer vermaakelyk. Maar zoo dra de Zon opgaat, vallen de bladen af en verdorren. Men vindt deeſen Boom ook op *Sumatra.*

TREURSPEL. *Tragedia.* ESCHYLUS wordt gehouden voor den Vader en uitvinder van het Treurſpel, waarvan THESPIS voor hem ſlegts een ruw ontwerp had nagelaaten. Het geene Eſchylus 'er gewigtigers by voegde was de vlugheid der Actie door de ſaamenſpraak der Acteurs die hy op het Tooneel invoerde; 't is het Spel der groote gemoedsdriften, en vooral van het medelyden en van den ſchrik, die de Ziele beroerende en folterende door een aandoenlyke of verſchriklyk Schouwtoneel, haar een zagt vermaak door die beroering en foltering zelve verwekken: 't is de keuſe van voorwerp, dat groot, verheven, vol belang is, in juiſte grenzen bepaald door de eenheid van de daad, van plaats en van tyd; eindelyk het is de leiding en de ordonnantie van het geheele ſtuk, 't welk door de order en door eene gelukkige aaneenſchakeling van intrigues, de Geeſt des Aanſchouwers opgetoogen houdt tot aan de ontbinding, welke hem zyne ruſt wedergeeft en hem vergenoegd weêr heenen zendt. Men telt ook nog onder de voornaame veranderingen welke Eschylus in het Treurſpel invoerde, dat hy zyner Acteurs Maskers of Mommen gegeeven heeft, wier gebruik men altyd behield in de Tooneelſtukken, zoo wel in Bly- als Treurſpelen.

TREVES. Een ſtilſtand van Wapenen. *Treves des Compliments*, is eene Spreekwys, die men tegens eenen Vriend gebruikt, om hem te beduiden dat hy in zyne Converſatien oprecht en openhartig handelen, en geene onnoodige Complimenten maaken moet.

TREVES-KAMER. Is een zeer pragtig vertrek op het Hof in 's Gravenhage, waarin de vreemde Miniſters en Afgezanten met de Gedeputeerden der Heeren Staaten-Generaal, dikwils hunne Staatsvergaderingen houden, en de gewigtigſte zaaken, als welken de verbindteniſſen, Oorlog, Vreden en diergelyken betreffen, onder elkander afhandelen. Deeſe naam heeft zy van de *Treves* of ſtilſtand van Wapenen, die in het Jaar 1609 tuſſchen Spanjen en de Republiek geſlooten wierd.

TRE-

www.libtool.com.cn

TREWIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *polyandria-monogynia* Klaſſe der Planten, hebbende geen *Corolla* naaſt de Kelk. Het Zaad is enkel, bolrond op de eene zyde, en hoekig op de andere. Zie PLAAT. CCLX. *Fig.* 3.

TRIANDRIA. In het Botaniſche Syſtema van LINNÆUS, eene Klaſſe van Planten, de derde in order; bevattende alle zoodanige Planten die tweeſlachtige Bloemen hebben, met drie Stamina of mannelyke deelen in ieder; waarvan de naam ontleend is,

TRIANGEL. Zie het Artykel DRIEHOEK.

TRIANGULAAR GETAL. *Numerus Triangularis*, *trigonalis*. Als een Polygonaal getal, 't welk uit de Somme van twee of meer getalen beſtaat, die in eene Arithmetiſche Progreſſie voortgaan, waarin het verſchil van de Leden 1 is. De Arithmetiſche Progreſſie zy 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 *enz.* zoo zyn de Triangulair getalen 1, 3, 6, 10, 15, 21, 28, 36, 45, 55; want $1+2=3$, $1+2+3=6$, $1+2+3+4=10$, $1+2+3+4+5=15$. *enz.*

TRIANGULARE OSSICULUM. (In de *Anatomie*) Het driehoekig Been, is dat geene 't welk tuſſchen de *Pyl* en *Lambda* of hoekige naad in het bekkeneel geplaatſt is. Dit been wordt als iets byzonders tegens de vallende ziekte aangepreeſen.

TRIANGULARIS LUMBORUM. Deeſe naam wierd weleer gegeeven aan eene Spier, die langs de Lendenwervelen, tuſſchen de laatſte der valſche Ribben, en den Kam der Darmbeens geplaatſt is. Zy wordt gemeener de uitwendige Lendeſpier genoemd.

TRIANGULARIS MUSCULUS. (In de *Anatomie*) *Driehoek-Spier.* Men geeft deeſen naam aan een Lipſpier, ter oorzaake haarer gedaante, welke die eenes driehoeks naby komt. Deeſe Spier hegt zig vaſt met haar ondereinde, dat het breedſte is, aan de uitwendige oppervlakte van het voetſtuk der onderkaak. Daar van daan vergaderen zig haare Veſelen al opklimmende, naar den hoek-las der Lippen, alwaar zy eindigen, nadat zy tuſſchen de Trompetſpier en groote Jukbeenſche geſloopen is. Deeſe Spier trekt den hoeklas der Lippen neder-en binnenwaarts. De Bootertandſche is haar tegenwerkſter.

TRIANGULARIS NASI. Men geeft deeſen naam aan een zeer dun Spiertje, dat zig van de onderwenkbraauwſche, waarvan het een vervolg is, uitſtrekt tot aan het beweeglyke Kraakbeen, 't welk de Vleugel van den Neus maakt, alwaar het met eene *Aponeuroſis* eindigt. Het wordt ook de voorſte en ſpitſe Spier genoemd.

TRIANGULARE STERNI, Sive STERNO COSTALES VERHEIEI. Men geeft deeſe twee naamen aan vyf paar

www.libtool.com.cn

Spieren, die ſchuins, by wyſe als bandjes, ter wederzyde het Borſtbeen liggen. Zy zyn door een hunner uiteindens vaſt, langs de onderſte helft des Borſtbeens, en met het andere aan het Kraakbeen der vyf laatſte waare Ribben. De loop van die deeſer Spieren, welken vanboven zyn, is ſchuinſer dan die der onderſte, welke byna dwars is. Het gebruik deeſer Spieren is om ter ademhaaling te dienen, met de vyf laatſte waare Ribben neder te haalen.

TRIANGULARIS VIRGÆ. Zy is ſomtyds zeer klein en ſomtyds dubbeld. Zy komt van het voorſte deel der Sluitſpier van den Aars, en plant zig in het agter en onderſte deel der watervoortdryvers, of van den bol der Schagt. RIOLANUS heeft alreeds deeſe Spier gehouden voor een gedeelte van den ſaamentrekker des Aars; doch LITTRE is de eerſte die haar erkend en beſchreeven heeft voor eene byzondere Spier. Zy ſchynt de Tegenwerkſter der Watervoortdryvers en opligters der Roede te zyn. Zy trekt de Roede na de uitſchieting neder- en binnenwaarts, en geeft daardoor aan het bloed eene vryer werking en loop.

TRIANGULATUM. Zoo wordt eene iegelyke vlakte genaamd, omdat dezelve in loutere Trieangels verdeeld, en derzelver inhoud daardoor gevonden kan worden.

TRIANGULUM ACUTANGULUM of *Oxygonium*. Een Scherphoekige Driehoek, wordt genaamd, die drie ſcherpe of ſpitſe hoeken heeft.

TRIANGULUM ÆQUICRURUM, of *Iſoceles*. Is een Driehoek wiens twee zyden, *Crura* of Schenkelen genaamd, elkander gelyk zyn.

TRIANGULUM ÆQUILATERUM. Een gelykzydige Driehoek, wiens drie zyden eene gelyke lengte hebben.

TRIANGULUM ÆREUM. (*Triplicitas Aërea.*) Dus noemen de Sterrekundigen de drie *Signa Aërea* of Hemelſtekens, de Tweelingen; Waag en Waterman.

TRIANGULUM AQUEUM. (*Triplicitas Aquea.*) Dus noemen de Aſtronomiſten de drie *Signa Aquea*, als Kreeft, Scorpioen en Viſſchen.

TRIANGULUM CURVILINEUM. Is een Driehoek, wiens zyden kromme Liniën zyn.

TRIANGULUM IGNEUM. Zoo worden genaamd de Ram, Leeuw en Boogſchutter.

TRIANGULUM OBLIQUANGULUM. Is een Driehoek, die geene regte, maar ſchuinſche hoeken heeft. Deeſe is wederom tweederlei, *Triangulum Acutangulum* en *Obtuſangulum*.

TRIANGULUM OBTUSANGULUM, of *Amblygonium*. Een ſtomp-

www.libtool.com.cn

ſtomphoekige Driehoek, wordt genaamd, inwelken een ſtompen hoek is.

TRIANGULUM PLANUM, of *Rectilineum*. Is een Driehoek, wiens drie zyden regte linien zyn.

TRIANGULUM RECTANGULUM of *Orthogonium*. Is een regthoekige Driehoek, en zoo wordt die geene genoemd, inwelke een *Angulus rectus* of regte hoek is. In deeſen Driehoek wordt de zyde, die tegenover den regten hoek ſtaat, *Hypotenuſa* genaamd. De twee andere zyden pleegen *Perpendiculum* en *Baſis* genaamd te worden.

TRIANGULUM SCALENUM. Een ongelykzydige Driehoek, wordt genaamd, in welken geene zyde met de andere, en bygevolg geen hoek met den anderen gelyk is.

TRIANGULUM SPHAERICUM. Is een Driehoek die van drie ſaamenloopende Boogen van drie groote Cirkels, hebbende eenerlei *Centrum* en eenerlei Diameter, op de vlakte van eenen kloot gemaakt wordt.

TRIANGULUM TERRESTRE. Dus worden de drie overige hemeltekens, als Stier, Maagd en Steenbok genaamd.

TRIANON. Is een, in een Boſch gelegen, ſchaduwagtig en laag Gebouw in Luſthoven, dienende om daarin eene verkoelende Lucht te ſcheppen. Het is doorgaands verre van het regte Luſthuis afgelegen. De Italiaanen noemen het *Caſini*, en hebben diergelyke nederige Huiſen byna in alle hunne Luſthoven. Hiertoe kan men tellen de zoogenaamde *Eremitages* in de Duitſche Luſthoven, zynde eensdeels ook van die eigenſchap, nogtans met dat onderſcheid dat de *Caſini* opzettelyk pragtig gebouwd worden, doch deeſen in diervoege dat ze veeleer een Kluiſenaars-Hutje vertoonen. Zoodanig een *Trianon* vindt men in Frankryk te *Verſailles* en *St. Cloud*, alsmede het zoogenaamde Huis in 't Boſch by 's Gravenhage; hoewel deeſe ſaamen, wegens haare groote, ook voor volmaakte Luſthoven mogen gehouden worden.

TRIARII. Waren de oudſte en beſte Soldaaten der Romeinen, ſtaande in de derde Linie en wordende maar in den uiterſten nood gebruikt; waarvandaan het ſpreekwoord ontſtaan is: *Res ad Triarios rediit*, dat is: de zaak is tot het uiterſte gekomen. Hun Hoofdman wierd *Pimipilus* genaamd.

TRIBALLI. Waren oude Volkeren in Neder-Myſien, tegenswoordig Bulgarien genaamd. Hunne Vorſten hebben eertyds te *Temore*, eene Aardsbiſſchoppelyke Stad gereſideerd.

TRIBOCCI. Duitſche Volkeren, die eertyds rondom den Elzas woonden, en door *Julius Cæſar* overwonnen zyn. Deeſe naam meent men dat zy zouden gekreegen hebben van 3 *Buchen* of 3 Beukenboomen, gelyk 'er ook nog tegenwoor-

dig een Dorp in den Elzas gevonden wordt; dat de naam zyns *dreijen buchen* voert.

TRIBRACHYS. (In de oude Dichtkunſt) Een voet, beſtaande uit drie Syllabes, en die allen kort; als *melius*.

TRIBULUSE AQUATICUS. Zie het Artykel NUX AQUATICA.

TRIBULUS TERRESTRIS. In het Franſch *Tribule*. Is een Kruid dat veele Stengels maakt, ter hoogte van een' voet. Deeſen liggen op den grond; zyn rond en kwaſtig, rood, ruig en getakt. De bladen groeien veelen aan een' Stengel, van gedaante byna gelyk Linzenbladen; voorts ruig. De bloesſem zit op lange ſteelen. Elk beſtaat uit vyf geele bladen, in de gedaante van eene Roos. Op den Bloeſſem volgt eene harde Vrugt, met veele doornen bezet, van gedaante omtrent gelyk eene Maltheeſer Ridderkruis. Zy beſtaat doorgaans uit vier of vyf ſtukken, inwelken drie of vier kleine holligheden, en in elk van dezelven een Zaadkorentje is. De Wortel is Veſelagtig. Dit Kruid groeit op het Veld, onder de Graanen; voornaamelyk in warme Landen. De vrugt heeft veel Olie en weeſenlyke Zout. Zy zuivert, opent, is een middel voor een Buikloop; om den Nierſteen te vergruiſen, en wederſtaat het vergift, tot een Poeder gemaakt en ingenomen zynde. De *Doſis* is van een Scrupel tot een Drachma. Deeſe vrugt, gekookt en het water in een Vertrek geſprengd, wordt gezegd de vlooien te verdryven.

TRIBUNAAL. Een hooge Gerichtſtoel in een Koninkryk of Souvereine Heerſchappye, waar naartoe van de laage Gerichten geappelleerd wordt, en in gerechtszaaken de laatſte uitſpraak geſchiedt. Diergelyke twee groote Tribunaalen heeft de Pooiſche Koning BAROTE, in het Jaar 1578, te Petricow en Lublin aangelegd. In Litthauen is diergelyk een Tribunaal in het Jaar 1581, door deeſen Koning ook opgericht geworden, 't welk nu eens te Vilna, dan te Novogorod, en dan te Minsk gehouden wordt. Het Koninklyke Zweedſche Tribunaal te Wismar in het Mekelenburgſche, is in het Jaar 1653 onder de regeering van Koninginne Chriſtina opgericht; en het Koninklyk Pruiſſiſche Tribunaal, over de aangewonnen Duitſche Provintien, heeft FREDRIK de I, Koning van Pruiſſen, in het Jaar 1703, te Berlyn aangelegd.

TRIBUNAL DE INCONFIDENTIA. Dus wierd het nieuwe en uit zeven Perſoonen beſtaande Gericht, te Madrid in Spanjen genoemd, 't welk PHILIPPUS de V, in het Jaar 1708, in Spanjen opgericht heeft, met dat oogmerk, om op alle verdagte Correſpondenten, en tegens de Franſche Regeering kwalyk gezinde Perſoonen naauwkeurig acht te geeven; zynde teſſens bevoegd, zonder eenige afhangkelykheid van een hoo-

gen

www.libtool.com.cn

gen Gerichtshof onderteltyke informatien van Executien tegens hen te neemen, en dezelve naar bevinding van zaaken aan lyf en leeven, have en goed te ſtraffen.

TRIBUNUS. Plebejaanſche Magiſtraats-Perſoonen, welken het Romeinſche Volk van den Raad met dwang begeerde, om de Beſchermers hunner Vryheden te zyn. In den beginne waren 'er maar twee; korten tyd daarna maakte men 'er vyf; eindelyk verkoos men 'er tien, een getal op het welke zy bepaald bleeven. Gelyk de eerſte Tribuni op den vierden December verkooren wierden, zoo wierd vervolgens denzelfden dag geſchikt tot de verkieſing van die Magiſtraaten, die alle jaaren geſchiedden in de *Comices* of vergaderingen by Stamme. Die Magiſtraaten wierden altyd uit het Volk verkooren, zoodanig dat geen Patriciaan met die bediening kon bekleedt worden, ten waare hy in de Plebejaanſche Order zig bevonden had. Een Plebejaan die Senateur was kon zelfs geen Tribun zyn.

De Tribuni des Volks konden den Raad vergaderen wanneer het hun goeddagt; maar zy konden 'er zelfs niet in komen. Zy bleeven alleenlyk zitten op de Banken, tegen over de deur daar den Raad vergaderd was, daar zy alles hoorden wat 'er gezegd wierd. Hun voornaamſte magt beſtond in het aankanten tegens de beſluiten van den Senaat en tegens alle de Acten der andere Magiſtraats-Perſoonen, door dat zoo beroemde Formulier: *Veto, intercedo*, dat is: *ik ſtel my tegen, ik begeer niet.* De kragt van dien tegenſtand was zoo groot, dat de geen die 'er niet aan gehoorzaamde, 't zy hy een Particulier, 't zy hy een Magiſtraats perſoon was, aanſtonds ter gevangkenis geleidt wierd, door eene ſoort van Gerechtsdienaar, met naame *Viator*, die altyd voor de Tribuns vooruit gingen; of men dagvaardde hem voor het Volk, als oproerig tegens de geheiligde Magt; want de Tribuns des Volks wierden als heilig geſchat, *Sacro Sancti.* Een ſmaadend woord tegens dezelven, wierd ten minſte geſtraft door de Verbeurtverklaaring der goederen van den geenen die zig daaraan ſchuldig gemaakt had. Wanneer de Tribuns zig niet aankanteden tegens de Decreeten van den Senaat, zoo ſtelde men onder aan de Acte de letter T, om hunne goedkeurig aan te duiden. Een enkele Tribun kon zig aankanten tegen het geene de anderen deeden, en door die aankanting vernietigde hy alle hunne verrigtingen. De Senaat bediende zig van dat middel, en tragte altyd om een der Tribuns op deszelfs zyde te krygen, om de Maatregelen der anderen te breeken.

In den beginne beſtond de eenigſte verrigting der Tribuns in het Volk te beſchermen tegens de Patriciaanen en tegens de Magiſtraatsperſoonen. Zy hadden het recht om eene Gevangenen

www.libtool.com.cn
TRICEPS PEDIS. Sommige Ontleedkundigen hebben deeſen naam aan de twee tweelingen en tongſpier van de kuit gegeeven, omdat zy alle drie zig weder vereenigen in eene gemeene vry bekende pees, onder den naam van Pees van Achilles, die aan het agtereinde des hielbeens eindigt.

TRICHADES. Zie het Artykel LYSTER.

TRICHECUS. *Manatus*, *Zee-koe*. Is een Afrikaanſch en Afiatiſch Zee-Dier van zeſtien of agttien voet lang, rond van den kop tot aan den navel, met een platten, breeden ſtaart, een grooten, monſtrueuſen muil, die wyd en van boven met lange, ruwe enkele haairen bezet is. De oogen zyn klein en donker; 't gezigt is zwak, maar het gehoor ſcherp. Het Dier is tandeloos, en zeer vreesagtig. Het komt niet op het Land, gelyk het Zeepaard, hoewel het ſomwylen aan de Oevers der Rivieren by laag water wel op het gras komt aaſen. Meeſt vangen de Negers de Zeekoeien, als zy op het water te ſlaapen liggen, wanneer zy ze met harpoenen dooden. Het vleeſch derzelven is niet onſmaakelyk en zy leveren eene ſoort van vet als Varkensreuſel, 't welk aangenaam is en vry lang kan duuren. Van de huid is een goed Leder te bereiden. In het hoofd zyn vier witte ſteenen, die men groote Geneeskragten toeſchryft, gelyk men de Ribben ook dienſtig acht in den bloedloop.

TRICHES. Dus noemt *Ptolomæus* drie wanſtallige Sterren by den ſtaart van de Leeuw, zynde de voornaamſte in dat geſternte, anders *Coma Berenices* genaamd.

TRICHESTRUM. (In de *Natuurlyke Hiſtorie*) De naam van eene ſoort van Teſſilia, van de Klaſſe der Seleniten, maar verſchillende zeer veel in gedaante en maakſel van de gemeene ſoorten.

TRICHIASIS. Onder deeſen naam zyn begreepen de Ziektens der Ooghaairen, en de handgreepen die daarop dienen gedaan te worden.

TRICHISMUS. Een naam die gegeeven wordt aan die ſoort van Beenbreuk der platte Beenderen, dewelke zoo dun is dat zy onzigtbaar is. In het Franſch zegt men ook *Trente Capillaire*.

TRICHOMANES. (In de *Botanie*) Is eene ſoort van klein Vrouwenhair of *Adiantum*. De Steel is zwart als haair, waarom men deeſe ſoort van Kruiden ook *Capillares* of de haairige noemt. De bladen groeien by paaren aan den ſtengel en draagen derzelver Zaaden op den rug, gelyk alle *Plantæ Epiphylloſpermæ* doen.

TRICHOPHYES. Betekent by ſommige Geneesheeren een middel 't welk de haairen doet groeien.

TRI-

www.libtool.com.cn

TRICHOSANTHES. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *monœcia-ſyngeneſia* Klaſſe der Planten, wier *Corolla* éénbladig is, verdeeld in vyf *Segmenta* en gewinkbraauwd. De *Stamina* zyn drie zeer korte *filamentæ*. De Vrugt is een langronde Appel. Deeſe ſoort bevat de Anguina van Micheli.

TRICHOSIS. Zie het Artykel TRICHIASIS.

TRICHOSTEMA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *didynamia-gymnoſpermia* Klaſſe der Planten, met eene éénbladige Klokvormige en Sikkelgedaantige Bloem. De *Stamina* zyn vier zeer lange Filamenten; en vier rondagtige Zaaden zyn in de Kelk begreepen.

TRICLINIUM. Eetzaal, was by de Oude Romeinen een Vertrek, waarin een lange tafel met drie banken, of veeleer Tafelbeddekens geſteld was, daar zy aanlagen en Maaltyd hielden.

TRICOISE. Is een tang of Smits nyptang, waarmede hy de Spykers afnypt, vooral eer hy ze omklopt.

TRICONGIUS. Is eene Maat van 18 *Sextarii*.

TRICOXAMERICANA. Is een Weſt Indiſch gewas, wiens loof dat van een Myrtenboom gelyk is, hebbende kleine witte Bloemen. De vrugt is gelyk Peperkorentjes; eerſt groen en naderhand zwart.

TRICUSPIDES. *Tricuspidales* en *Triangulares valvulæ*. Zyn driepuntige Klapvlieſen, die in het hart gevonden worden.

TRIDE. Dit woord betekent op het Ryſchool zoo veel als kort en ſnel.

TRIENS. Is het derde deel van een Apothekars pond, houdende vier Oncen.

TRIENS. Was by de Romeinen een ſtuk Koper Geld, doende het derde deel van het Aas. Het bedroeg omtrent drie penningen Franſche Munt. De *Triens* was ook een drinkvat, houdende 4 *Cyathes*.

TRIENTALIS. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *heptandria-monogynia* Klaſſe der Planten, met eene Stervormige éénbladige Bloem; derzelver Vrugt is eene droge, kloutronde en eenvakkige bes, bevattende veele hoekige Zaaden.

TRIERARCHEN. Atheenſche Magiſtraatsperſoonen, die met de zorg der Zeezaaken belaſt waren; om te waaken dat de Tribuns of de ryke Burgers de Oorlogſchepen bezorgden die de Republiek van nooden, en de koſten daartoe op hun gelegd had; om de Zeemagt in goeden ſtaat te houden. Wanneer een Burger ryk genoeg was om alleen een Oorlogſchip uit te ruſten, vorderde men zulks van hem, en ter zyner eere, noemde men hem ook TRIERARCH.

TRIETERIQUES. Feeſten ter eere van Bacchus, die alle drie Jaaren gevierd wierden. De nagt was de tyd welke men

aan

www.libtool.com.cn

aan die afgryſlyke plegtigheden wydde, in welken men zig aan alle uitſpoorigheden en ontugt overgaf.

TRIFOLIUM ACETOSUM. *Acetoſella. Onyx. Oxytriphyllum Alleluja*, groeit in Boſſchen, op vogtige plaatſen; ververſcht het bloed, ſtilt den dorſt en zoode der Maag; verſterkt het Hert en de Lever, en is bygevolg een middel voor allerlei ongemakken der Maag. Het wordt uiterlyk tot Zweeren en Fiſtels gebruikt.

TRIFOLIUM ACUTUM PRATENSE. Gemeene Klaver, groeit op welden en grafige plaatſen. De bladen en bloemen zyn een middel voor Gezwellen der Long, en witte Vloed der Vrouwelyke Sexe; uiterlyk voor Colyk en ongemakken der Oogen.

TRIFOLIUM AMERICANUM. Wordt alleen in Luſthoven, doch zelden gevonden; heeft ronde, getakte, ter aarde nedergebogene ſtengels, met donkergroene gekorven bladen, ſtaande drie en drie ſaamen. De witte Bloemen zitten op de wyſe van aairen by malkander.

TRIFOLIUM COCHLEATUM. Zie he. Artykel MEDICA COCHLEATA.

TRIFOLIUM DIOSCORIDES. Zie het Artykel LOTUS.

TRIFOLIUM FRUTICANS. Wordt insgelyks in Hoven geteeld: heeft tedere takjes, omtrent van drie voet, met drie ſmalle en kleine bladen; draagt op de Stengelen geele Bloemen. Het Zaad is breed en plat; de hulzen rond. De wortel is wit en lang.

TRIFOLIUM FIBRINUM. *Aquaticum*, *Antiſcorbuticum*, *Arthriticum*, *Hydropicum*, *Limonium pratenſe*. Is een voortreffelyk middel voor de Scheurbuik, Jicht en Waterzugt. Het groeit op een' vogtigen grond. De Wortel maakt veele afzetſels, meeſt groene, tedere en dikke bladen, altyd drie te ſaamen op eenen ſtengel. Van boven langhaairige, witte en hyacinthvormige bloemen, waarop kleine hulsjes volgen, inwelken kleine roodgeele Zaaden zyn.

TRIFOLIUM HEPATICUM. Zie het Artykel HEPATICA.

TRIFOLIUM PALUSTRE. Zie het Artykel TRIFOLIUM FIBRINUM.

TRIFOLIUM PRATENSE PURPUREUM. Heeft ook met de *Trifolium fibrinum* eenerlei kragt en werking.

TRIFOLIUM SPINOSUM CRETICUM. Van het Eiland *Creta* of *Candia* dus genaamd, wordt ook in Luſthoven geteeld, en heeft vierkante tot aan de aarde nederhangende Stengels. De bladen zyn dik en ſpits; de bloemen Violetbruin. Het Zaad is breed en zwart. Elk korentje ſteekt in een vyfkant knopje.

TRI-

www.libtool.com.cn

TRIFOLIUM FRAGIFERUM. *Fragaria.* Zie het Artykel AARDBEZIEN.

TRIFOLIUM MEDICUM. Zie het Artykel MEDICA.

TRIGA. (In de Oudheid) Betekent eene ſoort van Kar of Wagen, door drie Paarden getrokken wordende, waarvan de naam komt.

TRIGAMIE. Een derde Huwelyk, of de ſtaat van een perſoon, die ten derdemaale getrouwd is.

TRIGASTRICUS. Deeſe naam wordt gegeeven aan de Spieren, dewelke drie Vleeſchdeelen hebben, of drie buiken, die door een middenpees van malkander geſcheiden zyn.

TRIGAMINI en TRIMELLI. Drielingen, zyn als drie kinderen op eenen tyd en in eene baring ter Waereld komen.

TRIGLECHIN. *Juncago Tournefortii.* Is eene Plant die zeer veel naar het Gras gelykt, groeiende in de Moeraſſen. De bloemtjes zyn driebladig regelmaatig; groeiende langs den Stengel en gevolgd wordende door eene drievouwdige drooge vrugt.

TRIGLYPH. *Drieſpleet. Keepplank.* Zoo heet het groote Lid in de Doriſche Fries, 't welk met drie Spleeten, naamelyk met twee gebeele en twee halve vercierd is. Dus wordt dit Lid in 't gemeen aan de Doriſche Order, alleen als een Neven- of Bycieraadje, toegeeigend. Echter is hetzelve met GOLDMANN inderdaad voor een weeſenlyk Lid van alle Orders te houden, vermits hetzelve uit het Timmerwerk een Balkenhoofd voorſtelt, en in alle de zes Orders door zekere kentekens gemakkelyk kan onderſcheiden worden, gelyk hiertoe L. C. STURM, in zyne volkomen aanwyſing tot alle ſoorten van reguliere Pronkgebouwen &c. *Tab.* I. aanleiding geeft. De grondregelen, die by de verdeeling van deeſe Balkhoofden, en voornaamelyk by de Triglyphen waargenomen moeten worden, zyn de volgenden: Dat de tuſſchendieptens altoos ſchachtvormig zyn, of uit een regt Quadraat beſtaan; dat de breedte van de Triglyphen zelf tegens de hoogte eene goede verhouding heeft, zoodanig dat de breedte minder dan de hoogte zy, by voorbeeld, gelyk drie tot vier. En vermits de Triglyph eenen Balk of deszelfs hoofd voorſtelt, zo volgt hieruit, dat men geen van dezelven aan een hoek, alsmede geenen half of in eenen hoek tegens malkander gebroken of geboogen, voorſtellen kan. Daarenboven moet het midden van eene iegelyke Zuil, ook met het midden van de Triglyph overeenkomen. Ten opzigte van deeſe regelen is het geſchiedt dat men de Doriſche Order, voornaamelyk by zekere Zuilenwydte met veel moeite heeft weeten te gebruiken, en wel ſomtyds de Drieſpleeten in 't geheel daarvan weggelaaten heeft. L. C. STURM integendeel heeft in zyne aanmerkingen

www.libtool.com.cn
over DAVILER. p. 353. goede aanwyſing gegeeven, hoe men alle de zwaarigheden, by de Doriſche Order, nopens de Triglyphen voorkomende, overwinnen en te boven komen kan.

TRIGONŒCRATOR. *Dominis Trigori* of *Triplicitatis*. Dus noemen de Sterrekundigen de Planeet, die in een van de vier *Trigona* een regt boven den anderen heeft. Diergelyken hebben de Zon en Jupiter in het vuurige, de Maan en Venus in het aardſche; Saturnus en Mercurius in het luchtige, en Mars in het waterige. De Zon, Maan en Saturnus zyn *Domini diurni*; Jupiter, Venus en Mercurius zyn *Domini nocturni*.

TRIGONOMETRIA. Dat deel van de Geometrie, ſtrekkende om de zyden en de hoeken van Triangels te meeten.

De Trigonometrie is of Planiſch of Spheeriſch, ieder vanwelke wy hier verhandelen zullen.

TRIGONOMETRIA PLANA. Of dat geene 't welk de menſuratie van vlakke Driehoeken behelſt, wordt gemeenlyk verdeeld in *rectangularis* en *obliquangularis* of regthoekig en ſchoefhoekig.

1.) Eerſtelyk wegens de regthoekige vlakke Trigonometrie; indien in een regthoekigen Driehoek, ABC (PLAAT CCLX. *Fig.* 4. No. 1, de Hypothenuſe tot Radius gemaakt wordt, en daarmede een Cirkel beſchreeven wordt op het eene end, A, als een middelpunt; alsdan is het zeker dat BC de Sinus zal zyn van den hoek BAC, en indien met denzelfden Afſtand, en op het end B als een middelpunt, een Cirkel beſchreeven wordt, zoo is het klaar dat AC de Sinus zal zyn van den hoek ABC; indien daarom, in het algemeen, de hypothenuſe van eenen regthoekigen Driehoek tot Radius gemaakt wordt, zoo zullen de twee beenen de Sinuſſen zyn van derzelver tegengeſtelde hoeken. Zie de Artykels SINUS en RADIUS.

Wederom, indien in een regthoekigen Driehoek DEF (*Ibid.* No. 2.) een van de beenen, als DF, de Radius gemaakt wordt, en aan het uiteinde D (by een van de ſchuinſche hoeken, naamelyk die welke gevormd wordt door de hypothenuſe en het been, tot Radius gemaakt) als een Middelpunt, een Cirkel beſchreeven wordt; zoo is het klaar dat het andere been, EF, de Tangens zal zyn van den hoek in D, en de Hypothenuſe DE zal zyn de Secans van dezelve. Zie de Artykels SECANS en TANGENS.

De Koord, Sinus, Tangens, &c. van eenigen Boog of Hoek, in eenen Cirkel, is geëvenredigd tot de Koord, Sinus, Tangens &c. van denzelfden Boog in eenen anderen Cirkel: uit het welke, en uit het geene boven gezegd is, de Solutien

der

www.libtool.com.cn

der onderſcheidene gevallen van regthoekige Trigonometrie natuurlyk volgen.

Terwyl de Trigonometrie beſtaat in het bepaalen van hoeken en zyden van andere gegeevene, zoo ſpruiten daaruit verſchillende Gevallen voort; welken zeven zyn in regthoekige Trigonometrie, zynde als volgt:

I. Geval. De hoeken en een van de Beenen van eenen regthoekigen Driehoek gegeeven zynde, om alsdan het andere been te vinden.

Voorbeeld. In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 3.) regthoekig in B, veronderſtel het Been AB = 86 gelyke deelen; gelyke voeten, Yards, mylen, *enz.* en de hoek A = 33°, 40′; verkryg het andere Been BC, in dezelfde deelen met AB.

1. Geometriſch: trek AB = 86, van eene Linie van gelyke deelen; op het punt B, regt op de perpendicul BC; en, ten laatſte, van het punt A, trek de Lyn AC, maakende met AB een hoek van 33°, 40′; en de geproduceerde Lyn zal BC in C ontmoeten, en aldus de Triangel ſaamenſtellen. De lengte van BC zal gevonden kunnen worden door ze in uw Compas te neemen, en ze toe te paſſen op dezelfde Lyn van gelyke deelen, waarvan AB genomen was.

2. By Calculatie: Eerſtelyk, maakende de hypothenuſe AC tot Radius, zoo zullen de twee andere Beenen de Sinuſſen zyn van hunne tegengeſtelde hoeken, naamelyk AB de Sinus van C, en CB de Sinus van A. Terwyl nu de Sinus, Tangens, *enz.* van eenen boog in eenen Cirkel proportioneel is tot den Sinus, Tangens, *enz.* van denzelfden Boog in eenen anderen Cirkel, zoo is het openbaar dat de Sinuſſen van de hoeken A en C, in den Cirkel, beſchreeven door den Radius AC, proportioneel moeten zyn tot den Sinus van dezelfde Boogen of Hoeken, in den Cirkel, waarvoor de tafel van Artificieele Sinuſſen &c. gecalculeerd was; zoo zal de proportie tot het vinden van BC zyn:

S, C: AB:: S, A: BC.

dat is: gelyk de Sinus van den hoek C in de Tafels, is tot de lengte van AB of de Sinus van C in den Cirkel, wiens Radius is AC) zoo is de Sinus van den Hoek A in de Tafels, tot de lengte van BC (of de Sinus van denzelfden hoek in den Cirkel, wiens Radius is AC) De hoek A nu zynde 33°, 40′, zoo moet de hoek C zyn 56°, 20′; ziende daarom in de Tafel van Artificieele Sinuſſen, &c. voor de Sinuſſen van de twee hoeken, en in de Tafel van Logarithmus voor de Logarithmus van 86 tot het gegeeven been, zo zullen wy vinden, overéénkomſtig de voorige proportie voortgaande, dat het be-

www.libtool.com.cn

geerde Been BC, is 57, 28; en de Operatie zal ſtaan als volgt:

1. 93450	AB	86
9. 74380	S, A	33°, 40′.
11. 67830		
9. 92027	S, C	56°, 20′.
1. 75803	BC	57. 28.

Ten tweede. Maakende AB de Radius, zoo is het klaar dat BC, het begeerde Been, de Tangens zal zyn van den gegeeven hoek A, en zoo zal de Proportie tot het vinden van BC, wanneer AB tot Radius gemaakt is, zyn:

R: T, A:: AB: BC.

dat is gelyk de Radius in de Tafels, is tot de Tangens van den hoek A in dezelve, zoo is de lengte van AB of de Radius in de Schets, tot de lengte van BC, of Tangens van A in de Schets; ziende daarom in de Tafels voor de gegeeven deelen der voorgaande Proportie, en gaande daarmede voort overeénkomſtig dien regel, zoo zullen wy vinden BC te zyn 57. 28 als vooren, en de operatie zal zyn als volgt:

9. 82352	T, A	33°, 40′
1. 93450	AB	86
11. 75802		
10. 00000	Rad.	90°.
175802		57. 28.

Laatſtelyk, maakende BC, het begeerde Been, de Radius, zoo is het openbaar dat AB de Tangens zal zyn van C, en de Proportie tot het vinden van BC, zal zyn als volgt:

T, C: R: : AB: BC.

dat is, gelyk de Tangens van C	56°, 20′	10. 17648	
is tot de Radius	90°	10. 00000	
zoo is de lengte van AB 86		1. 93450	
		11. 93450	
		10. 17648	
tot de lengte van BC 57. 28.		1. 75802	

11. Ge-

www.libtool.com.cn

II. Geval. De hoeken en een van de beenen gegeeven zynde, om dan de hypotenuſe te vinden.
Voorbeeld: In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 4.) veronderſtel AB 124, en de hoek A 34°, 20′; bygevolg de hoek C 55°, 40′, verkrygt de hypothenuſe AC, in dezelfde deelen met AB.
1. Op eene Geometriſche wyſe: dit geval wordt uitgewerkt volgens dezelfde manier van het voorige; en de hypothenuſe, AC, wordt gevonden, door het neemen van derzelver lengte in uw Compas, en paſſende dit op dezelfde lyn van gelyke deelen, waarvan AB genomen was.
2. Door Calculatie: Eerſtelyk, maakende AC de Radius, zoo zullen wy de volgende Proportie hebben tot het vinden van AC, naamelyk:

S, C: R:: AB: AC.

dat is: gelyk de Sinus van C	55° 40′	9. 91686
is tot de Radius .	90°	10. 00000
zoo is AB . .	124	2. 09342
tot AC . . .	150 2	2. 17656

Ten tweede, maakende AB de Radius, zoo hebben wy deeſe Proportie, naamelyk

R: Sec. A:: AB: AC.

dat is: gelyk de Radius	90°	10. 00000
is tot de Secans van A	34° 20′	10. 08314
zoo is AB . .	124	2. 09342
tot AC . .	150. 2.	2. 17656

Dit kan insgelyks geſchieden zonder de hulp van de Secants; want terwyl R: Secans:: Co-S.: R; daarom zal de voorige Proportie zyn:

Co-S, A: R:: AB: AC.

dat is: gelyk de Co-Sinus van A	34°, 20′	9. 91686
is tot de Radius . .	90°	10. 00000
zoo is AB . . .	124	2. 09342
tot AC . . .	150. 2	2. 17656

Ten derde: Maakende BC de Radius, zoo hebben wy de volgende Proportie:

www.libtool.com.cn

T, C: Sec. C:: AB: AC.

dat is: gelyk de Tangens van C	55°, 40′	10. 16558
is tot de Sec. C	55°, 40′	10. 24872
zoo is AB	124	2. 09342
tot AC	150. 2.	2. 17656

Dit kan insgelyks geſchieden zonder de hulp der Secants; want terwyl T, : Sec.:: S,: R; daarom zal de voorige analogie gereduceerd worden tot dit, naamelyk:

S, C: R:: AB: AC

waar geene Secants verſchynén, en het helt mede met die in de eerſte Propoſitie van dit geval, daarom zullen wy de operatie niet herhaalen.

III. Geval. De Hoeken en de hypotenuſe gegeeven zynde, om alsdan een van de beenen te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 4) veronderſtel de Hypotenuſe AC = 146 en de hoek A = 36° 25′; bygevolg de hoek C = 53° 35′; verkryg het been AB.

1. Op eene Geometriſche wyſe: trek de Lyn AB naar goedvinden, en maak de hoek BAC gelyk tot 36° 25′; neem dan AC gelyk tot 146 van eene Lyn van gelyke deelen; laatſtelyk, van het punt C, laat vallen de Perpendicul CB, op de Lyn AB. Zoo is de Triangel gemaakt, en AB kan gemeeten worden van de Lyn van gelyke deelen.

2. Door Calculatie: eerſtelyk, maakende AC de Radius. zoo zullen wy de volgende Proportie hebben, naamelyk:

R: S, C:: AC: AB.

dat is: gelyk de Radius	90°	10. 00000
is tot de Sinus van C	53° 35′	9. 90565
zoo is AC	146	2. 16435
tot AB	117. 5	2. 07000

Ten tweede, maakende AB de Radius, zoo hebben wy de volgende Analogie, naamelyk:

Sec. A: R: AC: AB.

dat is: gelyk de Secans van A	36° 25′	10. 09435
is tot de Radius	90°	10. 00000
zoo is AC	146	2. 16435
tot A. B	117. 5	2. 07000

Dit

www.libtool.com.cn

Dit kan ook geſchieden zonder behulp der Secants; want terwyl Sec. : R: : R; Co. S. zoo kan de voorige propoſitie tot deeſe gereduceerd worden, naamelyk:

R: Co-S., A: : AC: AB.

Welke dezelfde is met de propoſitie in de eerſte veronderſtelling.

Ten derde veronderſtellende BC de Radius, zoo hebben wy de volgende Proportie, naamelyk:

Sec. C: T, C:: AC: AB.

dat is: gelyk de Secans van C	53°. 35′	10. 22647
is tot de Tangens van C	53° 35′	10. 13212
zoo is AC	146	2. 16435
tot AB	117. 5	2. 07000

IV. Geval. De twee beenen gegeeven zynde, om alsdan de hoeken te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 5) veronderſtel AB 94 en BC 56, begeer de hoeken A en C.

1. Geometriſch: trek AB gelyk tot 94, van eene Lyn van gelyke deelen, alsdan van het punt B trek BC, perpendiculair tot AB, en neem BC, van de voorige lyn van gelyke deelen, gelyk tot 56, laatſtelyk, vereenig de punten A en C met de ſtrakke lyn AC, dan is de Triangel ſaamengeſteld, en de hoek kan gemeeten worden door eene koordlyn.

2. Door Calculatie: eerſtelyk, veronderſtellende AB de Radius, zoo hebben wy deeſe Analogie, naamelyk.

AB: BC:: R: T, A,

dat is: als AB	94	1. 97313
is tot BC	56	1. 74819
zoo is de Radius	90°	10. 10000
tot de Tangens van A	30° 47′	9. 77506

Ten tweede, maakende BC de Radius, zoo hebben wy deeſe Proportie, naamelyk:

BC: BA:: R: T, C.

dat is: gelyk BC	56	1. 74819
is tot AB	94	1. 97313
zoo is de Radius	90°	10. 00000
tot de Tangens van C	59° 13′	10. 22494

www.libtool.com.cn

V. Geval. De hypothenuſe en twee van de beenen gegeeven zynde, om alsdan de hoeken te vinden

Voorbeeld: In den Driehoek DEF (*Ibid.* No. 6.) veronderſtel het been DE = 83, en de hypothenuſe DF = 126; verkryg de hoeken D en F.

1. Geometriſch: trek de Lyn DE = 83, van eene Lyn van gelyke deelen; en van het punt E, trek de Perpendicul EF: neem dan de lengte van DF = 126, van dezelfde Lyn van gelyke deelen; en zettende een voet van uw Compas in D, kruis met den anderen de Perpendicul EF in F: Laatſtelyk, vereenig D en F; en de Driehoek dus ſaamengeſteld, zoo kunnen de hoeken gemeeten worden door de koordlyn.

2. Door Calculatie: eerſtelyk, maakende DF de Radius, zoo zullen wy deeſe Proportie hebben, naamelyk:

DF: DE:: R: S, F.

dat is: gelyk DF	126	2. 10037
is tot DE	83	1. 91908
zoo is de Radius	90°	10. 00000
tot den Sinus van F	41° 12′	9. 81871

Ten tweede. Veronderſtellende DE als de Radius, zoo hebben wy de volgende Analogie, naamelyk:

DE: DF: R: Sec. D.

dat is: gelyk DE	83	1. 91908
is tot DF	126	2. 10037
zoo is de Radius	90°	10. 00000
tot de Secans van D	48° 48′	10. 18129

Dit kan verrigt worden zonder de hulp der Secants, want terwyl R: Sec. :: Co-S, : R, zoo zal de voorgaande Analogie deeſe zyn, naamelyk:

DF: DE:: R: Co-S, D.

welken hetzelfde antwoord geeven, met het afgeleide van de eerſte ſuppoſitie.

VI. Geval. De twee beenen gegeeven zynde, om alsdan de hypothenuſis te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek ABD, (*Ibid.* No. 7.) veronderſtel het been AB = 64 en BD = 56: verkryg de hypothenuſe.

1. Geometriſch; de conſtructie van dit geval wordt uitgewerkt door denzelfden weg als in het vierde geval, en de lengte van

www.libtool.com.cn

van de hypothenuſe wordt gevonden door dezelve in uw Compas te neemen, en ze toe te paſſen op dezelfde lyn van gelyke deelen, waarvan de twee beenen genomen waren.

2. Door Calculatie: dit geval eene ſaamenſtelling zynde van het tweede en vierde Geval, zoo moeten wy eerſt de hoeken vinden door het vierde, aldus:

AB: DB:: R: T, A.

dat is gelyk het been AB	64	1. 80618
is tot het been DB	56	1. 74819
zoo is de Radius	90°	10. 00000
tot de Tangens van A	41° 11′	9. 94201

Vervolgens door de tweede Caſus vinden wy de begeerde hypothenuſis dus:

S, A: R:: BD: AD.

dat is: gelyk de Sinus van A	41°, 11′	9. 81854
is tot den Radius	90°	10. 00000
zoo is het been BD	56	1. 74819
tot de Hypothenuſe AD	85, 05	1. 92965

Dit Caſus kan insgelyks op de volgende wyſe opgeloſt worden, naamelyk:

Van tweemaal de Logar. van de grootſte zyde AB	3. 61236
trek af de Logar. van de kleinſte zyde BD	1. 74819
dan ſchiet 'er over . . .	1. 86417

de Logarithmus van 73. 15; tot welke addeerende de kleinſte zyde BD, zoo zullen wy hebben 189. 15, wiens Logarithmus is 2. 11093

waartoe addeer de Log. van de kleinſte zyde BD	1. 74819
en de Som zal zyn . . .	3. 85912
waarvan de helft is . . .	1. 92956

de Logarithmus van de begeerde hypothenuſe.

Of het kan geſchieden door het addeeren van het vierkant van de twee zyden te ſaamen, en neemende de Logarithmus van die ſom, waarvan de helft de Logarithmus is van de begeerde hypothenuſe: aldus, in het tegenswoordige geval:

www.libtool.com.cn

het vierkant van AB (64) is	4096
het vierkant van BD (56) is	3136
de ſom deeſer vierkanten is	7232
waarvan de Logarithmus is	3. 85926
waarvan de helft is	1. 92963 = tot de Logarithmus van 85. 05, de lengte van de begeerde hypothenuſis.

VII. Geval. De hypothenuſe en een der beenen gegeeven zynde, om alsdan het andere been te vinden.
Voorbeeld: in den Driehoek BGD (*Ibid.* No. 8.) veronderſtel het been BG = 87, en de hypothenuſe BD = 142; verkryg het been DG.
1. Geometriſch: de conſtructie is hier dezelfde als in het Vde Geval, zynde dezelfde dingen gegeeven, en het been DG wordt gevonden door het neemen van deszelfs lengte in het Compas, en paſſende dat toe op dezelfde Lyn van gelyke deelen, waarvan de andere genomen waren.
2. Door Calculatie: de oploſſing van dit geval ruſt op het 1ſte en 5de, en vooreerſt moeten wy de ſchuinſche hoeken vinden door de vyfde Caſus, aldus:

DB: BG:: R: S, D.

dat is: gelyk de hypoth. DB	142	2. 15229
is tot het been BG	17	1. 93952
zoo is de Radius	90°	10. 00000
tot den Sinus van D	37°, 47′	9. 78723

Dan vinden wy, door het eerſte geval, het begeerde been DG, aldus

R: S, B:: BD: DG.

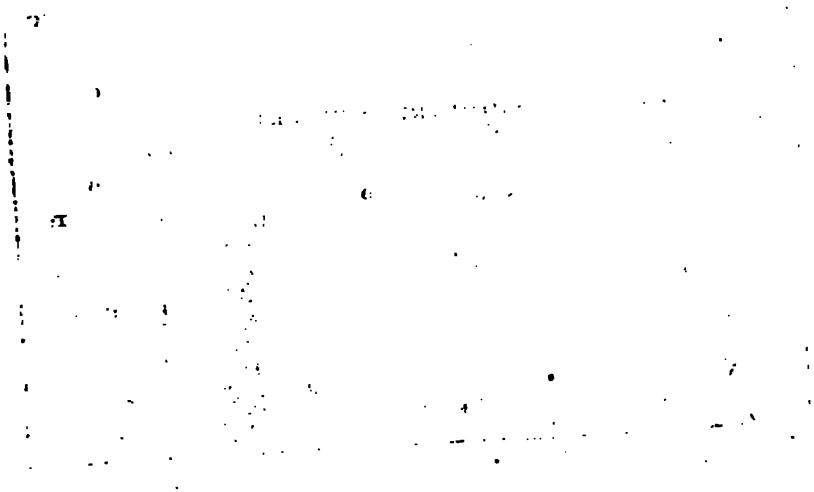
dat is: gelyk de Radius	90°	10. 00000
is tot den Sinus van B	52°, 13′	9. 89781
zoo is de hypoth. DB	142	2. 15229
tot het been DG	112. 2.	2. 05010

Het been DG kan insgelyks gevonden worden op de volgende wyſe, naamelyk

Tot den Logarithmus van de ſom der hypothenuſe en 't gegeeven been naamelyk 229	2. 35984

Ad-

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
ſcheid van de zyden; als de Tangens van de helft der Som van de hoeken BAC, ABC, aan den baſis, is tot de Tangens van het halve verſchil van deeſe hoeken.

Demonſtratie. Produceer AB; en maak BH gelyk tot BC; vereenig HC, en laat van B de perpendicul BC vallen; door B trek BD parallel tot AC, en maak HF gelyk tot CD, en vereenig BF; neem insgelyks BI gelyk tot BA, en trek IG gelyk tot BD of AC.

Alsdan is het openbaar dat AH de ſom zal zyn, en HI het verſchil van de zyden AB en BC; en terwyl HB gelyk is tot BC, en BE perpendiculair tot HC, daarom is HE gelyk tot EC; en BD parallel zynde tot AC en IG, en AB gelyk tot BI, daarom is CD of HF gelyk tot GD, en bygevolg is HG gelyk tot FD, en de helft van HG is gelyk tot de helft van FD of ED. Wederom, terwyl HB gelyk is tot BC, en BE perpendiculair tot HC, daarom is de hoek EBC de halve hoek HBC; maar de hoek HBC is gelyk tot de ſom van de hoeken A en C, bygevolg is de hoek EBC gelyk tot de halve ſom van de hoeken A en C. Insgelyks terwyl HB gelyk is met BC, en HF gelyk tot CD, en de ingeſlooten hoeken BHF, BCD gelyk, zoo volgt dat de hoek HBF gelyk is tot den hoek DBC, welke gelyk is tot BCA; en terwyl HBD gelyk is tot den Hoek A, en HBF gelyk tot BCA, daarom is FBD het onderſcheid, en EBD het halve onderſcheid van de twee hoeken A en BCA; maakende alzoo EB de Radius, zoo is het klaar dat EC de Tangens is van de halve ſom, en ED de Tangens van het halve verſchil van de twee hoeken en den Baſis. IG nu parallel zynde tot AC, zoo zullen de Driehoeken HIG en HAC gelykhoekig zyn; bygevolg AH: IH:: CH: GH; maar de heelen zyn als derzelver halven, daarom AH: IH:: ½ CH: ½ GH; en terwyl ½ CH gelyk is tot EC, en ½ GH gelyk tot ½ FD = ED, daarom AH: IH:: EC: ED. Nu is AH de ſom en IH het verſchil van de zyden; alzoo is EC de Tangens van de halve ſom, en ED de Tangens van het halve verſchil van de twee hoeken aan den Baſis. Gevolglyk, in eenigen Driehoek, gelyk de ſom van de zyden is tot derzelver verſchil, alzoo is de Tangens van de halve ſom van de hoeken aan den Baſis, tot den Tangens van hun half verſchil.

3 *Theorema.* Indien tot de halve ſom van twee hoeveelheden, geaddeerd wordt derzelver halve verſchil, zoo zal de ſom de grootſte daarvan zyn; en indien van derzelver halve ſom derzelver half verſchil geſubſtraheerd wordt, zoo zal het overſchot het kleinſte daarvan zyn. Veronderſtel de grootſte quantiteit te zyn $x = 8$, en de kleinſte $z = 6$; dan is derzelver

ſom

www.libtool.com.cn

ſom 14, en 't verſchil 2. waarvoor, addeerende $\frac{14}{2} = 7$ tot $\frac{2}{2} = 1$, zoo hebben wy 8 de grootſte van de twee hoeveelheden; en, op dezelfde manier, $\frac{14}{2} - \frac{2}{2} = 7 - 1 = 6$, de minſte van de twee hoeveelheden.

4 *Theorema.* In een regtlynigen Driehoek ABD (*Ibid.* No. 3.) is de Baſis AD tot de ſom van de zyden AB en BD; gelyk het verſchil van de zyden is tot het verſchil van de Segmenten van den Baſis, gemaakt door den perpendicul BE, naamelyk het verſchil tuſſchen AE en ED.

Demonſtratie. Produceer DB tot dat BG gelyk zy tot BA, het kleinſte been; en op B, als een Centrum met den Afſtand BA of BG, beſchryf den Cirkel AGHF, die BD en AD zal ſnyden in de punten H en F; alsdan is het klaar dat GD de ſom is, en HD het verſchil van de zyden; insgelyks terwyl CAE gelyk is tot EF; daarom is FD het verſchil van de Segmenten van den Baſis; maar AD: GD:: HD: FD; daarom is de baſis tot de ſom van de zyden, enz. gelyk beweeſen moeſt worden.

Deeſe voorbereidende Theorema's vaſtgeſteld hebbende, zullen wy nu overgaan tot de oploſſingen van de zes gevallen of ſchuinshoekige vlakke Trigonometrie.

I Geval. In eene ſcheefhoekige vlakke Trigonometrie, twee zyden en een tegengeſtelden hoek tot eene van dezelven gegeeven zynde, om den tegengeſtelden hoek tot den anderen te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 4.) veronderſtel AB = 156, BC = 84, en de hoek C (tegen AB overgeſteld) = 56° 30′; verkryg den hoek A, geſteld tegen BC.

1. Geometriſch: Trek de Lyn AC, en op een punt van dezelve, veronderſtel C = 56° 30′; neem alsdan CB = 84, en met de lengte van 156 = AB, genomen in uw Compas, van dezelfde ſchaal van gelyke deelen, zettende een punt in B, kruis met het andere AC in A. Laatſtelyk, vereenig A en *B*; zoo is de Driehoek gemaakt; en de begeerde hoek A kan door eene koordlyn gemeeten worden.

2. Door Calculatie: wy hebben, by Theorema 1. de volgende proportie tot het vinden van den hoek A; naamelyk

AB: BC:: S, C: S, A.

dat is: gelyk AB	156	2. 19312
is tot BC	84	1. 92428
		200

www.libtool.com.cn

zoo is S, C	56° 30′	9. 92111
tot S, A	26° 41′	9. 65227

II Geval. De hoeken, en eene zyde tegen een van dezelven overgeſteld, gegeeven zynde, om dan eene zyde te vinden tegen eene andere overgeſteld.

Voorbeeld: In den Driehoek HBG (*Ibid.* No. 5.) veronderſtel den hoek H 46° 15′, en de hoek B 54° 22′ bygevolg de hoek G 79° 23′. en het Been HB 125, verkryg HG.

Geometriſch. Trek HB 125, van eene Lyn van gelyke deelen, en maak den hoek H 46° 15′, en B 54° 22′, produceer dan de Lynen HG en BG tot dat zy malkander ontmoeten in het punt G; zoo is de Driehoek ſaamengeſteld, en HG wordt gemeeten door derzelver lengte te neemen in uw Compas, en toe te paſſen op dezelfde Lyn van gelyke deelen daar HB van genomen was.

2. Door Calculatie. By de eerſte van de opgegeevene Theorema's, hebben wy deeſe Analogie tot het vinden van HG, naamelyk:

S, G: HB:: S, B: HG.

dat is: gelyk de Sinus van G	79° 23′	9. 99250
is tot het been HB	125	2. 09691
zoo is de Sinus van B	54° 22′	9, 90996
tot het Been	103. 4	2. 01437

III. Geval. Twee zyden en eenen tegengeſtelden hoek tot eene van dezelven gegeeven zynde, om alsdan de derde zyde te vinden.

Voorbeeld; In den Driehoek KLM (*Ibid.* No. 6.) veronderſtel de zyde CL 126 gelyke deelen, en KM 130 van deeſe deelen, en de hoek L (geſteld tegen KM) 63° 20′, verkryg de zyde ML.

1. Geometriſch. De Conſtructie van dit geval is hetzelfde met die van het 1 Geval (wordende in beide dezelfde dingen gegeeven) en het been ML kan gemeeten worden door het toe te paſſen op dezelfde Lyn van gelyke deelen, waarvan de andere twee genomen waren.

2. Door Calculatie. De oploſſing van dit geval ſteunt op de twee voorgaanden; en, eerſtelyk, moeten wy de twee andere hoeken vinden, door het I Geval, aldus:

MK: S, L:: KL: S, M.

dat is: gelyk de zyde MK	130	2. 11394

is

www.libtool.com.cn

is tot den Sinus van L	63° 20′	9. 95116
zoo is de zyde KL	126	2 10037
tot den Sinus van M	60° 1′	9. 93759

Alsdan, volgens Caſus II hebben wy het begeerde Been ML, dus:

S. L: S. K:: MK: ML.

dat is: Gelyk de Sinus van L	63° 20′	9. 95116
tot den Sinus van K	53° 39′	9. 90602
zoo is MK	130	2. 11394
tot ML	117 2	2. 06850

IV Geval. Twee zyden en de daarin begreepen hoek gegeeven zynde, om dan de twee andere hoeken te vinden

Voorbeeld. In den Driehoek ACD (*Ibid.* No. 7.) veronderſtel AC = 103, AD = 126, en de hoek A = 54° 30′; verkryg de hoeken C en D.

1. Geometriſch: trek AD = 126, en maak den Hoek A = 54° 30′; zet dan af 103 gelyke deelen van A tot C: laatſtelyk vereenig C en D, en zoo is de Driehoek gemaakt, en de hoeken C en D kunnen door de koordlynen gemeeten worden.

2. Door Calculatie. De oploſſing van dit geval ruſt op de tweede en derde der voorgaande Theorema; en eerſt moeten wy de ſom en het verſchil vinden van de zyden, en de halve ſom van de onbekende hoeken, aldus:

Het Been AD is	126
Het Been AC is	103
Derzelver Som is	229
En hun verſchil is	23
De Som van de drie hoeken AD en C is	180°
De hoek A is	54° 30′
De Som der hoeken C en D zal zyn	125° 30′
En hunne halve Som is	62° 45′

Dan hebben wy, door de 2de Theorema de volgende proportie, naamelyk:

Gelyk de Som van de zyden AD en AB = 229		2. 35984
Tot derzelver verſchil	23	1. 36173

www.libtool.com.cn

Zoo is de Tangens van de halve Som van de onbekende hoeken C en D	62° 45′	10. 28816
Tot den Tangens van derzelver halve verſchil	11° 2′	9. 29005

Hebbende nu de halve Som en het halve verſchil van de twee onbekende hoeken C en D, zoo vinden wy de Quantiteit van ieder derzelven door Theorema 3. aldus:

Tot de halve Som van de hoeken C en D, naamelyk	62° 45′
Addeer derzelver halve verſchil, naamelyk	11° 02′
En de Som is de grooter hoek C	73° 47′
Wederom, van hunne halve Som, naamelyk	62° 45′
Neem derzelver half verſchil, naamelyk	11° 02′
Zoo zal 'er overſchieten de kleiner hoek D	= 51° 43′

NB. De grooter hoek is altyd de geene die bevat wordt door de grooter zyde: aldus, in het tegenswoordige geval, is de grooter hoek C, begreepen door de grooter zyde AD; en de kleiner hoek D, door de kleiner zyde AC.

V Geval. Twee zyden en de daarin begreepen hoek gegeeven zynde, om alsdan de derde zyde te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek BCD (*Ibid.* No. 8.) veronderſtel BC = 154, BD = 133, en de hoek B = 56° 03′; verkryg de zyde CD.

1 Geometriſch. De Conſtructie van dit geval komt overeen met die van het laatſte, en de lengte van DC wordt gevonden door het neemen van derzelver lengte in uw Compas, en paſſende die toe op dezelfde Lyn van gelyke deelen, waarvan de twee beenen genomen waren.

2. Door Calculatie. De Solutie van dit geval berust op het tweede en vierde; en allereerſt moeten wy de hoeken vinden door het laatſte geval; aldus:

Gelyk de Som van de zyden BD en BC 287		2. 45788
Is tot derzelver verſchil 21		1. 32222
Zoo is de Tangens van de halve Som van de hoeken D en C	61° 58′	10. 27372
Tot den Tangens van derzelver halve verſchil 7, 50		9. 13806

Zoo

www.bibtool.com

Zoo hebben wy, by Theorema 3, de hoeken D en C dus:

Tot de halve ſom van de hoeken D en C .	61°	58′
Addeer derzelver halve verſchil . .	7°	50
En de ſom is de grooter hoek D . .	69°	48′
Alzoo, van de halve ſom . .	6:°	58′
Neem het halve verſchil . .	70	50′
En daar blyft over de kleiner hoek C .	54°	08′

Alsdan door het tweede Geval hebben wy de volgende Analogie tot het vinden van DC, het begeerde been, naamelyk:

S, C: BD:: S, B: DC.

dat is: gelyk de Sinus van C	54° 08′	9.	90869
is tot BD . .	133	2.	12385
zoo is de Sinus van B	56° 03′	9	91883
tot DC . . .	136. 2	2.	13399

VI Geval. Drie zyden gegeeven zynde, om alsdan de hoeken te vinden.

Voorbeeld: In den Driehoek ABC (*Ibid.* No. 9.) veronderſtel AB = 156, AC = 185. 7, en BC 84; verkryg de hoeken A, B, en C.

1 Geometriſch: Maak AC = 185. 7 van eene Lyn van gelyke deelen; en neemende van dezelfde Lyn 156 = AB in uw Compas, zet een voet daarvan op A, en trek met den anderen een Boog, neem dan 84 = BC in uw Compas, en zettende een voet in C, trek met den anderen een Boog, die den eerſten in B zal kruiſſen: laatſtelyk, vereenig de punten B en A, en B en C; zoo zal de Driehoek gemaakt zyn, en de hoeken kunnen gemeeten worden door de koordlyn.

2. Door Calculatie. Laat vallen de perpendiculaire Lyn BD, van den Vertex B, op den baſis AC; die de Baſis zal verdeelen in twee Segmenta AD en DC. waarvan de lengtens kunnen gevonden worden door Theorema 4, aldus:

Gelyk de Baſis AC .	185. 7	2.	26893
Is tot de Som van de zyden AB en BC 240	. .	2.	38031
zoo is het verſchil van de zyden	72	1.	85733
Tot het verſchil van de Segmenta van den Baſis 93		1.	96871

www.libtool.com.cn

En hebbende de Som van de Segmenten, naamelyk de heele basis, en derzelver verschil, zoo vinden wy de Segmenten zelve, door Theorema 3, aldus:

Tot de halve som van de Segmenten	92. 8
En derzelver half verschil	46. 5
en de som is de grooter Segment AD.	139. 3
alzo van de halve Som van de Segm.	92. 8
trek de helft van hun verschil	46. 5
Het overschot is de kleiner Segment D, C.	46. 13

Nu is de Driehoek ABC verdeeld, door den Perpendicul DB, in twee regthoekige Driehoeken, ADB, en DBC: in de eerste vanwelke gegeeven wordt de hypothenuse AB = 156, en de Basis AD = 139. 3. om de schuinsche hoeken te vinden, waartoe wy hebben (door Casus V van de Trigonometria rectangula) de volgende Analogie, naamelyk:

Gelyk AB	156	2. 19312
Tot AD	139. 3	2. 14395
Zoo is de Radius	90°	10. 00000
Tot den Co-Sinus van den hoek A	26. 40′	9. 95083

Alzoo wordt den hoek C gevonden door hetzelfde Casus, aldus:

Gelyk BC	84	1. 92428
Tot CD	46. 3	1. 66558
Zoo is de Radius	90°	10. 00000
Tot den Co-Sinus van C	56° 30′	9. 74130

Hebbende gevonden de twee hoeken A en C, zoo krygen wy den derden, B, door het trekken der Som van de twee anderen van 180, aldus:

De Som van alle drie de hoeken is	180.
De Som van A en C is	83° 10′
De hoek B is	96° 50′

Alle de Propositien die men gebruikt tot de oplossingen der onder-

www.libtool.com.cn

onderſcheidene Gevallen in de *Trigonometria plana*, kunnen door de Schaal en het Compas uitgewerkt worden. Op de Schaal zyn veele Logarithmiſche Linien, naamelyk, eene van getalen, eene andere van Sinuſſen, en eene van Tangenten, *enz.* Zie het Artykel SCHAAL.

En de weg ter uitwerking eener Propoſitie door dezelve is deeſe, naamelyk: verwyder uw Compas van het eerſte Lid van uwe Propoſitie, gevonden op de Schaal, tot de tweede, en met die uitgebreidheid, zettende een voet in het derde Lid, zoo zal het andere het vierde begeerde Lid bereiken.

TRIGONOMETRIA SPHÆRICA. Is de konſt door welke wy, van drie gegeeven deelen van eenen Sphæriſchen Driehoek, de raſt ontdekken; en, gelyk de *Trigonometria plana*, is zy of regthoekig of ſcheefhoekig. Maar alvoorens wy de Analogien opgeeven der Solutie van de onderſcheidene Caſus in ieder, zal het noodig zyn de volgende Theorema's voor af te laaten gaan.

Theorema I. In alle regthoekige Sphæriſche Driehoeken, de Sinus van de hypothenuſe: Radius:: Sinus van een been: Sinus van deszelfs tegengeſtelden hoek. En de Sinus van een been; Radius:: tangens van het andere been: tangens van deszelfs tegengeſtelden hoek.

Demonſtratie: Laat EDAFG (PLAAT CCLXI. *Fig.* 2. No. 1.) het agtſte part vertoonen van een Spheer, waar de Quadrantaale vlaktens EDFG, EDBC, beide perpendiculaar zyn tot de Quadrantaale vlakte ADFB; en de Quadrantaale vlakte ADGC is perpendiculair tot de vlakte EDFG; en de Sphæriſche Driehoek ABC is regthoekig in B, waar CA is de hypothenuſe, en BA, BC zyn de beenen.

Tot de Boogen GF, CD, draag de Tangenten HF, OB, en de Sinuſſen GM, CI, op de Radii DF, DB; insgelyks trek BL, de Sinus van den Boog AB, en CK de Sinus van AC; en vereenig alsdan IK en OL. Nu zyn HF, OB, GM, CI, allen perpendiculair tot de vlakte ADFB. En HD, GK, OL, liggen allen in dezelfde vlakte ADGC. Insgelyks FD, IK, BL, liggen allen in dezelfde vlakte ADGC. Daarom, de regthoekige Driehoeken HFD, CIK, ODL, hebbende de gelyke hoeken HDF, CKI, OLB, zyn gelyk. En CK: DG:: CI: GM; dat is: gelyk de Sinus van de hypothenuſe: Radius:: Sinus van een been: Sinus van deszelfs tegengeſtelde zyde. Want GM is de Sinus van den Boog GF, die den hoek CAB ontmoet. Alzoo, LB: DF:: BO: FH; dat is, gelyk de Sinus van een been: radius:: tangens van het andere been: tangens van deszelfs tegengeſtelde hoek. Het geene beweeſen moeſt worden.

Hieruit volgt dat de Sinuſſen van de hoeken van eenigen

ſchuinſchen Spæriſchen Driehoek ACD (*Ibid.* No. 2) tot malkander directelyk zyn, gelyk de Sinuſſen van de tegengeſtelde zyden. Hieruit volgt insgelyks, dat in regthoekige Sphæriſche Driehoeken, hebbende dezelfde perpendicul, zoo zullen de Sinuſſen van de Baſiſſen tot malkander zyn, omgekeerd, als de Tangenten van de hoeken aan de Baſiſſen.

Theorema 2. In eenen regthoekigen Sphæriſchen Driehoek ABC (*Ibid.* No. 3) zal het zyn, gelyk de Radius is tot den Co-Sinus van een Been, zoo is de Co-Sinus van het andere been tot den Co-Sinus van de hypothenuſe.

Hierom, indien twee regthoekige Sphæriſche Driehoeken ABC, CBD (*Ibid.* No. 2.) dezelfde perpendicul BC hebben, zoo zullen de Co-Sinuſſen van hunne hypothenuſen tot malkander zyn, directelyk, als de Co-Sinuſſen van hunne baſiſſen.

Theorema 3. In eenen Sphæriſchen Driehoek zal het zyn, gelyk de Radius is tot den Sinus van iederen hoek, zoo is de Co-Sinus van het naaſtgelegen been tot den Co-Sinus van den tegengeſtelden hoek.

Hierom, in regthoekige Sphæriſche Driehoeken, hebbende denzelfden perpendicul, zullen de Co Sinuſſen van de hoeken aan den Baſis tot malkander zyn, directelyk, als de Sinuſſen van de verticaale hoeken.

Theorema 4. In eenen regthoekigen Sphæriſchen Driehoek zal het zyn, gelyk de Radius is tot den Co-Sinus van de hypothenuſe, zoo is de Tangens van iederen hoek tot den Co-tangens van den anderen hoek.

Gelyk de ſom van de Sinuſſen van twee ongelyke boogen is tot hun verſchil, zoo is de Tangens van de halve ſom van deeſe boogen tot den Tangens der helfte van hun verſchil: en, gelyk de Som van de Co-Sinuſſen is tot hun verſchil, zoo is de Co-tangens van de halve ſom van de boogen tot den Tangens van het halve verſchil van dezelfde boogen.

Theorema 5. In eenen Sphæriſchen Driehoek ABC (*Ibid.* No. 4 en 5) zal het zyn: gelyk de Co-Tangens van de halve ſom van de twee zyden is tot de Tangens van hun half verſchil, zoo is de Co-Tangens van hun halven Baſis tot den Tangens van den afſtand (D E) van den Perpendicul van het midden van den Baſis.

Terwyl de laatſte Propoſitie, door permutatio, zot Co-tangens krygt $\frac{AC+BC}{2}$: Co-Tangens AE :: tangens $\frac{AC-BC}{2}$: tangens DE, en gelyk de Tangens van twee boogen zyn, omgekeerd, als hunne Co-Tangenten, zoo volgt, daarom, dat

Tan-

www.libtool.com.cn

Tangens AE: tangens $\frac{AC+BC}{2}$:: tangens $\frac{AC-BC}{2}$: tangens DE; of, dat de Tangens van den halven Basis is tot den Tangens van de halve Som van de zyden, als de Tangens van het halve verschil van de zyden tot den Tangens van den Afstand van den Perpendicul van het midden van den Basis.

Theorema 6. In eenen Sphærischen Driehoek ABC (*Ibid.* No. 4.) zal het zyn, gelyk de Co-Tangens van de halve som van de hoeken aan den Basis, is tot den Tangens van den halven verticaalen hoek tot den Tangens van den hoek, welke de Perpendicul CD maakt met de Lyn CF, snydende den verticaalen hoek.

De Solutie der Casussen van regthoekige Sphærische Driehoeken (*Ibid.* No. 3)

Casus of Geval	Gegeeven	Gezogt	Solutie.
1	De hypoten. AC en een hoek A.	Het tegengestelde been BC.	Gelyk de Radius: Sinus hyp. AC:: Sinus A: Sin. BC (door het eerste deel van Theorema 1).
2	De hypoten. AC en een hoek A.	Het naastliggende been AB.	Gelyk de Radius: Co-Sin. van A:: tangens AC: tang. AB (door het laatste deel van Theorema 1).
3	De hypoten. AC en een hoek A.	De andere hoek C.	Gelyk de Radius: Co Sinus van AC:: tangens A: Co-tang. C (door Theorema 4).
4	De hypoten. AC en een hoek AB.	Het andere been BC.	Gelyk de Co-Sinus AB: Radius:: Co Sinus AC: Co-Sin. BC (door Theorema 2).
5	De hypoten. AC en een been AB.	De tegengestelde hoek C.	Gelyk de Sinus: Radius:: Sinus AB: Sinus C (door het eerste deel van Theorema 1).
6	De hypoten. AC en een been AB.	De naastliggende hoek A.	Gelyk tangens AC: tangens AB:: Radius: Co Sinus A (door Theorema 1).
7	Een been AB en de naastl. hoek A.	Het andere been BC.	Gelyk Radius: Sinus AB:: tangens A: tangens BC (door Theorema 4).
8	Een been AB en de naastl. hoek A.	De tegengestelde hoek C.	Gelyk Radius: Sinus A:: Co-Sinus van AB: Co-Sinus van C (door Theorema 3).
9	Een been AB en de naastl. hoek A.	De Hypotenuse AC.	Gelyk Co-Sinus van A: Radius:: tangens AB: tangens AC (door Theorema 1).

www.libooks.com

Caſus of Geval	Gegeeven	Gezogt	Solutie
10	Een been BC en de tegenq. hoek A.	Het andere been AB.	Gelyk Tangens A: Tangens BC:: radius: Sinus AB (door Theorema 4).
11	Een been BC en de tegenſt. hoek A.	De naaſtliggende hoek C.	Gelyk Co-Sinus BC: Radius:: Co-Sinus van A: Sinus C (door Theorema 3).
12	Een been BC en de tegenſt. hoek A.	De hypothenuſe AC.	Gelyk Sinus A: Sinus BC:: Radius: Sinus AC (door Theorema 1).
13	Beide de beenen AB en BC.	De hypothenuſe AC.	Gelyk Radius: Co Sinus AB:: Co-Sinus BC: Co-Sinus AC (door Theorema 2).
14	Beide beenen AB en BC.	Een hoek, veronderſtel A.	Gelyk Sinus AB: radius:: tangens BC: tangens A (door Theorema 4).
15	Beide hoeken A en C.	Een been, veronderſtel AB.	Gelyk Sinus A: Co-Sinus C:: radius: Co: Sinus AB (door Theorema 3).
16	Beide hoeken A en C.	De hypothenuſe AC.	Gelyk Tangens A: Co-Tangens C:: Radius: Co-Sinus AC (door Theorema 4).

Nota. De 10de, 11de en 12de Caſus zyn twyffelagtig; terwyl het niet kan bepaald worden door de data, zynde AB, C, en AC grooter of kleiner dan 90 Graaden ieder.

De Solutie der Gevallen (*Caſus*) van ſchuinsliggende Sphæriſche-Driehoeken (*Ibid.* No. 4 en 5.)

Caſus	Gegeeven	Gezogt	Solutie.
1	Twee zyden AC, BC, en een hoek A, tegen eenvan dezelven geſteld.	De hoek B, tegens den anderen geſteld.	Gelyk Sinus BC: Sinus A:: Sinus AC: Sinus B (door Theorema 1.) Nota. dit geval is twyffelagtig wanneer BC kleiner is dan AC; terwyl het niet bepaald kan worden door de data, of B ſcherp of ſtomp is.
2	Twee zyden AC, BC, en een hoek A, tegens een van dezelven geſteld.	De ingeſloten hoek ACB.	Op AB geproduceerd (indien 't noodig is) laat vallen de perpendicul CD: alsdan (volgens Theorema 4) Radius: Co-Sinus AC:: tangens A: Co-tangens ACD; maar (volgens Theorema 1) gelyk tangens BC: tangens AC:: Co-Sinus ACD: Co-Sinus BCD, wanneer ACB = ACD ± BCD gekend wordt.

Ca-

www.libtool.com.cn

Caſus.	Gegeeven	Gezogt	Solutie
3	Twee zyden AC, BC en een hoek tegen een van dezelven overgeſteld.	De andere zyde AB.	Gelyk Radius: Co-Sinus A:: tangens AC: tangens AD (volgens Theorema 1.) en, (volgens Theorema 2) gelyk Co-Sinus AC: Co-Sinus BC:: Co-Sinus AD: Co-Sinus BD. Nota. dit en het laatſte geval zyn beide twyfelagtig, wanneer het eerſte zoodanig is.
4	Twee zyden AC, AB, en de ingeſlooten hoek A.	De andere zyde BC.	Gelyk Radius: Co-Sinus A:: tangens AC: tangens AD (volgens Theorema 1), waaruit BD insgelyks gekend wordt: alsdan (volgens Theorema 2) gelyk Co-Sinus AD, Co-Sinus BD:: Co-Sinus AC: Co-Sinus BC.
5	Twee zyden AC, AB, en de ingeſloten hoek A.	Een van de andere hoeken, veronderſtel B.	Gelyk Radius: Co-Sinus A:: tangens AC: tangens AD (volgens Theorema 1) waaruit BD insgelyks gekend wordt: alsdan (volgens Theorema 4) is Sinus BD: Sinus AD:: tangens A:: tangens B.
6	Twee hoeken A, ACB, en de zyde AC tuſſchen dezelven.	De andere hoek B.	Gelyk Radius: Co Sinus AC:: tangens A: Co-tangens ACD (volgens Theorema 4) waaruit BCD insgelyks gekend wordt: alsdan (volgens Theorema 3) gelyk Sinus ACD: Sinus BCD:: Co-Sinus: A: Co-Sinus B.
7	Twee hoeken A, ACB, en de zyde AC, tuſſchen de zelven.	Een van de anderezyden, veronderſtel BC.	Gelyk Radius: Co-Sinus AC:: tangens A: Co-tangens ACD (volgens Theorema 4) waaruit BCD insgelyks gekend wordt: alsdan, gelyk Co-Sinus BCD: Co Sinus ACD:: tangens AC: tangens BC (volgens Theorema 1).
8	Twee hoeken A, B, en eene zyde AC, tegen eenen van dezelven geſteld.	De zyde BC tegens de andere geſteld.	Gelyk Sinus B: Sinus AC:: Sinus A: Sinus BC (volgens Theorema 1).
9	Twee hoeken A, B. en eene zyde AC tegen eenen van dezelven overgeſteld.	De zyde AB tuſſchen dezelve.	Gelyk Radius: Co-Sinus A:: tangens AC: tangens AD (volgens Theorema 1) en gelyk: tangens B: tangens A:: Sinus AD: Sinus BD (volgens Theorema 4) waaruit AB insgelyks gekend wordt.
10	Twee hoeken A, B, en eene zyde AC, tegens eenen van dezelven overgeſteld.	De andere hoek ACB.	Gelyk Radius: Co Sinus AC:: tangens A: Co-tangens ACD (volgens Theorema 4) en gelyk Co Sinus A: Co-Sinus B:: Sinus ACD: Sinus BCD (volgens Theorema 3) waaruit ACD insgelyks gekend wordt.

www.libtool.com.cn

Caſus	Gegeeven	Gezogt	Solutie
11	Alle drie de zyden AB, AC en BC.	Eenhoek, veronderſtel A.	Gelyk tangens $\frac{AB+BC}{2}$: AB :: tangens $\frac{AC-BC}{2}$: tangens DE, de affland van den Perpendicul van het midden van den Baſis (volgens Theorema 6) waaruit AD gekend wordt: alsdan, gelyk tangens AC: tangens AD:: Radius: Co Sinus A (volgens Theorema 1).
12	Alle drie de hoeken A, B en ACB.	Eene zyde, veronderſtel AC.	Gelyk Co-tangens $\frac{ABC+A}{2}$: tang. $\frac{ABC-A}{2}$ :: tangens $\frac{ACB}{2}$: tangens van den ingeſlooten hoek door den Perpendicul en de Lyn, ſnydende de verticaale hoeken; waaruit ACD insgelyks gekend wordt: alsdan (volgens Theorema 5) tangens A: Co tangens ACD:: Radius: Coſinus AC.

Nota. Laatende uwen Perpendicul vallen, zoo laat het altyd zyn van het end van eene gegeeven zyde, en geſteld tegenover een gegeeven hoek.

TRIGONOMETRISCHE TAFELEN. *Tabulæ Sinuum & Tangentium.* Zoo heeten de Tafelen, waarin men de *Sinus* en *Tangentes* voor alle Graaden van den Quadrant en alle minuten van eenen Graad vindt. De *Tabulas Sinuum*, gelyk wy dezelven tegenswoordig hebben, heeft REGIOMONTANUS uitgerekend. hoewel hy in 't begin den *Radium* of *Sinum totum*, niet in 10000000 maar in 60000 verdeelde; welke eerſte aart Anno 1556, met zynen *Tabulis Directionum Profectionumque* te Tubingen gedruk is, waarin al het geene begreepen is, wat men tot de uitrekening der eerſte beweeging van de Sterren noodig heeft. Naderhand zyn ook de *Tangentes*, onder den tytel: *Tabulæ Fecundæ*, daarby gevoegd, die voor den *Radium* van 100000, maar op geheele Graaden, in het bovengemelde werk *pag.* 29. uitgerekend zyn. Hedendaagſch kan men dezelven, na dat de Logarithmi uitgevonden zyn, wel in de Trigonometrie in 't geheel ontbeeren; echter hebben zy nog in andere deelen van de *Matheſis* haar nut By voorbeeld: in de Mechanica, daar men van de *Motu projectorum*, dat is, van de beweeging van zulke Ligchaamen, die geworpen

www.libtool.com.cn

pen worden, handelt. GEORGIUS JOACHIMUS RHETICUS, heeft de *Sinus* van tien tot tien Secunden, op den *Radium* 1000. 000. 000. 000 gerekend, welken na zyn' dood door BARTHOLOMÆUS PITISCUS uitgegeeven is. Dezelve dient daartoe, dat men de andere *Tabulas Sinum & Tangentium*, welke laatſten uit de eerſten gemakkelyk kunnen gevonden worden, daaruit verbeteren, en dus van alle dwaalingen voor altoos bevryden kan. Ook heeft deeſe groote Radius zyn nut, als men eenige opgaven oploſſen zal, en men daarin geen misſlag begaan wil. Onder de gemeene *Tabulis Sinuum, Tangentium & Logarithmorum*, worden die van A. VLACQS gepreeſen, die in 's Gravenhage Ao 1665 gedrukt zyn, en naar dewelken *Ozanam* de zynen gecorrigeerd heeft; zoo zyn ook WOLFFS *Tabulæ Sinuum* zeer accuraat, en de *Logarithmi* daarin van dezelve onderſcheiden en afgezonderd, ten einde de Leerlingen in het nazoeken niet zouden dwaalen.

TRIGONUM (In de *Geometrie*) Is zoo veel als *Triangulum* of Driehoek. Dus wierd eertyds het Gerechtshof te Athenen genoemd, om dat de plaats daar het gehouden wierd, eene driehoekige gedaante had.

TRIGONUS. Is in de Sterrekunde een Aſpect, als twee Planeeten een derdedeel van den Dierkring, of 120 Graaden verre van malkander ſtaan. Het wordt in de Calenders en *Ephemerides* dus getekend: △. In de Sterrekunde is het een van de vyf Digniteiten der Planeeten.

TRILATERUM. *Figura trilatera*. Is eene Figuur, welke in drie Linien ingeſlooten is, en in 't gemeen een Triangel genoemd wordt, waarvan zoo even onder het woord TRIANGEL gehandeld is.

TRILLING. *Drieling*, *Stafwerk* of *Lantaren*. Zoo wordt de ſoort van het Dryfwerk genoemd, aan hetwelke de Dryfſtokken tuſſchen twee ſchyven ingezet zyn. Van zyn vermogen en deszelfs berekening handelt zeer grondig JACOB LEUPOLD, in zyn *Theatro Machinarum Generali*. c. 5. p. 40. *ſeqq*

TRILLION. *Trillio*. Een duiſendmaal duiſend *Billioenen*, heet een getal, waarin men tot op duiſend, duiſend, duiſend, duiſend-duiſend maal duiſend geteld heeft. Hetzelve beſtaat in zes Claſſen en eene ſtelling, of in 19 ſtellingen of Cyffers van eenen, en over de laatſte wordt door drie punten aangetekend. By voorbeeld: $\dddot{9}$, $\ddot{2}34$, $\dot{5}67$, 890, 987, 654, 321. Dierhalven toont de negentiende ſtelling, door haare eenen aan, dat negen Trillioenen in het getal begreepen zyn.

TRILLO. Zoo wordt in de Zang- en Speelkunſt een aangenaam beevend geluid genaamd.

TRIL ROCH. Zie het Artykel STOMPVISCH.

www.libtool.com.cn

TRIMACRUS. Een voet, in de oude Dichtkunde, dezelfde met de Molossus.

TRIMORION. Zoo heet by de Sterrekundigen, een iegelyk Quadrant van de *Ecliptica*, om dat hetzelve drie Hemelſche Tekenen in zig bevat.

TRINGA. (In de *Ornithologie*) Eene ſoort van Vogels, behoorende tot de order der Scolopaces, waarvan de kenmerken deeſen zyn: de bek is van eene Cylindervormige gedaante, aan het einde ſtomp, en in lengte omtrent gelyk met de toonen. De voeten hebben ieder vier toonen, en die zyn ſaam verbonden.

TRINITARISSEN. De geenen die rechtzinnig zyn en in de Drieëenheid gelooven; terwyl de geenen die daarin niet gelooven Antitrinkariſſen genoemd worden.

Trintariſſen beteekent ingelyks eene Godsdienſtige order, te Romen ingeſteld in het Jaar 1198, onder het Pauſſchap van INNOCENTIUS de III, waarvan de Grondleggers waren *Johan* DE MATHA en *Felix* DE VALOIS, Zyne Heiligheid gaf hun de vryheid om deeſe order op te rigten, tot de verloſſing van Gevangenen, die onder de dwingelandye der Ongeloovigen zugteden. Hy gaf hun, tot een kleed, een witten tabbaard, verciord met een rood en blaauw kruis. Na den dood der twee Grondleggers, continueerde Paus HONORIUS de III deeſe order, en derzelver regel wierd goedgekeurd door zynen Opvolger CLEMENS de IV, in 1687. In het eerſte ſtond het hun niet vry om Vleeſch te eeten. Maar hunnen regel wierd verbeterd en verzagt door den Biſſchop van Parys, en de Abten van St. Victor en St. Genevieve, die hun vercorloofden om allerlei ſoort van voedſel te eeten, en om Paarden te gebruiken. Deeſe Order bezit omtrent twee honderd en vyftig Kloosters in dertien onderſcheidene Provintien, door geheel Europa verſpreidt.

TRINITAS. Zie het Artykel DRIE-EENHEID.

TRINITATIS-ORDE. Is eene Geeſtelyke Orde in de Roomſche Kerk, die omtrent het Jaar 1209 opgekomen, en daarom geſticht is, om de Gevangenen uit de Slavernye te verloſſen. De Ledemaaten van deeſe Orde in Spanjen, draagen een witten rok, benevens een bruine kap en op beide zyden een rood en een blaauw Kruis; maar die in Vrankryk gaan gantſch in het wit; behalven dat zy met de eerſtgenoemden eenerlei Kruis draagen.

TRINITEITS-BROEDERSCHAP. Zie het Artykel DRIE-EENHEIDS BROEDERSCHAP.

TRINITEITS-HUIS. Zie het Artykel DRIE EENHEIDS HUIS.

TRINITEITS-ZUIL. Zie het Artykel DRIE-EENHEIDS ZUIL.

TRINOCTIUS. Bynaam van Hercules, genomen van de leng-

www.libtool.com.cn

lengte van den Nagt, die, gelyk men zegt, zoo lang duurde als drie anderen, toen Jupiter Alcmena kwam bezoeken.

TRINOMISHE WORTEL. Is eene Grootte die tot eene zekere Digniteit verheven is of verheven worden zal, en dewelke uit drie deelen beſtaat. By voorbeeld: van het Quadraat 15625 is de Wortel 125 een Trinomiſche Wortel, want zy beſtaat uit de drie deelen of Klaſſen der Getalen, naamelyk $100+20+5$. Uit de verheffing van diergelyke Wortelen tot de tweede of derde Digniteit, kan men gemakkelyk waarneemen, hoe een Quadraat of Cubus ontſtaat.

TRINOMIUM. Zoo heet eene drievouwdige Grootte, die naamelyk uit drie Leden beſtaat, als $aa+bc+ad$, of in getalen, $3+\sqrt{2}-\sqrt{3}$, insgelyks $\sqrt{2}-\sqrt{3}+\sqrt{7}$.

TRIO. (In de Muziek) Een deel van een Concert, waarin drie Perſoonen zingen, of eigenlyker eene Muſicaale Compoſitie, beſtaande uit drie deelen. *Trios* zyn de fynſte ſoort van Compoſitien, en behaagen het meeſte in de Concerta.

TRIOBOLUS ATTICUS. *Quinerius* en *Victorianus*, om dat 'er de *Victoria* op ſtond, had aan Gewicht eene halve Drachma aan Zilver, doende aan waardye 18 Meiſſenſche Penningen.

TRIOCLITA. (In de *Aſtrologie*) Een Aſpect of ſtand van twee Planeeten met betrekking tot de Aarde, wanneer ze drie Octants of agt deelen van eenen Cirkel, naamelyk 135 graaden van malkander af zyn. Dit Aſpect, 't welk ſommigen de Sesquiquadrans noemen, is een van de nieuwe Aſpecten, door KEPLER by de Ouden gevoegd.

TRIOCULUS. Dat is te zeggen: *die drie oogen heeft*, een bynaam van Jupiter die men ſomtyds met drie oogen vertoonde, twee op hunne gewoone plaats, en een midden in het voorhoofd.

TRIODIUM. Daardoor wordt, in de Griekſche Kerk, een Boek verſtaan, waarin beſchreeven ſtaat, op wat wyſe de Kerkdienſten en Getyden van *Septuageſima* af tot Paaſſchen toe, moeten onderhouden en verrigt worden. Men heeft aan dit Boek zoodanig een naam gegeeven, omdat de Gezangen in dezelven doorgaands drie in getal zyn.

TRIONES. Zoo heeten de zeven kenbaare Sterren in den kleinen Beer.

TRIONUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *monadelphia polyandria* Klaſſe der Planten, waarvan de Corolla beſtaat uit vyf regtopſtaande bloembladen, Verticaal hartvormig en aan den Baſis ſaam verbonden. De vrugt is een eyvormig quinquangulaar kapſel, beſtaande uit vyf Cellen, en bevattende vyf kleppen. De Zaaden zyn talryk en boonvormig.

TRIOPHTHALMUS. *Oogſteen.* Zie het Artykel OCULUS BELI.

TRIO-

www.libtool.com.cn

TRIOPIUS. Bynaam van Apollo, voornaamelyk vereerd te Triopia, Stad van Carie, waar men ter zyner eene openbaare Spelen vierde.

TRIOPTERIS. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *decandria-trigynia* Klaſſe der Planten, waarvan de Corolla beſtaat uit zes ovaale, gelyke en permanente bloembladen, omringd door drie anderen, kleiner dan de eerſten, maar gelyk tot malkander: daar is geen pericarpium: de Zaaden zyn drie.

TRIORCHIS. Zoo wordt iemant genaamd die drie ballen in zyn balzak heeft

TRIP. Zie het Artykel FLUWEEL.

TRIP. *Tourmalin.* Is een Edelgeſteente van Ceilon, zynde voor eenige Jaaren van daar gebragt, en door Ooſt-Indiſchvaarders aan Hoogduitſche Jooden verkogt. Deeſen begonnen ze te ſlypen en aan den man te brengen. Maar aangezien de Juweliers aan de hardigheid twyffelden, ſchoon de kleur naar die van een Chryſoliet zweemde, zoo wierden ze op het vuur gelegd, om getoetſt te worden, als wanneer ze de toets niet uitſtonden. Sedert heeft men begonnen de groote ſtukken dunner te ſlypen; waarvan de prys op 8, 10 en meer Hollandſche Guldens geſteigerd is. Men weet van geene andere werking van deeſen Steen, dan dat hy op het vuur gelegd zynde, de Aſch aan zig trekt; waarvan hy den naam van Aſſchetrekker ontvangen heeft. Ook trekt hy de *Præparata Metallica Chymica* aan zig, die hy echter weder van zig laat vallen. Behalven deeſe werking is hy koud. Het is voorts waarſchynlyk dat de Trip of Tourmalin de bovengemelde eigenſchap aan zig heeft, uit kragte van een *Sulphur Martiale Congenitum*, aangezien men gewaar wordt, dat hy de *Præparata Martialia*, voornaamelyk die geene, die met het *Sal Armoniacum* en deszelfs *Spiritus Volatilis* geprepareerd worden, veel ligter aan zig trekt, en ſneller weder weg werpt, ook de zoogenaamde Turf-Aſſche zelfs van de *Mars* en *Sal Nitroſum Sulphureum* participeert; hetwelk ook de *Præparata vitriolica*, *Antimonialia* en *ex Saturno* betuigen. De gemeene Aſſche, welke dergelyke in die menigte niet beheſt, is van deeſe beſtendige werking niet; en het ſtaat nog te onderzoeken of men uit de *Minera Magnetis* en *Sal Homogeneum*, zoodanige Compoſitie zou kunnen verzinnen. Wil men het *Laboratorium Ceylanicum* nazien, alwaar in 't byzonder van de *Minera Martis*, welke aldaar in menigte valt, gewaagd wordt, zoo zou men ſchier op de gedagten komen, als of de Trip een Glas-Erts van die *Minera* was. Ondertuſſchen ſchynt het, dat hy op Ceilon in overvloed gevonden wordt, aangezien zelfs het Paerelzand by *Columbo* eene menigte kleine ſtukjes

www.libtool.com.cn

jes daarvan met zig voert; zoo dat een Apotheeker daaruit genoeg tot zyne Compoſitien zou konnen verzamelen.

TRIPEL. *Tripel-Aarde.* Zie het Artykel TRIPOLIS.

TRIPEL-TACT. Zoo wordt in de Zang-en Speelkonſt die Tact genaamd, die in drie deelen gedeeld wordt, anderſints de *Trochaiſche Tact* genaamd.

TRIPENTRAHÆDRIA. (In de *Natuurlyke Hiſtorie.*) De naam van eene ſoort van Spars, ſaamengeſteld uit driemaal vyf vlaktens, zynde gemaakt van eene Pentangulaare Colom, eindigende aan ieder end in eene Pentangulaare Pyramide. Van dit geſlacht hebben de Engelſchen maar eene Specie: deeſe heeft eene maatig lange Colom en zeer korte en breede Pyramides, ze wordt gevonden in *Derbyshire*, *Yorkshire* en *Cornwall*; en is menigvuldig omtrent Geſſelaar in Saxen.

TRIPETALOS FLOS. Is eene bloem van drie bladen.

TRIPHTONG. Eene verzameling van drie vocaalen in eene Lettergreep, gelyk *baai*, *leeuw*, *nieuw*, &c.

TRIPLE. Betekent drievouwdig, driedubbel.

TRIPLE ALLIANTIE. Zoo noemt men een verbond, dat tuſſchen drie Mogenheden geſlooten wordt. Diergelyk eene *Triple Alliantie* was 'er in den voorigen Turkſchen Oorlog, tuſſchen den Keiſer, de Kroon Poolen en de Republiek van Venetien. Ook tuſſchen den Keiſer, de Staaten-Generaal en Keur-Brandenburg. Insgelyks in 1668 tuſſchen Engeland, Zweeden en de Verééniġde Republiek, toen Frankryk den plotslyken inval in het Franche-Compté gedaan hadde. In het Jaar 1717 is 'er ook eene Defenſive Triple Alliantie tuſſchen Frankryk, Groot-Brittanien en de Verééniġde Republiek, op den 4 January in 's Gravenhage geſlooten. Als mede kan men in de jongere tyden, het Verbond, op den 26 October 1733 tuſſchen Frankryk, Spanjen en Sardinien geſlooten, eene *Triple Alliantie* noemen. — Ondertuſſchen zal men, onzes bedunkens, met nadruk zoodanig eene Alliantie kunnen noemen, welke tuſſchen de Keiſerin van Rusland, het Keiſerlyke Hof van Weenen en den Koning van Pruiſſen, in de laatſtverloopen Jaaren geſlooten is, en volgens welke zy een groot gedeelte der onruſtige Republiek van Poolen onder malkander verdeeld, en het overige gedeelte daarvan in ruſt gebragt hebben.

TRIPLEX BEZOARDICUM MAYERNÆ. Is een uitneemend Geneesmiddel van groote kragten, 't welk van Boccone in zyne fraaie aanmerkingen over deeſe en geene Natuurlyke dingen, aldus beſchreeven wordt: ℞ *Rad Angelic.* ℥ vj. *Imperator. Anthos, Granor. Tinct.* ā ℥ ij. Extract. *Juniper. Syr. de Acherm* ā ℥ iv. *Conſerv. Roſar. Viperar. Præp.* ā ℈ j ß. *Bezoardic. C. C. Antimoniat. Diarrhod. Abbat.* ā ℈ ß.

La-

www.libtool.com.cn

Lapid. Bezoardic. Orient. ℥ iv. *Eber. foſſil.* ℥ iij. *Trochiſc. Lapid. Lazuli, Perlar.* ā ℥ v. *Lign. Aloës, Santal. Citrin.* ā ℥ ij. *Olei Cinnamom* ℥ ß. *Caryophyllor.* ʒ ß. *Eſſent. Flor. Aurant. Limon.* ā ʒ ij. *Ol. Nuc. Moſch.* ℥ j. *Ambr. Gryſ.* ℥ iij. *Moſchi* ʒ j ß. *Balſam. Peruvian.* ℥ ij. *Styrac.* ℥ iij. *Flor. Benzoës.* ʒ iij. *Mann. Calabrin.* ℥ vj. *Gummi Tragacanth. in Aq. Roſar. Solut.* ℥ ij. Deeſe voorafgaande Species worden, voor zoo verre het noodig is, klein geſtampt; daarna worden de *Ambra, Moſchus, Styrax, Balſamus Peruvianus*, de *Olea* en *Eſſentiæ* met vyf of zes Oncen *Spiritus Vini*, in een grooten Marmeren Vyſel te ſaamen gemengd; daarin worden alle de Poeders gedaan, alles onderéén gemengd, en allengskens na malkander een weinig *Mucilag. Tragacanth* daarby gedaan, tot dat het genoeg is om tot eene Maſſa te maaken, waarult daarna Koekjes, van anderhalve Once zwaar, gemaakt worden.

Het *Bezoardicum Cornu Cervi Antimoniacum* wordt op de volgende wyſe gepræpareerd: ℞. *Antimon Pulveris.* ℥ j. *Corn. Cerv. Raſpat.* ℥ ij. leg het S. S. S. in een' Smeltkroes, bedekt het en *Calcineer* het omtrent vier of zes uuren lang. De doſis daarvan is gr. xv tot xx. Het is dienſtig tegens allerlei kwaadaartige Koortſen, tegens de Peſt, Miltziekte, Zwakheid des Hoofds, vallende Ziekte, *enz.* 't Wordt genoemd *Triplex Bezoardicum*, omdat het uit Ingredienten van alle drie de Ryken der Natuur beſtaat.

TRIPLICA. Zoo wordt by de Rechtsgeleerden genaamd de wederlegging of het antwoord op des gedaagdens *Duplic.*

TRIPLICITAS ÆREA, AQUEA, IGNEA, TERREA. Zie het Artykel TRIANGULUM ÆREUM.

TRIPLUM. Is driedubbel, drievouwdig. *In triplo* wordt genaamd, als, by voorbeeld, een Geſchrift driemaal moet afgeſchreeven worden.

TRIPOLI. Eenen Staat van Afrika, aan de Middellandſche Zee, zynde een groot en uitgeſtrekt Landſchap, waarvan de Hoofdſtad mede *Tripoli* genaamd wordt. Het wordt door eenen Bei geregeerd en zendt veele Roofſcheepen in Zee.

TRIPOLIS. *Terra Tripolitana.* Aarde van Tripolis, Trippel-Steen. Wordt voor eene *Ochra* gehouden en hierom door ſommigen *Engelſch Okergeel* genoemd; doch men zegt dat deeſe Aarde het meeſt in Luikerland en omtrent de Stad *Tripoli*, waarvan ze ook haaren naam ontleend heeft, gegraaven wordt. 't Is eene zagte, witte en geele Leem, die zuiver, week en niet zandagtig moet zyn. Ze wordt in de Geneeskunde niet gebruikt.

TRIPOLIUM. *Aſter Maritimus. Water- of Zee-Starrekruid.* Is

www.libtool.com.cn

Is eene Plant met een taamelyk hoogen, regten Steel, en langwerpig, dikke, gladde en groene bladen; en kleine geſtraalde, geele, blaauwe of purperverwige bloemtjes. De Zaaden zyn met een kuifje voorzien. De wortel is lang, wit en zeer veſelig, en heeft een openend en ontbindend vermogen.

TRIPSIS, Eene kneuſing of *Contuſio.*

TRIPTOTA. (In de Spraakkonſt.) Defective naamen, die enkel drie gevallen hebben; zoodanigen als *mele*, *tempe*, *grates*, *prece*, enz.

TRIPTOLEMUS. Zoon van Celeus, Koning van Eleuſis, en van Metanira of Meganira. Ceres, in erkenteniſſe der goede dienſten van Celeus, gaf van haar melk aan Triptolemus, die hy onſterffelyk wilde maaken, door hem door het vuur te doen gaan; maar Metanira, verſchrikt van haar' Zoon in het vuur te zien, rukte 'er hem ſchielyk uit, het geene de uitwerking des goeden wils van Ceres belette. Zy leerde hem de kunſt om de Aarde te bebouwen.

TRIPUDION. Dit was eigenlyk de manier opwelke de geheiligde Kippen aaten, en waaruit men voortekenen trok.

TRIQUETRUM. Heet even zoo veel als *Triangulum* of Drie-hoek, waarvan onder dit laatſte woord meer gezegd is. Onder de Sterrebeelden voert ook deeſen naam in het byzonder de *Zuider-Driehoek*, welken Americus Veſputius ontdekt heeft. Ook geeft men deeſen naam aan een byzonder inſtrument, waarmede men de hoogtens en wydtens afmeeten kan, wiens uitvinding in het algemeen aan Ptolomæus toegeëigend wordt; van dewelke hetzelve ook *Triquetrum Ptolomæi* bygenaamd wordt. De beſchryving en het gebruik daarvan vindt men by Stevinus, in zyne *Geometria Practica.* Lib. II. *pag.* 363. *ſeqq.* en by Munster in *Rudimentis Mathematicis.* Lib. I. *Geometriæ* p. 42. *ſeqq.* en by meer andere Oude Schryvers.

TRIREGNUM. Dus wordt de koſtelyke driedubbele Kroon van den Paus genoemd, waarmede dezelve na zyne verkieſing gekroond wordt.

TRISAGION. Zie het Artykel Drie-heilig-Zang.

TRISANET. Is een Poeder, dat uit allerhande Speceryen gemaakt wordt.

TRISECTIO ANGULI. De driedeeling van den hoek, beſtaat in de verdeeling van een' hoek in drie gelyke deelen. Veelen hebben zig moeite gegeeven, om den hoek, door middel van den Cirkel, en de regte Linie, in drie gelyke deelen te verdeelen, gelyk wy dezelve in de gemeene Landmeetkunde in tweën verdeelen; maar te vergeefs. Carthesius heeft zulks, in zyne *Geometria Lib.* III. p. 91. *ſeqq.* door de Parabel en eenen Cirkel gedaan; maar Sluſius in zynen *Meſolabo*, Prop.

www.libtool.com.cn

Prop. 13. P. I. pag. 36, *ſeqq.* en *pag.* 84. *ſeqq.* heeft hetzelve op eene zinryke wyſe, door eenen Cirkel en de Hyperbel, tuſſchen haare Aſymptoten verrigt. In WOLFFS *Elementis Analyſ.* finit. § 535. wordt aanleiding gegeeven, hoe men tot deeſe verdeeling op menigerhande wyſe geraaken kan.

TRISMEGISTUS. Eene Epitheta of bynaam gegeeven aan een van de twee Hermeſes of Mercuriën, Koningen van Thebe in Egypten, dien men zegt een Tydgenoot van Moſes te zyn.

TRISMUS. Is het knarſſen der Tanden, zynde eene convulſie der Slaapſpieren.

TRISOLYMPIONICA. By de Ouden, een Perſoon die driemaal den prys der Olympiſche Spelen had weggedraagen; deeſe had groote Previlegien en eerbewyſen die men hem verſchuldigd was.

TRISSAGO PALUSTRIS. Zie het Artykel SCORDIUM.

TRISYLLABE. (In de Spraakkonſt) Een woord van drie Syllabes.

TRITÆOPHYES. *Febris Continua remittens.* Zoo wordt eene Koorts genaamd, die teikens om den derden dag verſchynt.

TRITICITES. Is een Steen in de gedaante van een Gerſten Koorn.

TRITICUM. Zie het Artykel TARW.

TRITOGENIA. Dat is te zeggen. *uit het hoofd geboren*, bynaam van Minerva, genomen van de manier op welke de Dichters verzonnen hebben dat zy zoude geboren zyn.

TRITON. Een Zee-God, Zoon van Neptunus en van Amphitrite. Hy diende Neptunus tot eenen Trompetter, gebruikende daartoe een Schulp of Zeehoorn in de gedaante eener trompet. Het bovengedeelte van zyn lyf geleek naar een menſch, en het overige naar een' Viſch. De meeſte Zee-Goden worden ons verbeeldt met Zee-Schelpen. De Wilden noemen hen *Tpapapia.*

TRITON. *Tritonus.* Dus noemt men een zeer ſchoonen Vogel van Nieuw-Spanjen, die aanmerkelyk om zyne ſchoone Vederen en om zyn aangenaam gezang is, die hy, zoo als NIEREMBERG zegt, op drie verſchillende wyſen weet te veranderen, indiervoege dat wanneer men deeſe drie verſchillende toonen hoort voortbrengen, het veel eerder ſchynt dat zy door drie verſchillende Luchtpypen, dan door eene voortgebragt worden.

TRITONIE. Zoo wierd Minerva bygenaamd, omdat zy aan den Oever van een Moeras, Triton genaamd, was opgevoedt.

TRITONO. (In de Muziek.) Een valſch accoord, beſtaande uit drie toonen, of een grooter Tertie en een grooter toon.

TRITORIUM. *Infundibulum*, een Tregter.

TRITUM. Deeſe beroemde Zalf wordt op de volgende wyſe toebe-

toebereide. Neem een vierendeel *Letarge*, fyn gemaalen of geſtampt, een half Pintje Aſyn en een Maatje Olyven Olie; dit te ſaamen gedaan zynde, in een hooge Kan, die van boven wyd is, roert men het met een Stokje, dat van onder in vier deelen geſpleeten is. Men moet het zoo ſtyf en lang daarmede roeren, dat het heel dik is geworden, ten welken einde men het al roerende op een weinigje vuurs zet, om wat warm te worden, en des te beter te vermengen. Deeſe *Tritum* is goed ter geneeſing van de wateragtige humeuren, of daar de ziltige vogten zig zetten, waartoe men de plaats maar een- of tweemaal 's daags daarmede moet beſtryken, en als 'er gaten zyn, legt men 'er een pleiſter op van de groene zalf, dan zal het ligtelyk droogen en geneeſen. Ook als men eenig Accident of Kwetſuur heeft, die grootelyks geïnflameerd is, dan mengt men een weinigje van den miraculeuſen balſem met deeſe *Tritum*, en men beſtrykt het daarmede, zoo zal den brand in korten tyd daaruit getrokken zyn. Alle Gezwellen vol ziltig water, als ook het Jeuken van de Kwetſuuren en Accidenten, worden daardoor geneeſen. Heeft men Nagelzweeren, zoo moet men de Tritum daarop ſtryken, en leggen 'er een Pleiſter van groene Zalf over, zoo zullen ze zeer ſpoedig geneeſen zyn. Alle Kwetſuuren en Accidenten, daar ziltig water of brand by is, kan men ſpoedig geneeſen, door deeſe *Tritum* te vermengen met de Brandzalf, en het daarmede te beſtryken. Heeft iemant eene ſoort van Laſerye, zoo dat het Ligchaam of eenig gedeelte daarvan, bezet is met drooge of natte Zeeren, zoo moet hy zig met de Jalappe purgeeren, en ſtryken de Zeeren met deeſen *Tritum*, dan zullen ze droogen en kort daarna afvallen. Heeft iemant Zeeren aan den Neus, zoo neem een derde Miraculeuſe Balſem, meng daar onder twee derde van deeſe Tritum, beſtryk het daarmede en het zal ſchielyk geneeſen. Zoo iemant de handen vol blaâren heeft, zoo dat hy niets doen kan, moet evenveel *Tritum* en *Brand-Zalve* onder malkander gemengd worden, en de handen daarmede beſtrecken, zoo zullen dezelven in korten tyd geneeſen zyn.

TRITURATIO. Het ſtampen of ſtooten, is, om harde Geneesmiddelen, als Steenen, Aardens, Wortelen, Koraalen, *enz* in een' Vyſel, klein en tot een Poeder te maaken.

TRIUMFETTA. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *polyandria-digynia* Klaſſe der Planten, waarvan de *Corolla* beſtaat uit vyf lymegte, regtopſtaande, ſtompe bloembladen, uitgehold en rugwaarts gebogen; het punt is overhangend beneden de Apex; de vrugt is een klootvormig kapſel, overal omringd met hoekige prikkels, en bevat vier Cellen. De Zaaden zyn twee, bolrond aan de eene zyde en hoekig aan de ande-

re; maar alleenlyk een van de twee Zaaden wordt gemeenelyk ryp.

TRIUMPH. Zoo noemt men die Statie, welke men, na behaalde overwinning op de verſlagen Vyanden, aanregt; zynde deeſe plegtigheid het eerſt by de Romeinen in gebruik geweeſt, die hunne Generaals, wanneer zy de Vyanden geſlagen hadden, met openbaare Gelukwenſchingen en groote pragt in de Stad leidden en omvoerden. Eenigen houden Romulus voor den eerſten Invoerder van deeſe plegtigheid, maar anderen ſchryven Tarquinius Priſcus deeſe uitvinding toe. Het gebruik dier Triumphen wordt van de bouwing der Stad Romen, tot den tyd van Keiſer Veſpaſianus, gemeenelyk op 320 Jaaren geſchat. In onze tyden is het voor iets gedenkwaardigs te achten, dat zyne Czaarſche Majeſteit, na den volkomen zegen, in het Jaar 1709, by Pultawa, op het Zweedſche Leger behaald, alle Zweedſche Krygsgevangenen, zoo wel Officiers als Gemeene Soldaaten, op den 1 January 1710, met groote Statie, in de Hoofdſtad Moscouw, openlyk in Triomph omgevoerd heeft.

TRIUMPHBOOGEN. Zyn koſtelyke opgerichte Eereboogen met zinryk Schilderwerk en Deviſen vercierd, waardoor de Zegenpraalende Overwinnaars hunne intrede doen.

TRIUMVIR en TRIUMVIRAAT. Zie het Artykel DRIEMANSCHAP.

TRIVENTER. Wordt van eene Spier, die drie buiken heeft, gezegd. 't Is eene ſoort van ſaamengeſtelde Spier. Zy wordt van den *Triceps* hierin onderſcheiden, dat deeſe altoos drie peeſen heeft, terwyl de *Triventer* daarvan niet meer dan een of twee hebben kan.

TRIVIALE SCHOOLEN. Zoo worden in Duitſchland die Stadsſchoolen genaamd, welken minder in aanzien zyn, dan de Gymnaſien, en vanwaar zig de Leerlingen gemeenelyk eerſt op een Gymnaſium begeeven, alvoorens zy hunne Academiſche Studien op eene Univerſiteit beginnen.

TROCHANTERES. De *Draaiers*, zyn twee uitſteekſels op de zyde des Heupenbeens. De uitwendige of bovenſte is de grootſte of *Trochanter Major*; de andere is de kleinſte en heet *Minor*, beide dienen zy voor de inplanting der Spieren in het Dyebeen.

TROCHEE. *Choreus. Lozange.* In de Griekſche en Latynſche Poëſye, een voet beſtaande uit twee Syllabes, de eerſte lang, en de tweede kort, gelyk in de woorden *Muſa* en *Servat*.

TROCHEUS. *Trochiſci.* Zyn de bekende koekjes in de Apotheeken, beſtaande uit Poeders, Sappen, gedeſtilleerde Wateren, welken te ſaamen tot eene Maſſa gemaakt, met Dragant

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
gant gemengd, en tot Koekjes gevormd waren, die van zelfs in den mond ſmelten.

TROCHILUS. In het Franſch *Scotie*, *Membre Creux*, zoo wordt in de Bouwkunde eene groeve of holligheid in het houtwerk genaamd.

TROCHISCI. Zie het Artykel TROCHEUS.

TROCHITES. *Columnæ Judaicæ.* Zyn zekere Steenen, die onder de Joodenſteenen geteld worden, van gedaante als Pylaartjes, zelden dikker dan een vinger. Het is verwonderlyk dat ze uit veele ſtukken dus zyn ſaamengeſteld, als of ze door de hand van eenen Konſtenaar gemaakt waren. Sommigen ſtaan de ſtukken met gladde vlaktens op malkander, als of ze daartoe geſleepen waren. Anderen ſchynen gegroefd of gereept te zyn. Nog anderen hebben kerfjes, waarmede ze juiſt op malkander ſluiten. De eerſte Steenen van deeſe ſoort worden gezegd uit Judea gekomen te zyn, waarom ze ook *Columnæ Judaicæ* genoemd worden. Men vindt ze ook op verſcheide plaatſen in Italien, en by Spangenberg in 't gebied van Hildesheim. Een Poeder van deeſe Steenen gemaakt, wordt voor een beproefd middel voor de Nierenſteen gehouden.

TROCHLEA. Zoo noemen de Konſtwerktuigmaakers (*Mechanici*) een Katrol of Windas, waarmede, door middel van dikke touwen zwaare laſten kunnen opgetild worden.

TROCHLEARIS. Zoo wordt in de Anatomie het Katrol-Spiertje genaamd, zynde aan het inwendige deel van het oog, eene knorbeenige Subſtantie, waarover het lange en bovenſte Oogſpiertje, aan den binnenſten Ooghoek, gevonden wordt.

TROCHOIDES. Eene ſoort van geleding van twee beenderen, die door FALLOPIUS by de andere ſoorten gevoegd is. Hy heeft ze hierin doen beſtaan, dat een der gearticuleerde Beenderen op het andere, eene rondomgaande beweeging heeft, welke beweeging, op dezelfde wyſe als het rad op zynen As draait, geſchiedt. Zoodanig is de geleding des eerſten halswervels met het tweede.

TROCHOIS. Zoo wordt door ſommigen de kromme Linie genaamd, die in 't gemeen *Cyclois* heet.

TROCHUS. (In de Natuurlyke Hiſtorie.) Een Schaalviſch, hebbende de gedaante van een Tol, en waarvan verſcheide ſoorten zyn. 't Is een goed Alcali, ter verzagting der ſcherpe vogten, en om buikloop en bloeding te ſtillen. Zie PLAAT CCLXII. *Fig.* 1. No. 1, 2, 3, waar No. 1. verbeeldt de ruige Trochus; No. 2 de gegolfde Trochus en No. 3 de vlakke Trochus.

TROEPEN. Zoo noemt men eene iegelyke menigte Soldaaten. Doch door dit algemeene woord verſtaat men doorgaands een gantſch Leger.

www.libtool.com.cn

TROEPEN VAN HET KONINKLYKE HUIS. Zyn in Frankryk de Guardes du Corps, Gens d'Armes en de Grands Mousquetaires.

TROEZENE. Zie het Artykel ALMANDINE.

TROGLODYTEN. Zyn zekere Luiden op het Eiland Maltha, by Bosquet, die in Holen onder de Aarde woonen, de Arabiſche Taal ſpreeken en den Roomſchen Godsdienſt toegedaan zyn. Zy zyn groot en ſterk, hebben een lang leeven en over dag ploegen en bouwen zy het Land, maar des nagts gaan zy in hunne holen. Diergelyken vindt men ook in den Kerkelyken Staat, by Viterbo; insgelyks in Indien en Afrika, die weinig van deeſen onderſcheiden zyn.

TROGLODYTICA. Is de toenaam van de allerbeſte *Myrrhe*, hebbende haaren naam van haare plaats ontleend; want zy groeide by de *Troglodyten*, een Volk hierboven beſchreeven.

TROJAANSCH SPEL. Waren Spelen die men zegt ingeſteld te zyn door Ascanius, Zoon van Aeneas, en naderhand door de Romeinen met groote plegtigheid gevierd. Zy wierden gevierd door Compagnien van Jongelingen, zindelyk gekleedt, en voorzien van kleine Wapentuigen. Zy wierden gekooſen, voor het meerderegedeelte, uit de aanzienlykſte Familien van Romen, en de Hoofdman van dezelven wierd genaamd, met den ſchoonen tytel van *Princeps Juventatis*, zynde ſomtyds de naaſte Erfgenaam tot het Keiſerryk, en zelden minder dan de Zoon van een' voornaam' Senateur. Een byzonder verhaal van deeſe Spelen kan men zien in de vyfde Ædeii van VIRGILIUS, beginnende met Vers 545.

TROJACKEN. Eene Munt in Poolen, waarvan 'er twee op eene Chouſtak gaan. Men rekent ze op het vierëntwintigſte deel van eenen Ryksdaalder.

TROILUS. Zoon van *Priamus* en van *Hecuba*. Het noodlot had beſlooten dat Trojen nooit zoude genomen worden zoo lang hy leefde. Hy was ſtoutmoedig genoeg om Achilles aan te randen, die hem doodde: en kort daarna wierd de Stad ingenomen.

TROIT. Zie het Artykel VOLTIGEEREN.

TROKAAR. *Acus Triangularis Cannulata*. Een werktuig dat byzonderlyk ter doodſteekingen geſchikt is. Het is een Staalen Priem, wiens Ligchaam langwerpig rond is; met het eene einde vaſtgezet in een klein Yvoor of Elpenbeenen handvat, en waarvan het andere einde met eene zeer ſcherpe driehoekige punt uitloopt, vanwelke punt de hoeken zeer ſcherp ſnydende zyn. Deeſe Priem is in een Zilver Cannuletje, dat als tot een Koker dient. De twee uiteindens deeſer Cannul zyn open, en de Trokaar is omtrent eene halve Linie langer. De bin-

www.libtool.com.cn
binnenſte vlakte van dit uiteinde is een weinig hoekswyſe gewerkt, om zig gemakkelyker naar de gedaante des Trokaars te ſchikken, die hier ter plaatſe dikker is dan aan zyn lighaam. Het andere einde eindigt met een Plaatje of Lepeltje, dat ter ontvanging des Waters of van andere ſtoffen, die men ontlaſten wil, en om haare drift te geleiden, geſchikt is. Het eene en andere einde deeſer Cannule, is ter wederzyde doorboord met twee gaten. De eenen zyn beneden gewerkt, de anderen op de zyde der Plaat, om banden te ontvangen, zoo zulks noodig is.

De wyſe om het Trokaar te gebruiken is het in diervoege te houden, dat het handvat ruſt in het holle van de hand. Terwyl den Duim de Plaat wederhoudt, liggen de wysringer en de middelſte vinger regtuit langs het Trokaar, en terwyl de Heelmeeſter met deeſe twee vingers zyne handgreep bedekt, ſtoot hy het werktuig door het duwen met het hol zyner hand naar binnen, waarop hy het Trokaar terug haalt, en het Kanaal agterlaat, om de ſtoffe te geleiden, en haar eenen vryen uitloop te maaken.

TROLLIUS *Ranunculus Helleboroides.* Is eene Plant met eene veelbladige regelmaatige bloem; draagende dezelve enkel op een blooten ſtengel, en welkers Bloembladen zig nooit ten eenemaale openen.

TROMBONI. Zie het Artykel TROMPET.

TROMBOSIS. Zoo wordt de ſtremming der Melk of des bloeds in het Menſchelyke Ligchaam genaamd.

TROMMEL. (*Lapland/che*) Zie het Artykel LAPLANDSCHE TOVERTROMMELEN.

TROMMELKAS, Zie het Artykel TYMPANUM.

TROMMELSLAGER. Zie het Artykel TAMBOER.

TROMMELVLIES. Zie het Artykel TYMPANUM.

TROMMELWATER. Zie het Artykel TYMPANIAS.

TROMOS Het ſidderen en beeven der Leden.

TROMPER UN CHEVAL. Dit geſchiedt als men een Paard op de volte regtom rydt, en als men op het midden der halve volte gekomen is, gaat men op dezelve *Cadence* naar de Linkerhand, gelyk men begonnen heeft.

TROMPET. Is een zeker Blaas-Inſtrument, van koper of Zilver, by de Ruiterye gebruikelyk. De geene die 'er op blaaſt, wordt een Trompetter genoemd, en heeft in het Leger by de Militie, byna dezelfde vryheid, die de Herauten in oude tyden gehad hebben, dat hy naamelyk van het eene Leger naar het andere gezonden wordt, en wanneer hy het teken of het Sein gegeeven heeft, veilig door de vyandelyke Troepen geleidt wordt, ter plaatſe daar hy weeſen moet.

De Trompetten van Meſſing en Koper worden nergens beter

www.libtool.com.cn
dan te Neurenburg gemaakt. Van deeſen zyn verſcheiden; als Duitſchen of zoogenaamde gewoone Trompetten; Franſchen, die een toon hooger gaan, en de Engelſchen, die de gewoone en gantſche *Tertia* in hoogte overtreffen. De Italiaanſche Trompetten zyn eenige maalen rondom gewonden. Hiertoe behooren ook de Baſuinen, Poſt- en Waldhorens. Deeſe allen worden te Neurenburg door de zoogenaamde Trompetmaakers beſt vervaardigd.

TROMPET. Eene Zeeſchelp. Zie het Artykel BUCCINUM.

TROMPETE MARINE. Is een Snaarwerk, met eene éénige groote Darmſnaar. Het Ligchaam is uit drie ſtukken of planken, driehoekig ſaamengevoegd, en heeft een langen hals. Als deeſe Snaar geſtreeken wordt, maakt ze het geluid van eene Trompet. Terwyl men met de regterhand den ſtrykſtok voert, drukt men met de linker op de Snaar, in welke Clavis men ſpeelen wil. Dit Speeltuig heeft den naam van de Zee, om dat het eertyds op de Scheepen gebruikt is.

TROMPETTE PARLANTE. Zie het Artykel SPREEK-TROMPET.

TROMPETTER. Deeſe naam geeft men aan eenen Vogel, wiens geluid, zoo men wil, eenigermaate met dat van een Trompet overéénkomt.

Vader LABAT zegt dat deeſe Vogel geheel zwart is, en dat hy de grootte en byna de gedaante van een Kalkoen heeft. Het geene hem byzonder is, is een dubbele bek, of liever twee bekken over malkander, waarvan de bovenſte als eene ſoort van hollen Neus kan beſchouwd worden, en die waarſchynlyk tot het geluid veel toebrengt, dat deeſe Vogel doet hooren. Deeſe Vogel, die men mede *Monoceros* hiet, heeft drie vingers aan de voor- en een aan de agterzyde, hy is zeer gemeen aan de Rivier der Amazoonen.

Deeſe Vogel is zeer gemeenzaam, en heeft niets byzonders dan zyne ſoort van Gezang. Het is te onrechte, zegt de Heer *la* CONDAMINE, dat men dit geluid voor een Gezang of gekweel aanziet. Het ſchynt dat het in een verſchillend werktuig gevormd wordt, en het geen 't tegengeſtelde van de Luchtpyp is.

TROMPETTER. Dit is eene ſoort van Indiaanſche Aal. RUISCH zegt dat wanneer de nagt aangekomen is, en de Zee ſtil is, deeſe Viſch een ſterk geluid maakt, 't welk men een half uur ver van de plaats hooren kan; op welke hy zwemt. Men heeft hem hierom *Trompetterviſch* genoemd. Zyne kleur is geel, met witte Lynen geſchakeerd. Hy heeft doornen op den rug, maar geen vinnen, zoo dit niet naby den ſtaart is, alwaar men twee byna vierkante vinnen opmerkt. Hy heeft een langen en beenagtigen bek, en wanneer deeſe Viſch blaaſen

www.libtool.com.cn
ſen wil, zoo ſluit hy 'er het uiteinde niet van toe, maar met hem boven het water uit te ſtrekken, trekt hy de lucht in, 't geen hem geluid en geblaas doet vormen.

TROMPETTER EN HEIRPAUKER. Het Protectoraat of hooge Richterampt over alle Trompetters en Heirpaukers in het heilige Roomſche Ryk, heeft Keur-Saxen, uit hoofde van het Aards-Maarſchalks-Ampt, en daarom laaten de Keur- en andere Vorſten des Ryks, de Geſchillen onder hunne Veld- en Hoftrompetters voorgevallen, het van wegens deeſe Riddermaatige konſt, op de uitſpraak van het Opperkamerlingſchap en Opper Caſſa te Dresden aankomen; ook hunne Previlegien zoo wel van zyne Keiſerlyke Majeſteit als van Keur-Saxen vernieuwen en beveſtigen. Maar deeſe Keur-Saxiſche Jurisdictie ſtrekt zig niet alleen over alle Veld- en Hoftrompetters by de Ryksvergaderingen en Ryks-Legers uit, voornaamelyk ook over alle andere diergelyke kunſtverwandten, aan de Keur- en Vorſtelyke Hoven; waartegen echter voor eenige Jaaren, van een Vorſtelyk Hof, het Recht van de Onderdaanen niet op te eiſſchen, ingebragt is; maar Keur-Saxen heeft daartegen Vertoogen gedaan, dat wel ieder Vorſt van zyn Hof-Maarſchalksampt de Geſchillen onder de Trompetters en Heirpaukers, als zyne Bedienden, kon doen beſlſſen, maar wanneer de Partyen met dat Vonnis niet te vreden waren, de zaak alsdan voor het Opperkamerlingſchap te Dresden moeſt komen, en het aldaar gevelde Vonnis plaats moeſt grypen; waarentegen de ongehoorzaame Party ſtaat kon maaken, dat die, of met eene geldboete, of met het ontneemen van het recht van Leerlingen aan te neemen, of ook by voorgaande kennisneeming, ten eenemaal buiten het Gild te ſluiten, geſtraft te worden.

TROMPET VAN EUSTACHIUS. } Zie onder de Artykels
TROMPET VAN FALLOPIUS. } TUBA.

TRONC. Is een klein Vaartuig met een Verdek en een vierkant Zeil.

TRONCHOU. Dit is een Zeeviſch die een blaauwe kleur heeft, en veel breeder dan de *Derbio*, maar veel korter en platter, en die geen Schubben heeft. Zyn rug is blaauw en zyn buik wit. Hy heeft twee ſtreepen die van den kop tot aan den ſtaart voortloopen. De bovenſte deeſer ſtreepen is bogtig en de onderſte regt. De inwendige deelen van deeſen Viſch zyn gelykvormig aan die van de *Derbio*, 't geen eene ſoort van *Glaucus* is. Zyn vleeſch is zagt en heeft een zeer goeden ſmaak. Men vangt de *Tronchou* in de Middellandſche Zee.

TROON. Is eene verheven pragtige Zitplaats of Zetel, die maar alleen aan Gezalfde en Doorluchtige Perſoonen toekomt.

www.libtool.com.cn

TROON. *Carpentum*, *Solium*, *Thronus*. Zoo wordt door de *Aſtrologi* genoemd, als eene Planeet veele waardigheden teſſens bezit; wanneer dezelve, by voorbeeld, te gelyk in haar huis en in haare verhooging is. Want vermits dezelve naar hun gevoelen, ter dier tyd veel te zeggen heeft, of ten minſte meer dan de andere Planeeten, zoo zit zy gelyk als op den Throon en voert ter zelver tyd het bewind.

TROPÆA. Zie het Artykel TROPHEEN.

TROPÆOLUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Octandria-monogynia* Klaſſe der Planten, welker bloem beſtaat uit vyf rondagtige bloembladen, ingezet in de verdeelingen van de Kelk; de twee bovenſte bloembladen zyn zonder ſteel; de drie anderen hebben zeer lange en gebaarde Nagels; de vrugt beſtaat uit drie bolronde kapſels, aan de eene zyde geſtreept en hoekig aan de andere. De Zaaden zyn drie, aan de eene zyde gebogcheld, en hoekig aan de andere, maar over het geheel wat rondagtig en diep geſtreept. Zie op PLAAT CCLXII. *Fig.* 2. Deeſe ſoort bevat de *Cardamindum* der Schryvers.

TROPHEEN. Dus worden Zegetekenen genoemd, beſtaande uit allerlei wapenen. Oudtyds hakte men alle takken van eenen Boom, ſtaande omtrent de plaats, alwaar het gevegt geſchiedt en de Overwinning behaald was. Deeſe afgehouwen Tronk bekleedde men met de geheele Wapenroſting van een Held, en liet hem aldaar ter gedagteniſſe der Overwinning ſtaan. Naderhand heeft men tot dien einde Steenen opgerigt, om het Zegeteken langduuriger te doen zyn.

TROPICI. Zoo heeten de Cirkels, die aan de onbeweeglyke vlakte van den Waereldkloot, van de *Punctis Solſtitialibus*, dat is, van het begin van den Kreeft en den Steenbok beſchreeven worden. Op den Aardkloot worden zy van weerskanten in de wydte, van 23½ Graaden met de Linie of den Evenaar parallel getrokken en ſluiten de heete Luchtſtreek, *Zona torrida* in. Zy zyn de Dagcirkels, welken de Zon rondom onzen Aardkloot beſchryft, wanneer zy den langſten en kortſten dag maakt. De eerſte wordt *Tropicus Cancri*, de tweede integendeel *Tropicus Capricorni* genaamd.

TROPILLO. Zie het Artykel GALLINASSA.

TROPUS. Zoo wordt in de Rhetorica genaamd, eene verandering van de gemeene betekenis der woorden, als de eigenlyke betekenis in eene oneigenlyke veranderd wordt.

TROQUEREN. Zoo noemen de Kooplieden Mangelen, Ruilen, dat is Waaren tegen Waaren verkoopen.

TROS. In den Oorlog, betekent het gemeene Volk, als Stalknegten, Waſchters, Zoetelaars, Marquetenters, *enz.* Deeſen noemt men ook *Trosbeeven*.

TROS-

www.libtool.com.cn

TROSSEN. Zoo zegt men, als zig een Bergman heimelyk van zynen arbeid weg begeeft.

TROSWORM. Deeſe Worm is byzonder aan Noorwegen. Men noemt hem dus, om dat de Wormen van deeſe ſoort altoos in Troepen byéén verzameld en op elkander gehoopt zyn. Zy hebben de lengte van een Garſtekool en de dikte van een draad. Wanneer deeſe Wormen met elkander verééniged zyn, zoo vormen zy eene koord, die anderhalven vinger dik is, en verſcheide vademen lang. Deeſe Wormen kruipen geſtadig over elkanderen, echter indiervoege dat de geheele keten geſtadig voorwaarts beweegt, en eene ſtreep agter zig laat. Het is zeer waarſchynlyk dat deeſe Wormen malkander verſlinden.

TROT. Zie het Artykel DRAF.

TROUBADOURS of TROUVERRES. Waren in oude tyden de Dichters en Liedjesmaakers by de Franſchen, welke Gezangen naderhand op allerhande Inſtrumenten geſpeeld of gezongen wierden.

TROUSSE QUEUE. Is een groot ſtuk Leder, zoo lang als een afgekapte Paardenſtaart, dienende om den ſtaart op te binden, en om de *Croupe* breeder en aanzienlyker te maaken. Een Staartriem, die over den ſtaart toegegeſpt wordt.

TROUSSEQUIN. Zoo noemt men een egter van een Zadelboom, of een ſtuk hout, waaraan de Zadelreepen vaſtgemaakt worden.

TROUW-BELOFTEN. Is een gewillig accoord van twee vrye Perſoonen, om met malkander te zullen trouwen. Hieromtrent ſtaat aan te merken:

1. Alle Jongmans boven de vyfentwintig Jaaren, en jonge Dogters boven de twintig Jaaren, vermogen zoodanige Trouw-beloften aan te gaan. Doch daaromtrent moet men letten:

(*a*) Ingeval zoodanige Perſoonen, den vereiſchten ouderdom niet hebbende, die onder Ouders of Voogden ſtaan, en hun het aangaan van die Trouwbeloften berouwende, zoo is zoodanig eene Trouwbelofte nul en van geener waarde, hoe kragtig dezelve ook moge opgeſteld zyn, en vervalt van zelfs.

(*b*) Een Minderjaarige, met toeſtemming van zyn Voogd eene Trouwbelofte aangegaan hebbende, en naderhand ziende daardoor benadeeld te zyn, kan zig van het voorrecht van minderjaarigheid bedienen, om daarvan ontſlagen te worden.

(*c*) Een Jongman en Jonge Dogter, de voorgeſtelde jaaren niet hebbende, en de aangegaane Trouwbeloften echter willende geſtand doen, ſchoon de Ouders of Voogden daarin

www.libtool.com.cn
dende, om dat ze notoir zyn: daarom zouden de woorden: *ik zal u myne trouwbelofte geeven*, niet verbinden, en die notoire verbindteniſſe moet men door Getuigen doen blyken.
(*c*) Die getuigen moeten buiten alle agterdenking zyn; omdat het huwelyk eene zaak van het uiterſte gewigt is, en omdat gedwongen of onwillige huwelyken een Menſch geduurende zyn gantſche leeven ongelukkig maaken. Daarom vermogen geene Bloedverwandten of familiaire Vrienden, als getuigen in dit geval aangenomen te worden; gelyk daarom geen ſaamenvloed van preſumptien, indicien en ſchynbewyſen hier in aanmerking komen.
(*d*) Ook wordt geene Trouwbelofte gecontraheerd, door het byſlaapen of bezwangeren; maar hy heeft de keus om de beſlaapene te trouwen, of te doteeren, en het Kind te onderhouden, al had hy door ſchoone beloften en bedriegeryen haar tot dien val gebragt.
(*e*) Schoon de Trouwbeloften veeltyds vergezeld gaan met het geeven van een' Ring, Penning, *enz.* ten onderpand, zoo is zulks niet noodzaakelyk, en geeft zelfs geen preſumptie van beloften, ten waare de notoir verbindende woorden daarby gekomen zyn.
(*f*) Een Ring, *enz.* op trouw gegeeven zynde, en de Verloofde komende te ſterven, zoo zyn de Erfgenaamen tot geene reſtitutie daarvan gehouden, vermits de Overledene haare beloften met den dood heeft beveſtigd.
(10.) De Trouwbeloften vergaan en worden vernietigd in de volgende Gevallen.
(*a*) Door onderlinge toeſtemming en wederzydſche bewilliging.
(*b*) Als een Vryſter op eene Conditioneele Trouwbelofte beſlaapen wordt; en die Conditie niet volgt. By voorbeeld: *ik zal u trouwen indien ik u bezwanger*; en haar niet bezwangerende, zoo is de belofte te niet.
(*c*) Door het oneerlyk leeven van de een of ander der Contractanten. By voorbeeld dat de Dogter zig inmiddels van een ander liet beſlaapen, zoo kan de Jongman haar verlaaten; of zoo hy na de gedaane Trouwbelofte ontdekte, dat zy zig ſchandelyk had verloopen, zelfs in bankroet te ſpeelen, dieverye te pleegen, *enz.*
(*d*) Uit hoofde dat zy voor dato van het geeven der Trouwbeloften een Kind had gebaard, het geen de Jongman niet wiſt, zoo is hy daaraan niet gehouden: zoo ook eene Dogter niet, als zy ontdekt, dat haar aanſtaande Bruidegom onder Trouwbeloften, een kind by een ander heeft geteeld.
(*e*) Men behoeft de Trouwbeloften niet geſtand te doen, wanneer inmiddels eenig ſaamroovend toeval in een der Familien komt

www.libtool.com.cn

komt te gebeuren; by voorbeeld, dat een Nabeſtaande Crimineel wordt geſtraft.

(*f*) Zy vervalt ook als een der Contrahenten onbekwaam tot de voortteeling bevonden wordt. Ook als een van beide ſtaande de Trouwbeloften, door blindheid, verlies van Neus, Lippen &c. verminkt en mismaakt wordt.

(*g*) De *Trouwbelofte* vergaat, als de Bruidegom voorgewendt heeft veel geld en goed, of een Ampt, of een Jaarlykſch inkomen te bezitten, en by integendeel bevonden wordt met veele Schulden bezwaard te zyn.

(*h*) Ook als des Bruidegoms Vader, ſtaande de Trouwbelofte bankroet komt te ſpeelen.

(*i*) De Trouwbelofte vervalt door Verjaaring, wanneer als een van beide in het voltrekken van zyne belofte, daartoe behoorlyk aangemaand zynde, over de twee Jaaren in gebreke is gebleeven; en zoo de Verzoeker dan eene tweede Trouwbelofte aangaat, zoo houdt die ſtand, en de eerſte wordt voor vervallen aangemerkt.

(*k*) Eene Trouwbelofte in dronkenſchap aangegaan, vervalt, al was de byſlaaping daarop gevolgd.

(*l*) Eene Trouwbelofte kan ook vernietigd worden, door verandering van Godsdienſt, langduurig afweeſen, trouwloosheid, *enz.*

(*m*) Als iemant zig aan meer dan een door Trouwbeloften heeft verbonden, dan moet de eerſte voorgaan, behoudens nogtans de tweede zyn recht en actie van intereſſe, voor zoo veel hy of zy daardoor zoude meenen verkort te weeſen.

(*n*) Eene Trouwbelofte van een meerderjaarige Dogter, aan twee verſchillende Perſoonen gegeeven zynde, zoo behoudt de eerſte zyn recht op haar, al had de tweede haar ontëerd en beſlaapen, en hy kan haar trouwen, maar is 'er niet toe gehouden.

TROYEN. Eene beroemde Stad van Phrygie. *Paris*, Zoon van Priamus, Koning van dat Land, *Helena* geſchaakt hebbende, de Vrouw van *Menelas*, was oorzaak van haaren ondergang. Deeſe Stad wierd door de Grieken tien jaaren lang belegerd, en genomen door middel van een groot houten Paard, 't welk Pallas den Grieken geraaden had te maaken, en waarin men Krygslieden verbergde. De Belegeraars zig houdende, als of ze terug trokken, ſtelden de Troyaanen wielen onder dat Werktuig; maakten eene groote breſ in den Muur en ſleepten het in de Stad. Gedurende den nagt gingen de Soldaaten 'er uit; gaven een Sein, ſtaken alle de Wyken in brand; waarſchouwden de reſt des Legers en de Stad wierd geplonderd en verbrandt.

TROY-

TROY-POND. Zie het Artykel POND DE TROIS.

TRUCHSES. Betekent gemeenelyk een Spysopdraager; maar in eenen byzonderen zin, is het een Erf- en Aardsampt, in het Duitſche Ryk, en ſchynt deeſe naam, naar de Duitſche Taal, zoo veel als *Trug das Eſſen* te willen zeggen, ook zynen oorſprong daarvan te hebben, vermits de Keurvorſt van Beyeren, als des Heiligen Roomſchen Ryks Aards-Truchſes of Archidapifer, by het Keiſerlyke Krooningsfeeſt en daarop volgende Maaltyd, eenige Spyſen op de Keiſerlyke Tafel zet, welk Ampt in des Keurvorſten afweeſigheid, zyn Subſtituit, de Graaf Truchſes van Waldburg, als des Heiligen Roomſchen Ryks Erf-Truchſes, gewoon is waar te neemen. Wanneer Keur-Beyeren in den voorigen Oorlog in den Ryksban verklaard wierd, heeft het Huis van de Palts deszelfs Keurplaats, benevens het Ampt van Aards-Truchſes in het Jaar 1708, van zyne Keiſerlyke Majeſteit verkreegen, maar de Keurvorſt van Beyeren wierd in het Jaar 1714 in alles weder herſteld.

TRUFFELS *Tubera*. Zie het Artykel AARD-APPEL.

TRUFFELWORM. Deeſe Worm is doorſchynende en wit. Het zyn de Wormen van deeſe ſoort die veroorzaaken dat de Truffels dikwils bederven. Wanneer men een opgebulte Truffel tuſſchen de vingeren drukt, zoo ontdekt men 'er plaatſen in die terug wyken. Het is mede op deeſe plaatſen dat men dikwils wormen ontdekt, die door een verdikt vogt omringd zyn. Zy onthouden zig hierin tot den tyd van hunne gedaanteverwiſſeling.

TRUITTE. *Poil Truitté*. Zoo zegt men van een Paard, wiens wit haair, voornaamelyk aan kop en hals met rood geſpikkeld is.

TRULLA. Dit was eigenlyk een lange Keuken-Lepel met een lang heft; maar men gaf algemeenlyk deeſen naam aan alle de Vaten die eene handvol bevatteden, aan de Drinkſchaalen, en zelfs aan de Truffels (*Truellæ*) der Metſelaaren.

TRUMSCHEID. *Tympani Scbiza*. Wordt van drie dunne Plankjes ſaamen gevoegd, in de lengte toegeſpiſt, als eene driekante Pyramide, en op het bovenſte Plankje, als de reſonantie-bodem, met een lange Darm-Snaar overtrokken, die met een Strykſtok geſtreeken wordt. Sommigen zetten den hals aan de borſt, en houden het dus met de linkerhand, beroerende met den linker duim de Snaaren op haare punten, daar ieder *Clavis* is, zeer zagtkens, ſpeelende als op eene *Trompete Marine*. Doch deeſe *Tympani Scbiza* heeft vier Snaaren. De drie bovenſten blyven altoos in eene en dezelfde toon, als *e*, *g*, *e*. Maar de groſſte Snaar wordt met den duim geroerd.

TRUN-

TRUNCUS. Een Stam of Tronk, betekent in de Anatomie den Romp van een Ligchaam, zonder hoofd, handen of voeten. De groote Pols-Aderen, welken uit de linker Hartkamer, en den hollen Ader welke uit de regter Hartkamer gaat, worden ook *Trunci* genaamd, omdat ze zig vandaar in verſcheiden deelen des Ligchaams, gelyk takken, verdeelen.

TRUNCUS. Zoo noemt VITRUVIUS ook het middelſte deel van een voetſtuk, by de Italiaanen *il Quadro* genaamd, als zynde gelyk een Dobbelſteen, en hebbende byna eenerlei hoogte en breedte.

TRUSTEES. Zoo worden de Bewindhebbers van de Americaanſche Commercie Compagnie in Engeland, genaamd.

TRUTINA. Zie het Artykel BALANS.

TRUTINA HERMETIS. Zoo wordt genaamd eene konſtige Methode, om het zoogenaamde Geboorte-Themade der Sterren, met den dag of tyd der Ontvankenis ſaamen te voegen, en uit den ſaamenhang van dezelve, aangaande de natuurlyke neiging des Menſchen te oordeelen. Men zegt dat *Hermes* deeſe Konſt uitgevonden en *Ptolomeus*, of wie de Auteur van het *Centiloquium* zyn mag, naderhand beveſtigd heeft.

TRUTTA. *Trotta, Fario.* Zie het Artykel FORELLEN.

TRY. Is een Boomtje op het Eiland Madagascar, wiens baſt, doorſneeden zynde, een Sap gelyk Melk van zig geeft. De baſt, tot draaden geſponnen, is bekwaam tot eene Stoffe, zagter maar niet zoo ſterk als Boomwolle.

TRYBLIUM. Zie het Artykel HEMINA.

TRYP. Zie het Artykel FLUWEEL.

TRYPHERA MAGNA en MINOR; TRYPHERA PERSICA en TRYPHERA SARACENICA. Zyn naamen van verſcheide Conſerven, die uit veele Ingredienten beſtaan, en door de oude Geneesheeren voorgeſchreeven wierden.

TRYSMUS. Zie het Artykel TRISMUS.

TSCHAIKEN en TSCHINACKEL. Zyn kleine booten of ſchuitjes, waarvan men zig in Hongaryen, inzonderheid op den Donauw, als ook op den Dnieperſtroom bedient, om van den eenen Oever tot den anderen over te vaaren.

TSCHAKAL. Is een grimmig Dier dat in Aſien en in Afrika gevonden wordt. Dus noemen het de Turken en eenige andere Volken. De Arabieren noemen het *Ibu Awi*. De Perſiaanen *Sia Kuſch*, dat is Zwartoor. Maar MARMOL noemt het *Adiwe*, buiten twyffel van het Arabiſche *Dib*, en met het voorzetſel *ad*, *Addib*, dat is een Wyf. De Europeërs, die daarvan geſchreeven hebben, maaken 'er nu een Vos van gelyk OLEARIUS doet, dan eene *Hyena*. Dus doet FIGUEROA. Anderen noemen het een Wolf of Hond, of een Maſtelyn van beide. Edoch het is zeker dat het Dier geen van alle

www.libtool.com.cn

alle die ſoorten is; maar een afzonderlyk geſlacht, in gedaante en kleur gelyk een Vos, maar in ſterkte den Wolf gelyk; doch van verſchillende grootte. Het blyft by dag in zyn hol, en gaat by nagt op den roof uit. Als het een Roof vindt, roept het de andere Tschakals byéén; het geluid is *Avi* of *Fi*, of gelyk het baffen van een' Hond. Het Dier is zeer liſtig en gulzig; gaat, van honger gedreeven zynde, in de huiſen die het open vindt, doch verraadt zig door zyn geluid en wordt gevangen. Het volgt den Leeuw, om het overſchot van zyn buit te hebben. Dit dient den Reiſigers tot waarſchouwing, om zig voor den Leeuw te wagten, als ze een *Tſchakal* hooren. Edoch het wagt zig dat het den Leeuw niet te naby komt, omdat deeſe het niet kan lyden, maar aangrypt, als hy het kan betrappen.

TSCHERBET. Zie het Artykel SCHERBET.

TSCHERTACKEN. Zyn in Croatien en in derzelver Landſtreek, aan de Turkſche Grenzen, kleine, op paalen ſtaande, en beveſtigde Wagthuisjes, waarop men langs een ladder klimmen moet. Wanneer de Turken in aantocht zyn, dan doet de geene die op de *Tſertacke* de wagt heeft, een ſchoot; diergelyke doet de vo'gende ook, waarop alle Man, te Paard en te voet zig ſpoedt, om den ſtroopenden vyand af te houden. Zy zyn met Planken in de plaats van Pannen bedekt, die anderhalf el lang en vanvooren gantſch puntig gewerkt, maar vanagter dik en breed zyn, en in het midden, naar de lengte te rekenen, met eene holte, als eene Goot voorzien zyn, die in elkanderen ſluiten en veele Jaaren duuren kunnen.

TSCHETEN. Zoo worden in Croatien de geenen genoemd, die in Turkyen op Strooperyen gaan, en alles wat zy ontmoeten, gevangen mede naar huis ſleepen.

TSIOEI. Dus noemt SEBA twee zeer ſchoone Vogeltjes. Het eerſte vindt men in de Ooſt-Indiën. Men geeft het mededen naam van Kakapit, dat is te zeggen *Koningje* der Bloemen, omdat zyne Vederen met goudgeel zilververwig wit, groen, en met verſcheide andere kleuren geſchakeerd zyn, en alle de ſchoonſte kleuren der Bloemen met elkander ſchynen te vereénigen. Het middel gedeelte van zyn Ligchaam en het uiteinde van de groote Vederen der Vleugelen, hebben een berookte geele kleur; zyn kop is klein; zyn bek lang, dik, krom en witagtig; zyne pooten en nagelen zyn zwart. Dit Vogeltje voedt zig met jonge Rupſen, die het uit de Bloemen trekt, waarin zy voortkomen. Zy die deeſe Vogeltjes in Holland overbrengen, zeggen dat zy van Macanar en Bati oorſprongkelyk zyn.

Het tweede is een Amboineeſch Vogeltje. VALENTYN zegt dat

www.libtool.com.cn

dat men het gemeenelyk *Vogeltje met Zyden Vederen* noemt. Men geeft het mede den naam van *Koningje der Bloemen*. De bekoorlyke verſcheidenheid der kleuren met welken zyne Vederen verciérd zyn, verrukken het oog. Zyne Vederen zyn rood op de borſt, groen aan den buik. roosverwig aan den hals, aſchverwig op den rug, graauw op den kop, en met groen en geel op de Vleugelen geſchakeerd. Deeſen zyn goudkleurig en groen aan de randen; waartegen het opperſte der Vleugelen ſchoon zwart en met geel geboord is. Alle deeſe kleuren geeven met malkander den ſchoonſten luiſter van zig. Zyn bek is geel, lang en gekromd, en zyne pooten zyn kort. De Slangen zyn zeer gretig naar deeſe ſoort van Vogeltjes; 't geene mogelyk de Paradys-Vogels zyn.

TUBA. Betekent in het algemeen eene Pyp, Conduit, of Kanaal, van binnen hol, zynde van Lood, Koper, Yſer, Hout, Glas of andere Stoffe, opdat de lucht of eenig ander vogt, daardoor een vryen doorgang zoude hebben.

TUBA EUSTACHII. (In de *Anatomie*) Is de binnenſte Gehoorbuis, die van de Gehoortrommel naar den mond toe loopt. Zy heeft den naam naar de gelykheid eener Trompet; dewyl zy agter het voorhangſel van het Gehemelte, door middel van haare inwendige kleurige huid, zig uitbreidt. Een gedeelte van dezelve is beenägtig en behoort tot de Slaapbeenderen; en een ander deel is kraakbeenig. In deeſe Buis of Pyp ontſtaat eene Spier, die in den Hamer, een der Gehoorbeentjes, eindigt. Door deeſen gang ſtorten de vogten van de gehoortrommel zig in den mond; en het gehoor wordt door dit middel in diervoege te hulp gekomen, dat men met geopenden monde des te beter kan hooren.

TUBA FALLOPIANA. De *Moeder-Trompet*, *Eyer-leider*. (In de *Anatomie*.) Dus heeft men genoemd twee Kegelswyſe Buiſen, die aan den bodem der Baarmoeder, alwaar zy eindigen, zig bepaalen, en waarvan men eene ter wederzyde, met eene zeer kleine opening, die ter naauwernood een Varkensborſtel doorlaat, vindt.

De lengte der Trompetten verſchilt naar den Ouderdom. Doorgaands zyn zy drie duim lang. De GRAAF zegt dat zy zig ſomtyds tot op negen vingers breed uitſtrekken.

Zy zyn ſaamengeſteld uit veele vlieſen. Het binnenſte is effen, glad en vry gelyk aan dat der Baarmoeder; ondertuſſchen rimpelen deszelfs uiteindens. Het tweede vlies is ſpieragtig en uit vleeſchveſelen gemaakt, waarvan ſommigen langwerpig, en anderen kringswyſe en een weinig ſchuinſch zyn. Het derde vlies, dat het buitenſte is, wordt verſchaft door de verdubbeling van den Penszak, die de breede banden maakt. Men ſtelt daar ook eene groote menigte bloedvaten, die door

www.libtool.com.cn

hun Weefſel een Spongieus ligchaam maaken, door middel van welk Ligchaam deeſe deelen, ten tyde der byéénkomſten, ſtyf worden. Dit Spongieuſe Ligchaam, is niet geſteld dan door de geenen die het beſtaan der Spierveſelen verwerpen.

De holligheid der Trompet is overāl niet dezelfde. Zy is zeer naauw aan haare opening op den bodem der Baarmoeder, gelyk wy reeds gezegd hebben, en zy wordt breeder naarmaate zy zig daarvan verwydert. Zy maakt recht en linkſch veele omgangen.

Het uiteinde dat tegenover de Baarmoeder ſtaat, maakt eene uitbreiding, dat de *Paviljoen der Trompet* genaamd wordt, en in den onderbuik dobbert. Zyn geheele omtrek is bedekt met franjes, die naar de verſcheiden onderwerpen uit meer of min diep uitgewerkte vleeſchveſelen geweeven zyn. Dit heeft 't ook het Lofwerkſtuk doen genaamd worden. Sommige Ontleedkundigen hebben het *Duivelsbeet* genaamd, 't geen eenige anderen belachlyk hebben overgezet door den naam van *Duivels-ſtuk*. De langſte Franje des Paviljoens ſtrekt zig van dit gedeelte uit tot aan het uitwendige uiteinde van het Eyerneſt. Het is een weeſenlyke Aanvoerer der Trompet; en wanneer het Paviljoen der Trompet het Eyerneſt, ten tyde der byeenkomſten omvat en vernaauwt, waartoe alle reden om te gelooven is, is het deeſe Spier, die door haare ſaamentrekking de Trompet trekt, en by het Eyerneſt nadert. Waarom zou anders, ten tyde der byeenkomſt, het gelofwerkt einde, het Eyerneſt liever dan eenig ander deel omvatten.

Het gebruik der Trompetten is eene Gemeenſchaps-buis tuſſchen de Eyerneſten en de Baarmoeder te maaken. Men heeft verſcheide maalen bevonden, dat 'er in de Trompetten kinderen geformeerd waren, dewelken, vermits zy daar den natuurlyken aanwas niet hebben kunnen verkrygen, geſtorven zyn en haare Moeder ook hebben doen omkomen.

TUBALS-VUUR. Zoo wordt een Vuur genaamd, dat door den Blikſem in een Eikenboom wordt verwekt, en aan hetwelke men allerlei verborgene werkingen toeſchryft.

TUBA STENTOREA. Zie het Artykel SPREEKTROMPET.

TUBER. Een Buil. Zie het Artykel GEZWEL.

TUBERA. *Truffels*. Zie het Artykel AARDAPPEL.

TUBERA CERVINA. *Fungus Cervini*, *Cervi boletus*. Herts-Wannen. Herts-Spongie, groeit in Boſſchen, en gelykt men verhaalt, van de Herts-Geilen; omdat men verzekert dat het ſomwylen de gedaante van een teellid der Herten heeft, Edoch dit gewas vindt men ook op plaatſen, alwaar geen Herten komen. Zy adſtringeeren, droogen op, ſtillen het bloed, en worden voornaamelyk van de Heelmeeſteren daartoe gebruikt.

TUBE.

www.libtool.com.cn

TUBERARIA. *Heliantbemum plantaginis folio perenni.* Is eene ſoort van *Heliantbemum* of Kruid, dat een Stengel, meer dan een voet hoog maakt, zynde rond, beneden met eene witte wol omringd, en met geaderde bladen bezet. Deeſen ſtaan tegens malkander over; de weegbree niet ongelyk. De bovenſte toppen ſplitſen zig in veele takjes, en op deeſen ſtaan geele Bloemtjes met eene menigte van bladen. Daarop volgt de vrugt. Deeſe is byna gantſch rond, en beſluit een ook byna gantſch rond Zaad. De Wortel is houtig. Dit Kruid groeit op bergagtige plaatſen en daar een warmen grond is. Het zuivert en adſtringeert.

TUBERCULUM. Zie het Artykel PHYMA.

TUBERO INDICA. Is een bolgewas, met violet blaauwe bloemen en eenigſints ſpitſe bladen.

TUBEROOZEN. Herfſt-Hyacinthen. *Hyacintbus Indicus, Radice tuberoſa.* Zyn bekende hoog-opſchietende en digt by elkander groeiende witte bloemen, ſpeelende boven, daar ze ſluiten, eenigſints op rood, zyn doordringend en aangenaam van reuk, hoewel ze de vrouwelyke Sexe niet wel verdraagen kan. Deeſe bloem is in Duitſchland nog niet lang bekend geweeſt, doch thans zeer gemeen. Zy veranderen zig door haare bollen zeer ſterk. Men laat ze wel in de Hoven of Bloempotten 's winters over ſtaan, nadat men den Stengel heeft afgeſneeden. Anderen laaten ze uitbroeien, en zetten ze in een warm vertrek, tot in de Lente, wanneer ze twee vingeren, lang zyn en in verſche Aarde gezet worden. Zy willen een ſterke Zonneſchyn hebben en in de Lente wel beſproeid worden; doch 's Winters, zoo ze in den grond blyven ſtaan, gantſch niet.

TUBEROSITAS. Robbelige verhevenheid, welke aan de uitwendige oppervlakte van veele Beenderen des Ligchaams gezien wordt. Daar zyn langen en kleinen; daar zyn 'er breeden en ronden.

In de Heelkunde betekent *Tuberoſitas* een vleeſchagtig, ongelyk, robbelig gezwel, even als een Aardappel, waarvan het zynen naam ontleend heeft. De *Tuberoſiteiten* zyn naauwlyks byzondere verhevenheden, doch zy kenmerken verſchelde Gezwellen; zoodanigen als de *Condylomata, Thymus*, de *Beursgezwellen*, &c.

TUBILUSTRIES. Romeinſche Feeſten, waarby men de geheiligde Trompetten zuiverde door eene Offerhande die men aan den ingang van den Tempel van Saturnus verrigtede.

TUBIPORES. *Tubipora aut Tibularia.* Men geeft deeſen naam aan Steenagtige Ligchaamen die eene ſaamenſtremming of eene byéénhooping van Kantzuilige of zesboekige of onregelmaatige en getakte buiſen zyn, en die, wanneer zy delf-

www.libtool.com.cn
baar geworden zyn, in een vaſten klomp zyn verëënigd. Dit zyn, om eigenlyk te ſpreeken, eene ſoort van Koraalgewaſſen.

De *Tubulites* verſchillen, volgens den Heer BERTRAND, van de Madreporaas en Milleporaas, door hunne getakte buiſen, en door de onregelmaatigheid van hunne ſaamenvoegſelen, ſchoon zy dikwils Poriën of Starren hebben, maar die veel onregelmaatiger of plomper gevormd zyn. Zy gelyken, zegt deeſe Schryver, naar de Heeſterswyſe Koraal-gewaſſen; echter verſchillen zy 'er hierin van, omdat zy uit holle buiſen te ſaamengeſteld zyn, en de Koraal-gewaſſen uit vaſte takken.

TUBULARIA. *Pypswyze Koraal, Zee-* of *Meir-Orgel.* Zoo noemt men eene ſoort van Steenagtige Plant, met kleine Orgelpypjes, in Zee op de Rotſen groeiende, zoo het nog wel een Koraal is, en niet veeleër, gelyk REAUMUR denkt, Wormhuisjes van de Zee Polypen. Het is van een ſaamentrekkende kragt en goed in bloed-en bulkloop.

TUBULI LACTEI. *Melk-Pypen.* Zyn Borſtvaten, die van een onderſcheiden Klieragtig weeſen der borſten, met zeer tedere takjes voortkomen, en welken, omdat ze allengskens ſaamenloopen, onderſcheide Stammen maaken, die gemeenelyk met opene gaatjes in de Tepels eindigen. Zy neemen de Melkſtof zoo wel van de Klieren, als dat zy dezelve ook by nalaating van het zuigen tot meerdere ophooping behouden.

TUBUS. Zie het Artykel TUBA of PYP.

TUBUS ACUSTICUS. Zie het Artykel ACUSTICUS TUBUS.

TUBUS ARTERIOSUS. De *Slagäderlyke Buis.* Is by ongeboorne Kinderen gelegen tuſſchen de Long en de groote nederwaarts klimmende Slagaderen, waarin ze het ontvangene Bloed uit de Hartenkamer onmiddelyk overgiet.

TUBUS ASTRONOMICUS. Een Sterrekundig Perſpectief-glas, beſtaat uit een Convex of bolrond Objectief-glas, waardoor de Zaaken omgekeerd voorgeſteld worden. *Matth. Lexic.*

TUBUS BELGICUS of GALILAEANUS. Een Hollandſch Perſpectief; beſtaat uit een half Convex Objectief en half bol geſleepen Oculaar-glas. Het ſtelt de Zaaken regtöpſtaande voor.

TUBUS BINOCULUS. Zoo wordt een Glas genaamd, waardoor men met beide de oogen te gelyk zien kan.

TUBUS TERRESTRIS. Heeft twee of drie Convex Oculaar-glaſen, en vertoont de Zaaken opgerigt ſtaande.

TUBUS TORCELLIANUS. Zie het Artykel BAROMETER.

TUCHTHUIS. *Spinhuis.* Is een ruim en, in eene wel ingerigtte Stad, ten hoogſte noodzaakelyk Gebouw, waarin men allerlei ondeugend Volk en Kwaaddoeners, deels door har-

de

www.libtool.com.cn

de tucht en slagen tot beterschap zoekt te brengen; maar deels en voornaamelyk door zekeren bepaalden dagelykschen arbeid, tot een beter en ordenlyker leeven tragt te gewennen.

Tot den aanleg en bestek van diergelyke Huisen zal de gedaante van Kloosters wel best voegen, en men heeft voornaamelyk daarop te letten, dat indien 'er naast eene Kerk gebouwd wordt, ten einde de Gevangenen den Godsdienst zouden kunnen bywoonen, dezelven dusdanig aangelegd worden, dat men geen gevaar loopt dat de Gevangenen kunnen ontvlugten, want het zyn drie noodzaakelyke stukken, die by dergelyke Gebouwen voor alle dingen moeten in acht genomen worden, naamelyk dat de Gevangenen op zekere tyden eene Predikatie kunnen aanhooren; vervolgens dat in de Gevangenissen, geduurende den Winter, kan gestookt worden, en dat eindelyk by eene iegelyke Gevangenis een Secreet zy. Hoe men aan dit alles kan voldoen, toont eenigsints L. C. STURM, in zyne volkomene aanwysing tot verscheide openlyke Tucht- en Liefde-Gebouwen.

TUCONEREN. Is in de hooge geestelyke Stichten, wanneer de Kannoniken of Domheeren te saamen komen, en de Inkomsten van hun sticht onder malkander verdeelen; behalven dat de nieuwe Kanonnik, die voor de eerste maal by zoodanig eene verdeeling is, geen deel van deese inkomsten krygt, maar de eerste reis overgeslagen wordt.

TUFINGKI. Is eene van de vier soorten der Persiaansche Soldaaten, en dezelve bestaat uit 500000 Man. Zy zyn Boeren en hunne Wapenen bestaan uit Musketten en Sabelen, zynde hun Tractement van vier tot vyf Tomans. Hun Generaal wordt *Tufingki Basci* genaamd.

TUFSTEEN. *Topbus.* Dit is een Steenagtig saamenstremsel van den aart der Stalactiten. Het is porieagtig, vry ligt, weinig te saamengetakt, uit eene verzameling van Aarddeeltjes gevormd, die meer of min saamenhang hebben, en door inplantsing op Ligchaamen geplaatst zyn, die, wanneer zy ontbonden worden, 'er dikwils hun afdruksel op agterlaaten. Het is dus dat men met de Tuffteen, die niet verre van de oppervlakte der Aarde verwyderd is, Mosch en andere Planten vindt, die versteend of ingedrukt zyn, en zelfs Aardschelpen.

De *Tuffteen* wordt dagelyks gevormd. Men heeft 'er die Zandagtig, Mergelagtig en Metaalagtig zyn, en verschillende Zelfstandigheden, gedaantens en kleuren hebben. Dit zyn, om eigenlyk te spreeken, eene soort van *Stalactiten.* De gefigureerde Aardagtige bezinksels, beenlymen en de doorzinksels der Bronwateren zyn, in deesen zin, eene soort van Stalactitische Tuffteenen.

Men vindt mede veel okeragtige Tufſteen in de Aarde der Vyvers. Deeſe is nuttig om de aarde te meſten; maar de Stalactitiſche Tufſteen is den Planten nadeelig, omdat 'er haare wortelen niet in doordringen kunnen. Hierom moet men altoos vermyden, om in de Tufſteenagtige Aarde te Planten.

TUG. Dus noemen de Turken een Stang, aan den top vanwelken een Paardenſtaart hangt, en boven op een gouden Bol. Alle hooge Officieren laaten deeſe *Tug* voor zig draagen. Een *Beglerbeg* drie, een *Baſſa* twee en een *Sangiacbeg* maar een.

TUIGHUIS. *Arſenaal. Magaſin des Armes. Armamentarium.* Is in groote Reſidentie- en houwbaare Steden een groot en bekwaam Gebouw, met eene ruime ingeſlooten en vrye plaats, 't geene zoo wel tot de vervaardiging, als ook tot bewaaring van dusdanige zaaken beſtemd is, die tot het beleg, alsmede tot het verdedigen van eene plaats, deels noodzaakelyk, deels voordeelig zyn. De benedenſte verdieping van betzelve legt men in 't gemeen, als een driedubbel Boogpriëel of Loofhut aan, waarin de Kanonnen en Mortieren ordenlyk geplaatſt, gemakkelyk uit malkander gelegd en ſchoon gemaakt en gehouden kunnen worden. In Duitſchland laat men in diergelyke Gebouwen de Kanonnen altyd op hunne Laffetten gereed liggen, om, in geval van nood, zig ten eerſte daarvan te kunnen bedienen; maar hier te Lande en in Frankryk ſtaan de Laffetten alleen in de Tuighuiſen, maar de Metaalen Kanonnen en Mortiers liggen op houten Leggers onder den Vryen Hemel, rondom het Binnenhof van het zelve, of ten hoogſte onder Galderyën, die rondom diergelyken Hof of Plaats gemaakt worden. Derhalven heeſe men by het aanleggen van zoodanig een Gebouw voornaamelyk op deszelfs ſchikking, en op de menigte van het Geſchut, 't welk daarin gebragt en geborgen moet worden, wel te letten. Eenige noodzaakelyke Regelen hiertoe geeft GOLDMANN, in zyne BOUWKONST. *Lib.* IV *Cap.* II. *Pag.* 140. *Seqq.* Insgelyks L. C. STURM, in zynen *Vermeerderden* GOLDMANN, en in het byzonder in 't Tractaat, onder den tytel: *volkomen Aanwyſing, om Stadspoorten, Bruggen, Tuighuiſen,* enz. *behoorlyk op te bouwen. pag.* 25. *ſeqq.* Ook toont de Koninklyke en Keur-Saxiſche Architect en Ingenieur Major JOHANN RUDOLPH FASCH, in het tweede Proefſtuk van zyne *Architectoniſche Werken*, P. II. *Tab.* 6 7. tot 10. hoe dergelyk een Huis geſchikt aangelegd en opgebouwd moet worden. Een voorbeeld van een fraai Tuighuis is dat te Dresden, en niettegenſtaande niet doorgaands de Regelen van de Architectuur naauwkeurig waargenomen zyn, is hetzelve nogtans zeer regelmaatig en ſterk.

Het

www.libtool.com.cn

Het Arſenaal te Berlyn is mede zeer fraai; echter willen ſommigen daaraan mispryſen, dat de bovenſte Verdieping al te zwak en met al te veel cieraadjen opgevuld is. SURIREY DE SAINT REMY ſtelt in zyne *Memoires d'Artillerie.* T. 1. p. 343, de innerlyke geſchaapenheid van het Tuighuis te Parys op fraaie koperen Plaaten voor. In het gemeen wordt ook by eene haven een Tuighuis aangelegd, waarin al het geene bewaard wordt, wat tot den Opbouw, tot het kalefateren en uitruſten van Scheepen, ja tot geheele Vlooten vereiſcht wordt; en deeſe Plaats noemt men in 't byzonder Arſenal de Marine.

TUIN. Is een ſtuk welbebouwde vrugtbaare grond, gemeenelyk geplaatſt agter het Woonhuis, om het zelve luchtig te maaken, te vercieren en om door te wandelen. — Om aangenaam en nuttig te zyn, moet daaromtrent in acht genomen worden.

1. Dat de grond niet te vogtig, noch te droog, noch moeielyk moet zyn om te bearbeiden.

2. De Situatie moet zyn, hoog van vooren, en hellende naar de laagſte van agter; want een wat laage grond is beſt voor den Moestuin, maar de Vrugtboomen beminnen hooge gronden.

3. De ligging moet gunſtig zyn, dat de Zon den Tuin van alle kanten beſchyne. Op het Zuiden is allerbeſt voor koude en vogtige gronden; maar voor ligte gronden is het Ooſten beſt; doch het klimaat moet ten regel daarvan verſtrekken; want in koude Landen, gelyk by ons, is het Zuiden boven alles te prefereeren; en die Boomen, welken het meeſte warmte vereiſſchen, zet men tegens eene Schutting of tegens eenen Muur, op het Zuiden. In het algemeen en in allerhande expoſitien, heeft men voor de winden te vreeſen. De Ooſten en Zuidenwind doet minder kwaad dan de Weſten en Noordenwind, en echter doen zy in de gemaatigde Luchtſtreeken veel kwaads aan de Zomervrugten en Moeskruiden, om dat zy de Lucht verfriſſen en verkoelen.

4. Wil men een fraaie en nette Tuin hebben, dan moet hy, zoo veel het terrein zulks toelaat, langer dan breed zyn, zoo dat hy een langwerpig vierkant vertoont; en de goede ſmaak vordert dat de uitgeſtrektheid van den Tuin evenredig zy met de grootte van het Huis. De Parterre of het Bloemſtuk moet het digſte by het huis weeſen, op dat de Venſters het gezigt der Bloemen hebben; en rondom het Huis moeten eenige vlakke cierlyke ſtukken van groente liggen. Een Tuin moet nogtans zoo open niet zyn, dat men de gantſche uitgeſtrektheid daarvan op eenmaal met het oog overzien kan; maar om het oog eene ſoort van aangenaame betovering te geeven,

www.libtool.com.cn

maakt men eenige fraaie ſtukken die het gezigt breeken, als Priëelen, groene boogen, Beelden, Fonteinen, Grotwerk, *enz.* met fraaie Wandelpaden; een goede Manteling en Boſchje, om den Tuin voor den Noordenwind te dekken; niets moet 'er ledig liggen en alles moet natuurlyk weeſen.

5. De verdeeling in Laanen en vierkante Boomgaarten, moet evenredig zyn met de uitgeſtrektheid van het terrein; als dat groot is, betaamt het niet dat de Boomgaarten en de Moestuin voor het eerſte gezigt geheel bloot liggen; doch als men ſlegts een middelmaatig Terrein heeft, zoo moet men het liever bezetten met nuttige Planten, dan het Terrein te verſpillen, met een zeer groot Bloemſtuk en te veelvuldige Cieraadjen. In het algemeen zoo is de natuurlyke Verdeeling, dat men drie paden heeft, die van het eene end van den Tuin tot aan het andere loopen; eerſt het middelpad, vlak agter het Huis, dat het breedſte moet weeſen; en een ter wederzyde, wat ſmaller, by de Schuttingen of Muuren, langs de Rabatten: en dan moet men den Tuin met ſmalle dwarspaden, in gelyke vierkanten doorſnyden. In één woord, die een Tuin wil aanleggen, behoort te raade te gaan met L. C. Sturms, *volkomen Aanwyſing tot groote Paleiſen*, &c. *p.* 54.

TUINBOUW. Zie het Artykel Hovenieren.

TUIN-CASSIE. Zie het Artykel Acacia.

TUINIER. Zie het Artykel Hortulanus.

TUINKERS. STERREKERS Zie het Artykel Nasturtium.

TUINMELDE. *Atriplex*, *Sativa domeſtica.* Laxeert, is pynſtillend, en wordt uiterlyk in Clyſteeren, pynſtillende Pappen en ſlaapmaakende voetbaden gebruikt.

TUINSLAK. Deeſe naam geeft men aan de Aardſchelpſlak.

TUINTOONEEL. Is in pragtige Tuinen, eene groote, meestendeels verheven Plaats, die beurtelings met Fonteinen en Standbeelden vercierd is. Diergelyk een Tooneel geeft niet alleen aan den Tuin een fraai gezigt, maar ook een heerlyk aanzien, voornaamelyk als in de Proſpect of aan het end van dat Tooneel een Watervat verbeeldt wordt.

TUINZAAL. Is eene ruime open Plaats onder den vryen Hemel, die met groene randen van rondomme voorzien is, en op dewelke ten minſte agt Alleën of Wandellaanen, gelyk als op hun middelpunt te ſaamen loopen. Hiernevens is diergelyk een Plaats zoodanig aangelegd, dat de grond of bodem vaſt en glad is, maar allernaaſt daarby Loofhutten of Priëelen zig bevinden, die tot eene Retirade kunnen dienen. Men bedient zig van diergelyke Zaalen, om daarop te eeten en te danſſen. Dierhalven moeten rondom Flambouwen of Lampen in groote menigte en volgens eene goede Symmetrie en order opgeſtocken kunnen worden, ten einde men by nagt, zoo

wel

www.libtool.com.cn

wel op die plaats, als in de op dezelve te ſaamenloopende Allées, Illuminatien en Vreugdevuuren aanſteeken kunne.

TUISTON. Een God der Germaanen. Men meent dat het dezelfde was met de Teutates der Gaulen.

TULBANDAR AGA. Is een Bediende aan het Turkſche Hof, die den Sultan den Tulband opzet.

TULBAND. TURBAN. Is eene gezwagtelde Muts, die de Mahometaanen en de meeſte Ooſterſche Volken draagen. Zy zyn van een lang ſtuk Linnen of Taft gemaakt, dat dikwils om eene Muts gewonden is. Des Sultans Tulband is zeer dik, met drie Reigerboſſen, dewyl hy eenige Landen in de drie deelen van de Waereld bezit, benevens veele Diamanten en andere Edele geſteentens verciert, wordende dezelve by de Turken zoodanig hoog geacht en geëerd, dat zy naauwelyks onderſtaan durven dien aan te raaken. By de Turken wordt deeſe Tulband *Sorgatbs*, en by de Perſiaanen *Dobigs* genaamd. De Emirs draagen groene Tulbanden, en deeſe vryheid hebben zy als Maagen uit den bloede van Mahomed.

TULIPIFERA. Zie het Artykel TULPENBOOM.

TULLIANUM. Gevangenis van Romen, onder aan het Capitool, in welke men de Misdaadigers plaatſte, die op den hals gevangen zaten, en welke in die Gevangenis doorgaands van kant geholpen wierden. Koning TULLIUS is de eerſte Stichter van deeſe Gevangenis geweeſt, naar wiens naam dezelve ook vervolgens genoemd is.

TULP. *Tylpaan. Tulpia.* (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *hexandria monogynia* Klaſſe der Planten, die om haare ſchoonheid, een der begunſtigdſte Bloemen der Natuur, maar te gelyk een der tederſte is. PLAAT CCLXII. *Fig.* 3.

Men heeft 'er een groot getal verſchillende ſoorten van, die zeer veel van elkander verſchillen, en die, wanneer zy alle haare Schoonheden ten toon ſpreiden, alle de andere Planten in een Tuin doen vergeeten.

Deeſe bolswyſe Plant heeft, zoo men zegt, de naam van *Tulp* of *Tulpaan* verkreegen, om dat zy naar de Tulbanden der Turken gelykt, die haar den naam van *Tulipan* of *Tulpens* gegeeven hebben. Zy is zeer gemeen in dat Land, en vooral in Tartaryën, alwaar de Inwooners haar *Lale* noemen.

De Tulp heeft een ronde en mergagtige ſteel, die aan het onderſte gedeelte, door eenige vry lange, breede, dikke en harde bladeren omvangen wordt. Men ziet aan den top van deeſen ſteel, eene eenige Bloem voortkomen en ontluiken, die zes bladeren heeft, die een weinig gaapen, en waarvan

den bulk dikwils meer uitgebreidheid dan de opening heeft. Deeſe opening is groot en de bladeren zyn met de ſchoonſte kleuren verrykt, als geel, purperverwig, rood en wit, en ſomtyds met verſchillende kleuren geſchakeerd. Op deeſe Bloem volgt eene langwerpige vrugt, die drie verheven randen heeft, en zeer platte Zaaden bevat. De wortel van de Tulp is een zeer groote Bol die eene geelagtige of zwartagtige kleur heeft. Hy beſtaat uit verſcheide Schellen, die elkanderen omvatten.

Men ziet by de Bloemiſten eene oneindige verſcheidenheid van Tulpen. De naamen die men haar geeft, zyn voor het grootſte gedeelte overeenkomſtig met haare kleuren en grootte. In de laatſte Eeuw was de geneigdheid tot de Tulpen eene woede. Men heeft eenige huisgezinnen te gronde zien gaan door de liefde tot deeſe Bloemen. Eene enkele Tulpenbol wierd voor verſcheiden duiſende Guldens verkogt.

De beroemdſte Tulpen zyn by *Baguetten*. Dit zyn die geenen die de langſte ſteelen hebben. Men vordert in eene ſchoone Tulp dat de ſchakeering, zuiver op den grond van de Tulp getrokken zy, en dat zy aan wederzyde van het blad doorgaan, om een leevendiger luiſter te geeven. Dus is eene Tulp die volmaakt ſchoon is, die geene welkers kleur en ſchakeering zeer glansryk, onderling bevallig geſchikt, en met fraaie zwarte ſtreepen verciert zyn.

De Tulpen die door de Bloemiſten het hoogſte geſchat worden, zyn de *Marquettrines*. Zy hebben vier of vyf kleuren. De grond van deeſe bloem moet hemelsblaauw zyn; de helmſtyltjes blaauw, maar donker; de ſteel hoog en regt; de bladeren uitwendig als een omgekeerde klok omgeboogen.

De Tulpen zyn of vroege of laate of middelſoortige. De eerſten bloeien in de maand Maart, en de laatſten in de maand Mei. Men onderſcheidt hen mede in enkele en dubbele. De Tulpen die van zyden voortkomen, zyn die geenen, die men zaait om ſchoone vreemde kleuren te verkrygen. De geenen die van een aangewaſſen bol, of van een gedeelte van een' bol voortkomen, die zig afſcheidt, brengen geſchakeerde bloemen voort, en gelykvormig aan de bloem van den bol die haar voortgebragt heeft. Door deeſe handelwys behoudt men de ſoorten, en met haar te zaaien bekomt men verſcheidenheden.

Wanneer men Tulpen begeert, die nog niet gezien zyn, zoo moet men het Zaad van eene Tulp zaaien, waarvan den grondder kleur karmoſyn rood is, 't geen op het purperagtige violet trekt. Men moet het zaad in de maand September zaaien; in het eerſte Jaar is de bol niet grooter dan eene graankorl;

maar

maar wanneer zy twee Jaaren in de Aarde geſtaan hebben, zoo kan men hen uit een bak neemen en hen in een bloembad in natuurlyke Aarde planten, die zandagtig en wel gezift is, en men zal hen, vyf of zes jaaren na dat zy gezaaid zyn, zien bloeien. Zoo de Planter zyn geduld niet verlieſt door den langen tyd die deeſe Bollen noodig hebben voor dat zy bloeien, zoo zal hy zig voor zyne moeite ſchadeloos geſteld vinden. Dus moet men hen alle jaaren zaaien, en men zal agtervolgens nieuwe verſcheidenheden bekomen, wanneer de eerſten beginnen te bloeien. Het is in den tyd wanneer de Tuinbedden met deeſe jonge bloemen bedekt zyn, dat men de wonderbaare ſpeeling der Natuur opmerken kan. Onder verſcheide duiſenden van Tulpen, zal men 'er geene twee vinden die volkomen aan malkander gelyk zyn.

Een ieder, zegt BRADLEI, die de Tulpen aangekweekt heeft die van Zaad voortkomen, en die men voedſters noemt, moet weeten dat zy éénkleurig zyn, dat haare Bloemen groot en dik zyn; dat het uit deeſen is dat die Bloemen voortkomen, die het hoogſte geſchat worden om haare ſchoone geſchakeerde kleuren, en dat 'er van tyd tot tyd een ſchoone mengeling van kleuren uit voortkomt. De Tuinlieden gelooven dat de verandering van de Tulpen, een uitwerkſel van het geval is; maar *Bradlei* denkt dat deeſe gelyke kleur de kragt der natuur is, vermits men verzekerd is, dat de verſcheidenheid der kleuren in alle Bloemen, tekenen van zwakheid, of gebrek aan voedſel zyn.

In Holland, alwaar men de ſchoonſte verzamelingen van deeſe ſoort van Bloemen ziet, is de grond natuurlyk zandagtig, en bevat twee deelen Zeezand, tegens een deel gewoone zwarte Aarde. Men ziet in deeſen grond *Bagustten* die drie voeten hoog bloeien. De Bloemminnaars van dat Land geeven altyd op twee zaaken acht, wanneer zy hunne Tulpen planten. De eerſte is dat zy de vroegtydigen by malkander planten; en wanneer zy de laate ſoorten in de aarde zetten, planten zy de grootſte op het midden van dit bed, en twee ryen van de kleinſten ter wederzyde. De maand October is de regte tyd om de Bollen te planten. Men laat hen ongedekt tot dat de Bloemknop zig begint te vertoonen, wanneer men de Planten met Matten of Zeildoek voor de koude beſchut. Men moet de Bollen uit de Aarde neemen zoo ras de Bloemen verwelkt zyn, en men moet hen op eene drooge plaats bewaaren, tot den tyd dat men hen weder plant.

De Bollen der Tulpen zyn aan verſcheide kwaalen onderhevig. Zoo men de voorzorg niet gebruikt om hen geduurende de ſtrengſte Wintermaanden te bedekken. De koude regens die hen doordringen, veroorzaaken hun eene kwaal, die men de

Maart-

www.libtool.com.cn

Moorſche Vlak noemt. Deeſe beſmettelyke Ziekte is eene verrotting, die het eerſte blad gelyks de aarde aantaſt. Zoo ras men dit gewaar wordt, moet men het ongemak tot aan het leeven afſnyden, anders zal men den geheelen Bol verlieſen. Somtyds ontblooten zig de Bollen van huune huid, om dat zy niet diep genoeg in de Aarde geplant zyn. De kenmerken van een goeden Bol zyn, dat hy hard is en eene roodagtige huid heeft.

TULPENBOOM. *Tulipifera.* De Tulpenboom is uit Virginien oorſprongkelyk, maar men kan hem in onze Geweſten zeer wel aankweeken. Dit is een der ſchoonſte Boomen die men tot ſieraad van een' Tuin verkieſen kan. Hy verkrygt een verbaaſende hoogte en dikte. Zyne bladeren zyn al zoo ſchoon als die van den weſterſchen Platanusboom. Zyne Bloemen zyn groot en ſchoon. Hy is zeer geſchikt om heggen en heerlyke wandellaanen te vormen.

De Bloemen van deeſen Boom hebben veel overéénkomſt met de Tulpen; hierom heeft hy den naam van Tulpenboom verkreegen. De bladeren van zyne Bloemen zyn groot, een weinig langwerpig, rondagtig aan het uiteinde, en rooswyſe geſchikt. Op de Bloemen volgen langwerpige en ſmalle Zaadhuisjes. Alle deeſe Zaadhuisjes vereenigd zynde, vormen ſchubagtige vrugten die eenige overéénkomſt met de kegels der Denneboomen hebben. Zyne bladeren zyn groot, vaſt, glad, uitgeſneeden en ſchoon groen, vermits het ſchynt dat zy aan het einde ingeſneeden zyn, en wel evenwydig met de Zenuw die het middelſte gedeelte doorloopt, zoo geeft hun dit eene zonderlinge gedaante. Zy worden door lange ſteeltjes ondersteund, die zoo kragtig zyn dat zy hen ondersteunen zonder dat zy afhangen.

Deeſe Boom bemint boven al vogtige gronden. Men kan hem van de Zaaden aankweeken, die men uit Louiſiana en Kanada bekomt, alwaar men deeſen Boom *Geel Heut* noemt. Het wordt in dit Land voor een van die Boomen gehouden, die het beſte geſchikt zyn om Kanoes van een ſtuk van te vervaardigen.

TULT. Eene Perſiaanſche Munt, zynde de vierdepart van een Ryksdaalder.

TULUS. *Calloſitas. Callus. Scyros.* Zie het Artykel Eelt.

TUMAIN. *Toman.* Eene gewoonelyke Muntrekening in Perſien, die juiſt 50 Abaſſi maakt.

TUMOR. Eene Zwelling, is, in den algemeenen zin genomen, iedere tegennatuurlyke vermeerderde grootheid der deelen, zoo wel in de breedte, diepte, als hoogte. Men verdeelt de Gezwellen op verſchillende wyſen. Eenigen zyn heet en ontſtooken; anderen zyn zonder ontſteeking en koud;

en

www.libtool.com.cn

en die van de laatſte ſoort zyn van verſcheiden aart, naar dat ze, of uit ſtilſtaande bloed of water, of uit uitgevallene ingewanden, of uit bedorven, in hun eigen vlies beſlooten ſappen ontſtaan; en alle deeſen kunnen wederom in verſcheide ſoorten verdeeld worden, die allen ook hunne byzondere oorzaaken hebben, en ook op onderſcheiden wyſen behandeld en geneeſen moeten worden. De luchtgezwellen zyn doorgaands toevallen eener Ziekte. Zoo is de *Empbyſema* een toeval, 't welk door het indringen der lucht in de *Membrana Adipoſa*, de opene wonden doet opzwellen. De *Tympanitis* is eene ſoort van *Aſcites*, of Buikwaterzugt, als eene ſoort van dunne luchtdamp de bekleedſelen des onderbuiks dermaate opſpant, dat de buik als een Trommel geſpannen ſtaat. Hiervan is de *Pneumatocele*, zoo in de Lieſſchen als aan den Navel, ſlegts eene byſoort. De *Odemateuſe* Gezwellen zyn doorgaands zonder pyn; maar eenigen zyn nogtans zeer ſmertelyk, gelyk dikwils in de Jicht plaats heeft. Sommige Beengezwellen gaan weléens over tot ontſteekingen en veranderen in verzweeringen; gelyk in de *Hydropici* de beenen dus weléens open gaan; maar hiertegen moeten geene uitwendige middelen gebruikt worden, wyl die alleen het vogt naar de holligheden terugdryven, en dus het Ligchaam grootelyks benadeelen zouden. Men moet in zoodanig een geval niet dan inwendige middelen voorſchryven.

TUMOR AQUOSUS. Is eene wateragtige Zwelling, voortkomende van veele ſlymägtige vogtigheden.

TUMOR CARNOSUS. Een vleeſch gezwel, gelyk als de vleeſchbreuken. Zie het Artykel HERNIA.

TUMOR CYSTICUS. Zoo wordt genoemd die Zwelling, welke, als eene zekere Stof in haar eigen zakje of Vlies beſlooten is. Van deeſe ſoort zyn *Talpa*, *Natta*, *Lupia*, *Meliceris*, *Atheroma*, *Steatoma*, *Teſtudo*, *Hydatis*, *Ganglion*, &c. Men moet deeſe *Tumores Cyſtici*, echter niet vermengen met een *Aneuriſma*, en dezelven met Buidel en al tragten uit te pellen, zoo 't doenlyk is; of anders dezelven met eene *Solutio* van *Sal Ammon.* of met *Lap. infernalis* laaten wegbyten, mits dat men de *Organa* en *Tendines* tragt te ſpaaren. Of men kan het tragten tot rypheid te brengen, en het alsdan gelyk een gewoon *Abces* behandelen.

TUMOR FLATULENTUS. Een Blaas- of Windgezwel; zoo noemt men het gezwel wanneer 'er zig in de plaats van vogtigheden, als Bloed, Etter, enz. winden en blaaſingen vertoonen.

TUMOR INFLAMMATORIUS Een ontſtooken Gezwel, gelyk de Roos. Zie de Artykels ERYSIPELAS en INFLAMMATIO.

TU-

www.libtool.com.cn

TUMOR MALIGNUS. Een kwaade en vergiftige Zwelling, daar eene vergiftige en beſmettelyke ſtof by is, gelyk als de Peſtbuilen, en de beeten of ſteeken van dolle en vergiftige Dieren.

TUMOR ŒDEMATOSUS. Zie het Artykel TUMOR AQUOSUS.

TUMOR SANGUINEUS. Een Bloedgezwel. Zie het Artykel ECCHYMOMA

TUMOR SCIRRHOSUS. Eene harde en niet pynlyke Zwelling. Zie het Artykel SCIRRHUS.

TUMOR TUNICATUS. Zie het Artykel TUMOR CYSTICUS.

TUMOR VENEREUS. Een *Venus-Buil.* Zie het Artykel TESTICULUS VENEREUS.

TUMULT. Is een Oproer, gemeenelyk door het gemeene volk in eene Stad verwekt.

TUNA. *Bunana.* Is eene Indiaanſche Vyg.

TUNDA. Is eene graauwe Hagedis in Ooſt-Indiën, die in het Maleitſch ook *Ona* genaamd wordt. Zie het Artykel ONA.

TUNGUSEN. Zyn Tartaaren, die ten deele in Siberien, ten deele in Dauria woonen, en worden verdeeld in *Konni-Tunguſi*, die altyd moeten te paard en klaar zyn; en *Olenni Tunguſi*, die in tyd van nood te voet moeten gereed ſtaan, om op bevel van den Ruſſiſchen Stadhouder in Nerzinskoy te kunnen verſchynen.

TUNICA. Dit was by de oude Romeinen een Onderkleed, eerſt zonder, maar daarna met mouwen; zynde voorts korter dan de *Toga*, en digt om het lyf ſluitende. — *Tunica Laticlaria* wierd het genaamd, als het met breede purperen ſtukken, *clavi* genaamd, bezet was. Hoewel het tot hiertoe gezegd wordt niet ontdekt te zyn, waarin eigenlyk die *Clavus* beſtaan heeft. Diergelyk een *Tunica Laticlavia* droegen de Raadsheeren. *Auguſticlavia* wierd de *Tunica* genaamd, als het gemelde Purper ſmaller en kleiner was; hoedanig een Tunica de Ridders droegen; waarop OVIDIUS ziet als hy van zigzelve zegt: *Clavi menſura Coacta eſt*, willende daarmede te kennen geeven, dat hy maar een Ridder en geen Romeinſch Raadsheer geweeſt is. Doch *Tunica Recta* noemden ze, die zonder purper was, en hoedanige de gemeente droeg.

TUNICA. Zoo wordt by de Ontleedkundigen gemeenelyk een dun vliesje genaamd, rondom de vaten of eenige andere deelen van het ligchaam, zynde nog dunner dan een *Membrana*. Zy heeft, naar de verſcheidenheid der plaats, gedaante en gebruik, verſcheiden naamen bekomen. Dus noemt men *Tunica adipoſa*, het vette vliesje der Nieren, zynde zeer vet.

www.libtool.com.cn

Tunica albuginea, het witte vlies van de Teelballen, zynde hard, dik en ſterk, houdende derzelver Subſtantie ſaamen. *Tunica amphiblestroides*, is het derde oogvliesje, ook *Retina* genaamd. *Tunica Arachnoides*, het Spinnewebsgedaantige vlies van het Ruggegraats merg, tuſſchen het harde en tedere Panvlies, en dat by den uitgang der Zenuwen zeer zigtbaar is. *Tunica Aranea*, het Spinnewebgelykende vlies, en eerſte eigene der oogen, anders *Tunica Cryſtallina* genaamd. *Tunica Choroides*, het netvormig vliesje der Oogen, zynde wel dunner dan de andere Oogvliesjes, doch dikker dan het tedere Panvlies, vanwaar het zynen oorſprong heeft. *Tunica Cornea*, het hoornvliesje, zynde het eerſte en harde vlies der oogen, dus genaamd, omdat het gelyk hoorn doorzigtig is. *Tunica Chryſtallina*, het Kriſtallyn-vliesje, is het eerſte en algemeene vliesje van het oog, dat hetzelve geheel omringd. *Tunica elytroides*, het ſchedevliesje, anders *vaginalis* genaamd, omdat het de Balzakken gelyk als in eene ſchede beſluit. *Tunica erythroides* en *rubra*, het roode Balhuisje, dat over iedere Balzak getrokken is en hetzelve bedekt. *Tunica glanduloſa*, het vlies in de Maag en Ingewanden, waarmede dezelven inwendig overtrokken zyn; beſtaat uit veele klieren, die de *Lympha*, of het water afzonderen en in de eerſte gangen brengen. *Tunica Sclerotica*, ook *Dura* genaamd. *Tunica Uvea*, ook genaamd *Choroides*, is het druifvormig Oogvliesje *Tunica vitrea*, het glasvormig Oogvliesje, naar de *Humor vitreus*, die het omringt, dus genaamd.

TUNICA ALLANTOIDEA. Aan den wortel der Navelſtreng, in het midden van de Moederkoek, is een buideltje, 't welk men voor de *Tunica Allantoidea* ſchynt te mogen houden, waardoor de Pis van het kind, door deszelfs Navel, door middel van den *Urachus*, zoude uitgeſtort worden; doch deeſe Rok of dit Vlies is als nog twyffelagtig, en wordt ſlegts by de Dieren gevonden.

TUNICA CONJUNCTIVA. Zie het Artykel ALBUGINEUS.

TUNICA GLANDULOSA. Is het Bekleedſel of Vlies, 't welk de inwendige vlakte eener holte bedekt, en uit buisjes of kliertjes, beſtaat, die een ſmeerig, taai vogt van zig geeven, gelyk de *Tunica Ceruminoſa Aurium* of het Smeervlies van het Oor.

TUNICA RETINA. Zie het Artykel AMPHIBLESTROIDES.

TUNISBLOEM. *Tagetes*. Zie het Artykel TAGETES.

TUNNE. Zie het Artykel GALLON.

TUPHA INDI. *Tupha*. Zie het Artykel JAMBOS.

TUPINAMBIS. Deeſe naam geeft MARCKGRAVE aan een Braſiliaanſchen Vogel, die zig met Viſſchen voedt. Hy heeft veel overéénkomſt met de Merops of Byënwolf.

TUP-

TUPINAMBIS. Dit is mede de naam van eene ſoort van half-ſlachtige Amerikaanſche Hagedis, die gemeenelyk *Sauvegarde* genoemd wordt. Zie het Artykel SAUVEGARDE.

Deeſe Hagedis is by uitſtek ſchoon. Zy begeeft zig ſomtyds naar den Oever van het water; maar wanneer zy een Krokodil hoort, of op zig aan ziet komen, zoo maakt zy een verſchrikkelyk geſchreeuw, dat uit de vrees ontſtaat van door dit Dier verſlonden te zullen worden. Deeſe ſchreeuw waarſchouwt de Menſchen die zig hieromtrent baaden, en die, zoo zy de vlugt niet neemen, wel ras de Krokodil ten prooi verſtrekken. Hierom heeft men deeſe ſoort van Hagedis den naam van *Sauvegarde* gegeeven.

TURBEREN, Verhinderen, Verwarren, Ontruſten. Daarvan komt Turbatie, verwarring, ontroering.

TURBITH. *Turpethum.* Dit is een wortel die gewoonelyk van zyn merg ontbloot is. Hy is houtagtig, gedroogd, in langwerpige ſtukken geſneeden, ſaamengepakt, zo dik als een vinger, harſtagtig, uitwendig bruin of graauw, inwendig witagtig, en heeft een ſmaak die eenigſints ſcherp is, en walging verwekt. Hy komt van eene ſoort van Indiaanſche Winde voort, die men *Turpethum repens, foliis, Altbex, vel Indicum* noemt.

Deeſe Wortel die meer dan een duim dikte heeft en getakt is, dompelt zig in de Aarde, ter diepte van omtrent vier of vyf voet, met eene menigte kronkelingen. Hy is alsdan met een dikken en bruinen Schors bekleedt. Wanneer hy gebroken wordt, vloeit 'er een melkagtig Sap uit, 't geen lymerig is, in een harſt van een bleek geele kleur verandert, die eerſt een zoetagtigen ſmaak heeft, en vervolgens prikkelende is en walging verwekt. Uit den top van deeſen wortel komen rankagtige Steelen voort, die met vier Vleeſchagtige blaadjes bezet, op verſchillende wyſen gekronkeld, en houtagtig aan hun onderſte gedeelte zyn. Zy hebben de dikte van eenen Vinger, en zyn rosagtig en groen in hunne geheele uitgeſtrektheid. Hunne lengte is zes of agt ellen. Eenigen leggen ter aarde, en anderen kruipen en ſlingeren zig om de nabyſtaande Ligchaamen, gelyk de Klim. De bladeren gelyken naar die van de Konings-Maluwe. Zy zyn zagt, katoenagtig, witagtig. hoekagtig, aan de randen getand en een weinig ſpits. Uit den Schoot der bladeren, die aan het uiteinde der takken geplaatſt zyn, komen voetſteeltjes voort, die drie of vier langwerpige en ſpitſe hoofdjes onderſteunen. Ieder hoofdje is een Bloemknop, die gelykvormig aan die der Winde is. Zy hebben eene witte en Vleeſchkleur. Wanneer de Bloem afgevallen is, neemt het vrugtbeginſel in grootte toe, en wordt een Zaadhuisje, dat drie afdeelingen bevat. Zy zyn

door

www.libtool.com.cn
door vliesagtige middelſchotten van elkanderen geſcheiden, en met zwartagtige Zaaden vervuld, die de grootte van een Peper korl hebben, en rondagtig aan de agterzyde, en hoekagtig aan de tegenovergeſtelde zyde zyn.

Deeſe Plant groeit menigvuldig op de overdekte en vogtige plaatſen, op den Oever der Grachten, agter de Struiken, en op andere plaatſen der Velden, die verre van de Zee verwyderd zyn, op de Kuſt van Malabar en Ceilon. Om 'er in de Geneeskonſt gebruik van te maaken, vergadert men de grootſte en melkagtigſte wortels, dat is te zeggen, de harſtagtigſten. Men bereidt 'er eene groote menigte van te Guſuratte, Goa en Suratte.

Men gebruikt de Turbith als een Purgeermiddel, en voornaamelyk tegens de Jicht, de beroerdheid en waterzugt. Men geeft ze in zelfſtandigheid in, van het gewigt van tien Grein, tot dat van een vierde van een Loot; en in een afkookſel van een en een half vierde deel van een Loot, tot drie vierde van een Loot. — Men ſchryft den Turbith zeldſaam alleen voor. Men vermengt hem gemeenelyk met andere purgeermiddelen. Ondanks deeſe voorzorgen, verwekt hy nog dikwils kolyken, en is ſchadelyk aan de Maag.

Men gebruikt dikwils, in de plaats van den waaren Turbith, de wortels van den uitlandſchen *Laſer*, 't geen eene ſoort van *Tharpia*, of liever van een *Libanotis* is; maar men moet deeſe Wortelen verwerpen, die ontſteekingen in de Keel en de Maag veroorzaaken, en met veel meer geweld dan de Turbith purgeeren.

TURBITH MINERALE. Is een geprecipiteerd Kwikzilver, zynde alvoorens in een *Spiritus Vitrioli* opgeloſt, en dat na de *Abſtractie* de gedaante van een geele Maſſa heeft. Men edulcoreert en pulveriſeerd het. Het wordt ſomwylen ingegeeven, als een hevig braak-en purgeermiddel.

TURBO. Zoo wordt in de Geometrie, eene *Figura Solida* genaamd, beneden ſpits, boven breed, gelyk een Tol, en ſtaande tegenover een *Conus* of Kegel. Zie het Artykel Tol.

TURBO. (In de *Natuurlyke Hiſtorie.*) Eene ſoort van éénſchelpige Schelpen, met een langen, wyden en ingedrukten Mond, in ſomm'ge ſoorten eene ronde gedaante nabykomende, in anderen niet. Zy worden allen naauw naar den baſis, en zyn gearticuleerd en eindigen in eene zeer lange en ſcherpe punt. Zie Plaat CCLXIII. *Fig.* 2. No. 1. en 2.

TURBOT. Zie het Artykel Rhombus.

TURCOMANNEN. Een zeker Volk in de Provintie Turcomannien in Aſien, dat den Mahometaanſchen Godsdienſt belydt. Zy zyn Vee-Herders, en dewyl zy eene groote menigte Vee bezitten, trekken ze met hetzelve van de eene plaats

www.libtool.com.cn

naar de andere, om het voedſel voor hetzelve te zoeken. Voor het overige hangen zy van den Turſchen Baſſa niet af, maar hebben hun eigen Aga, die aan den Sultan zekere ſchatting betaalt.

TURDUS. De *Lyſter* of *Kramsvogel*, is eene ſoort van Trekvogels, die in den herfſt ons Land doortrekken; met den onderſten Snavel wat over den bovenſten gelegen, en hebbende de opening van den mond of de ſpleet geel van Verwe. Deszelfs Vleeſch is een goed voedſel, dat zeer ſappig is, en veel zout en olie heeft.

TURDUS PISCIS. Is eene langwerpige, middelmaatig groote, groene of roode Zeevisch, die zig omtrent de Rotſen onthoudt en goed is om te eeten. Hy heeft een openend vermogen.

TURF. *Turfa.* Dit is eene potieagtige, gewoonelyk ligte veſelagtige, zwartagtige, vette, bitumineuſe en brandbaare Zelfſtandigheid, die men in ſommige Weiden, ter diepte van eenige voeten vindt. Deeſe ſtoffe, die ſedert langen tyd tot eene brandbaare Stof gediend heeft, in de Landen daar men haar overvloedig vindt, en daar het hout ſchaars is, brandt zeer wel; maar ſchoon zy een vry ſterk vuur verſchaft, zoo geeft zy echter weinig vlam van zig, en zy verſpreidt onder het branden, een min of meer onaangenaamen reuk.

De Turf wordt in laagen in de Aarde gevonden. De Werklieden, die tot het maaken van den Turf gebruikt worden, zyn gemeenelyk in drie Klaſſen verdeeld, naamelyk *Spitters*, *Kruiers* en *Waterputters*.

De *Spitters* zyn die geenen, die de Turf-aarde in Brooden of vierkante ſtukken uitſteeken, die eene langwerpige gedaante hebben. Zy bedienen zig hiertoe van een werktuig 't geen zy den naam van *gevleugelde Schup* geeven. Dit werktuig is niets anders dan eene ſpade, waarvan het yſer omtrent zes duimen in het vierkant heeft, en aan een van deszelfs zyden met eene ſoort van Vleugel, ter lengte en breedte van eenige duimen, bezet is. Het is met behulp van dit werktuig dat zy de klompen Turf uitſteeken. De Kruiers brengen ze met hunne Kruiwagens op eene vlakte, en leggen hen daar op ſtapels om te droogen. — De drooge Turven worden aan het vuur mede op ſtapels gezet, en in brand geſtooken; en men laat ze langſaamerhand uitbranden. Men bemerkt dat by geheel uitgebrandt is, wanneer 'er geen rook meer uit voorkomt. Men laat hem alsdan uitdooven in een digten pot; wanneer 'er vaſte kooien van komen, die in Holland, door de Vrouwen, in de Stooven, ter verwarming gebruikt worden.

De beſte Turven zyn de geenen die zwaar en zwart zyn; die een helder en langduurig vuur maaken; die ander niet bran-

den

www.libtool.com.cn

den eene ſoort van ſlak vormen, die veel overéénkomſt met het hamerſlag der Smeederyen heeft; in één woord, die traanswyſe opgeblaaſen, en met geelagtig, bruin, zwart en roodagtig gemarmerd is.

De ſlegtſte Turf is die geene, die graauw, aardagtig of ſchelpagtig is, of uit verteerde deelen van Inſecten te ſaamengeſteld is. De geene die poriesagtig, ligt, of met riet of Planten vermengd is, die nog niet verteerd zyn; die ligtelyk ontbrandt, maar niet zeer lang duurt, is de tweede in rang.

Het grootſte gedeelte der Zwitſerſche en Nederlandſche Turfaarde, maar byzonder die van Fionien, is veſelagtig en voornaamelyk uit twee ſoorten van Planten ſaamengeſteld, waarvan de eene een ſoort van Watermoſch is, *Muscus paluſtris Squamoſus ruber*. De andere is eene Heide, *Erica foliis imbricatis Glabris*. Men merkt 'er mede het Water-Zwaard Kruid onder op. Eindelyk, alle de Weiden welkers gronden moſchagtig en even als veerkragtig of trillend zyn, alsmede het grootſte gedeelte dier geenen, die de Rivieren boorden, of tot eene Aardkorſt aan de moerasagtige gronden dienen, kunnen in uitmuntende Veenen veranderd worden.

Wat het ſmeerige en de zwarte kleur van de Turfaarde betreft, de Heer GUETTARD zegt, dat wanneer de Planten, die met water doordrongen zyn, verrotten, de zouten eerſt ontbonden moeten worden, en het water dat met deeſe zouten beladen is, vervolgens op de olieagtige deelen van deeſe Planten werken moet, en door hunne vereeniging eene ſoort van Zeepagtige of bitumineuſe ſtoffe moet voortbrengen, en aan de Turven dat ſmeerige en vetagtige gedeelte moet verſchaffen, 't geen zy bezitten. De yſeragtige deelen met welken de Planten meer of min beladen zyn, met deeſe zeepagtige deelen vermengd zynde, zyn voldoende om de Turfaarde te kleuren. Wanneer 'er veel van deeſe ſlykagtige deelen in het ſaamenſtel der Turf-aarde komen, zoo kan men haar kneeden, en vervolgends vormen, gelyk de Nederlanders doen. Eindelyk, de Heer GUETTARD beſluit dat 'er dagelyks Veen voortgebragt wordt, maar zeer veel minder dan in de tyden toen de Planten der Weiden voor de Menſchen van geen gebruik waren, en dat het tegenswoordig alleen de ſlegtſte Weiden zyn, die de grootſte menigte daarvan voortbrengen, omdat men dezelven niet afmaait, en dat de Planten die zy voortbrengen niet naar den ſmaak der Dieren zyn.

De aſſche der Turven is ligt en heeft een onaangenaamen reuk. Zy is niet goed om het Linnen wit te maaken. Zy doet het Moſch en andere Kruiden omkomen. Men vindt thans in de Turfſchuuren naby Parys, deeſe Aſſche, waarvan men zig bedient om de Aarde te meſten. Dit middel is genoegſaam on-

www.libtool.com.cn
derzogt, voordeelig en onkoſtbaar, in vergelyking van de gewoone miſt. Men ſtrooit deeſe Aſſche by vogtig weer, over de goede, middelmaatige en kwaade aarde. Men wil dat de hooge Landen van Picardyen en de nabuurige Landſchappen, die een overvloed van Veengrond bevatten, ſedert vyftig jaaren, eerſt in het bezit van de verſchillende ſoorten van voeders gekomen zyn, wanneer men in dit Land Turfaſſche over de Velden heeft begonnen te verſpreiden.

TURFMOER. Eene groote en woeſte Landſtreek in de Provintie Groningen, aan de Munſterſche Grenzen, zynde dezelve, wegens haaren Moeraſſigen en loſſen grond, niet wel te begaan, maar daarentegen door den Turf, dien zy uitevert, van een groot voordeel.

TURIONES. Zoo noemt men de Spruitjes of Scheutjes aan de Planten.

TURK. Is een bekende naam van eene Natie, en beteekent in hunne Taal een Boer of plomp menſch; waarom men de Mahometaanen, die het liefſt Muſelmannen willen genoemd worden, niet erger dan met den naam van Turken beſchimpen kan.

TURKEN STEUER. Is eene buitengewoone belaſting of ſchatting in het Roomſche Ryk, welke ingevorderd wordt, om den inval der Turken tegen te gaan.

TURKEY. Zie het Artykel PINTADE.

TURKISCHE REGENKOGEL. Is eene byzondere, zeer gevaarlyke ſoort van Vuurballen, welken MIRTH uitgevonden, in zyne *Geſchutbeſchryving*. P. IV. pag. 56 beſchreeven, en tegens de Turken te gebruiken zig voorgenomen heeft. Dezelven kunnen in de Approches en op andere plaatſen daar veel hout en ſtroo is, met veel ſucces geworpen worden, om alles in brand te doen vliegen.

TURKOIS. *Turchefia* Volgens den Heer de REAUMUR zyn de Turkoiſen niets anders dan de tanden van Land-of Zeedieren, die delfbaar en even als verſteend geworden zyn. Dit bemerkt men, zegt deeſe Academiſt, aan hunne uiterlyke gedaante, zelfſtandigheid en ſaamenweefſel, dat inwendig veſelagtig en met holligheden of openingen doorboord is, om aan de Zenuwen ingang te geeven.

Alle de beenagtige deelen der Dieren kunnen op dezelfde wys in Turkoiſen veranderen. Hiertoe is genoeg dat zy in eene aarde bedolven zyn, in welke eene koperagtige vloeiſtof doorzypelt, die hen doordringt; in één woord die 'er de hardheid en de byzondere zwarte van vermeerdert, en 'er de kleur van verandert in een ſchoon blaauw. Inderdaad ziet men, in de onmeetbaare verzameling van het Kabinet der Natuurlyke Hiſtorie

www.libtool.com.cn
torie van den Koning van Frankryk, eene geheele hand die in Turkois veranderd is.

Men leeſt dat J. CASSIANUS VAN PULTO, de konſt bezat om van delfbaar Ivoor, door konſt gemaakte Turkoiſen ſaamen te ſtellen. Het ſchynt dat HENCKEL hetzelfde geheim bezeten heeft, om aan de Beenderen eene blaauwe kleur te geeven, die door hun verblyf in de aarde verhardt geworden waren, zonder dat hy hen echter de waare hardheid der Turkoiſen verſchaffen kon. Men weet dat de Heeren DUHAMEL en GUETTARD, mede het middel uitgevonden hebben om den Beenderen der leeveedige Dieren eene roode kleur te geeven, met hen Wouw, Meekrap of Orſeille te doen doorzwelgen.

In de laatſte Eeuw dreef men een aanmerkelyken handel in Turkoiſen. De Juweliers onderſcheiden deeſe verſteening in Ooſterſche en Weſterſche Turkoiſen.

De eerſten trekken meer op het blaauw dan op het groen. Zy zyn hard, ondoorſchynend, en kunnen vry ſchoon gepolyſt worden. Men noemt hen mede *Turkoiſen van de Oude Rots.* Men bekomt deeſe Steenen uit Perſien en ook uit Turkyen.

De Weſterſche Turkoiſen, die men mede *Turkoiſen van de Nieuwe Rots noemt*, zyn niet zeer hard, en trekken meer op het groen dan op het blaauw. Zy zyn met nageltjes of melkagtige vlakken vervuld. Wy krygen ze uit Spanjen, Duitſchland en Neder-Languedoc, alwaar men hen in menigte vindt.

Men ſtemt nog niet volkomen overéén omtrent het geene de ſchoonheid, hoedanigheid en waarde van de Turkoiſen uitmaakt. Eenigen willen dat zy paarſch, of Turkſch blaauw zyn; anderen dat zy een Saxiſch groen hebben. De Heer WALLERIUS zegt dat een ſchoone Turkoiſch, die de grootte van een Haſelnoot heeft, in den Koophandel twee honderd Ryksdaalders waardig geſchat wordt, 't geen omtrent driehonderd en zeſtig Hollandſche Guldens uitmaakt.

Wanneer de kleur der Turkoiſen uitwendig verzwakt, zoo is het genoeg dat men de oppervlakte afſlypt, of hen eenigen tyd in een Aſchbad plaatſt. Door dit middel verleevendigt men de digtheid der kleur en men polyſt hen vervolgens met het rad der Steenſlypers.

Wat de Geneeskragtige eigenſchappen van deeſe ſoort van verſteeningen betreft, die door verſchillende Schryvers zoo hoog geroemd worden, de Meeſters in de konſt moeten de inwendige uitwerkſelen van eene beenagtige Zelfſtandigheid bepaalen, die met koper vermengd is.

TURKSCHE LELIEN. *Martagon. Lilium Cruentum. Lelium*

www.libtool.com.cn
intortum, *Cymbalum*. Men telt deeſe Bloem onder de ſoorten van Lelien, omdat ze dezelven zeer naby komen, zoo wel ten opzigte der bladen, als der Bollen, die insgelyks als Schubben op malkander liggen. En ſchoon de Bloemen heel anders uitzien, nogtans zyn ze van andere Lelien daarin alleen onderſcheiden, dat de bladen omgeboogen zyn en nederwaarts hangen. Sommigen hebben een breed, anderen een ſmal loof. Sommigen draagen witte Bloemen, ten deele met, ten deele zonder ſtippen; of purperverwigen met roode ſtippen; of hoog roode en vermiljoenverwigen, zynde donker bruin geſtippeld; of bloedverwigen, insgelyks met diergelyke ſtippen; of geelen met en zonder ſtippen. Sommigen draagen veele, anderen weinige Bloemen. — De verplanting deeſer Bloemen geſchiedt gelyk die der gemeene witte en geele Lelien. Zy worden beſt door de Bollen voortgeplant; welke nieuwe Bollen het derde Jaar bloemen draagen; daar integendeel van het Zaad voor de zes Jaaren geen Bloemen te verwagten zyn. Om niet te zeggen, dat de Bloemen van het Zaad zeer veranderen, en geheel andere kleuren voortbrengen, dan de Bloemen geweeſt zyn, vanwelken het Zaad was verzameld; daar integendeel de Bloemen van Bollen voorgereeld, doorgaands de kleur van den oorſpronkelyken Bol behouden. Deeſe Bloemen hebben minder hitte der Zon van nooden, en kunnen zelfs op een' ſchaduwagtigen grond voortgeplant worden, als maar het regenwater kan afloopen of afgeleidt worden, ten einde de Bollen niet verrotten. De Bollen hebben niet noodig om ieder Jaar opgenomen te worden. Genoeg is het dat zulks ieder derde of vierde Jaar geſchiedt. Maar zy moeten niet lang uit de aarde blyven, maar haaſt wederom ingelegd, of ten minſte middelerwyle met vogtig Zand beſtrooid worden. En aangezien de Mieren zeer op deeſe Bollen aaſen, moet men middelen gebruiken om dat ongedierte te dooden of te verdryven.

TURKSCHE TARWE. Zie het Artykel MAYS.

TURKSCHE WAAREN. Deeſen worden meeſt binnen Conſtantinopolen en Smyrna geladen, alwaar de Franſchen, Engelſchen en Hollanders een ſterken handel dryven, en derwaarts hunne Lakens brengen. Te Conſtantinopolen koopen de Buitenlanders Koe- en Buffel-Huiden, Saffian- en Corduaanſch Leer, dat van *Pebrat*, *Coutondouret*, *Camaba*, *Tamboly* en *Rodeſto* gebragt wordt. Voorts Potaſch, die over de zwarte Zee naar Conſtantinopolen gevoerd wordt; insgelyks Waſch, Zoute Viſch, *Moronne* genaamd. Maar voornaamelyk wordt hier een ſterken handel in Wol gedreeven; waarvan men tweederlei ſoort heeft, vanwelke de eene *Pelade*, de andere *Tresquille* genaamd wordt. Te Smirna is de han-

del

www.libtool.com.cn
del veel grooter, aangezien de Perſiaanſche Caravaanen veel zyde derwaarts brengen. Hiervan zyn verſcheiden ſoorten, als: *Sourbaſſis*, *Legis*, *Ardeſines*, en *Ardaſſes*. Hier is ook een ſterken Specerye-handel. Ook wordt van daar gebragt *Galbanum*, *Rubarde*, *Semeneine*, *Hoppoponax*, *Gummi Armoniac*, *Lapis Laſuli*, *Bimoni*, Hout van Aloë, Ambra, Muscus, Paarlen, Apiſta, Diamanten, Robynen, Smaragden en veele Indiaanſche Waaren, voornaamelyk Thee en Coffy; ook Geitenhaair, waarvan in Holland en Engeland de Camelotten Hoeden gemaakt worden. De Armenieren brengen ook de Perſiaanſche Stoffen derwaarts. Onder de Waaren die Turkyen zelfs levert, zyn merkwaardig de Wol, Boomwol, *Gummi Adragan*, *Galles*, Waſch, *Opium*, Maſtik, Saffraan, *Storax*, allerlei wollen Stoffen, *Dimittes*, *Scamittes* en *Baucaſſins* genaamd. Voorts allerlei Tapyten van verſcheiden ſoorten; Aluin, witte Zeep, enz. te Cairo wordt den grootſten handel in Speceryen en Kruid gedreeven, welken uit het gelukkig Arabien en de Ooſt-Indiën derwaarts gebragt worden, zynde byna ontelbaar.

TURKSCHE ZADEL. *Paarden Zadel*, *Wiggebeenſche Zadel.* (In de *Anatomie.*) Men geeft deeſe naamen aan die kleine bovenſte Oppervlakte des Wiggebeens, 't welk tuſſchen de vier Ledikants-uitſteekſels bevat is, uit hoofde zyner gelykenis die het met een Paarden Zadel heeft.

TURKSCH GRAAN. Zie het Artykel FRUMENTUM TURCICUM.

TURKSCH JAAR. Zie het Artykel ARABICUS ANNUS.

TURKSCH PAPIER. Dit wordt op de navolgende wyſe gemaakt. Men neemt Rivier- of Regenwater. Hierin doet men een taamelyk deel Gom van Dragant. Men roert het intuſſchen om, en giet 'er meer water by, tot dat de Gom geſmolten is. Vervolgens klopt men het, en men giet het uit het eene vat in het andere; zygt het door een taamelyk groven doek; en na dat het twee of drie uuren geſtaan heeft, wordt het in eene daartoe bereidde kas geſtort, hebbende de grootte van een blad of vel papier; en zynde van hout gepikt, of geheel van blik of lood, twee of drie vingeren hoog. Alsdan ſprenkelt men 'er de kleuren op, met een' langhaarigen borſtel of Pinceel. Edoch de Verwen moeten wel gewreeven zyn; en onder het wryven moeten 'er twee of drie droppelen oſſen-gal, agt dagen oud en reeds groen zynde, in gedaan worden. Onder het inſprengkelen moet men acht geeven dat de droppels niet grooter worden, of te veel van elkander gaan. Als dit geſchiedt moet men meer gal onder het water mengen. En zoo dit water de Gal te veel [illegible] dryſt, moet 'er meer water in gedaan worden.

www.libtool.com.cn
tegendeel, als het zig niet meer wil verdeelen. Maar men moet daarby aanmerken, dat al te veel Gal de Verwe bleek maakt. De fraaiſte Verw moet 'er altyd het laatſt in gedaan worden, voornaamelyk het Goud. Om 'er de Golven of ſtreepen op te geeven, gebruikt men een kam. Elders geſchiedt het met een Blaasbalg.

TURKYEN. Het Turkſche of Ottomanniſche Ryk, is een der wyduitgeſtrektſte Landen van de Waereld, en een Erffelyk Ryk van het Ottomanniſche Geſlacht, van hetwelke het met onbepaalde Magt geregeerd wordt. Het wordt in drie Hoofddeelen verdeeld, welken zyn: Turkyen in Europa; Turkyen in Aſia, en Turkyen in Afrika.

Het Europiſch Turkyen grenſt ten Ooſten aan den Archipel, de zwarte Zee, het Mare di Marmora en de Zee-engtens van Gallipoli en Conſtantinopolen; ten Zuiden aan de Middellandſche Zee, ten Weſten aan de Golf van Venetien en de Ooſtenrykſche Landen; ten Noorden aan het Koninkryk Hongaryën, Zevenbergen, Wallachyen, Moldavien, Poolen en klein Tartaryen. — Het beſtaat uit Macedonien, Theſſalien, Albanien, Epirus, Livadien, Negroponte, Romanien, Bulgarien, Beſſarabien, Servien, Bosnien, een gedeelte van Croatien, Dalmatien en Morea, uit het Eiland Candia en de meeſte Eilanden van den Archipel. Maar de Republiek Raguſa, Klein Tartaryen, Moldavien en Wallachyen zyn den Sultan Cynsbaar.

Turkyen in Aſia grenſt ten Weſten aan de Zee van Marmora, de Middellandſche Zee, de Zee-engte van Gallipoli en Conſtantinopel, en aan Egypten. Ten Zuiden aan Arabien, ten Ooſten aan Perſien, en ten Noorden aan Georgien en de zwarte Zee. Deszelfs Provintien zyn: Natolien, Turcomannien en Diarbeck. Veele Landen zyn aan hetzelve ook Cynsbaar; naamelyk: Mingrelien, Guriel, Imereti, de Vorſten van het Steenagtige Arabien, en ook de meeſte Vorſten van het woeſt Arabien. Voorts behooren daartoe de Eilanden Rhodus, Cyprus, Scio, Metelino en eenige anderen van den Archipel.

Turkyen in Afrika grenſt ten Noorden aan de Middellandſche Zee; ten Ooſten aan de Landëngte van Sues en de Roode Zee; ten Zuiden aan Abyſſinien, Nubiën en de Woeſtyne Barca, en ten Weſten aan het Koninkryk Tripoli. De Provintien daarvan zyn Egypten, het Koninkryk Barca, en de Kuſt van Abex; ook zyn aan den Turk Cynsbaar, de Koninkryken Tripoli, Tunis en Algiers.

Dit gantſche groote Ryk wordt in XXV Gouvernementen verdeeld, waarvan zig 17 in Aſien: 1 in Afrika, en 7 in Europa bevinden, waarover Baſſa's aangeſteld worden, en onder

www.libtool.com.cn
onder welken wederom de Sangiacs of Onder-Gouverneurs ſtaan. Deeſe Provintien zyn voor het grootſte gedeelte zeer vrugtbaar, maar worden zeer ſlegt bebouwd; ook zyn zy niet al te wel bewoond, dewyl de menigvuldige Oorlogen, benevens de dikwils woedende Peſt, gemeenelyk eene groote menigte Volks wegrukt.

Dit groote en magtige Ryk, heeft ſedert den vreden van Carlowits, in den Jaare 1699, met de Chriſten Mogenheden in eene beſtendige ruſt geleefd, maar wanneer zig de Koning van Zweden KAREL de XII, na den ongelukkigen ſlag by Pultava, in het Turkſche gebied retireerde, wierd eindelyk in November des Jaars 1710, den Ruſſen door de Ottomanniſche Porten den Oorlog openlyk aangekondigd. Daarop kwam het in den Jaare 1711, in de Maand July, tot een bloedigen ſlag van drie dagen, aan de Rivier de Pruth, en na dat dezelve geeindigd was kwamen Vredes-voorſlagen op het tapyt, die terſtond van weerskanten aangenomen wierden. Naderhand zyn 'er, wegens het vertrek van gemelden Koning van Zweden, groote zwaarigheden ontſtaan, zoo dat het anderemaal ſcheen, als of het tot eene Vredebeuk zoude komen; maar de tuſſchenkomſt der Engelſche en Hollandſche Gezanten, met de overgeeving van de Veſting Azoff, waren van zoo veel vrugts, dat de Vrede in April, des Jaars 1712, voor 25 Jaaren vernieuwd wierd. — In het Jaar 1714 hebben de Turken aan de Venetiaanen den Oorlog aangekondigd, en het Jaar daaraan gantſch Morea veroverd; maar in het Jaar 1716 het Eiland en de Veſting Corfu met groot verlies wederom moeten verlaaten; ook op den 5 Auguſtus deszelven Jaars by Peterwaradyn eene groote nederlaag van de Keiſerlyken geleeden, gelyk hun den 16 Auguſtus 1717, by Belgrado ook wedervaaren is; waarop deeſe Veſting aan de Keiſerlyken overging; en waarop in het Jaar 1718, de Paſſarowitſche Vreden gevolgd is. Daarenboven heeft dit Ryk, ſedert eenige Jaaren, groote veranderingen ondergaan; want in het Jaar 1727 hebben de Perſiaanen een groote overwinning op de Turken behaald. Vervolgens liet het zig aanzien, als of men van weerskanten zig tot eenen Vreden wilde ſchikken, vermits allerhande voorſlagen, daartoe betrekking hebbende, gedaan wierden; niettemin begon men met alle magt den Oorlog voort te zetten, wordende van de zyde der Turken nieuwe Troepen naar Perſien gezonden. Maar aanmerkelyk is dit Jaar, dewyl men op het einde van hetzelve, tot der Turken groot geluk en tot aankweeking der Geleerdheid onder die onbeſchaafde Natie, de ten uiterſte noodzaakelyke Boekdrukkonſt aldaar begonnen heeft in te voeren; wanneer

www.libtool.com.cn
neer onder het bewind van den Groot-Vifier eene Boekdrukkerye in het Serrail is opgericht, in weerwil van den Mufti, die zig hevig daartegen aangekant heeft, voorwendende, dat diergelyk eene onderneeming met den Alcoran niet overéénkwam. In het Jaar 1730 begon het zeer verward in Turkyen uit te zien, nademaal de Esref van den Perſiaanſchen Prins Thamas, dapper geſlagen zynde, de eerſte zyn toevlugt tot de Porte kwam neemen, en om een magtig Leger tegens den zelven verzoekende, de Turken niet in gebreke bleeven om denzelven by te ſpringen; invoegen ook de Turken zonder uitſtel den Oorlog tegens den nieuwen Sophi, Prins Thomas, verklaarden, en die de plaatſen wederom eiſchte, welken door den Esref aan de Porte waren afgeſtaan; maar om deeſen te behouden, wierd een groot getal Turkſche Troepen derwaarts gezonden. Ondertuſſchen viel deeſe Veldtocht voor de Turken ſlegt uit, vermits hun Leger geheel verſlagen wierd, veroverende de Sophi teffens de Steden Tauris en Bagdad. Deeſe nederlaag veroorzaakte eene groote opſchudding te Conſtantinopel. Onder anderen heeft zig een Perſoon, genaamd ALY, zynde miſſelyk gekleedt, met gramſtuerige Gebaarden op de groote Markt vertoond, die een oud verſcheurd Vaandel van onder zyne Kleeding te voorſchyn bragt, en omhoog houdende, luidkeels riep: Dat alle de geenen, die den grooten God en zynen Propheet Mahomed aanbidden, hem volgen zouden. Dit geſchiedende, heeft eene groote menigte Volks, en voornaamelyk de Janitſaaren, zig by deeſen Menſch gevoegd, die aanſtonds de hoofden van den Groot-Viſier, van den Ryks-Effendi, en van den Kapitan-Baſſa eiſchten, wordende dezelven ook zoo aanſtonds aan hun geleverd en door hun voor de Honden geworpen; waarby het echter niet gebleeven is, want de woede van dat volk ging zoo ver, dat ze in het Serrail drongen, de Deuren opliepen, en den Machmed die een Zoon van den overleden Sultan Muſtapha was, uit de Gevankenis verloſten, en denzelven voor hunnen Keiſer uitriepen, in plaats van den toen regeerenden Sultan, welken zy met deszelfs Wyven en Kinderen in de Gevankenis wierpen; maar van zyne Bediendens zyn 'er over de 1500 neêrgeſabeld geworden. Wanneer dit tumult bedaarde, kwamen de voornaamſte Belhamels opdaagen, in de verwagting van voor deeſe goede daad beloond te worden, ten welken einde zy zig in het Serrail begaven, begeerende vergelding voor hunne dapperheid; maar de kans was voor hen verkeerd en zy wierden allen neêrgeſabeld. Naderhand, wanneer het vuur van oproer, by de eene of andere gelegenheid, wederom begonnen heeft te branden, is

het

www.libtool.com.cn
hetzelve telkens gelukkig gebluſcht, en de volkomen ruſt, door het gedrag van den nieuwen Groot-Viſier, TOPAL OSMAN, Baſſa van Bosnien, herſteld geworden. In het Jaar 1731 ſcheen het Oorlogsgeluk op de zyde der Turken te zyn, vermits hunne wapenen, by Erivan, voorſpoedig waren, en zy eene overwinning op de Perſiaanen behaalden, 't welk hun moed gaf om den Oorlog voort te zetten; wordende op het einde van het Jaar, de Sophi ook ten eenemaal verſlagen en genoodzaakt om van zynen kant om den vreden te ſmeeken; maar het geluk heeft zig welhaaſt wederom gewendt, en de Turken hebben van dien tyd af, altoos met groot verlies tegens de Perſiaanen geoorloogd; zoodanig dat de Perſiaanſche Regent en Veldheer KOULIKAN, van hun ook de Provintie Georgien genomen heeft, en teffens van voorneemen was, den Sabel niet in de ſchede te ſteeken en Vreden te maaken, alvoorens alle de Provintien, welken van het Perſiſche Ryk geſcheurd waren, wederom zouden heroverd of afgeſtaan worden. Wanneer de genoemde KOULIKAN, in het Jaar 1736 zigzelf op den Perſiaanſchen Throon verhief, is ook de Vreden tuſſchen hem en de Porte in hetzelfde Jaar gevolgd, waardoor de Keiſerin van Ruſland genoodzaakt wierd, vermits zy wegens de langduurige en menigvuldige Strooperyen der Turken en Tartaaren in het Ruſſiſche Gebied, geene voldoening konde krygen, in het gemelde Jaar, den Turk de aanzienlyke Veſting Aſoff te ontneemen, en de Tartaaren nadrukkelyk te kaſtyden; weshalven ook de Porte, by het opſteeken van den Paardenſtaart in even datzelfde jaar den Oorlog tegens de Keiſerin van Ruſland verklaarde; wordende voorts de Roomſche Keiſer, KAREL de VI, als een Bondgenoot van Ruſland, mede in den Oorlog, tot deszelfs nadeel getrokken; want de Porte, gelukkiger dan te vooren zynde, behaalde niet alleen verſcheide Overwinningen op de Keiſerlyken, maar ging ook met de gewigtige Veſting Belgrado ſtryken, welke plaats ook aan haar by het ſluiten van den Vreden, in het Jaar 1739. gebleeven is. Maar van den kant der Perſiaanen waren de Turken zoo gelukkig niet; want de bovengenoemde Vreden was van geen langen duur, nademaal KOULIKAN, op den Throon geklommen zynde, zyne voorneemens en Progreſſen van het Jaar 1734 hervattede, en daarin wel ſlaagde, zoodanig, dat den Turk het eene Landſchap voor en het andere na afgenomen wierd. En ſchoon de Porte met den Grooten Mogol aangeſpannen hadde, ten einde daardoor de overhand te bekomen, zoo ſtrekte zulks ook tot voordeel van dien Zeeghaften Perſiaan, en de Turk moeſt daar veel by inſchieten; 't welk hem gelegenheid gaf, nu eens den Vreden te verzoeken, en na zig herſteld te hebben, dan wederom

derom den Oorlog aan dien Held te verklaaren, gelyk in het Jaar 1742 geſchiedt is, hebbende dus den Oorlog geduurd tot in het Jaar 1746, wanneer de Vreden, getroffen wierd, na dat de Turken het Jaar te vooren, by Erivan, ten eenemaal verſlagen waren. Maar de Vreden tuſſchen de Porte en het Ruſſiſche Ryk wierd teffens met den Roomſchen Keiſer, in 't Jaar 1739 geſlooten, en 1741 vernieuwd, en in 1747 beveſtigd, in weerwil van de Franſche Kroon, die geduurig getragt heeft, het Turkſche Oorlogsvuur van dien kant over het Chriſtenryk te ontſteeken. — De Oorlog, die voor weinig Jaaren tuſſchen de Turken en de thans regeerende Keiſerin van Ruſland, wegens de Poolſche aangelegenheden, ontſtaan is, heeft aan de Porte een gevoeligen ſlag toegebragt, terwyl derzelver Legers, door de Ruſſen, onder den Generaal-Veldmaarſchalk van ROMANZOW, telkens geſlagen en verjaagd zyn, zynde eindelyk de Porte genoodzaakt geweeſt voor de roemrugtige Wapenen der Keiſerinne te zwigten en den vreden met Hoogſtdezelve te ſluiten, de volbrenging vanwelken Vreden, door den Turk, nog heden in 1778, onder allerlei voorwendſels, uitgeſteld wordt; doende dit niet ongegrond voor nieuwe Onluſten vreeſen; terwyl de Turken alreede, van de zyde van Perſien, veel nadeels toegebragt wordt.

TURLUPINADE. Zoo heet by de Franſchen allerlei ſnaakerye en kortswyl. Daarvan komt *Turlupineren*, met iemant ſpotten en gekkernyen bedryven.

TURLUPINS. Waren in de veertiende Eeuw zekere Ketters, die naakt gingen, en voorgaven dat de Menſch, na zekere bereikte volkomenheid, van het juk der wet bevrydt was. Zy lieten zig inzonderheid in Savoyen en in het Dauphiné zien; hielden zig in woeſte plaatſen op, en wierden door Paus GREGORIUS veroordeeld.

TURMA. Was in de Romeinſche Legers een Corps Troepen, die een gedeelte uitmaakten van het Legioen.

TURMALIN. Is een doorzigtige Ceylonſche Edele Steen, die, warm zynde, aſch tot zig trekt, en weder te rug ſtoot, gelyk alle *Electriſche Ligchaamen*. DIOSCORIDES noemt diergelyken Steen *Pterygopborus* en PLINIUS geeft aan denzelven den naam van *Samothracia*.

TURNEPS. Dit is eene ſoort van Raap, waarvan de aankweeking zeer beroemd in Engeland is. Deeſe Raap heeft de gedaante van een rond en plat Ligchaam, of die van een Hollandſche Kaas. Het is niet zeldſaam dat men 'er eenigen heeft, die twee- of vierentwintig duim in den omtrek beſlaan, en vyf of zes pond weegen. Het Genootſchap tot aankweeking van

www.libtool.com.cn

van den Landbouw in Bretagne, heeft de groote *Raapen van Leon* aangekweekt, die de Turneps merkbaar in middellyn en grootte overtroffen hebben. De Raapen van Leon hebben de gedaante van een' kegel of ſuikerbrood, en men kan ligtelyk begrypen, dat met een gelyke middellyn, deeſe laatſten meer uitgebreidheid dan de Turneps hebben moeten.

Haare aankweeking is niet zeer koſtbaar, en van des te meer aanbelangs, omdat deeſe Plant, geduurende den Winter, het vee tot voeder verſtrekken kan, en dat men het geen beter voeder kan verſchaffen. Behalven dit, ſtrekken deeſe Raapen tot voedſel voor de Bediendens en Arbeiders, en dit veroorzaakt eene groote bezuiniging van de gewoone leevensbehoeftens. Een Akker Lands, die met deeſe Raapen bezaaid is, levert meer voordeel uit dan wanneer hy met Tarwe bezaaid was. Behalven dit verdeelen en bereiden haare wortelen de Aarde, om de Tarwe te ontvangen, en men verzamelt in dezelfde uitgeſtrektheid, eene grooter menigte Tarw, dan van het gemeene Braakland.

TURNIS. *Tornis. Lacca Muſica.* Zie het Artykel TORNASOLIS. Het blaauwe Lakmoes.

TURNUS. Zoo wordt, in het Geeſtelyke Recht, genoemd, wanneer een Biſſchop met zyn Dom-kapittel is overéengekomen, dat dezelve beurt om beurt beneficien, wier begeeving en bezorging hun anders beide te gelyk toekwam, *per turnos*, of tourbeurten zullen te begeeven hebben.

TURNUS. Koning der Rutulen, aan wien Lavinia beloofd was geworden. Hy wierd door zyn' Medeminnaar Eneas gedoodt, in een byzonder gevegt.

TURONENSIS. Zie het Artykel TOURNOIS.

TURONS. Deeſen bakt men op de volgende wyſe: Neem een pond geſneeden of grof-geſtooten en gepelde Amandelen, doe in een Pannetje anderhalf pond Suiker, met het wit van drie Eyeren; roer het ſterk door malkanderen, en dan weder twee Eyeren daarby, tot zes toe; neem dan uwe Amandelen, wat Bores, geſtooten Kruidnagelen, Snippers en Succaden, en roer alles wel door malkander, en zet het al roerende wat op het vuur, dat het warm wordt. Maak 'er Balletjes van die men op papier bakt.

TURPETHUM. Zie het Artykel TURBITH.

TURRICULA PLICATA, GRANULATA, *enz.* Zie het Artykel CONCHYLIUM.

TURRIS BABYLONICA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de zesde ſoort.

TURRITIS. Is een Kruid dat uit zynen wortel langwerpige en ruige bladen maakt, zynde aan den rand uitgebreidt. Deeſen liggen rondom op den grond. Tuſſchen dezelven verheft zig

een

www.libtool.com.cn

een ſtengel, van omtrent twee voet hoog. Deeſe is rond, vaſt en digt, met kleine bladen bezet, zynde zoo ſpits gelyk die aan de Zuuring, en zonder ſteelen. Op de punten ſtaan kleine witte bloeſſems van vier bladen, die kruislings over malkander groeien. Daarop volgen breede hulzen, en in dezelven dunne roode Zaaden, ſcherp van ſmaak. De wortel is wit en zoo veſelagtig gelyk die van weegbree. Dit Kruid groeit op bergagtige en ruwe plaatſen, en heeft veel Zout. Het opent, verdeelt de winden en verwekt zweet. MILLER heeft 'er vier ſoorten van opgeteld, naamelyk (1) *Turritis vulgatior.* (2) *Turritis foliis inferioribus Chicoraceis; ceteris perfoliatæ.* (3) *Turritis muralis minor.* (4) *Turritis leucoji folio.*

TURTELS. Men geeft deeſen naam aan eene ſoort van Zee-Schildpadden van het Eiland Tabago. Men heeft eene ſoort die men *groene Turtel* noemt, en die als gebelligd onder de Amerikaanen beſchouwd wordt. Zy noemen deeſe Schildpad *Gods Viſch*, om de wonderbaare uitwerkingen die haar vleeſch in het menſchelyke Ligchaam veroorzaakt, wanneer men een vergiftigden drank ingezwolgen heeft. De Inwooners van Guinea ſchatten haar mede als een onfeilbaar middel tegens den Druipert en andere Venuskwaalen. Haar Vleeſch heeft dan eens den ſmaak van Kalfsvleeſch, en dan weder van Oſſenvleeſch. Het vet wordt als Merg gegeeten en heeft eene groene kleur. Haare eyeren, gezouten en in de Zon gedroogd zynde, zyn alzoo goed om te eeten als de beſte Kaviard.

TURTUR, Zie het Artykel TORTELDUIF.

TURUNDA. *Turundula.* Een wiek van Plukſel, om in de Zweeren te ſteeken.

TUSCA-MAL-BASCI. Heeft aan het Perſiaanſche Hof het opzigt over de Keuken, en heeft over de geenen te beveelen die de tafel oppaſſen.

TUSCAANSCHE ORDER. (In de *Architectuur*) De eerſte, eenvouwdigſte en ſterkſte van de vyf Bouworders. Zie PLAAT CCLXIII. *Fig.* 1. De Toſcaanſche order wordt door VITRUVIUS de Ruſtieke order genoemd, en de Heer DE CAMBRAY ſtemt met hem overéén, die zegt dat ze nooit behoort gebruikt te worden dan in Landhuiſen en Paleſſen. De Heer LE CLERC voegt 'er by, dat in de manier in welke VITRUVIUS, PALLADIO en eenige anderen, dezelve geordonneerd hebben, het niet ondienſtig is om ze in 't geheel niet te gebruiken. Maar in de manier van ſaamenſtelling van VIGNOLA, ſchryft hy dezelve eene ſchoonheid toe, zelfs in haare eenvouwdigheid, zoodanig dat ze dezelve geſchikt maakt, niet alleen

Fig. 1. TUSCAANSCHE ORDER.

www.libtool.com.cn

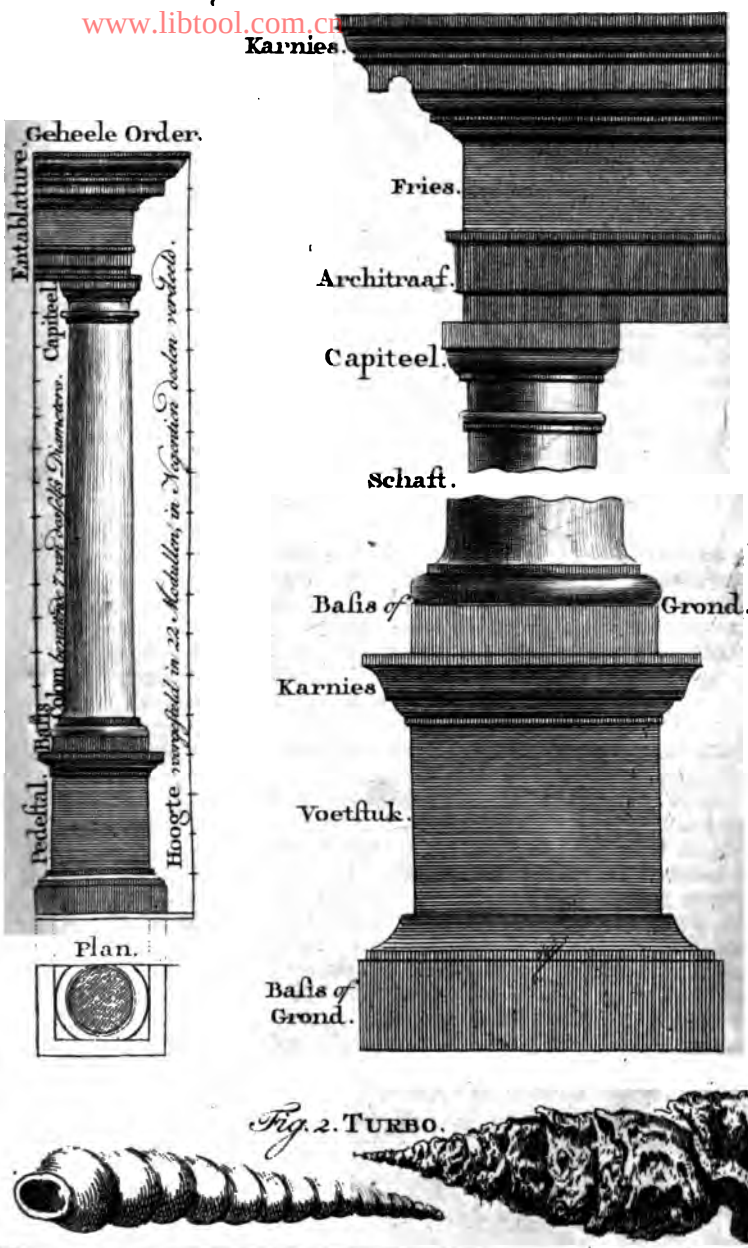

Fig. 2. TURBO.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

leen voor byzondere Huiſen, maar zelfs voor openbaare Gebouwen.

De Tuskaanſche Order heeft haar Character en Proportien zoo wel als de andere Orders; maar wy hebben geen oude Monumenten om ons een regelmaatige Tuſcaanſche Pylaar tot een' ſtandaard te geeven. De Heer PERRAULT neemt waar dat de Characters van de Tuſcaanſche Order, ten naaſten by dezelfden zyn met die van de Doriſche; en voegt 'er by dat de Tuſcaanſche inderdaad niet meer is dan de Doriſche, maar wat ſterker gemaakt, door het verkorten der ſchaft van de Colom; en eenvouwdiger, door het kleine getal en de breedte van de vormen.

VITRUVIUS maakt de geheele hoogte van de Order veertien Modulen, waarin hy door VIGNOLA gevolgd wordt, en door den Heer LE CLERC, &c. SERLIO maakt ze maar van twaalf. PALLADIO geeft ons maar eene Tuſcaanſche Profil, meerendeels dezelfde als die van VITRUVIUS, en eene andere te ryk, in welken opzigte SCAMOZZI insgelyks gebrekkig is. Hiervan is 't, dat die van VIGNOLA, die de Order zeer regelmaatig gemaakt heeft, meeſt door de hedendaagſche Architecten gevolgd wordt.

Van alle de Orders, is de Tuſcaanſche het gemakkelykſte ter uitvoer te brengen, als hebbende geene Triglyphen, noch Tandwerken, noch Modillons, om derzelver intercolommen vaſt te houden. Volgens deeſen regel, kunnen de Colommen van deeſe Order gerangſchikt worden in eene der vyf manieren van VITRUVIUS, naamelyk de *Pycnoſtyla*, *Syſtyla*, *Euſtyla*, *Diaſtyla* en *Aræoſtyla*.

TUSCAANSCHE ORDER *door Proportien van gelyke deelen.*

De hoogte van de Pedeſtal twee Diameters zynde, is verdeeld in 4, geevende 1 tot den Baſis, wiens Plinth is $\frac{1}{3}$ daarvan; het andere gedeelte is verdeeld in drie, geevende een voor de Lyſt (*fillet*) en twee tot de Holte. De breedte van de teerling of het naakte is 1 Diameter en $\frac{1}{3}$, en de projectie van den Baſis is gelyk tot deszelfs hoogte; de Lyſt heeft drievierde daarvan. De hoogte van de Kornis is de halve Baſis, zynde $\frac{1}{6}$ van de geheele hoogte, en is verdeeld in 8, geevende 2 tot de holte, 1 tot de Lyſt, en 5 tot den band; de projectie is gelyk tot den Baſis, en het Kapiteel heeft drie van deeſe deelen. Baſis van de Colom: de hoogte van een halven Diameter, en is verdeeld in zes deelen, geevende drie voor de Plinth, 2 en een half voor de Torus, en $\frac{1}{2}$ deel voor de Lyſt; de geheele Projectie is $\frac{4}{7}$ van derzelver hoogte.

De

www.libtool.com.cn

De holte of Cinctura, is een vierde van eenen Cirkel, in alle de Orders, en behoort tot de ſchaft van de Colom.

De vermindering van deeſe Colom is ½ van den Diameter, en is verdeeld in 9, geevende 2½ aan de Fries van het Kapiteel, ½ deel aan de Lyſt, 3 aan de Ovolo, en 3 aan de Abacus. De geheele projectie is ½ van een Diameter, zynde perpendiculair tot het Ligchaam van de Colom beneden, en de Lyſt projecteert gelyk tot derzelver hoogte. De *Collerino* van alle de Orders in het algemeen, is een van deeſe negen deelen in het Kapiteel en de Lyſt een half deel, de projectie is 1 en ½ van deeſe deelen, en de Lyſt gelyk tot derzelver hoogte. De hoogte van de Entableture zynde een Diameter en ½, is verdeeld in 6, geevende 2 aan de Architraaf, 1½ aan de Fries, en 2½ aan de Kornis.

Tot de Leden van de Architraaf, verdeel de hoogte in zeven deelen, geevende 2½ aan de eerſte Face, 3½ aan de tweede, en 1 voor den band of top. De projectie is gelyk tot den band, en de tweede Face een derde daarvan. De eerſte Face van alle de Architraven is perpendiculair tot het naakte van de Colom, aan den top. Voor de Kornis, verdeel de hoogte in 9, geevende 1½ aan de holte, ½ aan de Lyſt, 1½ aan de Ovolo, 2 aan de Corona; ½ deel aan de Lyſt, 2 aan de Scima-recta, en 1 aan de Lyſt. Voor de Projectien, heeft de holte 2 van deeſe deelen, de Ovolo 3½, de Corona 6, de Lyſt 6½, en zynde het geheel gelyk tot de hoogte. Zie de Figuur.

TUSSCHEN-DIEPTE. Zie het Artykel METOPA.

TUSSCHENDWARSCHE BAND. *Ligamentum intertransverſalia.* (In de *Anatomie*) Een naam die gegeeven wordt, aan een vliesagtigen band, die ter wederzyde van de wervelen opklimt, en zig uitſtrekt van elk dwarſch uitſteekſel naar dat des nabuurigen Wervels. Hy loopt dus op, langs de Wervelzuil, zig vaſthegtende aan alle de dwarſſche uitſteekſels.

TUSSCHENGEWRIGTS KRAAKBEEN. *Cartilago inter-articularis.* (In de *Anatomie*) Daar zyn verſcheide Gewrigten, waarin men diergelyke Kraakbeenen vindt. Zoodanig is die der Onderkaak met het Slaapbeen; zoodanig is ook de geleding der knie, alwaar de halvemaanſche Kraakbeenderen gezien worden.

TUSSCHENGRAATSCHE BAND. *Ligamentum interſpinatum.* (In de *Anatomie*) Een naam die men gegeeven heeft aan een band, die by wyſe als een Vlies is, en van het midden des voetſtuks van ieder Graat-uitſteekſel begint, tot aan haare punt opklimt, en zig van een deeſer uitſteekſels tot aan dat des nabuurigen Wervels uitſtrekt. Dit bandvlies

gaat

www.libtool.com.cn
gaat aldus van de eene graat naar de andere langs den gebeelen rug, hetwelke maakt, dat hy als maar een eenigen band uitmaakende kan aangezien worden.

TUSSCHEN-KRAAKBEEN. *Cartilago intermedia.* Deese naam wordt gegeeven aan de Kraakbeenagtige Zelfstandigheden, die de wervelbeenderen onder elkander vereenigen, en aan die welken in de gearticuleerde Beenderen gevonden worden.

TUSSCHENRIBBIGE SLAGADEREN EN ADEREN. Deese Slagaderen worden verdeeld in bovensten en in ondersten. De bovensten komen uit beide zyden van het onderste gedeelte der ondersleutelbeensche Slagaderen. De twee, drie of vier eersten komen uit den ondersleutelbeensche Slagader met eenen enkelen tak. De anderen komen van den nederdaalenden grooten Slagader. Des niettegenstaande gebeurt het vry dikwils, dat alle bovenste ook komen uit den stam des grooten Slagaders en niet uit de ondersleutelbeenschen. Zy komen somtyds uit de Nekslagaderen. Dit alles verschilt veel. De ondersten worden geboren by paaren, ter wederzyde van het agterdeel des grooten nederdaalenden Slagaders. Zy begeeven zig tot aan het middelrift en loopen dwars over het Ligchaam der Wervelen.

Het gebeurt somtyds dat de bovenste tusschenribbige Slagaderen, met haar twee of driën opkomen met eenen enkelen gemeenen stam, die schuins opklimt, maakende een zeer grooten hoek met den Slagader daar zy uit voortkomt, terwyl de anderen met regte hoeken uit den grooten Slagader komen. Deese Slagaderen begeeven zig met de Zenuw in de Groef, welke aan het inwendige gedeelte des ondersten rands ter wederzyde gezien wordt; en zy worden verdeeld aan de tusschenribbige Spieren en deelen die haar bedekken.

De Oude Heelmeesters, zig zeer verlegen bevindende met de stuiting der bloedstorting, wanneer deese Slagaders in eene wonde doorsneeden waren, zoo heeft de Heer GOULARD, een Heelmeester te Montpellier, eene zeer gemakkelyke naald uitgevonden, om daarmede de binding te doen.

Wat de Aders aangaat, dezelven worden, even als de Slagaderen, in bovensten en ondersten verdeeld, welke Aders allen komen uit de uiteindens der Slagaderen, doch verschillen naar hunne inplanting. De onderste Aderen, die agt in getal zyn, gaan over in den ongepaarden Ader. Zy hebben gemeenschap met de borstäderen, en de inwendige Mamäder, door veele inmondingen. De bovensten vereénigen zig weder in eenen stam, nadat zy met de onderste gemeenschap gehad hebben; welke stam zig ontlast aan de linkerzyde, in

de onderſleutelbeenſche derzelfde zyde, en die der rechterzyde gaan over in de ongepaarde of in den hollen Ader, en ſomtyds in de onderſleutelbeenſche derzelfde zyde. Zy vergezellen de Slagaders in de groef van den rand der Ribben.

TUSSCHENRUIMTE. Zie het Artykel AFSTAND.

TUSSCHENSLEUTELBEENSCHE BAND. (In de *Anatomie*) *Ligamentum interclaviculare.* Een naam die aan een band, dewelke zig van het eene ſleutelbeen tot het andere uitbreidt, en van agter over het bovendeel des borſtbeens heen loopt, gegeeven wordt.

TUSSCHENSPIERSCHE BANDEN. *Ligamenta intermuſcularis.* (In de *Anatomie*) Daar zyn vier banden van deeſen naam, een aan ieder arm. 't Zyn twee ligamenteuſe banden die ter wederzyde van het opperarmbeen geplaatſt zyn, tuſſchen de Spieren, die aan het voorſte deel, en tuſſchen die welken aan het agterdeel des arms zyn. De eerſte is vaſt langs de geheele kam des Armbeens, dewelke oneigenlyk de *uitwendige knokkel* genaamd is, en plant zig aan het Ligchaam des beens zelve in, tot over het midden des beens. De inwendige tuſſchenbeenſche band is inwendig geplaatſt, op deſelfde wyſe als de andere zulks uitwendig is. Zy houdt met een einde aan den inwendigen knokkel, en hegt zig geheel vaſt langs het inwendige deel des beens, tot over het midden. De banden zyn ſaamengeſteld uit veele bandjes, tuſſchen dewelken dikwils wat tuſſchenruimte is; zy zyn tot op een zeker punt buigſaam. Wat hun gebruik betreft, dat is om tot vaſthegtingen aan de Spierveſelen, waar tuſſchen zy geplaatſt zyn, te dienen.

TUSSCHENSPIERS WEEFSEL. Is (in de *Anatomie*) een weeſenlyk Sponsweb, of celagtig weefſel, dat de Spierbundels, waaruit eene Spier beſtaat, verdeelt.

TUSSCHEN-STAVEN. *Striæ, Coſtes des Cannelures, Orlis del Canali.* Zoo heeten de vierkante regte deelen van den gladden ſtam, welken tuſſchen de uitholſingen blyven ſtaan, en derzelver breedte bedraagt ten minſte het vierde, of ten hoogſte het derde gedeelte van de uitholling. Echter moet men deeſe Staven niet verwiſſelen met die geenen waarmede de uitholſingen verciert worden; als daar zyn de Roerſtaven uit dewelken Leuwerker-Bladeren of Klimop voortkomen. Zy gaan tot aan het derdedeel van den ſtam. Men vindt ook volle Staven, die boven aan de enden rond gemaakt zyn, welken of het derde gedeelte, of wel de geheele uitholling inneemen. Zy moeten dienen om de Zuil te verſterken, en alleenlyk by dusdanigen gebruikt worden, welken op den grond ſtaan, en men bedugt is dat de Hoeken van de holtens mogten in ſtukken geſtooten worden.

TUS-

www.libtool.com.cn

TUSSCHEN-VAATWERK of GESTEL. (*Geſchirr.*) Zoo heet aan eene Machine, het deel, 't welk na eene behoorlyke Applicatie van de kragt, de beweeging van de Machine zelve te wege brengt, uit welke beweeging eerſt het nut moet ontſtaan, om hetwelke te verkrygen, de Machine is aangelegd. By voorbeeld, aan een Molen is het tuſſchenvaatwerk het Tand- en Dryfwerk; want het groote waterrad of de Windvleugels hebben alleenlyk ten opzigte van de applicatie der kragt naamelyk, water of wind nodig, maar aan den As of de Wel moet het Tuſſchenvaatwerk vaſtgemaakt worden, 't welk in het Kamrad beſtaat, dat in zyn Dryfwerk grypt of invat. By een gemeen en aan een ieder bekend Spinnenwiel is het Tuſſchenvaatwerk de Snoer, welke over het groote Spinrad uitgeſpannen moet worden. By het Veld geſteng is zulks de kromme Tap en het Stafwerk. By Trekputten is het de Slinger, *enz.* Egter kunnen by eene Machine dikwils veelerhande ſoorten van Tuſſchenvaatwerken aangebragt worden, deels ten opzigte van de kragt, deels in aanmerking van de Werktuigen zelve, welken men daarby gebruikt, gelyk uit het bovengenoemde voorbeeld van een Spinnewiel blykt, daar in aanmerking van het Werktuig waaruit deeſe Machine worde te ſaamengeſteld, en het geen uit een Wiel met zynen As beſtaat, het Tuſſchenvaatwerk, gelyk reeds gezegd is, de Snoer maakt; maar ten opzigte van de kragt, dat naamelyk deeſe door treeden of draaien de beweeging voortbrengen kan, is het Tuſſchenvaatwerk de kromme Tap, welke zig aan het groote Spinnewiel bevindt; en indien hetzelve door de treede beweegd wordt, de Hevel, welken de Tree verbeeldt. Alzoo ook wanneer men een Pomp- of Drukwerk aanziet, vindt men aan hetzelve meeſtendeels verſchillende Tuſſchenvaatwerken, als Hevel, Slinger, Tand- en Dryfwerk, Schroef zonder end, *Plana inclinata*, Touw en Kolf, kromme Tappen, enz. Welken dikwils by te ſaamengeſtelde Machines vermeerderd worden, Wie hiervan meer naricht begeert, vindt dezelve in JACOB LEUPOLDS verſcheiden deelen van zyn *Theatrum Machinarum*, maar in het byzonder in zyn *Theatro Hydraulico*, Tom. II *pag.* 143. *ſeqq.*

TUSSCHENWAL. Zoo wordt van ſommigen het ſtuk van den Wal geheeten, 't geene men anderſints de *Courtine* noemt.

TUSSCHENWERVELBEENSCH KRAAKBEEN. *Cartilago intervertebralis.* (In de *Anatomie*) Men geeft deeſen naam aan een Kraakbeen, dat zig tuſſchen de Wervelbeenderen bevindt. Het is van een' byzonderen aart, en is aan de andere Kraakbeenderen alleenlyk gelyk door zyne Verwe en veerkragt. Het bedekt het gantſche Ligchaam der Wervelbeenderen, tuſſchen dewelke het geplaatſt is. Het is ſaamen-

www.bibtodigitaal.nl

geſteld uit kleine plaatjes, die kringswyſe rondom malkander geſchikt zyn. Deeſe Plaaten, in 't byzonder genomen, bieden byna geen wederſtand, doch hunne vereeniging maakt dezelven ſteviger. Het midden, dat tegens het middelpunt van elk Wervelbeen aanligt, is van eene zagtere en papagtige Zelfſtandigheid. De tuſſchenruimte, die zig tuſſchen de kleine kringswyſe plaatjes bevindt, is opgevuld met een ſmeeragtig vogt, dat hunne gedweeheid onderhoudt. De dikte deeſes Kraakbeens is, tuſſchen alle Wervelbeenderen, niet evenëens. Het is veel dikker tuſſchen die welken bekwaam zyn tot eene groote beweeging, dan tuſſchen die welker beweeging zeer bepaald is. Om die reden is het tuſſchen de Lendenwervelen zeer aanmerkelyk, en zyne dikte is vanvooren grooter dan vanagter. Hetzelve heeft plaats in de halswervelen. Dewyl de Boogwervelen integendeel weinig beweeging hebben, zoo is dat, het welk zig tuſſchen dezelven bevindt, vry dun, en het is vanagter dikker dan vanvooren. De Wervelbeenderen naderen malkander in de buiging des Ligchaams voorwaarts, en drukken deeſe Kraakbeenderen, die alsdan voorwaarts overhellen en een weinig op de zyden; wanneer het Ligchaam zig herſtelt, is de drukking op de geheele oppervlakte des Kraakbeens evenëens, en wordt teffens veel aanmerkelyker. Om deeſe reden is het, dat wy des avonds kleiner zyn, als wy naar bed gaan, vooral indien men iets zwaars by dag gedraagen heeft, dan des morgens als men opſtaat. Als het Ligchaam ligt, doet de Veerkragt deeſer deelen het dezelfde uitgebreidheid weder aanneemen, die de drukking haar had doen verlieſen, wanneer het regt op ſtond.

TUSSCHENWYDTE. Zoo heet de wyde ruimte tuſſchen twee Zuilen, dewelken van den even dikken Stam van de eene Zuil, tot den gelyk dikken Stam van de tweede Zuil, door hulp van eene horizontaal getrokkene Linie gevonden wordt. Eertyds zyn dezelven, of veelmeer de Zuilen wydte op eene byzondere wyſe, verdeeld en bygenaamd geweeſt.

TUSSILAGO, *Farfara. Filius ante Patrem.* Hoefblad, (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-polygamia Superflua* Klaſſe der Planten, groeiende aan de ſpringende of opwellende wateren, aan de Beeken en op vogtige weiden, en bloeiende in de maand Maart. De Bloemen daarvan worden genoemd *Maarts-Bloemen*, Het geheele Kruid is een goed Borſt- en Long-Kruid, en dienſtig tegens de Longverzweeringen, den droogen hoeſt, engborſtigheid, Longzugt en Teering. Het wordt ook gebruikt tegens het vuur aan de zweerende Beenen der waterzugtigen. De bladen gebruikt men uitwendig tegens ontſteekingen, heete verzweeringen, Roodenloop, brand

www.libtool.com.cn

brand en barſten in de Tepels der Borſten. De *Præparata* daarvan zyn *Syrupus de Farfara*, *Conſerva*, *Aqua* en *Loch.*

TUSSIS. Zie de Artykels HOEST.

TUTELA. Dus noemden de oude Heidenen dien Beſcherm-God, wiens Afbeeldſel zy doorgaands plaatſten op de Agterſteven der Scheepen. Het Vaarendsvolk had veelal de gewoonte om dezelven aan te bidden. By denzelven wierden niet alleen Tractaaten geſlooten, maar men vereerde dien God ook op dezelfde wyſe, als men de Goden gewoon was te vereeren.

TUTELA. Wordt in de Rechten eene voogdye over een Pupil of onmondige en minderjaarige genaamd; uit kragt van welke een voogd, over de Perſoon van een minderjaarige en deszelfs middelen, het opzigt en beſtier heeft. Zie het Artykel TUTOR.

TUTIA. Eene Veſtaalſche Maagd, die, van eene misdaad beſchuldigd, haare onſchuld, zoo men zegt, bewees, door het putten van water in eene Zeef, 't welk zy uit den Tyber naar den Veſtaalſchen Tempel droeg.

TUTIA ALEXANDRINA. Anders ook genaamd *Cadmia Factitia*; is herkomſtig van het Metaal en de Klokſpys; want onder het vloeien en gieten derzelve, zet zig den damp of rook boven aan de Kloſſen, welken hierom over den Smelt-Oven der Geelgieters gelegd worden. Zy hangt zig daaraan in de gedaante van eene Schorſſe, welke inwendig glad, maar van buiten ruw is. Zy moet beſtaan uit fraaie dikke ſchillen, die vanbinnen bleekgeel, maar van buiten vaalagtig, gegranuleerd en ligt te breeken zyn; zynde niet met veel kleine ſtukjes of onzuiverheden vermengd. De geene die van Orleans komt is de beroemdſte. Ze wordt tot de uitwendige Wonden, voornaamelyk in de Ziektens der Oogen, gebruikt, waartoe ze wel gepræpareerd zyn moet.

TUTOR. Een Voogd, zoo wordt genaamd iemant, die wetting, of by de overheid, of by uiterſten wille, over een minderjaarige geſteldheid is. Zie het Artykel VOOGDEN.

TUTOR DATIVUS. Is een van de overigheid aangeſtelde Voogd.

TUTOR HONORARIUS. Zoo wordt een voornaam Perſoon genaamd, die den naam van Voogd draagt, ten einde de minderjaarige Pupil, in vreze en ontzag gehouden worde.

TUTORIUM. Is een Getuigenisbrief, waarby iemant bewyſt, dat hy door de Overigheid tot Voogd is aangeſteld.

TUTOR LEGITIMUS. Is iemant, die door de naaſte Bloedverwandten tot Voogd wordt aangeſteld.

TUTOR TESTAMENTARIUS. Is een Voogd die van Va-

www.libtool.com.cn
der of Moeder, by uiterſten wil, tot Voogd van een minderjaarig Kind of Kinderen, wordt aangeſteld.

TUTTI. *Totus* of *Capellen*. Is een Kunſtwoord in de Zang- en-Speelkonſt, en wordt gemeenelyk onder de Generaal-Bas geſteld, om te kennen te geeven, dat alle Stemmen te gelyk moeten opgeheft worden.

TUTULINA. Was by de Heidenen eene Godin die zy aanriepen, ten tyde als zy hunne Veld-vrugten ingeoogſt hadden om die te bewaaren en te beſchermen.

TUYGHUIS. Zie het Artykel TUIGHUIS.

TUYNMAN. Hovenier. Zie het Artykel HORTULANUS.

TUYNMELDE. Zie het Artykel TUINMELDE.

TWAALFVINGERIGEN DARM. Zie het Artykel DUODENUM.

TWEEBAK. *Panis bis Coctus*. In het Franſch *Buscuit*. Zoo wordt twee- of driemaal gebakken brood genaamd. Zie het Artykel BESCHUIT.

TWEEBLAD. *Bifolium*. Zie het Artykel OPHRIS.

TWEEBUIKIG. Zie het Artykel BIVENTER.

TWEE-GEDEELTE. Dit woord is in ſommige plaatſen by het Landmeeten, en in het byzonder by het Land afdeelen ſterk in 't gebruik; echter moet hetzelve oneigenlyk verſtaan worden, want een Tweegedeelte geldt zoo veel als $\frac{1}{2}$. Dus bedraagt by voorbeeld een tweededeels Juchart, 105 Quadraat-Roeden, en is dierhalven $\frac{1}{2}$ Tweedeel, een en een half vierdedeel, of 52$\frac{1}{2}$ Quadraat Roeden.

TWEEHOOFDIGE SLANG. Zie het Artykel AMPHISBÆNA.

TWEELINGEN. *Gemini*. Zoo heet het derde Sterrebeeld in den Dierkreits, waarvandaan het derde gedeelte van den Zonnenweg zyn naam heeft. Van ſommigen worden 33 Sterren tot dit Teken geteld, onder dewelken 3 van de tweede, 4 van de derde, 7 van de vierde, en 19 van de overige Groottens zig bevinden. De lengte en breedte van dezelven beſchryft HEVEL in *Prodromo Aſtronomiæ*, en in zynen *Firmamento Sobiesciano*, Fig. D *d*, ſtelt hy ze in Prent voor, zoo als ook BAYER in zyne *Uranometria*, Fig. Z. gedaan heeft. De Poeeten geeven dezelven uit voor *Jupiters Zoonen*, die hy met *Leda* geteeld heeft. SCHILLER maakt daaruit den Apoſtel Jacobus den Grooter. SCHICKARD integendeel Jacob en Eſau, en WEIGLER uit de beide hoofden het Wapen van de Paters Jeſuiten. J. H. S; uit de voeten de tweede Kroon van den tweehoofdigen Arend, en uit het Ligchaam het Lotharingſche Wapen. Men noemt dezelven anderſints *Didymi*, en met byzondere naamen *Amphion* en *Zethus*, *Apollo* en *Herçules*, *Caſtor* en *Pollux*, *Triptolemus* en *Jaſon*. Ook heeten zy

Abra-

www.libtool.com.cn

Abrachaleus, *Aphellan* of *Avellar*, *Dioscuri*, *Duo Pevenes*, *Ledæi Juvenes*, *Ledæum Sidus*, *Semetbraces*, *Tyndaridæ*.

TWEELYVIGE TEKENEN. Zoo worden in de Sterrekunde de Hemeltekenen genoemd, die hun naam van een Sterrebeeld bekomen, 't geen uit twee ligchaamen te saamengesteld is. Deese Tekens zyn de volgenden, naamelyk de Tweelingen, de Visschen, de Maagd en de Boogschutter; want de beide eersten zyn dubbeld; de Maagd houdt eene air in de hand, en de Boogschutter is half een Man en half een Paard.

TWEESCHELPIG. Deese naam geeft men aan de Schelpen die twee Sluitschelpen hebben, gelyk de Oesters, Mossels, enz.

TWEESNYDEND MES. Zie het Artykel AMPHISMILA.

TWEESPLEET. Zie het Artykel DIOLYPHEN.

TWEESTAARTIGE WILGENRUPS. Dit is eene vry zeldsaame Rups, en die zeer aanmerkenswaardig is, zoo wel om haare zonderlinge houdingen, als om de vreemde schikking van haare staarten. Deese soort van Rups is in haare kindschheid geheel zwart. Men merkt op haar' kop twee soorten van hoornen op, die vry wel naar lange Ooren gelyken. By de tweede vervelling ontdekt men dat deese lange Ooren niet anders dan knobbels zyn, die met een klein bosje haar zyn bezet. By de derde en laatste verwisseling van huid, ziet men hen geheel verdwynen. Zoo de natuur niets te vergeefs voortbrengt, zoo moet het waar zyn dat deese knobbels, die eerst van een nuttig gebruik voor de Rups zyn, 't geen ons onbekend is, haar alsdan nutteloos worden.

Men merkt aan deese Rups, zoo wel als zy jong is, dan als zy haare volkomen lengte verkreegen heeft, die twee duimen en meer is, een dubbele Staart aan haar agterste gedeelte op. Hy bestaat uit twee regte buisen, die een weinig dikker aan hun begin dan aan het andere uiteinde zyn; zy bestaan uit eene vaste stoffe, maar zyn hol; en uitwendig aan de zyde van den rug met verscheide ryen doornen bezet. De Rups doet uit deese Kokers purperkleurige Vesels voortkomen, die zy verlengt, intrekt, saameavouwt, en naar haare begeerte in allerlei rigtingen doet Speelen. Het schynt dat deese Staarten haar tot verdedigende wapentuigen dienen. De Heer de RAUMUR verraste op een' dag een van deese Rupsen, op het oogenblik dat eene Vlieg zig op haar Ligchaam zettede. Zy deed hierop aanstonds een van deese Vesels met de uiterste snelheid uitkomen, en rigtte ze naar de plaats alwaar zig de vlieg onthield, even als of zy haar een slag geeven wilde, en de Vlieg vloog op het oogenblik weg.

Deese soort van Rups gaat zeldsaam voort. Haare houding

www.libtool.com.cn

evenaart een weinig die der Rups die men eene *Sphinx* noemt. De vleesige deelen van den eersten ring, vormen haar even als eene soort van kap, inwelke het wit, het rooskleurige en het zwart met elkanderen gemengd zyn. Deese Rups heest omtrent den kop, een dwarsloopende spleet, uitwelke zy, wanneer men haar aanraakt, vier soorten van vleeschagtige Tepeltjes doet voorkomen, die een vogt verre uitspruiten. Het onderste gedeelte van het Ligchaam is purperkleurig, van verscheiden schakeeringen. Deese Rupsen voeden zig met de bladeren der Wilgenboomen; doch zy bepaalen zig daaraan niet alleen.

Deese Rups is een van die geenen die haar eerste maaltyd met de huid doen, die zy afgelegd hebben. Zy ontdoet zig daarvan niet op de wyse der andere Rupsen, met haar op den rug op te blaasen en te doen barsten; haar oud bekkeneel gaat eerst in 't geheel even als een Muts van den kop af. Men ziet met verwondering dat haar kop een oogenblik hierna, in dier voegen opzwelt, dat hy driemaal grooter dan onder zyn oud Bekkeneel is. De Rups schudt vervolgens haare huid als een Zak af. Somtyds verlieest zy door deesen arbeid een van haare Staarten, of trekt hen beschaadigd uit haare oude huid; zoo ongemakkelyk gaan zy van haare buisen los. Dit verlies doet de Rups niet sterven, en de Vlinder die 'er uit voorkomt is niet verminkt, omdat de Staarten tot die deelen behooren, die der Rups nutteloos zyn, wanneer zy in haaren staat van Popje is.

Wanneer deese Rups in eene Doos geplaatst wordt, zoo knaagt zy ze uit, om 'er eene holligheid in te vormen, die een gedeelte van haar Tonnetje uitmaakt. Zy stelt het andere gedeelte van de spaanderen te saamen, die zy door middel van eene zyagtige gom, aan elkander hegt. Zy vindt zig dus in een houten tonnetje beslooten, 't geen zeer hard en vast is. Het is in deese Grafstede, dat zy haare gedaanteverwisseling ondergaat. Nadat zy 'er verscheide maanden in beslooten is geweest, maakt de Vlinder zig gereed om 'er uit voort te komen, en zy slaagt hierin, zonder dat zy van snydende werktuigen voorzien is. Het vogt, waarvan boven gesprooken is, is volgens den Heer Bonnet, een weesenlyk zuur. Het maakt de Bloemen van de wilde Cichorei rood; het brengt op de Tong dezelfde indrukselen als de Asyn voort, en het doet het bloed in de geringe wonden te saamen stremmen. Wanneer men een droppel van dit vogt in wyngeest doet, zoo ontstaat 'er eene merkbaare saamenstremming. Deese kennerken van een zuur vogt, die zeer kenbaar zyn, moet de oplettenheid van die geenen tot zig trekken, die gelooven dat het dierlyke Ligchaam geene zuure vogten buiten de eerste we-

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Fig. 1. TYCHONISCH SYSTEMA.

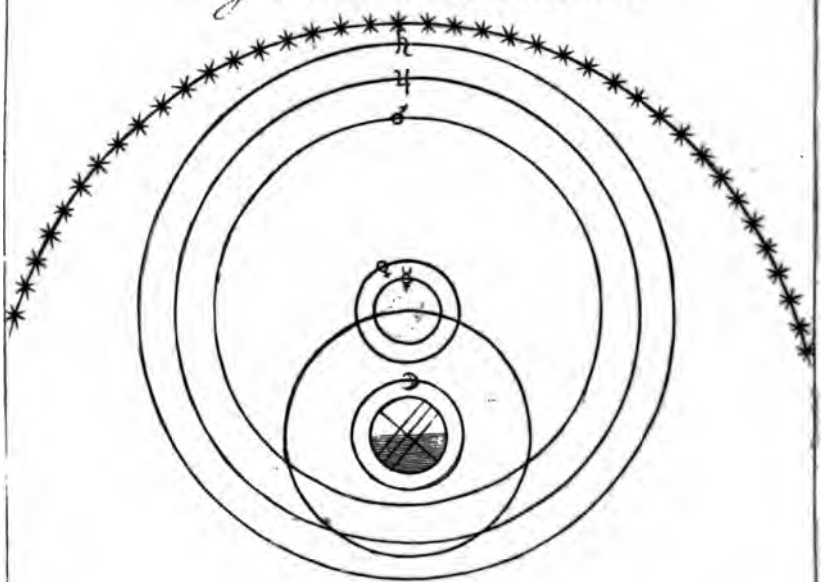

Fig. 2. DE TYGER.

Fig. 3. TYGERSCHELP.

Fig. 4. VAIR.

Fig. 5. VAIRY CUPPY.

Fig. 6. VAL van den AARDKLOOT.

www.libtool.com.cn

wegen bevat. Behalven de verſchillende nuttige gebruiken die dit vogt waarſchynlyk voor de Rups bezit, zoo ſchynt het mede nog dat het der Vlinder tot een ſcheivogt dient, om het ſaamenweefſel van haar Tonnetje zagt te maaken, en haar een uitgang te verſchaffen. Een bewys hiervan is, dat de Heer BONNET aanmerkelyke gedeeltens van het Tonnetje zagt gemaakt heeft, op welken hy iets van dit vogt liet vallen.

TWEEVOETIGE DIEREN. Dit zy de Dieren die alleen op twee voeten voorigaan.

TWENTHE. Zekere moeraſſige Landſtreek, in Overyſſel, tuſſchen Salland, het Bisdom Munſter en de Graafſchappen Zutphen en Benthem.

TWYFFELING. *Dubitatio.* De daad van het Verſtand, waardoor men eene zaak noch geheel aanneemt noch gantſchelyk verwerpt, omdat men van derzelver verdienſte of waarheid niet ten volle overtuigd is.

TY, of GETY. Zie het Artykel EBBE EN VLOED.

TYBERONE. Zie het Artykel LEEUWENHART.

TYBURN. Dus wordt de gewoone Gerechtsplaats te Londen genoemd, alwaar de Misdaadigers ter dood gebragt worden.

TYCHONISCH SYSTEMA. Eene orde of ſchikking der Hemelſche Ligchaamen, van eene intermediate natuur tuſſchen het Copernicaanſche en Ptolomæiſche Syſtema, of participeerende met beide te gelyk.

Dit Syſtema heeft deszelfs naam en oorſprong van TYCHO BRAHE, een Edelman uit Denemarken, die in het laatſt van de voorige Eeuw leefde. Deeſe Philoſooph, ſchoon hy het Syſtema van Copernicus goedkeurde, kon zig niet vereenigen met de beweeging van de Aarde; en zynde aan den anderen kant overtuigd dat het Ptolomaiſche ſtelſel niet waar kon zyn, verzon hy 'er een, van beide verſchillende, gelyk vertoond wordt PLAAT CCLXIV *Fig.* I. Hierin heeft de Aarde geene de minſte beweeging, maar de jaarlykſche en dagelykſche verſchynſels worden opgeloſt door de beweeging van de Zon rondom de Aarde, gelyk in het ſtelſel van Ptolomæus. En die van Mercurius en Venus worden opgeloſt door deeſe uitvinding, nogtans niet in dezelfde manier, noch zoo eenvouwdig en natuurlyk als in het Syſtema van Copernicus.

Het Tychoniſche Syſtema veronderſtelt gevolglyk de Aarde in het middelpunt van de Waereld, dat is, van het Firmament der Sterren, en insgelyks van de Loopkringen der Zon en der Maan; maar ten zelven tyde maakt het de Zon tot het middelpunt van de beweegingen der Planeeten, naamelyk van de Loopkringen van Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Dus wordt de Zon, met alle derzelver Planeeten, ge-

www.libtool.com.cn

gemaakt te wentelen rondom de Aarde, eenmaal in het Jaar, ten einde het verſchynſel op te loſſen, ſpruitende uit de jaarlykſche beweeging, en iedere vierëntwintig uuren, om rekenſchap te geeven van de dagelykſche beweeging. Maar deeſe veronderſtelling is zoodanig ongerymd, en ſtrydig tegens de groote eenvouwdigheid der natuur, en, in ſommigen opzigte, zelfs ſtrydende tegens de waarſchynlykheid, dat hetzelve weinig ingang heeft gevonden, en den weg baande voor het gevoelen van COPERNICUS.

Van ſommigen wordt dit Syſtema van TYCHO, uit eenen blinden yver voor den Bybel, nog aangenomen, om kwanswys niets tegens den uitgedrukten text te geloven; ſchoon GALILÆUS, LANSBERGEN en anderen, genoegſaam aangetoond hebben, dat de Heilige Schryvers, in natuurlyke Zaaken, de gewoone ſpreekwyſen der Menſchen van dien tyd, gebruikt hebben. De meeſten integendeel verwerpen hetzelve, omdat men daaruit geene de minſte oorzaaken van alle de verſchynſelen aan den Hemel afleiden kan. By voorbeeld, omdat de Zon, op eene en dezelfde plaats, alle dagen de ſchaduwe van eene Pen op de Middagslinie werpt, als zy door derzelver Meridianum gaat, en nogtans niet alle dagen even hoog boven den Horizont te ſtaan komt, 't welk de lengte van de ſchaduw genoegſaam uitwyſt, die den eenen tyd toeneemt, en den anderen weder korter wordt, zoo moet de Zon, de Maan en alle de overige Planeeten, die zig binnen 24 uuren rondom den Aardkloot, naar het gevoelen van TYCHO moeten beweegen, niet, gelyk de andere Sterren, haare Dagcirkels met den Evenaar parallel beſchryven, maar dezelven moeten in Schroefgangen rondom den Aardkloot beweegd worden; en vermits dezelver afſtand van den Aardkloot niet telkens even groot is, zoo moeten deeſe Schroefgangen dan wyd, dan naauw zyn; daar het echter klaar is dat de Zon nooit over de Tropicos of Zonnewenden heenloopt, en de Planeeten nooit buiten den Dierkreits komen. Maar uit het gevoelen van TYCHO kan men geene oorzaak vinden, waarom deeſe Schroefgangen haar niet tot aan de Poolen brengen, en waarom zy gedrongen wordt, om vandaar terug te loopen. Voor het overige heeft men door menigvuldige obſervatien waargenomen, dat de plaats vanwelke de Planeet het verſte afſtaat, zig verſchuift. Hieruit volgt dat wanneer de Planeet eens haare Schroefgangen ten einde gebragt heeft, en dezelven op nieuw begint, zy niet de Ouden herhaalt, maar geheel nieuwe Gangen beſchryft. Dierhalven zoude zy, zoo lang als de Waereld ſtaat, alle dagen eenen anderen weg rondom den Hemel moeten genomen hebben, 't geen men uit het Tychoniſch Waereld-gebouw nooit zal kunnen verklaaren,

zoo

www.libtool.com.cn

zoo weinig als men bewyſen kan, waarom de Schroefgangen alleenlyk daarom naauwer worden, dan zy anderſints zouden weeſen, omdat de Planeet op onzen Aardkloot, een grooter gedeelte des Hemels van de Zon ſchynt verwyderd te zyn. Nog minder kan men reden geeven, hoe het komt dat de Planeeten dan ſchynen ſtil te ſtaan, dan weder terug te gaan, dat is, waarom zy haare Schroefgangen rondom den Aardkloot eens ter zelver tyd met de vaſte Sterren, dan weder gezwinder of ſneller ten einde brengen. Ik wil hier andere verſchynſelen met ſtilzwygen voorbygaan, welkers oorzaaken waarom zy ons dus en niet anders voortkomen, onmogelyk uit de Tychoniſche Schroefgangen kunnen beweeſen worden. — Van ſommigen wordt het ook *Syſtema Terræ Quiescentis* genoemd, vermits TYCHO met PTOLOMÆUS en den gemeenen man aanneemt, dat de Aardkloot ſtilſtaat, en de Zon met alle de Sterren zig rondom dezelve beweegt. RICCIOLUS, in *Almageſto Novo*, Lib. IX. Cap. 9. P. 289. heeft hetzelve daarin veranderd, dat hy den weg van *Jupiter* en *Saturnus* rondom den Aardkloot beſchryft. LONGOMONTANUS, in zyne *Aſtronomia Danica*, heeft wel deeſe Order van de Waereld-Ligchaamen, en in het byzonder van de Planeeten, gelyk dezelve TYCHO BRAHE heeft opgegeeven, maar nogtans met dit onderſcheid aangenomen, dat hy aan den Aardkloot eene beweeging rondom zynen As, met COPERNICUS, toeſchryft, en alleenlyk aan de Zon de Jaarlykſche beweeging rondom den Aardkloot toeeigent, omdat hem toeſcheen dat de eerſte beweeging der Sterren onmogelyk in zoo kort een tyd geſchieden konde.

TYD. Is eigenlyk de duurzaamheid van alles wat begin en einde heeft; waaromtrent in aanmerking komt de afmeeting en de verdeeling. De afmeeting geſchiedt door den loop van Zon of Maan; en de verdeeling geſchiedt, in voorledenen, tegenswoordigen en toekomenden tyd. — Eene *Secunde* duurt zoo lang als het ſlaan der Pols van een gezond Menſch; 60 daarvan maaken eene Tydminut; 60 Minuten maaken een uur; 24 uuren maaken eene Etmaal, beſtaande uit dag en nagt, te weeten, zoo lang de Zon, volgens haare ingebeelde beweeging, rondom de Aarde loopt, om morgen, middag, avond en middernagt te maaken; 't welk een natuurlyke dag is. — 364 van die natuurlyke dagen, en eenige uuren, maaken een Jaar. Vier zulke Jaaren maakten eertyds by de Grieken eene Olympiade. De Jooden hadden hunne Zevenjaarige Sabbathjaaren, en hunne 43 Jaarige Jubeljaaren. De Romeinen hunne 15 Jaarige Indictien, die de Keiſerlyke Notariſſen in Duitſchland nog hedendaagſch gehouden zyn te gebruiken. — 100 Jaaren maaken eene Eeuw. — Dan heeft men

www.libtool.com.cn

men de Epochen of Tydbeſtekken, van welk tydſtip de Jaaren geteld worden. Zoo tellen de Jooden en Moscoviters de Jaaren van de Schepping der Waereld. De Turken, Arabieren en Tartaaren aan de Vlugt van Mahomed, den 15 July 1622, uit Mecca naar Medina. De Oude Romeinen na den Opbouw der Stad Romen, en de Chriſtenen na de geboorte van den Zaligmaaker.

TYD. In den Mechaniſchen Zin, is het zelfde met RUIMTE.

TYDBESTEKKEN. Zie de Artykels EPOCHA.

TYDELOOS. Zie het Artykel TYLOOS.

TYDEUS. Zoon van Oenius en Althea. Hy wierd door Polynice gezonden naar Eteoclus, Koning van Thebes, om hem te ſommeeren tot de wedergave van zyn Koninkryk, maar door denzelven kwalyk bejegend zynde, daagde hy hem uit tot alle ſoorten van gevegten, waarin hy altyd de overhand had. Eteoclus, vergramd van zig altyd verwonnen te zien, ſpaande hem verſcheide ſtrikken, waaruit de ander zig weder reddede. Eenigen tyd daarna, wierd Tedeus eindelyk gedoodt in de belegering van Thebes.

TYDREKENING. Zie het Artykel CHRONOLOGIA.

TYDWYSER. Zie het Artykel ALMANAK.

TYGER. *Tigris.* Dit is een viervoetig Dier (PLAAT CCLXIV. *Fig.* 2) van het Geſlacht der Katten, dat vyf vingers aan iedere Poot, zes ſnytanden in iedere Kaak, genagelde en van elkanderen geſcheidde vingeren en gekromde nagelen heeft, die het geheel intrekken en verbergen kan; zyn ſtaart is lang.

De regte Tyger die men alleen in Aſia en de Zuidelykſte Landen van Afrika vindt, is niet gevlekt, maar hy heeft, zegt de Heer DE BUFFON, lange en breede ſtreepen, by wyſe van Kringen. Deeſe banden neemen hun aanvang op den rug; gaan om den buik en voegen zig op den rug weder te ſaamen. Zy gaan langs den ſtaart voort, en zyn even als witte en zwarte ringen beurtelings geplaatſt.

De grootſte van alle Tygers is die geene, die men de *Koninklyke Tyger* noemt. Hy is by uitſtek zeldſaam, en zoo groot als een Paard.

De Tyger doet het vel van zyn aangezigt beweegen, knarſt op zyne tanden, ſiddert, brult gelyk een Leeuw, maar zyn gebrul is verſchillend.

In de Klaſſe der verſcheurende Dieren volgt den Tyger op den Leeuw, maar de eerſte is meer dan de laatſte te dugten. De Leeuw vergeet dikwils dat hy de Koning, dat is de ſterkſte van alle Dieren is; hy gaat met een langſaamen tred voort, en taſt nooit de Menſchen aan, tenzy hy getergd wordt. Hy verdubbelt zyne ſchreeden niet; hy loopt noch

gaat

www.libtool.com.cn

gaat niet op de jagt uit, dan wanneer hy door den honger geperſt wordt. De Tyger ſchynt integendeel, ſchoon hy van Vleeſch verzadigd is, altoos naar bloed te dorſten. Zyne woede heeft geene andere tuſſchenpooſingen dan de geenen die hy noodig heeft om zig in hinderlaagen te plaatſen. Hy verwoeſt de Landen die hy bewoont, en hy vreeſt noch het gezigt, noch de wapenen der Menſchen; hy vermoort en vernielt de Veekudde, doodt alle de wilde Dieren, taſt de jonge Olyphanten en Rinoceroſſen aan, en durft zelfs den Leeuw ſomtyds trotſeeren.

De gedaante van het Ligchaam komt gewoonelyk met den aart overeén. De Leeuw heeft eene edele gedaante, *enz.*; maar de Tyger, die te lang van Ligchaam, te laag op zyne pooten is, de kop lang en de oogen woeſt heeft: de tong bloedkleurig en die altyd uit zyn muil hangt, heeft geene andere kenmerken dan die van eene laage boosaartigheid en onverzadelyke wreedheid. Hy heeft geen ander natuurlyk vernuft, dan eene geſtadige woede, een blinde bloeddorſt, die niets kent, niets onderſcheidt, en die hem zyne eigen jongen doet verſlinden, en hunne Moeder verſcheuren, wanneer zy hen verdedigen wil.

Gelukkig is het voor het overige van de Natuur, dat dit geſlacht van Dieren niet talryk is, en in de heetſte Geweſten van de Ooſt-Indiën beſlooten ſchynt.

Men vindt de Tygers voornaamelyk op de Kuſt van Malabaar, in Siam en in Bengalen, in dezelfde Landen die door de Olyphanten en Rhinoceroſſen bewoond worden. Men wil zelfs dat de Tyger deeſe laatſten vergezeld, en dat hy hen volgt om hunnen drek te eeten, die hem tot eene purgatie of verfriſſend middel dient. Hy onthoudt zig met hen aan den oever der Rivieren en Meeren; want omdat het bloed hem alleen dorſtig maakt, zoo heeft hy dikwils water noodig, om de hitte te maatigen die hem verteert; behalven dit wagt hy naby het water de Dieren af die 'er naartoekomen, en die door de hitte van het geweſt genoodzaakt zyn om 'er verſcheide maalen op een' dag naartoe te komen. De verwoedheid van dit Dier, in het verſcheuren zyner prooien, is verbaaſend; hy zuigt het bloed met volle teugen uit zyne Slagtoffers. Een geveld Paard of Buffel, voert hy in een Boſch; 't geen eenig bewys van zyne ongemeene kragt oplevert. Zyn aart is niet te buigen, zoo min door eene goede als door eene kwaade behandeling. Hy verſcheurt zoo wel de hand die hem voedt als die hem ſlaat.

De Tygerin brengt, gelyk de Leeuwin, vier of vyf jongen voort. Zy is altoos verwoedt; maar haare woede gaat alle paalen te boven, wanneer men haar haare jongen ontrooft.

De

De Tygervellen worden vry hoog geſchat, vooral in China, alwaar men 'er den kop en ſtaart aan laat. De Krygs-Mandarynen bedekken 'er hunne Rytuigen in de openbaare plegtigheden mede. De Vorſten rekenen het zig tot een roem, op de Tygerjagt te gaan.

TYGERKAT. Is van grootte als een Engelſche Dog; komt in alles met een' Tyger overéén, maar is zoo groot niet.

TYGERSCHELP. De Heer d'Argenville geeft deeſen naam aan eene eenſchelpige Schelp van het geſlacht der Tooten. Zie PLAAT CCLXIV. *Fig.* 3.

TYGERVISCH. Dit is eene Ooſt-Indiſche Viſch, die men dus noemt, om de gelykvormige ſtreepen, die zyn ligchaam bedekken.

Men onderſcheidt 'er zelfs twee ſoorten van, welkers verſchil in het onderſcheid der kleur en den Vinnen van den buik beſtaat. De eerſte is aſchverwig graauw en heeft lynen die op het zwart trekken. De tweede is blaauw en heeft mede zwarte ſtreepen. Beide hebben zy een groenen ſtaart, gelyk mede Vinnen van dezelfde kleur, die met geele vlakken geſpikkeld zyn, 't geen eene bevallige uitwerking doet. Dit is eene ſoort van Kabeljaauw. Zyn vleeſch heeft 'er zelfs eenige overeenkomſt in ſmaak mede.

TYGERVLOO. *Tigrus Pulex.* Men geeft deeſe naam aan een Inſect dat zoo groot als een Weegluis, en rond en graauw is, 't geen de bladeren van de Peeren- en andere Boomen afknaagt.

TYK. Eene ſtoffe, die men gemeenelyk gebruikt tot Beddens, en hierom ook doorgaands Beddetyk genoemd wordt.

TYKYRAT. Zoo heeten de Zwarten of Negers, de tweede maand in het Jaar. Zy ſtellen derzelver begin op den 28 September van den Juliaanſchen Almanak.

TYLOOS. *Colchicum* Deeſe aanmerkenswaardige Plant groeit in de Weide en op de Bergen. Zy was eertyds zeer gemeen in Colchos, 't geene men thans Mingrelien noemt. De wortel van de Tyloos is uit twee witte knobbels ſaamengeſteld. De eene is vleeſig en de andere gebaard, met een melkagtig ſap vervuld en met eenige roode of zwartagtige vlieſen omkleed. De wortel is rondagtig, en platagtig aan eene zyde. Hy is gevoord wanneer de Plant bloeit, maar op andere tyden heeft hy geen vooren. Er komen onmiddelyk uit den wortel drie of vier lange, dunne en witagtige buiſen voort; zy zyn teder en openen zig aan het uiteinde in zes deelen; en vormen even als eene Lelie, die of purperagtig of witagtig is. De Bloemen van deeſe Plant vertoonen zig voor de bladeren, in het begin van de Nagtevening van den herfſt. Zy verwelken, nadat zy twee of drie dagen geduurd hebben; ver-

www.libtool.com.cn

vervolgens komen er in het begin van de volgende Lente uit den wortel twee of drie bladeren voort, welke bladeren naar die der wilde Lelien gelyken. Uit het midden van deeſe bladeren verheffen zig drie of vier blaadjes, by wyſe van driehoekige Peulen; die dik, langwerpig, zwartagtig, en met rondagtige en bruinagtige zwarte Zaaden vervuld zyn. Wanneer zy ryp zyn, verdorren de bladeren met den ſteel.

Deeſe geheele Plant heeft een ſterken reuk, die walgingen veroorzaakt. De wortel verwekt het Speekſel, en doet het eenigſints bitter ſchynen. Inwendig ingenomen, is hy een vergift; want hy zwelt als een ſpons in de keel en in de Maag op, en wel in diervoege dat hy doet verſtikken. Men gevoelt te gelyk eene zwaarte en aanmerkelyke hitte in en omtrent de Maag; eene verſcheuring in de Ingewanden, en eene jeuking over het geheele Ligchaam. Men looſt door den ſtoelgang bloed en ſtukken van den wortel. Behalven de braakmiddelen, is het gebruik van de Wei van Melk, en der verzagtende en weekmaakende Clyſteeren van veel nut in een diergelyk geval. Zoo ſchadelyk als het gebruik van den wortel der Tyloos inwendig is, zoo heilzaam is hy uitwendig tegens de Peſt en alle beſmettelyke Ziektens. Het is genoeg dat men hem als een draagmiddel om den hals draagt. Men moet de wortelen van de Tyloos, omtrent de Nagtevening van den herfſt uit de aarde delven, wanneer de Bloemen beginnen te verwelken. Men ſnydt hem in ſtukken en laat die in de ſchaduw droogen. De Heer Stork heeft bevonden dat de wortel van deeſe Plant, in het gewigt van eene once, in een pond Aſyn, 't geene men vervolgens tot eene Syroop kookt, inwendig zonder gevaar gebruikt kan worden; en dat deeſe Syroop eene der kragtigſte pisdryvende middelen is, die men gebruiken kan. Hierdoor heeft hy veele Lieden wonderdaadig van de Waterzugt geneeſen, die wanhoopig geſchat wierden. De Gift van de Syroop van Tyloosen, is van een half vierendeel Loots, een of meermaalen des daags, volgens den ſtaat van den Lyder ingenomen zynde, waarover een Geneesheer het beſte oordeelen kan.

TYM. Zie het Artykel Thym.

TYMPANA. Zoo worden die Tafelen op de *Planiſphæria* genaamd, op welken de hoogte van den Polus, *enz.* vertoond wordt.

TYMPANIAS. De Windzugt, het Trommelwater. Zie het Artykel Tympanites.

TYMPANI SCHIZA. Zie het Artykel Trumscheid.

TYMPANISMUS. Was weleer eene doodſtraf by de oude Grie-

www.libtool.com.cn

Grieken. Men leide dezulken op de Pynbank en floeg ze doorgaands zoo lang met knuppels, dat zy den Geeſt gaven.

TYMPANITÆ. Dus noemde men by de nieuwere Grieken den geenen die in den Kerkenban geſtorven zyn; weshalven men onderſtelde, dat zy in het Graf niet konden verrotten, maar dat zy opzwollen en zwart en bleek zig vertoonden, doch dat zy terſtond in één zakten, en weder van gedaante veranderden, zoo dra de Biſſchop de Dooden weder van den Ban vryſprak.

TYMPANITES. De *Trommelzugt.* Is eene allengskens voortkomende opſpanning der Maag en Darmen, en van het benedenſte gedeelte des Ligchaams, zoo dat niet alleen het Ligchaam als een Trommel opgeblaaſen wordt, maar ook als men met een' vinger daarop klopt, een geluid van zig geeft. Bovendien vergezellen zig daarby ſcheutende pynen omtrent den Navel. Zy komen als voorboden der Ziekte, en laaten zig niet eerder verzagten, voor en alëer de Ziekte weggenomen is. De naaſte oorzaak daarvan is eene krampagtige aandoening van alle de deelen, in het onder-Ligchaam gelegen. De daartoe gelegenheid geevende oorzaaken zyn veel winden en blaaſingen, die niet alleen in de Darmen, maar ook ſomtyds in de holligheid des onderligchaams komen te ſtikken, en uit de hardlyvigheid haaren oorſprong neemen. Tot de geneeſing deeſer moeielyke Ziekte is het noodig dat men boven al eerſt openende Clyſteeren gebruike. Dit volgende wordt door WALDSCHMID, in *Oper. Medic.* pag. m. 344. b. daartoe aangepreeſen:

℞. *Folior. Rutæ.*
Flor. Chamom.
Sambuc.
Summitat. Anethi ā M j.
Sem. Aniſi.
Carui.
Cumin.
Fœnicul. ā ℥ ß.
Coque in Aq. Simpl. q. ſ.
Colatura ℥ x. *adde.*
Vini Malvatic. ℥ iij.
Elix. Vitæ Matth. ℥ ß.
Olei Sept. Flor. Mynſ. ℥ i ß.
Carminativ Comp. deſt. ʒ j.
F. *Enema.*

Daarna

Daarna worden niets dan *Carminativa*, doch in eene behoorlyke Doſis, verordineert, als *Abſinth. Chamomill. Menth. Hyſſop. Summitat. Aneth. Rosmarin. Sem. Carui, Aniſi, Cortic. Aurantior. Cinnamom. Rad. Galang. Zedoar. Tinctur. Lign. Saſſafr. Spirit. Carminativ. de tribus, Nitri Dulcis, Sal Ammoniaci Aniſ. Elix. Citri, Eſſent. Carminativ.* &c.

℞. *Tinct. Lign. Saſſafr.* ʒ iij.
Eſſent. Carminativ. Timal. ʒ j.
M. *pro Doſi* xxx *gutt.*

TYMPANUM. *Trommelkas*; de *Trom.* Is eene holligheid van het inwendige oor, die onmiddelyk agter het Trommelvlies gelegen is. Zy is halfrond. Haar bodem is binnenwaarts gedraaid, en men merkt daar drie uitſteekſels en veele holligheden in aan. De uitſteekſels zyn de Pyramide, een vry aanmerkelyke knobbel, die onder de Pyramide, en een weinig meerder naar vooren zig beweegt. De derde voert den naam van Tuitje. De holligheden zyn de opening der Speencelletjes, die der Euſtachiaanſche Trompet, de halve beenbuis, het eyronde Venſter en het gaatje der Pyramide.
De opening der Speenholen of Speenrad is ter zyde het agterſte en bovenſte gedeelte van den rand der Trommel. De celletjes, die daar eindigen, zyn in de dikte van het Mamuitſteekſel uitgehold en zeer onregelmaatig. Die der Euſtachiaanſche Trompet is ter zyde het voorſte en een weinig bovenſte deel des rands der Trommel. Zy wordt anders de *Waterleiding* genoemd. Het halve Beenkanaal is onmiddelyk boven de Euſtachiaanſche Buis, tegens de bovenſte oppervlakte van het Steenuitſteekſel, of als in de dikte deeſer oppervlakte.
Het eyronde Venſter is onmiddelyk boven den Bult, en het ronde bevindt zig in het onderſte en een weinig agterſte gedeelte des bults. Het gat der Pyramide wordt aan deszelfs punt gezien.
Men vindt in de Trommel en de Speenholen, eene als etteragtige Stof. Deeſe dient ter bevogtiging der Vlieſen; ontlaft zig door de Trompet van Euſtachius, en eindigt in den bodem des monds. Daar is ook altyd lucht, die door de opening deeſer Buis ververſcht wordt.

TYMPANUM. *Membrana tympani.* Het Trommelvlies. (In de *Anatomie*) Een vlies, 't welk het inwendige oor van het uitwendige afſcheidt. Het ligt aan den ingang van het uitwendige Gehoorkanaal, en ſluit dien geheel toe. Het is vaſt

www.libtool.com.cn

aan den geheelen omtrek der beenagtige Buis, en ligt een weinig ſchuins van boven nederwaarts. De Beentjes der Trommelkas zyn daaraan vaſt, vooral de Hamer, welke door middel zyner Spieren dient om dezelve te ſpannen en te ontſpannen. Dit Vlies belet door zyne ſchuinſche ligging, dat de geluidſtraalen hetzelve al te ſterk aandoen; en dewyl het door toedoen der Spieren meer of min geſpannen is, zoo maakt het dat de in de kas beſlooten Lucht, meer of min, door de uitwendige lucht aangedaan wordt; en op het kleine Vlies, dat het gat, hetwelke aan de agterbuis van het Slakkenhuisje wordt waargenomen, en met de halve kringbuiſen gemeenſchap heeft, toeſtopt, noodzaakelyk klopt.

TYMPFE. Is eene Poolſche en Pruiſſiſche Munt, bedraagende 18 Kreutſers, en waarvan 'er vyf veertig ſtuivers gelden.

TYNDARIDES. Zie het Artykel CASTOR EN POLLUX.

TYNE. Eene Rivier in Northumberland, in Engeland, die zig, anderhalve myl van Newcaſtle, in de Duitſche Zee ontlaſt. In Zuidſchotland heeft men ook eene Rivier, de *Tyne* genaamd, die zig by de kleine Stad Tyningen in de Duitſche Zee ontlaſt.

TYPHA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Monoecia-triandria* Klaſſe der Planten, in het Nederduitſch *Lisdodde*, *Zotskoppen*, is tweederlei, groot en klein. Het is eene Rietplant. Het groote maakt een Stengel, ſomtyds hooger dan een Man, rond, ſterk en gaat glad op. De bladen zyn lang, ſmal, ſponsagtig en zoet van ſmaak. De bloeſſems zyn roode vaatjes, in de gedaante van eene lange ronde aar. De kleine maakt lange ſmalle bladen, als gras. Beide worden niet alleen in onze Tuinen, maar ook in Poelen en Moeraſſen gevonden. De punten der Stengels adſtringeeren, verkoelen en zyn goed om breuken te genceſen.

TYPHILINE. *Acus Marina.* Zie het Artykel ZEE-NAALDE.

TYPHO. Is eene ſoort van geweldigen Stormwind, zeer gevaarlyk voor de Zeelieden, aangezien daardoor niet alleen Zeil en Maſt gebroken, maar ſomwylen de Scheepen zelfs in de Lucht gevoerd worden.

TYPHODES. Is eene aanhoudende heete koorts, met allerlei toevallen gepaard, en ontſtaande uit eene ontſteeking der ingewanden.

TYPHOMANIA of TYPHONIA. Is eene Krankzinnigheid met Slaapzugt gepaard.

TYPHOS. Eene zekere ſoort van heete koortſen.

TYPHUS. Een der Reuſen die den Hemel beklommen. Op Venus verliefd zynde, vervolgde hy haar tot aan de Oevers van den Euphraat, en twee groote Viſſchen voerden haar met

www.libtool.com.cn
met haar Zoon naar den anderen oever der Rivier. Men zegt dat deeſe twee Viſſchen in het getal der twaalf tekenen van den Zodiak geplaatſt wierden. Daar is 'er die van Typhó en van Typhoé, twee verſchillende Reuſen maaken, maar beide van een vervaarlyke geſtalte.

TYPOGRAPHIE. Betekent de Boekdrukkerye; en TYPOGRAPHUS, een Boekdrukker. Zie het Artykel BOEKDRUKKEN.

TYPUS. *Periodus. Circulus.* Dus wordt de orde genaamd, welke de Koorts pleeg te houden.

TYR. Is by de Zwarten of Negers de vyfde maand in het Jaar. Dezelve begint, naar de Juliaanſche Tydrekening, den 27 December.

TYRAN. *Tyrannus.* Dit woord betekende oudtyds een Koning of Prins; maar wanneer veelen hunne magt begonnen te misbruiken, heeft men begonnen dit woord in eene kwaade betekenis, voor eene dwingeland te neemen, en zoo eenen, die zig aan geene wetten bindende, volſtrektelyk heerſcht, en de onderdaanen wreedelyk handelt.

TYRCA. Eene ſoort van uitſlag of Schurft, voortkomende van eene *Pituita.*

TYRE. Dit is een Laplandſch woord en betekent een ronden kogel, gelyk een Okkernoot, uit zagte wol en haairtjes van een zeker Dier; of uit Mos van Boomen in elkander gevlogten; en zeer ligt, glad en overal gelyk, bleekgeel van kleur. Deeſe pleegen de Lapianders te verkoopen, en den Menſchen diets te maaken, dat ze met deeſe *Tyre* kemant al wat ze willen, by voorbeeld Slangen, Padden, Muiſen, *enz.* in het Ligchaam konnen ſchieten. Men verhaalt dat deeſe *Tyre* zeer ſnel vliegt, gelyk een Pyl of Kogel. Maar als ze een ander onderweegs ontmoet, wordt hetzelve in plaats van dat geene, waarop het gemikt was, getroffen.

TYRONS. De Romeinen noemden dus de Soldaaten der nieuwe Troepen, en in het algemeen die geenen, die de wapens voor de eerſtemaal draagende, 'er eigenlyk de behandeling van leerden.

TYROSIS. Zoo wordt het ſtremmen der Melk in de Maag genaamd, waardoor ze als kaas wordt.

TYRRHENUS. De Zoon van Atys, gaf zynen naam aan eene Landſtreek van Italien, werwaarts hy eene Volkplanting uit Lydien gevoerd had, waarvan de Nakomelingen uitermaate bygeloovig waren.

TYRRHUS. De Bewaarer (Gardiaan) der Kudde van den Koning Latinus. Een Hert 't welk hy tam gemaakt had, door Aſcagnus gedoodt zynde, was de eerſte oorzaak van den Oorlog tuſſchen de Troyaanen en de Latynen.

www.libtool.com.cn

TYRUS. Voor deesen eene magtige en beroemde Stad in Phœnicien, die in oud en nieuw Tyrus verdeeld wierd, en wegens haaren grooten Koophandel, bovenmaate ryk was. Zy wierd door Alexander den Grooten verwoest; en is naderhand een Aardsbisschoplyken Zetel, onder den Patriarch van Antiochien, geworden. Hedendaagsch is het maar een slegt Vlek, behoorende den Turken, en wordende Sur genaamd.

TYSHAS. Zoo wordt door de Negers de vierde Maand in het Jaar genoemd. Zy begint volgens den Juliaanschen Almanak, den 27 November.

TYTEL. Zie het Artykel TITULUS.

TZA. Zie het Artykel THEE.

TZADER MECTER BACHI. Zoo wordt by de Turken de Officier genaamd, die het opzigt over de Tenten heeft.

TZERBET. Zie het Artykel SORBET.

TZINAR. Is een Indiaansche Boom, wiens Loof aan dat van eenen Wyngaard niet ongelyk is. Hy draagt eene ruige vrugt, gelyk een kastanje, doch zonder kern. Het hout is bruin, kroes en gespikkeld, waarom het tot konstigen arbeid gebruikt wordt.

TZSCHERPER. Zoo wordt een groot Mes genaamd, dat de Berglieden, nevens eene zoogenaamde *Geweersch*, altyd by zig voeren.

TZSCHYCUNI. Zie het Artykel FANNASCHIRA.

TZUTSI of TZUTZI. Zyn Georgiaansche Christenen in Persien.

www.libtool.com.cn

U.

U. De vyfde Vokaal en de twintigſte Letter van het Alphabeth.

De oude Latynen onderſcheidden niet, gelyk wy; twee ſoorten van U, de één Conſonant en de andere Vocaal. By hen was de V altyd Vokaal, en zy ſpraken ze uit als *ou*. Vermits dit ondertuſſchen, in ſommige Woorden, eene zeer harde uitſpraak te wege bragt, by voorbeeld in *Servus*, 't welk zy uitſpraaken als ware het *Seroüous*, verzagteden zy het, door het ſtellen by de eerſte *v*, een nieuw Caracter, van de gedaante eener omgekeerde Ⅎ, waaraan zy ten naaſtenby denzelfden klank gaven als die welken wy geeven aan onzen Medeklinker V.

Men vindt ſomtyds V voor B. *Velli* voor *Belli*. *Danuvius* voor *Danubius*. Er zyn ook voorbeelden van *u* voor *o*. *Turmentum* voor *Tormentum*; en van *u* voor *y*, *Turannus* voor *Tyrannus*, &c.

V. Wordt in de oude Gedenkſchriften gebruikt voor *Vitellius*, *Volero*, *Volero*, *Voluſus*, *Vopiſcus*, eigen naamen; *Vale*, adieu, vaarwel; *valeo*, ik ben welvaarende; *Veſtalis*, veſtaalſche Maagd. *Veſtis*, kleed; *Voſter*, uwe; *Veteranus*, *veteraan*, *vir*, man of menſch; *Virgo*, Maagd; *Vivens* of *vivus*, leevend; *vixit*, heeft geleefd; *Votum*, wenſch; *Vovit*, heeft toegewydt; *Urbs*, Stad; *Uſus*, die zig bedient heeft, of gebruik; *Uxor*, vrouw; *Virtus*, deugd, moed; *Victor*, overwinnaar.

V. A. *veterano aſſignatum*, aan een Veteraan toegeweeſen. V. A. V. *vixit annos quinque*, hy heeft vyf jaaren geleefd VAL. Valeria, Valerius, Valerianus, eigen naamen. V. B. A. *viri boni arbitratu*, aan het oordeel van een braaf man. V. C. *vale conjux*, vaarwel waarde Man of waarde Vrouw; of *vivens curavit*, heeft by zyn leeven doen maaken; of *vir Clariſſimus*, een zeer aanzienlyk Man; of *vir Conſularis*, of *quintum Conſul*, Conſul voor de vyfde maal. VDL. *videlicet*, te weeten. V. E. *vir egreguis*, een doorluchtig Man, of *viſum eſt*, het heeft dienſtig geſcheenen; of *verum etiam*, maar ook. VESP. *Veſpaſianus*. V. *Sextumvir*. VII. V. *Septemvir*. VIII. VIR. *Octumvir*, Romeinſche Magiſtraaten. VLPS. Ulpius, Ulpianus, eigen naamen. V. M. *Vir magnificus*, aanzienlyke Perſonaadje, of *vivens mandavit*, hy heeft by zyn leeven bevolen; *volens merito*, met vollen zin en naar recht. V. N. *Quinta Nonas*, de vyf der Nones. V. MVN. *Vias munivit*, heeft de groote wegen gemaakt of herſteld. VOL. *Volcanio*, Feeſten ter eere van Vulcanus; of

www.libtool.com.cn

Voltinia, eene Romeinſche Tribut, of voluſus, een eigen naam. VONE, *Bonæ*. VOP. *Vopiſcus*, eigen naam. V. O. *vir optimus*, een zeer deugdſaam Man. V. R. *Urbs Roma*, de Stad Romen; of *votum reddidit*, heeft zyne gelofte volbragt. V. V. C. C. *Viri Clariſſimi*, zeer doorluchtige Mannen. VX *Uxor*; Vrouw, &c.

V. In de getalen bedraagt *vyf*; met eene I daar voor is ze maar *vier*, en met eene lyn daarboven, beteekent ze vyfduiſend.

UBERA. *Mamma*. Zie het Artykel BORSTEN.

UBI. Dit noemen de Ariſtoteliſche Philoſoophen een afzonderlyk *Prædicamentum*. Men pleeg gemeenlyk het *Ubi*, in eene ruime betekenis, voor een *Locus* of plaats te neemen, zoo dat deeſe maar van de Ligchaamen, maar het *Ubi* ook van de Geeſten kan gezegd worden.

UBIQUITIST. Een Perſoon die gelooft dat Chriſtus naar zyne Menſchelyke natuur overal tegenswoordig is, welken naam van de Gereformeerden aan de Lutherſchen gegeeven wordt.

UCAUNA. Is eene ſoort van Kreeften, omtrent zoo groot als een Ey, olyfverwig en eenigſints geel. Zy hebben agt pooten; de vier voorſten zyn langer dan de agterſten. Het vleeſch is eenigſints geel en goed om te eeten. Het opent en is goed voor de borſt.

UDITORE DELLA CAMERA. Is te Romen de Rechter aan het Pauſlyke Hof, wiens rechtsgebied en gezag in het geeſtelyke zig over allerhande Perſoonen uitſtrekt; naamelyk over Burgers, Vreemdelingen, Prelaaten en Vorſten. Hy neemt kennis van alle Appellen van den Kerkelyken ſtaat, en zelfs ook van alle Contracten, waarin men zig aan de Kerkelyke Cenſuur onderworpen heeft, zoodanig dat hy de weerſpanningen in den ban kan doen.

UFFER, of UTFERS. Eene ſoort van groote Scheepen in Engeland.

UIL. *Kat-uil*. Dit is een Nagtvogel, waarvan men verſcheide ſoorten of verſcheidenheden heeft, die men doorgaands met malkander verwart. Het woord *Strix*, moet, gelyk de Heer LINNÆUS zegt, de geſlachtnaam van alle Nagtvogelen zyn; en die van *Noctua*, met een bynaam, onderſcheidt de verſchillende ſoorten, gelyk het woord *Accipiter*, de naam van alle de Roofvogelen, in het algemeen is. Het woord *Aſio*, is op den *Oor-uil* of ſchuifuil, die ooren als een Eſel heeft, toepaſſelyk; die van *Bubo*, op alle de *Kat-uilen*, met een bynaam, om de grootte en de verſcheidenheden te onderſcheiden; die van *Noctua aurita*, op den *geoorden Steen uil*; die van *Aluco*, op den *Steen-uil*; die van *Ulula*, op den *grooten*

Nagt-

www.libtool.com.cn
Nagt-uil; en die van *Noctua templorum alba*, op den *Kerk-uil* of *Lyk-uil*.

Men geeft den naam van *Uil* aan verſchillende Nagtvogels, die tot den rang der Roofvogelen behooren. Het is eene byzonderheid in deeſe Dieren, dat zy de oogen toeſluiten, met het bovenſte ooglid op het onderſte te laaten vallen, gelyk alle Roofvogels doen. Wy herhaalen hier dat de *Nachtuil* en *Steen-uil* geene hoornen of vederboſſen aan de ooren hebben; maar zy hebben even als eene kroon van Vederen, die het voorſte van den kop en het onderſte van de keel, by wyſe van een halsband, omringen. De oogen van den Nagt-uil zyn zwart, zyn buik is wit; zyne pooten zyn gevederd; zyn rug is loodkleurig en gevlakt, en zyne vleugels zyn zoo lang dat zy in lengte over den ſtaart uitſteeken. Deeſe Vogel is zeer mager; hy vliegt zonder gerugt te maaken, en ſchreeuwt op eene akelige wyſe. Hy voedt zig met Muiſen.

Men vindt de *gekroonde Uil* en de *witte Uil* in de Hudſonsbaai. Deeſe laatſte vliegt ſomtyds geduurende den dag, die hy met den nagt verwart, omdat hy door den glans des ſneeuws, die men geſtadig in dit Land heeft, gewoon is, om zoo duidelyk des nagts als des daags te zien. De Heer ANDERSON zegt, dat men in Ierland gehoornde Uilen, en Rotsuilen heeft. Wanneer men eene Duif voor hen laat uitvliegen, zoo werpt 'er zig een van hen boven op haar, en na dat hy haar eenige Vederen uitgeplukt heeft, zoo eet hy eerſt het hart van dit Dier, door den rug, uit; vervolgens de Ingewanden en eindelyk het Vleeſch.

UILTJE. Zie het Artykel PAPILIO.

UITBLAASEN. Zoo noemen de Bergwerkers, den Oven, na het ſmelten of dryven, door Blaasbalgen, koud maaken.

UITBRANDEN. Dus noemen de Bergwerkers ophouden te ſmelten.

UITBREIDING. *Uitzetting*. Zie het Artykel DILATATIO.

UITDAMPING. Zie het Artykel DIAPNOE.

UITDRAAGERS. Waaronder de oude Kleerkoopers gerekend worden, moeten weeten dat zy het ingekogte goed niet verpligt zyn aan den Eigenaar, als het geſtoolen is, weder te geeven, zonder het uitgeſchooten geld te rug te ontvangen: doch alleen onder deeſe uitdrukkelyke voorwaarde, zoo zy dat ingekogte goed, eenige dagen voor de deur openlyk ten toon geſteld hebben; dit wordt op de meeſte plaatſen by de keuren bepaald op drie dagen.

UITDRUKKING. In de *Rhetorica*, de elocutie, dictie of de keuſe van woorden in eene Redeneering, waar door men

www.libtool.com.cn

zyne gedagten regelmaatig en cierlyk uitdrukt of te verſtaan geeft.

UITDRYVEND WINDSEL. *Vinctura expellens.* Een Verband dat in de Heelkunde dient, om het bloed eener Wonde of den Etter van den bodem eener Pypzweer uit te dryven, en het geene men *regeneratie des vleeſch* noemt te bevorderen. Het dient om de uitdryvende Drukdoeken, die in deeſe gevallen doorgaandſch worden aangelegd, trapswyſe te beveſtigen, om aan den bodem der wonden en zweeren ſterker te drukken. Het wordt van een eenvouwdigen Zwagtel, welker lengte naar de dikte der gekwetſte Leden is afgemeeten, gemaakt, en ontleent zyn naam uit deszelfs gebruik.

UITDRYVING. Is in 't gemeen eene werking waardoor iets uit eene plaats, in dewelke het niet zyn moet, met betrekking op 's Menſchen Ligchaam, geduwd wordt, en byzonderlyk waardoor de vrugt uit de Baarmoeder gedreeven wordt. Dezelve hangt volſtrekt van de uitdryvende kragten der Moeder af, dat is te zeggen van de ſaamentrekking der onderbuikſpieren, en van het middenrift, gevoegd by de ſaamentrekkende kragt der Baarmoeder. Als deeſe natuurlyke Arbeiders ontbreeken, dan kan de uitdryving niet geſchieden, en men is verpligt tot de werking der handen over te gaan, die geene uitdryving, maar eene uithaaling is.

Wat de uitdryving in de Medicynen betekent, zie het Artykel EXPULSIO.

UITERSTE WIL. Zie het Artykel TESTAMENT.

UITGEKRAAGD. Zoo wordt in de Bouwkonſt genoemd, als men eenen Muur in eene zekere hoogte telkens meer en meer doet uitſteeken, zoodanig dat het benedenſte perpendiculair opgehaalde deel van den Muur, het bovenopleggende uitgekraagde, met het gedeelte, dat daar boven op gezet wordt, zeker houdt en voor het vallen bewaart. De grond hiertoe ligt in de wetten van de *Statica*; maar een fraai ſtaaltje vindt men aan de veranderde Brug over de Elbe, van de Neuſtad tot aan Dresden.

UITGESTORT, UITGEVAAT. Zie onder het Artykel EXTRAVASATIO.

UITKOMSTEN. In de Arithmetica en Algebra, zyn niet anders dan de Producten, ſpruitende uit de geduurige Multiplicatie van een getal of quantiteit, in zig zelf: aldus: 2, 4, 8, 16, 32 &c. Zyn de uitkomſten van het getal 2; en a, a^2, a^3, a^4 &c. de uitkomſten van de quantiteit a; welke bewerking EVOLUTIO genaamd wordt.

UITLAADING. Zie het Artykel UITSPRONG.

UITLEGGER. Is een Vaartuig, gelyk eene Praam, met eene Borſt-

www.libtool.com.cn
Borſtweering en ſtukken Kanon voorzien, dat gemeenelyk op de Rivieren gebruikt wordt, om het paſſeeren der vyandelyke Scheepen te verhinderen. Het dient ook in de plaats van een verlooren Schildwagt.

UITLEGGERS. *Garde-Cotes.* Zyn Oorlogſcheepen die op de Kuſten kruiſſen, om den handel ter Zee voor de Zee-Roovers, en de Koopvaardyeſcheepen te beveiligen.

UITLOOPEN. Zoo noemen de Boekdrukkers, als een Boek herdrukt wordt, en wegens menigvuldige invoegſels, niet wederom op even zoo veel bladen, als by den eerſten druk, kan gedrukt worden. In dat geval zeggen ze, dat het Boek zoo of zoo veel vellen uitgeloopen is.

UITLOOPEN. Wordt van de Scheepen gezegd, die eene Haven verlaaten, en naar Zee zeilen, om zig naar de plaats hunner beſtemming te begeeven.

UITMEETEN. Betekent niet alleen zo veel als den inhoud van een Stuk Lands, van een hoop graanen en diergelyken onderzoeken; maar hetzelve wordt ook van Groottens gezegd, die elkander gelyk zyn. Alzoo zegt men: *deeſe Linie meet de anderen uit*, of *deeſe Triangel meet de andere uit*, als zy naamelyk eenerlei inhoud hebben. Evenëens is het met de Getalen geſteld, daar naamelyk door een klein getal, verſcheiden maalen genoemd, het groote geheel veröffend wordt. By voorbeeld 3 meet het getal 12 uit, vermits 3, viermaal genomen, het getal 12 veröffent. Dit getal 3 heet in aanmerking van dit, by de Franſchen *Soumultiple*, en in het Latyn *Submultiplex*.

UITMELKENDE VATEN. Zie het Artykel EMULGENTIA VASA.

UITRANDING. Zie het Artykel UITSNYDSEL.

UITREKKING VAN GEBROKEN LEDEN. Schoon dit Artykel van het Woord DYK overgeweeſen is, zoo heeft men hetzelve reeds beſchreeven op het Artykel EXTENSIO, *Uitſtrekking van een Gebrooken Lid.* Zie dus dat Artykel.

UITRUSTEN. (*Een Schip.*) Beſtaat daarin dat men hetzelve met Proviant, Munitie, Soldaaten, Bootsgezellen en andere noodwendigheden tot de reis en den Oorlog verzorgt.

UITSCHOT, LANDS UITSCHOT. Zoo worden de geenen genaamd, die uit de Burgers en Boeren van den Lande verkooren en in de Wapenen geoeffend worden, om het Land in tyd van nood te beſchermen.

UITSCHOT DER LANDSTANDEN. In het Keurvorſtendom Saxen zyn tweederlei Uitſchotten, de kleine en de groote, die by uitſchotdagen beroepen worden; zynde de groote uitſchot van de overige Standen, of van het algemeene Land-

www.libtool.com.cn
ſchap ook onderſcheiden, als dewelke maar alleen tot de algemeene Landdagen beroepen wordt, en zulke, voornaamelyk de Schriftzaten, onverdeeld door eigen Keurvorſtelyke Bevelen of Miſſiven; maar de Amptzaten door de Amptenaaren; en deeſe Amptzaten mooten uit ieder Ampt maar twee of eenen Gedeputeerden zenden. By zulke Uitſchot- en Landdagen worden de Landshoofden in verſcheide Collegien verdeelt, komende daartoe tot 100 Man van de Ridderſchap en 103 Steden by malkander.

UITSCHRYVENDE VORSTEN. Iedere Kreits van het Heilige Roomſche Ryk heeft eenen of meer uitſchryvende Vorſten, waarvan het eene part geeſtelyk en het andere waereldlyk is. Hun Ampt beſtaat daarin dat zy het uitſchryven der Kreitſen hebben, dat is, dat zy, wanneer het de aangelegenheden der gezamenlyke Kreitſen of des Ryks vereiſſchen, de Standen van hunnen Kreits beroepen, de voorſtelling doen, de ſtemmen opneemen, het beſluit opſtellen, en de uitvoering daarvan bezorgen.

UITSNEEDE. *Sector.* Zoo wordt in het algemeen een deel van eene Figuur genoemd, 't welk tot zyn' grond een gedeelte van den omtrek heeft, en op de zyden in Linien eindigt, die uit het middelpunt van de Figuur getrokken zyn.

UITSNYDING. *Sciſſura.* Inwyking, dewelke in de Beenderen ter doortocht der bloedvaten en Zenuwen gemaakt wordt of is. De Heer WINSLOW verwerpt dit woord, in deeſen zin genomen, en wil dat dat van *Uitranding* en *Geat* in de plaats geſteld zal worden.

UITSNYDSEL. *Uitranding.* Een meer of min gebrek van Continuiteit of geheel, 't welk op den rand van een, indiervoege uitgewerkt been, gevonden wordt, zoo dat het ſchynt als of 'er een ſtuk is uitgenomen.

UITSPANNING. Zie het Artykel EXPANSIO.

UITSPANSEL. *Firmamentum.* Zie het Artykel FIRMAMENT.

UITSPRAAK. *Pronunciatio* (In de *Spraakkonſt.*) De manier om de woorden eener Taale te articuleeren of naar den vereiſchten klank uit te ſpreeken.

De uitſpraak is het moeielykſte deel van eene geſchreeven Spraakkonſt, omdat een Boek zigzelve uitdrukt aan het oog, in eene ſtoffe die alleen de ooren betreft, even gelyk men eenen Blinden wil vergen om de kleuren te onderſcheiden. Hierom is 'er niets gebrekkiger in eene Spraakkonſt, dan de uitſpraak, hebbende de Schryver dikwils geene bewoording waardoor hy den Leeſer een denkbeeld kan geeven van den klank dien hy uitdrukken wil; by gebrek van eene geſchikte bewoording, hy daarom eene wanſtaltige in de plaats ſtelt.

Om een juiſt denkbeeld te geeven van de uitſpraak eener Taale,

www.libtool.com.cn

le, ſchynt het noodzaakelyk, om zoo naauwkeurig mogelyk te bepaalen, alle de verſchillende klanken die in de pronunciatie van die Taale gebruikt worden. CICERO leert ons dat de uitſpraak veele veranderingen heeft ondergaan by de Romeinen; en dit is in de leevendige Taalen niet minder waar, als zynde daaraan zeer onderworpen. — De uitſpraak eener Taale wordt dus allerbeſt door de leevendige Stem onderweeſen. Om daarvan, hier ter plaatſe, eenig bewys te geeven, zoude, uit hoofde van het bovenſtaande, vrugteloos weeſen.

UITSPRINGENDE HOEK. *Angle ſaillant* of *Sortant. Angulus externus* of *egreſſivus*, wiens punt naar het veld gekeerd is, maar de zyden binnenwaarts naar de Stad, gelyk de Bolwerkshoek.

UITSPRONG. *Uitlaading, Uitſtek. Ecphora.* Is de maat of de wydte, naar dewelke een deel van eene Order, en aan hetzelve een iegelyk Lid in 't byzonder, van den As af gerekend, voor het andere uitſpringt of uitloopt. — Deeſe uitſprongen der Leden worden, naarmaate van hunne hoogte geproportionneerd, uitgenomen de Platte, aan dewelke men tot uitſprong, de Hoogte van het Platje geeft, tot op die Platte, dewelke een weeſenlyk Lid van de Karnies is, en telkens een buitengewoonen uitſprong heeft. Men moet deeſe uitſprong noodzaaklyk weeten, als men de Orders tekenen wil, gelyk men ook dezelven in de gemeene Tafelen, nevens de hoogte aangetekend vindt. Sommigen noemen zulks ook den *Aanwas*, insgelyks het Overſtek; hoewel GOLDMAN onder deeſe drie Benaamingen, een verſchil maakt, 't welk tot duidelyke kennis van de Bouwcieraadjen veel toebrengt.

UITSTEEKEND WERVELBEEN. Een naam die aan het laatſte Wervelbeen van den nek gegeeven wordt, omdat het grooter dan de anderen is, en daar buiten uitſteekt.

UITSTEEKSEL. Zie het Artykel APOPHYSIS.

UITSTEEKSELS. (*Haairwyſe.*) Zie het Artykel PROCESSUS CILIARES.

UITTREKKING. Eene ſoort van *Diairefis*, die door de ouden onderſcheiden wierd. Het is eene verdeeling, die zoo in zagte als harde deelen plaats heeft. Deeſe handgreep beſtaat in een gebreklyk van een gezond deel, door trekking, vanéén te ſcheiden. Zy wordt door middel van tangen in het werk geſteld. Zoodanig is by voorbeeld de uittrekking der bedorvene Tanden. Zodanig is de uittrekking der Slympropppen. De uittrekking der haairen, die geſchiedt om flaauwe Menſchen by te brengen, is ook eene waare uittrekking.

UITTREKKING VAN DEN WORTEL. Zie het Artykel WORTELTREKKING,

UIT-

www.libtool.com.cn

UITVAL. *Poterne*, *Raſtel*, *Sortie*. Is aan een Veſtingwerk eigenlyk eene geheime en verborgen deur en uitgang op het vrye Veld, die in 't gemeen agter het *Orillon*, als mede naaſt de *Flanque* in de *Courtine* gemaakt wordt, en door dewelke men met gemak een uitval doen kan. Maar in het algemeen betekent dit woord in de Fortificatie eene iegelyke opening of uitgang aan een Veſtingwerk, diergelyke, by voorbeeld, de *Kluppen* of gaten zyn, welken men door Palliſſadeering laat gaan.

UITVAL. Geſchiedt uit eene plaats, of in 't Veld, om den aannaderenden Vyand te verjaagen, het Geſchut te vernagelen, en den gemaakten Arbeid der Vyanden om verre te werpen; of in de Gracht, wanneer de Vyand mine maakt om zyn werk daarover voort te zetten.

UITWAASSEMING. Dit is de rook of damp, die uit eene Zelfſtandigheid voorkomt, en zig in de Lucht verſpreidt. Men moet eigenlyk den naam van *Damp* aan den vogtigen Rook geeven, die zig uit het water en andere vogtige Ligchaamen opheft; en die van *Uitwaaſſeming* aan den droogen Rook, die uit de drooge Ligchaamen uitdampt, gelyk Aarde, Vuur, Mineraalen, Zwavel en Zout. Deeſe deeltjes verheffen zig uit de harde en aardagtige Ligchaamen, 't zy door de hitte der Lucht, 't zy door eenige andere oorzaaken, en zy zyn, met de Dampen verëénigd, de oorzaaken der verhevelingen van de Lucht.

Men kan niet zonder de grootſte oplettenheid vermyden, om zig voor de Uitwaaſſemingen te wagten, die zig ſomtyds uit eenige Ligchaamen en in zekere Omſtandigheden opheffen; want deeſe Uitwaaſſemingen zyn dikwils doodelyk. Men heeft 'er voorbeelden van allerlei ſoort van. Het gebeurt zelfs ſomtyds, dat men door deeſe dampen verſtikt wordt, voor dat men 'er de ſchadelyke uitwerkſelen van ontdekt.

Mineraale Uitwaaſſemingen.

'Er komt uit de Ingewanden der Aarde, en vooral uit de Metaalgroeven of Aderen, die naby de oppervlakte van de Aarde zyn, uit de Galleryen of onderaardſche Holen, waaruit men de Steenkoolen of andere delfſtoffen graaft; 'er komt, zeg ik, uit alle de holen, uitwaaſſemingen van verſchillende ſoorten, voort; en die verſchillende uitwerkſelen voortbrengen. Deeſe Uitwaaſſemingen worden op verſchillende wyſen door de Mynwerkers genoemd, en ieder volgens haaren aart. Eenigen worden eigenlyk *Uitwaaſſemingen* genaamd; anderen *Briſons-Vuur* en anderen *Dampen*. Zy geeven eigenlyk den naam van Uitwaaſſemingen aan die geenen die zeer aanmerkelyk

www.libtool.com.cn

kelyk zyn, en die zig vooral des Morgens doen zien, wanneer den Daauw op de oppervlakte der Aarde, en in haare inwendige deelen valt. Na deeſe uitwaaſſemingen vinden de Mynwerkers de Groeven, die in de Nabuurſchap zyn, onvrugtbaar, van de Erts ontbloot, die zy te vooren bevatteden, en gelykvormig aan verkalkte Beenderen of Honigraaten. Somtyds is 'er de Uitwerking ſpoediger van. De Dampen ſchynen te branden. Zy komen uit de Aarde, van een' dikken rook vergezeld, voort; veroorzaaken uitbarſtingen, waarna de Metaalgroeven vernietigd zyn. Deeſe verſchynſelen ontſtaan uit dezelfde oorzaaken als die der ontbrandingen van de Bergen.

Eindelyk, 'er heerſcht in de Mynen, die langen tyd verlaaten geweeſt zyn, onderaardſche Dampen, die men *beſlooten Dampen* noemt, en die zeer veel tot het ſaamenſtel of de vernietiging van de Metaalagtige Rotſen toebrengen, omdat 'er door derzelver middel geſtadige ontbindingen geſchieden, die van nieuwe ſaamenvoegingen gevolgd worden. Het zyn deeſe mineraale uitwaaſſemingen die het aanmerkelykſte deel in de Cryſtalliſeering en Mineraaliſeering hebben.

Het *Briſons Vuur*, noemt men de Uitwaaſſemingen die zig in de Koolmynen verheffen, en welkers uitwerkſelen zoo verſchrikkelyk als zonderling zyn. Deeſe Damp komt met eene ſoort van geſluit, uit de ſpleeten der onderaardſche Holen voort; inwelken men arbeidt. Hy is zelfs zigtbaar voor het oog, en vertoont zig onder de gedaante van die ſoort van Spinnewebben of draaden, die men in het einde van den Zomer, door de Lucht ziet vliegen. Wanneer de Lucht vryelyk door de onderaardſche Groeven rondvloeit, en wanneer zy ſpeeling genoeg bezit, zoo ſlaat men 'er weinig acht op; maar wanneer deeſe ſtoffe door de Lucht niet genoegſaam verdeeld is, zoo ontſteekt zy zig aan de Lampen der Werklieden, en brengt uitwerkſelen voort die gelykvormig aan die van den Donder en het Buskruid zyn.

Zie hier wat de Werklieden doen, om deeſe gevaarlyke uitwerkſelen voor te komen. Zy houden het oog op deeſe wilde draaden, die zy hooren en uit de ſpleeten der Rotſen zien voortkomen, en verpletten hen tuſſchen hunne handen. Wanneer zy in eene te groote hoeveelheid voortkomen, zoo blaſchen zy de Lampen uit, die hen verlichten; vallen op hunnen buik op de Aarde neder, en waarſchuwen hunne Medemakkers door hun geſchreeuw om hetzelfde te doen. De ontſtoken ſtoffe gaat alsdan over hun Ligchaam, en brengt alleen die geenen nadeel toe die dit verzuimen. Deeſe laatſten loopen gevaar om gedoodt of gekwetſt te worden. Men hoort deeſe ſtoffe, in de ſtukken der Aardkoolen loſſen en 'er met ge-

www.libtool.com.cn

geraas uit voortkomen; en zelfs doet zy dit nog in de open Lucht, nadat men de Koolen uit de Mynen getrokken heeft; maar men heeft alsdan niets van haar te dugten.

Wanneer de Koolmynen aan deeſe ſoort van Dampen onderhevig zyn, zoo is het zeer gevaarlyk voor de Werklieden om 'er in neder te daalen, vooral den volgenden dag nadat men 'er niet in gearbeid heeft, omdat deeſe ſtof zig alsdan byéén vergaderd heeft, geduurende den tyd dat 'er geene beweeging in de Lucht geweeſt is. Hierom neemt men in Engeland en in Schotland zynen toevlugt tot een hulpmiddel, voor dat men in de Myn nederdaalt. Men laat 'er een Man in afzakken, die met natgemaakt of gewaſcht Linnen bekleedt is. Hy heeft een Stok in de hand, aan welkers einde een brandende Fakkel vaſtgehegt is. Wanneer hy op den grond komt, zoo legt hy zig op zynen buik neder, en in deeſen ſtand nadert hy met zyn Fakkel de plaats uitwelke den damp voortkomt. Hy ontbrandt aanſtonds met een verſchrikkelyk geraas, gelykvormig aan dat van een' geweldigen donderſlag, en gaat door de opening van de put uit. Dit zuivert de Lucht, en men kan vervolgens zonder vreeſ in de Myn nederdaalen. Het is zeldſaam dat de Arbeider, die den damp ontſteekt, eenig nadeel overkomt, mits hy plat ter aarde blyft liggen, en dat de geheele werking van die ſoort van onderaardſchen Donder, tegens het gewelf van de Myn geſchiedt.

De Dampen der Mynen kunnen van een verſchillende aart zyn; eenigen zyn maar alleen ontbrandbaar, gelyk die geenen die men uit het water van eene Koolmyn ziet voortkomen. De Heer Maud, medelid van het Koninklyke Genootſchap van Londen, bragt door Konſt een Damp voort, die hetzelfde Verſchynſel verſchafte. Hiertoe verzamelde hy in een blaas de Dampen die uit eene vermenging van een Vitrioliſch Zuur, gemeen water en vylſel van yſer voortkomen. De ontbranding der andere Dampen is van verſchrikkelyke uitbarſtingen vergezeld. Men leeſt in de Engelſche Trans-actien, dat een Man, die de opening van eene Mynput, onvoorzigtig met een Licht genaderd zynde, terwyl 'er den Damp uit opſteeg, deeſe op het oogenblik ontſtak; 'er geſchiedde op drie verſchillende plaatſen eene uitbarſting van vuur, die van een verſchrikkelyk geraas vergezeld was. 'Er kwamen negenenzeſtig Menſchen, door dit toeval om. Twee Mannen en eene Vrouw, die op den grond van deeſen Put, ter diepte van Zeven-en-Vyftig Vademen waren, wierden 'er uit opgeheven, en op een vry aanmerkelyken afſtand voortgeworpen. De ſchudding der Aarde was zoo geweldig, dat men een groot aantal Viſſchen, dood op het water, in eene kleine beek, op eenigen afſtand van den Put der Myn, vond dryven.

Het

Het zonderlingſte Verſchynſel dat ons de uitwaaſſemingen verſchaffen, is dat geene 't welk de Mynwerkers de Bal noemen. Het vertoont zig aan het opperſte gedeelte van de Galleryen der Mynen, onder de gedaante van een' ronden zak, en waarvan het omkleedſel naar Spinrag gelykt. Wanneer die ſoort van zak barſt, zoo verſpreidt zig het vuur dat 'er in bevat is, door de onderaardſche holen, en doet alle de geenen omkomen die het inademen.

De *Damp* of *Muphette*, *Mouſſette*, is een gevaarlyke Damp, die zig gewoonelyk, vooral geduurende de Zomerhitte, in de Koolmynen verheft, die men bearbeidt.

Deeſe Damp gelykt naar een dikken Miſt. Hy bezit de eigenſchappen om de Lampen en brandende Koolen, langſaamerhand uit te dooven, en hy verſtikt de Mynwerkers, zoo zy 'er zig door laaten overvallen. Hierom is dit een grondregel onder hen, dat men zyn oog, zoo wel op zyn licht als op zyn werk hebben moet. Wanneer zy gewaar worden dat het Licht van hunne Lampen verflaauwt, zoo kieſen zy aanſtonds de party om zig buiten de Myn te begeeven. De uitwerkſelen van deeſen damp zyn, dat zy dof en ſlaaperig maaken; maar hy werkt ſomtyds met zoo veel ſpoed, dat de Mynwerkers van de Ladders vallen, wanneer zy in de Mynen afklimmen.

Wanneer men hun by tyds hulp verſchaft, zoo kan men hen redden: men brengt hen in de open Lucht, alwaar zy eenigen tyd blyven leggen, zonder eenig teken van leeven te geeven. Het kragtigſte middel is dat men eene Graszoode uitſteekt en op den buik des Zieken legt, indiervoege dat zyn' mond op de opening komt, en men plaatſt de Grassode op zyn hoofd. Zoo hy niet lang voor den Damp blootgeſteld is geweeſt, zoo komt hy langſaamerhand weder by, even als of hy uit een' diepen ſlaap ontwaakte. Anderen geeven hem laauw water met Brandewyn in. Dit Mengſel verſchaft hem eene overvloedige braaking van zwarte ſtoffe, maar de Zieke behoudt doorgaands een ſtuiptrekkende hoeſt, voor het overige van zyn leeven.

Deeſe verſchrikkelyke uitwerpſelen worden door eene ſtilſtaande lucht voortgebragt, die haare veerkragt verlooren heeft, omdat zy met zuure Zwavelagtige deeltjes beladen is. Om zig aan deeſe gevaaren niet bloot te ſtellen, zoo laat men, voor dat men zig in de Putten begeeft, om te arbeiden, 'er eene brandende Kaars in nederdaalen, om den Staat van de Lucht te onderzoeken.

Gelukkiglyk Heerſchen deeſe uitwaaſſemingen niet alcoos in de Mynen; en behalven dit is men ten uiterſte zorgvuldig om van alle de middelen gebruik te maaken, die de kunſt verſchaf-

www.kbt.nl.com.nl

ſchuiven kan, om de omvloeiſing der Lucht in de onderaardſche Holen te bevorderen. Hiertoe opent men eene horizontale Gallerye, aan den voet van den Berg; en de Gallerye maakt, met de Putten der Myn, eene ſoort van Spuit, die de ververſching der Lucht bevordert. Maar wat men ook in het werk ſtellen moge, niets is 'er veiliger dan het werktuig van SUTTON.

UITWAS. *Sciroma.* In het Franſch *Excreſſence*, wordt in de Heelkonſt genaamd al het geene aan een uitwendig deel van het Ligchaam groeit, zonder dat het tot deszelfs eigenlyke gedaante behoort. By voorbeeld, een Krop, Wenne, &c. — Zie het Artykel APOPHYSIS.

UITWERPSELEN. DREK. *Excrementa.* Dit woord wordt in een meer of min uitgebreiden zin gebruikt. Het beteekent in het algemeen alle de ſtoffe, 't zy vloeibaare of vaſte, die uit het Ligchaam der Dieren uitgeworpen wordt, omdat zy overtollig, nutteloos of ſchadelyk is. De uitwerpſelen verſchillen in de Dieren, in evenredigheid van het verſchil van hunne ſpeiſen, en de verſcheidenheid van hun voedſel. De drek der Dieren is voor het grootſte gedeelte een uitmuntende meſt, waarvan den Aart verſchilt; en is dus bygevolg, meer of min, voor verſchillende gronden, nuttig; want men oordeelt van het verſchil door de uitwerking; tuſſchen den Meſt der Paarden, die der Koeien, de Keutels der Schaapen en de Meſt der Duiven, is een aanmerkelyk verſchil.

De Drek wordt mede in de Geneeskonſt en in de Konſten gebruikt. De Hondendrek, die onder den naam van *Album Græcum* wordt gebruikt, om zeker ſoort van Leder met oud Yſerwerk zwart te verwen. De Drek der Pauwen wordt tegens de vallende Ziekte gebruikt; die der Ekſters tegens den Roodenloop, die der Zwaluwen tegens de ontſteekingen der Keel en het Graveelzugtig Kolyk; die der Muil-Eſels, om het Zweeten te verwekken; die der Hoenderen, tegens de roode Buydingen der Paarden; die der Rotten, om het haair te doen groeien; die der Paarden, tegens het zydewee, die der Duiven en Marters, om de Muscus na te maaken, en eindelyk die der Menſchen, om de Peſtgezwellen, tot rypheid te brengen.

UITWYKENDE, of AFWYKINGS-CIRKEL. *Circuli averſuum.* Zoo worden in de Sterrekunde twee Cirkels genoemd, die beide met de *Ecliptica* in de wydte of afſtand van tien Graaden parallel getrokken worden, en de ruimte inſluiten, in dewelke de Planeeten zig beweegen. De afſtand of afwyking van deeſe Cirkels van de *Ecliptica* heeft men alleen uit de ondervinding genomen; want men vindt door hulp van dezelve dat geene Planeet van de Ecliptica verder afwyke

www.libtool.com.cn

wykt dan Venus. Maar RICCIOLUS, in zyne *Aſtronomia Reformata* Lib. VIII. c. 9. heeft aangemerkt dat zulks nooit boven 9°, 47′, 40″ geſchiedt. Dierhalven is men vaſt verzekerd dat de afſtand van 10 Graaden dezelfde ruimte bepaalt, in dewelke de Planeeten zig beweegen.

UITZAKKING DER SCHEDE, VAN DEN HUIG, VAN DEN AARS. Eene aandoening van alle deeſe deelen, dewelke beſtaat in eene verſlapping van die, welke dezelve opgeheven en in eene natuurlyke ligging houden. De Heelkunde beſigt naauwelyks iets dan verſterkende en ſaamentrekkende middelen, by wyſe als Stoovingen, Pappen, en Inſpuitingen, om die ſoort van Ziekte te geneeſen; en van Steekpillen voor de uitzakking der Schede en Baarmoeder.

UITZIEN. Zoo wordt in de Bouwkonſt eene Scenographiſche Tekening of een beſtek genoemd, waardoor een Gebouw voorgeſteld wordt, zoo als het zelve in eenen zekeren afſtand en hoogte aan het oog voorkomt, Dusdanige Tekeningen worden naar de Regelen van de Perſpectiefkunde vervaardigd. ANDREAS POZZI heeft in zyne SCHILDER en BOUWMEESTER-PERSPECTIEFKUNDE, verſcheide en breedvoerige Exempelen, nevens een onderrigt daarvan gegeeven. Insgelyks vindt men daarvan ook narigt in de *Perſpective Pratique*, welke een Pater Jeſuit in het Jaar 1683 voor de tweedemaal heeft laaten drukken, waarvan het eerſte Deel, door JOHAN CHRISTOFFEL REMBOLD in het Jaar 1710 te Augsburg in het Hoogduitſch overgezet is.

UITZIGT. Zie het Artykel FACADE.

UITZUIGENDE ADER. Zie het Artykel EMULGENTIA VASA

UKASEN. Zoo worden in Ruſland de Ordonnantien, Edicten en Placcaaten genoemd, welken de Regeering in dat Land laat bekend maaken.

ULCERA CUTANEA. *Huids Verzweeringen*, die van zelfs doorbreeken, als daar zyn de *Furunculi*, Bloedvinnen en Steenpuiſten; de *Scabies Confluens* of ſaamenvloeiende Schurft; en de *Tinea Capitis* of het kwaad Zeer op de Hoofden der Kinderen, alle welken met Zalven moeten behandeld worden; want als men die onreinheid naar binnen in het Ligchaam dreef, zoo konden 'er allerhande zwaare toevallen door ontſtaan; als de *Amaurosis*, *Phtyſis* of *Padartbrocace*, zynde eene algemeene verrotting der Beenderen en andere Toevallen; weshalven men ook bloedzuiverende en openende middelen tuſſchen beide dient te laaten gebruiken; waarna men uiterlyk eene Solutie van *Merc. Dulcis* of van *Sublimaat* mag gebruiken.

ULCERA FAUCIUM, *Keel- en Mondzweeren*, die van bin-

www.libtool.com.cn
nen aan den hals, aan het Lolletje, aan het gehemelte, in den Klierrok van den mond, enz ontſtaan; tegen welken eerſt vereiſcht worden *Mandificantia* of zuiverende middelen, gelyk de *Eſſentia Pimpinella* met Suiker, enz. of *Lubricantia*, die zalvende en verzagtende zyn, gelyk *Mel Roſar.* en de *Mucilag. G. Tragacanth. Cydonior. & Sem. Pſylli.* Waarby men dan tevens inwendige bloedzuiverende, afſpoelende en verdunnende middelen kan voegen.

ULCERA SINUOSA. *Fiſtels.* Zie het Artykel FISTULA.

ULCERATIO. Zie het Artykel EXULCERATIO.

ULCERA VENEREA. In alle Verzweeringen, en in 't byzonder in de *Veneriſche* moet men niet vergeeten om inwendige Artſenyen te gebruiken. Hierby komen vooral de *Decocta Lignorum*, en 't *Lign. Guajac.* met de *Rad. China & Salſaparilla* te pas, waarin men een *Nodulus Antimonialis* laat kooken; de *Mercurius Dulcis*, het *Pulvis Viperarum* en *Millepedum*, en vooral de *Saliuatio* moet hier het werk verrigten, zoo men de Ziekte in den grond geneeſen wil.

ULCUS. Een *Zweer*, *Verzweering*. Is een verlies der Zelfſtandige ſtof van de huid en het vet, met toevloeying van kwaade ſtoffen. De *Ulcus* is gevolglyk van de *Abſceſſus* onderſcheiden (*a*) wegens derzelver langduurigheid, zynde een *Abſces* gemeenelyk ras geneeſen. (*b*) Wegens deszelfs invreetenden aart, daar het laatſtgemelde niet grooter wordt. (*c*) Wegens zyn dunne ſtinkende *Ichor*, daar een *Abſces* dikke etter geeft. De *Ulcera* doen zig aan verſcheide plaatſen op; als in de *Glandulæ Conglomeratæ*, *Salivales*, en *Tunicæ Glanduloſæ*, gelyk als de *Aphthæ* of Sprouw; in de huid en het vet, als de *Ulcera*; in de *Vaginæ Tendinum*, gelyk het *Panaritium*. Ook zyn ze onderſcheiden naar derzelver grootte en diepte. Zy zyn *Herpetica*, als ze zig in de vlakke huid onthouden, gelyk de *Daauwworm*, die eene vreeslyke jeukte maakt, en uit kleine voortbytende waterbelletjes beſtaat. Of ze zyn *Phagadænica*: en worden in de klieren *Carcinomata*; of als ze na de geneeſing ſtraks weder opbreeken, *Dyſepulotica* geheeten. Men onderſcheidt ze ook naar de wyſe waar op ze ontſtaan. Zoo heeft men door konſt gemaakte Zweeren, als de *Fontenel* en *Seton*. Sommigen komen uit kwalyk geneeſen wonden voort. Eenigen uit bederf in de Beenderen, en ſommigen uit verharde *Abſceſſen*; anderen uit de Roos, uit ontſtooken Podagra, of uit het zugtig zwellen der Beenen en Voeten. Eenigen zyn van een Veneriſchen aart, en doen zig aan de Schaamdeelen voor of elders, doch zyn meeſtal kwaadaartig, zoo men ze niet in den beginne te keer gaat. Men dient, om de hardnekkigheid weg te neemen, de Sappen des Ligchaams te verbeteren. Sommige *Ulcera* draagen

www.libtool.com.cn
gen den naam, naar de plaatſen des Ligchaams waar zy zig voordoen. Dus heeft men aan het hoofd de *Tinea* en *Cruſta Lactea*; in het Aangezigt, de *Acbores*, *Vari*, en *Gutta Roſacea*, in den mond de *Aphthæ*; aan het uiteinde der Peeſen aan de vingeren, het *Panaritium*, 't welk, als het hoog loopt, de Spieren tot aan den Schouders toe kan doen *Gangraneeren*.

ULCUS CUM NIGREDINE ET CARIE OSSIUM. Is eene Verzweering met zwarte en aangetaſte Beenderen.

ULCUS FISTULOSUM ET SINUOSUM. Is eene holle Pypzweer. Zie het Artykel FISTULA.

ULMARIA. *Regina Prati*, *Barba Caprina*, Geitenbaard, wormkruid, Reniette. Groeit tierig op vogtige Weilanden. Het bloeit in de maanden Juny en July. Het geheele Kruid dryft het Zweet, wederſtaat het vergift, is dienſtig tegens de Loopen. Uitwendig is de wortel goed tegens het bloeden, wonden, oude Verzweeringen, Fiſtelen en Beenbreuken. De *Præparata* daarvan zyn *Aq. deſt.* en *Extractum*.

ULMUS. Zie het Artykel OLMBOOM.

ULNA. Zie het Artykel CUBITUS.

ULOMELLA. Zoo noemen de Geneés- en Heelmeeſters een gantſch ongeſchonden Ligchaam.

ULPIO. Zie het Artykel KRAAN.

ULTERIEUR. (In de *Geographie*) Wordt gebruikt van eenig deel van eene Landſtreek of Provintie, 't welke, met betrekking tot het overige van die Landſtreek, gelegen is aan de overzyde van eene Rivier, van eenen Berg, of eenige andere Grensſcheiding, welke de Provintie in twee deelen verdeelt. Dus wordt Afrika met betrekking tot Europa, verdeeld door den Berg Atlas in *Citerior* en *Anterior*, naamelyk in twee deelen, het eene aan deeſe en het andere aan geene zyde van den Atlas.

ULTRA DEMIDIUM BENADEELD, wordt genaamd als men in eene verkooping, of eenig ander Contract, *boven de helft* te kort komt, en uit dien hoofde het Contract weder omverre ſtooten kan; ten zy iemant van de *Exceptie læſionis ultra dimidium* uitdrukkelyk gerenuncieerd heeft.

ULTRAMARYN. Is eene fraaie en wegens haare moeielyke preparatie zeer duure blaauwe verw, wordende van Lazuurſteen gemaakt, en dus genoemd, of om dat ze eerſt over Zee in het Eiland *Cyperus* of in Engeland is uitgevonden; of omdat deeſe kleur veel blaauwer ſchynt dan de Zee. By den Inkoop deeſer verwe moet men toezien dat ze hoog van kleur, wel geſtooten en gepræpareerd zy; het welke gemakkelyk kan gezien worden, als men 'er een weinig van onder

www.libtool.com.cn

de Tanden neemt, om te ontdekken of ze zondig zy of niet. De beſte proef geſchiedt door het vuur, waarin het Ooſterſch Lazuur zyne fraaie blaauwe kleur behoudt, en bygevolg *Fixus* genaamd wordt. Het weſterſche integendeel wordt in het vuur groenagtig en *non Fixus* genaamd. En uit dit laatſte wordt het Lazuurblaauw, dat toch, gelyk het Bergblaauw, allengskens groen wordt, gemaakt; hoewel het de Schilders niet zelden met het goede Ultramarin pleegen te vermengen. Men heeft nog eene andere, uit een zekeren Steen gepræpareerde blaauwe verw, die fyn, hoog van kleur, en regt droog zyn moet, zal ze tot de Schilderkonſt gebruikt worden.

ULTRAMONTANI. Zoo noemt men in Italien de geenen, welken in Duitſchland, Frankryk, &c. woonen, betekenende zoo veel als *over de Bergen.*

ULULA. Steen-uil, Kerk-uil. Zie het Artykel Uil.

ULUSSEN. Dus worden de Wooningen van de Kozakken, Kalmukken en Tartaaren genoemd.

ULYSSES. Koning van het Eiland Itaca, Zoon van Laërtus en Antiolea. Hy ſpeelde de onzinnige om niet naar de Belegering van Troyen te gaan; maar Palamedes ſtelde, om hem te beproeven, zyn Zoon Telemachus, die nog een kind was, voor het ſpoor van een ploeg, die hy door Oſſen deed trekken. Ulyſſes, bedugt van zyn Zoon te kwetſen, ligte de Ploeg op. Deeſe oplettenheid ontdekte zyne veinzerye en hy wierd genoodzaakt om te vertrekken. Hy bewees den Grieken groote dienſten, door zyne voorzigtigheid en door zyn konſtgreepen. Hy was 't die Achylles ging haalen by Lycomedus, daar hy hem vond vermomd als eene Vrouw, en hem ontdekte, onder het aanbieden van Juweelen aan de Dames van het Hof, waaronder Wapenen waren, op dewelken die jonge Vorſt zig aanſtonds wierp. Ulyſſes veroverde het Palladium met Diomedes; was een der geenen die zig in het houten Paard opſlooten, en door zynen moed veel toebragt tot de verovering van Troyen. Naar Itaca wederkeerende, liep hy verſcheide gevaaren op de Zee, en worſtelde tien jaaren lang tegens zyne kwaade fortuin. Hy leed Schipbreuk op het Eiland van Circé, waar deeſe Toveres een Zoon by hem kreeg, met naame Telogonus. Om hem daar te houden, veranderde zy alle haare Medgezellinnen in wilde Beesten; maar ten laatſten verliet hy dit Eiland, en leed Schipbreuk op dat van Calypſo, die hem ook by haar hield. Eindelyk wierd zyn Schip verbryſſeld by het Eiland der Cyclopen, waar Polyphemus vier van zyne Makkers verſlond, hem met de overigen in een hol opſloot, waaruit deeſe Prins gelukkig ontkwam.

www.libtool.com.cn

Ulyſſes vermydde door zyne behendigheid de betovering der Syrenen, en toen hy uit Eolien vertrok, gaf Eolus hem, ten teken zyner toegenegenheid, huiden of vellen, waarin de Winden opgeſlooten waren; maar zyne Makkers openden deeſe huiden uit nieuwsgierigheid: de winden vloogen 'er uit en veroorzaakten eene yſſelyke wanorder. De Storm wierp Ulyſſes op de Kuſten van Afrika, toen hy op het punt was van in zyn Vaderland te treeden. Eindelyk leed hy Schipbreuk voor de laaſte maal; verloor zyne Scheepen en zyne Reisgenooten; reddede zig op een ſtuk hout, en kwam in Itaca in eenen deerniswaardigen ſtaat, zonder van iemant erkend te worden. Ondertuſſchen begaf hy zig onder de Minnaars van Penelope, om den Boog te ſpannen die men voorgeſteld had, en waar voor Penelope tot eene belooning moeſt verſtrekken. Hy ſlaagde daarin, deed zig erkennen, begaf zig in den Schoot zyner Familie, en doodde alle zyne Medeminnaars. Eenigen tyd daarna ontdeed hy zig van zyne Staaten en ſtelde ze in handen van Telemachus, omdat hy van het Orakel vernomen had dat hy door de hand van zynen Zoon ſterven zoude. Hy wierd inderdaad door Telegonus gedoodt, welke hy by Circé had verwekt. Hy wierd onder het getal der halve Goden geplaatſt.

UMBELLA. Betekent eene ſoort van bloeying, wanneer naamelyk vyfbladige onregelmaatige Bloemtjes, te ſaamen in een bloemkreits of bundel byéén ſtaan; welke bundels of bosjes, by de Ouden *Muſcaria* geheeten wierden.

UMBER, UMBRIA. Zoo wordt genaamd de *Terra Colinienſis* of Keulſche Aarde. Zie het Artykel TERRA COLONIENSIS.

UMBILICALIS ANNULUS. Is de ring tuſſchen de regter Spieren van den Onderbuik, tuſſchen welken voorheen de Navelvaten van het kind, in 's Moeders Lyf, in- en uitgingen, en door welks verwydering eene *Hernia Umbilicalis* ontſtaat. Zoo geeft men ook den naam van *Umbilicalis Funis* aan de ſtreng die uit twee Slagaders en Aders en des vermeenden *Uracbus* beſtaat, waardoor het Moederlyke Bloed naar het kind aan-, en van hetzelve weder afgevoerd wordt. Zie het Artykel FŒTUS en NAVELSTRENG.

UMBILICI MARINI. Zie het Artykel FABÆ MARINÆ.

UMBILICUS. Zoo wordt het Aspunt van een kromme Linie genaamd; anderſints onder den naam van *Focus* bekend.

UMBILICUS. *Omphalos*. De Navel, is by de ongeborene Kinderen een vliesagtige gang, waardoor de Bloed- en Slagaderen van de Lever des Kinds naarboven tot de Moederkoek klimmen. In het beginſel der Beelding is die taamelyk lang, ſchoon het kind zeer klein is. Als de eerſtgeborene kinderen eenige dagen oud zyn, rot hy allengskens af, en groeit dan

in den buik te ſaamen, gelyk men by de Volwaſſenen zien kan. Als nu deeſe uitgegroeide Navel geene behoorlyke holte maakt, maar als eene harde en vaſte doch niet zeer groote knoop voor uit ſtaat, zoo wordt het Teeval *Umbilici Eminentia*, de vooruitſteeking des Navels genaamd. De oorzaak hiervan moet aan de onachtſaamheid der Vroedvrouwen toegeſchreeven worden, welken het in den Navelſtreng zittende Bloed niet wel naar binnen dryven, of den Navel behoorlyk verbinden; hierby komt nog het ſterke ſchreeuwen der Kinderen. In het begin van dit ongemak is een goed windſel van groote nuttigheid, voornaamelyk zoo 'er een looden Plaat, of in plaats van deeſe, het *Emplaſtrum Diapompholygos*, of de volgende Pleiſter opgelegd wordt.

℞. *Picis græc.* ℥ iij.
Colophon.
Reſin. ā ℥ j.
Oliban. ℥ ß.
Glutin. piſc.
Mumiæ ā ℥ iij.
Flor. Balauſt.
Gummi Arabic.
Maſtich.
Sanguin. Dracon.
Tragacanth. ā ℥ ij.
Aloës hepatic. ℥ ij ß.
F. *Emplaſtrum.*

Kan men hiermede het gewenſchte oogmerk niet bereiken, zoo moet men denzelven tot *Suppuratio* tragten te brengen; de zondigende ſtof uitdryven, en vervolgens naar eiſch der zaake en kunſt behandelen.

UMBILICUS ANDROMEDÆ. Zie het Artykel MIRACH.

UMBILICUS MARINUS. Zie het Artykel FABÆ MARINÆ.

UMBILICUS PEGASI. Is eene ſter van de tweede grootte, in den *Pegaſus*, die ook tot het hoofd van Andromeda gerekend wordt; waarom men hem ook *Caput Andromedæ* pleeg te noemen.

UMBILICUS VENERIS. *Vrouwen-Navel*, Donderkruid. Groeit op de Steenklippen en aan de oude Muuren. De bladen en wortelen zuiveren, breeken den Steen en dryven de Pis: prikkelen aan tot het Venus-Spel, en zyn dienſtig voor de Waterzugt.

UMBLA. Is een Rivierviſch, van gedaante als een Forel; zyn bek is groot en met tanden voorzien. De kop bevat kleine ſtee-

ſteenen in zig. Zyn rug is roosverwig, zoo ook zyne zyden. Zyn buik is zeer wit en hy eet kleine Viſchjes, en is zelfs ook goed om te eeten, als zynde openende en ontbindende van aart.

UMBRA. Zie het Artykel SCHADUW.

UMBRIA CRETA. Zie het Artykel TERRA COLONIENSIS.

UMBRON. Een berucht Töveraar uit het Land van Marſes, die Turnus tegens de Troyaanen te hulp kwam. Hy wierd door Eneas gedoodt.

UMBU. Is een Boom die meeſt tuſſchen de Rivieren *Goviana* en *Partiva* in Braſilien groeit. Hy heeft een zwaaren ſtam; veele kromme takken; gladde en ligtgroene bladen; een witte bloem en bleekgeele vrugten, in de grootte van een Pruim, doch van weinig Vleeſch, aangezien de Steen zeer groot is. De vrugt, ryp zynde, is lieffelyk en zoet, maar te vooren zeer wrang en zuur, dienende alsdan om te verkoelen en te ſtoppen. De wortel maakt bollen, met eene fyne huid omringd; van buiten aſchgraauw; van binnen wit en malſch ſappig, zoet en verkoelend. Deeſe wortelen zyn in heete koortſen en op reis, als men van dorſt verſmagt, eene aangenaame verkoeling.

UMBUA. Deeſe naam geeft men te Congo, aan de Tamandua Guacu van Braſilien.

UNAU. Dit is een wanſchapen Dier van het Eiland Marignan. Het is eene groote ſoort van Ai, 't geen een zonderling Dier is.

UNCIA. Eene once, is een Medicinaal Gewigt, waarvan 12 een Pond maaken. Het wordt in de Recepten dus ℥ j geteekend, en bevat 2 Lood. *Uncia* is ook het twaalfde deel van een *As* of *Aſſis*, hetwelk voor een geheel, als Erffenis, *enz.* genomen wordt.

UNCIÆ POTENTARIUM. Zoo worden de getalen genoemd, door dewelken de Deelen der Digniteiten van een Binomiſchen wortel gemultipliceerd zyn. By voorbeeld, de Binomiſche wortel is $a+b$, zoo is zyn Cubus of de derde Dignitеit $a^3+3a^2b+3ab^2+b^3$. De getalen 1, 3, 3, 1, waardoor de deelen van de Dignitеit a^3, a^2b, ab^2 en b^3 gemultipliceerd worden, heeten de *Unciæ Cubi*. Hoe men deeſe Digniteiten voor alle getalen gemakkelyk vinden kan, wordt duidelyk verklaard in WOLFFS *Elementis Analyſ. finit.* § 78. *ſeqq.*

UNCIFORME OS. Is het agterſte been aan de voorhand of den wortel der hand.

UNCUS. Betekent zoo veel als *Hamus* en *Hamula*, een Haak, en behoort onder de Chirurgicaale Inſtrumenten.

UNDA. Zoo heet by VITRUVIUS, naar de uitlegging van BALDI,

www.libtool.com.cn

of, een middelmaatig Lid, 't welk half verheven en half ingeboogen is, en anderſints *Lyſis*, alsmede *Cymatium* genaamd wordt. 't Welk PERRAULT in zyne Aanmerkingen over VITRUVIUS, § 88. goedkeurt. GOLDMANN verklaart hetzelve door een middelmaatig Lid, 't welk beneden met eene waagregte vlakte onderſchoord en met een uitgenomen deel van een Vierendeelskring verzwakt wordt, en noemt het in het Duitſch eene AFLOOPENDE LYST.

UNDECAGONUM. Is eene Figuur die elf zyden heeft, en deswegens een ELFHOEK genaamd wordt. Zy wordt *Regulier* geheeten, indien alle de zyden malkander gelyk zyn, en gevolglyk alle de Hoeken eenerhande grootte hebben. Hoedanig op eene iegelyke voorgegeeven Linie of zyde, dergelyk eene Reguliere Figuur kan beſchreeven worden, wordt ordentelyk in de Geometrie aangeweeſen, en komt het meeſte op de juiſte uitvinding en opzetting van den Polygonhoek aan.

UNDIMIA. Zie het Artykel ŒDEMA.

UNDOSUS PULSUS. Zoo wordt genaamd als de Polsáder, gelyk de Baaren, altyd ongelyk ſlaat.

UNGARICUS MORBUS. De Hongariſche Ziekte, hoofdziekte. Anders ook genaamd *Febris Hungarica*, *Languor pannonicus* en *Lues Hungaricus*. Is eene zeer kwaade beſmettelyke en te gelyk heete Hoofdkoorts, waarvan met weinige woorden geſprooken is op het Artykel MORBUS CASTRENSIS. — In het begin is 'er kwalyk eene merkelyke warmte by, welke met eene voorafgaande grilling afwiſſelt. Dan volgt 'er eene groote hitte en onleſchbaaren dorſt, met eene drooge, ruwe en zwarte tong. Boven dien zyn 'er nog by, geduurige ſlaapeloosheid, of een diepen ſlaap met hoofdpyn en Raaſernye, en eindelyk de Vlakkoorts, en andere kwaade Toevallen meer. Gelyk nu deeſe Ziekte by alle Lyderen niet op een en dezelfde wyſe voortkomt, zoo ontvangt ze, naar het onderſcheid der voornaamſte Toevallen, veelerlei naamen. Zy wordt *de Bruine* genaamd, als de Tong raauw en zwart is. Is 'er hoofdpyn en Raaſernye by, dan wordt ze genaamd *Hoofdziekte*; en zoo 'er vlakken by komen, dan wordt ze genoemd de *heete Vlakkoorts*. Het is eene Landziekte, want zy woedt niet alleen door geheele Legers, maar taſt ook gantſche Landen, Steden en Dorpen aan; en is dikwerf zeer vreeſſelyk en geweldig; want ze rukt in weinig dagen meer weg, dan het Zwaard in eenige weeken doen kan. De hoofd- en voornaamſte oorzaak is gelegen in eene kwaade *Dieet* en groote Gemoedsbeweegingen: als de vrees voor een' geweldigen dood, eeuwige Gevangenis en Slaavernye. Tegens deeſe Ziekte worden gebruikt de zoogenaamde *Alexipyreta*, dat is zoodanige Middelen, welken in ſtaat zyn om de al te

groote

www.libtool.com.cn

groote verhitting der Geeſten in ruſt te brengen, en de twyfelende en vreesagtige denkbeelden te verdryven. Deeſen kunnen zyn *Carduibenedict. Scorzoner. Scord. Galeg. Scabios. Angelic. Potaſit Olſnit. Pimpinell. Zedoar. Vincetoxic. Terræ Sigillat. Bol. Armen. Unicorn. ver.* en *foſſil.* C. C. *vaſpat. uſt.* en *Philoſophic. ppt. Corall. Species de Hyacinth. Lap. Bezoar. Occident.* en *Oriental. Species Liberant. Rad. Viperin. Virginian. Antimon.* en *Nativ. Bezoardic. mineral. Flor. Sulph. Camphor.* als ook *Nitrum* met *Terrea* en *Camphora* gemengd; by voorbeeld:

℞. *Unicorn. Marin.* ℥ j.
Terræ Sigillat. Strigoniens.
Corn Cerv. uſt. ā ℥ ß.
Nitri Antimoniat. ℈ j.
Camphoræ gr. IX.
F. *Pulv.*

Of in plaats van Salpeter, Buskruid; als ook *Decoct. Hordei.* of *Rad. Scorzoner. Bardan. Carduibenied.* met *Corn. Cerv. Julap. Roſar. Violar.* met *Syrup. Acetoſ.* &c. Tegens de droogheid der Tong is een Gorgelwater dienſtig, uit *Aq. Semperviv Plantag. Prunell.* waarin *Nitrum* geſolveerd is. Tegens de Hoofdpyn gebruikt men eene *Frontale* uit *Sp. Vini Camphorat.* met *Eſſent. Croci* of uit *Sem. Lactuc. Nymph. Verben.* of uit *Nucleor. Perſicor.* met *Sem. Papav. alb.* De Vlakkoorts wordt op de gewoone wyſe geneeſen.

UNGUELLA. De *Kroon.* Wordt aldus genaamd omdat de Bloemen, neffens het Zaad, boven op het Kruid, rondom als in eene kroon, met veele ſteeltjes groeien, gelyk men aan de Venkel, Pinkſternakel, *enz.* gewaar wordt.

UNGUENTUM. Een *Zalf*, eene *Smeering.* Is een Geneesmiddel dat ten uitwendigen gebruike dienſtig is, en dikker dan Olie, maar vloeibaarer dan een Pleiſter. De Zalven worden gemeenelyk uit Olie, Vet, Boter, Honig, Sappen der Kruiden, ſlym der Wortelen en uit Poederen toebereidt; waarby nog ſomtyds Waſch, Gommen en Harſten gedaan worden. De Proportie is dat op Olie en vet ℥ j. twee Drachmen Waſch en eene Drachme Poeder genomen wordt. Als men nu meer of minder Waſch en Harſt neemt, zoo wordt het *Unguentum* ook dikker of dunner; maar laat men deeſe in 't geheel daar uit, zoo wordt het zeer week. Hierom is 't veel beter, dat, als men in de Apotheeken *Unguenta* ordonneert, dat men dan *Ceræ q. ſ.* daarby zet. Tot een voorbeeld volgen hier eenige *Unguenta*, die in de Apotheeken gevonden worden, maar aan alle Heelmeeſters juiſt niet bekend zyn.

UNGUENTUM ÆGYPTIACUM: ℞. *Ærugin.* ʒ vj. *Mellis opt.* ʒ ij. *Acet. acer.* ʒ j. het fyn gemaakte Spaanſch groen wordt *gedilueerd*, en door een haairen doek gezyd, met honig gemengd, en tot de dikte van een *Unguent.* gekookt.

UNGUENTUM ALABASTRINUM. ℞. *Flor. rec. Chamomill.* ʒ ij ß. *Roſar. Damascenar. Sambuci* ā ʒ ij. *Herb. rec. Betonic. Ruta ana* ʒ j ß. *Majoran.* ʒ j. *Rad. rec. Altb.* ʒ ij. Deeſe allen moeten behoorlyk klein gemaakt, en in *Oleum Roſaceum* ℔ ß, tot dat de vogtigheid verteerd is, gekookt, alsdan uitgeperſt en doorgezygd worden; en by dit doorgezygde doet men *Alabaſtri Subtiliſſim. triti.* ʒ iij. Meng het wel onderéén, en laat 'er dan *Cera alb. q. s.* in ſmelten, F. *Unguent.*

UNGUENTUM ALBUM CAMPHORATUM. ℞: wel geklopt Eyerwit, *Num* vj. *Campbor.* ʒ ij. *Cera alb.* ʒ iij. *Ceruſſ. Venet. Olei Roſacei ana* ℔ j. *De Campbora* wordt met eenige droppels *Oleum Roſaceum* gediſſolveerd, en alsdan alles onder malkander gemengd. *F. L. A. Unguentum.*

UNGUENTUM ALBUM SIMPLEX. ℞. *Ceruſſæ trit. Ceræ alb.* ℔ ij. *Sev. bircin. Ol. Olivar. Ros.* ā ℔ j. F. L. A. *Unguentum.*

UNGUENTUM DE ALTHEA. ℞ *Rad. Altb. rec. minat. Concis. & contus.* ℔ j. *Sem. Fœnugrec. Lin.* ā ʒ vj. *Pulv. Rad. Curcum.* ʒ ß. *Butyr. Maj, rec. non Salit.* ℔ x. Kook het op een zagt vuur tot dat alle vogtigheid vervloogen is. Pers het dan door en bewaar ze, koud zynde, tot het gebruik.

UNGUENTUM ANODYNUM. *Pynſtillende Zalf.* ℞. *Flor. recent. Chamom.* ℔ ij. *Malv. Melilot. Verbasc. Fol. Anetb. rec. & Hyosc.* ā ʒ ß *Rad. Altb. rec.* ʒ ij. *Sem. Fœnugrec. Lin.* ā ʒ iij. Laat dit ſaamen weeken in *Vin. Rben.* ℔ ß. *Ol. Cheiri.* ℔ j. *Lilior. alb.* ℔ ß. *Amygd.* ʒ j. vierentwintig uuren lang. Kook het vervolgens, tot dat de vogtigheid is uitgedampt, en maak het dan met vier oncen geele Waſch tot eene Zalf.

UNGUENTUM APOSTOLORUM. ℞. In aſyn gezuiverde *Gummi Ammoniac. Galban. Opoponac. ana.* ʒ ij. *Rad. Ariſtolocb. long. Bdell. Myrrb. rubr. Thur. maſcul. ana* ʒ j ß. *Lytbargyr.* ʒ v. *Cera flav. Reſin. Pini, Tereb. clar. ana* ʒ ij. *Ærugin.* ʒ ij ß *Olei Commun.* ℔ j. de Olie moet met het *Litbargyrium* kooken; daarna wordt het Waſch met de Harſt geſmolten en doorgezygd, en als het koud geworden is, wordt de *Gumm, Ammoniac Galban. Opoponac.* met de Therpentyn, enz. daarby gedaan. De Zalf wordt, omdat ze uit twaalf *Ingredienten* beſtaat, *Unguentum Apoſtolorum* genaamd.

UNGUENTUM ARMARIUM. De *Wapenzalf.* Wordt door

www.libtool.com.cn

ETTMULLER, *Oper. Medic.* T. I. *pag.* 792. *a.* aldus beſchreeven: ℞. *Uſn. Cran. human.* ℥ ij. *Mumiæ ver.* ℥ ß. *Bol. Armen. Olei Roſar. ana.* ℥ j. Lini. ℥ ij. F. *Unguentum.* Sommigen doen daar nog by *Pingued. Urſi, Apri* en *Human.*

UNGUENTUM ARTHRANITÆ. ℞. *Succ Rad. Cyclam.* ♍ iij. *Ol. Irin.* ♍ ij. *Butyr. rec. non ſalit. Succ. Cucum. Agreſt. ā* ♍ j. *Rad. Polypod. Quern.* ℥ vj. *Pulp. Colocynth.* ℥ iv. 't Geene geſtooten kan worden; tot Poeder gebragt zynde, zoo laat men het te ſaamen, agt dagen lang op eene warme plaats, wel gedekt ſtaan trekken, daarna dampt men het op het vuur uit; perſt het ſterk uit, en giet het door, ſmeltende by de heete *Colatuur* vyf oncen gele Waſch. Als het wat verkoeld is, mengt men 'er by *Fellis Taurin. ad. Mell. conſiſt. evaporat.* G. *Sagapen. Acet. depur & iter. inſpiſſ. ā* ℥ j. Vervolgens deeſe fyngemaakte Enkelden *Aloës Epat. Bacc. Mezeræi Colocynth. Scammon. Turbith, Gummos. ā* ℥ j. *Euphorb.* ℥ vij. *Sal. Gemmæ* ℥ ß. *Flor. Chamom. Myrrh. Piper. long. Zingibir. ā* ℥ iij. M. F. L. A. *Unguent.*

UNGUENTUM AUREUM. ℞. *Olei Commun.* ♍ ij ß. *Ceræ citrin.* ♍ ß. *Therebinth.* ℥ ij. *Colophon. Reſin. Pini ana* ℥ ß *Maſtich. Thuris elect. ana* ℥ j. *Croci opt.* ℥ j. Smelt het Waſch, de *Therpentbyn, Colophonie* en Harſt, in warmen Olie, en als dezelven aan het kooken zyn, zoo doe daarby den fyn gepulveriſeerden *Maſtix* en *Thus*, en op het laatſt de Saffraan. F. *Unguent.*

UNGUENTUM BASILICUM. ℞. *Ceræ flav.* ℥ ij. *Croci* ℈ ij. *Maſtich. Myrrh. Picis naval. Sevi Vaccin. Thuris ana* ℥ ij. *Reſin. pin. Therebinth. clar. ana* ℥ ß *Olei Commun.* ℥ iij. De Wierook *Myrrh. Maſtich* en *Crocus* wordt fyn gepulveriſeerd, en tot de andere Ingredienten, als ze geſmolten zyn, gedaan. F. *Unguentum.*

UNGUENTUM CITRINUM. ℞. *Amiantb. Præp* ℥ j. *Amylli, Cryſtall. præp. Dentalior. præp. Entalior præp. Nitri Cryſtallin. Thuris elect. Tragacanth. albiſſ. Umbilic. marin. præp. ana* ℥ ij. *Alabaſtr. Candidiſſ. Borrac. venet. ana* ℥ ij. *Campbor.* ℥ j. *Corallior. alb.* ℥ ß. *Gerſæ Serpentar.* ℥ j. *Ceruſſ. Subtiliſſ. trit.* ℥ vj. *Axung. Porcin.* ♍ j ß *Sev. Hircin.* ℥ j ß. *Pingued. Gallin.* ℥ j. Als deeſe *Pinguedines* geſmolten zyn, zoo doe daarby ſapryke klein geſneedene Citroenen. Laat ze kooken, tot dat de *Succus Limonum* in eenen rook gereſolveerd en meeſt uitgedampt is. Daarna neem de ſtukken daaruit, en doe daartoe klein geſneedene Citroen-Schillen ♍ ß. Laat deeſen op eene warme plaats vier weeken aldus *macereeren.* Dan

neem

www.libtool.com.cn

neem ook deeſen daaruit, en doe het *Sev. Hircin* daartoe. Laat het by een zagt vuurtje ſmelten, en doe dan de overige Ingredienten, tot poeder gemaakt, en op het laatſt de *Camphor*, in *Spiritus Roſarum* ontbonden, daarby, F. *Unguentum*. Het heeft zyn naam niet van zyne geele Verw; maar van het Sap en de Schillen der Citroenen bekomen.

UNGUENTUM DIGESTIVUM, *Beverwykii*: ℞. *Succi Hyperic. Paludapii, Gentianæ minor. Millefol. Abſinth. Chelidon. major. Perſicar. ana* ℥ j ß. *Mell despumat.* ℔ j. *Olei Hyperic.* ℥ vj. *Therebintb. Venet.* ℥ iij. *Alum. uſt.* ℥ j. *Farin. triticeæ. q. s.* F. *Liniment.*

Een ander van HILDANUS: ℞. *Ceræ, Colophon. ana* ℥ j. *Gummi Elemi, Therebintb. Cyper. ana* ℥ ß. *Olei. Lumbricor. Amygdalar. dulc. Roſar. Ovorum. ana* ℥ j. Laat deeſen in eene pan ſmelten; zyg ze door een' doek, en doe daartoe *Pulv. Lumbr. Terreſtr.* ℥ ij. *Croci* ℥ j. F. *Unguent*

UNGUENTUM ENULATUM: ℞. *Rad. Enul. rec.* ℔ ij. *Axung. Porc.* ℥ vj. *Ol. Olivar.* ℥ iv. Stoot dit in een Marmeren Mortier wel onderéén. Laat het vervolgens een weinig opwellen; giet het dan door; druk het ſterk uit en ſmelt 'er by *Ceræ flav. Thereb. Venet. ā* ℥ ij. F. *Unguent.*

UNGUENTUM FUSCUM, *Wurtzii*: ℞. *Terræ vitrioli dulc.* ℥ iij. *Flor. Æris* ℥ x. *Acet. Vini*, waarin eenige dagen gemacereerd en daarna uitgeperſt zyn *Fol. Plantag.* en *Chelidon. maj.* ℥ iij. *Phlegmat. Vitriol.* ℥ ij. *Mellis despumat.* ℥ vj. Inſpiſſeer dit, onder geduurige omroering, en breng het tot de regte dikte van een honig.

UNGUENTUM INFRIGIDANS, *Galeni*: ℞. *Ceræ alb.* ℥ j. *Ol. Roſar.* ℥ iv. Laat het by een zagt vuur ſmelten; roer het geduurig om, en giet 'er wat Rooſen-Aſyn en een weinig Rooſenwater by, en maak het tot eene Zalf.

UNGUENTUM DE LINARIA. ℞. *Fol. & Flor. virid. Linariæ* M ij. Weekt deeſe in ℥ vj ongezouten varkens reuſel die geſmolten is, of in geſmolten Meiboter; kook het, tot dat alle vogtigheid vervlogen is; druk het uit, en doe 'er weder verſche Bloemen en Kruiden by; handel als te vooren, en voeg 'er na de uitperſſing by *Ol. Ovor.* ℥ ß. *Ol. Sem. Hyoſciam. expr.* ℥ ij. *Succ. Semperviv.* ℥ iij. M. F. *Unguent.*

UNGUENTUM DE MINIO: ℞. *Minii* ℥ iij. *Lythary. aur.* ℥ ij. *Ceruſſ* ℥ j ß. *Tut. præpar.* ℥ iij. *Ceræ Citrin.* ℥ ij. *Ol. Roſar.* ℔ j ß. F. L. A. *Unguent.*

UN-

www.libtool.com.cn

UNGUENTUM MUNDIFICATIVUM: ℞. *Succi. Nicotian.* ʒ iv. *Abſinth. Betenic. Plantagin. ā* ʒ ij. *Mell. Roſat. Colat.* ʒ v. Kook dit by een zagt vuur; roer het om; doe daarby *Terr. vitriol. dulc.* ʒ ß. *pulv. Aloës, Flor. Sulph. Myrrh. ā* ʒ j. Meng alles wel onderéén, en doe nog daar by *Therebinth. Venet. q. s.* F. *Liniment.*

UNGUENTUM NERVINUM: ℞ *Herb. recent. Beton. Chamæpit. Majoranæ, Menthæ, Paralys. c. Flor. Rorismar. Rut. Salviæ, Fol. rec. Laur. Summit. Aneth. Flor. recent. Chamæm. Hyperic. Lavendul. Melilot. Sambuc. āā* M j. *Bacc. Juniper. & Laur. ā* ʒ j. *Rad. Pyrethr.* ʒ ij. Alles kleín geſneeden en geſtooten zynde, laat men het eenige weeken lang in *Ol. Aneth. Hyperic. Lumbr. Terreſtr. Human. & Urſi ā* ʒ ß ſtaan trekken; vervolgens laat men het op een zagt vuur uitdampen, en voegt by de uitgeperſte Colatuur, *Ceræ* ʒ iv. *Maſtich.* ʒ ij. *Therebinth. venet.* ʒ v. *Benzoës in Spir. Vini rectif.* ʒ ij. *diſſolut.* ʒ vj. *ut.* L. A. F. *Unguentum.*

UNGUENTUM NIGRUM, *Bocconis*, de zwarte Zalf van Portugal. ℞. *Olei. Olivar.* ʒ viij. de *Laterib.* ʒ j. *Ceruſſ. Colt.* ʒ vj. *Galb. Bdellii ana* ʒ j. *Maſtich. Opoponac. Myrrh. Liban. ā* ʒ v. *Gummi Ammoniaci* ʒ iij. *Opii* ʒ j ß *Rad. Ariſtoloch. Rot. Gentian. maj. Flor. Centaur. min. ana* ʒ v. *Mercur. Subl. dulc.* ʒ ij. *Flor. Sulph.* ʒ j. *Antimon. crud. Ungaric.* ʒ ß. *Virid. Æris, Croci Oriental. ā* ʒ ij. *Therebinth. venet.* ʒ ij. *Ceræ nov.* ʒ j ß. *Camphor.* ʒ ij. Eerſt laat men het *Lithargyr* in ſcherpen Wynäſyn *q. s.* kooken, omtrent een half uur, opdat de Aſyn de deelen van het *Lithargyrium* aanneeme; daarna doet men den Olie daarby en als ze beiden verééníged zyn, laat men den Aſyn evaporeeren; vervolgens wordt het Loodwit, en daarna de *Gummi* in Aſyn, byzonder geſolveerd; de Poeders. en op het laatſt de Camphor te ſaamengemengd, en F. S. A. *Linimentum.*

UNGUENTUM NIHILI. ℞. *Camphor.* ʒ ß *Corall. rubr. ppt.* ʒ ij. *Lapid. Calaminar. præp. Nihil alb. præp. ana* ʒ iij. *Axung. Porcin. in. Aq. Roſar. & Plantag. ablut.* ℔ ß. *Miſci* & F. *Unguent.*

UNGUENTUM NUTRITIVUM: ℞. *Lithargyr. Aur. Subtiliſſ. pulv.* ℔ ß. *Olei. Roſacei, Acet. Vini ana. q. s.* F. *Liniment.*

UNGUENTUM POMATUM: ℞. *Axung. Porcin.* ℔ iij ß. *Aſæ dulc. Styrac. Calamit. Rad. Ireos. Flor. Caryophyll. Cinnamom. ana* ʒ j. *Mal. Sin. Limon ana Num.* ij. *Pomor. Borsdorf. Num.*

www.libtool.com.cn

Num. IV. Kook alles tot dat de vogtigheid verteerd is; zyg het door en doe daartoe *Ceræ q. s.* F. *Unguentum*, dat, naar goedvinden, met de *Sp. Roſar* kan toebereidt worden.

UNGUENTUM POPULEUM: ℞. *Gemmarum Populi recentium* ℥ j ß. Stamp dezelve klein en laat ze in *Axung. Porc. rec. infus.* ℥ iij, weggezet en bewaard worden, tot dat de volgende Kruiden, verſch daartoe kunnen vergaderd worden, als: *Fol. Bardan. Lactuc. Semperviv. maj. & min. Solan. viol. lar. Umbilic. Vener. Fol. Hyosciam. Mandrag. Papav. alb. Cymar. Rubi tener. á* ℥ iij. Als alles te ſaamen vergaderd en het verſch uitgeperſte *Succ. Solani* ℥ ß. met *Aq. Roſar.* ℥ iij, daarby gedaan is, kook het dan tot dat alle vogtigheid uitgedampt is. Druk het uit en zyg het door, F. *Unguent.*

UNGUENTUM PURGATIVUM: ℞. *Aloës* ℥ ij. *Fell. Tauri* ℥ j. *Scammon.* ℈ j. *Butyri q. s.* F. *Unguentum*, 't welk laxeert als het op den Navel geſmeerd wordt. Een ander dat wat ſterker is: ℞. *Rad. Hellebor. alb. nigr. Aloës Hepatic. Sem. Cataput. min. ana q. v.* pulveriſeer alles zeer fyn en maak hen tot een *Unguentum.*

UNGUENTUM RESUMTIVUM, *Fernelii.* ℞. *Sem. Altb. Fœnugræc. Lini, Gum. Arabic. Tragacanth. á* ℥ ij. macereer en kook deeſe in *Aq. Simpl.* ℥ ß. Neem daarvan de *Mucilag.* welke met *Butyr. rec.* ℥ ß. *Adip. Anat. Anſerin. Gallin. Suill. á* ℥ ij gekookt wordt tot dat de vogtigheid verteerd is; daarna doe daartoe *Œſypi* ℥ ß *Olei Amygdal. dulc. Chamomill. Violar. ana* ℥ ij. *Medull. Vituli, Ceræ alb. ana* ℥ ß. F. *Unguent.*

UNGUENTUM ROSATUM, *Pharmacop. Norimb.* ℞. *Flor. Roſar. alb. recent.* ℥ ij. *Axung. Porcin.* ℥ iv. Kook deeſen te ſaam tot dat alle vogtigheid verteerd is; doe daartoe *Spirit. Roſar.* ℥ j. *Olei Ligni Rhod.* ℥ j. F. *Unguent.*

UNGUENTUM STIPTICUM, *Mynſichti*: ℞. *Olei Myrtill.* ℥ viij. *Cydon. Nymph. á* ℥ iv. *Hyperic. Roſar. ana* ℥ ij. *Succ. Burs. Paſtor. Millefol. Plantag. ana* ℥ vij. Meng en Kook alles, tot dat de Sappen vervloogen zyn. Doe dan daartoe *Sanguin. Dracon. Croci. Mart. á* ℥ j. *Bol. rubr. Orient. præp. Terræ. vitriol. dulc. Corall. rubr. præp. ana* ℥ ß. *Radic. Biſtort. Tormentill. ana* ℥ ij. *Anther. Roſar. Sem. Plantag. Berber. ana* ℥ j. meng dit met een weinig Aſyn, en met *Ceræ q. s.* F. *Unguent.*

UNGUENTUM SYMPATHETICUM, *Crollii*: ℞. *Adip. Veneris Aprugni, Urſi ana* ℥ iv. Laat ze in rooden Wyn, een half uur kooken; giet ze in koud water, opdat de daarop drywende vettigheid ſtremme; dan *Lumbric. lotor. pulv. Cerebri Aprugn.*

www.libtool.com.cn

Aprugn. Mumiæ, Lap. Hæmatit. Santal. rubr. ana ℥ j. *Usneæ Cran Human. interent.* ℥ j. F. *Unguent.*

UNGUENTUM AD VERMES. Zalf tegens de Wormen: ℞. *Aloës hepatic.* ℥ ij. *Fell. Tauri inſpiſſat.* ℥ j. *Olei Colocynth.* ℈ j. *Abſinth. q. s.* F. *Unguent.*

UNGUENTUM VULNERARIUM: ℞. *Balſam Peruvian. Ol. deſt. Tartari. a. q. pl.* F. *Unguent.*

UNGUIS. Zie het Artykel NAGEL.

UNGUIS. Zoo noemt men het onderſte en ſmalle gedeelte van elk Bloemblad, alwaar het in de kelk zit.

UNGUIS. Zie het Artykel PTERYGIUM.

UNGUIS OCULI. Zie het Artykel OOGVLIESEN.

UNGUIS ODORATUS. Is eene langagtige, uit twee klapvliesen beſtaande Moſſel. Ze heeft of een zeer aangenaamen reuk, of ten minſte als Beverzwyn; maar terwyl heden ten dage de regte *Unguis Odoratus* in Europa niet meer gevonden wordt, zoo wordt de *Solen* maar ſlegts *Unguis* of *Onyx* genaamd. Men zegt dat ze zeer goed is tegens den Steen en de opgeſtopte Pis.

UNGULA. *Klauw.* Is het hoornagtige deel onder aan de voeten van zulke Dieren die geſpleeten Klauwen hebben. By voorbeeld *Ungula Alcis*, Elandsklaauw.

UNGULA. *Embryothlaſtes.* Is een Chirurgicaal Inſtrument of Haak, waarmede de doode Vrugt van eene Zwangere Vrouw afgehaald wordt.

UNGULÆ. Dus wierden zekere ſoort van yſeren haaken by de eerſte Chriſtenen genaamd, die men gebruikte by het pynigen of verbranden der Martelaaren. Dezelven waren zoo ſcherp dat men 'er gebeele ſtukken vleeſch mede uit het Lighaam konde haalen.

UNGULA OCULI. Zie het Artykel PTERYGIUM.

UNICAPSULARE SEMEN. Zoo wordt een Zaad genaamd, dat in een enkel vakje van eene Hulze beſlooten is.

UNICORNU. Een Dier. Zie het Artykel EENHOORN.

UNICORNU. Een Sterrebeeld. Zie het Artykel EENHOORN.

UNICORNU ARTIFICIALE. Door de konſt gemaakte Eenhoorn; uit de MISCELL. NATUR. CURIOSOR. ℞. *Unicorn. foſſil.* met *Tinctura Bezoardica* doorweekt, *Corn. Cervi Bezoardici* met dezelve *Eſſentia* geimprœgneerd, *Terr. Lemn. alb.* of *Melitens.* welke doortrokken is, met *Decoct. Viperar. ana* ℥ ij. ℥ xij. ℈ ij. gr. viij. *Coralior. rubr. præp. & cum. Balſam. Radicali Margaritar. impregnat.* ℥ j. ℥ v. ℥ ß. gr. iv. *Oſſ. de Cord. Cerv.* met *Aq. Bezoardic.* tot een Magiſterium gemaakt; *Lapid. Cancror. ppt. ana* ℥ j. ℥ vj. ℈ j. gr. iv. *Antim. fix. Diaphoretic.* ℥ ß ij ß. ℈ ß. gr. vj. *Eſſent. Citri. Cortic. exter. rec. ubsque igne parat. Ambr. ana ad placitum.* Maak alles in een

een Steenen Vyſel met een' houten Stamper tot een Subtiel Poeder. Daarna maak in denzelfden Vyſel met *Gelatin. C. C.* en *Mucilag. Tragacanth. per. Aq. Bezoardic.* uitgetrokken eene ſterke en taaie Maſſa, uitwelke daarna de gedaante van een Hoorn kan geformeerd worden, 't welk het waare Eenhoorn (*Unicornu Verum*) in vermogen overtreft.

UNICORNU FOSSILE. Zie het Artykel EENHOORN (*delfbaare*).

UNICORNU VERUM. *Unicornu Marinum.* Het ruwe en waare Eenhoorn, is een zeer lange geſtreepte en gelyk als gedraaide tand van een zekeren Groenlandſchen Walviſch, zynde vanbuiten geel en vanbinnen wit. Het wordt uit Groenland gebragt. De Viſch vanwelken dit Eenhoorn komt, wordt genoemd *Narwal* (Zie het Artykel EENHOORNVISCH) omdat hy zig geneert met doode Ligchaamen en Aas, 't welke men *Narr* noemt. Deeſe tand is geplaatſt in de holte des bovenſten Kakebeens, gelyk de Tanden aan andere Dieren, zoo dat dikwils in deeſen grooten Tand nog een kleine ſteekt. Hieruit is het te denken dat de Tanden zoo wel uit deeſen Viſch, als van den Menſch uitvallen, en dat 'er wederom anderen groeien. Dat 'er buiten deeſen Viſch nog eene andere *Unicornu*, die naar een Paard gelykt, en een Hoorn voor het voorhoofd draagt, zou zyn, wordt door veele Natuurkundigen ontkend. — Dit hoorn komt in kragten, wegens zyn vlug zout, met het Yvoor en Hertshoorn overéén. Men houdt het ook voor een *Antidotum* tegens alle vergiften; en vervolgens wordt het tegens de vallende Ziekte, Maſelen, heete Koortſen, pynen des Ligchaams, *enz.* gepreeſen.

UNIE. Eene Verbindtenis. Zoodanig eene Unie of Eeuwige Verbindtenis is tuſſchen den Koning van Frankryk, Franciscus I en de Zwitſers in het jaar 1516 geſlooten. Alsmede in het Jaar 1579, wanneer de VII Vereenigde Provintien, zig van de overige X Nederlandſche Provintien geſcheurd hebbende, op den 29 Januari, de zoogenoemde Unie of het Eeuwige Verbond van Utrecht oprichteden. In de voorige Eeuw, naamelyk in 1610, richteden de Proteſtanten in Duitſchland onder zig eene verbindtenis op, die zy de Unie noemden; daarentegen kwamen de Roomſch-Catholyken de zoogenaamde *Ligue* te ſluiten. Koninginne ANNA van Engeland heeft in 1707 de lang ontworpene Unie der beide Koninkryken, Engeland en Schotland, gelukkig tot ſtand gebragt. Het verbond dat Keiſer KAREL de VII, de Koning van Pruiſſen, de Keurvorſt van de Paltz en de Koning van Zweden, als Landgraaf van Heſſen-Caſſel, in Auguſtus des Jaars 1744. te Frankfort, ſamen ſlooten, wierd ook eene Unie geheeten.

UNI-

www.libtool.com.cn

UNIFOLIUM. *Gramen Parnaſſi. Eenblad. Parnasgras.* Groeit op de Bergen, en op magere doch ook waterägtige Weilanden. Het gebeele Kruid beſtaat ſlechts uit één Wortelblad, *Folium Radicale*, nevens nog een blad, onder den Bloem-en Vrugt-Stengel. Het groeit zeer laag en draagt vierbladige regelmaatige Bloemtjes; uit welkers *Piſtil* eene bontverwige Bes voortkomt. Deeſe Plant dient tegens het vergift en de Peſt, en pitwendig tegens het bloeden der wonden, ſcheuringen in het vleeſch, en Zwakheid der Oogen.

UNIFORMITEIT. Eendragt, eenſtemmigheid, overeenkomſt. — *Uniforme* wordt ook verſtaan van eenerlei dragt en kleeding; ook van eenerlei Veldteken.

UNIGENITUS. De *Conſtitutie Unigenitus.* Is eene Pauſſelyke Bulle, die in 1713 te Romen uitgegeeven wierd en waarin de Zedenkundige Aanmerkingen van den, in het Jaar 1719, te Amſterdam geſtorvenen Pater Quesnel, over het Nieuwe Teſtament, als Ketterſche Stellingen veroordeeld zyn; en vermits deeſe Bulle met de woorden *Unigenitus Dei filius* begint, zoo wordt zy gemeenelyk de *Conſtitutie Uniginitus* genaamd. Wanneer dezelve naar Frankryk gezonden, en aan den Kardinaal en Aartsbiſſchop van Parys, den Hertog van Noailles behandigd wierd, weigerde dezelve die Waereldkundig te maaken, tot dat hy met de Geeſtelykheid daarover zoude geraadpleegd hebben; zynde vervolgens verſchelde Raadsvergaderingen gehouden, waarin men overeénkwam, dat het tegens de vryheid der Gallicaanſche Kerk ſtreed, wanneer men de Pauſſelyke Bullen zoo maar blindelings aannam, en dezelven niet eerſt door de Geeſtelykheid onderzogt. En vermits de onfeilbaarheid van den Paus daardoor een grooten aanſtoot leed, zoo drong de Paus op derzelver aanneeming ſterk aan, en Koning Lodewyk de XIV begeerde zulks volſtrektelyk; maar de Aartsbiſſchop van Parys met zyne Aanhangers, bleeven zig ten uiterſte daartegen aankanten, zoo dat door deeſe Conſtitutie in Frankryk eene groote onéénigheid en opſchudding ontſtond. De voornaamſte Prelaaten der Geeſtelykheid hebben, inzonderheid na den dood van Lodewyk den XIV, de gevoelens van den Kardinaal de Noailles omhelsd, ja zelfs op den 7 April 1717 aan een algemeen Nationaal Concilie geappelleerd, waaronder zig voornaamelyk de vier zoogenaamde appelleerende Biſſchoppen van Mirepoix, Montpellier, Senez en Boulogne bevonden; hebbende zoo wel het Pauſſelyke als het Franſche Hof tot deeſen tyd toe geen middel kunnen vinden, waardoor deeſe verwarde Zaak kon bygelegd worden. Ondertuſſchen is in Frankryk ter voorkoming van grooter onruſt, op den 7 October 1717, een Koninklyk Edict uitgegeeven, wordende hetzelve den 8 daaraanvolgende in het Parle-

www.libtool.com.cn
ment te Parys geregiſtreerd, dat de Disputen wegens deeſe Bulle opgeſchort blyven, en met een eeuwig ſtilzwygen belegd zouden zyn; ook verder niemant daarvan iets ſpreeken, ſchryven, drukken noch verkoopen zoude, tot dat zyne Pausſelyke Heiligheid een middel mogt uitgevonden hebben, om deeſe Geſchillen ten eenemaal weg te neemen; die ondertuſſchen daartegen kwam te handelen, zoude als een weerſpanneling, en een verſtoorder van de gemeene ruſt aangemerkt worden. Maar des niettegenſtaande heeft men daardoor geenſints kunnen beletten, dat beide de Partyen, naamelyk de Appellanten en Non-Appellanten elkander tot nogtoe hevig vervolgd hebben. In Maart 1720 heeft de Regent zig goede hoop gegeeven, om die zaak door een vergelyk uit den weg te ruimen, nademaal zeker Leerſtuk, *Corpus Doctrinæ* genaamd, te voorſchyn kwam, waarna de Conſtitutie zoude verklaard en aangenomen worden. Sommigen lieten zig gevallen, zoodanig een vergelyk aan te gaan; waaronder zig ook de Kardinaal van Noailles zelfs bevond; maar anderen bleeven ſlegts by het *Corpus Doctrinæ*, zonder de Conſtitutie, en wederom anderen bleeven hun Appel alleen aanhangen, en vernieuwden hetzelve, dewyl de Zaak reeds voor den Rechterſtoel der Kerke gebragt was; en nog anderen ſtonden daarop, dat de Conſtitutie zuiver en eenvouwdig aangenomen moeſt worden. Schoon nu de Regent daarop drong, dat dit vergelyk in den grooten Raad geregiſtreed en bekend gemaakt wierd, zoo is doch de Paus daarmede niet te vreden geweeſt; ook zyn in Frankryk nog meer Factien daardoor ontſtaan, en de gemoederen meer verbitterd dan vereenigd geworden. Maar onder de Regeering van Lodewyk de XV hebben de Aanhangers van de Conſtitutie, door eene niet geringe liſt, de oppermagt taamelyk verkreegen; inzonderheid wanneer de Cardinaal de Noailles, kort voor zyn einde, de Conſtitutie zuiver en eenvouwdig beleden heeft. Echter hebben de Anticonſtitutionariſſen, of zoogenaamde Appellanten, ook niet geruſt; zynde by deeſe gelegenheid veele leeſenswaardige Geſchriften te voorſchyn gekomen, waartoe voornaamelyk de tuſſchen zyne Heiligheid en den Kardinaal de Noailles gewiſſelde Brieven; de aangeſtelde Conſultatie der Advocaaten van het Parlement te Parys, over de uitwyſingen van het Concilie te Ambrun; de wederlegging daarop van de in de Louvre te Parys vergaderde Kardinaalen en Aardsbiſſchoppen, in een Geſchrift aan den Koning overgegeeven, en des Biſſchops van Montpellier Verdeedingsſchrift behooren. Deeſe Onruſten duurden daarna nog, en de Aanhangers van de Conſtitutie hebben onder de beſcherming van den Kardinaal de Fleury die Zaak zoo verre gebragt, dat het Parlement met alle deszelfs vertoogen niets

www.libtool.com.cn
niets heeft kunnen uitvoeren ; hebbende zelfs verſcheide Parlements-Leden, voor ettelyke Jaaren, liever het Banniſſement willen verkieſen, dan eenigſints van hun ſtuk af te wyken en iets toe te geeven.

UNIONES. *Margaritæ.* Zie het Artykel PAERL.

UNITARISSEN. Dus noemt men de geenen die maar één Perſoon in de Godheid ſtellen. Men noemt ze ook ARIANEN en SOCINIANEN.

UNITEN. Zoo worden die Grieken genaamd, welken den Paus voor Opperhoofd erkennen, en evenwel de Griekſche Kerkgewoontens gehoorzaamen.

UNITIS VIRIBUS, CONJUNCTIM, CONJUNCTIS VIRIBUS. Gezamerlyker hand, met gelyke magt.

UNIVERSAAL TINCTUUR, betekent zoo veel als de LAPIS PHILOSOPHORUM of *Philoſophiſchen Steen*, waarvan op zyn plaats geſprooken is.

UNIVERSALIEN. Zoo worden in het Koninkryk van Pooien, de Koninklyke uitſchryvingen genaamd, die, of wegens den Rykſdag of het algemeene opöntbod, of andere openbaare aangelegenheden, aan de Standen verzonden worden. De uitſchryvingen beginnen met deeſe woorden : *Univerſis & Singulis* &c, &c. waarvan zy den naam van *Univerſalien* hebben.

UNIVERSITEIT en ACADEMIE. Zyn twee naamen die men aan de Hoogeſchoolen geeft, maar die men gemeenelyk met malkander verwart. — UNIVERSITEIT betekent een Collegie of Corpus van Leeraars en Leerlingen, die als eene byzondere Republiek met malkander uitmaaken; hun eigen Rechtsgebied en Wetten hebben; van niemant dan van de Hooge Lands-Oppermagt afhangen, en de Graaden of Eeretrappen van Geleerdheid, naar alle de Faculteiten aan de Candidaten verleenen kunnen; welk laatſte integendeel de Academien niet doen mogen, en daarom in dit ſtuk minder zyn dan de Univerſiteiten. De oude Grieken zyn de eerſten geweeſt die eene Hoogeſchool te Athenen hebben opgericht, waarin alle weetenſchappen openlyk geleerd wierden. Het recht van Univerſiteiten op te richten, is eene hooge Voorbehouding, dat den Keiſeren, Koningen en Pauſen alleen toekomt; en offchoon zekere Keurvorſten, Vorſten en Aardsbiſſchoppen, die niemant anders dan onmiddelyk den Keiſer of den Paus boven zig erkennen, insgelyks Univerſiteiten mogen oprichten, zoo moeten zy de Privilegien van Confirmatie van den Keiſer of van den Paus haalen, indien hunne Doctoren en gepromoveerde Perſoonen ook op andere plaatſen zullen toegelaaten en erkend worden. Op die wyſe zyn de Hoogeſchoolen van Altorf en Straatsburg voor weinige Jaaren, nog maar Academien

www.libtool.com.cn
geweeſt, tot dat de Roomſche Keiſer hun de ontbreekende Previlegien, van in alle Faculteiten en Weetenſchappen te promoveeren, verleend heeft. De Pauſen hebben voor deeſen in hunne Decreeten, alleen de Hooge Schoolen van Parys, Oxford, Bologne en Salamanca, met den naam van Univerſiteiten vervaardigd. De Doctoren in de Geeſtelyke of Kerkelyke Rechten, die op Proteſtantſche Univerſiteiten daar toe verheven waren, heeft men ſomtyds op Roomſch-Catholyke plaatſen deeſen tytel willen betwiſten, onder voorwendſel als of zy de Pauſſelyke beveſtiging niet deelagtig waren; maar vermits het klaar is, dat zelfs een Keiſer in de Geeſtelyke Rechten, Doctors kan maaken, en de Paus niets daar tegen in te brengen heeft, zoo hebben zig dezelven in het bezit van hunne waardigheid gehandhaafd, en zyn daarop zoo wel by de Keiſerlyke Kamer, als ook op andere Plaatſen, tot Eerampten en Bedieningen toegelaaten; gelyk ook de gepromoveerden op de Nederlandſche Academien te Leyden, Utrecht, Harderwyk en Franeker, by byzondere overéénkomſten nu overal mede toegelaaten worden. In Duitſchland en in Frankryk zyn eene groote menigte van die Univerſiteiten; zoodanig dat de eene de andere, om de nabyheid, onderdrukt. Maar de Univerſiteit van Parys heeft dit merkwaardig onderſcheid, dat geen Monnik of Jeſuit op dezelve tot een Profeſſoraat toegelaaten wordt, dewyl deeſe Geeſtelyken het gezag van den Paus boven de Concilien ſtellen, en de Jeſuiten zig inzonderheid aan deszelfs voliſtrekte bevelen, by het intreeden van dit Genootſchap, door hunne vierde Gelofte, ſlegts onderwerpen; daarintegendeel de Univerſiteit van Parys, het gezag van den Paus, beneden en aan de uitſpraak van de Concilien ſtelt, en zig ſtandvaſtig aan de bepaalingen, in de Vergadering van Poiſſi genomen, houdt, waarin beſlooten is, dat de Paus niets tot nadeel van de gemelde Univerſiteit zal durven of mogen veranderen.

UNIVOCA. Worden in de Scholaſtieke Logica tegenover de *Æquivoca* geſteld, en zy behooren tot de *Antiprædicamenta*. Maar *Æquivoca* worden genaamd als eenerlei naamen, verſcheiden zaaken, *Univoca*, als veelerlei naamen aan eenerlei zaaken gegeeven worden. By voorbeeld het woord *Animal* wordt als een *Genus* van zyne *Species*, Honden, Katten, Paarden, *enz. Univoce*; maar het woord *Hond* van een zeker viervoetig Dier op Aarde, en van een Hemelsteken, *Æquivoce* gebruikt.

UNSTER of EVENAAR. Betekent eene Waag, aan welker eene zyde een Haak, en op de tweede een Gewigt hangt, 't welk

www.libtool.com.cn
't welk men af- en aanſchuift, om dus met een en hetzelfde Gewigt, zaaken van verſchillende zwaarte te weegen.

UNXIA. Een bynaam dien de oude Heidenen aan hunne Godinne *Juno* gegeeven hebben, afkomſtig van het woord *Ungere*, Zalven; omdat men gewoon was om de Poſten der deuren van Nieuwgetrouwden, op de Bruiloftsdagen, te zalven. Hiervan is het Latynſche woord *Uncerus*, Vrouwen, afkomſtig, als of men zeide *Unxores*.

UPUPA. *Hoppe*, *Wiede-Hoppe*. Is een afchverwige, zwarte Vogel, wat grooter dan een kwartel, met een kop die een ſchoonen kuif draagt, die, uit eene ſoort van kamme met veele Vederen beſtaat. De bek is lang, zwart, van onder gekromd; de hals is kort en de ſtaart groot; zyne Schenkels zyn kort en hy onthoudt zig in de Boſſchen en op dampige moeraſſige plaatſen, zoekende meer den grond en de vuilnis dan de Boomen. Hy leeft van Wormen, Vliegen, uitwerpſels, *enz.* en ſchoon hy niet dient om te eeten, meenen ſommigen echter dat zyn Vleeſch dienſtig zoude zyn in het Kolyk.

URACHUS. De *Blaasband*, *Watervat*. Is een dun vliesagtig langagtig rond, en van binnen ſpongieus weeſen, dat van de Waterblaas, als van het grondbeginſel voortkomt, en allengskens omtrent den Navel ſmaller of dunner is. Het dient aan de Blaas tot een Aanhangſel, en bindt den Navel met den grond der Blaas te ſaamen.

URAGION. Is de punt van het Harte.

URANIA. Eene van de negen Zang-godinnen der vrye Kunſten. Deeſe naam wil zoo veel te kennen geeven als het woord *Hemelſch*, om aan te toonen dat zy de Geleerden tot aan den Hemel toe verheffen. Haare kleeding wordt doorgaands Hemelsblaauw afgebeeldt, en zy met Sterren gekroond, met een grooten Hemelskloot in haare beide handen; waarmede aangeduidt wordt, dat zy den weg ten Hemel aanwyſt.

URANISCUS. Zie het Artykel PALATIUM.

URANISCUS. Zoo wordt van ſommigen het Geſternte genoemd, 't welke men in 't gemeen de Zuiderkroon heet.

URANOLOGIA. URANOGRAPHIA. Heet eigenlyk eene Beſchryving van den Hemel, en deeſe naam wordt ſomtyds aan de Sterrekunde gegeeven. Men zoude gevoeglyk het deel van de Sterrekunde dus kunnen noemen, 't welk de Natuur en de Geſchapenheid van de Sterren en van het geheele Waereldgebouw beſchryft; maar in hetwelke men juiſt niet naar derzelver beweeging vraagt.

URANOMORPHITES. Deeſe naam geeft men aan de ſteenen die

www.libtool.com.cn
met Afbeeldingen verciert zyn, welken toevallig Hemelſche Ligchaamen verbeelden.

URANOSCOPUS. (In de *Ichthyologie*) *Papocon Maſſilienſis.* Is een Zeeviſch, ter grootte van een voet, of wat minder, met twee Zwemvinnen op den rug, en de oogen zeer hoog in het hoofd ſtaande; waarom hy deeſen naam van *Uranoſcopus* of *Hemelbeſchouwer* gekreegen heeft. Hy is bedekt met een witagtig graauw, hard en glad vel, dat gemakkelyk van zyn Ligchaam wordt afgeſcheiden. Zyn kop is dik, breed, beenagtig, voorzien met twee Angelen, wier punten naar den ſtaart zyn gedraaid. Hy heeft geen ſnuit, maar zyn mond is groot en ſtaat zeer zonderling op zyn voorhoofd, tuſſchen zyne oogen. Zyne tanden zyn klein. De tong kort en breed en de ſtaart is ook kort en breed. Hy leeft zeer lang en wordt op modderige plaatſen, aan de Oevers, in Frankryk gevangen, en door de Boeren gegeeten. Zyne gal dient in Oogziektens ter zuivering.

URBANISTEN. Zyn zekere ſoort van Nonnen in Frankryk, van de orde van St. Clara, aan welken de Paus URBANUS, de Geeſtelyke Regels voorgeſchreeven, maar de Koning aan dezelve de vryheid gegeeven heeft, om vaſte Goederen in het Koninkryk te bezitten; doch onder die voorwaarde, dat hy altyd het recht heeft, om de Abtdiſſen daarvan te benoemen.

URBANOCTAVIANA SIDERA. Zoo worden vyf verdichte Trawanten van Jupiter genaamd, door *Ant. Maria Scyrlæus de Rheita* ontdekt; en door hem *Sidera Urbanoctaviana*, ter eere van Paus URBANUS de VIII genaamd. Edoch GASSENDUS heeft aangetoond, dat hy vaſte Sterren voor Trawanten van Jupiter aangezien heeft.

UREDO. (In de Medicynen) Zie het Artykel BRAND.

URENS. *Cauſticus.* Zie het Artykel BRANDMIDDEL.

URENS FLAMMULA SCANDENS. Zie het Artykel CLEMATIS.

URENTIA. *Pyrotica.* Dus worden in de Geneeskunde brandende Artſenyen genaamd.

URES. De Duitſchers geeven dit Dier den naam van *Aurochs.* Het gelykt naar den gemeenen *Os*, zoo wel in de uitwendige gedaante van het Ligchaam als in de kleur van het haair; maar het verſchilt 'er van in grootte, welke die van den Olifant naby komt, alsmede door zyne korte en dikke hoornen, en door een bos gekroesde haairen die het op den voorkop heeft. Men zegt dat deeſe haairen eene ſoort van Muskusreuk hebben. Enigen van deeſe Dieren hebben een langen, anderen een korten baard.

Men

www.libtool.com.cn
Men vindt ze in Poolen, Pruiſſchen, Lyfland en Ruſland. De Poolen geeven aan deeſe ſoort van Os den naam van *Tur*. Dit Dier heeft eene verſchrikkelyke ſterkte, en zyne oogen zyn vol vuur. De Gauloiſche jeugd oeffende zig door de Jagt van deeſe Dieren. Die geenen behaalden den prys die het grootſte getal van derzelven hoornen terug bragten, 't geen bewyſen van hunne Overwinningen waren. De huid der Ures is hard en dik. Men maakt van zyne hoornen, gelyk van die der Oſſen, verſchillende werken.

URESIS. Het Piſſen of Waterloozen.

URETERS. De *Piswegen*, *Pisbuiſen*, *Pisleiders*. Zyn vliesagtige en langagtige ronde Pypen, die van beide de Nieren in de Blaas gaan, om uit dezelven de Pis tot in de Blaas te leiden. Gemeenelyk zyn zy twee in getal, op iedere zyde een, zelden zyn zy dikker dan eene Schryfpen; maar in de Zuipers zyn ze veel wyder, en nog wyder in die geenen die met den Steen gekweld zyn. Zy ontvangen van de nabygelegene deelen kleine Bloed- en Slagaderen, en derzelver Zenuwen komen voort van den tuſſchenribbigen ſtam en van het Lendenmerg.

URETHRA. De *Schaft*, de *Pisgang*. Is eene vliesagtige en eenigſints Zenuwagtige gang, welke beneden van den hals der Blaas tot naar vooren door den Aker loopt. Dezelve kan onderſcheiden worden in een vliesagtig en ſpongieus weeſen. Het eerſte is inwendig en maakt eigenlyk den gang, en het andere is uitwendig. De langheid des Schafts is naar het onderſcheid des geſlachts verſchillende. By de Mannen is dezelve omtrent agt, negen of meer dwarſſe vinger breedtens lang, doch by de Vrouwen is ze naauwelyks 2 dwarſſe vingers lang, maar breeder, en kan ook gemakkelyker uitgerekt worden; hierom kunnen dezelven de Steenen gemakkelyker kwyt raaken.

URETICA. Zie het Artykel DIURETICA.

URGEEREN. Eene zaak in beweeging brengen; ergens op aandringen.

URI. Een van de XIII Cantons in Zwitſerland en het vierde in rang; zynde geheel Roomſchgezind, en beſtaande uit tien Gemeentens, die Participationes of Deelgenooten genoemd worden, dewyl alle haare Inwooners de Eerampten kunnen deelagtig worden. Het is met Bergen en Meiren omringd, en dus van Natuure beveſtigd. De Regeering aldaar wordt door een Lands-Amptman, benevens andere toegevoegde Rechters beſtierd.

URIM EN THUMMIM. Betekent zoo veel als *Licht en Recht*. Dus noemde men in het Oude Teſtament de twaalf Edele Geſteentens, die op den Borſtlap van den Hoogen-

www.libtool.com.cn

prieſter ſtonden, en waardoor God, gelyk ſommigen verklaaren, gewoon was de verborgene of toekomende dingen te verklaaren.

URINA. Zie het Artykel Pis.

URINARIA FISTULA. Zie het Artykel URETHRA.

URINATOR. Dit zegt men van iemant die onder water zwemmen kan.

URINATORIA CAMPANA. Is een klokvormig Inſtrument, door middel van het welke men zig, zonder gevaar, tot op den grond van de Zee kan begeeven, en het weder ophaalen der gezonkene dingen bevorderen.

URINOSUS. Dit is een bynaam van een vlugtig Alcaliſch Zout, dat als Pik ruikt, in onderſcheiding der *Salia Lixiviosa*, dat is: Loogagtige Zouten.

URNA. Is eene Romeinſche Maat, houdende 4 *Congii* of eene halve *Amphora*.

Eene Ster aan het oor of den hengel van de kruik, dien de Waterman uitgiet, wordt ook *Urna* genaamd.

URNA SEPULCHRALIS. Dus noemde men afzonderlyke Potten, waarin de oude Romeinen, na het verbranden der Lyken, de overgebleeven Beenderen, eenige Aſſche, kleederen, geſpen, haakjes, ringen en meer diergelyke dingen, dien de overleden had lief gehad, bewaarden en op eene zekere plaats begroeven. Men vindt hier en daar nog eenige zulke *Urnæ Sepulchrales* onder de Aarde, die aldaar veele Eeuwen lang zyn verborgen geweeſt; behalven dat ze op moeraſſige plaatſen week zyn geworden, en doorgaands by ſtukken worden opgedolven.

UROCRITICA of UROCRISIS. Dus ſpreekt men van Tekenen, die uit het zien van de *Urina* of Pis worden waargenomen.

UROGALLUS. Zie het Artykel BERGHAAN.

UROMANTES. Zoo noemt men de geenen die zig op de voorzegging uit de Pis vry wat laaten voorſtaan, en 'er veelal een te grooten ſtaat op maaken.

UROMANTIA. *Urocriterium* of *Uroſcopia*. Zoo wordt het Pis bekyken genaamd. Of dit van een Geneesheer noodzaakelyk vereiſcht wordt, is nog niet beſliſcht; voornaamelyk, aangezien men tekenen heeft die op een beteren grond gebouwd zyn, om een *Judicium Semioticum* van krankheden te geeven.

UROMASTIÆ. *Caudiverbera*, (SEBA *Theſ. Nat. rer. Tab.* CL) is eene Hagedis, met een langen zaagswyſen ſtaart, met welken zy rondom zig omſlaat, en van denwelken zy haaren naam ontleent.

UROPŒÆ ORGANA. Zoo noemt men die Ligchaamelyke Werk-

www.libtool.com.cn
Werktuigen, die de Pis van het Bloed afſcheiden, dezelve ophouden en afvoeren. Het wateragtige deel des bloeds wordt dagelyks door dranken vermeerderd, en de zoutagtige deelen, en deels mede de verrottende, zwemmen in het geele water des bloeds; en deeſen zouden het ligchaam aan het gevaar van bederving onderwerpen, zoo 'er geene wegen voorhanden waren, om het waterige deel van het bloed, voor zoo verre het overvloedig is, van hetzelve af te ſcheiden, en tegens hetzelve met de onreine deeltjes uit te dryven. Deeſe afſcheiding wordt *Excretio Seroſa* geheeten, en geſchiedt deels door de huid, door middel van de onzigtbaare doorwaaſſeming en het Zweet. Maar dewyl de zwaare en vette deeltjes des bloeds door de huid niet kunnen uitgedreeven worden, zoo is 'er een byzonderen weg om hetzelve van het Bloed te ſcheiden en af te leiden, door den wyſen Schepper in de Nieren geplaatſt; welke eerſt in het ongeboren kind *Glandulæ Conglomeratæ* of ſaamengeſtelde klieren waren, en uit enkele deeltjes beſtonden, die ſlegts door vet vereenigd waren; doch met 'er tyd zoo aan malkander verknogt zyn geworden, dat ze een onverdeeld werktuig uitmaakten. Beide liggen ze boven den *Muſculus Pſoas*, en onder den onderſten Schenkel van het *Diaphragma* of Middelrif. De regter ligt wat dieper dan de ſlinker, ter oorzaake van de Lever; en de ſlinker ligt hooger, om dat ze de Milt tot eene Gebuur heeft. 't Onderſcheid ten aanzien der Vaten beſtaat daarin, dat de regter Nier een groote Slagäder, maar een korte Ader, en de ſlinker een lange Ader en een korte Slagader heeft; 't welk zoo moeſt weeſen, uit hoofde dat de *Vena Cava* naaſt by de regter, en de *Aörta* naaſt by de ſlinker Nier is gelegen. Zy liggen beide in het vet van het Darmſcheil, vlak onder den *Muſculus transverſalis*. De uitwendige plaats aan den rug, wordt hierom *Regio Renalis* geheeten. Boven de Nieren en in derzelver vet, 't welk *Capſula Adipoſa* hiet, ligt eene klier, die in de kinderen, voor de geboorte, even zoo groot als de Nier zelve is. Zy is van binnen hol, en heeft een geel ſap in zig. Zy wordt *Capſula Atrabiliaria* genoemd. Sommigen noemen ze in het meervouwdige *Renes Succenturiati* of *Glandulæ Suprarenales*. Zy hebben taamelyk groote vaten, maar derzelver gebruik is nog niet regt bekend. Zy verkrygen door de *Arteria Suprarenalis* meer bloeds dan zy tot hun voedſel behoeven, waarom 'er zeker eene afzondering in dezelven moet plaats hebben; en ſchoon 'er geen *Vas deferens Aquaticus* voorhanden is, zoo is 'er nogtans een buitengewoon groote Ader, die ongetwyffeld de plaats van het afleidend watervat vervult, en in de *Vena Emulgens* eindigt; even gelyk de Ader in de Milt doet, die de *Vaſa Lymphatica* in-

www.libtool.com.cn

ſlokt. Vermoedelyk beſtaat het nut deeſer *Glandulæ Supra-Renalis* hierin, dat ze een nieuw vogt aan de *Venæ Renales* byzette, om den loop des Bloeds naar de *Vena Cava* te bevorderen. De Nieren zelve ontvangen het Bloed van de *Arteriæ Renales* of *Emulgentes*, die zig door dezelven verdeelen; en aan derzelver onderſte ommetrek eene byzondere Zelfſtandigheid maaken, welke *Corticalis* of *Vaſculoſa* hiet, en uit gemengde *Arteriæ* en *Venæ* beſtaat. De uiterſte ſpitſen der Slagaderen veranderen in het voortloopen ook derwyſe hunne Geſtalte, dat ze zeer naauw worden, en het roode gedeelte des Bloeds niet meer houden, maar alleen het geele waterige gedeelte daarvan opneemen. Dit zyn de eerſte beginſels der Pisbuisjes, en zy bevinden zig by malkander in de tweede Zelfſtandigheid der Nieren, welke *Glanduloſa* hiet. Deeſe Pisbuisjes verbinden zig te ſaamen in aanzienlyke *Tubuli*, die *Belliniarii* hieten; en voor welker openingen de *Papillæ* zitten, die de terugvloeying der Pis beletten, en die de derde zelfſtandigheid der Nieren uitmaaken, die den naam draagt van *Papillaris*. Daar is wel geene holte in de Nieren, die den naam van een Bekken draagen kan; maar het begin der *Uretheres* of *Pisleiders* is in derzelver holle gedeelte in dier-voegen geſteld, dat hetzelve het beginſel of den ſaamenhang van drie groote Pisbuiſen uitmaakt. En aldus wordt de Pis, daar ter plaatſe, in de *Uretheres* geleidt. 't Overige bloed vloeit door de *Venæ Emulgentes* in de *Vena Cava*. Dikwils zyn 'er twee en meer *Arteriæ* en *Venæ Emulgentes*. Dat 'er ook eene *Lympha* in de Nieren geteeld en afgeſcheiden worde, blykt uit de *Vaſa Lymphatica*, die uit derzelver vlakte komen, en in de nabuurige *Capſula Renalis* zig by één vergaderen. De Pis wordt door de *Uretheres* in de Waterblaas geleidt. Dit zyn lange Buiſen, van een Stroohalm dik, loopende in het vet van het *Peritonæum* over den *Muſculus Pſoas*, in de gedaante als de Letter S, beſtaande uit eene veſelige, vatige en ſpierige huid of bekleedſel. Zy zyn, wegens de ſcherpte der Pis, wel voorzien van Slymholtens, *Cryptæ* of *Lacunæ Mucoſæ*. De Schede-inplanting deeſer Pisleideren in de Blaas, belet dat de Pis uit de Blaas niet weder in dezelve kan terug loopen. De Pisleiders hebben hunne Bloedvaten van de met hun gelyk afloopende *Vaſa Spermatica*. De Blaas zelve bewaart de Pis een tyd lang, en is daar toe ook in het byzonder in ſtaat, als voorzien zynde van verſcheide Rokken. De buitenſte is een *Proceſſus* van het Darmſcheil zelve; de andere is de *Tunica Muſcularis*, beſtaande uit lange, cirkelswyſe draaden, die aan den hals der Blaas eene ſluitſpier maaken. De derde is de *Tunica Vaſcularis*, uit Zenuwen, Slag- en Bloedaderen beſtaande, die van

de

www.libtool.com.cn

de *Hypogaſtricæ* en *Iliacæ internæ* afkomen. De inwendige huid is rimpelig en klierig; en met Smeerholtens, *Cryptæ Muceſæ* voorzien, om de andere bekleedſelen voor het bytend Zout en de ſcherpe vogten der Pis te beveiligen. — Om de Blaas niet uit haare plaats te doen wyken, 't welk wel meermaalen gebeurt, en *Herniæ Veſicales* of *Blaasbreuken* veroorzaakt, is dezelve met een *Ligamentum Suſpenſorium* aan den Navel gehegt, aan welke ook twee Slagaderlyke zydelingſche banden der Blaaſe vaſt zyn. Deeſe allen zyn overblyfſels der voormaalige Navelvaten. De beide *Arteriæ Umbilicales* ontſtaan van de *Hypogaſtricæ*; leiden het overige Bloed van het Kind door den Navel, en verdeelen het door haare overige takken in de *Placenta Uterina*. Na de geboorte houdt dit oogmerk der Natuur op; en de Slagaders voeren nu geen Bloed meer, maar blyven aan den Navel vaſt, en worden zydelingſche banden der Blaas. Zoo gaat het ook met den *Urachus*; want het geene men dus noemt, is geen Cylindriſch vat; zelfs de Kwik gaat 'er niet door, en het is onzeker of de Pis van het Kind door eene Pisleiding uit zyne Blaas, in de zoogenaamde *Allantoidea* loope, dan of de Blaas die weinige Pis tot na de geboorte bewaare, daar ze ruim genoeg toe is, en dat nog te meer om dat 'er geen bloed in het Kind komt, dan hetwelke reeds in de Nieren der Moeder is gezuiverd. Men verdeelt wyders de Blaas in haaren grond en hals. Het dringen tot watermaaken, kan door den *Sphincter*, voor eene wyle, welſtaanshalve, opgehouden worden. De drukking der Cirkelswyſe Veſelen in den grond der Blaaſe, en het nalaaten of loslaaten van den *Sphincter*, bevordert het watermaaken, waartoe de driehoekige en twee dwarſſche Spieren medewerken. De Blaas ligt onder de *Muſculi recti* en *Pyramidales*, die iets tot het uitdrukken der Pis medehelpen. By de Vrouwen ligt de *Uterus* onder dezelven. By de Mannen heeft men 'er de *Veſiculæ Seminales* onder, en de *Inteſtinum rectum*. De uitgelaatene *Urina* loopt door de *Uretbra* en door het derdedeel der *Penis*. De watergang der Vrouwen is korter en beſtaat uit een ſponsagtig Ligchaam, voor welks einde, in de *Vulva*, eenige *Cryptæ Mucoſæ* zig bevinden.

UROPYGIUM. Zoo wordt by de gevederde Gedierten genoemd de ſtuit of het einde van den rug, alwaar de ſtaart begint.

UROSCOPIA. De *Pisbekyking*. Zie het Artykel UROMANTIA. By het beſchouwen der Pis heeft men op twee zaaken te letten: ten (1) op de *Conſiſtentia Liquoris*, en ten (2) op deszelfs *Contenta*. Aangaande het eerſte moet men zien of de *Conſiſtentia* der Pis is dik, dun, of middelmaatig; klaar of troe-

www.libtool.com.cn
troebel; als ook of de verw wit, bleek, geel, rood, enz. zy; belangende het tweede, daarby heeft men op drie dingen acht te ſlaan: (1) op den grond; want het *Sedimentum* is, of eene ettermaakende ſtof, of gerotnen bloed, ſtukjens van den Steen, ſcheurbuikagtig gruis, enz. (2) in het midden valt zelden iets aanmerkelyks voor: (3) van boven is, of ſchuim of eene kroon, of een zoutagtig vlies.

UROSCOPIUM VITRUM. Zoo noemt men een *Pisglas* of *Urinaal*, 't welk zeer doorzigtig en van fyn glas moet zyn, om naauwkeurig de gedaante en ſtoffen der Pis te kunnen zien en onderſcheiden.

URPHEDE. Is een Eed, welken de geenen zweeren moeten, die over eene beſchuldigde misdaad gevangen gezet zyn, wederom losgelaaten en by een Banniſſement gevonnisd worden, dat zy zig niet wreeken of wederom in het Land zullen komen.

URSA. (In de *Aſtronomie*) De *Beer*. *Urſa Major*, de groote Beer, is een Noordelyk Sterrebeeld, 't welk het kenbaarſte van allen is, en by ons nooit ondergaat. Als men de Sterren wil leeren kennen, zoo maakt men van dit Geſternte het begin. In 't gemeen worden daartoe 39 Sterren gerekend, onder dewelken 6 van de tweede, 3 van de derde, 12 van de vierde, 9 van de vyfde en 9 van de zesde grootte zig bevinden. De lengte en breedte van dezelve vindt men in HEVELS *Prodr. Aſtron.* p. 306. en in zyn *Firmam Sobieſc. Fig.* D. in prent, en by BAYER in *Uranometria*, Fig. B. — Uit de 7 heldere Sterren, die men daarby vindt, wordt weder in het byzonder een wagen met een' Diſſelboom geformeerd; welk Geſternte ook daarvandaan de WAGEN, *Plauſtrum* genoemd wordt. ARATUS verdicht van dezelve, dat Jupiter den Beer, om die rede, en uit dankbaarheid, onder de Sterrebeelden had geplaatſt, omdat deeſe hem in zyne Jongheid had gevoedt, toen hem *Rhea*, zyne Moeder, moeſt wegleggen, ten einde hem *Saturnus*, zyn Vader, niet zoude opvreeten, gelyk hy de voorige kinderen gedaan had. — Maar HESIODUS, OVIDIUS en anderen meer, geeven voor dat het *Calliſto*, de dogter van *Lycaon* is, welke zig van *Jupiter*, op het *Nonacriſche* Gebergte, had laaten bezwangeren, en daarom, ofte van *Diana*, ofte van *Juno* in een Beer veranderd was. Wanneer haar nu de Jaagers hadden vervolgd, was zy in een' Tempel gevlugt, in denwelken niemant komen mogt. En vermits men haar daarom het leeven wilde beneemen, had zig Jupiter over haar erbarmd en haar in den Hemel genomen. Dit Sterrebeeld wordt ook *Alrukabah*, *Arcturus*, *Arctus Major*, *Calliſto*, *Dubbeh*, *Dubbhelacbar*, *Dubberukabah*, *Elix*, *Erymanthis*, *Helice*, *Lycaonia*, *Mænalis*, *Megiſto*, *Nona-*

www.libtool.com.cn

Nonacrina, *Parrhasis*, *Plaustriqula*, *Plaustrum Majus* en *Septentrio* genoemd. — SCHILLER maakt uit dit Gesternte het Scheepje van Petrus. HARSDÖRFFER één van de twee Beeren, welken den Jongeling opvat, die met den Propheet *Elisa* spottede. De buitenste Ster in den staart, van de tweede grootte, wordt in het byzonder *Cauda Ursæ Majoris*, de staart van den Grooten Beer, in het Arabisch *Alaliath* of ook *Benenath* genoemd. Zyne lengte is, volgens HEVEL, in 't Jaar 1700 ☊ 22°, 39′, 24″, de breedte tegens het noorden 64°, 25′, 7″.

URSA. *Ursa minor*, de kleine Beer. Is mede een Noordelyk Sterrebeeld, 't welk hedendaagsch het naaste by den Noordpool staat. Tot hetzelve worden van sommigen 19 Sterren gerekend, als 2 van de tweede, 1 van de derde, 5 van de vierde, 2 van de vyfde en 9 van de zesde grootte. BAYER integendeel, in zyne *Uranometria*, telt maar één van de zesde grootte, die echter niet zoo wel als de overigen in het oog valt. *Fig.* A. verbeeldt hy dezelve in Prent. Zoo doet ook HEVEL, in *Firmam. Sobiesc*, Fig. A. — ARATUS verdicht van deese Ster hetzelfde als boven van den Grooten Beer gezegd is. Dit Gesternte wordt ook *Plaustrum minus*, de kleine Wagen, maar by de Arabiers *Abtukabah*, of volgens anderen *Eruccabah*, insgelyks *Elheit* genoemd; vermits hetzelve naar een Wagen met een Disselboom zweemt. By sommigen heet hetzelve ook *Cynosura*, insgelyks *Phœnice*, omdat de *Phœniciers* en *Sydoniers* hunne Scheepvaart daarnaar gereguleerd hebben; en eindelyk ook *Septentrio*, waarvan dat geheele gedeelte van het Firmament in het Latyn, zynen naam gekreegen heeft. SCHILLER maakt daaruit den Aards Engel MICHAËL, en HARSDÖRFFER den Beer, gelyk boven gezegd is. De buitenste Ster van de tweede grootte in den staart, die het naaste by den Pool staat, en daarom ook de Polaarster heet, wordt anderstins ook de STAART VAN DEN KLEINEN BEER, *Cauda Ursæ minoris* genaamd.

URSÆ CUSTUS. *Arctophylax*. Zie het Artykel BOOTES.

URSULA. Zie het Artykel CONCHYLIUM. De elfde soort.

URSULYNEN. *Ursuliner Nonnen*. Deesen volgen den Regel van St. Augustyn, en draagen eene zwarte kleeding, benevens eenen zwarten overrok. ANGELA DE BRESSE heeft ze het eerst in Italien, op aanraaden van KAREL BORROMEO, Aartsbisschop van Milaan, gesticht, en Paus GREGORIUS de XIII heeft ze omtrent het jaar 1572 bekragtigd; zynde dezelven vervolgens, naamelyk in het Jaar 1611 naar Frankryk gekomen, alwaar zy in de Steden Parys en Rheims haare Kloosters gesticht hebben, en waarvan zy 'er heden-

daagsch

www.libtool.com.cn
daagſch verſcheide in dat Ryk bezitten. Zy zyn verpligt om de jonge Juffers te leeren en op te voeden.

URSUS. Een Dier. Zie het Artykel BEER.

URTICA. *Urtica Marina. Zee-Netel.* Is een *Zoophyton* of Plantdier der Zee; of een kleine, weeke, waterige Viſch, die zig zeer langſaam beweegt. Het Ligchaam beſtaat uit veele draaden, en als men het aanraakt, verwekt het eene ſteeking en jeukte. even gelyk de *Netel* doet, waarvan ook de naam komt. Het heeft een mond, en *Anus* en Ingewanden. Er is eene ſoort van, die de Natuurkenners, om deszelfs gelykheid met de *Vulva*, *Pudendum Marinum* noemen, die den mond in het midden van het Lyf hebben, en rondom voorzien zyn met fyne tanden, in de gedaante van kleine hoornstjes. Men houdt dezelven voor openende en goed in Buikloopen.

URTICA INERS. Zie het Artykel NETEL.

URTICA ROMANA. Zie het Artykel NETEL.

URTICA URENS. Zie het Artykel NETEL.

URTICATIO. *Purpura Urticata.* De Netelkoorts, is eene korte maar hevige dagelykſche koorts, in welke de huid onder eene groote benaauwdheid, en met veele hitte, zoo rood wordt en opzwelt, als of ze met Netelen geſlagen was. Warme Dranken en goede oppaſſing zyn de beſte middelen tegens dezelve.

URUBITINGA. Dit is eene ſchoone Braſiliaanſche Vogel, die men in den rang der Arenden plaatſt. RUISCH zegt dat hy 'er naar gelykt, en dat hy de grootte van eene Gans van zes maanden heeft. Hy verſchilt van den URUTAURANA, een andere ſoort van Braſiliaanſchen Arend, 1, door zyne bruine en zwarte kleur. 2. Door zyne Arendsoogen. 3. Omdat zyne pooten met geel geſchakeerd zyn. 4. Omdat zynen ſtaart twee kleuren heeft, waarvan het onderſte wit is, tot aan de derde Pen, en het overige zwart; en ten 5 omdat hy geen kuif heeft.

URUCU. *Bixa Americana.* Rokoe, Roukou, Orleaan. Zie de Artykels BIXA, ORLEAAN en ROUKOEBOOM.

URUMA. *Bobora* Is eene ſoort van Meloenen in Braſilien, groot, rond, malſch en dun van Schil Vanbuten is ze vermiljoenverwig, met wit gemengd, maar vanbinnen Saffraangeel en vol korlen. Zy is aangenaam van ſmaak en wordt door de Braſiliaanen met honig, als eene lekkernye gegeeten, en voor zeer goed gehouden.

URUS. Is eene ſoort van grooten wilden Stier of Os, met korte dikke en zwaare hoornen; een dikken en breeden kop, en eene ruwe haairige huid, van eene roodagtige of zwarte kleur

www.libtool.com.cn
kleur. 't Is een wreed en gevaarlyk Dier, in Poolen en Hongaryen, in de Boſſchen zig onthoudende; maar zyn vleeſch is ſmaakelyk. Zyne hoornen worden in Buikloopen dienſtig geacht.

URUTAURANA. Dit is eene ſoort van Braſiliaanſche Arend, wiens Kuif uit vier zwarte vederen beſtaat. De twee middelſten zyn twee vingerbreedten hoog. De zydenwaardſchen zyn veel kleiner. Deeſe Vogel heeft een zwarten bek en geele Pooten; alle de bovenſte Vederen zyn bruin, maar de onderſten zyn witägtig. Alles is met zwarte Vederen geſchakeerd, die ſchubswyſe geſchikt zyn.

USAGE. USANCE. Zie het Artykel Uso.

USCOCHI. USCOQUEN. Is een klein Volk in het Ooſtenryks Croatien. Het beſtaat uit Dalmatiers, die voor de Turkſche Tirannye naar Cliſſa geweeken zyn; maar naderhand toen zy ook van hier verjaagd wierden, hebben zy zig naar Segna, of Zeng en de omliggende plaatſen begeeven; en deeden veele ongelukkige invallen in het Turkſch Croatien; invoege de Rooverye ook nog hedendaagſch hunne beſte handteering is, waarmede zy ook ſomtyds de Chriſtenen nieuverſchoonen. Schoon zy den Roomſchen Godsdienſt toegedaan zyn. Maar volgens hunne gewoontens, zyn ze by Bruiloften en Begraafeniſſen nog zeer Heidenſch, en zy worden in drie ſoorten verdeeld. De *Citadini* zyn te Segna geboren en aldaar gezeeten, wier wooningen van de Vaders op de Zoons erffelyk vallen. De *Stipendiarii* hebben hunne Wedders, en verdeelen zig in vier Compagnien, waarvan ieder een Opperhoofd heeft. De *Avanturieri* zyn Vlugtelingen uit Dalmatien en Turkyen, die zig by de voorgenoemden voegen. Schoon zy onder Ooſtenrykſche beſcherming ſtaan, en in die Ooſtenrykſche Provintien, welken als een Voormuur tegens Turkyen gerekend worden, goede dienſten doen, zoo zyn ze echter niet gehouden, den minſten laſt van Schattingen of inkwartiering te draagen; zelfs gedoogen zy geene Commiſſien die tot onderzoek van hunne handelingen aangeſteld zyn.

USNEA. *Moſch.* Zoo wordt genaamd al het geene, dat in de gedaante van kleine haairen en kleine Veſeltjes aan oude Boomen en natte Steenen groeit; in het byzonder Moſch, groeiende op de Herſſenpan van onthalsde of opgehangen Menſchen. Zie het Artykel Mosch.

USNEA CRANII HUMANI. Zie het Artykel Menschen-Mosch.

USO. *Uſage* of *Uſance.* Is een gemeen Woord, by de Wiſſelbrieven gebruikelyk, en betekent veertiën dagen nazigt, of den tyd, inwelken de Acceptant een Wiſſelbrief, hem gepreſenteerd, betaalen moet. — Diergelyke *Uſo* is verſchillende.

De

www.libtool.com.cn

De gemeenſten in de Duitſche Steden, als Weenen, Kenlen, Frankfort, Straatsburg, Leipzig en Breſlau zyn 14 dagen. In Augsburg en Neurenburg is *Uſo* 15 dagen. Op andere plaatſen wordt *Uſo* voor een' tyd genomen van doorgaands 2 maanden, ook wel eene maand na dato. In Portugal en Italien is *Uſo* op Amſterdam, Antwerpen en Hamburg 2 maanden na dato, en van die Steden naar Portugal en Italien insgelyks. Engeland, Frankryk, Braband en Flaanderen hebben op die wyſe een maand na dato, over en weer. Eene halve *Uſo* zyn gemeenelyk agt dagen na zigt, als ſtiptelyk op den agtſten dag, na dat de Wiſſelbrief gepreſenteerd en geaccepteerd is, moet betaald worden. By voorbeeld: men preſenteert den Wiſſelbrief op Maandag; ingeval hy geaccepteerd wordt, begint men op dingsdag te tellen, en betaalt den naaſtkomende dingsdag ſtiptelyk. *Doppio Uſo* of *deux Uſances*, is tweemaal na dato. By voorbeeld: als Uſo 14 dagen zyn, dan maaken 28 dagen *Doppio Uſo*.

USQUIEPATLI. Dit is een viervoetig Dier van het Landſchap Guatimala in de Ooſt Indiën, 't geen in liſtigheid en doorſleepenheid, naar een Vos gelykt. Volgens den Schryver van het Woordenboek van het Ryk der Dieren, is dit Dier twee Palmen lang. Zyn muil is klein, gelyk mede zyne ooren; zyne nagels zyn krom; zyne huid is ruig en zwart; zyn ſtaart is zeer lang en met wit en zwart gemengd. Het onthoudt zig in de holen tuſſchen de Rotſen, en voedt zig met Kevers, Aardwormen, Hoenders en andere Vogelen, waarvan hy het vleeſch eet, wanneer hy hen betrappen kan. Zyn pis en drek hebben een onverdraaglyken reuk, en bederven alles waarop zy vallen. Men wil dat de lucht die dit Dier van zig geeft, wanneer het vliegt, denzelfden ſtank heeft; en dat de Natuur het geene andere wapenen gegeeven heeft, om zig tegens de Jaagers te verdedigen. Dit Dier ſchynt veel overeenkomſt met den Stinkenden Bunſing van de Kaap de Goede Hoop, en met het Stinkend Dier van Louiſiana te hebben.

USTA. *Ambuſta. Verbrandheid, wonden van het branden.* Al wat Vuur is of de kragt en het vermogen van Vuur heeft, neemt, zoo het de leevende deelen te naby komt en treft, den omloop des bloeds weg en doodt de geraakte deelen, verwekkende tevens *Gangræna* en *Sphacelus*, naarmaate van den Graad der hitte en derzelver duurzaamheid. Diergelyke *Cauſtica* of brandende Stoffen, zyn of *Actualia*, werkelyk vuur, als Busbruid, Blikſem, gloeiende Koolen, door vuur gloeiend gemaakte zaaken, enz. of *Potentialia*, gelyk. *Ol. Vitrioli, Spir. Salis, Spir. Nitri Sap Infernalis, Aq. Fortis, Butyrum Antimonii.* Als zulke of diergelyke ſtoffen, inwendig den Slokdarm of de Maag raaken, dan werken zy hetzelfde uit,

als

www.libtool.com.cn

als werkelyk vuur op onze uitwendige Ledemaaten, en verwekken eene *Grangrena*, waaraan zeer weinig hulp is toe te brengen. Het beſte dat in zulk een geval dient, is ten eerſte veel olie te laaten gebruiken, of Melk met Boter, vette Soupen en wat *Theriaac*, *Diascord* of *Mithridaat* in te geeven, en zoo veel mogelyk is eene verzagtende leevenswyſe en eene verkoelende doorſpoeling voor te ſchryven. Uitwendige verbrandheden worden, naarmaate der omſtandigheden, behandeld. Als ſlegts de opperhuid door den ligſten graad der branding geraakt is, ſcheidt dezelve zig af en wordt door de gemeene Brandzalf, of met *Unguent Althæa* ligtelyk geneeſen. Zulk eene branding wordt dikwils, in zinkingen, Tandpynen, *enz.* met Spaanſche Vliegen, opzettelyk verwekt, om eene afleiding der Vogten te wege te brengen. Als de huid te gelyk met de opperhuid verbrandt, dan wordt de geneeſing moeielyker; en 'er komt Roos, of ontſteeking en Koorts by; of de Inflammatie verandert in eene *Phlegmone*, die in gevalle de vogten bedorven zyn, ligtelyk gangreneus kan worden. Men bedient zig hier van opdroogende middelen; beſtrykende de Kwetſuur met Inkt of met eene *Solutie* van *Vitriool*, en leggende 'er eene *Solutie* van *Lythargyrium* met Aſyn op. Doch men moet deeſe *Adſtringentia* alleenlyk in den beginne gebruiken. Zoo dra de gebrandde huid begint te verſtteren of eene korſt maakt, gebruikt men den verkoelenden *Unguent. Nutritum*, of *ad Ambuſta* uit *Uien Sap*, *Spaanſche Zeep*, *Keuken zout* en *Kweên-Slym* gemaakt. De korſt wordt zagtkens geweekt met *Ol. Lini*, met Dooier van Eyeren, of *Ol. Hyperici*, *Momordic.* &c. In den derden graad der Branding, als ook het Vetvlies geraakt is, moet men handelen als in de *Gangræna*; en by ſterke Verbrandheden, ten eerſte Aderlaaten, om de ontſteeking voor te komen. Als een Lid tot op het been toe verbrandt, acht men de wond even als een *Sphacelus* en behandelt ze op gelyke wyſe.

USTCHIMA. Hiervan ſchryft Wormius, dat het eene Americaanſche Vrugt is, zoo dik als een vinger, met eene ruige huid, en met korte wol omringd.

USTIGO. *Verbranding.* Is eene Scheikundige of Chirurgicale Operatie. De eerſte is eigenlyk eene verbranding tot aſch, *Incineratio* der *Vegetabilia* en *Animalia*, of eene *Calcinatie*, of ook eene *Cæmentatie* of *Cauteriſatie*, als een deel des Ligchaams met een gloeiend Inſtrument gebrandt wordt.

USTILAGO. *Brand in de Graanen.* Is een Misgewas of onkruid in Rogge, Tarwe, Gerſt en Haver.

USTIO. De *Branding.* Zie de Artykels Branden (in de *Chirurgie*) en Brandmiddel.

Plinius ſchryft dat de Geneesheeren te Romen, om hun mis-

www.libtool.com.cn
bruik van Brandmiddelen en andere barbaarſche Geneeswyſen, van ſnyden en kerven, als Menſchenmoorders en ellendige wreedaards, uit de Stad verbannen zyn. Het is ook eene gruwzaame zaak, dat men zonder noodzaake, leevende deelen branden zou. Werkelyke of daadelyke Brandmiddelen zyn thans ook buiten gebruik, en men bedient zig meeſt van *Cauſtica*, in gevallen daar het volſtrektelyk vereiſcht wordt.

USTRINA. Deeſe naam gaven de Romeinen aan de plaats, waar zy by de begraaffeniſſen, de doode Lyken verbrandden.

USTULATIO. De *verzenging*, *verdrooging*, *Rooſtering*, is, dat men eenige Geneesmiddelen op een Yſeren Plaat uitdroogt, opdat derzelver Narcotiſche kragt wegdampe. Alzoo wordt het *Opium*, enz. geroosterd.

USUALIA MEDICAMENTA. Gebruikelyke Geneesmiddelen, zyn die geenen welken ſteeds in de Apotheeken in gereedheid zyn, en tot het dagelykſche gebruik aangehouden worden.

USUCAPTIO. (In de Engelſche Burgerlyke wetten.) De genieting van Goederen, die men, by recht van verſchryving, voor zekere Jaaren in eigendom heeft.

USUFRUC. *Uſusfructus*. Het vrugtgebruik, zyn de Renten, Vrugten of Inkomſten van een Capitaal, Landgoed, enz. welken de geene geniet, dien het Capitaal zelf tot zyne diſpenſatie en gebruik niet in handen gegeeven wordt. Men mag dit goed, waarvan men het vrugtgebruik heeft, niet verminderen of verkoopen. De geene die het vrugtgebruik geniet, wordt *Uſufructuarius* genoemd.

USUN. Dit is eene ſoort van Peruviaanſche Kars, die een zoeten en aangenaamen ſmaak heeft, maar die, gelyk eenige ſoorten van Paddeſtoelen van Provence, de eigenſchap bezit, om aan de Pis eene Bloedkleur te geeven. Deeſe eigenſchap ontruſt die geenen geweldig die daarvan niet bewuſt zyn; maar ten einde van twaalf uuren wordt men dit niet meer gewaar.

USURÆ. Zie het Artykel Woeker.

USURPATEUR. Is de geene die eene Erffenis of een Gebied, een Goed, enz. zoo lang onrechtvaardig bezit, tot dat hem de rechtmaatige Heer of Erfgenaam, uit zyne onrechtmaatige bezitting of *Uſurpatie* verdryft.

USURPEREN. Zig in eenes anderens goed zetten, en hetzelve zig te onrechte aanmaatigen, en den regten Eigenaar zonder billyke reden ontweldigen.

USUS. Gebruik. — Het is niet *in Uſus*, betekent het is niet in gebruik, het is de gewoonte en manier niet.

USUSFRUCTUS. Zie het Artykel Usufruc.

www.libtool.com.cn

UT. Eene Latynſche bewoording, betekenende letterlyk *als* of *gelyk*, meeſt gebruikelyk in het ſtellen van verhoudingen (*Ratio's*) en Proportien.

De Heer *Iſaac* NEWTON beſchryft deszelfs gebruik dus: indien bepaalde quantiteiten van verſchillende ſoorten te ſaamen vergeleeken worden, en een van dezelven gezegd wordt te zyn *Ut*, *gelyk*, eenige andere, direct of omgekeerd, zoo is de meening, dat de eerſte verminderd wordt in dezelfde Ratio als de laatſte: en indien eene van dezelven gezegd wordt te zyn *ut*, *gelyk*, twee of meer anderen directelyk of omgekeerd, zoo is de meening, dat de eerſte vermindert in eene ſaamengeſtelde verhouding van de Ratio's inwelken de anderen verminderd worden. Alsdus: indien A gezegd wordt te zyn *als*, B directelyk, en *als* C directelyk, en *gelyk* D omgekeerd, zoo is de meening, dat ze verminderd is in dezelfde Ratio met $B \times C \times \frac{1}{D}$, dat is, A en $\frac{BC}{D}$ zyn tot malkander in eene gegeeven verhouding.

UTENSILE. Zoo wordt een klein ſtuk huisraad genoemd, voornaamelyk dat tot de Keuken behoort.

UTENSILLA CHYMICA. *Chymicaal gereedſchap.* Dit beſtaat, behalven den Oven, uit veelerlei werktuigen, als Smeltkroeſen, Rooſter, Tangen; Lepels, Yſeren Ringen om de glaſen af te korten, Doorſlag, Doorzygdoeken, Glaſen, Trechters en dergelyken meer.

USTERI COALITUS. De ſaamengroeiing der Baarmoeder, wordt door behulp van een Lancet van malkander geſcheiden.

UTERI DELIRAMENTUM. Zie het Artykel FUROR UTERINUS.

UTERI HUMIDITAS NIMIA. *Eene al te groote Vogtigheid der Baarmoeder.* Zie onder het Artykel BAARMOEDER.

UTERINA. Zoo worden gemeenelyk genoemd alle Geneesmiddelen, welken tegens alle Ziektens der Baarmoeder gebruikt worden. In het byzonder worden maar die geenen daardoor verſtaan die tegens de Moederziekte dienſtig zyn. Zie het Artykel ANTHYSTERICA.

UTERINI. Zoo worden in de Rechten genaamd, Kinderen van eene en dezelfde Moeder, maar van verſcheiden Vaders.

UTERINUS FUROR. Zoo wordt de witte vloed der Vrouwen genaamd.

UTERI PROCIDENTIA. Zie het Artykel PROLAPSUS UTERI.

UTERI SICCITAS NIMIA. *De al te groote droogte der Baarmoeder*, is eene hoofdoorzaak der Onvrugtbaarheid, want de deelen rimpelen niet alleen te ſaam, maar zy verlieſen ook

www.libtool.com.cn
hunne beweeging. Hiertegen moeten *Humectantia* gebruikt worden, als baden van verzagtende Kruiden, gelyk de *Malv. Altb. Branc. Urſin. Chamomill. Mercurial. Parietar. Beta. Atripl. Verbascum*, &c. Als ook *Axung. Canis*, *Anſer. Ol. Amygd dulc. Lilior. alb* &c.

UTERUS. Zie het Artykel BAARMOEDER.

UTIAS. Dit is eene ſoort van Konyn, die de grootte van eene Rot heeft. Men vindt haar in de Weſt-Indien. Men maakt 'er des nagts jagt op, met zig door dat lichtgeevend Inſect te verlichten, waarvan op het Artykel ACUDIA geſprooken is.

UTRECHT. Eene van de VII Provintien der Verëënigde Nederlanden, welke eenen Gedeputeerden in de Vergaadering van de Heeren Staaten-Generaal in 's Gravenhage heeft. Zy grenſt ten Noorden aan de Zuiderzee, ten Weſten aan Holland, ten Ooſten aan Gelderland en ten Zuiden aan de Betuwe. De Staaten van deeſe Provintie, beſtaan uit de Geeſtelykheid, den Adel en de Steden. Voor de Reformatie was dezelve een Aardsbisdom, en de Koning van Frankryk, Lodewyk de XIV zogt hetzelve, in den Jaare 1672, wanneer hy byna het geheele Land overweldigd hadde, wederom op te richten; maar het was alles vergeefs; invoegen de Franſchen in het volgende Jaar het Land en de Stad wederom ruimen moeſten. Zy heeft vyf Steden en ſeventig Dorpen.

UTRECHT. De Hoofdſtad der Provintie van dien naam, ligt aan den ouden Rhyn, is taamelyk groot, welgebouwd, volkryk en met eenen enkelen wal, benevens ene watergragt omringd, hebbende eene Univerſiteit, die in den Jaare 1636 opgericht is, en in het Jaar 1736 haar eerſte Jubelfeeſt plegtig gevierd heeft. Voorts heeft men aldaar ook het Hof van Juſtitie der Provintie, dat uit éénen Preſident, negen Raaden, eenen Theſaurier, en andere Bedienders beſtaat. Men heeft 'er twee Grachten, de eene de Oude en de andere de Nieuwe Gracht genaamd, waarover 36 Steenen Sluiſen of Bruggen liggen. Ook bevinden 'er zig vier Voorſteden, waarin men allerhande Tuinen en Luſthuiſen vindt; en het omliggende Land heeft insgelyks veele Kaſteelen, pragtige Landhuiſen en Dorpen. Deeſe Stad ligt tien mylen van Arnhem, en is beroemd wegens het Utrechtſche Verbond, waarvan onder het Artykel UNIE geſprooken is. — Insgelyks is zy vermaard, wegens het Vreders-Congres, dat aldaar in het Jaar 1712 en 1713, tuſſchen de Miniſters der Hooge Gecellieerden en de Kroon Frankryk gehouden is.

UT-RE-MI-FA-SOL-LA. Dit waren eertyds de gewoone Nooten in de Zangkonſt, zynde door eenen Monnik, GUIDO ARRETINUS. in het Jaar 1028, in gebruik gebragt; doch zy zyn na verloop van eenige Eeuwen wederom afgeſchaft, en in haare plaats

www.libtool.com.cn

plaats zekere Letteren van het Alphabeth, tot benoeming der Nooten verkooren. In de Nederlanden wierden deeſe zeven Syllaben gebruikt: *Bo-ce-di-ga-lo-ma ni.* De gemelde Monnik heeft zyne Syllaben uit een Lied, ter eere van St. Jan den Dooper gemaakt, genomen. Te weeten:

UT *queant* LAxis REſonare *fibris*
MIra, *Baptiſta*, FAmuli *tuorum*
SOLve *polluti* LAbii *reatum*;
Sancte Johannes.

UTRICULARIA LINNÆI. Is de *Lenticularia*. Zie de Artykels LENTICULARIS.

UTRINQUE SERRATA. Is een Kruid, uit de papiljoenswyſe ordening, welkers ſchooten eene byzondere geſtalte hebben, en aan beide zyden getakt zyn als eene Zaag, waarom het ook deeſen naam draagt. LINNÆUS noemt hetzelve *Biſerrula*.

UVÆ CORINTHIACÆ. Zie het Artykel VITIS.

UVÆ PASSÆ. Zoo worden gemeenelyk genoemd alle Roſynen, die niet anders zyn dan door de konſt opgedroogde Wyndruiven, van verſcheide grootte en kleur; doch meeſt zyn ze bruin, zoet van ſmaak, en aangenaam van reuk.

UVA INVERSA ET LUPINA. Zie het Artykel PARIS HERBA.

UVA MARINA. *Zee-Druif.* Is een bloedeloos Zee-Diertje, behoorende tot de ſoorten van Slakken; 't is langwerpig van gedaante, wanſchapen, gantſch bedekt met roode en blaauwe blaasjes, die eenigſints Druiven verbeelden. Zyne beweeging is langſaam. Het heeft twee hoorntjes op het hoofd, gelyk de Slak, en het wordt nu en dan eens op de Oevers der Zee gevonden. Eene andere ſoort van Zeedruif komt voort uit de Eyeren eener Spaanſche Zeekat, die als in een tros byéén zitten, en zwart geverwd zyn, door het vogt dat uit deeſe Zeekat komt. Beide ſoorten zyn, uitwendig gebruikt, van eene ontbindende kragt.

UVA QUERCINA. Zie het Artykel EIKE of EIKENBOOM.

UVA SPINA GROSSULARIA. Zie het Artykel GROSSULARIA.

UVA URSI. *Vaccinia Urſi. Idæa Radix Dioscoridis.* Is eene kleine laage Heeſter, wat naar de Kraakbeſien gelykende, doch met dikker, langwerpiger, rondagtige bladen, bykans gelyk die van den Palmboom; aan beide kanten geſtreept, en van een ſaamentrekkenden, eenigſints bitteren ſmaak; draagende roode troswyſe bloemtjes, van gedaante als Schellerjes. De Beſien zyn rond, zagt en rood, ſaamentrekkende van ſmaak; zy groeien in Spanjen en in andere warme Landen.

UVA VULPINA. Zie het Artykel PARIS HERBA.

UVAPIRUP. Dit is de naam van een zeer ſtekelagtigen Boom in de Weſt-Indien, wiens bladen zeer fraai blaauw, geel en rood door malkander geſchakeerd zyn; draagende eene roode en zeer ſmaakelyke vrugt, gelyk Appelen. Doch deeſe Vrugt wordt alleen in de Regenmaanden afgenomen.

UUR. Betekent een gedeelte van den dag, en in 't gemeen het vierentwintigſte, ſchoon ook ſomtyds het twaalfde. Tot onderſcheid noemt men de eerſte ſoort, daar men den tyd, in welken de Zon zig eenmaal van het Ooſten ten weſten rondom den Aardkloot beweegt, en in 24 gelyke deelen verdeelt, *gelyke Uuren*, *Horas æquales*; de andere ſoort integendeel *ongelyke Uuren*, *Horas Compoſitas Sive inæquales*. De eerſtgemelden zyn by de meeſte Volkeren in gebruik. Dat men echter zoodanige verſchillende benaamingen van de Uuren aantreft, zulks ontſtaat voor het grootſte gedeelte van de manier van tellen. — Dus heeft men *Aſtronomiſche*, *Babyloniſche*, *Europiſche*, *Joodſche*, *Italiaanſche*, *Neurenburgſche* en *Planeeten-Uuren*. Wat voor het overige van de Uuren aanmerkelyk is en geweeten moet worden, insgelyks hoe de eene ſoort in de andere kan veranderd worden, leert WOLFF, in *Elementis Chronol.* C. 1.

UUREN. Zoo heeten in de Marktſcheikunde de verdeelingen van zekere Inſtrumenten, daar deels aan het Groef-Compas, deels ook, daar men in plaats van hetzelve zig in Yſer. Bergwerken van eene ronde ſchyf, welke de UURENSCHYF genoemd wordt, bedient, de daarop beſchreeven Cirkels, in tweemaal 12 deelen verdeelt, en naar gifſing dus bygenaamd zyn, omdat deeſe verdeeling met die overéénkomt, welke men by eenen Aſtronomiſchen dag gebruikt. Zy worden in 't gemeen volgens de manier van het Bergvolk, naar de vier Waereldgeweſten genoemd, en op de volgende wyſe op het Inſtrument geplaatſt, naamelyk: aan de Plaatſen van het Noorden en Zuiden worden 6 uuren aan een iegelyk gegeeven, naamelyk van 12 tot 3, en van 9 tot 12, dewelken alsdan *Middag-* en *Middernagt-Uuren* heeten; insgelyks aan het Ooſten en Weſten elk 6 uuren, als van 3 tot 6 en van 6 tot 9, welken *Orientaalſche* en *Occidentaalſche Uuren* genoemd worden. Men pleeg door de Uuren het ſtryken der Gangen te verklaaren, en in het Marktſcheiden heet het *Uuren afſteeken* zoo veel als aan den dag brengen en in 't vrye Veld opgeeven, werwaarts de gang ſtrykt.

UUREN (STERREKUNDIGE). Zoo worden de Uuren des daags genoemd, als men dezelven niet in de Order, gelyk men in 't gemeene leeven gewoon is, van middernagt 1 tot 12 en weder van 't begin af tot 12 telt, maar dezelven met den

www.libtool.com.cn

den Aſtronomiſt, van 1 uur des middags, in eene rye, tot 24 laat voortgaan. PLINIUS, Lib. II. c. 17. en CENSORINUS DE DIE NATALI. *Cap.* 23. zeggen dat de Arabiers en de oude *Umbri* hun dag, gelyk als de *Aſtronomi* begonnen hebben. Als men voor het overige de eenen met de anderen verwiſſelen wil, zoo is klaar dat, vermits des namiddags de Aſtronomiſchen met de Europæiſchen overéénkomen, en des voormiddags het onderſcheid maar twaalf uuren is, en de Aſtronomiſchen nog tot den voorgaanden dag behooren, men tot het opgegeeven Europœiſch Uur 12 addeeren moet, zoo vindt men het Aſtronomiſch uur van den voorgaanden dag; of men ſubſtraheert 12 van het opgegeeven Aſtronomiſch Uur, zoo blyft het Europœiſche van den daaraanvolgenden dag over.

UUREN-CIRKELS. Zyn twaalf Cirkels die door de beide Waereldpoolen gaan en den Evenaar in 24 gelyke deelen verdeelen. Zy ſtaan dierhalven 15 Graaden van malkander, of tuſſchen twee van dezelven is telkens een Boog van den Evenaar van 15 Graaden begreepen, en de Meridiaan of Middaglinie, daar naamelyk de Zon des middags ſtaat, is de twaalfde Uuren-Cirkel. Dus ſtaat 15 Graaden verder ten Weſten, de eerſte, en nog 15 Graaden verder, dat is 30 Graaden van den Meridiaan, de tweede Uuren-Cirkel, *enz.* Men noemt dezelven met byzondere Naamen, naamelyk *Circulum Horæ Primæ*, *Circulum Horæ Secundæ*, *Circulum Horæ Tertiæ*, of den Cirkel van het eerſte, tweede, derde uur, &c. en gebruikt ze voornaamelyk in de *Gnomonica*, als men den grond van de Zonnen-Uurenwyſers verſtaan wil. Hierdoor begrypt men echter de Uuren-Cirkels van Aſtronomiſche Uuren, die allen malkander gelyk zyn, en van den middag af geteld worden.

UUREN KRUIS. Is een Zonnen-Uurwyſer, in de gedaante van een Kruis, 't welk door zyne eigen ſchaduwe, zonder hulp van eenen Wyſer, de uuren aantoont. Diergelyk een Uurwyſer kan gemakkelyk vervaardigd en in Tuinen gebruikt worden.

UUREN-LINIE. Zoo heet in de *Gnomonica* eene Linie, welke de Schaduw van den wyſer in eenen Zonnen-Uurwyſer op een zeker uur bereiken moet. By de vervaardiging van den Zonnen-Uurwyſer komt het voornaamelyk hierop aan, dat men de Uuren-Linien wel weet te verdeelen.

UUREN-SCHOEN of VOET. *Pes horarius.* Zoo heet het derdedeel der lengte van eenen Slinger, 't welk zyne beweeging in eene Secunde ten einde brengt. HUGENIUS, in zyne *Horologio Oſcillatorio.* P. IV. *Prop.* 25, p. 152, *ſeqq.* heeft de lengte van dezelve eerſt bepaald en ontdekt, dat zig dezelve tot den Paryſſchen voet verhoude als 864 tot 881.

www.libtool.com.cn

Hy ſchat naamelyk de lengte van den Slinger drie Paryſſche voeten, agt en eene halve Linie. Hoe deszelfs lengte gevonden wordt, vindt men aangeweeſen in WOLFFS *Elementa Mechanic.* § 323.

UUREN-STAF. Zoo wordt die genoemd, waarop een Zonnen-Uurwyſer getekend is, of welken men als een Zonnen-Uurwyſer gebruiken kan.

UUREN-WYZER of UURWYZER. Is een Inſtrument, in de gedaante van een ronde ſchyf, op welkers eenen kant de lengte van dag en nagt, in eene iegelyke plaats gekend wordt. Op den anderen kant integendeel zyn de Cirkels beſchreeven, die men zig aan den Hemelskloot verbeeldt, nevens anderen die tot kennis van de Uuren dienen. Van dit Inſtrument en deszelfs gebruik heeft *Johannes* PADUANIUS een byzonder Boek geſchreeven.

UURWERK. Deeſen zyn drieërlei, als Stads-uurwerk. Kamer-Horologie en Zak-Horologie. De eerſte ſoort hangt in de Torens, als eene gemeene Stads-klok, welke ieder uur door zekere ſlagen te kennen geeft, hoe laat het is. Somwylen hoort men vooraf ook de vier- kwartier- uurs ſlaan, daartoe geſchikt om de Menſchen ter opmerking te bereiden. Behalven dat de konſtige hand van eenen Horologiemaaker allerlei Inventien, als een kraaiende Haan, de Dood met een Sikkel, eene Proceſſie der twaalf Apoſtelen, de tyd ſlaande op de Uurklok; voorts op de Wyſer-Plaat de verandering van de Maan, de Loop der Planeeten en andere Aſtronomiſche Obſervatien, weet te brengen. Kamer-Horologien, zyn of hangende of ſtaande, of beide te ſaamen, die op dezelfde wyſe, gelyk de Torenklokken, gemeenelyk door Gewigt en Tegengewigt, maar ſomtyds ook door eene Veer gedreeven worden. De Zak-Horologien zyn van veelerlei ſoorten, onder welken de Engelſchen, voornaamelyk de zoogenaamde Repetitie-Horologien; ook die, op welken niet alleen de Minuten, maar ook de verandering van de Maan, de Op- en- ondergang der Zon, de dag der Maand, enz. gezien worden, voor de beſten worden gehouden. Men heeft by dezelven aan te merken deeſe navolgende deelen of ſtukken.

1. De Plaaten.
2. Pylaaren. Dit ſaamengenomen, wordt de *ſtelling* genaamd.
3. Snekrad en Snek.
4. Minuut-Rad.
5. Ton of Trommel.
6. Kruisrad.
7. Kroonrad.
8. Schakelrad.
9. Slinger of Balans.
10. Kloof.
11. Verſchuiving.
12. Valſche Plaat.
13. Wy-

www.libtool.com.cn

13. Wyſer Raderen.
14. Wyſer-Plaat.
15. Wyſer.
16. Binnenkas.
17. Buitenkas.
18. In de Ton eene Veer.
19. Onder de Ton eene Schroef zonder end.
20. Om de Snek een Ketting.
21. In de Ton een As.
22. Onder de Ton een Rad voor de Schroef zonder end, om de Veer op te zetten.
23. In de verſchuiving een Rad en een Plaatje, om het te verzetten, als het Horologie niet wel gaat.
24. Verſcheiden Schroeven, grooten en kleinen.
25. Een veertje voor de Stuiting.
26. Patans.
27. Contre-Patans.
28. Stuiting.
29. Spil.
30. Slinger-Veer.
31. Sluit-Veer.
32. Alle Spillen daar tanden in zyn, worden Rondſels genaamd.

UURWERKMAAKER. Horologiemaaker. Deeſen worden in grooten en kleinen onderſcheiden. Beide zyn wel Konſtenaaren, doch moeten in de Ryksſteden Augsburg, Neurenburg en Ulm zekere Ordonnantien in acht neemen, en tot een proefſtuk hunner bekwaamheid, als ze Meeſters willen worden, verſcheide ſoorten van Horologien opgeeven. Doch een Zoon van een Horologiemaaker heeft de vryheid om een van deeſe ſoorten te verkieſen. Hun worden agt maanden gegeeven, om zoodanig een Meeſterſtuk te voltooien. Maar deeſe Horologien zyn of ſlaande of maar wyſende, of ook te gelyk Wekkers. Hiertoe behooren ook de Ringhorologien, zoo klein, dat ze in een Ring, in plaats van een Diamant kunnen gezet worden, en die nogtans volkomenlyk met Raderen voorzien zyn. Voorts moeten hiertoe gebragt worden, de zoogenaamde Beeldhorologien, die of in de gedaante van verſcheide Dieren zyn gemaakt, en aanwelken de Onruſt gemeenelyk dus gemaakt is, dat deszelfs beweeging de oogen der Dieren beweegt, en ze dus als leevendig vertoont. Of daar worden op het Horologie zekere Beelden van Dieren vertoond, en die zig telkens voor het ſlaan der Klok zeer konſtig beweegen, of een Muſikaal geluid, als van eene Pyp, Baſuin, *enz.* maaken. Daar zyn ook zekere Horologien, die een gereguleerde Almanak, voornaamelyk ook Feeſtdagen, nevens den Loop der Zon, het waſſen en afneemen der Maan, de zoogenaamde Italiaanſche Uuren, Minuten en Seconden aanwyſen. En om de beweeging det Horologien dies te rigtiger te hebben, heeft men, zoo in groote als in kleine, de Slingers gebragt. Alle deeſe Uurwerken nu, moeten of door den Staalen Veer, of door han-

www.libtool.com.cn
nuttig in Borſtkwaalen, afdryvende en van uitmuntende kragten in verſcheide Ziektens. By eene Peſt te Marſeille heeft men dezelve gebruikt om die Ziekte te geneeſen. Men gaf aan de Zieken het Sap dat uit een Ajuin gedrukt was, nadat men 'er het hart had uitgedaan, in welkers plaats men een weinig Theriakel gedaan had, en vervolgens in een Oven gebraaden. De Zieke die dit ingenomen had, zweette ſterk en was geneeſen. Op de Peſtbuil leide men eene diergelyke Ajuin. — Men wil dat een geſtooten Ajuin, met honig en Zout beſproeid, een uitmuntend Geneesmiddel is voor de beeten der dolle honden. In derzelver Sap een vlokje kattoen geweekt, en in de ooren geſtooken, neemt de ruiſſingen weg.

Het Bieslook heeft ten naaſtenby dezelfde kragten en eigenſchappen als de Uyen. Zy verſchillen van malkander in grootte, maar derzelver Bloemen zyn overeenkomſtig, en derzelver aankweeking is dezelfde.

De Uyen worden alleen van Zaad aangekweekt. Zy beminnen eene welbearbeidde Aarde. Wanneer zy groot is en niet meer opſchiet, vertreed men de ſcheuten met de voet, waar door de Bollen ſchooner worden.

UZA. De Broeder van *Abio*, die met denzelven gelaſt wierd om den Wagen te geleiden, waarop de Verbonds-Arke gezet was, wanneer David dezelve uit het Huis van ABIMADAB opvoerde, om de Arke naar Jeruſalem te brengen.

V. De

www.libtool.com.cn

V.

V. De éénentwintigſte Letter van het Alphabeth, van welker betekenis wy op de Letter U reeds geſprooken hebben.

VAANDELS, ZWAARDEN *en andere Wapenen inwyën.* Om dit te doen, worden dezelven in de Roomſche Kerk met Wywater beſprengd, en zekeren Zegen daarover uitgeſprooken, opdat de geenen die ze draagen, daardoor zegepraalende zouden worden.

VAANDEL ZWAAIEN. Is de eerbewyſing van den Vaandrig, die hy in Parade aan hooge Perſonaadjen doet; zynde de manier van het Vaandel zwaaien afkomſtig van de Ridderlyke Konſt-oeffeningen.

VAANDRAAGER. Is een Onder-Officier, die op den Marſch zyne plaats agter den Vaandrig heeft, en gemeenelyk voor denzelven het Vaandeel draagt. Hy heeft ook het opzigt over de Zieken; bezoekt dezelven, en zyn Geweer is een Snaphaan.

VAANDRIG. Is de derde en onderſte Officier by eene Compagnie te voet, die by afweeſigheid van Kapitein en Luitenant commandeert. Hy bezoekt de Zieken, en ontvangt van de Sergeanten het woord. Zyn wagtpoſt is by den Hoofdman op de hoofdwagt. Wanneer hy het Vaandel niet voert, dan draagt hy eene halve Piek; maar in eenen Slag is hy verpligt, op lyfſtraffe, zyn Vaandel niet te verlaaten.

VAANJONKER. Is de geene die den Standaart by de Ruiterye voert, en het Vaandel by de Dragonders op den Marſch draagt. Hy volgt op den Wagtmeeſter, en wordt by de Keur-Saxiſche Regimenten, ook Sous-Cornet genaamd.

VAANLEEN. Zoo worden de Leenen genaamd, die de Waereldlyke onmiddelbaare Standen in het Roomſche Ryk bezitten, en die voor deeſen van den Keiſer, door middel van een Vaandel ter leen gegeeven wierden. Hedendaagſch geſchiedt de beleening van alle hooge Ryksſtanden, door een bloot Zwaard, 't welk de Keiſer, op den Throon zittende, na de afgelegde Leenhulde, in de hand neemt, en aan de Leenmannen reikt, en hun den knop daarvan te kuſſen geeft.

VAAN VAN MAHOMED. Zie het Artykel MAHOMETS VENDEL of STANDAARD.

VAANZWENKEN. Dit is eene Oeffening, die oudtyds in openbaare optogten en Parades, nevens andere plegtigheden in zwang ging; in het byzonder by Stormloopen en Schermutſelen; hoewel deeſe gewoonte tegenswoordig zeer in onbruik gekomen is; behalven dat het nog wel by optogten der Burgerye geſchiedt, en op ſommige Schermſchoolen geleerd wordt.

www.libtool.com.cn

VAAREN. Eene Plant. Zie het Artykel FILIX.

VAARTEN. Zoo worden die Ladders genaamd, langs welken de Berglieden op- en afklimmen en daarby de diepte der Groeven afmeeten; gelyk ze *Vaaren* in de Groeven nederklimmen noemen. Het is aanmerkelyk dat ze hunne Ladders niet alleen *Vaarten* noemen, maar ook dus willen noemen; zeggende: „ De Villers hebben Ladders, maar wy lieden hebben „ *Vaarten.*" Men onderſcheidt ze in gantſche, die 12. en in halve, die 6 ellen lang zyn.

VAARTUIGEN. Zyn allerlei Scheepen, die tot het overvoeren van Menſchen en Goederen, op de Zee en Rivieren gebruikt worden.

VAAR-ZETEL. Is eene zoodanige Machine, waarmede een Perſoon zeer gemakkelyk uit de eene verdieping in de andere kan komen, zonder de gewoone Trappen op- en af te klimmen; welker uitvinding aan wylen den vermaarden Profeſſor *Matbemat.* te Jena, ERHARD WEIGEL toegeſchreeven wordt. — Dezelve beſtaat in eenen Stoel, die dus gemaakt is, dat hy door een Tegengewigt, in eene holte of inſnyding van den wandt, van omtrent drie voeten beweeglyk is, met denwelken men zigzelve naarboven en beneden kan trekken, of door anderen kan getrokken worden. Vermits nu by deeſe Machine het Tegengewigt zoodanig zwaar moet weeſen, dat hetzelve, of in 't geheel naar eene middelmaatige zwaarte van een Menſch, of in het byzonder naar die van een zeker Perſoon geſchikt zy, zoo volgt hieruit, dat wanneer zig iemant daarop zet, die veel zwaaret is dan het Tegengewigt, dezelve ook veelmeer kragts moet aanwenden, om zig naarboven te trekken: daar integendeel een ligt menſch, voornaamelyk by de afloſſing van den Stoel, wegens het groote overwigt, gemakkelyk ſchade bekomen kan, 't welk van den anderen kant een zwaar Perſoon in het afvaaren te dugten heeft. Niettegenſtaande nu WEIGEL deeſe Machine op verſcheide plaatſen heeft opgeriebt, zoo vindt men egter geene byzondere beſchryving daarvan, behalven het geene L. C. STURM, in zynen *Prodromo Architecturæ Goldmannianæ.* Tab. VII. en LEUPOLD in *Theatro Machinario. Cap.* XII daarvan melden, alwaar ook de eene en andere verbeteringen verklaard worden.

VAAS. VAASEN, *Vaſes.* Zyn ouderwetſche of *antique*, met of zonder dekſel en handvatſels, konſtig gebeeldde of in Steen gehouwen, groote Vaten, Potten, Kroeſen, Kannen, &c. in de gedaante van de oude Offerhanden Vaatwerken. Zy worden uit Metaal of Lood vervaardigd, of uit Marmer gehouwen; insgelyks ook van Gips of Pleiſterkalk toebereidt, en meeſtendeels rondom met nedrig verheeven Beeldwerk ver-

cierd

www.liktool.com.cn

cierd. Men gebruikt dezelven als eene By-Cieraadje in Tuinen, alsmede op Leuningen en Altaren of Zonnendaken. Hunne eigenlyke gedaante kan men uit SERLII, *Vaſenboek*, en nog beter uit HERONS FIGUREN leeren kennen. Ook zyn de Marmeren Vaaswerken van den Tuin te Verſailles in prent verbeeldt. aan dewelken men de Antiquiteit zeer wel nagebootſt vindt. In den Tuin op het Loo zyn mede vyf groote Vaſen van wit Marmer, die wel de gedaante van de Ouden niet ten eenemaale bykomſen, maar echter dezelven in arbeid en uitvinding, niet veel behoeven te wyken, welken hier in Holland op koperen Plaaten zyn gegraveerd. De beſte ſtof tot dezelven is wit Marmer of Albaſt; echter vindt men ook eenigen uit Metaal gegooten. Maar als men niet te veel geld wil beſteeden, kan men ook fraaie Vaaſen uit Lood gieten, en met Aderen, of als wit Albaſt verwen, ofte eindelyk ook uit fynen Zand of Bikſteen vervaardigen.

VACANTIE. Zoo wordt by de Vierſchaaren genoemd, die tyd of dagen, inwelken geene Rechtspleeging geſchiedt, en niet gepleit wordt.

VACCA. De *Koe*. Zie het Artykel KOE.

VACCARIA. Dit Kruid heeft ronde, gladde en knoppige Stengels, van omtrent 6 voet in de hoogte. By ieder knop of Lid groeien twee langwerpige bleekgroene bladen; en boven op de Stengelen vertoont zig een kleine roode Bloem, komende uit een klein rond knopje, en inwelke naderhand een zwart Zaad gevonden wordt. Het groeit op de beploegde en onbeploegde Velden, en bloeit den gantſchen Zomer door.

VACCINIUM. *Vitis Idæa*. Heidelbeſſen. Is een Struik of Heeſter, met eenbladige regelmaatige Bloemen, die, wegens haare gedaante, door KNAUTH, *Urceolares* of kruiswyſe geheeten worden. De beſſen zyn rood of wit, doch de laatſte ſoort is zeldſaam. Die met de roode Beſſen hebben opene Bloemen, tot onderſcheiding van de eerſten.

VACOS. Dit is eene ſoort van kleine Mier, van het Eiland Ceylon, waarvan de ſoort zeer menigvuldig is; maar zy hebben eene middelmaatige grootte. Haar ligchaam is wit en haar kop rood. Zy verſlinden alles wat zy ontmoeten. Zy eeten de huiscieraadjen, het Stroo waarmede de Huiſen bedekt zyn, en in één woord alles, uitgezonderd hout en ſteen. Men durft niets in een Huis laaten, 't geene niet bewoond wordt. Zy klimmen langs de Muuren op, en vormen zig Gewelven van Aarde, die zy langs de geheele lengte van haaren weg voort doen loopen, tot welk eene hoogte zy ook mogen opſtygen. Zoo deeſe Gallerye op eene plaats afbreekt, zoo keeren zy terug om haar werk te herſtellen, en vervolgen haaren weg na deeſen arbeid. De Inwooners ontdekken

ligte-

ligtelyk, door de verſchyning van deeſe Gewelven, haare aannadering, en zy zyn genoodzaakt om geſtadige voorzorgen tegens haar te gebruiken, om haar af te keeren en te verdelgen. Op de plaatſen alwaar men geene Huiſen heeft, vormen zy kleine Bergjes van aarde, die vier of zes voeten hoog en zoo ſterk zyn dat men hen bezwaarlyk zelfs met Breekyſers, ſlechten kan. Deeſe kleine hutten, die men *Homboſes* noemt, zyn uit Gewelven of Galleryen ſaamengeſteld, en van eene fyne aarde gebouwd, waarvan de Cingaleeſen zig bedienen om Afgoden te vervaardigen.

De *Vacos* vermenigvuldigen zeer ſterk, maar zy ſterven mede met geheele hoopen. Wanneer zy vleugels verkreegen hebben, zoo vliegen zy in eene zoo groote menigte weſtwaarts aan, dat zy wolken vormen die de Zon bedekken. Zy verheffen zig zoo hoog dat men ze uit het gezigt verlieſt, en zy vliegen zoo lang tot dat zy uitgeput zyn en dood ter nedervallen. De laate trekvogels maaken 'er hun voedſel van. De Hoenderen van dit Eiland eeten deeſe Mieren liever dan Ryſt, en zyn 'er zelfs gretiger na dan naar de andere Mieren, van welken men eene groote menigte ſoorten op het Eiland Ceylon heeft. Men heeft 'erzeer boosaartigen en die geweldig byten wanneer men ze tergt. Zy doen tochten, in aanmerkelyke Benden, zonder dat men 'er den bepaalden tyd van weet.

VACUATIO. Zie het Artykel EVACUATIO.

VACUI DIES. Zoo worden die dagen genaamd, op welken gemeenelyk eene kwaade verwiſſeling der Krankheden geſchiedt.

VACUNA. Eene Godheid die door de Romeinen aangebeeden wierd, voornaamelyk door de Landlieden. Men offerde haar Offerhanden, voornaamelyk ten tyde wanneer den arbeid geëindigigd was.

VACUUM. Dus noemt men allerlei ruimte in de Natuur, die met geenerlei Ligchaam of Stoffe, zelfs niet met de fynſte lucht vervuld is. Zoodanig een *Vacuum* wordt van *Carteſius* en anderen, volſtrektelyk ontkend, en als onmogelyk gehouden; doch van NEWTON, en die hem volgen, kragtig beweerd. Men pleeg het te onderſcheiden in een *Vacuum Diſſeminatum*, dat men ſtelt te zyn in de *Pori* en de fyne ruimtens van alle vaſte en vloeibaare Ligchaamen; en in een *Vacuum Coacervatum*, dat men zig aldaar begint in te beelden, alwaar de waereld met alle Ligchaamelyke en Stoffelyke dingen ophoudt. Dit groote Ruim wordt van ſommigen voor oneindig, onvergangkelyk, *enz*, gehouden.

Het *Vacuum* is dan eene luchtledige ruimte, uit welke, door de *Antlia pneumatica*, 't vloeiende deel der Lucht weggenomen of uitgepompt wordt; zoo dat een Veertje even ras op

den

www.libtool.com.cn
den grond valt als een ſtuk geld; en men den Slag der Klokken niet kan hooren; noch dat 'er eenig leevend Dier in dezelve kan blyven leeven.

VADEM. *Vadm.* Is eene Maat die men tot het meeten van de Zee en Rivieren gebruikt, zynde de lengte van twee uitgeſtrekte armen.

VADE MECUM of VENI-MECUM. Een Latynſche bewoording, die in het Engelſch gebruikt wordt, om eene zaak uit te drukken die zeer gemeenzaam en gezogt is, en die ons gemeenelyk tot zig trekt; veeltyds toegepaſt op een begunſtigd Boek.

VADES. Te Romen in de beſchuldigingen die op eene doodſtraffe uitliepen, vraagde de Magiſtraat aan den Beſchuldigden een Borg die perſoonelyk verpligt was om hem te vertegenwoordigen. En dit was het geene men *Vades* noemde.

VAERS. Dit wordt gezegd van iets dat in Dichtmaat is opgeſteld, integenſtelling van Proſa of ondicht.

VAGABOND. Een Perſoon die doolende omzwerft en nergens eene blyvende plaats heeft; ook daarom voor alle Geregten, daar dezelve gevonden wordt, aanſpreekelyk is.

VAGANTES SCHOLASTICI. Waren voor honderd en meer Jaaren eene ſoort van ondeugende Studenten, die ten platten Lande omzwerfden, byna gelyk de Heidens, en zig beroemden de Toverkunſt te verſtaan; maar die inderdaad de Boeren en onnoſele Menſchen, door hunne ſtreeken, bedroogen en veele Boevenſtukken aangericht hebben.

VAGEVUUR. Hetzelve was voor zes of zeven honderd Jaaren niet bekend in de Roomſche Kerk, doch is door de Bygeloovigheid, in het Weſten in zwang gebragt, ſchoon de Grieken hetzelve niet hebben aangenomen. 't Is, volgens het gevoelen der Roomſchgezinden, eene plaats digt by de Hel, voor die geenen, welken in hun leeven, vanwegens hunne Zonden, nog niet genoeg gezuiverd en getuchtigd zyn, en alzoo in het Vagevuur de agterſtallige pynigingen moeten ondergaan, tot dat de nog in het leeven zynde Menſchen, hun met veele Zielmiſſen te hulp komen, en hen van deeſe kwaal verloſſen.

VAGINA. De *Schede.* (In de *Anatomie*) Men geeft deeſen naam aan eene vliesagtige Buis, dewelke zig tuſſchen den regten Darm en de Schagt, van de Vrouwelykheid af, tot aan den mond der Baarmoeder (doorgaands binnenmond by ons, en by de Franſchen *muſeau de tanche*, Zeeltesnuit, genaamd) uitſtrekt. Haare lengte en breedte verſchillen. Zy is doorgaands vier of vyf vinger breedtens lang, zoo dat haar bodem met den middelſten vinger kan gevoeld worden. Daar worden nogtans Vrouwen gevonden, waarin zy langer is. Zy is in

www.libtool.com.cn

het midden omtrent anderhalven duim breed. Haar begin is veel naauwer, en wordt beſchermd, door een kringagtig vlies, dat in het midden doorboord is, by de eerſte omhelzingen aan ſtuk ſcheurt, en waarvan de overblyfſels de mirtvormige knobbeltjes maaken. De ruimte der Schede verandert veel door het geſtadig byliggen des Mans, en vooral door de verloſſing. Haare breedte is veel aanmerkelyker, en derzelver lengte is gemeenelyk zeer verminderd; het geene maakt dat men by de Vrouwen, die reeds gebaard hebben, den mond der Baarmoeder gemakkelyk voelt.

De Ontleedkundigen zeggen doorgaands dat deeſe Buis is ſaamengeſteld uit eene Spinsweb, welke verſterkt is door een Celagtig Weefſel, hetwelke eene vlegting, die door een groot getal bloedvaten gemaakt is, ondersteunt. Men vindt aan haare inwendige Oppervlakte, Zenuwtepeltjes, die haar zeer gevoelig maaken. Men vindt 'er ook een groot getal dwarſſe Rimpels, die door de plooien des inwendigen vlies gemaakt zyn. De rimpels van het vooriſte gedeelte, worden op de zyde met die van het agterdeel gevonden, en maaken hier ter plaatſe eene ſoort van Naad of *Raphe*, die zig langs de Schede, lings en regts uitſtrekt. Deeſe Rimpels zyn zeer aanmerkelyk in de Jeugd, vooral in Meisjes, die zig eerlyk gedraagen. Zy verminderen integendeel by die welken zulks niet doen, en gaan, na verſcheide maalen gebaard te hebben, geheel weg. Het gebruik deeſer Rimpels is, zegt men, het vermaak des huwelyks, door haare wryving op den Aker, te vermeêrderen, en om deeſe reden worden zy in grootere menigte aan de bovenſte oppervlakte gevonden, dan aan die, welke naby den Endeldarm is. Men vindt onder het eerſte Vlies, waarvan de Rimpels afkomſtig zyn, en het welke wit, zenuwagtig, Spongieus en doorzaaid is met een Weefſel Bloedvaten, een groot getal Kliertjes, dewelken het doordringen met kleine Buisjes, en in de Schede een welagtig vogt, dat ter glibberig maaking geſchikt is, uitſtorten.

Onder dit eerſte Vlies wordt 'er een tweede, dat hier door het Celagtig Weefſel vaſt is, gevonden. Het is ſaamengeſteld uit Spierveſelen, waarvan eenigen kringswyſe, en anderen langwerpig zyn, 't welk deeſe Buis bekwaam maakt om zig in te krimpen en te verkorten. Dit tweede Vlies is bedekt met een derde, dat door eene verdubbeling van den Penszak verſchaft wordt, en ook aan de Blaas, aan de Baarmoeder, en aan den Endeldarm gemeen is.

De Schede is zeer vaſt aan den Endeldarm, en de dikte haarer wanden is hier ter plaatſe niet heel aanmerkelyk. Zy is ook met de Schacht en met de Blaas veréénigd.

www.libtool.com.cn

VAGINA UTERI. *Uterus Matrix.* Zie het Artykel BAARMOEDER.

VAHANWIEZ. Is de opperſte Staats-Secretaris van den Koning van Perſien.

VAHAZ. Is een Boomtje op Madagascar, wiens wortel een baſt maakt, welk, als ze met Loog van zyne eigen Aſſche gekookt wordt, zyden en wollen Stoffen vuurrood, maar als 'er Citroenſap onder gemengd wordt, fraai geel verwt.

VAIR. (In de *Wapenkunde.*) Een Veld in een Wapenſchild, dat met kleine Klokjes van twee kleuren geſchakeerd is, naamelyk Zilver en Aſuur, gelykende eene duitſche U of een bierglas. Zie PLAAT CCLXIV. *Fig.* 4.

VAIRY CUPPY. (In de Wapenkunde). Een Veld van een Wapen Schild, dat met Hamers of Hoofden van Krukken geſchakeerd is. Zie Plaat CCLXIV. *Fig.* 5.

VAISSEAU PAVILLON. Zie het Artykel VLAGSCHIP.

VAL. Zoo heet de afwyking van den Aardbodem van de ſchynbaare Horizontaal-Linie. Deeſe Val kan beſt verdeeld worden in den Natuurlyken en Konſtigen. Vermits men den Aardkloot zonder twyffel doorgaands voor rond houdt, maar de ſchynbaare Horizontaal-Linie, eene regte Linie AB, PLAAT CCLXIV. *Fig.* 6. is, welke met de *Radio* van den Aardkloot AC, eenen regten hoek maakt, volgens EUCLIDES, *Elementi* III. *Prop.* 16. Zoo kan het niet anders weeſen, of de eigenlyke vlakte van den Aardkloot, moet in eenen grooten afſtand, zeer aanmerkelyk van de Horizontaale Linie afwyken. Daarenboven is ook de gemelde vlakte van den Aardkloot dusdanig geſteld, dat zy aan en voor zigzelve, dan eens hooger, dan laager wordt, en dus moeten deeſe Afwykingen den natuurlyken Val genoemd worden. De Konſtige Val integendeel is die, welke, behalven en boven den natuurlyken, tot zeker oogmerk, naar vereiſch der omſtandigheden in 't byzonder toebereidt wordt. Hoe de eigenſchap van het eerſte onderzogt moet worden, zulks wordt onder het Woord WATER-WEEGEN behoorlyk verklaard. In het byzonder heeft PICCARD, wiens Manuscript van het Water-weegen, na zynen dood, door DE LA HIRE, met eenige aanmerkingen, te Parys uitgegeeven is, het verſchil van deeſen Val, in zekere diſtantien, tot op 4000 Roeden, volgens de Paryſche Maat, in eene Tafel voorgeſteld, waaruit men zien kan, dat de natuurlyke Val, in de gemelde diſtantie, nogtans 14$\frac{1}{2}$ voet uitmaakt. Dit in de Franſche Taale uitgegeeven Tractaat, heeft L. C. STURM by zyn Tractaat van het *Nivelleeren* of *Waterpaſſen* gevoegd, alwaar ook de gemelde Tafel te vinden is. Deeſe natuurlyke Val van den Aardbodem, dient tot den gemeenen Loop van de Rivieren, en tot de beweeging van het water. Door den

www.libtool.com.cn

Konſtigen Val integendeel, kan hetzelve ook tot ſpringen gebragt worden. Maar op welk eene wyſe zulks geſchiedt, wordt in 't gemeen in de *Hydraulica* aangetoond.

VALANTIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Polygamia monœcia* Klaſſe der Planten, waarvan de *Corolla* éénbladig is, maar nogtans in drie of vier deelen verdeeld; de *Stamina* zyn of drie of vier; het *Pericarpium* is taai en ſaamengedrukt, en bevat een enkel klootvormig Zaad.

VALANTZE. Zie het Artykel LAUWINEN.

VALBOOMEN. *Orgues.* Deeſen beſtaan, PLAAT CCLXV, *Fig.* 3. uit groote Balken, wier punten vanonder met yſer beſlagen zyn, die door een' Dwarsbalk gaan, welke dezelven in eene gelyke wydte en order houdt. Eene iegelyke van dezelven hangt nogtans aan een byzonderen ketting, en zy dienen gelyk de Val-tralien, tot het ſluiten van de Poorten, en kunnen, door middel van een Trek-As naar beneden gelaaten worden. Men noemt diergelyken boom, wegens zyne uiterlyke gedaante, ook wel een Orgel. Zy zyn beter dan de Valtralien, vermits men door eenen enkelen ſterken boom, die, by voorbeeld, onder de laatſtgemelde eenigſints ſcheef geſteld wordt, verhinderen kan, dat dezelven niet op den grond vallen.

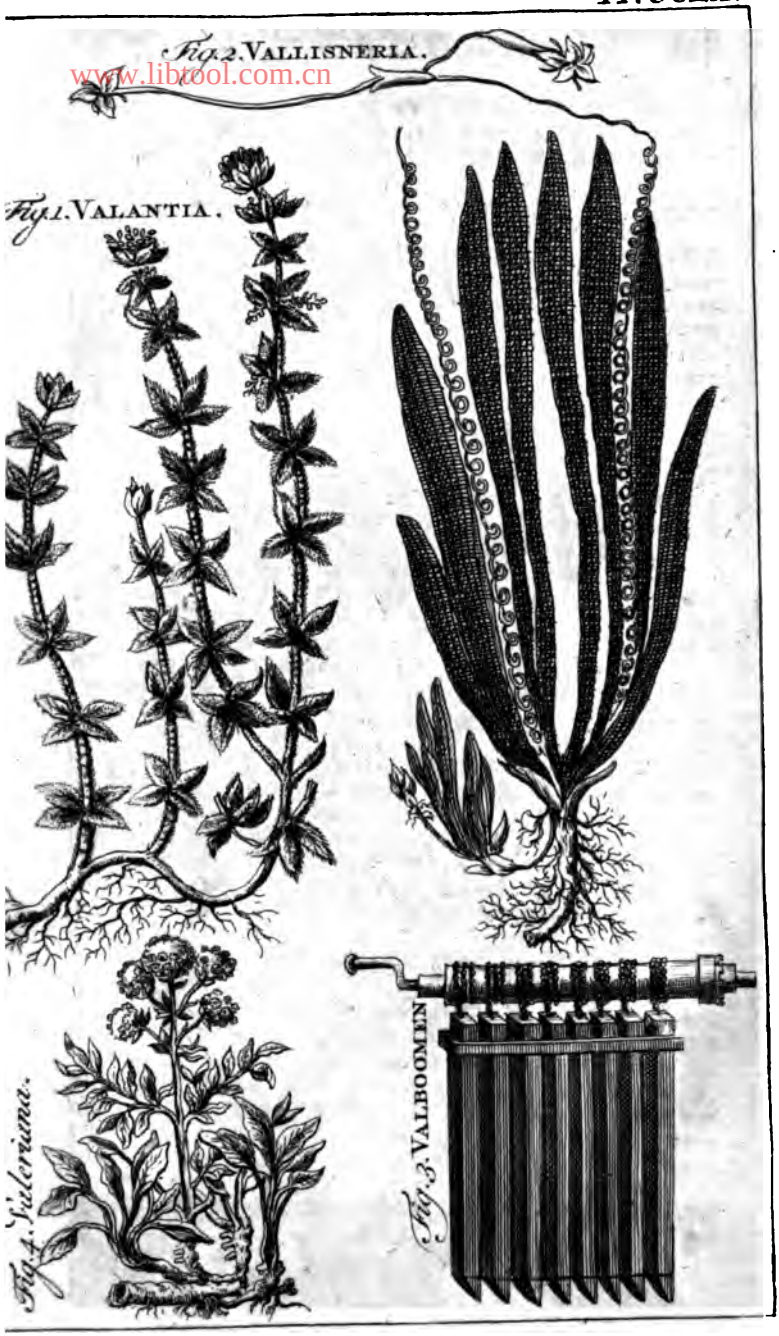
VALEI *Dal.* Men geeft deeſen naam aan eene uitgeſtrektheid van grond, die tuſſchen twee tegens elkander overſtaande Ketens van Bergen gelegen is. De Heer de BUFFON vermoedt dat de Valleien voormaals de Kanaalen van de Stroomen der Zee geweeſt zyn, die haar langſaamerhand uitgehold hebben, gelyk de Rivieren haare beddingen in de Landen uitgehold hebben. Zy zyn thans de beddingen van onze Rivieren. De Rivieren doen gemakkelyk het midden van de groote Valleien onderſcheiden, voorál wanneer de beide Ketenen Bergen, gelyk in hoogte en helling zyn; anders vloeit de Rivier naar de zyde van den ſteilſten heuvel. Men geeft den naam van *Valeitjes* aan de Vlaktens die met Bergjes of Heuveltjes omringd zyn.

VALEI (HEILIGE). Volgens de Poëeten. is de ruimte van de Valei, waar de Rivier Permeſſes en de Fonteine van Hippocrene vloeien, en waar het Paard Pegaſus weidt. Deeſe Valei is aan de Zanggodinnen toegewydt.

VALENTIA. Eene Godin die door de eerſte Bewooners van Italien aangebeden wierd. 't Was ook de eerſte naam van de Stad Romen, en thans nog van eene Provintien in Spanjen.

VALENTINIANEN. Waren Ketters, wier Opperhoofd VALENTINUS, een Egyptenaar van geboorte en een geleerd Man was, welke in de IIde Eeuw, by de 30 Goden, half Mannen en half Vrouwen, ſtelde, waaruit Chriſtus zoude voortgekomen

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

men zyn. Voorts leerde hy ook, dat Chriſtus deszelfs Ligchaam uit den Hemel gebragt, en door de Maagd Maria, als door een Canaal gepaſſeerd was, en dat niet alle Menſchen op den laatſten dag zouden opſtaan.

VALERIANA. (In de *Botanie*). Eene ſoort van de *Triandria monogynia* Klaſſe der Planten, waarvan drie ſoorten zyn.

De eerſte wordt genaamd *Valeriana hortenſe*, &c. Zy ſchiet dunne, ronde, holle, takkige Steelen, ter hoogte van omtrent drie voet, voorzien van wydte tot wydte, met twee tegens malkander-overſtaande bladeren, waarvan ſommigen geheel, anderen van weerskanten diepingeſneeden zyn. De Bloemen waſſen by bosjes boven aan de takken, maakende doorgaands als een Kandelaar met verſcheide Armen, wit van kleur, naar het Purper trekkende, aangenaam van reuk, een weinig by dien van Jasmyn komende. Ieder van deeſe Bloemen is eene pyp, wyd uitgebreidt als een Roosje, en in vyf deelen geſneeden; daarop volgt, als zy is afgevallen, een plat en langagtig Zaad, voorzien van een Kuifje. De wortels zyn een duim dik, vanbuiten als door ringen gerimpeld, in de aarde vaſtgehegt door veele dikke Veſelen, die uit zyne zyden voortkomen; geelagtig, donker of bruin van kleur, ſterk en onaangenaam van reuk, ſpeceryeagtig van ſmaak. Deeſe Plant groeit in de Hoven. Zy is de beſte en meeſtgeachtte van de Speerkruiden. Zie PLAAT CCLXV *Fig.* 4.

De tweede ſoort wordt genaamd *Valeriana Sylveſtris*, *Vulgaris*, enz. Zy ſchiet regte, dunne pypagtige, gevoorde, een weinig ruige Steelen, van eenes mans lengte hoog. De bladers zyn gelyk die van de voorgaande ſoort, doch meer verdeeld, groener, op de kanten getand, en van onder een weinig ruig. De Bloemen zyn geſchikt als die van de andere ſoort, en hebben eene witte, naar het purper trekkende kleur. Daarop volgen de Zaaden, die met Kuifjes voorzien zyn. De wortel is veſelagtig, witagtig, kruipende, ſpeceryeägtig van ſmaak en reuk. Deeſe Plant groeit op vogtige plaatſen en in de Boſſchen.

De derde ſoort wordt genaamd *Valeriana minor*, enz. Zy ſchiet een hoekigen, dunnen geſtreepten ſteel, van omtrent een voet hoog, bladers draagende, die by tuſſchenwydtens, twee en twee tegen malkander overſtaan, en tot aan hunne rib zyn ingeſneeden. De Bloemen en Zaaden zyn gelyk die van de voorgaande ſoort, doch kleiner. De wortels zyn dun, kruipende, witagtig, met veele veſelen bezet; en hebben een aangenaamen ſpeceryeagtigen reuk, en een weinig bitteren ſmaak. Deeſe Plant groeit in Moeraſſen, Weiden en op andere vogtige plaatſen.

Men laat de wortels van de *Valeriana* in de Zon droogen, en

www.libtool.com.cn
gebruikt ze in de Geneeskunde, doch voornaamelyk die van de groote ſoort. Zy bevatten veel verheven Olie en vlug of weeſenlyk zout in zig.

Zy zyn hartſterkende, zweetdryvende, wondheelende, openende, goed om het Venyn te wederſtaan; de herſſenen en de Maag te verſterken; de wormen te verdryven, de maandſtonden te verwekken; de Ademhaaling te helpen; men gebruikt ze in een Poeder. De wortel van de tweede ſoort, die de groote wilde Valeriana is, in de maand van Maart uit de aarde getrokken, voor dat hy bladers geſchooten heeft, en nadat hy is gedroogd, is een zeer goed middel tegens de vallende Ziekte, als hy in Poeder ingenomen wordt. De gift hiervan is van eene tot twee drachma, in wyn gemengd, des morgens nuchter. Men gebruikt hem van zes tot zes dagen. Hy doet doorgaands zweeten, doch zoo hy buiten deeſe uitwerking ſloelgang verwekt, en wormen uitdryft, is het een voorteken van geneeſing.

VALERIANELLA. *Valeriana Indica.* Is eene Plant, die een zwakken, ronden Steel ſchiet, omtrent een voet hoog, zig dikwils naar de aarde buigende, roodagtig uitgegroefd, hol, geknoopt, zig doorgaands op elken knoop in twee takken verdeelende, en deeſen in verſcheide andere kleiner takjes. De Bladers zyn langwerpig, en overeenkomſtig met die van Berg-Nardus, groen, bleek, twee en twee tegen malkander overſtaande; zagt, vry dik; ſommigen geheel en anderen getand, ſpeceryeagtig van ſmaak. De Bloemen komen op de toppen der takken voort, by bosjes, van eene ſchoone purpere of witte kleur, byéén vergaderd; langagtig, gemaakt als wyd-opſtaande pypen, op de wys van eene kardoes ingeſneeden, zonder reuk. Daarop volgen, nadat zy zyn afgevallen, langwerpige, vry breede vrugten, verbeeldende kleine Vaaſen, waarvan ieder nog een ander klein Vaasje bevat, waarin men een vry dik, zwart en ſponsagtig Zaad opgeſlooten vindt. De Wortel is klein, veſelig en wit. Deeſe Plant groeit in warme Landen en wordt in de Hoven geteeld. Zy is wondheelende, openende, afveegende.

VALET. Zoo wordt op het Ryſchool een Stok genaamd, hebbende een yſeren Pin, om 'er een ſteigerend Paard mede in het lyf te pikken.

VALETUDINARIUS. Zoo wordt iemant genaamd, die altyd ziekelyk is, en, gelyk men zegt in geen gezond vel ſteekt.

VALETUDO. Is de ligchaamsgeſteldheid, 't zy goed of kwaad; waarom dit woord zoo wel van ziekte als van gezondheid gebruikt wordt.

VALEUR. *Valor.* Is de prys of waardye van eene zaak. Daarvandaan wordt *Valor internus*, de inwendige waardye van geld,

www.libtool.com.cn
geld, naamelyk aan zilver of goud; *valor externus*, de waardye die het in de Commercie heeft genaamd.
Valeur, is ook de in Wisselbrieven uitgedrukte somme; waarom in de Fransehen gesteld wordt *Valeur recue*, de waardye of somme ontvangen.

VALEUR. Heet by braave Mannen zoo veel als Dapperheid en moed, en wordt onder de Krygslieden meest gebruikt, van iemant die zynen vyand rustig onder de oogen durft zien.

VAL-GRANADE. Ingelyks *Leg-Granade*. Zoo heet die, welke men aan eene Linie laat vallen, en in 't gemeen op den Wal, by het Stormloopen, gebruikt wordt. BUCHNER beschryft dezelve in zyne *Artillerye*. P. II. *Pag.* 81.

VALIDEE. Is eene beroemde Mosquée of Kerk te Constantinopel, gestigt, door de Sultane *Valide*, die de Gemaalin van *Ibrahim*, en de Moeder van *Mahomed* de IV was.

VALK. *Falco*. In het Fransch *Faucon*. Is een Roofvogel, die ook op de Jagt van andere Dieren verwonderlyk kan afgericht worden. Men geeft hem in het eerste Jaar verscheide by-naamen. Als hy in de maand Mei gevangen wordt, noemt men hem *Niais* of eenvouwdig. Wordt hy in Juny, July of Augustus gevangen, dan wordt hy *Gentil* of edel genaamd. Van September tot December noemt men hem *Pelerin* of *Passager*, dat is vreemdeling. In het volgende Jaar in Januari, Februari en Maart noemt men hem *Antanaire* of *Antenido*, omdat hy begint te nestelen. Voorts zyn 'er verscheide soorten van *Valken*. De zoogenaamde *Giervalk* wordt zelden gevangen, zynde eene Edele Valk; eenigsints kleiner dan een Arend, en grooter dan een Havik. Deese maakt geen Jagt op kleine Vogelen; maar alleen op Kraanvogels, Zwaanen en Reigers. Men brengt hem uit Jerland en Noorweegen. De zoogenaamde *Saiker-Kuppel* of *Saik-abr*, anders ook de *Sacri-Valk* genaamd, is eene soort der edele Valken. Hy komt uit Jerland, Podolien, Tartaryen, Cyprus en Candia. De middelmaatigen zyn de beesten. Hy moet, als hy goed is, een klein hoofd, vanboven vlak zynde, een korten en sterken bek, groote en wyde neusgaten, ronde en heldere oogen, een langen en sterken hals, een breede borst en rug, groote vleugelboogen, lange schenkels, groote knorsgtige pooten en een langen staart met zwarte sterke klaauwen hebben. Zy maaken Jagt op Kraanvogels, Reigers, wilde Ganzen, Rheebokken en Haasen. Zy beminnen de Menschen en als men 'er twee van op eene Stang zet, zoo worden ze schielyk tam. De *Bergvalk* is wild en grimmig, en vangt maar Vogelen. De *Hagervalk* is niet groot van ligchaam, ook niet veel grooter dan eene Sperwer. doch zeer sterk en moedig. Hy heeft een korten hals, een breeden kop, korten

www.libtool.com.cn
ſtaart, lange vleugels, en ſterke pooten en vuurige oogen. Deeſe Valk kan gemakkelyk afgerigt worden, en is zeer handelbaar. Hy maakt Jagt op wilde Ganzen, Reigers en Kraanvogels. De *Vreemdeling* is een ſoort van Edele Valken, en wordt dus genaamd, omdat hy in alle Landen omzwerft, zonder dat men zyn neſt vinden kan. Van deeſen heeft men tweederlei ſoorten, zynde wel van eenerlei gedaante, doch van kleur onderſcheiden; zynde de eene ſoort zwarter, de andere bleeker en wit aan de einden der Vederen. Dit is eene Valk van een goeden aart en zeer mak. De *Koolvalk* is eenigſints korter dan de laatſtgemelde, en bruinzwart van kleur; maar voorts in gedaante met den voornoemden gelyk. De *witte Valk* is met veele witte Pluimen geſpikkeld, komende uit de koude Noordſche Landen. De *roode Valk* wordt dus genaamd, aangezien hy, zyne Vlerken uitbreidende, eenigſints eene roode kleur vertoont; en het geene anderſints aan andere Valken wit geſpikkeld is, rood met zwart gemengeld heeft. Deeſe Valk is eenigſints kleiner dan de voorgaande, doch ſterk van klaauwen, bek en pooten; ook ſnel in het vliegen: hoewel hy ligt vermoeid wordt. *Laneten. Zwymer-Steen* en *Boomvalken* dienen om op kleine Vogelen Jagt te maaken. Dezelven onthouden zig graag in Boſſchen, op Steenrotſen en hooge Boomen; doch worden onder de *Edele Valken* niet geteld. In Februari begeeven zig deeſe Valken ter plaatſe alwaar zy willen neſtelen; doch de *Tiercellen* of Mannetjes, komen 'er eerſt, daarna de Wyfjes. Zy broeien hunne Jongen in 20 dagen uit; voeden ze in het neſt op; onderwyſen ze in het rooven, en laaten ze daarna vliegen werwaarts zy willen. Uit de veelerlei ſoorten van Valken ontſtaan menigmaal *Baſtaard Valken*, die evenwel een nuttig gebruik tot de Valkenjagt hebben. Hierby moet ook de zoogenaamde *Leeuwerk-Valk* gemeld worden; als zynde klein, doch fraai en dapper; ſchoon hy tot de Jagt niet kan afgericht worden. Men voert hem derhalven maar op de hand; en als de Leeuwerken opvliegen, laat men hem los, als wanneer de Leeuwerken, uit vreeſe ter aarde vallen, en zig bynae met de hand laaten grypen.

Men vangt de Valken op verſchillende wyſen, naamelyk met allerlei Netten en Lymſtangen. Als men jonge Valken uitneemt en opvoeden wil, moet men hen verſch vleeſch van jonge Duiven en Woudvogelen geeven, doch zoo dat ze altyd graag blyven. Dus laat men ze negen maanden oud worden, vooral eer men ze op de hand laat zitten. Om ze hiertoe te gewennen, laat men ze eerſt op ſtengen of takken der Boomen zitten. Daarna gewent men ze om de kuif te draagen, en wel door waaken, waardoor ze tam gemaakt worden.

En

www.libtool.com.cn

En zoodanig een Vogel kan wel drie agteréénvolgende Nagten waaken. Vervolgens gewendt men ze tot het aas; neemt ze in het Veld en vertoont hun allerlei Gevogelte en andere Dieren, op welken zy moeten geoeffend worden. Een *Valkenier* moet drie dingen in acht neemen. (1) Dat hy den Valken aangenaam Vleesch geeve. (2) Dat hy eene vriendelyke ſtem hebbe, om ze niet ſchuw te maaken. (3) Dat hy zig voor allerlei ſtank, als van knoflook, tabak, *enz.* wagte. De kunſtwoorden, by de *Valken* gebruikelyk, zyn menigerlei. De Neſten noemt men *Geſtende*. Als ze gevangen zyn worden ze *gekuifd*. Zy zitten niet op de hand, maar *ſtaan*. Zy worden *berichd*, niet tam gemaakt. Men lokt ze op het *Loeder*, dat is op het Aas-Vliegen noemt men *Stygen*. Zy *ſlaan* de Eendvogels of Reigers vanboven neêr, en *ſtygen* dan weder. Zy *muiſen*, als ze ruien of van Vederen veranderen. Deeſen noemt men *gemuisde* of *gemadreerde Valken*. De Vleugken worden *Zwingen* genaamd en de Pooten *Handen*. Als men hem loslaat, noemt men het *werpen*. Als hy een buit heeft opgejaagd, *blokt* hy, dat is, hy zet zig op een Boom en ziet zyn voordeel af, om het opgejaagde te vangen. *Loederen* betekent den Vogel tot zig lokken, het zy met het zwaaien van het Aas of van eenen Handſchoen. *Roepen* noemt men als men den Valk op de hand brengt.

VALKENBURG. Eene beroemde Heerlykheid en de Hoofdſtad eenes Landſchaps van denzelfden naam, in het Hollandſche gedeelte van het Hertogdom Limburg, en eigenlyk in het Kwartier van Overmaas. De Stad is thans van Muuren ontbloot, aan de Rivier Geul gelegen, en heeft wel 35 Dorpen onder zig, alsmede de Abtdye van St. Gerlach.

VALKENBURG. Een Dorp in Zuidholland, aan den ouden Rhyn, een uurtje van de Zee en een uur van Leyden gelegen, alwaar Jaarlyks eene beroemde Paardenmarkt gehouden wordt.

VALKENIER. Zoo wordt de geene genaamd, die aan Vorſtelyken Hoven het opzigt over de Valken heeft. Hy moet de Reigersjagt en den aart der Valken wel verſtaan. Men zegt dat de Brabanders hierin uitmunten. — Daar verſcheide Valkeniers zyn, daar heeft men doorgaands een *Opper-Valkenier*, het geene aan Vorſtelyke Hoven eene Aadelyke bediening is. Een Valkenier nu heeft verſcheide Gereedſchappen tot de Jagt noodig, als (1) eene van Papier en Leder konſtig gemaakte kuif, naar de grootte van des Vogels kop; die men beneden met een riem eerſt zagtkens toetrekken, en als men ze hem weder afneemen wil, aftrekken moet. (2) De zoogenaamde ſchoenen, beſtaande in twee cierlyke witte en zagte Riemen, welken den Valk om de beide voeten gemaakt wor-

www.libtool.com.cn

beteekent x zoo veel als -2 of twee minder dan niets; dierhalven is -2 de valſche wortel van de waarde der onbekende waarde. HARRIOT heeft eerſt *per inductionem*, gevonden, hoeveel valſche wortelen in eene vergelyking kunnen weeſen, naamelyk zoo veel als eenerhande Tekenen in de vergelyking op elkander volgen, wanneer men dezelven op niets reduceert. Als in de voorgaande vergelyking $x^2 - x - 6 = 0$ volgt het minder Teken op elkander; dus heeft de vergelyking een Valſchen Wortel. WOLFF, in zyne Aanvangsgronden van de Algebra, § 315 heeft deeſen Regel op gelyke wyſe gedemonſtreerd; dierhalven heeft ook CHARLE REYNEAU, in zyne *Analyſe demontrée*, waarin hy alle Methodes wydloopig verklaart, de tot nu toe, zoo wel in de gemeene Algebra, als in de differentia Intregaal-Rekening van den Heer van Leibnits uitgevonden Methodes, geheel- en al weggelaaten.

VALSCHHEID. Kan men begaan tegens het Gemeenebeſt, tegens den Koning en tegens byzondere Perſoonen. Tegens het Gemeenebeſt en den Vorſt, door het vervalſchen van het geld; vervalſchen van de publieke Aktens; door Valſche Maaten en Gewigten; tegens byzondere Perſoonen; door Valſche getuigeniſſen; door het vervalſchen der Geſchriften en Handtekeningen; valſche Contracten en handſchriften of door de waaren te vervalſchen; door het maaken van valſche Sleutels, die allen zekere Straffen verdienen; doch ſchoon de Valſchheid ſomtyds zoo liſtig gepleegd wordt, dat de Valſariſſen, uit gebrek van bewys, de welverdiende Straffen ontgaan, zoo haalen zy zig tot altyd de verachting van het Publiek op den hals.

VALSCH SANDELHOUT VAN KANDIA. Zie het Artykel ABELICEA.

VAL-TRALIE. Is een ſterk Traliewerk, van verſchillenden aart, want ſommigen zyn van hout met yſeren punten, ſommigen in 't geheel van yſer gemaakt. Beide hangen aan ſterke kettingen, waaraan zy door hulp van een Rad met zynen As, opgetrokken en naar beneden gelaaten kunnen worden. Een Staaltje daarvan toont Plaat CCLXVI. Fig. 1. Andere ſoorten van dezelven vindt men in DILLICHS *Peribologia*, *Tab.* LXI en LXII. daar hy Pag. 80 het nut van deeſe Val-Tralien beſchryft. Men legt ze in 't gemeen in den doorgang van eene Poort of van eene andere Pas of Paſſage, om daardoor eene onverwagte overrompeling van de Vyanden te beletten, en dezelven af te houden om in te dringen. Vermits echter nogtans de Vyand, als de Tralien kleine opeaingen hebben, dikwils verhindert dat zy niet op de Aarde vallen en den weg geheel en al verſperren kunnen, zoo worden

www.libtool.com.cn

Fig. 1. VAL-TRALIE.

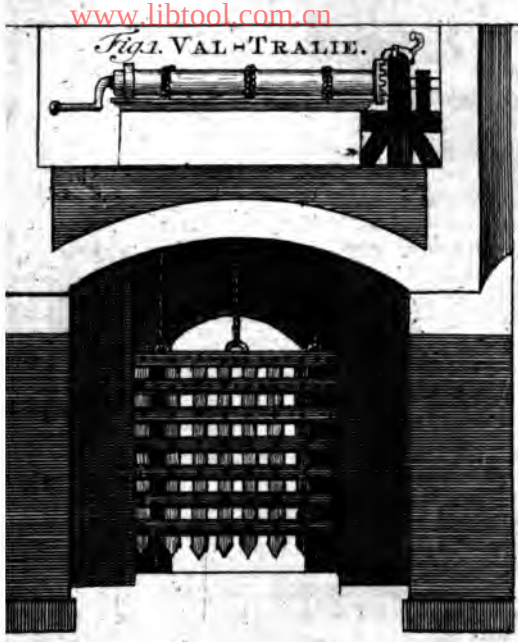

Fig. 2. VAN MALKANDER VAARENDE LINIEN.

Fig. 6. VEDER PASSER.

Fig. 4.

Fig. 3.

VAUBANSCHE FORTIFICEERING.

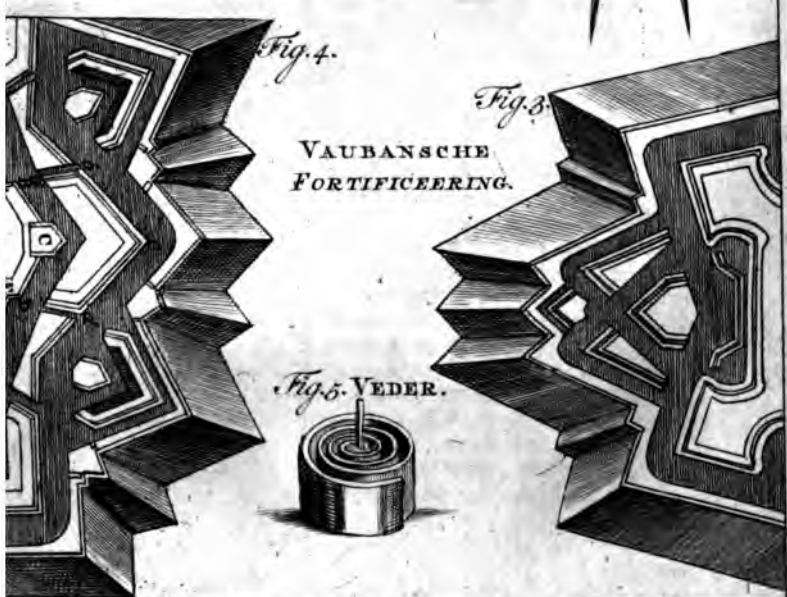

Fig. 5. VEDER.

www.libtool.com.cn
beteekent x zoo veel als -2 of twee minder dan niets; dierhalven is -2 de valſche wortel van de waarde der onbekende waarde. HARRIOT heeft eerſt *per inductionem*, gevonden, hoeveel valſche wortelen in eene vergelyking kunnen weeſen, naamelyk zoo veel als eenerhande Tekenen in de vergelyking op elkander volgen, wanneer men dezelven op niets reduceert. Als in de voorgaande vergelyking $x^2 - x - 6 = 0$ volgt het minder Teken op elkander; dus heeft de vergelyking een Valſchen Wortel. WOLFF, in zyne Aanvangsgronden van de Algebra, § 315 heeft deeſen Regel op gelyke wyſe gedemonſtreerd; dierhalven heeft ook CHARLE REYNEAU, in zyne *Analyſe demontrée*, waarin hy alle Methodes wydloopig verklaart, de tot nu toe, zoo wel in de gemeene Algebra, als in de differentia Intregaal-Rekening van den Heer van Leibnits uitgevonden Methodes, geheel- en al weggelaaten.

VALSCHHEID. Kan men begaan tegens het Gemeenebeſt, tegens den Koning en tegens byzondere Perſoonen. Tegens het Gemeenebeſt en den Vorſt, door het vervalſchen van het geld; vervalſchen van de publieke Actens; door Valſche Maaten en Gewigten; tegens byzondere Perſoonen; door Valſche getuigeniſſen; door het vervalſchen der Geſchriften en Handtekeningen; valſche Contracten en handſchriften of door de waaren te vervalſchen; door het maaken van valſche Sleutels, die allen zekere Straffen verdienen; doch ſchoon de Valſchheid ſomtyds zoo liſtig gepleegd wordt, dat de Valſariſſen, uit gebrek van bewys, de welverdiende Straffen ontgaan, zoo haalen zy zig tot altyd de verachting van het Publiek op den hals.

VALSCH SANDELHOUT VAN KANDIA. Zie het Artykel ABELICEA.

VAL-TRALIE. Is een ſterk Traliewerk, van verſchillenden aart, want ſommigen zyn van hout met yſeren punten, ſommigen in 't geheel van yſer gemaakt. Beide hangen aan ſterke kettingen, waaraan zy door hulp van een Rad met zynen As, opgetrokken en naar beneden gelaaten kunnen worden. Een Staaltje daarvan toont Plaat CCLXVI. Fig. 1. Andere ſoorten van dezelven vindt men in DILLICHS *Peribologia*, *Tab.* LXI en LXII. daar hy Pag. 80 het nut van deeſe Val-Tralien beſchryft. Men legt ze in 't gemeen in den doorgang van eene Poort of van eene andere Pas of Paſſage, om daardoor eene onverwagte overrompeling van de Vyanden te beletten, en dezelven af te houden om in te dringen. Vermits echter nogtans de Vyand, als de Tralien kleine opeaingen hebben, dikwils verhindert dat zy niet op de Aarde vallen en den weg geheel en al verſperren kunnen, zoo worden

www.libtool.com.cn

Fig.1. VAL-TRALIE.

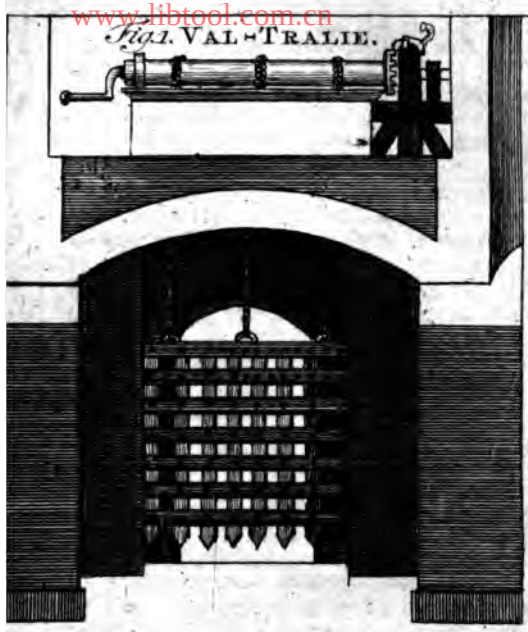

Fig.2. VAN MALKANDER VAARENDE LINIEN.

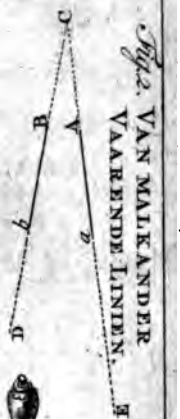

Fig.6. VEDER PASSER.

Fig.4.

Fig.3.

VAUBANSCHE
FORTIFICEERING.

Fig.5. VEDER.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

den de boven beſchreevene Valboomen, nog van ſommigen boven de Val-Tralien gepreeſen.

VALUATIE. De waarde van eene Muntſoort, de ſchatting of waardeering, ook de overſlag.

VALUTA. Is de prys of waardye van eene Wiſſelbrief. Maar al wie een Wiſſelbrief verlangt, moet de *Valuta* vooraf betaalen; en niemant geeft een Wiſſelbrief, ten zy hy de *Valuta* reeds *Contant* ontvangen, of in zyn Boek, op deszelfs Rekening, met wien hy geſlooten is, geſteld heeft. Maar gelykerwys op ſommige plaatſen, in de Wiſſelbrieven geſchreeven wordt, in welke effecten de *Valuta* is ontvangen, zoo vindt men dikwils in dezelven: „ *Valuta* contant ontvangen. „ *Valuta* in Banco." Als naamelyk de *Valuta* per Banco ontvangen is. „ *Valuta per Riscontro*"; als ze *per risconto* ontvangen is. Hoewel ſommigen het onnoodig achten, en enkel zetten: *Valuta* van N. N. aangezien het vanzelve klaar is, dat de *Valuta* voor den Wiſſelbrief moet ontvangen zyn.

In Duitſchland pleegen de Kooplieden de *Valuta* op vierderlei wyſe in de Wiſſelbrieven uit te drukken. (1) *Valuta* of de waardye daarvan ontvangen van N. N. (2) *Valuta* van N. N. contant of in waaren ontvangen. (3) *Valuta* of de waardye van of in my zelve; welke Schryfwart gebruikt wordt, als iemant een Wiſſelbrief op zyn Schuldenaar traſſeert; hem aan zyn Factoor zendt, ten einde te bezorgen dat hy ontvangen, en de betaaling op den vervaldag volbragt worde. Want als 'er in ſtond: den inhoud daarvan ontvangen; dan zou de Factoor voorwenden dat hy de *Valuta* had voldaan, en dat het geld hem toebehoorde. (4) *Valuta* of waardye brengt in Rekening. Dit laatſte geſchiedt zoo wel, als de Traſſant en die geene, ten behoeve vanwien de Wiſſelbrief geſlooten is, voor deszelfs inhoud, in plaats van de *Valuta*, zyne Contra-Wiſſel, die in de Leipſiger Wiſſel-Ordonnantie *Retourbrief* genaamd wordt, op een beſtemden tyd te betaalen geeft.

VAL VAN DE ZWAARE LIGCHAAMEN. Zoo heet de beweeging welken dezelven, van eene hoogte naar beneden vallende, maaken. Deeſe beweeging geſchiedt naar eene regte Linie, die uit het Zwaartepunt van het Ligchaam in het middelpunt van den Aardkloot getrokken wordt, en gevolglyk telkens met de waare horizontaal-Linie eenen regten hoek maakt. Echter is deeſe beweeging van een zwaar Ligchaam anders geſchapen als zy door de Lucht gaat, en anders wanneer zy door het water, of door eene andere vloeibaare ſtoffe geſchiedt. In het algemeen ſtygt hetzelve niet met zyne geheele zwaarte neder, maar verlieſt een gedeelte daarvan, naamelyk zoo veel als de vloeibaare ſtoffen, welker ruimte hetzelve inneemt weegt. Hiernevens is ook van deeſen Val aan

te

www.libtool.com.cn
te merken, dat hy gezwinder of ſneller beweegd wordt, wanneer hy van eene groote hoogte geſchiedt, dan wanneer hy van eene kleine hoogte komt. GALILÆUS, *in Dial.* 3. *de Motu.* pag. 158 heeft eerſt beweeſen, dat de ſnelheid van de zwaare Ligchaamen in het Vallen, naar ongelyke getalen toeneemt. Wanneer naamelyk een zwaar Ligchaam, in een' zekeren tyd, by voorbeeld in eene Secunde, een voet hoog valt, zoo valt hetzelve in de tweede Secunde drie, in de derde vyf, in de vierde zeven, en in de vyfde Secunde negen voet hoog, &c. welke proportie van de toeneemende ſnelheid der vallende Ligchaamen, RICCIOLUS met zynen helper GRIMALDUS, door nieuwe Proeven beweeſen gevonden heeft; *Almag. Novo. Lib.* II. c. 21. *prop.* 4. Alhoewel nu HERMANN *in Actis Erudit.* Anno 1709. p. 404 heeft beweeſen dat de val van zwaare Ligchaamen zig eenigſints anders moet verhouden, wanneer de Aardkloot zig rondom zynen As beweegt, dan wanneer hy ſtil ſtaat, zoo is nogtans het verſchil zoo gering, dat het in alle hoogtens, daar het mogelyk is eene proef daarvan te neemen, by voorbeeld, op hooge bergen en Torens, voor niets te achten is, en men kan dierhalven de bovengemelde *Galilæiſche Proportie* zeer gevoeglyk voor zeker aanneemen. Eindelyk is uit de *Hydroſtatica* of waterweegkunde bekend, dat wanneer twee of meer Ligchaamen van eene en dezelfde grootte, maar van verſchillende materie zyn, en gevolglyk verſchillende zwaartens hebben, noodzaakelyk dat, 't geene zwaarer is, meer kragts moet aanwenden, om naar beneden te vallen, dan het ligtere. Dit niet tegenſtaande, indien de tegenſtand der Lucht uit den weg geruimd wordt, diergelyk een Proef een iegelyk met de Luchtpomp doen kan, zoo vallen alle Ligchaamen ook van eene grootere hoogte met gelyke ſnelheid naar beneden, al waren dezelven, ten opzigte van hunne zwaarte nog zoo verſchillende. Dierhalven wordt gevraagd: hoe gezwind, by diergelyke omſtandigheden, een Ligchaam valt? HUGENIUS, die een middel uitgevonden heeft, hoe men door de beweeging van een perpendicul, den val van een zwaar Ligchaam, op eenen zekeren tyd, by voorbeeld, op eene Secunde bepaalen kan, heeft ten dien einde, op dusdanige wyſe, Proeven daarmede gedaan, en gevonden dat de Val in eene Secunde 15 voet en 1 duim, naar de Koninklyke Parysſche Maat uitmaakt. Wie voor het overige meer van den Val der zwaare Ligchaamen begeert te weeten, kan dat geene naleeſen, wat WOLFF, in zyne NUTTE PROEVEN. P. II. cap. 1. bybrengt.

VALVATIO. *Empirance.* Is eene vervalſching of vermindering van het Geld, als naamelyk eene zekere ſoort van geld of

of naar haaren inwendigen prys en waardye, door byvoeging van flegter Alloi, of door vermindering van het Gewigt, verminderd of geheel afgekeurd wordt.

VALVULA. Zoo wordt, in de Anatomie, een dun Vliesje genaamd, hebbende eenige holligheden, om het terugvloeiende bloed op te houden. Diergelyke *Valvulæ* of *Valvlieſen*, ook *Klapvlieſen* genaamd, worden in verſcheiden deelen des Ligchaams gevonden. Zie het Artykel KLAPVLIES.

VALVULA. Zie het Artykel VENTIL.

VALVULA COLI INTESTINI. Het *Klapvlies des Karteldarms*. Is geplaatſt aan het beginſel des krommen Darms, van gedaante rond en naar omhoog gericht. Het is taamelyk groot, en dik als een Perkament vlies. Het belet het geene dat in de dikke darmen is, om weder terug in den omgewonden darm te gaan. Hiervan komt het ook dat de Clyſteeren niet in de dunne darmen kunnen komen.

VALVULÆ CONNIVENTES. De *toeſluitende Klapvlieſen der Ingewanden*. Deeſen heeft KERCKRING, in den nugteren en in den Karteldarm, om het voedend Sap op te houden, gevonden.

VALVULÆ DUCTUS THORACICI. De *Klapvlieſen van de Borſtbuis*. Deeſen volgen, na eene zekere ruimte, op malkander, in den *Ductus Thoracicus*, en als deeſe gang wat ſcherp op malkander uitgezet wordt, zoo zyn ze van buiten te zien als Knopjes. Zy beletten dat de in den *Ductus Thoracicus* gebragte vogtigheden niet weder te rug loopen.

VALVULÆ MITRALES. De Mutsgedaantige Klapvlieſen van het Hart.

VALVULÆ SEMILUNARES. De halvemaanswyſe Klapvlieſen in de Slagaderen, naby het hart.

VALVULÆ TRIANGULARES of TRICUPSIDES. De driehoekige Klapvlieſen van het Harte. Deeſe allen bevinden zig by de voor-mondgaten der Bloed- en Polsaderen, en verhinderen den terugvloed des Bloeds, uit de Kameren in de Bloed-aderen, en uit de Slagaderen in de Kameren.

VALVULÆ VASORUM LYMPHATICORUM. De Klapvlieſen der Watervaten. Deeſen houden het Aderwater terug.

VALVULÆ VENARUM. De Klapvlieſen der Aderen. Deeſen vindt men op verſcheide plaatſen, alwaar de Bloed-Aderen het holſte zyn. Voornaamelyk vindt men ze, daar zig de Aderen in takken verdeelen, of alwaar zulke takken te ſaamen loopen, en haar of verdeelen, of zig twee en twee, of drie en drie, vertoonen.

VAN CARA. Is een Koninkryk in Afrika, alwaar men de beſte

www.libtool.com.cn

beſte Goudmynen van de Waereld vindt. Dit Koninkryk is een Eiland, en wordt ook wel *Guangara* genaamd. De voornaamſte Steden in hetzelve zyn *Terroa*, *Guangara*, *Marak* en *Regbelie*.

VANCOLE, of VANCOCHO. Dus noemt men eene ſoort van Schorpioen van het Eiland Madagaſcar. Haar buik is dik, rond en zwart. Haar ſteek veroorzaakt eene flaauwte die twee dagen duurt. Geduurende deeſen tyd is men zoo koud als ys. De Geneesmiddelen tegens haare beeten zyn dezelfde als die tegens den beet der Schorpioen.

VANDALEN. WENDEN. Waren een Oorlogzugtig Volk, aan de Ooſtzee, in Duitſchland, dat in de vyfde Eeuw, naar Galliën, vandaar naar Spanjen en eindelyk naar Afrika trok. Zy waren de Ketterye der Arriaanen toegedaan, en hedendaagſch noemen zig de Koningen van Zweden en Denemarken, Koningen der Gotthen en Vandalen, of Wenden.

VANELLES. Zie het Artykel KIEVIT.

VANGERON. Dit is een Viſch van het Meir van Lauſanne, die door zynen Muil wel naar den Harder gelykt, maar hy is lang en heeft geene tanden. Zyn Vleeſch heeft denzelfden ſmaak als de Karper, en deeſe Viſch gelykt 'er in gedaante naar.

VANILLEN, VANIGLIÆ. *Banilie*, *Banillien*. Zyn lange en als te ſaamengeperſte Schillen of Peulen, welken in haare lengte zes of meer duimen zyn, vertoonende de gedaante van eene ſchede van een Mes. Van buiten en binnen zyn ze zwartbruin en glinſterende, vol van kleine korreltjes, gelyk als de Vygen, hebbende een ſcherpagtigen, vetten en ſpeceryeagtigen ſmaak, en eenen naar Muskus zweemenden reuk. Zy komen van *Guatimalo* en *St. Domingo* uit de Weſt-Indien. Het Kruid waaraan deeſe Vrugten groeien, is eene ſoort van Winde, en wordt *Aracus Aromaticus*, en wegens zyne zwarte bloemtjes, op welken de Peulen volgen, *Flos Niger* genaamd. De beſte zyn die geenen, welken uit groote, zwaare en verſche Peulen beſtaan, fraai glad en rimpelagtig, doch ook niet geſmeerd, vol merg en korrelkens en van een aangenaamen reuk zyn. Zy hebben eene verwarmende, verdeelende en verſterkende kragt. Ze zyn derhalven dienſtig voor de Maag, voor de Herſſenen en voor de Moeder. Zy verdeelen de Winden; dryven de Pis, de Maandſtonden, de Baaring, *enz.* en zyn goed tegens de vergiftigde beeten; en worden ook gebruikt om den Rooktabak welriekende te maaken.

VANITEIT. Ydelheid, hovaardye, ſnorkerye, inbeelding, zwakheid, dwaasheid en gekheid.

VANLICHING. Zoo wordt, door de Chineeſen, de Waereld

www.libtool.com.cn

reld beroemde Chineesche Muur genaamd, die zig vyfhonderd Duitsche mylen uitstrekt.

VAN MALKANDER VAARENDE of AFWYKENDE LINIEN. *Lineæ Divergentes.* Zoo worden die genoemd, die teikens verder van malkander afstaan, hoe meer zy verlengd worden. Dus vaaren, PLAAT CCLXVI *Fig.* 2. de Linien A*a* en B*b*, tegen E en D v'n of uit malkander; want indien zy tot in E en D verlengd worden, zoo staan zy verder van malkander dan te vooren. — Van de eigenschappen deeser Linien heeft men tot nogtoe in de Geometrie niets verhandeld, daar het nogtans, ten opzigte van de *Optica*, *Catoptrica*, *Dioptrica* en *Perspectiefkunde*, waarin diergelyke Linien menigvuldig voorkomen, ten hoogste noodig was, om derzelver Theorie volkomen af te handelen en te verklaaren, vermits men alsdan zeer veele Zaaken, in de gemelde Weetenschappen, zoo veel te gemakkelyker zou kunnen bewysen, dan men tegenswoordig doen ken. WOLFF heeft in zynen *Elementis Geometria*, § 246 eene hoofd eigenschap van deezelven getoond.

VANNANAS. Een Indiaansche Boom, van gedaante gelyk de Vygenboom, doch met smaller bladen, die niet gekorven zyn. Hy draagt in Europa noch bloesem noch vrugt. Doch in de Indien zegt men dat hy geele Bloesem, gelyk *Ficus Indica*, ook zulke vrugt draagt.

VANNELLUS. Zie het Artykel KIEVIT.

VANOCO. Dit is eene soort van Spinnekop van het Eiland Madagascar, wiens buik dik, rond en zwart, gelyk die van de Schorpioen, *Vancole*, van dit Eiland, is.

FLACOURT zegt, dat wanneer men door de *Vanoco* gestooken is, men aanstonds buiten kennis ter aarde valt. Deese Schryver heeft Negers twee dagen in Zwym zien liggen, en zoo koud als ys worden, door den steek, die zeer gering in schyn was. De hulpmiddelen waar van de Inwooners gebruik maaken, zyn afkookssels van Kruiden, en zy gebruiken de uiterste voorzorgen om de Zieken gestadig naby een groot vuur te houden.

VAPOR. *Vapeur.* Een Damp; wordt door de hitte der Zon in de hoogte getrokken, en in de middellucht, in Regen, Sneeuw, Hagel, enz. verandert.

VAPORARIUM. Een *Dampbad*, wordt genaamd, wanneer of het gantsche Ligchaam, of een deel van hetzelve, digt met doeken omhangen, en 'er zeker *Decoctum* onder gesteld wordt, wiens heete Damp, of de kwaal geneest of ten minste vermindert.

VARDING. Is een kleine Poolsche Munt, vanwelken 60 een Rykdaalder of 90 Poolsche Groschen maaken.

www.libtool.com.cn
VAREN. Zie het Artykel FLIK.

VARENI. Zoo wordt een zeker *Symptoma Scorbuticum* genaamd, als naamelyk eene vliegende ſmert, de Zenuwagtige deelen, gelyk als in een *Arthritis Vaga Scorbutica*, met eene ſnelle vuurigheid overloopt. De Neder-Saxen noemen het *Lopend-Varen*, vanwelke MOLLENBROCHIUS uitvoerig geſchreeven heeft.

VARENKRUID. Zie het Artykel OSMUNDA.

VARI. *Bloedvinnen*, *Bloedzweeren*. Zyn harde roode puiſten, die ſchielyk etter maaken, en zoo dra de etter uitgedrukt is, wederom vergaan. Zy beloopen dikwils het gezigt; ſomwylen ook den rug.

VARIABLE QUANTITEITEN. (In de *Geometrie* en *Analytica*.) Zulke Quantiteiten die geſtadig of vermeerderen of verminderen, integenſtelling van de geenen die altyd dezelfden zyn.

VARIATIO, Zie de Artykels DECLINATIE en NAALD. Over de Variatie van het Compas of den Zeilſteen, zal onder het Artykel ZEILSTEEN nader geſprooken worden.

VARICOCELE. *Aderſpatbreuk*. Eene ſoort van *Cirſocele* of aderſpatige Ziekte des Balzaks, in dewelke de Aderen van dit Deel, en die van het Vetvlies (*dartos*) tegennatuurlyk zyn opgezwollen. Het gezigt alleen doet deeſe Ziekte kennen, zonder dat het noodig is dat aan te raaken. Men ziet de groote en vormwyſe vaten des Balzaks klaar onder de huid heenen loopen, en als een Wyngaardſtam maaken. Het is de tegenswoordigheid van een verdikt en grof bloed, wiens loop in de vaten vertraagd is, 't welk het gezwel en de verſcheide opzettingen, die men ziet, veroorzaakt. Wanneer het verblyf des bloeds heeft aangehouden, is 'er eene aanmerkelyke verwydering van de zokken der Aderen, die daardoor varikeus geworden zyn, geſchiedt. Daar zyn Schryvers die de *Varicocele* met de *Cirſocele* onderſcheiden. Men voelt de vaten vaſt aan het bovendeel des bals, hard en dik als Aardwormen, waarvan zy de gewoone gedaante hebben. Zy zyn gedraaid, even als wanneer die wormen zig verkorten en in één krimpen.

De onmiddelyke oorzaak deeſer Ziekte is derhalven het verblyf des bloeds in zyne Aderen, even als die der *Cirſocele* en *Spermatocele*; die van het Zaad in zyne eigen werktuigen. De afgelegene oorzaak is het een of ander gebrek aan kragt, om het Bloed dat zy bevatten, in de vaten des Balzaks te doen komen. Het Bloed moet inderdaad, door de berooving van dusdanig eene magt, in zyne vaten zig ophouden, tot dat het genoodzaakt is daaruit te gaan, door de werking van het eene of andere werktuig: daarenboven, hebbende aldaar noch Spie-

ren

www.libtool.com.cn

ten noch vliesen, die de Buisen drukken kunnen, om het Bloed te verpligten, dat het zynen weg volharde, zoo zal het gedeelte deeses vogts, dat niet weder heeft kunnen opgaan, en dat geene 't welk op nieuws daar aankomt, de rokken dwingen om zig uit te zetten en te verwyden. Twee zaaken doen het Bloed inderdaad in de Aderen gaan. De eene is de aandrang van het Slagaderlyke Bloed, wiens kragt beſtaat uit de kragt des harte en uit de veerkragt der Slagaderen, en de andere de wederwerking der Vliesen, en de werking der Spieren; maar deese laatſte hulp ontbreekt hier. Daar is bygevolg niets dan de kragt der Aderen, die deese beweeging kan voortbrengen, en dikwils is het niet ſterk genoeg om het Bloed te verpligten, dat het zynen weg volharde; hetwelk zeer dikwils deese ſoort van ziekte doet geboren worden. Voor het overige zoo is, 't welk gelukkig is, noch de *Varicocele*, noch de *Cirſocele* heel pynelyk; zy zyn beide zeer draaglyk, doch de ongeruſtheid en de zwaarte die men in de deelen voelt, maaken iemant verdrietig, en doen naar den Heelmeeſter om hulp loopen. Volle en bloedryke menſchen, die welken zig onthouden, zyn om zoo te ſpreeken, de eenigſten aan deese ſoort van Ziekte onderhevig. Zy is buitengemeen zeldſaam, als men getrouwd is; maar de geneesing daarvan is niet gemakkelyk, en nog minder die der *Cirſocele*, dan die der *Varicocele*; daarom behoort een Heelmeeſter de geneesing hiervan niet ligtvaardig te belooven.

In de Geneesing der *Varicocele*, moet men, met verſcheide maalen ader te laaten, een begin maaken, en eenen zeer naauwkeurigen leevensregel gebieden ter wegneeming der Bloedrykheid; dan een dikken drukdock, die in eenen adſtringeerenden wyn gedoopt is, op het deel leggen, en daarover een Schortband, die deese deelen ondersteunt en drukt, om den Loop des Bloeds in de Aderen te bevorderen. De Ouden brandden deese Aderen op veele Plaatſen met puntige brandyſers; doch deese konſt-oeffening, zegt Dionis, heeft wreed geſcheenen, en is niet meer in gebruik. Het is redelyker dat, als de algemeene Geneesmiddelen en de ſaamentrekkenden niet gelukken, dezelve met de punt van een Lancet geöpend worden. De Heelmeeſter ſteit deese kleine inſnydingen ter plaatſe der meeſt opgezwollen Aderen in het werk, en bedient zig vervolgens van denzelven ſaamentrekkenden wyn en den Schortband. Door dit middel kan men de geneesing der *Varicocele* bevorderen.

Zoo het eene *Cirſocele* was, zullen dezelfde algemeene middelen gebeſigd worden; eene aderlaating, uitwendig de ſaamentrekkende middelen, en inwendig de verkoelenden, en het Dieet doen alles dat men kan verwagten, en zyn te ſchat-

www.libtool.com.cn

ten boven de afzetting des Bals, die de Ouden voorſtelden als het eenigſte middel voor dit ongemak. Doch het gebruik des huwelyks, na deeſe middelen, maakt het allerkragtigſte en eenigſte middel in deeſe Ziekte uit.

VARICOMPHALOS. Aderſpattig Gezwel van eenige Vaten des Navels. Deszelfs verwe is bruin of Loodverwig, uit oorzaake van het ſtilſtaande bloed dat zy bevat. — Wanneer het door de verwydering of ſcheuring der Slagaderen geſchiedt is, voelt men daar eene klopping, als in de Slagåder ſpatten. Men onderneemt dit gezwel te verdryven door ſaamentrekkende middelen, die gemaakt zyn uit Armeniſche Klei, draakenbloed, gezegelde Aarde en Stuifmeel, geïncorporeerd met Eywit. Dit geneesmiddel wordt op het deel gelegd, en men moet het daar met een verband dat een weinig ſluit, vaſthouden. Zoo het gezwel groot is, en men geene hoop van geneeſing door deeſe middelen had, zou het geheel overlangs met het Biſtourie geopend dienen te worden, het bloed daaruit gedaan, en de uiteindens der Vaten met vitrioolſteentjes behooren gebrandt te worden. Vervolgens laat men de doode korſten vallen; het Vleeſch weder opkomen en bevordert de geneeſing. Men gedraagt zig, in één woord, op dezelfde wyſe als in de geneeſing der Aderſpatten in 't gemeen, houdende eenvouwdig eenige byzondere onthoudingen, welken het maakſel en de legging des Navels verëiſſchen.

VARICOSUM CORPUS. Zoo wordt de ſaamenvlegting der Zaadvaten, welke in de ballen loopt, geheeten.

VARIEEREN. Veranderen, op eene andere wyſe maaken of gebeuren. Daarvan komt *Variatie* verandering.

VARIEGATIO. Is by de Botaniſten de konſt om de bladen der Planten en Bloemen met allerhande verſchillende kleuren te ſchakeeren.

VARIO. *Variola.* Zie het Artykel FORELLEN.

VARIOLÆ. Zie het Artykel KINDER POKKEN.

VARIOLARIS LAPIS. *Gamaicu.* Is eene groene Steen, bezet met bladderswyſe heuveltjes; zynde eene ſoort van *Malachites*, waarna hy ook, wegens de groene Verw, gelykt. Dezelve komt uit de Indiën.

VARIORUM, of *Cumnotis Variorum*, in de Letterkunde, beteken de uitgaave van een Claſſiek Schryver, met nooten of aantekeningen van verſcheide Auteuren daarop. Deeſe drukken worden gemeenelyk het meeſt geacht.

VAROLIUS (BRUG VAN) *Ringknobbel.* Is een mergagtig deel, dat de agterſte uiteindens der voorbeenen van het verlangde hoofdmerg daadelyk ſchynt te omvatten. Doch de mergagtige Zelfſtandigheid van deeſen knobbel, vermengt zig geheel en al met die der groote takken. VAROLIUS, een oud Ita-

www.libtool.com.cn

Italiaanſch Schryver, deeſe deelen in eene omgekeerde ligging beſchouwende, vergeleek de groote takken of voorbeenen by twee Rivieren, en den knobbel by eene Brug, waaronder de twee Rivieren, ſaamenkomende, liepen. Dit is het ook 't welk hem de *Brug van Varolius* doet genaamd worden. Zyne oppervlakte is dwars geſtreept en in twee zydeelen verdeeld, door eene zeer naauwe overlangſche inwyking, dewelke in de dikte niet indringt.

VARISSE. Is een Gezwel, inwendig aan de knie der Paarden, ontſtaande van de Aderen, doch zonder pyn.

VARIUS. *Phoxinus lævis.* Is eene kleine Rivierviſch, by de Italiaanen *Morella*, maar by de Franſchen *petite Truite* genaamd. Hy is naauwelyks een vinger lang. Zyne huid is digt en glad; van verſcheiden kleuren, op den rug geel, aan den buik wit; op de zyden purperverwig en overal met zwarte ſtippen gevlakt. Het vleeſch is wit en malſch en niet ongezond. Hy is ook goed voor de borſt; geeft goed voedſel en opent.

VARIX. *Cirſos.* Aderſpat of geborſten Ader, is een week en knobbelagtig gezwel onder den Navel, ook menigmaalen aan de Schenkelen, zonder pyn. Het ontſtaat van het opzwellen der Aderen onder de huid.

VARKEN. Is een viervoetig Dier, met een dikken langwerpigen kop. Zyne voorſte pooten zyn gemeenlyk korter dan de agterſten. Het heeft een wyden bek en lange ſlagtanden. Het is van natuur gulzig en morſſig, vindende vermaak om in den modder en in allerhande vuiligheid te wroeten. Alles is hem goed wat maar tot voedſel verſtrekt; doch de Akers bemint dit Dier boven alles, en deeſen maaken het hardſte en ſchoonſte Spek. Schoon die Dieren vuil zyn, moet men zeegter rein houden, en de hokken of kotten van tyd tot tyd ſchoon doen maaken, en geeven ze verſch ſtroo tot bedding, want dit brengt veel toe om ze wel te doen groeien en vet te doen worden. Als men veele Varkens heeft, moet de Hoeder dezelven des morgens vroeg naar het Veld dryven. Zoo men niet te verre van een Boſch afgelegen is, moet men de Varkens daarin laaten loopen; in het Najaar voornaamelyk, want niets maakt ze vetter dan de Akers, wilde Kaſtanjes en diergelyke afgevallene vrugten. Men geeft hun ook allerlei vrugten en Moeskruiden, die beginnen te bederven: ook ſpoeling, draf, roggenmeel en het ſlegtſte graan. Men moet ook zorg draagen dat de Varkens geen dorſt lyden; want dat maakt ze mager.

Aangaande de opvoeding ſtaat aan te merken: drie weeken na dat ze geworpen zyn, dryft men ze reeds naar het Veld of in het Boſch. Des morgens en des avonds geeft men ze ze-

www.libtool.com.cn
melen met water. Ten einde van twee maanden worden ze geſpeend. Men neemt 'er eenige om te ſnyden, en te meſten, en de overigen worden verkogt, en men behoudt maar eenige weinige Mannetjes en Wyfjes tot de voortteeling. Als ze geſneeden zyn, moet men ze 's avonds en 's morgens Karnemelk met Zemelen geeven, met den afval van Moes, Kool, Raapen, Wortelen en Vrugten. Van de maand April af dryft men ze naar buiten om de koſt te zoeken. Zes maanden oud geworden zynde, worden ze geſneeden, gemeenelyk in het Voor- of Najaar. Dit moet, gelyk omtrent de Lammeren, met eene enkele ſnede geſchieden; vervolgens worden ze gemeſt om te ſlagten, of om ze vet naar de Markt te zenden in den Slagttyd.

De wyſe om ze op de minſt koſtbaare wyſe vet te maaken, is om ze in het boſch den Afval te laaten opzoeken, als men de gelegenheid daartoe heeft; men geeft ze laauw water te drinken, gemengd met Roggenmeel en Zemelen, en op het einde van het jaar zullen ze groot en vet zyn; anders geeft men ze gekookte Kool, Raapen; *enz.* daar men wat Karnemelk by doet, en agt dagen daarna, als ze de behoorlyke grootte gekreegen hebben, ſluit men ze op in de kotten. 's Morgens en 's Avonds kookt men water of Karnemelk met Zemelen; doch die moet wat dik zyn, en als het koud geworden is, mengt men 'er wat gebroken Garſt, Rogge of ſlegte Tarwe onder, en verder een vry dik beſlag. Op deeſe wyſe kan men ze in twee maanden zeer vet maaken, en op het laatſt voedt men ze alleen met Karnemelk, Zemelen en Meel, om hard en goed Spek te bekomen.

De Varkens zyn aan verſcheſde Ziektens onderworpen, als

1. De Schurft of Laſerye. De tekens daarvan zyn, als het Varken luj en log wordt, dat de tong en hals vervuld ſtaan met kleine puiſtjes, en dat de wortels van de borſtels bloedig zyn, wanneer men een van de volgende Geneesmiddelen daar voor moet gebruiken: zondert het Zieke Varken van de overigen af, en draag zorg dat het altyd ſchoon ſtroo heeft. Doe het onder den ſtaart aderlaaten; beſproei en waſch het dikwils met ſchoon water; voedt het met Water en Zemelen, en doe 'er wat Wynmoêr onder. Of, wanneer de zwartagtige puiſten der Laſerye, onder de tong van het Varken wel geformeerd zyn; of dat die kwaal ten vollen blykbaar is door de verkoudheid en hoeſt van het Dier, zoo pulveriſeer de *Antimonium crudum*; meng daaronder wat Garſtenmeel, en ſtrooi 'er wat van op de tong van het Dier, en herhaal dit verſcheide maalen 's weeks, tot de volle Geneeſing toe.

2. De *Caterre* of Zwelling van de Klieren aan den hals. Gebruik daartoe dit Geneesmiddel: doe het Varken onder de tong

www.libtool.com.cn

tong aderlaaten; wryf het kwaad met tarwenmeel en zout onderéén gemengd, van tyd tot tyd, zeer ſterk tegens het haair op, met Loogwater, en baadt het in ſchoon water.

Het Varken geeft veel voordeel aan den Landman, en men kan 'er een voordeeligen handel meê dryven, om dat eene Zeug tweemaal 's jaars, ieder reis tien of twaalf jongen voortbrengt. Zoo men nu ieder Jonge, drie weeken oud zynde, voor een Ryksdaalder het ſtuk verkoopt, zoo brengt iedere Zog, ten minſte 50 Gulden 's jaars op. — Het Spek is eene groote vervulling des Winters in het huishouden. Men maakt van een Varken Pekel en gerookt Spek, Hammen, Beulingen, Worſten; en de Reuſel is byna zoo goed als Boter. Het vet dat aan de Nieren zit, dient om de Rytuigen, *enz.* te ſmeeren. Het Varkensvleeſch is zeer voedſaam, wanneer het niet te oud noch te verſch is; doch het valt wat moeilyk om te verteeren, voornaamelyk voor tedere en ongezonde Menſchen, en die weinig werken of beweeging hebben.

Een Speenvarken wordt geheel aan het Spit gebraaden, en met een Oranjen-Appel in den mond, liggende op zyne vier pooten opgediſcht; doch men moet een nog zuigend Speenvarken daartoe neemen, anders gaat het vel van het vleeſch los; het is een zeer lekker eeten.

VARKEN. (MARON-) Men geeft in Amerika deeſen naam aan de Varkens die men 'er uit de andere Waereldeelen overgebragt heeft, en aldaar wild geworden zyn. Men onderſcheidt 'er drie ſoorten van, op welken den aart van het Geweſt waarſchynelyk meer of min invloed gehad heeft, volgens het verſchil van de Landen, uit welken men dezelven overgebragt heeft.

Die van de eerſte ſoort zyn kort. Zy hebben een dikken kop. Hunne voorſte pooten zyn een derde korter dan de agterſten. Dit maakt dat zy ſomtyds in het loopen over den kop tuimelen. Zy zyn met lange Slagtanden gewapend, en zeer gevaarlyk voor de Jaagers wanneer zy gewondt zyn. Men zegt dat de Spanjaarden deeſe Varkens in Amerika overgebragt hebben, na de ontdekking van dit Waereldeel, en dat zy ze van Kadix overbragten, alwaar men 'er nog veelen ziet die hen gelyken.

De Maronvarkens van de tweede ſoort verſchillen van onze gemeene Varkens weinig of niet, en het ſchynt dat het Varkens zyn die uit hokken ontkomen zyn, in welken men hen voedde.

De laatſte ſoort zyn Siamſche en Chineeſche Varkens, die aldaar door Franſche Scheepen overgebragt zyn geworden.

Men ziet ſedert eenigen tyd in dat Land, dat de ſoort van

de Siamſche Varkens zeer wel vermenigvuldigd is. Zy hebben eenige overeenkomſt met de kleine wilde Zwynen. De Wyfjes brengen veele jongen voort, die zeer aangenaam zyn, wanneer men ze als Speenvarkens eet. Deeſe Dieren zyn gemakkelyk aan te kweeken, en zy gewennen zig aan alle Voedſels

VARKENSBROOD. Zie het Artykel CYCLAMEN.

VARKENS-VENKEL. Zoo wordt de *Sulpher wortel* genoemd, Zie het Artykel PEUCEDANUM.

VARKENSWORTEL, BEERWORTEL. Zie het Artykel MEUM.

VARRAS. Is eene Spaanſche en Portugeeſche Maat. — 100 Neurenburgſche Ellen doen 37 en $\frac{1}{7}$ Portugeeſche, en 79 en $\frac{5}{6}$ Spaanſche *Varras*.

VARUS. Zie het Artykel JONTHUS.

VAS. Een vat, heeft tweederlei betekenis; voorëerſt betekent het een zeker uitgehold Werktuig, bekwaam om vogten en andere dingen daarin te doen. Ten anderen worden de Buiſen of Kanaalen in onze Ligchaamen *Vaſa* genaamd, inwelken ook een zeker vogt is. In deeſen zin worden de Bloed- en Polsäderen *Vaſa* of Vaten genaamd.

VASA ADIPOSA. De Vet-aderen der Nieren, zyn de eigene bloed- en Slagäderen der Nieren.

VASA BREVIA. Deeſe Latynſche woorden betekenen *korte Vaten*, beſtaande uit veele uitſpruitſels van den Ader der Milt, welken, omdat de Milt zeer naby de Maag geplaatſt is, zeer kort zyn, en tot aan de Maag loopen.

VASA CONCORDIÆ. (In de *Hydraulica* of Waterweegkunde) Zyn twee vaten, *Vaten van eendragt* genaamd, zoodanig ſaamengeſteld dat een van dezelven, terwyl het vol wyn is, geen droppel zal uitlaaten; terwyl het andere, zynde vol water, altyd loopt. Het maakſel en de toeſtel kan gezien worden in WOLFFS *Element. Matheſ.* T. I. *Hydraul.*

VASA DEFERENTIA. De Zaad-afleidende Vaten, zyn (1) de *Epididymides* of *Opperkloetjes*. (2) Het *afleidende Vat* en (3) de *Zaadblaasjes*. Zie het Artykel ZAADLEIDER.

VASA EJACULANTIA. De Zaaduitwerpende Vaten, zyn (1) de *Proſtatæ* of Voorſtanders en (2) het *Mannelyke Lid*.

VASA EMULGENTIA. De uitzuigende Vaten, zyn de ſlag- en bloedäderen der Nieren.

VASA EPIGASTRICA. De Opperbuiks vaten.

VASA FELLEA. De *Galvaten*. Zyn die wegen, welken alleen aan de Galblaasjes toebehooren. Deeſen zyn tweederlei in ſoort, als een dat de Gal in het blaasje brengt, en een ander dat dezelve daar wederom uitvoert.

VAS

www.libtool.com.cn

VASAL. Een Leenman, die de goederen van eenen anderen ter Leen bezit, en dus geen Eigenaar daarvan is.

VASA LACTEA. De *Melkvaten*. Zyn de geenen die de Chyl tot het Bloed voeren.

VASALLAGIUM. Is de Leenpligt, waardoor een Leenman aan zynen Opperheer verbonden is.

VASA LYMPHATICA. De *Watervaten*. Zyn kleine Pypjes, beſtaande uit een zeer dun en doorſchynend Vlies. Deeſen voeren een zuiver water van het Bloed af, en worden byna in alle de deelen des Ligchaams gevonden.

VASA PAMPINIFORMIA. Zie het Artykel PAMPINIFORMIA VASA.

VASA PRÆPARANTIA. De *toebereidende Vaten*. Zyn (1) de Zaadſlagäderen, welken het Bloed van de *Arteria magna* tot de Ballen leiden. Ten (2) de Zaad-bloedaderen. Deeſen brengen het Bloed van de Ballen tot de *Vena Cava* terug Wegens den wonderbaaren Loop deeſer vaten, maaken ze by de Ballen een dik weeſen, dat men het Wynranksgedaantige deel, of *Corpus pampiniforme* noemt. Ten (3) de Ballen.

VASA SANGUIFERA. De *Bloedvaten*. Zyn de Bloed- en Slagaderen.

VASA UMBILICALIA. De *Navelvaten*. Beſtaan uit twee Slagaderen, een Bloedäder en de Waterblaasſtreng, of het Watervat.

VASAVELI. Zie het Artykel PAVATE.

VAS BREVE Zie het Artykel VASA BREVIA.

VAS DEFERENS. Zie het Artykel ZAADLEIDER.

VASES. Zie het Artykel VAAS.

VAS EXCALFACTORIUM. *Baſſionnaire*. Een zeker rond vat van Koper of Zilver, waarin men koolen legt, om het Bed te warmen.

VAS HYDROMANTICUM. Zoo wordt een Tovervat met water genaamd, waarin men alles ziet zwemmen, dat of tegen over ſtaat of voorby gaat. Het is eene ſoort van *Camera Obſcura*.

VASTE DEELEN. Zyn de Ligchaamsdeelen, zoo eenvouwdigen als werktuiglyken, die eene zekere Zelfſtandigheid en eene duurzaame gedaante hebben; zoodanig als de Veſelen, de Beenderen, de Zenuwen, de Spieren, de Kraakbeenderen, de Vlieſen, *enz*. De vaſte deelen ſtaan tegenover de vloeibaaren.

De vaſte deelen worden onderſcheiden in harden en zagten, en zyn uit Veſelen ſaamengeſteld. De Veſel is een wit, lang, dun deel, en zoo fyn dat het de beſte Vergrootglaſen te leur ſtelt. Zy zelve is uit andere deelen ſaamengeſteld. Daar zyn twee ſoorten van Veſelen; *lange*, welke weeſenlyk onze

www.kbtoolkoers.nl

werktuigen saamenſtelt, en *platte*, die eene ſoort van Lym is, en ter vaſthegting der andere Veſelen dient. Dezelven oeffenen geene beweeging.

De lange Veſel is gelyk aan een hoofdhaar. Zy is rond.

De platte is veel korter en breeder, en vertoont twee oppervlaktens.

De lange Veſel begeeft zig in allen opzigte dwars over de platte heen.

De verſchillende vermenging der Veſelen, maakt eene Spier, vaten, en ingewanden. De werkingen doen de verſcheidenheid der lange en platte Veſel zien.

VASTE LIGCHAAMEN. Zoo worden door de Stofſcheikundigen genoemd, die dingen, welken het geweld des Vuurs, zonder vermindering, kunnen verdraagen, en niet door de Lucht verſtrooid worden. Deeſe *Fixa* of vaſte Ligchaamen, worden tegenöver de *Volatilia* geſteld, die zoo wel door de Lucht als door het vuur verſtrooid worden.

VASTEN. Beduidt in de Roomſche Kerk, zig van het Vleeſch van Beeſten en Vogels, ook, indien het naauw gezogt en ſtreng in acht genomen wordt, van Eyeren, Boter en Kaas onthouden; maar voor het overige zyn Viſchen, Vrugten en Wyn geoorloofd te nuttigen. Het *hoofdvaſten* is, 't welke van alle Perſoonen zonder onderſcheid in de Roomſche Kerk moet gehouden worden, ten waare dat uit gewigtige oorzaken zulks vergund wierd om na te laaten. Het geſchiedt in de zoogenaamde Vaſtentyd; ook in de 4 Jaargetyden of zoogenaamde Quatertempers; naamelyk in de eerſte week van Maart, in de tweede week van Juny, in de derde week van September en in de vierde week van December. *Gewoonelyke Vaſten* is, die niet op alle plaatſen, maar alleen in zekere Kerken, naar oude ingevoerde gewoonte geſchiedt. *Vaſten uit gelofte* is, wanneer iemant volgens eene gedaane Gelofte vaſten moet. — *Boetvaſten* is, die aan iemant in de Biegt tot boete opgelegd is. — *Vrywillig Vaſten* is, wanneer iemant uit eigen beweeging vaſt, om des te bekwaamer tot geeſtelyke Oeffeningen te zyn.

VASTENAVOND. *Carnaval.* Zoo noemen de Roomſchgezinden dien tyd of dien dag, welke voor de Vaſten komt, en die doorgaands met allerlei vermaakelykheden, als van Gaſtmaalen en Spelen doorgebragt wordt, inzonderheid in de Roomſche Landen; gelyk dan ook de *Carnaval* van Venetien boven allen uitmunt, en het meeſt beroemd is. Men ziet daar alsdan eene ontelbaare menigte van gemaskerde Perſoonen, van beiderlei Sexe byéénkomen, en allerlei Grappen en Spelen verrigten.

VASTEN BY DE ARMENIERS. Is veel ſtrenger dan by de Room-

www.libtool.com.cn

Roomſchen en Grieken, nademaal zy zig van alles wat eenigſints leeven heeft, onthouden, en met veld- of tuinvrugten te vreden zyn.

VASTEN BY DE GRIEKEN. Is ſtrenger dan by de Roomſch-Catholyken, dewyl zy zig van alles, wat bloed heeft, en dus ook van Viſch onthouden. Echter eeten zy Kreeften, Oesters, Moſſelen, en diergelyke dingen meer.

VASTEN BY DE TURKEN. Is het allerſtrengſte, dewyl zy zig den geheelen Vaſtendag, van al het eeten en drinken, wat naam het ook mag hebben, ſpeenen.

VASTE STERREN. *Stellæ fixæ.* Zyn ontelbaar en blyven beſtendig even ver van malkander. Zy worden ook door de Aſtronomiſten in zekere Figuuren of *Aſteriſmi* gedeeld. De Ouden hebben ze gezamenlyk in den agtſten Hemelkring geplaatſt; maar de nieuwe Philoſoophen houden ze voor zoo veele Zonnen, die ook ten opzigte hunner hoogte ongelooflyk verre van malkander afgelegen zyn. Zy worden verdeeld:

1. Naar de verſcheiden grootte welke zy hebben, in *Stellæ primæ, Secundæ magnitudines*, enz. zynde Sterren van de eerſte, tweede, derde, vierde, vyfde en zesde grootte, *enz.* Naamelyk de 15 grootſten, welken ons de grootſten ſchynen te zyn, ſchoon ze miſſchien inderdaad niet grooter, maar wel nader by zyn, dan de anderen, worden Sterren van de eerſte grootte genaamd. De geenen die eenigſints kleiner zyn, 25 in getale, noemt men Sterren van de tweede grootte, *enz.* Eindelyk zyn ſommigen zoo klein, dat men ze van de anderen enkel met het oog en zonder Verrekyker, niet onderkennen kan. Deeſen worden *Stellæ nebuloſæ* genaamd, omdat ze ſlegts als een helder Wolkje ſchynen. Daarenboven heeft men, na het uitvinden der Verrekykers, nog de *Stellæ teleſcopicæ* ontdekt, die men niet anders dan door die Glaſen zien kan. Zy worden

2. Onderſcheiden ten opzigte van den ſtand, in *Stellæ boreales* of *Septentrionales*, ſtaande tuſſchen den *Zodiacus* en Noordpool; in *Zodiacales*, ſtaande in den Dierkring; en in *Auſtrales*, die tuſſchen den *Zodiacus* en de Zuidpool ſtaan. Men heeft aangemerkt dat ſommige der oude vaſte Sterren verdweenen zyn, en integendeel ſommige nieuwen te voorſchyn gekomen. Sommigen zyn wel op nieuw wederom verſchoonen, maar hebben zig kort daarna wederom uit het gezigt verlooren. *Matth. Lexic.*

VASTHEGTING. Dus worden, in de Ontleedkunde, de plaatſen genoemd, waaraan de Spieren vaſthouden. Men moet, met betrekking op de Spier-vaſthegtingen in acht neemen, dat 'er geene eerſte of laatſte is, en dat de Spier aan de eene zoo wel als aan de andere trekt.

VAST.

www.libtool.com.cn

VASTHOUDER. *Goedaard* geeft deeſen naam aan eene ſoort van Rups, die zig met de malſchſte blaadjes der Akelei voedt. Het is moeielyk om haar van deeſe blaadjes los te maaken. Zy knaagt mede die van de Rooſen- en Aalbeſiën-boomen.

Deeſen Rupſen zyn zeer gemeen, en hebben eene zonderlinge overeenkomſt met de bladeren van de Akelei. Het is vreemd dat zy noch den Regen, noch den Wind, noch de koude duchten. Zy veranderen zig in eene ſoort van Vlieg.

VASTIGHEID. *Soliditas.* Wordt tegens de *Fluitidas* of vloeibaarheid over geſteld. Sommige Philoſoophen eigenen dezelven toe aan de enkele Figuur en ruſt der kleinſte deelen van een Ligchaam. Anderen aan de *Mutua attractio* of onderlinge aantrekking van die deeltjes. Nog anderen aan de uiterlyke perſſing van de *Aether.*

VASTIGHEID. Is een van de drie hoofdoogmerken, 't welk by het opmaaken van een Gebouw moet waargenomen worden. Dezelve beſtaat echter voornaamelyk daarin, dat de Grondbouw eerſtelyk zyne geproportionneerde ſterkte verkrygt, en naar de geſchapenheid der omſtandigheden, iets boven den grond verheven zy, en uitſteekt. De Muuren, Balken, Gewelven, Boogen, Zuilen en Daken, moeten doorgaands wel verbonden, en door yſeren klampen of ankers te ſaamen gehouden worden, en eindelyk de Bouwſtoffen uit uitgeleeſene en duurzaame Stoffe beſtaan. Immers als een Gebouw zal vaſt genoemd worden, moet het nergens den minſten ſchyn van gevaar hebben om in te ſtorten, of in korten tyd door het gebruik verſlimmerd of onbruikbaar gemaakt te kunnen worden.

VASTI MUSCULI. Zie de Artykels VASTUS.

VAST LAND. *Continens.* Staat tegenöver het Water, voornaamelyk tegenover de Zee, en betekent een groot en verre uitgeſtrekt gedeelte der Aarde, daar men droogvoets door reiſen kan, zonder door een tuſſchenkomende Zee belemmerd te worden. Het ſtaat ook tegenover een Eiland.

VAST MAAKEN. Dus noemt men eene zekere bygeloovige Toverkunſt, waardoor men zig en andere Natuurlyke Ligchaamen Schoot- en ſteekvry meent te kunnen maaken.

VASTUS EXTERNUS. Is eene zeer aanmerkelyke Spier, vooral in haar midden, geplaatſt aan den buitenkant der dye. Deeſe Spier is vaſt op het geheele uitwendige zydelyke deel des dyebeens van het onderſte en agterſte gedeelte des grooten draaiers af, tot by den uitwendigen knokkel. Het bovenſte deeſer Spier is een weinig peesägtig. Haar ligchaam wordt naarmaate dikker, tot aan haar middelſte gedeelte, en neemt

www.libtool.com.cn
neemt ook trapswyſe af tot aan het ondereinde, dat zig met dat der Schenkel-ſpier vereenigt, en eindigt insgelyks met aponeurotieke Veſelen, die zig over de knieſchyf uitbreiden, haar dienen tot Beenvlies, en aan den band, die dit been aan het Scheenbeen vaſthegt, te niet loopen. De menigvuldige gemeenſchappen deeſer Spier, gelyk ook die der inwendige vaſte, met de Schenkelſpier, kunnen haar doen aanzien als eene waare driehoofdige Spier. Haare breedpeesſige veſelen zyn ten deele vaſt aan den beursband der dye met het Been, en beletten dat hy in de beweegingen deeſer deelen gekneepen wordt, door hem buitenwaarts te trekken. Deeſe Spier is een der Beenuitrekkers, en zy zet, by zekere ſtellingen, de knieſchyf vaſt en belet haar zig rechts en links af te begeeven.

VASTUS INTERNUS. Eene aanmerkelyke groote Spier, die het inwendige gedeelte van de dye inneemt. Zy is vaſt op de geheele inwendige oppervlakte des Dyebeens, van den kleinen Draaier af tot by den inwendigen knokkel. Het bovenëinde is een weinig peesagtig, en vermengt zig met dat der Schenkelſpier. Haar Ligchaam vermeerdert in grootte, naarmaate het op zyn midden komt, en mindert ongevoelig, om ten deele te eindigen aan eene *Aponeuroſis*, die haar met de Schenkelſpier en de voorſte ſchraale gemeen is, en ten deele aan eene andere *Aponeuroſis*, die zy met de Schenkelſpier gemeen heeft, en welke zig over de geheele knieſchyf uitbreidt, daaraan vaſt is en haar tot beenvlies dient; en zy loopt, na dat ze dezelve ten eenemaal bedekt heeft, te hiet aan den overkant, in den Band, welken dit Been aan het Scheenbeen vaſthegt. Haare Veſelen, over den Beursband des Gewrigts gaande, verkrygen aldaar eene aankleeving, welke belet, dat zy in de beweegingen der Beenderen en der Dye gekneepen wordt. De gemeenſchappen deeſer Spier, gelyk ook die van den *Vaſtus externus*, met de Schenkelſpier, maaken dat men deeſe drie Spieren als eene driehoofdige des Beens beſchouwen kan. Haar gebruik is om het Been uit te ſteeken en te beletten, dat by zekere ſtellingen, de Knieſchyf rechts en links afwykt.

VAT. (In de *Anatomie*) Zie de Artykels VASA.

VAT. Is eene Bier- en Wynmaat, van onderſcheidene grootte. In Leipſig houdt een vat vier Emmers.

VATAGTIG. Wordt gezegd van alles wat de Vaten betreft, en van het geene uit de vergadering van Vaten voortvloeit.

VATICANUS. Een God, die Orakels gaf in eene plaats digte by Romen. Daar is 'er die meenen dat hy dezelfde is met *Vagitanus*, en dat hy dus genaamd is, om dat de eerſte Sylla-

labe

www.libtool.com.cn
habe van zynen naam *va* of *us*, het geſchreeuw der kinderen is die pas geboren worden.

VAUBANSCHE MANIER OM TE FORTIFICEEREN. Deeſe beruſt op de volgende Grondregelen. De buiten-*Polygon* is beſtendig 90 twaalfvoetige Roeden, PLAAT CCLXVI. *Fig.* 3. De *Flanquen* worden terug getrokken en ingeboogen, en bekomen een rond *Orillon*. Voor de *Courtine* wordt eene *Tenaille*, en agter deeſe een *Ravelyn* of eene halve Maan gelegd. Van weerskanten aan het *Ravelyn* komen twee Brillen. Het perpendicul is in een Vierhoek $\frac{1}{12}$, in een Vyfhoek $\frac{1}{9}$, in de overige Veelhoeken $\frac{1}{7}$ van de Buiten-*Polygon*. Het verſchil tuſſchen de *Face* en de *Defens-Linie* is met den afſtand van de beide *Schouderboeken* gelyk. In de *Contreſcarpe* ligt eene Wapenplaats met *Traverſen*, en in eene drooge Graft maakt hy midden voor de *Courtine* dwars door eenen gang, die van 6 tot 7 voet diep, van 15 tot 18 voet breed, en van weerskanten met borſtweeringen voorzien is, en *Coffre* genoemd wordt. Vermits nu deeſe Vaubanſche manier om te fortificeeren, in aanmerking van haare ſterkte, niet veel koſten vereiſcht, en ook anderſints op verſcheide goede grondregelen gegrondt is, zoo is dezelve, toen zy te voorſchyn kwam, zeer wel opgenomen. Echter wil dit niet aan allen behaagen, dat de *Faces* den vyand zoo vry voor de oogen liggen, en de groote Brillen niet te veel tegenſtands kunnen bieden. Dierhalven heeft hy naderhand het een en het ander veranderd, en in 't byzonder de *Flanquen* minder bedekt, en het *Ravelyn* in plaats van de Brillen verdubbeld, waardoor hy het gebrek van de bedekking der *Flanquen* heeft gezogt te verhelpen, *Ibid.* Fig. 4. De groote Bolwerken heeft hy, door eene ſmalle Graft, van de *Courtine* afgezonderd; tuſſchen dezelven, gelyk in de voorgaande manier, eene *Fauſſe-braye-tenaille* gelegd, die door een ſmalle Graft in twee deelen verdeeld wordt; maar agter de gedetacheerde of afgeſneeden Bolwerken, heeft hy nog andere kleinen aangelegd, welkers *Flanquen* met eene zeer lange *Courtine* te ſaamen gehangen zyn. Van Buitenwerken legt hy maar een dubbeld Ravalyn, of eene dubbele halve Maan voor de *Courtine*; maar de *Contreſcarpe* heeft weder haare Wapenplaatſen en *Traverſen*; en dit noemt men in 't gemeen VAUBANS VERSTERKTE MANIER OM TE FORTIFICEEREN. Echter moet de verſterking voorts naamelyk in de geretireerde Veſting beſtaan. Niettegenſtaande nu de *Faces* van deeſe kleine Bolwerken, nog uit eene *Second Flanque* hunne defenſie boven de gewoone, uit de *Flanquen* bekomen, zoo twyffelen nogtans ſommigen, dat zy het lang zullen kunnen houden, of tegenſtand bieden, nadat

de

www.libtool.com.cn
de vyand de groote gedetacheerde Werken veroverd heeft. Echter zal niemant zoo ligt ontkennen, dat de gerethreerde Bolwerken, beter zyn dan de Retranchementen, die men anderſints aan de Keelen of Gorgen opwerpt.

VEADAR. Zoo wordt in den Joodſchen Almanak de dertiende maand genoemd, welke zy, tuſſchen de zesde en zevende maand, in 19 Jaaren, zevenmaal inſchrikkelen of invoegen, naamelyk in het derde, zesde, agtſte, elfde, veertiende, zeventiende en negentiende Jaar, hebben zy deeſe ſchrikkelmaand; alsdan beginnen zy weder op nieuw te tellen, tot dat weder 19 jaaren verloopen zyn.

VECHTEN. Is eene kunſt waardoor het Ligchaam bekwaam gemaakt wordt, om den vyandelyken aanval te keer te gaan, en een ſlag of ſteek behoorlyk af te keeren; ook in geval het de nood vereiſcht, zig tegens meer dan eenen te verweeren. De eigen kunſtwoorden der Vechters of Schermers, zyn *pareeren*, *batteeren*, *Caveeren*, *paſſeeren*, *circuleeren*, *volteeren*, *ſtringeeren*, *apel maaken*, *figeeren*, *retireeren*, *de maat neemen* en *breeken*, enz.

VECTIS. *Handboom* of *Hefboom*, *Beenligter*. Is een Werktuig der Chirurgyns, waarmede zy de nedergedrukte Herſſenpan opheffen.

VECTIS. *Levier*. Zoo noemen de konſtwerktuigmaakers (*Mechanici*) een Boom waarmede men iets opheffen kan. Als dezelve in een punt (*Hypomochlion* of ruſtpunt genaamd) ligt, maar aan deszelfs andere punt, de beweegende kragt geapliceerd wordt.

VECTIS HETERODROMUS. Is zoodanig een Hefboom, als het Ruſtpunt tuſſchen de Laſt en de beweegende kragt is, zoo dat, wanneer de Hefboom in de hoogte gaat, de Laſt te gelyk in de hoogte wordt opgeheven.

VECTIS HOMODROMUS. Is een Hefboom, als de Laſt tuſſchen het Ruſtpunt en de beweegende kragt gelegen is; zoo dat, als de Hefboom in de hoogte geheven wordt, ook de Laſt te gelyk in de hoogte gaat. — Zie het Artykel Hefbeel.

VECTOR. (In de *Aſtronomie*.) Eene Linie, die men verondersteld getrokken te zyn van eene Planeet, rondom een middelpunt beweegende, of de *Focus* van een *Ellipſis*, tot dat middelpunt of *Focus*.

Dit wordt, by ſommige Schryvers over de nieuwe Aſtronomie, *Vector* genaamd, of *Radius Vector*, omdat het de Linie is by welke de Planeet rondom derzelver Centrum ſchynt gevoerd te worden, en met welke zy Loopkringen (*Area's*) beſchryft, geëvenredigd met de tyden.

VECTOR ARIONES. Zie het Artykel Dolyn. (In de *Krygskunde*).

www.libtool.com.cn

VEDER of VEER. (In de *Mechanica*) Zoo wordt een uit Staal geſmeedt Blik genoemd, 't welk PLAAT CCLXVI. *Fig.* 5. in de rondte boven malkander te ſaamen gerold, en door zyne elaſtieke kragt vermogend is, om aan eene Machine de beweeging te geeven. Van de eigenſchap van diergelyk een kromme Linie, welke dusdanig een Blik hebben moet, is reeds onder het Artykel ELASTISCHE OPGAAF geſprooken.

Indien een Veder groote kragt moet doen, maakt men dezelve eer te breed dan te dik, omdat eene dikke veder moeielyk te vervaardigen is, en het geene nogtans het voornaamſte is, niet ligt aan dezelve de regte hardigheid kan gegeeven worden. Dus is het een konſtſtuk, om diergelyke dunne en daarby zoo verre uitgebreidde Veder op alle plaatſen gelyke hette te geeven, dat dezelve, noch in het Vuur krom, noch in het uitneemen beſchadigd worde. Hoe dit verharden of verſtaalen, door middel van een byzonder Inſtrument voorgenomen moet worden, insgelyks, hoe men naderhand deeſe Veder moet laaten aanloopen of bruineeren, alsmede van gelyke dikte en breedte maaken, regt opwinden en in een Slak brengen, en eindelyk tot derzelver beweeging, eene beſtendig gelyke kragt geeven moet, vindt men wydloopig verhandeld in LEUPOLDS *Theatro Machinarum Generali.* Cap. 22. Ook kan hierover nageleeſen worden, 't geene SCHOTTUS, in zyne *Technica Curioſa.* Lib. IX. Cap. 4. verhandelt.

VEDERIK. WEDERIK. *Joodenkruid.* Zie het Artykel LYSIMACHIA.

VEDER-PASSER. Zoo wordt die genoemd, welke in plaats van het gewoone hoofd en gewind of *Charniere*, een Vederharde Boog heeft. In het midden van het eene Been is een kromgeboogen Schroef vaſtgemaakt, die met haar andere end door het tweede Been geſtooken is, ten einde men door hulp van eene Schroefmoêr, den Paſſer, naar eene begeerde opening kan ſtellen, ten einde dezelve niet verder uit malkander gaa. — Voor het overige is deeſe Paſſer geheel uit Staal gemaakt en zoodanig verhard, dat geene Vyl denzelven aangrypen kan. Somtyds wordt tot gemak, PLAAT CCLXVI. *Fig.* 6. boven de Veder een gedraaid Handvat daaraan gemaakt, en tuſſchen de beenen bevindt zig nog eene kleine Schroefmoêr, in de gedaante of vorme van een getand Rad, om hetzelve vanbinnen tegens het Been vaſt aan te ſchroeven, ten einde hetzelve, by het gebruik, niet verſchuiven kan. Diergelyken Paſſer is zeer gemakkelyk in de Architectuur by kleine maaten, en de grootte die men volgens dezelven op het Papier moet tekenen, als *Voluten* en andere Cirkelſtukken te gebruiken. Dierhalven moet hy niet al te groot zyn, en in plaats

van

van een Punt, met een Geitenvoet vervaardigd worden, gelyk men uit de Figuur en uit de beſchryving van deeſen Paſſer zien kan, welke LEUPOLD in zynen *Theatro Machinarum Arithmetico-Geometrico, Cap.* XIX. *pag.* 294 geeft.

VEDERWYSE. Deeſe naam wordt gegeeven aan de Spieren, dewelken door de vereéniging van twee eenvouwdige Spieren in eene Pees zyn ſaamengeſteld, en waar de ſaamenſtellende Bundels, by wyſe als de Veder eener Schryfpen geſchikt zyn. Haare Peeſen gaan doorgaands in haaren Buik, en loopen, altoos minder wordende, als de Pensrib, die de twee Veders vanéén ſcheidt. Op eene andere keer ſplyten zig de Peeſen, om het uiteinde van het vleeſige deel te omvatten.

VEDETTE. Zoo wordt onder de Franſchen een Ruiter genaamd, die de wagt heeft en acht geeft, of de Vyand ergens in aantocht is, of ook eenen aanſlag zoekt uit te voeren.

VEE. Hiertoe behooren allerhande ſoorten van Beeſten, 't zy dat dezelven te ſaamen weiden of niet; als daar zyn Runderen, Schaapen, Paarden, Eſels, Varkens, &c. dat is, zoo wel hoornbeeſten als anderen, zoo dat iemant zyn Vee aan een ander tot een Legaat gemaakt hebbende, dit alles den Legataris zou toebehooren. Een Land bewooner, die Vee houdt, moet het zelve wel weeten te beſtieren; waaromtrent het volgende ſtaat aan te merken.

Men moet de Hoornbeeſten niet te digt byéén op de Stallen zetten, als aanleiding geevende tot onderlinge Gevegten, waardoor zy malkander kwetſen. Dan gebeurt het dikwils dat de gulzigſte het voeder aan de anderen onttrekt, die daardoor vermageren. In het algemeen moet het Vee des Zomers luchtig, des winters warm, en altyd droog gehouden worden, want de vogtigheid is altyd nadeelig; waarom men de Stallen altyd wat afhellende moet maaken, opdat het water in eene goot zoude wegloopen. Om het hoornvee de gewoonte van zig te lekken, te ontwennen, moet men de plaats daar men ziet dat zy zig lekken, met koedrek beſmeeren. Men moet de Kalveren niet te vroeg ſpeenen, om voordeel met de Melk te kunnen doen; want te vroeg geſpeend zynde, zal het altoos een zwakke Os of Koe blyven, daar men weinig nuts van trekken kan. Om de jonge Kalveren van het ongedierte, waaraan zy onderworpen zyn, te bevryden, waardoor zy geplaagd worden en niet groeien kunnen, moet men ze wryven met geſmolten Spek, daar men wat Kwik onder doet. Men roert het wel onderéén, ſtrykt het op een doek, die men rondom den hals van het Kalf vaſtmaakt, waarby men een goed voedſel moet voegen.

VEELHOEK. Zie het Artykel POLYGONUM.

VEELHOEKIG GLAS. Zie het Artykel POLYEDRUM.

www.libtool.com.cn

VEELSCHELPIG. *Polivalia.* De Natuur.Onderzoekers geeven deeſen naam aan Zee-Schelpen, die verſcheide ſtukken hebben, die of aanéén hangen, of ſaamengevoegd zyn. Dier gelyken zyn de *Zee-Egels*, de *Zee-poppen*, de *Voetteenen*, de *Bernakelſchelpen* en de *Pholladen.* Eenige Schryvers voegen hier de Orgelpypen by.

VEELVERWIGE FLUWEELBLOEM. *Symphonia.* Dit is eene driekleurige Amaranth of *Tricolor*, die men in de Tuinen, om haare ſchoonheid aankweekt. Haare bladeren zyn gelyk die van de Mayer gevormd; maar zy zyn gekleurd, of gelyk als met groen, geel en vleeſchkleur geverwd. De kinderen maaken van haare ſteelen, pypjes, waarvan zy zig bedienen om een geluid of overeenſtemming voort te brengen. Hiervan is haaren Latynſchen naam voortgekomen.

VEELVOET. Zie het Artykel POLYPUS.

VEELVRAAT. *Gulo.* Dit is een viervoetig Dier, dat vyf vingeren aan de voeten heeft, en dat de Heer BRISSON als de *Hyæna* van de Ouden beſchouwt, maar dat de Heer LINNÆUS in het geſlacht der Weſels plaatſt.

De *Veelvraat*, die SCALIGER *viervoetige Gier* noemt, omdat hy zig met de doode krengen voedt, is een Dier dat de grootte van eenen Hond heeft, en waaraan men het aangezigt van eene kat en de ſtaart van een Vos toeſchryft. Zyn Ligchaam is breed, zyn hair en zyne huid zyn zwart, zyn kop is eenigſints ronder dan die van een Wolf; zyne tanden zyn alzoo ſcherp en alzoo ſpits, en zyne voeten zoo klein als die van een Otter. De Hoogduitſche Schryvers zeggen dat de Veelvraat zig in de Bergen van Lapland, en in de wyduitgeſtrekte Boſſchen van Noorwegen onthoudt.

In de Ontleeding van de *Veelvraat*, heeft men drie aanmerkelyke zaaken opgemerkt. De eerſte is dat hy geen Navelſtreng heeft. De tweede dat de Lever zeer vaſt aan den band van het middelrift verknogt is, en hierin heeft hy veele overéénkomſt met het inwendige geſtel van de Lever der Menſchen; want in de andere Dieren is de Lever aan eenen band opgehangen. De derde is dat de darmen dezelfde gedaante van het eene uiteinde tot aan het andere hebben. Hy heeft geen blinden darm en de anderen zyn regt

VEELVULDIGE GROOTTE. Zie het Artykel MULTINOMIUM.

VEELZIGTIG GLAS. Zie het Artykel POLYOPTRUM.

VEENBESIEN. *Oxycoccum.* Zie het Artykel OXYCOCCUM.

VEENLAND. Zoo noemt men in Holland eene zwarte Aarde, waaruit de Turf gemaakt wordt.

VEER of TERVEER. Eene kleine beveſtigde Stad, benevens den tytel van een Marquiſaat, op het Eiland Walcheren, in de Provintie Zeeland, benevens eene goede Haven. Van wegens

www.libtool.com.cn
deeſe Stad heeft de Prins van Oranje met de Staaten van Zeeland, groot verſchil gehad, nademaal zy tot de Naaatenſchap van WILLEM III, Koning van Groot-Brittanien behoorde. De Staaten dier Provintie verklaarden den Prins vervallen van zyne aanſpraak op die Stad, en ontſloegen de Burgers van hunnen eed aan denzelven. Maar wanneer de Kroon van Frankryk, in den Jaare 1747, tegens alle verwagting eenen inval in Staats-Flaanderen kwam te doen, en daarvan de voornaamſte plaatſen reeds vermeeſterd hadde, en zulks zonder merkelyken tegenſtand, wierden eenige Burgers genoopt, om aan den Prins van Oranje te denken, 't welk van die uitwerking was, dat veelen met hen vereenigd zynde; de Regeering daartoe overhaalden, en na den Prins, W. K. H. FRISO, op den 25 April des genoemden Jaars, tot hunnen Stadhouder, Admiraal, Kapitein Generaal en wettigen Marquis verklaard te hebben, poogden de burgerlyke Stichters van dit heilzaame middel voor het Gemeenebeſt, hunne Overheden, om verder de Staaten van die Provintie te overreeden, om daartoe ook over te gaan; in welke Commiſſie die Borgerheeren van Ter Veer zoodanig wel geſlaagd zyn, dat niet alleen Zeeland, maar ook de overige Verééngde Provintien, hun voorbeeld in zeer korten tyd gevolgd zyn.

VEERAGTIGE BEWEEGING. Is eene werking waardoor eene verlangde Veſel zig in zyn eerſten ſtaat herſteld. De Veerkragt is evenredig met de ſpanning der Veſel. De *elaſticiteit* of Veerkragt is doorgaands volmaakt, wanneer een gedrukt of uitgezet Ligchaam zig herſtelt, door eene evenredige kragt en ſterkte met die welke het uitgezet of gedrukt heeft. voorbeeld: de Lucht heeft eene volmaakte Veerkragt, omdat zy wederkeert in haar eerſten ſtaat, met eene ſnelheid, gelyk aan die welke haar gedrukt heeft.

Alle Ligchaamsdeelen zyn in 't gemeen, meer of min elaſtiek. De Beenderen, wat ſommige Schryvers daarvan ook mogen zeggen, de kraakbeenderen en de banden zyn de elaſtiekſte deelen. Een Ligchaam bezit des te meer veerkragt, hoe meer zyne deelen de medegeevenheid en ſterkte beter te ſaamen verééngen. Het brein is van alle de deelen des Ligchaams het zagtſte, en bygevolg dat de minſte veerkragt bezit.

Schoon men door Elaſticiteit niet anders verſtaat dan de werking waardoor een uitgezet Ligchaam zig tragt in te krimpen, moet 'er evenwel door dit woord insgelyks verſtaan worden, de pooging die een ieder gedrukt Ligchaam doet, om zyn eerſten ſtaat weder te neemen.

De oorzaak der Veerkragt is onbekend. Het is voldoende te zeggen, dat zy dezelfde, als in alle andere Ligchaamen, is. by voorbeeld in het Yvoor, Yſer, enz. Men kan nogtans twee conditioneele oorzaaken ſtellen.

www.libtool.com.cn
1. De ſtelling onzer Veſelen. Onze Spieren zyn inderdaad indiervoege vaſtgehegt, dat zy altoos uitgeſpannen zyn.
2. De volheid der Vaten, waarvan het vogt de vaſte deelen opvult, en die ter uitſpanning ſtrekt.
Deeſe tweede oorzaak vermindert veel na den dood, omdat de vogten onzes Ligchaams haare uitzetting of rarefactie verlieſen en dik worden. Daarenboven zoo houdt de Spanbeweeging na den dood geheel op.
De uitwerkſels der Veerkragt zyn byna oneindig. De ademhaaling hangt ten deele van de Veerkragt af, en zy is het alleen, dewelke in eene onbelemmerde uitademing werkt.

VEERBAND. *Ligamentum Elaſticum.* Hy wordt gezien aan het bovenſte gedeelte der Roede; komt van den band die de Roede omringt; wordt breeder en plat onder het opgaan, en hegt zig vaſt aan de vereeniging des Schaambeens. — Vesalius is de eerſte welke daarvan de beſchryving heeft opgegeeven. Hy ſchort de Roede op en houdt dezelve aan het Schaambeen vaſt; waarvandaan hy zyn naam van *Schorthand der Roede* heeft. Hy geeft gemakkelyk mede, en krimpt van zelve weder in, en om deeſe reden is het, waarom hy den naam van *Veerband* of *elaſtieke band* voert.

VEERKRAGTIGE HARST of GOM. Dit is een der zeldſaamſte Harſten, zoo wel om het gebruik waartoe men 'er zig van bedienen kan, als om zynen aart, die men als een Vraagſtuk aan de bekwaamſte Scheikundigen opgeeven kan. Hy vloeit uit een Boom die in Amerika groeit. Hy wordt door de Indiaanen *Caout-Chour* genoemd. Men weet dat een der weeſenlyke eigenſchappen van de Harſten is, dat zy onoplosbaar in het water zyn, en dat zy niet dan voor de werking van den wyngeeſt, die meer of min langduurig zyn moet, zwigten. Deeſe eigenſchap is byna altoos van de onbuigſaamheid en onuitrekbaarheid vergezeld, en zy hebben byna geene andere Veerkragt dan die geene welke byna alle harde Ligchaamen hebben. Maar de zonderlinge ſoort waar van wy hier ſpreeken zullen, wordt door den Geeſt van wyn niet opgeloſt. Hy heeft de rekbaarheid van het Leder en eene zeer ſterke Veerkragt. Om de zonderlingheid te volmaaken, zo gelykt 'er niets minder naar Harſt dan deeſe Stoffe; wanneer men haar van den Boom bekomt, die haar voortbrengt.
Men vindt eene groote menigte van deeſe Boomen, in eenige Landſchappen van Zuid-Amerika. Men noemt dezelven *Hbéve.* Er vloeit, door de inſnyding, een vogt uit dat zoo wit als melk is en langſaamerhand in de Lucht verdikt. De Inwooners maaken 'er Toortſen van, die anderhalven duim middellyns en twee voeten lengte hebben. Deeſe Toortſen bran-

www.libtool.com.cn
branden zeer wel zonder lemmetten en geeven een vry helder Licht. Zy verſpreiden onder het branden een reuk die niet onaangenaam is. Een van deeſe Fakkels kan omtrent vierentwintig uuren branden.

In het Landſchap Quito, beſtrykt men Lywaat met deeſen harſt, en men bedient 'er zig tot dezelfde oogmerken van, waartoe wy het gewaſchte Linnen gebruiken.

De Boom uitwelken men deeſen Harſt bekomt, groeit mede langs de Rivier der Amaſoonen. De Indiaanen maaken 'er Laarzen, uit één ſtuk van, die geen water doorlaaten, en die, wanneer zy eenigen tyd in den rook gehangen hebben, volkomen naar Leder gelyken. Het is waarſchynlyk mede van deeſe ſtof, of van eenige andere, die 'er zeer veel overeenkomſt mede heeft, dat die Ringen te ſaamengeſteld worden, waarvan eenige Reiſigers zeggen, dat zy, wanneer men wil, tot armbanden, halsbanden, en zelfs tot Gordels uitgerekt kunnen worden, ſchoon 'er waarſchynelyk een weinig vergrooting in deeſe laatſte byzonderheid plaats heeft.

Het gebruik dat het Volk de Omaguas, dat in het middelſte gedeelte van het vaſte Land van Amerika woont, van deeſen Harſt maakt, is nog veel zonderlinger. Zy vormen 'er vleſſen van, die de gedaante van eene Peer hebben, aan welkers hals zy een houten Buisje vaſthegten. Wanneer men hen drukt doet men het vogt dat zy bevatten, door de houten Buis uitkomen, en door dit middel worden deeſe Vleſſen weeſenlyke Spuiten. Het zou onder hen eene ſoort van onbeſchaafdheid zyn, zoo men voor de Maaltyd aan ieder der genoodigde Gaſten geen diergelyk werktuig, met warm water gevuld, aanbood, waarvan een ieder gebruik maakt, voor dat hy zig aan tafel zet. Deeſe vreemde gewoonte heeft de Portugeeſen, den Boom die deeſen Harſt voortbrengt, *Spuit-bout* doen noemen

Deeſe Boom is zeer hoog en regt. Hy heeft maar een kleine kruin, en geene andere takken langs de geheele lengte van zynen ſtam. De dikſte beſlaan omtrent twee voeten in de middellyn. Zyne bladeren gelyken naar die van den *Maniok*, en zyne vrugten zyn driehoekig en hebben eenige overéénkomſt met die van den *Palma chriſti*. Zy bevat drie Zaaden, in ieder vanwelken men een Amandel vindt. Wanneer deeſe Amandelen geſtooten en in water gekookt zyn, zoo geeven zy een dikken Olie uit, die de gedaante van vet heeft, waarvan de Indiaanen zig bedienen, in de plaats van Boter, tot het bereiden van hunne Spyſen. Het hout van deeſen Boom is ligt, by uitſtek taai en geſchikt tot kleine Maſten.

Om het melkagtige Sap of den Harſt uit deeſen Boom te trekken, waſcht men zynen voet, en maakt 'er verſcheide inſny-

www.libtool.com.cn
dingen in, die door de geheele Schors moeten doorgaan. Deeſe inſnydingen worden boven elkanderen gemaakt, en onder de laagſten hegt men een blad van Indiaanſch Riet vaſt, 't geen tot eene Goot dient, om het Sap in een vat te laaten afdruipen, 't geene geſchikt is om het te ontvangen.

Om dit Sap te gebruiken, maakt men de vormen vogtig, die hiertoe bereidt zyn. Zoo dit een Vles is, zoo maakt men de vorm van eene vette aarde; men bekleedt ze met eene laag van het Sap, en ſtelt ze voor den rook van een vuur bloot, 't geene men hiertoe ſtookt; zoo ras men bemerkt dat het Sap eene geele kleur verkreegen heeft, zoo bekleedt men de Vles met eene tweede laag, die men op dezelfde wyſe behandelt, en men herhaalt dit zoo lang tot dat zy de behoorlyke dikte verkreegen heeft. Wanneer de harſt gedroogd is, zoo verbreekt men den vorm, met de vles te drukken, en men giet 'er water in, om de ſtukken van de vorm te ontbinden en uit den hals te doen uitgaan.

Op Cayenne heeft men ook den Boom ontdekt, waaruit men den veerkragtigen Harſt trekt. Men moet deeſen Harſt op de plaats zelve vormen, alwaar hy uit de Boomen vloeit, omdat het melkagtige Sap ſchielyk verdikt en droogt, wanneer het uit den Boom uitgevloeid is. Het laauwe water, of eene hitte van 20 of 30 graden, doet deeſe ſtof zagt worden, en maakt haar buigſaam, in evenredigheid van de meerdere of mindere dikte die zy heeft; maar zy geeft haar dien trap van zagtheid niet, dat zy weder gekneedt of gevormd kan worden. De werken die van deeſen Veerkragtigen Harſt gevormd worden, hebben aandoening van de minſte vorſt; maar de hitte der Zon maakt 'er geen den minſten indruk op. Er groeien in Amerika nog verſcheide andere ſoorten van Boomen, waaruit men melkagtige ſappen trekt, die de eene met de andere, in zekere evenredigheden, vermengd zynde, bekwaam zyn om 'er werken van te vormen, welken naar die geenen gelyken, die men van den Veerkragtigen Harſt vormt, maar zy bezitten eene zoo uitneemende eigenſchap niet.

VEERZE. *Juvenca* Dus noemt men de kleine en jonge Koeyen, tot den Ouderdom van twee of drie jaaren, of tot dat zy door de Stieren beſprongen zyn.

VEGETABILIA. Zoo worden by de Geneesheeren genoemd, alle Aardgewaſſen, of alles 't welk maar onder de Planten kan geteld worden, en van dezelven genomen wordt, als Houten, Wortelen, Baſten, Sappen, Bladen, Harſten, Gommen, Vrugten, &c.

VEGETATIVE ZIEL. Betekent by de Philoſophen, dat grondbeginſel in de Planten, door middel van hetwelke zy groeien, of

www.libtool.com.cn

of hun voedſel en groei ontvangen. Zie het Artykel GROEIBAARHEID.

VEGT. Een arm van de Rivier den Rhyn, die in de Stad Utrecht aanvang neemt, en by Muiden in de Zuiderzee valt.

VEHES. Zie het Artykel VOEDER WYN.

VEHICULUM. Zoo noemen de Geneesheeren een zeker voedſaam Sap of Vogt, waarmede de gewoone Geneesmiddelen ingenomen worden.

VEIÆ. Eene oude Stad, by Romen gelegen, waar, zoo men zegt, nog eenige overblyfſelen zouden zyn, ter plaatſe daar nu *Serofano* ligt.

VEITSDANS. Zie het Artykel DANSZIEKTE.

VEJOVIS. *Vejupiter*, *Vedius* of de *booſe Jupiter*. Was een God by de Romeinen, die zy aanbaden, uit vreeſe dat dezelve hun kwaad mogte te wege brengen. Sommigen verbeelden hem als een Jongeling, die de pylen in de hand houdt, om ze af te ſchieten.

VEJUPITER. Zie het Artykel VEJOVIS.

VEL. *Leder*. Dus noemt men de Huiden, die van de Dieren afgeſtroopt worden, zynde of ruw of bereidt. Het ruwe wordt in de Lucht gedroogd of ingezouten, om hetzelve onbedorven naar vreemde Landen te zenden. De verſcheiden benaamingen en ſoorten van Vellen zyn, *Zool-* of *Ponds-leder*, van dikke Oſſenhuiden gemaakt; het zoogenaamde *Vetleer*, *Spaanſch Leer*, *Saffian*, *Jucht*, *Engelſche* en Inlandſche *Kalfsvellen*, *Zeemleer*, allerlei *Pelteryen* van Voſſen, Haaſen, Hermelyn, Wolven, Beeren, Loſſen, Bevers, Konynen en diergelyken meer.

VEL. De Huid van een Menſch. Zie het Artykel CUTIS.

VELAMENTUM. *Velum Glanduloſum*. Zoo wordt van ſommigen genoemd het Vlies, waardoor het binnenſte Weeſen der eerſte wegen, als in den Slokdarm, de Maag en Darmen, bekleedt wordt.

VELARIUS. *Velaria*. Is eene kromme Linie, welke een Zeil aanneemt, als de Wind daarin blaaſt, waarom men de zelve ook de *Zeillinie* noemen kan. Zy is eenerlei met de *Ketting-* of *Strik-Linien*. JACOB BERNOUILLI heeft dezelve eerſt uitgevonden. Nogtans is ook JOHANNES BERNOUILLI voor zig zelf daarop gevallen, en heeft dezelve eerſt openlyk in het *Journal* des *Savans*, Anno 1692 aangetoond. HERMANN heeft de *Analyſis* daarvan medegedeeld, omdat de beide BERNOUILLI hunne *Analyſis* voor zig gehouden hebben, en nog niemant diergelyken openlyk bekend gemaakt had; want niet tegenſtaande de Ketting-Linie met de Zeillinie overéénkomt, zoo kunnen zy nogtans beide niet door ééne *Analyſis* gevonden worden, gelyk HERMANN beweert, omdat de wind

www.libtool.com.cn
de deelen van het Zeil. op eene geheel andere wyſe dryft dan de zwaarte de deelen van den Ketting nederdrukt.

VELD. Zoo noemen de Berglieden hunne Gerechtigheid en hun diſtrict. Daarvandaan zegt men: hy is hem in zyn veld gekomen. Zyn veld ſtrekt zig zoo verre.

VELD-AJUIN. Zie het Artykel ORNITHOGALUM LUTEUM.

VELD BORSTWEERING. Zie het Artykel GLACIS.

VELD-CHIRURGYN. Deeſe heeft het opzigt over alle andere Chirurgyns, inzonderheid wanneer zy gevaarlyke ongemakken onder handen hebben. De armen moet hy om niet helpen, daarentegen kan hy van de Soldaaten, die door hun ſlegt leeven gekwetſt of gewond zyn geworden, geld eiſchen, anders moet hy zig by Veldſlagen, aanvallen en ontmoetingen, met zyne hulpmiddelen gereed houden. Voorts bedient hy de Generaliteit, met dezelve te barbieren en is van alle wagten vry.

VELDCONSTAPEL. *Adjudant van de Artillerye.* Is een Krygsbediende by een Leger die den Opper-bevelhebber of hoogſte Krygs-Amptenaar byſtaat, doordien deeſe hem gebruikt tot verzending en uitvoering zynen bevelen.

VELD CYPRES. Zie het Artykel IVA ARTHETICA.

VELD-DEKEN. Zie het Artykel LACUNAR.

VELD DIENSTBAARHEDEN. Zyn 1). Een *voetpad*, of het recht om over eens anders Land te gaan. 2) Een *Rypad*, of het recht om over eens anders Land te ryden 3). Eene *Dreef*, om de Beeſten over eens anders Land te mogen dryven. 4) Een *Weg*, om met Paard en Wagen eens anders Land te mogen paſſeeren. 5) Een *Noodweg*, om alleen in geval van noodzaakelykheid te gebruiken. Die deeſe gerechtigheid bezit, moet daarvan heuſſelyk en ten minſten nadeele van zyn Buurman, die dit dulden moet, gebruik maaken.

VELD-DOCTOR. *Medicus, Caſtrenſis.* Is een ervaaren Geneesheer, in het Leger, aangeſteld om de zieken van Geneesmiddelen, te voorzien. In zwaare gevallen moeten ook de Heelmeeſters met hem raadpleegen. Hy heeft het gezigt over het Laſaret en over de Veld-Apotheek.

VELD GESCHREI. Betekent by het Keiſerlyke Voetvolk, de ſpeelders op de Dwarsfluiten.

VELDHEER. De Kroons Grootveldheer van Poolen en de Groot-Veldheer van Litthauen commandeeren te gelyk met den Koning van Poolen, de Legers als deszelfs Lutenants. Ieder heeft zynen onder-Veldheer, en zy worden alle vier uit het getal der Senatoren verkooren.

VELDHOEN. Zie het Artykel PATRYS.

VELD IN WAPENS. *Blazoen.* Zie het Artykel WAPENKUNDE.

VELD KANONNEN. Zyn onder het grof of zwaar geſchut de

www.libtool.com.cn
de ligtſte ſoort, die doorgaands alleen in Veldtochten gebruikt worden.

VELD KREKEL, of WILDE KREKEL. Dit is een zwart Inſect, 't geen eene ronde, zwarte en blinkende kop heeft. De ſtaart van de Wyfjes heeft de gedaante van eenen Drietand. De oogen van dit Inſect zyn groot; zyne hoornen wolagtig, en zyne Vleugels geelagtig; zyn bulk is groot en wordt door zes pooten onderſteund, die met klaauwtjes gewapend zyn. De agterſten zyn dikker en langer en dienen het om te ſpringen. Het heeft boven ieder oog een ruwe borſtel, die een groot getal gewrigten heeft, en zig in allerlei rigtinge beweegt. Deeſe borſtel is hol en bevat een ſchuimagtig vogt. De onderkaak is met een knopagtigen knevel bezet, maar die dun en beweegbaar is. De opperkaak beſtaat uit twee ſtukken, die met tanden gewapend zyn. Deeſen zyn krom en eindigen in een driehoekig ent. Deeſe kleine dieren houden het geene zy aanvatten zeer ſterk vaſt.

Men gelooft dat de Krekel herkaauwt. Hy eet zeer gaarne Mieren. Men kan de krekels vangen, met hen, tot aas, eene Mier voor te houden, die om het midden van het Ligchaam aan een haair vaſtgehegt is.

Deeſe Inſecten zyn zeer gulzig. Zy eeten de malſche bladeren af, en wanneer zy verhongerd zyn, beſpaaren zy hunne gelyken niet. Somtyds vermengt zig de minnenyd onder de Mannetjes, die met verwoedheid vegten en elkander dooden. Zy zingen geduurende het gevegt, en nadat zy de overwinning behaald hebben; indiervoege dat hun geluid, zoo wel hunne vreugd als Gramſchap uitdrukt.

De Veldkrekels vormen hunne holen gaarne aan het hangen van eenen Heuvel; zy maaken hen altyd evenwydig met de oppervlakte van de aarde, in diervoege dat 'er de Zonnenſtraalen gemakkelyk in doordringen kunnen. De Mannetjes maaken deeſe holen veel wyder dan de Wyfjes, op dat 'er deeſen in den paartyd, in zouden kunnen komen. Vermits de Wyfjes afzonderlyk leeven, zoo bedienen de Mannetjes zig van hunne ſoort van gezang om hen te roepen. Deeſe kleine Dieren ſlaan agteruit en ſtooten met hunne pooten alles weg wat hun hinderlyk is. Zy vliegen met huppelingen en ſprongen, en gaan zoo wel agterwaarts als voorwaart. De Heer LINNÆUS zegt, dat wanneer de Zweedſche Boeren wratten hebben, zy 'er Veldkrekels op plaatſen die zy byten, en 'er een vogt op uitſtorten, 't geene ze doet verdroogen.

VELD-KRYGSBETAALMEESTER. Deeſe ontvangt de order van den Generaal of opperſten Commiſſaris, om de monstering te verrigten, en de betaaling te doen, gelyk ook de Proviant te leveren.

www.libtool.com.cn
VELD-LAFFETTE. Zoo wordt tot onderſcheid van de Scheeps-Laffette, die genoemd, die men by Kanonnen te Land gebruikt.

VELD-LOOK Zie het Artykel VICTORIALIS.

VELD-MAARSCHALK. Is onder de Keiſerlyke Troepen, de naaſte na den Generaal-Luitenant, en durft zonder vooraf gehoudenen Krygsraad, niets van gewigt onderneemen. Maar in andere Legers, waarin meer Generaal-Luitenants zyn, is de Veld-Maarſchalk het opperhoofd. Hy commandeert by kleine gedetacheerde Legers, als hun hoofd, en wanneer geen Generaal Luitenant tegenswoordig is, dan voert hy het bevel; maar anders is hy op den marſch en in den Veldſlag, altyd by zyne Troepen die hy commandeert. By belegeringen commandeert de Generaal-Luitenant de rechter en de Veld-Maarſchalk de Linker-Attaque. Hy moet het gantſche Leger plaatſen of logeeren; in het opbreeken van hetzelve het eerſt te paard zyn, gelyk hy ook de laatſte is die zig van het paard begeeft.

VELDMEETEN. Zie het Artykel LANDMEETKUNDE.

VELD-MUIS. Dit is een Dier, 't geene gemeener en meer algemeen verſpreidt is dan de Boſchmuis. Deeſe laatſte vindt men zeldſaam anders dan op de verheven Landen. Men vindt de Veldmuis alom in de Landen, Boſſchen, Weiden en zelfs in de Tuinen. Zy is aanmerkelyk om de grootte van haaren kop, en om haaren korten en afgeknotten ſtaart, die niet meer dan een duim lang, en met haairen bedekt is, in plaats dat die der Boſchmuis 'er van onbloot is. Dit Dier gelykt geheel, door de vorming der inwendige deelen, naar de waterrot, maar uitwendig verſchilt het 'er heel veel van, als mede dan zynen aart en zeden. Deszelfs lengte, van den top van den neus, tot aan het begin van den ſtaart, is ten hoogſte drie duim.

De Veldmuis maakt zig holen in de Aarde, die in twee afdeelingen geſcheiden zyn, gelyk die van de Boſchmuis; maar zy zyn noch zoo groot, noch gaan zoo diep niet in de aarde. Zy woonen 'er met verſcheiden by malkander, en zy beſtuuren hier hunne kleine huishouding. Wanneer de Wyfjes op het punt zyn om te werpen, brengen zy 'er kruiden in, om een Bed voor hunne Jongen te maaken. Zy werpen in de Lente en in den Zomer. Haare Dragten zyn van vyf of zes, en ſomtyds van zeven of agt Jongen.

De Veldmuiſen verzamelen zig een voorraad van Graanen, Nooten en Eikels in haare holen. Echter ſchynt het dat zy de Graanen hooger ſchatten dan eenig ander voedſel. De Veldmuiſen komen in de maand July, wanneer de Graanen ryp zyn, van alle kanten uit de Boſſchen voort, inwelken,

zy

www.libtool.com.cn
zy zig verborgen hadden, en veroorzaaken groote ſchade met de helmen van het Graan af te knaagen, om 'er de Airen van te verſlinden. Zy ſchynen de Maaiers te volgen, zy bevoordeelen zig van de uitgeſtortte Graanen en de agtergelaaten airen. — Wanneer zy alles opgegeeten hebben, zoo vallen zy op de bezaaide Akkers aan, en verſlinden by voorraad den Oogſt van het volgende Jaar. Deeſe kleine Dieren vertoonen zig in eene zoo groote menigte in ſommige Jaaren, dat zy alles verdelgen zouden, zoo zy lang leefden; maar zy vernielen elkander, en de een verſlindt den ander by gebrek aan voedſel. Behalven dit zyn zy het gemeene voedſel der Boſchmuiſen, het aas der Voſſchen, wilde Katten, Marters en Weſeltjes.

VELD-MUSCH. *Paſſer Arboreus.* Dit is een kleine Vogel, die een korte, zwartagtige, en eenigſints dikagtige bek heeft. Zyne voeten, beenen en kop, zyn gelyk die van de Muurmuſch. Eenigen gelooven dat dit dezelfde Vogel is, die men *Boommuſch* noemt. De Veldmuſch huppelt en ſpringt geſtadig op de Boomen.

VELDPOSTMEESTER. Ontvangt in een Leger alle de Brieven en Paketten, die hy verantwoorden moet; ook bezorgt hy aan de Couriers en Poſtryders, de Paarden.

VELD-PYP. Zie het Artykel DWARSFLUIT.

VELD-RANONKEL. Deeſe Plant is doodelyk voor al het Vee dat 'er van eet, en byzonder voor de Schaapen.

VELD-ROOS. Zie het Artykel CYNOSBATOS.

VELD-SALADE. Zie het Artykel VALERIANELLA.

VELD-SCHANS. *Fort de Campagne.* Zoo heet in 't gemeen eene plaats die met Borſtweeringen ingeſloo en is, welken verſcheide irreguliere hoeken maaken, en ordentelyk als een wal van aarde opgeworpen wordt. Men gebruikt diergelyken tot bedekking van een pas of eene Brug, insgelyks tot verſterking van *Circum-* en *Contravallations*-Linien.

VELDSCHEERDER. Is minder dan een Veld-Chirurgyn, en een Perſoon die by het eerſte Plan van eene Compagnie behoort. Hy ſcheert de Soldaaten, geneeſt ze, en voert eene Veldkiſt met Artſenyen op des Hoofdsmans koſten met zig.

VELDSLAG. *Bataille.* Is een Gevegt tuſſchen twee Hoofd-Legers, in eene behoorlyke Slagorde geſchaard.

De manier om de Legers in Slagordening te ſchaaren; was by de Ouden niet eenvormig, en zy konde het niet zyn, omdat zy afhangt van de omſtandigheden, die in het oneindige verſchillen, en bygevolg, verſchillende ſchikkingen vorderen. De Infanterye wierd gemeenelyk in het *Centrum* of middelpunt geplaatſt, in eene of meer Linien, en de Cavallerye op de twee Vleugels.

Het

www.libtool.com.cn

Het was gewoon genoeg, vooral by zekere Volken, om een luid geſchreeuw te maaken, en om met hunne Degens op de Schilden te ſlaan, in het naderen tot den Vyand om hem aan te taſten. Dit geraas, gevoegd by dat der Trompetten, was zeer geſchikt om in hem te verdooven, door eene ſoort van bedwelming, alle vrees van gevaar, en om hun een moed in te boeſemen, die niets meer dan de overwinning beſchouwde en de dood trotſeerde.

Somtyds gingen de Troepen met langſaame ſchreeden en in koelen bloede maar het gevegt. Somtyds, wanneer zy de vyanden naderden, vielen zy op hen aan met onſtuimigheid, door een ſchielyken loop.

De Soldaaten met ligte wapentuigen voorzien, begonnen gemeenelyk het gevegt, èn ſchooten hunne pylen, worpen hunne ſteenen tegens de Oliphanten; indien 'er die waren, of tegens de Paarden, of tegens de Infanterye, tragtende om daarin de wanorder te verſpreiden; waarna zy zig retireerden, door de openingen van hunne Troepen, agter de eerſte Linie, vanwaar zy hunne aanvallen, agtervolgden over de hoofden van de andere Soldaaten.

De Romeinen, begonnen het Gevegt door het Schieten hunner Werpſpieſſen op den vyand, daarna raakten zy handgemeen; en daar bleek de heldenmoed, en viel het grootſte bloedbad voor.

Wanneer men het zoo verre gebragt had om den vyand overhoop te werpen, en op de vlugt te jaagen, was het groote gevaar, gelyk het nog heden is, om denzelven met te veel vuurs te vervolgen, en om te vergeeten het geene in het overige des Legers voorviel.

VELDSLANG. Is een Geſchut dat evenëens gebruikt wordt als het Kanon, maar het onderſcheid beſtaat daarin, dat de Veldſlang langer is, en bygevolg verder ſchiet. Men pleeg ze in veſtingen gemeenelyk op eene Schietkat of Cavalier te planten. De diameter van eene gantſche Veldſlang heeft vier duimen en twaalf Linien, ſchiet een Kogel van omtrent 16 of 18 pond, weegt naar het Neurenburger gewigt 45 of 50 Centenaar, en haare regelregte Schoot draagt omtrent 600 gemeene Schreeden ver. Eene halve Veldſlang ſchiet een Kogel van 9 tot 10 pond yſer, weegt aan Metaal 30 centner en daarenboven, en haar regelregte ſchoot bedraagt omtrent 450 Schreeden. De vierendeel of Quartier Veldſlangen, anders ook *Falckaunen* genaamd, ſchieten een kogel van 5 pond yſer, weegen aan Metaal omtrent 25 Centener, en zy draagen, naar den regelregte ſchoot, niet boven de 350 ſchreeden verre.

VELD-STAAKWERK. Is een Stok- of Stangenkonſt, waar door

www.libtool.com.cn

door het water uit eenen Put of diepen Schacht, geſchept wordt, niettegenſtaande dikwils het Konſtrad, 't welk het water naarboven brengen moet, ver van deeſe plaats aangelegd kan worden.

VELDSTUK. Is een Geſchut van middelmaatige grootte, dat het Leger in den Marſch gemakkelyk volgen kan. Men gebruikt hetzelve in Veldſlagen en vooraan in het Leger.

VELDTOCHT. Onder dit woord wordt verſtaan, den tyd dat een Leger zig in het Veld bevind, om tegens den vyand te dienen, en, in voorvallende gelegenheden, denzelven het hoofd te bieden.

VELDVLIEGER. Dit is eene ſoort van wilde Duif, die de grootte van een Patrys heeft. De bek en pooten van deeſen Vogel zyn zwart. Zyne vederen zyn bruin en rosagtig geel. Men kan deeſe Vogelen niet eeten of men moet hen het vel afſtroopen.

VELDWAGT. Is de uiterſte wagt van een Leger.

VELEDA. Eene vermaarde Waarzegſter, die in Germanien regeerde, waar zy vervolgens zeer vereerd wierd als eene Godheid. De Germaanen geeven haaren naam aan de Vrouwen die onder hen het toekomende voorſpelden.

VELITES. Deeſen hield men voor de ſlegtſte Soldaaten onder de Romeinen, vermits men daartoe het ſlegtſte en zwakſte volk nam. Dezelven droegen ligt geweer, als Pieken, kleine Schilden en Degens.

VELLA. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *tetradynamia ſiliculoſa* Klaſſe der Planten, met eene driebladige kruisvormige bloem. De *Stamina* zyn zes *filamenten*, omtrent de lengte van de Kelk; en de vrugt is een klootvormige, kamvormige, tweevakkige Peulvrugt, bevattende eene meenigte rondagtige Zaaden.

VELLICATIO. De Trekking der Zenuwen.

VELOURS. Zie het Artykel FLUWEEL.

VELUM. Zie het Artykel ZEIL.

VELUM GLANDULOSUM. Zie het Artykel VELAMENTUM.

VELUWE, of het *Kwartier van Arnhem.* Is eene van de Kwartieren der Provintie Gelderland, waarvan Arnhem de Hoofdſtad is. 't Is vol Boſſchen, Heiden en Duinen.

VELZEN. Is een Dorp onder Kennemerland, twee uuren van Haarlem gelegen. Hier heeft weleer het Kaſteel geſtaan, daar GERARD VAN VELZEN of VELSEN zyn verblyf op hield, doch na den gepleegden moord aan FLORIS de V, is hetzelve verwoeſt geworden.

VELZEN-MUUR. Dit is een byzonder wonderſtuk der Natuur, terwyl zig by de Stad Blankenburg, aan den Harts, eenige Rotſen vertoonen, die de gedaante van eenen Muur hebben,

www.libtool.com.cn
ben, in de lengte van eene halve myl, en welke door het gemeene Volk de *Duivelsmuur* genoemd wordt.

VENA Zie het Artykel ADER.

VENÆ ADIPOSÆ. De *Vet-* of *Smeeraderen*. Zyn de eigene Bloed- en Slagäderen van het buitenſte Vlies der Nieren.

VENÆ ATRABILIARIÆ. De zwarte Gal-Aderen.

VENÆ AXILLARIS De Oxel-Aderen.

VENÆ AZYGOS. De groote ongepaarde Bloedäder, is geplaatſt op de zyde der Wervelbeenderen.

VENA BASILICA. De Lever-Ader. Is de benedenſte en grootſte tak der Oxel-Ader.

VENA BRANCHIALIS. De eigen Long- of Luchtpyp-Ader, is geplaatſt een weinig onder den uitgang der ongepaarde Ader.

VENA CAVA. De holle Ader. Is ingeplant in de regter-Kamer van het Hart, en wordt, om haare ruimheid, de holle Ader genaamd. Zy wordt naauwelyks twee dwarſſche vingerbreed van haare inplanting, in de bovenſte en onderſte verdeeld, waarvan de eerſte het Bloed uit de bovenſte deelen, de laatſte uit de benedenſte deelen tot deeſe hartekameren leidt.

VENA CEPHALICA. De Hoofd-Ader. Is de bovenſte kleine tak der Oxel-Ader.

VENA CERVICALIS. De Nek- of Wervelbeens-Ader. Loopt tot de Wervelbeenderen, tot het Ruggemerg, en de nabygelegene Spieren, en komt voort van de Sleutelbeens Ader.

VENÆ CORONARIÆ CORDIS. De Kroons-Aderen van het Harte. Zyn de eigene Aderen van het harte, en worden dus genaamd, omdat ze den grond van het harte als met eene Kroon vercieren; verſpreidende zy ook over het harte eenige kleine takjes van zig.

VENA CORONARIA VENTRICULI. De Kroons-Ader der Maag; loopt naar de lengte, byna om de Maag, doch raakt dezelve niet, ten zy dat ze wel uitgezet is, integendeel ſchiet ze veele takjes in de Vlieſen der Maag.

VENÆ CRURALES. De Schenkelbloedäderen.

VENA CUBITI EXTERIOR, De buitenſte Arm-Ader.

VENA CUBITI INTERIOR. De inwendige Armäder.

VENÆ CYSTICÆ De Galblaas-Aderen, zyn herkomſtig van de Poort-Ader.

VENA DIAPHRAGMATICA INFERIOR en SUPERIOR. De benedenſte en bovenſte middelrifts-Ader, komen onmiddelbaar van den hollen Ader.

VENA DUODENA. De twaalfvingerdarmäder, is afkomſtig van eenen tak des Poort-aders.

VENÆ EMULGENTES. De uitzuigende Aderen, komen voort

www.libtool.com.cn

voort van den nederwaartsklimmenden hollen Ader, in den beginne zonder takken, doch in haaren loop worden ze in twee takken verdeeld.

VENÆ EPIGASTRICÆ. De opperbuiks-Aderen.

VENÆ EPIPLOICÆ. De Net-Aderen, hebben haaren oorſprong van den onderſten Miltäderſtam, en van een tak des regten Poort-aders-tak.

VENÆ GASTRICÆ. De Maag-Aderen, en wel *dextra*, de regte Maag-Ader, komt voort van de takken des Poort-aders, en wordt voornaamelyk verdeeld door het bovenſte deel der Maag; en *finiſtra*, de ſlinkere, te weeten de groote en kleine, komen boven van den Milttak.

VENÆ GASTRO-EPIPLOICÆ. De Maag- en Nek-aderen.

VENÆ HÆMORRHOIDALES. De gulde Aderen, Speenäderen. Zyn de Aderen des Endeldarms, welken van een byzonderen tak, ſomtyds ook van de regten tak des Poort-Aders, en dikwils van den ſlinkeren afkomſtig zyn.

VENÆ HEPATICÆ De Lever-Aderen, komen voor een gedeelte van den Poort-ader.

VENÆ HUMERARIÆ. De Schouder-Aderen.

VENÆ HYPOGASTRICÆ. De Onderbuiksaderen.

VENÆ JECORARIÆ. Zie het Artykel VENÆ HEPATICÆ.

VENÆ ILIACÆ. De omgewonden Darms-aderen, worden verdeeld in den in- en uitwendigen tak.

VENÆ INTERCOSTALES. De tuſſchenribbige bloedäderen; zyn de takken van den grooten en ongepaarden Ader.

VENA ISCHIAS MAJOR. De grootere Heup-Ader; wordt verſpreidt door de deelen die digt aan de heup liggen.

VENÆ JUGULARES. De Krop-aderen, zyn herkomſtig van de Sleutelbeens-Aderen, en worden verdeeld in de *uitwendige* welke op de zyde der huid naar boven klimt, en in de *inwendige*, die by de Slaap-Slagaderen in de keel, op zyde der Luchtpyp naar boven klimt.

VENÆ LIENARES. De Milt-Aderen; komen van den ſlinkeren tak des Poort-Aders.

VENÆ LUMBARES. De Lenden-Aderen; zyn herkomſtig van den onderſten Stam des hollen Aders, alwaar de Stam drie of vier vingeren breed, door de Lever, nederwaarts klimt.

VENÆ MAMMARIÆ. De Mam-Aderen, komen op de beide zyden van het Sleutelbeen voort.

VENA MEDIANA. De *Mediaan-Ader*, komt voort uit de vereeniging des inwendigen Hoofd-Adertaks met den grooten tak des Leveräders. Zy wordt alzoo genaamd omdatze, by haar begin, byna in het midden des arms gelegen is, als ook om datze uit den Hoofd- en Lever-Ader, even als tuſſchen beide,

www.libtool.com.cn

beide, de middelſte is; maar ze loopt meeſt naar den duim en den wysvinger.

VENÆ MEDIASTRINÆ. De Aderen van het middelſchot, zyn afkomſtig van de Borſt- en Boven-middelrifts-Vaten.

VENÆ MESENTERII of *Meſentericæ*, *Meſaraicæ*. Des Darmſcheils-bloedaderen, beſtaan uit den regten tak des Poort-Aders, alwaar ze in drie grootere Darmſcheils-Aderen, die tuſſchen de dubbele huid des Darmſcheils, tegens de Darmen loopen, en allengskens in kleinere takken verdeeld worden.

VENA PHRENICA. De Middelriftäder. Heeft haaren oorſprong van den hollen ader, en wordt op beide zyden in een grooten tak verdeeld.

VENA PNEUMONICA. De Longsbloedader. Voert het bloed in menigte tot de linkere hartenkamer, waaraan ze ook met haar dikke ſtam einden gegroeid is.

VENA POPLITÆA. De Knieſchyfsbloedader. Is in het begin dubbel en neemt haaren oorſprong van den grooteren tak des Schenkeläders, en wordt meerendeels in het uitwendige en agterſte deel van de buitenſte afgezonden.

VENA PORTÆ. De *Poortader*. Verdeelt zig van beide einden in verſcheide takjes, onder welken de bovenſte door de Lever, maar de benedenſte door de meeſte deelen van den buik loopen.

VENA PUDENDA MULIEBRIS. De Schaamäder der Vrouwen.

VENA SACRA. De heilige Bloedäder, komt voort van het beginſel der takken des Kronkeldarms.

VENA SALVATELLA. De Hoofdbeſchermſter, of de Prikader, komt te voorſchyn by de vereeniging der Levertakken aan de Goud- of Oorvinger.

VENA SAPHENA. De Moeder-Ader. Is de inwendige tak des Schenkeläders, welke tuſſchen de huid en het vleeſchägtige Vlies, door de inwendige zyde des Schenkels, tot den inwendigen knokkel loopt.

VENÆ SCAPULARES. De Schouderblads-Aderen, komen uit den Sleutel-Ader.

VENÆ SPLENICÆ. Zie het Artykel VENÆ LIENARES.

VENÆ STOMACHALES. Zie het Artykel VENÆ GASTRICÆ.

VENÆ SUBCLAVIÆ. De Sleutelbeens-bloedäderen loopen onder de Sleutelbeenen tegens de armen.

VENA SUBCUTANEA. De onder de huid gelegene Ader, is de grootſte tak des Lever-Aders, en wordt om de buitenſte heuvelen des arms, in twee takken verdeeld.

VENA SURALIS. De Kuit-ader, komt voort van den grootſten tak des Schenkel-aders.

VENA THORACICA. De Borſt-ader. Daarvan zyn twee, als de bovenſte en de onderſte. Ze komen voort van den Lever-Ader.

VENA UMBILICALIS. De Navel-ader, komt van de Lever en wordt gemeenelyk voor een Zytak des Poort-aders gehouden.

VENA VERTEBRALIS. De Wervelbeens-Ader. Zie ook het Artykel VENA CERVICALIS.

VENA VIRILIS. De Schaamäder der Mannen.

VENÆSECTIO. Zie het Artykel ADERLAATEN.

VENAISSIN. Een Graaffchap van Frankryk, in Provence, aan de grenzen van het Dauphiné, dat door de Rhone van Languedoc wordt afgezonderd. — Het heeft een Aardsbisdom en drie Bisdommen; is vrugtbaar en de Paus heeft hetzelve in bezit; nademaal de Koninginne Johanna van Napels en de Graavin van Provence, in het Jaar 1348, hetzelve, benevens de Stad Avignon, aan Paus CLEMENS de VI voor 4000 pond verkogt heeft.

VENA MEDENA. *Medinenſis.* Is een uitwendig toeval, als zig op de eene of andere plaats een puiſt opwerpt, en daarna eene blaar daaruit wordt, uitwelke een rood en zweetagtig vogt komt, 't geene daarna verder loopt, eveneens als of het een weeſenlyke worm was.

VENA POETICA. *Dicht-Ader*, betekent de bekwaamheid om een Dichtkundig Maatgezang, dat alle vereiſchte hoedanigheden van een Vaers heeft, met eene vlugge vinding, uit het hoofd te zeggen of te ſchryven.

VENDEL. Zie het Artykel VAANDEL.

VENDRIG. Zie het Artykel VAANDRIG.

VENDUMEESTER. Is de geene die by openbaare Verkoopingen als Afſlager te werke gaat, en beſliſſen moet wie het eerſte gemynd heeft en dus den eigendom van het geveilde goed toekomt.

VENENUM. Zie het Artykel VENYN.

VENERABILE. Zoo wordt in de Roomſche Kerk de gezegende en gewyde Hoſtie genaamd, die op zekere tyden, in eene Ouwelkas beſlooten, ter aanbiddinge ten toon geſteld wordt. Dit woord betekent zoo veel als het *Eerwaardige.*

VENEREUS MORBUS. *Lues Venerea.* Zie het Artykel VENUS ZIEKTE.

VENERIA REALE. Een Luſtſlot van den Koning van Sardinien, omtrent een uur van Turin, dat voortreffelyk gemeubileerd, en teffens een Magaſyn van alles is, wat tot de Jaagerye behoort, maar het wierd in Auguſtus des Jaars 1706, door den Franſchen Generaal, Hertog de la Feuillade, ellendig verwoeſt.

www.libtool.com.cn

VENERIS ŒSTRUM. De *Kittelaar.* Zie het Artykel CLITORIS.

VENETIAANSCHE ADEL. *Nobili di Venezia.* Deeſe moet zoo veel de klederdragt betreft, eenpaarig gekleedt gaan; durft geene knegten in Livrei-klederen houden; geenen Lyfknegt of Lakei hebben die hem volgt; geene groote Gaſtmaalen aanrigten, en niet uit een Zilver Servies ſpyſen. Van dezelve zyn drie klaſſen of ſoorten; de eerſte is *Nobilita di Natura*, ſlegts de Natuurlyke Adel, die met de Republiek van eenerlei oorſprong is, of om beter te ſpreeken, de Republiek heeft van dezelve haare afkomſt, dewyl zy door derzelver verſtand, wys beleid en dapperheid, genoegſaam als voortgeteeld, en vervolgens tot ſtaat en aanzien gebragt is, zynde van deeſe nog maar weinige Familien over. De tweede klaſſe, *Nobilita di merito, overo di prerogativa* genaamd, dat is de Adel van eer of verdienſte, is de geene welke uit zoodanige Familien geſprooten is, die zig aan het Gemeenebeſt veel hebben laaten gelegen liggen; aan hetzelve, zoo wel in Oorlogs- als in Vredenstyden, groote dienſten beweeſen hebben, en deswegens tot belooning voor hunne getrouwigheid, tot den Adelſtand verheven zyn. Daartoe behooren ook de uitheemſche Vorſtelyke Familien, als Beyeren, Bronswyk, Bourbon, Lottharingen, Medicis, &c. Ook de Familien der Pauſen, die een geruimen tyd den Roomſchen Stoel bezeeten hebben, die men allen, als tot eene byzondere eerbewyſing, onder den Venetiaanſchen Adel heeft aangenomen; dienvolgens mogt het getal van deeſen Adel zig gezamenlyk wel tot op 230 Geſlachten uitſtrekken. De derde of laatſte ſoort wordt gemeenelyk *Nobilita Comprata per il prezzo*, als ook *Nobilita di Neceſſita*, dat is de gekogte of hood-Adel te zeggen, dewyl naamelyk in den voorleden tyd, de Republiek, wegens de zwaare Oorlogen in Candia tegens de Turken gevoerd, en om de onderdaanen niet al te zeer met belaſtingen te bezwaaren, gedwongen wierd, onder anderen ook dit geldmiddel uit te vinden en by der hand te neemen, dat men voor geld, en tegens het opſchieten van eene ſom van twintigduiſend Doppien, waarvan de helft aan den Belegger voor een Kapitaal zoude verſtrekken, waarvan hy Jaarlyks, geduurende den tyd zynes leevens, 5 ten honderd zoude genieten, met den Adelſtand heeft begiftigd. Met deeſen gekogten Adel, heeft men in het Jaar 1646 een begin gemaakt; naderhand is de Som tot op honderduiſend Zechinen gereeſen, en dergelyke Familien worden tegenswoordig tot op in de tachentig gerekend. Deeſe laatſte ſoort heeft geen deel aan de Regeering; bekleeden geene Ampten, en bezitten maar alleen den blooten tytel, zonder iets dat hen verheven maakt. Waarby

dit

www.libtool.com.cn

dit nog aan te merken ſtaat, dat de Venetiaanſche Adel geene tytels of benoeming naar derzelver Heerlykheden of Goederen aanneemt, maar te vreden is, wanneer men het enkele woord *Nobile* in het ſpreeken en ſchryven van dezelven gebruikt.

VENETIAANSCHE ALCEA. *Ketmia.* Deeſe Plant groeit byna in alle warme Landen, en zy wordt in Afrika en Amerika in de Geneeskonſt gebruikt. Men kweekt haar alleen tot cieraad in onze Tuinen. Haar wortel is veſelagtig, en haare ſteelen zyn een voet hoog en wolagtig. Haare bladeren, die vry wel naar die van de Alcea gelyken, zyn ingeſneeden, aan de onderzyde wolagtig, en hebben een lymerigen ſmaak. Haare Bloemen gelyken naar die van de Kaasjes-bladeren, en hebben een geelagtige kleur, die met een weinig purperagtig gemengd is. Op deeſen volgen vrugten, die, in verſcheide Afdeelingen, kleine en zwartagtige Zaaden bevatten. Deeſe Plant is weekmaakende.

VENETIEN. Is de Hoofdſtad der Republiek van dien naam, en tevens eene zeer beroemde Koopſtad, aan de Golf van dien naam, 21 mylen van Trente, en 50 van Milaan gelegen. Zy is op veele kleine Eilanden, 72 in getale, in de Laguna, dat een moeraſſig water is, op paalen gebouwd, zoodanig dat men niet anders dan te water daarin komen kan. Haar omtrek wordt op 8 Italiaanſche mylen begroot, en derzelver wyken hebben zeer ſmalle Straaten, welken door 500 Bruggen over de Gragten aan malkander hangen; maar men is 'er gewoon om zig meeſt van Gondels in de Gragten en Vaarten te bedienen, en van de eene plaats der Stad naar de andere te komen. Men telt in de Stad over de 150 pragtige Paleiſen, 70 Kerken, 39 Mannenkloosters, 28 Vrouwenkloosters, 18 Oratoria, 17 ryke Hospitaalen of Godshuiſſen, 115 Torens, 53 groote en kleine Plaatſen of Markten, 58 openlyke Fonteinen, 164 Beelden of Statuten van Marmer, en 23 zoodanige Standbeelden van Metaal. De voornaamſte Gebouwen zyn het Arſenaal, dat midden in het water ſtaat, de Kerk en het Paleis van St. Marcus. De Hoofd-Godsdienſt is 'er de Roomſche, hebbende de Grieken en Armenien aldaar ook hunne Kerken, en de Jooden hebben 'er zeven Synagogen. De Stad heeft twee Patriarchen, naamelyk een van Venetien en een van Aquileja.

De Republiek Venetien is een Souveraine of vrye Staat, van groote magt en rykdom, die door eenen Doge of Hertog, ook door eenen aanzienlyken Raad geregeerd, en gezamenlyk *Signoria Sereniſſima* genoemd wordt. Zy maatigt zig de Heerſchappye over de Adriatiſche Zee aan, en oeffent daarom met

www.libtool.com.cn
dezelve alle jaaren op Hemelvaartsdag de trouwpligtigheden.

In de Stad Venetien wordt Boek en Rekening gehouden in *Ducati* en *Groſſetti*; doch meeſt in Ponden of *Lires* en *Soldi*. 1 *Ducato di Banco* is maar eene ingebeelde Munt en houdt 20 *Soldi*, Italiaanſch, of 24 *Denari*; 1 *Ducato* Courant geld houdt 6 en een vyfdedeel *Lires*, 62 *Caſſetti* of 124 *Soldi*. 1 *Lire di Venezia* houdt 10 *Caſſetti*, of 20 *Soldi*. 1 *Caſſetta* heeft 2 *Soldi*. 1 *Soldo* of *Groſſo* heeft 12 Italiaanſche Penningen. 1 Rykxgulden wordt in Venetien gerekend tot 5 *Lires* of pond. 120 *Ducati* Courant geld doen aldaar 100 *Ducati di Banco*, zynde tuſſchen *Banco* en *Courant* 20 ten honderd verſchil. 1 *Ducaton* is 9 en eene halve *Lire*, of een *Scudo d'Argento*. 1 groote *Lira* of pond is 10 *Ducati di Banco*. 1 *Scudo di Santo Marco*, doet 9 *Lires*, 12 *Soldi*. 1 *Ongero* doet 15 en eene halve *Lire*. 1. *Doppia di Venetia*, *di Spagna*, *di Genua*, *di Florenza*, *di Francia*, doen elk 29 *Lires*. 1 *Doppia d'Italia* doet 28 en eene halve Lire of pond. 1 *Zechino Ordinario* doet 28 en een vierdedeel *Lire*, en een *Ducato di Peſo* 18 en een halve, maar een *Ducato Ruſpi* 19 *Lires*. Van Hamburg wordt op Venetien gewiſſeld *à uſo*, zynde twee maanden *à dato* van den Wiſſelbrief, in *Ducati di Banco*; waarvoor in Hamburg de *Valuta* tot 90 Groot Vlaamſch, min of meer, in *Banco* betaald wordt. De *Ducati in Venetia* blyven, maar de Grooten Vlaamſch in Hamburg, waarnaar de Wiſſels betaald worden, klimmen en daalen.

Alle waaren worden in Venetien voor Courant geld gekogt en verkogt, waarom op de overgezonden Factuuren, dat Courant geld tot 120 ten honderd *Lagie*, in Banco geld gereduceerd is, aangezien de Wiſſel op *Ducati di Banco* houdt. Binnen Venetien wordt de Bank geſlooten en wederom geopend; als in Februari op Vaſtenavond, tot den 2 Maart, om den 22 Maart de Balans te trekken tot den 20 April; den 14 Juny insgelyks tot den 14 July; den 18 September tot den 11 October; en den 19 December, wegens Kersmis, tot den 9 January in het volgende Jaar. Somwylen wordt de Bank drie of vier dagen vroeger of laater geſlooten; naar dat naamelyk Paaſſchen invalt, daarnaar pleeg men zig te ſchikken.

Van Venetien wordt op de volgende Plaatſen gewiſſeld. Op Amſterdam en Antwerpen in *Ducati* à 90 Groot Vlaamſch, min of meer, voor een Ducaat te betaalen. *Uſo* is twee maanden *à dato*. Op Lyon in de Mis in kroonen van 3 *Lires* of pond; de *Valuta* à 90 *Ducati*, min of meer, voor 100 Kroonen. Op Frankfort in de Mis Wiſſelgeld, *Valuta* à 117 tot 118 fl. min of meer, voor 100 *Ducati*. Op London in *Ducati* à 52 Penning-Sterling, min of meer, voor

Ducati.

www.libtool.com.cn
Ducati. Op Neurenburg à *Ducati* à 186 fl. Courant, min of meer voor 100 *Ducati.* Op Augsburg in Ryksdalers à 90 Kruitſers, de *Valuta* à 98 Ryksdaalers, min of meer, voor 100 *Ducati.* Op Weenen in *Ducati* à 185 fl. Courant, min of meer, voor 100 *Ducati.* Op Napels in *Ducati di Regno*, min of meer, voor 100 *Dncati di Banco.* Op Livorno in *Peſos*, *de Valuta* à 96 *Peſos*, min of meer, voor 100 *Ducati di Banco.* Op Genua in *Ducati* à 103 *Soldi*. min of meer, voor 1 *Ducati di Banco.* 109 Pond *di Groſſa* in Venetien, doen 100 pond in Hamburg; en 100 pond *Sottile* doen 61 en drie vierdedeel ponds in Hamburg, 100 pond *alla Groſſa* in Venetien, doen aldaar 158 pond *Sottile.*

VENEZOEN. Maakt men op de volgende wyſe. Neem het Bilſtuk van een' Os; leg het vier dagen in Aſyn; lardeer het met lange ſtukken Spek, die gewenteld zyn in Peper, Zout, Nagelen en Foelie, onderéén geſtooten, ſtrooi dan wat gehakt Oſſen-Niervet op den bodem van de pot; leg het vleeſch daarop, en op dat Vleeſch wederom weer wat van dat Niervet; een zoute Citroen aan ſchyven geſneeden en wat Laauwerier-bladen. Neem dan zoet Roggenbroodsdeeg; rolt het plat en dek de pot daarmede toe, maar maak de pot aan den rand nat, des te meer zal het Deeg daarna vaſthouden. Laat het dan vyf of zes uuren in den Oven bakken; doe het Vleeſch droog in den Schotel, en zet 'er de volgende Saus, byzonder, op tafel by. Braadt zeven of agt lepels Tarwen meel, met wat Wyn, in de Koekpan, en beſlaat het verder met Wyn, een vierendeel Syroop en bruine Suiker, geſtooten Nagelen, Foelie en Peper, met drie of vier lepels Wynāſyn; kook het op; zet het van het vuur, en roer het zoo lang tot dat het koud is geworden, want anders zou 'er een Vlies op komen.

VENIA ÆTATIS. *Mondigmaaking*, daaromtrent ſtaat aan te merken: Een jongman zynde oud 20 jaaren, en eene jonge Dogter 18 jaaren, wanneer zy bewyſen bybrengen, dat zy hunne zaaken wel kunnen beſtieren; en 'er eenige gewigtige redenen zyn, om Perſoon te worden, zoo worden zy geacht gequalificeerd te zyn om *Veniam Aetatis* te mogen verzoeken, 't welk dan ligtelyk wordt verleend. In Holland moet het verzogt worden, aan de Heeren Staaten, als zynde s'Lands hooge Overigheid; doch in Utrecht wordt zulks verzogt aan, en verleent door het Hof Provintiaal; maar de Staaten van Holland en Weſt-Vrieſland, eer zy op het gedaane Requeſt reſolveeren, ſtellen hetzelve in handen van den Hove van Holland, om dat Requeſt met de bylaagen te examineeren, en volgens hun advys daarop te reſcribeeren, waaromtrent verder ſtaat te letten.

www.libtool.com.cn

Alvoorens dit Requeſt aan de Staaten van Holland te preſenteeren, moet men (onder de Suppooſten van den Hove niet behoorende) zig addresſeeren aan den Magiſtraat van de plaats alwaar de Suppliant woont, als de beſte kennis van des Suppliants gedrag kunnende neemen, en verzoeken Brieven van gunſtige voorſchryving, ten dien einde, aan Haare Edele Grootmogenden; doch by aldien zoodanig een verzoeker, met uitſluiting van zyn' Vader, Voogden mogt hebben die zulks toeſtonden, zoo moet de Vader egter daarin conſenteeren, omdat de vaderlyke magt, door het ſtellen van andere Voogden over de goederen van den Zoon, over zynen Zoon niet wordt weggenomen; en door dit conſent ſtaat hy toe, dat zyn Zoon, door die Emancipatie, uit de Vaderlyke magt ontſlagen wordt.

Wanneer by zoodanige Brieven, aan hem uitdrukkelyk magt is gegeeven, om zyne onroerende goederen, te mogen vervreemeeren, of generaallyk, om te mogen diſponeeren van alle zyne goederen, of in zoodanigen ſtaat wordt geſteld, als of hy vyfentwintig Jaaren ten volle bereikt had, zoo kan by validelyk daarvan diſponeeren. Niettegenſtaande, volgens het beſchreeven of Roomſche recht, iemant, nog beneden de vyfentwintig Jaar zynde, ſchoon *Venia ætatis* bekomen hebbende, echter van zyne onroerende goederen niet vermogt te diſponeeren. Het geene nog in de Provintie van Utrecht gevolgd wordt, alwaar geen Geëmancipeerde, zoo lang hy geene vyfentwintig jaaren ten volle oud is geworden, zonder conſent van den Hove, van zyne vaſte goederen kan diſponeeren.

VENILIA. Deeſe was eene Nimph, en de Gemaalin van *Faunus*. Sommigen hielden haar ook voor de Gemaalin van *Neptunus*. Men meent dat zy eerſt den naam van *Salacia* gevoerd heeft. *Venilia* is afkomſtig van het woord *Venire*, komen.

VENKEL, Zie het Artykel FOENICULUM.

VENKEL-RUPS. Deeſe Rups is waardig om geroemd te worden zoo wel om de ſchoonheid van haaren Vlinder, als om eene byzonderheid die haar eigen is. Het is doorgaands op de Venkel dat men deeſe Rups vindt, die een geringen venkelagtigen reuk heeft. Zy voedt zig mede met de Bladeren der Peên, en zy gewent zig mede zeer wel aan de dolle Kervel. Haare grondkleur is een ſchoon groen, die op iederen ring door eene zwarte ſtreep doorloopen wordt, die in het ronde gaat. Alle deeſe zwarte ſtreepen zyn ieder op zes plaatſen door eene vlak van een Oranjeagtig rood gevlakt. Deeſe Rups doet, wanneer het haar behaagt, tuſſchen haaren kop en den eerſten ring van haar Ligchaam, een hoorn voortkomen, die twee takken heeft, en deeſe heeft vry wel, wanneer hy geheel uit den kop uitkomt, de gedaante van eene Y. Deeſe hoornen hebben

www.libtool.com.cn

ben eene roodagtige kleur, en zyn van eene vleeſchagtige zelfſtandigheid. gelyk die der Schelpſlakken, en zyn tenhaaſten by tot dezelfde beweegingen bekwaam om uit het ligchaam voort te komen, en 'er weder ingetrokken te worden. Deeſe hoornen zyn haar voorzeker van eenig gebruik, maar het geene wy nog niet kennen. Deeſe ſoort van Rups behoort tot die geenen die elkander ſomtyds verſlinden.

De Vlinder die uit het hoekagtige Popje van deeſe Rups voortkomt, is een der ſchoonſte. De Citroenkleur en een ſchoon zwart, zyn zyne eenigſte kleuren; maar zy zyn op eene aangenaame wyſe geſchikt. Zyne onderſte vleugels zyn met een oog vercierd, 't geen eene kleur als verdorde bladeren heeft, en is met blaauw omringd, waarop zes vlakken volgen. Eenigen van deeſen zyn rond, anderen als eene halve Maan gevormd, en zy hebben eene uitneemende ſchoone blaauwe kleur. Wanneer deeſe Vlinder zyne Vleugels opgeheven en tegens elkander geſlooten houdt, zoo ſchynt het dat zy in een ſtaart eindigen. Deeſe Rupſen, wel verre van nadeel te veroorzaaken, brengen Vlinders voort, die het ſieraad der Tuinen zyn.

VENKELZAAD. *Semen Fœniculi.* In het Franſch *Fenouil*, wordt beſt in Italien gevonden. Het moet ſchoon, grof, zuiver van ſtengelen en groen zyn.

VENKU. Zie het Artykel JAMBOS.

VENLO. Eene Stad aan de regterhand van de Maas, in de Provintie Gelderland, zynde van middelmaatige grootte, maar wel beveſtigd, anderhalve myl van Straalen, en een weinig verder van Gelder en Roermond gelegen. Zy wierd zeer bekwaam tot den Koophandel geacht, en daarom is 'er in het Jaar 1627 eene vaart van de Maas tot aan Rhynberk aan den Rhyn, wel gelegd, om beide de Rivieren te vereenigen, maar het is vrugteloos geweeſt. In het Jaar 1702 wierd zy door het Leger der Geallieerden veroverd, en in den Badenſchen Vreden van 't Jaar 1714 benevens het *Glacis*, hoewel zonder Rechtsgebied, aan het Huis van Ooſtenryk gelaaten; maar zy is door den Keiſer, by het Barriere-Tractaat, aan de Staaten-Generaal, benevens de Forten van St. Michiel en Stevenswaard, met het Ambagt van Montfoort, in vollen eigendom en Souvereiniteit afgeſtaan.

VENNONES. Is de naam van ſommige Volken, die de Landſtreek bewoonden, daar hedendaagſch *Valtelin* is gelegen, onderworpen aan de Graauwbunders.

VENOSA ARTERIA. De Long-ader, of aderlyke Slagader, wierd by de ouden dus genaamd, die het bloed uit de Long in het linker hart-oortje, en vandaar in de linker harte-kamer leidt.

www.libtool.com.cn

VENSTER. (In de *Anatomie*) Zoo noemt men de twee openingen der Ooren, vanwelken de eene van de Trommelvlies-koord, door het middelſchot openſtaat; de andere den grond van den zoogenaamden ſtygbeugel onderſteunt. De eerſte wordt, wegens haare gedaante, het *ronde*, het tweede het *Eyvormige* genaamd.

VENSTER, *Feneſtra*. Zoo heet de opening in den Muur, waar door men den dag in de beſlooten plaatſen van een Huis laat vallen, om dezelven te verlichten. Gelyk nu deeſe openingen, naar vereiſch van de verſchillende omſtandigheden, dan groot, dan klein gemaakt worden, zoo zyn ook maar de volgende drie ſoorten van Venſters aanmerkelyk, naamelyk GROOTE, MIDDELMAATIGE en KLEINE. De *grooten*, die van 5 tot 8 voet wyd zyn, vindt men aan Kerken en Galderyen, men heet dezelven ook *Boog Vengſters*, welken tot op de Vloer gaan, en den uitgang maaken tot het *Balcon* of Trompetter-Gangetje. De *middelmaatigen*, die men in 't gemeen in de vertrekken van een Huis gebruikt, zyn niet beneden 4 of boven 6 voet breed, en derzelven hoogte dubbel zoo groot als hunne wydte in het licht. Zy gaan niet tot op den vloer, maar hebben Borſtweeringen of Leuningen, van dun Metſel- of Muurwerk, die zoo hoog zyn, dat een Perſoon van middelmaatige grootte gemakkelyk daarop kan leunen, hebbende omtrent de hoogte van $2\frac{1}{2}$ tot 3 voeten. Op ſommige plaatſen worden dezelven hedendaagſch nog laager gemaakt, naamelyk in Boven-verdiepingen, van 2 en $2\frac{1}{4}$, en in Beneden verdiepingen, van $2\frac{1}{2}$ voet. Men ſtelt deeſe Venſters, ten minſte zoo ver van malkander als zy breed zyn, ten einde de tuſſchen Penanten of ſchaften, niet te zwak zouden zyn, en zoo veel ruimte beſlaan, dat een Tafel, Spiegel en *Gueridons* tuſſchen beide kunnen ſtaan. Ook moet geen Venſter-Kaſyn al te digt by een ſcheidwandt komen. By middelmaatige woonvertrekken zyn twee, en in zaalen drie of vyf Venſters aan eene zyde genoeg. Tot de *kleine Venſters* worden gerekend de *Halfvenſters*; de *Kap-* of *Dakvenſters*, de opwaartsſlaande Openingen van Koepels en diergelyken meer; daar men met weinig licht op eene plaats kan genoegen neemen als in kelderkamers, *Guarde-Robes*, Houtkamers, enz. 't Geen voor het overige de Tekening en perſpective ſchets van dezelven betreft, en wat verder in aanmerking van haaren aanleg en verciering waargenomen moet worden, daarvan vindt men veele nuttige regels en aanmerkingen in GOLDMANS *Bouwkonſt*; insgelyks in L. C. STURMS. Duitſche overzetting van DAVILERS *Cours d'Architecture*. Ook heeft de Italiaan DOMINICUS DE ROSSI een fraai Werk van de cieraadjen der Deuren en Venſters uitgegeeven, alwaar men aanwyſing vindt.

www.libtool.com.cn

vindt, hoe de verwiſſeling van de cieraadjen by de Venſters geſchikt, voorgenomen kan worden. De Venſterraamen maakt men, wegens het licht, aan het kruis en de Vleugels zoo ſmal, als het mogelyk is; maar aan de Vleugels, die ten beſte naar binnen openſlaan, ſteekt van binnen het Belegſtuk zoo ver uit, dat het de voege of den aanſlag rondom bedekt, ten einde de wind niet doorſnuiven kan.

VENSTER-VERCIERING. Zoo heet het Raam, 't welke met de zyden van het Venſter rondom parallel gevoerd wordt. Echter neemt men tot deeſe Raamen uit de order, naar de welke men timmert, de Leden van de Architraaf, en de Modul tot deeſe verciering is $\frac{1}{7}$ of $\frac{1}{6}$ van de breedte van het Venſter in het licht. Ook maakt men in 't gemeen aan de Raamen, of enkele of dubbele Hoek-cieraadjen, en legt ſomtyds boven dezelven nog een Frief of Karnies, met of zonder *Fronton*. Echter moeten in het laatſtgemelde geval, driehoekigen en ronden van beide zyden, op een en denzelfden aart afwiſſelen, welke verwiſſeling naar de regelen van de Eurithmie op gelyke wyſe met de Hoek-cieraadjen moet waargenomen worden.

VENT, *Cheval qui porte au vent.* Wordt van een Paard gezegd, dat zyn neus zoo hoog als zyne ooren ſteekt.

VENT. *Ce cheval a du vent.* Zegt men van een Paard dat ſterk begint adem te haalen.

VENTAS. Zoo worden in Spanjen de ſlegte Herbergen op het platte land genoemd.

VENTER. De Buik. Zie het Artykel ABDOMEN.

VENTER DRACONIS. Draaken buik, is het punt in de baan van eene Planeet, alwaar dezelve op het verſte van de *Ecliptica* afſtaat.

VENTER EQUINUS. Zoo wordt van de ſcheikundigen de warmte van de Paardenmiſt genaamd, in welke zy hunne Tinctuuren en Eſſentien extraheeren.

VENTER INFIMUS. Zie het Artykel HYPOGASTRIUM.

VENTIL *Valvula.* In het Franſch *Soupape*, de klep in de Pomp, wordt van Leer of geel koper, op verſcheidene wyſen gemaakt, en gaat dus open en toe, dat het water naar binnen maar niet weder naar buiten kan.

De klep in het inwendige van een Orgel wordt insgelyks *Ventil* genaamd; en wordt opgetrokken, om den wind in de pypen te laaten. — Voorts de klep in een Blaasbalk, die belet dat de ingetrokken windt niet weder te rug gaat.

VENTILATIO. Betekende by de Ouden dat de omloop des Bloeds na de aderlaating eene vryere beweeging verkreeg.

VENTILATOR. Een werktuig waar door de beſmette lucht van eene beſlooten plaats, als een Hoſpitaal, Schip, Kamer,

www.libtool.com.cn

enz. in zuivere en friſe lucht kan veranderd worden. De ſchadelyke eigenſchappen van een kwaade Lucht zyn lang bekend geweeſt, maar ondertuſſchen niet genoeg in practyk gebragt om dezelven weg te neemen; doch het is te hoopen dat de onvermoeide poogingen van Dr. *Hales*, om de onheilen, ſpruitende uit eene beſmette lucht, in een helder licht te zetten en de hulpmiddelen die hy daar tegen in het werk heeft geſteld, eindelyk zullen Zegepraalen over die verbaaſende halſtarrigheden, welken, waar het geen byzonder belang betreft, het geheele menſchdom ſchynen te beheerſchen, en die over het algemeen beletten om naauwkeurig acht te ſlaan op de eene of andere nieuwe ontdekking.

De *Ventilators* door dien ſchranderen Edelman ontdekt beſtaan uit eene vierkante Doos, A B C D, *Plaat* CCLXVII. *Fig.* 1. omtrent tien voet lang, vyf wyd en twee diep; in het midden van welke eene breede verdeeling of Middelrifts geplaatſt; gemaakt om op- en nederwaarts te beweegen van A tot C, op hengſels aan het end E, door middel van een yſeren Pen of Roede Z R, in het middelrif by Z vaſtgenet. Eene andere Doos, van hetzelfde maakſel als de voorige, hebbende een dergelyk Middelrif, Draaiboom, enz. wordt naby de eerſte geplaatſt, *ibid. Fig.* 2. met derzelver Roede R Z. Beide deeſe Roeden worden vaſtgemaakt aan eenen Hefboom F, G, beweegbaar by het Centrum O; zoo dat door de beurtelingſche ryſing en daaling of nederdrukking van den Hefboom F, G, het Middelrif insgelyks beurtelings wordt opgehaald en nedergedrukt, door welke beweeging de dubbele blaasbalken tevens de lucht uit- en inlaaten. Om het Middelrif ligter te maaken, kan men hetzelve ſaamenſtellen uit vier balken in de langte; en zoo veelen die dezelven kruiſen, ieder omtrent drie duimen breed, en één duim dik, wordende de opene tuſſchenruimtens gevuld met dunne panneelen van vuuren planken. Om het middelrif met meerder gemak te doen beweegen, en zonder de kanten van de Dooſen te raaken, is 'er een yſeren *Regulator* N L, *Fig.* 1. regt op vaſtgemaakt aan het midden van het end A C van de Doos. Gelyk zeer weinig lucht zal uitgaan, indien de hoeken van het middelrif zyn binnen een twintigſte deel van een duim van de einden van de doos, zoo is 'er geene noodzaaklykheid tot lederen zyden, gelyk in gemeene blaasbalken. Het end A C van de doos, moet eenigſints Cirkelvormig zyn, op dat het te beter geſchikt zy tot het ryſen en vallen van het middelrif, en aan het andere end van het middelrif moet eene ſchuif van leder over de hengſels genaaid worden.

Aan de *Ventilators* hierboven beſchreeven, worden agt kleppen (*Valvulæ*) gevoegd tot het doorlaaten van de lucht; deeſe klep-

www.libtool.com.cn

VENTILATORS.

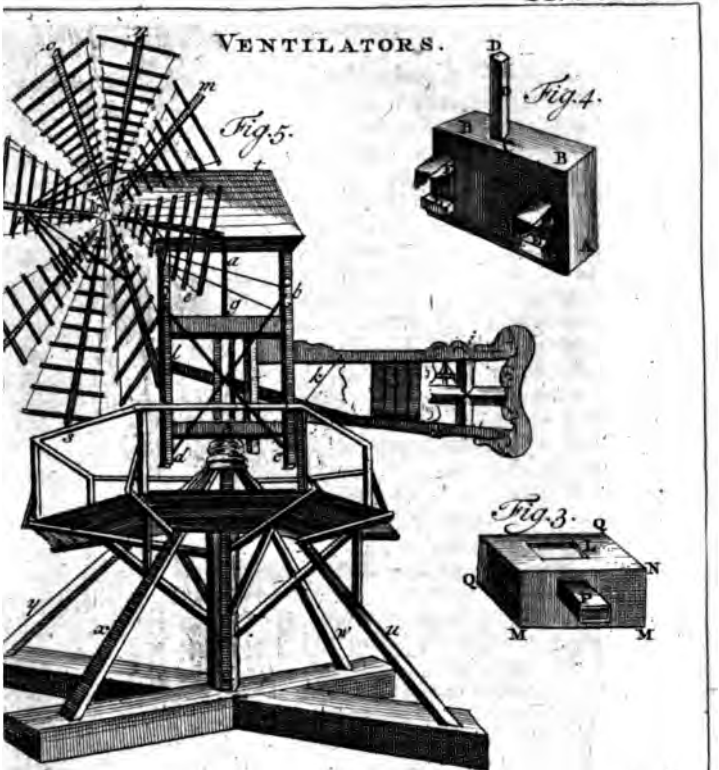

Fig. 5.

Fig. 4.

Fig. 3.

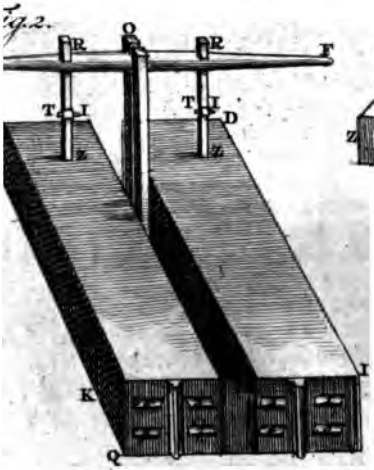

Fig. 2.

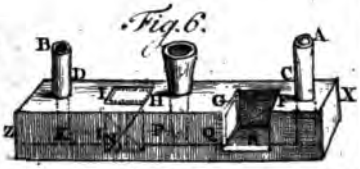

Fig. 6.

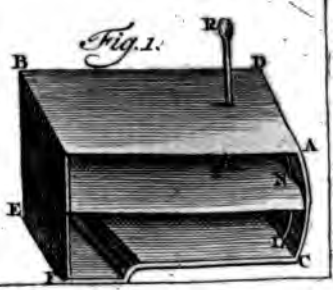

Fig. 1.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

kleppen zyn geplaatſt aan het hangende end BQ, *Fig.* 2. genommerd 1, 2, 3, 4, &c. De klep 1 gaat inwaarts open, om de lucht in te laaten, wanneer het middelrif aan het andere end wordt neêrgedrukt, door middel van den Hefboom FG; en terzelver tyd wordt de klep 3, in de benedenſte ventilator geſlooten door de ſaamengedrukte lucht, die door de klep 4 uitgaat: maar wanneer het middelrif opgeligt wordt, ſluit de klep 1, en de lucht gaat uit door de klep 2. Het zelfde moet waargenomen worden omtrent de kleppen 5, 6, 7, 8, van de andere doos, zoo dat wanneer door de beweeging van den Hefboom FG, het Middelrif beurtelings ryſt en daalt, alsdan twee van de Ventitalors geduurig de lucht intrekken, en de andere twee ter zelver tyd dezelve uitblaaſen door de geſchikte kleppen, komende de lucht in door de kleppen 1, 3, 6, 8, en gaande uit door de kleppen 2, 4, 5, 7. Aan de Vertilators, voor de kleppen, is vaſtgemaakt een Boek QQMM, *Fig.* 3, als een gemeen *Receptaculum* voor all' de lucht die uit deeſe kleppen komt, welke lucht uitgeleidt wordt door de opening P, gaande door den muur van een Gebouw, &c.

Uit de bovenſtaande verklaaring, kan de natuur der Ventilators gemakkelyk verſtaan worden, en daarom zullen wy korter zyn in de volgende beſchryving van de geenen welken laatſt geplaatſt zyn in Newgate, om die Gevangenis van derzelver kwaade lucht te zuiveren. In deeſe Gevangenis bevinden, zig zeven Ventilators, ieder van negen voet lang, en vyftehalf voet wyd; zynde twee paar van dezelven op malkander gelegd. Deeſe Ventilators worden door middel van een Windmolen in beweeging gebragt. De kleppen van de Ventilators openen zig in een wyde houten Doos AB, *Fig.* 4. die aan de Ventilators is vaſtgemaakt door de hoeken AA: deeſe Doos is verdeeld in drie tuſſchenruimtens; de middelſte of grootſte, CC, ontvangt all' de kwaade lucht die door de Ventilators ontlaſt wordt, waarna ze uitgaat door eenen ſtam DD, van vyftien duim wyd, in de openlucht. De uitwendige tuſſchenruimtens BBBB, ontvangen de kwaade lucht door de ſtammen FF, van de onderſcheidene Gevangeniſſen, van waar ze vergaderd wordt in de Ventilators, door de kleppen die binnenwaarts opengaan, en als dan ontlaſt door de andere kleppen van de Ventilators, in de middelſte verdeeling van de Doos, en vandaar geleid, door de Pyp DD in de open lucht. De Ventilators zyn geplaatſt in eene boven-verdieping van Newgate, ten einde nader te zyn by de Daken, waar de Windmolen, die dezelven in beweeging brengt, geplaatſt is; en van ieder der uitwendige Neus-Gaten FF, zyn ſtammen, met ſchuivende Leiders, loopende in de verſchillende Gevangenisſen. Zoo dat door het openen van deeſe ſtammen, een der ge-

www.libtool.com.cn
gevangenhuiſen geventileerd kan worden, 't zy alleen, of veelen te gelyk. Ten einde de middelſchotten niet mogen blootgeſteld zyn aan gebrek van lucht, wanneer alle de ſtammen of Pypen geſlooten zyn, zyn 'er twee gaten gemaakt in de uitwendige Neusgaten, by EE, die gedekt zyn met dooſen, twintig duim lang en veertien wyd. In den bodem van ieder deeſer Dooſen is een groote beweegbaare klep, van zulk eene zwaarte dat ze niet opengaat dan wanneer alle de andere doortochten voor de lucht geſtopt zyn. Door middel van deeſe kleppen worden de Ventilators van lucht voorzien, wanneer alle de Pypen, loopende in de verſchillende Gevangenisſen, geſlooten zyn, en de middelſchotten zyn niet in gevaar om door gebrek van dezelve te breeken.

De Windmolen, *Fig.* 5 opgericht om de Ventilators te doen werken, is geſchikt om met een kleinen graad van wind te beweegen, opdat de Ventilators te dikwilſer mogten aan het werk gebragt worden. De voet van den Molen is vaſtgemaakt op vier Kruisboomen, en onderſteund door de Balken *u w x y*. Deeſe voet is hol, op dat de yſeren pen *a* daar door kan loopen, zynde het beneden einde daarvan vaſtgemaakt aan den Hefboom van de Ventilators. Het boveneinde van deeſe Pen loopt tot de yſeren Asboom, welke een hef-yſer heeft van zes duim lang, en daarom een ſtreek geeft van dertien duim; en het andere end aan den Hefboom vaſt zynde, op een geſchikten afſtand van het middelpunt van deszelfs beweeging, heft het middelſchot vyftien duim op. De yſeren Asboom ſtrekt zig omtrent twee voet uit boven de *face* van de Zeilen, van het uiteinde van welken *p*, agt yſeren bouten loopen naar de vleugels *m*, *n*. *o*, *p*. *q*, *r*, *s*, &c Het Raam draait op den Poſt, op wryvende-Wielen, zoo dat de Zeilen altyd naar den wind gekeerd ſtaan, door middel van den Vleugel *i*; *l* is de breek-pool, welke, door het trekken van het touw *k*, de Molen ſtopt: *b*, *d*, *c*, *e* zyn yſeren bouten, aan ieder end vaſtgemaakt met yſeren Grendels, om het Raam voor breeken te bewaaren.

Fig. 6 verbeeldt een Inſtrument, dat uitgevonden is om veilig te gaan in de Dampen en andere ſchadelyke Lucht. XZ vertoont een vierkant ſtuk Vlier- of Wilgenhout, van een voet lang, en twee duim beide in breedte en diepte, met eene opening KLQU, van vyfagtſte van een duim diameter, daardoor geboord; en, in CD, korte Zwikken, met dergelyke gaten daarin geboord; aan welke Zwikken kunnen vaſtgemaakt worden Rotting-rieten door middel van korte buigſaame lederen Pypen, ten einde by de vereenigingen buigſaam te zyn. N, T, S, zyn vierkante gaten, twee duim diep, en een en drievierendeel duim wyd, met derzelver lederen dekſels FG, HI,

www.libtool.com.cn

FG, HI, daarover vaſtgemaakt. IN is een breede lederen Klep, beweegende op vereenigingen in I, om te openen door de kragt van de Lucht, die door de Pyp BKL gaat, wanneer de adem ingetrokken wordt door den mond, in het middelſte Zwikje, 't welke ſtaat vyfagtſten van een duim boven GH. — GS is eene andere dergelyke klep, welke de opening ſluit in Q, heel digt, terwyl de adem ingetrokken wordt, door het middelſte Zwikje; maar wanneer in het tegendeel de perſoon uitademt door het middelſte Zwikje, zoo ſluit het klepje IN het gat L, en de andere klep GS opent zig voor den adem, om vryelyk uit te gaan door de Pyp UA; waardoor de perſoon altyd verſſche lucht inademt. Daar zyn twee ſtyve koperdraaden, gelyk T, vaſtgemaakt om te verhinderen dat de kleppen te ver opengaan, terwyl de kragt van den adem, die maar klein is, dezelven niet kan ſluiten. Dit Inſtrument kan aan den mond gezet worden door middel van een Tap, of Koord, rondom het hoofd vaſtgemaakt; en het zal genoegſaam zyn, om kuſſens te hebben aan de hoornen C en D, om een gedeelte van de drukking tegens te gaan. Door behulp van dit Inſtrument kan iemant in eene bedwelmende lucht gaan, als in eenige Mynen, enz. zynde zyne Neusgaten geſtopt met Kattoen, zonder eenig gevaar om te verſtikken.

VENTOSA. *Ventoſæ.* Koppen, Laatkoppen. Zie het Artykel KOPPEN.

VENTOSITAS SPINÆ. *Caries.* Zie het Artykel BEEN-ETER.

VENTRALE. *Lucida Cinguli.* Zie het Artykel MIRACH.

VENTRES. Zie het Artykel CAVITATES.

VENTRICULI CEREBRI. De *Herſſenkameren*, komen voort van de holte die in het mergagtige weeſen is; welke van boven breed zynde, zig gemakkelyk in een naauwen grond eindigt, overwelke het bovenſte deel der herſſenen, van de voor- tot de agterherſſenen, gelyk als terug geboogen, geplaatſt is.

VENTRICULI CORDIS. De *Hartekameren.* Zyn twee groote holligheden, waarvan ieder zoo ruim is, dat daarin ligtelyk wel vier, vyf of meer Lepels vol vogt kunnen geplaatſt worden. Zy worden verdeeld in een *regter-* en *ſlinker holligheid.* De *regter* is wyder, maar korter en loopt niet tot aan de punt van het hart. De *linker* is naauwer maar langer, en loopt tot aan de punt van het hart.

VENTRICULUS. Zie het Artykel MAAG.

VENTRILOQUI. Dus worden bedrieglyke Voorzeggers genaamd, die het ligtgeloovige Volk diets maaken, dat een zekere Geeſt de Stem uit hunnen buik formeert. Zy worden in

www.libtool.com.cn

in het Nederduitſch *Buikſprekers* genoemd. De Boekverkoopers Warnars en *van der Plaats* hebben voor weinig Jaaren een werkje doen vertaalen, uit het Franſch van den Heer DE LA CHAPELLE, getyteld: *Verſlag van de verbaazende Hiſtorien der zoogenaamde Buikſprekers, nu onlangs in Frankryk voorgevallen*; waarin tevens de oorzaak van dit wonderlyk vermogen onderzogt, en deszelfs weeſenlyk beſtaan met verſcheidene voorbeelden, zoo uit de oude als nieuwe Geſchiedeniſſen, beveſtigd wordt.

VENTUS. Zie het Artykel WIND.

VENULA. Een verkleinwoord van *Vena*, betekenende Adertje, en is een dunne en korte aderlyke tak.

VENULUS. Een der voornaamſten onder de Latynen, die hulp ging vraagen by Diomedes tegens de Troyaanen; maar te vergeefs.

VENUS. Anders CYPRIS, Dogter van den Hemel en van de Aarde, of volgens ſommigen van de Zee. Men zegt dat Saturnus de oorzaak haarer geboorte was, en dat zy uit het ſchuim der Zee gevormd wierd, ſchoon veelen voorwenden dat zy de Dogter was van Jupiter en Dioné. Daar zyn veele Venusſen geweeſt, zoo men op de Geſchiedenis acht wil geeven, en het is waarſchynelyk, dat alle de Ontugtigheden (*Debauches*) die men ſlegts aan eene toeſchryft, van verſcheide Vrouwen waren, aan welken men deeſen naam gaf. Wat 'er van zy, aanſtonds na haare geboorte, bragten haar de Uuren met groote pragt in den Hemel, waar alle de Goden haar zoo ſchoon vonden, dat zy haar wilden trouwen, en haar Godinne der Liefde noemden. VALCANUS trouwde haar, omdat hy voor Jupiter blikſems geſmeedt had tegens de Reuſen. Deeſe Godin haar man niet kunnende verdraagen, ter oorzaake van zyne lelykheid, had eene menigte Minnaars, onder anderen de God Mars. — Vulcanus haar met deeſen God verraſt hebbende, omringde de plaats met een kleinen onzigtbaaren Rooſter, en riep vervolgens alle de Goden, die met hem ſpotteden. Zy trouwde ook *Anchiſes*, een Troyaans Vorſt, waar by zy *Eneas* kreeg, voorwien zy door Vulcanus wapenen liet ſmeeden, toen deeſe Vorſt in Italien een nieuw Koninkryk ging ſtichten. Zy beminde Adonis. Men zegt dat zy *Cupido* kreeg by den God Mars. Deeſe Godin had eenen Gordel, die zoo onfeilbaar liefde inboeſemde, dat Juno ze van hun leende om zig van Jupiter te doen beminnen. Venus was altyd verzeld van de Bevalligheden (*Graces*) van de Lagchen (*Ris*) van de Spelen, Vermaaken, en Aanlokkigen. *Paris*, voor wien zy zig in alle haare ſchoonheid vertoonde, gaf haar den Appel die Juno en Pallas met haar betwiſteden, en die de Wanorder op de Tafel had geworpen, op de Bruiloft van Thetis en

van

www.libtool.com.cn

van Peleus, Zy zat voor in alle de verraaken, en haare Feeſten wierden gevierd door allerlei foorten van ontugtigheden. Men bouwde haar overal Tempels. De pragtigſten waren die van Amathonte, van Leabos, van Paphos, van Gnidus, van Cythera en van Chyprus. Zy wilde dat de Colomba haar toegewydt wierd, ter oorzaake van de Nymph Periſtera, die haar hielp om Bloemen te plukken, ten tyde haarer weddingſchap met Cupido.

Men verbeeldt haar gemeenelyk met Cupido haar Zoon, op eenen wagen, door Duiven getrokken, of door Zwanen, of door Moſſchen, en ſomtyds gezeeten op één' Bok. 'Er is niets afgryſelyker dan alle de ontugtigheden welken de Poeëten van die ſchandelyke Godin verhaalen.

VENUS. (In de *Aſtronomie.*) Is de allerfraaiſte Ster, niet alleen onder de Planeeten, maar ook van alle de overigen aan den Hemel, die niet boven de 47 Graaden van de Zon afgaat, en dierhalven of tegens het Weſten na den ondergang der Zon, of ten Ooſten kort voor haaren opgang gezien wordt. Door Verrekykers kan men haar af- en toeneemend Licht zeer duidelyk erkennen, en daaruit onwederſprekelyk bewyzen, dat zy zig rondom de Zon beweegt, en haar weg den Aardkloot uitſluit. — Hevel, in zynen *Prolegomenis Selenographiæ*, pag. 68, heeft de volgende Obſervatien daarvan medegedeeld, dat, wanneer dezelve kort na den ondergang van de Zon gezien wordt, zy met vol licht ſchynt, hoe verder zy echter van de Zon afgaat, meer en meer van haar licht verlieſt; tot dat dezelve eindelyk in haaren grootſten afſtand, welke nooit, zoo als wy boven reeds gezegd hebben, boven de 47 Graaden is, maar half verlicht ſchynt; indien zy naderhand de Zon weder nadert, neemt haar licht telkens meer en meer af, hoe nader zy aan de Zon komt. En zoo dra zy weder kort voor den opgang van de Zon gezien wordt, is zy zeer weinig verlicht. Maar indien deeſe Ster van de Zon afgaat, neemt haar licht telkens toe, tot dat zy in den grootſten afſtand van de Zon weder de helft verlicht is. Als zy echter weder tot de Zon keert, neemt haar licht telkens toe, tot dat zy eindelyk met vol licht ſchynt, wanneer zy zig onder de Straalen van de Morgenzon verbergen wil. Dus wordt meeſtendeels maar een gedeelte van deeſe Ster verlicht gezien, gelyk in de Maan, als dezelve niet vol is, en het verlichte deel is altoos naar de Zon gekeerd.

De la Hire heeft Anno 1700, door eenen Verrekyker van 16 voet, in deeſe Planeet groote Bergen, gelyk in de Maan, waargenomen, en door dien Verrekyker kwam dezelve driemaal zoo groot voor als de Maan, wanneer dezelve met bloote oogen gezien wordt, gelyk zulks uit de *Memoires de l'Academie*

www.dbnl.org

demie Royale des Sciences, van dit zelfde Jaar, p. 288, *seqq.* te zien is. Uit al hetwelke zeker kan beſlooten worden, dat de *Venus* even zulk een Ligchaam als de Maan, en gevolglyk ook als onzen Aardkloot is. Zoo lang de Waereld ſtaat heeft men dezelve niet meer dan twee maal in de Zon gezien, te weeten in het Jaar 1639, den 24 November, en in het Jaar 1761. den 25 Mei, gelyk zulks door *Jeremias* Horroccius, een Engelsman, in zynen *Obſervationibus Cæleſt. Oper. poſtbum.* p. 393. aangetekend was.

VENUS. Betekent by de Chymiſten zoo veel als koper, wordende aldus ♀ getekend.

VENUSBERG. *Mons Veneris,* De oude Aſtrologiſten, die zig ophielden, om uit de beſchouwing van de handpalm goeder geluk te zeggen, gaven deeſen naam aan eene groote verhevenheid, die men aan den rand van de hand vindt, en door de Muisſpier onder den duim gemaakt is.
Dus wordt ook eene verhevenheid, die boven den bovenſten Hoeklaſch der groote Lippen geplaatſt is, en zig boven de uitwendige vrouwelyke Teelleden bevindt, genaamd. Deeſe verhevenheid is door het vet gemaakt, en door het vel bedekt. Zy wordt op den ouderdom der huwbaarheid met haair, dat aan dat der Oxelen gelyk is, bedekt. Het gebruik deeſer haairen ſchynt onbepaald. Het is bewysbaar dat zy daar zyn om te beletten, dat de wryvingen ten tyde der minnepleeging niet ſmertelyk worden. Dit is ook het gebruik dat men veronderſtellen moet, dat het vet heeft, 't welke deeſe verhevenheid uitmaakt.

VENUS-BOEKJE. Hiervan verhaalt men dat het de kragt heeft, om de Geeſten te dwingen, en den Duivel zelve in de gedaante van eene Vlieg, in een Glas te bannen, gelyk men zig niet ſchaamt te zeggen dat Salomon gedaan heeft. Dus waant men dat de booſe Geeſt kan geplaagd worden, en genoodzaakt om andere Geeſten te dwingen, om allerlei ſchatten en andere begeerde zaaken in het eene of andere Vertrek te brengen.

VENUS-BUIL. *Bubo Venereus.* Is een toeval van de Spaanſche Pokken en Druipert, veroorzaakt door de vermenging met een beſmet Vrouwsperſoon. Indien deeſe Ongemakken voor de kwyling niet willen wyken, kan men de volgende Pleiſter daartoe gebruiken:

www.libtool.com.cn

℞. *Emplaſtr. Melilot.*
Mucagin.
de Ran. cum Mercur.
ſ. q. v.
M.

Maar hier moet wel in aanmerking genomen worden, dat als de *Bubones* nog in den beginne zyn, dat is, als de ſtof daarin opgeſlooten, nog niet aan het rotten is, geene *Maturantia* of rypmaakende, maar *Reſolventia*, oploſſende middelen moeten gebruikt worden; en deeſen zyn:

℞. *Empl. de Ran. cum Triplo Mercurii.* ℥ iij.
Diaphoret. Mynſicht. ℥ j.
M.

Ten inwendigen gebruike zyn dienſtig de *Decocta Lignorum* en de *Vomitoria*; maar als de ſtof etterig geworden is, zoo gebruikt men eene weekmaakende Pleiſter; daarna wordt de *Bubo* met een *Cauterium potentiale* geopend, en met een Pleiſter bedekt. Inwendig kan men ook vogtigmaakende *Decocta* gebruiken, beſtaande uit *Rad. Alth. Bardan. Liquirit. Sarſaparill. Raſur. Corn. Cerv. Paſſul. min. Fic.* en vooraf een Braakmiddel uit *Tartar. Emet.* of *Mercur. vitæ*. Dolœus *Encyclopæd. Chirurg.* pag. 509 pryſt dit volgende ontbindend vogt, om de *Bubones* dikwils daarmede te beſtryken:

℞. *Spirit. vini Alcaliſat.* ℥ vj.
Cinnamom. Acutiſſ. ℥ vj.
Caryophyll. ℥ ß.
Croci opt. ℥ ß.

meng, digereer en deſtilleer dit, en bewaar hetzelve ten gebruike.

VENUS DEALBATA. Zoo wordt wit koper genaamd.

VENUS-ENGEL. Dus noemen de bygeloovige Jooden een zekeren kwaaden Geeſt, door wien de Menſchen tot ontuchtigheid worden aangeſpoord. Edoch zy meenen dat de Waereld deeſen booſen Engel niet kan ontbeeren, omdat anders de voortteeling van Menſchen en Dieren zoude ophouden.

VENUS-HAIR. Zie het Artykel Vrouwenhair.

VENUS-JAAR. Zie het Artykel Planeeten Jaar.

VENUSKOUS. *Concha Venena.* Men geeft deeſen naam aan eene tweeſchelpige Schelp, van het geſlacht der Gaapers. Zy is byna eyrond en gewelfd, en in het ronde met evenwydige ſtreepen gevoord. Het voorſte gedeelte van deeſe Schelp ver-

toont de Schede der Baarmoeder van eene Vrouw. Zy is in het ronde met ſtekels bezet, die meer of min ſterk en lang zyn. Deeſe Schelp wordt zeer gezogt.

VENUS-NAVEL. Zie het Artykel UMBILICUS VENERIS.

VENUS-PRIKKEL. *Venus-Angel*, *Kittelaar*. Zie het Artykel CLITORIS.

VENUS-SPIEREN. Zyn fraaie purper-bloemtjes, die in April gezaaid worden. Men kan ze over laaten ſtaan, of op de hoeken der Bloembedden verplanten.

VENUS-STEEN. *Hiſtera Petra*. Men geeft deeſen naam aan de Steenen, die de natuurlyke deelen der Vrouwen verbeelden. De Venusſteen, die mede *Moederſteen* genoemd wordt, is niet anders dan de Noot van eene ſoort van Boorhorentje, dat *Oſtreo pectanite* genoemd wordt. Men vindt 'er gemeenelyk die meer of min gevleugeld en opgezet zyn, op een berg in de nabuurſchap van Coblents.

VENUS ZIEKTE. *Lues Venerea*. De Spaanſche Pokken, anders ook genoemd *Morbus Gallicus* en *Neapolitanus*, omdat ze voorheen in het Franſche Leger en in de Napelſche Belegering alomme voortgeplant is. De ouden noemden deeſe Ziekte *Syphilis*. Het is een afzigtelyk ongemak als het diep ingeworteld is, want het maakt den leevenden menſch niet alleen tot een verrot ligchaam, maar ſluit denzelven ook, wegens de beſmettelykheid, van alle menſchelyke Saamenleeving uit. In het begin, als deeſe Ziekte eerſt ingeſloopen is, blyft ze dikwils veele maanden verborgen, en vertoont zig alleen in traagheid der Leden en een weinig hoofdpyn; doch door den tyd veranderen deeſe geringe toevallen in veel ergerer, als in pynlykheid der ſchaamdeelen, met eene jeukte der Leden, ſterke en vaſte hoofdpyn, die des nagts heviger wordt, veranderende in zweeren, die zig vertoonen ſponsagtig, geel ſchubagtig, en met blaâren die overal op het Ligchaam te voorſchyn komen, voornaamelyk aan het voorhoofd, de ſchaamelheid en het verhemelte; als ook in de klieren, in de *Proſtata* en in de *Uretra*. Eindelyk worden ook de Beenderen zelve aangetaſt en doorvreeten. Behalven deeſen, komen 'er nog meer toevallen by, als het vergaan van den eetluſt, met drukking en pyn voor de Maag, bleekheid in het aangezigt, donkerheid in de oogen, ſchorheid, boeſt, zinkingen, ſuiſen der ooren, zwelling der klieren, en in de keel agter de ooren, en de ſchaamdeelen; welken dan *Bubones* en *Tophi* genoemd worden; eindelyk vallen de Hoofhairen uit. Men moet ondertuſſchen niet denken dat alle deeſe aangehaalde toevallen telkens by de Pokken zyn; dezelven kunnen 'er wel zyn, maar by ſommigen is, by voorbeeld, geen pyn in de leden, en nogtans wordt het Ligchaam met bladeren en ver-

zwee-

www.libtool.com.cn

zweeringen gekweld; en integendeel anderen hebben kleine bladeren en worden door groote pyn gekweld. Hier moet men wel zorg draagen dat men niet aanſtonds den Lyder te onrechte beſchuldige, en denzelve een kwaaden naam geeve, als men eenige blaâren op het Ligchaam, of eene verzweering in den mond, enz. vindt; gelyk ſomtyds door onvoorzigtige en reukelooſe Pokmeeſters gedaan wordt, die dikwils de Menſchen van eer en geld berooven; men moet, zeggen wy, niet te ligtvaardig oordeelen, ten zy men veele deeſer aangehaalde Toevallen te gelyk beſpeure. Ook zyn de verzweeringen en de ſponsagtige ſchubbige blaâren aan de ſchaamdeelen, of een *Gonorrhœa Virulenta* daarvan byna de allerzekerſte tekenen.

Deeſe Ziekte heeft tot haar oorzaak eene *Cauſtieke* ſcherpte des Bloeds, die ſomtyds met eene ſlymagtige raauwigheid vergezeld, en ſomtyds zonder dezelve is. Zeer zelden wordt de ſcherpte in het Ligchaam voortgeteeld, maar gemeenelyk van buiten in hetzelve aangebragt; dat is, of met het Zaad der Ouderen, of door de melk der Minnemoeders, of door het Speekſel, Zweet, of dat wel het meeſte geſchiedt, door een onzuiveren byſlaap.

De Geneeſing deeſer Ziekte is tweederlei; de eene *Curativa* en de andere *Præſervativa*. Tot de *Cura Præſervativa* is het goed dat men de Teeldeelen waſſche met warmen wyn, pis, of Speekſel, of met het *Decoct. Furfur.* Anderen pryſen daartoe aan *Aq. Reg. Hung. Spirit. Vin. Aq. Theriacalis. Succ. Citri.* &c. — By de Vrouwen moeten ook de ſchaamdeelen met ſchoone Boomwol gezuiverd worden; en in de *Vulva* moet een ſtuk Spons geſtooken worden. Anderen pryſen den *Sp. Theriacal. Camphorat.* De geneeſing zelve geſchiedt op veelerlei wyze. Sommigen doen ze door *Sudorifera*, en gebruiken de *Decocta Lignor.* daarby, beſtaande uit *Cort. Guajac. Lign. Rhod. Juniper. Rad. Bardan. Sarſaparill. Chin. Glycyrrhiz. Antimon. crud.* en *Mercur. viv.* HEINSIUS pryſt zeer ſterk aan dit volgende *Decoctum*:

℞. *Lign. Sanct. Refines.* ℔. *s.*

Maak dit tot Poeder als een Meel, doe het in een ſterke en groote Glaſen Vleſch; bevogtig dit met een *Menſtruum Spirituoſum*; ſtop dezelve wel toe, en laat het vyf of zes dagen in eene warme plaats digereeren, en bewaar het tot het gebruik. Als men het noodig heeft, neemt men twee Lepels vol van dit bevogtigde houtmeel, en vervolgens:

www.libtool.com.cn

℞. *Myrrh. pur.* ℥ ß.
Rad. Chin.
Sarſaparill. ā ℥ j ß.
Liquirit. ℥ j.
Cinnamom. ℥ ß.
Cortic. Winteran. ℥ v j.

Giet daarop agt pinten kookend water, en doe 'er by *Mercur. viv.* ℥ vij of viij, die in een vaſt lederen zakje toegebonden is; even zoo veel *Antimon. Crud.* in een digten zak van lywaat gebonden; maak deeſe met een dun touw boven aan den ketel zoo vaſt, dat ze den grond niet raaken maar omtrent in het midden van het water hangen blyft; maak den Ketel digt toe; *Verluteer* alle deszelfs voegen wel met deeg, en laat het zoo 16 uuren in heet zand *digereeren*; als het koud geworden is, zyg het door een' doek en bewaar het in Fleſſen, die wel kunnen geſlooten worden. Laat de Lyders een Wynroegertje hiervan, 's morgens en 's avonds warm drinken. Sommigen gebruiken daarby deeſe *Eſſentia Ante-Venerea*, gemaakt op de volgende wyſe:

℞. *Balſam. Copaib.* ℥ j.
Reſin. Lign. Sanct. ℥ ij.
Saſſafr. ℥ ß.
Spirit. Vin. rectific. ℥ v.
Sal. Tart. ℥ ß.

Dirigeer deeſe en bewaar de *Eſſentia*. Doch alle Ligchaamen zyn niet in ſtaat om aan het zweeten gebragt te worden. Ook laaten de kragten van ſommigen geenſints toe, om op deeſe wyze geneeſen te worden. Hierom doet men beter dat men *Purgantia*, *Mercurialia*, en *Decocta Lignorum* met *Fol. Sennæ* gebruike; doch door eenige wordt deeſe Geneeswyſe weinig geoeffend; maar zy gebruiken meeſt de *Salivatie* of kwyling, omdat ze van veelen als een Univerſeel middel tegens deeſe Ziekte aangemerkt wordt. Deeſe nu wordt door inwendige of door uitwendige middelen bevorderd. Door uitwendige middelen brengt men de Lyderen op vyfderhande wyſen aan het kwylen, als:

1. Door Smeeringen.
2. Door een Riem of Gordel van Kwik.
3. Door Kwikpleiſters.
4. Door Waſſchingen, en
5. Door Rookingen.

De eerſte ſoort, door ſmeeringen, wordt van de meeſten voor de

www.libtool.com.cn

de beſte gehouden, en hierom ook boven alle anderen gebruikt. Men beſigt daartoe het volgende *Unguentum*:

℞. *Argent. viv.* ℥ vj.
Olei Juniper.
Lini ana ℥ iv.
Pingued. Anatis.
Canis.
Suis, ana ℥ j ß.
Misce.

Blegny, *in Obſervat. in Luem Vener.* Cap. II, §. 4 maakt het op de volgende eenvouwdige wyſe, die echter zeer goed is.

℞. *Mercur. viv.* ℥ iv.
Therebinth. ℥ ij.
Olei Laurin. ℥ j.
Croci ʒ ij.
Unguent, Roſac. ♃ ß.
Miſce.

Of by Hier Mercurialis *Med. Practic. Tract. de Morb. Gallic. Cap.* 6, wordt nog eene eenvouwdigere ſmeering gevonden, naamelyk:

℞. *Merc. viv,* ♃ ß.
Butyr. of
Axung. Porcin. q. s.
Miſce.

Men kan ook den *Mercurius* met het *Unguentum Pomat.* of *Roſat.* tot een Zalf brengen; waaromtrent de regte quantiteit of proportie, door Platerus wordt geſteld, dat op Merc. ♃ j *Axungiæ* ℥ xvj genomen worde; en deeſe hoeveelheid kan men naar de geſteldheid en uitwerking vermeerderen of verminderen. Sennert wil dat men niet boven de zeven oncen tot de geheele ſmeering gebruike, omdat ze voor den ſterkſten genoeg zyn; voor de zwakken zyn 3, 4 of 5 oncen genoeg. Het is beter en zekerer, dat men met eene kleine hoeveelheid beginne, voornaamelyk by tedere Perſoonen en kinderen. De zwakken kunnen, om den tweeden dag, doch de ſterken alle dagen, tot men de *Salivatie* beſpeurt, geſmeerd worden. De plaatſen die geſmeerd worden, zyn de gewrigten der armen en beenen. Somtyds laat men ook wel

www.libtool.com.cn
den ruggegraat ſmeeren; maar als men beſpeurt dat de *Salivatio* aanſtaande is, houdt men met ſmeeren op.
Noopens de tweede wyſe met den Gordel, daartoe neemt men een Zeem of Laken, 't welk twee dwarſſe vingeren breed is; beſmeert dat met *Merc. viv.*, die op de gemeene wyſe met *Axung. Porci* gedoodt is, en laat den band om de Lendenen doen, en omtrent drie weeken dag en nagt draagen; of men doodt den *Mercurius* met Speekſel; of men mengt denzelven met het wit van een ey, doet denzelven in Boomwol, naait die in het Zeem, en maakt een Gordel of armband daarvan; laat denzelven zoo lang draagen tot dat de kwyling volgt.
Tot de derde wyſe gebruikt men het in de Apotheeken bekende *Emplaſtrum Vigonis de Ranis cum Mercurio*. In dezelfs plaats kan ook het volgende gebruikt worden:

℞. *Emplaſtr. de Melilot.* ℥ ij.
Therebinth. ʒ ij.
Mercur. viv. ʒ j ß.
Miſce.

Of het volgende uit de Beſchryving van Epiph. Ferdin. *Hiſtor. Med.* 17.

℞. *Empl. de Melilot.*
Oxycroc. ana ℥ j.
Mercur. viv. Therebinth. venet. extinct. ʒ v j.
Ol. Lign. Sanct. q. s.
F. Empl.

Deeſe Pleiſter wordt op een Zeem geſtreeken, en op de handen, de voeten, den Ruggraat, *enz.* gelegd. en nagt en dag gedraagen. Ook dient dezelve drie of viermaal vernieuwd te worden. Middelerwyl laat men den Lyder ſomtyds zweeten, waarmede zoo lang aangehouden wordt, tot dat men de tekens der kwyling gewaar wordt. Zoo behaagen ook ſommigen de *Lavamenta* of Waſſchingen, als zynde de vierde wyſe; dat naamelyk de *Mercurius*, of in eenig vogt *gedilueerd*, en uitwendig geappliceerd worde, of dat men Doeken, in een Mercuriaal water nat gemaakt, in de gedaante van een *Epithema* oplegge; of de armen en de Beenen worden met een Doek, in diergelyk *Liquor* nat gemaakt, 's morgens en 's avonds beſtreeken, en dus houdt men omtrent 10 dagen daarmede aan of zoo lang tot dat men de tekens der kwyling gewaar wordt. Men neemt gemeenelyk op eene *once Merc.* 1½, 2, en wel meer ponden water, laat dit tot de ontbindingen van den *Mercurius* kooken; alsdan dompelt men daarin eene

Spons,

www.libtool.com.cn

Spons, en beſtrykt 's morgens en 's avonds de Leden daar-mede.

Ten laatſte wordt de *Salivatio* ook nog door *Suffimigia* of Rookingen te wege gebragt. Om deeſe wel uit te voeren, bereidt men van te vooren het Ligchaam des Lyders, voedt het met zagte eyeren en andere Sappen. Anderen willen ook dat de Maag leeg moet zyn. Na dat dit gedaan is, zoo maakt men een klein vertrek heel warm, en men maakt boven een vuur een rook, die de Lyderen niet alleen met het Ligchaam, maar ook met den Neus en den Mond opvangen moeten. Het rooken kan met den *Cinnab. factit.* alleen gedaan worden, als men van denzelven iedere reis ℥j op koolen ſtrooit; maar opdat de lelyke ſtank, dien de Cinnaber van zig geeft, verbeterd worde, doet men daarby welriekende Poeders uit *Maſtich. Liban. Storac. Calam. Rad. Ireas. Caryophyllor. Cinnamom. Nuc. Moſch.* &c. Of dezelfde Ingredienten kunnen met *Therebinth. Styrac. Liquid.* of *Tragacanth.* of ook de *Merc. crud.* met Therpentyn, *enz.* tot *Trochiſci* gemaakt worden. Dit nu zyn de uitwendige wyſen op welken de *Salivatio* te wege gebragt wordt. Om nu dezelve ook door inwendige middelen te bevorderen, daartoe wordt ons door den beroemden *Dolæus* deeſe volgende wyſe aan de hand gegeeven:

℞. *Turpeth. Mineral. gr.* iij tot v.
Merc. gr. vj.
F. *Pulv.*

Welk Poeder eenige dagen agteréén gegeeven wordt tot dat de *Salivatio* volgt. Of ook

℞. *Mercur. dulc. gr.* vj.
Vitæ. gr. ij.
F. *Pulvis.*

Men kan dit ook met *Conſerv. fumar.* tot een *Bolus* maaken; of men kan *Merc. Dulc.* ℥j of *turpeth. Mineral. gr.* ij, iij. of iv. dagelyks met kruim van brood tot pillen maaken en laaten gebruiken. Sommigen wenden ook moeite aan om by tedere Perſoonen de kwyling door deeſe *Eſſentia* te weeg te brengen:

℞. *Eſſent. Hyperic.*
Vulnerar. ā ℥ij.
Extract. Aloës.

www.libtool.com.cn

Myrrhæ ana ʒj in
Spirit. Vini ʒij. *Solut.*
Merc. Præcipit. ℥ ß.
M. F. *Eſſentia.*

Om daarvan dagelyks 20 of 30 Droppelen te gebruiken. Doch dewyl deeſe middelen maar in het begin van deeſe Ziekte toe te paſſen zyn, zoo is het ook noodzaakelyk dat men op de toevallen acht geeve, die dezelve vergellen. Deeſen zyn (1) *Gonorrhœa Virulenta.* (2) *Bubones,* (3) *Condylomata.* (4) *Caries Oſſium*, (5) *Gummata* en *Tophi.* De Geneeſing van dezelven worden onder die Artykels opgegeeven. Nog moet men acht geeven (6) op de pyn van het hoofd en der Leden; waartegens dit *Decoctum* door ZWELFERUS beſchreeven, dienſtig is;

℞. *Sarſaparill.* ʒ xvj.
Raſur. Corn. Cerv.
Eboris.
Rad. Chin. ā ʒ j.
Liquirit. ʒ ß.
Lign. Santal. alb. ʒ vj.
Maſtich. Elect. ʒ j.

Kook deeſen in *Aq. Simpl.* ℔ xij drie uuren lang, en laat daarvan den Lyder zoo veel drinken als hy dorſt heeft. Men kan ook een weinig van de *Eſſentiâ Opii* en *Caſtorei* daarby doen. Ten (7) de *Puſtulæ* en *Tubercula* worden met het *Ol. Vitrioli Sulphur. Butyr. Antimon.* beſtreeken of door dit volgende:

℞. *Aq. Plantagin.*
Roſar. ā ʒ iij.
Mercur Sublimat. gr. ix.
Alum. ʒ ß.
Miſce.

FORESTUS. *Lib.* XXXII. *Obſervat.* 6, beſchryft dit volgende

℞. *Album. Ovor.* No. I.

Roer dit zoo lang tot dat het ſchuimt, en doe daarby

Mercur. Sublim.
Camphor. ana gr. IV.
P. *Unguent.*

Inwen-

www.libtool.com.cn

Inwendig zyn daarby dienſtig *Purgantia* en *Decocta Lignorum*. Ten (8) tot de Wratten aan de Schamelheid en den Aars, gebruikt men 't *Butyr. Antimon. Ol. Vitrioli*, of *Aqua Fortis*, of de *Solutio Mercurii in Aq. fort.* en *Plantagin. q. ſ. gedilueerd*; of het *Pulvis ſabinæ*, of het *Succus Chelidon. maj.* (9) De Spekagtige *Ulceratien* geneeſt men met *Lap. Medicamentos Crollii, gedilueerd* in het *Decoct. Petroſelin.* of met het *Ung. Ægyptiac.* of *Aq. Calcis. viv.* met *Sacchar. Saturn.* of men gebruikt dit volende Strooi-Poeder:

℞. *Lithargyr. aur.*
Tutiæ ana. ʒ j.
Olibani ℈ ij ß.
Sacchar. Saturni.
Campbor. ā ℈ j.
Mercur. Præcip. alb. gr. XV.
F. *Pulvis.*

En alsdan kan de volgende Pleiſter daaroverheen gelegd worden:

℞. *Emplaſtr. Diapboretic. Mynſ.*
de Lapid. Calamin. ā ʒ vj.
Magiſter. Saturni ʒ j ß.
Mercur. Præcip. ʒ ij.
Ol. Roſar. q. ſ.
F. *Emplaſtrum.*

Tegens de verzweeringen in de keel, is uitneemend goed het *Aqua Aluminoſa Fallopii*. SENNERT, *Med. Pract.* L. VI. *Part.* IV. *Cap.* 21. beſchryft dit volgende water:

℞. *Mercur. Sublimat.*
Alum. Rupei. ā ʒ j.

Wryf deeſe te ſaam in een glaſen Mortier, of op een Præpareersſteen; doe het in een kolf en giet daarop

Succin. Limon. ʒ iij.
Aq. Plantagin. ℔ j ß.
Roſar. ʒ ix.

Laat het zoo lang kooken, tot dat een vyfdedeel daarvan verkookt is.
Indien het manlyke Lid *geëxculcereerd* is, zoo gebruike men dit volgende

www.libtool.com.cn

℞. *Aq. Calcis.* ℥ iij.
Sp. Camphor. ℥ ß.
Saccbar. Saturni.
Alum. uſti ā ℥ ß.
Mercur. præcip. ℥ ij.
M. S.
Tot eene inſpuiting.

Men kan ook wel een weinig *Unguent. Ægyptiac.* en *Elix. Proprietatis* S. *acid.* daarby doen. (10.) De zwelling der Klieren wordt gereſolveerd door het *Empl. Diaphoretic. Mynſichti*, voor de Zwelling van het *Præputium* kan men gebruiken het *Aq. Aluminoſa*, en ſlaan hetzelve driemaal 's daags warm daarop met doeken. De Scheuren der handen en voeten beſtrykt men met eene Zalf uit:

Unguent. Enulat. ℥ j ß.
Merc. Dulc. ℥ j.
Ol. Tart. p. d. ℥ ij.
Miſce.

Het uitvallen der haairen wordt op de volgende wyſe geneeſen:

℞. *Salſaparill.* ℥ j ß.
Lign. Santal. rubr. ℥ vj.
Santti. ℥ ij.
Juniper. ℥ j.
Raſur Eboris. ℥ vj.
Lign. Galang.
Macis. ana ℥ j.
Inciſ. contus. f. Decoctii cum Aq. font.
q. ſ. ad Menſ. vj.

Hiervan mag de Lyder ℥ v drinken en daarop een weinig zweeten; en daar beneffens het hoofd met dit volgende dikwils waſſchen:

℞. *Aq. Cephalic.*
Cardam. min.
Betonic.
Lilior. Convallior. ā ℥ ij.
Mercur. dulc. ℈ ß.
Miſce.

Eindelyk laat men het hoofd zalven met *Ol. Jaſmin.* en *Ovorum*

www.libtool.com.cn

rum ana. q. pl. opdat de haairen zoo veel te eerder wederom groeien.

VENYN. *Venenum. Vergift.* Is al dat geene, 't welk in eene zeer geringe hoeveelheid ingenomen, groote kragten heeft om te beſchadigen en te dooden, of dat de Geeſten, Sappen, en de harde deelen van ons Ligchaam, door eene kleine quantiteit bederft en vernietigt, gelyk *Arſenicum*, *album*, *Mercurius Sublimatus*, *Opium*, *Cantharides*, &c. Ten aanzien der werking worden de vergiften onderſcheiden in ſchielyk werkenden, gelyk het *Arſenicum* en Slangenvergift; terwyl anderen, als *Aluin*, *Lood*, enz. zeer traag werken. Sommigen dringen door de huid in; anderen worden door den mond ingenomen; waarvan veelen verſcheidenerhande wreede uitwerkingen in de ingewanden doen. Sommigen dooden door Verkouding, gelyk de *Narcotica* en de doof- en bedwelmdmaakende middelen. — De Tegengiften noemt men *Antidota* en dat zyn in 't gemeen zulke middelen, die de ſchadelyke uitwerkingen der Vergiften wederhouden, gelyk als door verzoeting en verſtopping doen, de Vettigheden, Olien, en Aardens; of ook Braakmiddelen, vanwelken nogtans allen, die eenige ſcherpte bezitten, moeten uitgeſlooten blyven.

VER. Zie het Artykel LENTE.

VERA. Is de naam van een der Vallelen van het Koninkryk *Navarre*, gelegen ten Noorden, en ongemeen vrugtbaar, hebbende goede vette Weiden, met een' overvloed van wild en tam vee, en wordende beſpoeld door de Rivier *Bidaſſoa*.

VERACIUS. Zie het Artykel NERATIUS.

VERANDERING VAN HET COMPAS. Zie het Artykel MISWYZING.

VERANDERING VAN DE GROOTTENS. *Permutatio.* Zoo heet in de Wiskunde of *Matheſis*, de rekening, waardoor men ontdekt, hoe dikwils een zeker getal van groottens, met elkander te ſaamengeſteld en verplaatſt kan worden.

VERANDERING VAN DE MAAN. Is de derde ongelykheid in de beweeging der Maan, welke het verſchil aantoont tuſſchen de waare ſtandplaats van de Maan en de tweemaal gecoœqueerde of vereffende plaats buiten den tyd van het eerſte en laatſte kwartier, naamelyk in de nieuwe en volle Maan wordt de ſtandplaats van de Maan eveneens als die van de Zon uitgerekend, dat men de middelbaare Standplaats maar eenmaal *aqueert*. In het eerſte en laatſte kwartier moet nog de tweede Equatie daarby komen. Tot den overigen tyd gebruikt men nog de derde. BULLIALDUS noemt deeſe ongelyk-

www.libtool.com.cn

gelykheid *Reflexionem Lunæ*. KEPLER integendeel *Reflexionem Luminis*. TYCHO ſchat dezelve, als zy op het grootſte is, 40′ 30″; KEPLER integendeel 51′.

VERANDERING VAN DE SCHADUWE. Zoo heet in de Sterrekunde de vermindering van den *Diameter* van de Aardſchaduwe, wegens de nabyheid van de Zon; want indien de Zon den Aardkloot nadert, zoo wordt de ſchaduwe van deeſen korter, en dus de Diameter op de plaats, daar, ten tyde van eene Eclips, de Maan daarin komt, kleiner. Wanneer men de Maansverduiſteringen uitrekenen wil, zoo moet men noodzaakelyk op deeſe verandering letten.

VERANDERING VAN DEN ZEILSTEEN of MAGNEETNAALD. Zie de Artykels MISWYZING en ZEILSTEEN.

VERANDERLYKE CIRKELS. Zoo worden, op de vlakte van den Waereldkloot, die Cirkels genaamd, welken zig veranderen, indien men van Standplaats verandert. Diergelyken zyn de Horizont, de Middagcirkel, de Verticaale Cirkel.

VERANDERLYKE GROOTTENS. Zoo noemt men die geenen welken telkens toe- en afneemen.

VERATRUM. *Helleborus albus*. Witte Nieswortel. Is een Kruid, 't welk met den *Helleborus* niet moet vergeleeken worden, zynde van eene geheel andere Natuur. Het draagt aan een langen ſtengel, veele zesbladige regelmaatige Bloemen, welker ſtamper eene driehoekige drooge vrugt wordt. De wortel purgeert te ſterk om van Menſchen gebruikt te worden. Derzelver fyn Poeder verwekt een ſterk ſnieſen.

VERBALE INJURIEN. Zyn, wanneer men iemant met ſchampere woorden en gevoeligo redenen in zyne eer beledigt.

VERBAND. *Bandage*. Is in het gemeen Linnen, dat de Heelmeeſter vouwt, hervouwt, inſnydt en afſnydt, naar de verſchillende gebruiken, waartoe het geſchikt is; het zy om de vanéén geſcheidene deelen weder te vereenigen, 't zy om die, welken gefractureerd of ontwrigt zyn, weder in hunne plaats te houden; 't zy eindelyk om die geenen, welken zig geſtadig, zonder deeſen toevlugt, verplaatſen zouden, te bepaalen en te houden; doch dit denkbeeld gaat altoos niet door; het woord *Bandage* is dubbelzinnig; dan drukt het eens uit het denkbeeld dat wy hier geeven, dan betekent het eens den aanleg des verbands, hetwelk den laatſten tyd van het verbinden maakt, en dan betekent het eens de Zwagtels, *enz.* zelve. De Franſchen gebruiken het algemeene woord *Bandage*; doch in het Latyn zyn verſcheide woorden om deeſe verſchillende denkbeelden uit te drukken. *Deligatio* bete-

www.libtool.com.cn

betekent den aanleg des Verbands. *Faſcia* en *Vinctura* betekenen zwagtel.

Het is niet volſtrekt noodig dat de ſtoffe der Bandages Linnen zy, 't geen nogtans het geſchiktſte ter behandeling is, en gemakkelykſt gereinigd kan worden. Zy kunnen ook van *Zeemleer* gemaakt worden.

De Verbannen worden verdeeld in *algemeenen* en *byzonderen* of *eigen*. Het *algemeene Verband* is dat geene 't welk op alle ten minſte op veele Ligchaamsdeelen paſt. Het *byzondere* of *eigen verband* is dat geene 't welk maar op één deel alleen paſt. Zoodanig is het Hoofddekſel; de Schouderband, &c.

Het verband is ook *eenvouwdig* of *ſaamengeſteld*. Het *eenvouwdige* is dat 't welk ſlegts uit Linnen gemaakt is; het *ſaamengeſtelde* integendeel beſtaat uit veelerlei ſtoffen of ſtukken, of heeft veele hoofden.

Het geheele verband is langer dan het breed is, en het wordt altyd onderſcheiden in een Ligchaam en in hoofden. De uiteindens maaken deeſe laatſten uit en het midden het Ligchaam. — De Verbanden neemen, wat hun gebruik aangaat, verſcheide naamen aan. Zy worden *Contentive* genaamd, wanneer zy niet dienen dan tot houding der Geneesmiddelen en drukdoeken op het verbonden deel. *Incarnative* of vereenigende, als zy gebruikt worden ter eenvouwdige vereeniging der van één geſcheidene deelen; en *diviſive*, als zy met een verſchillend oogmerk gebeſigd worden. Het is gemakkelyk te begrypen dat alle verbanden tot drie ſoorten gebragt worden; ondertuſſchen heeft het gebruik gewild, dat deeſe naamen aan eenige byzondere verbanden toegepaſt wierden, en men heeft van deeſe Geſlachtnaamen de byzondere woorden van *vereenigend verband*, *houdend verband*, *ſcheidend verband*.

De Verbanden worden nog, met betrekking op de wyſe van aanlegging, verdeeld, doch deeſe onderdeelingen behooren maar tot het eenvouwdig verband. Hetzelve is in deeſen zin *gelyk* of *ongelyk*. Het *gelyk verband* voert ook den naam van kringswyſe verband, ter oorzaake dat iedere omgang, die het rondom het deel doet, op den eerſten, zonder dat hy 'er over ſchiet, gelegd wordt. Het ſluit overal evenveel, en daarom wordt het alleen by de eenvouwdige Beenbreuken gebruikt. — Het *ongelyk verband* is dat, wiens omwindingen ſchuins zyn. Het wordt in vier verſchillende ſoorten verdeeld: het *krulswyſe ongelyke*, het *ſtompe*, het *krulpende* en het *omgekeerde*. Wanneer de omgangen zig een weinig ontblooten, dat is te zeggen als de tweede omſlagen des verbands niet meerder dan een derde of daaromtrent van de eerſte omgangen bedekken, is het eene *krulswyſe Bandage*.

De

www.libtool.com.cn

De *ſtompe* is die, inwelke de twee derdens der omgangen ontbloot zyn. Het kruipende geſchiedt Schroefsgewyſe rondom het Zieke deel, zoo dat de randen van elken omgang zig raaken by iederen nieuwen omgang. En eindelyk het omgekeerde is dat, in hetwelke men verpligt is vouwen te doen, om zig naar de ongelyke grootte van het te verbinden deel te ſchikken.

De verbanden worden ook onderſcheiden door den naam van de geenen, welken het eerſte daarvan de gedaante hebben opgegeeven, en daarvan den eerſten aanleg gedaan hebben. Hierom is het dat 'er gezegd wordt *Foſſa amyntæ*, Slingerband van Heiſter voor de Borſten, &c. De verſchillende Ligchaamsdeelen, waarop die gelegd worden, hebben haar ook verſcheide benaamingen doen verkrygen; gelyk ook de gedaante die zy vertoonen. Zoodanig zyn de naamen van Hoofddekſel, enkel en dubbel Oog-verband, voorhoofdsband, hoofdband &c.

Het is niet moeielyk om het algemeene gebruik der Verbanden aan te tekenen. Daar ſchiet ten onderzoek niets meer over, dan de wyſe om dezelven aan te leggen en af te neemen, en dit ſtuk vordert oplettenheid.

Om een Verband wel te doen, dat is te zeggen om hetzelve naar behooren aan te leggen, moet de Zieke in de gemakkelykſte geſtalte geplaatſt worden, 't welk zig alleenlyk door de omſtandigheden bepaalt; hem niet laaten draagen het geene men ontbeeren kan; zoo veel helpers hebben als 'er noodig zyn; de handen doen leggen op de plaatſen die vaſt zyn moeten; en dat laaten doen met netheid en voorzigtigheid. Als het verband gelegd is, is het noodig om zorgvuldig en met oplettenheid het gebonden deel gade te ſlaan; weeten of het verband niet al te naauw ſluit, of het niet te los is, en of het volmaakt met de grootte des deels overéénkomt, en dat wordt door het gezigt gekend. Daar zyn tekens waardoor men onderſcheiden kan, of het verband wel aangelegd is, en HIPPOCRATES heeft dezelven reeds aan de hand gegeeven. Eenigen vertoonen zig onmiddelyk na het aanleggen; de anderen worden niet gezien, dan eenigen tyd naderhand, of zelfs des anderen daags. Indien men terſtond na den aanleg des verbands, aan den Zieken vraagt, of het te vaſt is, en dat hy ſlaauwtjes antwoord *ja*, zoo is het een goed teken, en vooral zoo hy eenigen tyd daarna op dezelfde vraag antwoord, dat het een weinig meerder is, en dat des anderen daags rondom het Verband een gezwel verſchynt en eene bolle uitzetting, is het een zeker en volmaakt teken, dat het verband wel is aangelegd. Wanneer integendeel de Zieke zig ten uiterſte geprangd bevindt, en dat na verloop van eenige uuren of

des

www.libtool.com.cn

des anderen daags, zig een hard en heet gezwel opdoet, zoo is het een teken van ontſteeking, en men dient, van wat aart de wonde, of in 't gemeen de Ziekte is, het Verband los te maaken en voor eene tweede reis aan te doen.

Is 'er by het aanleggen des Verbands voorzigtigheid noodig, dezelve is ook by het afneemen dienſtig. Wanneer het Verband op de beſchreevene wyſe gelegd is, laat men het leggen tot dat 'er nieuwe voorzorgen noodig zyn, 't welk doorgaands binnen vier dagen geſchiedt, een tyd waarop de verbanden gewoon zyn om los te gaan, en die bygevolg de regte is om zulks te voorkomen. Dus is de eerſte regel ter verdoening eenes Verbands de regte tyd af te wagten, dat is te zeggen, hetzelve niet op te ligten voor den tyd die de Ziekte te kennen geeft. Het overige beſtaat hierin, men moet altoos zagt en zeker te werk gaan; zorgvuldiglyk onderzoeken of het verband niet ergens vaſt zit en waar dat het zulks is. In dit geval moet het zagtkens afgenomen worden, en met 't eene of andere vogt, dat voor de Ziekte goed is, bevogtigd worden; gelyk by voorbeeld laauw water, Campherbrandewyn, brandewyn, Olie, *enz.* naar vereiſch der Zaake. Men behoort eindelyk, in wat omſtandigheden het ook is, naar order en onverhinderd te werk te gaan; zig geſtadig tegens de *irritatie*, die altoos de Ziekte tegenſtrydig is, te wapenen, en tegens de pyn, die in alle gelegenheden moet gemydt worden, zoo veel mogelyk is, en hierdoor is het dat een Heelmeeſter de klaarſte blyken van zyn verſtand en oordeel geeft.

Men moet by het aanleggen van een Verband, de netheid en cierlykheid niet vergeeten. HIPPOCRATES en GALENUS hebben het beide, als iets weeſenlyks ter geneeſing des Zieken, en tot den goeden naam des Konſtenaars aanbevolen. Het vuil dat zig aan het verband mogt bevinden, zoude bekwaam zyn om de wond te kwetſen, of ten minſte de geneeſing daarvan te vertraagen. Maar dat zou, en den Zieken gewislyk ongemak aandoen, en den Heelmeeſter als eene onopletenheid aangewreeven worden.

VERBAND. (CHAMPIGNONS). Dit Verband wordt dus genoemd, omdat deszelfs voornaamſte ſtuk een kluwe is, in de gedaante van een Champignon. Deeſe kluwen moet van Peeren- of Boekenhout zyn, met een zagt vel omkleedt, en van eene overéénkomſtige dikte. De rug der Champignon wordt regt op de breuk, waartoe deeſe bandage geſchikt is, gelegd. Zy is daar vaſt met een kringswyſen band, die van Linnen of Diemit is, aan denwelken twee einden vaſt zyn, die ook van eene ſterke ſtoffe zyn, en tuſſchen de Beurs en de Dyen doorgaan, om het opgaan te beletten, terwyl alles vaſt is op het agterdeel des omgaanden bands, met kleine haakjes, van

eene

eene gefchikte gedaante en grootte. Als de breuk dubbeld is, wordt 'er eene tweede Champignon, welke op dezelfde wyfe als deefe wordt vaftgehegt, aan gedaan. — Dit verband komt, volgens DIONIS, voornaamelyk te pas by kinderen die niet meer zuigen en beginnen te loopen. Het kan in het Veld zeer nuttig zyn, uit hoofde dat men aldaar dikwils in de onmogelykheid is om een Band met een veer te krygen.

VERBAND (AGTTIENHOOFDIG). Is een Verband dat zeer in gebruik is, uit oorzaake der zeer gemeene Ziekte, in dewelke het gebruikt wordt. Het komt in alle Beenbreuken der armen of beenen te pas, en vooral in die der onderfte Extremiteiten. Het Linnen waaruit men het faamenftelt, moet ftark zyn en bekwaam om wederftand te bieden. Het moet evenwel niet al te hard zyn; het dient alleenlyk vry digt te zyn, om niet al te fchielyk te rotten; want het moet lang agteréén gebruikt worden, en het wordt niet zoo dikwils als andere verbanden verfchoond, en men befproeit het dikwils met vogten, die bekwaam zyn om het te veranderen en te doen breeken.

De lengte des Verbands is bepaald naar de dikte van het Zieke deel, en om die te bepaalen moet het deel bezien worden; waarna men, onder het fnyden des Verbands, letten moet om de lengte eenige duimen te vermeerderen, omdat het niet goed is die karig naar de grootte des Lids te meeten; dat zou zelfs een misflag zyn. Om derhalven dit verband te maaken, behoort het Linnen waarvan men zig bedienen zal, lang genoeg te zyn, opdat het in drie gelyke deelen gevouwen zynde, breed genoeg zy, om de lengte des Lids, 't welk verbonden moet worden, te dekken. Het Linnen wordt alsdan in drieën gevouwen, naar zyne breedte; daaruit komen drie byzondere bladen, die vlak op elkander liggen; de zyden of plooien die dezelve vereenigen en beletten dat zy na malkander kunnen opgeligt worden, worden doorgefneeden. Dat gedaan zynde, worden 'er twee fneeden aan de uiteindens van het verband gedaan, op eenen byna gelyken afftand, en van de randen, en onder haar. Zy worden te vooren in het Ligchaam des Verbands gebragt, zoo dat 'er tuffchen de twee einden der tegenoverftaande fneden niet meerder plaats over zy dan noodig is om het Lid te plaatfen, en deefe plaats is bepaald door den middellyn van hetzelfde Lid. Op deefe wyfe komen 'er drie Verband-ryën met zes hoofden, die het bovengenoemde Verband uitmaaken. Zie hier nu hoe hetzelve aangelegd wordt.

Hetzelve wordt regtuit op het bed, daar de Zieke blyven moet, gelegd. Het Lid wordt daarop gelegd, en de Operateur neemt, nadat de Geneesmiddelen en de Drukdoeken zyn aan,

www.libtool.com.cn

aangelegd, de eerſte rye der hoofden, die aan zyn kant zyn, het eene hoofd na het andere; hy brengt het eerſte rondom het Lid, drukt het zagtkens met de vingers onder het Lid, en vouwt het overſchot des hoofds op hetzelfde hoofd, waarna hy het tweede en derde hoofd, die hy gelyk het eerſte ſchikt, neemt. De eerſte rye gelegd zynde, legt hy op dezelfde wyſe het eerſte der hoofden van den anderen kant; dan komt hy tot de tweede rye aan zyn' kant, dan naar de tweede der overzyde, aan de derde van zyn kant, eindelyk aan de derde van de andere, waarna hy de Stroolaaden aanvoegt en zyn Verband volbrengt.

VERBAND (EENOOGIG). Een Verband, 't welk in de Traanfiſtel en in de wonden der koonen te pas komt. Het wordt gemaakt met een windſel, dat drie ellen lang en drie vingers breed is. Het windſel wordt op een hoofd gerold en dus aangelegd: het loſſe einde des Verbands, 't welk men tot op de borſt laat hangen, wordt met de eene hand op de hoeklaſch der Lippen vaſtgehouden. Men brengt de rol een weinig ſchuins langs de koon en den neus der Zieke zyde; men volhardt in de ſchuinte tot boven op het wandbeen der overzyde, en daarvandaan daalt men neder tot in den nek. Vervolgens wordt de kloen vanagteren voorwaarts gebragt, maakende een kringwyſen omgang rondom den hals over het hangend einde. Als deeſe omgang verrigt is, wordt de Zwagtel weder opgenomen, en langs de Zieke koon geplaatſt. Men klimt weder op, van vooren naar agter van den hoek der onderkaak langs de koon, over het opwaarts gebragte einde; men kruiſt aan den wortel van den neus, en eindigt met kringswyſe omgangen rondom het hoofd.

VERBAND VAN GALENUS. Is een zeshoofdig hoofddekſel, waarvan men zig bedienen kan in alle zwaare hoofdwonden. Om dit te maaken, wordt 'er een ſtuk Linnen, dat omtrent eene halve el lang is, en tien of 12 duim breed, meer of min naar de grootte van het hoofd genomen. Men maakt twee inſnydingen, op gelyken afſtand der twee boorden, en met elkander gelyk, invoege dat 'er aan ieder uiteinde drie hoofden, van byna dezelfde breedte zyn Het wordt zeer gemakkelyk aangelegd. Men legt het boven op het hoofd, zoo dat het midden op de Kruïn komt. Alsdan vallen van de zes hoofden twee van vooren, twee van agter en twee op de ſlaapen. Deeſe twee laatſten worden gevat, langs de koonen gelegd, en onder de kin vaſtgemaakt, dan brengt men de twee voorſte hoofden rondom het hoofd boven de twee van het midden, welken alsdan aan de ſlaapen vaſtgeplakt zyn, en men maakt die vanagter met twee of drie Speldeu vaſt. Vervolgens worden de twee agterhoofden veragteren voortwaarts

www.libtool.com.cn
gebragt, en op het voorhoofd boven op de voorſte vaſtgemaakt, gelyk men zoo even gedaan heeft aan die vanvooren op het agterhoofd. Daar zyn 'er die hierop de twee middelhoofden opligten; doch het is beter dezelven onder de kin te laaten, alleenlyk met die voorzorg, dat zy het nedergaan der onderkaak niet beletten.

Men behoort by den aanleg deeſes Verbands zorg te draagen dat de boorden der voorſte hoofden, die zy op het voorhoofd geeven, niet heel over de wenkbraauwen neder gaan, noch dat zy draaden op de oogleden en op den Neus laaten vallen, opdat het gezigt daardoor niet verduiſterd of gehinderd worde.

Dit Verband geſchiedt met eenvouwdig Linnen, en het zou gevolglyk een eenvouwdig Verband zyn, doch de menigte der hoofden maakt het tot een ſaamengeſteld Verband. Dewyl het ten uiterſte gemakkelyk is om te maaken en met weinig koſten gemaakt wordt, heeft men het den naam van *Verband der Armen* of *Beboeftigen* gegeeven.

VERBAND *voor eene in de dwarsſte gebrokene Knieſchyf.* Dit Verband wordt KIASTRE genaamd. Om hetzelve te maaken, wordt 'er eerſt op de Knie een langwerpigen drukdoek gelegd, die in het midden geſpleeten is, en waarvan de twee einden als een Slingerband met vier hoofden geſneeden zyn. Men draagt zorg dat de twee ſtukken der Knieſchyf tot malkander gebragt worden. Boven en onder wordt 'er een linnen rol, die halve maanswyſe gemaakt is, gelegd. In de waai legt men valſche Stroolaaden, gemaakt met een Servet, wiens twee einden in diervoege zyn opgerold, dat de rollen tegens de zydeelen der Knie liggen. Vervolgens neemt men een windſel, dat zeven ellen lang, twee dwarſſe vingers breed en op twee gelyke hoofden gerold is. Dat wordt met zyn midden gelegd op de bovenſte halve Maan; de hoofden worden gebragt over de Stroolaaden onder de Waai alwaar men kruiſt, om te komen over het onderſte gedeelte der Stroolaaden op de onderſte halve Maan, de hoofden verwiſſelende. — Na dat zy gekruisd zyn, daalt men ſchuins onder de waai, om weder op den eerſten omgang boven de Knieſchyf te komen, en dus volhardt men tot aan het einde van den Zwagtel. Boven op de Knie wordt 'er een in een *defenſief* gedoopten drukdoek gelegd, en de vier hoofden des eerſten drukdoeks, worden over de Knieſchyf opgeligt, door dezelve in de ſchuinte te kruiſſen, om de twee ſtukken naauwkeurig tot malkander te voeren, en het Verband te ondersteunen. Eindelyk wordt het deel gelegd in Bordpapier, dat met een Servet voorzien is, om het been altyd regtuit te houden.

VER-

www.libtool.com.cn

VERBAND (KOORNAIR.) Is een Verband dat tot een verſchillend gebruik dient. De kruiswyſe omgangen des Zwagtels die het maakt, liggen ten naaſtenby als de kleine ryen of laagjes, die eene Koornair maakt, en daarom draagt het den bovengenoemden naam. Het dient in de ontwrigting des Opperarms, en in de beenbreuk des Schoudertops, in de Liesbreuk of *Bubonocele* &c. — Het wordt in een enkel en in een tweevouwdig verdeeld; naar dat het tot den eenen of anderen Schouder, tot de eene of andere Lies noodig is. Het wordt gemaakt met een Windſel, dat vyf ellen lang is, iets meer of min naar de omſtandigheden. Het is drie vingers breed; op een hoofd gerold als het eenvouwdig is, en op twee als het dubbeld is. Het wordt naar de verſchillende deelen aangelegd. Daar is ook een Koornair-Verband voor de Beenbreuken van het Dyebeen, voor de ontwrigting des duims, en de fractuur van het Sleutelbeen, die allen op eene byzondere, en op het Zieke deel betrekking hebbende wyſe worden aangelegd.

VERBAND, (VEREENIGEND HOOFD.) Dit is een Verband, dat voor de vereeniging der Voorhoofd- wonden gemaakt wordt. Men maakt het met een Zwagtel, die twee of drie ellen lang en twee duimen breed is. Zy wordt midden door, overlangs met den draad doorgeſneeden. De Spleet moet drie of vier vingers lang zyn. De uiteindens worden op twee hoofden gewonden, en op de wyſe der Vereenigende banden aangelegd.

VERBAND DER BEHOEFTIGEN OF DER ARMEN. Zie het Artykel VERBAND VAN GALENUS.

VERBASCUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, in het Nederduitſch *Wollekruid*, groeit op Zandagtige Akkers, aan de wegen en bloeit in de Maand July. De Bloemen, die regelmaatig eenbladig zyn, en als eene Air aan den top des Stengels groeien, verzagten de pynen; zyn dienſtig tegens de borſt, het bloedſpuwen, den hoeſt, engborſtigheid en krimpingen des buiks. De *Præparata* daarvan zyn *Aq. deſt.* en *Oleum*.

VERBASCUM ALBUM, of *Fœmina*; Wolle-Kruid, Wyfken. De wortel daarvan, aan den hals gedraagen, houdt men voor een goed *Amuletum* tegens Zinkingen.

VERBASCUM LEPTHOPHYLLUM. Dit Kruid groeit rondom de Grachten, Putten en Vyvers. Het Loof en de Bloemen zyn een middel voor ontſteekingen der oogen; ook om de haairen geel te verwen, en de Mot uit de Klederen te houden. MILLER heeft agt ſoorten van het *Verbascum* opgeteld.

VERBEELDING: *Schets* of *Tekening*, is het ontwerp op het Papier, waardoor een Architect, *Mechanicus*, of een ander

www.libtool.com.cn
Konſtenaar, aan anderen te kennen geeft, hoe een gebouw of eene andere Zaak, aan zigzelve ofte in zyne deelen geſchapen zy.

VERBEEND. Zoo wordt genaamd iets dat de vaſtigheid eenes beens verkreegen heeft, dat been geworden is.

VERBEENEN. Dit wordt van de zagte deelen gezegd, die eene beenagtige hardigheid verkrygen. Zoodanig zyn de meeſte deelen in den afgeleefden ouderdom.

VERBENA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *diandria-monœcia* Klaſſe der Planten, groeit aan de wegen en Akkers, en op oude omgevallene Muuren, bloeiende in de Maanden July en Auguſtus. Het heeft onregelmaatige eenbladige, in eene aair groeiende Bloemen, die van vier bloote Zaaden gevolgd worden. Het is dienſtig tegens hoofd-borſt-lever- en Miltkwaalen; als ook tegens de ongemakken der oogen, Koorts, Peſt, Steen, Schurft en Geilheid; doch zeer ongegrondt is het geene men van dit Kruid verhaalt, dat het, wanneer het op de wyſe van een *Amuletum* gebruikt wordt, zoude dienſtig zyn tegens de Kropgezwellen, hoofdpyn, koorts, *enz.* De *Præparata* daarvan zyn *Aq. deſt.* en *Unguentum de Verbena*, anders ook genaamd *Unguentum Jovis.*

VERBERATIO. (In de *Phyſica*) Eene bewoording die men gebruikt om de oorzaak van den klank uit te drukken, die ontſtaat uit eene *Verberatio* of door een ſlaan van de lucht.

VERBERGING. Zie het Artykel OCCULTATIO.

VERBESINA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-Polygamia Superflua* Klaſſe der Planten, komende met de *Eupatorium Aquaticum* overéén. Het heeft ruige roodagtige ſteelen; ſpitſe, getande en gladde bladen en een fraaie bos van kleine bloemtjes, die geelagtig groen, en vanboven ſtarswyſe, wyd en open zyn. De wortel is veſelig, wit, Speceryeagtig van ſmaak, en de Plant is wondheelende. Inwendig dient ze om de Pis en de ſtonden af te dryven.

VERBINDEN. Het toeſtel-houdend verband opligten, een geheel toeſtel afneemen. De Heelmeeſter moet, om een deel wel te verbinden, het in dezelfde houding ſtellen, die het had, toen het voor de eerſtemaal verbonden wierd. Hy moet het door Helpers ter deeg doen vaſthouden, en maakende alsdan den toeſtel los, en de windſels zagtjes en netjes afneemende, rolt hy dezelven dan eens met de eene, dan eens met de andere hand af, zonder dezelven uit zyne handen te laaten ontglippen; vooral in acht neemende om toch geene pyn aan te doen. Zoo de windſels op elkander vaſtgekleefd zyn, of wel aan het deel, moet hy ze, om dezelven gemaklyker los te maaken, met het een of ander vogt bevogtigen, welk vogt men

www.libtool.com.cn

men naar vereiſch der Ziekte veranderen zal, met wyn by voorbeeld, indien 'er koude en zwakheid is; met ſlym, zoo het deel pynlyk is; met Oxicraat, wanneer het ontſtooken is.

VERBINDEN. Betekent uitwendige middelen op een uitwendig ongemak leggen.

VERBINDING. Een welgeregelde aanleg van uitwendige middelen op een ongemak, daar de handen een's Heelmeeſters by kunnen komen. Men moet in 't verbinden verſcheide tydperken in acht neemen. In het eerſte wordt de toeſtel, die tot het Verbinden noodig is, klaar gemaakt; in het tweede wordt het Zieke deel gereinigd van alle vuiligheden, die de geneeſing daarvan kunnen tegenhouden; in het derde worden de middelen aangelegd; in het vierde eindelyk wordt de Verbinding gedaan, dat is te zeggen, de Verbanden worden alsdan aangelegd.

De Verbindingen verſchillen, uit hoofde van de verſcheidenheid der Ziektens, en zy moeten overal niet even dikwils vernieuwigvuldigd, noch zoo dikwils vernieuwd worden. Het is eene zaak van groot gewigt in de heelkundige practyk, de verbindingen te reguleeren en die te vernieuwen, naar dat de Ziekte zulks vereiſcht. De verbindingen zyn in 't gemeen in de wonden menigvuldiger. Zy zyn by Beenbreuken en ontwrigtingen weinig; by eenvouwdige ongemakken dienen zy zeldſaam te zyn; en in de ſaamengeſtelden worden zy meermaals herhaald. Zie de Artykels VERBAND.

VERBOD. *Probibitio.* (In de Engelſche Wetten) Een Geſchrift komende uit de Cancelaarye van des Konings Bank, of gemeene Pleitzaaken, om aan eenig ander Hof te verbieden, 't zy Kerkelyk of Waereldlyk, om in eene zaak daarvoor hangende voort te procedeeren, op eene veronderſtelling dat de Zaak niet tot dat Hof behoort.

VERBODSBRIEF. Zie het Artykel INHIBITIO.

VERBONDEN. Dit wordt gezegd van uitwendige kwaalen, wonden, zweeren, kneuſingen, beenbreuken, ontwrigtingen, enz. waarop middelen en verbanden gelegd zyn. Het wordt ook gezegd van het gewondde onderwerp, wiens ongemak verbonden is.

VERBRAND. Zoo wordt eene Planeet genoemd, wanneer deze de Zon zoodanig nadert, dat zy onder haare Straalen ligt

VERBRANDE WEG. Zoo heet by de Aſtrologiſten de geheele ruimte van den Dierkreits, van het begin van de Waag, tot op de 15*de* graad van den Scorpioen.

VERBRANDING. Zie Artykel INCINERATIO.

www.libtool.com.cn

VERBREEKING, STRAALBREEKING. Zo wordt de afwyking des lichts van zynen voorigen weg genoemd, als het zelve in een dikker of in een dunner Ligchaam komt. Zie het Artykel REFRACTIO.

VERCIERING. Zoo wordt in de Bouwkonſt genoemd al het gene wat aan het gebouw, uit andere Konſten en Weetenſchappen aangebragt is. Diergelyke is de Schilder- en Beeldhouwkonſt, de *Heraldica* of Wapenkunde, de *Mythologia* of Fabelkunde, enz. en 't welk tuſſchen en naaſt de Architectuur geſteld wordt. Zoodanige verciering kan zoo wel aan de buiten-, als aan de binnenranden aangebragt worden, als mede aan de Deken of Zolderingen, ja zelfs aan het Dak en de Zolders, welken zig, deels buiten, deels binnen het Gebouw bevinden. Al het geene men hierby noodzaakelyk weeten moet, daartoe heeft L. C. STURM, in zyne *Aanwyzing tot Paleiſen van groote Heeren*, p. m. 26. *ſeqq.* goede Regels gegeeven.

VERDEDIGING. Dit woord weet een iegelyk wat het beteekent in opzigte van de verweering die men aanwendt, om zig tegens allerlei aanvallen, hoe genaamd aan te kanten. Maar in den *Veſtingbouw* heeft het eene andere betekenis, en wordt aldaar uitgedrukt door de woorden *Defenſie* en *Defens-Linie* of *Linie van defenſie*, onder welke Artykels men daarvan nader berigt erlangen kan.

VERDEELEND WINDSEL of VERBAND. *Faſcia diviſiva.* Is een verband, dienende om het hoofd regt te houden, en het by zwaare brandingen van den hals en dwarſſe wonden van den nek, te beveſtigen. Het wordt gemaakt van een zwagtel, die zes ellen lang is, drie vingers breed, en op twee gelyke Hoofden gerold wordt. Om hetzelve aan te leggen ſpelt men het midden aan de muts op het voorhoofd; met eene ſterke ſpeld vaſt; de twee rollen worden van agter tot in den nek gebragt; daar worden zy gekruisd; dan gaat men voort tot aan de Oxels; men gaat daar onder door om weder voor te komen; men laat de windſels over de Schouderen gaan; daar wordt tuſſchen de Schouderbladeren een tweede kruis gedaan; men gaat weder terug onder de Oxels, en maakt na dezelfde omgangen de twee einden op de borſt vaſt.

VERDEELING. Zoo heet eigenlyk in de Bouwkonſt, wanneer al het geene dat, zoo wel tot gemaklykheid als tot fraaiheid behoort, aan eenen Wand van binnen of van buiten, in dusdanige order aangebragt is, dat de deelen die op beide zyden van het midden ſtaan, zoo veel mogelyk met malkander overéénkomen en elkander gelyk gehouden zijn. In diergelyke geſchikte verdeeling ligt den grond van de gantſche SYMMETRIE en EURITHMIE. Sommigen verwiſſelen dit woord met

de

www.libtool.com.cn

de UITDEELING, wanneer naamelyk de ruimte van een geheel Gebouw naar het oogmerk van den Bouwheer, ten opzigte van het noodzaaklyke gemak, in zekere vertrekken verdeeld wordt.

VERDEELING DER VERTREKKEN. Begrijpt in zig eene Weetenſchap van de gemaklykheid, welke de Regelen leert, dat een Gebouw, 't welk tot zekere Oogmerken van den Bouwheer zal opgevoerd worden, de begeerde eigenſchappen in zyne Binnenruimte krygt. Gelyk nu de verdeelingen tot verſchillende Manufactuuren, niet alleen ten opſigte van hunne verſchillendheid van malkander (vermits elke werkplaats haare zekere ruimte en gemak vereiſcht) maar ook de woonplaatſen van de Menſchen, naar hun onderſcheiden ſtaat en verrigtingen, ten eenemaal byzonder verdeelt en geſchikt moeten worden, zoo doet een Bouwkonſtenaar zeer wyslyk, wanneer hy, by de aanlegging van een Gebouw, niet alleen den ſtaat van den Bouwheer, maar ook teffens dien van andere Menſchen overweegt, en daarnaar het gemak der verdeeling ſchikt, 't welk hy allerbeſt verkrygen kan, als hy groote en kleine vertrekken onder malkander ſchikt. Hoe men tot deeſe weetenſchap kan geraaken, beſchryft L. C. STURM, in zynen *Prodromo Architecturæ Goldmannianæ* &c.

VERDEELINGS-PASSER. Is eene ſoort van Boog-Paſſer, die dusdanig ſaamengeſteld is, dat hy in de eens genomen opening van zyne Beenen, kan vaſtgeſchroefd worden, en dus by het gebruik niet ligt verſchuiven kan. Dezelve komt in allen opzigte met den STEL-PASSER overéén.

VERDEELING VAN DE LINIEN, HOEKEN EN VLAKTENS. Dit is een van de voornaamſte en noodzaakelykſte deelen in de Geometrie of Landmeetkunde, omdat in dezelve, zoo wel op het Papier als op het veld, als mede in andere Mathematiſche Weetenſchappen, telkens, dan Hoeken, dan Linien, dan Figuuren, op verſcheiden wyſen te verdeelen, voorkomen. Echter moet deeſe verdeeling niet alleen van begeerde regte deelen, maar ook van onrechte of ſcheeve verſtaan worden. Om eene Linie door enkele Proeven met den Paſſer te verdeelen, moet men voornaamelyk daar op zien, dat men met den Paſſer altyd op de Linie blyft, en niet, dan boven, dan beneden de Linie ſteekt, om dat zulks, voornaamelyk by Cirkel-Linien, eene zeer onzekere verdeeling veroorzaakt. Ook moet men den Paſſer niet al te diep noch te weinig inſteeken, vermids daar door de Verdeelingspunten ſcheef te ſtaan komen. Hoe voor het overige de verdeeling van de Linien, op onderſcheidene wyſen kan verrigt worden, leert JACOB LEOPOLD, in zynen *Theatro Arithmetico Geometrico*, § 323. *ſeqq.* zeer breedvoerig.

www.dibtop.com

VERDEK. Dit is eigenlyk in een Schip zoo veel als de Zolderring van een vertrek of kamer, die teffens tot de vloer van de daarop-liggende verdieping ſtrekt, en gevolglyk de hoogte van de verdieping bepaalt. Echter wordt dit woord dikwils voor de ruimte of de verdieping zelve genomen. Voor het overige beſtaat een Schip, naar deszelfs groote en oogmerk waartoe het zal gebruikt worden, of uit een of uit twee, maar ten hoogſte uit drie Verdekken, welk derde het *Halve Verdek* of de Schans genoemd wordt, en van de groote Maſt, beneden de Kajuit, tot 3 en 4 voet agter boven het Schip verder uitgebouwd is.

VERDEN. Een Vorſtendom in den Neder-Saxiſchen Kreits, dat ten Zuiden aan het Graafſchap Hoya, ten Weſten aan het Hertogdom Breemen, ten Noorden en Ooſten aan het Lunenburgſche grenſt. Voordeeſen was het een Bisdom, 't welk in den Weſt-Phaalſchen Vreeden, waereldlyk gemaakt en aan de Kroon van Zweeden afgeſtaan is. De Hoofdſtad draagt denzelfden naam, en ligt 4 mylen van Breemen, aan de Rivier Aller. Dit geheele Vorſtendom is in het Jaar 1709, voor een groote Somme Gelds, aan den Keurvorſt van Hanover verpandt, en, uit hoofde van een Tractaat van 1719, voor eeuwig aan denzelven afgeſtaan.

VERDERVING. Zie de Artykels CORRUPTIE en PUTREFACTIO.

VERDICHTE PLAATS VAN DE MAAN. *Locus Lunæ fictus.* Zie onder het Artykel MAAN.

VERDIEPEN. Zoo noemen de Schilders, aan iets eene donkere kleur of ſchaduw geeven.

VERDIEPING. *Contignatio, Etage.* Zoo heet in het algemeen, in een Gebouw, een begrip of ſaamenhang van de vertrekken, die op één hoogte en vloer by malkander leggen. In een aanzienlyk gebouw maakt men dezelven in de volgende Order. Beneden eenigſints onder den grond, bevindt zig de *Kelder-Verdieping*, waarin men de Keuken, Kelders, en het geene verder daartoe behoort, aanlegt. Op dezelve volgt onmiddelbaar de *Beneden-* of *Bodemverdieping*. Na deeſe de *tweede* of *Hoofdverdieping*, welke de Woon- en Pronkvertrekken van den Bewooner bevat; vervolgens kan eene Halve verdieping, voor Guarde-Robes, kamers voor de Bedienden, enz. volgen, die echter zoodanig aangelegd wordt, dat zy beide van buiten maar eene verdieping verbeelden, en ſaamen een hoog vertrek of zaal uitmaaken kunnen. De *Bovenſte verdieping* wordt in 't gemeen maar gebruikt, daar men geene halve verdieping heeft gemaakt; hoewel by Paleiſen en Kaſteelen van groote Heeren, by Stadhuiſen en andere Publieke Gebouwen in groote Steden, kan men drie verdiepingen, en

boven

www.libtool.com.cn

boven de tweede zoo wel als boven de derde, nog eene halve verdieping gebruiken. Voor het overige moeten de vertrekken van de verdiepingen dusdanig aangelegd zyn, dat men in geen van dezelven, door een, voor hetzelve ſtaande, Perſoon, gelyk als ingeſlooren wordt, maar dat men uit een vertrek in de overigen, ten minſte in de naaſt aanleggenden komen kan.

VERDIEPING. Onder dit woord verſtaat men in een Ichnographiſch Plan of beſtek van eene Veſting, de ruimte welke de Huiſen beſlaan, en waardoor de ſtraaten van de Stad geformeerd worden. Deeſe laatſten worden in de gemelde Plans, gelyk in 't geheel al het Muurwerk, met roode Verw getekend. In een Huis worden de Verdiepingen door de Trap te ſaamen verbonden, zoo dat men uit de eene gemakkelyk in de andere kan komen.

VERDONA-WYN. Groeit op het Eiland *Teneriffa*, alwaar ook de regte Malvaſie-Wyn pleeg te groeien. Hy is groen, dik en ſterk, ook zwaarer en ſcherper dan de eigenlyke Canarie wyn. Hy wordt in Europa niet zeer geacht, doch ſterk naar de Weſt-Indiën gezonden om dat hy in de warme Landen langer goed blyft.

VERDOOFD. Dit wordt gezegd van een Lid, waarin men zwaarte, vergezeld met beeving, gewaar wordt.

VERDUBBELEN. Zie het Artykel DUPPLEEREN.

VERDUN. Eene tamelyk groote ſchoone en beveſtigde Stad, benevens eene ſterke Citadel, op eenen Heuvel, aan de Maas, in Lottharingen, aan de Kroon van Frankryk behoorende, 12 mylen van Metz, ſtaande haar Bisdom onder den Aardsbiſchop van Trier. De Koning van Frankryk heeft ze reeds in het Jaar 1552 aan het Duitſche Ryk onttrokken, en in den Weſtphaalſchen Vreden van 1648 is hem daarvan de opperheerſchappye, benevens alle Rechten en toebehoren ingeruimd geworden.

VERDUNNENDE GENEESMIDDELEN. *Attenuantia.* Zoo worden in de Medicynen genoemd, die middelen welken de taaie vogten weder vloeibaar maaken. Dezelven zyn, omdat de oorzaaken verſchillende zyn, ook veelerlei.

VERDUWING. Zie het Artykel CHYLIFICATIO.

VEREDARIUS. Men noemde dus de *Loopers* of *Couriers*, van het Latynſche woord *Veredus*, 't welk een *ligt paard* betekent, om dat de Couriers zig van dergelyke Paarden, bedienden.

VEREDELD. Zeggen de Berglieden, als een Gang goede Erts geeft, of als het Erts beter van alloy wordt.

VEREELD. Zie het Artykel EELT.

VERÉÉNIGDE NEDERLANDEN. Zie het Artykel NEDERLANDEN. (DE VEREENIGDE.)

VERÉÉNIGEN. De herſtelling van het een of ander tegen na-

www.kibeld.nl

tuurlyk geſcheiden deel, door Geneesmiddelen of banden, bevorderen. Zoo zegt men *Verëénigd* van de randen eener ſcheiding des geheels, dat zy, door middel der Geneesmiddelen en verbanden, weder verëénigd zyn, even zoo als zy voor hunne ſcheiding waren.

VERËÉNIGEND VERBAND. Dit is een geſlachtwoord en den Verbanden byzonder eigen. Ieder verband inderdaad, dat de geſcheidde deelen weder verëénigt, is waarlyk een verëénigend verband. Het gebruik heeft nogtans gewild, dat deeſe naam gegeeven wierd aan een byzonder verband, dat gebruikt wordt in de hoofd-buik- en borſtwonden; in de langwerpige breuk der Knieſchyf, en overal waar de wonden geen ander hulpmiddel dan dit, ter geneeſing noodig hebben. Het beſtaat in een Windſel dat in de lengte naar de dikte der deelen, daar men het aanleggen wil, geſchikt is. Het wordt op twee hoofden gerold, en in het midden door geſpleeten. Men plaatſt, de wonden verbonden hebbende, twee dikke kleine drukdoeken op eenen zekeren afſtand van de randen der wonde; begint het verband vanönder; en komt weder boven. Men ſteekt een der kluuwen door de ſpleet, en men dient, de twee hoofden ter aanlegging aanhaalende, te zien of de lippen der wonde naauwkeurig op malkander komen en elkander raaken; indien dat zoo is, beveſtigt men die, en vervolgt met verſcheide omgangen te doen. Het is een eenvouwdig en zeer gemakkelyk verband.

Het wordt ook het *Vleeſchmaakend Verband* genoemd. De Pleiſters doen zeer dikwils 't geen deeſe Verbanden verrigten, en zoo zy voldoende zyn, moet 'er geen toeſtel van zwagtels en drukdoeken, die altyd ongemaklyker en laſtiger zyn, gedaan worden; men moet zoo veel maar immer mogelyk is, op de eenvouwdigſte wyſe te werk gaan.

VERETRUM. Zie het Artykel PENIS.

VERF-AARDE. Zie het Artykel VERW-AARDE.

VERFOELIEN. Zie het Artykel GLAS-VERFOELYING.

VERFRIS-STEEN. *Acopis.* Een Edelgeſteente, dat zoo doorſchynend is als Glas en goudkleurige Vlakken heeft. Men heeft hetzelve den naam van Acopis gegeeven, dat *een Steen die verfriſt* betekent, omdat men wil dat de Olie inwelke men dezelve heeft laaten kooken, een hulpmiddel tegens de vermoeidheid is. Om te weeten met welken van onze Steenen deeſe overeenſtemt, alsmede veele anderen, heeft men tot nogtoe geene genoegſaame opheldering gekreegen.

VERGADERING. Ophooping, die van de Zieke ſtoffe in eene byzondere plaats, door de poogingen der Natuur, om zig daarvan te ontlaſten, gemaakt is. Zoodanig zyn de Vergaderingen die in de kwaadaartige koortſen, de kinderpokjes, de

www.libtool.com.cn

de peſt, &c. voorvallen. De *Criſes* worden natuurlyk in het Ligchaam verwekt. Het zyn de zekerſte middelen, die de natuur ter onderbrenging en vernieling der kwaade ſtoffe gebruiken kan. Doch dewyl zy altoos haar oogmerk niet bereiken kan, om zig ten eenemaale van haaren vyand te ontdoen, zoo werpt men hem, om zoo te ſpreeken, door deeſe Abſceſſen aan een' kant, om hem te beletten grooter wanorders aan te regten. De gewoonlykſte plaatſen daar diergelyke Vergaderingen geſchieden, zyn de Beenen, de Dyen, de Armen en de vleeſige plaatſen. Zy gebeuren ook welëens inwendig in de holligheden, en alsdan kunnen ze zeer gevaarlyk zyn.

VERGADERING. Dit is het teken dat aan den Soldaat met de trommel gegeeven wordt, om zig te verzamelen en Marſchevaardig te houden; en betekent ook op zekeren tyd dat de Soldaaten voor de deur van hunne Coporaalen moeten ſaamenkomen, vanwaar zy, zoo dra dezelven vergaderd zyn, naar de verzamelplaats marcheeren moeten.

VERGELYKING. *Equatio.* Is eene daad waardoor twee dingen met malkander vergeleeken worden, waarvan onder de Artykels EQUATIO breedvoerig geſprooken is.

VERGETELHEID. *Oblivio.* Zoo wordt genaamd (1) in het algemeen als men zig eene zekere Zaak, die reeds geſchied is, niet kan herinneren. In het byzonder wordt dus genaamd die hooge graad van Vergeteldheid en gebrek van geheugenis, hetwelke niet zelden door Slaapzugt en andere dergelyke Krankheden veroorzaakt wordt. Want deeſe voorby zynde, laaten niet zelden zoodanig eene Vergetelheid na, ontſtaande uit eene koude Complexie. Deeſe koude nu is ſomtyds met eene droogte, ſomwyle met eene vogtigheid gepaard. Somwylen is het niets anders dan eene enkele onpaſſelykheid; waarby men op de volgende oorzaaken, uitwelke ze ontſtaat, moet acht geeven, naamelyk inwendige en uitwendige. De inwendige oorzaaken ontſtaan of van wateragtig of van zwart bloed. Als 'er van deeſe beide geene tekens zyn, dan ontſtaat het van eene uiterlyke oorzaak; ten waare de Vergetelheid uit eenen hoogen Ouderdom ontſtaat. De uiterlyke oorzaaken kan men uit der Patienten klagten en verhaal verneemen, of van zulken die ze van naby kennen; of ze naamelyk deeſe of geene Krankheid hebben uitgeſtaan, en daardoor hunne geheugenis hebben verlooren; of ze uiterlyke middelen hebben gebruikt of inwendig zulken die al te zeer verkoelen; dan of het van al te veel ſtudeeren, waaken, *enz.* ontſtaat. Als het Geheugen maar een weinig gekwetſt is, zoo is het een teken dat de Herſſenen maar eenigſints zyn verkoudt. In geval het begrip ook leutert, zoo is het een hoogeren graad van dit ongemak. Ontſtaat de Vergetelheid uit eene opdrooging der Herſenen,

www.libtool.com.cn
ſenen, de Patient zal veel waaken en kan bezwaarlyk in ſlaap vallen. Ontſtaatze van overtollig vogt, dan is de Patient zwaarmoedig, ſlaaperig en ſlaapt zeer ongeruſt. Komt 'er koude en vogt ſaamen, dan baart het eene volkomene Slaapziekte, met kwyl en ſnot uit mond en neus, ontſtaande beide uit de Herſſenen. Komt ze van Melancholiek bloed, dan heeft de Patient weinig luſt tot ſlaap; werpt ook weinig vuiligheid uit, die uit de herſſenen ontſtaat. Daarenboven is; volgens alle omſtandigheden, het Ligchaam tot koude en droogte genegen.

VERGETTES NUMERATRICES. Zoo noemen de Franſchen de NEPERISCHE STAFJES of STOKJES, onder welk Artykel daarvan nader bericht te erlangen is.

VERGIFT. Men noemt zoodanig, alles wat de deelen van het Ligchaam beſchadigt, of de vryc loop van het Bloed en der vogten verhindert; doch het is zeer onderſcheiden. Eene bedorven lucht is eene ſoort van vergift; de Steek van een venynig gedierte geeft ook een vergift; deeſe ſoort van vergift doet het Bloed te ſaamen ſtollen, en ſtremt den loopt daarvan, alsmede van de dierlyke Geeſten. Het Rotten-kruid of Arſenicum, ingezwolgen zynde, is een vergift dat de inwendige deelen knaagt, door deszelfs ſcherp en bytend zout 't welk het bevat.

De Geneesmiddelen voor verſcheidene ſoorten van vergiften, worden dus opgegeeven:

1) Wanneer men eenig vergift by ongeluk in het Lyf heeft gekreegen, zoo ſtamp in een Mortier, een leevendige kreeft, met zoo veel Nooten-Olie als Verjuis; wring het door eenen doek en zwelg dit in, zoo zult gy het vergift aanſtonds uitſpouwen

2. Zoo het ingezwolgen Vergift corroſief en bytend is, zoo dat de Ingewanden ſchynen te branden, dan moet men den Lyder zoo ſpoedig doen braaken als maar eenigſints doenlyk is, om hem hetzelve te doen uitwerpen, en dan moet men hem eene goede Quantiteit verſche Koemelk doen inzwelgen; maar is het niet zeer Corroſief, zoo doet men hem na de braaking eene Doſis Driakel of Orvitaan inneemen.

3) Zoo men Rottenkruid, zynde een geweldig vergift, heeft ingekreegen, moet men den Lyder aanſtonds eene groote quantiteit amandel-olie ingeeven, en, als men het ſpoedig kan bekomen, eene drachma Rots-Cryſtal, in Poeder geſtampt, daaronder mengen, zoo zal de uitwerking nog veel grooter zyn. Heeft men geen Amandel-olie by de hand, dan menge men verſche Boter onder Koemelk, en dan neemt hy daarop eene halve Drachma Driakel.

4) Heeft men vergiftigde Champignons of Moſſelen gegeeten

zoo

www.libtool.com.cn

zoo moet men aanſtonds de Driakel, vermengd met hoender drek, inneemen, of drinken de Loog van Wyngaardranken.

5) Heeft men dolle Kervel gegeeten, zoo neeme men in de *Gentiana*, gemengd met Alſemwyn, of de Driakel met witte wyn.

6) Is men door een venynig Dier geſtooken, zoo is het beſte hulpmiddel de Driakel, de Orvitaan, Adder- en Scorpioen-Olie, en alle Geneesmiddelen die ongemeen veel vlug zout bezitten.

VERGIFTEN. Dit kan door alle de zinnelyke Leden des Ligchaams geſchieden, als door den mond, in het gebruiken van vergiftigde ſpys of drank. Door de Ooren, met het inſtorten van zekere Olien. Door den reuk of door het aanraaken van vergiftigde zaaken, ja zelfs ſomwylen door het gezigt. Onder allen is dat Gift, dat aanſtonds het hart aantaſt, het gevaarlykſte, en geſchiedt door middel van het Bloed, dat door het gantſche Ligchaam loopt. Deeſe ſoort van vergift wordt van het goede Gift onderſcheiden, dat in de Artſenyen kan gebruikt worden; doch het eerſtgenoemde is doodelyk, ten zy een Tegengift daarvoor gebruikt worde. Somwylen doet het zyne werking na verloop van een' geruimen tyd, ſchoon dit niet naauwkeurig kan bepaald worden. Dit langſaame Gift maakt den Menſch kwynende. Maar de tekens, waaruit men vermoedt dat iemant Gift heeft ingekreegen, zyn deeſe navolgenden: een koud zweet met benaauwdheid, krimpingen in de ingewanden. benaauwde Ademhaaling, braaken, witte nagels, een gezwollen hals, en na den dood eene zwarte tong en een gezwollen Ligchaam.

VERGIFTIGDE WONDEN. *Vulnera Venerata.* Dit zyn wonden die door vergiftigde Werktuigen, of door Dieren, die in hunnen aart vernynig zyn, of door zulken die dol zyn, worden toegebragt. Die door vergiftigde Werktuigen veroorzaakt worden komen zelden hier te Land voor. maar wel by de Ooſterſche Volkeren, die hunne Pylen, Spieſſen en andere kwetſende Wertuigen vergiftigen, om hunne Vyanden des te zekerer te dooden; welke wreedheid by de Chriſtenen geene plaats heeft. Wat de venynige Dieren, by voorbeeld Slangen, Adders, Scorploenen, enz aangaat, dezelven heeft men hier te Lande zoo venynig niet, als wel in die naar het Zuiden en onder eene heete Luchtſtreek liggen.

De tekens eener wonde door een vergiftigd Werktuig veroorzaakt, zyn zeer onzeker. Eenigen zyn, volgens Heister, van gevoelen, dat ze te kennen zyn, wanneer zonderlinge pyn, ontſteeking, vuile ſtank, tegennatuurlyke Etter en buitengewoone kleur; naamelyk geel, groen of zwart zig by de wonden bevinden; insgelyks als hartkloppingen, en onmagt, kramp

www.libtool.com.cn
kramp of ſtyfheid der Leden, koud zweet en benaauwdheid voor het hart beſpeurd worden. Maar alle deeſe tekenen zyn onzeker, en men kan daaruit menigmaal wegens de kwaade geſteldheid van den Patient of andere oorzaaken, niets beſluiten.

De Toevallen op eene Adderbeet, zyn, volgens PLATNER, deeſe: een Menſch die van een' Adder gebeeten is, wordt aanſtands bleek, en kort daarna geel. De Pols is flaauw, ongelyk en uitzettende. Hy krygt grilling, koud zweet; de Handen, Voeten en Neus worden koud. Dikwils valt hy in flaauwte, moet braaken en afgaan, en krygt op het laatſt ſtuiptrekkingen. In eenigen ontſtaat een geweldigen dorſt met huivering, zy beginnen te Slaapen en kunnen zig niet op houden, ſtervende eindelyk met Stuipen. Onmiddelyk na de beet, zwelt het beledigde deel zigtbaarlyk; hetzelve wordt eerſt rood, daarna bleek en geel en doet geweldig zeer. De zwelling neemt ſchielyk het geheele Lid, by voorbeeld den arm in. Op het laatſte komen 'er ook wel Vuurblaären.

Wat de Geneeſing eener Adderbeet aangaat, daarover kan men den Heer KEMPFER raadpleegen en naarvolgen. Bindt het lid boven de wonde; Scarificeer dezelve; druk het bloed 'er wel uit, ſtryk ze dan met theriaak en bedek ze ook daarmede onder de gedaante van een Pleiſter en geeft iets inwendig om te zweeten. Op deeſe wyſe, zegt hy, in versgewonden altyd eene gelukkige geneeſing gezien te hebben.

VERGILIA. Zie het Artykel ZEVENGESTERNTE.

VERGLAAS DER TANDEN. *Encauſtum.* Is eene uitermaate harde ſtof, welke de tanden bedekt. Zy is glad, glinſterende, zeer wit, en kan niet dan met de vyl of door andere zeer harde Ligchaamen ondergebragt worden, of door ſcherpbytende vogten.

VERGODING. *Apotheoſis* of *Conſecratio.* Was eertyds eene plegtigheid by de Romeinen, volgens welke zy hunne Keiſers of de zulken die hun goede dienſten gedaan hadden, onder het getal der Goden ſtelden. ROMULUS is het eerſte onder de Roomſche Koningen vergood geworden; na hem volgde JULIUS CÆSAR, wien men dezelfde eer heeft aangedaan.

VERGROOT GLAS. Hierdoor worden verſtaan zoo wel MICROSCOPEN als TELESCOOPEN. Van de eergenoemden, naamelyk van de *Microscoopen.* Zie het Artykel MICROSCOPIUM. Van de tweede, naamelyk van de *Teleſcoopen*, zullen wy hier handelen, onder het volgende Artykel.

VERGROOTGLAS. *Teleſcoop.* Een Optiſch-Inſtrument, beſtaande uit onderſcheidene geſleepen Glaſen, door middel van welken verre afgelegene voorwerpen zoodanig vergroot worden,

www.libtool.com.cn

Pl. CCLXVIII.

VERGROOTGLASEN of TELESCOPEN.

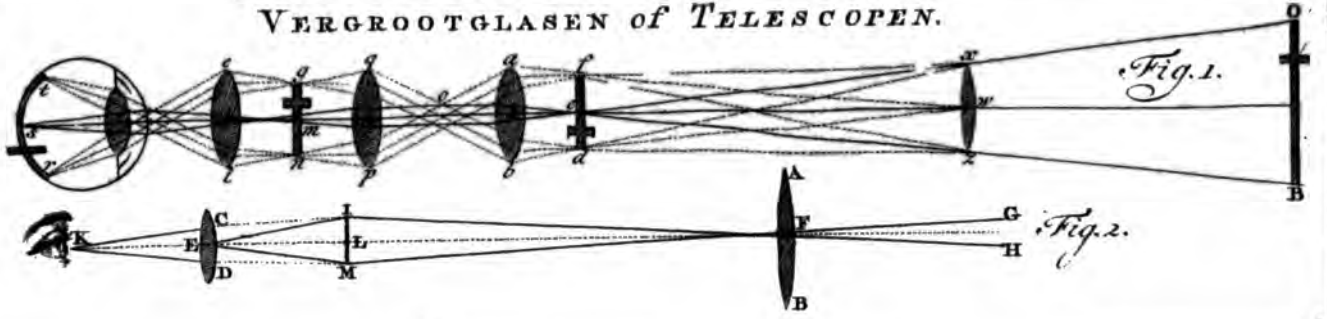

Fig. 1.

Fig. 2.

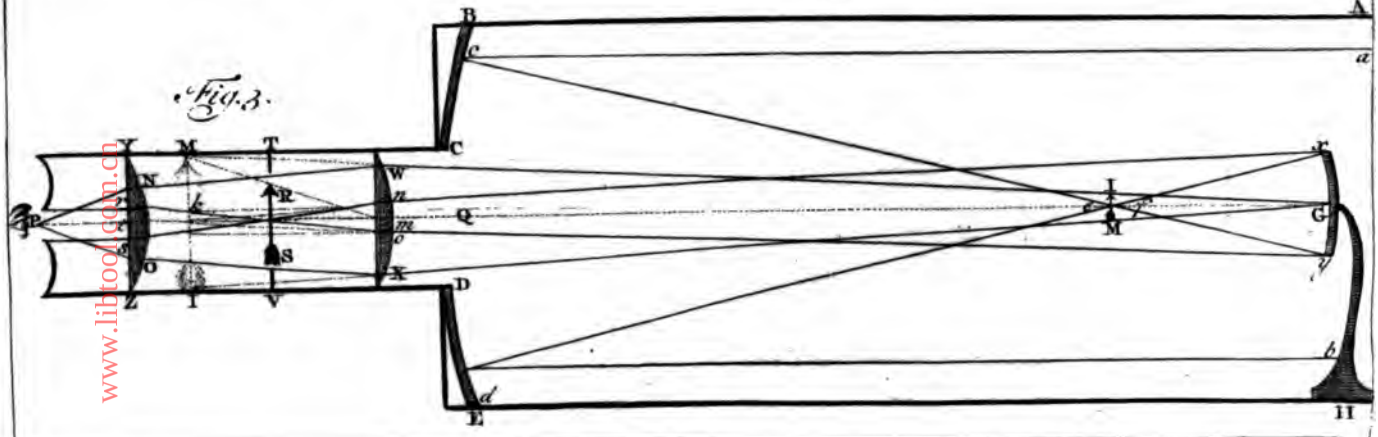

Fig. 3.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

den, dat ze als by der hand verſchynen. Zie het Artykel LENS of LINS.

Dat de *Telescoop* van eene hedendaagſche uitvinding is, is het zekerſte; maar het blykt integendeel dat de Microscopen of optiſche Glaſen van allerlei ſoort, den Ouden bekend waren. Het is beweeſen dat ALEXANDER DE SPIMA, gebooren te *Piſa*, de eerſte was die gebruik maakte van Glaſen aan de Waereld bekend; maar onze Landgenoot (de Leeſer gelieve te begrypen dat de Engelſchen hier ſpreeken) de Heer BACON, die een-en-twintig jaar voor hem geſtorven is, was, in allen opzigte, tegens hem vergeleeken, de eerſte; want hy ſchreef een Boek over de Perſpective, waarin hy volkomen toont dat hy niet alleen de natuur van holronde en bolronde Glaſen verſtond, maar tevens ook het gebruik van dezelven wanneer ze in Telescoopen ſaam verbonden wierden; terwyl hy nogtans, in die verhandeling, de manier niet ontdekt, inwelke zy verbonden moeten worden. De Telescoop met het holronde Oogglas wierd allereerſt ontdekt door eenen Mechanicus te Middelburg in Zeeland, genaamd Z. JOHANNIDES, ontrent het Jaar 1590, nogtans is J. LIPPERHOY, een ander Nederlander, zyn mededinger in dezelfde ontdekking. Waarom deeſe ſoort van Telescoop genoemd wordt *Tubus Batavus*.

FRANCISCUS FONTANA, een Napolitaan, beweert dat hy de eerſte uitvinder was van de Teleſcoop met bolronde glaſen, 't welk thans de gemeene Aſtronomiſche Teleſcoop is; en *Rheita* wil voor de eerſte gehouden zyn, die deeſe Teleſcoop bekwaam maakte voor het gebruik op de aarde, door het byvoegen van twee oogglaſen.

De Teleſcoop is tweederlei, naamelyk: dioptriſch of refracteerende; of Cata-dioptriſch, door reflectie en refractie te ſaamen.

Dioptriſche of refracteerende Teleſcoop, beſtaat uit een Objectif-Glas *x z* (PLAAT CCLXVIII, *Fig.* I.) waardoor het Beeld *f d* van een voorwerp O B, op eenen afſtand, in de Focus *e* van gemelde glas gevormd wordt; en in eenen omgekeerden ſtand. Dit Beeld kan gezien worden door eene enkele Lens *a b*, geplaatſt aan deszelfs Brandpunts-afſtand, gelyk gemeenelyk geſchiedt tot het beſchouwen van Hemelſche Ligchaamen, omdat wy daarin geen acht ſlaan op den ſtand: maar om voorwerpen naby ons te zien, wier beeltenis wy regt willen hebben, zoo moeten wy tot dat einde, eene tweede Lens 'er byvoegen *p q*, op deszelfs dubbele brandpunts afſtand van het andere, opdat de ſtraalen van *a b* komende, malkander kunnen kruiſſen in de Focus *o*, ten einde het beeld *g n* op te rigten, 't welk geſchieden zal in deszelfs eigen Focus *m*, om

dat

www.libtool.com.cn

dat de ſtraalen parallel komen van de eerſte Lens *ab*. Laatſtelyk, wordt eene derde Lens *ic* bygevoegd, om het tweede Beeld *gn* te zien. De drie Lensſen of Oogglaſen, zyn gemeenelyk van het zelfde maakſel en Focale lengte; en het vergrootend-vermogen is altyd gelyk de focale lengte van het Objectif-Glas *ew*, verdeeld door de focale lengte van de Ooglaſen *lm* of *be*; by voorbeeld; veronderſtel *ew* = 10 voet of 120 duim, en *be* of *lm* = 3 duim; dan zal het voorwerp voor het oog verſchynen, door zulk een Telescoop, 40 maal grooter dan aan het bloote oog, en deszelfs oppervlakte zal 1600 maal vergroot zyn, en deszelfs grootte of Soliditeit 64000 maal.

Indien wy, in de plaats van een bolrond Oogglas, een bolrond van dezelfde focale lengte gebruiken, zoo zal het voorwerp regtopſtaande vertoonen, gelykelyk vergroot, en meer onderſcheidenlyk en helder; maar het gebrek van dit Glas is, dat het maar eene kleine *Area* toelaat, of veld voor 't gezigt, en daarom kan het niet gebruikt worden wanneer wy meer dan een voorwerp willen zien, of in eene groote ruimte neemen; maar het kan met veel nuts gebruikt worden, in het beſchouwen der Planeeten en haare Satellites, Saturnus Ring, Jupiters-Gordel &c.

Het vergrootend vermogen van eene Refracteerende Telescoop wordt dus gewaardeerd: laat AB (*Ibid* Fig. 2.) het Objectifglas zyn, en CD het Oogglas; en laat HFI en GFM zyn twee Straalen, komende van de uiterſte deelen van een verwyderd voorwerp, en kruiſſende malkander in 't middelpunt F van het Glas AB. Alsdan is de Hoek GFH = IFM, die onder welken het voorwerp zig aan het bloote oog vertoont; maar IEM = CKD is die onder welken het Beeld verſchynt als vergroot door het Oogglas CD. Maar de Hoek IEM is tot den Hoek IFM, als LF tot LE, of als de focale afſtand van het Objectief-glas tot den focalen afſtand van het Oogglas; en in die evenredigheid is het voorwerp vergroot.

Daar is een gebrek in alle deeſe ſoorten van Telescoopen, 't welk door geen middel hoe genaamd kan verbeterd worden, 't welk nogtans daaruit voortſpruit, naamelyk: dat Speriſche Glaſen geene Straalen in een en hetzelfde punt vergaderen; maar het is door den Heer ISAAC NEWTON haaſt ontdekt, dat de onvolmaaktheid van deeſe ſoort van Telescoopen, zoo verre die ontſtaat uit de Spheriſche gedaante der Glaſen, meestendeels geen evenredigheid hadde tot die welke men verſchuldigd is aan de verſchillende breekbaarheid (*refrangibiliteit*) van lucht. Deeſe verſchillenheid in de refractie der Straalen is omtrent een agtentwintigſte gedeelte van 't geheel, zoo dat het Voorwerpglas van een Telescoop de Straalen niet kan ver-

www.libtool.com.cn

vergaderen, die van eenig punt in het voorwerp vallen, in eene kleiner ruimte dan de Cirkelvormige ruimte, vier diameter is omtrent het zesenvyftigſte deel der breedte van het Glas. Om die reden terwyl ieder punt van het voorwerp vertoond zal worden in eene zoo groote ruimte, en de middelpunten van deeſe ruimtens verknogt zullen zyn, omdat de punten in de voorwerpen, waarvan de ſtraalen uitgaan, zoodanig zyn, zoo is het openbaar dat het Beeld van een voorwerp, door zulk een Glas gemaakt, eene meer verwarde vertooning moet zyn, terwyl het aldus niet verſchynt wanneer het door een Oogglas gezien wordt, 't welk in eenen taamelyken graad vergroot; gevolglyk moet de trap van vergrooting in een Oogglas niet te groot zyn met betrekking tot dien van het Objectif-Glas. waardoor de Confuſie zigtbaar wordt. Niettegenſtaande nogtans deeſe onvolmaaktheid, zoo kan eene Dioptriſche Telescoop gemaakt worden om in een gegeeven graad te vergrooten, behoudens dat dezelve van eene genoegſaame lengte zy; want, hoe grooter de focale afſtand van het objectif-glas is, des te kleiner zal de proportie weeſen, welke de focale afſtand van het oogglas zal hebben, tot die van het Objectif-glas. zonder het Beeld duiſter te maaken. Dus zal een Objectif-glas, wiens focale afſtand omtrent vier voet is, een Oogglas toelaaten wiens focale afſtand een weinig meer dan een duim zal zyn, en gevolglyk meeſt agtenveertigmaal, vergrooten zal: maar een Object-Glas van veertig voet focus, zal een Oogglas toelaaten van maar vier duim focus, en zal daarom 120 maal vergrooten; en een Objectif glas van honderd voet focus zal paſſen op een Oogglas van weinig meer dan zes duim focus, en zal daarom byna 200 maal vergrooten.

De oorzaak van deeſe onëvenrédigheid, in derzelver onderſcheidene Graaden van vergrooting, kan opgehelderd worden op de volgende wyſe: terwyl de diameters van de ruimtens, inwelken Straalen, ſchietende van de verſchillende punten van een voorwerp, vergaderd worden, zyn als de breedte van het objectif-glas, zoo is het openbaar dat de graad van verwarring in het beeld, is als de breedte van het glas (want de graaden van verwardheid zyn enkel als de Diameters of breedtens van deeſe ruimtens, en niet als de ruimtens van dezelven). Nu moet de focale lengte van het Oogglas, dat is, deszelfs kragt van vergrooting, zyn als die graad; want, indien zy die overtreft, zoo zal zulks de verwardheid zigtbaar maaken; en, daarom moet ze zyn als de breedte of diameter van het Objectif-glas. De diameter van het Objectif-glas, welke is als de vierkante wortel van deszelfs grootte, moet zyn als de vierkante wortel van het vergrootend-vermogen in

www.dbnl.org

de Telescoop; want, indien de *aperture* zelve is als het vergrootend vermogen, zoo zal het beeld licht ontbreeken: de vierkante wortel van het vergrootend vermogen, zal zyn als de vierkante wortel van den focalen afstand van het Objectifglas; en, daarom moet de focale afstand van het Oogglas enkel zyn als de vierkante Wortel van dat van het Objectif glas. Zoo dat gy in het gebruiken van een Objectif-glas van een langer focus, veronderstel dan een dat gegeeven is, niet verpligt zyt om een Oogglas aan te voegen van een geëvenredigde langer focus, dan het geene passen zoude op het gegeeven Objectif-glas, maar enkel zoodanig een, wiens focaale afstand zal zyn van dat 't welk zal passen op het gegeeven Objectif-glas, waarvan gy gebruik maakt, is tot den vierkanten wortel van de focale lengte van het gegeevene. En dit is de reden dat langer Telescopen bekwaam zyn om te vergrooten in een hooger graad dan kortere, zonder de voorwerpen verward of gekleurd te maaken.

Cata-dioptrische of *reflecteerende* TELESCOOP. Is de beste en nuttigste van alle anderen; het werktuiglyke vanwelke is als volgt;

ABEH. (*Ibid.* Fig. 3.) Is de lange Pyp of het Ligchaam van het Instrument, waarin BE is een langen reflecteerende Spiegel, met eene opening in het midden CD. Deese Spiegel ontvangt de Straalen *a c*, *b d*, komende van het voorwerp op zekeren afstand, en reflecteert dezelven, tot malkander naderende, tot derzelver focus *e*, waar zy malkander kruisſen, en het omgekeerde Beeld IM vormen; *x y* is een kleine holronde Spiegel, wiens focus is in *f*, op een kleinen afstand van het Beeld. Door dit middel worden de Straalen die van het Beeld komen, rugwaarts gereflecteerd door het centrale gat CD van den grooten Spiegel, waar zy vallen op de *planoconvexe* Lens WX, en door dezelve tot een focus saamengebragt worden, en een tweede beeld vormen RS, zeer lang en regt, 't welk door een Oogglas gezien wordt dat aan de eene zyde hol en op de andere verheven is (*meniscus* Oogglas) YZ, door het Oog P, door een zeer klein gat in het end van het Oog-ſtuk PC DZ.

Indien de eerſte Lens WX weggenomen wierd, dan zou het Beeld eenigſints grooter gevormd worden in MI; maar de Area of ruimte zou kleiner zyn, en om die reden het gezigt niet zoo vermaakelyk. By TV is geplaatſt een Cirkelvormig ſtuk koper, met een gat van een geſchikte gedaante om het Beeld te omringen, en om alle overtollige en uitwendige Straalen af te ſnyden, ten einde het voorwerp zo duidelyk te voorſchyn kome als maar eenigſints mogelyk is.

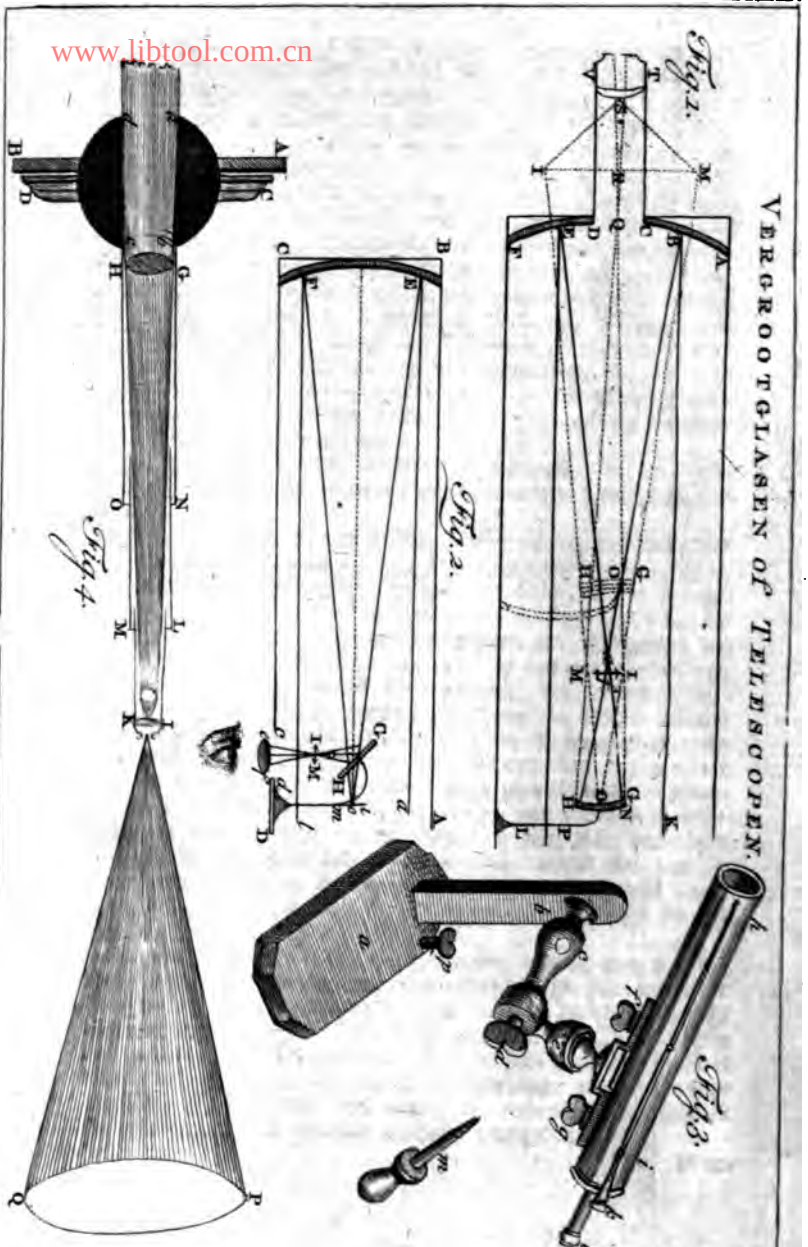
Wan-

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

VERGROOTGLASEN OF TELESCOPEN.

www.libtool.com.cn

Wanneer het Beeld door reflectie gevormd wordt, zoo zullen de Straalen van allerlei ſlag byna in één punt verééniged worden, en daarom plaats geeven aan een Oogglas YZ, van een diepen laſt of van een kleinen focalen afſtand; en dus zal het vergrootend vermogen naar evenredigheid vermeerderen.

Het vergrootend vermogen van een reflecteerende Telescoop wordt aldus berekend. De Parallele Straalen KB (PLAAT CCLXIX. *Fig.* 1.) en LE worden gereflecteerd door den grooten Objectif-Spiegel AF tot derzelver focus *a*, waar het Beeld IM gevormd wordt; welk beeld bepaald wordt door twee andere Straalen NQ, PQ, komende van de uiterſte deelen van het voorwerp op een verren afſtand, en ontmoetende malkander in het middelpunt van den grooten Spiegel in Q. Indien nu *f* de focus is van den kleinen Spiegel GH, veronderſtellende het Beeld gevormd te zyn in de gezegde focus *f* (dat is, dat beide de *foci a* en *f* medehellende waren) dan zullen de Straalen, komende van het Beeld IM, na de reflectie parallel voortgaan, en een onderſcheidenlyk gezigt van het Beeld te wege brengen, 't welk alsdan een Hoek IOM zal maaken, in het middelpunt O, van den Spiegel GH, welke is tot den Hoek IQM, onder welken het voorwerp aan het bloote Oog verſchynt, als *a*Q tot *a*O of *f*O. Zoo dat het vergrootend vermogen in dit geval zal zyn als $\frac{aQ}{fO}$.

Maar, om dit vergrootend vermogen te vermeerderen, wordt het Beeld IM niet geplaatſt in de Focus van den kleinen Spiegel, maar op een kleinen afſtand van hetzelve; door welk middel de Straalen, komende van het Beeld tot den Spiegel GH, gereflecteerd zullen worden, tot malkander naderende, op eenen afſtands-focus R, alwaar een tweede groot Beeld IM gevormd wordt van het eerſte Beeld IM; welk Beeld IM gezien wordt onder denzelfden hoek IOM met het voorige, van het middelpunt van den Spiegel GH: maar van het Centrum van het Oogglas TV wordt hetzelve gezien onder den grooten hoek ISM. Maar de hoek ISM is tot den hoek IOM, als OR tot SR; waarom de tweede Ratio of 't gedeelte van het vergrootend vermogen, is die van $\frac{OR}{SR}$.

Gevolglyk is het gantſche vergrootend vermogen van de Telescoop $\frac{aQ}{aO}+\frac{OR}{SR}$ (omdat in dit geval *f*O, *a*O wordt.) Of, in andere woorden, de hoek NQP, onder welken het voorwerp verſchynt voor het bloote oog, is tot den hoek ISM

www.libtool.com.cn
onder welken het tweede groote Beeld IM verſchynt aan het oog door het Oogglas, als $\frac{aQ+OR}{aO+SR}$. Zoodanig is de Theorie van de Telescoop, eerſt ſaamengeſteld door Dr. J. GREGORY, en daarom de *Gregoriaanſche Telescoop* genoemd; maar zy verkreeg haare grootſte volkomenheid van den Heer HADLEY, en is thans in een algemeen gebruik.

Het werktuiglyke der ſaamenſtelling en des gebruiks van deeſe Telescoop, wordt dus beſchreven door Dr. SMITH. Opt. § 924. De baſis van de Pedeſtal *a b* (*Ibid.* Fig. 3.) is een dikke Plank *a*, ruſtende op vier koperen voeten; zynde een van dezelven een pen *p*, die door de Plank geſchroefd, maaken zal dat ze ſtaan kan op eene onevene vlakte: *b* is een kleine regtopſtaande Pylaar, van omtrent een voet lang, in de Plank *a* vaſtgemaakt; en *c d* is een koperen arm, die daarin geſchroefd wordt; *d e* is een kort ſtuk koper, dat rondloopt om het end van den arm *c d*, en vaſtgemaakt is door de ſchroef *d*: *e* is een holle ronde pyp, met een ronden koperen bal daarin, allerwege beweeglyk: de nek van deeſen bol is vaſtgemaakt aan het midden van het ſtuk koper *f g*, verbonden langs de zyde van de pyp *b i*, door de ſchroeven *f g*. De Ooggla ſen worden geplaatſt in het end *l*, en de Pyp wordt gericht in verſchillende ſtanden door middel van het koperdraad *b i k*. Wanneer deeſe Telescoop te huis gebruikt wordt, zoo kan de Pedeſtal *a b* geplaatſt worden op eene Tafel by een Venſter: maar wanneer ze buiten gebruikt wordt, kan de Pedeſtal te huis gelaaten worden; want, nadat men een gat geboord heeft in de zyde van een Boom, door de handſchroef *m*, kan de houtſchroef aan het end van *c d*, daarin geſchroefd worden.

'Er wierd eene kleine verandering gemaakt in het ſaamenſtel van deeſe Telescoop, door den Heer Caſſegrain, naamelyk in het gebruiken van een bolronden Spiegel GH (*Ibid.* Fig. 1.) in plaats van het holronde GH. Indien zy nu gelykelyk Spheriſch zyn, dat is, indien zy Segmenten zyn van dezelfde Spheer, dan zal *f* insgelyks de deugdelyke Focus zyn van het bolronde GH; en indien alle andere dingen dezelfden blyven, zoo zal het eerſte beeld IM daadelyk hetzelfde zyn als te vooren, en het laatſte beeld IM zal weeſenlyk het zelfde zyn; zoo dat het vergrootend vermogen van deeſe gedaante van de Telescoop is $\frac{aQ+OR}{aO+SR}$, 't welke gelyk is tot dat van Gregory's gedaante.

De Heer Iſaac NEWTON ſchikte deeſe Telescoop om gemaakt te worden in eene verſchillende gedaante of manier, als volgt: ABCD (*Ibid* Fig. 2.) was een lange Octogonale Pyp; EF een

www.libtool.com.cn

een grooten gepolyſten Spiegel, wiens focus is in *a*; GH, een vlakken Spiegel volkomen geconcentreerd, en geſteld op een halven regten hoek, met den As van den grooten Spiegel. Alsdan worden parallele ſtraalen *a*E, *b*F, vallende op den grooten Spiegel EF, in plaats van gereflecteerd te worden tot den focus *o*, onderſchept door den kleinen vlakken Spiegel GH, en door denzelven gereflecteerd naar eene opening *cd* in de zyde van de pyp, kruiſſende malkander in het punt O; 't welk nu het waare focale punt is; en van daar gaan zy voort tot een Oogglas *ef*, in die opening geplaatſt, wiens focale afſtand zeer klein is, en daarom kan het vergrootend vermogen zeer ſterk zyn in deeſe vorm van Teleſcoop; omdat het Beeld IM gemaakt wordt door eene Reflectie (want die van den vlakken Spiegel verandert alleenlyk den loop van de ſtraalen, en doet niets tot de verwarring van het Beeld) en zal, om die reden, veroorzaaken dat het gezien worde door een glas van een diepen laſt, in vergelyking van een Beeld gevormd door verſchillendlyk breekbaare ſtraalen. Dit is eene zeer goede Teleſcoop ten gebruike, maar zy is zoo gemakkelyk niet tot het gemeene gebruik als die van het Gregoriaanſche maakſel, en wordt daarom thans meeſt ter zyde gelegd. De geenen die daarvan een breedvoeriger bericht begeeren, kunnen raadpleegen met NEWTONS Optica en verſchillende Philoſophiſche Tranſactien, waar hy dezelve uitvoerig beſchryft, en de redenen te vinden zyn die hem bewogen tot het verkieſen van dit maakſel eerder dan van dat van Gregory: of men zie daarvan een beknopt verhaal in de laatſte uitgave van GREGORY's *Elementa Optica*.

Solare TELESCOOP. Dit Inſtrument is geſchikt om op de volgende wyſe gebruikt te worden: AB, (*Ibid.* Fig. 4.) vertoont een gedeelte van de venſterblinde of eene verduiſterde ruimte, CD het Raam, 't welke (door middel van eene ſchroef) de Scioptriſche Bal bevat EF, geplaatſt in de opening van de gezyde Blinde, in deszelfs ligchaam gemaakt. Deeſe Bal is doorboord met een gat *abcd* in het midden; op de zyde *bc* is in het gemelde gat, geſchroefd een ſtuk hout, en daarin is geſchroefd het end van eene gemeene refracteerende Teleſcoop GH, IK; en de Pyp wordt tot zulk eene lengte uitgetrokken, tot dat de focus van ieder Glas komt te vallen naby hetzelfde punt.

Dit gedaan zynde, worden de Teleſcoop en de Bal rondom gedraaid in zoodanig eene rigting, dat ze de ſtraalen der Zon perpendiculair ontvangen op de Lens GH, door het cylindervormige gat van den Bal; door dit Glas worden zy allen verzameld in een Cirkelvormige vlak *m*, welke het Beeld is

www.libtool.com.cn
van de Zon. De Lens IK kan digter by of verder van het gezeide Beeld ∞ bewogen worden, zoo als het de afſtand, op welken het tweede beeld van de Zon gevormd moet worden, zulks vereiſcht, 't welk geſchiedt door het draaien van de Pyp IKLM, agter- en voorwaarts in de Pyp LMNO: als dan zal van het eerſte Beeld van de Zon ∞, een tweede Beeld PQ, zeer groot, helder en onderſcheiden, gevormd worden.

Op deeſe wyſe wordt de Zonsvlakte ten allen tyde gezien, zonder zwakke oogen te beledigen; en alle veranderingen die daarin voorvallen, kunnen gemakkelyk waargenomen worden. De Vlakken (die zoo wonderlyk eene vertooning voor het bloote oog maaken, of door een kleine Teleſcoop in den gemeenen trant) zyn hier allen zigtbaar, en kunnen gemakkelyk waargenomen worden in alle derzelver omſtandigheden en begin van verſchyning, toeneeming, verdeeling van een in veelen, de vereeniging van veelen in een, de groote, afneeming, verdwyning agter den ſchyf der Zon, &c. — Door de Zons-Teleſcoop zien wy insgelyks een Eclips van de Zon op de beſt mogelyke wyſe, als hebbende het in onze magt door dit middel, om de vlakte of ſchyf der Zon te vertoonen, zoo groot als wy willen, en bygevolg de Eclips naar evenredigheid zigtbaar. Insgelyks kan de Cirkel van de Zonsſchyf dus verdeeld worden door Lynen en Cirkels daarop getrokken, dat de quantiteit van de Eclips, geſchat in *digita* door dit middel het naauwkeurigſte bepaald kunnen worden. De overgang van Mercurius en Venus over den ſchyf der Zon, worden door dit Inſtrument ook naauwkeurig waargenoomen, en alles wat daar omtrent eenigſins in aanmerking komt.

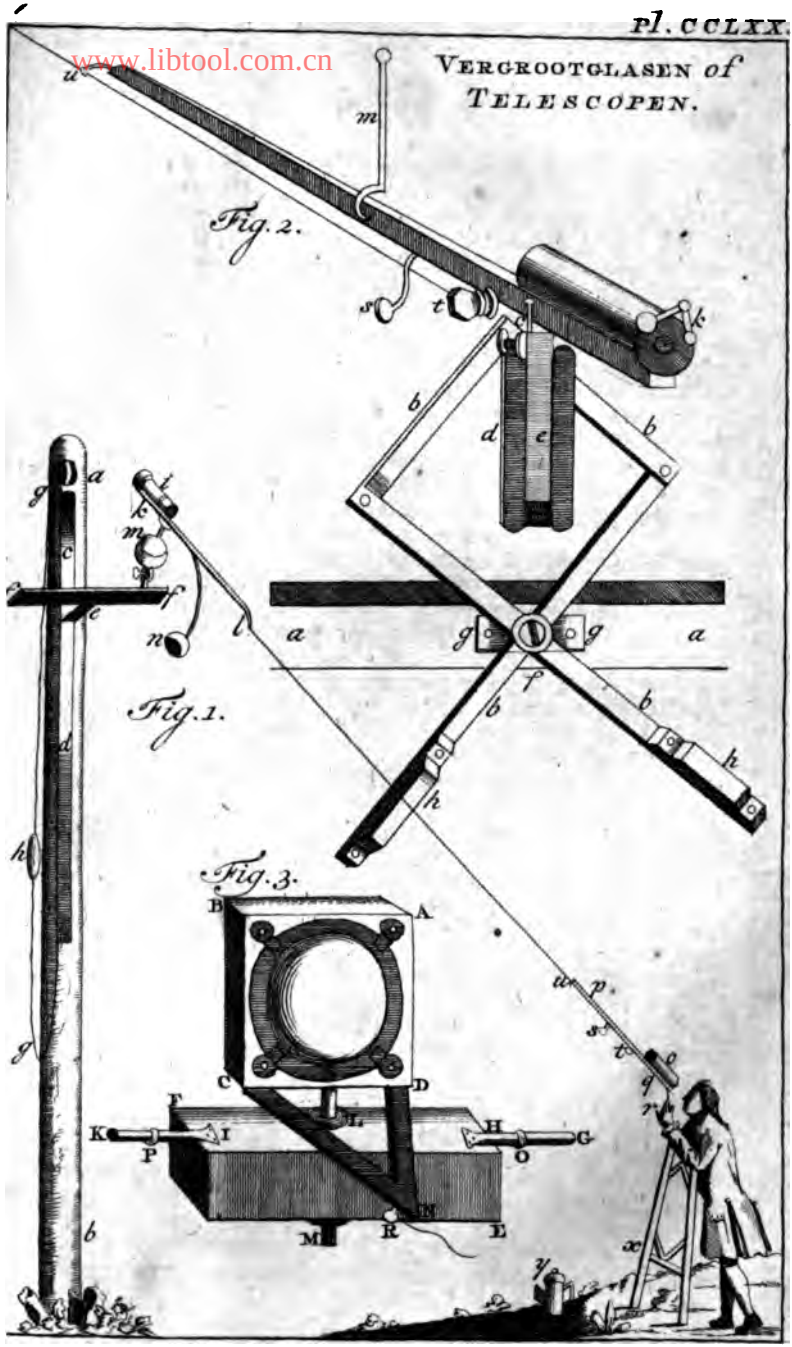
Lucht TELESCOOP, is een dioptriſche Teleſcoop, die men gebruikt zonder eene *Tuba*, in een donkeren nagt; want het gebruik van de *Tuba* is niet alleen ter rigting van de Glaſen, maar tevens om de plaatſen duiſter te maaken, wanneer de Beelden der voorwerpen gevormd worden.

HUYGENIUS ſtelde een Teleſcoop van deeſe ſoort te ſaamen, tot het beſchouwen van Hemelſche Ligchaamen, door het ſtellen der Objectif-glaſen op den top van een langen regtopſtaanden Pool, en rigtende derzelver as naar eenig voorwerp door middel van een zyden draad, komende van het objectif glas beneden het oogglas.

Wy zullen hier de beſchryving van een deeſer Teleſcoopen geeven. Op den top van een lange Pool of Maſt, *ab* (PLAAT CCLXX. *Fig.* 1.) is vaſtgemaakt een Plank, op- en neder-waarts bewegende in een Groef *cd*: *e* is een perpendiculaire arm

www.libtool.com.cn

VERGROOTGLASEN of TELESCOPEN.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

arm daaraan gehegt, en *ff* is een dwarſſe Plank die de objectif-glaſen draait, in de Pyp *i* ingezet, die op- of nederwaarts getrokken wordt door middel van een zyden dráad *rl*; *gg* is een end touw, met een gewigt *b*, om aan de apparatus van het objectif-glas tot een Tegengewigt te verſtrekken; *kl* is een ſtok, vaſtgemaakt aan de Pyp *i*; *m* de bal en het Pypje, door middel van hetwelke het objectif-glas allerwege kan bewogen worden; en om het aldaar vaſt te maaken, is 'er een gewigt *n* aangevoegd, onderſchraagd door een koperdraad, *l* is een korte draad, waaraan de draad *lr* verbonden is; *o* is de Tuba die de oogglaſen bevat; *q* de ſtok aan die Tuba vaſtgemaakt, *s* een looden kogel, en *t* een Spoel om den draad op te winden; *u* is een pennetje om den draad door te ſteeken, *x* de ruſt voor den Waarneemer om op te leunen; en *y* de Lantaarn. Op deeſe wyſe heeft men Teleſcoopen gemaakt van 123 voet lang.

Er zyn verſchelden wegen om eenen Pool te vervaardigen van eene geſchikte hoogte, die ieder Werkman gemakkelyk kan gebruiken. Maar terwyl onërvaaren Menſchen niet gemakkelyk kunnen vinden en volgen een voorwerp met deeſe ſoort van Teleſcoop, zoo zullen wy aantoonen hoe zulks geſchieden kan door middel van eene kleine Machine, geplaatſt op de ruſt *aa* (*Ibid.* Fig. 2.) en een veranderlyke Rhombus, gemaakt van koperen Plaaten *bb*, twee van welker zyden voortgebragt worden, tot dat zy de zyden van den Rhombus evenaaren, die in *gg* aan de ruſt vaſt gemaakt is. Van den bovenſten hoek van den Rhombus, gaat een kleine As uit, van omtrent een halven duim; op deeſen As is gehegt de Plaat *e*, die op een zeer kleinen As, de ſtok en pyp van het oogglas draagt; en het geheele wordt tegengewogen op den As *f*, door zekere gewigten *bb*. De dingen dus geſchikt zynde, naar wat plaats de waarneemer het objectif-glas zal beweegen, door het handvatſel *d*, daar zal het in ruſt blyven. En voor het beſtieren van de Objectif-glaſen, heeft de Heer de la Hire de Machine verzonnen, vertoond in *Ibid.* Fig. 3. waar EF is een langrond ſtuk hout, van eene genoegſaame grootte; aan de enden van hetwelke zyn gehegt twee Cylindervormige Staven GH, IK, om te dienen tot eenen As; alsdan wordt een gat geboord in eene Lyn met deeſen As, voor den houten As, SLM om 'er door te gaan, met twee Neuten S, M. Aan het bovenend S, is vaſtgemaakt een vierkante Plank AC, met een Cirkelvormige Pool daarin, om de Objectifglaſen te ontvangen; en aan de beneden hoeken van deſe Plank zyn twee houten liniaalen vaſtgemaakt, die malkander ontmoeten in *N*, waar eene pën R is; aanwelke de zyden draad is vaſtgemaakt, om het Objectifglas te

www.libtool.com.cn
beweegen, zoo veel beneden de Lyn CD als de As GK, liggende op twee klavieren O, P. Om den dauw van het Objectiefglas te veegen, heeft dezelfde Heer goedgevonden, hetzelve te ſluiten in een bordpapieren Pyp, gemaakt van ſponsagtig Papier, om de vogtigheid van de Lucht na zig te trekken.

VERGULDEN. Is de wyſe om iets met goud te overtrekken. Neem daartoe Mannenpis; laat *Sal ammoniac* daarin ontbinden, en doe daarin het geene zyn kleur verlooren heeft, kooken, en de kleur zal zoo ſchoon, leevendig en luiſterryk worden, dat men daarover verwonderd zal ſtaan. — Het vergulden der Ertſen, wil beſt door de Zilverſmits, maar dat van hout door de Schilders gedaan worden.

Om aan oude Galonnen, haar eerſte ſchoone kleur, als of zy nieuw waren, weder te geeven: Neem fyn geſtooten Albaſterſteen, droog ze op het vuur en laat het zoo lang daarop ſtaan als mogelyk is, zonder te branden. Neem dan de oude beſlagene gouden Galonnen, en leg ze ſtrak uit op eenige ſtof; wryf ze dan met een borſtel aan wederzyde, tot dat ze zoo ſchoon van kleur zyn geworden als gy ze begeert, dan polyſt men ze met een gladden ſteen..

Om alles wat verguld is te polyſten, en een ſchoonen luiſter te doen verkrygen: neem twee oncen Wynſteen, twee oncen Zwavel en vier oncen Zout, doe dit kooken in half water en half pis. Doop daarin of wryf met een borſtel daarmede het verguld werk dat zyne kleur verlooren heeft, en het zal zoo luiſterryk worden als of het nieuw was.

VERHANSEN. Dit woord is waarſchynelyk afkomſtig van het oude woord *Hanſe*, in het byzonder van een Noorweegſch Waterſpel. Het is eene gewoonte die nog op den huidigen dag onder Kooplieden en Ambagtsgezellen, nevens ſommige Reiſigers, naauwkeurig wordt in acht genomen, te weeten, wanneer zoo iemant ter plaatſe komt, daar hy nooit te voren geweeſt is, en daar deeſe gewoonte van Verhanſſen in zwang gaat, dan worden 'er zekere plechtigheden omtrent hem verrigt; als, by voorbeeld; hy moet zig met water laaten begieten, of in een keten byten, onder den Schoorſteen ſtaan, en wat diergelyke klugten meer zyn. SIMON VAN LEEUWEN getuigt in zyn *Batavia Illuſtrata*, I Deel, het VII Hoofdſtuk: § 50. dat 'er nog eene Gaſtwet onder de Duitſchen is, volgens welke een voorſchreeven vreemdeling, een zeker groot glas of kroes moet uitdrinken; het geene men *Verbenſen* of *Verbenſen* noemt; en hier van daan hebben de Hensbekers hun naam.

VERHARDINGEN. Zie de Artykels DURATIO en DELITESCENTIA.

VER-

www.libtool.com.cn

VERHEEVEN GLAS. Zie het Artykel VERHEVEN GLAS.

VERHEFFING. Zie het Artykel SUBLIMATIO.

VERHEMELTE. *Palatum.* (In de *Anatomie*) Is dat Verwulft, 't welk meer of min gerimpeld is en het bovenſte van den mond uitmaakt. Het is gemaakt door de holle oppervlakte der beenderen van de bovenkaak en de Verhemeltbeenderen, dewelke door het Vel van het verhemelte bedekt is. Daar wordt op dezelve eene menigte klieren, van aart als de koonklieren, gezien.

VERHEMELT GAT. *Foramen incisivum.* (In de *Anatomie*) Dus wordt een gat, 't welk aan het voorſte gedeelte van het verwelf van het Verhemelte agter de ſnytanden geplaatſt is, genaamd. Het is gemaakt in de groef, die de twee Kaakbeenderen, byéén voegt. Dit gat is in den natuurlyken ſtaat door vlieſen geſtopt, en deszelfs gebruik is onbekend.

De agterſte Verhemelgaten, bevinden zig aan het verwelf van het verhemelte, ten deele in de verhemeltbeenderen en ten deele in de kaakbeenderen. Zy zyn geplaatſt tegens de tandboordkas, ter wederzyde een, digt by de agterſte kies. Het is de onderſte opening eener buis, dewelke de Kaakbeenſche verhemeltbuis genaamd wordt, en verleent doorgang aan eene Zenuw, die zig op het verhemelte uitbreidt.

VERHEMELTSTOPPER. *Obturator Palati.* Een ſoort van Contentief, 't welk de Heer DIDIER, een Heelmeeſter te Parys, uitgevonden heeft, om de Geneesmiddelen, die in de Ziektens van het verhemelte gebruikt worden, in hunne plaats te houden. Het is een klein goud Plaatje, dat naar den loop van het verhemelte gemaakt en bolrond is. De twee deelen die het ſaamenſtellen, zyn te ſaamen vereenigd door een dwars ſcharnier, 't welk geſlooten wordt door middel van eene ſoort van grendeltje, dat naar begeerte in twee kleine kokertjes, die aan het agterdeel der Plaat, die beweeglyk zyn moet, gewerkt zyn, voor- en agterwaarts ſchuift. Als dit grendeltje agteruit ſchuift, valt het voorſte deel, als de dekſel van eene Tabaksdoos met een ſcharnier, dat van zelfs openſluit, en als dit zelfde grendeltje voorwaarts geſchoven wordt, onderſteunt het, opgeligt zynde, het beweeglyke deel, waarvan geſprooken is. Het agterdeel is aan zyne twee zyden voorzien met draaden, die in de tuſſchenruimtens der tanden geſtooken worden, en welken daardoor het plaatje tegens het verwulft van 't verhemelte bepaalen.

De Geneesmiddelen in de beenbedervingen der verhemeltbeenderen, worden met dit werktuig gemakkelyk aangelegd en gehouden. Wanneer men de kwaal verbinden wil, is het niet noodig hetzelve geheel en al te rug te haalen. Het grendeltje wordt naar agter geſchooven; het voorſte gedeelte daalt

www.libtool.com.cn

alsdan neder, en laat de ſtof van het oude Verband uitvallen, en het nieuwe bevindt zig, door het grendeltje 'er op te doen, even gelyk het eerſte ondersteunt. Deeſe uitvinding is zeer vernuftig, zeer nut en doet haar uitvinder veel eer aan.

VERHEVELINGEN. Zie het Artykel METEORUM.

VERHEVEN GLAS. *Vitrum Convexum.* Zoo heet een Glas, wiens zyden van eene verheven vlakte dusdanig afgaan, dat zy eene verhooging bekomen. Men heeft verſcheide ſoorten van de verheven glaſen aan te merken. By voorbeeld: een HALF-VERHEVEN GLAS, *Vitrum Plano-convexum*, 't welk op den eenen kant effen en plat, en op de tweede zyde verheven is. In 't gemeen zyn diergelyke glaſen afgeſneeden van eenen kogel, waarom zy dan ook naar de grootte van den diameter des kogels, waarvan zy een ſtuk zyn, drievoetige, drie- en vierduimige, &c genoemd worden. Men gebruikt deeſe Glaſen in eene *Camera obſcura*, *Laterna Magica* en tot Objectif-glaſen by de Verrekykers. Indien zy afſneeden van zeer kleine kogels zyn, dienen zy tot Vergrootglaſen, en hunne eigenſchappen worden in 't gemeen in de *Dioptrica* verhandeld. CARTHESIUS heeft in zyne *Dioptrica*. c. 8. § 13 herinnerd, dat wanneer de verheven zyden eene hyperboliſche rondigheid hebben, dezelven boven de Sphæriſche te achten zyn. Gelyk dan reeds voor hem KEPLER, in zyne *Paralipomenis in Vitellionem*, uit dien hoofde geloofde, dat de *Humor Cryſtallinus* in het oog, van eenen kant, diergelyke rondigheid heeft. Echter is het zeer moeielyk, om een diergelyk Glas te ſlypen, en de liefhebbers van het Glasſlypen kunnen dienaangaande het zekerſte naricht vinden in HERTELS *Tractaat van het Glasſlypen.* p. m. 29. *ſeqq.* Van deeſe ſoort van Glaſen hebben veele anderen geſchreeven. — Een VAN WEERSKANTEN VERHEVEN GLAS, *vitrum Convexo-convexum vel utrumque convexum*, wordt dat genoemd, 't geen op beide zyden verheven is. Dezelven ſtellen gelyk als twee halfverheven Glaſen voor, die met hunne platte zyden op malkander gelegd zyn. Dus zyn dezelven of gelyke afſneeden van eenen kogel, of op de eene zyde meer dan op de tweede verheven, en deeſen noemt men *inæqualiter Convexa.* Zy brengen de ſtraalen des Lichts, die van een punt uitſchieten of afkomen, weder in één te ſaamen, en vergrooten de zaken, die men 'er door beſchouwt. Dierhalven dienen zy tot Verrekykers, Vergroot- en Brandglaſen, Brillen en andere Dioptriſche Inſtrumenten, en worden hunne eigenſchappen in de *Dioptrica* verhandeld en beweeſen.

VERHEVEN SPIEGEL. *Speculum Convexum.* Zoo heet die, wel;

www.libtool.com.cn

welkers zyde van eene evene vlakte afgaat en zig op eene verſchillende wyſe verhoogt. Tot nog toe hebben de Konſtenaars buiten de Sphæriſche, Cylindriſche en Coniſche Spiegels geene andere vervaardigd, vermits dezelven, voornaamelyk de twee laatſtgemelden, meer tot vermaak dan tot eenig nut verſtrekken. Hunne eigenſchappen en gebruik worden in de *Catoptrica* verklaard en beweeſen.

VERHOOGEN. Zoo noemen de Schilders iets in een Schilderye meer licht geeven.

VERHOOGING. Zie de Artykels ELEVATIO.

VERHOOGING *der Grootten tot Quantiteiten of Digniteiten.* Zie het Artykel DIGNITAS.

VERHOOGING DER HEMELSTEKENEN. Zie het Artykel EXALTATIO

VERHOOGINGSHOEK. Zie het Artykel ELEVATIONS HOEK.

VERHOUDING, *Reede*, *Ratio*. Is de Relatie of geſteldheid van eene zaak, ten opzigte van eene andere haar's gelyke, welke de grootte van de eene zaak, door de grootte van de tweede bepaalt, zonder daartoe eene andere maat van nooden te hebben. Zie de Artykels RATIO.

VERIDELLO. Is een groenagtige Steen, dien de Italiaanen gebruiken om de Ertſen te toetſen.

VERIFIEEREN. Is iets bewaarheden en met bondige bewyſen ſtaaven.

VERJAARING. *Præſcriptie*. Betekent in de Rechten, wanneer iemant, door een lange en geruſte bezitting van een vreemd goed, het eigendom daarvan bekomt; het zelve van begin, zonder tegenkanting van den geenen van wien het gekomen is, ter goeder trouwe aan zig gebragt heeft; wordende, wanneer het een roerend goed is, een jaar en dag, maar onroerend zynde, naar de Saxiſche Rechten, 31 jaaren, 6 weeken en 3 dagen daartoe vereiſcht. Maar naar de Keiſerlyke of Roomſche Rechten beſtaat die tyd, wegens een roerend goed in 3 jaaren, en van onroerende goederen in 30 jaaren, of een derde part van eene Eeuw, waarna geene præſcriptie meer plaats heeft.

VERJUIS. Is het Sap geperſt uit onrype Druiven. Het is ſaamentrekkend, verfriſſend, en doet de eetluſt verwakkeren, zynde zeer goed om in heete koortſen gebruikt te worden, in Compoſt. — De *Compoſt van Verjuis* wordt in Frankryk op de volgende wyſe gemaakt: Neem twee ponden van de grootſte onrype druiven, doe 'er, een voor een, opengeſpleeten, de pitten ſchoon uit, en werp ze in ſchoon water, laat ze op een vergietteſt uitlekken; doe ze dan in een pot met kookend water, en als ze allen op het water dryven

www.libtool.com.cn
ven, zoo neem ze van het vuur af; laat ze koud worden; zet ze wederom voor een oogenblik op het vuur, om ze weder groen te doen worden; doet ze ſchoon verlekken, en doe ze dan in een pond geclarificeerde Suiker, maar die niet te dik is; laat het twee of driemaal eens overkooken; neem het dan van 't vuur af, ſchuimt het ſchoon, doet het in de Confituurpot, en als de Syroop dik geworden is, giet men die daarop.

Scalei van Verjuis kan men aldus maaken; neem by voorbeeld vier pond druiven, die wel op het rypen ſtaan, maar niet volkomen ryp zyn geworden; doe ze in een pot met een half pintje water; druk ze met een pollepel aan ſtukken en zet ze dan op het vuur; ze moeten vyf- of zesmaal wat ſchielyk op komen en overkooken; leg ze dan op de vergietteſt om uit te lekken, en druk ze met de Schuimſpaan. By ieder half pintje Sap doet men drievierde pond Suiker; dan kookt men het te ſaamen tot dat het dik genoeg en ſchoon geſchuimd is.

Marmelade van Verjuis. Neem vier pond Verjuis, die niet te ryp zyn; doe 'er de pitten uit en legze wat in kookend water; doe ze kooken tot datze allen op het water dryven; bedekt ze met een Schotel en zet ze twee uuren lang op de heete Aſſche, laat het in hetzelfde water koud worden, doe het uitloopen door de teems, en droog uwe Marmelade op het vuur.

VERKENSVENKEL. Zie het Artykel VARKENSVENKEL.

VERKIEZING. Betekent de electie van een Perſoon tot eenig Ampt of tot de eene of andere hooge waardigheid.

VERKLAARING. *Definitio.* Zoo heet een duidelyk begrip of denbeeld van het geene waardoor eene zaak van alle de overigen onderſcheiden wordt. Men heeft dit begrip, als de zaak zoodanig geſteld is, dat men kan zeggen, uit welke merktekenen men dezelve erkent, of waardoor men ze van de overige onderſcheidt. Wordt nu de zaak van anderen die haar gelyk of met haar overeenkomſtig zyn, door haar byzondere eigenſchappen onderſcheiden, zoo heet zulke eene woordelyke verklaaring, *Definitio nominalis*; diergelyke is, als ik zegge: Eene Uurenwyſer of Horologie is eene Machine die de Uuren aantoont, zoo verklaar ik het woord Uurenwyſer. Maar indien de aart en wyſe opgegeeven wordt, op dewelke eene zaak kan ontſtaan, en ik toon, by voorbeeld; uit welke raderen en andere noodzaaklyke ſtukken, in zekeren opzigte, een Horologie te ſaamengeſteld is, zoo is dit eene zaakelyke verklaaring, *Definitio Realis.* De laatſtgemelde heeft voor de eerſte den voorrang, omdat men ten eerſte daaruit erkennen kan,

of

www.libtool.com.cn

of de zaaken mogelyk zyn of niet, waarvandaan zy zonder verder bewys ten grondſlage van eene zekere demonſtratie of bewysreden gebruikt kan worden; daar integendeel by de eerſtgemelde nog noodzaakelyk beweeſen moet worden, of zy mogelyk zy of niet. Daarenboven kan men ook uit de zaaklyke verklaaringen dikwils verſcheiden zaaken, zonder eenigen omweg demonſtreeren, die men anderſints met veel moeite bewyſen kan. Wie van deeſe zaak meer narigt en begrip wil hebben, en dezelve voornaamelyk door Exempelen volkomener begeert te maaken, die kan BARROWS *Lectiones Geometriæ*. p. 14. *Seqq.* te raade neemen. Voor het overige is wel aan te merken, dat tot eene zaaklyke verklaaring van tweederhande zaaken vereiſcht wordt; eerſtelyk dat men weet, welke zaaken daartoe behooren, wanneer diergelyke verklaaring zal ontſtaan; en ten tweede, hoeveel eene iegelyke van dezelven tot de zaak bybrengt.

VERKLIKKER. Is een gemeen werktuig des Gerechts, wiens werk het is om te letten op den in- en uitvoer der goederen, op het verkoopen der Wynen en gedeſtilleerde Wateren, enz. en om de geenen die verzuimen de behoorlyke Impoſten des gemeenenlands of anderſints, te betaalen, by den Rechter aan te brengen of te Verklikken, ten einde deswegens, volgens de Wet, geſtraft of geboet te worden.

VERKOOP REKENINGEN. Zyn zulke Rekeningen die de Kooplieden aan hunne Correſpondenten buiten's lands zenden, ter verantwoording van de goederen voor hun verkogt, waarop alsdan het provenu der verkooping, de koſten daarop gevallen, de proviſie, als anderſints duidelyk uitgedrukt ſtaat.

VERKORTEN. Zoo heet, eene reeds voorgeſtelde Figuur, aan eene andere, volgens eene kleiner maat, gelykvormig maaken. Dit kan op onderſcheidene wyſen geſchieden, waarvan men in 't byzonder in *Jacob* LEUPOLD *Theatro Arithmetico-Geometrico*. §. 450 een zeer bekwaam Inſtrument daartoe beſchreeven vindt, 't welk aan *Joban. Mich. Poëtio* aldaar toegeëigend wordt.

VERKORTE MAATSTAF. Zie het Artykel MAAT- of MEETSTAF.

VERKORTING VAN DE ZUIL. Zoo heet de geſchikte afneeming der ſterkte van de Schaft van het benedendeel tegen het bovengedeelte. Deeſe Verkorting, of, gelyk dezelve door anderen genoemd wordt, *Inbaaling* of *Intrekking*, heeft misſchien niet alleen daarvandaan haaren oorſprong genomen, omdat men in 't begin, in plaats van Zuilen, Boomen heeft gebruikt, welken van natuure vanboven dunner dan beneden zyn; maar ook vereiſſchen zulks de wetten van de *Statica*, want

www.libtool.com.cn

want als een Ligchaam zeker en vaſt zal ſtaan, moet hetzelve eene breede grondvlakte hebben, omdat hetzelve altoos voor den Val verzekerd is, zoo lang als de Linie-Streek van zyn zwaarte punt nog in zyne grondvlakte vallen kan. De aart en wyſe om de Zuilen te verdunnen, wordt van verſcheide Bouwmeeſters op zeer verſchillende wyzen opgegeeven. De gebruikelykſte en beſte manieren van allen, zyn de volgende twee: na de eerſte, welke by de ſterke Orders kan gebruikt worden, verdeeld men den geheelen As of Stam van de Zuil in drie gelyke deelen, en laat volgens GOLDMANN het benedenſte of derde deel beſtendig eene Modul dik. By het end van 't zelve beſchryft men op den diameter van de Zuil een halven Cirkel; welkers middelpunt in den As van de Zuil is. Vervolgens verdeelt men de $\frac{2}{3}$ van de Zuil in zoo veel gelyke deelen als men wil, en trekt uit het bovenend van den verkorten Schaft, 't welk $\frac{2}{3}$ van het benedenend bedraagt, met den As een parallel tot op den halven Cirkel. Eindelyk wordt deeſe afgeſneeden Boog, in even zooveel deelen verdeeld, als de $\frac{2}{3}$ van de Zuil, en worden door alle verdeelingspunten van den Boog met den As, Parallel-linien getrokken, welken de verdeelings-linie van den As raaken, zoo kan alsdan de Zuil geſchikt verdund worden, als men door gemelde Raakingspunten, eene kromme Linie trekt. De tweede aart van deeſe verkorting, geſchiedt naar de eerſte *Conchoidali* of Schulptrek van *Nicomedes*, waartoe dezelve een byzonder Inſtrument uitgevonden heeft; maar BLONDEL heeft in zyn *Cours d'Architecture* P. II. Lib. I. C. 2. *Seqq.* eerſt getoond, dat dit Inſtrument zeer wel te pas komt, om den omtrek van de verdunning eenſklaps te tekenen, gelyk zulks L. C. STURM, in zyne Duitſche overzetting van DAVILER; pag. 118 mede beſchryft en ontwerpt. Gelyk echter de laatſtgemelde aart, de Schagt zeer weinig en beneden eenigſints inkort; zoo willen ſommigen onder deeſe beide ſoorten dit onderſcheid maaken, dat zy de tegenswoordige eene UITBUIGING of UITBUIKING noemen.

VERKOUDHEID. Ontſtaat uit kwade of geinfecteerde humeuren, doende zig aan het eene of andere gedeelte des Ligchaams gevoelen, en zynde derhalven van veel verſchillende ſoorten, die ieder op eene byzondere wyſe geneeſen worden. Zie het Artykel RHEUMA.

VERKOUDHEID DER PAARDEN. Dit is eene ontlaſting van de raauwe ſlymige humeuren, die ontſtaan zyn door het varen van koude, na dat het bezweet was, door ſterk draaven of arbeiden, of, omdat men het Paard, heet zynde, te ſchie-

www.libtool.com.cn

ſchielyk heeft laaten drinken. Men ontdekt dat een Paard verkoud is, als de Strot harder en drooger is dan naar gewoonte. Indien de verkoudheid geweldig is, als zy de koorts veroorzaakt, zoo het Paard met moeite zyn adem haalt, veroorzaakt door de bezetting van de borſt, dan moet men het Paard in den halsader doen aderlaaten. In het algemeen behandelt men deeſe Paarden op dezelfde wyſe als die welken de Droes hebben. Zoo het beeſt veel hoeſt, met groote klopping der flanken, moet men het een of twee klyſteeren zetten, gemaakt van de bladen van de witte Maluwe, Violen, Glaskruid en Muurkruid, van ieder drie handen vol; eene once Anyszaad, anderhalve once *foie d'antimoine*, alles gedaan in drie pinten water, en het afkookſel door een doek gedaan hebbende, doet men daarby een vierdepond verſche boter. Giet het des morgens in den hals, twee oncen Cordiaal-Poeder, gedaan in een half pintje witte wyn. Het Poeder is te ſaamengeſteld uit de laauwrier-beſſen, de Gentiana, ronde Oſterlucie of Sarraſynskruid, Myrrhe, Florentynſche Iris, geſchraapte Hartshoorn en *Enula Campana*, van ieder vier oncen, Anys en Cumin van ieder twee oncen; Kaneel eene halve once; Kruidnagelen twee Drachma; ieder moet apart geſtooten, door een haairen Zeef gedaan, en, wel vermengd zynde, zorgvuldig tot gebruik geſlooten gehouden worden.

VERKWISTENDE TEKENEN. Zoo heeten de Ram, de Stier, de Leeuw en de Maagd.

VERLAATBAKKEN. *Receptacula.* Deeſe naam wordt gegeeven aan zekere holligheden des Ligchaams, die dan eens ledig, en dan eens met vogt, dat tot haare opvulling geſchikt is, zyn opgevuld. Zoodanig zyn de holligheden en de ooren van het hart.

VERLAKKEN. Zoo noemt men, allerlei Houtwerk, als Tafels, Stoelen, Gueridons, Cabinetten, Schotels, &c. dus kunſtig met verwe beſchilderen, en vervolgens met een zuiver vernis overtrekken, dat men het voor Marmer of Ooſt-Indiſche Arbeid, of als ware het met glas overtrokken, zoude aanzien. Het is thans zeer gemeen, voornaamelyk ſedert men dit werk uit de Ooſtindiën heeft doen komen, en ten duurſte verkogt. Van dien tyd of hebben zig veelen in Europa daarop toegelegd, om deeſe kunſt na te bootſen, en zy hebben het ook reeds verre gebragt. Maar het komt hier meeſt op fraai vernis aan. Men verlakt thans ook allerlei dingen van koper, tin, blik, &c.

VERLAKTE ARBEID. Die in Tunquin gemaakt wordt, wykt alleen voor die van Japan, welke voor de ſraaiſte van de waereld gehouden wordt. De reden daarvan is buiten twyffel, om-

www.libtool.com.cn

omdat het Japanſch hout veel beter is dan dat van Tunquin; want omtrent Schilderwerk en vernis ziet men geen onderſcheid. Het Tunquinſch lak is een ſoort van vloeibaare Gom, die uit den ſtam en de takken van zekere Boomen zweet. Het Landvolk verzamelt die Gom in zulk eene menigte, dat ze dagelyks te Cachao gantſche tonnen vol ter markt brengen, voornaamelyk als ze weeten dat het arbeidsvolk veel te doen heeft. Deeſe Gom is van eene witte kleur en zoo dik als Room van melk; doch zy verandert in de lucht, en wordt byna zwart; waarom ook zy die ze verzamelen, alsvoorens eenige bladen Papier daarop leggen, en ze dus in de Stad brengen, om ze verſch en in haare natuurlyke kleur te bewaaren. Doch de arbeid der Verlakkers aldaar, is by die der Konſtenaaren in Europa geenſints te vergelyken; en het gebeurt niet zelden, dat wanneer ze het Vernis, op de fraaiſte ſtukken draagen willen, dat ze de hoeken en voegen van Schuiflaaden, *enz.* breeken en verderven. Bovendien zyn ook de ſoorten van hun arbeid gantſch anders van maakſel, dan onze Inlandſche. Men houdt de Huiſen, inwelke het Verlakken geſchiedt, voor zeer ongezond, want men gelooft, dat 'er een zeker gift in de Gom is, dat den geenen, die ze bewerken, door de Neusgaten in de harſſenen klimt. Hoewel anderſints de reuk noch ſterk, noch onaangenaam is. Zy die geleerd hebben daarmede om te gaan, kunnen maar in drooge Jaargetyden of by den noordenwind, die zeer droog waait, daaraan arbeiden; want zy moeten het lak meer dan eens droogen: en zoo, dat het voorgaande alvoorens zeer behoorlyk opgedroogd is, vooral eer het wederom mag overgeſtreeken worden. Het wordt van zelve zwart, als het in de lucht gezet wordt. De glans ontſtaat van den Olie en andere Ingredienten. Als het voor de laatſtemaal aangeſtreeken en droog is, wordt het gepolyſt en zoo blank als een Spiegel gemaakt. Dit doen ze gemeenelyk maar met de vlakke hand, waarmede ze het hout ſterk wryven. Zy kunnen het Lak verwen zoo als ze zelfs willen. Ook weeten zy 'er de beſte ſoort van Lym der waereld uit te haalen; doch die mag niet uit het Land gevoerd worden, ſchoon de prys niet hoog is.

VERLICHT LIGCHAAM. Zoo wordt dat genoemd, 't welk een vreemd Licht terug werpt.

VERLIES. *Danno.* Wordt by de Kooplieden genaamd, als hun Contract *al Pari* is, gelyk ze het noemen. *Aranzo* integendeel, als een Traſſant iets boven *Pari* bedingen kan,

VERLOSSEN. }
VERLOSSING. } Zie het Artykel BAAREN.

VER-

www.libtool.com.cn

VERLOSSINGSORDE, of *die van het heiligè Bloed te Mantua*. Heeft haaren oorſprong ſedert het Jaar 1608, van VINCENTIUS, Hertog van Mantua, bekomen; zynde het Ordensteken een Lint van gouden Ovalen, met kleine gouden ringen aan malkaar gevoegd, en met emailleerſel, in de gedaante van vuurvlammen, vercierd. In de Ovaalſtukjes ſtaan deeſe woorden: *Domine probaſti me*, dat is: *Heer gy hebt my beproefd.* Onder aan de Ordensketting hangt eene eyronde Figuur, die twee Engelen verbeeldt, welken met hunne handen een gouden, met Cryſtal voorziene Ouwelkas houden, waarin drie droppels bloed van Chriſtus, die men voorgeeft in de Stad Mantua te hebben, bewaard worden, met het Opſchrift: *Nihil iſto triſte recepto.* Het getal deeſer Ridders is twintig, en de Hertog van Mantua was hun hoofd, die jaarlyks met de Ridders het Feeſt van die orde in de Domkerk te Mantua vierde.

VERMAGERING, *van het gantſche Ligchaam of van eenig byzonder deel*, vereiſcht het navolgende Geneesmiddel: Neem huisjes-hofſlakken, die men aan de Boomen vindt zitten, waſch en reinig ze wel van alle ſlym en vuiligheid. Laat ze kooken in koemelk, die zoo even eerſt gemolken is, met het kruid hoefblad, zeer klein gehakt. Geef de zieke alle morgen wat van dit afkookſel, by wyſe van een bouillon.

Of neem groote, roode, wilde Slakken, wel gereinigd en gewaſſchen in rooſenwater; maak daarvan een bouillon, en doe het de Perſoon die uitteert, alle morgen by aanhouding, heid nugter gebruiken.

VERMAGERING der Paarden, die uitteeren door te veel vermoeidheid, gelyk men veel ziet van Paarden die uit het Leger terug komen. Doe het Paard aan den halsader bloed trekken, en zet het des anderendaagſch een Clyſteer van anderhalf once *Sal Polycbreſt*; de daaraanvolgende dag giet men het, door den hoorn, in den hals, anderhalf pond olie van Olyven, het Paard twee uuren voor en twee uuren na dien tyd gebreideld houdende. Geef het veertien dagen agter een, twee oncen *foie d'Antimoine*. gemengd in natgemaakte Zemelen. Om den derden dag doet men het Clyſteeren, met eene Compoſitie van vyf emollieerende Kruiden in twee pintjes Bier en een goed deel pis, daar men een half pond honig en een vierendeel verſche boter onder doet.

Om de Paarden vet te maaken, doet men een goede quantiteit Garſt tot grof meel maalen. Men doet eene halve Maat van dit grof Meel, in een grooten ketel met water, en men roert het wat lang door één. Laat dan dat Meel op den grond zakken; geef aan het Paard geen ander drinken dan dit water, en laat hem in drie reiſen, het Meel dat op den grond

www.libtool.com.cn
gezakt is, opeeten, des morgens, middags en avonds. Om het dit meel met graagte te doen eeten, mengt men 'er wat zemelen en haver onder, ten minſten eens 's daags. Men mengt dagelyks maar zoo veel meel in het water als men dien dag noodig heeft. Tuſſchen beide geeft men het goed hooi, gras en haver te eeten, en men laat het dagelyks aan de hand een wandeling doen.

VERMEERDEREND JOODEN-JAAR. Zie het Artykel JOODENJAAR.

VERMEERDERING. *Augmentatio.* De wasdom van eene Plant, van een Dier of eenig ander natuurlyk Ligchaam. Het ſtaat tegenover de *Diminutio*, en wordt door de Ariſtoteliſche Philoſophen onder de zes ſoorten der beweeging geteld.

VERMEERDERING. *Augmentatie.* Wordt ook verſtaan van het vermeerderen der Troepen, door de eene of andere Mogendheid, ten einde zig in ſtaat te ſtellen om tegens allerlei aanvallen te kunnen weerſtand bieden, en zyne Rechten en Staaten te beveiligen.

VERMENGING. Zie het Artykel MIXTIO.

VERMENGING. Paaring, werking waardoor de Man zig met eene Vrouw ter voortteeling veréénigt. Zie de Artykels GENERATIE en VOORTTEELING.

VERMENGINGS-REGEL. Zie het Artykel REGEL VAN DE BESCHIKKING.

VERMES LAPIDUM. In het Franſch *Vers de Pierre*, Steenwormen. Zyn kleine wormen die in de Steenen gevonden worden. Zy zyn byna een paar Linien lang, en drievierendeel linien breed, zwart van kleur en ieder ſteekt in een hulze of baſt; zynde zoo dik als een gerſte korn, van kleur graauw en aan het eene einde ſpitſer dan aan het ander. DE LA VOYE ſchryft in 't Jaar 1766 aan AUZOUT dat hy door middel van een Vergroot-glas heeft aangemerkt dat deeſe hulze of ſchelp met kleine ſteentjes en groenagtige cyffertjes gelyk als bezaaid is, hebbende aan het ſpitſe einde een klein gaatje, waar door deeſe Steenwormpjes hunne vuiligheid uitwerpen; maar aan het ander einde een grooter gat, waardoor de wormen hunne koppen ſteeken, en zig aan de ſteenen vaſt houden, als ze dezelve willen doorknaagen. Somwylen kruipen zy uit hunne ſchaalen. De kop is tamelyk dik en weinig breed, en glad bruin van kleur gelyk de ſchaal van een Schilpad, met eenige witte haairtjes bezet. De ſtaart is groot. Men ontdekt aan het hoofd, gelyk als verſcheide kinbakken, die zonder ophouden bewoogen worden. Zy openen ze en ſluiten ze als in een cirkel met vier ſchenkelen. Aan het onderſte is een lange ſpits gelyk een angel van een Bei, behalven dat

'er

www.libtool.com.cn

'er geen haairtjes aan zyn, maar de angel glad en puntig is. Zy trekken een draad met de pooten uit hun bek; gebruikende dien angel om uit de draaden haar ſchaal te maaken. Zy hebben ronde en zwarte oogen, ſchynende grooter te zyn dan een ſpeldekop; vyf en vyf ſtaan aan ieder zyde van het hoofd. Het lyf is in veele vouwen verdeeld. Voortkruipende houden ze het Ligchaam om hoog, doch den bek digt. Aan den ſteen, niet verre van den kop, hebben zy op ieder zyde 3 pooten met maar 2 gewrigten, van gedaante byna gelyk die van een vloo. Deeſe wormen groeien in gebouwen ſteenen en worden voornaamelyk in oude Gebouwen en muuren gevonden. Zy doorknaagen de ſteenen dusdanig dat ze als bladen en ſtof worden. De kalk der muuren wordt insgelyks van een ontallyke menigte kleine zwarte wormen doorknaagt, zynde zoo groot als de myter van kaas. Elk heeft 2 oogen en op ieder zyde 4 taamelyke lange pooten. De punt van haaren bek is ongemeen ſcherp, doch deeſe wormpjes leeven zoo lang niet als de bovengemelde ſteenwormpjes. Beide ſoorten vinden zig meeſtal in muuren die op 't Zuiden ſtaan. Zy hebben veel vliegend zout en olie. Verpletterd en ergens opgelegd zynde verdeelen ze. Daar zyn ook kleine wormpjes in andere ſteenen, by voorbeeld in Coraalen, Oeſter-ſchelpen, zelfs in zekere ſtukken glas. Men kan daarvan de byzondere Articulen deeſer ſtoffen nazien.

VERMICELLE. Deeſe naam geeft men aan een Deeg, dat van bloem en water, by wyſe van draaden gevormd wordt, door middel van eene pers, die met kleine gaatjes doorboord is. Men laat deeſe draaden vervolgens droogen en bewaart dezelven. Zy zyn doorgaands wit en ſomtyds geel. Hiertoe mengt men onder dit Deeg een weinig Saffraan en eenige Dooiers van Eyeren; ſomtyds doet men 'er een weinig Suiker by, om het aangenaam te maaken. Dit mengſel wordt vooral in Italien bereidt; alwaar het menigvuldiger dan in Frankryk gebruikt wordt. Men mengt het onder de Spyſen. Men geeft nog verſcheide naamen aan de Vermicelli. Men plet dezelve en maakt 'er eene ſoort van Linten van, die twee vingers breedte hebben. Dit is het geene de Italiaanen *Kagne* noemen. Men maakt 'er mede ſtokjes van, die de dikte van een Pennenſchagt hebben. Dit is de *Macaroni*. Men vormt 'er mede eene ſoort van kraalen van, en dit is het geene de Italiaanen *Patres* noemen. Eindelyk, men brengt deeſe Deeg tot een gruisagtig Poeder, en dit maakt de *Semoele* uit. Men ſchat deeſe bereidingen van de Meelbloem borſtzuiverende en verſterkende.

VERMICULARIS. *Craſſula minor.* Kleine Donderbaard. Heeft hout- en roodagtige ſteelen, langwerpige, ronde, vleeſige bla-

www.libtool.com.cn
bladen; beswyfe witte en als Roosjes groeiende bloemen. Het groeit op de Muuren, en is bevogtigende, ontbindende en heelende, goed in Aambeyen.

VERMICULI SPERMATICI. Zie het Artykel ZAADDIERTJES.

VERMIFORMIS PROCESSUS. Is een uitſteekſel van het *Cerebellum*, het vormwyfe uitſteekſel van zyne gedaante genaamd Zie onder het Artykel PROCESSUS.

VERMILLIOEN. Zie het Artykel CINNABAR.

VERMINA. Een Collective naam, inſluitende alle ſoorten van kleine Dieren, of Inſecten, die in allerlei zaaken gevonden worden, als Wormen, Luiſen, Vlooien, Vliegen, enz.

VERMINATIO. De daad van Wormen uit te broeien.

VERMINKING. Dit woord wordt toegepaſt, op de ooren, Neusgaten en lippen, zoo 'er iets aan ontbreekt De Haaſenmond, by voorbeeld, is eene verminking. Het wordt byzonderer gebruikt voor de ſnyding en afzetting der natuurlyke manlyke deelen.

VERMINKT. Een onderwerp, wiens bovenſte of onderſte extremiteiten, na de eene of andere Ziekte, of konſtbewerking, of eenige hunner deelen, niet meer hunne werking, of die maar onvolmaakt verrigten.

VERMIS. Zie het Artykel WORM.

VERMOEIDHEID. Zie het Artykel COPOS.

VERMOGEN. (In de *Mechanica.*) Betekent eene zekere kragt, 't zy van een Man, van een Paard, van een Fontein, van den Wind, van het Water, &c. welken tot een werktuig gebruikt wordende, ſtrekken om beweeging daaraan te geeven.

De uitſpanning van een vermogen is deszelfs volſtrekte kragt; dat is, deszelfs kragt, veronderſtellende deszelfs ſnelheid, gelyk tot deszelfs gewigt; want deszelfs beweeging of werkende kragt zal meerder of minder zyn, naarmaate deszelfs ſnelheid vermeerdert of vermindert, met betrekking tot die van het gewigt. By voorbeeld: indien een Man het vermogen is, en van den grond een zeker gewigt kan opligten, zoo zal dat gewigt uitdrukken of gelyk zyn tot de uitſpanning van het vermogen, want in dit geval, van wat werktuig men ook gebruik moge maaken, zal dat gedeelte van het werktuig; waaraan het gewigt gehangen wordt, juiſt zoo ſnel beweegen, als dat geene waaraan een Menſch met al zyn vermogen werkt. Zie de Artykels GRAVITATIO, MECHANICA, POTENTIE, KATROL &c.

VERMOGEN-STEUER. Is eene ſchatting in Duitſchland, die de Onderdaanen, wegens hunne onroerende goederen, aan de Overheid, waaronder dezelven gelegen zyn, betaalen,

en

www.libtool.com.cn

en deeſe belaſting bedraagt gemeenelyk een ten honderd. Diergelyke ſchatting wordt ook op de Koopmanſchappen en Koopgelderen of Capitalien gelegd.

VERNAGELEN. Een Geſchut of Kanon vernagelen, wil zeggen, wanneer in deszelfs Laadgat, met geweld een Spyker geſlagen wordt, die van vooren een haak, en op de zyden eenige weerhaaken heeft; dat men hem niet ligt wederom daar uithaalen, en het Geſchut gebruiken kan.

VERNAGELEN DER PAARDEN. Wanneer een Paard kreupel gaat, nadat het nieuwelings beſlagen is, heeft men reden om te vermoeden dat het *vernageld* is, of dat de Nagel de Ader perſt, of het leeven heeft geraakt. Dan moet men aanſtonds het yſer doen afneemen, en de nagels die men uittrekt bekyken of ze ook bebloedt zyn, en drukken de plaatſen rondom met het ſteekyſer, om ze te ontdekken waar het gekwetſt is. Zoo men gezette materie ontdekt, moet men die uitdrukken, en waſſchen het met koud water, en leggen 'er wat katoen op, of de Pompholix, of Pompioen-Zalf, die men by de Apothekers vindt. Men moet dit alle vierëntwintig uuren herhaalen, en het paard zal in weinig dagen geneeſen zyn.

VERNAL. Iets dat tot de Lente behoort.

VERNIS. Is eene Compoſitie, die de Schrynwerkers, Schilders, en Verlakkers gebruiken, en zy wordt gemaakt uit Terpentyn, Sandrak, Aloë, Maſtik en Litbargyrium of goudglit, *Spiritus Vini* en veelerlei andere Ingredienten ſaamen gekookt. Men telt 'er voornaamelyk zes ſoorten van:

1. Van Terpentyn en deszelfs Olie.
2. Spiegel-Vernis, uit Spik-Olie, Terpentyn en Sandrak.
3. Maſtik-Vernis, uit Veneetſche Terpentyn en Maſtik.
4. Agaatſteen Vernis, uit witte Agaatſteen, Sandrak, *Gummi elemi* en Maſtik, met *Spiritus Vini* opgeloſt.
5. De zogenaamde gulde of goudgulde Vernis, uit Sandrak, *Gummi gutt. litbargyr. aur.* en Lyn-olie.
6. Lak-Vernis.

VERNISBOOM. Deeſe ſchiet tot eene middelmaatige hoogte op, en wordt door de Chineeſen *Tbi-cbou* genoemd, 't geene *Vernisboom* betekent. Zy trekken 'er door inſnydingen een Vogt uit, 't geene hun Vernis is.

De *Tbi-cbou* groeit natuurlyk op de bergen; maar de Chineeſen kweeken hem mede in de Vlaktens aan. Die geenen die in de ſchaduwe groeien, geeven de grootſte hoeveelheid Vernis uit, maar zy is minder in hoedanigheid. De aangekweekte Vernisboomen verſchaffen driemaal in het Jaar Vernis, maar de geene die het eerſte uitvloeit is de beſte.

www.libtool.com.cn
Men maakt aan eenen Boom niet meer dan drie of vier inſnydingen in den ſchors; onder ieder derzelven plaatſt men een Schelp van eene Rivier-Moſſel, om het vogt te ontvangen. Men neemt hen ten einde van drie uuren weg, en men giet het vogt in een Emmertje van Bamboes riet.

De dampen van deeſe Vernis zyn vergiftig. Hierom moet men, wanneer men hen overgiet, het hoofd omkeeren om ze te vermyden. Weinig werklieden, die 'er mede arbeiden, zyn bevryd, om eenmaal door de Ziekte aangetaſt te worden, die men Vernisknoppen noemt; maar zy is alleen ſmertelyk en niet doodelyk. Wanneer de Vernis uit den Boom vloeit, gelykt zy naar vloeibaar Pik. Wanneer zy voor de lucht bloot geſteld wordt, verkrygt de oppervlakte eerſt eene roſſe kleur, en wordt langſaamerhand zwart.

De Chineeſen onderſcheiden veelerlei ſoorten van Vernis, die haare naamen van de verſchillende Landſchappen ontleenen, inwelken zy ingezameld worden. De zuivere *Nien-Tſi* is de ſchoonſte; zy is zwart maar zeer zeldſaam. De *Koang-ſi* is eene andere Vernis, die op het geele trekt, en inwelke men omtrent de helft *Tong-Tzou* mengt, 't geen een zeer gemeene Olie in China is, en die men uit de vrugt van zekeren Boom trekt.

Wanneer de Chineeſen hun gewoon ſchoon Vernis willen te ſaamenſtellen, zoo laaten zy de Vernis *Nien-Tſi* in de Zon uitwaaſſemen, tot dat zy omtrent de helft verminderd is. Zy voegen by ieder pond Vernis een en een half lood Varkens gal. Zy roeren haar ſterk om en doen 'er een loot Roomſche Vitriool in. Zy zyn ſedert eenige jaaren geſlaagd om den glans van het zwarte Japanſche Vernis te evenaaren, met andere zelfſtandigheden onder dit Vernis te mengen. Het is nog maar weinig Jaaren geleden, dat het geheim van dit glansryk Japanſch Vernis; buiten het Paleis bekend geworden is.

Door middel van de geele Vernis, vervaardigen de Chineeſen die verlakte werken, die de Aventurine naboctſen. Zy ſtrooien een goudpoeder op een laag Vernis, en leggen 'er vervolgens nieuwe naaden over. Ten einde van eenige Jaaren, worden deeſe verlakte werken veel ſchooner.

De legging van de Vernis vordert veel behendigheid en verbaaſende voorzorgen, die vooral daartoe ſtrekken om het geringſte ſtofje te vermyden. Wanneer men een zeer dunne laag Vernis gelegd heeft, laat men ze naauwkeurig droogen, voor dat men 'er eene andere op plaatſt. Het is eene zonderlinge waarneeming, en die tegens de gewoone ondervinding ſtrydt, dat dit Vernis ſpoediger en beter in eene vogtige plaats droogt,

www.libtool.com.cn

droogt, die men hiertoe vervaardigt. Voor dat men 'er de tweede laag oplegt, zo polyſt men de eerſte naauwkeurig met een ſtokje, dat van zeer fyn geſtampte gebakken ſteen te ſaamengeſteld is. Men doopt dit ſtokje in een mengſel van Verkensbloed en Kalkwater, en men legt niet meer dan drie laagen Vernis op een werk. Om te beletten dat de Vernis van de eerſte laag niet in het hout indringe, zoo beſtrykt men, voor dat men deeſe eerſte laag legt, het werk met een Gomwater dat met kryt gemengd is.

Dit hout, 't geen de Chineeſen tot hunne kleine werkjes gebruiken, is buigſaam en by uitſtek ligt. Men wil dat het een veel ſchooner geluid aan de Muziek-Inſtrumenten, dan de andere ſoorten van hout geeft. De Chineeſen noemen den Boom, vanwelken zy het bekomen, *Ngou-Tong*. Mogelyk, zegt de Vader d'*Incarville*, vindt men dit hout mede in *Miſiſipi*.

Tot heden toe hebben de Chineeſen het Vernis niet konnen ontdekken, 't geene zo helder als water is, en dat de Japanners over hunne gouden bloemen en beelden leggen. Het doorſchynende Chinees-Vernis heeft eene bemorſte geele kleur. Dit is het geene zy gebruiken om de Aventurine na te bootſen, maar het is verre beneden het Japanſche.

VERNIX SICCUS. *Juniperus*. Zie het Artykel GENEVERBOOM.

VERNUFT. *Ratio*. In het Franſch *Raiſon*, betekent (1) Verſtand en Wil ſaamengenomen. (2) Het Verſtand alleen. (3) Die kragt en werking van het verſtand, waardoor men den ſaamenhang der zaaken of waarheden inziet.

VERNUFTIGE of SCHRANDERE TEKENS. Zoo worden de Tweelingen, de Maagd, de Waterman, de Waag, en de eerſte 15 graaden van den Boogſchutter genoemd.

VERONA. Een oude en groote Stad, aan de Adige, en de hoofdſtad van het Landſchap VERONESE, in het Venetiaanſche gebied. Zy heeft zeven Italiaanſche Mylen in den omtrek; wordt door de Citadel van St. Felecio, door dikke Muuren, diepe Gragten en Wallen, en door de Kaſteelen Vecchio en St. Petro beſchut. Haar Bisdom ſtaat onder den Aardsbiſchop van Aquileja. Zy ligt in een aangenaame en vrugtbaare Landſtreek, maar is niet al te ſterk bewoond, en heeft een oud Roomſch Amphitheater.

Het Landſchap *Veroneſe* is zeer gezond en vrugtbaar, bevat van het Zuiden tot het Noorden 10 tot 12 Mylen, en van het Weſten ten Ooſten iets minder.

VERONICA. Zie het Artykel CARYOPHYLLUS.

VERONICA. Dit is, zegt men, de naam van eene Joodin, welke haar Neusdoek op het aangezigt van Chriſtus wierp,

toen by het Kruis naar den Berg *Calvaria* droeg, om zyn bloed en zweet daarmede af te droogen, by welke gelegenheid het aangezigt van Chriſtus daarin zou afgedrukt zyn geworden. Doch dit behoort mede onder de fabelagtige verhaalen van ſommige Roomſche Schryvers.

VERONICA FŒMINA. *Alſine palaſtris. Eerenprys*, het wyfje, groeit op Graanvelden, Weiden en in Boſſchen. Het is een middel voor Schurfdigheid, uiterlyk voor wonden, zweeren in den mond en hals.

VERONICA MAS. *Teucrium. Betonica alba.* Eerenprys, het Mannetje; groeit op ongeploegde Akkers, woeſte, zandige en heete plaatſen. De geene die om de Eiken groeit, is de beſte. Het kruid en de wortel verwekken zweet. Zy zyn een middel voor de borſt, en voor wonden, zweeren, teering, ſchurfdigheid en andere onzuiverheden van het bloed. Men noemt het ook *Europeeſche Thee.* By MILLER vindt men aangemerkt dat dit Kruid dus genaamd is van de Prinſes *Veronica*; de eerſte uitvindereſſe daarvan. Hy zegt verder dat de bloeſſem maar uit een blad beſtaat, zynde gemeenelyk in vier deelen geſplitſt, voorts dat de vrugt der *Veronica* vliesagtig, en in twee Celletjes onderſcheiden is, hebbende de gedaante van een hart, en zynde gevuld met wit zaad; zynde ſomtyds ſmal, ſomtyds breed en dik. Hy heeft 'er negen ſoorten van opgeteld.

VERPALLISADEEREN. Beduid zoo veel als eene plaats rondom met Palliſſaden bezetten, om den inval der Vyanden te verhinderen.

VERPUS. Zie het Artykel PENIS.

VERRAAD VAN HET BUSKRUID IN ENGELAND. Dit wierd in het Jaar 1605, door de Roomſch Catholyken, tegens den Koning JACOBUS I en het Parlement geſmeed, dewyl kort van te vooren de Jeſuiten, benevens andere Roomſche Geeſtelyken, wegens eene andere Verraaderye, uit het Koninkryk gebannen waren. Zy hadden middel gevonden, om in het Slot van Weſtmunſter, waarin het Parlement vergadert, de onderaardſche Verwulfſels met Buskruid aan te vullen, en meenden daardoor den Koning en het gantſche Parlement, by de naaſte Vergadering, in de lucht te laaten ſpringen. De voornaamſte van de Saamenzweerders waren *Thomas Winter*, *Robertus Catesby*, *Henricus Gartier*, en *Franciscus Tresham.* Maar wanneer een van hun, zynen goeden Vriend, den Lord Monteagle in geſchrift waarſchouwde, van dien dag niet in het Parlement te gaan, zoo wierd deeſe brief aan den Koning gecommuniceerd, en na lang onderzoek het buskruid benevens een Perſoon die het aan brand zoude ſteeken, op den 5 November, oude ſtyl, gelukkig ontdekt,

wo-

www.libtool.com.cn

weshalven deeſe dag nog jaarlyks in Engeland gevierd wordt. Zynde door dit geval, tot volkomene uitroeying van het Pausdom, de eed van Allegiance en Supremacy ingevoerd geworden.

VERREKKING, of VERSTUIKING DER BEENDEREN. *Luxatio.* Geſchiedt, als de kop van het eene been, uit de holligheid van het andere been uitwykt, en daardoor de beweeging belet. Of het is eene affcheiding der twee beenderen die tot de beweeging van een deel des Ligchaams vereenigd zyn. Oorzaaken deeſer *Verrekking*, zyn of geweldige, of zagte. 1) Op eene geweldige wyſe geſchiedt eene Verrekking of Verſtuiking, door vallen; ook als men iets boven zyne kragten onderneemt, het zy met op te heffen, het zy anderſints, als men zig ergens aan ſtoot, geſlagen wordt, enz. 2) Op eene zagte wyſe geſchiedt het by zinkingen (*Fluxiones*) en by eene ongevoelige vermeerdering der Vogten (*Humores*) tuſſchen de Gewrichten, welker verzuim eindelyk aan het *Caput Oſſis*, of hoofd van het Been, gelegenheid geeft, om van zyn plaats te wyken; waaruit men dit beſluit kan opmaaken, dat de geweldige Verrekking gemeenelyk van eene uitwendige oorzaak (*Cauſa externa*) maar de zagte en langſaame van inwendige oorzaaken, (*Cauſa interna*) ontſtaat. Dit nu geſchiedt op tweederlei wyſe, vanwelke de eerſte genaamd wordt, *Completa*, *totalis* & *perfecta*, dat is, geheele en volmaakte; de tweede *incompleta*, *partialis* & *imperfecta*, de onvolkomene, verdeelde en onvolmaakte. Beide kunnen voorwaarts, agterwaarts, inwendig en uitwendig; ook wel enkel aan een deel, of verdubbeld en aan meer deelen te gelyk geſchieden. Eene volmaakte verrekking wordt erkend, als men een hard gezwel by de holligheid, omtrent het Lid of gewrigt aanmerkt; als men zwaare pyn gevoelt, en de beweeging intuſſchen ſtilſtaat. De tekens van eene onvolmaakte en verdeelde Verrekking zyn, als de beweeging gedwongen, en niet zoo ſterk als naar gewoonte is. Als men eenige pyn in het Gewrigt gevoelt. Ook als men eene zekere wangeſtalte aan het gekwetſte deel, ten opzigte der andere gezonde deelen, beſpeurt. Deeſe *Diſlocatio* wordt ook eene *Diſtortio*, dat is Verdraaying genaamd, als ontſtaande van eene uiterlyke oorzaak. Zy wordt *Relaxatio* genaamd, als ze van eene inwendige oorzaak ontſtaat. Eene *luxatio ſimplex* of enkele verrekking, wordt genaamd, die zonder toevallen is; maar *Complicata*, als 'er eenige Accidenten, als ontſteeking, gezwellen, wonden, breuken, *enz.* bykomen.

VERREKYKER. Zoo wordt in 't gemeen een verheven geſleepen Glas genaamd, 't welk een deel van de peripherie

www.libtool.com.cn

of omtrek van eenen kogel is, en deeſe eigenſchap heeft, dat alle zaaken, welken men van verre daardoor aanſchouwt, of helderer of duidelyker, of ook grooter dan met het bloote oog gezien worden; daar integendeel de Vergrootglaſen van naby de kragt om te zien vermeerderen. Het verſchil van deeſe eigenſchappen beſtaat daarin, dat naamelyk de zaak, die daardoor aangezien wordt, zoo veel helderer en duidelyker verſchynt, hoe grooter de *Radius* is, uit welkers omtrek het geſleepen Glas genomen is; maar hoe kleiner deeſe *Radius* is, zoo veel te grooter wordt in het oog het Beeld van de zaak. Eigenlyk echter verſtaat men onder dit woord een Optiſch Inſtrument, 't geen uit twee en meer Glaſen te ſaamengeſteld is, waardoor men verafgelegene zaaken duidelyk zien kan. Diergelyken zyn van de geringſte ſoort de gemeene zoogenaamde PERSPECTIVEN of *Teleſcopia*, welken uit een korte pyp beſtaan, en tot het Objectifglas een verheven, maar tot het Oogglas een hol geſleepen Glas hebben. Wat den oorſprong van de Verrekykers betreft, dezelve is onzeker. MOLYNEUX wil in zyne *Dioptrica* P. II. c. 6. beweeren, dat BACON, die in het Jaar 1292 te *Oxford* geſtorven is, in zyne *Perſpectiva* duidelyk had doen blyken, dat hy de Verrekykers en Vergrootglaſen reeds had uitgevonden. Maar aan wien bekend is, hoe men in de voorgaande tyden, ſomtyds kleinigheden met hoogdraavende woorden heeft weeten op te ſchikken, die zal nog niet overtuigd zyn, dat in de woorden van *Bacon*, de Verrekykers en Vergrootglaſen beſchreeven worden. Hy ſpreekt daarenboven als van eene zaak, die zeer ligt waar te neemen is, het welk miſſchien op de met water gevulde Kogelen ſlaat, met welker verſchynſelen men eertyds groote wonderen heeft willen uitvoeren. Behalven dat, vindt men in zyne geheele *Perſpectiva* niet het minſte ſpoor van geſleepen glaſen, veel minder van derzelver verzetting. Want zyne *Canones Diſt.* 2. c. 3. p. 155. op dewelken hy zig beroept, handelen alleenlyk uit de ondervinding daarvan, dat men door een digt en doorzigtig ligchaam, ſomtyds eene zaak nader by en grooter, ſomtyds kleiner en verder van zig af kan zien, dan zy is. *Joban Baptiſta Porta* een Napolitaan, integendeel, ſpreekt in zyne *Magia Naturali*, die hy in het Jaar 1589 heeft uitgegeeven, met duidelyke woorden van de Verrekykers. Dit niettegenſtaande is zeker, dat zy eerſt langen tyd daarna, naamelyk in het Jaar 1609, door de Konſtenaars in Holland, in zwang zyn gebragt. De eerſte uitvinding van de waare Verrekykers wordt van ſommigen aan JOAN LIPPERSHEIM, Brillenmaker te Middelburg in Zeeland, toegeſchreeven, 't welk *Sirturus* in zyn *Teleſcopia* toeſtemt.

Ande-

www.libtool.com.cn

Anderen eigenen dezelve toe aan JACOB METIUS van Alkmaar, en wel een Zoon van eenen Burgemeester, en Broeder van A. METIUS, Matheseos Professor te Franeker, die deese uitvinding mede aan zynen Broeder toeschryft. Nog anderen zeggen, dat GALILÆUS dezelven uitgevonden had, hoewel deese laatstgemelde in zynen *Nuncio Sidereo* zelve bekend, dat hy door het gerucht daarop gevallen was, toen hy gehoord had, dat een Duitscher een Instrument had uitgevonden, daar men door hulp van eenige Glasen, de ver-afstaande zaaken zoo goed als van naby zien konde, *Petrus Borellus*, *de vero Telescopii inventore*. c. 12. zoekt te bewysen dat een andere Brillenmaaker te Middelburg, genaamd ZACHARIAS JOHNSOHN in het Jaar 1590, onverwagts eerst daarop gekomen is, toen hy een verheven en een hol glas agter malkander gehouden, en door dezelven gezien had. LIPPERSHEIM had vervolgens eene proef daarna gemaakt en aan METIUS geleerd. Dit is zeker dat GALILÆUS, en in Duitschland SIMON MARIUS, de Verrekykers eerst tot de beschouwing van den Hemel gebruikt hebben. Daarvan is het ook gekomen, dat men de eerste soort van Verrekykers *Galilæaansche Glasen* noemt; schoon zy ook van veelen de *Hollandsche* genoemd worden, omdat zy hier te Land in het begin in groote menigte vervaardigd zyn. Deese Verrekykers of *Tubi*, welken uit een verheven Objectif-Glas en een hol Oogglas bestaan, worden in HUGENII *Dioptrica* grondig beschreeven, en hun gebruik in WOLFFS *Element. Dioptr.* § 330 op gelyke wyse beweesen. Maar vermits men zeer weinig op eenmaal door dezelven zien kan, voornaamelyk als zy groot zyn, en veel vergrooten, worden zy hedendaagsch, noch in de Astronomie, noch op den Aardkloot gebruikt, uitgenomen als men geheel kleine Verrekykers en boven reeds gemelde Perspectiven hebben wil, door dewelken men zaaken ziet, die niet al te ver van ons afleggen en ook niet al te groot zyn. De andere soort integendeel, welke ten eenemaal uit verheven Glasen te saamengesteld is, en de zaaken regtopstaande voorstelt, wordt in het byzonder, tot onderscheid van den Astronomischen Verrekyker, een Verrekyker op den Aardkloot genoemd. De besten van deesen zyn, welken uit een Objectif-Glas en drie Ooglasen vervaardigd worden; want die welken maar twee Ooglasen hebben, maaken kleuren; en integendeel die, welken meer dan drie diergelyke Glasen hebben, zyn te donker. Men heeft ze eerst te Romen gebruikt, zonder dat men weet, wie dezelven uitgevonden heeft. Hiernevens zyn nog twee byzondere soorten van Verrekykers aan te merken, een van dewelken een *tweeoogige* en de tweede een *reflecteerende* Verrekyker genoemd wordt. — De eerstgemelde is dusdanig geschapen

www.libtool.com.cn
ſchapen dat men daardoor met beide oogen, één zaak teſſens en nogtans maar éénmaal zien kan. Deeſen heeft de vermaarde barrevoeter Monnik *de Rheita in Oculo Enochi atque Eliæ* eerſt bekend gemaakt, en na hem een andere Monnik van zyne orde *Cherubin* in zyne *Dioptrique oculaire*, uitvoerig beſchreeven. Ook heeft P. ZAHN in zyne *Oculo Artificiale Syntagm.* 3. c. 17. daarvan gehandeld en zelfs diergelyk een vervaardigd. C. G. HERTEL, in zyne *volkomene Aanwyzing tot het Glasſlypen.* p. m. 96. *ſeqq.* handelt mede van deszelfs Conſtructie, waaruit wy Fig. 1. van PLAAT CCLXXI. overgenomen hebben. Echter zyn deeſe Verrekykers niet alleen moeielyk om te maaken, maar ook verdrietig om te gebruiken, en daarom meer voor iets byzonders, dan voor iets nuttigs te achten; want men kan geen voordeel van dezelven opgeeven, 't welk zy boven andere Verrekykers hebben, dan dat men met twee oogen eene zaak klaarer zien kan dan met een oog; welke reden echter geen plaats vindt, vermits men door eenen Verrekyker met één oog zoo veel zien kan als met twee. Een *reflecteerende Verrekyker* heet die, welke niet alleen uit geſleepen Glaſen, maar ook uit Spiegels te ſaamengeſteld is. HUGENIUS, in *Dioptrica*, *Prop.* 53. p. 190. *ſeqq* heeft zoodanig een opgegeeven, daar by voornaamelyk den Aſtronomiſchen Verrekyker, ter beſchouwing van de ver afgelegen Ligchaamen op den Aardkloot, door eenen platten Spiegel bekwaam gemaakt heeft. Ook is hiertoe in 't byzonder de Verrekyker te rekenen, die JACOBUS GREGORIUS, in zyne *Optica promota* eerſt ontworpen, en NEWTON in het werk geſteld heeft. Zie het Artykel STERREKUNDIGE VERREKYKER.

Deeſe beſtaat uit eenen hollen en platten Spiegel, en een Vergrootglas. Niet minder zoude men hierby kunnen tellen het bekende *Ptolemoſcopium.*

De theorie van de Verrekykers is door HUGENIUS, in zyne *Dioptrica*, eerſt grondig beweeſen. Men vindt dezelve nogtans duidelyker gedemonſtreerd in WOLFFS *Elementis Dioptr.* § 330. *ſeqq.* alwaar ook, § 327 aangeweeſen wordt, hoe de Pypen tot dezelven beſt kunnen vervaardigd worden. P. CHERUBIN, in zyne *Dioptrique regulaire*, integendeel beſchryft de geſchikſte ſtellaadjen, waarop men de groote Verrekykers leggen moet, waarvan ſommigen voor middelmaatige Verrekykers, van 15, 20, tot 25 voet, in WOLFFS *Element. Dioptr.* § 396 te vinden zyn. Vermits echter de grooteren zeer ongemakkelyk kunnen beweegd worden, heeft HUGENIUS, in *Aſtroſcopia compendiaria* getoond, hoe men dezelven van de zwaare Pypen bevryden kan, door welke uitvinding in de Sterrekunde geen gering nut ontſtaan is.

VER-

ERREKYKERS.

www.libtool.com.cn

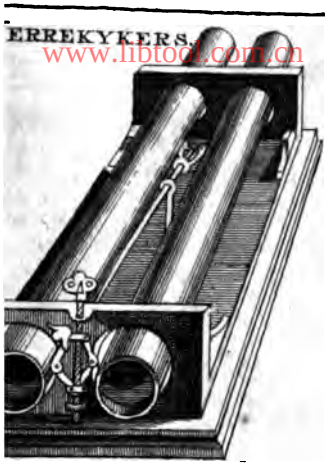

Fig. 2. VERTICAAL-HOEKEN.

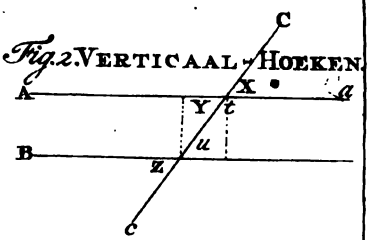

Fig. 3. VLAKTE.

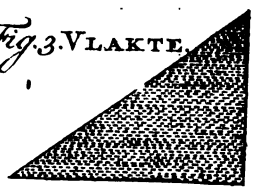
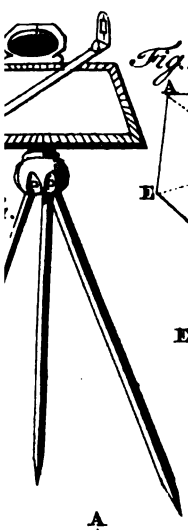
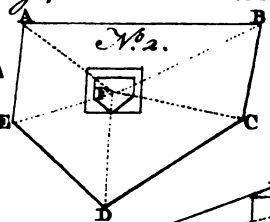

Fig. 4. VLAKKE-TAFEL.

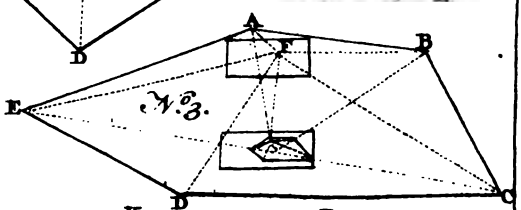

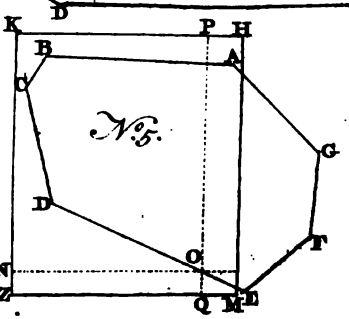

N°. 2.

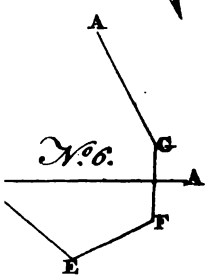

N°. 4.

N°. 3.

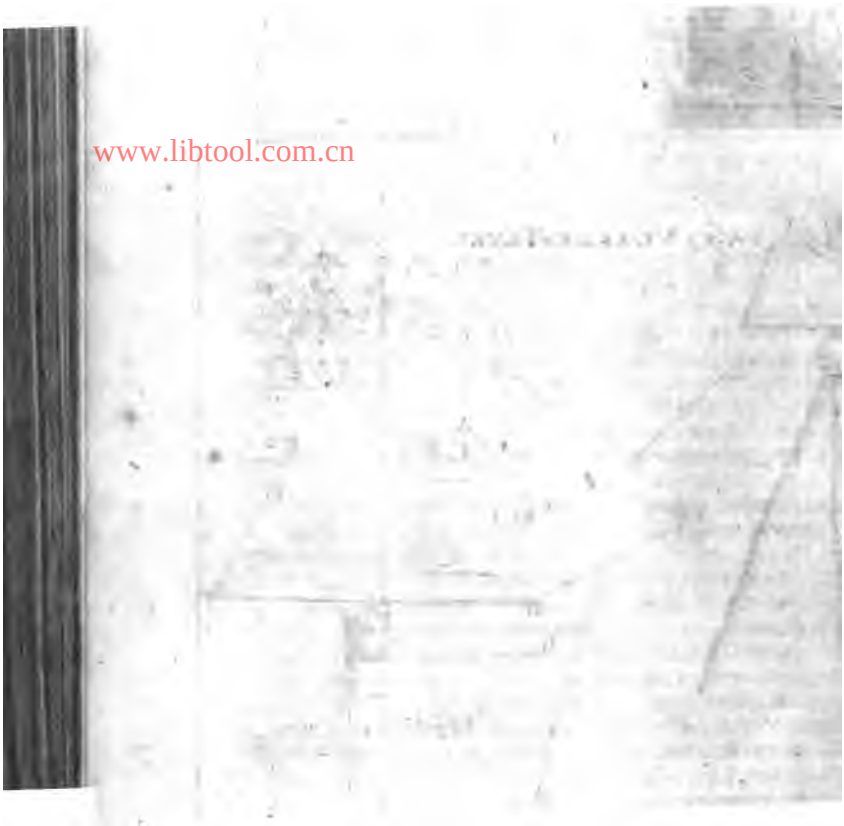

N°. 5.

N°. 6.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

VERRICULARIS. Het misgedaantige Oogvlies. Zie het Artykel RETINA.

VERROTTING. Zie het Artykel PUTREFACTIO.

VERRUCÆ. Zie het Artykel WRATTEN.

VERRUCARIA. Zie het Artykel ZACINTHA.

VERRUCA TESTUDINARIA. Zie het Artykel CONCHYLIUM.

VERS. Zie het Artykel DICHTSTUK.

VERSAILLES. Eene welbebouwde kleine Stad zonder Muuren, in de Isle de France, vier Franſche mylen ten zuidoosten van Parys gelegen. Ten tyde van Koning Lodewyk de XIII, was aldaar maar een oud ſlot, benevens eene Menagerie en Diergaarde of Wildbaan; maar Lodewyk de XIV heeft in het Jaar 1661 het oude ſlot met een veel koſtelyker Paleis, onder de directie van den beroemden Bouwmeeſter JULIUS HARDUINUS MANSARD doen omringen, ook naderhand nog meer pragtige Gebouwen voor de voornaamſten van het Koninkryk laaten optimmeren, en men houdt 't daarvoor dat 'er geen Gebouw in Europa zoude zyn, dat dit in geſchiktheid overtreft. Teffens heeft die Koning aldaar ook eene nieuwe koſtelyke Kapel laaten opbouwen, en dezelve in het Jaar 1710 ingewydt; ook, tot waarneeming van den Godsdienſt, een Prooſt met 24 Kanunniken daarin aangeſteld, die allen van den Adel moeten zyn, en eene zekere ſoort van klederen draagen, bekomende ieder 2000 Livres Jaarlykſche wedde. Voor het overige zyn de Fonteinen en watervallen of Cascades, waardoor het water uit de Seine daar naartoe geleidt wordt, zeer verwonderenswaardig; want vermits de gemelde Koning ſedert zyn byleger van 1660, zyn verblyf aldaar genomen en in den tyd van 27 Jaaren de Stad Parys niet bezogt heeft, zoo wierd aan deeſe plaats niets geſpaard, wat ooit de Natuur en de Konſt heeft kunnen voortbrengen; wordende meer dan 25 Jaaren daaraan toegebragt, om dezelve tot eene overheerlyke en Koninklyke Reſidentie plaats te maaken.

VERSCHANSSING. Zie het Artykel CIRCUMVALLATIONS-LINIE en RETRANCHEMENT.

VERSCHIETENDE STER. Dit is een Verſchynſel 't geen men zeer dikwils des avonds in de Lente en Herſt waarneemen kan. Het ſchynt dat men eene Star van den Hemel ziet losgaan, en in haaren val de Aarde naderen, of zig ſomtyds in het wyduitgeſtrekte luchtgewelf verlieſen. Deeſe ſchynbaare Ster is een kleine kloot van eene vuurige ſtof, die een helder licht, gelyk eene Star, verſpreidt. Somtyds verdwynt zy in de lucht, en ſomtyds valt zy op de aarde neer. Men vindt alsdan

www.libtool.com.cn
alsdan eene ſtof, die eene geelagtige kleur heeft, en zoo kleverig als Lym is; want de ſtoffe is alsdan geheel verteerd. De Natuurkundigen weeten deeſe verhevelingen na te bootſen Hiertoe maakt men een Bol van Salpeter, Kampher en Slyk, Men bevogtigt denzelven met Brandewyn en werpt hem in de lucht. Zyn licht en de omſtandigheden van zynen val, zyn geheel overéénkomſtig met die van de verheveling. ..

VERSCHIL-REKENING. *Calculus differentialis*, *Differentiaal-Rekening*. Zoo heet de Weetenſchap om eene oneindig kleine grootte, door rekening uit te vinden, dewelke, oneindige maalen genomen, met eene opgegeevene grootte gelyk is; alsmede uit eene opgegeevene oneindig kleine grootte te vinden, welke een oneindige maalen genomen, opweegt. In 't gemeen gebruikt men den naam van Differentiaal-Rekening alleenlyk van het eerſte deel derzelve, en noemt het tweede hoofddeel, de Integraal-Rekening. Zie het Artykel INTEGRAAL-REKENING.

De Differentiaal-Rekening wierd in het eerſt zoo veel niet geacht, als men zig daarvan beloofde, vermits haar nut nog onbekend was; zelfs zoo verre, dat HUGENIUS van gedagten was, dat men daardoor niet meer konde uitvoeren, dan door andere reeds ondekte kunſten. Maar toen in het Jaar 1692, door het *Problema de Curva Iſochrona*, 't welk de Heer VAN LEIBNITS, op aanraaden van den Abt DE CATELAN opgaf, de oogen van den oudſten BERNOUILLI geopend wierden, begon hy niet alleen meer en meer Proefſtukken van het nut deeſer rekening, in *Actis Eruditorum* in het licht te geeven; maar hy, nevens zynen Broeder en den Heer van Leibnits, bragten kort daarna zulke preuven voor den dag, dat HUGENIUS moeſt toegeeven, dat hy met zyne geheele kunſt, nooit iets diergelyks tot ſtand had kunnen brengen, gelyk zulks uit de *Acta Erudit.* Ao. 1692, genoegſaam blykt. In het Jaar 1690 gaf WALLISIUS het tweede Deel van zyne Mathematiſche Werken uit, waarin hy *pag.* 391 *Seqq.* de Verſchil-Rekening met andere tekens en naamen voordraagt, en dezelve *Methodus Fluxionum*, en de QUANTITATES VARIABILES *fluentes*, maar de DIFFERENTIALES *fluxiones* noemt, zoo als hy voorgeeft, naar de uitvinding van NEWTON, gelyk dezelve nog hedendaagſch in Engeland gebruikt wordt. Toen de jongſte BERNOUILLI in Frankryk was, leerde de Marquis DE L'HOPITAL deeſe Rekening van hem, en gaf met verlof van den Heer van Leibnits, Ao. 1696 eene Aanwyſing tot dezelve in het licht, onder den tytel; *Analyſe des Infiniment petits.* Eenigen tyd daarna heeft men ook in Engeland begonnen, Aanwyſingen tot dezelve te doen drukken, ſchoon onder den tytel van

www.libtool.com.cn

van *Methodum Fluxionum.* Op de Duitſche Academie was dezelve geheel onbekend, behalven in Zwitſerland, daar BERNOUILLI leerde; zoo dat WOLFF van zig zelf ſchryft, dat hy geduurende zyne Studenten Jaaren, dewelken hy omtrent het einde van het Jaar 1699 begonnen had, niets van dezelve had kunnen leeren. Maar toen hy in 1703 de *Mathesis* te Leipzig had begonnen te leeren, had hy ook de Differentiaal Rekéning, in zyne Leſſen over de *Algebra* zorgvuldig voorgedraagen, en vervolgens in zyne AANVANGSGRONDEN, en eindelyk in zynen *Elementis Analyseos* den weg daartoe gebaand, zoo dat dezelve allengskens meer en meer onder de Duitſchers, onder welken zy was uitgevonden, bekend was geworden. Deeſe heerlyke uitvinding behoorde van rechtswege meer en meer uitgebreidt te worden, omdat dezelve de regte Sleutel is tot de verborgenſte zaaken, niet alleen in de Geometrie, maar ook in de Natuur en de Kunſt. Nog een Deel der Differentiaal- of Verſchil-Rekening is aan te merken, hetwelke het oneindig kleine verſchil of onderſcheid van de oneindig kleine deelen berekent, en *Calculus Differentio-Differentialis* genoemd wordt. WOLFF verklaart hetzelve in zynen *Elementis-Analys. infinitorum Sect.* 4. en toont deszelfs nut, indien men het keerpunt van eene kromme Linie vinden, als ook den *Radium evolutæ* of *Osculi* in een gegeeven punt van eene kromme Linie bepaalen wil. Men vindt daarvan nog meer Exempels by den Marquis DE L'HOPITAL, in zyne *Analyse des infiniment petits. Sect.* 4. *Seqq.* die echter voor Aankomelingen te moeielyk zyn.

VERSCHOT. *Avance.* Is het geene de eene Koopman voor den anderen Verſchiet of voor-betaalt, en waarvoor den anderen verpligt is Remiſe te doen of goederen in betaaling over te zenden.

VERSCHYNINGSBOOG. GEZIGTBOOG. *Arcus Viſionis Vel Apparitionis.* Zie onder het Artykel ARCUS.

VERSEREN. Ergens mede omgaan en met iets te doen hebben. Dus zegt men: *daarin verſeert myn gantſche welvaaren*, dat is, het beruſt daarin, en hangt daarvan af. Ook *geverſeerd zyn*, wordt gezegd, wanneer iemant in eene zaak wel ervaaren en geoeffend is.

VERSIFICATIO. De kunſt van Verſen maaken. Zie het Artykel DICHTKONST.

VERSIO. Eene vertaaling van het eene of andere Boek, van de eene Taal in de andere.

VERSLAPPINGEN. Is eene kwaal des onderbuiks, waardoor derzelver deelen verſlapt en tot derzelver verrigtingen onbekwaam gemaakt worden.

VERSLINDER DER RUPSEN. *Goedard* geeft met recht deeſen

ſen naam aan een worm, die aan de voorzyde van den kop, twee nypers heeft, die, wanneer zy ſaamengevoegd zyn, een ring vormen, en waarvan hy zig met behendigheid bedient om de Rupſen in den buik te grypen, en wel indiervoege dat zy 'er aan vaſtgehegt blyven.

Deeſe worm is ſchoon blinkend geel, en zoo wel gewapend, dat hy gemakkelyk alle ſoorten van Rupſen beſchadigen kan. Wanneer hy eene Rups met zyne hoornen gekwetſt heeft, zoo kronkelt hy zig in alle bogten en keert zig naar alle zyden, terwyl de worm uitgeſtrekt blyft, even als of hy dood was. Men merkt op dat wanneer de worm haar verlaaten heeft, de plaats die hy geſtooken heeft, aanſtonds opzwelt, 't geen het uitwerkſel van een vergift ſchynt dat hy uitwerpt.

De Verſlinder der Rupſen verdraagt de koude met gemak. Hy verbergt zig in de Aarde. Wanneer men hem in het vuur werpt, zoo brengt hy eene vlam voort, die gelykvormig aan die van brandende Olie is. Deeſe worm leeft zelden langer dan twee dagen. Na zyne gedaante verwiſſeling wordt hy een gevleugeld Dier, dat met twee Nypers gewapend is, waarvan het zig bedient om de Eyeren der Mieren en Molkrekels te doorbooren, waarna het zeer gretig is. Maar dit kleine Dier, 't geene de Vyand van byna alle Inſecten is, valt op zyne beurt in de ſtrikken van den Molkrekel, die het verſlindt.

VERSPREIDINGS-PUNT, of VERSTROOIJINGS-PUNT. Zoo wordt het Punt genaamd, daar de uit malkander ſchietende Straalen, met den As van een hol glas te ſaamen zouden ſtooten, als men ze vanvooren eenigſints verlengde. Dit is even het Punt, 't geene men in 't gemeen *Focum Virtualem* heet.

VERSTAAVINGEN, HOOPEN of ASTRAGALEN. Zyn zekere Leden. die als Cieraadjen aan een iegelyk Kanon zig bevinden, en zy worden naar het hoofddeel, waaraan zy gemaakt zyn, bygenaamd. Zy beſtaan uit eénen halfronden Staf en een of meer Riemtjes. Indien nu deeſe Leden zig aan het Bodemſtuk bevinden, heet het de *Verſtaaving aan den Agtergordel*; maar zyn dezelven aan het end van het mondſtuk, boven den Middengordel, dan noemt men zulks de *Verſtaaving van den Middengordel.* Vindt men eindelyk deſzelven aan den Halsband, naaſt den Mond, dan wordt zulks de *Verſtaaving van het Mondſtuk* genaamd.

VERSTAND. *Intellectus.* Is het vermogen der redelyke Ziel, waardoor men begrypt, oordeelt en beſluit. Vanwaar de drie, of volgens anderen, de vier *Operationes Intellectus* of

www.libtool.com.cn

of *Mentis* ontſtaan. Als (1) *Simplex apprehenſio*, het enkel begrip of het denkbeeld van eene Zaak. (2) *Judicium*, het oordeel, als men iets van eene zaak verzekert of ontkent. (3) *Ratiocinatio*, redenkaveling, en (4) *Methodus*. Men pleeg het verſtand te verdeelen in een *Intellectus Theoreticus* en *Practicus*; *Purus* en *Impurus*; *Agens* en *Patiens*. Sommigen zyn van gedagten geweeſt, dat het gantſche Menſchelyke geſlacht maar een enkel *Intellectus Agens* hebbe, en dat daardoor de *Intellectus Paſſivus* verlicht wordt, en uit de *Species Senſibiles* de *Intelligibiles* gemaakt &c. En dat dit, of God zelve zy, of eene afzonderlyke *Intelligentia*. Doch de meeſten noemen de *Intellectus Agens* en *Patiens*, enkel twee *Facultates Unius ejusdemque intellectus Singulis hominibus proprii*, dat is, twee vermogens van een en hetzelfde Verſtand, zynde aan een ieder Menſch eigen. Voorts is de regel van den *Intellectus* bekend: *Nihil eſt in intellectu, quod non prius ſit in Senſu*, dat is: daar is niets in het Verſtand, dat niet alvoorens in de zinnen geweeſt is. Of, wy begrypen niets met ons Verſtand, dat wy niet alvoorens met de Zinnen begreepen hebben.

VERSTEENDE BEENDEREN. Zie het Artykel OSTEOLITHES.

VERSTEENDE BLADEREN. *Lithophylla*. Het voorbeeld van verſteende of op andere Ligchaamen ingeplantte bladeren is niet zeldſaam. Men vindt gemeenelyk in de Turfgroeven, op verſchillende plaatſen van Frankryk, en byzonder naby Montpellier, bladeren van Riet, Wynſtokken en andere ſoorten van Planten. Men moet deeſe Verſteening en Inplanting met de Indrukſelen niet verwarren.

VERSTEENDE INSECTEN. Zie het Artykel ENTOMOLITHI.

VERSTEENDE KREEFTESTAARTEN, of KRABBESTAARTEN, *Lapides Caudæ Cancri*. Alle de Steenen die wy onder deeſen naam gezien hebben, waren dan eens de noot van delfbaare gekamerde Nautiluſſen, waarvan de holligheden te ſaamengedrukt waren; dan weder waren het de Noten van delfbaare Orthoceratites; die ſaamengedrukt waren, en haare gedaante verloren hadden.

VERSTEENDE KRUIDNAGELEN. *Caryophylloides*. Dit zyn kalkagtige Verſteeningen, die naar Kruidnagelen gelyken, en aan derzelver bovengedeelte eene ſoort van Ster hebben, of de gedaante van eene klokswyſe bloem, die vyfhoekig is. Eenige Natuurkundigen hebben gedagt dat deeſe Steenen geledingen waren van eenige ſoorten van boomswyſe Zeeſterren. In dit geval zouden zy van het geſlacht der *Trochites* zyn. An-

www.libtool.com.cn

deren ſchikken dezelven onder de Ster-Koraalen, en dit zou mede het werk van eene ſoort van Polypus zyn.

Het is zeker dat de overéénkomſt met de Zee-Ligchaamen, die hierin zigtbaar te beſpeuren is, nog niet regt bekend is. De Heer BERTRAND gelooft dat het de uiteindens zyn van eene ſoort van geledigt Koraal, van het geſlacht der Zee-Zoophyten, met welken den bodem der Zee bedekt is.

VERSTEENDE LIGCHAAMEN (HOLLE). *Lithotomi Cavernoſi.* Men geeft deeſen naam aan Steenen van verſchillende gedaanten, 't zy bolronde, 't zy driehoekige, die inwendig hol zyn, en die in hunne middelſte holligheid, of eene Cryſtalliſatie, of Aarde, of Zand, of, in één woord, een beweegbaare Noot bevatten, en zelfs eene Stof die zoo vlocibaar als water is. Deeſe Zelfſtandigheid merkt men uitwendig niet op, maar men wordt haar gewaar, wanneer men de Steen ſterk ſchudt, en alsdan een hol of dof geluid hoort. De gemeenzaamſte ſoorten van holle verſteende Ligchaamen zyn die geenen die in aart met de Yſer-erts overeenkomen, en die men *Arend-Steenen* of *Ætites* noemt.

VERSTEENDE MOSCHI. Men vindt de Moſch in Indrukſels op de Steenen. Somtyds zyn zy alleen Afdrukſels.

VERSTEENDE OLYVEN. Men geeft deeſen naam aan de punten der delfbaare Zee-Egels, die door de Natuurkundigen, Jooden Steenen genoemd worden.

VERSTEENDE PLANTEN of GEMINERALISEERDE PLANTEN. Het is niet zeldſaam dat men in de Aarde, Planten of Heeſters, of ſtukken van Boomen vindt, die in Steen verandert zyn. Men vindt 'er mede die gemineraliſeerd zyn. Anderen zyn in haaren natuurlyken ſtaat bewaard, en verſchillen van het eigenlyke hout niet, dan alleen door de plaats, opwelke men het vindt. Dit is het delfbaare hout. Anderen zyn in Aardkoolen veranderd. Anderen zyn weeſenlyk Verſteend, en geeven vuur uit, wanneer zy met het Staal geſlagen worden. Anderen eindelyk beſtaan alleen in Indrukſelen.

VERSTEENDE TANDEN of DELFBAARE TANDEN. *Dentes foſſiles.* Men geeft deeſen naam aan alle de Tanden der Dieren, 't zy viervoetigen of Viſſchen, en die onder de oneigenlyke naamen van *Gloſſopetra's*, *Funofites* en *Delfbaar Yvoor* bekend zyn.

VERSTEENDE VIERVOETIGE DIEREN. *Xioſteitis Quadrupedum.* Men heeft nog geen voorbeeld dat men een geheel viervoetig Dier gevonden heeft, 't geene Verſteend of delfbaar geworden was, maar enkel eenige deelen, als Beenderen, Hoornen en Tanden.

VER-

www.libtool.com.cn

VERSTEENDE VISSCHEN. *Ichthyolites.* Zie het Artykel ICHTHYOLITHES.

VERSTEENDE VRUGTEN. *Carpolithes.* De Steenkundigen maaken van Verſteende Eikels, Kaſtanjes en Peulen, gewag. Men vindt in de omliggende ſtreeken van Beſançon, groote Nooten, die delfbaar geworden zyn, en waarvan de Amandel verſteend is.

VERSTEENDE WORMEN. Men begrypt onder dit woord alle de Aard-en Zeewormen, die in Steenen veranderd of gemineraliſeerd zyn, en die wel niets anders dan wormswyſe Zeebuiſen zyn kunnen.

VERSTEENDE WORTELS. *Rizolithi.* Deeſe deelen der Planten of Boomen, zyn in Steenen, op dezelfde wyſe veranderd, als andere Verſteeningen. Men ontmoet 'er meer in de zandagtige gronden dan ergens elders; maar vermits de vorminge der Wortelen byna altoos dezelfde is, zoo kan men nooit onderſcheiden tot welke ſoorten van Planten zy behooren.

VERSTEENDE ZEE-STARREN. De Steenkundigen geeven deeſen naam aan eene menigte Steenen, die eene Starswyſe gedaante hebben, die verheven of ingedrukte afbeeldingen van Starren hebben, of 'er mede bezaaid zyn. Hierom kan men alle de ſoorten van delfbaare Madreporaas deeſen naam geeven. De Heer BERTRAND zegt met reden dat men deeſen naam alleen aan de deelen der eigenlyke Zee-Star had moeten geeven, en waarvan men gewrigten of wrongen, op verſchillende plaatſen, en byzonder in Zwitſerland en Touraine vindt. Men kan mede deeſen naam aan de Gewrigten van de verſchillende ſoorten van Zee-Starren of *Aſtrophiten* geeven, die onder den naam van *Meduſaasbooft* bekend zyn.
De ſteelen of takken der *Encrinites*, der *Etroques*, enz. kunnen mede onder deeſen naam begreepen worden.

VERSTEENINGEN. *Petrificata.* De Natuurkundigen geeven deeſen naam aan de overblyffelen van Planten en Dieren, die Steenen of Aarde geworden zyn, en die men in de laagen van den Aardkloot vindt. Wanneer deeſe Ligchaamen geene verandering ondergaan hebben, wanneer zy niet verdorven, ontaard noch gemineraliſeerd zyn, zoo geeft men hun alleen den naam van Delfſtoffen. Echter wordt 'er vereiſcht, om den naam van Verſteening aan een Ligchaam te geeven, en 'er de klaſſe, het Geſlacht, en zelfs de ſoort van te bepaalen, dat het ſaamenweeffel, de eerſte gedaante, en eene ſoort van werktuigelyk geſtel 'er nog kenbaar in zyn.
De Verſteeningen zyn dan delfbaare Ligchaamen, die vreemd aan de Aarde zyn. Zy zyn byna allen keifſteenagtig en geeven vuur uit wanneer zy met het Staal geſlagen worden. De

www.libtool.com.cn
geenen die opbruiſſching met de zuure vogten maaken, behooren gemeenelyk tot het Ryk der Dieren. Alle verſteeningen, in een volſtrekten zin genomen. zyn niet meer dan het geraamte van het Ligchaam dat geleefd heeft, of gegroeid is. Het is dus dat het Verſteende hout zelfs geheel geen hout is; een gedeelte der grondbeginſelen die tot zyne ſaamenſtelling behooren, vernietigd wordende, worden door aardagtige of zandagtige deelen vervangen, die zeer fyn, en die het water dat hen beſpoelde 'er in agter gelaaten heeft, met in damp te veranderen. Deeſe aarddeeltjes dus in het geraamte een vorm verkrygende, verharden meer of min, en ſchynen de gedaante, ſchikking, grootte, en in één woord, dezelfde geſlachtkenmerken, dezelfde byzondere eigenſchappen, en dezelfde zelfſtandige verſcheidenheden te bezitten. De overéénkomſten ſchynen dezelfden te zyn. Dit is den oorſprong van de verſteeningen. Het zyn werktuiglyke Ligchaamen, die uit de diepte der Zee, of van de oppervlakte der Aarde, door verſchillende toevallen, op verſcheidene dieptens onder haar bedolven en onteard geworden zyn.

Onder de Verſteeningen der Planten, vindt men Planten, Moſchgewaſſen, Vaaren, ſteelen, wortelen, gedeeltens van ſtammen, bladeren en eenige vrugten.

Onder de Verſteeningen der Dieren, vindt men Schelpen, Schaalviſſchen, voortbrengſelen der Polypen, eenige Wormen, gedeeltens van Viſſchen en halfſlachtige Dieren, en zelfs gedeeltens van het menſchelyke Ligchaam.

Om een Ligchaam te doen Verſteenen, wordt vereiſcht dat het (1) van dien aart is, dat het zonder te verderven, in de Aarde blyven kan. 2.) Dat het voor de lucht en het ſtroomend water bedekt is. 3) Dat het voor verdervende uitdampingen beſchut is. 4.) Dat het zig op eene plaats bevindt alwaar men dampen of vloeiſtoffen heeft, die, of met metaalagtige of met Steenagtige deeltjes beladen zyn, die ontbonden zyn, en die, zonder het Ligchaam te vernietigen, hetzelve doordringen, zich 'er in zetten, en 'er zig mede vereenigen, naarmaate dat de deelen van het Ligchaam door de uitwaaſſeming verteerd worden. Voor het overige ſchynt de Verſteening in porieagtige en een weinig vogtige gronden, zig ſpoediger te vormen, dan in het water zelve. Men heeft uit den Donauw, in Servien, een der Paalen uitgehaald, die de Brug onderſchraagden, welke Keiſer TRAJANUS hier had laaten bouwen. Men heeft bevonden dat de Verſteening niet meer dan drievierde gedeeltens van een duim, in 1500 Jaaren gevorderd was; maar men heeft zekere wateren inwelken deeſe verandering ſpoediger geſchiedt.

www.libtool.com.cn

VERSTERFRECHT. Wy hebben onder het Artykel SCHEPENDOMS-RECHT, beſchreeven het AASDOMS VERSTERFRECHT, omdat dit uit het Eerſte Deel deeſes Werks, op die plaats overgeweeſen was. Thans zullen wy hier het eigenlyke SCHEPENDOMS VERSTERFRECHT opgeeven. Waaromtrent het volgenden ſtaat aan te merken:

1. Dat in alle Erffeniſſen, de kinderen en andere Deſcendenten, of in de regte linie nedergaande, in *infinitum* of tot in het oneindige, haare Ouders zullen ſuccedeeren, in *Stirpes* of Staaken, en by repreſentatie.

(*a*) In *Stirpes* of Staaken, is aldus te verſtaan: wanneer een Vader ſtervende, nalaatende twee of meerder kinds-kinderen, deeſe laatſten met hunne Oomen en Moeien, hoofd voor hoofd, niet kunnen deelen, maar alleenlyk voor zoo verre zy een ſtaak uitmaaken; ziende op die Vader en Moeder waaruit zy geſprooten en afgekomen zyn; weshalven zoodanige Kindskinderen van hun Grootvader of Grootmoeder zoo veel erven, als hun Vader of Moeder, indien hy of zy geleefd had, zoude hebben kunnen erven, gevolglyk te ſaamen zoo veel erven, als ieder Oom of Moei voor zyn eigen aandeel erft.

(*b*) Indien alle de eigen Kinderen overleden waren, en niemant anders dan Kindskinderen moeſten erven. By voorbeeld een Grootvader, hebbende *drie* Kinderen, waarvan de eene nalaat *een Kind*, de tweede *twee Kinderen*, en de derde *drie Kinderen* of meerder; zoo geſchiedt de verdeeling niet by hoofden, maar by Staaken; dat is, dat het *eene* Kindskind zoo veel erft als de andere *twee* of *drie* Kindskinderen, en dus iedere Staak een gerechte derdepart.

(*c*) By repreſentatie of plaatsvulling, is als een perſoon van verdere Graaden, neffens die, dewelke den overledenen het naaſte beſtaat, komt de ſuccedeeren; Aldus, een Kind, wiens Vader overleden zynde, ſuccedeert in de goederen van zyn Grootvader, of Grootmoeder, benevens zyne Oomen en Moeien, omdat hy zyn overleden Vader of Moeder repreſenteert; ſuccedeerende in hun eigen recht.

(*d*) Wanneer de Repreſentatie plaats of geen plaats heeft wordt in Holland by de Ordonnantie aldus bepaald: „ En zal „ repreſentatie, onder den Collataralen, en den Vrienden of den Bloedverwanten van den zyde, niet verder plaats hebben, dan tot Broeders- en Zuſters-Kinderen, ende Oomen en de Moeye Kinderen incluſive &c.

(*e*) Die van Rotterdam is vergund dat binnen hunne Stad en in ſchieland, het recht van repreſentatie, en om by Staaken te ſuccedeeren, nog twee graaden verder plaats zou hebben, en zulks tot de Deſcendenten van des overleden Oud-Oomen en Over-oudöomen zig uitſtrekken.

www.libtool.com.cn
2. Noopens het *Zeeuwſch-Verſterfrecht*, heeft de repreſentatie zoo wel de gelyke als ongelyke; zoo in de zydlinie, als in de regte Linie, oneindig plants, komende in de andere deelen overéén met het *Schepensdoms-Verſterfrecht*.

3 De Deſcendenten ontbreekende, Vader en Moeder nog in leeven zynde, komen hunne kinderen Univerſaliter ende geheellyk te ſuccedeeren.

4. Maar dezelve alle beiden, of een van beiden ontbreekende, zullen des Overledens Broeders en Zuſters, en derzelver Kinderen en Kindskinderen, by repreſentatie, in alle de goederen ſuccedeeren.

(*a*) Doch by aldien de langſtleevende door Teſtament, Huwelykſche Voorwaarde, of anderſints belaſt zynde, met zyne kinderen op te voeden en te alimenteeren, aan hun Klederen, Juweelen en andere Cieraadjen had gegeeven, zoude zoodanige langſtleevende, in dien gevalle, de klederen, *enz.* van zyn Kinds Erfgenaam mogen weder-eiſſchen, als zynde niet met volle recht van eigendom gegeeven, maar tot cieraad geleend geworden.

5. Wel verſtaande, dat halve Broeders en Zuſters, haare Kinderen en Kindskinderen, als ook alle andere collateraale Vrienden, maar van eene zyde den Overledenen beſtaande, niet verder zullen ſuccedeeren, dan elks met eene halve hand, en over zulks naar advenant dat zy den Overledenen van bloede zyn beſtaande. Staat te letten:

(*a*) Halve Broeders ſuccedeeren halve Broeders en Zuſters voor alle andere Collateraale vrienden; omdat men geene linie of zyde rekent, zoo lang broeders of Zuſters, 't zy van 't volle of halve Bed, nog in 't leeven zyn.

6. Alle Deſcendenten, Vader en Moeder, Broeders en Zuſters, mitsgaders hunne Kinderen, Kindskinderen en andere Deſcendenten ontbreekende, dat alsdan Oomen en Moeien van den Overledenen en haare Kinderen, by repreſentatie, ofte in *Stirpes*, zullen ſuccedeeren.

7. Ten ware Grootvader ende Grootmoeder van de eene zyde, beide te ſaamen nog in 't leeven waren, in welken gevalle zy de Oomen en de Moeien van dezelve zyde, mitsgaders haarlieder Kinderen, weeſende derzelver Grootvader ende Grootmoeders Kinderen, ofte Kindskinderen, ende nogtans geen Broeders ofte Zuſters van den Overledenen, in de Succeſſie van dezelfde zyde komende, geprefereerd zullen zyn.

8. Geene Ouders ofte andere Aſcendenten, als het Bedde geſcheurd ende een van hun beide conthoralen overleden, en de andere alléén in 't leven is, en zullen haare Kinderen ofte andere Deſcendenten ſuccedeeren.

9. De goederen van den Overledenen, zullen alleen gaan en-

de

www.libtool.com.cn

de erven aan de vrienden van 's Vaders en des Moeders zyde, van den Overleden, deelende ende kloovende dezelve half, zonder aanſchouw te neemen dat de Overleden meerder van 's Vaders dan van 's Moeders, ofte ter contrarie, van 's Moeders dan van 's Vaders zyde agtergelaaten hebben.

10. En zal repreſentatie onder den Collateralen, ende den Vrienden ofte Bloedverwandten van der zyde, niet verder plaats hebben, dan tot Broeders en Zuſters Kindskinderen, (wel verſtaande, dat wanneer een Oom of Moei, *inteſtatus* overlydende, nalaatende een Broeder, of Zuſter, of hunne Kinderen, of derzelver Kindskinderen, dat deeſe laatſte mede by repreſentatie kunnen ſuccedeeren in de goederen van hunnen Oudoom of Oudmoei) ende Oomen ende Moeien kinderen incluſive: (wel te verſtaan wanneer een Ooms of Moeis Zoon of Dogter, anders een Neef of Nigt *inteſtatus* overlydende, zoo Succedeeren zyne Ooms of Moeien Kinderen by repreſentatie: Maar de reſpective Kindskinderen, Agterneeven of Agternigten van den Overledenen, worden door een vollen Neef of Nigt uitgeſlooten, om by repreſentatie te kunnen erven: Dus betekent het laatſte: wanneer volle Neeven en Nigten ontbreeken, en Agterneeven of Agternigten gevonden worden, dezelve hoofd voor hoofd tot de erffeniſſe komen: en de Bed-agterneeven en Bed-agternigten uitſluiten; zoo dat de geenen die den Overledenen de naaſte in Graaden en Maagſchap beſtaan, alleen tot de Succeſſie geroepen worden, en alle verder Graaden uitſluiten.)

11. En zal het geene noopens de Succeſſie, *enz.* gezegd is, plaats hebben, zoo wanneer by Teſtament, Huwelykſche Voorwaarde, bewyſen ter Weeskamer gedaan, ofte by andere diſpoſitien, of Contracten niet anders en is voorzien.

De Steden en Plaatſen die zig reguleeren naar dit *Schependoms Verſterfrecht* (zoo 'er geen ander verkooren is) zyn Dordrecht, Delft, Gouda, Briel, Schiedam, Schoonhoven, Oudewater, Yſſelſtein, Vianen, Rotterdam en 's Gravenhage; als mede Waddinxveen, Boskoop, Sluipwyk, Bloemendaal en Middelburg, met de Appendentien van dien, zoo aan de Ooſt- als Weſtzyde van de Gouwe.

VERSTERVING. Berooving van het leeven of van den omloop der vogten in eenig deel des Ligchaams. Dit woord wordt ook gezegd van een Lid, dat zonder gegangreneerd te zyn, het gevoel en de beweeging verlooren heeft.

VERSTOMMEN. Zie het Artykel APHONIA.

VERSTOPPING. Is eene belemmering in den doortogt der Vogten, of in het uitwerpen der excrementen uit het Ligchaam, zynde de oorzaak van alle langwylige Ziektens, en

www.libtool.com.cn
oude ingewortelde kwaalen. De Verſtoppingen zyn menigerlei. Eenigen vallen in de Ingewanden en anderen in inwendige deelen des Ligchaams, in het Darmſcheil; in de Lever; in de Onderbuik, &c.

VERSTUIKING. Eene geweldige ſchielyke uitrekking en ſpanning van de peeſen en banden eener Geleding, die zeer bevige pynen veroorzaakt, en door een ſlag, ſtoot of eenig ander geweld veroorzaakt en ſomtyds van ontwrigting vergezeld is. Zy valt dikwils en het allergemeenſt aan den voet voor, als men al te ras gaan wil en de voet eene mistree doet De Beenderen verzetten zig een weinig en zetten de banden buiten hunnen natuurlyken ſtaat uit. Somtyds valt zy wel-eens aan de vuiſt, rugſtreng of aan eenig ander deel voor. Als 'er ontwrigting is, moet die herſteld worden; doch zoo het maar eene eenvouwdige ontwrigting is, moet het deel op het oogenblik na den val of ſtoot, die dezelve veroorzaakt heeft, in een Emmer met fris koud water geſtoken worden; dat is een zeer goed terugdryvend middel, dat de uitſtorting van het ledenwater belet, de ontſteeking voorkomt, de pyn bedaart en tegengaat. Doch zoo het een Vrouwsperſoon is, dient zy haar voet niet in het water te ſteeken, dan met behoorlyke voorzorg, voornamelyk niet zoo zy de Stonden heeft. Die geenen welken aan Zinkingen en koude onderhevig zyn, moeten zig ook van dit middel met voorzigtigheid bedienen. Zoo de Ziekte voor dit middel niet wykt, moet men eene ſterke laating doen; den buik met verzagtende Clyſteeren openhouden. Men legt op het deel geeſtryke Vogten, gelyk Campher-Brandewyn, geeſt van Lavendel met Campher, &c. doch dit maar als 'er geene ontſteeking is; want zoo die 'er is, zou men verzagtende Stoovingen met wilde Vlier, Yſerkruid en wryvingen met Olie, vet, verſche Boter, dienen te gebruiken.

De Water afzettende, Buikzuiverende middelen en opiaten, waarin opſlurpende Poeders, de zoete opgeheven kwik en anderen komen, zyn zeer nuttig, vooral zoo men eene inwendige oorzaak wantrouwt. Eindelyk wordt de voet of hand in den buik of ſtrot van eenig verſch geſlacht Dier geſtoken, of men neemt wel toevlugt tot de warme mineraale Wateren, gelyk die van Bourbon, Bourbonne, Barege, Aken, enz. De uitwendige middelen worden met dikke en als een windſel opgerolde Drukdoeken aangelegd, en dan zal 'er een geſchikt verband aangelegd worden.

VERSTUIKING DER PAARDEN. Een Paard verſtuikt zig ligtelyk, als men het hard doet loopen, op een bevroren hobbeligen kleiweg, voornaamelyk als 'er hoornvee over gedreeven

www.libtool.com.cn

ven is, door den kloot of bal van den voet op zyde te draaien. Daardoor worden de Zenuwen verrekt, zoo dat het Paard aanſtonds begint kreupel te gaan. Zoo de Verſtuiking niet zwaar is, zal de ruſt alleen hetzelve geneeſen; maar indien de Verſtuiking aanmerkelyk is, moet men aanſtonds daarin tragten te voorzien, voornaamelyk zoo de Verſtuiking aan de agterſte Pooten is, zynde het gevaarlykſte.

Om dit ongemak te geneeſen, neem evenveel Terpentynolie en Brandewyn, wel onder malkander geſlagen, en wryf daarmede de verſtuikte Bal van den voet. Neem een vierdubbele Linnendoek, daarin door en door natgemaakt, en leg die daarop. Omwindt het met een Zwagtel, en vernieuw dit alle zes uuren. Zoo het been uit het Lid was, moet men het wederom in zyn plaats doen zetten. Shydt dan het haair rondom zoo veel weg als doenlyk is, en leg 'er een pleiſter op van die Zalf, op leer geſmeerd. Spalk het, alles omwindende met een ſterk breed Lint, en laat het zoo negen dagen lang zitten; maar men moet de Poot, en zelfs de Schoften dagelyks daarmede beſtryken, en na den negenden dag maakt men het Verband los, en men gaat voort op de bovengemelde wyſe, tot de volle Geneeſing toe.

VERSTYVING DER LEDEN. Eene aandoening van een Spieragtig deel, in hetwelke zwaarte, die met beeving vergezeld is, gevoeld wordt. Zy komt van de drukking of verſtopping der Zenuwen, die naar dit deel gaan. Dezelve wordt gemakkelyk herſteld, zoo de drukking voor een oogenblik is; doch zoo dezelve een Gezwel tot oorzaak heeft, by voorbeeld een knoeſtagtig of beursgezwel, 't welke belet dat het dierlyke Vogt de Zenuwbuiſen ingaat, alsdan wordt de Verſtyving niet geneeſen dan door de geneeſing des Gezwels; zoo ook als het door eene harde beroerte veroorzaakt is geworden, verdwynt zy niet dan met de oorzaaken der beroerte, en dat de aandoeningen des breins, die overblyven, geheel en al herſteld zyn. In het eerſte geval, alwaar de oorzaak ligt is, neemen de Aderlaating en de wryvingen, zoo drooge als vogtige, die met Geeſtryke vogten gedaan worden, de Ziekte ſchielyk weg.

VERSURÆ. Zoo heeten de hoek-cieraadjen, welken aan de Invattingen van de Deuren en Venſters in de Bouwkunde gebruikt worden. Zy worden deels *enkel*, deels *dubbel* gemaakt.

VERSUS LEONINI. Zie het Artykel LEONINI VERSUS.

VERT. (In de *Wapenkunde*) De bewoording van eene groene kleur. Het wordt *Vert* (*Groen*) genaamd in het blaſoen der Schilden van allen onder den graad van Edellieden; maar in Schilden van hoogen Adel wordt het *Smaragd* genoemd; en

www.libtool.com.cn

ſchillende niet, als die van den nek, en deeſen zyn nog minder dan de beweegingen des rugs. Daar dient ook opgemerkt te worden dat het voorſte gedeelte des Kraakbeens dikker dan het agterſte is. Deeſe Kraakbeenderen zyn vatbaar voor drukking en hebben veerkragt; als iemant regt op ſtaat, is de drukking gelyk op de gantſche uitgeſtrektheid des kraakbeens, wiens omtrek gelyk ſtaat met dien des Ligchaams van de Wervelbeenderen; doch zoo hy zig naar eene zyde buigt, zal de drukking naar den kant daar de buiging naar geſchiedt, grooter zyn; het Kraakbeen wordt in dit gedeelte dunner en ſteekt buiten de Wervelbeenderen uit, terwyl zyne dikte naar de zyde, die tegenover die der buiging ſtaat, toeneemt.

In de drukbaarheid en veerkragt van deeſe tuſſchenkraakbeenderen vindt men de rede, waarom een Menſch, als dezelve langen tyd regt opgeſtaan heeft, of den een of anderen laſt gedraagen, korter is, dan des morgens als hy opſtaat. Men ziet wel, dat het gewigt des hoofds en der bovenſte deelen, of van den veronderſtelden laſt, de Kraakbeenderen min of meer plat gemaakt heeft, vermits zy daarvoor vatbaar zyn, 't geen de hoogte zoo veel vermindert. Als het Ligchaam eenigen tyd zal gelegen hebben, zullen de Kraakbeenderen, die van het haar drukkende gewigt verloſt zyn, door hunne Veerkragt haare eerſte grootte wederom aanneemen, en het ligchaam deszelfs voorige lengte. Men geeft de eer van deeſe uitvinding aan een Engelſchman van onzen tyd, ſchoon dezelve veel ouder is.

De wervelen articuleeren ook, behalven deeſe geleding van hunne Ligchaamen, met malkander, door middel van haare ſchuinſche of gewrigts-uitſteekſels, 't geen door eene dubbele *arthrodia* geſchiedt. Deeſe uitſteekſels, zoo als wy gezegd hebben, zyn bedekt met een glad kraakbeentje, dat de beweeging bevordert. Die, welke aan het onderſte gedeelte van een Wervelbeen gevonden worden, zyn buitenwaarts gedraaid, en bedekken die van het bovendeel des onderſten Wervelbeens. Deeſe Geleding is zeer vaſt door een groot getal zeer ſterke bandjes, die zig kruiſſen, en aan den rand der twee Wervelbeenderen vaſthegten, na dat zy het tuſſchenkraakbeen bedekt hebben. Zy zyn ſlapper aan de lenden- en nekwervelen, dan aan die des rugs (om dat de beweegingen van deeſe laatſten zoo noodzaakelyk niet zyn) en altoos uitgeſtrekter dan die der eerſten.

De Wervelbeenderen houden ook nog ſterk onder zig vaſt door eenen bandagtigen koker, die het rugmerg bevat, en zeer vaſt is aan de gantſche inwendige oppervlakte der wervelbeenſche buis.

Daar

www.libtool.com.cn

Daar wordt ook nog langs dat gantſche kanaal inwendig gevonden een platte band, die van een geele verwe en zeer veerkragtig is. Hy ligt aan het agterdeel des Kanaals, en ſtrekt zig van de eene graat tot de andere uit.

Daar zyn kleine bandkoortjes, die zig van de punt van eene Graat, tot die van de nabuurige uitſtrekken, en dewelken dus van het heiligbeen af, tot aan den eerſten halswervel toe opklimmen. Men kan ze, als maar eenen band alleen uitmaakende, aanzien. Men vindt van onder een bandvlies, 't welk gaat tot aan het midden des voetſtuks der Graatuitſteekſels. Hetzelve kan de *tuſſchengraatſche* band genaamd worden. Men vindt 'er eene diergelyke die van het eene dwars uitſteekſel loopt naar het andere. Hetzelve kan den naam van den *tuſſchendwarſſen* band gegeeven worden.

De geledingen der bovenſte ſchuinſche uitſteekſels met de onderſten, worden in hunne plaats gehouden door zeer ſterke en zeer korte bandjes, die de beursbandjes, welken deeſe ſtukken ſaamenhouden, zeer naauw omringen.

Zoo vindt men ook plafte bandjes, die de geledingen der ribben met de dwarſſe uitſteekſels beveſtigen.

Daar is nog een zeer ſterke band die de Heer WINSLOW den *Agternekſchen* noemt; dewelke zig van het agterhoofdsbeen uitſtrekt tot aan de twee laatſte halswervelen en aan de doornen der nekwervelen, over dewelken het heenloopt, vaſt is. Hy heeft de gedaante van een vlies.

Wy hebben gezegd dat 'er zeven Nekwervelen zyn. Somtyds, doch zeer zeldſaam zyn 'er agt gevonden, en alsdan waren 'er maar elf rugwervelen en elf ribben. Op eene andere keer heeft men 'er maar zes gezien, en alsdan zyn 'er gemeenlyk dertien ribben en dertien rugwervelen gevonden.

Het Ligchaam der nekwervelen is zoo dik niet als dat der rug- en lendenwervelen. De bovenſte oppervlakte is een weinig hol, en de onderſte naar evenredigheid rond. Het ligchaam van een ieder van haar wordt, naarmaate het van het hoofd verder afwykt, breeder.

Het Graatuitſteekſel is aan zyn uiteinde vorkswyſe en is zoo niet geboogen als dat der Lendenwervelen. Het eerſte heeft zulks niet.

De dwarſſe uitſteekſels zyn aan hun voetſtuk, vanboven tot beneden, voor den doorgang des wervelbeenſchen Slagaders, doorboord. Men ziet aan haar bovendeeld eene goot. Zy zyn een weinig gebogen, en vorksgewyſe aan hun uiteinde, uitgezonderd die des eerſten en laatſten, welken puntig zyn.

De Gewrigts-uitſteekſels zyn zeer ſchuins. De bovenſten zyn agterwaarts omgeboogen en zien naar omhoog. De onderſten integendeel zyn voorwaarts en naar omlaag gedraaid.

Het

www.libtool.com.cn

Het agterhoofdskanaal is breeder in de Nekwervelen, dan in die van den rug.

Eenige ontleedkundigen hebben den naam van As aan het tweede gegeeven, en die van *Atlas* aan het eerſte. Het uitſteekſel daarvan is geplaatſt aan het bovenſte gedeelte des Ligchaams van dit wervelbeen, dat zeer dik is. Men merkt daarin veele kleine oppervlaktens aan.

Het Graatuitſteekſel is zeer kort, dik, heel vorksgewyſe aan zyn uiteinde, vanboven ſcherp, vanonder uitſpringende, en op deeſe plaats een weinig uitgehold.

De dwarſſe uitſteekſels zyn kort en een weinig nederwaarts gebogen. De loop des Gats, die in hun wortel doorboord is, is zoo niet als in de overige Nekwervelen. De bovenſte zyner twee openingen is naarbuiten en de onderſte binnenwaarts gekeerd.

De bovenſte dwarſſe uitſteekſels zyn meer voortwaarts dan de onderſten. Zy ſteeken over die des eerſten wervelbeens, en zyn een weinig naarbuiten gekeerd, invoegen dat 'er in hunne geleding eéne kleine holte overblyve. Zy zyn zeer breed, omdat zy het gantſche gewigt des hoofds ondersteunen.

Het derde, vierde en vyfde wervelbeen hebben niets byzonders, dan het geene doorgaands aan de wervelbeenderen eigen is.

Het zesde, behalven dezelfde byzonderheden, is langer, dunner en meer verheven dan de voorigen. Daar worden dikwils twee gaten ter wederzyde aan den wortel van zyne dwarſſe uitſteekſels gevonden.

De zevende Wervel wordt de *Prominens* genaamd. Hy heeft verſcheide dingen die aan hem byzonder zyn. Zyn Ligchaam is breeder, dan dat der andere wervelen. Zyne onderſte oppervlakte is niet bolrond, maar plat. — Het graatagtig uitſteekſel is veel langer, en ſteekt meerder uit, dan dat der andere wervelen; heeft aan zyn uiteinde een rond knobbeltje, dat ſomtyds een weinig vorkswyſe ſchynt.

De dwarſſe uitſteekſels hebben dikwils aan hun wortel ter wederzyde twee gaten. Zy zyn langer en meerder uitſteekende dan in de voorigen. Men vindt aan hun uiteinde in de jonge onderwerpen, eene verhevenheid, die meer of min toeneemt. Men heeft het dikwils langwerpig gezien, zoo dat het eene weeſenlyke overtollige Rib uitmaakte. — De onderſte gewritgts-uitwaſſen zyn zoo ſchuins niet als in de voorige.

De Wervelbeenderen van den rug voeren den naam van *Rug-* of *Borſtwervelen*. De ouden gaven aan ieder een byzonderen naam. De hedendaagſche Ontleedkundigen hebben deeſe manier niet opgevolgd. Hun gewoonelyk getal is twaalf, en zelden worden 'er elf of dertien gevonden.

Het

www.libtool.com.cn

Het Ligchaam deeſer Wervelbeenderen is dikker dan dat der Nekwervelen, en wordt hoe langer hoe grooter en uitgebreider. Het is van het eerſte tot het vierde wervelbeen, tuſſchen de twee zyden naauw, en wordt breeder tuſſchen het voorſte en agterſte gedeelte. De grootſte uitgebreidheid integendeel, van den vierden wervel af, tot den laatſten, is op zyde. De twee Oppervlaktens zyn plat.

De Graatuitſteekſels zyn lang en ſcherp, vanboven met een rond knobbeltje eindigende, en vanboven nederwaarts op malkander geboogen. De drie eerſten, naar den halskant, zyn minder geboogen, gelyk de twee laatſten naar den lendenkant, die zig, naarmaate zy dien naderen, herſtellen.

De dwarſſe uitſteekſels der bovenſte wervelbeenderen zyn langer dan die van den hals; en die lengte vermindert, naarmaate zy die der Lenden naderen; zy ſteeken agterwaarts uit. Haar uiteinde is by wyſe van een hoofd; en in hetzelve worden holligheden, die met een kraakbeentje bedekt zyn, en waarin de knobbels der ribben paſſen, gevonden. De twee laatſten hebben dat niet.

De Gewrigtsuitſteekſels zyn perpendiculair, klein en plat. Zy zyn in het laatſte wervelbeen des rugs uitſteekende. De onderſten zyn een weinig op zyde, vanbinnen naarbuiten geboogen. Het wordt omhoog en omlaag ontvangen, en daardoor verſchilt het van de anderen, die van den eenen kant ontvangen zyn, en van den anderen ontvangen worden; en van het eerſte, dat aan beide zyden ontvangt.

Daar worden aan ieder deeſer Wervelbeenderen vier kleine Oppervlaktens opgemerkt, een bovenſte en een onderſte ter wederzyde. Zy zyn by de Gewrigts, uitwaſſen geplaatſt. Wanneer de Wervelbeenderen in hunne plaats zyn, maakt het bovenſte oppervlakteje, zig aan de eene zyde voegende, met het onderſte des volgenden Wervelbeens eene holte, die het hoofd van eene der Ribben ontvangt.

Men vindt doorgaands eene volmaakte holte aan het bovendeel des eerſten Wervelbeens, om de eerſte ribben te ontvangen, en eene halve aan zyn onderſte gedeelte voor de tweede. De twee laatſten hebben leder ook eene volmaakte holte, ter ontvanging der twee laatſte ribben.

Het grootſte gat, dat het Rugmerg opſluit, is byna rond in deeſe Wervelen, 't geene vooral gebeurt; naarmaate dat zy de tiende naderen. Dit gat begint vervolgens wederom platter en breeder te worden.

De Wervelbeenderen der Lendenen zyn vyf in getal. Hun ligchaam heeft meer grootte dan dat der andere wervelen, 't geene toenoemt, naarmaate dezelven langer worden. Het is vanvooren naar agter zoo breed niet als op de zyden. De

boor-

www.libtool.com.cn
boorden ſteeken zeer uit, 't geen eene ſoort van uitſtanding geheel rondom het voorſte en middelſte deel des Ligchaams van deeſe Wervelbeenderen maakt.

De Graat-uitſteekſels zyn op de zyden plat en vry breed. De bodenrand is ſcherp. Zy zyn niet geboogen, 't geen eene aanmerkelyke ruimte tuſſchen haar overlaat, en de beweegingen van den Ruggraat begunſtigt. Hun uiteinde is dik en rond.

De dwarſſe uitſteekſels zyn recht, plat en vry lang. Haare lengte vermeerdert van het eerſte tot het derde, en vermindert vervolgens tot aan het laatſte. Zy zyn direct op de zyden geplaatſt, en ſpringen niet agterwaarts uit, gelyk in de Rugwervelen.

De gewrigtsuitſteekſels zyn dik, uitſpringende, van elkander verwyderd, en overlangs ter ontvanging der onderſte, die een weinig bolrond en tot elkander genaderd zyn, uitgehold. De bovenſten zyn naarbinnen gekeerd, en de onderſten naarbuiten.

Deeſen hebben, behalven de zeven gemeene uitwaſſen aan alle Wervelbeenderen, dikwils nog twee kleine aan het bovenſte gedeelte, digt by de dwarſſe geplaatſt.

Het groote gat, 't welk helpt om het rugkanaal te maaken, is ruimer dan in de wervelbeenderen van den rug. Het is niet rond, maar van vooren een weinig plat, en byna driehoekig van agter.

Wanneer het Beenbederf het Ligchaam des beens inneemt, dan maakt het, vermits dat zeer ſpongieus is, aldaar in weinig tyd, veel voortgang. Alsdan buigt zig de Ruggraat, en zoo de Ziekte de nabuurige Wervelen aantaſt, zal de kromte zoo ver kunnen gebragt worden, dat zy het rugmerg ſterk drukken en den dood veroorzaaken zal.

VERTEX. (In de *Anatomie*) De *Wervel*, is tuſſchen het voor- en agterhoofd, het middelſte en hoekagtige deel des hoofds.

VERTEX ANGULI. Wordt genaamd de punt van een hoek, alwaar de beide Linien, die den hoek maaken, ſaamenkomen. VERTEX CURVÆ is het kruinpunt van eene kromme Linie, daar de Diameter de Curva doorſnydt. VERTEX TRIANGULI, *Pyramides*, enz. is het punt dat tegen over den Baſis ſtaat.

VERTIBULUM. Het hoofd van eenig been, dat in de holligheid van een ander ingeleedt wordt, gelyk aan het Schouder- en Heupebeen.

VERTICAAL. Zoo wordt eene Linie of vlakte genaamd, die op den Horizont of op eene effene grond- of watervlakte lynregt ſtaat, en die derhalven, langer gemaakt zynde, door het verticaale punt gaan zoude.

www.libtool.com.cn

VERTICAAL-CIRKEL. Zoo heet in de Aſtronomie en Geographie een Cirkel, die door het Zenith en Nadir, en het middelpunt van eene Ster, of een ander gegeeven punt, op de vlakte van den Waereldkloot beſchreeven wordt. De Arabiers noemen diergelyken Cirkel *Azimuth*. Zy dienen om de hoogte der Sterren en derzelver afſtand van den Middagcirkel te bepaalen.

VERTICAAL-HOEKEN. Zoo heeten die, daar de beenen van den eenen met de beenen van den anderen of tweeden in eenen trek voortgaan. Zy ontſtaan, wanneer twee Linien elkander doorſnyden. Als PLAAT CCLXXI. *Fig.* 2. doorſnyden zig de regte Linien A*a* en C*c*. in *y*; de beenen van den hoek CYA, naamelyk CY en AY, liggen met de beenen van den hoek *c* Y *a*, te weeten *a* Y en *c* Y, in regte Linien; daarvan daan zyn *c* Y *a* en CYA Verticaalhoeken. Wanneer twee regte Linien, of ook twee Cirkels, op de vlakte van een kloot of kogel, malkander doorſnyden, zoo zyn de Verticaalhoeken elkander gelyk. Het eerſte bewyſt EUCLIDES, *Element.* I. *prop.* 15, maar het tweede WOLFF, *in Elem. Sphær.* § 43. Ja het is in het algemeen zeker en waar, dat de Verticaalhoeken elkander gelyk zyn, indien twee Linien malkander doorſnyden, en dat de deelen YA en Y*a*, insgelyks YC en Y*c* elkander gelykvormig zyn, of gelykvormig aangenoomen kunnen worden, gelyk men uit de Grondregelen van de gelykvormigheid, welke WOLFF in de Geometrie heeft ingevoerd, zeer gemakkelyk doen kan.

VERTICAAL-VLAKTE. Zoo wordt die genaamd welke op den Horizont perpendiculaar ſtaat.

VERTICAAL UURENWYZER. Zie het Artykel VERTICAAL ZONNENWYZER.

VERTICAAL ZONNENWYZER. *Horologium Verticale.* Is zoodanig een Zonnenwyzer, die op eene Verticaalvlakte beſchreeven wordt, dat is op eene zodanige vlakte, die lynregt op den Horizont ſtaat. Daar zyn zoo veele ſoorten van, als 'er Luchtſtreeken zyn. Te weeten, als de vlakte, op welke de Verticaal Zonnenwyſer geſchreeven is, in het Ooſten gericht is, wordt het *Horologium Orientale* genaamd; ſtaat zy tegens het Weſten, *Horologium Meridionale*; naar het Noorden *Horologium Septentrionale*. Maar ingeval de vlakte van den Zonnenwyſer naar eene andere dan de vier gemelde hoofdluchtſtreeken is gericht, dan wordt het *Horologium Declinans*, dat is, afwykende Zonnenwyzer genaamd.

VERTICALES INTERMEDII. Zoo worden die kruipuntskringen genaamd, die door andere Nevenluchtſtreeken beſchreeven worden.

www.libtool.com.cn

VERTICALES PRIMARII. De voornaamſte Kruinpuntskringen, zyn de geenen die door de vier hoofdluchtſtreeken gaan, naamelyk de zoogenaamde *Verticalis Primarius*, die door Ooſt- en Weſt gaat; en de *Meridianus*, die door Zuid- en Noord getrokken wordt.

VERTICILLATÆ PLANTÆ. Zoo worden zulke Planten genaamd, aanwelken de bloeſſems hier en daar den ſtengel gelyk een kring omringen. Men ziet dit aan het *Marubium*, *Pulegium* en anderen.

VERTICILLATUS FLOS. Is eene Bloemen-ordening, die in afgedeelde ryen om den ſtengel zit, en die ſoort van Bloemen zyn altyd eenbladig regelmaatig.

VERTICILLI. Zie het Artykel COTYLEDONES.

VERTICORDIA. Deeſe Godin wierd door de oude Heidenen aangebeden, opdat zy hunnen booſen aart mogten verbeteren. De Romeinen hebben ter haarer eere een Tempel geſticht, op aanmaaning van het Orakel in de Sibyllynſche Boeken.

VERTIGO. De *Zwindel* of *Zuiſeling*, beſtaat in eene omdraaiende beweeging der leevensgeeſten, als men meent dat niet-alleen de uitwendige voorwerpen, maar ook onze eigene Ligchaamen omgedraaid worden, zoo dat men, als men niet ſchielyk ergens aan leunt of onderſteund wordt, ter aarde zou vallen. By eenigen wordt men, in plaats van de omdraaijing gewaar eene verduiſtering of flikkering, of andere donkere verwen voor de oogen, met vreeſe voor ter nedervalling en beleediging der uitwendige en inwendige Zinnen; en deeſe ſoort van zwindel of duiſeling wordt van de Geneeskundigen met den byzonderen naam van *Scotomia* genaamd. Sommige laatere Schryvers ſtellen met HONORATIUS FABER, dat de plaats der *Vertigo* de oogen zyn. Doch dat dit niet wel zyn kan, betoogt WEDELIUS, in de *Miscellan. Natur. Curioſor. Dec.* I. *Ann.* VII. *Obſerv.* 121. p. 160. als hy aanhaalt dat ook de Blinden door duiſelingen overvallen worden. Hierom blyven de *Spiritus* het weeſenlyk onderwerp, en derzelver omdraayende beweeging de hoofdoorzaak der duiſelingen, en derzelver gebrek of *Retroceſſio* uit de oogen, de oorzaak der *Scotomia*. De voorafgaande uitwendige oorzaaken zyn, het reiſen te water, omdraayingen des Ligchaams; het geduurig beſchouwen van eene ſnelloopende Rivier en de dronkenſchap. Hierom worden ook de dronken lieden, Duizeligen genaamd. 't Welk ook onder de oorzaaken kan geteld worden; gelyk mede de zorg en andere hevige gemoedsbeweegingen; honger, raauwigheden in de Maag, Zinkingen, overvloedig bloed, kneuſingen des hoofds, de ouderdom, te veel *Coitus*, overmaatig ſtudeeren, Ziekens, &c.

Hieruit blykt nu dat 'er eene andere draaying *Per Eſſentium* is,

www.libtool.com.cn

is, welke maar beſtaat in eene *Circulaire* en onordenlyke beweeging, of in een gebrek of *Retroceſſio* der Geeſten; eene andere *Per Conſenſum* van Ziektens uit andere deelen. Uit deeſe verdeeling vloeit ook eene verſchillende geneeswyſe voort, welke altyd naar de oorzaaken moet veranderd worden. Ontſtaat derhalven de bezwyming uit gebrek der Geeſten, zoo zyn de *Analeptita* met *Moſchus* en *Ambra* goed. Ontſtaat ze uit een al te grooten overvloed, of eene kwaade hoedanigheid der ſpys en drank, zo is een braakmiddel dienſtig. 't Zelfde is ook goed tegens de *Humores Bilioſæ*. Zyn de vogten te taai en ſlymägtig, dan moeten ze eerſt geprepareerd worden, en dan kan men nagaan, op wat wyſe zy naarbuiten moeten geleidt worden. Onder de *Præparantia* zyn dienſtig, behalven de verſcheide *Salina* en *Tartarea*, *Tinct. Proprietat. Myn ſicht. Elix. pptis* P. *s. a. Eſſent. Carminativ.* en indien ze ontſtaat van zinkingen, *Fol. Abrotan. Salv. Rorismarin. Serpill. Chærefol. Flor. Stæchad. Fol. Helleber. Nigr. Zingiber. Scorzoner. Ol. deſt. Buxi*, *Cardamom. Cubeb.* &c. Ontſtaat de Duiſeling uit pyn of van eene andere beweeging der Geeſten, zoo zyn de *Opiata* en *Cinnabarina*, als ook *Lig. C. C. Succinat. Sp. C. C. Eſſentificat.* dienſtig:

℞. *Aq. Menth.*
Serpill. ℥ j ß.
Sp. Rorismarin. ℥ ß.
Liq. Corn. Cerv. Succinat. ʒ j.
Eſſent. Caſtor. ℈ j.
Syr. Flor. Pæon. ℥ ß.
M. S.

Mixtuur tegens de Duiſeling.

Behalven deeſe aangehaalde middelen, worden, als byzondere *Specifica* tegens de Duiſelingen, gepreeſen: *Stercus Pavon. Rad. Doronic. Auricula Urſi*, *Pinguedo Damarum*, *Serpentum*, *Ciconiar.* & *Cerebr. Paſſer. Vitul.* &c. — Als ook Pillen uit *Saccbar. Saturni* en *Therebinth Cypr.* van v gr. als ook;

℞. *Stercor. Pavon.* ʒ j.
Rad. Doronic. ℈ ij.
Pulv. Caryophyllor. ℈ j.
Cinnab. Antimon. gr. xv.
F. Pulvis.

www.libtool.com.cn

Het *Electuarium Præſentaneum Contra Vertiginem* BARTHOLETTI, is in zyne *Encyclopædia*. p. 66. aldus beſchreeven.

℞. *Cerebr. Paſſer. Num.* I.
Vituli.
Avellanar. ā ℥ j.
Mitbridat. opt. ℥ lij.
Cum.
Syrup. de Cortic. Citr. q. s.
F. Electuar.

VERTIKAAL. Zie het Artykel VERTICAAL.

VERTUMNUS. Wierd voor een Romeinſche Afgod gehouden, welke het beſtier had over de Tuinen. By deszelfs Tempel te Romen verkogt men allerlei vrugten. Deszelfs Feeſt, *Vertumnalia* genaamd, viel in de Maand October. Men gaf voor dat dezelve zig in allerlei gedaante konde herſchepen.

VERULAM. Eene oude Romeinſche Stad en Colonie in het Engelſche Landſchap *Hartfortsbire* gelegen. zynde weleer de verblyfplaats van *Caſibellanus*, een Vorſt, die ten tyde van *Julius Cæſar* leefde, en deeſe Stad 52 Jaaren voor Chriſtus geboorte heeft ingenomen. In het Jaar 429 hield St. Germain van Frankryk aldaar een Brittiſch Synode tegens de Pelagianen.

VERU-MONTANUM. (In de *Anatomie.*) Eene ſoort van kleine *Valva* of klep, in de plaats waar de *Ductus ejaculatorius* in de *Uretbra* loopt.
Deszelfs gebruik is om de Pis te beletten, in het loopen door de *Uretbra*, dat ze niet in deeſe *Ductus* loope, en zig dus met het Zaad vermengen.

VERVALSCHING VAN GELD. Zie het Artykel VALUATIO.

VERVELLING. Kleine zemelagtige of meelagtige Schubbetjes, die zig op de huid, na de Ziekte, vertoonen. Zy komen, omdat de Opperhuid zig vernieuwt. Wanneer, by langduurige Ziektens, de ongevoelige doorwaaſſeming langen tyd heeft opgehouden, verdroogt de opperhuid, en valt, om zoo te ſpreeken, ſchubswyſe af. Zoo ook by de Vrouwen, die in de Kraam gelegen en ſterk gezweet hebben. Als de huid haare Zweetgaten toeſluit, dan ligten de ſchubben der opperhuid zig op, en vallen als eene ſoort van Zemelen af, het geene de vervelling uitmaakt. Dus is de vervelling geene Ziekte, maar het uitwerkſel eener Ziekte, na dewelke het niet zeldſaam is, dat men van huid verandert, of vervelt, om de gewoone taal

te

www.libtool.com.cn

te ſpreeken; want het is de huid niet, maar de Opperhuid, die inderdaad veranderd wordt.

VERVERSCHINGS-KWARTIEREN. Beduidt wanneer de Soldaaten in den Zomer, wegens de groote hitte, zoo lang in de Quartieren gaan, tot dat dezelve een weinig ophoudt, gelyk in Spanjen pleeg te geſchieden.

VERVEX. In het Franſch *Mouton*, een Hamel, is een geſneeden Schaap. De Hamelen uit Berry en Beauvais worden te Parys voor de beſten gehouden, omdat ze eene goede weide gehad hebben. Zy hebben veel vliegend Zout en Olie; worden vetter en malſcher van vleeſch, dan een ongeſneeden Ram. Het vel wordt tot verſcheiden dingen gebruikt; en een korten tyd in kalk gelegd, om zuiverer en witter te worden. Naderhand wordt 'er een klein vliesje afgetrokken, in het Franſch *Ganepin* genaamd. Hiervan worden Waaiers en Handſchoenen voor de vrouwelyke Sexe gemaakt. Deeſen noemen de Franſchen, hoewel te onrechte, *Gans de peau de poulet*, dat is: Handſchoenen van Hoendervel. Het ſmout van een Hamel, by de Franſchen *Suif de Mouton* genaamd, is, ingenomen zynde, een middel voor de Roodeloop. Het wordt ook onder verſcheide Zalven, Pomade en Pleiſters gemengd. Somwylen, voornaamelyk in Auvergne, worden in de darmen der Hamelen en in de Maag, zekere Kogelen gevonden, gelyk Appelen, grooter en kleiner, zynde rond, gantſch glad, gemeenlyk zwart, doch ſomwylen wit. Deeſen ontſtaan van Haairen, welken deeſe Dieren voor en na inzwelgen, en die zig dus in elkander verwarren en tot een klomp worden, terwyl ze elkander lekken. Deeſe kogelen worden vervolgens met een taai ſlym overtrokken, die gantſch hard wordt. In Peru worden zekere Hamels gevonden, grooter dan een Eſel. Deeſen gebruikt men aldaar, om de Ertſen van het gebergte te draagen, ter plaatſe alwaar het gelouterd wordt. Te Tripoli en elders vindt men Hamels, wier ſtaart aan het einde zeer breed is en wel 25 pond weegt. Deeſe Hamels zyn groot en zwaar; hebben in plaats van wol, kort haair, gelyk de Paarden. Zy kunnen een middelmaatig menſch gemakkelyk draagen. Sommigen hebben vier, anderen zes hoornen.

VERVOLGINGEN. Zie het Artykel PERSECUTIO

VERVREEMDING. Het Recht van vervreemding of overdragt van zyn goed aan eenen anderen, is eene ſoort van onderzoek, of en hoe verre een Souverein, iets dat tot zyne Staaten behoort, vervreemden mag; wel te verſtaan, indien zulke vervreemding by zekere wet of verdrag verboden is.

VERVULLING. Zie het Artykel ANAPLEROSIS.

www.libtool.com.cn

VERW, *of bereiding der kleuren tot Geneesmiddelen.* Dit is het aftrekſel of de Separatie, die men maakt van eene kleur uit veele vermengde kleuren, en het uitwerkſel dat het maakt op eenig vogt, die een gedeelte van de zuiverſte zelfſtandigheid wegvoert.

VERW-AARDE. Van deeſe vindt men verſcheide ſoorten. De Inwooners van de Weſtindien hebben eene mineraale Aarde, *Tabacpotti* genaamd, van gedaante omtrent als Lever, tot kruimkens vergruisd. Deeſe wordt voor den hoeſt gebruikt. Eene andere ſoort, genaamd *Tcboateti*, is goed voor de Koorts. Nog eene andere, met naame *Queazeg* is zoo zwart, dat 'er inkt van gemaakt wordt. In China wordt eene ſoort van geele Aarde gegraaven, die een voortreffelyk middel voor allerlei vergift is.

VERWANDELING, of *berleiding van eene vergelyking.* Is de verandering van eene vergelyking in eene andere, die tot het oploſſen gemakkelyker is. *Reyneau* in zyne *Analyſe Demontrée*, handelt hiervan breedvoerig. Ook vindt men het noodzaaklykſte in WOLFFS *Elementis Analys. infinit.*

VERWEN. *Colores.* Deeſen ontſtaan van verſcheiden aart en geſteldheid der lichtſtraalen, welken door de *Refractio* en *Reflexio* geſepareerd worden. Sommige *Radii* of Lichtſtraalen veroorzaaken in ons het gezigt van eene roode kleur, anderen van eene blaauwe, *enz.* Als 'er roode, geele, groene, blaauwe *Radii*, en wel in eene genoegſaame menigte vermengd worden, ontſtaat 'er eene witte kleur, die dus in eene vermenging van andere kleuren, gelykerwys de zwarte Verw in eene berooving van alle kleuren en *Radii* beſtaat. Voordeeſen hield men het daarvoor, dat de roode, geele, groene en blaauwe kleuren, uit eene zekere vermenging van licht en ſchaduw, of van wit en zwart beſtond; doch dit is volſtagen onmogelyk. Men verdeelt ook gemeenelyk de Verwen in beſtendige of waare, en in ſchynverwen. Maar aangezien het onderſcheid enkel en alleen aankomt, dat de oorzaak van het breeken en ſepareeren der *Radii heterogenei*, in veele zaaken, by voorbeeld, in een Regenboog, zoo wordt op dit onderſcheid thans weinig meer ſtaat gemaakt. De vermaarde NEWTON in Engeland heeft in zyne *Optica* de *Theorie* der Verwen allereerſt en beſt verhandeld.

De Verwen, by onze Konſtenaaren in gebruik, worden gedeeld in die van Schilders en Verwers. Ook in enkele, eerſte of hoofdverwen, vanwelken alle de anderen ontſtaan, als de roode, geele, blaauwe, bruine en zwarte; en in gemengde Verwen, die uit twee hoofdverwen ſaamengeſteld worden, en eene derde Verw uitmaaken. Dusdanig is Roofenkleur, beſtaande uit wit en rood; violetkleur, uit rood en hemelsblaauw

www.libtool.com.cn

blaauw; de aſchgraauwe verw, uit wit en zwart, de groene uit hemelsblaauw en geel, *enz.* Voorts in water- en drooge, of Olie en Moſſelverwen; gewreeven en ongewreeven; zyde, linnen-, en Wollen-Verwen; en deeſen wederom in hooge, heldere, en donkere, ſterke of bleeke; fyne of grove; verſche of verſchote; natuurlyke of door kunſtgemaakte; Sap- of Steen- en Mineraal-Verwen. De witte en zwarte worden *Colores extremi* of uiterſte, de andere *Intermedii*, dat is, tuſſchenbeide verwen genaamd. De byzondere naamen van verwen of kleuren zyn veelerlei, als: wit, rood, geel, groen, blaauw, bruin, zwart, rooſenkleur, Zee-groen, Gras-groen, *Paille*, Iſabellekleur, *Orange*, *Aurora*, Goudgeel, loodkleur, Zwavelgeel, *bleumourant*, *Turchino*, *Indigo*, bergblaauw, *Lazuur*, of *Ultramarin*, Scharlakenkleur, *Ponceau*, Vermilioen, drakenbloed, florentynſch Lacca, bruinrood, Cochenille, rood Braſille, *Gummi gutta*, roode Engelſche Aarde, *Auripigment*, Schytgeel, Saffraangeel, geel hout, Spangroen, Sapgroen, Carmoſyn, Parelkleur, *Umbra*, bruinhout, loodwit, Indiaanſche Inkt, kryt, *bolus*, enz

VERWENKRUID of KLEURKRUID. Zoo wordt in de Artillerye het Bus- of Schietkruid genaamd, 't welk, als het in brand geſtooken is, na een bonte Verw gelykt. By voorbeeld, wit, rood, geel, groen, &c. BUCHNER in zyne Artillerye. P. III. *pag.* 48. *Seqq.* geeft aanleiding, hoe de ſtoffen tot hetzelve moeten toebereidt worden.

VERWER. Deeſen hebben een geſchenkt Ambagt, dat tegenswoordig, zoo wel in Duitſchland, als in andere Koninkryken en Geweſten, in geen klein aanzien is. Dit heeft Lodewyk de XIV van Frankryk, zeer wel erkend, hoe voordeelig naamelyk hem de Commercie met buitenlandſche Natien was, en hoeveel nuttigheid de Verwerye daarby toebragt. Waarom hy ook een volſtandig *Syſtema* daarvan heeft laaten opſtellen, en in het Jaar 1672 in het licht geeven. Maar van een bekwaam Verwer wordt vereiſcht, dat hy zyne kunſte voornaamelyk daartoe beſteede, om aan Zyde, Wolle en Linnen, allerlei fraaie en beſtendige kleuren te geeven; en van ſtoffen, die elders geverwd zyn, met kennis te oordeelen. Voorts eene goede grondverw te geeven; de vyf enkele of eenvouwdige kleuren, by de Verwers de eerſte of Hoofdverwen genaamd; naamelyk blaauw, rood, geel, bruin en zwart, volmaakt toe te bereiden; de ſtoffen alvoorens in ſtaat te brengen om de Verwe wel te vatten; en de uit de gemelde vyf hoofdverwen ontſtaande middelverwen, wel geproportioneerd te mengen; nevens meer andere noodige hand-greepen. Voorts dat hy van alle noodige werktuigen tot de Verwerye wel voorzien is. Het verwen der wolle wordt gezegd door de Lydiers uitgevon-

www.libtool.com.cn

gevonden te zyn. PLINIUS getuigt dat *Nicias*, geboortig van *Megara*, de Verwerye eerſt uitgevonden heeft. Voorts is de Oudheid deeſer kunſt zoo wel uit de Heilige als Waereldlyke Schriften bekend.

VERWERPING. *Reprobatio.* (In de *Theologie.*) Een beſluit by hetwelke God verondersteld wordt, of van alle eeuwigheid, of van de Schepping der Waereld af, bepaald te hebben om het grootſte gedeelte der Menſchenkinderen aan eeuwigduurende ellende over te geeven, en om geene van het menſchelyke geſlacht te behouden, uitgezonderd de geenen die hy door verkieſing tot Erfgenaamen der Heerlykheid geſteld heeft.

De Caſuiſten onderſcheiden twee ſoorten van Verwerping, eene *Poſitive* en eene *Negative*. *Poſitive Verwerping* is die met welke God verondersteld wordt Menſchen te Scheppen met een *Poſitif* en *abſolut* voorneemen of beſluit, om dezelven voor eeuwig te verdoemen; en *Negative Verwerping*, is die, bywelke God, terwyl hy alle menſchen ſchiep met eene oprechte begeerte om dezelven te behouden, en dezelven verzorgde van alle de noodzaakelyke middelen van behoud, zoo dat alle die geenen gezaligd kunnen worden die willen; maar ziende dat 'er veelen waren die dat niet wilden doen met de hulp die hy hun verleende, en ziende terzelver tyd dat zy het wilden doen met zekere andere hulp, welke hy zag, maar hun niet wilde geeven.

VERWISSELING VAN DE GEDAANTE. Zie het Artykel HERSCHEPPING.

VERWISSELING VAN DE VERHOUDING. Beſtaat daarin, dat men het voorſte Lid der verhouding met het verſchil van de beide Leden, als een agterlid vergelykt. By voorbeeld: de proportie zy 3:2 = 6:4. Wanneer men 3 tegen 1 en 6 tegen 2 vergelykt, zoo is dit de Verwiſſeling van de Verhouding. Maar wanneer de vier groottens proportioneel zyn, zoo zyn zy ook verkeerd proportioneellyk.

VERW-LOOF. Zie het Artykel COTINUS.

VERWQESTER. Deeſe naam geeft *Goedart* aan eene roode Vlinder, om de ſchade die hy aan de Bloemen toebrengt. Hy komt van eene Rups voort, die eene groote verwoeſting in het oog van de Anjelieren aanricht. Zy verbergt zig geduurende den dag onder de Aarde. Deeſe Schryver zegt, dat hy 'er een met bladeren van Anjelieren opgevoedt heeft, 't geen het eenigſte voedſel is dat zy eeten.

VERWYDEN. *Dilatare.* Wordt gezegd van de wonden en zweeren die men wyder maakt of vergroot.

VERWYDERAAR. Zie het Artykel DILATATORIUM.

VER-

www.libtool.com.cn

VERWYDERD, Wordt voornaamelyk gezegd van naauwe wonden, die men verpligt is grooter te maaken met het bistourie, de ſpons, of eenig ander verwyderd Werktuig. Doch het komt ook te pas by de holligheden, die men door middel der Spiegels uitzet, ter ontdekking van derzelver Ziektens.

VERWYDING. Zie het Artykel DILATATIO.

VERWYDING. Is ook eene Konſtbewerking, waardoor eene wonde, zweer, fiſtel, of eene natuurlyke opening, die een aangeboren gebrek al te klein maakt, vergroot wordt. Zy geſchiedt door middel van plukſel, of bereide Spons, die men tuſſchen de lippen der verdeeling brengt, en het bloed of de andere vogten, die daar in overvloed zyn, deeſe ſtoffe komende uit te zetten, zwellen die op, en verſchaffen daardoor de gewenſchte verwyding. Het gaat in byna alle gevallen beter, de verwyding der wonden en zweeren met het Biſtourie te doen. Het is een vaardiger en onpynlyker handgreep, omdat de gewaarwording, welke de eerſte maakt, zeer lang is, vermits de opzwelling maar allengskens geſchiedt.

VERZAGTEND MIDDEL. Een middel dat de vaſte Ligchaamsveſelen en de andere tegennatuurlyke verharde deelen ſlap maakt.

VERZAMELINGSMAAND. Zie het Artykel SYNODISCHE MAAND.

VERZETTING. Zoo heet by de Timmerkonſt, de aart der verbinding, daar naamelyk in een Hangwerk een Standvink op eenen balk geſteld, en met Yſer aan denzelven vaſtgeankerd of geklampt wordt; maar van weerskanten nog leggende banden, als Schoor-Pylaaren bekomt, gelyk dan deeſe laatſten werkelyk SCHOORBANDEN genoemd worden.

VERZOEKSCHRIFT. Zoo heet eene bekendmaaking en teſtens een begeerend Geſchrift, van een Opvolger, die dat, in des Overledens plaatſe, tot het bezit van een Landgoed gerechtigd zynde, inlevert en aan den Leenheer doet, en naar behooren om de beleening vraagt.

VERZOENDEKSEL. Onder de Jooden, was het dekſel of verhemelte van de ARKE *des Verbonds*. Zie dat Artykel.

De Cherubims ſpreidden hunne Vleugels over het Verzoendekſel.

VERZOENING. Zie het Artykel PROPITIATIO.

VERZWEERING. Is eene kleine opening der huid; die door eene zweer veroorzaakt wordt. Zie het Artykel ULCUS.

VERZWEERINGEN. Vallen voor aan de weeke deelen des Ligchaams, gelyk aan den Onderbuik, en ontſtaan uit een ſcherpe invreetende ſtoffe. Zie de Artykels GEZWEL en ULCUS.

VESICA. Blaas, is een ſcheikundig Werktuig van koper, met een hoed, dat tot verſcheide deſtilleeringen gebruikt wordt.

VESICA URINARIA. Zie het Artykel BLAAS.

VESICARIA PEREGRINA. *Joodenkerſſen.* Zie het Artykel ALKEKENGI.

VESICATORIA. Een Blaastrekkende Pleiſter, is een vorm van een uitwendig Geneesmiddel, dat op de vliesagtige deelen bladders verwekt, en in het Griekſch *Phœnigmus* hiet, omdat het de huid rood maakt, en van de Ouden *Sinapismus* genaamd is, daar het voornaamſte Ingredient, te weeten de Moſtaard.

Hierby heeft men op verſcheide zaaken acht te geeven, als: (1.) Op de *Modus operandi*, of *op den aart en de wyſe hoe dezelve werken.* Deeſe Geneesmiddelen werken naar het vermogen van haare geheel byzondere en inwendige kragt, want ze doorwandelen de huid; taſten het netgedaantige weeffel derzelve aan, en diſponeeren dezelve tot de *Contractie.* Hieromkan het niet anders geſchieden, als dat, wanneer de vogten of ſappen geen vryen doortogt meer hebben, en, na de ſtremming deeſer beweeging, de ophooping der Wei volge, en dat 'er zwelling aan het deel, alwaar het geappliceerd wordt, ontſta. (2.) De *hiertoe dienſtig zynde toeruſting*, is onderſcheiden, als (*a*) die geene, welken volgens haare vuurige Natuur werken, gelyk *gloeiend Yſer*; *heete Aſch*, de *Moxa der Chineeſen.* Anderen hebben deeſe vuurige deeltjes op eene andere wyſe by zig, gelyk *kookend water*, een *kookend Ey*, als men het van malkander ſnydt; (*b*) die wegens haare ſcherpte werken, en deeſe zyn veelerlei, als *Radix Ranunculi, Succus Chelidon. major. Tithymal, Flammula Jovis, Allium. Euphorb. Semen Sinapi, Sterc. Columbin. Ol. deſt. Rerismar. Satureiæ.* Doch thans zyn het allergebruiklykſte de Spaanſche Vliegen of de *Cantharides*, vanwelken alle deelen daartoe goed zyn. Maar zy worden ſomtyds in de gedaante van een Pleiſter met Zuurdeeg, Therpentyn, Waſch, *Empl. de Betonic.* of ook met Speekſel, *geappliceerd.* (3) Het gewigt. Men neemt tot een Pleiſter 10 of 12 Spaanſche Vliegen, doch men kan hierin dwaalen, omdat ze groot en klein zyn; derhalven is 't zekerer dat men neeme *Pulv. Cantharides* ʒ ß tot ʒ j. op twee Oncen Pleiſter of *Unguent.* by voorbeeld.

℞. *Fermenti acris.*
Emplaſtr. de Betonic. ā ℥ ʒ j.
Pulv. Cantharid. ʒ j.
Acet. Vini opt. q. ſ.
M. *Fiat. Veſicator.*

In

www.libtool.com.cn

In het *Diſpenſatorium Brandenburgicum*, is de beſchryving veel uitvoeriger, als:

℞. *Ferment. acerr. Spiſſior. Conſiſt.* ℥ ij.
Acet. Scillitic. ℥ ij.
Pulv. rec. Scillæ ℥ ß.
Cantharid. ℥ v.
Camphor. in q. ſ. Sp. vin. rect. ſolut. ℥ ß.
Omnibus mixtis inſperg.
Pulv. ſubtiliſſ. Maſticb.
Myrrhæ ā ℥ j ß.
Therebinth. clar.
Ceræ flav. ā ℥ j ß.
F. *Emplaſtr.*

(4) De plaats op welken ze gelegd worden, kan men naar goedvinden uitkieſen, als: in het *Podagra* op de voeten; om te exciteeren beneden aan de hand; in de *Nucha* op de heup, en op de kuit, *enz.* (5) De behandeling daarby, komt voornal daarop uit, dat de plaats met Aſyn gewaſſchen; het haair afgeſchooren en het *Veſicatorium* opgelegd, met een andere hegtpleiſter daarop gehouden, en een vierdubbel gevouwen doek of windſel daarom heen gelegd worde. (6) Wordt de met water opgevulde Blaas met eene ſchaar geopend, opdat de vogtigheden daar kunnen uitvloeien. Men laat ze ook niet eerder opdroogen, voor dat de ſcherpe vogten in eene genoegſaame hoeveelheid daaruit gelaaten zyn. Wil men deeſe uitvloeying een tyd lang draagende houden, zoo legge men daarop een koolblad met olie of boter beſtreeken, of eenige Zalf. In plaats van deeſe gebruiken anderen *Fol. Heder. arbor. Plantag. Tuſſilag*, &c. Doch wil men de uitvloeying des waters ſtremmen, zoo neem de Pleiſters weg en gebruik in derzelver plaats een *Emplaſtrum Saturninum*, by voorbeeld de *Ceruſſa*, *de Minio*, &c. of een zagt doekje.

VESICULI FELLEA. De *Galblaas*. Is een vliesagtig vat, van gedaante Peerswyſe, geplaatſt in het onderſte deel der Lever, bevattende de Gal in zig, en voerende dezelve op haar tyd in de Darmen. Ze is geplaatſt op de rechterzyde der groote Leverkwab, onder aan den rand, alwaar ze een weinig te voorſchyn komt. Ze wordt verdeeld in den grond en in den hals. Deeſe is naauw en omboog geligt; maar de bodem of de grond is wyder, en hangt benedenwaarts.

VISICULÆ SEMINALES. De Zaadblaasjes, of Behouders, zyn vliesagtige blaasjes, geplaatſt aan de zyde der Pisblaas, tegen het onderſte deel en den hals, gelyk ook aan de andere omliggende deelen, en aldaar door de Vliesjes vaſtgehegt.

Haare

www.libtool.com.cn

Haare lengte is drie of vier dwarſſe vingers; haar breedte van een duim, en de dikte het derdedeel van een vinger.

VESPA. *Weſp. Hommel.* Is eene ſoort van groote, langwerpige en geele Vlieg, met zwarte vlerken en met verſcheide ringen getekend; gelykende veel naar eene Honigbye, hebbende vier vleugels en zes pooten; zynde gewapend met een dunnen en doordringenden Angel. Daar zyn veele ſoorten van die meeſt allen brommen onder het vliegen. Tot poeder gebragt en op het hoofd geſtrooid, zouden zy het haair doen groeien.

VESPER. In de Roomſche Kerk, betekent de namiddagdienſt, beantwoordende in ſommigen opzigte, met de Avondgebeden van de Kerk van Engeland.

VESPERTILIO. Zie het Artykel VLEDERMUIS.

VESPERTILIO. Zoo wordt de Ster genoemd, welke men in 't gemeen het Scorpioen-hart noemt.

VESPERTILIONUM ALÆ. Zoo noemt men de breede banden van de Lyfmoeder, om derzelver gelykheid naar de Vlerken der Vledermuiſen.

VESPERTINUS. Zoo wordt eene Planeet genoemd, als zy des avonds, na den ondergang van de Zon, tegens den Weſthorizont gezien wordt.

VESPILLONES. Deeſe naam gaven de Romeinen aan de geenen die zorg droegen om de doode Lyken der Armen des avonds over te brengen. Zy dienden ook in de Offerhanden die men aan de Manes deed.

VESSIGNON. Is een week gezwel aan de knien der Paarden, van binnen en vanbuiten.

VESTA. De meeſte Schryvers geeven deeſen naam aan Cybelé, omdat zy ook de Godinne van het vuur was. Daar is 'er veelen die gelooven dat 'er twee Veſta's geweeſt zyn, de eene Vrouw van den Hemel, en de andere Vrouw van Saturnus. Indien men Cybelé beſchouwt als Godinne van het Vuur, dan noemt men haar Veſta. Het was alleen aan Maagden vergund om haare verborgenheden te vieren. Zie het volgende Artykel.

VESTAALSCHE MAAGDEN. Men acht Numa voor den Stichter der Inſtelling deeſer Maagden, omdat hy 'er het beſtier en de verrigtingen, op eene byzonderer wyſe van regelde; want voor hem waren 'er geweeſt, gelyk zulks blykt uit het voorbeeld van Rhea Sylvia. Hy ſtelde 'er niet meer dan 4 aan Tarquinius de oude, of Servius Tullius, voegde 'er twee anderen by: en ſedert is dat getal niet veranderd. Numa vertrouwde haar de bewaaring van het onuitblufchbaare of eeuwige Vuur, en van het Palladium, met de zorg van eenige Offerhanden, en van eenige geheime Plegtigheden, die den dienſt

www.libtool.com.cn

dienſt der Godinne Veſta betroffen. Zy deeden geloſte van Kuiſchheid ſtaande de dertig Jaaren dat zy aan den dienſt verbonden waren. Zy wierden 'er niet toegelaaten beneden de zes Jaaren, noch boven de tien. Zy mogten geen het minſte ligchaamelyk gebrek hebben. De tien eerſte Jaaren waren voor hen eene ſoort van Noviciaat, geduurende welken tyd zy de heilige verrigtingen leerden. De tien volgende Jaaren bragten zy die ter uitvoer, en de tien laatſten onderweeſen zy daarin de Nieuwelingen. Dit getal van Jaaren verloopen zynde, ſtond het hun vry om de orde te verlaaten, om daarvan alle de tekens af te leggen, en zelfs om te trouwen.

De Veſtaalſche Maagden genoten eerbewyſingen en aanmerkelyke Voorrechten. Zy hadden vryheid om teſtament te maaken by het leeven hunner Vaderen, en om te diſponeeren over alles wat hun betrof, zonder de tuſſchenkomſt van eenen Curateur; want onder de Romeinen waren de Vrouwen altyd onder Voogdyſchap. Het was verboden om een eed van hen te vorderen; men geloofde hen in Rechten op hun woord. Wanneer zy uitgingen wierden 'er Bondelpylen voor hen gedraagen. Indien in het gaan langs de ſtraaten, eene Maagd een Misdaadiger ontmoette die naar de gerechtsplaats gevoerd wierd, zoo konde zy hem bevryden, indien zy verzekeren konde dat de ontmoeting zuiver by geval geſchied, en zy met geen voorneemen daartoe uitgegaan was. Zy hadden een onderſcheiden rang en eene eereplaats in alle de openbaare Schouwſpelen. Zy wierden op koſten van den Staat onderhouden.

Eene der Maagden bragt een gantſchen nagt door by het vuur, om te beletten dat het niet uitging; en indien zulks door haare nalaatigheid geſchiedde, 't geene als een groot ongeluk beſchouwd wierd, wierd zy geſtraft met een ſtraf der Slaaven, dat is te zeggen, met de Zweep of Geeſſeling. De grootſte misdaad der Veſtaalſche Maagden was het ſchenden der Gelofte van Kuiſchheid. De geenen die daarvan overtuigd wierden, wierden tot eene Yſſelyke Straf veroordeeld. Men begroef hen leevendig, en de Schender wierd ter dood gegeeſſeld. Zy wierden ook tot de Voorbiddingen gebruikt, omdat men het als ongeoorloofd aanmerkte, om deeſe Maagden iets te weigeren.

Men pleeg de Teſtamenten by deeſe Maagden neer te leggen, omdat het geen Man geoorloofd was tot hen te naderen. Dus heeft onder anderen *Julius Cæſar* zyn Teſtament aan de Veſtaalſche Maagden toebetrouwd.

VESTALIA. Is een zeker Feeſt dat by de Romeinen in de Maand Juny, ter eere van *Veſta*, de Godinne des Vuurs, gevierd wierd, ter gedagteniſſe, dat zy van de laagen van

Prie-

www.libtool.com.cn

toe niet volkomen in het werk geſteld is, verſchilt van de bovengemelde Hollanſche en Franſche Manieren, op de volgende wyſe. In de eerſtgemelde ſtaan de Bolwerken op de hoeken van de Figuur, daar integendeel naar deeſen Duitſchen Aart dezelven midden op de *Polygonen*, en tuſſchen deeſen vervolgens de *Courtinen*, of gelyk ze RIMPLER noemt, de *Courtinen-Ravelynen* te leggen komen. Door diergelyke ſchikking wordt zoo wel vanbinnen eene goede Tegenweer verkreegen, waarom de vyand zig genoodzaakt vindt, om ook een diergelyk *Baſtion* of Bolwerk en *Courtine* in 't byzonder, ofte vanbuiten ofte vanbinnen te veroveren, en in geval hy 't een of het ander daarvan inneemt, is hy nogtans ten eerſte geen Meeſter van de overige beveſtigde deelen of van de Stad zelve. In deeſe Duitſche Manier vindt men een gantſch byzondere ſoort van Veſtingwerken. RIMPLER heet dezelve in zyn Boek eene *Beveſtigde Veſting*, en heeft eene Beſchryving, maar geen plan of tekening daarvan gegeeven. Dierhalven hebben ſommigen veel moeite gedaan, om naar den Zin van dien Ingenieur een zeker ontwerp daarvan te maaken, maar onder allen heeft L. C. STURM, in zyne *ontdekking van op de beſte manier te beveſtigen* zig zulks laaten aangelegen liggen, en men kan behalven dit ook zyn *vriendelyken wetſtryd van de Hollandſche, Franſche en Duitſche Oorlogsbouwkonſt* naaleeſen, daar hy eene vergelyking maakt, tuſſchen de zoo even beſchreeven driederhande ſoorten van Veſtingen, die naar COEHOORNS, VAUBANS en RIMPLERS grondregelen aangelegd zyn. Men moet echter niet denken, dat buiten de reedsgemelde geene andere manieren bekend zouden zyn; want daar heeft men die van den *Graaf van Pagan*, met dewelke in de meeſte ſtukken overeenkomt die van den Baron van Ruſſenſtein. De Manier van Blondel is wel op fraaie Maximen gegrondt, maar zy valt eenigſints te koſtbaar. Insgelyks vindt men in de *onverwinnelyke Veſting* van den Heer van BORCHDORF allerhande goede Grondregelen, by dewelken men nog verſcheide anderen, als SCHEITER, NEUBAUER, WERDMULLER, HEERES, HEIDEMANN, GRUNDEL en SPECKLE, zoude kunnen voegen, die wy echter kortheidshalve met ſtilzwygen voorbygaan, en integendeel tot beſluit dit nog willen aanmerken, dat men de *Duitſche Rimpleriſche Manier*, ook de Carré-Fortificatien noemt, daar integendeel de twee eerſtgemelden de *Circulaar-Fortificatien* heeten. Alle ſoorten van Veſtingwerken, worden deels van Aarde alleen, deels van Steen alleen, deels teffens van ſteen en aarde opgehaald.

VESTINGBOUW. De Oorlogsbouwkunde, eene weetenſchap om allerlei Veſtingen aan te leggen en te verſterken, waarvan onder het voorgaande Artykel VESTING reeds

www.libtool.com.cn

reeds breedvoerig gehandeld is, en waarover men wyders ook nazien kan, het Artykel INGENIEUR- of OORLOGS- BOUWKONST.

VESTINGWERK. Zoo worden allerlei aangelegde werken buiten eene Veſting genaamd, als Hoeken, Linien, Flanquen, Courtinen, Ravelynen, Defens-linien, Fauſſe-brayes, Contre-Guarden, Traverſen, Polygonen, Tenailles, Bolwerken, enz.

VESUVIUS. *Monte di Somma.* Een beroemde Berg, digt aan het ſlot Somma, 18 Italiaanſche Mylen van de Stad Napels gelegen; die ſteeds rookt, ſomtyds ook vlammen, beneevens eene groote menigte Aſch, Steenen en Mineraalen uitwerpt. In het Jaar 1698, heeft hy niet alleen veele Land- en Luſthuiſen, maar ook de geheele Stad *Torre del Greco* overſtelpt, en ten eenemaal geruineerd. In July 1707 heeft hy zoodanig gebrandt en gewoedt, dat de lucht door de menigvuldige Aſch geheel verduiſterd wierd. In het Jaar 1720 wierp hy ook veel vuur uit, waardoor het Klooſter Monte Caſſino over de 18000 Ducaaten ſchade geleden heeft, en in 't Jaar 1724 heeft hy op den 20 Juny, onder een verſchrikkelyk gedruis, zoo veel vuur uitgeworpen, dat byna 3 Italiaanſche Mylen ver, daardoor groote ſchade geſchiedt is, als mede in het Jaar 1727, in November, wanneer uit twee openingen, teffens vuur en zwavel kwam te ſtroomen. Naderhaed heeft hy ook van tyd tot tyd door zyne woedende vlammen, den ſchrik en angſt over de omliggende inwoners verſpreidt en zyne *Lava's* of vuurſtroomen zeer verre uitgeſtrekt.

VET. *Adeps.* Smeer, eene Olieagtige, zagte, witte ſtof, die door ouderdom geel wordt, onſmaaklyk is en van de Maſſa des bloeds afgeſcheiden, om in vliesagtige celletjes, die eenige gemeenſchap onder malkander hebben, gelegd te worden. Deeſe Celletjes, die het vet bevatten, zyn gemaakt door het vetvlies, dat een der gemeene bekleedſelen is, en tot ſteun dient, niet alleenlyk aan deeſe zelfſtandigheid in het gantſche Ligchaam, maar ook in de Tuſſchenruimtens van de Veſelen der verſchillende werktuigen. Het vet verſchilt van het Beenmerg hierin, dat dit zoo veſt en ſtevig niet is als het eerſte. Het is ook fyner en doordringender.

De meeſte ontleedkundigen onderſcheiden het vet in drie ſoorten; het eigenlyk gezegde vet, Ongel en Reuſel. Dooh deeſe twee laatſte ſoorten van Vet worden in den Menſch niet gevonden. Het eigenlyk gezegde vet wordt gevonden, aan de uitwendige en aan de inwendige deelen, evenwel meer aan de uitwendige, vermits men dat onmiddelyk onder de huid in menigte vindt, en dat het eene derde en eene aan het geheele Ligchaam gemeene omzwagteling verſchaft. De Oogleden,

www.libtool.com.cn
het Hoofd, de Roede, de Balzak hebben daar van zeer weinig. Ook vindt men van deeſe zelfſtandigheid veel in het Ligchaam van die geenen, welken van eene warme en vogtige geaartheid zyn. De tuſſchenruimtens hunner Spieren zyn allen daarmede opgevuld. Zy hebben daar veel van rondom het hart; de darmen, het ſcheil en de Nieren. Het Net is ſomtyds daarvan boven maate overlaaden. Maar de Lyken van die, welken na eene langduurige Ziekte, of aan eene Teering geſtorven zyn, hebben byna geen Vet; ſchoon zy niet nalaaten het ſpons- of vetvlies te hebben, dat hun gantſche Ligchaam omringt, en zig plooit en uitzet op alle plaatſen, alwaar veel van deeſe ſtof in vette Ligchaamen gevonden wordt.

Het vet heeft tot gebruik om het Ligchaam in eenen trap van warmte en gedweeheid te houden, welken het noodig had, gelyk ieder der deelen die het ſaamenſtellen. Het maakt dezelven ook buigſaamer. Het doet ook tot de voeding des Ligchaams in de langduurige onthoudingen; het maakt dat hetzelve in de gezondheid friſſer voorkomt, geevende aan hetzelve, dat *wel in het Vleeſch* genaamd wordt; het tempert de ſcherpte der Vogten. MALPIGHIUS meende te hebben waargenomen. dat het vet een eigen omloop had; doch deszelfs waarneeming heeft geen ſtand gegreepen, en wordt hedendaagſch door de meeſte Ontleedkundigen voor valſch aangezien.

VETERANI. Dus noemde men de Romeinſche Soldaaten, die nadat ze den tyd, door de wetten bepaald, uitgediend hadden, hun affcheid kreegen. — Deeſe tyd was twintig Jaaren.

VETERINARIA. Is eene Vee-Geneeskunde, om Paarden en andere Dieren, door bekwaame middelen van hunne Ziekte te herſtellen.

VETERINARIUS of *Mulomedicus*, gelyk *Accurſius* ſpreekt, is een Paarden Doctor; dergelyken de Romeinen doorgaands by hunne Legers hadden. Zy genoten, nevens andere Konſtenaaren, zonderlinge Vryheden.

VETERNUS. Zie het Artykel LETHARGUS.

VETITUM NAMIUM. Is in de Engelſche Wetten eene verboden beſlagneeming van goederen.

VETKOPERS. Zie het Artykel SCHIERINGERS.

VETMANNETJE. Dit is eene kleine Keulſche Munt, houdende 12 Heller. 78 Vetmannetjes maaken een Rhynſchen Gulden, of 117 een Ryksdaalder.

VETTE TEKENEN. Zoo worden in de Aſtrologie, de eerſte 15 graaden van den Ram, de Stier en de Leeuw genaamd, omdat zy door hun invloed de ligchaamen zouden Vetmaaken.

www.libtool.com.cn

VETTIG. Wordt gezegd van de deelen die veel vet bevatten, of die van deeſe ſmeeragtige Stoffe ſterk doordrongen zyn.

VEXATIO. Het ondergeloopen bloed of blaauwe vlekken, door nypen, ſlagen, blaauwe Oogen, *enz.*

VEXEER- of BEDRIEGKRUID. Is een Kruid gelyk ander gemeen ſchiet- of Buskruid; maar het heeft geene werking.

VEZELEN. Zie het Artykel FIBRA.

VIA COMBUSTA. Dus noemen de Sterrekundigen de Ruimte in den Dierkring, van het begin der Waag tot aan den 15*den* Graad van den Scorpioen.

VIÆ PRIMÆ. De eerſte wegen, by de Natuurkundigen, zyn de *Œſophagus*, de Maag, &c. Zie het Artykel PRIMÆ VIÆ.

VIA LACTEA. De *Melkweg*. Zie het Artykel MELKSTRAAT.

VIA SOLIS. De *Zonsweg*, in de Aſtronomie, wordt gebruikt, by ſommige Aſtronomiſten, voor de Lyn der Ecliptica, aldus genaamd, omdat de Zon nooit buiten dezelve wykt.

VIALES. Godheden die het beſtier hadden over de groote wegen. MERCURIUS had daarin den eerſten rang en men offerde hun Zwynen.

VIANEN. Eene kleine Stad en Slot aan den linker oever van de Lek, in Zuidholland, 2 mylen van Utrecht gelegen. 't Is een Souverein Graafſchap; heeft voordeeſen aan het Huis van Brederode behoort, maar naderhand is het aan de Graaven van der Lippe Detmoldt gekomen, die het in het Jaar 1725 aan den Hollandſchen Generaal, Graaf van Hompeſch, en deeſe vervolgens wederom aan de Staaten van Holland en Weſtfrieſland in eigendom verkogt heeft, vermits deeſe Stad voor dien tyd de algemeene Vryplaats voor de Crimineelen en voor manqueerende Kooplieden gehouden wierd.

VIATICUM. Betekent het geene wat men aan iemant, als een Teer- of Reispenning mede op den weg geeft.

VIATOR. De naam van eenen Bediende der Juſtitie onder de Romeinen. Deeſe naam betekende in het eerſt niet anders dan openbaare Knegts, die den Raadsheeren en Magiſtraaten gingen waarſchouwen, wanneer 'er Vergaderingen waren waarin hunne tegenswoordigheid vereiſcht wierd; en omdat, in de eerſte tyden, de Romeinſche Magiſtraats-Perſoonen op het Land woonden, waren deeſe Bedienden verpligt om zig op weg te begeeven, en om dikwils, gelyk men zegt, uit en t'huis te zyn, om berícht van de vergadering over te brengen. Daarom wierden zy *Viatores* genaamd, dat is te zeggen Reiſigers, van het woord *Via*, weg. Men heeft, te onrechte, de *Viatores*, met de *Lictores* vermengd; en eene reden, die beſliſſende ſchynt, van het onderſcheid dat men tuſſchen die beide maaken moet, is dat de *Tribuni* des Volks,

www.libtool.com.cn
die het recht hadden om zig door *Viatores* te doen verzellen, dat geene niet hadden om *Lictores* voor zig uit te doen gaan. De verrigting der Viatores in de Stad, beſtond voornaamelyk in het naar de gevangenis voeren der Particulieren, die de Magiſtraaten welken zy verzelden, hun bevalen om te arreſteeren.

VIATORES. Zoo worden de Kamerheeren aan het Koninlyke Hof van Portugal genaamd.

VIBACUM. Zie het Artykel REINFAL.

VIBICES. Zie het Artykel MOLOPES.

VIBRATIO. Heet zoo veel als *Oscillatio*, waarvan deels onder dat Artykel, deels onder het Artykel PENDULUM gehandeld is. Men noemt echter *Vibrationem Simplicem*, wanneer het gewigt maar een boog beſchryft; integendeel *Vibrationem Compoſitum*, wanneer hetzelve weder by het punt terug komt, daar het begonnen is te vallen.

VIBRATIO. *Agitatio*. Zoo noemt men de ſcherpe en heftige ſchudding en beweeging der ſappen en vogten des Ligchaams, door de leevendige en ſterke kragt van het harte ontſtaande.

VIBRISSÆ. Zyn de haairen in de Neusgaten.

VIBURNUM. *Spiræa Theophraſti*, de Meelboom, groeit in de Boſſchaadjen. De bladen en de beſien, met zuuren wyn gemengd, worden gebruikt tot een Gorgelwater in de ongemakken van den mond, der keel, aan het tandvleeſch, en in die van het lelletje. De bladen, in loog gekookt, doen de haairen groeien.

VICARIS DER BISSCHOPPEN. Deeſen worden aan hunne Hoven *Officiales*, maar de anderen, die over een gedeelte van het Bisdom, dat buiten deszelfs omtrek gelegen is, geſteld zyn, worden Foranci genaamd. De Waereldlyke Keurvorſten hebben wegens hunne Aardsampten ook eigene Vicariſſen, die dezelven in hunne afweeſigheid moeten waarneemen, niettegenſtaande de Keurvorſtelyke afgezanten tegenwoordig zyn.

VICARIUS. Is de geene die aan eenen Opperſten volgt, en denzelven toegevoegd is, om deszelfs plaats in zekere verrigtingen te bekleeden. De Paus heeft eenen Groot-Vicaris, die een Kardinaal is. Deeſe heeft het Rechtsgebied over alle Prieſters, zoo wel binnen als buiten de Klooſters, ja zelfs over Waereldlyke Perſoonen en Vreemdelingen, wanneer zy in eene Broederſchap begreepen zyn. Deeſe rechtsdwang ſtrekte zig ook over de Jooden te Romen, over de Weduwen, Weeſen en andere ellendige Perſoonen uit.

VICE. Wordt gebruikt in de ſaamenſtelling veeler woorden, om de betrekking of iets dat in de plaats komt, uit te drukken, als:

VICE-ADMIRAAL. Is de eerſte en naaſte aan den Admiraal, en bekleedt in deszelfs afweeſigheid, zyne plaats. Men heeft

www.libtool.com.cn

'er in een Koninkryk of in eenen Staat, somtyds 2 of 3. In Engeland worden zy, naar het onderscheid der Vlaggen genoemd, by voorbeeld de Vice-Admiraal van de blaauwe, van de roode Vlag, *enz.*

VICE-CANCELIER. Is de geene die by het afweesen van den Cancelier, deszelfs ampt waarneemt.

VICE DOM. Betekent een Persoon, die in plaats van eenen Heer is.

VICE GERENT. Is een geestelyke Rechter, die by het afweesen van den Cancelier deszelfs ampt waarneemt.

VICE LEGAAT. Is een Amptenaar, dien de Paus naar Avignon of eene andere Stad zendt, om het ampt van een geestelyk en waereldlyk Stadhouder waar te neemen, wanneer in zoodanige plaats geen Legaat of Cardinaal, die dat verrigt, tegenswoordig is.

VICEROY. Onderkoning. Is de geene die het bestier over een Koninkryk heeft, alwaar hy in den naam zynes Konings, met volkomen magt en gezag regeert; maar wanneer de Opperheer den Koninklyken tytel niet heeft, of de Provintie nooit een Koninkryk geweest is, zoo wordt derzelver Stadhouder nooit *Viceroi* of Onderkoning, maar Gouverneur genaamd.

VICIA. *Vitsen*, *Wikken*, ook *Ervum* genaamd, worden op het Veld gezaaid. Het Zaad is dienstig tegens het Braaken en de Buikloopen. Het Meel, in wyn gekookt, is goed tegens de vergiftigde Beeten der Slangen en dolle Honden.

VICICOMITI. Zyn de Officiers op de Galeien, die het opzigt over de Slaaven hebben.

VICISSITUDE. De regelmaatige opvolging van het eene ding na het andere: gelyk de *Vicissitude* van dag en nagt, van de Jaargetyden, &c.

VICOMTE. Is in Frankryk een Eertytel zonder Rechtsgebied, en wordt aan dien geenen toegelegd, wiens goederen of Heerlykheid, tot een *Vicomté* of Burggraafschap verheven zyn. In Engeland zyn alle de Vicomtes Pairs, die in het Parlement hunne zitting na de Graaven en voor de Baronnen hebben.

VICTIMA. Men noemde dus de Vogels die men ter eere van de Goden slachtede. Wanneer de Victime gedood was, verbrandde men haar somwylen geheel; maar de Offeraars of Priesters behielden 'er gemeenelyk het grootste gedeelte van, namen het beste gedeelte voor zig en gaven het overige aan de geenen die de kosten der Offerhanden deeden.

VICTIMARII. Dus genaamd van *Victima*, eene Offerhande, waren Offerkramers, die het Offervee niet alleen te koop bragten, maar ook zelfs keelden. Misschien hebben de Offer-Priesters zelfs deese handteering gehad. Immers daartoe

www.libtool.com.cn
ſchynt aanleiding te geeven, het geene men leeſt I Tim. 6 vs. 5. en in het Boek der Wysheid, Cap. XV, vs. 12. En het was by de Heidenſche Volkeren niet gemeen, dat hunne Prieſters te gelyk Zoetelaars in het Legers waren.

VICTOR. Dat is te zeggen *Overwinnaar*. Jupiter had onder dien naam Tempels en byzondere Feeſten. Het was ook een bynaam van Hercules.

VICTORIA of NICÉ, Eene allegoriſche Godheid, die men zegt eene Dogter te zyn van de Godinne Styx, en van den Reus Pallas. Men vertoont haar onder de gedaante van eene jonge Dogter die altyd vrolyk is, met Vleugels, houdende in de eene hand eene Kroon van Olyven en Laauwrieren, en in de andere een Palmtak.

VICTORIALIS. *Victorie-Wortel*, *Victorie-look*. Is een fraaie Bloem, rood van kleur, ook zilverwit, en lyfkleur, en beſtaat in klokjes. De bol is gelyk als met een harnas bekleedt; doch moet niet te diep in de aarde gelegd worden. Men vindt deeſen wortel in menigte op de Bergen van Silefien en Bohemen. Het is een goed middel voor de kramp, het voetevel, de beet van Slangen en andere vergiftigde Dieren. Men gelooft 'er ook van, dat ze iemant in den Oorlog voor den ſchoot en het kwetſen van het Zwaard bevrydt. De Berglieden gelooven dat ze daardoor voor booſe Geeſten en kwaade Dampen bewaard worden. Waarom zy en veele Soldaten dezelve aan den hals hangen.

VICTORIATUS. Zie het Artykel TRIOBULUS.

VICTORIE. Zegepraal, overwinning die op eenen Vyand bevogten wordt.

VICTORIE-WORTEL. Zie het Artykel VICTORIALIS.

VICTUALIEN. Zoo noemt men allerlei leeftogt, beſtaande in ſpys en drank, tot ligchaams-onderhoud.

VICTUS RATIO. Is de Leevenswyſe, beſtaande in het bewaaren der Gezondheid en het afwenden der Ziekte.

VICUS. Dus noemde men te Romen de Straaten en Wyken; anderſints betekent het ook een Dorp.

VIDAME. Is een oud Franſch woord en betekent zoo veel als Heer; maar tegenswoordig wordt die geene in Frankryk nog Vidame genoemd, die het ampt van een Biſſchop in het Waereldlyke waarneemt. Evenwel kan in een Bisdom niet meer dan een Vidame zyn, die zig naar de hoofdſtad van het Bisdom gewoon is te noemen, by voorbeeld: de Vidame van Rheims, Chartres, enz.

VIDARUS. Zie het Artykel BER.

VIDIMEREN. Noemen de Rechtsgeleerden, een Copy van een Brief of eenig ander Document, met het Origineel vergelyken, en, daarmede overeénkomende, met zyn Zegel bekragti-

www.libtool.com.cn

kragtigen. *Vidimus* is dus eene Copy, die door de onderteekening van eenen Notaris of ander gerechtelyk perſoon bekragtigd is.

VIERENDEELS-CARTOUW. Is een kanon, 't welk 12 pond yſer ſchiet, 36 Centeners weegt, en 24 Caliber lang is. Diergelyken worden gemeenelyk in de Veſtingen voor de bekwaamſten gehouden.

VIER-GRAAVEN DES RYKS. Deeſe tytel voeren nog hedendaagſch de Graaven, en Vorſten van Schwartsburg, en dezelve heeft van de oude en onordentlyke verdeeling des Ryks, in Quaterniones, zynen Oorſpronk, volgens welke de Graaven van Schwartsburg, benevens kleef, Zilie en Savoyen, de vier Graaven des Ryks genaamd wierden.

VIERHOEK. *Quadrangulum*, *Quadrilaterum*, is eene iegelyke ruimte, die van vier zyden ingeſlooten wordt. Dezelve bekomt, naar de verſchillende geſchapenheid van deeſe zyden, haare zonderlinge benoemingen, en heet een *Quadraat*, *Oblongum*, *Rhombus*, *Rhomboides*, *Parallelogrammum* en eindelyk een *Trapezium*. Dierhalven moet in het byzonder ieder woord hier over nageleeſen worden.

VIERHOEKBEENTJE. (*'t groote*) Een naam die gegeeven wordt aan het eerſte beentje der eerſte rye van de voorhand, omdat het gelyk is aan een langwerpig vierkant. Men heeft veele oppervlaktens aan dit been waargenomen. Zyne buitenſte oppervlakte is robbelig en rond; de inwendige is bezet met eene langwerpige verhevenheid, die men binnen in de voorhand ziet. Zyne voorſte gewrigts-vlakte is rond, ſaamengeſteld uit twee oppervlaktetjes, en onderſteunt het eerſte vingerlid des duims. Het armbeenſche oppervlaktetje is hol, en ontvangt het ſchuitbeentje. Men merkt nog twee andere kleine gewrigtsvlaktens op; het eene voor zyne geleding met het Spitsbeentje; het andere voor zyne vereeniging met het eerſte beentje der agterhand.

VIERHOEKBEENTJE. (*het kleine*). Zie het Artykel TRAPEZOIDES.

VIERING. Betekent in de Marktſcheidkonſt, de breedte van een *Zeche* of de Zaalband van den Gang. Daartoe worden gerekend 3½ Lachters in het hangende, en 3½ Lachters in het leggende, zoo dat de Gang in het midden vry is, in de viering naar zyne ſtreeken, voornamelyk uit 7 Lachters, naar de lengte genomen worden.

VIERKANT. Is het zelfde met Vierhoek, zynde de Maat van eene Figuur. Zie het Artykel VIERHOEK.

VIERKANTE NAALD. Een groote vierkante Naald, dewelke ter binding van het net en de zaadſtreng dient. Deeſe naald is

drie duimen lang; haar ligchaam rond en eindigt met vier ſtomp gevylde en met het polyſt-rad geglansde hoeken.

VIERLING. Zoo wordt in Neurenburg het Vierdedeel van een pond, of 8 lood genaamd.

VIERLING. Zoo noemt men in het wurtenburgſche eene Maat van Vrugten, en 4 Vierlingen maaken een *Simri*, en 8 *Simri* een Schepel. Maten van een Emmer worden ook Vierlingen genaamd.

VIERLINGHEUVELTJE. De Heer Winſlow, geeft deeſen naam aan de heuveltjes des verlangden hoofdmergs, die de ouden *Billen* en *Ballen* noemden.

VIERSCHAAR. Is de plaats daar de Rechters te ſaamen komen om over Pleitzaaken of over Gevangenen uitſpraak te doen en vonnis te vellen. De Vierſchaar is gemeenelyk voor aan in het Raadhuis.

VIERSTEDEN GERICHT. Is een zonderling Gericht in Duitſchland, dat de 4 ſteden Ziel, Rensburg Itſehoe en Oldeſlo oefenen. Het wordt alle jaar des Maandags na de Pinkſterfeeſtdagen, beurt om beurt in Rensburg of Kiel gehouden, en de gemelde vier Steden zenden twee Gedeputeerden uit den Raad daar naartoe, die dat Gericht uitmaaken. Alle de Steden, die het Lubekſche Recht (*Jus Lubecenſe*) hebben, kunnen aan dat Gericht appelleeren, mits dat die zaak over de 50 *Mark*. Lubſch bedraagt, en van waar het apél aan het Holſteinſche Landgericht gaat, wanneer de zaak maar over de 25 daalders bedraagt.

VIERVOETIG. Het geene op vier voeten ſtaat of loopt, gelyk eene viervoetige tafel, een viervoetig Dier, *enz.*

VIERVOETIG GEDIERTE. *Quadrupedes.* Zyn Dieren die te ſaam eene groote Claſſe uitmaaken, en waarin zoo wel de leevendig baarenden, als eijerleggenden begreepen zyn. De eerſtgemelden hebben of klaauwen, die dan in geſpleetene en ongeſpleetene verdeeld worden, of vingerswyſe voeten. Die geen geſpleeten klaauwen hebben, zyn Paarden, Ezels, Olifhanten &c. Die geſpleeten klaauwen hebben, zyn Runderen, Schaapen, die herkaauwen, en het zwyn dat niet herkaauwt. — De Dieren die klaauwen als vingeren hebben, zyn ook tweederlei, te weeten *vivipari*, die leevendig geboren worden, als Leeuwen, Tygers, Beeren, Vosſen, Bevers, Haaſen, Honden en Katten, &c. en *Ovipari*, die uit Eijeren voortkomens als Kikvorſchen en Schildpadden

VIETOR. Zie het Artykel KUIPER.

VIF DE LA COLOMNE. Zoo wordt ſomtyds door de Franſchen de ſchaft van een Pylaar genaamd.

VIGILES. *Choreutæ*, *Circitores*, Wagters, zyn, in de Aſtronomie,

www.libtool.com.cn

nomie, de beide Sterren, die buiten de Polaaſter zig in den Staart van den kleinen Beer bevinden.

VIGILIA. Het *waaken*, wordt tegenover den ſlaap geſteld, en beſtaat volgens het gemeene gevoelen, in eene beſtendige beweeging, werkſaamheid en uitbreiding der leevensgeeſten in de *Piri* der Herſenen; als vanwaar ze tot de werktuigen der uiterlyke zinnen, in overvloed gezonden worden.

VIGILIA. Dus wordt in de Roomſche Kerk de dag genaamd, die de laatſte voor een groot Feeſt is, en de voorávond genoemd wordt, welken dag men met Vaſten doorbrengt. De naam heeft daarvan zyn oorſprong, vermits in oude tyden, de Godvrugtige Menſchen een gedeelte van den Nagt, voor een groot Feeſt, met waaken doorgebragt hebben.

VIGILIÆ. Zoo heeten in de Roomſche Kerk ook inzonderheid de Metten, waarin veele Zielmiſſen of Gebeden voor de Afgeſtorvenen gehouden worden.

VIGINTIVIRAAT. Onder deeſen naam verſtond men te Romen de bedieningen van twintig Officiers, *Vigintivirs* genaamd en inzonderheid belaſt met de munt, met de zorg der Gevangenhuiſen, en met de ſtraf der Misdaadigers, met de ſtraaten en met het beoordeelen van ſommige zaaken.

VIGOR MORBI. Zie het Artykel Acme.

VIGOUREUX. Is fris, kloek, ruſtig, ſterk en dapper.

VILACQUES. Zyn beroemde Weſtindiſche Steenen, die veel zilver bevatten.

VILLI. Is zoo veel als *Fibra*.

VILTKRUID. *Cuſcuta*. Dit is een zeldzaam gewas, dat veele lange veſels maakt, waarmede het voortkruipt, en zig rondom andere gewaſſen ſlingert, tot dat dezelven verſtikt en van hun voedſel beroofd worden. Het is gemeenelyk een middel voor allerlei verſtoppingen, voornaamelyk der Milt. Dat op de Quendel of witte Thym groeit, zet de zwarte melancholyke vogten van onderen af.

VIMAGO. Zie het Artykel Oenas.

VINALIA. Was een dubbel Feeſt by de Romeinen, 't welk zy tweemaal des jaars vierden, het eene in de maand April, ter eere van Venus, en het andere in de maand Auguſtus, ter eere van Jupiter.

VINCA PERVINCA. Zie het Artykel Maagde Palm.

VINCETOXICUM. *Hirundinaria*. Zwaluwe-Wortel, groeit op de Bergen en zandige Plaatſen. De wortel dryft het zweet uit; zet het water, de ſteen en de Maandſtonden af; weerſtaat het vergift, de beet van vergiftigde Dieren, flaauwtens, hartkloppingen, voeteuvel, kolyk, wormen, kroppen, enz.

VINCTURÆ. *Bandagien*. Zie het Artykel Verband.

www.libtool.com.cn

VINCTURA EXPELLENS. Zie het Artykel UITDRYVEND WINDSEL.

VINCULUM. Zie het Artykel FIBULA.

VINCULUM EXPULSIVUM, ATTRACTICUM, RETINENS. Zyn onderſcheidene ſoorten van Windſels of Bindſels. Zie de Artykels BINDZEL en VERBAND.

VINDEMIATOR. *Protrigetes*, *Alaraph*. *Almuredin*. Is eene vaſte Ster aan de Noordzyde der Maagd, en van de derde grootte; voorts van de eigenſchap van *Saturnus* en *Mercurius*, en van eene zonderlinge kragt. Men meent dat deeſe Ster *Vindemiator* genaamd wordt, omdat hy gewend is, omtrent den Wynoogſt, als den 22 September, met den 29ſte graad der Maagd, en den 21 October, met den 9 graad van den Scorpioen onder te gaan.

VINDER. Dus noemen de Bergliedeu iemant onder hen, die een nieuwen gang ontdekt of vindt.

VINDICATIO. Zoo wordt in de Rechten eene naaſting of gerechtelyken eiſch genaamd, waardoor iemant den eigendom van een goed, dat een ander in bezit heeft, wederom eiſcht.

VINDICEEREN. Betekent, zig iets toe te eigenen, en als het zyne te eisſchen. Ook wreeken en ſtraffen.

VINDIMIATRIX. Zie het Artykel VINDEMIATOR.

VINÆ. Daardoor verſtonden de oude Romeinen, een klein Gebouw met een Dak, dat op wielen konde voortgerold worden; waarvan de Soldaaten by Belegeringen gebruik maakten, om de Stadsmuuren te naderen en te ondermynen.

VINGER, of VINGERS. Dus worden de vyf beenagtige Pyramiden, die het derde deel der hand uitmaaken, en daarvan het boveneinde bepaalen genoemd.

Men geeft ſomtyds ook deeſen naam aan de vyf ſtukken, waar mede de onderſte extremiteiten eindigen, doch die zyn meer bekend onder den naam van Teenen.

Doorgaands worden 'er vyf vingers aan ieder hand geteld. De eerſte is de dikſte, kortſte en ſterkſte van allen, en wordt *Duim* genaamd. De tweede hiet de *Wyſer* of *Wysvinger*, om dat hy die is, waarvan wy ons by het wyſen bedienen, of om iets te kennen te geeven. De derde wordt de *langſte* of *groote* genoemd, omdat hy buiten de anderen, als de hand uitgeſtrekt is, uitſteekt. Men geeft hem ook den naam van *ſchaamagtig*, vermits, omdat hy de langſte van allen is, hy die geene is, die in de ſchede geſtoken wordt, wanneer den ſtaat deeſer Buis of deelen, waar naartoe zy gaat, onderzogt moet worden. Ook wordt dezelve de *Aarsvinger* genaamd. — De vierde is de *Ringvinger*, omdat aan denzelven doorgaands de Ringen geſtoken worden. De vyfde, die by ons *Pink* en by de Franſchen *petit doigt*, om zyne kleinte, genaamd wordt,

is

www.libtool.com.cn

is dunner dan de anderen, 't geene maakt dat zy gemaklyker in het oor kan geſtoken worden, om het ſmout daaruit te haalen. Dit gebruik heeft hem ook de *Oorvinger* doen genaamd worden.

De Vingers kunnen als zoo veele beenagtige Pyramides worden aangemerkt, die ieder uit drie ſtukken zyn ſaamengeſteld, die *Vingerleden* genaamd worden.

Het eerſte Vingerlid is dikker dan het tweede, en dit weer dikker dan het derde. Men merkt daarin aan een Ligchaam, middendeel en twee uiteindens; twee oppervlaktens, waarvan de eene afgerond en uitwendig is, de andere plat is en naar de handpalm ziet.

De oude Ontleedkundigen brengen maar tot het getal der Vingerleden van den Duim, de twee laatſten. Zy ſtelden het eerſte onder de beentjes der Nahand, en telden 'er vyf, in plaats dat volgens de hedendaagſche Ontleedkundigen, 'er maar vier zyn, omdat zy dat Lid, waarvan wy ſpreeken, als het eerſte Vingerlid des Duims aanzien.

Op de geleding des eerſten Vingerlids van den duim met het tweede vindt men doorgaands in de Volwaſſenen een Beentje, dat *Zaadbeentje* genaamd wordt. Somtyds bevinden 'er zig twee. Men vindt vry dikwils diergelyke op de gewrigten des Oorvingers en des Wysvingers. Zy worden ſomtyds, doch zeldſaamer, ook gevonden op de gewrigten der eerſte Vingerleden van de andere Vingers.

Daar zyn vyf heelkundige handgreepen, die op de Vingers gedaan worden, naamelyk:

1) De afzetting der verbryſſelde Vingers, 't geen op onderſcheidene wyſen gedaan wordt.

2) De ontſteekingen, die in deeſe tot Absces overgaan, te behandelen; gelyk in de *Vyt*.

3) De gekromde deelen regt te maaken.

4) Dezelve vanéén ſcheiden, als zy tegennatuurlyk veréénigd zyn.

5) Eindelyk de overtollige Vingers wegneemen.

Men merkt op, dat de Vingers ſaamenhouden op tweederlei wyſen; of door eene aangeboren verééniging, of door vaſtkleeving. De eene en andere deeſer mismaaktheden wordt geneeſen, door dezelve met een Scalpel vanéén te ſcheiden, zorg draagende van den eenen niets af te neemen, om aan den anderen te geeven. Als de verééniging zoo naauwkeurig en naauw is, dat 'er maar zeer weinig plaats tuſſchenbeide over is, moet de Heelmeeſter deżelve zagtkens met geduld afſcheiden, tot dat alles, wat te deelen ſtond, is afgeſcheiden. Doch indien zy mogten veréénigd zyn door een vlies, by wyſe als een Ganzepoot, tuſſchen de twee Vingers, moet hy het doorſnyden

www.libtool.com.cn
en wegneemen, opdat, nadat de Lidtekens gemaakt zyn zullen, 'er niets overblyve, dat hen in hunne werking zou kunnen hinderlyk zyn.

Als de afſcheiding gedaan is, moet men beletten, dat de deelen niet weder op nieuw aanéén groeien, en om dat te myden, wordt 'er dun Linnen tuſſchen de Vingers gedaan. Men kan zig bedienen van een verband, dat *Handſchoen* genaamd wordt, doch vermits het al te langwylig is om te maaken, zal men zig, nadat iedere Vinger met een byzonder Zwagteltje omwonden is, van gewoone Handſchoenen bedienen.

Wanneer men by den Heelmeeſter hulp gezogt heeft, ter verbetering der kromme Vingers, moet de ſtaat, waarin de Vingers zig bevinden, in acht genomen worden, voor dat 'er iets beloofd en aan gewerkt wordt. Zy kunnen waarlyk zoo geſteld zyn, dat het onmogelyk is dezelven te herſtellen. Zoo het uit oorzaake eener gelidsverſtyving is, moet men zig gedraagen, zoo als de voorzigtigheid zulks gebiedt. Indien het een kwaad geheeld Lidteken is, die dezelve belet zig te herſtellen, moet het Lidteken worden losgemaakt, door veele Inſnydingen met het Biſtourie, en vervolgens twee regte houten Spalkjes, een boven op den Vinger en een 'er onder aanleggen, en dezelve met een zwagteltje vaſtmaaken, hetwelke dagelyks hoe langer hoe vaſter zal gedaan worden, tot dat hy zyne natuurlyke gedaante heeft wedergekreegen.

Het is niet zeldſaam om kinderen te zien, die met meer dan vyf Vingers ter Waereld komen: doch die overtollig zyn en nooit welgemaakt als de anderen, zynde doorgaands buiten de hand geplaatſt, by de Pink of den Duim. Zy hebben doorgaands geen been, en ſomtyds geen Nagels. Zy vertoonen eenvouwdige vleeſige aanhangſels, die aan de hand hangen. Zy moeten met eene Schaar worden afgeſneeden, of zoo 'er been in is, met eene Sny-nyptang, die alles op eene keer wegneemt. Zy worden ook zoo digt by de hand, als het mogelyk is, afgeſneeden, en vervolgens als eene eenvouwdige wond verbonden, neemende vooral hier in acht van geene misſmaaktheid na te laaten.

VINGER-GETALLEN. *Digiti*, *Monades*, *Unitates*. Zoo heeten in de Rekenkonſt de getalen van 1 tot 9, die de Eigenſchappen hebben, om alle in getalen eenigſints bedenkelyke Grootten uit te drukken. De Getalen van 1 tot 9 hebben echter daarom deeſe Benoeming gekreegen, omdat men ten beſte van de Aanvangers even daarom maar tot tien te tellen goedgevonden heeft, ten einde dezelven in het tellen hunne Vingers zouden kunnen te hulp neemen. Anders noemt men deeſe Getalen ook de EENEN.

VINGERHOEDKRUID. Zie het Artykel DIGITALIS.

VINGERHOEDMAAKER. Het Ambagt deeſer Menſchen wordt te

www.libtool.com.cn

te Neurenburg onder de zoogenaamde geſperde geteld; aangezien het buiten die Stad, behalven ook te Keulen en in Holland, niet gevonden wordt. In de gemelde Stad Neurenburg zyn ze verpligt, hun Meeſterſtuk te maaken. Het eerſte is aldaar voor omtrent 200 Jaaren gemaakt. De ſtof vanwelken de Vingerhoeden gemaakt worden, zyn zilver, koper, ſtaal en yſer; doch meeſt geel koper. Zy maaken ook dubbele Vingerhoeden, vanwelken de binnenſten glad en verguld zyn, maar de buitenſten, die net op de binnenſten ſluiten, van zilver, en zeer konſtig doorgeſtooken, hetwelk een aangenaam gezigt maakt. Ook pleeg de onderſte rand der Vingerhoeden ſomtyds met lofwerk verciert te worden. Waarvan die van Neurenburg de grootſte Konſtenaaren zyn; aangezien dit elders zoo cierlyk niet kan gemaakt worden.

VINGERLEDEN. Beenderen die de Vingers en Teenen ſaamenſtellen. Ieder Vinger heeft 'er drie, uitgezonderd de Duimen, waarvan het eerſte een Been der Agterhand of des Navoets maakt. Het eerſte in iederen Vinger is dikker dan de anderen, en het tweede ſterker dan het derde. De Vingerleden der vier Vingers, die op den Duim volgen, hebben, wat hun maakſel betreft, onder elkander veel gelykenis, en verſchillen maar in grootte.

De eerſte Vingerleden zyn plat, langwerpig; hebben het middendeel bolrond en buitenwaarts afgerond, en de inwendige Oppervlakte plat en hol. Hun rand heeft eene robbelige ſtreep, en de voetſtukken zyn daarvan vry dik. Men merkt daarin eene met Kraakbeen bedekte holligheid aan. Deeſe holligheden zyn, gelyk alle gewrigtsholtens, veel grooter in een Lyk dan in een Geraamte. Zy vereenigen zig met de Beenderen der agterhand. Het tegenovergeſtelde uiteinde is ook met een Kraakbeen bedekt, en vertoont eene ſoort van Katrol. Men neemt op de zyden twee bandagtige vlaktens waar. De tweede Vingerleden zyn vry overeenkomſtig met de eerſten. Zy zyn dunner en hun voetſtuk heeft twee geringe holtens, inwelker midden men eene kleine verhevenheid ziet. Zy hebben kraakbeenägtige korſten, en verëénigen zig met de Katrol van het eerſte Vingerlid. Het andere uiteinde is als eene Katrol, even als die des eerſten Vingerlids, gemaakt.

Het voetſtuk der derde Vingerleden is geheel en al gelyk aan dat der tweeden. Men ziet op de zyden van dit voetſtuk twee Bultjes, even gelyk op die der eerſte en tweede; doch het eindigt zoo niet als deeſe laatſten. Deeſe Beenderen eindigen met een robbelig uiteinde, dat de gedaante heeft van een Bult. Deeſe verhevenheid verhardt op de inwendige oppervlakte, invoegen zy eene ſoort van halve Kroon of Paardenhoef aan het uiteinde deeſer Vingerleden vertoont.

Wat den Duim aangaat, dezelve verdient eenige byzondere opmer-

www.libtool.com.cn

opmerkingen. Het eerſte zyner vingerleden maakt een van de Beenderen der Naband uit. Het heeft wat van derzelver maakſel; is in zyn midden plat; heeft aan zyn voetſtuk eene gewrigtsvlakte, welker midden uitgezet is, en waarvan de zyden uitgedrukt zyn, om zig naar de Katrol van het groote vierhoekbeentje te ſchikken, en zyne binnenzyde loopt uit in een punt, welker uiteinde afgerondt is. Zyn hoofd gelykt wat naar dat der agterhands beenderen. Het tweede vingerlid komt heel digt door de ſtelling zyner uiteindens, by de eerſte Vingerleden der andere Vingers.

De Vingerleden zyn te ſaamen gearticuleerd door een *Ginglymus* of Scharniergeleding. Men vindt in deeſe Geledingen Lidwaterskliereu en Lidwater. De Peeſen, welken hen buigen, zyn in hunne holle oppervlakte gehuisveſt, en, die hen uitrekken, zyn op haare holle oppervlakte vaſt. De Vingerleden zyn lange beenderen, die merg bevatten.

VINGERLING. Eene ſoort van Mutsje, dat voor de Vingeren gemaakt is. Hetzelve is meer of min langwerpig, naar dat men den Vinger meer of min bedekken wil. Men bedient zig daarvan, om het verband in de Vingerziektens te houden. Het is voor deeſe deelen eene ſoort van ſluier en een houdend verband.

De Heelmeeſter maakt 'er ſomtyds van linnen tot vier in getal, in de handgreep der buikhegting, waarvan twee dienen om aan twee Vingers van eenen helper te doen, den duim naamelyk en de Wysvinger van eene zyner handen, en de twee anderen om aan dezelfde Vingers van zyne eigen linkerhand te doen. Men maakt daar gebruik van, opdat de Darm, die met zyne vier Vingers gehouden wordt, niet ontglippe, gelyk zulks geſchieden zou, indien de Vingers bloot waren.

VINGER. REKENKONST. *Dactylonomia, chironomia.* Is eene konſt om met de Vingeren te tellen, of de Vingers in plaats van Cyffers te gebruiken, en alle getalen daardoor uit te drukken. Deeſe is zonder twyffel mede ten dierſte der Leerlingen uitgevonden en verkooſen, en de Nul tot het teken aangenomen, alleenlyk, ten einde zy zig zoo lang by het tellen, van hunne Vingeren zouden kunnen bedienen, tot dat zy eene vaardigheid verkreegen zouden hebben, om met getalen om te gaan. Vermits men daarenboven by een iegelyk woord of ander merkteken, by voorbeeld by de gemeene Cyffers, altoos iets in zyne gedagten hebben moet, zoo heeft men by deeſe Vinger-rekenkonſt ook vooruit vaſtgeſteld, wat men by het opligten of nederleggen van den eenen of anderen Vinger denken moet. De manier van Rekenen verklaart BEDA in zyn Boek de *Temporibus & Natura Rerum*; insgelyks vindt men Narigt daarvan in JOH. NOVIOMAGI *de Nume-*

www.libtool.com.cn

Numeris. Lib. I. c. 14. als mede de verklaaring nevens de daartoe behoorende Figuren in LEUPOLDS *Theatro Arithmetico-Geometrico.* pag. 2. § 3.

VINGERSPIER. Zie het Artykel CHEMODACTYLARUS.

VINGERZWEER. Zie het Artykel NYD-NAGEL.

VINITORCULUM. Zie het Artykel OENAS.

VINK. *Fringilla.* Deese Vogel is niet veel grooter dan een Musch. De rug is bruin; de kop eenigsints donkerblaauw, de borst en buik uit bruin en rood gemengd. Op de vlerken heeft hy twee witte streepen en eene zwarte tusschen beide. Het Wyfken is van dezelfde gedaante, behalven dat de kleuren flaauwer, ook de borst en buik bleekrood zyn. Men houdt ze om te zingen; waarom ze ook wel geblindt worden.

VINTANG. Is een Boom op Madagascar, wiens hout nooit wormsteekig wordt. Eene Gom, daaruit zypelende, wordt tot geneesing der wonden gebruikt.

VINTIN. Is eene Portugeesche Zilvermunt, houdende twintig *Rees.*

VINUM. Zie het Artykel WYN.

VINUM ADUSTUM. Zie het Artykel BRANDEWYN.

VINUM ARTHRITICUM. Een Leden-Jichtwyn, dienende om het *Acidum* in de eerste wegen te verbeteren: ℞. *Herb Rorismarin.* Mij. *Chamadr. Chamæpit. Meliss. Salviæ ana* Mj. *Rad. Chinæ* ℥ j. *Caryophyllat. Enul. camp. Pœon. ana* ℥vj. *Cinnamom. Galang. Zingiber. ana* ℥ij. *Bacc. Juniper* ℥j ß. *Incis. & contus includ, nodulo, adde Sal Tartari, q. s. F. Species,* om in wyn te doe doen, of ook deese tegen de opgestopte Maandstonden: ℞. *Herb. Arthemis. Puleg. ana.* Mj ß *Sabin. Flor. Cheiri ana* Mj. *Antb. Lilior. alb.* P. ij. *Rad. Aristolocb. rot. ver.* ℥j. *Valerian.* ℥ B. *Limatur. Martis.* ℥ij. *Cass. Lign. ver. Baccar. Laur. ana.* ℥ij. *Sem. Anisi, Dauci Cretic. Fœnicul. ana.* ℥ij. *Croci* ℥j ß. *Incis & contus includantur nodulo.*

VINUM CITRI. Zoo wordt genaamd het zuure Citroensap, anders ook *Acidum citri.* Het komt veel uit Italien, en wordt meest van de onrype en kleine Citroenen geperst.

VINUM COS. Betekent Wyn, die volmaakt, en bygevolg in smaak, reuk, en verw onvervalscht is.

VIOLA AGRESTIS. Zie het Artykel SAPONARIA.

VIOLA BASTARDA. Is eene soort van *viola de Gamba*, en wordt gelyk een *Tenor* van dezelve gestemd, doch het ligchaam is eenigsints langer en grooter. Onder de gemeene 6 Darmsnaaren zyn dikwils nog 8 andere van Staal, en gedraaide geel koperen, die met de darmsnaaren zeer zuiver en gelyk gesteld worden, en naderhand onaangeraakt mede een geluid maaken.

VIOLA

www.libtool.com.cn

VIOLACEUS LAPIS. Zie het Artykel ADELAARSTEEN.

VIOLA DI BRACCIO. Zoo wordt eigenlyk eene Viool genaamd die men op den arm houdt, in onderſcheiding van de *Viola di Gamba*; en kan derhalven van alle Vioolen of Vedelen gezegd worden.

VIOLA DI GAMBA. Is eene Viool die men tuſſchen de voeten houdt. Men kan het eene 'knie-viool noemen. Zy heeft 6 Snaaren. Zy wordt door Quarten geſtemd, en heeft in het midden eene *Terze Viola di Gamba*, of *Contrabaſſa di Gamba*, wordt van de meeſten overal door eene *Quart* geſtemd.

VIOLA LUNARIA MAJOR. *Silique rotunda.* Dit gewas groeit eenige ellen hoog, en heeft de gedaante van een boomtje. Gezaid zynde, bloeit het in het andere jaar, in April en Mei; blyft den winter over in den Hof. Uit de bladen kan men allerlei fraaijigheden maaken, voornaamelyk als men ze verzilverd of verguld. Het Zaad beſtaat gemeenelyk uit 5 graantjes.

VIOLA LUTEA. *Leucojum luteum*, *Viola lutea*, geele violen; nagelvioien, worden door afzettingen, in de Hoven voortgeplant. De bloemen verſterken het hart, de Moeder en de Zenuwen. Ze dryven de pis, verzagten de pynen, dryven de Maandſtonden en Nageboorte. De Aſyn daarvan wordt tegens de opblaaſingen der Lyfmoeder en in de Peſt gebruikt.

VIOLA MARTIA PURPUREA, FLORE PLENO. *Violaria*: *Mater violarum.* Blaauwe Violen, groeien hierëndaar in Hoven, daar de grond Schaduwägtig is. De bloemen laxeeren, zyn hartſterkende, dienen voor de borſt, zyn goed voor de hitte van de koorts, hoofdpyn, verſtoppingen, enz. Het Zaad is een middel voor Koortſen, verſtopping der Nieren, Steen der Blaas, en om de geboorte te bevorderen.

VIOLA MORTUORUM. Zie het Artykel VINCA PERVINCA.

VIOLA NOCTIS. Deeſe Bloem is wit, en lyfkleur, ook groen, ruikt maar tegens den avond, en 's nagts, maar niet by dag. De reuk is aangenaam. De dunne ſoorten deeſer Violetten worden uit het zaad geteeld, maar de dikke uit afzetſels.

VIOLA PERUVIANA. Zie het Artykel PLANTA INDICA.

VIOLA TRICOLOR, HORTENSIS REPENS. Deeſe is van allerlei kleur, als blaauw, wit, geel; groot en klein. Zy bloeit in Juny en July; heeft weinig opwagting nodig. Zy zaait zig elk jaar voort. Het gedeſtilleerde water wordt voor de Jicht der kinderen gebruikt. Men vindt by MILLER wel elf ſoorten van deeſe Bloem aangetekend.

VIOLARIS LAPIS. *Violenſteen.* Dus genaamd, om deszelfs aangenaamen Viool-reuk. Dezelve wordt veel op het Reuſen.

www.libtool.com.cn

ſengebergte, en aan de grenzen van Bohemen en Sileſien gevonden.

VIOLATIO. De daad van Schending eener Maagd. Ook het overtreeden eener Wet.

VIOLEN (*geele*). Zie het Artykel LEUCOJUM.

VIOLEN. Wilde Maartviolen. Zie het Artykel CUMMA. WICKY.

VIOLEN-WORTEL. Zie het Artykel IRIS FLORENTINA.

VIOLENTA SIGNA. Dus noemen de Sterrekundigen de twee Planeeten *Saturnus* en *Mars*, zoo als ze in hunne Tekenen of Huiſen zynde, geoordeeld worden voor de menſchen ſchadelyk te zyn.

VIOLETTE VERW. Zie het Artykel LEUCOJUM.

VIOLIER-BLOEMEN, of *Violetten*. Hebben purperverwige blaauwe of geele Bloemen; zeer aangenaam en zoet van reuk; worden door het ſcheuren der wortels beſt voortgeteeld, doch men doet zulks alleen de dubbelde. Men moet ze alle drie Jaaren verplanten; zy beminnen in de ſchaduwe te ſtaan, en van tyd tot tyd beſproeid te worden. In de Geneesmiddelen zyn ze van een goed gebruik. De Syroop daarvan is zeer goed om de gal in het algemeen, voornaamelyk de zwarte gal te temperen, zy maatigt de hitte van de Koorts; is een hulpmiddel tegens den hoeſt en laxeert zagtkens. Men verkieſt de enkele Violetten om Syroop van te maaken; en men moet ze des morgens vroeg, wanneer 'er de dauw nog op ligt, verzamelen; de welriekendſten zyn de beſten. De Doſis is van een tot drie Drachma.

VIOLINE. Is een Diſcant-Viool, of Vedel. En *Violiniſt* wordt gena md, die op dezelve wel kan ſpeelen.

VIOLON. Is eene groote Bas-Viool.

VIOLONCELLO van de Italiaanen, is eigenlyk onze vyfde Viool, zynde eene kleine Bas-Viool, half zoo groot als de gemeene Bas Viool, en derzelver Snaaren half zoo dik en lang, 't welk de klanken juiſt een Octaaf hooger maakt dan van die.

VIOOL. Van dit Speeltuig zyn verſcheiden ſoorten, als Zak-Vioolen, met maar drie of vier ſnaaren; enkele of borſt-Vioolen der Leerlingen; Quart-Vioolen, zynde kleiner, dan de Violinen, en die veel hooger, dan deeſen kunnen geſtemd worden. Gemeene Violinen en Diſcant-Violen, Alt- en Tenor-Vioolen. Hiertoe behoort ook de zoogenaamde *Viola d'Amour*, hebbende haare benaaming van de lieffelykheid van haar geluid. Zy beſtaat uit zes geel koperen Snaaren. De *Viola di Gamba*, dus genaamd omdat ze niet aan de borſt, maar tuſſchen de beenen gehouden wordt. Want *Gamba*, waarvandaan het Franſche *Jambe*, betekent by de Italiaanen een

www.library.uoc.gr

Been. Kleine Baſſetten en groote Bas-Vioolen. De Vioolmaakers maaken behalven de gewoone Luiten *Mandors*, *Angeliquen*, *Theorben*, Cythers en Cythryntjes, welke laatſten niet naar den aart der Luiten, aan den bodem verwulft, maar plat en effen, met ſtaalen of geelkoperen ſnaaren betrokken, en voor, alwaar men met de hand pleeg te ſpeelen om eene aangenaame *Trillo* te maaken, eenigſints open zyn. Zy maaken ook enkele en dubbelde Harpen, met een kleine ſoort, die men op eene tafel zetten en 'er op Speelen kan. Met één woord, zy maaken allerlei Snaartuigen, die, of met een Strykſtok, of met de Vingers geſpeeld worden. Aan alle deeſe Muſicale Inſtrumenten weeten ze een goeden klank te geeven. Zy overtrekkenze met vernis, en pleegen ze met allerlei raar hout of Elpenbeen in te leggen. Deeſe Konſtenaars hebben geen zeker Gild, ſchoon ze hunne Leerjongens en knegts aanneemen.

VIOOL-HARS. Zie het Artykel COLOPHONIUM.

VIOOL-REGAAL, of Bas in de Orgelwerken, is van 4 voet toon. Het is een klein open Regaal, met een klein ligchaam; op zyn meeſt twee duim hoog; klinkt als de Stem van eene Maagd; willende een Bas zingen, waarom het ook Maagden-Regaal genoemd wordt. *Viool-Regaal* wordt dit kleine Regiſter, wegens zyn toon, genaamd, voornaamelyk als 'er de *Quintadiën* van 8 voet bygevoegd wordt. Doch het wordt beſt *klein-Regeel* genaamd.

VIPERA. *Adder.* Is eene kleine ſoort van vergiftige Slang, met een klein hoofd, geſchubden hals, gevlekt Ligchaam en flikkerende oogen. In Europa zyn ze maar klein, maar in Moorenland eenige ellen lang Zy onthouden zig doorgaands in rotsagtige, zandige en woeſten plaatſen. Men zegt dat ze haar vergift *per Sibilum*, *per Morſum*, en *per ictum*, dat is, ſiſſen, byten en ſteeken, mededeelen.

VIPERARIA. Zie het Artykel SCORZONERA.

VIPERINE. Zie het Artykel SERPENTARIA VIRGINIANA.

VIRBIUS. Hippolitus wierd dus genoemd, wanneer Diana door den byſtand van Esculapius, hem het leeven wedergegeeven had.

Het was ook de naam van eenen Zoon van Hippolitus, die hulp verleende aan Turnus tegens de Troyaanen.

VIRES. Dit woord betekent in de Medicynen eene genoegſaame menigte van Geeſten, bekwaam om hunne werkingen behoorlyk te volbrengen. — Deeze *Vires* nu zyn tweederlei: *Naturales* of *Vitales*, als 'er naamelyk genoeg geeſten in het bloed zyn, om deszelfs omloop te bevorderen; en *Animales*, die de Zenuwen en Spieren behoorlyk kunnen opblaaſen, om insgelyks hunne beweeging te verrigten.

VIRGA.

www.libtool.com.cn

VIRGA. Zie het Artykel PENIS.

VIRGA AUREA. *Serrata*. *Auguſtifolia*, *Conſolida*, en *Saraſenica Solidago*. Heidenswondkruid, is ſmal van blad; heeft eene geneeſende kragt; groeit in Hoven, en op bergagtige, vogtige plaatſen. De bladen zetten het water en den ſteen af; zyn een middel voor verſtoppingen van Milt en Lever; inwendig en uitwendig voor verſche en oude wonden, fiſtels, booſe Zweeren, Gezwellen aan den hals, en verrot tandvleeſch.

VIRGA AUREA. *Serrata*, *latifolia*. Heeft breede bladen; groeit op de wegen en op ſteenagtige plaatſen. De bladen en de bloeſſem breeken den ſteen, zyn goed voor den buikloop, roodeloop en bloedſpuwen; uiterlyk voor wonden, verrot tandvleeſch en waggelende tanden. MILLER heeft 'er 17 ſoorten van aangetekend.

VIRGA DIVINIATORIA. Zie het Artykel WIGCHELROEDE.

VIRGA PASTORIS. Zie het Artykel DIPSACUS.

VIRGINAAL. Dus noemen de Engelſchen een Spinet of Clavecimbel.

VIRGINAAL. Een Tempel van Pallas, waarin het alleen den jonge Dogteren vry ſtond om in te komen, en waarin men niet anders dan Vrouwelyke Offerhanden offerde die nog geene kinderen gehad hadden.

VIRGINALE CLAUSTRUM. Zie het Artykel HYMEN.

VIRGINENSIS. Eene der Godheden die het beſtier hadden over het huwelyk. 't Was een bynaam van *Diana*.

VIRGINEUS MORBUS. Zie het Artykel CACHEXIA.

VIRGINIANA BISTORTA. Zie het Artykel SERPENTARIA.

VIRGINIEN. Een groot Landſchap in Noord-Amerika, in Canada, 't welk ten zuiden aan Florida, ten Ooſten aan het Mar del Nord en Nieuw-Zweden, ten Weſten en Noorden aan verſchelde Amerikaanſche Volkeren grenſt. Het behoort aan de Engelſchen, en is ter eere van de Koninginne Eliſabeth aldus genaamd; heeft eenige wilde Inwooners, en is zeer ſlegt bebouwd, ſchoon het een zeer vrugtbaar Land is. Tegenswoordig bevinden zig daarin wel 30 of 40000 Engelſchen, die de Hoofdſtad James Town bezitten. De lucht is 'er zeer gemaatigd, en het aardryk vrugtbaar van Tabak, Suiker, Plantgewaſſen, overheerlyke Balſem en Drogeryen tot reukwerk.

VIRGINITAS. Zie het Artykel MAAGDOM.

VIRGO. (In de *Aſtronomie*.) Zie het Artykel MAAGD.

VIRGO DEVOTA. (In de *Aſtronomie*.) Zie het Artykel ANDROMEDA.

VIRGO MAXIMA. Dit is de *opperſte Maagd*. Dit is de naam

www.libtool.com.cn

die men gaf aan de oudſte der Veſtaalſche Maagden, die allen verpligt waren om haar te gehoorzaamen.

VIRGO SPECIA MUNERA GESTANS. (In de *Aſtronomie.* Zie het Artykel MAAGD.

VIRGULA DIVINA. *Baculus divinatorius.* Zie het Artykel WIGCHELROEDE.

VIRGULA JACENS. Zie het Artykel PYL.

VIRGULTUM. (In de oude Engelſche Wetboeken) Eene Planterye van Rys of Teen.

VIRIDARIO *eligendo.* (In de Engelſche Wetten.) Een Geſchrift naar hetwelke een Opzigter over de Groentens in een Boſch verkoren wordt.

VIRIDE ÆRIS. Zie het Artykel SPAANSCH GROEN.

VIRIDE MONTANUM. Zie het Artykel CHRYSOCOLLA.

VIRILIS. Betekent de Mannelyke Ouderdom.

VIRILITAS. Zie het Artykel ÆTAS.

VIRIPLACA. Dus noemden de oude Romeinen eene zekere Godin, die zy aanbaden, vertrouwende van dezelve, dat zy het opzigt over de goede Eendragt onder getrouwde Perſoonen had, en zorg droeg om de geſchillen, die onder dezelven mogten ontſtaan, met elkander te verzoenen. Haar ter eere was een Tempel geſticht, op den Palatinſchen Berg, alwaar de Mans met hunne Vrouwen gemeenelyk byëén kwamen om te ſpreeken over hunne geſchillen, en om die te beſliſſen.

VIR REGIUS. Zie het Artykel CEPHEUS.

VIRTUALITER. Dit is een kunſtwoord in de *Metaphyſica*, en betekent zoo veel als: *volgens de kragt*; waartegen over ſtaat *Formaliter*, dat is: *volgens het weeſen.*

VIRTUOSI. Zoo worden genaamd, (1) in een zedelyken zin, deugdſaame menſchen. (2) in eene ſtaatkundige betekenis, menſchen die in eene zekere kunſt of weetenſchap uitmunten en anderen overtreffen.

VIRTUS. Eene *Deugd.* Zie het Artykel DEUGD.

VIRTUS. Eene Godheid. Zie onder het Artykel DEUGD.

VIRULENTA Zie het Artykel GONORRHŒA.

VIRUNCULI METALLICI. Zie het Artykel KOBALT.

VIRUNCULUS. (In de *Aſtronomie*). Zie het Artykel ANTINOUS.

VIRUS. Betekent eigenlyk een vloeyend vogt, doch het wordt gemeenelyk voor gift genomen. De kwaadaartige materie van eene vergiftige Zweer wordt ook *Virus* genaamd.

VIS. *Kragt.* Wordt in de Mechanica genomen voor het vermogen, om eene beweeging te veroorzaaken. Zie het Artykel KRACHT.

VIS

www.libtool.com.cn

VIS CENTRIFUGA. Is die kragt door welke een Ligchaam geduurig van zyn middelpunt weggedreeven wordt. Zie het Artykel MIDPUNTSCHUWENDE KRACHT.

VIS CENTRIPETA. Is die kragt, doorwelke een Ligchaam tot een punt, gelyk als tot zyn *Centrum*, gedreeven wordt. Zie het Artykel MIDPUNTSHELLING.

VIS EXPULTRIX. Zie het Artykel EXPULSIO.

VIS MORTUA. *Solicitatio.* Eene doode kragt, wordt genaamd die geene werkelyke beweeging voortbrengt. — *Vis Viva*, die in eene werkelyke beweeging gevonden wordt. *Vis inertiæ*, waardoor het eene Ligchaam het andere wederſtaat, vanwelke het bewogen wordt.

VISCATA. Zie het Artykel LYSTER.

VISCERA. Ingewanden; worden genaamd, al het geene binnen in het Ligchaam is, als Darmen, Lever, Nieren, Maag, Milt, *enz.* Zie het Artykel GEDARMTE.

VISCERATIO. Dus noemden de oude Romeinen, de uitdeeling van raauw Vleeſch, onder de behoeftige Burgeren; gelyk na de begraaffenis der Dooden pleeg te geſchieden.

VISCH. *Piscis.* In het Italiaanſch *Pesci.* Hierdoor kan men verſtaan; in eene ruime betekenis, allerlei waterſchepſelen, bloedelooſe, Walviſſchen, Schulpgewaſſen, *enz.* In een naauwen zin verſtaat men 'er die Viſſchen door, welken gemeenelyk tot ſpyſe gebruikt worden. Men zou dezelven ook kunnen onderſcheiden in (1) Zeeviſſchen. (2) Geſchubde Rivierviſſchen. (3) Ongeſchubde Rivierviſſchen. (4) Schulpgewaſſen. De Zeeviſſchen zyn of *Pisces Pelagii*, die zig in de diepte onthouden en wegens gebrek der Zonnenſtraalen, hard van vleeſch en minſt voedſaam zyn; of *Littorales*, Strandviſſchen, die wel aaſen op het geene de Zee opwerpt, nogtans, aangezien het ſtrand meer van de Zon verwarmd wordt, en zy zelve door hunne beweeging zig van het onzuivere voedſel wederom ontlaſten, voor beter gehouden worden dan de *Diep viſſchen*; of *Pisces Saxatiles*, klip viſſchen, die zig omtrent klippen en Steenrotſen, tegenwelken de Zee geduurig aanſlaat, onthouden. Deeſen worden, wegens hunne geduurige en ſnelle beweeging, voor de beſten gehouden. Viſſchen die buiten de Zee en brak water gevonden worden, het zy in Rivieren, Beeken, ſtroomende of ſtille Meiren, Vyvers en dergelyke zoeten wateren, laaten zig wederom in *Pisces Squamoſi*, geſchubde, en in *Pisces læves* gladde Viſſchen onderſcheiden. De geſchubden zyn de gezondſten. Tot de Schulpviſſchen behooren de Kreeften, Oeſters, *enz.* Eindelyk kan men hiertoe ook brengen eene ſoort van Zeeviſſchen, die met Leder en haairen bedekt zyn, gelyk de Dolphyn; met angels en punten, gelyk de Egels, enz.

www.libtool.com.cn

non geſteld zynde, de loop van hetzelve nagezien, en het wit wel bedoeld worde. *Viſeeren* hiet ook een Wapen naar deszelfs omſtandigheden examineeren.

VISEEREN. Heeft ook voornaamelyk zyn nut in de Bouwkonſt, daar men Wallen, wanden, Graften, &c. uitrekenen moet, en dit maakt het derde deel van de oeffenende Geometrie of Landmeetkunde uit.

VISEERKONST. Is eene konſt om de Vaten uit te meeten, en te bepaalen hoe veel vogt daarin gaat. Het beſte werk dat daarover geſchreeven is, heet *Joh.* VAN DER BOOTS *Wynroeikunde*, in 4.

VISEER-ROEDE. *Virgula Pithometrica.* Is een toebereide Maatſtaf, door hulp van dewelke de inhoud der Ligchaamen, en in het byzonder van de Vaatwerken, gemakkelyk gevonden wordt. Deeſe ſtaf of roede kan op verſchillende wyſen verdeeld en toebereidt worden, en daarvandaan heeft men de gemeene Cylindriſche of Quadraat en de Cubiſche Roede. Deeſe laatſte is in het gebruik de gemakkelykſte, omdat men ſchielyk daarmede werken kan. Voor het overige kan men alle ſoorten op eenen prismatiſchen ſtok of ſtaf ſtellen. Zie WOLFFS *Aanvanggronden van de Geometrie.* § 242.

VISEERSCHOOT. Zoo heet in de Vuurwerkkonſt, de ſchoot die uit een Kanon gedaan wordt, 't welk tot in den eerſten graad boven de horizontaallinie verhoogd is.

VISIER. Betekent de opening aan eenen helm of aan een Casquet, welke of open, of met yſeren reepen of ſtroopen bewaard is, om het gezicht te kunnen gebruiken.

VISIER. Is de eerſte Staats-Miniſter aan het Turkſche Hof. Zie het Artykel GROOT-VIZIER.

VIS INERTIA. Zoo heet de kragt, waardoor een Ligchaam aan het andere tegenſtand biedt, 't welk hetzelve beweegt. Deeſe kragt heeft KEPLER eerſt ontdekt, en dezelve moet wel overwogen worden, indien men de wetten van de beweeging verklaaren wil, dat is, de regels, naarwelken de Ligchaamen elkander hunne beweegingen mededeelen.

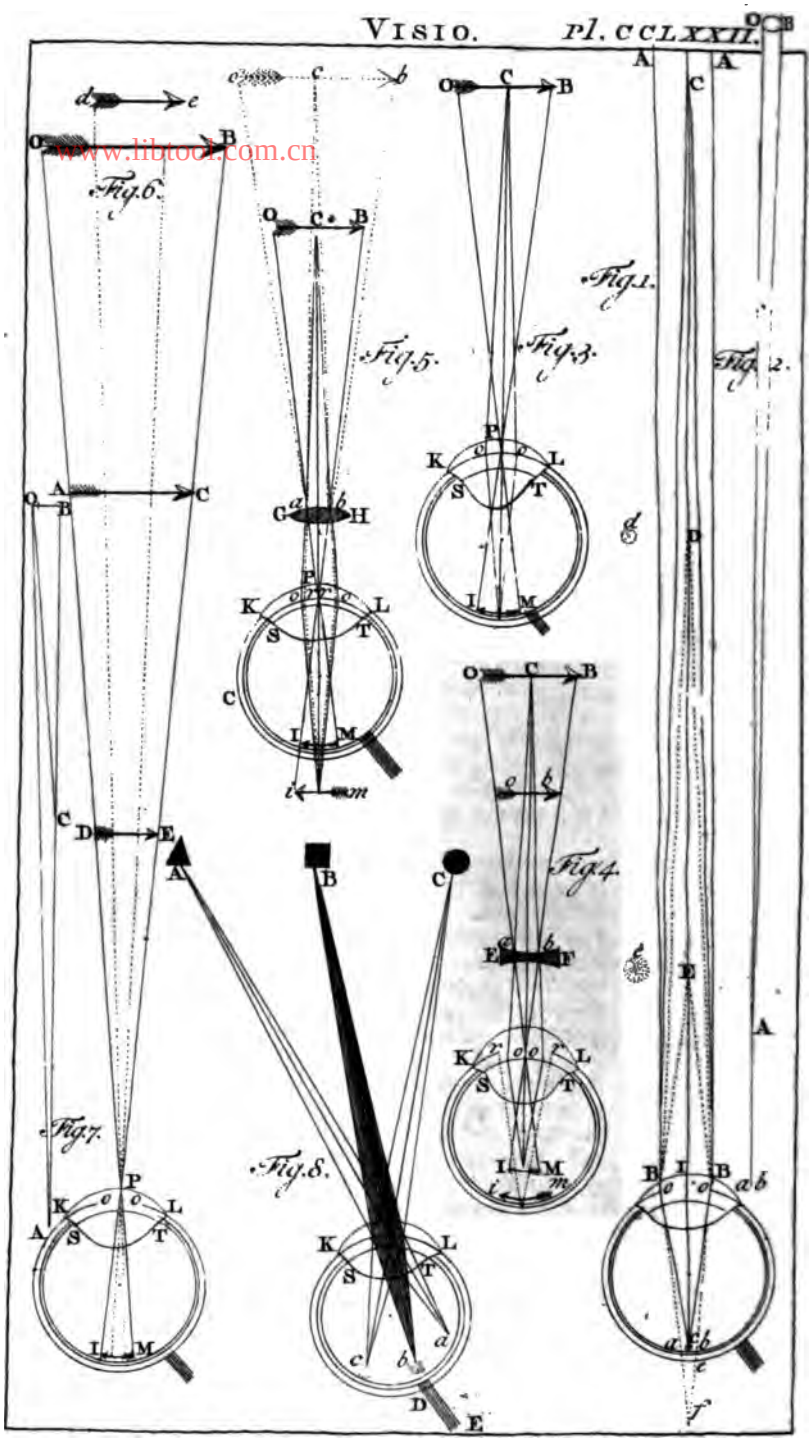
VISIO. (In de *Optica*) De konſt van zien of het gewaarworden van uitwendige voorwerpen, door middel van de werktuigen des Gezichts.

Zoodanig is de ſubſtantie en vorm der vogten van het oog, wanneer zy in hunne eigene bewaarplaatſen beſlooten zyn, dat ſtraalen van licht, in het paſſeeren door dezelven, zoodanig gericht worden als of ze door een bolronde Lens geworpen wierden; en daarom moet men om de natuur des gezichts volkomen te verſtaan, eerſt bekend zyn met de Leer van Licht en Lenſſen.

Gelyk nu de veelvuldige penceelen van ſtraalen, vloeiende van

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

van de onderſcheidene punten in de oppervlakte van een voorwerp dat voor eene Lens geplaatſt is, in even zoo veel punten vergaderd worden, op een zekeren afſtand, op de andere zyde van de Lens, en aldaar een Beeld vormen, wanneer ze op wit Papier ontvangen worden; alzoo worden penceelen van ſtraalen, ſpruitende van eenig voorwerp dat voor het oog geplaatſt is, op een geſchikten afſtand van hetzelve, en wordende gerefracteerd in het paſſeeren door de vogten van hetzelve, vergaderd in hunne reſpective *foci* op de *retina*, daar zy eene vertooning van dat voorwerp maaken; en door hunne indrukken op de tedere Zenuwen van de Retina, wordt een denkbeeld van het voorwerp in de Ziel terug gebragt. Zie het Artykel REFRACTIE.

Viſio wordt onderſcheiden in helder en donker, onderſcheiden en verward. Ze wordt gezegd helder te zyn, wanneer een genoegſaam getal van ſtraalen in den oogappel, op één tyd, vallen; en duiſter, wanneer 'er weinige in vallen: ze wordt genaamd onderſcheiden, wanneer ieder penſeel van ſtraalen in een focus vergaderd wordt, juiſt op de Retina; en verward, wanneer zy malkander ontmoeten, eer zy daarin vallen, of wanneer zy daardoor zouden vallen eer zy malkander ontmoeten.

Terwyl nu parallele ſtraalen hun focus open hebben of malkander ontmoeten in de Retina, zoo kunnen zy alleen daarin een onderſcheiden beeld van een voorwerp verbeelden, of daarvan een onderſcheiden gezigt vertoonen. Indien, om die reden, het voorwerp zoo naby is, dat de ſtraalen van eenig byzonder punt, verwyderend komen tot den oogappel, zoo zullen zy noodwendig een grooter focaale afſtand verkrygen dan de Retina of bodem van het oog; waarom de ſtraalen niet vereenigd zynde op de Retina, dat punt aldaar niet onderſcheidenlyk kan vertoond worden, maar zig verward vertoonen zal: aldus AB, AB. (PLAAT CCLXXII, *Fig.* 1.) zyn twee parallele ſtraalen, vallende op den Appel van het oog; en CB, CB, twee andere ſtraalen, welken, ſchoon weeſenlyk verwyderende, nogtans door middel van de afgelegenheid van het punt C, wanneer dat voortgaat, zelven by den ingang van het oog zoo naby medehellende zullen zyn met de parallele ſtraalen, dat ze ten naaſtenby hetzelfde focale punt op de Retina zullen hebben, zoo dat het punt C aldaar onderſcheidenlyk zal vertoond worden by *c*. Maar indien eenig ander punt E, zeer naby het oog gezien wordt, zoo dat de hoeken EBA, welken het bevat met de parallele ſtraalen, zeer aanmerkelyk zyn, zoo zal het, na de Refractie, zig ſtrekken naar het punt *f*, in den As van het oog-veroorzaakt,

en zal op Retina alleenlyk vertoonen eene cirkelvormige niet zeer zigtbaare *(indiſtincte)* Area; gelyk dat in *e*, wiens breedte gelyk is tot *ab*, de afſtand van de ſtraalen op de Retina. Hetzelfde punt in D, zal zoo verre niet verwyderd zyn, als de ſtraalen DB, DB, eene mindere graad van verwydering hebben.

Men heeft by ondervinding gevonden, dat de naaſte grenspaal van onderſcheiden Viſio of gezicht omtrent zes duim van het oog is; want indien een Boek nader aan het oog gebragt wordt dan op dien afſtand, zoo zullen de letters en de regels aanſtonds verward en onleesbaar worden. Nu kan deeſe oorzaak van onduidelyk gezicht eenigermaate verbeterd worden, door het verkleinen van de oogappels, 't welk wy natuurlyk doen in het zien op nabygelegen voorwerpen, door het ſaamentrekken der annulare fibræ der Uvea; en door kunſt, door het kyken door een klein gat, met eene ſpeld in eene kaart gemaakt, &c. want alsdan kan een klein ſchrift van naderby geleeſen worden dan anders: de reden is klaar, want hoe kleiner de diameter van de opening of oogappel BB is: des te minder zullen de ſtraalen zig verwyderen, in het komen van D of E, of des te digterby zullen zy medebellen met parallele ſtraalen.

Behalven de ſaamentrekking van den Oogappel, heeft de natuur het oog ook voorzien van eene bekwaamheid om de ſaamenſtelling der onderſcheidene deelen tot de reſpective ſtanden van voorwerpen tot ſtand te brengen, wanneer zy naby of verder af zyn; tot dat einde is de Cornea van eene elaſtique vloeiende Zelfſtandigheid, en het cryſtallynen vogt is beſlooten met een weinig water in deszelfs *Capſula*, ten einde by de intrekking en uitzetting van de *Ligamenta Ciliaria*, de bolrondheid van beide de oppervlaktens van de *Capſula* een weinig veranderd kan worden, en miſſchien ook de poſitie van het Cryſtallynen vogt; door welk middel de afſtand van de Retina geveſtigd kan worden op, en geſchikt naar bygelegen voorwerpen, om derzelver beelden zeer onderſcheidenlyk op de Retina gevormd te hebben.

Wy hebben alleen van nabygelegen voorwerpen geſprooken (waardoor wy verſtaan zulken die naby de Grenspaal van onderſcheiden gezigt zyn, gelyk tuſſchen zes en eenhonderd duim afſtand) omdat verder afgelegen voorwerpen naauwelyks eenige verandering in de ſaamenſtelling van het oog te wege brengt; zynde 'er ſlegts eene zeer kleine verandering van den focalen afſtand in hetzelve. Aldus, veronderſtel al de refractie van het oog ware evenredig tot die van de dubbele en gelyke convexe Lens, wiens Radius $r = 1$ duim, indien als-

www.libtool.com.cn

alsdan het voorwerp op 10 duim afſtand was, of $d = 10$, zoo zouden wy de focale afſtand hebben $f = \frac{dr}{d-r} = \frac{10}{9} = 0,11111$; en indien een ander voorwerp op den afſtand van 100 duim ſtond, alsdan zou $d = 100$, en $f = \frac{dr}{d-r} = \frac{100}{99} = 0.\ 10101.$ Het verſchil tuſſchen deeſe twee focale afſtanden is 0. 0101. naamelyk, het honderſte gedeelte van een duim. Indien wy nog verder gaan, veronderſtel tot een voorwerp van 1000 duim afſtand, zoo hebben wy $f = \frac{dr}{d-r} = 0.\ 1001001$, 't welk ſlegts het duiſendſte deel is van een duim minder dan de voorgaande, en daarom onaanmerkelyk.

Nu zullen ſtraalen, komende van eenig punt, op meer dan 6 duim afſtand van het oog, wanneer zy in den oogappel gaan, zeer naby medehellende zyn met parallele ſtraalen; en daarom, tot een gezond oog, kan geen onderſcheiden gezigt voortgebragt worden, op een afſtand van minder dan 6 of 8 duim, gelyk door die geen ondervonden zal worden die 'er de proef van neemt. Gevolglyk zyn zes duim de grenspaal van onderſcheiden gezigt, voor nabygelegen voorwerpen; nu zullen wy de Grenspaal onderzoeken voor ver-afgelegen voorwerpen; want voorwerpen zullen duiſter en verward ſchynen, als ze te verre van het oog verwyderd zyn, zoo wel als wanneer ze 'er te kort by zyn. En om dit geval ondervinden wy dat voorwerpen zoo lang zig onderſcheiden vertoonen zullen, als hunne deelen afgeſcheiden en helder zyn in het beeld op de Retina gevormd; en deeſe deelen zullen afgeſcheiden zyn zoo lang als de as van de penſeelen of ſtraalen, die dezelven vertoonen, afgezonderd zyn by hunnen ingang op de Retina; dat is, zoo lang als de hoek die hen bevat niet minder is dan een tiende van een Graad; want men heeft by ondervinding bevonden, dat voorwerpen en derzelver deelen onkenbaar worden, wanneer de hoek die hen bevat in den appel van het oog minder is dan die quantiteit.

Veronderſtel dus OB (*Ibid.* Fig. 2.) te zyn een Cirkel van een tiende van een duim djameter, zoo zal dezelve helder verſchynen met deszelfs middelſte vlak, tot dat gy terug gaat tot op den afſtand van 6 voet daarvan, en dan wordt het verward; en indien het een vyfde van een duim is, dan zal het beginnen verward te zyn op 12 voet afſtand, en zoo voort: in welk geval de hoek, ruſtende op het oog, naamelyk OAB, is omtrent een tiende van eene graad, of 6 minuten. En dus

alle

www.libtool.com.cn

alle voorwerpen. wanneer die grooter zyn, verſchynen duidelyk op een grooter afſtand; een klein ſchrift zal onduidelyker worden op een kleinen afſtand dan op een' grooten; en in eene kaart van Engeland, worden de naamen van plaatſen in kleine Letters eerſt onduidelyk, wanneer die in Kapitaale letters nog zeer duidelyk en leesbaar zyn; op een grooter afſtand worden deeſe onduidelyk, terwyl de onderſcheidene Graaffchappen welafgetekend ſchynen op een grooteren afſtand; deeſen insgelyks worden eindelyk zoo onduidelyk dat men het eene van het andere niet kan onderkennen, wanneer terzelver tyd het gantſche Eiland deszelfs gedaante zeer kennelyk behoudt, op een zeer grooten afſtand; welke zoodanig kan vermeerderd wordt, dat het ten laatſte insgelyks ſlegts een verwarde vlak zal vertoonen.

Wy hebben de oorzaaken gezien van onduidelyk gezigt in de voorwerpen, en zullen nu onderzoeken wat het in het oog zelve kan te wege brengen. Eerſtelyk moet men opmerken, dat 'er een gepaſte graad van bolrondheid is in de Cornea KPL (*Ibid.* Fig. 3) en in het Cryſtallyn ST, om parrallele ſtraalen te voeren tot een focus op den bodem van het oog, in een gezonden ſtaat; hierom zal ieder afſtaande voorwerp OB, deszelfs Beeld IM, naauwkeurig vertoonen op de Retina, en daardoor een duidelyk gezigt te weeg brengen.

Maar indien de Cornea KPL (Ibid. *Fig.* 4.) of het Cryſtallyn ST, of beide te gelyk, een weinig meer Convex kwamen te zyn dan juiſt, zoo zou het veroorzaaken dat het penſeel van ſtraalen *o C o*, 't welke tot den oogappel *o o* komt, van een punt C, in het voorwerp OB, zig vereenige in een focus, voor dat het kome tot de Retina in den bodem van het oog; het Beeld IM, van het voorwerp OB, zal gevormd worden in het Ligchaam van het glasagtige vogt, en om die reden zeer verward zyn en onduidelyk op de Retina in *im*. Een Perſoon, zulk een oog hebbende, wordt *Myops* genaamd, met zinſpeeling op het oog van eene Muis, ter oorzaake van deszelfs groote bolrondheid. Om dit gebrek van het oog te verhelpen, wordt 'er eene holronde Lens voor hetzelve geplaatſt; want door dit middel zullen de ſtraalen *C a*, *C b*, die verwyderende vallen op de Lens, na de reflectie door dezelve, genoodzaakt worden om ſteeds meer verwyderende voort te gaan, naamelyk in de richtingen *a r*. *b r* (in plaats van *a o*, *b o*) als of zy kwamen van het punt *c*, in plaats van C. Hieruit volgt, dat de ſtraalen terwyl zy gemaakt worden te vallen met grooter verwydering op het oog, een grooter focale afſtand zullen verkrygen, om vereénigd te worden in den As; en, gevolglyk kan de focus gemaakt worden zeer naauwkeu-

www.libtool.com.cn

keurig te vallen op de Retina, door het gebruiken eener Lens EF, van een geſchikten graad van concaviteit; zoo dat een duidelyk gezigt zal veroorzaakt worden op dezelfde manier als in een oog van eene goede geſteldheid.

Terwyl het oog *c*, nader by het oog is dan het punt C, zoo is de ſchynbaare plaats van voorwerpen, gezien door eene bolronde Lens, nader by dan de waare plaats; of het voorwerp zal verſchynen in OB, in plaats van *ob*, en insgelyks, terwyl verwyderende Straalen O*a*, B*b*, minder verwyderende voortgaan na de refractie dan daarvoor, zoo verſchynt het voorwerp onder een kleiner hoek; en, om die reden is de ſchynbaare grootte van voorwerpen, gezien door eene holronde Lens, kleiner dan de waare: het voorwerp wordt dus ook minder verlicht of helder gezien door zoodanig eene Lens, dan zonder dezelve; omdat de Straalen minder verwyderende gemaakt zynde, aldus eene mindere quantiteit in den appel van het oog ingaat, dan anderſints zoude geſchieden: want de ſchildering is altyd meer of minder helder, naarmaate dezelve door eene meerdere of mindere hoeveelheid van ſtraalen veroorzaakt wordt. Laatſtelyk, het blykt uit het geene gezegd is, dat wanneer eene holronde Lens EF, niet kan gebruikt worden, wy ſteeds een duidelyk gezigt zullen veroorzaaken, door het verkleinen des afſtands tuſſchen het voorwerp en het oog: want het is klaar, indien OB, geſteld word by *OB*, het beeld in IM, zal terugwyken tot *im*, op de Retina, en duidelyk zyn, in dezelfde manier als wanneer het zoo gemaakt wierd door de Lens EF.

Aan den anderen kant wanneer de Cornea of het Cryſtallyn te plat is, (gelyk dikwils in den ouderdom gebeurt) zoo zal een voorwerp OB, (*Ibid.* Fig. 5.) geplaatſt op denzelfden afſtand van het oog PC, gelyk te vooren, de Straalen C*o*, C*o*, na de refractie in het oog, voortgaande zyn tot een focus beneden den bodem van het oog, in het welke, indien 'er een gat gemaakt was, (in een oog genomen uit het oog) de Straalen daadelyk zouden ingaan, en van het beeld *im*; welk beeld, om die reden, zeer verward moet zyn en zeer onduidelyk op de Retina. Om dit gebrek te verhelpen, wordt eene bolronde Lens GH aangevoegd, welke veroorzaakt dat de verwyderende Straalen C*a*, C*b*, minder verwyderende vallen op het oog, of als of zy kwamen van een meer verwyderd punt, als *c*; door welk middel de focale afſtand verkort wordt, en het beeld weeſenlyk gevormd op de Retina by IM, waardoor een duidelyk gezigt veroorzaakt wordt.

Hierom is de ſchynbaare plaats van het voorwerp in *o*, verder afſtaande dan de waare plaats is in C; en deszelfs ſchynbaare grootte *OB* is grooter dan de waare, omdat de ver-

wy-

www.libtool.com.cn
wyderende Straalen O*a*, B*b*, na de refractie, door deeſe Lens, gemaakt worden dat ze eerder veréénigen dan te vooren, en aldus om een hoek te bevatten OP*B*, grooter dan de waare OPB. Het Voorwerp verſchynt door een bolronde Lens helderer dan zonder dezelve, omdat door dit middel eene grooter Quantiteit van Straalen in den Oogappel vallen; want de Straalen *a o*, *o b*, worden door de Lens gemaakt te gaan in de rigtingen *a r*, *b r*, die nader by malkander zyn, en ruimte laaten voor meerder om in allen in den Oogappel te gaan tuſſchen *o* en *r*.

Wanneer het Beeld van het voorwerp, vertoond op de Retina, grooter of kleiner is, zoo zal de ſchynbaare grootte van het voorwerp insgelyks zyn; of, in andere woorden, de hoek IPM, (*Ibid.* Fig. 6) onderſteund door het Beeld is altyd gelyk tot den hoek OPB, onderſteund door het voorwerp in het oog, en daarom zal het beeld IM, altyd evenredig zyn tot het voorwerp OB. Waaruit volgt, dat de hoek OPB onder welken een voorwerp verſchynt, de maat is van de ſchynbaare grootte.

Daarom hebben voorwerpen van onderſcheidene groottens, als OB, AC, DE, welken dezelfden hoek op het oog onderſteunt, dezelfde ſchynbaare grootte, of vormen een gelyk beeld in den bodem van het oog. Hierdoor komt het dat voorwerpen op een grooten afſtand, hunne grootte verminderd hebben naar evenredigheid: dus verſchynt het voorwerp DE, terug gezet tot DE, onder een kleiner hoek DEP, en maakt een kleiner beeld op de Retina, gelyk men ziet uit de geſtipte lynen.

De hoeken van ſchynbaare grootte OAB, OCB (*Ibid.* Fig. 7.) wanneer die zeer klein zyn, zyn als hunne Sinus, en deswegens als de zyden OC en OA, of BC en BA; dat is, de ſchynbaare grootte van het voorwerp OB, op de afſtanden BC en BA, is omgekeerd als deeſe afſtanden; of deszelfs grootte in C is tot die in A als AB tot CB.

Hoe directer eenig voorwerp geſteld is voor het oog, des te duidelyker zal hetzelve te voorſchyn komen; omdat deeſe ſtraalen alleen op het oog, naby deszelfs As, vergaderd kunnen worden tot een punt in den bodem van het oog op de Retina en daar om kan dat deel van het beeld alleen, 't welk gevormd wordt door het directe penſeel van Straalen, klaar en duidelyk te voorſchyn komen; en wy worden gezegd een voorwerp te zien door zoodanig een penſeel van Straalen, maar alleenlyk door het kyken op hetzelve door de anderen die ſchuins zyn. Veronderſtel dat A, B, C, (*ibid.* fig. 8.) vertoonen drie ſtukken Papier opgetrokken tegens het beſchot van een vertrek op de hoogte van het oog; indien alsdan een perſoon

zig

www.libtool.com.cn

zigzelfs daarvoor plaatſt, en deszelfs regter oog ſluitende, hetzelve ziet met zyn linker, zoo is het zeer opmerkelyk dat het papier B, wiens penſeel van Straalen valt op de inſertie D, van de optiſche Zenuw DE, onmiddelyk zal verdwynen, terwyl de twee buitenſte papieren C en A zigtbaar zyn; en door het veranderen van den ſtand des Oogs, en deszelfs afſtand, kunnen eenige van de Papieren gemaakt worden te verdwynen, door het veroorzaaken dat het penſeel van Straalen valt op het punt D. waarom de Straalen van licht het gevoel van Viſio in het punt D niet zullen aanzetten; wanneer de Veſels van de Zenuwen beginnen van malkander te ſcheiden en allerwegen zig te verſpreiden om de Retina te vormen, is niet gemakkelyk te bepaalen. Maar het is opmerkenswaardig, dat de Zenuw DE tot dat einde geplaatſt is op de zyde van het oog, waar alleenlyk de ſchuinſche ſtraalen komen, waarvan het verlies niet aanmerkelyk is, en in het geheel de voortbrenging van licht noch bevordert noch hindert.

VISIO. (Onder de Godgeleerden.) Eene verſchyning die God gemeenelyk aan zyne Propheeten zond, 't zy door middel van droomen of weeſenlyk. Zoodanig waren de Gezichten van Ezechiel, Amos, Paulus, enz.

VISIONARISSEN. Zyn Lieden die op zonderlinge gezichten en verſchyningen roemen, maar gemeenelyk wegens hunne zwaarmoedige Complexie, in de herſſenen niet wel geſteld zyn, en bygevolg in het verſtand leuteren.

VISITATIE (KERKELYKE.) Is, wanneer de hooge Lands-Overigheid, uit kracht van haar recht van de Kerkelyke wetten, door haare Gedeputeerden, of door eenige Predikanten, op zekere tyden, de Kerken laat bezoeken, opdat onder de Geeſtelykheid de zuivere leer en leeven bewaard, of de ingeſlopene misbruiken mogen verbeterd worden.

VISITATIE VAN HET KAMERGERECHT. Wordt aangeſteld, opdat de in de Kamer ingeſloopene misbruiken verbeterd worden, ook daar het noodig is, de Reviſien der Vonniſſen by de hand genomen, en de Ordonnantien van het Kamergerecht opgehelderd en verbeterd worden. Wanneer voor eenige Jaaren het Kamergerecht te Wetzlar over de geſchillen, die onder de Medeleden ontſtaan waren, geſlooten wierd, zoo is in het Jaar 1707, op het verzoek van veele Ryksſtanden, diergelyk een Rykskamerviſitatie aangeſteld. De Keiſerlyke Commiſſaris was de Abt van Kempten, en de overige Viſitateurs of Onderzoekers, waren van beide de gezindheden in gelyken getale, te ſaamen 26. Deeſen hebben de Viſitatie die hun opgedraagen was, ſteeds voortgezet, en in October 1708 het vonnis tegens den bekenden Aſſeſſor (Raad) van Pyrck geveld, dat hy van zyne bedieninge ontzet, zyn Geſchrift, Echo

ge-

genaamd, in ſtukken geſcheurd, en by genoodzaakt zoude worden, een Revers of Wederroeping te geeven. Eindelyk is dit hooge Gerechtshof tot groot genoegen van de naar recht en gerechtigheid zugtende Partyen, den 28 Januari 1711 wederom geopend geworden, zynde het Reces van viſitatie in het Jaar 1713 te voorſchyn gekomen. Maar dewyl zig naderhand veele onordentelykheden wederom van nieuws geopenbaard hebben, zoo wierd goedgevonden, in de verkieſings Capitulatie van Keiſer Karel de VII Art. 17. §. 3. eene nieuwe Viſitatie aan te ſtellen, die haar begin zoude neemen den 17 September 1742, maar dezelve is, voor zoo veel men weet, tot nogtoe niet tot ſtand gebragt.

VISITATIONES B. MARIÆ CONGREGATIO. Deeſe orde heeft haar oorſprong van Franciscus de Sales, Biſſchop van Geneve, en den naam van Viſitatie of bezoek gekreegen, omdat de Vrouwsperſoonen, die by de Stichting van deeſe vergadering aangenomen wierden, gehouden waren om de Zieken, nooddruftigen en verlaatene te bezoeken; en wanneer zy naderhand in verſcheide Provintien voortgeplant zyn, en in Kloosters verdeeld wierden, zyn zy verbonden, om gebrekkelyke en tot andere ordens onbekwaame dochteren op te neemen, en haar onderhoud te verſchaffen.

VISITE. *Bezoek.* Is een woord, dat voornaamelyk by doorluchtige en ook by andere hooge Standsperſoonen in gebruik is, wanneer zy elkander het bezoek doen of de viſite geeven.

VISITE. Eene werking waardoor een Heelmeeſter zelfs den Staat van iemant, en voornaamelyk om dien der Teelleden te kennen onderzoekt. 1 Of iemant huwbaar is of niet; of zy niet met de eene of andere geheime Ziekte is aangedaan. 2 Met betrekking op de Mans, of zy de Venusziekte hebben of niet; een Druipert, enz. Somtyds Viſiteert men ook een Dooden, om verſchillende oorzaaken.

De Heelmeeſter, eene viſite by iemant doende van het vrouwelyke Geſlacht, kan niet al te ſchaamagtig en onthoudende zyn. Hy wordt dikwils in deeſe gevallen zeer naby beſchouwd.

VISITEREN. De wagten viſiteren, geſchiedt wanneer de Patrouille of de Ronde gedaan wordt. — *Viſiteren* betekent ook eene bezigtiging, die de Tolbedienden en Inſpecteurs over de goederen der Kooplieden, en over de Bagage der Reiſigers oeffenen.

VISNAGA. Zoo wordt een zeker Kruid genaamd, dat bladen heeft gelyk Venkel, met langwerpig geſtreept Zaad. Het groeit in de Koninglyke Tuinen van Frankryk. De puntige ſteelen worden tot Tandſtookers gebruikt, en verwekken een aangenaamen ſmaak in den mond. Zy zyn geel van kleur.

VIS-

www.libtool.com.cn

VISNAGUA. Zie het voorgaande Artykel.

VISSCHEN. Een Hemelteken. Zie het Artykel Pisces.

VISSCHEN. (VLIEGENDE) Zie het Artykel Vliegende Visschen.

VISSCHEN. *Piſces.* Een Viſch is een Dier zonder beenen, en 't welk zig alleen door deszelfs zwemvinnen regeert; waarom alle *Amphibia*, als zy beenen miſſen, wel waterdieren, maar geen Viſſchen kunnen genaamd worden. Zoo behooren ook de *Zoophyta* of halve Planten, die aan de klippen zig vaſthechten, en de *Malacoſtrea* of *Oſtracodermata* geenſints tot de Viſſchen. De Viſſchen leeven op dezelfde wyſe als alle andere Dieren; door de drift en omloop hunner Sappen, waarom zy de lucht niet ontbeeren kunnen, en welke zy ook op veelerlei wyſe genieten, als, door het gebruik der Longen, die aan de Longen van andere Dieren gelyk zyn. Van dien aart zyn de *Plyſeteres*, of de Viſſchen van 't geſlacht der Walviſſchen. Door het gebruik der *Branchiæ* of zekere drukkende Ligchaamen, die zy of aan het hoofd, onder de bekleedſelen van het kinnebakken, of in de borſt hebben, waardoor zy de lucht, die altoos in het water is, inzuigen en gebruiken. Dit onderſcheid is de grond tot de Viſchmethode, *Ichthyologia*, of beſchryving en rangſchikking der Viſſchen. Ten aanzien der voortteeling brengen zy die met Longen ademen, leevendige jongen voort. Die met verborgene *Branchiæ* lucht ſcheppen, broeden hunne jongen in de Lyfmoeder, die met haare eitjes geboren worden, en daaruit terſtond na de geboorte ook uitkruipen. Die met opene *Branchiæ* lucht ademen, leggen zonder onderſcheid Eyeren, die de Man dan met zyn Zaad beſprengt en vrugtbaar maakt. T'en aanzien der leevenswyſe zyn 'er eenige Viſſchen, die in de *booge Zee* of aan de Oevers zig onthouden, en die *Pelagii* en *Litterales* geheeten worden. Eenigen zyn Zeeviſſchen, die zig ook in het zoet water begeeven, en in de Rivieren opklimmen, gelyk de *Steur* en de *Zalm*, enz. Eenigen leeven in Rivieren, Beeken en Vyvers. Dat ſommigen geſchubt en anderen ongeſchubt zyn, maakt geene hoofdverdeeling uit; maar kan tte tot eene goede onderverdeeling aanleiding geeven. Ook zyn de Zwemvinnen daartoe zeer dienſtig, wyl ze naar deeſen, als hun roer, zig altoos in het water heenrichten. Die voor ſtroom afgaan, worden van het water zelve gedreeven, en hebben maar eene Zwemvin op den rug; die naar boven ſtygen, moeten den ſtroom wederſtaan, en hebben twee zwemvinnen op den rug. En daaruit kan men ten deele weder de wysheid des Scheppers zien en opmerken, en reden geeven, waarom by iedere Viſch eene byzondere geſtalte gegeeven heeft.

VISSCHER. *Piſcator.* Deeſen moeten waakſaam, noeſtig en voorzigtig zyn en zig van behoorlyk wandt voorzien. De wakkerheid van een Viſſcher maakt, dat hy den gang en aart der Viſſchen beter kan gadeſlaan. De voorzigtigheid leert hem dat hy zig van de Viſſchen niet laat verſchalken. Het is merkwaardig, dat de Viſſchers en Viſchverkoopers te Verona, volgens eene uitdrukkelyke Ordonnantie, *Lib.* IV. *Cap* 161. dit navolgende moeten in acht neemen: „ Wy ordonneeren en „ willen, dat geen Viſſcher of Viſch- en Zeekreeſtverkooper, „ zal beſtaan dezelve zittende over te geeven, of zyn hoed „ of zak op het hoofd te bedekken; ook niets, dan bloote „ ſokken aan zyne voeten zal hebben, noch onder dezelve iets „ dan de bloote aarde. De geene, die hiertegen handelt, „ zal telkens eene boete van 20 *Soldi* verbeuren. Item, dat „ geen Viſſcher of Viſchverkooper, het ingewand der Visſchen buiten de openlyke plaats, alwaar anderſints de Visſchen gemeenelyk verkogt worden, elders heenen brengen; „ maar ten zelven dage, als hy de voornoemde ingewanden „ uit de Viſſchen gehaald heeft, ter gemelder plaats zal verkoopen, op ſtraffe als bovengemeld. Insgelyks, dat elk „ Viſchverkooper, die verſche Viſſchen te verkoopen heeft, „ zal gehouden zyn, de halve Staarten en daarover, den „ Viſſchen aanſtonds af te ſny ien, en ze met alle afgeſneeden „ Staarten dus verſch te verkoopen, maar de gezoutte Viſſchen „ met gantſche Staarten. Ook datze de Viſſchen niet waſſchen; noch eenig kleed over dezelven zullen hebben te „ leggen." Wat de Viſſchers in Frankryk in acht te neemen hebben, en waarnaar zy zig by hunne Viſchvangſt hebben te gedraagen, kan in de Franſche *Admiraliteits-Ordonnantie* wydloopig nagezien worden.

VISSCHERS-RING. Dus noemt men den Zegelring van den Paus, met welken alle Brevetten of Bullen en Pauſſelyke Reſcriptien, die van geen al te groot gewigt zyn, in rood waſch verzegeld worden. Het afbeeldſel van den Apoſtel *Petrus* ſtaat op den ring, in de gedaante van een Viſſcher gegraveerd, waarvandaan deeſe naam van Viſſchersring zyn oorſprong genomen heeft. Zoo dra 'er een Paus ſterft, wordt deeſen Ring, door den Kardinaal Kamerling gebroken.

VISSCHERYE, Is een zeer aangenaam tydverdryf, voor die zig op het Land onthouden, als men kennis daarvan heeft, doch waartoe veel geduld en groote ſtilte vereiſcht wordt. De Zandgronden zyn het vrugtbaarſte; doch de moddergronden geeven de meeſte Karpers, Snoek en Paaling. De plaats alwaar men met vermaak wil viſſchen, moet men ſchoon en diep gehouden hebben, en men moet altyd tegens den ſtroom op-

www.libtool.com.cn

opvisschen en door het werkstellig maaken van alle noodzaakelyke voorzorgen, kan men veel voordeel doen en vermaak genieten.

VISTA. *Avista, à Veue.* Op zicht, is eene spreekwys, in den Koophandel gebruikelyk, en in het byzonder in Wisselbrieven. Het betekent den juisten tyd, in welken de Wisselbrief om te accepteeren overhandigd wordt; moetende binnen 24 uuren of aangenomen of met protest terug gegeeven worden.

VISUS. Het gezicht, is een der vyf uiterlyke Zinnen, en geschiedt daardoor dat de Luchtstraalen der lichtende of verlichte Ligchaamen door den Oogappel in de doorzigtige Vogten van het oog vallen, en dus agter in het oog op de *Tunica retina* zoo veréénigd worden, dat ze de Beelden der zigtbaare dingen, gelyk in de *Camera obscura* voorstellen. De Ouden geloofden dat het zien door eene uitvloeying van de *Radii Visivi*, gelyk zy ze noemden, of gezichtstraalen uit het oog geschiedde. RUDIGER heeft het gevoelen der Ouden en Nieuwen dus getragt te vereffenen, dat hy meent, dat het zien geschiedt, eensdeels door een *Emissio*, anderendeels door een *Immissio radiorum*, dat is door een uitschieten en invloeien der luchtstraalen, of liever door het saamenstooten van die *Radii*. Zie het Artykel VISIO.

VISUS HEBETUDO. Een zwak gezicht. Zie het Artykel GUTTA SERENA.

VITA. Het Leeven. Zie het Artykel LEVEN.

VITÆ DATOR. Zie het Artykel HYLECH.

VITALES. Zoo wordt genaamd het geene het leeven betreft.

VITALES FACULTAS. Is het werkelyk natuurlyk leeven der Menschen, voornaamelyk in het geene tegens zynen wil geschiedt; by voorbeeld de beweeging des harte, de ademhaaling, voeding, *enz.* welke werkingen meerendeels van het *Cerebellum* afhangen. Deese *Vitales Facultas* is eenerlei met de *Facultas Naturalis*; hoewel 'er de Ouden een onderscheid tusschen maakten, plaatsende de *Naturalis* in de Lever, maar de *Vitales* in het hart.

VITALITIUS CONTRACTUS. Lyfrenten, betekenen een Contract, waarby de Crediteur van den Schuldenaar 10 à 16 ten honderd, of wel meer bedingt; en wel daarom, aangezien het Capitaal, na het afsterven van den Crediteur, den Schuldenaar in eigendom toebehoort.

VITELLUS. Zie het Artykel CONCHYLIUM.

VITEX. De Kuischboom. Zie het Artykel AGNUS CASTUS.

VITIEUS. Gebrekkelyk, ook Valsch, vervalscht. Inzonderheid

www.libtool.com.cn
heid wordt dit woord gebruikt, wanneer iets onrecht gedrukt of geſchreeven is, dan zegt men: het is zeer Vitieus.

VITILIGO. Zie het Artykel IMPETIGO.

VITINEN. WITTINEN. Kleine platte Vaartuigen, die in Pruiſſen gebruikt worden.

VITIS ALBA. Zie het Artykel BRYONIA.

VITIS IDÆA. Zie de Artykels VACCINIA en UVA URSI.

VITIS NIGRA. Zie het Artykel WOUDRANK.

VITIS SEPTENTRIONALIUM. *Lupulus.* Zie het Artykel HOP.

VITIS VINIFERA. Zie het Artykel WYNSTOK.

VITISCUS MARUSTUS. Is een Spaanſch Gewas, met goudgeele bloemen. Het wordt onder de *Plantæ perennes* geteld.

VITIUM NATURÆ. Is een gebrek dat iemant uit de Natuur heeft, by voorbeeld wanneer hy ſcheel, doof of een ſtamelaar is.

VITRA ANACLASTICA. *Schalglaſen.* Zyn beneden platrond, met een maatig langen hals; inwelke, als men zagtkens ademt, de bodem met een gekraak uitwykt trekt men den adem dus wederom naar zig, dan wykt hy insgelyks met een krak wederom naar binnen.

VITRA CAVA. Hol-geſleepen Glaſen, worden genaamd, wier boden binnenwaarts gebogen is. Zy worden in de *Tubi Belgici*, of gemeene Perſpectiefglaſen, tot de Oculaar-glaſen, insgelyks tot de Verrekykers, voor zulken die byziende zyn, gebruikt. Zy zyn tweederlei: *vitra Cava Utrimque*, die op beide zyden hol geſleepen zyn, en *Plano Cava*, die maar op eene zyde hol, maar op de andere vlak zyn.

VITRA TONANTIA. Zie het Artykel KNAL-GLAZEN.

VITRAIL. Zoo noemt men een groot Kerkvenſter, of een Venſter van een Paleis.

VITREUS HUMOR. Zoo wordt het glaſen vogt in het oog genoemd, dat het agterdeel van het oog vervult, en wegens zyne doorzigtigheid, een glas, maar wegens zyn vogt, een olie gelyk is, zynde voorts omringd van een klein vliesje, *vitrea* genaamd.

VITRIFICATIO. *Vitrificeeren*, wordt genaamd, Steenen, ertſen, mineraalen, aſch en andere dingen tot een doorzichtig Glas maaken. Dit geſchiedt door een hevig vuur, gelykerwys in het glasmaaken van lood, Spiesglad, *enz.* kan gezien worden.

VITRIOOL. *Vitriolum.* Koperwater, koperrood. Is een metaalagtig Zout, dat uit de raauwe en van den Zwavelgeeſt doorvretene Metaalen en Mynſtoffen ontſtaat, en of in of buiten de Aarde, tot doorſchynende Cryſtallen wordt. 't Heeft een

www.libtool.com.cn

een zuuren, wrangen en saamentrekkenden smaak en verscheide kleuren, naar dat de Zwavel of op yser of op koper komt te vallen, waarvan het eerste een groen, maar het laatste een blaauw koperwater maakt. De zoutgedaantige Crystallen worden of van de Natuur aldus toebereidt gevonden, doch zeldsaam, of ze worden uit byzondere Mynstoffen op eene konstige wyse gemaakt. Doch of de Vitriool van het Koper of Yser herkomstig is, kan men aldus naspeuren: stryk denzelven aan een met speeksel bevogtigd lemmet van een Mes, en wordt dit daarvan niet roodagtig, zoo is de Vitriool van Koper-Erts; maar tast hy het Yser aan, en het lemmet wordt 'er roodägtig van, zoo is 't een Yseragtige Vitriool. De soorten van Vitriool worden gemeenelyk naar de Landen van waar ze komen, onderscheiden; dus heeft men een VITRIOLUM ALBUM, witte Vitriool, die niet anders is dan de gemeene Goslarsche, doch sterk gecalcineerde Vitriool, welke daarna weder in water *gesolveerd*, *gecoaguleerd*, en tot groote koeken gevormd is. Ze moet zyn wit en vast. Dezelve wordt niet alleen voor de Paarden, maar ook voor de Menschen, tegens zeere oogen gebruikt, voornaamelyk als men twee deelen zuivere Suiker by één deel Vitriool doet. — VITRIOLUM ANGLICUM, het Engelsche Koperwater of Koperrood, wordt uit een geel Erts toebereidt: het moet klaar zyn en doorsnynend groen, ook zeer droog; dat geene 't welk uit kleine en witte stukken bestaat, is niet goed, en wordt maar alleen van de Verwers gebruikt. — VITRIOLUM CIPRINUM, Cypriſch Koperwater, is onder de blaauwen de beste. Men vindt daarvan twee soorten, de eene in groote stukken, welke eigenlyk *Cypriſche Vitriool* genaamd wordt, en de ander *gesnedene*, welke in kleine stukken puntagtig gesneden is. Beide moeten ze zyn hemelsblaauw, en voornaamelyk als ze gebroken worden, om dat ze van buiten ligtelyk met een geelen roest bezet raaken. Ze worden van de Kwakzalvers tegens de ongemakken der oogen verkogt. Men kan deese, by gebrek van den Roomschen Vitriool in deszelfs plaats tot het *Sympathetiſch* Poeder gebruiken. — VITRIOLUM GOSLARIENSE, de Saxische Vitriool, is blaauwgroen, helder en doorschynende, en wordt in groote menigte te Goslar gecrystalliseerd, en moet bestaan uit fraaie, groote heldere en doorschynende Crystallen, en weinig kleine stukjes by zig hebben, en zoo veel als 't mogelyk is, droog zyn. Deese is onder alle andere soorten de goedkoopste en gebruikelykste. Ook worden daaruit de meeste Geneesmiddelen der Stofscheikunde toebereidt. — VITRIOLUM PISANUM. Deese komt van PISA en met de Roomsche byna in kleur overéén, behalven dat by niet alleen groener en kleiner,

maar ook beter koop is. — VITRIOLUM ROMANUM, de Roomſche Vitriool, is onder alle ſoorten de zeldſaamſte en byna ook de duurſte, komende uit Italien en wordende maar ter eere van de Stad Romen dus genaamd. Hy is gemeenelyk in groote ſtukken en in groene Cryſtallen, en wordt tot de wapenzalf en tot het Sympathetiſch Poeders gebruikt. — VITRIOLUM UNGARICUM, de Hongariſche Vitriool, komt met de Cypriſche overéén en heeft eene fraaie hemelsblaauwe en zeegroene verw.

VITRIX. Dat is te zeggen, *die knoopt, die knoopen maakt*, een bynaam van Venus.

VITRUM. Zie het Artykel GLAS.

VITTA. Zie het Artykel AMNION.

VITUS-DANS (ST.) Is eene Dansziekte, beſtaande in eene geduurige begeerte tot danſſen, met wonderlyke Ligchaamsbeweeging, uitzinnigheid en zonder moede te worden. Dit danſſen wordt onder het ſpeelen of zingen van zekere deunen, ook als een geneesmiddel gebruikt, voor de geenen die van de TARANTULA geſtooken zyn. Zie de Artykels TARANTISMUS en TARANTULA.

Men leeſt in de Hiſtorien van verſcheiden voorbeelden van Menſchen, die van deeſe Dansziekte zyn aangegreepen, en die eenige dagen, ja weeken agter malkander gedanſt hebben.

VITULA. De naam van eene Heidenſche Godheid, vanwelke men geloofde, dat zy de vrolykheid in de Menſchen zoodanig konde verwekken, dat zy als jonge Kalvers danſten, want *Vitula* betekent eigenlyk in het latyn een *Kalf*.

VITURUS. Weleer een God by de Heidenen, die, zoo zy voorgeeven, de Kinderen in 's Moeders ligchaam het leeven gaf, zynde deeſe naam afkomſtig van het latynſche woord *Vita*, dat leeven betekent.

VITZDOM, VITZTHUM. Was voordeeſen de Advocaat of Voorſtander van eene Kerk of geeſtelyk Sticht, die ook Bezorger of Kaſtenvoogd genoemd wierd. Hedendaagſch worden de Bewindhebbers of Adminiſtrateurs van eenige geeſtelyke goederen alzo genaamd, alsmede de Gouverneurs, die over de Saltzburgſche en Bambergſche goederen in Corinthien het beſtier hebben, zullende dit woord zoo veel als een Vice-Dominus, een ſubſtituut heer, betekenen.

VIVA. Zie het Artykel DRACO MARINUS.

VIVACE. Is een Muſikaal woord, en betekent fris, vrolyk en met eene heldere ſtem.

VIVARIUM FERARUM. Zie het Artykel DIERGAARDE.

VIVERRA. Zie het Artykel FRET.

VIVI-

www.libtool.com.cn

VIVIFICATIO. Zie het Artykel LEVENDIGMAAKING.

VIVIPARA. Zie het Artykel LEVEND BAARENDE.

VIVOTER. Noemen de Franſchen zulke Exercitie-Meeſters, die even zoo veel gewinnen, als ze noodig hebben om te leeven. Uit de hand, gelyk men zegt, in den tand. Die derhalven voor hunne leſſen maar het dagelyks brood hebben.

VIZCACHE Is eene zekere ſoort van Konynen in Peru, met een langen ſtaart. Zy onthouden zig op de hooge Sneeuwbergen en zyn aſchgraauw. Uit het hair wordt eene fyne ſtof geſponnen en geweeven.

VIZIR Zie het Artykel GROOT-VIZIER.

VIZIR. Is de naam die in Perſien aan de Gouverneurs van eene Stad gegeeven wordt.

VIZIR KIAJA of KIAHAJA Is de Opperhoofmeeſter, Adjutant of Stadhouder van den Groot-Vizier

VIZIRS DU BANC. Zyn de 6 Staatsraaden, die met den Grootvizier in den Divan zitten.

VIZLI PUZLI. Zoo noemen de Inwooners van Nieuw-Spanjen den Duivel, dien zy in de pragtig gebouwde en met veele Cieraadjen, inzonderheid met pluimveeren, opgeſchikte Tempels, aanbidden. Dit woord zal zoo veel als eene ſchoone veer of pluim betekenen.

VLAAK. Is de onderſte en buitenſte bodem van een Schip, waarop de Buikſtukken, en over deeſen de inwendige bodem gelegd wordt, zoodanig dat byna het gantſche Schip daarop ruſt.

VLAAMSCH. Beduidt zoo veel als Nederlandſch, van het Franſche woord *Flamand*, een Nederlander, en dat moet gemeenelyk van de Ooſtenrykſche Nederlanden en het Graafſchap Flaanderen verſtaan worden.

VLAAMSCHE POORT. Is eene ſoort van Poort-Weegen, die voor groote Tuinen en Buitenplaatſen gebruikt worden. Dezelve is vanboven open, en heeft alleenlyk van weerskanten twee ſterke Pylaaren, en wordt voor het overige met Traliewerk geſlooten. Deeſe Pylaaren hebben ſomtyds zoo eene ſterke verdieping, dat diergelyke ruimte teffens tot een Schilderhuisje kan gebruikt worden. Vanboven worden dezelven eenigſints ſmaller gemaakt, en met eene Borſtweering voorzien, op welke meeſtendeels nog een Poſtement met Standbeelden, Tropheën of Zegetekens geſteld wordt.

VLAAMSCHE SCHELLINGEN. Doen zes Stuivers Hollandſch.

VLAAMSCH VENSTER. Zoo noemt men ſomtyds een half Venſter.

VLAANDEREN. Eene van de Nederlandſche Provintien, die den tytel van een Graafſchap voert. Zy grenſt ten Zuiden aan

Artois en de zoogenaamde Pais Conquis; ten Ooſten aan Henegouwen; ten Noorden aan Braband en ten Weſten aan de Duitſche Zee. Zy is volkryk, heeft goede weiden en korenlanden, en eene groote menigte van Steden en Dorpen. Dit Land heeft op verſcheide tyden ook verſcheide verdeelingen gehad. Voordeeſen deelde men het in het Duitſch, Keiſerlyk en Walſch Vlaanderen, maar hedendaagſch verdeelt men het gevoeglykſt in het Keiſerlyke of Ooſtenrykſche, het Franſche en het Hollandſche of Staats-Vlaanderen. Aan het Huis van Ooſtenryk behoort alles, wat voordeeſen aan Spanjen toekwam, waartoe de Koning van Frankryk in den Badenſchen Vreden van het Jaar 1714 nog de volgende Steden, Veſtingen en Ambagten heeft gevoegd en afgeſtaan: Doornik, Meenen, Verge, Furnes, 't Fort de Knokke, Loo, Dixmuiden, Iperen, Roſſelaar, Poperingen, Warneton, Comines, en Warwik. Maar wanneer in het Jaar 1740 dat Huis, naar het mannelyke Oir, met Keiſer Karel de VI kwam te eindigen, heeft Frankryk, ter kwaader trouwe met de Pretendenten, op deszelfs nalaatenſchap aanſpannende, vooreerſt in Duitſchland en Italien, ook naderhand in de Nederlanden, ſedert het Jaar 1744 tot 1746 den Oorlog met kragt voortgezet, veroverende de eene Provintie en plaats na de andere, zoo dat 'er genoegſaam niets van de Ooſtenrykſche bezitting overgebleeven is. Tot het eigenlyke Franſch-Vlaanderen behoort tegenswoordig het Ampt Douay, de Caſtelenye Ryſſel of Liſle, Winoxbergen, Bourbourg, Caſſel en Belle Bailleuil.

Het Hollandſche of Staats-Vlaanderen ligt ten noorden, en bevat de Steden Sluis, Hulſt, Sas van Gendt, enz. benevens het Eiland Cadſant; zynde dit Staats-gedeelte van Vlaanderen ook door de Troepen des Konings van Frankryk, in het Jaar 1747, onder het bevel van den Graaf van Leeuwendaal, overweldigd geworden, en zulks by verraſſing, in eenen tyd, wanneer men het minſt daarop bedagt was, doch naderhand is het wederom ingeruimd.

VLAARDINGEN. Was voordeeſen eene groote Stad aan de Maas, in Zuidholland, maar is tegenswoordig een open vlek, eene kleine Myl van Rotterdam.

VLAG. *Pavillon* of *Banieren.* Is een klein Scheepsvaandel, dat men gemeenelyk boven op de Maſten van de Schepen plant. Dezelven hebben hunne byzondere Wapens en Verwen, niet alleen om de Natien, maar ook de voornaamſte Officieren van eene Scheepsvloot daardoor te onderſcheiden. Men heeft ook byzondere Vlaggen, waardoor een gevaar, overgeeving aan den Vyand, uitdaaging tot een gevegt of iets diergelyks betekend wordt. De blaauwe Vlag is eene Vlag, die men gewoon is voor de afreis, vanagter op de Schepen te

ſtee

www.libtool.com.cn

ſteeken, om de Matrooſen die aan Land zyn, daardoor te verwittigen, dat zy zig aan boord begeeven moeten. Maar de witte Vlag is een vredensteken, daar integendeel de roode Vlag een teken tot een gevegt is. De Engelſche Vloot word in drie ſmaldeelen of Esquaders verdeeld, die zig door de roode, witte en blaauwe Vlag onderſcheiden, en waarvan ieder door een Admiraal gecommandeerd wordt.

VLAGGESTOK. Is een ſtuk houts, 't welk in het zoogenaamde Efelshoofd zig bevindt, in hetwelke de Vlag gezet en daarin vaſtgemaakt word.

VLAGSCHIP. *Vlootsboofdſchip. Vaiſſeau Pavillon.* Is dat Schip, 't welk van eenen Officier gecommandeerd wordt, die gerechtigd is by eene Krygsvloot eene Vlag te voeren.

VLAK. Zoo wordt in de Scheepsbouwkonſt de buitenſte benedenvlakte van het Schip genoemd, waarop de Buikſtukken, en boven dezelven de binnenſte bodem of vloer gelegd, en gevolglyk gelykſaam het geheele Schip gebouwd wordt. In dit Vlak beſtaat de konſtgreep, om het Schip naar de zoogenaamde Zeilaadje te timmeren, ten einde hetzelve in het Zeilen ligt door het water ſnydt. Voornaamelyk moet men daarop letten, dat dit vlak in het midden zyne behoorlyke breedte bekomt, tegen de voor- en agterſteven ſmaller én naauwer toeloopt, en opwaarts of boven, daar de zyden van het Schip beginnen, eenigſints rond gemaakt wordt. Het deel by den voorſteven moet voornaamelyk zyne bekwaame grootte bekomen, want indien hetzelve te ſmal is, voornaamelyk by een Galjoen, zoo kan het Schip door een Storm ligt omver geworpen worden en zinken; omdat daar het zwaare geſchut en de Ankers liggen; maar is dit gedeelte al te breed en wyd, zoo wordt het Schip te zwaar en onbekwaam om ſnel te Zeilen, omdat de al te groote buik het water niet zoo ſchielyk doorſnyden en verdeelen kan. Eerſtelyk worden drie tot vier duimen ſterke poſten in den bovenkant van de Kiel, van weerskanten, dusdanig ingeſneeden, gevoegd, en de een aan den ander gezet, opdat dezelven van den eenen Steven tot den anderen reiken, waarom zy ook, gelyk boven reeds gezegd, om aan het Schip de regte gedaante te geeven, tegen het agter- en voorderdeel eenigſints ſmaller moeten toeloopen. Met dit Poſten leggen en aan elkander voegen, word op elke zyde van de kiel, omtrent 16, 18 tot 20 voet, naar de breedte voortgevaaren, zoo dat zy telkens naarboven rond toeloopen; maar naar de lengte worden zy uit het midden naarboven toe geheel plat gelegd, maar vervolgens naar de agter- en voorſteven toe allengskens meer en meer regtopſtaande gemaakt. Ten einde echter deeſe Poſten dusdanig gedwongen en gekeerd zouden kunnen worden, zoo worden dezelven boven een kolom vuur warm en nat

gemaakt en zoo lang boven het vuur gehouden, tot dat zy zoo dan worden, dat men ze gemakkelyk krom buigen kan, gelyk dezelven ook heel heet zynde, moeten worden ingevoegd. Alleenlyk moet men daarby opletten, dat: de kanten van de Paalen niet verbranden, omdat zy anderſints niet zoo wel aan malkander ſluiten. Ook is nog aan te merken, dat de ſtoot kanten van verſcheide ryen niet moeten op malkander ſlaan.

VLAKRE TAFEL. (In de *Landmeetkunde*) Een zeer eenvouwdig Inſtrument, waardoor de omtrek van een Veld in eene vlak genomen wordt, zonder eenig volgend uitſtel. Het is gemeenelyk van eene langronde regthoekige gedaante, en onderſteund door een *Fulcrum*, voet of ſtut, ten einde naar alle kanten gedraaid te kunnen worden door middel van een bal en een pypje. Het heeft een beweegbaar raam, dienende om een klein papier vaſt te houden; en de zyden van dit Raam, naar den kant van 't papier, zyn allerwege in gelyke deelen verdeeld. Het heeft insgelyks eene doos, met eene Magnetiſche Naald, en een grooten wyſer (*Index*) met twee gezichten of glaſen: en, laatſtelyk, op den hoek van het Raam, zyn graaden en minuten gerekend, om de plaats te vervangen van eenen Graphometer. Zie PLAAT CCLXXI. *Fig.* 4. No. 1.

1. Om den grond van een Veld ABCDE (*Ibid.* No. 2) af te perken, door middel van eene Vlakke Tafel, van eenen ſtand vanwaar alle deszelfs hoeken gezien kunnen worden, en deszelfs afſtanden gemeeten door eenen ketting. Laat de vlakke Tafel op eene gevoeglyke plaats F opgericht worden; bedek dezelve met zuiver papier, waarin eenig punt naby het midden de afſtand (*Statio*) vertoonen: alsdan by dit punt, de Index en de Gezigten aanvoegende, ten einde om daar rondom te kunnen beweegen, rigt het zoo dat ſommige merken gezien kunnen worden by een van de hoeken van het Veld, verondersſtel A; van het Statie-punt F, trek een gewaande of gepunte Lyn langs de zyde van den Index; en hebbende FA gemeeten, de afſtand van de Statie van den voorzeiden hoek, leg dat af op de gewaande lyn, door middel eener Schaal van gelyke deelen, en laat een teken gemaakt worden op het papier vertoonende den hoek van het Veld A. Zettende de Tafel onbeweeglyk, moet hetzelfde gedaan worden met het overige van de hoeken; alsdan zullen regte Lynen, de hoekpunten verééniгende, insgelyks afgelegd op de gewaande Lynen, eene figuur inſluiten, naauwkeurig even gelyk het Veld, gelyk zulks blykt uit EUCLID. 5 6.

2. Om den grond van een Veld te leggen, door middel eener vlakke Tafel, op twee Statien, van ieder vanwelken all' de hoeken gezien kunnen worden, door alleenlyk te meeten den afſtand van de Statien. Laat het Inſtrument geplaatſt worden op

www.libtool.com.cn

op de Statie F (*Ibid.* No. 3.); hebbende alsdan verkooſen een punt, vertoonende hetzelve op het Papier, laat de Index by dit punt aangevoegd worden, ten einde om rondom hetzelve beweegbaar te zyn; laat vervolgens de Index agtereenvolgende gericht worden, naar de onderſcheidene hoeken van het Veld; en wanneer eenigen hoek gezien wordt door de glaſen, trek eene duiſtere of geſtipte Lyn langs de zyde van den Index: en laat de Index gericht worden, in deeſe manier, naar de Statie G, en op de donkere Lyn, getrokken langs deszelfs zyde, puntende tot A, zet af van eene Schaal van gelyke deelen eene lyn, beantwoordende aan den gemeeten afſtand van de Statien, en dit zal het punt G bepaalen. Alsdan het Inſtrument tot de Statie G beweegende, en voegende de Index tot de Lyn, vertoonende de afſtand van de Statien, plaatſt het Inſtrument zoodanig, dat de eerſte Statie door de Glaſen kan gezien worden, en het Inſtrument onbeweeglyk blyvende, laat de Index gevoegd worden op het punt, vertoonende de tweede Statie G, en agtereenvolgende gericht worden door middel van deszelfs glaſen, op alle de hoeken van het Veld, trekkende (gelyk te vooren) duiſtere lynen langs de zyde van den Index; en de *interſektie* of ſnyding van de twee duiſtere Lynen, getrokken naar denzelfden hoek van de twee Statien, zal altyd den hoek van de vlakte vertoonen. 'Er moet zorg gedraagen worden dat men niet een deeſer Lynen voor eene andere neeme, dan zullen lynen, die deeſe Interſektien vereenigen, eene figuur op het Papier te wege brengen, gelyk die van het Veld.

3. Om den grond van een woud, park, of diergelyke te meeten, door de Vlakte Tafel, en dezelve rondom af te meeten. Veronderſtel ABCDEFG (*Ibid* No. 4.) te zyn de Figuur die gy op de Tafel wilt afperken. Hebbende een vel papier op de taſel geſteld, plaatſt uw Inſtrument op den hoek A, en rigt uwe glaſen tot den naaſten hoek in B, en by de zyde daarvan trek eene Lyn op uwe tafel, gelyk de Lyn AB. Meet alsdan by de heining-zyde, van den hoek A tot den hoek B, welke veronderſteld twaalf ketens, vyfmaal geſchakeld. Neem dan van uwe Schaal twaalf ketens, vyfmaal geſchakeld, en leg af op uwe tafel van A tot B. Draai alsdan de Index rond, en rigt de glaſen naar G, en trek de Lyn AG op de Tafel: maar thans behoeft gy den afſtand niet te meeten.

Verſchuif uw Inſtrument van A, en maak een merk daar het laatſt ſtond, en plaatſt uw Inſtrument op den tweeden hoek B. Leggende alsdan de Index op de Lyn AB, draai het gantſche Inſtrument rond, tot dat gy door de glaſen het teken ziet dat gy gemaakt hebt by A, en ſchroef alsdan het Inſtrument vaſt. Leggende alsdan de Index op het punt B, rigt uwe glaſen tot

den

den hoek C, en trek de Lyn BC op uwe Tafel. Meetende alsdan de afſtand BC vier kettingen vyfenveertig ſchakels, neem dien afſtand van uwe Schaal, en zet ze op uwe Tafel van B tot C.

Verſchuif het Inſtrument tot D, ſtellende een teken by C, daar hetzelve het laatſt ſtond, en leg de Index op de Lyn DC, draaiende het gantſche Inſtrument rond, tot dat gy door de glaſen het teken by C ziet, en zet dan het Inſtrument vaſt. Leg dan de Index op het punt D, en rigt de glaſen naar E, en trek de Lyn DE. Meet dan met uw ketting dan afſtand DE met dertien kettingen van vier ſchakels, welke gy afiegt op de tafel van D tot E.

Verſchuif uw Inſtrument tot E, ſtellende een teken by D, waar het laatſt ſtond, en, leggende de Index op de Lyn DE, draai het geheele Inſtrument rond, tot dat gy door de glaſen het teken ziet in D, en ſtel aldaar het Inſtrument vaſt. Leg alsdan de Index op het punt E, en rigt de glaſen op F, en trek de Lyn EF. Meet alsdan den afſtand EF met zeven kettingen van zeventig ſchakels, welken gy neemt van uwe Schaal, en afiegt van E tot F.

Verſchuif uw Inſtrument tot F, ſtellende een teken by E, waar het laatſt ſtond, en leg de Index op de Lyn EF, draaiende het Inſtrument rond, tot dat gy het merk ziet 't welk by E gezet is, en zet aldaar het Inſtrument vaſt. Leggende alsdan de Index op het punt F, rigt de glaſen naar G, en trek de Lyn FG op de tafel, welke Lyn FG de Lyn AG zal ſnyden in het punt G. Meet dan den afſtand FG met vyf kettingen van zevenenzeſtig ſchakels, en leg die af van F tot G. — Verſchuif uw Inſtrument tot G, ſtellende een teken daar het laatſt ſtond, en leg de Index op de Lyn FG, draaiende het gantſche Inſtrument rond, tot dat gy door de Glaſen het teken ziet in F, en ſtel aldaar het Inſtrument vaſt. Leggende alsdan de Index op het punt G, rigt uwe glaſen tot A (uw eerſte teken), en trek de Lyn GA, welke, indien gy goed gewerkt hebt, direct door het punt A zal loopen, waar gy eerſt begonnen hebt.

Op deeſe wyſe kunt gy den grond van een ſtuk Lands meeten, alwas het ook nog zoo groot. En hier ſtaat aan te merken, dat zeer dikwils de heiningen of heggen van zulk eene dikte zyn, dat gy niet kunt komen naby de zyden of hoeken van het veld, noch om uw Inſtrument te plaatſen, noch om uwe Lynen te meeten. Om die reden, moet gy in zulk een geval uw Inſtrument plaatſen, of uwe lynen meeten parallel met de zyden daarvan; en dan zal uw werk hetzelfde zyn als of gy de heining zelve mat.

4. Met

www.libtool.com.cn

4. Met het papier te veranderen. In het meeten van den grond van een Veld door de vlakke Tafel, en gaande buiten hetzelve, zoo als te vooren gericht, zoo zal het dus uitvallen, indien het veld heel groot is, en wanneer gy eenige in hoeken te gelyk moet bevatten, zoo dat het vel papier al het werk niet bevatten kan; maar gy genoodzaakt wordt om het vel af te neemen, en een ander ſchoon vel in de plaats te zetten: en in het meeten van eene Heerlykheid moeten veele bladen dus veranderd worden. De wyſe van bemerking daarvan is als volgt:

Veronderſtel in het rondgaan om den grond ABCDEFG (*Ibid* No. 5) te meeten, gelyk te vooren ingericht, dat gy verkooſen hebt den hoek A voor de plaats om te beginnen, en vandaar voortgaat tot B, en van B tot C en van C tot D, wanneer gy komt tot den hoek in D, en DE trekken moet, en alsdan ruimte ontbreekt om die op de tafel te trekken; zoo doe alsdus.

Eerſtelyk, door het punt D trek de Lyn DE, welke meeſtal zoo veel is van de Lyn DE als de tafel bevatten zal. Alsdan, by den hoek van de tafel HM, trek eene Lyn parallel tot HM, door middel van de duimen en onderdeelingen op de tegengeſtelde zyden van het raam, als PQ, en eene andere Lyn met regte hoeken tot die door het punt O, als ON. Dit gedaan zynde, teken dit vel papier, met de figuur (1) omtrent het midden van hetzelve, voor het eerſte vel. Neemende dan dit blad van uwe tafel, doe 'er een ander ſchoon blad op, en trek daarop eene lyn, parallel tot den tegengeſtelden hoek, van de Tafel, gelyk de Lyn RC (*Ibid* No. 6.) Neemende alsdan uw eerſte vel papier, leg hetzelve op de tafel, zoo dat de Lyn PQ naauwkeurig ligt op de Lyn RC met het beſte voordeel, gelyk in het punt O. Trek alsdan met de punt van uw Compas zoo veel van de Lyn OD op het ſchoone vel papier als de tafel kan bevatten. Dus gedaan hebbende, gaa met uw werk voort op het nieuwe vel, beginnende by het punt O; en zoo voortgaande met uw werk, in allen opzigten zoo als hier vooren aangeweeſen is; gelyk van O tot E, van E tot F, van F tot G en van G tot A, veranderende uw papier als gy 'er gelegenheid toe hebt.

VLAKTE. *Superficies.* Is de tweede ſoort van de grootte, die men in 't gemeen naar de lengte en breedte, maar nogtans zonder eenige dikte aanmerkt. Diergelyke is de ruimte van een afgeſtoken plaats op den Aardbodem, of de zyde van een voorgegeeven ligchaam. Allerbeſt kan men de waare eigenſchap van eene vlakte zig voorſtellen, als men denkt, hoe dezelve ontſtaat, indien PLAAT CCLXXI. *Fig.* 3. met haare grondlinie zoo veele andere Linien parallel getrokken worden, als men zig punten in de perpendiculaar-linie, welke de hoog-

www.libtool.com.cn
hoogte van de Figuur uitdrukt, verbeelden kan. De *Termini* of enden van de gemelde parallelen integendeel, formeeren alsdan de zyden van de Figuur of vlakte zelve. Hoe men de vlakte afmeeten, in den grond leggen, op het papier overdraagen, of ook van hetzelve afftecken, haaren inhoud vinden, insgelyks in zekere, zoo wel gelyke als ongelyke deelen verdeelen zal, en het geene nog verder daarby vereiſcht wordt, dit alles wordt in het deel der Landmeetkunde, 't welk de Planimetrie geheeten wordt, aangeweeſen. Vermits men nu tot de uitmeeting van eene iegelyke groote, eene tweede van haare ſoort tot maat verkieſen moet, zoo heeft men by de vlakte het Quadraat goedgekeurd. Deeſe ruimte is echter dan plat, dan weder bultig, en dierhalven heet eene platte vlakte, *ſuperficies plana*, of in 't gemeen *Planum*, die, waarin van eene iegelyke ſtandplaats van den omtrek tot de andere, alle punten, volgens den korſten weg, na malkander kunnen getrokken worden. Eene kromme vlakte, *ſuperficies curva* of *Gibba* integendeel, is, daar men van eene verkooſen ſtandplaats, van den eenen omtrek tot den anderen, deeſe punten niet volgens den korſten weg, na malkander trekken kan, omdat de Vlakte, of verheven, *Convex*, gelyk aan een Kloot of Bal, of hol, *Concava*, gelyk de loop van een Kanon is. Eene iegelyke Vlakte kan uit een, in hetzelfde aangenomen punt, in zoo veel Triangels verdeeld worden, als zy zyden heeft; insgelyks laat zig eene iegelyke vlakte door de uit den eenen hoek in de andere tegenleggende getrokken Diagonalen in zoo veele Triangels verdeelen, als de Figuur zyden heeft, behalven twee. Voor het overige bekomt de vlakte geheel verſchillende bynaamen, naar dat dezelve by de eene of de andere groote overwogen of beſchouwd wordt.

VLAKTE. Wordt in het Marktſcheiden de zyde genoemd, welke in den Triangel over den regten hoek ſtaat. Vermits men nu deeſe zyde voor den *Sinum totum* aanneemt. Zoo noemt men in de Marktſcheikonſt even eens den *Sinum totum*, de Vlakte of anderſints DONLEG.

VLAKTEN-BOOG. Zie de Artykels BOOG.

VLAKTEN-GETAL. *Numerus planus.* Is een getal dat uit de Multiplicatie van twee andere getalen ontſtaat; diergelyke is het getal 30; want dit ontſtaat, als men 5 met 6 multipliceert, welke getalen 5 en 6 alsdan de zyden genoemd worden. Zyn nu deeſen elkander gelyk, zoo ontſtaat uit haar een Vlaktengetal, 't welk een Quadraat is. Een dubbeld-vlakte-getal wordt in 't tegendeel dat genoemd, 't welk door de Multiplicatie van vier getalen in elkander ontſtaat. Diergelyken is het getal 120, want

www.libtool.com.cn

120, want dit getal komt uit, als men 2, 3, 4, 5 in elkander multipliceert.

VLAKTEN-HOEK. *Angulus Planus.* Zoo wordt het deel van de ruimte genoemd, 't welk eene ſpits of hoek op eene vlakte uitmaakt. Deeſe hoek is dierhalven niets anders dan de neiging van twee regte Linien op eene evene vlakte, en wordt tegens den *klootboek* geſteld.

VLAKTEN-LIGCHAAM-GETAL. *Numerus Plane Solidus,* zoo heet een getal, 't welk ontſtaat, als vyf getalen in elkander gemultipliceerd worden, of het is het *Product* uit een vlaktengetal in een ligchaamelyk getal. By voorbeeld 6 is een Vlaktengetal, welkers zyden 2 en 3 zyn; 120 integendeel is een Ligchaamelyk getal, welkers zyden 4 5 en 6 zyn; wanneer nu 120 als het lichaamelyk getal, door 6 als het vlakten getal gemultipliceerd wordt, zoo komt in het Product 720 het vlakten-ligchaamelyk getal uit.

VLAM. Schoon dit woord van het Artykel INFLAMMABILITAS overgeweeſen is, kan men het vinden op het woord FLAMMA

VLAMMIG ERTS. Zoo noemen de Berglieden, als hier en daar in de gangen eenig Erts, zeer dun en breed gevonden wordt, zoo dat men het ſomwylen met een Mes opligten kan.

VLAS. *Linum.* Is een bekend gewas, dat op de Velden geſaaid wordt. Het heeft dunne Stengelen, ſmalle bladen en blaauwe bloemen; welke ronde Zaadknopjes, vol platte en glinſterende Zaadjes na zig laaten. Uit de ſtengelen, ryp geworden zynde, wordt het eigenlyk genaamde *Vlas*, en hieruit het linnen bereid. Het Zaad verzagt, verteert, maakt ryp, zuivert, is pynſtillend, goed voor den hoeſt, pyn in de zyden, teering en kuch; uiterlyk voor harde gezwellen, bloeden uit den Neus en allerlei Smerten. De lyn-olie wordt 'er ook uit gemaakt. Het meel is goed voor de borſt en uiterlyk een middel voor harde gezwellen. Het werk en ruw linnen is pynſtillende.

VLAS-DOTTER. Zie het Artykel MYAGRUM.

VLASKRUID. Zie het Artykel LINARIA.

VLASVINK. *Fringilla Cannabaea.* Deeſe Vogel heeft daarvandaan zyn naam ontvangen, omdat hy zeer begeerig naar Kennip- en Lynzaad is. De kop en rug zyn ſtaalkleur, trekkende op het graauwe. De ſchagten of ſlagveeren en den ſtaart zyn zwart, doch aan de einden wit. De buik en ſtuit zyn ligtgraauw. Het Mannetje heeft geelroode, en het Wyfken zwartbruine plekken op de borſt. Deeſe Vogel zingt zeer aangenaam, ſchoon hy daarin voor den Diſtelvink wykt. Zyn vleeſch is goed tot ſpys.

VLECHT.

VLECHT. Zie het Artykel PLICA.

VLECHTING. De Ontleedkundigen noemen aldus een Weefſel van wat vaten het ook zy, doch byzonder van de Zenuwen. Het agtſte paar herſſenzenuwen maakt door zyne veelvuldige takkingen, te gelyk met die der groote medelydende een groot getal daarvan uit.

VLEDERMUIS. *Vleermaus.* Is eene bekende Keiſerlyke en Poolſche Munt, doende 120 een Daaler. In Sileſien worden ze *Gröſchel* genaamd.

VLEDERMUIS. *Veſpertilio.* Is een bekend Dier, met vlieſige en als kraakbeenige Vlerken, die zyne naakte huid bedekken. Dit Dier heeft twee borſten aan het *Sternum*, waarmede het zyne jongen zuigt. De Kop zweemt naar die van eene Rat; hy heeft twee, ſomtyds vier lange ooren. Zyne pooten zyn in vyf klaauwen verdeeld, die met kromme nagels voorzien zyn, om hem in het klauteren te helpen. Men kan veele groote uitlandſche ſoorten van dit Dier by SEBA en anderen beſchreeven vinden. Men houdt de Vledermuis, gekneusd zynde, goed in de Jichtpynen.

VLEESCH. Wild Vleeſch. Zie het Artykel HYPERSARCOSIS.

VLEESCH-BREUK. Zie het Artykel SARCOCELE.

VLEESCH-EETENDE BEESTEN. *Carnivora.* Zyn gemeenlyk Roofvogels, die van Menſchen-vleeſch en van geſtorvene Dieren en doode krengen eeten.

VLEESCHHOUWER. Dit is buiten twyffel een aloud en hoogſtnoodig Ambagt, aangezien het menſchelyke leeven zonder vleeſch niet wel beſtaan kan. In de Rykſtad Neurenburg bloeit het Gild der Vleeſchhouwers, heeft goede ordonnantien, en uit het midden van hen wordt iemand tot een zoogenaamde vriend des Raads verkooren, pleegende in zaaken van gewigt zitting in den Raad te hebben. Te Praag in de oude Stad, wordt gezegd nooit een Vlieg in de Vleeſchhal te komen. Dit gelooft men oudtyds door een Tovenaar te zyn gekomen. Te Koningsbergen in Pruiſſen pleegen de Vleeſchhouwers op Nieuwjaarsdag met groote Braadworſten eene Proceſſie te houden. In het Jaar 1601 droegen ze zoodanig een worſt plechtig om, zynde 1005 ellen lang en 900 min 15 pond zwaar. — Voorts moet een Vleeſchhouwer eene behoorlyke kennis van allerlei Slachtvee hebben, om zig by den inkoop daarnaar te ſchikken. Onder de Landen alwaar goed Slachtvee geteeld wordt, is Frieſland, Holland, Jutland, Poolen, Hongaryen en Zevenbergen vermaard.

VLEESCH-LYM. Zie het Artykel SARCOCOLLA.

VLEESCHMAAKENDE MIDDELEN. Een zagt, ſmeerig, balſemiek Geneesmiddel, dat het Vleeſch in de Wonden en Zweeren doet herboren worden. Zoodanigen zyn de Sarcocolla,

www.libtool.com.cn

colla, Wierook, Terpentyn, de natuurlyke Balſemen, de balſem van Arceus en diergelyken.

VLEESCH-NAT *van Oſſenvleeſch*, maakt men op deeſe wyſe: Neem ſneedjes Oſſenvleeſch, een duim dik en wel geklopt, met vier of vyf reepen Spek; doet dit in een Caſſerol of Stoofpan, met uien, pinkſternakels en karooten. Als het Oſſenvleeſch zyn Sap heeft gegeeven, zet men het op een ſterker vuur, en ſchoon van kleur geworden zynde, beſproeit men het met de bouillon, en men doet 'er vyf of zes kruidnagels, wat pietercelie en bieſlook by; door en door gaar zynde, wryft men het door een Teems.

Vleeſchnat van Kalfsvleeſch, maakt men op de volgende wyſe: ſnydt een Kalfsſchyf in ſneden; klopze en leg ze op den grond van de Stoofpan; doe daarby eenige Uien in ſchyfjes geſneeden, karooten en pinkſternakels; dek de pan toe en ſtoof het zagtkens, tot dat het Kalfsvleeſch het Sap heeft uitgegeeven; dan doet men 'er meer vuur onder, en wat pietercelie met kruidnagelen by, en verder zoo alsboven.

VLEESCHVLIES. (In de *Anatomie*) Een Spieragtig Vlies, dat in de viervoetige Dieren, die daardoor hun vel beweegen, gevonden wordt. De Menſch heeft dit bekleedſel niet, ſchoon 'er Ontleedkundigen geweeſt zyn, die hetzelve geſteld hebben.

VLEESCHZUILEN. Zyn (in de *Anatomie*) vleeſige Aanhangſels die in de holligheden van het hart gevonden worden. Zy houden zig vaſt aan de twee wanden deeſer holligheden, en naderen ze in haare ſaamentrekking tot malkander.

VLEEZIGE TEKENEN. Zoo worden, in de Aſtronomie, de Maagd, de Waag en de Waterman genoemd, om dat deeſe tekenen naar de verbeelding der Aſtronomiſten, Dieren en Planten vleezig zouden maaken.

VLEEZIG UITWAS. Zie het Artykel SARCOMA.

VLEKKEN. Het middel om de Vlekken van Inkt uit het linnen en Papier weg te neemen, is dit: Men moet ze aanſtonds nat maaken met wat verjuis en zy zullen verdwynen; heeft men 't niet, dan moet men ze met Zuuring beſtryken, maar verjuis is beter; heeft men ook geen Zuuring, dan neemt men ſchoon water, waarin evenveel gewigt van zout geſmolten is. De Chineeſche en Druk-inkt wil naar deeſe middelen niet luiſteren, maar zy kan de pis, voornaamelyk Kattenpis niet wederſtaan.

VLEKKEN. Zie het Artykel MACULÆ.

VLEKKEN IN DE MAAN. } Zie het Artykel MACULÆ.
VLEKKEN IN DE ZON. }

VLERK. Zie het Artykel VLEUGEL.

VLEUGEL. *Ala*. Dit woord heeft verſcheiden betekeniſſen,

en beduidt (1) een vlerk of wiek, waardoor een Vogel in de lucht vliegt. (2) Een Leger wordt gezegd een rechter en linker vleugel te hebben, aan beide zyden van het Ligchaam des Legers. (3) De vaan van eene Scheepsmaſt wordt de Vleugel genaamd. (4) De wederzydſche deelen van het middelgebouw noemt men ook *Vleugels*. (5) In de Kerken worden in 't byzonder Vleugels genaamd, bedekte en met Pylaaren of wanden omringde gangen, die den buik van eene Kerk aan twee, drie of alle vier de zyden omringen.

VLIEG. Een Geſternte, van vier Sterren, van dewelken 1 van de derde, 2 van de vierde, en 1 van de zesde grootte is. Dit Sterrebeeld bevindt zig nevens den kleinen Driehoek, tuſſchen het hoofd van Meduſa, den Ram en de Plejades, en HEVEL ſtelt hetzelve in zynen *Firmamento Sobieſciano*, Fig. A *a*, in prent voor.

VLIEG of HONIGBYE. *Apis ſeu Muſca.* Is een ander zuidelyk Geſternte, ook van vier Sterren, in den Melkweg, tuſſchen den zuider Driehoek en den Karels-Eik. Deszelfs ſterren zyn 2 van de vierde en 2 van de vyfde grootte. P. NOËL heeft dit Sterrebeeld op nieuw waargenomen, gelyk uit zyne *Obſervationibus in India & china factis* blykt. Voor het overige heeft HEVEL, in *Prodom. Aſtronom* p. 319. de lengte en breedte van deeſe Sterren uit HALLEYS *Obſervationibus* aangemerkt, en dezelven in *Firm. Sobieſc.* Fig. F *ff* in prent voorgeſteld.

VLIEGEN. Zyn bekende kleine Inſecten, die in heete dagen zeer laſtig vallen en veel bederf veroorzaaken. Om dezelven te verdryven, maak de Muuren nat met het ſap van kauwoerde, die men in een Mortier geſtampt heeft, en geen Vlieg zal 'er op gaan zitten. Men kan met dit Sap de buik en billen der paarden wryven, wanneer geen vlieg die Dieren zal plaagen. — Leg de Laauwerier-beſſen in Olie te weeken, en beſtryk daarmede het hoornvee, dan zal het in ruſt gelaaten worden.

VLIEG (*Spaanſche Vlieg*) Zie het Artykel CANTHARIS.

VLIEGENDE AAPEN. Zie het Artykel AAP.

VLIEGENDE BRUG. Zoo wordt die ſoort van Bruggen genoemd, die niet op een vaſten grond of paalwerk gebouwd, maar uit zulke ſtoffen beſtaan, en te ſaamengeſteld zyn, welken de eigenſchap hebben, dat zy op het water gemakkelyk dryven; diergelyken zyn eensdeels de holle Ligchaamen, als Scheepen, ledige vaten of tonnen, enz. waaruit de Valbruggen, Veeren en Scheepsbruggen ontſtaan zyn, deels ligt hout, Bieſen en diergelyken, gelyk zulks aan houtvlotten en Biesbruggen waargenomen wordt.

VLIEGENDE DORPEN *in China.* Zyn zwemmende of dryvende

www.libtool.com.cn

vende Dorpen, die op de Rivieren, van de eene plaats naar de andere gedreeven worden. Sommigen worden van 200 en meer familien bewoond. Het fondament deeſer Dorpen beſtaat in een dik en ſterk Bamboes-riet. Dit wordt met touwen en houten zoo digt aan malkander gehegt, dat 'er het water niet kan doordringen. Hierop bouwen de Inwooners hutjes van planken en andere ligte ſtoffe, die ze vanboven met matten bedekken, en met vrouw en kinderen bewoonen; niet anders dan op het vaſt Land. Zy dryven 'er hunne Commercie in allerlei Chineeſche Waren op, zwemmende dus langs de rivieren van de eene plaats naar de andere. Hier toe gebruiken ze geen Zeilen, maar laaten zig of met den ſtroom voortdryven, of zy trekken hunne Dorpen met touwen tegens den ſtroom op. Als zy ergens komen, alwaar ze iets verkoopen willen, ſteeken ze groote boomen in den grond, en maaken dus hun Dorp vaſt. Voorts is 'er in China ook eene ſoort van Scheepe-Steden. Doch deeſen beſtaan niet uit huiſen, maar uit gemeene Schepen; zynde Vlooten van 400 en meer Schepen; opwelken de Chineeſen met wyven en kinderen al hun leeven woonen; de rivieren op- en afvaaren, en hun Koophandel van de eene plaats naar de andere dryven. Als ze opbreeken, ſchynt het als of eene gantſche Stad bewogen wierdt.

VLIEGENDE DRAAK. *Draco Volans.* Is een vuurig luchteken (*Meteorum*) van eene taamelyke grootte, dat uit grove en vette, of werkelyk aangeſtokene, of naar de wyſe van een Phosphorus ſchynende dampen beſtaat, van de lucht ſnel voortgedreeven wordt, en dus eenigſints een vliegende draak vertoont.

VLIEGENDE VISSCHEN. Deeſe zyn van menigerlei ſoorten en worden hier en daar op zee, voornaamelyk by het Portugeeſche Eiland *Aſcenſion*, in de Ethiopiſche Zee gevonden. De meeſten ſchynen den Haringen in grootte en gedaante gelyk te zyn. Voorts zyn de veelerlei ſoorten, in grootte, ſmaak, kleur en vleugelen onderſcheiden. Sommigen hebben by iedere vleugel nog een ander klein vleugeltje. Deeſe vleugels zyn van eene fyne huid, zwartbruin van kleur, en met veele vouwen en fyne graaten doorregen. Deeſe Viſſchen hebben zoo wel in het water als in de lucht, veel vervolgers, en van andere Viſſchen en van Roofvogelen; waarom ze nooit alleen zwemmen, maar zig in eene groote menigte ſaamenhouden; en als ze in Zee hunne vyanden gewaar worden, vliegen ze ſnellyk ſaamen in de vrye lucht. Edoch daar worden ze ook aanſtonds door de Roofvogelen vervolgd, en ſchieten wederom naar het water, voornaamelyk omdat ze toch niet hoog kunnen vliegen, immers niet verder dan 'ſ 150

www.libtool.com.cn

ſchreeden van het water, omdat ze hunne Vleugelen die droog geworden waren, telkens wederom nat moeten maaken; waarom ze menigmaal van vermoeidheid tegens de Zeilen en in de Schepen vliegen. De Viſſchers neemen ze dus leevendig, laaten ze aan een hengel in zee, en vangen 'er dus groote Viſſchen mede.

VLIEGENKAS. Maakt men vierkant, van onder met een bodem, en van boven en rondom moet ze bekleedt zyn met grof wit Gaas, en digt by de Keuken gehangen worden op eene luchtige plaats, zoo veel op het noorden als doenlyk is, om de ſpyſe des Zomers daarin op te ſluiten en te bewaaren, dat 'er geen vlieg of eenig ongedierte by komt.

VLIEGENNET. Zie het Artykel MUSCIPULA

VLIER. *Sambucus.* Dit gewas is tweederlei, als laage en boomvlier, genaamd *Sambucus humilis* en *arborea.* De laage wordt ook *Ebulus* genaamd, en groeit op ſchaduwagtige en vogtige plaatſen. Zy is in Duitſchland, Italien, Frankryk en Zwitſerland zeer gemeen. De *Sambucus arborea* is wederom (1) gemeene Vlier, *Sambucus vulgaris, domeſtica,* (2) Vlier met gekorven bladen, *Sambucus laciniata.* (3) Boomrooſen, Sneeuwballen; *Sambucus roſea, Lycoſtaphyles Muſcula.* (4) Watervlier, *Sambucus aquatica, paluſtris.* (5) Wilde woud- berg- en Herts-vlier, *Sambucus Silveſtris, montana, Cervina.* De gemeene vlier groeit op vogtige en ſchaduwagtige plaatſen, aan muuren en heiningen. *Vlier* met gekorven bladen wordt in hoven geteeld. De watervlier ſtaat aan de beeken, en de wilde bemint een berg- en moſchagtigen grond. Voorts heeft de vlier een zonderling gebruik in de Medicynen; want uit de beſien wordt gemaakt het dikke Sap of Conſerf, Tinctuur, Spiritus *enz.* De *Sambucus aquatica* komt in Juny voort, is meeſt zonder reuk en maakt geene beſien, waarom ze door den wortel moet voortgeplant worden. Zy mag wel eenigſints vogtige Aarde hebben; en als men den bloeſſem in tyds afplukt, bloeit hy, doorgaands in den herfſt andermaal.

VLIES. *Ridder-order van het Gulden-Vlies.* Zie het Artykel GULDE-VLIES ORDEN.

VLIES. *Membrana.* (In de *Anatomie*) Een Ligchaamsdeel, dat voortkomt uit eene byeenkomſt van veele in de breedte geſchikte veſelen, als eene ſoort van lywaat. De Vlieſen geeven mede en hebben, naar den aart hunner ſaamenſtellende deelen, veerkragt.

Die, welken uit peesagtige of aponeurotieke Veſelen zyn ſaamengeweeven, zyn elaſtieker dan die, welken uit bandveſelen of anders geaarte veſelen beſtaan. Zy zyn, naar de plaat-

www.libtool.com.cn

plaatſen, dunner of dikker, ſlapper of meer geſpannen, of meer of minder gevoelig.

De Vlieſen zyn natuurlyk wit en meer of min doorſchynende, naar dat zy meer of min met bloedvaten doorweeven zyn. Zy hebben voor het overige tot gebruik: 1) om de andere deelen te dekken en te beſchermen, gelyk het harde en dunne herſſenvlies, die het brein bedekken. 2) Zy maaken alle buiſen in het gantſche Konſtruig uit, en veele andere deelen, die allen vliesagtig zyn, zoodanigen als de Maag, de Darmen, Pisblaas, *enz.* 3) Zy dienen om de deelen, welken buiten haar zig altoos verplaatſen zouden, vaſt te binden en in hunne ligging te houden, gelyk het Darmſcheil, het Net, *enz.* 4) Om de gewaarwordingen en leevendige aandoeningen der uitwendige voorwerpen op onze zinnen te maatigen, gelyk de opperhuid voor het gevoel, het vlies dat den neus bekleedt, dat der ooren, &c. en eindelyk heeft het veele andere gebruiken.

VLISSINGEN. Eene gefortificeerde Stad der Verééngde Nederlanden, in de Provintie Zeeland, eene myl van Middelburg, op het Eiland Walcheren gelegen, alwaar de Schelde in de Noordzee valt. Zy heeft den tytel van een Marquiſaat, eene goede haven en eene groote vaart, welke door de gantſche Stad loopt, en ruim en diep genoeg is om eene geheele Vloot te bergen. Deeſe plaats, als mede de Stad Veere, behoorde aan de Prinſſen van Oranje, welken daardoor in de Vergadering der Staaten van Zeeland twee ſtemmen hebben gehad, tot in het Jaar 1723, wanneer men in voorſlag gebragt heeft, om deeſe twee Steden voor onafhankelyk te verklaaren, en dus den Prins van Oranje die twee ſtemmen te onttrekken; 't welk echter door de tuſſchenkomſt van George de I, Koning van Grootbrittanien, verhinderd wierd, vermits deeſe de belangen van den Prins tegens de Staaten heeft verdedigd. Dit geſchil (wegens de nalaatenſchap van Koning William de III, als Prins van Oranje) voortduurende tot in het Jaar 1732, moeſten de Staaten Generaal, van wegens de goederen van het Huis van Oranje, vermits zy de Voogdyſchap om die te beſtieren, ſedert het Jaar 1711 op zig genomen hadden, verantwoording doen, wanneer de zaak op nieuw begon. De Provintie Zeeland ſteunde op het recht van opperſte eigendom, uit hoofde waarvan zy gerechtigd zoude zyn, de zaak naar haar believen te ſchikken, ten welken einde zy op den 17 November 1732, het beſluit genomen heeft, om Vliſſingen en Veere vry te verklaaren, als niet onder de heerſchappye van den Prins behoorende, mits aan denzelven het geld, als Kooppenningen, eertyds daarvoor betaald zynde, wederom te geeven;

www.libtool.com.cn
voorts heeft men op den 19 November van hetzelfde Jaar, te Vliſſingen, by eene Declaratie, de Onderdaanen van hunnen eed ontſlagen, en dezelven aan de Staaten van die Provintie verweeſen. Vervolgens vond men geraaden, om van dit beſluit aan de Staaten Generaal in 's Gravenhaage kennis te geeven, en dezelven tot byſtand te beweegen; maar deeſe zaak in de vergadering gebragt zynde, ontmoetede ontelbaare zwarigheden; want de Provintien Gelderland, Vriesland, Groningen en Utrecht, ſchoon dezelven in den beginne omtrent die zaak onverſchillig waren, kanteden zig niet alleen daartegen aan, maar de Koningen van Grootbrittanien en Pruiſſen behartigden ook de belangen van den Prins. En wanneer in het Jaar 1734, ten gevalle van Pruiſſen, de goederen van Oranje verdeeld zyn geworden, die anders volgens het Teſtament van Willem de III, op het Huis van Naſſau alleen gemaakt waren, ook in hetzelfde Jaar de tegenswoordige Prins, (naamelyk van dien tyd) met de Kroonprinces van Grootbrittanien kwam te trouwen, heeft die Kroon by alle gelegenheid getracht, om deeſe Verſchillen ten voordeele van den Prins te beſliſſen, maar niets kunnen uitwerken; tot dat eindelyk de algemeene nood, den weg daartoe gebaand heeft, als waarin zig het Land, niet alleen door het berooven van deszelfs Barriere-Plaatſen, maar ook zelfs door het bemagtigen van Staats-Vlaanderen door de Franſchen, bevond, en wier oogmerk was om den Staat naar hunnen wil te dwingen, over zulks de Zeeuwen, in deeſe zoo verwarde tyden, om den aannaderenden vyand met eendragt te keer te gaan, geen bekwamer middel zagen, dan de Prins van Oranje tot hunnen Stadhouder te hebben, ten welken einde de met yver aangedaan zynde Borgeren, hunne Overheden daartoe verzogten, gelyk te Veere het eerſt geſchiedt is, welke daarin toegeſtemd, en op den 25 April 1747 zyne Doorluchtigheid voor hunnen Stadhouder, Admiraal en Kapitein-Generaal verklaard hebben, welk voorbeeld die van Vliſſingen, en niet alleen de overige Steden van Zeeland, maar ook alle de Provintien in zeer korten tyd gevolgd zyn. Dus heeft die voorverhaalde zaak een gewenſcht einde genomen, en om den twiſtappel geheel te vernietigen, hebben de Staaten van Zeeland teffens ook gereſolveerd, die patrimonieele goederen aan den hoogemelden Prins, met alle Rechten, af te ſtaan, denzelven verklaarende voor den wettigen Marquis van Vliſſingen en Veere.

VLISSINGEN (NIEUW.) Eene hollandſche Veſting in Zuid-Amerika, op het Eiland Tabago, welke de Franſchen in het Jaar 1677 veroverd en geſlecht hebben.

VLOED.

www.libtool.com.cn

VLOED. (WITTE) Is eene moeielyke kwaal, waaraan veele Vrouwen en Dogters onderworpen zyn. Om dezelve te geneesen, neem een half pintje nieuw gemolken koemelk, en een hand vol van de bovenste toppen der bloeiende brandnetels en een Scrupel gestooten kaneel; doe dit te saamen zoetelyk tot niet wel op de helft verkooken, doe het door een doek, en gebruik dit des morgens nuchter. Men moet dit negen dagen agter malkander doen; doch het gebruik van dit Geneesmiddel moet met eene naauwkeurige leevenswyse gepaard gaan, geen Spek of iets anders eetende, dat bezwaart en moeielyk om te verteeren is.

VLOED. (PIS- of BLOED.) der Paarden. De Pisvloed der Paarden ontstaat uit een verhit bloed en inflammatie der Nieren. De oorzaak, voornaamelyk in de Jonge Paarden, is de al te zwaare arbeid, of dat ze ongezweette, en nieuwe Haver, of die door zout water is nat geworden, gegeeten hebben. Het middel ter geneesing is het volgende: onttrek die Paarden de Haver, en geef hun Zemelen in de plaats en frisse groente; zet ze een Clysteer en doe ze aderlaaten; doe omtrent drie ponden poeier van de Levantsche Bolus in drie pinten water smelten en kooken; giet dit in een emmer water en doe 'er nog een handvol van diezelfde gestampte Bolus by, en geef dit aan het Paard laauw te drinken. Het Bloedpissen ontstaat, omdat men het Paard in de hitte van den Zomer, te sterk heeft doen draaven. Het geneesmiddel daarvoor is dit volgende: doe het Paard aderlaaten, en geeft het, vyf of zes dagen agteréén, een glas braakwyn in. Heeft het kloppingen der Flanquen, zoo zet het een verfrissend Clysteer, daar men eene once gemeene Driakel in doet.

VLOED. Zoo wordt eene groote Rivier genaamd, waarin Eb en Vloed is, gelyk de Nyl, en dergelyke aanzienlyke Rivieren.

VLOED of RIVIER. Is de naam van een gesternte, door hetwelke men eenige Sterren aan den Hemel in order heeft willen brengen. Men merkt onder de Sterrebeelden driederhande Rivieren aan, als daar is de *Eridanus*, in het zuiderdeel van den Hemel, de *Jordaan* en de *Tyger* in het noorderdeelte.

VLOEIBAARE MATERIE of STOFFE. Zoo wordt in de *Hydrostatica* of waterweegkunde die stoffe genoemd, welker deelen niet wel te saamenhangen, maar ligt kunnen gescheiden worden. Deese eigenschap wordt voornaamelyk daaruit erkend, omdat door diergelyke materie, alle ligchaamen vry en ongehinderd beweegd kunnen worden, dat dezelve door haare eige zwaarte zig in droppels verdeelt, de gedaante of figuur van een iegelyk vaatwerk ten eerste aanneemt, en in-

dien dezelve in geen vaatwerk gedaan wordt, aanſtonds uit malkander loopt.

VLOEIBAAR GEDEELTE. Wordt gemeenelyk Vocht genaamd. Het leeven hangt van de geſtadige beweeging der Vochten af; maar zoo dra die ſtilſtaan, giſten zy, worden ſcherp, bederven, veroorzaaken duiſende ſoorten van Ziektens en den dood. De beweeging der Vogten hangt van die der vaſte deelen af. De vloeibaaren zyn een ſaamenſtelſel van beweeglyke deelen, die geſtadig door de beweeging der vaſte deelen, die dezelven opſluiten en het leeven aan het ligchaam geeven, geroerd worden.

De Vogten of vloeibaare ſtoffen zyn tweederlei, *primitive* en byvogten. De primitiven zyn die, waarvan de anderen haaren oorſprong hebben; zoodanigen zyn de Chyl en het bloed.

De Byvogten zyn, die van de Chyl en van het bloed worden uitgezonderd; zoodanigen zyn de Gal, het Speekſel, enz.

VLOEIBAARHEID Zie het Artykel FLUIDITAS.

VLOEIBAARMAAKENDE POEDERS. Worden door de Eſſaijeurs gebruikt om het goud en zilver vloeibaar te maaken.

VLOEISTOF. (In de *Metallurgia.*) Allerlei Ligchaamen, die door het vuur ontbonden kunnen worden.

De Vloeiſtoffen kunnen tot twee ſoorten gebragt worden, naamelyk de glasagtigen en de zoutagtigen. Door de glasagtigen verſtaan wy alle de geenen die of van zigzelven eene glasagtige gedaante hebben, of dezelve door het vuur verkrygen; onder de voornaamſten vanwelken men telt het Loodglas, het Glas van Antimonium en de Borax. Onder de zoutagtigen verſtaat men alle de geenen die ſaamengeſteld zyn uit zout, 't zy van *Tartar. Nitr.* vaſt *Alcali* of dergelyke. Zie de Artykels FUSIO, HYDROMETER, IMMERSIO en LUCHT.

VLOER. De Vloer van eene kamer, wordt gemaakt of van Steenen of van Planken. Een Steenen Vloer noemen de Franſchen *un Pavé*, en een Planken Vloer, *un Plancher.*

VLOO. Is een bekend ongedierte, dat Menſchen en Dieren plaagt, waarom men dezelven moet zien uit te roeien. Het beſte middel daartoe is, in het vroege voorjaar, al het ſtroo uit de bedſtede weg te doen, en nieuw wel uitgeklopt ſtroo in de plaats te leggen, de ſtof vanonder de bedſteden, Ledikanten en Vloeren dagelyks weg te doen, de dekens wel te doorzoeken, uit te ſchudden en in de verſche lucht te hangen en alles zeer rein te houden: ook beſproeit men de vertrekken met het afkookſel van wynruit en pis; of men legt Alſem en wynruit, onderéén gemengd, op het Stroo of op de Matraſſen; of, doe in een pot met water kooken eene once poeder van Sublimaat, een kwartier uur, en beſproei de kamer daarmede

www.libtool.com.cn

mede vier dagen agter malkander; of berook de kamer met wilde Thym, of met onzer lieven Vrouwen bedſtroo en Polei, en men zal het gantſche Jaar van dit ongedierte ontſlagen zyn.

VLOOKRUID. Zie de Artykels DENTILARIA, PERSICARIA en PSYLLIUM.

VLOOT. Zoo heet een zeker getal Scheepen, die te ſaamen Zeilen, of tot den Oorlog, of om den Koophandel, of om andere oorzaaken.

VLOT. Betekent by de Schippers, alles wat op het water dryft, waarvan komt *Vlotmaaken*, een Schip dat vaſt zit, wederom aan het Vaaren helpen. Zoo noemt men ook *Vlot werden*, wanneer de Vloed wederom komt, en de Scheepen daardoor opgeligt en het water vaarbaar wordt. Een *Vlot* betekent ook eene verzameling van zwaar hout, dat aan elkander gehegt is.

VLOTHOUTBOOM. Zie het Artykel SUBER.

VLOTS. Betekent in de Marktſcheikonſt eene vlakte van Edelgeſteente, welke in de groef naar de breedte, niet alleen horizontaal naar het Veld loopt, maar ook, dan boven, dan beneden, zig verheft of ſtygt, maar niet gangswyze ſtrykt, vermits dezelve in eenen niet al te hoogen noch al te diepen grond leggende, ten eerſte weder vaſt geſteente heeft. Deeſe Vlots wordt verdeeld in een zwakken en magtigen, waarvan de eerſte omtrent 1, 2 of 3 dwarsvingeren, maar integendeel de laaſtgemelde zoo veel voeten, ja ſomtyds wel een geheelen Lachter of Vadem en daarboven in zig houdt. Derhalven heet men diergelyke ook in ſommige plaatſen zweevende Gangen; gelyk dan een Gang, als hy maar beneden 20 valt, reeds eene Vlots genoemd wordt. Deeſe Vlotſen zyn in 't gemeen voorbodens van goede en edele Gangen.

VLOTTEN. Beſtaan uit aan elkander gehegtte groote Boomen of Balken, die in een Boſch geveld, en aan de naaſte Rivier gebragt, aldaar met yſeren krammen en touwen aan malkander vaſtgemaakt en dus met den ſtroom veele mylen ver weg gedreeven; vervolgens van elkander losgemaakt, op het Land getrokken, en tot maſten en ander timmerhout gebruikt worden. Somwylen worden ook veele duiſend vademen brandhout op deeſe wyſe uit het eene Landſchap naar het andere gezonden. Dus wordt het hout dat te Halle tot de Zoutbranderye wordt gebruikt, te water uit Saxen gezonden, ten welken einde een afzonderlyk Houtämpt is opgericht, hetwelke Jaarlyks uit de Keurvorſtelyke Saxiſche Kamer betaald wordt. Volgens het laatſte Contract, wordt een vadem Vlothout van 3 ellen, zoo als het in de Boſſchen gehouwen wordt, goed

www.libtool.com.cn

vogt, gevoegd by de beweeging en warmte der omringende deelen, geeft gelegenheid aan de verſpilling van het geene het weiagtigſte is, zoo dat het geene 't welk overblyft, eene vaſte zelfſtandigheid verkrygt. Maar hoe, zal men miſſchien zeggen, zal de *Lympha* ſterkte genoeg hebben, om de deelen, tuſſchen dewelken zy verpligt is in te dringen, op te beuren? en veronderſteld dat zy daarin dringt, hoe zal zy den aart en de kleur van die zy herſtellen moet, aannéemen?

Wat de eerſte moeielykheid betreft; wy antwoorden dat de beweeging, die de *Lympha* door de kragt van het hart een der ſlagaderen verkreegen heeft, dezelve in ſtaat ſtelt te dringen in de ledige plaatſen, die de vervliegende deelen overlaaten: haare vloeibaarheid alleen maakt haar geſchikt tot dit gebruik. Om de mogelykheid daarvan beter te doen zien, zal het genoeg zyn eenige met deeſe werktuiglyke gelykvormige proefneemingen by te brengen, en die veel ongemeener verſchynſelen aanbieden.

Als men een gewigt van twee of driehonderd pond aan een heel droog koord hangt, en men laat dit koord aan eene vogtige lucht blootgeſteld, dan dringt het water dat in de lucht verſpreidt is, door zyne vloeibaarheid alleen tuſſchen de draaden waaruit het koord is ſaamengeſteld. Zy zet het koord uit, en uitzettende verkort zy hetzelve, en daardoor ligt zy het daaraan hangend gewigt op.

Laat 'er een drooge houten wigge in de ſpleet of ſcheur van eene Rots geſlagen worden; en die vervolgens nat worden gemaakt, zoo dringt het water in de Poriën van het hout, zet het uit, en ſpant het zoo uit, dat 't een verwonderenswaardig ſtuk Rots wegneemt. Iederéén verſtaat gemakkelyk, dat de *Lympha* diergelyke wederſtreevingen niet te overwinnen heeft, om zig te dringen in de ledige plaatſen en tusſchenruimtens der deelen, die zy voeden moet.

Ten opzigte der tweede moeielykheid, dezelve wordt gemakkelyk opgeloſt, lettende dat alle vaſte deelen onzes ligchaams in de vrugt niets dan eene ſoort van Gelei zyn, die allengskens den trap van vaſtigheid krygt, dien wy in dezelve in een, in jaaren gevorderd, ligchaam zien, en dat deeſe zelfde deelen, dat is te zeggen de beenderen, kraakbeenderen, Banden, Spieren, Vaten, door diſſolutie tot eene geleiägtige ſtof gebragt worden. De verſchillende kleur, die in de verſcheidene vaſte deelen des ligchaams gezien wordt, komt alleenlyk van de verſchillende menigte des bloeds, dat de Vaten, die dezelve beſproeien, opvult; het vleeſch, dat rood is, wordt blank, als men daar het bloed, door herhaalde afwaſchingen, heeft uitgenomen.

Dus ſchijnt alles ſaamen te loopen ten bewyſe, dat de *Lympha*

www.libtool.com.cn

pha alleen is het voedend Sap, 't welk alle de deelen onderhoudt. Daarenboven komt dit denkbeeld volmaakt overéén met de eenvouwdigheid, die wy zien in alle de werken des Scheppers, die uit de eenvoudigſte dingen de te ſaamengeſteldſte zaaken, en die voor onze oogen zeer verſchillend voorkomen, weet te maaken. De proefneeming van VAN HELMONT bewyſt ons dat regen-water alleen de hoofdſtoffen, die genoegſaam zyn ter voeding van de verſchillende deelen eenes booms, bevat; ik wil zeggen, zyn wortel, baſt, hout, bladen, *enz.* die nogtans onder malkander vry verſchillende voorkomen. Deeſe natuurkundige planttende in eenen met aarde opgevulden bak, een wilgentak: de bak was met een yſeren dekſel, dat met veele gaten doorboord was, toe; deeſe tak, die als hy denzelven plantede, maar vyf ponden woog, wierd in vyf jaaren tyds, een volmaakte Boom, zwaarer dan 160 pond, ſchoon de aarde des baks maar eenige Oncen van haar gewigt verloren had, en die maar met regenwater begooten was.

Ieder weet de wyſe om Planten en Bloemen in, met water opgevulde, glaſen te doen uitkomen, en die men des Winters op den Schoorſteen zet. Regenwater, of de Sap van de Aarde is niet alleen ter voeding van eene Plant genoegſaam, maar zelfs van een oneindig getal in haare ſoort verſchillende Plantgewaſſen. Waarom zou 'er dan in de *Lympha* alleen niet alles dat noodig is om alle de deelen des Ligchaams te maaken en te onderhouden, gevonden worden.

Zoo wy herſtellen meerder dan wy verlieſen, zal het Ligchaam toenemen. Dit geſchiedt in den kinderlyken Ouderdom en in de jeugd, omdat het voedend Sap alsdan zeer overvloedig is, en dat de zagte en buigſaame deelen voor uitrekking en verlenging vatbaar zyn. Zoo lang het herſtel maar gelyk is aan het verlies, geſchiedt 'er dat men noemen kan eene *eenvouwdige voeding*. Wy waſſen noch verminderen, dat is het geene in de Volwaſſenen, waargenomen wordt, waarin de Veſelen met 'er tyd verkregen hebben, door de herhaalde ſlingeringen, een trap van hevigheid en ſtyfte, die haar niet toelaat zig meerder uit te rekken en te vergrooten. Doch zoo het gebeurt dat wy meerder verlieſen dan wy herſtellen, dan neemt het Ligchaam noodwendig af. Dit bewyſen de oude Lieden; haare Veſelen zyn meerder uitgedroogd; zy hebben haare eerſte gedweebeid verlooren. De kleine Vaatjes ſluiten zig; zy worden minder permeabiel; daar zyn 'er zelfs die verdwynen, of wier holligheid te niet gaat; alsdan ziet men rimpels, die van de verdrooging en inkrimping der Veſelen komen. De Lelien en Rooſen verdwynen, omdat het bloed en de *Lympha*, die haar voortbragten, niet meerder kunnen komen tot aan de uiteindens der hairvaatjes van de huid. Het

is

is door eene aanhouding van deeſe zelfde verharding van alle deelen, dat de vlugheid der gewaarwordingen in den Ouderdom zeer verminderd is. De oude Lieden hooren zoo ver niet, en de laage toonen zyn voor haar gantſch verlooren; haare oogen zien de fyne voorwerpen niet meer; hun ſmaak is ſtomp; het voedſel doet hunne tong en hun verhemelte maar ligt aan. De reuken doen zulks ook niet meer op het werktuig van den reuk; het gevoel is verſlapt; zy onderſcheiden niet dan met moeite de ongelykheden van een Ligchaam, omdat de Zenuwveſelen verhard zyn, en 'er een weinig ſterke aandoeningen, om dezelven te drillen, noodig zyn. Die, welken ſlappe Veſels hebben, worden zeer vet, omdat deeſe Veſelen geen kragt hebben om veel ſtof ter doorwaaſeming voort te duwen, zoo moet de olieagtige ſtof niet gemakkelyk weder in de Vaten gaan, en haare ophooping zal het vet maaken.

Doch zoo de Veſels ſterk zyn, zal haare groote beweeging meer vloeibaare deelen naar buiten dryven, en het vet in den grooten omtrek der Circulatie weder medeneemen. Daar volgt in de heete Ziektens, in weinig tyds, eene ongemeene magerheid; behalven dat het genomen wordende voedſel zoo overvloedig niet is, en 'er een groot verlies door de Aderlaatingen en de uitlooſingen geſchiedt, maaken de groote beweeging en de warmte, die deeſe Ziektens verzellen, de zouten en olien alsdan al te ſcherp. De voedende ſtoffe verdeeld en met water vermengd zynde, kan niet toegevoegd worden; het vet zelve wordt dun en ontſnapt door verſcheide Zeefjes. De verſtoppingen der zwaare vaten ſluiten de hairpypjes, die het voedſel aan de deelen, waar naar toe zy zig begeeven, brengen. Wat de ſcherpte der Zouten en Olie betreft, dat is beweeſen door de ſcherpte, die de pis en het ſpeekſel, als men waſt overkomt.

De Teeringagtigen zyn mager, omdat de Longen, die de *Lympha* ter voeding der deelen bereiden, haare werkingen niet meerder doen; integendeel zoo mengt 'er zig eene etteragtige ſtof, die haar ten eenemaal wegneemt, mede.

Als men mager wordt, moeten 'er rimpels op het Ligchaam zig vertoonen, omdat, wanneer de Vleeſchdeelen van grootte verminderen, de huid niet meer geſpannen is; dus zyn de huiddeelen door de kragt der *atmospheer* tegens malkander gedrukt, en verſcheidenlyk ingedooken; uit dit alles moeten noodwendig rimpels komen

VOEDSTER. Zie het Artykel NUTRIX.

VOEDZEL. *Alimentum*. Spys en drank, bekwaam om ons Ligchaam te voeden en te onderhouden Of eigenlyker, een met de dierlyke natuur dus overeenkomend Ligchaam, dat

van haare hitte en fermentatie dus kan bedwongen worden, dat het zig in deszelfs natuur en weesen veranderen moet, gelyk aan spys en drank beſpeurd wordt. Maar wat de trappen des voedſels aangaat, deesen ſtelt HIPPOCRATES drie, als: *Futurum alimentum*, dat uit den mond naar de Maag gaat, het *Quaſi alimentum*, te weeten het bloed in de bloedaderen en de levensgeesten; en het *vere alimentum*, dat de Ligchaamsdeelen aankleeft en eindelyk daarmede vereenigd wordt. Zie het Artykel VORDING.

By de Rechtsgeleerden worden *Alimenta* genaamd, alle noodwendigheden, zonder welken het Ligchaam niet kan onderhouden worden, als spys, drank, kleeding en huisvesting. Als zoodanige *Alimenta* of *Alimentatie*, by den uitersten wille, aan iemant tot zyne mondige Jaaren gemaakt worden, dan worden de Zoonen tot het agtiende, de Dogteren tot het veertiende jaar onderhouden.

VOEGE. Is een bouwkundig woord, en betekent de ruimte of reet tusſchen twee houten of ſteenen. Daarvandaan komt *ſaamenvoegen*.

VOEGPLAAT. Zie het Artykel NEUT.

VOELEN. Zie het Artykel GEVOEL.

VOERMAN. *Voerluiden*, worden in Duitſchland genaamd, de geenen die de Koopmansgoederen voor eene zekere bedongen vragt, over land, van de eene plaats naar de andere overvoeren. Deesen zyn of inlandſchen, die hun gewoon Rytuig binnen of buiten de Stad hebben, en zelden verre reisen onderneemen; of vreemden, gelyk in het byzonder de Thuringſche, Frankſche en andere bovenlandſche Voerluiden, die met hunne wagens, karren en landkoetſen, geheel Duitſchland doorkruiſſen, en geduurig van de eene plaats op de andere vragt aanneemen, ook bygevolg weinig t'huis zyn. Daar zyn 'er onder die 'er een ſtuk geld by gewinnen: anderen die het ongeluk hebben om hunne paarden af te mennen, gaan 'er door te gronde. Wat de profeſſie deſer Luiden betreft, zy moeten van goede Rytuigen en Paarden voorzien zyn, om de Koopmansgoederen veilig en ten behoorlyken tyd over te brengen. Zy moeten de vragt voorzigtig laaden, vaſt rygen en bedekken, ook voor vuur en water naauwkeurig bewaaren. Voorts moeten ze de hun toevertrouwde goederen zonder vermindering of bederf overleveren. HARPRECHT heeft van het recht der Voerluiden een afzonderlyk Tractaat in het licht gegeeven, toonende onder anderen, hoe men voorzigtig een Contract met hen heeft te ſluiten; wiens pligt het is de geleden ſchade der Waaren te vergoeden; en hoe een ongeluk, zonder verzuim, maar bygeval gebeurd, aan beide

zyden

zyden moet gedraagen worden. By voorbeeld: een welgezeten Voerman geeft de goederen hem toebetrouwd, aan een ander Voerman over, om ze ter beſtemder plaats te beſtellen; doch deeſe gaat met dezelven door, of brengt 'er eenig nadeel aan toe; in zulk geval moet de Voerman, aan wien de goederen eerſt toebetrouwd waren, de ſchade betaalen. Een ander Voerman vertoeft zonder oorzaak, om de goederen op den beſtemden tyd te leveren, en is daardoor oorzaak van ſchade en verlies; daarom is hy gehouden om de ſchade te vergoeden. Een ander Voerman heeft het ongeluk dat zyn Wagen wegens den zwaren laſt breekt; als de Koopman dit of diergelyk geval niet op zig genomen heeft, is hy ook niet ſchuldig om zulks te vergoeden; aangezien de Voerman zyn rytuig beſt moet kennen, en weeten wat hy laaden en overbrengen kan. Wordt een Voerman door den Oorlog belet, de goederen maar op de helft over te brengen, moet hy ook met de helft van de Vragt te vreden zyn; en dus verder naar proportie van den weg dien hy afgelegd heeft. Begaat de Heer van het goed eene onvoorzigtigheid, dat hy, by voorbeeld, den Voerman deeſe of geene Contrabande Waaren doet laaden, waarover deeſe gearreſteerd, en met veel gevaar en onkoſten opgehouden wordt, zoo moet hem in zulk een Geval de Koopman het Voerloon en de verdere onkoſten vergoeden. Maar in geval de Voerman aan zyne zyde eenige nalaatigheid begaan heeft, met de toevertrouwde goederen, of in 't geheel niet, of niet naar behooren over te brengen, zoo is hy voor de geheele ſchade aanſpraakelyk. Neemt een Voerman aan, op zyn gevaar, zekere goederen ergens te leveren, zoo moet hy 'er als een Aſſuradeur voor inſtaan, ingeval 'er eenige ſchade kwam geleden te worden. Insgelyks is een Voerman voor geleden Schade aanſpraakelyk, indien hy den Koninklyken weg verlaatende, op bergen of omwegen eenig ongeluk aan zyn rytuig of goederen kwam te lyden, of ingeval hy, den tol niet betaalende, gearreſteerd wierd en ſchade aan het goed veroorzaakte. Hetzelfde heeft plaats, ingeval hy de goederen op eene onveilige plaats nederlegt, of aan iemant anders, om ze over te brengen, geeft; of by gelegenheid van een lang aanhoudenden regen, vaten en pakken aan eene hooge Rivier waagt en laat beſchadigen; ingeval hy ter onbekwamer tyd de reis onderneemt; zyn wagen overlaadt, zoo dat hy moet omvallen; en voorts of zelve of zyn knegt geen behoorlyke zorge draagt. In alle welke gevallen hy gehouden is om de ſchade te vergoeden. Somwylen moet een Voerman zelfs een *Culpa leviſſima* preſteeren, dat is, de uiterſte vlyt aanwenden, voornaamelyk wanneer

www.libtool.com.cn

heer hem boven zyn loon nog iets meer wordt beloofd; of als hy zig vrywillig heeft aangeboden, om iemants goederen over te brengen, en hoe de Waaren breekbaarer zyn, hoe grooter zorgvuldigheid 'er vereiſcht wordt; voornaamelyk als zig een Voerman voor bekwaam uitgeeft. Het dient ook niet tot zyne verſchooning, te zeggen dat hy de goederen door een knegt heeft laaten overbrengen, ingeval 'er eenig ongemak aan geſchiedt was. Maar of de Heer van het goed bewyſen moet, dat de Voerman iets verwaarloosd heeft, dan of de Voerman gerichtelyk verklaaren moet, dat hy eene behoorlyke zorg gedraagen heeft, daaromtrent zyn de gevoelens verſchillende. De meeſten zyn van oordeel, dat de Voerman niet anders tot het boeten van geleden ſchade kan verpligt worden, dan met hem van zyne achteloosheid te overtuigen. Wat de ongeluksgevallen betreft, die door geene Menſchelyke voorzigtigheid hebben kunnen verhoedt worden, is een Voerman al zoo weinig als iemant anders tot vergoeding van hinder en ſchade gehouden.

VOERMAN, of WAGENMAN. *Auriga.* Is een zeer kenbaar noordelyk geſternte tuſſchen den grooten Beer en *Perſeus.* Sommigen begrypen onder dit geſternte 47 ſterren, te weeten 1 van de eerſte, 1 van de tweede, 9 van de vierde, 15 van de vyfde en 21 van de zesde grootte. De Dichters geeven voor dat *Erichthonius* zonder Moeder geboren was, toen *Vulcanus* by *Minerva* geſlaapen en het Zaad op de Aarde geſtort had. Hy wierd echter de Voerman genoemd, omdat hy het ryden met paarden eerſt zou uitgevonden hebben. HEVEL telt in dit Sterrebeeld 40 ſterren, wier lengte en breedte hy, op het Jaar 1703, in *Prodromo Aſtronomiæ.* p. 273. *ſeqq.* uit zyne eigen obſervatien aantekent.

VOET. Dit woord wordt dikwils gebruikt voor den grond van eene zaak, waarop dezelve ruſt. Alzoo noemt *Goldman* in zyne Bouwkunſt de *Schaftbeſſching*, Baſement of het benedendeel van de Zuil, waarop dezelve ruſt, den *voet van de Zuil.* Gelyke geſchapenheid heeft het ook met den *voet van de Zuilenſtoel*, die in het gemeen Baſement van de Pedeſtal genoemd wordt, deeſe is het benedenſte gedeelte van het Poſtement. Het weeſenlyke Lid daarvan is eene Platte. Boven dezelve worden nog ſtaven, omgekeerde Karnieſen en Karniesjes, omgekeerde Holkeelen en Platjes, op verſcheide wyſe, naar vereiſch van de verſchillende Orders geſteld. Hoe men alle mogelyke veranderingen, naar zekere gronden vinden kan, toont WOLFF, in zyne *Aanvangsgronden van de Bouwkonſt* § 132 *ſeqq.* De hoogte daarvan is, volgens GOLDMANN, 1½ Modul, en de uitſprong boven den Teerling ⅝ van eene Modul.

www.libtool.com.cn

VOET. Wordt op verſchillende wyſen genomen, of voor een Fondament (*Baſis*) van eene zaak, gelyk onder het bovenſtaande Artykel verklaard is. Of voor de bekende Leden en ſteunſels van het Menſchelyke Ligchaam, opwelken het boven-Ligchaam ruſt en voortgedraagen wordt. Men aanmerkt zulke voeten, of gelyk ze van de Billen tot de Teenen reiken, en in *Fumar*, heup of dye, *Tiba*, het Scheenbeen; en in de *Pes* of voet zelve, gedeeld wordt. Of men neemt het voor den voet alleen, die wederom gedeeld wordt in de *Tarſus* of Voorvoet; *Metatarſus*, de Agtervoet; en in *Digiti*, de Teenen.

VOET. Is ook eene Maat, zynde eene halve el lang, en wordt in Duimen, gelyk deeſen in Linien verdeeld. Men neemt het voor een tiende of twaalfde deel van eene Roede; doch is naar de verſcheidenheid van plaatſen, gelyk ook de El, verſchillende. In de Geometrie gebruikt men gemeenelyk den ouden Romeinſchen of Rhynlandſchen Voet. Maar de verſchillende voeten verhouden zig omtrent malkander op deeſe wyſe: die van Parys als 1440, de Rhynlandſche 1391 en drie tiendedeel; die van Londen als 1350, van Neurenberg als 1346 en drievierdedeel, van Leipzig als 1255, van Keulen als 1220, van Amſterdam als 1253, van Weenen als 1400, de oude Joodſche als 1590, de oude Griekſche 1350 en de oude Romeinſche als 1306. Een Koninklyke voet, is 12 duim, gelyk ook de Rhynlandſche. Een duim is 12 Linien, waarvan ieder zoo dik is als de breedte van een Gerſtekoren.

VOET. Is by de Muſikanten en Orgelmaakers een Toon, waardoor ze de ſtemmen en ſleutels in de Pypen, naar haaren toon en geluid, ten opzigte van hoogte en diepte, gevoeglyk noemen; en dus den eenen toon van den anderen behoorlyk onderſcheiden kunnen.

VOET-ANGEL. *Chauſſe trape.* Is een yſer met vier of vyf ſpitſen of punten, PLAAT CCLXXIII. *Fig.* 1. AB, 't welk men in de *Brecbe* en in den bedekten weg werpt, ten einde de vyand aldaar niet zeker treden kan. De Voetangels, die by de Latynen *Murices* genoemd worden, zyn dusdanig gemaakt, dat altoos een punt omhoog komt, men mag ze werpen zoo men wil, ten einde zy den geenen die daarop treedt, door den voet zouden ſteeken. Men maakt drieërlei ſoorten. De *grooten* hebben punten van 5 duim lang; in de *middelmaatigen* is een punt van 4 duim lang, en in de *kleinen* maar van 3 duim lang. De Engelſchen noemen dezelven *Coltrops*; anderſints heet men ze ook *Voet-yſers*. Somtyds wordt een Ligchaam van hout daaraan gemaakt, en dan worden zy op dusdanige plaatſen geworpen, die reeds in brand geſtooken zyn,

www.libtool.com.cn
zyn, om daardoor te verhinderen, dat men niet toeloopen en den brand bluſſen kan, en deeſen worden *Laam-Yſers* of *Voet-angel-kogelen* genoemd.

VOET-BALK Is de tweede tuſſchenmaat van den voet tot op den duim, by de uitmeeting van de Ligchaamen; dezelve bedraagt aan de grootte 1 voet in de lengte en 1 duim in de hoogte en breedte. Van deeſe Voet- of Scheenbalken gaan in de Decimaal tien op een Voetſchaft, honderd op een Cubickvoet, duiſend op een balkenroede en honderdduiſend op eene Cubic-Roede. Naar de Rhynlandſche maat integendeel maaken 248832 voetbalken eene Cubic-roede van gelyken naam. Het teken waarmede men deeſe Ligchaamelyke grootte aantoont, is ''' of V, of 5 ☐.

VOET DER BORSTWEERING. *Pied* of *Baſe du Rampart.* Zoo wordt de benedenſte breedte van den wal aan eene Veſting genaamd.

VOET EUVEL. Is eene ziekte die aan de geleding der voeten en handen komt, gepaard met eene Zwelling en moeielyke beweeging van het aangetaſte deel, dat eene zeer levendige aandoening van pyn veroorzaakt. Dezelve ontſtaat uit eene zeer dikke bedorvene ſtof, die niet dan met moeite door de gewoone kanaalen kan paſſeeren, waardoor de uiterſte gedeeltens der Zenuwen, waarvan zy doorzaaid zyn, gerukt en geſcheurd worden. Het is de wateragtige ſcherpheid, waarmede dit vogt vervuld is, het geene de Zwelling veroorzaakt. Men ziet daaruit dat het Voet-euvel eigenlyk ontſtaat uit de overtolligheid der waterdeelen, en door ſlymagtige dikke Stof, welke gevonden wordt, of in het voedſel daar de podagreuſe perſoon gebruik van maakt, of in het onmaatig gebruik van wyn, zwaare bieren en ſterke dranken. Derhalven zoo is het waare Geneesmiddel, voor de geenen die waarlyk daarvan willen geneeſen zyn, zig te bepaalen om te leeven van weinig voedende en ligtelyk verteerende Spyſen, om weinig wyn, geen ſterke dranken of oude bieren te drinken; des avonds weinig te eeten, en gebruik te maaken van zeepagtige Geneesmiddelen, gelyk het aftrekſel der kleine Eike of Manderkruid, en alle ſoorten van Planten die middelmaatig bitter zyn. Vyf of zes oncen witte of ſpaanſche Zeep geſmolten in zeven of agt pinten water, en waarmede men de pynlyke plaats beſtrykt, is een van de kragtigſte middelen in alle ſoorten van Voet Euvel. Men kan ook van die Zeep een deeg maaken, en leggen het, zoo lang het doenlyk is, op de pynlyke handen en voeten. Men heeft daarvoor allerlei andere Geneesmiddelen uitgedagt, waarvan het voornaamſte dit volgende is: Dit geſchiedt door middel van het be-

www.libtool.com.cn

bekende gewas, genaamd *groote Byvoet*, wanneer dezelve verwelkt is. Dit is hetzelfde kruid, 't welk de Japonneesen *Moxa* noemen, en waarmede zy het voet-euvel onfeilbaar geneesen. Men zamelt in Juny, des morgens vroeg, de plant in, met alle de bladen die daaraan zyn; men hangt het by droog weer in de open lucht, en laat het den gebeelen Zomer door te droogen hangen, bevrydt zynde van den regen: dan wordt het zoo lang gewreeven, dat 'er maar de Dons of een vlas van Aschkleur, overblyft, dat ligtelyk ontvlamt, en een zagt gemaatigd vuur dat volkomen verdraaglyk is, voortbrengt, bezittende eene wonderbaare kragt en deugd om het Voeteuvel te geneesen. Ten dien einde, van het oogenblik af dat de pyn in de Leden zig doet gevoelen, en voor dat 'er zig eenige zwelling gezet heeft, rolt men dit Dons of Mos als een Touw, ter dikte van eene schryfpen, die men ter hoogte van een Duim, spits doet opgaan. Deese kleine pyramide legt men op de plaats alwaar de pyn zig doet gevoelen, met de platte zyde onder, vermydende de Zenuwen en aanmerkelykste vaten; dan steekt men het vanboven in brand, en wanneer het vuur tot den voet van de Pyramide is doorgedrongen, zoo zal het gebrandde deel eene kleine zwelling bekomen: zoo het noodig is legt men eene nieuwe pyramide in de plaats, maar men staakt die bewerking zoo dra 'er uit de plaats, waarop die Mos legt, een bedorven reuk te voorschyn komt, dat eene gantsche uitwaasseming van de podagreuse stoffe te kennen geeft.

VOETJE. *Geitevoetje.* Een Tandmeesters werktuig, wiens uiteinde als een Geitevoet gespleeten is. Het dient ter uithaaling van de Sny- en Hondstanden, die maar eenen wortel hebben, en hiermede uit haare kas gestooten worden; ook dient het om de stukjes wortel, die met geen ander werktuig kunnen gevat worden, uit te haalen. Het is een staafje staal, hetwelk omtrent twee duimen lang is, en in een ebbenhouten of yvoren handvat gezet is, welk handvat, ter rusting in de handpalm, peerswyse gemaakt is. Zyn voreinde eindigt of met een schuins gootje, dat agt Linien lang is, en met twee tandjes eindigt, of met twee tegenstrydig gebogene haakjes, die uitloopen met twee korte tanden, die met geringe verhevenheden voorzien zyn. Dit maakt tweërlei soort van Geitevoetjes; met het eerste doet men het wortelstuk uitspringen, door 'er de twee tanden, zoo lang als het mogelyk is; aan te leggen, en met het andere kan men het stokje even als met het eerste voortstooten, of naar zig toehaalen, 't welk voordeeliger is.

VOET IN DE MUNT. Is eene bestendige Ordonnantie van de

www.libtool.com.cn
de innerlyke waarde of gehalt der munt aan fyn zilver en goud, volgens welke de Souvereinen of de Muntſtanden zyn overeén gekomen dat uit een Mark fyn zilver of goud, niet meer dan de geld ſomme, die volgens dien voet tot iedere ſoort van munt geſteld is, mag gemunt worden. In Duitſchland is de Ryks, de Zinniſche en de Leipziger voet bekend, en 'er worden, naar den laatſtgenoemden voet, uit een mark fyn zilver, twaalf daalders of 24 guldens Hollandſch gemunt.

VOETKUS. Is eene ſoort van zeer ootmoedige eerbewyſing die van de Roomſch-Catholyken, aan niemant dan aan den Paus beweeſen wordt, welke dezelve voordeeſen ook van Keiſeren en Koningen begeerde, 't geen hedendaagſch geweigerd wordt. Met zoodanigen Voetkus worden nog de Pauſen, ſchoon zy dood zyn en op een praalbed liggen, ook eenige dagen agteréén geëerd.

VOETSCHACHT. Is de eerſte tuſſchenmaat tuſſchen voeten en duimen, by ligchaamelyke uitmeetingen. De grootte van dit Ligchaam is één voet in de lengte, één voet in de breedte en één duim in de dikte. Van deeſe Voetſchachten gaan in de Decimaal tien op een Cubic-voet, honderd op eene balkenroede, duiſend op eene Schachtroede, en tienduiſend op eene Cubic-roede. Maar naar de Rhynlandſche Maat maaken 20736 dusdanige Voetſchachten eene diergelyke Cubic-Roede uit.

VOETSTUK. *Baſis Stylobatæ.* By de Italiaanen, *il Baſamento*, wordt in de Bouwkunde het benedenſte deel van een Pylaar genaamd; zynde tot meerder vaſtigheid van den Pylaar, eenigſints breeder gemaakt.

VOET-TOON. Is eene Maat der Muziekkenners, ontleend van de menſchlyke Stem, als ze de hoogte van den toon door de octaven willen beſchryven. Door de menſchelyke Stem wordt alhier de ſtem der Diſcantiſten, Altiſten, Tenoriſten en Baſſiſten verſtaan. Maar aangezien een Diſcantiſt tot in het driegeſtaarte *c* kan komen, en een Baſſiſt met volle ſtem in het groot C, zoo worden deeſe twee toonen de twee uiterſtens der menſchelyke ſtem genaamd; en de middel-octaven zyn *c* zonder ſtaart, *c*, met een ſtaart, en *c* met twee ſtaarten. Dit wordt op de Clavecimbaalen doorgaands waargenomen; omdat men de ſtaalen Snaaren niet wel boven het driegeſtaarte *c* brengen kan. Deeſe Maat noemt men 8 *voet-toon*; en is de regte Choormaat, of de Choorhoogte van alle Stemmen der Speeltuigen. Als nu een toon boven het groote C daalt, en dus, by voorbeeld, aan eene open pyp, de 8 voeten maat verdubbeld wordt, ten opzigte der lengte, zoo wordt ook de toonmaat verdubbeld; en gelykerwyſe de pyp 16 voet aan de lengte ontvangt, dus ontvangt ze ook 16 voet aan den toon, naamelyk de onderſte en diepſte pyp, en gaat een Oc-

www.libtool.com.cn
taaf laager dan de Choortoon. Als men deeſe 16 voet toon de laagſte pyp wederom verdubbeld, en ze dus 32 voet lang maakt, dan erlangt men een toon, die 2 Octaven dieper gaat dan het groote bas-C, naamelyk 32 voet, edoch het wordt een beevende, en onaangenaamen toon, tot dat hy hooger klimt en nader aan het groote C der Choorhoogte; wanneer hy beter gehoord wordt. Maar ingeval een pyp of ander Inſtrument van het kleine *c* zonder ſtaart begint, zoo klimt ze in haare vier Octaven eene Octaaf boven het driegeſtaarte *c* beenen, en heeft maar 4 voet toon; begint ze by het *c* met een ſtaart, dan klimt ze twee Octaven hooger dan het driegeſtaarte *c*, en heeft maar 2 voet toon. Klimt ze nog een Octaaf hooger dan heeft ze maar een voet toon. Dus is alle hoogte en laagte van alle Speeltuigen binnen de Maat der 12 voet in de laagte, maar in de hoogte tot 1 voet toon ingeſloo-ten onder welke de natuurlyke van 8 voet is.

VOETWASSCHEN. Is eene Pauſſelyke plegtigheid, die de Paus alle Jaaren aan 12 arme Lieden, ter naarvolging van onzen Zaligmaaker, op witten donderdag verrigt, vervolgens dezelven aan de Tafel bedient, en met gouden en zilveren munt beſchenkt. Deeſe plegtigheid geſchiedt ook door eenige waereldlyke Vorſten van den Roomſchen Godsdienſt, in eigen Perſoon; ook kan zulks ieder Biſſchop in zyne Cathedrale Kerk verrichten. In Engeland heeft men ook diergelyke gewoonte gehad, dat de Koning, op witte Donderdag, aan zoo veele oude Mannen, als hy Jaaren oud was, de voeten waſchte, en de Koningin aan zoo veele oude Vrouwen, als zy Jaaren beleefd hadde; maar deeſe Ceremonie is ſedert Koning Williams tyd, om de menigvuldige ſaamenzweeringen en laagen, als eene gevaarlyke zaak afgeſchaft, en wordt hedendaagſch van den Opper-hofprediker of van eenen anderen Biſſchop, in den naam des Konings verrigt. Na het Voetwaſſchen ontvangt ieder Mans- en Vrouwsperſoon twee beurſjes van rood leer, bevindende zig in het eene zoo veel zes ſtuivers ſtukken, als de Koning Jaaren heeft; en in het andere zoo veel Schellingen, als zyne Jaaren van de Regeering zyn, benevens brood, vleeſch en andere proviſie, om vier maaltyden daarvan te houden, alsmede wollen ſtoffen om zig te kleeden.

VOETZOOL. Is eigenlyk het onderſte des Voets, het holle gedeelte des Voor- en Navoets. Het vel is hier ter plaatſe zeer hard en met eene groote menigte eelt bedekt. *Zy* is des niettegenſtaande zeer gevoelig en als men haar kittelt, brengt men het gantſche konſttuig in wanorder, dat ſomtyds tot ſtuipen toe gaat en den dood veroorzaaken kan

VOGEL. *Avis.* De Vogels worden onderſcheiden in tweederlei ſoorten, als *Aardvogelen*, onder welken de Berg- en Veldvo-

gels

www.libtool.com.cn

gels meede begreepen zyn; en *Watervogelen*. De eerstgenoemden kunnen wederom onderscheiden worden, in Vleesch-Graanen- en Beesten, ook klein ongedierte-eetende Vogelen. — De Watervogels in zulken die gespleeten en ongespleeten klaauwen hebben. Onder de Aardvogelen die Vleesch eeten, moeten geteld worden de Arend, Havik, Valk, Raaf, Kraai, Nagtuil, Struis en Papegaai. Onder die geenen welken Graanen eeten, de tamme en wilde Hoenderen, Kwakkelen, Duiven, Musschen, Leeuwrikken. — Op Beesten aasen de Lyster, Meerle, Spreeuw, *enz.* Ongedierte eeten Nachtegaal, Snip, *enz.* De Watervogelen aasen of op Visschen of op Kruiden. Tot de eersten behooren de Reigers; tot de tweede de Zwaanen, Ganzen, wilde en tamme Eendvogels. Gespleeten klaauwen hebben de Reiger, Oojevaar, Kraan, Watersnip, *enz.* Omtrent het grootste getal deeser voornoemde Vogelen, die den Menschen tot spyse dienen, is aan te merken: (1) haar voedsel. Waarom zulken die op Visschen en ongedierte Aasen op verre na zoo gezond niet zyn als die welken hun voedsel van Graanen of Aardgewassen hebben. Die welken op Vischen Aasen, worden weinig gegeeten. (2) Haar ouderdom dat naamelyk Vogels, die noch te oud noch te jong zyn, het beste voedsel geeven; ook dat jonge kuikensvleesch maar slym maakt, en zeer oude Hoenderen bezwaarlyk kunnen gaar gekookt worden. (3) Het Kapoenen, waardoor het vleesch smaakelyker gemaakt wordt. (4) Het Jaargetye; want als ze paaren, zoo lang als ze broeien, eeten ze weinig en worden mager. Dus ook die geenen welken op graanen aasen, zyn in den Zomer vet; maar die van Jeneverbesschen, Druiven, &c leeven, zyn vet in den herfst. (5) Het ruien, dat meerendeels des Zomers geschiedt, als ze de oude Vederen laaten vallen, en omtrent St. Michiel wederom nieuwen krygen, om des Winters bedekt te zyn. (6) De plaats van hun verblyf. De Bergvogels zyn de gezondsten en die welken in de vrye lucht zweeven, aangezien ze door hunne geduurige beweeging de overvloedige vogten verdeelen, en dus niet veel kwaads vergaderen, gelyk die welken opgespard zyn. Na de Bergvogelen volgen die welken zig in de Velden onthouden; maar de watervogelen, voornaamelyk die zig omtrent Moerassen onthouden, hebben veele kwaade vogten; en dus is by gevolg haar vleesch niet goed. (7) De verscheiden deelen aan een Vogel, voor zoo verre dezelven tot het voedsel der Menschen dienstig of ondienstig zyn. Dus worden de Haanenkammen voor eetlust verwekkende gehouden. De Vleugels der Vogelen, die zig veel beweegen, zyn gezonder dan die, welken zig weinig of niet beweegen. GALENUS acht de hersenen der Vogels gezonder dan die der viervoetige Dieren. Het murw-

www.libtool.com.cn
ſte vleeſch der Hoenderen en Ganzen zit aan den hals. De Vogelen hebben doorgaands zoo kleine tongen dat ze weinig in aanmerking komen; maar de Ganzentongen worden voor een zonderling *Aphrodiſiacum* gehouden, en Keiſer HELIOGABALUS wordt gezegt zynen Gaſten gantſche Schotels met tongen van zeldſaame Vogels, *Phœnicopterus* genaamd, voorgezet te hebben. — Het hart der Vogelen is veſelagtig, hard en zwaar om te verteeren. De Long integendeel, zynde ligt en ſponsagtig, wordt wel ligter verduwd, doch geeft ſlegt voedſel. Onder de maagen der oude Vogelen is die der Ganzen de verduwlykſte. De lever der Vogelen, behalven der Ganzen en Hoenderen heeft eene harde ſubſtantie, en is bygevolg zwaar om te verduwen. De darmen of het ingewand der meeſte Vogels, die tot ſpys bereidt worden, werpt men weg, behalven van Leeuwwrikken, Snippen en Lyſters; als zynde wel bitter, maar hebbende eene uitſpoelende kragt. De Zaadballetjes der Haanen worden den geenen die de teering hebben, aangepreeſen, zynde ſappig, verſterkende en ligt om te verduwen. Het merg der beenderen is aangenaam, doch walglyk, als het veel genuttigd wordt. Het bloed der Vogelen wordt niet genuttigd, maar men laat het wegloopen; behalven van ſommigen, welker harſſenen ingedrukt worden. De huid der Vogelen is wel ſmaakelyk, maar niet voedſaam. Gebraaden zynde is ze bezwaarlyk om te verteeren. De pooten meeſtal uit Zenuwen beſtaande, geeven ook weinig voedſel.

VOGEL. Geſchilderde Vogel. Zie het Artykel PINTADE.

VOGELKRUID. *Muurkruid. Alſine. Morſus Gallinæ.* Dit kruid bemint een vetten grond. Men vindt het op Akkers en in Warmoestuinen en Kruidhoven. De Geneesheeren pryſen het als een middel voor de ontſteeking der wonden, open ſchade, fiſtels en andere diergelyke ongemakken.

VOGELLYM. *Viſcus aucuparius*, wordt van Vaarenbeſiën gemaakt. Deeſen worden zoo lang in water gekookt, tot datze berſten, en vervolgens in een' Vyſel geſtooten, en met water gezuiverd; of men neemt een gantſche Vaarenſtruik, ſtampt dezelve tot een klomp, en haalt 'er dus door middel van koud water den Lym uit. Dit geſchiedt doorgaands in het begin van Maart.

VOGELMELK. Zie het Artykel ORNITHOGALUM.

VOGELNEST. Zie de Artykels DAUCUS VULGARIS en NEOTTIA.

VOGELNESTEN. Dus wordt een zeker ſtremſel of ſaamen geronnen ſtof genaamd, wit van kleur, gelyk Dragant, en van dezelfde hardigheid, doch inwendig vol kleine ryskens. Men vindt ze aan de Zee-Rotſen in Ooſt-Indien, voornaamlyk in de twee groote Koninkryken *Cochinchina* en *Tunquin*, alsmede

op

www.libtool.com.cn
op de kuſt van Cormandel in menigte, van waar ze gehaald en naar Europa gevoerd worden. Deeſe neſten komen van zekere zwarte Vogels van gedaante en kleur gelyk onze Zwaluwen. De Vogelen leeven van Zeeſchuim, en temperen het zelve met een taai vogt, dat uit hun bek vloeit, dermaate dat 'er eene Dragantvormige ſtof van wordt. Dit draagen ze aan de Rotſen, mengen 'er kleine ryskens onder, en maaken 'er dus neſten van, inwelken zy haare jongen uitbroeien. Men weekt deeſe Neſten in water, wanneerze opzwellen en zoo ſlap worden als leer Als dan neemt men de fyne ryskens daaruit, kookt ze gaar, en maakt ze in Hoender- of Kalfsnat toe; of men ſnydt ze in ſtukken, of eindelyk men doet ze zoo klein als Moriljes by andere Spyſen. Zy worden zonder reuk of ſmaak in Europa gebragt. Haar temperament en ſlymagtige zelfſtandigheid; wordt van ſommigen voor koud, van anderen voor gemaatigd en voor een *Aphrodiſiacum* gehouden, TAVERNIER getuigt, dat die, welken hy in het Koninkryk *Tunquin* gegeeten had, de ſpyſen by welken zy gevoegd waren, zoo kruidig van ſmaak hadden gemaakt, als of 'er alle Kruiden van het Ooſten onder gemengd waren geweeſt. Dit zoo zynde, moeſt men beſluiten dat zy in Europa byna al haar kragt verlooren hebben.

VOGELTONG. Zie het Artykel ESSCHENBOOM.

VOGELVANGST. *Aucupium*. Geſchiedt (1) met Netten, maar op onderſcheidene wyſen, het gantſche jaar door, behalven als ze broeien, wanneer de Vogelvangſt verboden is. (2) Met ſtrikken van zwart paarden haair, aan taaie en buigſaame wilgen gebonden. Dit geſchiedt omtrent St. Laurens, als de Beſiën der Sorbenboomen, met welken ze gevangen worden, rood zyn. Beſt geſchiedt het als het regent, en by de nieuwe Maan. (3) Met Hoepnetten, aan den kant van het water. (4) Met Honden. Dus vangt men de Kwakkels, Veldhoenen, Trapganzen, Eendvogels, *enz.* De beſte honden hiertoe zyn die welken het laatſt ziende worden; ook die eene ronde, harde en ſtompe neus en lang haair hebben. Deeſen laaten zig zeer wel daartoe africhten.

VOGELVLUCHT. Voornaamelyk van de Zangvogels, geeft een groot Cieraad aan een tuin, voornaamelyk als ze zo groot zyn, dat men 'er eenige zoden en een geſtadig loopend Fonteintje in kan plaatſen, waarin de Vogels veel vermaak vinden. Dezelve moet voorzien zyn van Broeineſten, Eetens en Drinkensbakken, ſtokjes om op te huppelen en van boven en voren met gevlogten Yſer- of Koperdraad geſlooten; ook maakt men van boven een houten bedekſel dat men in den Zomer met een katrol ophaalt, en van vooren maakt men gla-

www.libtool.com.cn
ſen raamen, die des winters ingehangen en geſlooten worden, om 'er de koude uit te houden,

VOGELVOET. Is een kruid dat op woeſte vogtige plaatſen groeit, met kleine langs den grond kruipende ſtengels.

VOGELVRY. Zyn die geenen, welken wegens zwaare misdaaden voor het gerecht niet verſcheenen zyn, maar zig 't zoek gemaakt hebben, en deswegens van 's Lands overigheid in den ban gedaan en Vogelvry verklaard zyn, zoodanig dat zulk een Banneling (volgens de eigenlyke woorden van den Ban) uit den vreden in den onvreden gezet, zyn lyf en leeven, als dat van een Vogel, vry verklaard wordt, en aan iederéén geoorloofd is, om hem, die hem het eerſte vindt, en aan de Overigheid niet leevendig leveren kan, dood te ſlaan.

VOGELWIKKEN. Zie het Artykel Kroc.

VOGELWIGCHELAARY. *Auſpicium.* Betekent de Wigchelaarye der Ouden, of de voorzegging van toekomende dingen, uit de vlueht en uit het gezang der Vogelen. De Prieſters hadden dit byzonders dat men hen niet konde afzetten, uit vreeſe dat het geene 't welk den afgodsdienſt betrof, openbaar mogt worden, omdat de verſtandigen 'er weinig werks van maakten. Om die zelfde reden wierden zy ook niet door het Volk verkoren, maar door het Collegie der Waarzeggers. Zie het Artykel Waarzeggers.

VOGT. *Humiditas.* Is eene gevoelige hoedanigheid, die eigenlyk tot het weeſen van geen Ligchaam behoort. Als men papier, hout, glas, een vinger, *enz.* in kwikzilver ſteekt, trekt men het droog wederom daaruit; doch het Erts wordt 'er vogtig van. Het water zelfs is niet in ſtaat om *allerlei Ligchaamen* te bevogtigen.

Door vogt verſtaat men in 't gemeen alles wat vloeibaar is, als Water, Olie, Wyn, Afyn, *enz.* Maar men begrypt in het byzonder daardoor alles wat gedeſtilleerd kan worden.

VOGTEN IN HET BLOED. Zie het Artykel Humoren in Sanguine.

VOGTIGE TEKENEN. Zyn, naar het gevoelen der Aſtrologiſten, de Tweelingen, de Waag en de Waterman.

VOKAAL. (In de *Spraakkonſt.*) Is een letter die van zig zelve niet alleen een klank geeven, maar ook tevens eene Sylabe of Lettergreep maaken kan, om welke reden men dezelve *Alleenklinker* noemt. De Vokaalen zyn doorgaands in alle Taalen, zes, naamelyk *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *y*.

VOLAARDE. Is eene vette Zeepagtige aarde, die het ſmeer en de vuilnis uit het linnen en wollengoed wegneemt.

VOLA MANUS. De *Palm der hand*, is de vlakte van dezelve, waarin men de Vingeren buigt, en waarin derhalven de buig-

www.libtool.com.cn
buigſpieren der Vingeren liggen. De Linien, welken zig daarin voordoen, maaken den ongerymden grondſlag uit, voor de dwaaſe en op inbeelding ruſtende *Chiromantie* of Handkykkunſt.

VOLANT. Dus noemt men een kleine bal, met Vederen beſtooken, die met Raketten geſlagen en te ruggeſlagen wordt. Dit ſpel is een vermaak der jonge lieden en bekwaam om het Ligchaam in eene goede beweeging te houden.

VOLATICA. *Impetigo.* (In de *Medicynen*). Zie het Artykel LAZARY.

VOLATILE. Een vlug of vliegend middel. Op eene vergelykende wyſe wordt in de Chymie aldus genaamd, dat geene 't welk, als het in de vrye lucht ſtaat, of niet wel geſlooten is, verrookt en vervliegt. Van deeſe eigenſchap zyn de *Salia Volatilia*, als *Sal vol* C. C. *Succin. Ebor. Fuligin.*, en de Geeſten, als *Spiritus Salis Ammoniaci*, *Corn. Cervi*, *Viperar. Sanguin. humani*, &c. Alle deeſen en meer diergelyken vervliegen, zoo ze niet wel voor de lucht bewaard worden. Men geeft deeſen naam ook aan vliegende Puiſtjes op het ligchaam of vliegende vlekjes in het oog, die op de hoofdzwymel zig vertoonen en zwart zyn. Ook is 'er eene ſoort van vliegende Roos, of roodheid in de Opperhuid, *Roſa volatica* geheeten.

VOLATILE. Zoo noemt men ook zulke Vogels, die vliegen en hunne wieken als eene ſoort van roer, en tevens tot zeilen gebruiken.

VOLATILISANIE. De vlugmaaking, is een Chymiſche arbeid, waardoor vaſte Ligchaamen vlug gemaakt worden. *Volatiliſeeren* is vlug maaken.

VOLÉE. *à toute Volée.* Zoo noemen de Franſchen als het Kanon of de Mortier op den 45*ſten* graad geſteld is, dat is, als de As van het Kanon of den Mortier, met de horizontaallinie eenen hoek van 45 graaden maakt. In het Duitſch noemt men het den Boogſchoot na de hoogſte elevatie of ſtelling. Want de Kogel wordt nooit verder gedreeven, dan wanneer zy uit deeſen 45 graaden geworpen wordt.

VOLHYNIEN. Eene Pooliſche Provintie in Rood-Ruſſien, die ten zuiden aan Podolien, ten weſten aan Rood Ruſſien, eigenlyk zoo genoemd, ten noorden aan Litthauen en Moſcovien, en ten ooſten ook aan Moscovien, gelyk ook aan klein Tartaryen grenſt. 't Is wyd uitgeſtrekt, nademaal het van het weſten ten ooſten 120, en van het zuiden ten noorden 40 tot 60 mylen bevat. Daar by is het een vlak en vrugtbaar Land, dat aan de invallen der Tartaaren en Cozakken zeer onderworpen is, en het wordt in twee deelen verdeeld, naamlyk

www.libtool.com.cn
lyk in opper- en neder Volhynien. De Inwooners belyden den Ruſſiſchen Godsdienſt en ſpreeken ook de Ruſſiſche taal.

VOLKEREN RECHT. Is een algemeen Recht, dat byna by alle Natien geoeffend wordt, en zynen oorſprong uit het Recht der Natuur heeft, wordende hetzelve door byzondere verbindteniſſen opgehelderd.

VOLKOMEN GETAL, of volmaakt getal. Zoo heet in de Rekenkonſt een getal, 't welk zoo groot is, als alle getalen te ſaamen genomen, waardoor hetzelve kan gedivideerd worden. By voorbeeld: 6 laat zig door 1, 2 en 3 divideeren; als men echter 1, 2 en 3 addeert, zoo komt 6 uit. Van dergelyk getal is aanmerkenswaardig, dat 'er zeer weinig van gevonden worden, vermits van 1 tot 40,000 000, niet meer dan de volgenden gevonden worden, naamelyk: 6, 28, 486, 8128, 130816. 1996128, 31550336. Ook is hiernevens deszelfs eigenſchap waar te neemen, dat het een of het ander altoos met 6 of 8 eindigt. Hoe men deeſe getalen kan vinden, leert Euclides in de laatſte Propoſitie van zyn negende Boek.

VOLKPLANTINGEN. Zie het Artykel Plantaadje.

VOLLE MAAN. Zoo wordt in de Sterrekunde den tyd genoemd wanneer de Maan op onze ons toegekeerde zyde geheel verlicht is. Maar zy is vol, wanneer zy 180 graaden van de Zon afſtaat. Indien nu deeſe afſtand naar de middelbaare beweeging gerekend wordt, zoo heet zy de *middelbaare volle Maan*; maar rekent men ze naar de waare beweeging, zoo heet zy de *waare volle Maan*. Eindelyk, indien men den afſtand der Maan van de Zon naar de zigtbaare beweeging ſchat, zoo heet zy de *zigtbaare volle Maan*. Den tyd van de volle Maan moet men noodzaaklyk weeten, als men de Maanverduiſteringen of Eclipſen uitrekenen wil.

VOLLENHOVEN. Eene kleine Stad der Verëénigde Nederlanden, aan de Zuiderzee, benevens een klein gebied van denzelfden naam, in de Provintie van Overyſſel, alwaar de Hooge Raad van deeſe Provintie zyn gewoonlyken Zetel heeft.

VOLMAGT. Anders genaamd *Procuratie*. Is een Inſtrument, waarby iemant gelaſt en magt gegeeven wordt, om in den naam en voor rekening van den Laſtgeever, zoodanige zaaken te verrigten, die in zigzelven eerlyk en geoorloofd zyn. Dezelven zyn tweederlei: 1 *Procuratie ad Lites*; 2 *Procuratie ad Negotia*; die generaal of ſpeciaal zyn. De eerſte ſoort houdt zig alleen beſig omtrent de Rechtbanken. De generaale is, om tegens alle Perſoonen in 't algemeen te ageeren. De Speciale, om tegens zoodanig een perſoon of geval, in 't byzonder, als Eiſcher of verweerder te ageeren. De tweede ſoort om te handelen in zaaken buiten de Rechtbank; generaal,

www.libtool.com.cn

raal, in alle gevallen; ſpeciaal, in zoodanig een zaak in 't byzonder. Hieromtrent ſtaat het volgende aan te merken:

1. Of de volmagtgeever gequalificeerd is om zoodanig eene Procuratie te paſſeeren, en in wat qualiteit hy zulks doet, mitsgaders de perſoon die hy Conſtitueert.

2. De Zaak die de Conſtituant of Laſtgeever begeert dat door den geconſtitueerden zal worden verrigt, moet zoo wel als het voorgaande, in het Inſtrument duidelyk worden uitgedrukt, omdat het voor den Laſtontvanger tot eene wet of regel moet verſtrekken, en waarbuiten hy niet gaan mag, en anders met een verkeerden uitſlag doende, zoo zou hy alle de koſten, ſchadens en Intereſſen, daardoor geleden, moeten vergoeden.

3. In het generaal mag ieder gevolmagtigde doen alles wat in de woorden, of meening van den Laſtgeever begreepen is, of het geene, natuurlyker wyſe, uit den gegeeven laſt komt te vloeien, en het geene tot uitvoering van dien laſt noodzaaklyk is. Dus kan hy die magt heeft om geld te ontvangen, ook quitantie geeven; en die magt heeft om eene Schuld in te vorderen, heeft ook magt om des Schuldenaars goederen in arreſt te neemen.

4. Maar die Procuratie heeft tot eene byzondere zaak, zonder uitgedrukten laſt om het geld te ontvangen, kan zulks niet doen, ſchoon het uit die eigenſte zaak mogt voortkomen; geen *Procuratie ad litem*, geen gelaſtigde tot de verkooping, mag betaaling ontvangen, uit dat rechtsgeding of verkooping voortkomende, zonder ſpeciaal daartoe geauthoriſeerd te zyn.

5. De Laſtgeever moet approbeeren en van waarde houden, alles wat de Laſt-ontvanger, uit kragte van zyne Procuratie verrigt heeft; gelyk de Laſt-ontvanger aan zyn kant verpligt is, van zyne verrichtingen te doen behoorlyke rekening, bewys en *reliqua*.

6. Deeſe Procuratien moeten gepaſſeerd worden voor Notaris en Getuigen, of voor Schout en Schepenen van den Gerechte ten platten lande, om den ontvang van zoodanig een laſt te kennen, ten regten genoegen, proberen; doch in gemeene handelingen kan men een ontvangen laſt of bevel ook door brieven probeeren; dus wordt een laſt, door brieven aangenomen, als beſtaande uit de enkele toeſtemming der contractanten; wanneer iemant in een Brief bekent, zoodanig een Laſtbrief ontvangen te hebben, zoo wordt hy daartoe verpligt. Iemant by een brief iets gelaſt wordende te doen, en niet daartegen ſchryvende, wordt verſtaan den laſt aangenomen te hebben. De Laſtgeeving kan ook geſchieden door een derde perſoon, of door andere middelen, maar een Schriftelyke laſt is het zekerſte; doch die de laſt weigert aan te neemen,

www.libtool.com.cn
men, moet zig aanſtonds excuſeeren en de zaak in haar geheel laaten.

7. Eene Procuratie voor den Gerechte, of voor Notaris en getuigen gepaſſeerd, is van dezelfde kragt, behalven in Gelderland, alwaar de laatſten niet gereſpecteerd worden, al was daar onder eene Acte van legaliteit door het Gerecht geſteld; doch wel buitenslands, wanneer de legaliteit van den Notaris conſteert, door het getuigenis van den Ambaſſadeur van die kroon. Te Amſterdam worden onder de Kooplieden of Makelaars, geene Procuratien gereſpecteerd in vervreemding of tranſporten van gemeene Lands-Obligatien, ten zy 'er eene Acte van legaliteit onder geſteld is. Te Leyden wordt, volgens eene byzondere keur, geene procuratien gereſpecteerd, om eenige onroerende goederen te verkoopen, te verbinden ofte Tranſporteeren, dan die welken voor de Gerechten van de Steden, Dorpen of Vlekken, magt hebbende om over het bezegelen van Tranſporten, Alienatien of verbindtenisſen van onroerende goederen te ſtaan, gepaſſeerd zyn.

8. Men heeft eene ſpeciale Procuratie noodig, om te mogen Compenſeren of tranſigeren; om contracten voor den Gerecht te doen confirmeren; om eed te accepteeren of refereren; om zig te ſubmitteren aan Arbiters; om een huwelyk te contracteren, te ſluiten of ondertrouw te doen; om te zweeren in des Conſtituants Ziel; om relief te verzoeken; om renvoy te begeeren, en de magt van den Rechter te declineeren; om onroerende goederen te vervreemden; want tot deeſe zaaken is een byzonder uitgedrukten laſt noodig.

9. Alle gegeevene Procuratien zyn revocabel, of kunnen herroepen worden, te weeten als de zaak in zyn geheel is, en anders niet; of wel zoo het zoodanige particuliere zaaken zyn, als de Adminiſtratie der goederen, Huiſen, Landen, enz. Waar van den Laſtaanvaarder, ten allen tyde kan ontheven worden; doch zoo de Laſt-ontvanger den gegeeven laſt al had uitgevoerd of begonnen uit te voeren, eer hem de herroeping was bekend gemaakt, zoo blyft het uitgevoerde van kragt en moet geapprobeerd worden.

10. Alle Procuratien, de zaak in zyn geheel zynde, ten waare om dringende oorzaaken die zulks beletten, kunnen door eene Schriftelyke Inſinuatie herroepen worden; en vervallen door den dood van den Gevolmagtigden; ook door Ceſſie van goederen.

VOLONES. Zoo wierden te Romen de ſlaaven genoemd, die Vrywillig hun dienſt aanboden in den tweeden Puniſchen Oorlog, wanneer het met de Republiek ſlegt geſteld was en het 'er gevaarlyk mede uitzag. De Manſchap die dienſt nam was ten getale van 8000.

VOLON-

www.libtool.com.cn

VOLONTAIR. Is een perſoon die in den Oorlog, uit vryen wille en op zyne eigene koſten, dient, zonder dat die zig by een Regiment of by eene Compagnie verbonden heeft.

VOLSELLA. Zie het Artykel ACANTHABOLUS.

VOLSELLA. Een Koorntang, een Haairtrekker, behoort onder de Chirurgicaale Inſtrumenten.

VOLTE. Dit woord betekent een ronden Cirkel of Hoefſlag, dergelyke een paard met twee hoefſlagen om een middelpunt of pylaar, grooter of kleiner maakt.

VOLTE REVERSÉE. Is een weg van twee hoefſlagen, die een Paard maakt, en den kop tegens het middelpunt, de *Croupe* naar buiten keert. *Les ſix voltes* worden *terre à terre*, 2 ter rechter, 2 ter linker, en wederom 2 ter rechter, in éénen adem, ſnellyk gemaakt, met de voorſte voeten in de lucht, met de agterſten, op de aarde. *Se coucher ſur les Voltes*, geſchiedt, als het paard het hoofd en de *Croupe* buiten de *Volte* heeft, even als of het eenen anderen weg wilde gaan *Demi volta* is een halve Cirkel, die een Paard maakt, van twee of maar eenen Hoefſlag.

VOLTIGEREN. Wordt voor eene Adelyke Exercitie gehouden, om het Ligchaam ſnel en ſterk te maaken. Het beſtaat voornaamelyk in driederlei, als in opheffen, ſpringen en ſlingeren. Maar men moet zorg draagen, dat alles met ſtyve voeten geſchiedt, en dat 'er geen voet verſtuikt. Boven dien moeten ook de armen en het ligchaam ſtyf zyn; en hoe minder het houten voltigeer Paard, waarop deeſe Exercitien gemaakt worden, wordt geraakt, hoe cierlyker de ſprong is. Deeſe ſprongen nu, nadat het Tempo behoorlyk daartoe genomen is, hebben verſcheide benaamingen. 1. De *Schilet* wordt gemaakt als men zig in de hoogte opheft, met de linkerhand agter aan de Zadel vaſt, en met de regterhand voor; voorts met den linker voet herwaarts en derwaarts ſpeelt, en hem door den regtervoet in de Zadel werpt, om 'er in te zitten, keerende het gezigt naar het hoofd van het paard; daarop andermaal met beide handen den Zadelknop vaſthoudt, en 'er zig uitheft, zoo dat men agter te zitten komt. 2. De *Revers* wordt gemaakt, als men zig in de Zadel linkx omkeert, met de linkerhand aan den knop, met de regter agter aan de Zadel grypt, en dus de *Revers* met den linkervoet maakt, terwyl ze eenige maalen om den Zadel gaat, en men ten laatſte naar beneden ſpringt. 3. De *Troit* wordt boven op het Paard gemaakt, als men de linkerhand voor aan de Zadelknop, en de regter agter aan den Zadel legt, zig vervolgens in de hoogte heft, dat de voeten voortuit geſtrekt zyn; hierop den regtervoet door den linker ſlaat en dus naar beneden ſpringt, dat men op de linker zyde van het Paard

te

www.libtool.com.cn

te ſtaan komt. 4. De gantſche en halve *Pomade* wordt genaamd, als men op de linker zyde van het Paard ſtaande, met de linkerhand agter aan den Zadel grypt, vervolgens ſpringt, en met de regterhand agter op ſlaat, beide beenen agter op het Paard werpt, dat het linker been over den Zadel ſlaat, en men agter het Paard komt te zitten; en wat dergelyke gevaarlyke ſprongen meer zyn, die zig beſt op het voltigeerſchool laaten leeren. 5. De Staart- en Beenſprong. 6. De verwisſelingen voor en agter, *enz.* Maar aangezien deeſe en dergelyke ſprongen meer eene zonderlinge *Force* in de armen vereiſchen, en het een ieder niet aanſtaat, zyne gezonde leden dus te waagen, zoo is deeſe geweldige oeffening van voltigeren merkelyk in onbruik geraakt. Immers men oeffent het maar hier en daar op de Schermſchoolen, als eene Liefhebberye. Ook was voordeeſen het voltigeeren over eene tafel, bank, ſtoel, enz. meer in gebruik, en wordt hedendaagſch den Koordedanſſeren meeſt overgelaaten. Maar by dat Tafelvoltigeeren waren deeſe navolgende Leſſen de voornaamſten. Met de rechterhand een ſpan van de Aarde op de tafel te ſlaan en kromme ſprongen te maaken, zoo dat men te ſtaan kwam, alwaar men had begonnen; den krommen ſprong over alle vier de Tafelhoeken te maaken, met en zonder hand op-ſlaan; de gantſche Pomade over de hoeken der Tafel, gelyk op het Paard, de *Troit* en de *Revers* te maaken; over de breedte der Tafel, gelyk een *Pomade* te ſpringen; aan den wand te loopen; den linkervoet aan dezelve te zetten, en zig met den regtervoet daarover te werpen; over de tafel te ſpringen, zoo dat men agter dezelve komt te zitten; en agter de tafel zittende, wederom op te ſpringen, *enz.*

VOLTUMNALIEN. Waren Feeſten die de Romeinen vierden ter eere van een hunner Goden, die zy Volturnus noemden, en vanwien men niets weet.

VOLUCRIS VAGA. Zie het Artykel ZWALUW.

VOLUMEN. Zoo wordt een byzondere Band van een Boek, of ook van veele Schriften genoemd, die men te ſaamen in eenen band heeft laaten binden.

VOLUMEN. Zoo heet in de Matheſis of wiskunde de ruimte welke een Ligchaam in zyne breedte, lengte en dikte beſlaat of inneemt.

VOLUMNUS. Was weleer een Heidenſche God, die volgens de gevoelens der Heidenen, de begeerte der Menſchen beſtierde en ten goede aanſpoorde. Eene dergelyke Godin, *Volumna* genaamd, werkte hetzelfde uit by de Vrouwen. De Romeinen haden beide deeſe Godheden aan, als Voorſtanders van den Huwelyken Staat, om de goede eensgezindheid tus-

www.libtool.com.cn

tuſſchen Man en Vrouw in het huishouden te onderhouden en aan te kweeken.

VOLUNTAS. Zie het Artykel WIL.

VOLUTA. Zie het Artykel SLAK (In de *Bouwkunde.*)

VOLUTÆ. *Rollen, Tooten.* Zyn eenſchalige, omgewonden Conchylien; met zigtbaare draayingen, welker Spitſen plat gedrukt zyn, met ongeſpleetene agterdeelen. Daar zyn verſcheide zeer aartige en zeldſaame ſoorten van; ook veele die wonderlyke en mislyke naamen hebben. Dit is eene kundigheid of weetenſchap op zigzelve, die tot de Schulpkennis behoort, en derhalven in de Medicynen van geen gebruik en dus hier niet verder te omſchryven is. Zie het Artykel CONCHYLIUM.

VOLVULUS. *Miſerere Mei.* Zie het Artykel ILIACA PASSIO.

VOLWASSEN. Men verſtaat door dit woord den ſtaat des Leevens, waarin het Ligchaam der Dieren, vooral dat van den Menſch, gekomen is tot het punt van volmaaking, 't welk aan dat ſoort gemeen is.

VOMER. Ploeg-yſer, Ploegkouter, is het zeede Neusboen, dat de Neusgaten van malkander ſcheidt.

VOMICA PULMONUM. Een Longenzweer, een Longverzweering. Is niets anders dan een *Abſceſſus*, welke in het luchtige weeſen der Long geplaatſt is. De tekens deeſer Ziekte zyn, eene eenigermaate bedwongene of moeielyke ademhaaling, en dat de lucht niet vry genoeg verdikt wordt. De *Vomicæ* zyn, ten aanzien van hunne grootte, onderſcheiden; want ze zyn of klein als Erwten; of grooter, naar dat 'er veel of weinig etter in is, en deeſe etter is of vloeibaar of dik, ſtinkende of niet ſtinkende. De oorzaak is een bedorven bloed, 't zy van eene langduurige ſtolling, van eene ontſteeking of verſtopping der wegen, door ſlymen, ſtooten, ſchaaven, ſcherpe Zinkingen, *enz.* of door eene ſcheuring, ſterken hoeſt, wonden der Longen, *enz.* By de geneeſing deeſer Ziekte moet men onderzoeken, of de verzweering zig al geopend heeft of niet. Is zy nog niet open, zoo moet men trachten zulks door *Emollientia* te doen. Ten dien einde zyn inwendig goed, leevendig geſtampte Kreeften met aſyn of wyn ingenomen; en uitwendig gebruike men *Ol. Corticis Cucurbitor. long.* Als het gezwel geopend is, moet de Etter *geëvacueerd* worden. Daar toe zyn goed of *Expectorantia*, als *Herb. Veronic. Scabios. Hyſſop. Tuſſilag. Capill. Veneris, Marrub. Alb. Braſſica rubra, Ruta, Salvia, Rosmarin. Rad. Helenii, Angelic. Leviſtic. Imperator. Lign. Guajac. Aq. Aſthmatic. Spir. Salis Ammoniaci Aniſat.* met *Gum. Ammoniac. Eſſent. Helenii, Tinct. Mellis, Benzoës, Syrupus de Eryſim. Hyſſop. de Veronic. Tuſſilagin.* &c. by voorbeeld:

www.libnol.com

℞. *Aq. Hyſſop.*
Veronic. ā ℥ j ß.
Tinct. Mellis ℥ j.
Eſſent. Enul. ℥ vj.
Sp. Sal. Ammoniaci cum Gumm. Ammon. ℥ iij.
Syrup. de Eryſim. q. ſ.
M. D. S.
Losmaakend Borſtdrankje.

Of zagte *Laxantia* uit *Rad. Rhabarb. Mechoacanna, Fol. Senn. Polypod. Paſſul. min.* als ook *Diuretica, Petroſelin. Heder. terreſtr. Lapid. Cancror. fluviatil. cum Aceto.* Na deeſen zyn zulke middelen noodig, die de verzweering zuiveren en geneeſen; doch van meerder nuttigheid zyn ze als ze met *Becbica* te gelyk voorgeſchreeven en vermengd worden, als *Herb. Urtic. Bugul. Coſt. Hort. Cbærofol. Geran. Robertian. Millefol. Plantag. Portulac. Petroſelin. Sanicul. Burſ. Paſtor. Rad. Symphyt. maj. Tormentill. Pimpinell. Conſerv. Flor. Salv. Roſar. Urtic. Balſam. Peruvian. Sulphuris. Therebinthinat.* &c. Zie hier een voorbeeld:

℞. *Herb. Hyſſop.*
Pulmonar. ā M j.
Millefol.
Burſ. Paſtor. ā M ß.
Radic. Glycyrrhiz.
Polypod. ā ℥ ß.
Symphyt. maj.
Paſſul. min. ā ℥ j.
Flor. Roſar.
Salviæ. ā P. ij.
Sem. Aniſi.
Fœnicul. ā ℥ vj.
Ex. Incis & contus. F. Species.

Tot eene wonddrank.

Eindelyk moet men ook acht geeven op de daarby komende toevallen. Men kan derhalven tegens de koorts eene *Emulſio* uit de *Sem. 4. Frigid. maj. Nitr. Saccbar. Penidiat. Gelatin. Corn. Cerv. Lapid. Cancror. Antibect. Pater,* enz. voorſchryven. Tegens de Teering zyn de *Glutinoſa* en *Oleoſa* dienſtig, als Vrouwen- Geiten- en Eſelinnen Melk, als ook kragtige Soupen, *enz.* De hoeſt verzagt men met die Geneesmiddelen welken daarvoor dienſtig zyn.

VO-

www.libtool.com.cn

VOMITORIUM. Dit was by de Romeinen eene plaats van het Huis waar de geenen gingen braaken die reeds te veel gegeeten hadden om van andere Spyſen te proeven. Nadat ze gebraakt hadden, kwamen zy hunne plaats weder inneemen en op nieuws hunne Maagen opvullen.

VOMITORIUM. Is een Braakmiddel, zynde zoodanig een Geneesmiddel, 't welk de Veſelagtige deelen der Maag tot eene tegennatuurlyke beweeging aanſpoort; waardoor alles wat zig in de Maag bevindt, van boven door den mond ontlaſt en uitgeworpen wordt.

VOMITUS. Het Braaken. Komt dat de Maag niet van de ſlinkere Maagmond, maar verkeerd bewogen wordt, en wel met zulk eene hevigheid, dat alles wat in de Maag is, door den mond uitgeworpen wordt. Dit wordt veroorzaakt door veeleriei dingen, als door omdraayingen; het zien braaken van een ander, Zeilen op het water, &c.

VOMITUS GRAVIDARUM. Het braaken der Zwangeren, ontſtaat uit eene mede-aandoening der Zenuwen, welke het *Par vagum*, 't welk zyne takken aan de Baarmoeder mededeelt, en alzoo eene vereeniging deeſer Ingewanden maakt; want de beweegende Veſeldraaden worden van de pynlyke beweeging der Baarmoeder door een medelyden geneepen, en van eene geheel tegennatuurlyke beweeging aangetaſt, zoo dat die dingen, welken in de Maag beſlooten zyn, en vanonder moeſten weggaan, van boven uitgeworpen worden. Dit ongemak wordt door de zwakke geſteldheid des Ligchaams, jonge jaaren, ſtil en ledig leeven, grootelyks vermeerderd.

VOMITUS INFANTUM. Het braaken der kleine kinderen, wordt geneeſen met een Poeder uit *Nux Moſchata*, *Corall. Caryophyll.* om met melk in te geeven. Joël, *in Praxi* L. IX. S. 4. *Membr.* 3. p. 344. pryſt een *Decoctum* van *Caryophyll.* ℥ ß en *Maſtich.* ℈ ij met wyn gekookt te gebruiken; als ook *Terra Sigillat* en alle andere ſoorten van *Adſtringentia*, by voorbeeld:

℞. *Aq. Menthæ.*
Cinnamom. Cydoniat. ā ℥ vj.
Corall. rubr. præp. ℈ j.
Terræ Sigillat. ℈ ß.
Theriac gr. iij.
Syrup. Papav. alb. q. s.
M. D. S.
Braakſtillend Drankje.

VONDGROEF, of AARD-STOFFEN-MYN. Zoo wordt de

www.libtool.com.cn

eerſte Groef en *Zeche* op eenen gang genoemd. Die nu eerſt den gang ontbloot of ontdekt, die komt ook de vondgroef toe, niettegenſtaande eene oudere beleening op den nog ontblooten gang is. Hunne grootte bedraagt omtrent 3 *Webren*.

VONNIS. Is eene gerechtelyke uitſpraak der wettige Overigheid, over eenen Perſoon die zig aan de eene of andere misdaad heeft ſchuldig gemaakt.

VOOGD. Is een Magiſtraats-Perſoon, diergelyken over veele Steden van Zwitſerland geſteld zyn, en die uit den Adel en de voornaamſte Patriciuſſen verkoren worden.

VOOGDEN. Zyn eigenlyk Opzieners over minderjaarige Kinderen, of toeziende Voogden, om toezigt te hebben op de executie, adminiſtratie en Voogdyſchap der minderjaarigen, dat alles in goede order, naar den wil, de wetten en coſtumen verricht worde. Aldus kan iemand Voogd zyn, zonder de adminiſtratie der Goederen te hebben. By voorbeeld, Man en Vrouw, elkander den Lyftocht maakende van alle de goederen, en nevens dien Voogden ſtellende, zoo zyn de gezegde Voogden inderdaad niet anders, dan Voogden over de Perſoonen van den Onmondigen, en vermogen derhalven geene Adminiſtratie noch bewind over derzelver goederen te hebben. Maar in andere gevallen wordt verſtaan, dat hy, die tot Voogd over de minderjaarigen wordt geſteld, ook het bewind over derzelver goederen hebbe tot de meerderjaarigheid toe, of tot dat zy gehuwd zyn, of *veniam ætatis* hebben verkreegen. Maar weinig Menſchen zyn 'er die niet te eeniger tyd tot Voogd over minderjaarigen kunnen aangeſteld worden, maar die allen zyn niet volkomen onderrigt, wat daaromtrent te weeten en te betragten ſtaat, om welke reden wy het hoofdzaakelykſte daarvan zullen opgeeven.

1. Geen Minderjaarigen, die zelfs onder Voogdy ſtaan, mogen tot Voogd aangeſteld worden; want zy zyn niet te vertrouwen om een ander te regeeren en zyne goederen te adminiſtreeren, die zelfs nog geregeerd en wiens goederen door een ander beſtierd worden.

2. Ook geen Minderjaarigen, ſchoon zy *veniam ætatis* verkreegen hebben, of tot een Publiek Ampt verheven zyn; zelfs geen minderjaarige, ſchoon getrouwd zynde, kan eene Voogdyſchap met veiligheid aanneemen, ten zy met kennis en authoriſatie van den Hove, van de Weeskamer; want die allen worden wel voor meerderjaarig gehouden, en zyn daardoor gewettigd om hun eigen goed te adminiſtreeren, maar niet de goederen van een derde.

3. Ook geen Stads-kind, ſomdat hy onder Curateele ſtaat, hebbende het Character van Perſoon en magt om zyn eigen goed te adminiſtreeren, verlooren.

4. Ook

www.libtool.com.cn

4. Ook geen doove, ſtomme, innocente en andere miſerable Perſoonen, die de magt ontbreeken om hunnen pligt in deeſen te volvoeren.

5. Ook geen Krygsluiden, volgens de Keiſerlyke Wetten, maar wel by ons, doch zy behoeven de Voogdyſchap niet aan te neemen. Zy behooren het ook niet te doen; want de Voogdyſchap is een perſooneele laſt die in Perſoon en niet door een ander moet waargenomen worden; en hoe kunnen zy de Regeering over de Perſoonen en de adminiſtratie der goederen, naar behooren waarneemen, die zelfs in tyden van vrede, niet altyd in een en dezelfde bezetting blyven, maar dikwils hier en dan daar verlegd worden.

6. Ook geen Bedienaars des Goddelyken woords, behoeven de Voogdyſchap aan te neemen.

7. Geene Vrouwen mogen Voogdeſſen zyn; behalven Moeder en Grootmoeder, over haare Kinderen en Kindskinderen, doch alleen zoo lang zy ongetrouwd blyven; maar trouwende buitens lands, vervalt haare Voogdyſchap, omdat zy onder de Magt van een ander geraaken, ten waare zy Cautie ſtellen.

8. Stiefvaders kunnen geen Voogd weeſen over hunne huisvrouws kinderen, en zelfs by den Magiſtraat daartoe niet aangeſteld worden, maar alleen zoo zy in het Teſtament daar toe aangeſteld zyn.

9. Geen Roomſchgezinden mogen Voogd zyn, over Kinderen van Gereformeerde Ouders geboren.

10. Integendeel mogen tot Voogd aangeſteld zyn, allen die eerlyk, ordentelyk van gedrag en daartoe bekwaam zyn; en niemant behoorde daartoe aangeſteld te worden, ten waare hy deeſe vier hoedanigheden bezat: Dat hy met deugd, verſtand en een gezond oordeel is begaafd. Dat hy genoegſaam gegoedt is. Dat hy ondervinding genoeg bezit. Dat hy niet daarna geſtaan, of geen eigen belang daarin heeft.

11. Schoon een Vader, van Natuure Voogd is over zyn minderjaarig kind, zoo veel de opvoeding aangaat, die men hem niet kan ontneemen, zoo ſtaat het echter Grootvader en Grootmoeder, *enz.* vry, om over de goederen die dat kind van hem of haar zal komen te erven, zoodanige Voogden als zy goedvinden, aan te ſtellen.

12. Alle die de vereiſchte hoedanigheden bezitten, moeten de aan hun opgedraagene Voogdyſchap aanneemen, ten ware zy wettige redenen hadden om zig daarvan te verſchoonen; naamelyk, omdat hy reeds drie verſcheiden boedels en Voogdyſchappen, onder zig heeft, omdat hy altyd ziekelyk is; omdat hy doof, ſtom of blind is; omdat hy niet leeſen of ſchryven kan, en omdat hy boven de ſeventig jaaren oud is, doch een

www.libtool.com.cn
aangeſtelde Voogd moet zyne redenen van Verſchooning allegeeren, binnen de vyftig dagen, nadat hem die aanſtelling bekend is gemaakt.

13. Een Voogd wordt aangeſteld door Teſtament, of door eene ſeparate Notariale Acte, en zulks kan zoo wel by de Moeder als by den Vader gedaan worden; en zoo zulks verzuimd is, zyn de Weesmeeſters, of den Gerechte, of het Hof daartoe bevoegd; en wordt de naaſte Bloedverwanten, die het bekwaamſte daartoe zyn, hiertoe verkoren.

14. Een Teſtateur, iemant tot Voogd aanſtellende, behoeft van die aanſtelling aan denzelven geen kennis te geeven.

15. Een langſtleevende, of een Voogd, iemant tot medevoogd aſſumeerende, is ongehouden hetzelve te accepteeren.

16. Een Voogd, teffens Executeur zynde, moet in het Sterfhuis komende, zyn pligt betragten.

17. De Voogden zyn verder gehouden om de onmondigen te beſchermen; de Weeſen naar hunnen ſtaat en middelen te onderhouden en op te voeden, en ze in eenig beroep te onderwyſen, alsmede in de Vreeſe Gods en goede Zeden, en om derzelver Rechten te handhaven.

18. Wanneer een Voogd, eenige penningen van Weeſen, ten meeſten voordeele van dezelven, beleid onder Menſchen, die ten tyde van 't beleggen, by anderen in het algemeen voor goed gekeurd wierden en die in volle crediet zaten; of dat hy die penningen op obligatien, onder die geenen, daar de Vader of Moeder van dezelven die hadde geſteld, hadde laaten ſtaan, zonder eenig vermoeden van derzelver onvermogen te verkrygen, en zoo dezelve echter bankroet ſpeelde, zoo zou hy, in de vergoeding van die penningen niet gehouden zyn: ook is hy daartoe niet verpligt, indien buiten zyn ſchuld, het goed van zyn Weeskind geſtolen wierd of verlooren ging; maar hy moet alles vergoeden, met den intereſt van dien, zoo het door zyn ſchuld of verzuim is toegekomen, zoo dat een Voogd meer voor het goed van een onmondige als voor zyn eigen moet zorgen.

18. Een toeziende Voogd is nergens in gehouden, zoo lang een adminiſtreerende Voogd niet inſolvent is, die eerſt tot vergoeding moet aangeſprooken worden; maar de adminiſtreerende Voogd inſolvent zynde, dan kan de toeziende Voogd aangeſprooken worden, waarover nog iets zal aangemerkt worden.

19. De Magt der Voogden, ſtrekt zig zoo verre uit als hun by Teſtament gegeeven is; doch maar over een gedeelte aangeſteld zynde, zoo zyn zy in geen vergoeding van het andere gedeelte gehouden.

20. In

20. In Holland gaat de magt der Voogden, omtrent den trouw der Weeſen zoo verre niet, dat zy hunne toeſtemming daartoe volſtrekt noodig hebben; zoo dat, offchoon de Teſtateur hadde gewild, dat zyne goederen, by voorbeeld op A, niet vry zouden komen, ten zy hy ofte zy, met conſent van zyne of haare Voogden kwamen te trouwen, hy het tegendeel doende, dezelve vry zoude genieten; ja zoo verre, dat byaldien een jongman aan den Teſtateur gelofte hadde gedaan van niet te zullen trouwen, zonder Conſent en toeſtemming van de Voogden, *enz.* dat zoodanige beloften kragteloos zouden zyn; zulks ook, dat indien iets van den Teſtateur gegeeven was, aan een Jongman of Dochter, uit conſideratie van zoodanige beloften, dat hetzelve van die geenen, dewelken na het overlyden van den Teſtateur, contrarie deeden, door de Voogden, Executeurs of Adminiſtrateurs van den boedel niet zouden kunnen worden gerepeteerd, ofte wedergeeiſcht; want byaldien zoodanige Clauſule ende Conditien konden ſubſiſteeren, of ſtandhouden, zoude de vryheid van de huwelyken, door eene onrechtvaardige vreeſe, altyd worden belet, dat de wet verbiedt, in conformité van het Placcaat van de Heeren Staaten van Holland, van 31 July 1671. Zelfs zoude het Conſent der Voogden, tot den trouw, niet noodzaakelyk zyn, wanneer het Teſtament medebragt: zoo wie van zyn Teſtateurs kinderen, tegens den wille, of buiten voorweeten van zyne nagenoemde Voogden kwame te trouwen of zig te verloopen, buiten kenniſſe van hen, dat hy die inſtitueert in zyne legitime portie.

21. Iemant ageerende als Voogd over zyne minderjaarige Pupillen, behoeft niet te volgen de Rechtbank van den gedaagden; maar kan, ter eerſter Inſtantie, zyn tegenparty roepen voor den Hove van Holland.

22. Aan een Voogd, de ordinaire magt, by Teſtament niet gegeeven zynde, om nevens hem een ander perſoon te aſſumeeren, vermag zulks niet te doen.

23. De Voogden vermogen, indien eenig fidei-Commiſſaire Obligatien van den Boedel afgeloſt wierden, daarvoor Landeryen te koopen, vooral wanneer zulks geſchiedt, niet om het Fidei-Commis te verminderen, maar met het voorneemen om hetzelve beter te bewaaren; en zulks doende, mogen de Fidei-Commiſſaire Erfgenaamen, die handelingen der Voogden niet te betwiſten. En dewyl de Voogden Magt hebben om anderen te betaalen, zoo mogen zy ook zigzelven voldoen, en op eigen Authoriteit, poſſeſſie neemen van het geene hun by Teſtament is gelegateerd of gemaakt.

24. De Voogden hebben echter geen Magt, om de Perſonen der Weeſen, noch hunne goederen, buiten de Provintie te

www.libtool.com.cn

by ons als zy in den Ram treedt. Wanneer echter de lengte in andere geweſten begint, zulks wordt in 't gemeen in de Geographie verhandeld.

VOORKOOP. Zie het Artykel PROPOLIUM.

VOORLOOP. De enkele Voorloop is een gedeelte van de gedeſtilleerde Brandewyn, afgezonderd van een gedeelte der Phlegma, welke na de eerſte deſtillatie op den grond blyft; maar de quantiteit van de Voorloop is evenredig met de kragt des Brandewyns die men deſtilleert. Van goeden Brandewyn kan men van zes pinten, vyf, ten minſte vier en een halve pint Voorloop trekken, en deeſe Voorloop is de grondſlag van het deſtilleeren der Liqueurs.

Dubbele Voorloop, is die zelve enkele Voorloop, ten tweedemaale overgehaald, en zoo veel gezuiverd van de Phlegma als doenlyk is, zoo dat 'er weinig of geen waterdeelen meer in gevonden worden, dat de beſte is.

Zoo de dubbele Voorloop op de proef goed is, moeten de handen droog blyven als men ze daarmede wryft, en als men een Papier daarin natgemaakt, by de Vlam van eene Kaars brengt, zoo moet dit papier aanſtonds in brand vliegen.

VOORMIDDAGS-WOORD BEKOMEN. Is by den Raad van Lubeck zoo veel als het Directeurſchap voeren.

VOORN. Een Eiland in Zuidholland, tuſſchen de Monden van de Maas, 't welk zeer Vrugtbaar is in Koorn, en 't welk in Ooſt- en Weſtvoorn verdeeld wordt. — Daar is ook een Fort van dien naam, op een Eiland in de Betuwe, in Hollandſch Gelderland, alwaar de Maas en Waal te ſaamen komen.

VOORN. Is eene Rivierviſch, hebbende het lyf als een Karper; zynde blaauwagtig op den rug, groenagtig van kop, wit van buik; groot van oogen, week van viſch, en geevende weinig voedſel. Dezelve gevangen zynde blyft veel langer in het water leeven dan andere viſch.

VOORNAAMWOORD. *Pronomen.* (In de *Spraakkonſt*) Een veranderlyk deel van ſpreeken, 't welk in de plaats der naamen genomen zynde, eenig perſoon of eenige zaak afbeeldt.

De voornaamen worden verdeeld in de zes volgende ſoorten, naamelyk *demonſtrative* of aantoonende; *relative* of betrekkelyke; *poſſeſſive* of bezittende; *gentile* of zulken die des perſoons land aantoonen; *interrogative* of ondervraagende, en *reciprocale* of wederzydſche.

VOORONDERSTELLING. Is eene daad des verſtands, waardoor men iets van te vooren begrypt dat gebeuren, of uit de voorhebbende zaak voortvloeien zal.

VOOROVERKANTELING. (In de *Anatomie.*) Zie het Artykel PRONATIO.

VOORSLAG. Zoo heet in de Artillerye het geene, waardoor het

www.libtool.com.cn

aanſtellen, genietende tot loon niet boven den 40ſten penning van den Ontvangſt, te weeten van Huurpenningen, renten, boekſchulden, *enz.* maar niet van afgeloſte Capitaalen, als Hypotheeken, Obligatien, *enz.* zoo op het gemeene Land als op Particulieren; ook niet van verkoopingen van roerende of onroerende goederen, waarvan hem maar een gulden van het honderd toekomt, ten ware de keuren van zoodanig een Stad dit anders bepaalden.

Te Amſterdam genooten eertyds de Voogden of hunne Ontvangers, voor loon den 40ſten penning van den Ontvangſt der Inkomſten, en den 60ſten penning voor de Hoofdſom van afgeloſte renten en verkogte Huiſen en Erven; maar hedendaagſch genieten alle Voogden, het zy ze by uiterſten wille of door Weesmeeſteren zyn aangeſteld, voor de moeite van hunne Ontvangſt en uitgaaf, den 20ſten penning of 5 ten honderd, ſpruitende uit huishuur, renten, &c. maar dan genieten zy geen 60ſte penning of ander Salaris, of ander voordeel van de hoofdſomme of afgelegde Renten; ook niets van de gereede penningen in den eerſten ſtaat geſteld, komende van de verkogte roerende goederen, en ook niet van het aanleggen van gereede penningen, komende van de verkogte vaſte goederen.

VOOGDY. Dit is onder het voorgaande Artykel VOOGDEN breedvoerig genoeg verhandeld. Zie ook het Artykel TUTELA.

VOORARM. Een Ligchaamsdeel, 't welk doorgaands voor den arm genomen wordt, doch 't welk onderſcheiden wordt van den eigenlyk gezegden arm. Het is van dat deel dat zig van de kneep des Elleboogs tot aan de voorhand uitſtrekt. Het is ſaamengeſteld uit twee beenderen, welken het beengeſtel daarvan uitmaaken, te weeten uit het Ellebeen en uit het Speekbeen. Dit is het bovenſte; dat het onderſte. Deeſe twee beenderen zy door de voor- en agteroverkantelaars bedekt; door de buigers en uitſteekers der Voorhand; door de verhevene en diepe handſpier, enz.

VOOR-BRAAMSTENG. Is, op een Schip, de Spriet, die boven de voorſteng geplaatſt is.

VOORBURG. Een van de ſchoonſte en oudſte Hollandſche Dorpen, tuſſchen 's Gravenhage en Leyden, een uur van de eerſtgemelde plaatſen in Delfsland gelegen.

VOORDEEL. Winſt, die men uit den verkoop van eenige goederen of door zynen arbeid en vlyt trekt.

VOOR DEN WIND ZEILEN. *Faire vent en poupe.* Betekent den wind vanagter hebben en met den vollen wind Zeilen.

VOOREN. Men geeft deeſen naam aan de bogten, die zig in

menigte aan de uitwendige oppervlakte des voor- en agterbreins vertoonen.

De verſcheide langwerpige indrukſels, die de Slagaderen in de beenderen des bekkeneels, als zy nog teder zyn, doen, worden ook aldus genaamd.

VOORGAAND, of VOORSTE LID VAN EENE PROGRESSIE. *Antecedens.* Zoo heet het eerſte Lid, 't welk in dezelve ter linkerhand ſtaat. By voorbeeld: 4, 8, 12, 16; in deeſe arithmetiſche Progreſſie is 4 het voorgaande Lid. Van de eigenſchappen deeſer Leden is onder het Artykel PROGRESSIE gehandeld.

VOORGEBERGTE. Zie het Artykel KAAP.

VOORGRACHT. *Avant-foſſe.* Bevindt zig aan eene Veſting, buiten de Contrescarp, en is van water voorzien.

VOORHAND. (In de *Anatomie*) Een deel dat tuſſchen de nahand en den voorarm gelegen is.

De voorhand beſtaat uit agt beenderen, die zeer onregelmaatig zyn, en in twee ryen liggen. Deeſe beenderen wierden weleer niet onderſcheiden dan met de naamen van eerſte, tweede, &c. De vermaardſte ontleedkundige LYSERUS, is de eerſte, die hun verſchillende naamen gegeeven heeft. De eerſte rye, die de digtſte is by den voorarm, met denwelken zy articuleert, beſtaat uit drie beenderen, welken zyn het *Scheenbeentje* en het *Wiggebeentje*. Men is gewoon daarby te voegen een vierde, dat *erwtsgewyſe* of buitenryſch genaamd wordt, omdat het inderdaad op de inwendige oppervlakte des Wiggebeens, en niet ter zyde geplaatſt is. De tweede rye, die met de eerſte en met de voorhand articuleert, is gemaakt door de vier volgende beentjes: het *groote vierhoeksbeentje*, het *ſpitſe*, het *groote beentje*, het *baak-* of *hoekbeentje*.

De ſchikking deeſer beenderen is zoodanig dat zy door hunne byéénkomſt aan haare binnenſte oppervlakte eene holte maaken, en uitwendig eene bolrondte. Zy zyn kraakbeen in de kinderen en zeer ſpongieus in de volwaſſenen. Zy zyn met elkander vaſt door kleine banden, die van een deeſer beenderen naar het nabuurige been gaan en dezelven dus allen te ſaamen veréénigen. Daar zyn over deeſe bandjes langere, die aan veele deeſer beenderen vaſtgehegt worden. De Ringband, die eenen Boog, onder denwelken de peeſen der buigſpieren loopen, maakt, wordt aan het inwendige gedeelte der voorhand gevonden.

VOORHOEDE. *Avant-garde.* De voorſte Troepen van een Leger; wanneer hetzelve in ſlagorde ſtaat, zoo is het de eerſte Linie.

VOORHOF. Zie het Artykel VESTIBULUM.

VOOR-

www.libtool.com.cn

VOORHOOFD. Zie het Artykel FRONS.

VOORHOOFD Zoo heet het voorſte deel den Laffetten-Wand, tegen het hoofd van het kanon.

VOORHOOFD GRENDEL. Zoo heet de houten Grendel, doorwelken de Laffetten-Wanden aan het voorhoofd byéén of te ſaamen gehouden worden. Hy wordt anderſints ook de Hoofdgrendel genoemd. Van deszelfs geſchapenheid handelt breedvoerig BRAND in zyne *hedendaagſche Burmeeſterye.* p. 302.

VOORHOOFD-RAD. Zoo wordt in de *Mechanica* het rad genoemd, 't welk de kammen of tanden aan het voorhoofd, dat is, op zynen omtrek heeft. Wanneer dit rad kragt genoeg zal hebben, zoo heeft men zoo wel op de verdeeling van de daarby noodige tanden, als ook op de ſterkte en hoogte van het Rad te zien. By de verdeeling ſchikt men zig daarna, dat het Dryfwerk zoo dikwils omloope als men hetzelve tot zyn oogmerk noodig heeft. Wat de ſterkte en hoogte van de Tanden betreft, komen dien aangaande tweederhande voorvallen. Wanneer dezelven naamelyk ingezet worden, gelyk by groote houten Raderen, zoo wordt de Peripherie of ommetrek van het Rad daardoor grooter, en gevolglyk de kragt of het vermogen ſterker; maar indien dezelven ingeſneeden worden, gelyk by de Raderen van yſer- of een ander metaal, zoo wordt de *Radius* van het Rad kleiner en dierhalven onvermogender. Hoe voor het overige de Tanden moeten ingezet, en deeſen, of naar het Dryfwerk, of het Dryfwerk naar dezelven geſchikt moet worden, en al het geene tot de proportioneering van het Rad tegens den laſt in acht te neemen is, verklaart zeer grondig LEUPOLD in zynen *Theatro Machinar. generali.* p. 47. § 84. *Seqq.*

VOORHUID. Deeſe naam wordt aan eene verlenging der bekleedſelen van de Roede, die den Aker by wyſe van een Kuifje bedekt, gegeeven. Het inwendige vlies heeft met dat, 't welk den Aker bedekt, gemeenſchap. Het is zeer fyn en voorzien van kliertjes die een, ter glibberig maaking van de voorhuid geſchikt, vogt afkleinzen, welk vogt dient om den Aker met meer gemak te ontblooten.

De gebreken der voorhuid zyn bekend onder den naam van PHIMOSIS en PARAPHIMOSIS. Zie deeſe Artykels.

VOORHUIS. *Atrium.* In het Franſch *Entrée*, zoo wordt in de Bouwkunde de eerſte bedekt plaats genaamd, daar men inkomt, als men door de Deur in het Huis treedt.

VOORJAAR, Lente. *Ver.* Zoo heet de tyd welke zyn begin neemt, wanneer de Zon, als haare middaghoogte dagelyks toeneemt, in den middag ofte het zuiden, de middelbaare hoogte tuſſchen de grootſte en kleinſte bereikt. Dit geſchiedt

by

De Dieren worden in *Eyerbaarenden*, *leevendbaarenden*, en *Eyleevendbaarenden* verdeeld.

De *Eyerbaarende* zyn de geenen die Eyeren leggen, die genoodzaakt zyn te broeien, opdat de jongen daar leevend uitkomen. Men moet nogtans van dit getal uitzonderen; de Struisvogel, die, naar het verhaal der geloofwaardige Reisigers, haare Eyeren in het zand legt, en aan de Zon de zorg om ze te doen uitkomen, overlaat.

De *Leevendbaarenden* zyn die, welken haare jongen geheel leevend ter Waereld brengen, zoodanig als de Vrouw is en alle leevendbaarende Dieren.

De *Eyleevendbaarenden* zyn die, welken, schoon zy Eyeren hebben, haare jongen nogtans leevend werpen; by voorbeeld de Slangen zyn Eyleevendbaarende. Zy broeien hunne Eyeren inwendig uit; zoo dat hunne jongen geheel leevend voor den dag komen.

VOOR-VERTREK. *Anti-Chambre.* Zoo wordt het vertrek genaamd 't welk van de overige woon- en Audientie vertrekken, by Koninklyke, Vorstelyke, *enz.* Residentie-Huisen afgezonderd is, ten einde aldaar, deels de Bediendens van alle de Hovelingen, die naar het Hof komen, om het Heerschap op te wagten, of om gehoor te hebben; deels de Persoonen zelfs, die werkelyk het Hof uitmaaken, zig daarin kunnen onthouden.

VOORVOET. Een deel 't welk tusschen den Agtervoet en het been gelegen is, en het agterdeel des Voets uitmaakt. Zie het Artykel TARSUS.

De Voorvoet is saamengesteld uit agt, in gedaante verschillende, beenderen. Hunne grootte is veel aanmerkelyker dan die der beenderen van de voorhand. Deese beenderen zyn de *koot*, het *bielbeen*, het *schuitbeen*, het *Taarlingbeen* en *drie* Wiggebeenderen. De schikking of order deeser Beenderen onder malkander, is zoodanig, dat zy vanboven eene bolronde ongelyke oppervlakte vertoonen, en van onder eene holle en onregelmaatige. Zy zyn met elkander vast door banden, die haar niet toelaaten dan tegens malkander te schuiven in de verschillende stellingen, waarin de voet zig bevindt.

Alle deese Beenderen zyn by de Kinderen kraakbeen, spongieus en met eene vry dunne plaat bedekt, en by de volwassenen van eene stevige Zelfstandigheid.

VOORZICHTIGHEID. Eene handelwyse waardoor men in alle voorvallende gelegenheden zig zoodanig gedraagt, dat men alle ongelukken of kwaade gevolgen, die daaruit zouden kunnen voortvloeien, zorgvuldig vermydt, en in tegendeel alle

zoo-

www.libtool.com.cn
zoodanige welberaadene middelen aanwendt, waardoor men zyn voorgeſteld doeleinde gelukkig bereiken kan.

VOORZIENIGHEID. Het beſtier en de regeering der onderſcheidene deelen des Heelals, door een opperſt verſtandelyk weeſen.

Het denkbeeld van eene Voorzienigheid is gegrondt op deeſe veronderſtelling, dat de Schepper de wetten der Natuur niet zoodanig vaſtgeſteld en bepaald, noch den keten der tweede oorzaaken zoodanig verbonden heeft, dat hy de waereld aan zigzelve zou overlaaten; maar dat hy ſteeds de toomen in zyne eigen handen houdt, en by gelegenheid deeſe wetten bepaald, vermeerdert, vermindert, verſterkt, intrekt, door eene byzondere tuſſchenkomſt.

Sommigen, met de Epicuriſten, ontkennen eene Voorzienigheid, als verbeeldende zig dat die niet overeenkomſtig zy met het denkbeeld van eene goddelyke natuur.

Anderen wederom ontkennen het beſtaan eener voorzienigheid, ter oorzaake der ſchynbaare onrechtmaatige uitdeeling van goed en kwaad.

Simplicius redekavelt aldus ten voordeele eener Voorzienigheid; indien God geen acht ſlaat op de dingen deeſer waereld, zoo is het of om dat hy niet kan, of omdat hy niet wil; maar het eerſte is ongerymd, terwyl het onderhouden niet moeielyk zyn kan, wanneer het ſcheppen gemakkelyk was; en het laatſte is beide ongerymd en godslaſterlyk.

De gevoelens van Cicero zyn insgelyks zeer naauw genoopens dit onderwerp; hy acht het onmogelyk voor iemant, die aandagtiglyk beſchouwt de ontelbaare voorwerpen des Heelals, en derzelver onveranderlyke order en ſchoonheid, om de laatſte twyffeling ſtaande te houden, maar dat 'er eene genoegſaame oorzaak is die over dit magtige ſaamenſtel voorzet en hetzelve beſtiert. Hy ſtelt het als eenen grondſlag van alle Maatſchappyen, dat 'er eene Goddelyke Voorzienigheid is, die alle de gebeurteniſſen beſtiert, de daaden der Menſchenkinderen gadeſlaat, 't zy goed of kwaad, de waare oogmerken van het harte kent, en die zekerlyk een onderſcheid zal maaken tuſſchen goede Menſchen en tuſſchen kwaade.

VORK. Zie het Artykel Bidens.

VORKJE. (In de *Anatomie*) Een naam die aan eene aanmerkelyke uitranding, die aan den bovenkant des Borſtbeens gevonden wordt, wordt gegeeven.

VORKJE of *Toom der Vrouwelykheid*. Deeſe benaaming wordt gegeeven aan eene vliesagtige plooi, die gezien wordt aan de onderſte hoeklaſch der Vrouwlykheid. Het gaffeltje of vorkje ſtaat in de Maagden uitgeſpannen, en gaat door een dikwils gebruik van venus en door het kinderbaaren weg. In het laaſte ge-

geval gebeurt 't, dat het door zyne ſpanning den uitgang van het hoofd des kinds hindert, en dat het in de perſſingen eindelyk, die de Vrouw ter baaring doet, ſcheurt; zelfs gebeurt het ſomtyds dat deeſe ſcheuring tot den aars toe doorgaat, 't welk alsdan maakt dat deeſe twee deelen zig vereenigen en met elkander gemeenſchap hebben. Wanneer dit toeval geſchiedt is, moet de veréénïging der verſcheurde deelen, zoo draa mogelyk, bevorderd worden, omdat, zoo de verſcheuring was medegedeeld tot aan de Sluitſpier van den Aars, zoo zoude de Vrouw, alsdan haare uitwerpſelen niet meer kunnende ophouden, in eene vermagering en ſleepende koorts vervallen.

VORKJE. Is ook een heelkundig Inſtrument, waarvan men zig in de handgreep op de tongriem bedient. De punten deeſer Vork zyn twee in getal, ſtomp en uitwaarts gebogen om meerder plaats te beſlaan, en de deelen waarop dezelven gebruikt worden, niet te kwetſen. Het dient om de tong op te houden, wanneer men dat niet doen kan of dat men daartoe de vingers niet gebruiken wil.

VORM. Zie de Artykels FORMA.

VORMSEL. *Confirmatio.* Is een Sacrament by de Roomſchgezinden, waardoor iemant, gemeenelyk na het zesde Jaar zynes ouderdoms, door den Biſſchop of deszelfs Wy-biſſchop, in de tegenwoordigheid van eenige daartoe verzogte Peeters, op zekere tyden, als in de Vaſten, in den naam van de Heilige Drieéénheid, met heiligen Olie of Chrysma gezalfd, met het teken des kruiſſes gezegend, met eenen nieuwen naam genoemd, en met eenen zagten kinnebaksſlag, om geduld te leeren, vermaand wordt. In de Griekſche Kerk kan ieder Prieſter dit Sacrament aan elk gedoopten, jong of oud, aanſtonds na den doop bedienen.

VORMSNYDER. Zie het Artykel FORMSNYDER.

VORSCH. Zie het Artykel KIKVORSCH.

VORSCHE BEET. Zie het Artykel MORSUS RANÆ.

VORST. Zie het Artykel FORST.

VORST. Is noodzaakelyk om de Graanen wel te doen gelukken; om de planten ſterk te doen worden en het ongedierte te dooden, dat anders aan het gewas veel ſchade doet; en men moet de Vorſt niet vreeſen, dan wanneer het ſterk begint te vrieſen, ten tyde dat de Akkers nog vol water zyn, gelyk wanneer het na een korten dooi wederom ſterk begint te vrieſen.

VORSTEHER. *Voorſtanders.* Worden in eenige Duitſche Steden die geenen genoemd, die uit de Gildens der Burgerrye verkoren worden, om op het welzyn van de Stad te letten, en in gewigtige zaaken door den Magiſtraat mede in den Raad geroe-

www.libtool.com.cn
geroepen worden. Zy zyn te vergelyken met de oude *Tribuni plebis* of voorſtanders van het Volk, en worden ook nog tegenswoordig alzoo genaamd, dewyl zy de geheele Burgerrye vertoonen.

VORSTELYK COLLEGIE OP DEN RYKSDAG. Beſtaat uit drie banken. Op de bank ter regterhand zitten de Geeſtelyke Vorſten en Prelaaten; op die ter linkerhand de waereldlyke Vorſten, Graaven en Heeren, en op de derde of dwarsbank de Proteſtantſche Biſchoppen. Het Directeurſchap wordt beurt om beurt door Ooſtenryk en Saltsburg waargenomen, en de ſtemmen neemt de Erf-Maarſchalk, Graaf van Pappenheim op, die dezelven naderhand aan de Secretariſſen, die aan de Directeurs-tafel zitten, om op het papier te ſtellen, overgeeft. Ieder Vorſt heeft zyn *Votum virile*, of eigene ſtem. De Prelaaten die geen Vorſten zyn, en de Graaven en Heeren, hebben *Vota Curiata* of gemagtigde Stemmen. Voorts geeven de Prelaaten maar twee en de anderen beide vier ſtemmen.

VORSTELYKE GRAAVEN. Zyn Rykgraaven, welken, ſchoon zy den Graafiyken tytel blyven houden, echter de Vorſtelyke waardigheid bezitten en met de Vorſten in eenen rang geſteld worden.

VORSTEN DAG. Betekent, wanneer Vorſtelyke Perſoonen of derzelver Commiſſariſſen, uit eenen of meer kreitſen des Roomſchen Ryks, op eene beſtemde plaats te ſaamen komen, om aldaar over eenige gewigtige zaaken te handelen. In Sileſien is een Vorſtendag zoo veel als een Landdag, welke Jaarlykſch te Breslau op het Raadhuis van de Sileſiſche Landſtanden gehouden, en alwaar over de Koninklyke voorſtellingen gehandeld wordt.

VORSTENRECHT. Was voordeeſen een byzonder gerechtshof, dat de Vorſten plagten te houden, en hetwelke door den Roomſchen Keiſer, als Preſident, maar alleen uit Vorſtelyke Leden aangeſteld wierd, wanneer de zaak hunne eer, lyf of leeven betrof.

VORSTEN VAN DEN BLOEDE, Zie het Artykel PRINSEN VAN DEN BLOEDE.

VORTEX. (In de *Meteorologie*) Een dwarlwind, of haaſtige, ſnelle en hevige beweeging van de lucht in kringen of Cirkels. *Vortex* wordt ingelyks gebruikt voor eene terugloopende of dwarlpool; of een ligchaam van water; in zekere Zeeën of Rivieren, 't welk ſchielyk rond loopt, vormende eene ſoort van holligheid in het midden.

VORTEX. (In de *Cartheſiaanſche Philoſophie.*) Is een ſaamenſtel of verzameling van ſtofdeeltjes, beweegende langs denzelfden weg. en om denzelfden as.

Zoodanige Vortices zyn de groote Machines waardoor deeſe

www.libtool.com.cn

Philoſooph de meeſte beweegingen en andere Phænomena der Hemelſche Ligchaamen oploſt. Ingevolge hiervan, maakt de leer van deeſe Vortices een groot gedeelte van de Cartheſiaanſche Philoſophie uit.

Maar deeſe Leer der Vortices of wervelwinden is op zyn beſt hypothetiſch of veronderſtellende. Dezelve kan niet aantoonen door welke wetten en middelen de hemelſche beweegingen inderdaad volbragt worden, zoo min als door welke middelen zulks mogelyk zoude zy, ingeval de Schepper zulks zoude behaagd hebben. Maar wy hebben een ander Principium, 't welke, ten opzigte van dezelfde Phænomena, beter en naauwkeuriger is dan dat der Vortices; en hetwelke wy volkomen bevinden als daadelyk beſtaande in de natuur der dingen; en dit is zwaartekragt of het gewigt der Ligchaamen.

VORTICOSA VASA. Dus noemt men een groot getal Vaatjes, waarmede het ryevlies doorzaaid is. Zy zyn zeer dun en maaken op zigzelfs een groot getal plooien uit.

VOS. *Vulpes.* In 't Franſch *Renard*, is een argliſtig Dier, zeer ſchadelyk voor de Hoenderen en ander gevogelte; doch het geeft een goede Pelterye. Dit Dier draagt negen weeken en werpt van 2 tot 6 jongen. Deeſen zyn blind als ze ter waereld komen, gelyk de Honden, met welken zy zig ook ſomtyds vermengen. Zy werpen de jongen in de maand Mei, wanneer ze in het laatſt van July reeds met de oude uitloopen, en kwakkels. nevens andere Vogels kunnen vangen. Omtrent St. Maarten zyn ze volwaſſen. Zy dryven de Daſſen uit hunne holen, en bewoonen dezelven. De roode Voſſen hebben witte pluimen aan de punten hunner ſtaarten, maar de bruine Voſſen zwarte pluimen. Zy maaken jagt op jonge Häaſen, Rheebokken en Herten. 's Winters eeten ze ook pruimen en gedroogde Peeren, die hun als een Lokaas gegeeven worden; doch beſt met een gebraaden haaring. Hierdoor kunnen ze gemakkelyk aan eene plaats gewendt en geſchooten worden. De Voſſenjagt geſchiedt in den Herfſt, gelyk die der Haaſen. Aan Vorſtelyke Hoven worden de Voſſen, zynde by malkander gedreeven, of gepreid, dat is met lange netten, die van twee Jaagers of Edellieden worden vaſtgehouden, en over welken de Voſſen moeten ſpringen, in de lucht geworpen, of met kleine knuppels dood geſlagen.

VOSSEN-ROEDE Zie het Artykel PRIAPUS VULPIS.

VOTUM of SUFFRAGIUM. Zoo heet de ſtem of het woord, dat men in de vergaderingen, by het omvraagen geeft. *Vota* of ſtemmen op de Rykſdagen, die de ſtanden geeven, zyn tweederlei, of *Abſoluta* of *Deciſiva*, gelyk de Keurvorſten en Vorſten, ook de Vorſtelyke Prelaaten hebben;

www.libtool.com.cn
ben; of *Vota Curiata Sive Conſultativa*, gelyk die der Prelaaten en Abtdiſſen, die geene Vorſtelyke waardigheid hebben, als ook die der Graaven, Heeren en Ryksſteden; want alle hunne *Vota Curiata* worden maar voor zes *Vota abſoluta* in het Vorſten-Collegie gerekend, hebbende de Zwabiſche, Wetterauſche, Frankenlandſche en Weſtphaalſche Graaven 4 *Vota abſoluta* en de Ryksſteden maar twee, naamelyk de Rhynſche Bank het eerſte, en de Zwabiſche Bank het tweede Votum.

VOTUM. Eene *Gelofte*. In de Kloosters hebben de ordenslieden 3 *Vota* of geloften, naamelyk het *Votum paupertatis*, of van armoede; *Caſtitatis*, of van Kuiſchheid, en *Obedientiæ* of van gehoorzaamheid. Uit kragt van de eerſte Gelofte moeten zy al hunne have en goed aan het Klooſter geeven, en zig met dat geene vergenoegen, wat hun de Pater Superior, volgens den Ordens-regel, vergunt. Uit hoofde van de tweede gelofte mogen zy nooit trouwen, en de derde gelofte verbindt hen, alle bevelen van hun Guardiaan of Prior te gehoorzaamen. De Jeſuiten hadden, behalven deeſe drie, nog eene vierde gelofte, waardoor zy eene gantſch onbepaalde gehoorzaamheid aan den Pauſſelyken Stoel en de Zendelingſchappen tot de Heidenen beloofden.

VOX HUMANA. Is een Regiſter in de Orgelen, dat zeer naar de ſtem van eenen menſch zweemt.

VRAAGSTUK. Zie het Artykel PROBLEMA.

VRAAT. (In de *Zoologie*.) Zie het Artykel GULO.

VRACHT. Zoo wordt de Laading der Schippers en Voerlieden genoemd.

VRACHTBRIEF. *Lettre de Voiture*. Die aan de Voerlieden, wegens de gelaadene goederen, mede gegeeven wordt. De Schippers noemen het *Connoſſement*.

VRACHTLOON. Is het geld, dat aan Schippers en Voerlieden, voor het overbrengen der goederen betaald wordt.

VRANKRYK. Zie het Artykel FRANKRYK.

VRANSCH DAK. Zie het Artykel TOIT A LA MANSARDE.

VREDE-RECHTERS. *Juſtices of the peace*. Zyn in Engeland de geenen die in eene Stad of zekere Landſtreek, alle Ruſtverſtoorders en andere Misdaadigers, die aan hun overgeleverd worden, moeten laaten examineeren; die ook gehouden zyn, om alle drie maanden in de Hoofdſtad van ieder Graafſchap te komen. Diergelyken zyn 'er ook in Schotland, na de gemaakte Unie van 1708, door eene Parlements-Acte ingevoerd geworden.

VREEF, of WREEF DES VOETS. Is het bovendeel des Voets, dat geene waarop de Geſp der Schoen gedaan wordt, het bolronde gedeelte van den voor- en agtervoet.

www.libtool.com.cn

VREEMD of VREEMDELING. *Peregrinus.* Zoo heet by de Sterrekundigen eene Planeet, wanneer dezelve van alle Aſpecten vry is; 't welk voornaamelyk van de Maan, als iets byzonders, in de Almanakken aangemerkt wordt, omdat zy meeſt alle dagen zekere Aſpecten met de overige Planeeten heeft.

VREUGDE-SCHOTEN. Worden by zonderlinge Overwinningen en heuchelyke Gevallen, of alleen uit het grof geſchut, of ook uit het kleine geweer, door de gantſche Militie gedaan. Is de overwinning zeer groot, zoo moeten, in de vaſte Steden, niet alleen de Bezetting, maar ook de Burgers, in volle geweer op de Markt of op de wallen trekken, en eene driedubbele Salvo uit hun ſchietgeweer doen.

VRIEND. Zie het Artykel CORRESPONDENT.

VRIENDSCHAP. De *Order van de goede Vriendſchap tuſſchen Keur-Saxen en Keurbrandenburg.* Is eene uitvinding van den Doorluchtigen Keurvorſt Johan George de IV, van Saxen, wanneer Frederik de III, toen Keurvorſt van Brandenburg, in het Jaar 1692, te Torgau aan denzelven eene Viſite gegeeven had. Het Ordensteken was een gouden Armband, op wiens eene zyde de naamen van beide de Keurvorſten ſtonden, met dit byſchrift: *Amitié ſincere*, dat is: oprechte Vriendſchap. Op de andere zyde, twee te ſaamen geſlotene handen, waaronder twee kruislings-leggende Zwaarden, en op dezelfde wyſe twee gekruiſte palmtakken, met deeſe woorden te zien waren: *Unis pour jamais*, dat is: voor altoos verëénigd.

VRIESCHE RUITER. Zie het Artykel FRIESCHE RUITER.

VRIESLAND. Eene Provintie der Vereenigde Nederlanden, welke in drie deelen verdeeld wordt, naamelyk Ooſtergo, Weſtergo en Zevenwolden. Zy zendt twee Gedeputeerden in de Vergadering van de Staaten Generaal in 's Gravenhage. In dezelve liggen de ſteden Staveren, Harlingen, Franeker, Leeuwaarden en Dockum.

VRIEZEN. (In de *Philoſophie*) Hetzelfde met *Congelatio*. De Wysbegeerigen zyn het onderling niet eens omtrent de oorzaak van dit Verſchynſel. — De Carteſiaanen geeven daarvan reden door de *reces* of uitgang der luchtſtoffe uit de porien van het water. De Corpuscularſaanen, aan den anderen kant, ſchryven hetzelve toe aan den ingang der frigorifique deeltjes, gelyk zy ze noemen; en Hobbes beweert, dat deeſe deeltjes niet anders zyn dan gemeene lucht, die zig vereenigende met de waterdeeltjes, derzelver beweeging voorkomen. — Anderen willen dat eene ſoort van Nitris Zout de oorzaak der Congelatie of Saamenſtremming is, door zig tuſſchen de deeltjes des waters in te dringen, en dezelven te ſaamen te vereenigen

www.libtool.com.cn
eenigen gelyk Spykers. En, inderdaad, het ſchynt bewysbaar dat koude en vrieſen ontſtaan uit zekere Zelfſtandigheid van eene Zoutagtige Natuur, zweevende in de lucht; terwyl alle Zouten, en voornaamelyk die van *Nitrum*, wanneer ze vermengd zyn met Ys en Sneeuw, derzelver koude grootelyks vermeerderen.

Boerhaave merkt aan, dat het ten uiterſte moeielyk is om aan het oog te vertoonen de juiſte graad van koude, waarin het Ys zig begint te vormen; want hette en koude, eens aan een Ligchaam medegedeeld, blyven daaraan langen tyd verknogt voor dat zy herzelve verlaaten. Wanneer de lucht, om die reden, in zoodanig een ſtaat is, dat de Thermometer van Fahrenheit op 32 graaden ſtaat, zoo zal het water niet bevrieſen; omdat water, 800 maal dikker zynde dan lucht, de warmte aanmerkelyk langer behoudt dan lucht. Indien iemant om die reden, nieuwsgierig is om te weeten op wat graad van koude water begint te bevrieſen, laat hy eerſt een Thermometer hangen in eene vrye lucht die van alle kanten open is; en alsdan een dun linnen kleed in het zuiver water dompelende, en hetzelve insgelyks in de open lucht hangende, zoo zal hetzelve ſtyf worden op den eerſten aanval van de vrieſende koude, en daardoor aantoonen wanneer Water in Ys begint te veranderen.

Door middel van bevrieſen, kunnen Wyn, Azyn, en Mout-Liqueuren, tot een vierde van derzelver hoeveelheid verminderd worden, zonder eenig aanmerkelyk verlies hunner weeſenlyke deelen; terwyl alleenlyk de waterагtige deelen bevrieſen, laatende de geeſtryke deelen vereenigd of tot een kleiner omtrek gebragt, en bekwaam om met minder koſten vervoerd en veele jaaren bewaard te worden.

VRIEZEND MIXTUUR. De Heer Boyle toont in zyne Hiſtorie van koude, dat niet alleen alle ſoorten van Zouten, maar insgelyks Spirituſſen, Suiker, en Saccharium Saturni, vermengd met Sneeuw, bekwaam zyn om de meeſte vogten te bevrieſen; en hetzelfde uitwerkſel wierd ook te wege gebragt door het mengſel van Olie van Vitriool, of Spiritus Nitri, met ſneeuw.

VROEDKUNDE. Zie het Artykel OBSTETRICIA.

VROEDMEESTER. Een Heelmeeſter, die zig byzonderlyk toelegt om de Vrouwen in arbeid by te ſtaan. De Heer HECQUET, een Paryſiaanſch Geneesheer heeft een Boek geſchreeven over de Onbetaamelykheid van Vrouwen door Mans te verloſſen. Doch het ware te wenſchen, dat de Heelmeeſters zoo lang niet nalaatig waren geweeſt in dit gedeelte der konſt. Het zou eerder die trap van volmaaktheid, waartoe zy het

www.libtool.com.cn

thans gebragt hebben, bereikt hebben; en zy zouden het leeven van een oneindig getal Vrouwen en Kinderen, die de Slachtoffers haarer onweetenheid geweeſt zyn, behouden hebben.

Een Heelmeeſter die zig byzonderlyk op de Verloſſingskunde wil toeleggen, moet byzondere hoedanigheden bezitten. 1. moet onderrigt zyn in die dingen, welken het byzondere der Verloſſingen aangaan. 2. Hy moet zedig zyn, geſchikt, niet overgegeeven aan den drank, en bedaard van Geeſt. 3. Hy moet een uiterlyk goed voorkomen hebben, en tegens zyne Zieken, vooral ten tyde als hy zyne handgreepen doet, heel zagtzinnig. 4. Hy moet handig zyn; indien hy klein van hand is, zal hy zoo veel te aangenaamer zyn; doch zoo hy ſterk in de hand is, zal zulks beter zyn om te werken. 5. Hy moet omtrent de Armen zeer liefdaadig zyn. 6. Hy moet in de behandeling der Vrouwenziektens, zoo in die voorgaan, als die op de Verloſſing volgen, eene byzondere beleefdheid oeffenen, omdat de Vrouwen in deeſe omſtandigheden zeer ligt geraakt zyn. Een Vroedmeeſter dient vooral vlug en zindelyk te zyn, om het oogenblik en de gelegenheid der Verloſſing niet te laaten voorbygaan, en om eene Vrouw, die door de minſte zaak beledigd wordt, doorgaands in weerwil van haar zelfs, niet te mishaagen.

VROEDVROUW. Zie het Artykel Obstetrix.

VROUWELYKHEID. Dus wordt eene langwerpige holligheid, die tuſſchen de lippen der uitwendige Vrouwelyke Teelleden ligt, genoemd. Dezelve ſtrekt zig van het onderdeel des Schaamsbeens uit tot een vingerbreed van den Aars. Haar onderſte gedeelte is dieper dan haar bovenſte, en deeſe inwyking noemt men het Scheepkuiltje.

VROUWENHAAR. Deeſe Plant groeit in drooge ſteenagtige Gronden, in ſchaduwagtige plaatſen en Muuren. De bladen zyn langs de ſtengels aan den eenen kant gerangeerd, vaſt, maar dun, klein, rond en zeer groen. Dat op de Rotſen waſt is het beſte. Dit kruid is verzagtend en verfriſſend. Men maakt 'er eene ſtroop van voor den hoeſt, wordende de beroemdſte genaamd *Syroop de Capillaire de Montpellier.*

VROUWEN-NAVEL. Dit gewas groeit op oude Muuren, op ſteenagtige en vogtige plaatſen. De bladen en wortels zuiveren, breeken den ſteen, zetten het water af, verwekken groote luſt tot byſlaapen, en zyn een goed middel voor de waterzugt.

VROUWEN-ROOSJE. Is eene aangenaame bloem. De gevulden zyn de beſten, rood, lyfkleur en wit. Dezelven hangen van Mei tot October altyd vol roosjes. Zy worden door uit-

www.libtool.com.cn
uitſpruitſels voortgeplant, die in de Lente verplant worden. Zy kunnen des Winters in de Aarde blyven.

VROUWSPERSOON. Is het Wyſje van een Menſch. In alles wat het geſlacht aangaat, is de Vrouw een Menſch. Alles waarin zy van den Man verſchilt, is ten opzigte der kunne. Het voornaamſte onderſcheid dat tuſſchen den Man en de Vrouw is, beſtaat in de Natuurlyke Teelleden. De gantſche geſteldheid is, om de waarheid te zeggen, op verre na hetzelfde niet. De Man, van eene ſterke geaartheid, van een vaſter en ſteviger weeffel, door de natuur gemaakt om zyn voedſel te zoeken en aan moeielyken Arbeid te werken, heeft meerder ſterkte en kragt. De Vrouw heeft ſlappe en weeke Veſelen en eene zwakkere geaartheid. Zy had, geſchikt zynde tot huiſſelyke zaaken, die aan den Man noodige ſterkte niet van doen, voor het overige zegt een hedendaagſch Wysgeer is het een der Verwonderenswaardigſte werken der Natuur, twee zoo gelyke Weeſens, zoo verſchillende te hebben ſaamengeſteld.

Een Vrouwsperſoon is aan eene regelmaatige ontlaſting door de Schede onderhevig. Een met *lympha* vermengd bloed loopt alle maanden uit de aderlyke Vaten der Baarmoeder; dit is het geene men de *Maandſtonden* noemt. Deeſe geregelde vloeying is by de vrouwen als haar gezondheids-compas. Zoo lang die regelmaatig en wel geſchiedt, geniet de Vrouw doorgaands eene ſtandvaſtige gezondheid; en zoo dezelve in wanorder raakt, overvallen en kwellen haar duiſende Ziektens, of ten minſte veelerlei ongemakken, tot dat zy weder haaren gewoonen loop hervat.

Een Vrouwsperſoon heeft geen baard, en haare Borſten zyn ongelyk veel grooter. Daar zyn ook in de Weeſens-trekken eener Vrouw onuitdruklyke kleurmengſels, die by de Mannen niet gevonden worden. Zy hebben doorgaands een zagt gezigt, en de Spieren des Aangezigts vatbaarer voor de Gemoedsbeweegingen. Zy blooſen zeer gemakkelyk. De ſchaamagtigheid is haare deugd en haar ſchoonſte cieraad.

De Vrouwen hebben een grooter bekken dan de Mans. Dat dient te zyn, omdat zy ter ontvanging en kinderbaaring gemaakt zyn, gelyk zy ook om geene andere reden Borſten hebben dan om haare Kinderen te voeden. Door dit teken alleen kan een Vrouwengeraamte van dat eenes Mans onderſcheiden worden. De andere verſchillendheden zyn voor het grootſte gedeelte onbegrypelyk.

VRUCHT. Zie het Artykel Fœtus.

VRUCHTBAARE TEKENEN. *Signa fœcunda.* Zoo worden door de Sterrekundigen genaamd de Kreeft, de Scorpioen en de Viſſchen.

www.libtool.com.cn

VRUCHTBOOM. Is een Boom die doorgaands alle jaaren op een bepaalden tyd vrugten voortbrengt, in meerdere of mindere hoeveelheid, naar dat het ſaiſoen voordeelig geweeſt is of niet. — Zie het Artykel Boom.

VRUCHTGEBRUIK. Zie het Artykel Ususfructus.

VRUCHTHORENS. *Horens van Overvloed. Cornua Amalthea.* Zyn geronde of gedraaide Horens, met vruchten en Bloemen opgevuld, welken by de Ouden den Overvloed van Vrede en Eendragt of Verdraagſaamheid betekende. Zy dienen voornaamelyk by de Corinthiſche order gebruikt te worden, en een Gebouw kan zeer fraai met dezelven onder de Boogen en de Venſters vercierd worden. Een heerlyk voorbeeld daarvan vindt men in het Stadhuis te Amſterdam, alwaar zy onder de Boogen, door dewelken ronde Venſters gaan, kruiſlings rondom dezelven boven elkander gelegd, en, van *Amourette* of Cupidootjes gehouden, aangebragt zyn.

VRUCHTSNOER of GORDEL. Zoo heet eene omwikkeling uit Vruchten, Bloemen en Bladeren of Loveren, als mede verſcheide andere zaaken, die gezamentlyk met fraaie in elkander geſlingerde en gebondene Lintjes vercierd of daaraan opgehangen zyn. De Italiaanen noemen dezelve *Ghirlande.* Sommigen ſchikken de verdeeling en het verſchil van deeſe Vruchtſnoeren, naar de Bouworder, waarvan Sturm in zyne Aanmerkingen over Goldmans verhandeling van de Neven-cieraaden der Architectuur, Cap. IV. kan nageleeſen worden. Meeſtendeels volgt men dien aangaande het gebruik van eene Plaats, alsmede het oogmerk van den Bouwheer; ja ſomtyds ſchikt men dezelven naar de nevens aanſtaande Statuen of andere Cieraadjen. Gevolglyk maakt men ook diergelyke ſnoeren uit Schryfpennen, Inktvaten, Zegels en Brieven, te ſaamengerolde Papieren; insgelyks uit verſcheide Inſtrumenten, die tot de Konſten en verſchillende Ambagten gebruikt worden, &c. De Vruchtſnoeren, die men in 't gemeen Feſtonnen noemt, zyn als aan beide enden aangehangen, en moeten altoos het aanzien hebben, als of zy, by voorbeeld, aan den rand, of aan eene krul van eene Bouwcieraadje geknoopt waren. Zy worden of in de lucht zweevende, of *Baſſi relievi* aan den wand gemaakt; daar integendeel deeſen maar met een end aangehangen zyn, en gelyk als regtöpſtaande afhangen; en die noemt men *Pilaſter-Feſtonnen*, of in het Duitſch *Gordels*, en gebruikt ze aan Pilaaren of Poſten van de Deuren. De Vruchtſnoeren worden meeſtendeels onder de Venſters, boven de Invattingen in de Gevelvelden, van weerskanten aan de in het midden van dezelven aangehechte ſchilden of kardoeſen, en aan de Hoeken van de Gevel-velden, alsmede tuſſchen niet ver van malkander ſtaande kraag-

ſteenen

www.libtool.com.cn
ſteenen of krollen aangehangen; eindelyk ook aan de krullen van de Kapiteelen, en ſomtyds boven de opening van de Deuren. Fraai uitgevonde en heerlyke ſtaaltjes hiervan vindt men aan het Stadhuis van Amſterdam, gelyk zulks JACOB VENNEKOOL, op eene koperen Plaat verbeeldt heeft. Ook vindt men eene goede verzameling van dusdanige Cieraadjen in BENJAMIN HEDERICHS *Voor-oeffeningen van de Bouwkonſt*, p. 218. en 219, alwaar hy tot de tekening van beide ſoorten aanleiding geeft.

VRUCHTVOORTBRENGEND GEZELSCHAP. Zie het Artykel PALMEN-ORDE.

VRYBUITER. Zie het Artykel KAAPER.

VRY-CORPORAAL. Is een Onder-Officier te voet, die de manſchap op de poſten brengt, en de Schildwagten onderrigt. Hy viſiteert de poſten en voert de Manſchap wederom af. Maar een Vryman, Gevrydde, Landpaſſade of Adelborſt volgt op den Corperaal, en zyne verrigting in een Corps de Garde is om op de afloſſing der Schildwagten te paſſen; maar in het veld wordt hy, als een verlooren Schildwagt op den gevaarlykſten poſt geſteld.

VRYE AMTEN. Met deeſen naam wordt in Zwitſerland het gebied genaamd, dat zig aan den weſtelyken oever van den Rusſtroom bevindt, en waarin voordeeſen het Graafſchap Rore gelegen heeft. De Rivier Bunts ſtroomt midden door dit Land 't welk voordeeſen tot de zeven oude Kantons behoorde; maar in den Zwitſerſchen Oorlog van 1712 kwam het zoo verre, dat de Zurigers en Berners, de plaatſen Bremgarten en Mellingen benevens de helft van de overige Vrye Amten voor zig alleen behielden, en de zes Roomſch-Catholyke oude Kantons zig met het overige moeſten vergenoegen; echter wierd het Kanton Glaris zyn recht daarin voorbehouden, omdat hetzelve zig onzydig gedraagen hadde.

VRYE FRANCKEN. Zoo wordt de onmiddelyke Ryks-Ridderſchap in Frankenland genoemd, welke hunne goederen van den Keiſer, als een vry leen, verkrygen en bezitten, en van de gewoonelyke Ridderdienſten bevrydt zyn.

VRYE LUIDEN. VRYE MANNEN. Zyn by eene Compagnie te voet de naaſten na de Onder-Officiers.

VRYE-METSELAARS. Is een Gezelſchap, 't welke voornaamelyk in Engeland, ſedert het 1691, zyn begin genomen, en vervolgens zig in andere Koninkryken en Landen uitgebreidt heeft; beſtaande deszelfs Broederſchap uit Koningen, Vorſten, Hertogen, Pairs, *enz.* Godgeleerden, Rechtsgeleerden, Geneesheeren, Konſtenaars, Kooplieden, Winkeliers, Handwerksliieden, en zelfs ook uit Kruiers. Deeſe Broederſchap, zoo van talryke als aanzienlyke Leden, bezit

eene

www.libtool.com.cn
eene verwonderenswaardige ſtilzwygenheid, waardoor hun geheim ondoorgrondelyk blyft, en van zulken aart dat tot nog toe niemant hetzelve heeft durven openbaar maaken, 't welk de oorzaak is, dat men verſcheide gisſingen van hen gemaakt heeft. Sommigen houden hen voor Vrygeeſten en Deïſten; ook voor Debauchanten van allerlei rang met den toegepaſten bekenden regel: *Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.* Nog anderen hebben 'er Goudmaakers, Broeders van het Roozen-kruis, *enz.* van gemaakt. In verſcheide Landen heeft men hunne Vergaderingen verboden, gelyk in Holland ook geſchiedt is, wanneer zy in het Jaar 1735 eerſt begoſten om aldaar Loges of kleine vergaderingen op te richten; maar in Engeland, en voornaamelyk te Londen, is het getal van hunne Loges ſedert het Jaar 1691 reeds tot omtrent 150 aangegroeid, waaruit men kan afneemen, dat zy met het bovengenoemde niet beſmet zyn, als hun geheim maar op gisſingen ſteunende, en bygevolg niet anders behelzende dan eene burgerlyke ſaamenleeving. Deeſe Societeit gaf in het Jaar 1735 eene lyſt uit van alle Loges, die zy erkent, en zulks naar rang van den datum, volgens derzelver oprichting, van het Jaar 1691 af, zoo als die in een Boekje, *Maſſonry diſſected* genaamd, gevonden wordt, met byvoeging der Wapens van iedere Loge, en derzelver dag van vergadering. Maar om eigenlyk te melden van hunne inſtellingen, zoo veel als bekend is, moet ieder by zyne aanneeming of inwying, naar zynen rang betaalen; zynde by hen den inkoop van den minſten tot den grootſten, van eenerlei gewigt. De Leerling moet eenen Eed doen, om de geheimen van de Broederſchap direct noch indirect te openbaaren, en dien met eene yſſelyke verdoeming van zyn eigen Ligchaam bekragtigen. Voorts vindt men in het bovengenoemde Boekje niets dan ſmaakelooſe, belachlyke en raadſelagtige dingen, welken de Leerlingen van de Broeders en Meeſters der Vrye Metſelaars zouden moeten ondergaan, willen ze geraaken tot het Broederſchap en voorts opklimmen tot het Meeſterſchap, tot welken laatſten trap echter iederëen niet toegelaaten wordt. Een Loge by hen beſtaat uit zeven Perſoonen, te weeten: een Meeſter, twee Opzieners, twee Broeders en twee Leerlingen; hebbende tot tekens en cieraadjen, een Compas, een Liniaal, een Winkelhaak, een Schootsvel, een Truel, en veele andere dingen tot het Metſelaars-Ambagt behoorende, draagende de Grootmeeſter de Zon op de borſt, met een omgekeerd Compas, en de voornaamſte Regels dier Broederſchap behelzen, dat alle de Leden elkander als Broeders erkennen, onderling byſtaan, hunne Weetenſchappen, goeden raad en gevoelens mededeelen, ook met hunnen dienſt en beurs behulpſaam zyn. Deeſe Socie-

www.libtool.com.cn
Societeit van Vrye Metſelaars doet ſomtyds te Londen eene ſoort van Proceſſie langs de Straaten, in Koetſen; invoege dezelve ook van de nieuwe Pruiſſiſche Regering thans beſchermd en in Holland vryelyk gehollereerd wordt.

VRYHEEREN DES H. ROOMSCHEN RYKS, worden onderſcheidenlyk op de Rykſdagen genoemd. Dan noemt men ze alleen met den naam van vrye, als de Vryheeren van Fleckenſtein; nu Heeren en dan wederom Edele Heeren, als de Graaf en Edele Heer van den Lippe; dan ook Semper vrye, als de Graaven van Weſterburg, de Graaven of Erfſchenkers van Limburg en de Graaven van Schafgotſch. Volgens het gevoelen van de meeſten is 'er geen onderſcheid onder hen, en zy worden met de Ryks-Graaven gelyk geſteld; gelyk zy ook hunne zitting op de Graaven-banken hebben. In Frankryk beſtaat deeſe waardigheid hedendaagſch maar alleen in den tytel; en in Engeland hebben zy na de Biſchoppen hunne zitting en Stem in het *Hogerhuis* van het *Parlement*.

VRYHEID. Zie het Artykel LIBERTAS.

VRYHEID VAN DEN WIL. Dat vermogen of die bekwaamheid des verſtands, waar door het in ſtaat is om te werken of niet te werken, om te kieſen of te verwerpen, dat geene 't welke het goed vindt. Hiervoor moet een iegelyk menſch gevoelig of vatbaar zyn, als die in zigzelven, een vermogen vindt tot het voortzetten of eindigen van onderſcheidene daaden. Het daadelyk gebruik van dit vermogen, is dat geene 't welk men *willen* noemt; en de Agens of Werker, in ſtaat om in die manier te werken, wordt *vry* genoemd, en de daaden die hy verrigt, *vrywillige*.

VRYPLAATS. *Aſylum*. Dus wierden eertyds en ook nu die Steden genoemd, werwaarts de geenen, die eenige misdaaden begaan hadden, in veiligheid hun toevlugt konden neemen. Dergelyke ſteden zyn 'er weleer veelen geweeſt, vooral onder het oude Israël, en zy zyn 'er hedendaagſch hier en daar nog.

VRY-TRAP. *Perron*. Is eene Trap, die onder den vryen Hemel, buiten voor de Hoofddeur van een Gebouw gelegd wordt, wanneer dezelve naamelyk tot boven een kelder, of wel eene geheele verdieping verheven is. Vermits nu dergelyke trap aan een Gebouw eene ongemeene fraaiheid byzet, zoo hebben zig de beſte Bouwmeeſters benaarſtigd, om alles te verzinnen, 't geen eenigſints tot derzelver verciering iets toebrengen kon. Derhalven vindt men daarvan hier en daar fraaie ſtaaltjes; als by STURM, in zynen verduitſchten VIGNOLA, *Tab.* 86, 87, 88. In het byzonder verdient hierover nagezien te worden PAUL DECKER, in zynen *Verſtelyken Bouwmeeſter*, benevens het Aanhangſel, omdat men aldaar byna alle

www.libtool.com.cn

alle ſoorten van diergelyke Vrytrappen getekend vindt. Hunne gemeene verdeeling beſtaat in twee armen, die van beide zyden naar de deur toeloopen, en, ofte zonder afzet, in éénen voortgaan, ofte op verſcheide wyſen te ſaamengeſteld en veranderd zyn. Tuſſchen derzelver dubbele opgangen kan eene Deur in de beneden- of kelder-verdieping, of ook eene Fontein of Bron, ofte eindelyk een fraai ſtandbeeld geplaatſt worden. Van drie armen vindt men zeer weinig, daar zy nogtans aangetroffen worden, gelyk aan het Koninklyke Luſthuis in den Tuin te Dresden, daar zy een heerlyk aanzien aan geeven. Eene enkele, regt tegen de Deur opgaande trap is wel de eenvouwdigſte, nogtans kan aan dezelve weinig aanzien gegeeven worden, als men de Dorpels of Treden lang maakt, en derzelver Borſtweeringen uit laage Muuren en Piedeſtallen beſtaan, welken met Standbeelden, Vaſen en diergelyken bezet worden.

VUIST. Is de hand zelve, wanneer alle de vingers geſlooten zyn. De Vuiſt is by den Menſch een weeſenlyk wapentuig, met hetwelke hy aanvalt en zig beſchermt. Het is eene ſoort van knods, die aan een zeer langen Hefboom vaſt is, 't welk haar veel kragts byzet. Het gewoonelyk regtopſtaan, daar de menſch zig in bevindt, geeft hem boven al het gedierte een zeer aanmerkelyk voordeel. MILON DE CROTONE doodde een Os met een enkelen Vuiſtſlag.

VULCANALIA. Romeinſche Feeſten ter eere van Vulcanus.

VULCANUS. Is de naam van een Heidenſche Afgod, een Zoon van Jupiter en Juno, niettegenſtaande ſommigen zeggen, dat Juno hem, zonder behulp van haar man, zou geteeld en voortgebragt hebben. Doch Jupiter ziende dat hy zoo lelyk was, ſtiet hem uit den Hemel, dat hy op het Eiland Lemnos nederviel en zyn been brak, waarvan hy naderhand altyd kreupel ging.

VULCANUS. Dus noemen de ſcheikundigen het vuur, zoo wel het natuurlyk, als het door kunſt gemaakte.

VULCANUS. Betekent ſomtyds ook een vuurſpuwende Berg, gelyk de *Etna* en *Veſuvius*.

VULGATA. Eene zeer oude overzetting van den Bybel, en de eenigſte die door de Kerk van Romen voor Authentiek gehouden wordt.

De oude Vulgata van het oude Teſtament, is meerendeels woord voor woord uit het Griekſch van de LXX vertaald. De Autheur van de overzetting is niet bekend. Zy wordt door de Proteſtanten verworpen, om de menigvuldige fouten die 'er in gevonden worden.

VULGATA *van het Nieuwe Teſtament*. Deeſe houden de Roomſche in het algemeen voor verkiesbaar boven den gemeenen

www.libtool.com.cn

meenen Griekſchen text; omdat het deeſe alleen is, en niet de griekſche text, welke door het Concilie van Trenthe voor authentiek verklaard is. Ingevolge hiervan heeft die Kerk, als het waare, deeſe Editie aangenomen. De Prieſters leeſen geene andere voor den Altaar; de Predikheeren gebruiken geene andere op den Leerſtoel, noch de Leeraars in de Schoolen.

VULNERARIA. *Anthyllis.* Wondkruid. Is eene Plant met vierbladige regelmaatige of papiljoenswyſe bloemen, die zig van de overige *Leguminoſa* daardoor onderſcheid, dat derzelver bovenſte bloemblad (*fólium florale* tot een bloembewaarder dient, waarop ze als in een Bundeltje byéén ſtaan. De peul is als eene blaas gevormd, die ſlegts het *Pericarpium* der kleine hulze is. Daar zyn verſcheide ſoorten van.

VULNERARIA. *Wondmiddelen.* Zyn zoo wel Pleiſters als andere middelen, die tot het geneeſen der wonden gebruikt worden. — Men zal dezelven onder het Artykel WOND hoofdzaakelyk vermeldt vinden.

VULNERA VENERATA. Zie het Artykel VERGIFTIGDE WONDEN.

VULNUS. Eene *wonde.* Is eene geweldige en bloedige ſcheur of breuk der natuurlyke verééniging van de weeke en vleeſige deelen des Ligchaams; zynde door een ſteekend, ſnydend, houwend of ander Inſtrument toegebragt. Zie het Artykel WOND.

VULNUS PECTORIS. *Caſſale Vulnus.* Zoo wordt genaamd eene wonde in de borſt.

VULPECULA MARINA. In het Franſch *Renard Marin.* Zee-Vos, is een groote Zeeviſch, dien de Schryvers onder de Walviſſchen geſteld hebben. Zy worden ook *Galeodi* genaamd. De Hoofdkenmerken deeſer Viſſchen zyn, dat ze twee Levers hebben; op iedere zyde vyf kleuwen of kaaken, en nederhangende ſpitſen aan de vinnen. Deeſen hebben de Mannetjes aan de zyden van den navel, onder aan den buik. Het eigenlyke onderſcheid van deeſen Viſch beſtaat daarin, dat hy een ſtaart gelyk een ſikkel heeft. Hy wordt zeer groot en weegt ſomwylen wel 100 pond. In het Jaar 1667, wierd in Juny, op de Koninklyke Academie der Weetenſchappen te Parys, zoodanig een Viſch geanatomiſeerd, zynde 8 en een halve voet lang; en 14 duim breed van buik, alwaar hy het ſterkſte was. Wat zyne gedaante aangaat, hy liep van den kop tot aan den buik allengskens ſmaller, tot aan die plaats alwaar anderſints den ſtaart van een anderen Viſch eindigt; want hier begon zyn ſtaart eigenlyk, zynde byna zoo lang, als het overige Ligchaam, van gedaante als een ſikkel, en naar den buik gekromd. Midden op den rug had hy gelyk als een groote

www.libtool.com.cn

groote kam, en omtrent den ſtaart een kleine. Aan iedere zyde drie vinnen, vanwelken de voorſte 15 duim lang en 5 breed was, naamelyk aan het breedſte einde; van gedaante gelyk een Vleugel van een Vogel, met pennen. De middelſte was niet zeer groot, en zat aan den navel ter zyde, hebbende een nederhangende ſpits. De derde, naby den ſtaart, was zeer klein. Het vel was glad en zonder Schubben. De kammen en vinnen waren hard, beſtaande uit enkel graaten, die de huid waarmede zy overtrokken waren, gantſch digt by elkander hield. — Hy was overal van eenerlei kleur, naamelyk graauw en zeer bruin, en eenigſints blaauw. De kop was ſchier niet anders dan een groot ſtuk vleeſch, met Spieren aan den ſlaap overdekt. Deeſe Spieren waren meer dan 4 duim dik. De hersſenpan was niet veel grooter dan een vuiſt; van boven byna twee vingers dik. De herſſenen waren zeer klein, week en vol kromme trekken. De oogen waren grooter dan die van een Os, halfrond en vanvooren plat. Aan elke zyde had hy vier ooren. De opening der keel was van 5 duim en met tweederlei tanden gewapend. Aan de regter zyde van de boven kaak, tot daar andere Dieren de Hondstanden hebben, was eene rye ſpitſe, harde en vaſte tanden, allen aan één been, in de gedaante van eene Zaag. De andere tanden, met welken het overige van de kaak bezet was, insgelyks de onderſte kaak, beſtonden in alles uit zes ryen, waren beweeglyk, en met eene vleeſige huid beveſtigd. Haare gedaante was driekant en ſpits; voorts niet zeer hard, gelyk de anderen, die de gedaante van eene zaag hadden, voornaamelyk de inwendigſte, als welken aanſtonds braken. De Tong was gantſch aan de onderkaak vaſt en beſtond uit eene menigte beenderen, die door middel van vleeſige veſelen gantſch vaſt in elkander gevoegd waren. Voorts was ze met eene harde huid overtrokken en met kleine glinſterende ſpitſen bezet, die ze zeer ſcherp maakten. Deeſe ſpitſen, door een vergrootglas bezien, waren doorzigtig, gelyk Cryſtal, drie linien lang en anderhalve breed aan het onderſte einde. De keel was zeer wyd. Men verhaalt van deeſen Viſch, dat hy zyne jongen, uit vreeſe voor gevaar, opſlokt en naderhand weder uitſpuwt. Het hart had de gedaante en grootte van een hoender-ey, zonder hart-vlies. Het had maar een eenig, doch zeer groot oor. De Lever vervulde de gantſche regterzyde van den buik. Zy was in twee *Lobi* of ſtukken verdeeld. En dit zal waarſchynlyk de oorzaak zyn, dat de Schryvers van hem melden als of hy twee Levers hadde. Deeſe Viſch onthoudt zig gemeenelyk op ſlymagtige plaatſen. Hy leeft van kruiden en visſchen. Hy is zeer vleeſig en heeft op verſcheiden plaatſen meer dan een duim dik vet. Zyn vleeſch ſmaakt redelyk wel.

Hy

Hy heeft veel vliegend Zout en Olie, maar weinig vaſt Zout. Zyn vet verzagt en verdeelt.

VULPES. Zie het Artykel Vos.

VULPINA. Zie het Artykel PARIS HERBA.

VULPI SIMIA. Zie het Artykel MARSUPIAL.

VULSEL. Wordt van Caſtanjes, Groentens, Appelen, Corenten, kruim van brood, *enz.* gemaakt, dat men in de Ganzen en Eendvogels doet. Om het delicaat te maaken, neemt men Kalfs-Zweſerikken en tweemaal zoo veel Oſſenvet, dat men onder malkander hakt. Hieronder mengt men Pieterſelie, Bieſlook, Champignons gehakt, daarby doende twee Eyeren, wat Zout en Peper; en dit kneed men door één, met een half pintje room. Hiermede het gevogelte gevuld, wel toegenaaid, aan het ſpit gebraaden of in een pot geſmoord, is zeer ſmaakelyk. Men kan 'er ook balletjes van maaken, om in de Paſteien en Ragouts te doen.

VULSEL, of OPVULLING. Zoo heet in de Bouwkonſt eene iegelyke ruimte, die door eene verheven invatting ingeſloten wordt. Dierhalven wordt aan een Schip de tuſſchenruimte dus genoemd, welke tuſſchen twee Barkhouten zig bevindt, omdat deeſe eenige Duimen over de buitenſte bekleeding uitſteekt. Hiervan wordt echter uitgenomen de Ruimte, welke het derde en vierde Barkhout inſluiten, en omtrènt vyf voet hoogte heeft, daar de overige en zoogenaamde vullingen maar 1½ voet hoogte bekomen, en daarom wordt de eerſtgemelde ook de breede gang genoemd.

VULSEL of OPVULLING. *Tympanum valvæ.* Zoo heet aan eene Deur de boven en beneden van het ſlotgemaakte en met Lyſten ingevatte verdieping. Men maakt dezelve in 't gemeen vierkant, of uit allerhande Lyſtwerk, met verſcheide hoeken te ſaamengeſteld; zeer weinig nogtans wordt de ronde figuur aan dezelve goedgekeurd.

VULSELLA. Zie het Artykel ACANTHABOLUS.

VULTUR. De *Gier*, is een Roofvogel van een zeer ſcherpen reuk, uit het Geſlacht der Arenden. Hy heeft een groote krop, maar een regten ſnavel, die ſlegts aan de punt vanboven aan het onderſte kinnebakken gebogen is; ook heeft hy kleine pooten en kruipt op den grond; maar dezelve zyn met groote klaauwen voorzien. Men heeft 'er verſcheide ſoorten van. Deszelfs vet is weekmaakende, ontbindende en verſterkende. Het vleeſch wordt in de vallende Ziekte en ſcheelhoofdzweer goed geacht.

VULTUR CADENS. Zie het Artykel LYRA.

VULTURNUS. De Ooſt-Zuid-Ooſte wind, pleeg op te ſteeken van daar de Zon 's winters opgaat. Tegen denzelven

www.libtool.com.cn
over wordt de *Caurus* of *Corus*, de West-Noord-Westen wind gesteld.

VULTURNUS. Dit was ook de naam van eenen Afgod die te Romen vereerd wierd. Zyne Feesten wierden *Vulturnalia* genaamd.

VULTURNUS. Is eene Rivier die ontspringt in de Napelsche Provintie *Terra di Lavora*, gelegen aan de grenzen van het Graafschap *Molise* en *Abruzzo citerior*, niet verre van *Menafro*; loopende vervolgens voorby *Capua* en vallende ten laatste beneden deese Stad in de Thyrrheensche Zee.

VULTUS. Het *gezicht* Zie het Artykel VISIO.

VULVA. Zie het Artykel VROUWELYKHEID.

VULVA CEREBRI. Is aan de wortelen van het gewelf der Herssenen, aan den grond, eene spleet, die tot den tregter leidt.

VULVARIA. Zie het Artykel ATRIPLEX.

VULY PAVON. Zie het Artykel CRISTA PAVONIS.

VUUR. Dus noemt men eene zekere Ziekte der Boomen, voornaamelyk in de Bosschen, waardoor de bast gelyk als verzengd, de Boom zelve wormsteekig en dor wordt; waarop eene verrotting en het afvallen van den top volgt. De oorzaaken van dit ongemak worden in veele dingen gezogt, als een kwaade Mist en Nevel, groote droogte en vorst, klein ongedierte, blikssem, sterke winden die de wortelen der Boomen losmaaken; waardoor hun het noodige voedsel onttrokken wordt; voorts heete en koude mineraale dampen, die uit de Aarde opkomen en de Wortelen beschadigen. Het Harshout wordt 'er meer van aangetast dan het Loofhout, en het mag met recht eene pest der Boomen genoemd worden. Op sommige plaatsen maakt men groote diepe Grachten tusschen de aangestookene en gezonde Boomen; en men hakt de wortelen der kranke Boomen af, ten einde zy de gezonde niet aan en steeken.

VUUR. *Ignis.* Is volgens de meening der oude peripatetische Philosoophen, het droogste, warmste en ligtste der vier Elementen. By de Cartheſiaanen is het Elementarisch vuur de subtile stof van hun eerste Element. Sommigen houden het vuur in 't geheel voor geen Element, maar gelooven dat alle stoffen vuur zyn, zoo dra haare kleinste deeltjes in eene genoegsaame beweeging gebragt worden. Anderen zetten het vuur uit zeer kleine ronde of spitse, en zonder ophouden sterk bewogene *Atomi* of zoogenaamde ondeelbaare stofjes, te saamen. Men onderscheidt het vuur in het geene boven en onder de Aarde is. Het vuur onder de Aarde betoont men uit de vuurbraakende Bergen, warme Baden, enz. Het vuur

boven

www.libtool.com.cn

boven de Aarde is insgelyks tweederlei, een Elementariſch en het zoogenaamde Vuur in de Keuken. Het Elementariſch Vuur wordt in alle natuurlyke Ligchaamen gevonden. De Peripathetiſche Philoſoophen eigenen dit Vuur een grooten kring (*Sphæra*) toe, tuſſchen de *Sphæra* der Lucht, onder de Maan. Dit Elementariſch vuur toont de Natuur eenigſints in de Zwavelagtige dampen, donder, blikſem, vuurſteen, die veel zwavelige deelen met zig voert. Doch het elementariſch Vuur is van het Keukenvuur niet ten opzigte van het Weeſen, maar van de toevalligheden onderſcheiden; want ieder gemeen of keukenvuur bevat in zig een Elementariſch vuur, doch zoo dat het met veele andere Ligchaamen vermengd is. Naarmaate derhalven dat deeſen van malkander onderſcheiden zyn, maakt ook het Keukenvuur een witte, roode, blaauwe of andere vlam. Uit dit vuur ontſtaat ook het Chymiſche of Scheikundige, als een der voornaamſte werktuigen deeſer voortreffelyke Weetenſchap, doch het wordt wederom in zyne Graaden, die vier in getale zyn, verdeeld. De eerſte en zwakſte graad wordt gemeenelyk een digereer- circuleer- of putrificeervuur genaamd, dat in het Bad en Paardemiſt beſtaat, en welke hitte de tederſte vinger nog kan verdraagen. In den tweeden graad is de hitte reeds grooter, zoo dat ze de hand naauwelyks verdraagen kan, hoewel zy 'er niet door beſchadigd wordt. Deeſe hitte is in heet water en Zonnenſtraalen. Maar de hitte, die de hand niet kan verdraagen, als in zand en kookend water, is in den derden graad. In den vierden graad verbrandt al het geene het ligchaam aangrypt. Het wordt het gereverboreerde vuur genaamd, en brandt zeer helder. Men vindt het in gloeiende Fyl-ſpaanders. Somwylen worden ook de Graaden van het vuur, na de nedervallende droppelen, onder het deſtilleeren verdeeld, naamelyk naar dat zulks langſaam of ſnel geſchiedt; zoo, gelykerwys men uit het ſlaan van de pols, de hitte van een Menſch bemerkt. Doch anderen verklaaren deeſe graaden op eene andere wyſe. Nogtans, aangezien ook onder deeſe Graaden een groot onderſcheid gevonden wordt, zoo blykt het daaruit, dat 'er nog veele graaden van het vuur zyn kunnen; welk onderſcheid ten deele van het voedſel waardoor het vuur onderhouden wordt, ten deele van de lucht, en ten deele van den afſtand van het vuur en van de vaten ontſtaat. Voorts verhaalt men nog van andere ſoorten van vuur, als open en gedempt, en beſlooten en blindt, gelyk in leevendige Kalk, *enz.* gevonden wordt.

VUUR (HEILIG) Zie het Artykel ZONA.

VUUR-BALLEN, of VUURKOGELS. Zoo heeten dusdanige kogels, die eerſt in brand geſtooken en vervolgens uit Mortieren

www.libtool.com.cn

tieren geworpen moeten worden. Van deeſe Kogels handelen SIMIENOWITZ in zyne *Artillerye*. P. I. en MIETH in zyne *Geſchutbeſchryving*. P. III. Zy worden verdeeld in *Ernſtkogelen*, wanneer zy naamelyk in een Leger, by de belegering van eene Veſting gebruikt worden. Diergelyken zyn de Bomben of groote Granaden, Brandkogelen, Karkaſſen, Ankerkogelen, &c. en in *Luſt-* of *Vermaak-kogels*, die by vreugde-Vuurwerken uit de Mortieren geworpen worden. Diergelyke Ballen, ten einde zy eensdeels aan de magt van het vuur tegenſtand doen, en anderendeels op den beſtemden tyd met een groot geweld barſten en ſpringen kunnen, worden dezelven met byzondere Vuurwerkers-ſlingers, en wonderbaarlyk in malkander verknoopte touwen omwonden. Dusdanige banden voeren echter naar hunne verſchillende gedaante, ook verſchillende naamen, als daar is de *Ribbe-band*, die de ſlegtſte is; op deeſen volgt de *Val-band*; maar de ſterkſte en tevens de konſtigſte van allen zyn de *Roſen* en de *Slakband*.

VUUR BELEESEN Dit is een gewaand geheim der Joden, waardoor ze zig inbeelden, dat ze onder de Chriſtenen behooren verdraagen te worden, aangezien ze hun door dit geheim veel voordeel kunnen toebrengen. Hoewel by den brand der Joodenſtad te Praag en Frankfort aan den Main de ondervinding geleerd heeft, dat zy zigzelven niet konden helpen. Dit geheim nu beſtaat in tweederlei ſoorten van Vuur te bluſchen; naamelyk of van verre met woorden, als ze het vuur aanſpreeken; of van naby, door Schrift. Op beiderlei wyſe beſtaat de kragt in de Hebreeuwſche woorden, NUMER. XI. 2. *Doe riep het Volk tot Moſe; en Moſes bad den Heere, en het vuur werdt gedempt.* Als nu iemant het vuur van verre wil aanſpreeken, giet hy een weinig water op een pan met gloeiende koolen; mompelt de voornoemde Hebreeuwſche woorden; en gelooft, dat dus het vuur in een oogenblik zal uitgebluſcht worden. Maar met Schrift willen ze het vuur dempen, als ze aan de voordeur van een in gevaar ſtaande Huis, den zoogenaamden Schild Davids, of de Hieroglyphiſche Figuur, die David, volgens hun verhaal, op zyn Schild gevoerd heeft, nevens de gemelde Spreuk met kryt ſchryven; of als het Huis reeds in brand ſtaat, de voornoemde woorden en Hieroglyphiſche figuur op eene korſt van brood tekenen, daarmede driemaal rondom het vuur gaan, en het vervolgens daarin werpen. Men gelooft ook dat ſommige Chriſtenen deeſe kragt bezitten, om het vuur te beleeſen. Edoch het een en het andere is eene loutere bygeloovigheid.

VUURBLAAS. Is een Schip gelyk een Fregat, van Vuurenhout gebouwd, en wordt gemeenelyk door de Zweden gebruikt. Het heeft geen Geſchut.

VUUR-

www.libtool.com.cn

VUURDRIEHOEK. Zoo worden de drie vuurige Hemelteke-nen genoemd, naamelyk de Ram, de Leeuw en de Boog-ſchutter.

VUUREN. Betekenen op de Schepen de Lantaarns, die des Nagts met een of meer brandende Lichten aangeſtooken wor-den. Vuuren worden ook *Baaken* genaamd.

VUUR-HEMEL. Zie het Artykel EMPYRAEUM COELUM.

VUURIGE TEKENEN. Zoo worden door de Aſtrologiſten de zoo even gemelde drie Hemeltekens genoemd.

VUURKISTEN. *Coffres à feu.* Zyn kiſten op de Scheepen, anderhalf voet lang, een voet hoog en een halve voet breed. Dezelven worden hier- en daar met ſterke Yſeren banden belegd, zyn van boven wat puntig, en van binnen met bus-kruid, kleine kogels en met ſtukken en brokken van Yſer ge-vuld. Het gat om de kiſt daardoor in brand te ſteeken, heeft een pypje van hout, die door het bovenſte verdek van het Schip uitkomt, alwaar ze verborgen gehouden en op zyn tyd kan aangeſtoken worden. Men gebruikt ze in de plaats van Mynen, om den Vyand daardoor te beſchadigen, wanneer die aan boord komt.

VUURKRUID. Van dit gewas heeft men twee ſoorten, groot en klein, of gemeen en groot. Het eerſte is zeer ge-lyk aan de zwarte Nieswortel, doch de bladen zyn ſmaller en gekorven als eene zaag. Op de ſtengels draagt het gras-groene bloemen. De bladen ſtaan als zeven aanéén gevoegde Vingers. Dit Kruid purgeert nog ſterker dan de zwarte Nies-wortel en wordt in deszelfs plaats gebruikt.

VUUR-LANS of PIEK. Is eene met Vuur-kogeltuig en ſla-gen opgevulde Pyp, die men by het doorbreeken van de Vyanden in de *Contreſcarpe* gebruiken kan. Breedvoeriger na-richt daarvan geeft MIETH in zyne *Geſchutbeſchryving.*

VUUR-LELIEN. *Lilium Luteum.* Deeſen worden in de na-volgende ſoorten gedeeld, als: in gantſch goudgeele, met bloedverwige ſtreepen en ſtippen; gantſch bloedverwigen, die daarom ook *bloed-* en *Vuurlelien* genoemd worden. Voorts in enkele en dubbele.

VUUR-MACHINE. Zoo wordt die genoemd, welke haare beweeging door de kragt van het vuur behoudt, en op deeſe wyſe het water uit eene groote diepte naarboven ligt en tot uitgieten brengt. De geheele grond daarvan beruſt op de beide bekende eigenſchappen van de Lucht, dat naamelyk deeſe door groote hitte niet alleen ſterk uitgebreidt, maar ook door de koude eveneens zoo aanmerkelyk te ſaamenge-perſt wordt, en het is nog niet lang geleden dat deeſe Ma-chine uitgevonden is. De eerſte uitvinder was *Thomæ Sa-very* in Engeland, waarvan men in *Tranſaction. Anglic.* Ao.

www.libtool.com.cn
1649 *Menſe junio* naricht vinden kan. Na deeſen heeft PAPINUS, eertyds Profeſſor te Marpurg, eene andere ſoort bekend gemaakt, waarvan men naleeſen kan de *Acta Eruditorum* van het Jaar 1686. Deeſe ſoort wierd wel, in haare theorie, zeker, maar teffens zeer koſtbaar bevonden, behalven dat zy geene byzonders voordeelen belooft. En niettegenſtaande men van tyd tot tyd nieuwe Proeven van diergelyke Machines gemaakt heeft, is nogtans geen van allen zoo gelukkig tot ſtand gebragt, uitgenomen de *Potteriſche Machine* te Koningsbergen, welke door drie Vaamen hout, die daartoe vereiſcht worden, binnen 24 uuren 24000 Emmers water naar boven brengt, en in het algemeen met zoo veel kragt en ſnelheid werkt, dat honderd Paarden in dien tyd zulks niet zouden kunnen doen. Eene beſchryving van deeſe Vuur-Machine, nevens een grondig onderzoek, waarop het daarby voornaamelyk aankomt, vindt men in LEUPOLDS *Theatro Hydraulico* Tom. II. p. 87. *Seqq.* Niet minder kan ook nageleeſen worden, 't geene hy in *Theatro Machinarum Generali.* p. 153. *Seqq.* van de twee eerſtgemelde Vuur-Machines, en meer anderen van deeſe ſoort bybrengt.

VUURPYL. Is eene byzondere ſoort van Pylen, die tot het Ernſt-Vuurwerk behooren, en uit Kanonnen, Musketten en Piſtoletten geſchooten kunnen worden, om eene plaats in brand te ſteeken, PLAAT CCLXXIII. *Fig.* 2. MIETH handelt van dezelve uitvoerig in zyne Geſchut-beſchryving. P. IV. p. 21. Ook beſchryft dezelve SIMIENOWITZ in zyne *Artillerye.* P. I. p. 229. daar hy teffens de Vuurpylen van de ouden aanwyſt, van dewelken zy zig voor de ontdekking van het Buskruid bedient hebben.

VUUR-RAD. Is eigenlyk een, op eene byzondere en verſchillende manier toebereid, Rad, 't welk zeer ſnel rondom loopt en vuur uitſpuwt, wanneer het in brand geſtooken wordt. Diergelyke Raderen loopen rondom eene Schroef of Spil, en hunne daardoor ontſtaande vlakte of *Planum*, gaat of met den Horizont parallel of perpendiculaar; dierhalven worden dezelven ook verdeeld in *horizontaale en perpendiculaire Raderen.* Hoe zy op verſchillende wyſen kunnen vervaardigd worden, beſchryft SIMIENOWITZ, in zyne *Artillerye.* P. I. pag. 186; ingelyks BUCHNER, in zyne *Artillerye.* P. I. p. 20. *Seqq.* Men noemt nogtans ook in 't gemeen alle andere Machines, Vuurraderen, die by vreugde Vuurwerken, als zy ontſteeken worden, als een Rad of Wiel rondom ſlaan, vermits zy zig rondom eenen Spyker beweegen. Diergelyken zyn de omloopende Staven en gelykzydige Triangels.

VUURREGEN. Zoo heet het Ernſt-Vuurwerk, waarvan men zig bedient, om Gebouwen, welken met hout, ſtroo of riet be-

www.libtool.com.cn

bedekt zyn van verre in brand te ſteeken. Hoe diergelyken moet vervaardigd worden, leert zeer breedvoerig SIMIENOMITZ in zyne *Artillerye*, P. I. p. 114.

VUURSNUITSELS. Zyn eene ſoort van kleine kogelen by vreugde-Vuurwerken, en worden in de ſlagen gebruikt.

VUURSPUIT. Zoo wordt de Machine genoemd, door welke men het daarin verzamelde water op eenen zekeren afſtand met geweld perſſen of dryven kan. Men bedient zig van dezelven by brand, om de vlam daardoor te bluſſen. Haar grond beruſt op een drukwerk, en haare Conſtructie of maakſel is zeer verſchillende, waarom men ook aan dezelve verſcheide bynaamen geeft; want daar zyn de gemeene *Handſpuiten*, de gewoone *Vuur-* of *Brandſpuiten* en eindelyk de zoogenaamde Slangen Spuiten. De Vuurſpuiten, die maar uit een enkel drukwerk of Laars beſtaan, diergelyk de Handſpuiten en ſommige van de gemeene kleine Brandſpuiten zyn, hebben den aart dat zy in 't gemeen alleenlyk ter dier tyd het water uitgieten, als de Kolf nedergedrukt wordt, en uitſcheiden als dezelve terug gehaald wordt; daar integendeel die Spuiten, die met een dubbeld drukwerk voorzien zyn, beſtendig en zonder ophouden het water uitgieten, zoo lang naamelyk eenig water voorhanden is. LEUPOLD, die eertyds zoo vermaarde *Mechanicus* heeft nogtans eene ſoort van kleine Spuiten met eene Laars en een windvang vervaardigd, dewelke zonder ophouden water geeft, en hy beſchryft derzelver Conſtructie in zynen *Theatro Machinarum Hydraulico*. T. I, p. 120. Echter is van diergelyke Spuit aanmerkelyk, dat zy niet zoo hoog dryft als eene andere, die geenen windvang of windketel heeft, en alleenlyk by het nederdrukken van de Laars uitgiet.

VUURSTEEN. Zie het Artykel PYROMACHUS.

VUURTON. Zie het Artykel STORMKUIP.

VUURWERK. Is eene voorſtelling van eene of meer Figuren, die uit verſchillende konſtige vreugde-Vuuren te ſaamengeſteld zyn, die wanneer zy in brand geſtooken worden, by donkeren nacht, de zaak welke men voorſtellen wil, naar behooren verbeelden. Men vertoont diergelyken in 't gemeen by groote Feſtynen, als by kroningen van Koningen en Potentaaten, by derzelver huldiging, trouw- en geboorte dagen; merkwaardige Victorien en Zegepraalingen &c. en verkieſt daartoe dusdanige voorſtellingen, welken met de zaak, in aanmerking van dewelken de konſten worden gedaan, overéén-komen. Dierhalven is by het aanleggen en maaken van een Vuurwerk niet alleen noodig, dat men alle ſoorten van de bekende Vuur-Machines, als Raketten of Vuurpylen, Slagen, Vuurballen en Raderen, Schilden, Strydkolven, Sabels, Zwaar-

www.libtool.com.cn

den, Staven, Stokken, &c. in behoorlyke Proportie weet te vervaardigen en eene geſchikte verkieſing te maaken, ten einde alle deeſe enkele deelen dusdanig met elkander te verbinden en onder malkander te verwiſſelen, dat zy by het aanſteeken en de geheele voorſtelling in eene aangenaame order verſchynen. Ook is het niet genoeg, dat alles zoodanig gereguleerd is, dat elk een, die deeſe Machine moet in brand ſteeken of daarby ſtaan, zulks zonder gevaar doen kan; maar voornaamelyk behoort nog by de goede uitvinding de bekwaamheid, om het uiterlyk aanzien van de geheele, tot het Vuurwerk opgerichte ſtellaadje, naar de Architectoniſche regelen te verdeelen, en met hiſtoriſche en andere Zinnebeelden en vercieringen aangenaam te maaken. Hierom handelen niet alleen de gemeene Boeken, die van de Artillerye naricht geeven, als BRAUN, BUCHNER en SIMIENOWITZ, in hunne Artilleryekonſt, maar ook kunnen hiertoe voornaamelyk dienſt doen de menigvuldig in prent ontworpene Vuurwerpen, die by het een en ander Feſtyn aangeſtooken en door den druk bekend gemaakt en beſchreeven zyn.

VUURWERKERSBUNDEL. Is eene ſoort van een Ernſt Vuurwerk, 't welk van yſeren of koperen Slagen, die driedubbel, dubbel of enkel, en met Buskruid en looden Kogelen gelaaden worden, te ſaamengezet en met yſerdraad vaſt omwonden zyn, ten einde de Slagen het geweld van het buskruid kunnen uitſtaan, vaſt by malkander blyven, en niet eer dan op de plaats waar zy heen geſchooten worden, hunne werking doen. Diergelyke Bundels worden vervaardigd, als men wegens de kortheid van den tyd ofte andere verhinderingen, niet veel konſtige Vuurballen en Kogels maaken kan, en dezelven worden in eene verſchillende grootte gereed gemaakt, naar de verſcheiden monden van de Kanonnen en Mortieren, in dewelken zy, in plaats van de bovengemelde Vuurballen en Kogelen onmiddelyk op het buskruid gezet moet worden.

VUURWERKERSFAKKEL. Zoo heet een dusdanig toebereidde Fakkel, welke noch wind noch regen kan uitbluſſchen, en die zelf onder het water in brand blyft. SIMINOWITZ in zyne *Artillerye*, P. I. p. 227. handelt zoo wel van derzelver waar gebruik, als ook van de toebereiding; echter worden zy hedendaagſch weinig of in 't geheel niet gebruikt.

VUURWERKKONST. *Pyrotechnia.* Zoo heet eene weetenſchap, welke zoo wel Ernſt- als Luſt- of Vreugde Vuurwerken leert vervaardigen. Zie het Artykel. VUURWERK — Leerlingen, die iets grondigs hiervan willen weeten, vinden zulks in BOCKLERS *Manual Architect. Militar & Artiller.* en in BRANDS *onderrecht van de hedendaagſche Buſmeeſtery.*

VUURWORTEL. *Bertbramswortel. Radix Pyrethri.* Wordt over-

www.libtool.com.cn
overvloedig in Bohemen gevonden, maar ook in de Duitſche Hoven. Hoewel de bloem met die welke in Italien groeit, niet overeen komt. De beſte komt uit Aſien; is ſcherp van ſmaak en gelyk als brandend. Men noemt ze ook *Kwykwortel*, omdat ze, gekaauwd zynde, veel ſpeekſel verwekt. Het loof is den Kamillen niet ongelyk. De wortel, ingeval ze goed zal zyn, moet verſch, ſterk, en wel gedroogd zyn, doch geenzints broos. Doch zy wordt, wegens haare doordringende hitte, zelden gebruikt. Uitwendig geappliceerd, is het een voortreffelyk middel voor tandpyn en lammigheid der tong. Ook wordt ze gebruikt onder de ſcherpe en opwakkerende Cluſteeren, tegens de Slaapziekte, de vallende ziekte en ſtikking van de Lyf moeder.

VYFBLAD. Zie het Artykel QUINQUEFOLIUM.

VYFHOEK. Zie het Artykel PENTAGONUM.

VYFTIENDE. Eene oude ſchatting of tax, gelegd op alle Steden, Vlekken, *enz.* door geheel Engeland, en aldus genoemd omdat dezelve uitkwam op een vyftiende deel waarop elke Stad gewaardeerd was; of het was een vyftiende deel van eenes iegelyks bezitting, overeenkomſtig met eene redelyke waardeering.

VYFVINGERKRUID. Zie het Artykel QUINQUEFOLIUM.

VYG. *Ficus.* In het Franſch *Figue.* Is eene bekende en aangenaame Vrucht. Dat de Vygen de kwaade Slymen zouden naarbuiten of uit het tandvleeſch trekken, ſchynt ons toe niet te kunnen zyn; maar wy meenen dat deeſe ſlym, die men in den mond krygt, nadat men daarin eene Vyg gelegd heeft, wel het meeſt hiervandaan komt, dat door de grootheid van dezelve, de *Vaſa Salivalia* of Speekſelvaten opengezet worden, en dat hiervandaan de overvloed van vogt komt, die men in den mond gewaar wordt, gelyk men dit altyd ziet gebeuren, zoo door het gebruik van vygen, als ook door alle andere Ligchaamen, die in ſtaat zyn om de buisjes op te ſpannen. Anders zyn de Vygen van een groot gebruik in de Geneeskunde. Zy hebben, als ze inwendig gebruikt worden, eene *delueerende* of verdunnende kragt, 't welk aan de uitwerkingen blykt; ze zyn een *glutineſum* en *Obvolvens*, 't geene ook aan hunne werking blykt. Als ze uitwendig gebruikt worden, hebben zy eene *matureerende* kragt door haar *glutinoſum*, zoo dat zy byna een der allerbeſte Geneesmiddelen zyn, om op gezwellen, in de gedaante van eene pap, te gebruiken, die tot rypmaaking moeſten gebruikt worden. Dat de Vygen een Geneesmiddel by uitneemenheid zyn, blykt, zelfs uit de Heilige bladeren, alwaar men dezelven ziet aangeraaden door den Propheet JESAIA, voor den Koning HISKIA, in 2 *Kon.*

XX, 7. tot het geneeſen van zyn gezwel, waaraan hy anders ſterven moeſt.

VYGBLAD. Dus worden de Indrukkingen, welken aan de inwendige oppervlakte der wandbeenderen, in de Zelfſtandigheid deeſer beenderen zyn uitgewerkt, genoemd. Haare diepte vermeerdert met de Jaaren. Zy zyn gemaakt door den Graat-Slagader die hier ter plaatſe aan het harde harſſenvlies uitgedeeld wordt, zyn begin neemende aan den voorſten onderſten hoek van ieder wandbeen.

VYGEBOOM. Van denzelven is als iets zonderlings aan te merken, dat hy niet bloeit, maar de vrugt aanſtonds met de bladen, in de gedaante van kleine wratjes voórbrengt. De ſtam en takken beſtaan ook uit eene zonderlinge ſoort van hout, dat met andere Boomen geene overeenkomſt heeft. Het laat zig in de Lente buigen en vlechten; maar naderhand breekt het als glas. Het ſap is gelyk melk. Daar zyn in het algemeen tweederlei ſoorten, hooge en laage. De eerſten worden aan hooge Latten en Heiningen gebonden, ook in de Oranjeryen naaſt de wanden in de aarde gezet, blyvende Winter en Zomer ſtaan. De laagen worden in houten en aarden potten gezet, en 's winters in kelders bewaard. Laat men ze in een open grond ſtaan, dan moeten ze voor de koude, gelyk de Wynſtokken, met miſt bedekt, en voor April niet ontbloot worden. De Vygeboom wil een vetten en warmen grond hebben; ook dikwils beſproeid worden. De vermeerdering geſchiedt of door het afbreeken der takken, die kruiswyſe geſpleeten en in de aarde gezet worden; of door de uitſpruitſels der wortelen, die voorzigtig, zonder den ſtam of wortelen te beſchadigen, moeten afgenomen en verplant worden; of eindelyk door het inleggen der takken. Voorts vatten ze ligt op de eene en op de andere wyſe en vereiſſchen weinig moeite.

VYG. (INDIAANSCHE.) Zie het Artykel Ficus Indica.

VYGWERTEN. Zie het Artykel Condyloma.

VYGWERTENKRUID. Zie het Artykel Chelidonium.

VYL. Een heelkundig werktuig, dat voornaamelyk voor de tanden dient. Hiervan zyn verſcheide ſoorten, en zy verſchillen in 't gemeen door haare lengte, breedte en gedaante. Eenigen zyn plat en vylen ter weêrzyde; anderen knaagen maar aan eenen kant, en de andere kant is glad en gepolyſt, op dat de vyl tuſſchen twee tanden gaande, maar eenen afknaage. Daar zyn 'er waarvan eene der oppervlakte plat is, en de andere afgerondt, en die vylen maar aan de afgeronde zyde. Eindelyk maakt men 'er, die als eene ſoort van verhevenheid langs haare oppervlaktens hebben, en vier afſchuin-

www.libtool.com.cn
ſchuinſingen, welken twee ſcherptens maaken, waarvan een ieder ter wederzyde afneemt of vylt.

De vylen moeten van goed, wel getemperd ſtaal zyn; de grootſten dienen niet langer dan drie duim te weeſen. Daar is 'er, die niet langer dan twee linien zyn; anderen zyn 'er drie, en de breedſten moeten niet breeder zyn dan vier en een halve linie. De Heelmeeſters, die deeſe werktuigen hebben willen, moeten die den Meſſemaakers niet aan beveelen; die, welken zy maaken aan het uiteinde van zekere Koker-Inſtrumentjes, deugen niet met al en neemen niet af. De Heer Garengeot raadt aan, vermits men 'er een douſyn van noodig heeft, die door de Yſerkramers te laaten bezorgen.

De wyſe om zig van deeſe Vyltjes te bedienen is zoo verſchillende, als de tanden vereiſſchen verſchillende gevyld te worden. By voorbeeld, de tanden, welken niet ter deeg op hunne tegenoverſtaande ſluiten, en, zoo 'er niets is dat hun aangroei bepaalt, grooter dan de anderen wordende, moeten gevyld worden met het ſcherp der vyl, om ze met hunne medegezellen gelyk te maaken. In dit geval wordt eene platte vyl genomen, en die ter wederzyde afneemt; zy wordt aan den ſtaart vaſtgehouden of met haar handvat, met den duim, den Wysvinger en den middelſten der rechterhand; in acht neemende dat de vingers onder zyn, en de duim boven op, dan wordt de duim der linkerhand gebragt op de voorſte oppervlakte des tands, dien men vylen wil, om dezelve te ondersteunen; men vylt zagtkens van buiten naar binnen, en van binnen naar buiten. Als de tanden al te digt tegen malkander gedrongen ſtaan; worden zy vanéén geſcheiden, 't welk met de vylen gedaan wordt. Om hiertoe te komen, vat men voorëerſt eene vyl, die in het midden eene rib heeft, en by gevolg vier oppervlaktens, die twee Scherptens maaken. Deeſe vyl wordt even als de voorgaande gevat; uitgezonderd dat 'er eene ſcherpte om hoog, en eene andere van onder is, vervolgens wordt den duim der linkerhand op de voorſte oppervlakte der twee tanden, die men vanéén ſcheiden wil, gebragt, en men vylt. Als men een weinig gevorderd is, neemt men eene platte vyl, en naar maate men vordert, verwiſſelt men van vyl. Zoo men den eenen tand meerder myden wil dan den anderen, worden 'er vylen, die maar aan eene zyde vylen, gebruikt.

Het gebruik der Vylen om de tanden in order te ſtellen, is niet vry van ongemakken. 1. Deeſe deelen kan men, zonder dat zy aanmerkelyk geſchudt worden, niet vylen; maar iedere tand, die door veele en herhaalde ſchokken geſchudt is, houdt niet ſtevig genoeg in zyne kas, en valt in 't vervolg uit. 2. De op den tand knaagende vyl, verſlyt het verglaas, of

www.libtool.com.cn

of verdunt hetzelve zoodanig, dat het buiten ſtaat is de zenuwdraadjes behoorlyk te beſchermen. De tanden worden pynlyk; het beenbederf komt daaraan en de tand valt uit.

Het gebruik der vylen is dan om te dienen ter vanéénſcheiding van de tegen malkander te digt ſtaande tanden, om die geenen die al te lang zyn wat in te korten; om de puntjes, welken in de tong of in het tandvleeſch haakende, gelegenheid tot kankeragtige verzweeringen geeven, weg te neemen. Doch zy moeten zoo min doenlyk is, en met veel handigheid en voozigtigheid gebruikt worden.

VYLEN. De Beenderen door middel eener vyl afneemen. Deeſe handgreep, wordt in het werk geſteld, om de tanden gelyk te maaken en het beenbederf te beneemen.

VYLSEL. Zie het Artykel LIMATURA.

VYT. Een heet gezwel, dat aan de toppen der vingeren, aan den Wortel. of aan de zyden der Nagels komt. Het is hard, en in 't begin een weinig pynlyk; doch vervolgens wordt het heet, ontſteekt en wordt doorgaands rood. Daarop ontſtaat 'er eene zeer ſcherpe kloppende pyn, en daar komt éttermaaking. Zy wordt in drie ſoorten onderſeiden. De eerſte is de ligſte en wordt doorgaands in het Franſch *mal d'aventure* genaamd, Het neemt niets in dan de bekleedſelen. De tweede heeft zyne zitplaats in den koker der peeſen. De derde is tuſſchen het beenvlies en het been.

Wanneer dit gezwel, even gelyk de andere heete gezwellen, zig door middel der pappen, aderlaatingen en verfriſſende middelen niet ontbindt, wordt 'er eene heelkundige handgreep gedaan. Men neemt een Lancet, dat een weinig grooter is dan het geene tot eene aderlaating gebruikt wordt, en doet eene overlangſche inſnyding aan het zydelyke deel des vingers, om geen gevaar te loopen van de pees te ſteeken; 't welk zou kunnen gebeuren, zoo dezelve in het midden gedaan wordt. Schoon op deeſe opening maar eene welagtigheid en bloed uitkomt, laat zulks nogtans niet na den Zieken te verligten; dus hoeft men niet bang te zyn, dat het absces te vroeg geopend is.

Vervolgens wordt 'er een rypmaakend middel gebruikt. Men legt op de inſnyding eene met de Koninklyke Zalf beſmeerde wiek, en daarover eene kleine Pleiſter van de Gompleiſter, die als een Maltheeſer-Kruis geſneeden is. Daar wordt een drukdoek van dezelfde gedaante aangelegd, en alles wordt met een Zwagteltje, dat men koornsaairswyſe vaſtmaakt, beveſtigd.

Men moet zig niet ontzetten als 'er des anderen daags bevonden wordt, dat het vleeſch door de inſnyding wild uitgroeit, dat verdwynt door de ettermaaking. Het welke, indien het niet

www.libtool.com.cn
niet mogt geſchieden, zal men dat met de Schaar afſnyden of met een brandmiddel wegneemen.

Zoo by ongeluk de ſtof het beenvlies geknaagd had, zou het been van het laatſte vingerlid moeten afſchilferen, en dewyl het klein is, gaat het in dit geval geheel en al weg. Doch vermits dat niet geſchieden kan, of het einde der pees, dat zig daar vaſthegt, is aangedaan en bedorven, behoort men in de afſcheiding, welke van deeſe twee deelen geſchieden moet, de natuur door gebruik der balſamieke en geeſtryke middelen te helpen. Alsdan wordt de Gompleiſter niet meer gebruikt, het *Unguentum divinum*, is, volgens Dionis hier voortreffelyk, en brengt de Ziekte tot eene volmaakte geneeſing.

VYTKRUID. Zie het Artykel PARONYCHIA.

VYVER. Tot een aanzienlyk Landgoed behoort ook een aanzienlyke Vyver, daar eenig vlietend water geſtadig in en uitloopt, zonder dat de Viſch kan ontſnappen; doch die Vyvers lyden geene byzondere bepaaling, maar moeten gemaakt worden naar dat het terrein zulks toelaat. — In den Haag, agter het Hof, is een groote Vyver, met een Eilandje, waarop een geplant Boſchje in het midden ligt. In deeſen Vyver heeft de Czaar de proef van het uitgevondene inſtrument laaten neemen om de lengte op Zee te meeten.

VYZEL. Zie de Artykels MORTIER en PISTILLUM.

De

www.libtool.com.cn

W.

De éénëntwintigſte Letter van het Alphabeth, zynde, gelyk de naam uitdrukt, ſaamengeſteld uit twee V. Zy was by de Hebreën, Grieken en Romeinen niet in gebruik, maar des te meer eigen aan de Noordſche Volkeren, de Teutonen, Saxen, Britons, *enz.* Maar zy wordt niet gebruikt by de Franſchen, Italianen, Spanjaarden en Portugeeſen, uitgezonderd in eigen Naamen en in andere bewoordingen, die uit andere Taalen overgenomen. worden, en waarin ze oorſprongkelyk gebruikt wordt. — Van wat gebruik dezelve in de Nederduitſche Taal is, behoeft niet aangetoond te worden.

WAADT. Een groot Gebied langs het Meir van Geneve, in het Zwitſers Kanton Bern. Hetzelve is zeer vrugtbaar aan goeden wyn, welke den naam van *La Cote* of Rhyn-Wyn draagt. *Lauſanne*, *Morſen*, *Nervis*. *Vivis*, *Yverdun*, en anderen, zyn de voornaamſte ſteden, in welke de voornaamſten van den Adel hun verblyf houden.

WAAG, of WEEGSCHAAL. Is een van de noodzaaklykſte en voordeeligſte Inſtrumenten, door hetwelke men de zwaarte van een Ligchaam ontdekken kan. De Waag wordt naar de wetten van den Hevel ingericht, en het voornaamſte ſtuk van dezelve beſtaat in haar waagregten ſtand, waarin zy altoos met gemak moet kunnen gebragt worden. Gelyk nu de Hevel van tweederlei aart is, naamelyk gelyk-armig of ongelyk-armig, zoo heeft men ook voornaamelyk tweederlei waagen, dat is, de *gemeene* of zoogenaamde *Kraamers-Waag*, en de *Snelwaag*. Eene volkomen thorie van de Waag heeft WALLISIUS in zyne *Mechanica*, insgelyks JACOB LEUPOLD, in zynen *Theatro Machinarum Generali*. *c.* 2. en in *Theatro Statico*. P. I. *c.* 2 3. gegeeven, alwaar deeſe ook in het vierde Hoofddeel ſommige ſoorten van algemeene Waagen verklaard, waardoor niet alleen alle noodige eigenſchappen van de gemeene Waag onderzogt, maar ook de gebreken van dezelve ontdekt kunnen worden. Voor het overige wordt eene iegelyke Waag naar den laſt, welke zy moet draagen, geproportioneerd, zoo dat, indien een grooter laſt daarop afgewoogen wordt, de Weegſchaalen lyden en onzeker worden; want de Waagbalk van die geenen, op dewelken men met centners weegt, moeten omtrent of neffens haaren Tap of Legger noodzaaklyk ſterker weeſen, dan de balk van eene Kraamerswaag, op dewelke men ſlegts eenige ponden legt. Nog anders zyn geſchapen de *Goud*, of *Proefwaagen*, by dewelken het tegengewigt in zeer kleine deelen beſtaat, zoo dat men ze niet meer uit Metaal vervaardigen kan, maar de punten van Subtile Vogelveeren daartoe gebruiken moet, en hetzelve dikwils

nog

www.libtool.com.cn

nog niet de zwaarte van een Zandkorrel heeft. Gevolglyk moet diergelyke waag zeer ſubtiel of veel meer ſnel zyn, en ten einde dezelve, nochte door de Lucht, nochte door den Adem verhinderd of belet kan worden, maakt men dezelve in 't gemeen in een Kaſtje van Glas, dat zy teffens niet alleen voor Wind en Stof bewaard is; maar ook daarin omhoog geligt en weder nedergelaaten kan worden, zonder dat men noodig heeft om de waag daar door ſterk te beweegen. By het onderzoeken of Probeeren van deeſe Goudwaagen, moet men voornaamelyk daarop letten, dat de Schaalen beneden niet te wyd zyn, en de As eene regte linie hebbe. Dierhalven kan men onderzoeken of de As heen- en- weder ſchuift, en een en andermaal, daar de zoo wel aan deeſen als aan den anderen kant aanſtoot, de waag ledig optrekken. Is nu de Scherpte gelyk of regt, zoo zal de waag by de proef eenerlei ſtand houden, zoo niet, dan kan men derzelver onzekerheid aanſtonds ontdekken.

WAAG of WEEGSCHAAL. *Libra.* (In de *Aſtronomie.*) Zoo heet het zevende Sterrebeeld in den Dierkreits, waar van daan het zevende deel van de Ecliptica zynen naam heeft. Zie het Artykel LIBRA, en ook verder de Artykels WAGE.

WAAGMEESTER. Dus wordt in voornaame Koopſteden genaamd iemant by de Overigheid daartoe aangeſteld, om de goederen der Kooplieden en anderen, die hem in de Stadswaag om te weegen gebragt worden, naauwkeurig af te weegen, ten einde noch Kooper, noch Verkooper, of Voerman, die ze overgebragt heeft, eenig nadeel lyde.

WAAGRECHT. Zoo wordt van eene grootte gezegd, wanneer dezelve horizontaal of waterpas ſtaat.

WAAKEN. De ſtaat des Ligchaams, waarin de zinnen en voornaamelyk het gezicht in werking zyn. Het waaken en de ſlaap verſchillen hierin dat in het waaken de denkbeelden altoos eenige verbindtenis hebben, het geene in den ſlaap zoo niet is; doch men moet hieruit niet beſluiten, dat deeſe denkbeelden in onze inbeelding door eenig uitwendig weeſen voortgebragt zyn, opdat de menſchen van het toekomende onderrigt, zekere dingen leeren te zoeken en anderen te myden, want het zou belachlyk zyn, dat een Weeſen, dat in het welzyn der Menſchen deel nam, haar verkondigingen op eene zoo duiſtere en dubbelzinnige wyſe in gedagte bragt, zoo dat men met moeite naauwelyks een wel beweeſen voorbeeld van iemant, aan denwelken eene aankondiging in den droom een gevaar heeft doen ontgaan, bybrengt.

WAAL. Eene Rivier der Vereenigde Nederlanden, zynde een der Armen van den Rhyn, loopende van het Ooſten naar het Weſten, door de Betuwe, in de Provintie Gelderland, en ſtroo-

ſtroomende voorby Nymegen, Thiel, Bommel en Gorcum; en vervorderende derzelver loop Ooſtwaarts vereenigt zy zig met de Maas, en, loopende voorby Dordrecht, valt zy by den Briel in de Noordzee.

WAAL-WORTEL. Is een Gewas met dikke holte ſtengels en ruwe bladen, dat meeſt op Moeraſſige en vogtige plaatſen in het wild gevonden wordt. De bloeſſem is wit, bloedrood en purperverwig. Het Zaad zwart en glinſterend. De wortel is lang, dik, taai en vol ſlymagtig ſap. Dit is het voornaamſte van alle de wondkruiden; ſtilt de buikloop; geneeft de Zweeren der Long, dezelve, zoo wel als andere wonden, van etter en ſlym zuiverende. Het heelt ook de Breuken.

WAARDIGHEID VAN EENE PLANEET. Zoo wordt door de Sterrekundigen den voorrang van de Planeet genoemd, welke zy, of wegens haare ſtandplaats tegens de Zon en de overige Planeeten, of ook wegens haare plaats in de Ecliptica en het Hemelhuis heeft, waardoor haare kragt om te werken vermeerdert.

WAAREN. *Merces.* In het Franſch, *des Marchandiſes.* Dezelven kunnen onderſcheiden worden in (1) natuurlyke en door konſt gemaakte; (2) noodzaaklyke en min-noodzaaklyke, (3) geoorloofde en verbodene. (4) ruwe en bewerkte. (5) bekende en onbekende of vreemde. (6) duure en die goedkoop zyn. (7) grove en fyne. (8) verderſlyke en onverderſlyke. (9) oprechte en vervalſchte.

Onder alle Waaren die aan een onverwagt bederf onderworpen zyn, worden de Drogeryen en Apothecars-Waaren geteld, als die eene ongemeene oplettenheid vereiſſchen; want de aſynen die 'er opgegooten zyn, moeten ieder Jaar veranderd, of met nieuwen aſyn en materiaalen ververſcht worden. Gedeſtilleerde wateren, die phlegmatiſch zyn; verandert en vernieuwt men alle Jaar. Maar men noemt *vernieuwen*, het water op nieuwe Gewaſſen gieten en deſtilleeren. Geeſtige wateren kan men langer goedhouden. Balſamieke en kruidige zaaken blyven twee of drie Jaar goed. De *Cerata* duuren naauwelyks een Jaar. De *Collyria* komen met de *Trochiſci* overeen. De *Condita* of ingemaakte vrugten duuren 2 Jaar. *Confyten* duuren langer dan natuurlyke zaaken, omdatze met Suiker gantſch zyn beſlooten. *Conſerven* kunnen omtrent een Jaar goed blyven; de *Eclegmata* of *Lictus*, dat is: Likkingen, naauwelyks zoo lang als ze zagt en aangenaam zyn. Een *Elixtir*, aangezien het geeſtig is, duurt veele Jaaren, mits dat het wel beſlooten blyft. Pleiſterzalf duurt naauwelyks een half Jaar, ten zy ze regt droog zy. Harde *extracten* duuren veele Jaaren, zonder beſchadigd te worden, behalven door de droogte. De *Fæculæ* of het Neerzakſel der Gewaſſen, moet

www.libtool.com.cn
moet men ieder Jaar vernieuwen; hoewel het menigmaal wel twee Jaar en meer goedblyft. De *Flores* veranderen naar de verſcheidenheid van het geene waaruit ze geſublimeerd worden. De koeldranken van Rooſen en Vioolen worden tot een Conſiſtentie van eene Syroop gemaakt en bewaard. *Lohoch* of *Eclegmata*, dat is Likkingen voor borſt en long, die uit Amandelen, Pimpernooten en koude Zaaden, die ligt verderven, gemaakt worden, duuren naauwelyks één Jaar; de anderen ten hoogſte twee Jaar. De *Magiſteria* of Meeſterpoeders kunnen niet ligt verderven, omdat ze uit harde zaaken gemaakt worden. Uitgeperſte Olien, als ze gemaatigd zyn, gelyk de Olie van Amandelen, en van Pimpernooten, voornaamelyk die goed zyn om in te neemen, blyven naauwelyks eene maand goed; koude Olien een Jaar; warme twee of drie Jaar; maar die uit welriekende vrugten geperſt worden, blyven een half Jaar goed. Gedeſtilleerde Olien duuren langer. Die in de Zon gepynt worden, verandert men ieder half Jaar. De Pillen duuren wegens haare hardigheid, en Aloë, die byna by allen gevoegd wordt, twee of drie Jaar; voornaamelyk als ze geen *Opium* behelzen. Verſche Poeders zyn beſt om te gebruiken. Dikke Sappen worden Jaarlyks veranderd. Koekjes worden telkens verſch gemaakt. De zouten, voornaamelyk gecryſtalliſeerde, duuren eenige Jaaren lang. Welriekende Speceryen worden Jaarlyks vernieuwd. De *Spiritus* blyven zeer lang, voornaamelyk als ze wel bewaard en geſlooten worden. Vloeiende Sappen worden Jaarlyks, maar harde Sappen om de twee of drie Jaar veranderd. Enkele Syroopen duuren een Jaar, maar gemengde en Aromatiſche twee Jaaren. De Tinctuuren in Poeders duuren eenige Jaaren. De vloeiende zyn insgelyks, naar het onderſcheid van het *Menſtruum*, duurzaam. De *Trochisci* of drooge Oogmiddelen, blyven een Jaar, uitgezonderd die geenen, inwelken *Opium* of andere ligt bedervende dingen gemengd worden. De eerſtgemelden kunnen wel 6 Jaar, maar de laatſten naauwelyks een halfjaar goed blyven. De Zalven duuren byna een Jaar; doch het komt 'er zeer op aan, waar ter plaatſe alle deeſe en meer andere Waaren bewaard worden; en het verſchilt grootelyks, of ze droog, dan of ze vogtig, naar het Ooſten, Weſten, Zuiden of Noorden gelegen zyn; hetwelke veel tot het bewaaren of tot het bederf toebrengt.

Edoch, om nog iets van het bewaaren der Materiaalen te zeggen: de *Mineralen* worden gemeenelyk in houten boſſen opgeſlooten; de *Salia* of zouten in hout en glas; de waterachtige in glaſen en kruiken. Gewaſſen worden in de lucht gedroogd, en zoo het welriekenden zyn, in boſſen van Linden-

www.libtool.com.cn
hout, of in glaſen van een engen hals, hebbende eene tinnen Schroef. De kruiden worden in de ſchaduw gedroogd; maar ingeval ze dikke en zeer vogtige bladen hebben, moeten ze in de Zon gedroogd worden; vervolgens worden ze in houten laaden gelegd, om ze voor ſtof te bewaaren. De Zaaden bewaart men op eene drooge plaats, in hout, yſer of Papier, wanneer ze langer duuren en zuiver blyven. De Vrugten worden in dooſen, laaden en korven bewaard. De wortels in de droge lucht. De kleinen en dunnen, wier kragten door de warmte der Zon en lucht welhaaſt vergaan, moeten in de ſchaduw en door den wind droogen. Zoodanigen zyn de wortels van Eppe, Venkel, *enz.* Die grover zyn, worden aan het vuur, in de Zon, of in den wind gedroogd. Zoodanig is de *Gentiana* of Maldergeer, Aluin, *enz.* De baſten bewaart men in houten dooſen, op eene drooge plaats. Gommen en drooge Harſten beſluit men in houten vaten, op droge plaatſen; maar de vloeienden in kruiken. De Dieren en hunne drooge deelen ſluit men in houten boſſen; maar het vet en de merg in kruiken, op koude en droge plaatſen. De Balſemen in tinnen boſſen of glaſen. Ingemaakte zaaken worden beter in aarden dan in tinnen vaten bewaard. Suiker-Confituren in houten laaden. De *Conſerven*, *Eclegmata* en Likkingen, beter in aarde vaten, dan in tin. De Pleiſterzalven en *Cerata* of Waſchpleiſters worden met eene blaas of met papier, zynde in waſch gedoopt, omwonden, en in drooge Boſſen bewaard. De Extracten doet men in aarden of glaſen boſſen, met eene wyde opening, om 'er met een ſpateltje iets uit te neemen; maar droog zynde, worden ze als Pillen bewaard. De *Feculæ* en *Flores* worden naar vereiſch van zaaken in glaſen bewaard; de Likkingen gelyk Conſerven.

WAARHEID. Eene Allegoriſche Godheid, dogter van Saturnus, en Moeder van de deugd. Men vertoont haar in de gedaante van eene Vrouw, hebbende een Majeſtueus gelaat en zynde eenvouwdig gekleedt.

WAARHEID. *Veritas.* Eene bewoording die men gebruikt in tegenſtelling van Valſchheid, en toepaſt op voorſtellingen die beantwoorden of overeenſtemmen met de natuur en de weeſenlykheid der dingen, waarvan iets beveſtigd of ontkend wordt.

Zedelyke waarheid, beſtaat in het ſpreeken van dingen, overeenkomſtig met de overtuiging van ons gemoed, en wordt daarom *veralitas* genoemd.

Metaphyſiſche Waarheid, is niet anders dan het weeſenlyk beſtaan der dingen, overéénkomſtig met de denkbeelden welken wy aan derzelver naamen hebben gehegt.

www.libtool.com.cn

WAARSCHYNELYKHEID. *Probabilitas.* Is niet anders dan den ſchyn der overéénſtemming of afwyking van twee denkbeelden, door de tuſſchenkomſt van bewyſen, wier verband niet ſtandvaſtig en onbeweeglyk is, of niet begreepen wordt aldus te zyn; en genoeg is om het gemoed of verſtand aanleiding te geeven om te oordeelen of de voorſtelling waar of valſch is, eerder dan het tegendeel.

WAARZEGGERS. Dit waren Romeinſche Prieſters, die te Romen in groote achting ſtonden. Zy droegen eenen Mantel van purper en ſcharlaken-kleur, die men *Trabea* noemde. Zie hier hoe zy hunne Amptsverrigtingen deeden. De Waarzegger, gezeten en bekleed met zynen mantel, keerde zig naar het Ooſten, en tekende of beperkte met zyne Wichelroede, die men *Lituus* noemde, een gedeelte van den hemel. Dit gedeelte wordt *Templum* genaamd, en die manier om den Hemel te verdeelen, noemde men *Tabernaculum Capere.* Alsdan onderzogt de waarzegger met oplettenheid welke Vogels 'er te voorſchyn kwamen; op welk eene wyſe zy vloogen; hoe zy zongen, en op welken kant van dat gedeelte 't welk *Templum* genaamd wierd, zy zig bevonden. De tekens die ter linkerzyde te voorſchyn kwamen, wierden voor gelukkig gehouden, en de geenen die men van de regterzyde zag, wierden voor kwaade voortekens aangezien. De Vogels, door wier gezang men voorzeggingen deed, wierden *Oſcines* genaamd; en de geenen wier vlugt men in opmerking nam, wierden *Præpetes* genoemd. Wanneer de voortekens gunſtig waren, dan wierd dit van de zyde der Vogelen *addicere & admittere* genaamd; en indien ze ongunſtig waren, zoo noemde men het *refragari.* Een enkel teken was niet genoeg. Hetzelve moeſt nog door een ander beveſtigd worden. De Waarzeggers voorſpelden ook het toekomende door middel van den Donder en van den Blikſem.

'Er waren ook Waarzeggers, die voorſpellingen deeden door de Hoenders, die men eene ſoort van deeg voorwierp, met naame *Offa.* Indien zy hetzelve gretig opaten, zoo was het een voordeelig teken, en vooral indien een gedeelte van het geene zy aten weder op de aarde viel. Dit noemde men *tripudium Solifitimum.* Indien integendeel de Hoenders weigerden te eeten, of indien zy wegvloogen, dan was het een kwaad voorteken. Het viel gemakkelyk, gelyk men niet na liet te doen, om zig voordeelige tekens te verſchaffen, 't zy door de Hoenders te verzadigen of uit te hongeren, alvoorens dezelven aan het lot der Waarzeggerye bloot te ſtellen.

WAARZEGGERYE. *Auguria. Magia.* (In de *Oudheid.*) Een

www.libtool.com.cn
ſoort van voorzegging, of de daad van toekomende dingen te voorſpellen, wordt verdeeld in vyf ſoorten. 1. Waarzeggerye uit den Hemel. 2. Uit Vogels. 3. Uit Hoenders. 4. Uit of door viervoetige Dieren. 5. Uit kwaadbeduidende Gebeurteniſſen. Hoe dezelve geſchiedde is onder het Artykel WAARZEGGERS verklaard.

WAARZEG-REKENKONST. Is eene konſt, om door rekenen verſcheide zaaken te raaden en te voorzeggen. By voorbeeld: wat voor een getal iemant in de gedagten, en hoe veel geld hy in zyn Beurs heeft, *enz.* 'Ten einde men een denkbeeld hiervan verkryge, zullen wy 'er een voorbeeld van geeven. Men zal naamelyk raaden, welk getal iemant denkt, zoo laat men den anderen, zyn, in de gedagten hebbend getal met drie multipliceeren, het Product, wanneer hetzelve ongelyk is, met 1 vermeerderen en in twee gelyke deelen deelen; vervolgens moet hy de helft daarvan weder met 3 multipliceeren en opgeeven, hoe dikwils negen van het laatſte getal kan weggeworpen worden; want indien men het getal, 't welk hy alsdan opgeeft, met 2 multipliceert, zoo komt in het product hetzelfde getal uit, 't geene hy in zyne gedagten gehouden heeft. By voorbeeld: men heeft het getal 8 in de gedagten genomen; wanneer dit getal met 3 gemultipliceerd, en het product, omdat het effen of gelyk is, verdeeld wordt, zoo geeft de helft 12. Multipliceert men nu deeſe helft wederom met 3, zoo komt 'er 36, waarvan men 9 viermaal kan neemen; dus brengt het getal 4, tweemaal genomen, het in de gedagten gehouden getal 8 voort, 't welk ontdekt of geraaden moeſt worden. Ook behooren tot deeſe Rekening de opgaven, waardoor men vinden kan, welk blad van de kaart iemant heeft gekoſen; doch zulks heeft weinig nut. Dat echter in ſommige gelegenheden nog eenig nut daaruit ontſtaan kan, en dus de geheele zaak niet voor een Speelwerk te houden zy, wordt in het gemeen door het volgende voorbeeld aangetoond. Als daar zyn 15 Turken en 15 Chriſtenen op een Schip ter Zee, en men wil ter oorzaake van eenen Storm die 'er ontſtaat, en om het Schip te verligten, ſommigen van dezelven overboord werpen, zoo wordt gevraagd: hoe men deeſe Chriſtenen en Turken onder malkander plaatſen zal, dat, indien altoos de negende over boord geworpen wordt, alle de Turken in Zee moeten, alvoorens de beurt aan de Chriſtenen komt. Men begint naamelyk van de Chriſtenen te tellen, en ſtelt zoo veel Chriſtenen en Turken nevens malkander, als de order van de Vocaalen in het volgende vers vereiſcht: *Populeam Virgam mater regina tenebit.* Maar de letter *o* betekent alhier vier Chriſtenen, *u* vyf Turken, *e* twee Chriſtenen, &c. waarvan men meer naricht vindt by DECHALES

www.libtool.com.cn
LES in *Mundo Mathematico Tom.* I. p. 416. In het Nederduitſch vindt men dit mede in de Mathematiſche vermaakelykheden van W. VAN WESTEN, alsmede in het Natuurlyk Toverboek van WITGEEST.

WACHT. Wordt op de Engelſche en Hollandſche Scheepen, door het Scheepsvolk in de volgende order verricht: van twaalf uuren des middernagts tot 4 uuren, is de tweede nacht of hondewacht; van 4 uur tot 8 uuren des voormiddags, is de dagwacht; van 8 uur tot 12 uur des middags, de voormiddagswacht; van 12 uur tot 4 uur, de namiddags-wacht; van 4 tot 8 uur de platsvoets, en van 8 uur tot 12 uur, de eerſte nagtwacht, welke laatſte wacht altyd door den Provooſt met Zangmeeſterlyke rymen afgekondigd; door de Klok op den bak afgeluidt; door den Tamboer op de Campanje afgelegen; door den Trompetter met een Avondlied geblaſen, en met een kanon afgeſchooten wordt. Om nu het onderſcheid deeſer wachttyden te weeten, zoo ſtaat onder het halfverdek, by de Cajuit, een Schildwacht by eenen Zandlooper, die alle half-uur het teken met eenen ſlag geeft, dus; dat hy alle half-uur eenen ſlag meer doet, tot dat hy eindelyk 8 ſlagen geeft, wanneer de eene wacht geeindigd is, en eene nieuwe wacht aangevoerd wordt. Deeſe tekens van halve uuren, worden naar de Zandloopers, glaſen genoemd, en de Schipper, benevens de beide Stuurluiden, wiſſelen alle uuren malkander met zoodanige wacht af; maar de Soldaaten op het Schip worden alle twee glaſen, dat is, ieder uur, afgeloſt.

WACHTEN. Zyn zekere Scheepen, die de Vyanden den ingang te water verhinderen.

WACHTENDONK. Eene kleine beveſtigde Stad, benevens een ſterk ſlot, aan de Niers, in Opper-Gelderland, twee uuren van de Stad Gelder, die in het Jaar 1714, in den Badenſchen Vreden, aan den Koning van Pruiſſen toegeweeſen is. Zy is het Stamhuis van het oude adelyke, nu vry heerlyke geſlacht van Wachtendonck, dat in Weſtphaalen en in de Nederlanden regt Graaffelyke Goederen bezit.

WACHTERS of BEWAAKERS. Zoo heeten de twee voorſte Sterren op het ligchaam van den kleinen Beer. De eene is van de tweede, en de andere van de derde grootte.

WACHT-KLOK. Is, in eene Veſting, aan het Wachthuisje gemaakt. Zoo dra die geluidt wordt, moeten alle Schildwachten met de klokjes die zy in hunne Schilderhuisjes hebben, antwoorden.

WACHT-TOREN of VERSPIE-TOREN. Is een Toren op eene verheven plaats of heuvel, vanwaar men eene zekere Landſtreek kan overzien. Men vindt van dezelven in ſommige Landen nog verſcheiden, en de ouden hebben zig daarvan

www.libtool.com.cn
bedient, om vandaar af van den Vyand en deszelfs beweeging naricht te krygen, en dien aangaande aan de omliggende Landſtreeken kennis te geeven. Men heeft ook wel hedendaagſch Redouten daarvan gemaakt en dezelven rondom digt met Paliſſaden voorzien; ook ſomtyds rondom nog eene graft opgeworpen, en van de opgegraavene aarde nog eene borſtweering agter den Toren gemaakt, maar tuſſchen dezelve in den Toren eene ruime plaats gelaaten waaruit dus kleine Forten of ſterktens ontſtaan zyn, waarin men voor een vliegend Corps gedekt konde zyn.

WACHTVUUREN. Zoo worden die Vuuren genoemd, welken gewoonelyk op de Spaanſche en andere Kuſten aangeſtooken worden, dienende om, wegens de Zeeroovers van Corſica en Barbaryen, op zyne hoede te zyn.

WAERELD, of het HEELAL. Betekent in het gemeen den Aardkloot en den Hemel met alle de Sterren; maar ſomtyds geeft men ook wel aan den Aardkloot alleen deeſen naam. Als men integendeel met de wysgeeren of Waereldwyſen wil ſpreeken, zoo heet, naar het gevoelen van WOLFF de Waereld eene rye van mogelyke zaaken, die met elkander verknogt zyn. Echter zyn die met elkander verbonden, als eene iegelyke onder haar den grond in zig bevat, waarom de tweede nevens haar te gelyk in weeſen is, of op haar volgt.

WAERELD-CIRKELS. Zyn de Cirkels, die men zig op de vlakte van den Waereldkloot verbeeld, ten einde men de Standplaats van eene iegelyke Ster, en de verſchynſelen van de Starren, die van derzelver eerſte beweeging ontſtaan, bepaalen kan. Diergelyken zyn de Breedte- en Lengte-Cirkels, de Hoogte- en Wydte-Cirkels, &c.

WAERELD-GEBOUW. *Syſtema mundi.* Zoo heet de order, inwelke de groote waereld Ligchaamen zig nevens malkander bevinden. Men telt tot op onzen tyd drieërlei manieren van hetzelve, naamelyk het PTOLOMEISCHE TYCHONISCHE en COPERNICAANSCHE WAERELDGEBOUW; waarvan reeds op zyn plaats, afzonderlyk geſprooken is. Men kan daarby voegen het HALF-TYCHONISCHE, 't welk *Longomontanus*, in zyne *Aſtronomia Danica* aangenomen heeft, maar echter van weinigen goedgekeurd is. Het zekerſte deel van deeſe order heeft COPERNICUS ons leeren kennen, die zeer gelukkig getoond en beweeſen heeft, op welke wyſe de Planeeten rondom de Zon ſtaan. Maar by onzen tyd, nadat men door hulp van de Verrekykers den Hemel naauwkeuriger heeft ontdekt, beweerd men niet zonder grond, dat 'er zoo veel *Syſtemata Planetaria* zyn, als wy vaſte Sterren waarneemen. Naamelyk eene iegelyke vaſte Ster is eene Zon en heeft haare Planeeten die zig rondom haar beweegen. En op dusdanige wyſe ontſtaat eindelyk een

www.libtool.com.cn

een Waereldgebouw, 't welk met de oneindige weetenſchap, wysheid, magt en genade Gods, in allen deele, overeenkomt; daar inderdaad die geenen met de eere, die God toekomt, ſtrydig zyn, welken deeſe Waereld tegenſpreeken. DERHAM noemt dit *Syſtema Mundi Novum*, of het Nieuwe Waereldgebouw, en beweert hetzelve in zyne *Aſtro Theologie* of Godgeleerde Sterrekunde, onder welken laatſten tytel dit werk in het Nederduitſch vertaald en gedrukt is.

WAERELD-LIGCHAAM. Zoo wordt in de Sterrekunde dat geene genoemd, 't welk een onmiddelbaar deel van de Waereld is. Zoodanig zyn de Aardkloot, de Zon, alsmede de overige Planeeten en vaſte Sterren.

WAERELDSTREEKEN. Zoo worden de vier hoofdſtreeken der Lucht, naamelyk Ooſt, Weſt, Zuid en Noord genoemd.

WAERELDWYSHEID. Zie het Artykel PHILOSOPHIE.

WAERELD-ZIEL. *Anima Mundi*. Hierdoor verſtond PLATO en andere oude Philoſophen, ook ſommigen der laatere wysgeeren, eene algemeene Ziel der Waereld, of zoodanig een geeſtelyk weeſen, dat zig, volgens hun gevoelen, door het geſchapen Heelal uitbreidt; zynde het beginſel of de werkende oorzaak van alles wat daarin, gelyk als in een groot Ligchaam gebeurt. Doch dit wangevoelen wordt door de Chriſtenen, die uit Gods woord beter onderweeſen zyn, billyk verworpen.

WAGE. Zie de Artykels WAAG.

WAGE. Een Wage Tin is in Zweden 165 pond; maar een *Wage* Glas zyn 2 Kiſten.

WAGE. Dus wordt by de Bergwerkers genaamd: 1) een geelkoper werktuig, in de gedaante van een halven kring, in 80 deelen verdeeld, waarvan zig de Martſcheiders bedienen. 2) Een houten Inſtrument, gelyk een Driehoek, met een Loot, waarmede het zoogenaamde ſpoor in den dryfhaard, ten einde het in 't midden kome, wordt afgemeeten.

WAGEMEESTER. Zie het Artykel WAAGMEESTER.

WAGEN. Een Rytuig. Deeſen zyn naar de verſcheidenheid van hun gebruik, ook van onderſcheidene ſoorten, als Koetswagen, Legerwagen, Vragtwagen, Karriolen, zoogenaamde *Chaiſes roulantes*, Caleſſen, Berlynen, Korfwagen, *enz.* loopende op vier of op twee Wielen.

WAGEN. (In de *Aſtronomie*) Zoo heeten ſommigen de zeven heldere Starren in den grooten Beer. Somtyds noemt men dezelve ook den *Grooten Wagen*, omdat in den kleinen Beer anderen in eene gelykmaatige Figuur aangetroffen worden, die men den kleinen Wagen noemt.

WAGENBURG. Zoo heet de Beveſtiging van eene plaats, door middel van in malkander geſtelde en geſchoven Wagens. De Ouden hebben zig daarvan veel bediend, en dezelven, volgens het bericht van AMMIANUS, meeſtendeels in de ronde geſchaard, hoewel men diergelyke Wagenburg ſomtyds ook halfrond en vierkant maaken kan. Hedendaagſch is dezelve niet meer zoo ſterk in gebruik; echter dient zy in den eerſten nood nog tot eene goede tegenweer. DILLICH in zyne *Peribelegia*, pag. 153, handelt daarvan uitvoerig en ſtelt eenige Staaltjes van dezelven in prent voor.

WAGEN- of KOETSHUIS. *Remiſe de Caroſſe.* Is het Gebouw, waarin de koſtbaare ſtaat- en andere Koetſen van het Hof, nevens het daartoe behoorende Tuig bewaard en ſchoon gehouden wordt.

WAGENINGEN. Eene Stad der Verééngde Nederlanden, in de Provintie Gelderland, in de Veluwe, ter regterhand van den Rhyn. 'Er wordt veel Tabak in den omtrek gewonnen.

WAGENMEESTER. Is een Officier in den Oorlog, die zorg draagt dat de Bagagie geladen en ordenlyk vervoerd wordt, hebbende ieder Regiment zyn byzondere Wagenmeeſter.

WAGTELKONING. Van de Vogels zyn twee ſoorten bekend, de *Land-Wagtelkoning*, en de *Water-Wagtelkoning*. De eerſte is zoo groot als een Patrys, maar meerder geſpikkeld. De vederen zyn wit, rood en geſchakeerd; de bek is lang en puntig, byna van gedaante als een Kwakkel of Wagtel, maar veel grooter. Men vindt ze meeſt in de Brem, zynde een groot Liefhebber van het Zaad van dit Heeſtergewas. De ſmaakelykheid van zyn vleeſch wordt hoog geprees'n. Die Vogel heeft moeite om te vliegen, maar loopt half vliegende zeer ſnel; men ſchiet ze, of vangt ze in Netten of Strikken. De tweede heeft veel gelykenis met de Merel, zynde van Vederen als de Waterhoentjes, maar het vleeſch is zwartagtig. Men vindt ze veel in de Moeraſſen, en in de Bieſen aan den kant der Rivieren; maar het vleeſch is op verre na zoo goed niet. Zy worden gemeenelyk geſchooten.

WAGULLEN. Zoo worden voor een gedeelte de Inwooners van Siberien genaamd, die noch van God noch van zyn gebod weeten, maar zig alleen met hunnen pyl en boog geneeren. Zy vlechten de Huiſen, of veelmeer hunne hutten, van jong hout, welke wooningen zy Jurten noemen, en hebben hun verblyf aan de Ruſſiſchen grenzen.

WAHL-TAG. *Verkieſingsdag.* Zoo wordt de vergadering der Keurvorſten in het Roomſche Ryk genaamd, wanneer zy op eene plaats te ſaamen komen, om eenen Keiſer of Roomſchen Koning te verkieſen.

WAH-

www.libtool.com.cn

WAHRUNGS-ACKER. Is die plaats onder den blooten Hemel in het Land Hadelen in Bremen, alwaar derzelver Inwooners, wanneer zy wegens contributie en andere ſchattingen iets te beraadſlagen hebben, hunne openbaare ſaamenkomſten hebben. Op deeſe plaats wierden voordeeſen ook de nieuw-aangenome vorſtelyke bedienden van het Landſchap voorgeſteld, alvoorens zy hun Ampt mogten aanvaarden.

WAKEN. Zie het Artykel WAAKEN.

WAL. *Rempart.* Is de opgeworpene aarde aan eene Veſting, waarvan de Bolwerken en Gordynen gemaakt zyn, moetende dezelve vanboven zoo breed zyn, dat men de manſchap en het geſchut daarop ſtellen, en dezelve met eene Borſtweering voorzien kan. Deszelfs breedte en ſterkte, nevens de binnen- en buitenſchoeijing, en de daarop geſtelde Borſtweering, is zeer verſchillende, naardat de werken groot of klein, beſtendig of onbeſtendig zyn. Zyne hoogte integendeel ſchikt men naar den aldaar rondomleggenden Horizont. Voor het overige wordt den Wal in drie onderſcheidene deelen verdeeld, naamelyk in de *Face*, de *Flancque* en de *Courtine*.

WAL. Zoo wordt by de Schippers het ſtrand of de oever genoemd.

WAL. Betekent in Duitſchland ook een getal van 80 ſtuk Kanon.

WALCHEREN. Het voornaamſte en het meeſt Zeewaarts gelegen Eiland van Zeeland, dat door de Weſterſcheide van Vlaanderen afgeſcheiden wordt.

WALDBOTEN, of *Wild-* en *Waldgraaven*. Waren eertyds de geenen die door de Keiſers hier-en-daar in de Kaſteelen en Boſſchen aangeſteld wierden, om de Struikroovers te beteugelen, alsmede om het opzigt te hebben over het hout gewas, opdat de Jagt daardoor geen ſchade zoude lyden. Dergelyke Waldboten waren reeds by de Romeinen in gebruik, onder den naam van *Emiſſarii Sylveſtres*.

WALDECK. Een Graafſchap in den Opper-Rhynſche Kreits, dat ten ooſten en zuiden aan het Landgraafſchap Heſſen-Caſſel, ten weſten aan het Hertogdom Weſtphalen, en ten noorden aan het Bisdom Paderborn grenſt, zynde een Heſſen-Caſſels leen, en aan de Graaven van Waldeck toebehoorende, die zig voordeeſen in de Wildungſche en Iſenbergſche Linie verdeelden, waarvan de eerſte in het Jaar 1682, in den Rykſvorſtenſtand verheven wierd, maar ook in het Jaar 1692 wederom zonder mannelyke Erven uitgeſtorven is. Het Land is bergagtig, maar vrugtbaar, en men vindt yſer, koper en Zilvermynen daarin. De Hoofdſtad en het Stamſlot Waldeck ligt aan de Rivier Eder, op eene hooge Rots, en is iets vervallen.

www.libtool.com.cn

niet te veel te gelyk doen eeten. Zoo lang dit ongemak duurt, geeft men het Paard, in plaats van water, gepelde garſt, de kragt daaruit gekookt en door een doek gewrongen, gemengd met water, dat het laauw moet drinken, ontrent twee pinten te gelyk, met wat Suiker zoet gemaakt. Dit giet men het beeſt met een hoorn in den hals, en dan kan het vierentwintig uuren ſtaan zonder eeten.

WAL-KOGEL. Is een yſeren Kogel met een punt, die van de Granaaden alleenlyk in de uitwendige gedaante verſchilt.

WALLACHYEN. Een groot Landſchap in Europa, dat ten Weſten aan Hongaryen, Zevenbergen en Zwart-Ruſſien, ten Noorden aan Podolien, ten Ooſten aan Beſſarabien en Bulgarien, ten Zuiden van gelyke aan Bulgarien grenſt. Het wordt in twee Vorſtendommen verdeeld, die aan den Turk cynsbaar zyn, en waarvan het eene den naam van Wallachyen behoudt, maar het andere den naam van Moldavien heeft, en ieder door eenen byzonderen Vorſt geregeerd wordt, die Turkſche Leenmannen zyn, en gemeenelyk Hoſpodars genoemd worden, die wel de Vorſtelyke waardigheid bekleeden, maar dezelve niet erffelyk bezitten. Hoe willekeurig de Turkſche Keiſer met deeſe Vorſten gewoon is om te ſpringen, is nog onlangs gebleeken, en wel in het Jaar 1777, toen hy de Vorſt van Moldavien onverwagts heeft doen verworgen.

WALLES, of GALLES, een Vorſtendom in Engeland, waar van de Kroonprins van Grootbrittannien den Tytel voert. De Inwooners daarvan ſpreeken nog de oude Britſche Taal, en worden door twee Koninklyke Luitenants geregeerd. De Prins van Walles, of Kroonprins van Grootbrittanien, is een tytel die zeer oud is, zynde het eerſt door Koning Eduard aan zynen oudſten Zoon gegeeven.

WALLONS. *Waalen*. Dus noemt men alle de Volkeren in de Nederlanden, wier Moedertaal oud Franſch is. Diergelyken zyn die van Artois, Henegouwen, Naamen, Luxemburg, Limburg en een gedeelte van Vlaanderen en Braband; invoege men ook ſomtyds de Luikenaars mede daar onder rekent, die anders ook *Luikerwaalen* genoemd worden.

Walm. Zoo wordt aan een Dak genoemd, daaraan de ſmalle zyde van het Huis, mede een dak, gelyk aan de lange zyde gemaakt is, 't welk op het hoofddak aanloopt. De Sparren van het zelve worden beneden doorgaands op ſteekbalken gezet, die in het eerſte en laatſte Bint ingevoegd, en op de beide Hoofdhouten van de buitenwanden opgelegd worden; maar de Sparren loopen gezamenlyk op de Schiftſpar aan. Dergelyk Dak, daar aan beide einden, gelyk boven beſchreeven is, een Walm wordt aangebragt, noemt men eigenlyk een *Walm-Dak*; ſchoon men deeſen naam ook aan de Tentdaken of *Pavillons* geeft.

WALM-

www.libtool.com.cn
WALM-GEWELF. Zoo wordt dat geene genoemd, 't welk men met vier in het midden boven te ſaamenlopende Boogſtukken op alle vier de Wanden van het vertrek oplegt, en van boven gelyk als een kruisgewelf formeert, STURM meent dat men in de grondtekening, tot onderſcheid van de Kruisgewelven, dit Gewelf door gepuncteerde Boogtrekken aantekenen kan.

WALNOOT. Zie het Artykel JUGLANS.

WALRUS. (In de *Zoölogie*) De Engelſche naam van de Phoca, met eene hondstand gewapend.

WALSCHEE. Zoo wordt de lange Lat genoemd, wanneer de begeerde Aardſchoeying van eenen Wal opgehaald wordt, na dat dezelve alvoorens naar het Dosſerbert ingericht is.

WAL-SCHILD. Zoo wordt van ſommigen het Ravelyn genoemd.

WALSCHOT. Zie het Artykel SPERMA-CETI.

WAL-STAMPER. Is een eenigſints langwerpig vierkant Bort of Plank, met een ſchuins ingezette ſteel, en wordt tot het vaſt en gelyk ſlaan van de Dek-Zoodäarde, als mede by het Plakwerk gebruikt.

WALSTEEN. Zie het Artykel OSTEOCOLLA.

WALSTROO. Dit gewas groeit op drooge, zandige een voor de Zon openliggende gronden, en veel op de Duinen, aan de Zee. Het Loof en de Bloemen zuiveren. Uitwendig wordt het gebruikt tegens het bloeden, voornaamelyk van den Neus en voor de ſchurfdigheid.

WALVISCH. *Balaena. Cete. Cetus.* Is de grootſte der Zeevisſchen, die wegens zyne verbaasde grootte met recht een wonder van de waereld mag genoemd worden. Hy is ſomwylen, 60, 70 tot 80 voet lang. De opening van zyn keel is verbaaſende. Zyn kop maakt het derde deel van het Ligchaam. Hy is van buiten eenigſints plat, doch van boven verheven, en op beide zyden met een zeer groot Luchtgat voorzien, de *Windpyp* genaamd, waar door de Walviſch het water zoo hoog en met zoodanig een geweld blaaſt, dat het, gelyk men verzekert, op den afſtand van eene Myl kan gehoord worden. Onder deeſe Waterſpuwende goten zyn de oogen, zoo groot als oſſen Oogen, en zoo helder als een Cryſtal. De Oogleden zyn met haairen voorzien. Integendeel zyn de Ooren zoo klein, dat men ze naauwelyks vinden kan; ſchoon de Walviſch een ſcherp gehoor heeft. Agter de oogen is op beide zyden eene vin, zynde een vaam lang, met ſterke beenderen en peeſen. Men verzekert dat hy zyn muil 4 of 5 vaamen wyd kan opſperren. Zyne tong is 18 voet lang en tien voet breed. De holte van zyn muil is rond gewelfd, zonder tanden

www.libtool.com.cn

den, beſtaande gemeenelyk uit 800 baleinen, waaruit het zoogenaamde Balein of Viſchbeen gemaakt wordt. De dikte van zyn Ligchaam bedraagt 8 Vaam, zynde meeſt zwart van kleur, by ſommigen geſtreept of geſprenkeld, maar zelden geheel wit. De Staart zit niet naar de hoogte, gelyk aan andere Viſſchen, maar naar de Vlakte; is 20 voet breed en doet geweldige dingen. Het geſlacht is Mannelyk en Vrouwelyk, gelyk by andere Dieren. Het Mannetje heeft eene Schaft aan zynen buik van 8 voet in de lengte. Het Wyfje heeft nevens de Vrouwelykheid 2 uiers, waarmede het zyne jongen, die het ten getale van twee werpt, pleeg te zoogen.

De *Walviſſchen*, die den Inwooneren van Europa te ſtade komen, worden meeſt onder Groenland, by *Nova Zembla*, en by Spitsbergen gevangen. Integendeel zegt men dat de Inwooners van Japan deeſe Viſſchen onder *Corea*, de Chineeſen by het Eiland *Hainan* en de Amerikaanen by de Weſt-Indiſche Eilanden vangen. Edoch men verhaalt dat deeſen veel grooter en 120 en meer voeten lang zyn. Men zegt ook datze oogen van 3 of 6 voet wyd hebben. De Europeërs noemen ze *Vinviſſchen*. Maar om van de Groenlandſche Walviſchvangſt hier alleen te ſpreeken, vanwelke men de zekerſte narichten heeft, het zyn voornaamelyk de Hollanders en Engelſchen, Franſchen en Hamburgers, die dezelve oeffenen en daartoe byzondere Scheepen uitruiſten. Deeſe beſtaan gemeenelyk uit Fluiten van 2 tot 300 ton. De Reeders deeſer Scheepen beſtaan meeſt in een gezelſchap van 8, 16, 32 of meer Perſoonen. Hy die onder allen het grootſte aandeel heeft, wordt tot Boekhouder verkoren en bezorgt, nevens den Commandeur of Schipper, alles wat tot de reis noodig is. Gemeenelyk beginnen ze deeſen Tocht in April, en komen in Auguſtus, September en October weder t'huis. Zy, die op deeſe vangſt gelukkig zyn, brengen, 2, 3, 4, of 10 Viſchen in het Vaderland. Een eenige Viſch betaalt alle onkoſten der reis. De overigen zyn winſt. De Hollanders noemen de Walviſchvanſt de *kleine Viſſcherye*. Hiermede gaat het eigenlyk dus toe: Zoo dra de Scheepen in de Noordzee, op de Groenlandſche kuſten, bemerken, dat 'er zig een Walviſch omtrent een der Scheepen laat zien, (het welk blykt uit het bruiſſen van het water, behalven dat de Viſch zelve met zyn rug en ſtaart boven het water komt, en uit zyne beide Neusgaten veel water ſpuit) begeeven zig die, welke tot deeſe vangſt beſtemd zyn, in de *Chaloupen*, vanwelken drie by ieder Schip zyn, en tot ieder vanwelken 6 man behooren, naamelyk een Stuurman, een Harpoenier, een Lynſchieter, en drie die helpen roeien. Deeſen roeien met veele wapenen op den

Wal-

www.libtool.com.cn

Walviſch los, en naby gekomen zynde, werpt de voor op de Chaloup ſtaande Harpoenier hem een zoogenaamde Yſeren Harpoen, dat is, met een zwaare werppyl, voorzien met twee weêrhaaken, en 2 of 3 voet lang, in het lyf. Hiermede nu wordt eene diepe wond gemaakt, zoo dat het water rondom van bloed geverwd wordt. Maar de gewonde Walviſch begeeft zig aanſtonds wel twee of drie honderd vaamen diep naar den grond der Zee, om te ontvluchten, houdende de Harpoen in zyn lyf. De Lyn waaraan dezelve vaſt is, wordt door den Lynſchieter ſchielyk los gelaaten. Niet lang daarna komt de Walviſch weder te voorſchyn, en maakt met zyne luchtgaten een vreeſlyk geruis. Aanſtonds roeien alle drie de Chaloupen weder op hem los, en de lyn aanwelke de Viſch is, toont hun als 't ware den weg. Vervolgens wordt hem een tweede Harpoen in het lyf geworpen; waarop de Walviſch andermaal naar den grond gaat. Komt hy ten derdemaale, zoo ſtooten ze hem met ſtootyſers, die geen weerhaaken hebben, zoo dikwils in het lyf tot datze een hoofd *Viſcus* treffen. Dit wordt daaraan erkend, als het bloed uit de luchtgaten als een ſtroom geſpuit wordt. Nadat hy nu lang genoeg met zyn ſtaart en vinnen gewoeld en om zig geſlagen, en zig zelve afgemat heeft, wordt hy aan het Schip getrokken; zyn vet of ſpek afgeſneeden, en in vaten, *Quarteelen* genaamd, gedaan. Uit welk ſpek de Viſſchers, te huis gekomen zynde, traan kooken (*axungia ceti*). De zoogenaamde Baarden, waaruit de Baleinen gemaakt worden, neemen zy 'er uit. Het overige dient tot aas voor Vogelen &c. In de Medicynen wordt van hem gebruikt de *Priapus* of Schacht, en het Viſchbeen (*Coſta Sarteria*) zynde de kleuw, en dienende den Walviſch in plaats van tanden.

WALVISCH. Is een groot Geſternte in het zuidergedeelte van den Hemel, onder den Band van de Viſſchen, neffens het water van den Waterman: Men rekent tot het zelve in 't gemeen 38 Sterren, waaronder 3 van de tweede, 8 van de derde, 13 van de vierde, en 14 van de overige groottens zig bevinden, dewelke Hevel, in *Prodrom. Aſtron.* p. 282. naar hunne lengte en breedte in order beeft gebragt.

WALVISCH KINNEBAK. Is eene Ster van de tweede grootte, in den Walviſch, wiens lengte, volgens Hevel, in *Prodrom. Aſtron.* p. 282. op het jaar 1700, in 10°, 9′, 2″ ♉, de breedte tegens het zuiden 12°, 37′, 6″. In het Arabiſch heet dezelve *Nakis*. In 't Latyn *Mandibula Ceti*.

WALVISCHROEDE. Zie het Artykel Priapus Ceti.

WALVISCH STAART. Zoo wordt in 't byzonder eene heldere Star van de tweede grootte, in den ſtaart van den Walviſch genoemd. Haare lengte is volgens Hevel, p. 282. van het

www.libtool.com.cn

het jaar 1700, in 28°, 22′, 14″ ♈; de breedte tegens het zuiden 20°, 44′, 35″. In het Arabiſch heet dezelve *Deneb. Laitos.*

WALVISCHVANGST. Zie onder het Artykel WALVISCH.

WANDBEEN. Zie het Artykel PARIETALIA OSSA.

WANDELBAAR JAAR. *Annus Vagus.* Zoo wordt een Burgerlyk jaar genoemd, 't welk ter eener tyd niet gelyk ter andere begint, maar van het eene jaargetye tot het andere verſchuift, zoo dat, by voorbeeld, zyn begindan in den Zomer, dan in den Winter invalt.

WANDELGANG. Is eene lange ſmalle Galderye, met venſters aan weerskanten; die men beſchreeven vindt door STURM; in zyne *volkomen Aanwyſing tot de Binnenverdeeling der Gebouwen.* p. 12. *ſeqq.*

WANDELKRING. Zie het Artykel ORBITA.

WANDKERK. Zie het Artykel TEMPLUM IN ANTIS.

WANDLUIS. Zie het Artykel WEEGLUIS.

WANDLUIS-KRUID. Zie het Artykel XYRIS.

WAND-PILAAREN. *Antæ.* In het Italiaanſch *Mezzi Pilaſtri.* Dus noemt men Pylaaren, die ten deele gelyk als in den Wind ſteeken, en ten deele daar buiten ſtaan.

WANDSCHOOR. Is een hoekig ſtuk hout, 't welk ten deele in den Muur ingewerkt, en omtrent maar $\frac{1}{5}$ uit den zelven uitſteekend opgevoerd wordt. Zie GOLDMAN, in zyne *Aanwyſing* tot de Bouwkonſt. *Lib.* I. *p.* 10.

WANDSDIKE. Eene oudstyds vermaarde Graft, gelegen in het Engelſche Landſchap *Wiltshire.* Het gemeene Volk gelooft dat deeſe Graft door den Duivel gemaakt is. Ten tyde van de *Heptarchie* waren dergelyke Graften zeer menigvuldig, ſtrekkende tot Grenſſcheidingen van twee nabuurige Koninkryken.

WAND-ZUIL. Is eene ronde ſchoor, die met zyn vierde, of ten hoogſte met zyn derde gedeelte in den wand ſteekt; met de overige deelen integendeel buiten dezelve inſpringt: want indien zy verder, by voorbeeld, tot op het midden of meer in den wand gewerkt wierd, zou het 't aanzien hebben, als of de ſchoor te zwak was om den laſt te draagen, en de wandt haare zwakheid te hulp moeſt komen. In dit geval wordt zy van de Bakſteenen met den wand teffens opgehaald, maar de ſchacht en het kapiteel wordt van Hard- of vaſte ſteen genomen, hoewel ſommigen diergelyke ook van Pleiſterkalk maaken, die echter by ſlegt weer van geenen duur en vaſtigheid zyn, deeſe Wandzuilen worden tegens de vryſtaande Pylaaren geſteld, welker geheele ſchacht buiten den Muur is, of die in 't geheel niet aan den Muur raaken. Diergelyke Zuilen worden gebruikt, daar de laſt, welken zy zullen

www.libtool.com.cn
len draagen, niet al te ver uitſteekt. Men verkieſt echter in plaats van dezelven liever de ingeblindde, omdat eene ſchoor iets draagen, of ten minſte het aanzien hebben moet, dat zy draagt.

WANGELUID. Is een geluid dat tegens de regelen der Muziek ſtrydt en de kieſſche Ooren der Zang- en Speelkundigen op eene onaangenaame wyſe aandoet.

WANGEN, of KOONEN. Zie het Artykel GENA.

WANGKLIEREN. (In de *Anatomie*). Een klieragtig ligchaam, 't welk den mond van binnen bekleedt, en de inwendige oppervlakte der koonen voornaamelyk inneemt.

WANKLANK. Zie het Artykel WANGELUID.

WANSCHEPSEL. Zie het Artykel GEDROCHT.

WANT. Is, by de Zeevaarenden, het Touw-werk, dat boven van boord, aan beide zyden van het Schip, tot aan de Mars van de Maſt reikt, en den Maſtboom vaſt houdt. Men bindt 'er dunne Lynen dwars tuſſchen, waarop de Bootsgezellen, gelyk als op een Ladder, ſtaan en de Maſt beklimmen kunnen. Het want aan de groote Maſt is altyd het breedſte, en heeft gemeenelyk vyf of zes Ladders. Het want aan de Fokkemaſt heeft een Ladder minder; maar dat aan de Bezaansmaſt nog een minder, dan dat aan de Fokkemaſt.

WAPEN. Dit woord wordt afgeleidt van de Inſtrumenten en gereedſchappen van Oorlog; invoege men in oude tyden gewoon was, dezelven op de Schilden der Natien, der Regimenten en der Helden te ſchilderen, om die, als door een kenteken, te onderſcheiden; waarvan het gekomen is dat tegenswoordig ieder Keiſer- en Koninkryk, Vorſtendom, Natie, Heerlykheid, Stad en voornaame Familien, haare byzondere Wapens voeren.

WAPENEN, *Armes à feu*. Zie het Artykel SCHIETGEWEER.

WAPENKONING. Is de voornaamſte onder de Herauten in Frankryk. In Engeland heeft men, wanneer 'er een Koning gekroond wordt, ook een Wapenkoning.

WAPENKUNDE. Is eene Weetenſchap, hoe men de Wapens van den hoogen en laagen Adel regt verſtaan en verklaaren, ook volgens dien aart, andere wapens in order ſchikken en naar de konſt plaatſen moet.

WAPENPLAATS. Zie het Artykel PLACE D'ARMES.

WAPEN-ROK. (In de *Wapenkunde*). Een Kleed dat door de oude Ridders gedraagen wierd over hunne Wapenen, beide in den Oorlog en in Tournooiſpelen, en ſteeds eigen was aan Wapenkoningen. Het was eene ſoort van klein Opperkleed, reikende tot aan den Navel, aan de zyden open met kleine ſpleeten, ſomtyds gevoerd met hermelyn en haair, waarop

www.libtool.com.cn
uitgebeeldt waren de wapenſchilden der Ridders, geborduurd in goud en zilver, *enz.*

WAPENZALVE. Wordt uit het ſmout der wilde Zwynen en Beeren, ook uit Regenwormen gemaakt, en op de volgende wyſe gepræpareerd. Neem het ſmout van een wild Zwyn en van een Beer, van elk evenveel. Smelt het over een maatig vuur; giet het vervolgens op koud water, wanneer het zout zal zinken en het ſmout boven dryven. Neem dit af en doet een zekere hoeveelheid Regenwormen in een verſchen pot, in welke alvoorens eenig zand en miſt geſchudt is, om 'er door gezuiverd te worden. Dekt den pot digt toe. Zet hem in een Bakōven, nadat 'er het brood uitgehaald is, en laat ze droogen, doch niet verbranden. Pulveriſeerze. Neem 'er een halve eyerſchaal vol van, met gepulveriſeerd Sandelhout en Bloedſteen, van ieder een lood. Dit alles wel gewreeven en met zout gemengd, wordt in eene zuivere Bos gedaan. Men gebruikt het op deeſe wyſe: Als men het geweer; waarmede iemant gekwetſt is, kan magtig worden, en weeten wil of de gekwetſte van de wonde opkomen of daaraan Sterven zal, neemt men Zandel en Bloedſteen, van elk evenveel, maak 'er een fyn poeder van; laat het geweer by een maatig vuur warm worden, zoo dat men het in de hand verdraagen kan, vervolgens wordt het Poeder op de kling geſtrooid. Ingeval nu het geweer bloed zweet, ſterft de gekwetſte; zoo niet, dan blyft hy in het leeven. Men moet hem ook, zoo veel doenlyk, het bloed ſtillen. Dit kan niet geſchieden, dan met deeſe Zalf, met welke men het Geweer beſtrykt. Ingeval zig de Patient niet wel bevindt, kan men het aanſtonds bemerken, aangezien de kling met vlekken uitſlaat. Zoo dit niet geſchiedt, dan bevindt hy zig wel. By het beſtryken van het geweer is verder aan te merken, dat men voornaamelyk weeten moet, of de wonde door een houw of door een ſteek toegebragt is; ook hoe diep ze in het Ligchaam is gedrongen. Is ze geſtooken, zoo moet het geweer van de punt tot aan het ſteekblad toe: maar is ze gehouwen, moet het van de ſcherpte tot aan den rug beſtreeken worden. Als men niet zeker weet hoe diep de wond is, zoo moet men het geweer over en over beſtryken; anderſints is het genoeg, dat het zoo verre geſtreeken wordt, als het diep in het Ligchaam gegaan is; hoewel altyd in de warmte, en op eene zuivere plaats, zonder ſtof. Voors is het niet noodig, dat het geweer dagelyks geſmeerd worde, maar het is genoeg, dat dit om den anderen, derden of vierden dag geſchiedt. Ook moet hy, die het geweer beſtrykt, op dien dag geene vleeſchelyke gemeenſchap met eene Vrouw gehad hebben. Eindelyk is

ook

www.libtool.com.cn

ook aan te merken, dat, zoo haast als men het geweer in de koude brengt, de Patient pyn gevoelt; maar wordt het in de warmte gebragt, dan houdt de pyn wederom op; hoewel het ook niet al te warm zyn moet. Edoch van dit alles kan iemant gelooven wat hy wil. In Duitschland maakt men veel werk van deese Zalve en van derzelver wonderbaare Geneesing.

WARANDE. Is eene plaats, alwaar verscheide soorten van Beesten by malkander loopen. Waaromtrent staat aan te merken: Zoo een Testateur, aan iemant, tot een Legaat, zyne Warande hadde gemaakt, zoo zouden de Beesten, die daarin gevonden worden, mede daartoe behooren en aan den Legataris moeten overgeleverd worden.

WARME BADEN, *Thermae.* Zie het Artykel BADSTOVEN.

WARMTE, *Calor.* Wordt door de Peripatetische Philosophen onder de vier zoogenaamde *Qualitates Primae* gesteld, bestaande op zigzelve enkel in een gevoelen; doch de uiterlyke oorzaak van zoodanig een gevoelen wordt van sommige Philosophen aan eene byzondere *Materia Subtilissima Calorifica*, gelyk zy ze noemen; van anderen enkel aan eene beweeging der kleinste deelen van een Ligbaam toegeschreeven. Aangezien het gevoelen der warmte zig naar de warmte van ons eigen ligchaam schikt, zoo is het geen wonder, dat verscheiden persoonen, ja ook een en dezelfde persoon in verscheiden tyden een en dezelfden graad van warmte niet op eenerlei wyse gevoelen. De Thermometers toonen aan, dat het 's Winters in de beste kelders kouder is dan 's Zomers; doch wy ondervinden het tegendeel.

WARNETON. Eene kleine Stad in Vlaanderen, tusschen Armentiers en Warwyk, aan de Rivier de Lis, in het kwartier van Iperen, 2 mylen van die Stad. Zy is de hoofdplaats van eene kleine kastelenye, die 10 Dorpen onder zig begrypt, en in den Nymweegsche Vreden van 1679 aan de kroon Frankryk overgelaaten is. Deese Stad is in het jaar 1713, in den Utrechtschen Vreden, ter gunste van het Huis van Oostenryk, aan de Staaten-Generaal afgestaan, en in den Badenschen Vreden van 1714, aan den Keiser overgelaaten, met voorwaarde, dat Hunne Hoogmogenden, volgens het Barriere-Tractaat het Recht van bezetting daarin hebben zouden; maar wanneer de Franschen in 't jaar 1744, hunne Magt naar de Nederlanden wendden, is zy eene van de eerste Barriere Plaatsen geweest, die aan hun overgegaan is.

WARRACHA. Is een Indiaansch Boomgewas, met een ruigen en bruinen bast. Het loof is getakt als eene zaag, lang, hard en donkergroen. De vrugt wordt door de Indianen gegeeten.

www.libtool.com.cn

WARSCHAU. De Hoofdſtad van Maſovien, en de Reſidentie plaats des Konings van Poolen, gelegen aan den Welxel. Zy is groot, heeft een Koninklyk Slot, alwaar gemeenelyk de Ryksdagen en koninklyke verkieſingen gehouden worden. Zy ligt zeer vermaakelyk, 50 mylen van Breſlaw, dryft goeden Koophandel, wordt in de Oude en Nieuwe Stad verdeeld; en de Adel heeft aldaar veele ſchoone Gebouwen. Tegen over, aan de andere zyde van de Rivier, ſtaat, midden onder de Tuinen en Boſſchen, het Paleis Vlaſſdow, dat Uladiſlaus de VII gebouwd heeft. Deeſe Stad heeft in verſcheiden Oorlogen veel geleden, en voornaamelyk in de laatſte beroertens van dit Ryk, die deszelfs verdeeling veroorzaakt hebben.

WARSTA. Is eene Moſcoviſche myl van 3750 voet.

WASCH, *Cera*. In 't Franſch *de la Cire*, komt van de Byen en wordt op de navolgende wyſe gemaakt: Men neemt den ruwen honig, zoo als dezelve in den Herfſt uit de Byekorven gehaald wordt, en ſchuimt 'er in een koperen ketel den helderen honig af. Als het waſch wel geſmolten en vloeibaar is geworden, giet men het uit in een zak van grof linnen, gemaakt als een Regen- of Munniskap, die men alvoorens in het water geſtoken en heel nat gemaakt heeft. Men bindt ze toe en hangt ze op, daaronder ſtellende een tobbe, half vol koud water, waarin het uitlekkende Waſch valt. Vervolgens drukt men die zak uit, tuſſchen twee dikke ſtokken, gemaakt van hard hout, daar men de zak, van boven tot beneden ſtyf doorhaalt, en men werpt wederom in den ketel het geene niet door den zak heeft willen loopen; en als het wel geſmolten is, doet men het wederom in dien zak, alles met geweld daar door wringende. Zy die veele Byenkorven houden, gebruiken daartoe eene kleine Pars, met een kuip daar onder, wel zorg draagende, om die rondom nat te maaken, voor dat zy de zak, gevuld met heet Waſch, onder de Pars brengen, opdat het Waſch zig gemakkelyk zoude los laaten; en dan wordt dit met minder moeite volbragt; doch men moet by tuſſchenpooſen, in den beginne, zoetjes en vervolgens harder en harder parſſen. Voorts wordt het op de Waſchbleekerye gebragt, dag en nagt bewerkt, intuſſchen geſmolten en gezuiverd, en voorts tot het gebruik, het zy van boetſeeren, het zy tot Waſchlichten, *enz.* bekwaam gemaakt Daar zyn verſcheide ſoorten van Waſch, als: *Cera alba Nativa*, gemeenlyk *Maagdenwaſch* genaamd, zynde uit de Natuur wit; *Cera alba factitia*, of gemaakt wit waſch; *Cera Pontica*, is waſch dat op het Eiland *Pontus* gemaakt wordt. De *Cera Attica*, dus van de Stad Athenen genaamd, wordt voor de beſte gehouden. Daar zyn ook verſcheide ſoorten van gekleurd

www.libtool.com.cn

kleurd *Zegelwaſch.* Ook Schoenmaakers en Kleermaakers Waſch, nevens het zoogenaamde *Stopwaſch*, zynde een onvolmaakt was, of eene Waſchagtige ſtof, *Propolis* genaamd. Voorts is van het Waſch merkwaardig, dat de Byen hetzelve van de geele of witte topjes, die in de Bloemen zyn, pleegen te maaken. Dit dragen ze aan hunne pooten in de Byenkorven, en maaken 'er Neſtjes of huisjes van; die ze vervolgens op drieërlei wyſe gebruiken. Vooreerſt zyn het haare Neſten, waarin zy de jongen uitbroeien. Ten anderen brengen zy 'er den honig in en gebruiken ze gelyk kommetjes uit welken zy eeten; en eindelyk zyn het ook hunne woningen waarin ze zig des Winters in de koude verbergen.

Om het Waſch tot brooden te maaken, na dat het uitgeperſt is, moet men het laaten koud worden en ſtollen. Dan wordt het verzameld en in ſchoon water gewaſſchen, waaruit men het met de ſchuimſpaan ſchept. Vervolgens doet men het in een ketel met water in evenredigheid, met een helder brandend vuur daaronder, en men doet het aldus ſmelten, en wanneer het wel geſmolten is, giet men het in verſcheide aarde platte pannen, doch die aan den rand wyder zyn dan by de Bodems; doch men doet ze van te vooren een derde vol zeer heet water, en maakt de kanten rondom ter degen daarmede nat. Het Waſch zal aanſtonds daarin ſtollen, en zig tot een brood zetten van de gedaante der pot; en dit brood, geheel koud wordende, zal de pot los laaten; doch men moet dien gantſchen dag de potten ſtil laaten ſtaan, zonder ze aan te raaken. Dewyl alle de onzuiverheid zig vanonder tegen het brood aan zet, ſchraapt men die van onderen af, als het Waſch volkomen koud geworden is.

Dan maakt men van den droeſſem of het grondſop van het Waſch, dat, heet zynde, nog in den zak gebleeven is, klompen of kleine ballen, die men verkoopt aan de geenen die gewaſcht linnen maaken.

WASCHBLEEKERYE. Om het Waſch blank en wit te bleeken, doet men het ten derdemaale ſmelten; altoos in heet water. Men ſtort het dan over in een zeer wyden ketel, en daar onder zet men een konfoor met vuur, om het vloeiend te houden. Vervolgens doopt men in het Waſch een zeer dunne plank, die wel glad en effen geſchaafd is, in welkers midden een ſpyker of houwvaſt is, om het daar aan te houden en onder te dompelen, en wederom te rug te trekken zonder zig te branden; doch men moet die Plank alvoorens in eene tobbe met koud water gedompeld en nat gemaakt hebben. Het Waſch dat aan de plank blyft zitten, maakt een blad waſch, ter dikte van een Ryksdaalder, dat welhaaſt koud en hard wordt; dan doopt men die plank, met waſch

www.libtool.com.cn
bedekt, in een kuip met koud water, het geene dit waſch gemakkelyk van deeſe plank doet los gaan, en dan gaat men daar mede voort, tot dat al het geſmolten Waſch in bladen is gevormd. Dan legt men op gewaſcht lynwaat, die bladen waſch, bloot voor den daauw, in de maand Mei, en men bedekt het naauwkeurig met een ander ſtuk gewaſcht Linnen, voor de hitte van de Zon, als de Daauw verdweenen is. Zoo de Zonneſtraalen het waſch zouden doen ſmelten, begiet men het Nat, en men blyft met dit bleeken aanhouden tot dat het waſch die graad van blankheid heeft verkreegen die men wenſcht; doch het geene veel zorg en oplettenheid vereiſcht.

WASCH. (Spaanſch) Is een ſaamenſtelſel van *Gummi Lacca* of Gomlak, (zynde eene harde gom of hars, gelyk aan roode Myrrhe, dat uit de Ooſt-indiën komt) teer of kryt; hierby voegt men de Cinnaber (zynde het ſchoonſte ſoort van vermillioen) om 'er rood Zegellak van te maaken, en men neemt roet uit den Schoorſteen, tot het zwarte Zegellak, voor de Rouwbrieven.

WASCH-KAARSDRAAGER. Een werktuig waarvan men zig in de Heelkunde bedient, om de Waſchkaarsjes in de ſchacht te brengen, om dezelve te verwyderen. Het is eene zilveren *Canulle*, gelyk aan die der Trokaars, en die daarvan niet verſchilt dan door zyne lengte, die aanmerkelyk is.

WASCHKRUID. Wordt tot cieraad in de Luſthoven geteeld. Het heeft langwerpige bladen, van vooren breeder dan van agter, en met witte vlekjes geſpikkeld. De bloem is geel of purperverwig, en men zou op het eerſte gezigt zeggen, dat ze van Waſch geboetſeerd was. Daar is nog eene tweede ſoort, met hemelsblaauwe Bloemen, die uit Portugal oorſprongkelyk is.

WASCH-PLEISTER. Eene ſoort van Zalve, die aldus genoemd is, omdat de Waſch daarvan de baſis uitmaakt. Zie hier hoe men dezelve maakt: Neem *Olyf-olie, een half pond; witte Waſch, twee Oncen. Water, zes oncen.* Men laat de Waſch met den Olie op heete Aſch ſmelten. Dit mengſel wordt in een marmeren Mortier gegooten, en met een houten ſtamper omgeroerd, tot dat het koud is, en geen brokken zig meer vertoonen. Alsdan wordt 'er het water allengskens bygedaan, en men roert zoo lang, tot dat het water 'er wel is doorgemengd. Deeſe pomade wordt door de omroering zeer blank. De Waſchpleiſter is zeer geſchikt om de wonden te geneeſen en te droogen, gelyk ook de rooven van het aangezigt, die na de ettermaaking der Kinderpokjes komen; vooral zoo men zorge draagt daaronder te doen, bloem van *Zincum*, of tot poeder gebragt kryt van Briançon.

WA-

WATER. Het zelve heeft agt byzondere hoedanigheden, naamelyk: 1) Het is doorzigtig. 2) Vloeibaar. 3) Kan heet of koud gemaakt worden. 4) Waasſemt of dampt uit, door de kragt van het vuur of de hitte der lucht. 5) Zuiver zynde, is het zonder reuk of ſmaak. 6) Is zwaarer dan de lucht. 7) Is aan de verrotting onderworpen. 8) Heeft eene diſſolveerende kragt. — Hetzelve is zoo noodzaakelyk tot het leeven, als de lucht die men inâdemt. Het is een der hoofdſtoffen die den Menſch omringt en tot deszelfs ſaamenſtel behoort, die het binnenvuur tempert, welke het ligchaam anders zeer ſpoedig zou verteeren, maar door wiens middel alles eene vrye werking bekomt.

Het water, om goed te zyn, moet noch reuk, noch ſmaak, noch kleur hebben; ligtelyk heet en koud worden; geen zigtbaar doorzetſel nalaaten, als men het op het vuur doet uitwaaſſemen; en de Moeskruiden moeten 'er ligtelyk gaar in worden. Het ligſte water is het beſte, waaronder het Regenwater behoort. Rivierwater is beter dan Fonteinwater; maar Fonteinwater is beter dan Putwater. Het water, in eene redelyke hoeveelheid gebruikt zynde, verfriſt en bevogtigt, en is van natuure een groot ontbindend middel in de Ingewanden; maar al te veel gebruikt wordende, verſlapt het de Maag, en kan de Waterzugt veroorzaaken; doch de galagtige Menſchen mogen veel meer water gebruiken dan de ſlymagtigen, omdat ze heeter en drooger van temperament zyn.

Het Water is de eerſte drank die de Natuur voor den Menſch geſchikt heeft, en het is buiten tegenſpraak dat hy 'er groot voordeel van trekt; en het water heeft inderdaad wonderbaare deugden. Het maakt de Chyl veel vloeibaarer, veel zoeter, minder heet, minder prikkelend; het geeft meerder vloeibaarheid aan het bloed en de andere vogten; het tempert de ſcherpte van de Pis en begunſtigt de Waterlooſing; het verdunt de verdikte humeuren, onderhoudt de buigſaamheid der Veſelen, en voorkomt derzelver geweldige trekkingen; het geeft aan den buik meer vryheid en maatigt de opzieding van de Gal. Het is zonder tegenſpraak, een zeer goed zweetverwekkend, en een uitmuntend koortsbreekend middel. Dus vindt men weinig Zieken aan wien de Geneesheeren niet een vol gebruik van eene Ptiſane of Lavementen voorſchryven.

Het Water is een der voornaamſte werktuigen om de Spyze te doen verteeren, en is het aller ontbindendſte middel dat in de Natuur bekend is. Het doet in het algemeen alle de zouten ſmelten, vernieuwt de kragt der Veſelen. Als men het warm gebruikt, doet het de verdikte ſlym ſmelten, en verwekt uitdamping. Het herſtelt de zwakheid van de verbrande en

drooge wegen der humeuren, die eene bitterheid in den mond, de ſcherpigheid en brand in de Maag doet ontſtaan; en herſtelt het niet ontbinden der Spyzen. Het beneemt ſpoedig de walging en braakluſt; en thee daarin getrokken is verfriſſend voor de Maag, en een glas koud water zal de pyn van het Colyk ligtelyk doen ophouden.

Het water is een der allerzagtſte Purgatien, waarvan geen de minſte gevolgen te vreeſen zyn. In de heftige Ziektens houdt het den buik vry. In de langduurende Ziektens ontbindt het de Gal en alle de grove humeuren, en als het wyſſelyk gebruikt wordt, kan het de zwymelingen of hoofdzweer-geneeſen, zoo wel als andere hoofdkwaalen, ſlaapeloosheid, pyn in den buik, winden en dampen. Gelyk laauw water doet braaken, zoo is het een uitmuntend middel voor de Maagkwaalen. Het dryft de ſlym uit, die zeer veele Ziektens veroorzaakt. Men erkent nogtans, dat ſchoon het water zoo veele verheven Deugden bezit, 'er gevallen zyn, waarin het bezield moet worden met zekere grondbeginſelen, ten einde de Veſels niet te ſlap te maaken; doch het is de pligt van een goed Geneesheer om deeſe gevallen te onderſcheiden, en de heilzaame uitwerkingen des Waters, die wy aangetoond hebben, beletten niet, dat men geen kragtiger middelen zou kunnen werkſtellig maaken, wanneer de Natuur der Ziekte zulks ſchynt te vereiſſchen.

De Wateren die in de Medicynen gebruikt worden, zyn tweederlei, purgeerende of altereerende. Het altereeren geſchiedt, als ze het bloed, voornaamelyk het galagtige, in het hoofd, herte, maag, lever, nieren, blaas, en de moêr verkoelen; maar het phlegmatiſche of melancholiſche in hert of hoofd, borſt, maag, lever, milt, nier en blaas verwarmen.

Men weet dat 'er zelden Waters zonder bygevoegde deelen zyn, uitwelken hoofde hetzelve wordt onderſcheiden in Bronwater, Putwater, Rivierwater, Maarts-yswater, Staande-water, Regenwater, Sneeuwwater en Mei-daauwwater, 't welk ieder zyne byzondere hoedanigheid en gebruik heeft. Van die allen heeft het Bronwater de voornaamſte kragt, en daaraan wordt van de Natuurkundigen eene zonderlinge Geneeſende kragt toegeſchreeven, vooral tegens de koorts; want iemant die de koorts heeft, een pond Bronwater gebruikt hebbende, en zig warm houdende, zal daardoor aan het zweeten geraaken, waardoor de naauwe vaten en zweetgaten geopend, de vogten dunner en vloeibaarer gemaakt en de koortsſtoffen uitgedreeven worden. Deeſe byzondere wateren, en zelfs het zuivere Bronwater, niet altyd te bekomen, en derzelver eigenſchappen niet kragtig genoeg zynde, om de veelvuldige

kwaa-

kwaalen te overwinnen, zoo heeft de Geneeskunde daarin gezogt te voorzien door de kunſt, waarom men in de Apotheeken een byna ontelbaar getal van wateren vindt, waarvan de voornaamſten zyn:

Driakel-water, voor de beſmetting.
Water voor den Schrik, dat de Menſch doet bedaaren.
Maagwater, om de Maagkwaalen te geneeſen.
Water tegen het bloedſpuwen, dat hetzelve doet ophouden.
Miltwater, bedaarende het ſteeken van de Milt.
Slaapwater, om ruſt te verwekken.
Salie-water, om de vogten te doen opdroogen.
Purgeerwater, om open lyf te maaken.
Geboor-water, om de Doofheid te geneeſen.
Kinderwater, voor allerlei kinderkwaalen.
Anyswater, om de winden te breeken.
Water voor de Scheurbuik, om den mond daarmeede te waſchen.
Water voor de beroerdheid, om een Menſch te doen bekomen.
Vliegend-Jigtwater, 't welk de ſcherpe pyn van de Jigt ſtilt.
Water voor de Zweeren, om die te verdryven.
Water voor de Aamborſtigheid, om de borſt lucht te geeven.
Goud-water, om te openen en kragten te geeven.
Bezoar-water, om de Breuken te geneeſen.
Water voor de Waterzugt, om het water af te zetten.
Moer-water, om de Opſtyging te ſtillen.
Water voor de Heuppyn, om die daarmede te wryven.
Long-water, voor de Longkwaalen.
Peſt-water, om door geene beſmettende Ziekte aangetaſt te worden.
Windbreekend water, voor beſlooten winden.
Borſtwater, voor de Borſtkwaalen.
Oog-water, voor de gebreken der Oogen.
Tandwater, ter geneeſing van de tandpyn.
Graveelwater, om de Graveelſtoffen af te dryven.
Saſſafras-water, om het bloed te zuiveren.
Water voor eene zwakke Memorie, om het geheugen te verſterken.
Lever-water, voor de Leverkwaalen.
Hals-water, voor de ongemakken van de Keel.
Koortswater, om de Koorts te breeken.
Pisdryvend water, om het water uit de Blaas af te dryven.
Hert-water, om het Hart te verſterken.
Kaneel-water, om te verſterken.
Water voor de Zinkingen, om dezelven te doen opdroogen.
Water voor het haair, om het ſterk en zwart te maaken.
Carbonkel-water, om die gezwellen te verdryven.

WATER. Betekent een Scheikundig beginſel, *Principium Chymicum*, waardoor de Scheikundigen al dat geene verſtaan, dat als eene wateragtige ſtof, na het deſtilleeren der vermengde Ligchaamen, overblyft.

WATER. Zoo wordt by de Zeevaart de diepte genoemd. *Hoog water* is als de vloed hoog klimt; *Laag water*, als de ebbe afloopt. *Beſloten water* wordt genaamd, als het met Ys bedekt is. *Open water*, als het Ys ontdoold is.

WATER. Zoo noemen de Juweliers den natuurlyken Glans, waarmede de Diamanten ſpeelen.

WATER. Is eene Ziekte, welke beſtaat in de vergadering en ophooping van weiagtig water, dat in het eene of andere Ligchaamsdeel wordt opgehouden.

WATER. (t) Betekent ſomtyds ook wel het *Liquor amnii*. Zoo zegt men het water is gebroken, 't welk te kennen geeft, dat de vlieſen, waarin het kind zig in eene zwangere Vrouw bevindt, gebroken zyn, en dus het bovengenoemde *Liquor* uitlaaten.

WATER. Het water van het kind, dat beſlooten is in de vlieſen van de Moederkoek, waarin de vrugt zwemt, terwyl het in den buik der Moeder is opgeſlooten. Het water is van een melkagtigen aart, het geene veele Phyſiologiſten doet gelooven, dat de vrugt daardoor gevoedt wordt. Het dient om aan de vrugt eene vrye plaats ter beweeging te geeven, en om het voor drukking te bevryden. Het bevordert de verloſſing in diervoege, dat, wanneer het ontydig wegloopt, en de verloſſing droog wordt, dezelve met zeer veel moeielykheid geſchiedt.

WATERAGTIG OOGVOGT. Is het vloeibaarſte der Oogvogten. Het is in den gezonden ſtaat een weinig dunner dan wit van Ey, doorſchynende, een weinig zoutagtig en zonder reuk. Het neemt de gantſche ruimte in, die tuſſchen het doorſchynende hoornvlies, het glasvogt en het Chryſtalvogt is. Wanneer het watervogt door eene in het hoornvlies gemaakte wonde is uitgeloopen, of dat het door de eene of andere Ziekte verminderd is, zoo wordt het oog plat en verſlenſt; doch, wanneer de Ziekte ophoudt of de wonde geneeſt, dan herſtelt zig dat vaardig.

Wat den oorſprong van dit Vogt aangaat: de Ontleedkundigen zyn daarover zeer verdeeld, hunne proefneemingen zyn onzeker, en hunne redeneeringen weinig beſlisſende.

WATERAGTIGE TEKENEN. Zoo noemen de Aſtrologiſten, den Kreeft, den Schorpioen en de Viſſchen.

WATER-BALANS. Zie het Artykel WATERWAAG.

WATER-BEYEZWERM. Is eene ſoort van Waterkogelen, wel-

www.libtool.com.cn
welken met Muiſen &c. opgevuld worden. Diergelyke beſchryft BUCHNER, in zyne *Artillerye*. P. II. p. 32.

WATERBLAASJES. Zyn rondagtige, onregelmaatige blaasjes, die zig in eene geelagtige of welagtige verdikte ſtof bevatten, en in verſcheidene Ligchaamsdeelen opkomen, in de Lever by voorbeeld, Milt, Eyerneſten der Vrouwen, &c.

WATERBOOM. Zie het Artykel MAGNEY.

WATERBOUWKONST. *Architectura Hydraulica.* Is eene Weetenſchap van het Bouwwerk, 't welke of in het water zelve, of alleenlyk tot beter en voordeeliger gebruik van hetzelve aangelegd en gemaakt moet worden. Dus behoort hiertoe niet alleen den Bouw van de Bruggen; maar ook de aanlegging van Sluiſen, verwaaring van de Dammen en Dyken; als ook niet minder het aanleggen van Waterkonſten, Molens en meer andere diergelyke Werken en Gebouwen; maar daartoe wordt ook geteld alles, waardoor het water deels geſtremd wordt, dat hetzelve geene ſchade kan veroorzaken, deels ook waardoor hetzelve ondersteund, vaarbaar of ſchipryk gemaakt, en in dien ſtaat onderhouden wordt. Men heeft tot nogtoe geen uitvoerig werk van de Water-Bouwkonſt; nogtans vindt men veele nuttige Aanmerkingen hierover in SIMON STEVIN, *Fortification par Ecluſes.*

WATERBREUK. Een Gezwel des Balzaks, voortgebragt door een verzameling van wei in zyne vlieſen. 't Is een verſche breuk, die als de waterzugt, waarvan zy eene ſoort is, behandeld wordt.

WATERBRON. Die goed is, ſtrekt tot een groot voordeel en gemak voor een Landbewooner, doch men heeft moeite om ze ſomtyds te vinden; doch wy zullen hier opgeeven hoe men ze beſt vinden kan. De tekens dat 'er een ryke Waterbron onder de Aarde verborgen ligt, zyn: dat men aldaar de Watergewaſſen weeliger ziet groeien dan op andere plaatſen, en als men daar, even voor Zonnen opgang, wateragtige dampen uit de Aarde ziet opſteigen. Men moet in de maand Auguſtus onderzoek daarnaar doen, vermits de poſien der Aarde alsdan het wydſte open ſtaan, voornamelyk aan den kant der heuvelen, die voor de vogtige- en de Regenwinden bloot liggen; want die plaatſen zyn waterryker en voller van Bronnen dan de Valleien. Aan den voet van eenig Gebergte, ten noorden, vindt men in het algemeen ſchoone Waterbronnen. Het water van eenen Put, die naby eene Rivier is, is gemeenelyk hetzelve Rivierwater; maar de zekerſte beddingen om eene Waterbron te vinden, zyn de Steengronden, of zwartagtig grof zand. In harde krytbeddingen vindt men die nooit; en het water van de bronnen, die men in zwarte moeraſſige gronden vindt, is ſtinkend en deugt niet.

Wat het middel betreft om dit door de beroemde Wigchelroede te doen, waarmede men eertyds in Holland zoo veel opgehad heeft, hetzelve gaat niet zeker, dewyl die roede in de handen van de meeſte Menſchen onbeweegbaar blyft, en dikwils weigert in de handen van hen die ze veel gebruiken; waaruit men moet beſluiten, dat het eene byzondere eigenſchap is, die de Natuur maar aan eenige Menſchen heeft geſchonken, die deeſe uitwerking te wege brengt; doch daarom kan een iegelyk hetzelve beproeven, en gelukkende, gebruik daarvan maaken.

De Waterbron gevonden zynde, moet men met het waterpas onderzoek doen, of dat water kan geleid worden naar de plaats alwaar men het begeert te hebben, te weeten hoeveel helling 'er te vinden is, van de Waterbron af, tot den bak of de gemetſelde Put toe, en of het terrein toelaat om eene buis aldaar te leggen, zonder de noodige helling van het water te verlieſen; doch deeſe buis moet men nooit onder de boomen laaten doorgaan, waarop des noods eene Pomp gezet wordt, om het water naar de hoogte te doen ſteigen.

WATER-BUIS. Zie het Artykel WATERLEIDING.

WATER-DRIEHOEK. *Triplicitas Aquea.* Zynde de drie hemelſche Tekenen de Kreeft, de Schorpioen en de Viſſchen, die men anders ook de wateragtige Tekens noemt.

WATEREN. (GEZONDHEIDS.) Zie het Artykel SOTERIAE AQUAE.

WATER-EPPE. Zie het Artykel SIUM.

WATERGANGEN. Zyn Kanaalen waardoor de wateren geleidt worden, zynde Natuurlyk of door konſt gemaakt. Zie het Artykel WATERLEIDING.

WATERGEUSEN. Dus wierden weleer de Nederlanders genoemd, die ten tyde wanneer de Nederlanden het Spaanſche Juk begonnen af te ſchudden, verlof van Prins Willem den I van Oranje kreegen, om op de Spanjaarden te water te mogen rooven, die zy zeer veel afbreuk deeden.

WATER-HAGEDIS. Zie het Artykel CROCODILASTER.

WATER-HOENDERS. Van deeſen zyn in de Indiën tweederlei ſoorten, zynde in kleur en grootte onderſcheiden. De grootſten zyn gelyk een Indiaanſche Haan; hebben lange beenderen en een langen krommen bek, die echter naar het overige ligchaam wel geproportionneerd is. Haare kleur is donker; de vlerken zwart en wit; het vleeſch zwart maar zeer ſmaakelyk en gezond. De Engelſchen noemen ze dubbele Water-hoenderen, omdat ze tweemaal zoo groot zyn dan de anderen. De kleinen zyn donker bruin, hebbende lange beenderen

www.libtool.com.cn
deren en bek, gelyk de boven gemelde, doch worden hooger geſchat, omdat hun vleeſch ſmaakelyker is.

WATERHOND. *Barbet.* Is een Hond, die afgericht is om Eendvogels en het geene verder op het water geſchooten wordt, daaruit te haalen. Het is eene byzondere ſoort van Honden, die graag te water gaan; want andere honden kunnen daartoe niet gewend worden. Zy zyn tweederlei, ruighaairige en gladde, zynde doorgaands bruin van kleur. De ruighaairigen worden eerder moê dan de gladden. Om een hond af te richten, moet hy vooral tot gehoorzaamheid gewend worden, om naar de ſtem te luiſteren en agter den Man te blyven. Nadat hy op het Land een ſtuk hout, (geen ſteen om zyne tanden niet te bederven) geleerd heeft weder te haalen, voert men hem in het water, doch eerſt in een ſtilſtaande en niet in een vlietend water. Nadat men hem dit geleerd heeft, voegt men hem by een ouden afgerichten hond, laat een tammen Eendvogel zwemmen, en die geſchooten zynde, laat men den ouden hond nevens den jongen daarnaar toe zwemmen, maar ten tweedemaal den jongen hond alleen. Brengt hy den Vogel uit het water, dan ſtreelt men hem; en dus werpt men die zelfde Endvogel nog een en andermaal in het water, en laat hem wederhaalen. De gladde Deenſche Honden zyn, wegens hunne zonderlinge trouwe en ſnelheid, zeer bemind.

WATERHOOFD. Waterzugt des hoofds. Deeſe Ziekte is byna ongeneeſlyk, zoo zy zulks niet geheel is. Wanneer de inwendige middelen; die gemeenelyk in de Waterzugt aanbevolen worden, niet gelukt zyn, moet men zyn toevlugt tot de panbooring neemen.

WATERKERS. Zie het Artykel NASTURTIUM AQUATICUM.

WATERKLEUREN. (In het Schilderen) Zyn zoodanige kleuren als die enkel ontbonden en vermengd worden met Gom, water, integenſtelling van Olie-kleuren.

WATERKONST. Zoo wordt een Gebouw genoemd, waardoor men het water leiden kan waar men wil. Deeſe konſt kan verdeeld worden in ſtaand en ſpringend water. Tot het eerſtgemelde moeten gerekend worden alle Waterkelders of kaſſen, die op eene groote hoogte zig bevinden, en waarin het water door hoogloopende Rivieren of Beeken, of door Zuig- en Drukwerken, en dus door de konſt geleidt en gebragt wordt. Daarvan daan is het gekomen, dat men in 't gemeen onder het woord *waterkonſt*, de Machine verſtaat, die het water uit de diepte op eene zekere hoogte brengt. Hiertoe vindt men de heerlykſte en beſte Aanleiding in JACOB LEUPOLDS *Theatro Hydraul. Tom.* I en II. daar hy de Machines, die hierby het meeſte dienſt kunnen doen grondig verklaart

www.libtool.com.cn

glinſterende, gelyk Linzen ronde en platte blaadjes, vanboven helder groen, vanonder omtrent zwart. Deeſen zwemmen op het water, en trekken hun voedſel door kleine Veſeltjes uit het ſlym. Zy worden ook in de Medicynen gebruikt.

WATERLIPPEN. Zie het Artykel NYMPHAE.

WATERLOOPERS. Zie het Artykel WATER-UUR.

WATER-LUSTKOGELEN. Zoo heeten de Kogelen, die in het water al zwemmende branden. Derzelver beſchryving vindt men by SIMIENOWITZ, in zyne *Artillerye* P. I. p. 100. *Seqq.* insgelyks in de *Artillerye* van BUCHNER. P. III. p. 30.

WATERMAN. *Aquarius.* Is het elfde Sterrebeeld in den Dierkreits, waarvan ook het elfde deel van de *Ecliptica* zynen naam voert. Sommigen tellen in hetzelve 76 Sterren, waaronder 4 van de derde, 12 van de vierde en 60 van de overige grootte zyn. De lengte en breedte voor 40 Sterren, zonder die geene welke verdweenen is, heeft HEVEL, volgens de Obſervatien van *Ptolomæus*, *Ulugh Beigh*, den *Landgraaf van Heſſen*, *Tycho* en *Ricciolus* in zynen *Prodromo Aſtronomico.* p. 148. *Seqq.* aangetekend, en in zynen *Firmam. Sobieſc.* Fig. *Mm.* in prent voorgeſteld; gelyk ook BAYER in *Uranometria*, *Lit. Hh.* gedaan heeft. Het hoofd van den waterman is naby *Pegaſus*, en de linkervoet aan den Zuiderviſch. De Poëeten, maaken daaruit *Deucalion*, wiens Zondvloed by hen vermaard is. SCHILLER maakt daaruit *Judas Thaddeus*; HARSDÖRFFER *Naäman* den Syrier; WEIGEL verbeeldt daaruit en uit den zuidelyken Viſch, den Leeuw met de Zeven Pylen in het Wapen van de Vereenigde Nederlanden. Onder deeſe Sterren bevindt zig eene van dezelfde grootte op de linker heup, welke *Ulegh Beigh*, in het Jaar 1600, nog aan den Hemel gezien heeft; maar die ten tyde van HEVEL niet meer te vinden was. TYCHO ſteſt haare lengte op het Jaar 1600, in 29°, 30′ ♒; de breedte tegens het Zuiden, 5°, 40′. Het is zeer aanmerkenswaardig, dat ſommige Sterren, van dewelken men verzekerd is, dat zy nevens anderen, veele jaaren aan den Hemel geſtaan hebben, eindelyk verdwynen. Meer diergelyke Exempelen geeft MONTANARI in *Tranſactionibus Anglicanus.* n. 73. *pag.* 2203. Hy brengt teffens voorbeelden by van vaſte Sterren die in het Jaar 1664 niet aan den Hemel hebben geſtaan, maar tegenwoordig aan dezelven verſchynen. Hierdoor wordt dierhalven het gevoelen van die geenen bekragtigd, welken gelooven dat de Aardkogelen of Planeeten uit vaſte Sterren ontſtaan, en weder in vaſte Sterren veranderd worden.

WATERMEETER. Zie het Artykel HYDROMETER.

WATERNOOTEN. Zie het Artykel NUX AQUATICA.

WATERMUNT. Zie het Artykel KRUIS-MUNTE.

WA-

www.libtool.com.cn

WATER-ORGEL. Betekent een Muziek-Inſtrument, ſpeelende door middel van water in plaats van wind. Daarvan zyn onderſcheidene ſoorten in Italien. CTESEBES van Alexandrien, die leefde ten tyde van *Ptolomeus Evergetes*, wordt gezegd de eerſte uitvinder te zyn van Orgels, die ſpeelen door het ſaamendrukken der lucht met water. *Archimedes* en *Vitruvius* hebben ons beſchryvingen nagelaaten van het Water-Orgel.

In het Cabinet van de Koninginne Chriſtina is een ſchoon en groot Medaillon van Valentiennes, opwelkers tegenzyde (*Revers*) een van deeſe Water-Orgels gezien wordt; met twee man, een aan de regter en een aan de linkerzyde, ſchynende het water te pompen, welk het doet ſpeelen, en naar deszelfs klank te luiſteren. Het heeft enkel agt pypen, geplaatſt in eene ronde Pedeſtal.

WATERPAS. *Horizontalis.* Zoo wordt de Linie genoemd, wanneer alle, naar believen, in dezelve aangenomene punten van het Centrum van den Aardkloot, even ver afſtaan, 't welk even zoo veel is als eene Horizontaallinie. Zy heeft dierhalven deeſe benoeming, omdat men billyk voor eene bekende zaak aanneemt, dat alle Punten in de Oppervlakte van een ſtilſtaande water, even ver van het *Centrum* van den Aardkloot afſtaan. Hoe eene Linie of eene andere grootte naar den Waterpas-ſtand Horizontaal geſteld kan worden, kan onder het Artykel WATERWAAG nagezien worden.

WATERPASSEN. *Libellare planum.* In het Franſch *Niveler.* Betekent meeten hoeveel het eene deel van het water of van de Aarde, hooger zy dan het andere, dat is, hoeveel het van het middelpunt der Aarde verder afſtaat dan het andere deel. Het voornaamſte daartoe noodige Inſtrument is eene Waterwaag, *Libella*, vanwelkers verſchillende ſoorten by LEUPOLD kan nagezien worden.

WATER-PATICH. Zie het Artykel RUMEX AQUATICUS.

WATER-PORCELEIN. *Portulaca Marina.* Is een Struikgewas, 't welk eene menigte dunne ſtengels maakt, die allen met veele dikke, graauwe bladen bezet zyn. Deeſen blyven den geheelen Winter groen. De bloeſſem zit op de toppen der ſtengelen digt byéén. Het zaad is breed en plat, de wortel lang en houtig. Dit kruid maakt eetluſt en zet het water af. De bladen worden ook tot Salade gebruikt.

WATERPUISTEN. Zie het Artykel SUDAMINA.

WATERROOSEN. Zie het Artykel WATER-LELIEN.

WATERRAAF. Is een Roofvogel die op den Viſch aaſt, en veel nadeel aan de Vyvers doet. Hy valt hoog uit de lucht, zoo ſnel als de pyl uit eenen boog op den Viſch neder; en

die met zyn roodagtigen bek daaruit gehaald hebbende, werpt hy de viſch in de lucht, en ze dan wederom vangende, ſlikt hy ze teffens in. Hy heeft veel gelykheid met eene Raaf. Zy neſtelen in de hoogſte Boomen. Het vleeſch is niet goed om te eeten.

WATERRUIT. Van hetzelve vindt men groot en klein, zynde elkander in gedaante gelyk, met roodagtige holle ſtengels, bleekgroene bladen, kleine bloemen die uit mosagtige bladen beſtaan. Zy groeit op vogtige plaatſen. De wortel en het kruid in *Decoctum* gebruikt, is goed om open lyf te houden, en het ſap is goed om wonden te geneeſen, die het doet toeloopen.

WATERSCHILD. Is eene, door den Profeſſor WAGENFEIL, te Altorff, uitgevonden Machine, door hulp vanwelke de Menſchen zoo wel in ſtroom als overzwemmingen, veilig over het water zouden kunnen gaan. Keiſer LEOPOLDUS wilde hiervan eene proef laaten neemen, maar het gelukte niet. Edoch het ſchynt dat *Wagenſeil* de eerſte uitvinder hiervan niet geweeſt is, aangezien PEGELLIUS, geweeſen Profeſſor te Helmſtad, reeds voor 100 jaaren, in zyn *Theſaurus Rerum Selectarum*, het ontdekt heeft.

WATERSCHIP. Een groot vaartuig met een platten bodem, waarmede de Brouwers in Amſterdam het water laaten haalen, waarvan zy het Bier brouwen. Ook worden de Ligters Waterſcheepen genoemd, waarmede men de zwaar gelaadene Scheepen over het Pampus brengen kan.

WATERSCORPIOEN. Zie het Artykel NEPA.

WATERSLAK. Is eene zekere ſoort van Schroeven door Archimedes uitgevonden, om het water in de hoogte te brengen.

WATERSLANG. Is een lang zuidelyk geſternte, boven het Schip, waarboven de Sextant, het Vaatwerk en de Raave ſtaan, 't geen echter by ons nooit geheel en al opgaat. Tot dit Sterrebeeld worden in 't gemeen 49 Sterren geteld, waar onder 1 van de eerſte, 3 van de derde, 12 van de vierde en 33 van de overige groottens zig bevinden. Deeſe Sterren brengt HEVEL, deels uit zyne eigen, deels uit HALLEYS Obſervatien in order, in zynen *Prodromo Aſtronomiæ*. p. 289 en 315. en in *Firmament. Sobieſcian.* Fig. *Tt* ſtelt by hetzelve in Prent voor; gelyk ook BAYER reeds voor hem, in zyne *Uranometria*, *Tab. Uu.* gedaan heeft. SCHILLER maakt daaruit den Jordaan. Dit Sterrebeeld heet ook anderſints *Anguis*, *Aſina*, *Aſcia*, *Coluber Hydrus Aquaticus*. De Ster van de eerſte grootte wordt in het byzonder het SLANGENHART, *Lucida Hydræ* genoemd. Haare lengte ſtelt HEVEL,

in

www.libtool.com.cn
in zynen *Prodromo Aſtronomiæ*, op het jaar 1700, in 23°, 7′, 18″; ♌ de breedte tegens het zuiden 22°, 23′, 26″. De Arabiers noemen ze *Alphard*.

WATERSPIN. Is eene ſoort van Ongedierte dat op het water leeft, hebbende iets van de Spinnen en iets van de Springhaanen. Het hoofd is als een Springhaan met uitpuilende oogen, heeft zes pooten en is voor het overige als een Spinnekop; van kleur Aſchgraauw; loopt zoo wel op het water als op het Land. Uiterlyk op eenige kwaal gelegd zynde, zal het dezelve diſſolveeren.

WATERSPRONG. Wordt gemaakt tot verciering der Hoven, zynde eene beweeging die men het water in de lucht doet maaken, door hetzelve uit een bak langs een looden pyp te doen nedervallen, en uit een kopje, op de onderſte opening van de pyp, die wederom naarboven loopt, te voorſchyn te doen komen. De ſnelle beweeging, die het water door den val bekomt, doet hetzelve by den uitgang opſpringen; zynde de hoogte evenredig met den bak waaruit het nederdaalt. Om zoodanig een Waterſprong te maaken, moet men de volgende twee zaaken in acht neemen.

1. Wanneer de Waterkom van de Fontein gemaakt is, moet men op het uiterſte om de Buis, die met een krommen elleboog, vanonder den grond, in het midden daarvan uitkomt, een koperen kraan ſtellen, evenredig met de wydte van de Buis, om het nedervallende water op te houden, of door de opening te laaten uitſpuiten, en zoo veel hooger te doen ſpringen, door welke perſſing men het water byna zoo hoog kan doen ſpringen als de Val is.

2. De ſtam van de Buis, die in het midden van de kom uitkomt, en waarop men het kopje zet om den Sprong te maaken, moet maar één uitgang hebben, zoo men het water, in eene enkele Straal, hoog wil doen ſpringen. Ook moet men eenige andere kopjes daarop kunnen zetten, die andere Figuuren van water in de lucht vertoonen; en in de kom, boven aan, moet eene opening of buisje zyn om het water maar zoo verre te doen wegloopen dat de kom altyd vol water blyft.

WATER-STERREKRUID. Zie het Artykel TRIPOLIUM.

WATERVAL. Is een groot cieraad in een Luſthof, maakende eene Caſcade, vallende het water van eene kleiner in eene grooter kom of ſchulp, naar beneden toe, zig breeder en breeder verſpreidende.

WATERVAREN. Zie het Artykel OSMUNDA.

WATERVAT. Zie het Artykel URACHUS.

WATERVERW. Dus noemt men eene Verw, die niet met olie, maar met water gemengd is.

www.libtool.com.cn

WATERVISCH. Dus wordt in het byzonder die Rivierviſch genaamd, die zonder Saus alleenlyk uit het water gegeeten wordt, gelyk de Baars.

WATERVREES. *Hydrophobia.* Zoo noemt men eene wonderlyke ſoort van Raaſernye; omdat de daardoor aangetaſte Menſchen het water zeer ſchuwen, ja zelfs zoo, dat zy, als de Ziekte op het hevigſte is, de handen vreeſen te waſſchen, of om water te drinken; en hierom wordt deeſe Ziekte eigenlyk Watervrees genoemd. De oorzaak deeſer wonderbaare Ziekte is de beet van een dollen hond, kat of wolf, of eenig ander Dier; waarby op te merken ſtaat, dat het niet alleen de beet, maar ook het ſpeekſel is, 't welk met een vreemd denkbeeld aangedaan, en in de wonde gebragt, en van daar in het bloed gevoerd is; want het is bekend dat 'er in het ſpeekſel veel geeſtryke deelen zyn, die, aldus beſmet zynde, haar woedend denkbeeld, door de met de tanden gemaakte wonde, aan de Geeſten mededeelen, en dus diergelyke verwoedheid, vreeſe des waters, en de overige eigenſchappen van den hond veroorzaaken. Het beginſel deeſer Ziekte wordt nog wel geneeſen, maar als dezelve ingeworteld is, heel zelden volkomen. In het geneeſen is 't noodzaakelyk op twee zaaken acht te geeven, vooreerſt, dat men den verderen indrang van het beſmettend vergift verhindere; ten tweede dat men het woedende denkbeeld weder uit de Geeſten leide. Het eerſte wordt uitgewerkt door *Scarificeeren*, of door het zetten van Fontanellen, of *Veſicatoria* uit Moſterd, Ajuin, Knoflook, als ook door het opleggen van Wynruit, Salie, en de haairen van den dollen hond, *enz.* Na deeſen kan men gebruiken een *Emplaſtrum* uit *Theriac*, met het *Ol. Scorpion. comp.* of 't *Emplaſtr. diaſulph*, *Rulandi*, of een *Cataplaſma* uit *Herb. Rutæ*, *Scord. Rad. Allii*, *Pulv. Rad. Ariſtoloch. rot. Gentian. nibr. Sem. Sinapi*, &c. in wyn gekookt. 't Woedend denkbeeld wordt uit de Geeſten geleidt door giftdryvende en bezoardſche Zweetmiddelen. Men kan dezelve geeven in allerlei gedaante, uit de volgende, als *Rad. Pimpinellæ*, *Sem. Rutæ. Hyperic. Rad. Vincetoxic. Gentian. Abſinth. Artemis. Lap Cancror. Corn. Cerv. uſt. Terra Sigillat. Melitens. Strigoniens. Myrrha*, *Theriac. Mithridat. Bezoardic. Jovial. Mineral. Antimon. Diaphoretic. Antihectic. Poter. Cinnabar Antimon. Tinctur. Bezoardic. Sp. Corn. Cerv. Succinat. Sp. Bezoardic.* PALMARIUS heeft een zeker Poeder tegens deeſe Ziekte, 't welk in groote achting is, en aldus beſchreeven wordt:

www.libtool.com.cn

℞. *Fol. Abſynth. vulg.*
Artemis.
Betonic.
Cent min.
Hyperic.
Meliſſophyll.
Mentb.
Plantag.
Polypod.
Rutae.
Salv.
Verben. á. q. pl.
F. Pulvis.

De Doſis daarvan is van ʒj tot ʒij, om te gebruiken, met eenig warm ſap, of met *Rob. Sambuci*, *Jupiner. Theriac*, of Wyn. HEURNIUS maakt ook veel werks van zyn Poeder, dat aldus bereidt wordt:

℞. *Terrae Sigillat.* ʒ ß
Cancror. fluviat. Calc. ʒ iij
Rad. Gentian. ʒ ij.
F. Pulvis.

De Doſis daarvan is ʒj in 't *Decoctum Cancrorum fluviatil.* In de *Acta Lipſ.* van Ao. 1699. *pag.* 3. wordt dit beſchreeven:

℞. *Lichen. terreſtr. exſiccat. & Pulveris.*
Piper. Subtiliſſ. Pulv. á. q. v.
F. Pulvis.

't welk aanſtonds na de laating, nadat van te vooren het beſchadigde deel afgewaſſchen is, kan gegeeven werden. 't Is ook noodzaakelyk dat de klederen, die de Lyder aan had, gewaſſchen worden. Kan men op deeſe wyſe zyn oogmerk niet bereiken, zoo is 'er nog overig dat men den Lyder onvoorziens in een Vyver of Sloot werpe of ſtoote, opdat hy, uit vreeſe en ſchrik voor het verdrinken, het raaſende denkbeeld verlieſe.

WATER-UUR. *Clyſedra.* Deeſe worden op onderſcheidene wyſen gemaakt. Men gebruikte ze oudstyds in plaats van onze hedendaagſche Zandloopers. Onder anderen ook als volgt: Boven was een glas, dat men met water vulde, 't welk onder een klein gat, met een goud plaatje belegd had, waardoor het water wegloopen kon. In dit water wierd een ſtukje kurk gelegd, dat altyd boven dreef, waarin een draadje ſtak dat

www.libtool.com.cn
aan het glas toonde hoe laat het was. Des Winters liep het zoo goed niet als des Zomers, omdat de koude het water ſaamentrekt en dikker maakt.

WATERWAAG. *Libella*, *Niveau*. Is een Inſtrument waardoor men eene Horizontaal-linie van eene plaats tot de andere afzien of verlengen kan, zoo dat men hetzelve by de verſchillende ſoorten van waterleidingen ten hoogſte noodig heeft, ten einde men weete, hoeveel de plaats, werwaarts het water zal geleidt worden, dieper ligt dan de andere, vanwaar het water afgeleidt wordt. Men heeft van dezelven reeds zeer veele ſoorten uitgevonden, en VITRUVIUS noemt 'er drie van, *Lib.* VIII. *Cap* 6. De eerſte noemt hy *Dioptras*; de tweede *Libram aquariam* en de derde *Chorobatem*. Vermits hy aan de laatſte de voorkeur geeft boven de twee eerſten, zoo heeft hy dezelve alleenlyk beſchreeven. Dierhalven is het onzeker, hoe beide de eerſten eigenlyk geſchapen zyn, ſchoon PERRAULT in zyne Aanmerkingen over deeſe plaats. p. 264. van gevoelen is, dat de *Libra aquaria* hetzelfde Inſtrument zy, 't geen de Pyp- of Pompmeeſters in Frankryk nog hedendaagſch gebruiken, en hetwelke uit twee Liniaalen beſtaat, die regthoekig te ſaamengevoegd zyn, en in eenen beweeglyken ring dusdanig kunnen opgehangen worden, dat een van hetzelve door de zwaarte van beide horizontaal wordt. De Abt MARIOTTE heeft getoond, hoe men den *Chorobatem* kan verbeteren, welke verbetering PERRAULT *pag.* 265 beſchryft. Volkomen Waterwagen heeft PICCARA, HUGENIUS, RÖMER en DE LA HIRE uitgevonden, welken in PICCARDS *Traité du Nivellement*. Cap. 2. p. 47. *ſeqq.* beſchreeven worden. HARTSOEKER heeft, deels in den *Miſcellanis Berolinenſibus* pag. 320, deels ook op een enkel blad, in het Jaar 1711 te Amſterdam gedrukt, drie nieuwe ſoorten van dezelve ontdekt. Van alle deeſe Uitvindingen geeft L. C. STURM, in zyne *Aenwyſing tot het Nivelleeren*, die in het Jaar 1715 te Augsburg in folio is gedrukt, niet alleen meer bericht, maar voegt ook daarby nog andere ſoorten van diergelyke Waterwaagen. JACOB LEUPOLD in zyn Tractaat van *Nieuwe Water- en horizontaal-waagen*, 't welke hy in 1718, in 4°. heeft uitgegeeven, eiſcht tot eene zekere Waterwaag, de volgende eſſentieele of weeſenlyke ſtukken: dat zy naamelyk geene Friction of wryving lyde; verſcheide afzigten of Diopteren hebben, en bekwaam zy om met dezelve, uit eene legelyke ſtandplaats, in korten tyd, verſcheide proeven te maaken: dat zig dezelve door haare eigene zwaarte accuraat ſtelle, en teſkens, zoo dikwils men ze beweegt of verſchuift, de eerſte Linie weder raake, en eindelyk, dat de Materie van goed Metaal en niet van hout zy, omdat dit, by vogtig of droog weêr, zig opwerpt

of

www.libtool.com.cn
of krom trekt. Hy beſchryft teffens twee ſoorten van zyne eigen uitvinding, van dewelken voornaamelyk de eene uit twee Liniaalen beſtaat, die zig in het midden in regte hoeken ſnyden en in de practyk zeer goed bevonden worden. Zie zyn *Theatrum Staticum*. P. IV. JOHAN FREDERIK PENTHER, Hofkamerraad van den Graaf van Stolberg, beſchryft in zyne *Praxis Geometriæ*, *Cap.* 6. p. 84. Ao. 1732. een byzonder Inſtrument, 't geen hy tot het Nivelleeren of Waterweegen voor zeer dienſtig houdt, en hy toont deszelfs gebruik zeer duidelyk in twee Opgaven. Het meeſte komt by de Waterwaag op de *Rectificatie*, dat is, op derzelver beſtendige horizontaal ſtelling aan, welke doorgaands daarin moet beſtaan, dat de Afzigten en Perſpectiven dusdanig ingericht worden, dat, indien men eens eene horizontaal-linie daardoor heeft doen afſteeken en vervolgens het Inſtrument omkeert, men dit niettegenſtaande altoos weder op dezelfde Linie treft.

WATERWEEGEN. *Nivelleeren.* Zoo wordt de weetenſchap genoemd, om tot de waare en onzigtbaare horizontaal-linie, eene andere met haar parallel gaande zigtbaare te vinden, en daardoor te ontdekken, of eene voorgegeevene plaats, tegens eene andere, hooger of laager ligt, en hoeveel het verſchil van deeſe twee plaatſen bedraagt. Men heeft zulks noodig by waterleidingen, by de aanlegging van Molen- en andere werken, die door het water hunne beweeging moeten verkrygen; en hetzelve dient niet alleen tot de verbetering van de reeds aangelegde Waterwerken, maar ook van de in aanmerking van het water ſchadelyk leggende Weilanden. Insgelyks om Moeraſſen en andere onbruikbaare gronden, tot bekwaame en vrugtbaare Landeryen te maaken. Gelyk nu deeſe Weetenſchap eene van de voordeeligſte en heerlykſte is, zoo is dezelve integendeel in de oeffening eene van de delicaatſte, vermits iemant, die niet alle vlyt en voorzigtigheid daarby gebruikt, zig gemakkelyk bedriegen en in het afmeeten geheele voeten miſſen kan. PICART, *Mathematicus* van den Koning van Frankryk, die door veele ondervinding dit werk begreepen, en het inzigt dat hy dienaangaande heeft gehad, reeds ter zyner tyd in verſcheide gelegenheden getoond heeft, is de eerſte geweeſt, welke van deeſe zaak een Manuſcript heeft nagelaaten; 't welk vervolgens door DE LA HIRE, met goede aanmerkingen, onder den tytel: *Traité du Nivellement*, in het Jaar 1648 te Parys is uitgegeeven, welk Boek L. C. STURM, in zyn Werk *van het Nivelleeren* tot eenen grond gelegd heeft, 't welk in het Jaar 1715, in de Hoogduitſche Taal te Augsburg gedrukt is, waarin hy hier en daar zyne aanmerkingen bygevoegd, en alle hem eenigſints bekende ſoorten van

www.libtool.com.cn
Waterwaagen nevens derzelver gebruik beſchreeven heeft. Ook verdient in het byzonder geleeſen te worden, 't geene de Koninklyke Raad en Mechanicus JACOB LEUPOLD, in 1718, in zyne *Aanwyſing tot het Waterwaegen* medegedeeld, en naderhand in zynen *Theatro Statico*. P. IV. § 5 *ſeqq.* grondig verklaard heeft.

De oeffening van deeze zoo noodzaakelyke Weetenſchap berust voornaamelyk: 1) op eene goede Voorbereiding, die daarin beſtaat, dat men alvoorens den grond, of het Land 't welk gewaterpaſt zal worden, zeer wel in oogenſchyn neemt, of wel in 't geheel afſchryft, of in den grond legt, om de ſtandplaatſen zoo veel te gemakkelyker te kunnen verkieſen; onder dewelken alsdan die voor de beſten te houden zyn, daar de bodem of grond vry en even is. 2) op bekwaame en zekere Inſtrumenten, van dewelken onder het woord WATERWAAG gehandeld is. 3) In eene zeer bedagtſaame oeffening, waarby men voor eene iegelyke verandering van de Standplaats, wanneer zulks in ver-afgelegene plaatſen geſchied, het verſchil tuſſchen den waaren en ſchynbaare Horizont wel aanmerkt; 't geene, ſchoon het ten hoogſte maar één duim kan bedraagen, nogtans by veele na malkander genomen ſtandplaatſen, eindelyk wel eenen voet en meer uitmaakt, waarvan men met veel nut naleeſen kan LEUPOLDS *Beſchryving van nieuwe Water- en Horizontaal-Wagen. p.* 23 *ſeqq.*

WATERWEEGING. Zie de Artykels WATERWAAG en WATERWEEGEN.

WATERWERKEN. Betekent in het algemeen allerlei ſoorten van Machines of Werktuigen, die door het water bewogen of gebruikt worden om hetzelve te doen ryſen of tegen te houden; in welken zin, Water molens van allerlei ſlag, ſluiſen, waterleidingen, &c. waterwerken genaamd kunnen worden.

De bewoording van Waterwerken, van wat natuur ook, wordt meer byzonder gebruikt, voor zulke Machines die enkel gebruikt worden om het water op te werken.

Wy zullen beginnen met de beſchryving van dat van de Brug van London, 't welk bewogen wordt door het gemeene Tywater van de Rivier de Teems. AB (PLAAT CCLXXIII. *Fig.* 3.) de Asboom van het Waterwiel, is negentien voet lang, heeft drie voet diameter, waarin C, D, E, F, vier ſtelſels van armen zyn, agt in iedere plaats, waaraan vaſtgemaakt zyn G, G, G, G, vier Ringen of ſtelſels van Velgen, twintig voet in diameter; en de Vlotten H, H, H, van veertien voet lang, zyn agttien duim diep, zynde omtrent zesentwintig in getale.

Het Wiel ligt met deszelfs twee Roeryſers of middel-Pennen AB,

www.libtool.com.cn

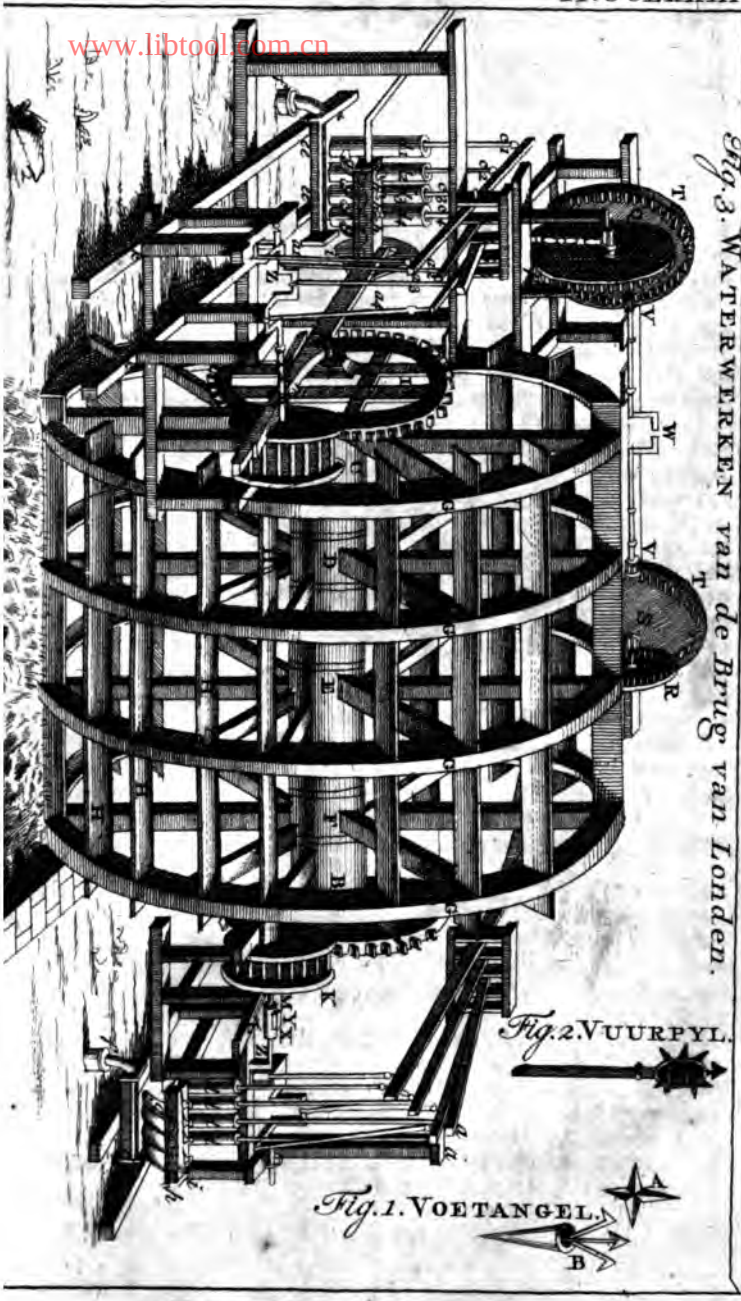

Fig. 3. WATERWERKEN van de Brug van Londen.

Fig. 2. VUURPYL.

Fig. 1. VOETANGEL.

www.libtool.com.cn
waaraan deeſe enden zes duim diameter zyn, hebbende ieder eene lus in de enden, waarin eene Yſere wig geſtooken wordt, de eene helft in het end X, de andere helft in Y, door middel waarvan de As Y draait rondom het Hefyſer Z Z.

De vier nekken van het Hefyſer hebben ieder een Yſeren ſpeer of roede, vaſtgemaakt aan hun boveneinde aan de reſpective Libra of Hefboom, *a* 1, 2, 3, 4, met drie voet van het end. Deeſe Hefboomen zyn vierentwintig voet lang, beweegende op middelpunten in het Raam *bbbb*; aan het end van welke, by *c* 1, 2, 3, 4, vereenigd zyn vier Roeden met hunne forceerende ploegen, werkende in *d* 1, 2, 3, 4, vier geſlagen Yſeren Cylinders, van vier voet en drie quart lang, zeven duim van boven geboord, en negen beneden daar de kleppen leggen, vaſtgemaakt door geſchroefde gebogen Lynen over de vier gaten van een hollen ſtam van geſlagen Yſer, hebbende vier kleppen daarin juiſt over *eeee*, by de vereeniging daarop aan den bodem van de vaten of Cylinders, en aan een end eene Zuigpyp of tralie *f*, gaande in het water, welke alle de vier Cylinders agteréénvolgende vervult.

Van het onderſte gedeelte der Cylinders *d* 1, *d* 2, *d* 3, *d* 4, komen nekken uit, draaiende boogswyſe opwaarts, als *gggg*, wier opperſte gedeeltens als beſlagen zyn met gebogen Lynen om die op te ſchroeven aan den ſtam *bbbb*; welke nekken openingen hebben van zeven duim diameter, en gaten in den ſtam van boven, daarmede gemeenſchap hebbende, aanwelke verééniging vier kleppen geplaatſt zyn. De ſtam is voorzien van vier Bulten of Uitſteekſels, ſtaande buitenwaarts tegens de kleppen, om ruimte te geeven voor hunne opening en toeſluiting; en aan de bovenzyde zyn vier gaten geſtopt met wiggen, om by gelegenheid uit te neemen, om de kleppen te zuiveren. Het eene end van deeſen ſtam is geſtopt door eene Wig *i*. Aan de andere Yſeren pypen zyn gevoegd, als *i* 2, door gebogen Lynen, waardoor het water opwaarts gedwongen wordt tot eene begeerde hoogte of plaats.

Naaſt deeſe vier-kragten, zyn 'er nog vier anderen, geplaatſt aan de andere enden van de *Libræ* of Waagen (verſchynende hier niet om verwarring te maaken, maar om aan de linkerhand gezien te worden) zynde de Roeden vaſtgemaakt by *a* 1, 2, 3, 4, werkende in vier Cylinders, met hunne deelen *dd*, &c. *ee*, *f*, *gg*, en *i*, gelyk te vooren beſchreeven is, ſtaande naby *kk*.

Aan het andere end van het Wiel (by B) is geplaatſt al dezelfde ſoort van Werk als aan het end A beſchreeven is, naamelyk:

Het

www.libtool.com.cn
AB, op de twee Groef-Yſers in de ſtukken MN, zynde twee groote ſpaaken, wier *Fulcrum* of prop, een geboogd ſtuk Timmerhout is L; zynde de ſpaaken cirkelvormig gemaakt op hunne beneden zyde tot eenen Boog van den Radius MO, en in derzelver plaatſen gehouden, door twee Boogſtutten, vaſtgezet in den ſtam L, door twee groefgaten in den ſpaak MN. Het Wiel is, by deeſe ſpaaken, gemaakt om te ryſen en te vallen met het Gety, 't welk op deeſe wyſe geſchiedt; de ſpaaken MN zyn zeſtien voet lang, van M, het *Fulcrum* van den ſpaak, tot O, het Roer-Yſer van het Waterwiel, zes voet, en van O tot den Boog in N, tien voet. Aan den bodem van den Boog N is vaſtgemaakt een ſterke driedubbele ketting P, gemaakt naar het fatſoen van een Horologie ketting, maar de linkerhand geboogen tot eenen Cirkelvan een voet Diameter, hebbende keepen of tanden, om te ſluiten in de ſpaaken van eene pen van geſlagen Yſer Q, van tien duim diameter, met agt tanden daarin, beweegende op eenen As. Het andere loſſe end van deeſen ketting heeft een groot gewigt, dat daaraan hangt, dienende tot een tegengewigt voor het Wiel, en om te verhoeden dat de ketting op de pen glyde. Op denzelfden As is vaſtgemaakt een Tandwiel R, van zes voet diameter, met agtenveertig Tanden. Daaraan is een Trommel, of Rondſel S, van zes rondſels of tanden; en op denzelfden As is vaſtgemaakt T, een Tandwiel van eenenvyftig tanden, waarin de Trommel V, van zes rondſels, werkt; op welken As een Windas of Katrol W is, waardoor een Man, met de twee Windaſſen, het Wiel opwerpt of nederlaat, wanneer 'er gelegenheid toe is. En omdat de *Fulcrums* van de ſpaaken MN, in den As zyn van de Trommel K, naamelyk by M of X, in welken ſtand het Wiel ook verhoogd of neergelaaten wordt, zoo is het Tandwiel I, I, altyd op een gelyken afſtand van M, en werkt altyd evenredig.

Door middel van deeſe Machine zal de kragt van een gemeen Menſch omtrent vyftig ton gewigt ryſen.

I, I, is een Tandwiel, vaſtgemaakt naby het end van den grooten As, van agt voet diameter, en vierënveertig tanden, werkende in de Trommel K, van 4½ voet Diameter, en 20 rondſels, wiens as of ſpil van geſlagen yſer is, 4 duim Diameter, liggende in Yſeren groeven aan ieder end, gelyk in X.

Z Z is een vierdubbele Hefboom van geſlagen Yſer, zynde het metaal zes duim in 't vierkant, elke hek gekeerd zynde een voet van het Centrum, 't welke vaſtgemaakt is in groeven om ieder end, in twee hoofdſtokken, beneden vaſtgemaakt met kappen. Het eene end van dit Hefyſer in Y is naaſtaangrenzende gemaakt met het end van den Asboom X,

www.libtool.com.cn
de hoeveelheid van water, die de Cylinder bevat in de lengte van de kragten, of de beweeging der Zuigers. Want, eerſtelyk opening en ſluiting van de kleppen looſt ten naaſtenby zoo veel van die Kolom, als de hoogte die zy ryſt en valt.
Ten tweede, geen Leder is ſterk genoeg voor den Zuiger, maar daar moet geduurig eenig water uitloopen of uitgedrukt worden, wanneer hetzelve tot eene groote hoogte geklommen is; en, wanneer de kolom kort is, zoo zal ze het Leder niet genoeg drukken tot den Cylinder of het vat: maar, voornaamelyk aan het begin of de eerſte beweeging van den Zuiger, is 'er zoo weinig gewigt aan, dat, voor en aleêr het Leder zig kan uitzetten, 'er reeds eene ontlaſting is.
Ten derde, en deeſe ontlaſting is meerder of minder, naarmaate de Zuigers zwakker of ſterker gelederd zyn.
Ten vierde, wanneer de Leders te zagt worden, dan zyn zy niet in ſtaat om de Pylaar die opgeworpen moet worden te onderſchraagen.
Ten vyfde, indien zy zeer digt gelederd zyn, zoo dat ze geen water doorlaaten, dan wordt een groot gedeelte der kragt van het werktuig, door de *friſie* of ſchuuring verſtrooid.
Volgens eenige proeven, allernaauwkeurigſt gemaakt op werktuigen, wier deelen ruim en volmaakt toegeſteld zyn, zullen zy een vyfde en ſomtyds een vierde gedeelte verlieſen van de berekende hoeveelheid.
Hoe 't ook zy, de onvolkomenheden of gebreken van Werktuigen kunnen te ſaamen vergeleeken worden, door de berekende hoeveelheden van kragten; want als zy in deeſen verſchillen, zoo zullen zy naar evenredigheid verſchillen in hunne daadelyke uitwerkingen.

Het vermogen waardoor de Wielen bewogen worden.

Het gewigt van den Pylaar van water op een trek van 7 duim diameter en 120 voet hoog

7×7=49℔. De ponden van zeſtien oncen in een Yard, ten naaſtenby.
40 Yards hoog.

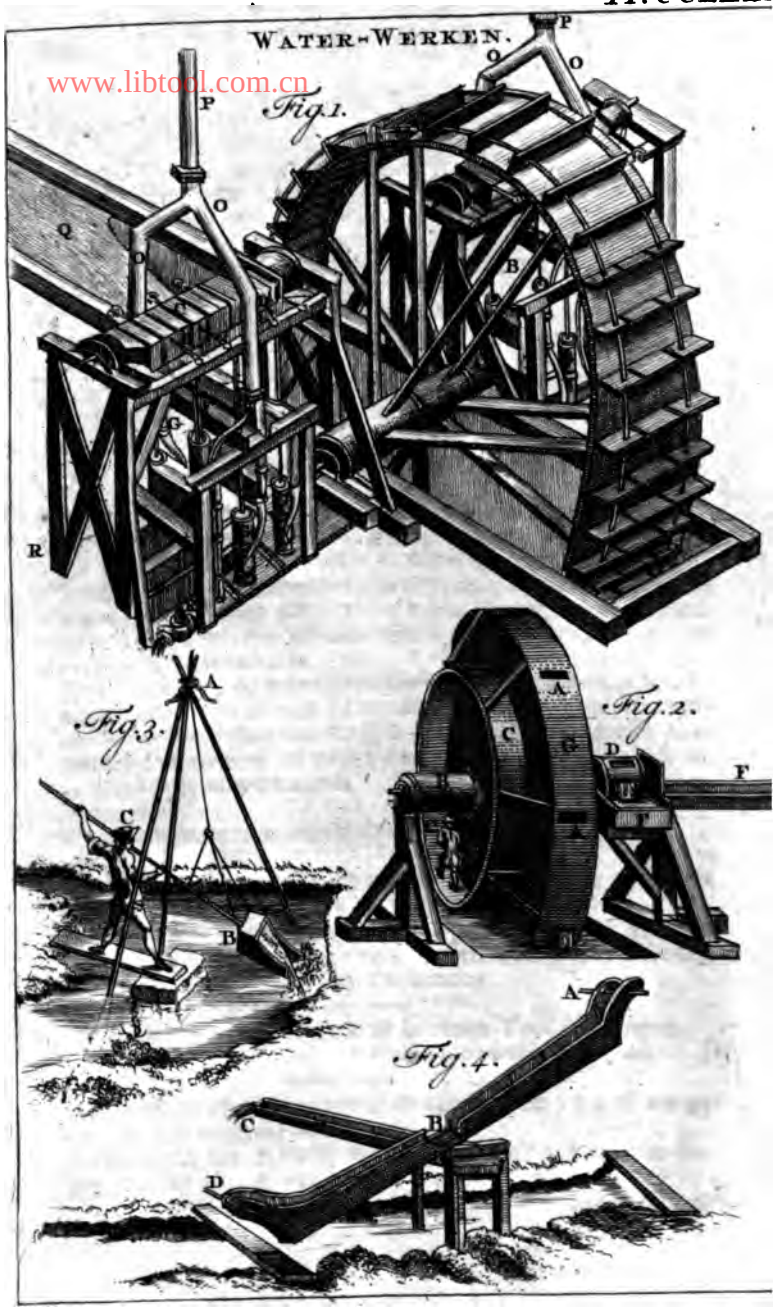
1960℔ in eenen Trek des Zuigers.
8 trekken overal opheffende.

Het gantſche Gewigt 15680℔ = 140 Cwt. = 7 ton of vat gewigt op het werktuig in eens.
Alsdan trekt het Hefyſer de waag (*Libra*) 3 voet van den trek, en 8, 3 voet van het middelpunt

ton

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

7 ton
× 11. 3

8,3) 79. 1 (9, 5. ton op den trek.
Wentelaar . . 2,2)9,5 (4, 3 ton op een rol.
Het Spoor-Wiel . . . 4

Radius het groote Wiel 10) 17,2 (1, 72 ton.
20

De kragt op de Vlotten 18 Cwt. 40 ℔. 34,40 Cwt.
Maar om voor de Schuuring en de ſnelheid toe te ſtaan, kan men ſtellen 1 ton ½.
De Lepels of Schopriemen, 14 voet lang, 18 duim diep; = 22,4, vierkante voeten.
De val van het water is in een middelmaat 2 voet.
44,8
6 Gall. in een Cubicv.
268,8
10, ℔. in een Gallon.
112) 2688 (24 honderd.
De ſnelheid van het water, 4 voet in 21/// van tyd.
21/// — 4 voet :: — 60/ : = 685 voet per minut.
De Snelheid van het Wiel = 310 voet per minut.
Hoeveelheid uitgeſpreidt op het Wiel, overeenkomſtig de ſnelheid van den ſtroom, 1433 Oxhoofden per ſeconde.
Maar by de ſnelheid van het Wiel 645 Oxhoofden per ſeconde.
De ſnelheid van het Wiel tot de ſnelheid van het water, als 1 tot 2, 2.

Fig 1. PLAAT CCLXXIV. vertoont eene fraaie en zeldſaame Machine om water op te werpen, gemaakt te Nymphenburg, door den Graaf de Whal, Meeſter of Opziener der Werken van den Keurvorſt van Beyeren. Dit Werktuig voert het water tot de hoogte van vyftig voet in een Bak, ten gebruike voor de Keurvorſtelyke Tuinen.
Het water van het Kanaal, vallende langs de hellende vlakte 2, draait het groote Wiel, vertoond in de Figuur, den omtrek van het welke, door Tanden, den boom D beweegt, en het zelfde aan de andere zyde; hieraan zyn vaſtgemaakt de Zuigers, van 16 werkende Pompen G, vier aan iedere zyde van den Boom, gelyk in de Figuur vertoond is.
Van ieder deeſer Pompen is eene Pyp, doorwelken het wa-

www.libtool.com.cn
ter gedreeven wordt in de pyp O, en vandaar door de Pyp P, die hetzelve in den Bak geleidt. Deeſe Pompen zyn ſaam vereenigd door Planken, met yſeren klampen, om ze vaſt te maaken, gelyk in de Figuur gezien kan worden.

Dit is een zeer goede Machine, en waardig om naargevolgd te worden, 't zy in 't geheel of ten deele, wanneer men water tot eene zekere hoogte moet opwerken.

Wy zullen dit bericht van Waterwerken beſluiten, met de beſchryving van twee Machines, die meeſt in Holland gebruikt worden.

Fig. 2. *Ibid.* vertoont eene andere Machine om water op te werken. Het zelve wordt bewogen door den Man C, gelyk uit de Figuur duidelyk blykt. Het groote Wiel A, A, G, heeft zeven vierkante gaten in deszelfs omtrek, als A, A, A, die in eene Spiraalvorm loopen tot den As B. Het water, door de beweeging van het Wiel, wiens omtrek geſtadig in het water gedompeld is, loopt langs de Spiraal Pypen tot den As, vanwaar het geleidt wordt tot D, maar het wordt ontlaſt, en door middel van de opening en de Spuit, gevoerd in den Bak die geſchikt is om hetzelve te ontvangen.

Fig. 3. *Ibid.* vertoont eene Machine, by de Nederlanders in gebruik om hunne Dyken van water te bevryden. Het beſtaat uit vyf ſtukken Planken, vormende eene ſoort van ſchop, als B; het handvat C hangt aan eene reep, vaſtgemaakt in drie poolen, in een driehoek geplaatſt, en te ſaamen in A vereenigd, gelyk uit de Figuur te zien is. De geheele werking van deeſe Machine beſtaat in dezelve te balanceeren, en dezelve dusdanig te beſtieren, dat, nadat men ze met water gevuld heeft, dezelve het water aan de andere zyde van den dam moge werpen. Wy zullen alleenlyk aanmerken dat de Werkman met twee ſtreeken ſlegts een halve Cubicvoet water kan trekken in vier Seconden, 't welk vierhonderd Cubicvoet in een uur bedraagt.

Fig. 4. *Ibid.* Is eene andere Machine van dezelfde ſoort als de bovengemelde. De Figuur vertoont genoegſaam derzelver gebruik. Ze wordt door twee Menſchen bewerkt, de een in A en de ander in D. Het werktuig beweegt op het Centrum B, en ieder end wordt beurtelings in het water gedompeld; waardoor het in ieder end van het werktuig vloeit, en daar eene klep is, om te beletten dat het niet weder wegloopt; en door de beurtelingſche beweeging van het werktuig, wordt het dus opgenomene water gevoerd tot B, en vandaar, door de Spuit C, over den Dam.

WATER-WOLF. Deeſen bevinden zig in de groote Rivier *de la Plata*, in het Zuiden van de Weſtindien, en maaken de Scheepvaart zeer onveilig. Men ziet ze by gantſche Schaaren

www.libtool.com.cn

ren zwemmen. De kop is gelyk die van een hond. Op den rug hebben ze zeer groote haairen in plaats van ſchubben; en zy huilen gelyk Boſchwolven.

WATERZUCHT. *Hydrops.* Is eene tegennatuurlyke Zwelling des gantſchen Ligchaams, of van eenig gedeelte van hetzelve, hebbende tot oorzaak een wateragtig vogt. Zy wordt verdeeld in eene algemeene en byzondere. De algemeene is dat het geheele Ligchaam; en de byzondere dat maar een gedeelte daarvan gezwollen is. Men heeft de Waterzugt van het hoofd, *Hydrocephalus* genaamd, zie het Artykel WATERHOOFD. De waterzugt van het Hartezakje, *Hydrops pericardii.* De Waterzugt in den Balzak, *Hydrops ſcroti.* De Waterzugt in de Baarmoeder, *Hydrops Uteri.* — De naaſte oorzaak van deeſe gevaarlyke Ziekte, is eene Wei die buiten de Vaten geraakt is, of eene ſtikking in dezelve, 't zy in 't gantſche Ligchaam, of ſlegts in een gedeelte daarvan; de aanleiding daartoe wordt gegeeven door eene tegennatuurlyke geſteldheid in de wei zelve, of in het een of ander ingewand; de neven-oorzaaken zyn van veelerlei aart, als eene tegennatuurlyke taaiheid in de *Lympha*, ontſtaande uit langduurige Ziektens, als uit de Scheurbuik, Geelzugt, Opſtopping der Maandelykſche Ontlaſtingen, *enz.* Als ook uit een verhaaſt drinken als men verhit geweeſt is; het drinken van Brandewyn, of een overvloed in de wei, die de vaten zelf doet berſten of uitzet; raauwigheid of ſaamengroeying der Vaten en terugvoerende aderen; kwalyk geſtelde Ingewanden des onderbuiks, of dat dezelven *geexulcereerd* of door een *Sirrhus* aangetaſt zyn. Volgens WOYT beſtaat de geheele Geneeswyſe daarin, dat men het vergaderde *Serum* wegbrenge en de neven-oorzaaken in 't geheel vernietige. De middelen die het vergaderde *Serum* uitleiden, zyn *Purgantia*, *Vomitoria*, *Sudorifera*, en *Diuretica.* De *Vomitoria* zyn in den beginne, als de Lyder nog ſterk genoeg is, van eene goede uitwerkinge Van de Purgeermiddelen worden de zoogenaamde *Hydragoga* gebruikt; doch by de *Purgantia* moeten ook tevens *Stomachica*, en in 't byzonder 't *Abſinthium* gebruikt worden. — De *Diuretica* zyn *Radix Althææ Pimpinell. Glycyrrhiz. Petroſelin. Vincetoxic. Ruſci, Bardan. Lign. Saſſafr. Nephritic. Flor. Geniſt. Lapid. Cancror. Teſt. Ovor. Sal. Abſinth. Geniſt. Cichor. Artemis, Ononid. Agrimon. Succin. volat. Spirit. Tartari urinoſ. Tinct. Silicum Glauberi, Tinct. Tartari, Lixivium Benedict. Mynſicht. Malvatic. Juniperin.* &c.

DOLÆUS heeft door het volgende middel drie Waterzugtige Lyders volkomen geneeſen:

℞. *Rad.*

www.libtoobooks.com

℞. *Rad. Apii.*
Rub. tinct.
Vincetoxic. ana ℥ ß.
Herb. Abſinth.
Calaminth.
Centaur. min.
Eupator. ana M j.
Martis Crudi ℥ ß.
Flor. Antheſ.
Bellid.
Geniſt. ana P. j.
Sal. Abſinth. ℥ j.
Ammoniac. depur. ℥ ß.
Affund. Vini generoſ. ℔ iij.
Stent. per noct. in loco calid.
mane filtret.
& adde.
Rob. Ebuli.
Juniper. ā ℥ ß.
Syrup. de Eupatorio. ℥ j.
Spirit. Lumbricor. terreſtr. iij.
Miſce.

Om hiervan zesmaal 's daags te gebruiken, ieder reis vier lepels vol. De alhier dienſtig zynde *Diaphoretica* zyn *Antimon. Diaphoretic.* en het door HELMONT hoog gepreeſene *Bezoar. Mineral. Martial. Corn. Cerv. ſ. ign. ppt. Conch. præp. Lap. Cancror. præp. Cinnabar. Antimon.* en *nativ. Sal. vol. Succin. Tinct. Bezoard. mixt. Simpl. Eſſent. Lignor. Rob. Ebul. Sambuci, Theriac. Androm. Merc. Diaphoretic.* en de *Salia fixa; Abſinthii, Carduibened. Fumar. Juniper. Tartar.* — Ten uitwendigen gebruike wordt het *Ol. Scorpion.* op het Onder-Ligchaam geſtreeken, zeer gepreeſen; als ook de *Sp. Juniper.* met *Ol. deſt. Carvi* gemengd.

WATT-OONVOY. Is een Schip, met allerhande Artillerye voorzien, dienende om de kleine Scheepen, die over de Watten vaaren, voor allen vyandelyken aanval te beſchermen.

WATTEN. Zoo wordt de Noordzee, tuſſchen het vaſte Land van Emden, Groningen, Vrieſland en de daartegenöver ſiggende Eilanden genaamd. By Oorlogstyden is het de paſſagie voor de Scheepen van Hamburg, Breemen, Emden, *enz.* naar Amſterdam, die niet boven de vyf of zes voet diep gaan.

WAVERVEEN. Een Dorp van Zuidholland, niet verre van Amſterdam.

www.libtool.com.cn

WEB. Eene ſoort van Weeffel, gemaakt van draaden, die door malkander geſlingerd zyn; ſommigen daarvan zyn in de lengte uitgeſtrekt en worden de kam of ſcheering genaamd, en anderen kruiſſelings daardoor getrokken en de inſlag genaamd.

WEDERDOOD. *Trichomanes. Adiantum rubrum, Polytrichum Officinarum.* Dit gewas groeit aan het water, en op donkere en ſchaduwagtige plaatſen. Het gantſche kruid is het Vrouwenhaair en Muurruit in kragten gelyk. Sommigen gebruiken het tegens de betoveringen.

WEDERDOOPERS. *Anabaptiſten.* Zyn Luiden, die zig voornaamelyk in de zeſtiende Eeuw, ten tyde van de Reformatie, in Munſter opgedaan hebben. Zy verwerpen den Kinderdoop; begeeren integendeel den wederdoop van de geenen die uit eenen anderen Godsdienſt tot hen overgaan, (ſchoon dit thans van eenigen onder dezelven tegengeſprooken wordt, begeerende daarom alleen Doopsgezinden genaamd te worden) en leeren, dat Chriſtus zyn vleeſch in 's Moeders Ligchaam niet heeft aangenomen; ook gedoogen zy geene Eedzweeringen en zyn tegens het Ampt van eene Overigheid. Daarentegen pretendeerden zy in den beginne eene Monarchye onder zig, over andere Luiden, te hebben, en hielden veel van de Veelwyverye en van de Gemeenſchap van Goederen. In Holland worden zy ook Doopsgezinden genaamd, alwaar zy, in hunne uitgegeevene belydenis, de Overigheid voor eene ordening van God erkennen, en de Veelwyverye voor onchriſtelyk houden; ook hunne eigen goederen bezitten en handeldryven. De Heeren Staaten-Generaal hebben in den Jaare 1711, door hunnen Miniſter by de Regeering te Bern in Zwitſerland, eene generaale Amneſtie voor alle in het Canton Bern gevangene en onderdrukte Doopsgezinden verkreegen, zoo dat aan dezelven door de gemelde Regeering toegeſtaan wierd, om hunne goederen te mogen verkoopen en zig naar andere Landen te begeeven, onder beding dat zy nooit in het Bernſche Gebied zouden terug komen. — De Doopsgezinden zyn onder zig nog in byzondere Leerwyſen onderſcheiden en houden daarom ook hunne afzonderlyke vergaderingen, die men in Amſterdam onderſcheidt in die van de ZON, van den TOREN en het LAM, die hunne byzondere Leeraars hebben. Hunne gemeentens zyn niet zeer talryk, maar beſtaan meerendeels uit vermogende Kooplieden en deftige Burgers; in ſtaat om onder malkander, uit hunne eigen beurs, hunne Kerken, Predikanten, Godshuiſen en Armen (die nogtans gering in getale zyn) te onderhouden.

WEDERGEBOORTE. (In de Godgeleerdheid) De daad van herboren te worden door eene Geeſtelyke geboorte, of de

www.libtool.com.cn

verandering van hart en van leeven, ondervonden door eenen Perſoon die een ondeugend leeven verlaat, en oprechtelyk een leeven van deugd en Godsvrugt omhelſt. De Wedergeboorte is eene daad van God, waardoor hy den menſch, door eene bovennatuurlyke werking van den Heiligen Geeſt, van het kwaad der Zonde aftrekt, en tot het goede langs zoo meer bekwaam maakt.

WEDERKEERENDE ZENUW. Een naam die men geeft aan iedere Zenuw, die haaren weg ſchynt terug te loopen, maakende met den tak waaruit zy komt, een ſtompen in plaats van een ſcherpen hoek, 't welk natuurlyk door iedere vat-verdeeling geſchiedt, en byzonderlyk door een' tak van het agtſte paar der Harſſenzenuwen. Daar is 'er ter wederzyde een, doch zy zyn niet gelyk.

WEDERKEERINGSPUNT. *Punctum Regreſſus*, *Point de Rebrouſſement*. Zoo heet het punt in eene kromme Linie, waarin zig dezelve wendt of keert, dat zy weder terug tegens den As loopt. Hoe men dit punt door de *Differentiaal Rekening* van den Heer van Leibnits bepaalen kan, leert Hospital, in zyne Analyse *des Infiniment petits. Sect.* 4 p. 55.

WEDERLAGEN. *Contreforts*. Zyn zwaare Schoorribben of paalen, die in den wal, van deszelfs voet af, tot boven aan den Muurband, ter wydte van 15 tot 16 voet van malkander gelegd worden, dienende om de aarde in het verband te houden.

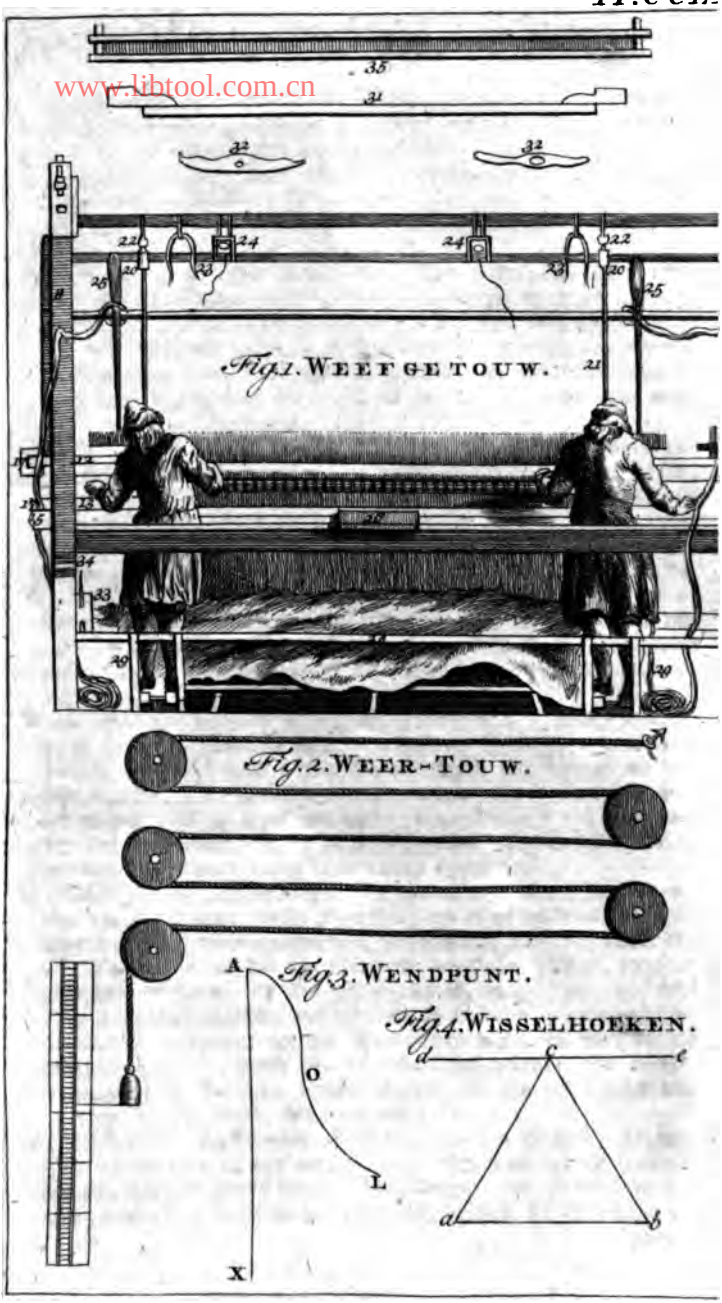
WEDEROMMAAKING. Is eene zekere voorwaarde, in ſommige plaatſen gebruikelyk, waarby een Bruidegom aan zyne Bruid, in plaats van haare huwelyksgift, iets toelegt en beſchryft, dat zy na zynen dood ontvangt. Somtyds wordt ook bedongen, dat zy maar het genot, voor den tyd van haar leeven daarvan heeft, en na haar overlyden aan de wettige Erfgenaamen van haar mans kant vallen moet.

WEDLOOPEN. Is een byzonder tydverdryf der Engelſchen, dat zy met hunne ſnelle Paarden, op eene beſtemde plaats, tegens groote weddingſchappen aanrichten. De perſoonen die de Wedloopen of het harddraaven beginnen willen, moeten gewogen worden, en die het ligtſte is, moet met zoo veel lood bezwaard worden, dat hy met de anderen in gewigt overéénkomt. Wanneer nu het Wedloopen beginnen zal, en de meet beraamd is, geeft een van de ſcheidslieden een teken, waarop zy de Paarden laaten loopen, en die het eerſte aan de meet komt, heeft den prys gewonnen.

WEDREICH. *Lyſimachia. Salicaria.* Is een Gewas, dat menigmaal ter hoogte van een' Man groeit, wanneer het naamelyk een goeden grond heeft. De Stengels zyn hoekig en getakt, eenigſints rood van kleur. Het groeit in Grachten en Vyvers,

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
Vyvers, aan Rivieren en andere vogtige plaatſen. Het is een middel voor het bloedſpuwen en roode loop. De Bloemen zyn goed voor Hoofdpyn.

WEDREICH, geele Wedreich. *Onagra.* Zie het Artykel EZELS-KRUID.

WEDUWE en WEDUWENAAR. Daaromtrent ſtaat aan te merken, dat dezelven, voor-kinderen hebbende, de kinderen van het tweede bed, meer vermogen te maaken, dan de Voorkinderen, by zoo verre de Voorkinderen daardoor in derzelver legitime portie niet worden verkort; en ten aanzien van de weduwe in 't byzonder, dat zy binnen den tyd, dat zy van haar overleeden man zwanger zoude mogen zyn, niet vermag te hertrouwen, maar zy moet, om bloedroeringe te ſchuwen, zeven, ten minſte zes maanden na den dood van haaren man daarmede wagten, ten ware zy in dien tyd, de vrugt, waarvan zy zwanger ging, ter waereld bragt; doch in gevalle van noodzaaklykheid, als zy een zwaare winkel heeft, of groote negotie doet, waarin een Mans-hoofd noodig is, en die Weduwe overtuigende bewyſen bybrengt, van niet zwanger te zyn, zoo wordt aan haar, door den Gerechte, op gedaan verzoek, wel dispenſatie van den tyd verleend.

WEEFGETOUW. Eene Machine tot het weeven van lakens, zyden, &c., door de draaden van de ſcheering te ſpannen, en de Schietſpoel daardoor te werpen en vervolgens digt te ſtryken. 'Er zyn onderſcheidene ſoorten van; verſchillende door de onderſcheidene ſoorten van Lakens, Stoffen, Zyden, *enz.* waartoe zy gebruikt worden; en die nog dikwils onderſcheiden worden door het getal en door het verſchil der draaden die 'er opgeſpannen worden, om den ketting te werken, 't zy effen of in Figuuren, door te maaken dat 'er meerder of minder van den Inſlag door de ketting gezien worde. Ten einde een algemeen denkbeeld van het Weeven te geeven, zullen wy hier de deelen van een gemeen Weefgetouw beſchryven. Zie PLAAT CCLXXV. Fig. 1. waarin 9.9. de Posten zyn van het Getouw: 10 de Kruisbalken: 11 de knuppels, dienende om in te ſtryken, en om de draaden van den inſlag meer of minder te doen ſluiten. 12 de kap van de Knuppels, of een lange balk welke de Weever dan in de eene, dan in de andere hand houdt. 13 de blok of het onderſte deel daarvan, bevattende het Riet in den beneden balk. 14. Het kruisſtuk, of de burdon en pen, dienende om het hout beweegbaar te maaken: 15 de Dwarsbalken; een ſtuk hout onderſteunende de Katrol, waaraan het touw beweegt 't welk aan de twee lammeren gebonden is; 16 de boſtbalk, een plat vierkant ſtuk hout, met eene opening daarin om de ſtof door te laaten, die op de Knierol gerold wordt: 17 de Rottingrol,

www.libtool.com.cn
waarmede de Scheering opgeroid wordt aan het andere end van het Getouw: 18 de kam: 20 Katrollen, waarop de touwen rollen, die aan de lammeren vaſtgemaakt zyn: 21 de Tuimelaar; zynde een touw 't welk loopt van het eene Lam tot het andere over de Katrol 20, en veroorzaakt de werking van de Lammeren by deszelfs klimming en daaling; 22 het dekſel waarin de Katrol werkt: 23 een ſtreng, in geſchikte lengtens geſneeden, om de draaden van het harnas of de kam te herſtellen, die mogten komen te breeken. 24. Een klos van de ſcheering, om de draaden van de ſcheering te herſtellen, die by geval mogten breeken. 25 Hagedis-draad, om die van de Lizier, die breeken mogten, te herſtellen; en die byzonderlyk in Lakens, zeer verſchillende van de ſcheering zyn. 26 de Doos om de Weeversboomen te bewaaren. 28. De voetbalk. 29. de rollen, of beweegbaare balken, getrokken met twee touwen naar de beneden Staven van ieder Lam. Wanneer de voet eene tree drukt, dan zinkt het lam dat daaraan vaſtgemaakt is, en het andere ryſt door de hulp van den tuimelaar: 30. de voet-tred: 31 de tempel; een dubbele platte Lyn, hebbende kleine tanden aan de uiteindens; dezelve kan verlengd of verkort worden door middel van een knop in een van de lynen, en door eene groef in de andere Lyn geſtooken worden. De tanden in de uiteindens zyn vaſtgemaakt in de lizier van het werk, waardoor het in eene gelyke breedte gehouden wordt; en wanneer het werk vordert dan wordt de tempel voorwaarts bewogen: 32. De ſchottel, vertoond in profil en in het front. 33. De Knierol, waarop het werk gerold wordt, wanneer het geweeven is: 34 een yzeren handſpaak om de Knierol te draaien. 35. de kam; afzonderlyk gezien.

WEEGBREE. Is eene zeer gemeene Plant, naamelyk de groote, de middelmaatige en de lange. De bladen van de groote zyn breed, glansryk en ieder blad heeft zeven Aderen. De bladeren van de middelmaatige zyn bedekt met zagte witte wol. De laage heeft lange, ſmalle en puntige bladen. De eerſte ſoort of de groote wordt het meeſte gebruikt. Deeſe Plant is verfriſſend, goed voor de Lever-Kwaalen en wondheelende. Men bedient zig van het Zaad tegens alle ſoorten van onmaatige vloed, braakluſt en zwaare ſtortingen der Vrouwen. Het afkookſel van de Weegbree, doet de wonden toeloopen, verzagt de Zweeren, en wordt in de gorgeldranken gebruikt.

WEEGKUNST. Zie het Artykel STATICA.

WEEGLUIS. Is een vuil ſtinkend ongedierte, dat meeſt in de bedſteden gevonden wordt en de menſchen des nagts byt. Een middel daartegen is het volgende. Kook Coloquinten en

www.libtool.com.cn
en wynruit, van ieder evenveel onder malkander, en waſch het hout van de bedſtede met dit afkookſel, dan zullen de wandluiſen wegblyven. Of ontbindt viſchlym in wat water, maar die moet niet te dun zyn en beſtryk daarmede de voegen van het hout der bedſtede; dan zullen alle de Weegluiſen, des nagts voor den dag komende, daarop vaſt blyven zitten, en dus kan men ze in korten tyd uitroeien. 'Er zyn nog andere middelen om dit ongedierte te verdryven; naamelyk: Maak een mengſel van zwarte Zeep en Kwikzilver, als eene ſoort van Zalf of Smeerſel, en als men de plaatſen alwaar zig Wandluiſen onthouden, daarmede beſtrykt, zo zullen ze ſterven; of neem negen oncen reuſel en twee oncen kwikzilver; maak daarvan te ſaamen eene zalf, en beſtryk daarmede het hout en de Muuren der bedſtede om ze te doen ſterven.

WEEGLUISKRUID. Zie het Artykel XYRIS.

WEEGSCHAAL. Zie het Artykel WAAG.

WEEK. Is een tyd die uit zeven dagen beſtaat. DIO CASSIUS *Lib.* XXXVII. *Hiſtoria. Rom.* meent dat de Egyptenaaren de week eerſt gebruikt, en van de zeven Planeeten, onder dewelken zy het beſtier verdeelden, en waarvan de dagen der week hunne naamen krygen, aanleiding daartoe genomen hebben. Zy ſtelden naamelyk de Planeeten in de volgende order na malkander: ♄, ♃, ♂, ☉, ♀, ☿, ☽. Als nu op den eerſten dag van de week. 't welk by hen de Saturdag was, ♄ het beſtier in het eerſte uur van den dag gegeeven wierd, maar ♃ in het tweede uur enz. zoo begint de ☉ Zondag, de ☽ Maandag, ♂ Dingsdag, ☿ Woensdag, ♃ Donderdag, ♀ Vrydag en ♄ Saturdag zyn regiment.

Naar Moſes bericht hebben de weeken hunne Afkomſt van de Schepping der Waereld, omdat God dezelve in zes dagen ten einde gebragt en op den zevenden Ruſtdag gehouden heeft; dus de Egyptenaars deeſe verdeelinge van de Jooden, maar niet de Jooden van de Egyptenaars geleerd hebben. Sommigen gebruiken 't als een bewys, dat de Moſaiſche beſchryving van de Schepping zeker zy, en alle Menſchen van Adam afkomen, omdat by alle Volkeren onder de Zon, de Weeken, zoo wel eertyds in gebruik geweeſt zyn, als zy nog heedendaags zyn. Maar niet alleen BEVERRGIUS *in Inſtitut. Chronolog. Lib.* I. c. 6. p. 23. heeft aangemerkt, dat de Heidenſche Perſianen tot op den huidigen dag, niet met al van de weeken weeten; maar ook WAFER, in de Beſchryving van zekere Zee-engte in Amerika, verhaalt dat de opgezetenen rondom dezelve geene de minſte kennis van de Weeken hadden. De Schryvers in de Kerkhiſtorie noemen alle dagen in de Week *Ferias*, en tellen ze in de order zoo als zy van den Zondag af op malkander volgen; want de Zondag wordt *Fe-*

www.libtool.com.cn
ria *Prima* genaamd. De Mooren of Zwarten, de Arabiers, Syriers en Chriſten Perſiaanen heeten alle dagen *Sabbath*, welke naam by de Jooden alleen de zevende dag voert.

WEENEN. Zie het Artykel WENEN.

WEENENDE VISSCHEN in CHINA, *Haiul* genaamd. Men verhaalt dat deeſe Viſch een weenend geluid maakt, gelyk een jong kind. Ook zegt men dat zyn vet, zynde eens in brand geſtooken, met geen water of eenige andere ſtoffe kan geblufcht worden. *Haiul* betekent een jong kind. Deeſe Viſch is in gedaante niet ongelyk aan de Krokodil, hebbende ook een diergelyken ſtaart en vier voeten.

WEERGELD, *Zoengeld*. Is in Duitſchland eene Straf van 40 Guldens, die de aangeklaagde over den ongelukkigen Manſlag van een Perſoon aan den naaſten bloedverwant van 's Vaders zyde betaalen moet. Wanneer een zoodanige doodſlag aan een Vrouwsperſoon is gepleegd, dan wordt 'er maar half zoo veel weêrgeld gegeeven.

WEERGLAS. Zoo wordt door de Duitſchers, zonder onderſcheid, het Inſtrument genoemd, 't welk zoo wel de veranderinge van de lucht, in opzigte van de Warmte en Koude, als ook de zwaarte der lucht, en gevolglyk de afwiſſeling van het Weer aantoont. De Weêrglaſen zyn BAROMETERS en THERMOMEETERS.

WEERKLANK. Zie het Artykel ECHO.

WEER-MANNETJE. *Homo Anemoscopus.* Is een Mannetje van hout, 't welk door op- en nederſtygen in eene glaſen pyp, de verandering van het Weer, of veelmeer de zwaarte van de lucht aantoont. De uitvinder daarvan is de vermaarde GUERIKE, die zyne ontdekking *Lib.* II. *Experimentor Magdeburgic.* c. 20. p. 100 aanvoert, maar een geheim daarvan maakt, 't welk hy niet heeft willen mededeelen noch ontdekken. Naderhand echter heeft COMIERS, *Profeſſor. Matheſ.* te Ambrun, hetzelve in *Actis Erudit.* Anno 1684. p. 26 *ſeqq.* geopenbaard; naamelyk het bovengemelde Mannetje wordt door het ryſen en daalen van de lucht in den Barometer geligt en nedergelaaten.

WEERSCHYN. Zie het Artykel REFLEXIO.

WEERSTAND. Zoo heet in de *Mechanica* dat geene waardoor eene kragt, of in 't geheel of ten deele verhinderd wordt, dat zy de werking niet hebben kan, die zy anders hebben zoude. Wanneer by voorbeeld, een Kogel, in het water, op den grond zinkt, valt zy niet zoo ſchielyk als in de lucht, en dus wordt een gedeelte van de zwaarte belet, dat zy niet by het vallen haare kragt oeffene. Dierhalven zegt men dat de zwaarte van den kogel door den tegenſtand van het water verminderd wordt. De tegenſtand die een Ligchaam in de ruimte vindt,

www.libtool.com.cn

vindt, als hetzelve zig beweegt, by voorbeeld in de lucht, als het door dezelve beweegd wordt, wordt door de Wiskonſtenaars *Reſiſtentia medii* genoemd. WALLISIUS heeft in *Tranſactionibus Anglicanis*, n. 186. pag. 269 een begin gemaakt, om deeſen tegenſtand te onderzoeken. NEWTON, in zynen *Principius Philoſophiæ Naturalis Mathematicis Lib* II. *Sect.* 7. pag. 294. is veèl verder gegaan, zoo als de Heer VAN LEIBNITZ, in *Actis Eruditorum*, Anno 1689. pag. 38. mede gedaan heeft. Hunne uitvindingen zyn door VARIGNON, in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences.* An. 1707, 1708, 1709 en 1710. bekend gemaakt. Eindelyk heeft HERMANN, in zyn diepzinnig werk de *Viribus* & *Motibus Corporum*, *Lib.* II. *Cap.* 14. pag. 279. Deeſe ſtoffe op eene nieuwe wyſe verhandeld, en met verſcheide nieuwe uitvindingen uitgebreidt. De weder- of tegenſtand die men by vaſte Ligchaamen waarneemt, indien men dezelve breeken wil, heet *Reſiſtentia Solidorum.* GALILÆUS, in zynen *Dialogis de Mota* heeft eerſt moeite gedaan, om dezelve onder zekere regelen te brengen; maar hy heeft het ongeluk gehad van een valſch beginſel aan te neemen, en daardoor de waarheid mis te loopen. De Heer VAN LEIBNITZ heeft dit gebrek verbeterd, in *Actis Eruditorum*, Ao. 1684. pag. 321. *ſeqq.* en VARIGNON, heeft volgens zyne gewoonte, in de bovengemelde *Memoires.* pag. 87. *ſeqq.* deeſe ſtoffe algemeener afgehandeld. De Heer VAN LEIBNITZ heeft aan MARIOTTE aanleiding gegeeven, om deeſe zaak naauwkeuriger te onderzoeken, gelyk hy zulks in den *Actis Erudit. d. l.* oprecht bekend, die dan door de ondervinding heeft ontdekt, dat de Regel van GALILÆUS onzeker was, gelyk uit zyn *Traité du Mouvement des Eaux.* P. V. *Diſc.* 2. *pag.* 370 blykt, en dierhalven toonde hy een zekeren grond, welke de Heer VAN LEIBNITZ aangenomen heeft, JACOB BERNOUILLI heeft na dien tyd, in de *Memoires*, bovengenoemd, Ao. 1705 pag. 230. deeſe ſtoffe nog uit andere beginſelen onderzogt, die hy alleenlyk met de natuur overeenkomende achtte.

WEER-TOUW. Zoo wordt een Inſtrument genoemd, 't geen uit een Touw of ſtrik vervaardigd wordt, en de veranderingen van de Vogtigheid en droogte in de lucht aantoont. Naamelyk: de touwen rekken in de droogte uit en krimpen in de vogtigheid te ſaamen. Zoodanig een Inſtrument kan op onderſcheidene wyſen vervaardigd worden. De gemakkelykſte ſoort wordt PLAAT CCLXXV. *Fig.* 2. vertoond. Een veel konſtiger heeft MOLINEUX, *in Tranſactionibus Anglicanis.* n. 162. pag. 1032, 't welk men, nevens verſcheide andere ſoorten, ook in WOLFFS *Elementis Aerometriæ*, vinden kan.

WEESEN. Dus noemde zig de tweede party in den Oorlog der Huſſiten, in Bohemen, na het overlyden van den beroemden Generaal Ziſchka; vermits zy waanden dat 'er niemant zou gevonden worden, waardig om dien Generaal op te volgen, terwyl de eerſte party den Procopius Raſus tot Generaal in deszelfs plaats verkooren.

WEESMEESTERS. In meeſt alle ſteden en plaatſen, zyn bekwame Weesmeeſters aangeſteld, opdat, zoo 'er door de overledenen verzuimd was, om voogden over de onmondigen aan te ſtellen, of dat de ouders en vrienden *ab inteſtato* kwamen te overlyden, die minderjaarigen niet zonder Voogden zouden blyven, of hunne goederen verwaarloosd worden. Dit Collegie van Weesmeeſters, wordt de *Weeskamer* genaamd, die magt heeft om Voogden over de onmondigen aan te ſtellen; maar zoo de Teſtateur de Weeskamer hadde uitgeſlooten, gelyk het in zyne magt ſtaat om te doen, dan heeft de Magiſtraat de magt om Voogden aan te ſtellen, zo de aangeſtelde Voogden overleden zyn, zonder andere Perſoonen te hebben geſurrogeerd; of indien een der Voogden komt te ſterven, en aan den langſtleevende geen magt gegeeven is om een ander nevens hem te Aſſumeeren en tot zig te neemen; of dat de aangeſtelde Voogden, voldoende redenen bybragten, om van de hun opgelegde Voogdye verſchoond te worden; wanneer het Hof Provintiaal, als Oppervoogden, daarover diſponeert.

Verder ſtaat hieromtrent aan te merken: 1. Dat by Reſolutie van de Staaten van Holland van den 4 December 1751. de Weesmeeſters van de reſpective Weeskamers in Holland en Weſtfriesland, geauthoriſeerd en gequalificeerd zyn geworden, om de boedels die op eenigerlei wyſe, aan haare reſpective Weeskamer komen te devolveren, te mogen adiëeren en aanvaarden, zonder een mandement van beneficie van Inventaris noodig te hebben, en zonder aan eenige ſchulden, laſten of borgtochten verder gehouden of verpligt te weeſen, dan de zuivere effecten en goederen des boedels medebrengen en komen op te leveren. 2. Maar nooit is te niet gedaan het recht dat de Weesmeeſters of Magiſtraaten, die onvermogende Voogden hadden aangeſteld, zonder ſuffiſante borgen, voor het te kort komende, niet zouden mogen worden aangeſprooken.

WEETENSCHAP. Betekent eigenlyk eene vaardigheid des Verſtands, om alle dingen die men beweert, uit onwederſpreekelyke beginſelen te bewyſen. In deeſen zin geeft men aan de kennis, die de Wiskonſtenaars van alle zaaken, die hen eigenlyk raaken, hebben, den naam van Weetenſchap; want zy hebben doorgaands onwankelbaare gronden, naamelyk hunne

www.libtool.com.cn

hunne verklaaringen en grondſtellingen; ſomtyds ook zekere ondervindingen, uit dewelken zy, door eene onveranderlyke aanéénſchakeling, eene Wiskonſtige ſlotreden voortbrengen.

WEEVEN. Eene weetenſchap om allerlei Manufactuuren van Zyde, Wolle, &c. te bereiden, op een daartoe geſteld Getouw. Zie het Artykels WEEFGETOUW en WEEVER.

WEEVER. *Textor.* In het Franſch *Tiſſeran.* Deeſen hebben een bekend en zeer noodig ambagt. Doch om hier maar van de Kattoen en Linnenweevers te ſpreeken, ſchoon die op ſommige Plaatſen eenerlei zyn en dezelfde Werktuigen gebruiken, verarbeidende beide Wollen en Linnen-Garen; nogtans worden ze hier en daar onderſcheiden. Zy hebben een Ambagt (in Duitſchland) dat met goede Wetten en Ordonnantien voorzien is. Doch onder het Gereedſchap der Linnenweevers, Wollenweevers, Lintweevers, Saayweevers en zyde Weevers is weinig onderſcheid. De beſte Weeversboomen, daar de Scheering op gewonden is, nevens ander daartoe behoorend houtwerk, pleeg men van Eiken- of wel van greinen hout te maaken. De litſen daar de Scheering doorgaat, worden de *Kam* genaamd. De inſlag wordt 'er door de Schietſpoel ingeweeven, en tuſſchen de Ketting of Scheering doorgeſchooten. De Stof die geweeven wordt, moet alvorens wel gekaard en geſponnen worden. In het weeven van geſchilderd en gebloemd Damaſt, beſtaat het toppunt der Weeverskonſt.

WEG. Een paſſage of Landſtraat.

De Romeinſche Wegen waren verdeeld in *Conſulare*, *Pretoriaanſche*, *Militaire* en *Publieke*, en hiervan zyn 'er vier aanmerkelyken in Engeland. De eerſte, *Watling-ſtreet* of *Wathling-ſtreet*, leidende van Dover tot London, Dunſtable, Touceſter, Atterſton, en de Severn ſtrekt zig uit tot Angleſia in Walles. — De tweede, *Hikenild* of *Ikenild-ſtreet* genaamd, ſtrekt van Southampton over de Rivier Iſis by Newbridge; als by Camden en Lichfield; loopt vervolgens over de Derwent, na by Derby, en eindigt te Tinmouth. De derde, genaamd *Foſſe way*, omdat ze op ſommige plaatſen niet volkomen is, maar ligt als een breede Graft, leidt van Cornwall door Devonshire, by Tathbury, naby Stow in de Bosſchen; en naaſt Ceventry tot Leiceſter, Newark, en zoo tot Lincoln. — De vierde, genaamd *Erming* of *Erminageſtreet*, ſtrekt zig uit van St. Davids, in Walles, tot Southampton.

WEGDISTEL. Is een gemeene diſtel, die over al op de velden gevonden wordt.

WEG GRAS. Zie de Artykels POLYGONUM. (In de *Bonatie.*)

WEGMEETER. *Schreeden Teller.* Is een Geometriſch Inſtrument, om daardoor den afſtand van twee plaatſen te ontdekken, en een geheel Land door hulp van hetzelve af te meeten.

www.libtool.com.cn
ten. Voornaamelyk kunnen daardoor de wegen naar de mylen zeer bekwaam, ſnel en naauwkeurig bepaald worden. Hetzelve beſtaat uit een ſaamengeſteld Radwerk, waarby aan eene ſchyf, die van buiten in verſcheide gelyke deelen verdeeld is, een of meer Wyſers, den dikwils herhaalden omloop van het Rad of Wiel aan eenen Wagen, of het getal van de agter elkander gedaane Schreeden. zoo wel van een menſch als van een Paard aantoonen. Ten dien einde gaat uit het Inſtrument een Snoer, Draad, of Ketting, die, wanneer men een weinig daaraan trekt, of dezelven aanſpant, telkens den wyſer een gedeelte voortſchuiven. Tot de zekerheid des gebruiks van dit Inſtrument wordt vereiſcht, dat men alvoorens de groette van eene Myl, naar de Schreeden van een menſch of paard onderzoekt of reeds weet; insgelyks naar den omloop van een hiertoe verkooſen Rad ontdekt en vaſtſtelt. Dus moet by voorbeeld een Rad, dat in zynen omtrek 7½ el, of eene Saxiſche Landroede houdt, drieduiſend en zeshonderdmaal rondom loopen, indien de weg, welke dit rad afgelegd heeft, eene Saxiſche Myl zal bedraagen; en men kan naar dit Rad, deels grootere, deels kleinere, door den Regel van Drieën uitrekenen, zoodanig, dat door derzelver omloop, ook de afſtand van twee plaatſen, naar zyne Mylen kan opgegeeven worden. Men heeft driederhande ſoorten van diergelyke Wegmeeters. De eerſte is, daar het Inſtrument aan eenen wagen gelegd is, en dit door middel van den omloop van een wiel in den wagen aantoont, hoe dikwils het wiel rond gelopen is. De tweede is die een Menſch aan zynen gordel of broekband kan vaſtmaaken; of men beveſtigt dezelven ook aan den Zadel van het Paard. De ſnoer, &c. welke uit het Inſtrument gaat, en by het aantrekken of verrukken den Wyſer voortſchuift, wordt door een haakje in de kouſſenband van een Menſch, die het gebruiken wil, gehegt, om daardoor aan te merken, hoe dikwils de voet verzet is. De derde ſoort heeft men aan de wandelſtokken gemaakt, alwaar de daaraan zig bevindende wyſer, door het nederzetten van den ſtok, telkens een gedeelte op de ſchyf voortgeſchooven wordt. Wanneer dierhalven by eene iegelyke Stap of Schreede, de Stok nedergezet wordt, toont de Wyſer het getal van de gedaane ſchreeden. Deeſe Wegmeeters zyn reeds voor meer dan honderd jaaren in gebruik geweeſt. Deeſe drie ſoorten heeft in het byzonder de koninklyke Poolſche en Keurſaxiſche Land- en Grens- Commiſſaris, ADAM FREDRIK ZURNER door veel vlyt en gedaane Obſervatien, dusdanig gezogt te verbeteren, tot dat hy eindelyk eenen, naar zyne eigene uitvinding, verbeterden Wegmeeter heeft ontdekt, waarby hy zig by de hem toevertrouwde uitmeeting van het geheele Keurvorſtendom

met

www.libtool.com.cn

met veel nuts heeft bedient; gelyk hy dan op de zekerheid van zyn Inſtrument roemt, dat hy door middel van hetzelve eenen alvoorens gemeeten afſtand, van eenige Mylen, door dit Inſtrument, binnen zyn rytuig, zonder daaruit te ſtygen of maar uit te kyken, alsmede by pikdonkeren nagt, naauwkeurig had gevonden; zoo dat hy van het getal der ſchreeden op het Inſtrument, binnen het ryting verwittigd, de Koets had doen ſtilſtaan, en bevonden dat het met de eerſte meeting naauwkeurig overéénkwam.

WEGVINDING. Als men verdwaald is in een groot en dik Boſch, vindt men den weg op deeſe wyſe. Men ſnydt eene ſcheut die wat ſterk is, van eenig Boomtje, en dan ziet men wat zyde dat het minſt gevoedt is, en naardien kant toeziende, heeft men het noorden voor zig; het zuiden agter den rug, het ooſten aan de regter en het weſten aan de linkerhand, en dan ſlaat men den weg in, naar de luchtſtreek waarin de plaats gelegen is, die men zoekt.

WEGWYSER. Een werktuig 't welke dient, om de tangen, na de inſnyding van den Steensnyder, in de blaas te voeren. Hiervan zyn twee ſoorten, een *manlyke* en *vrouwlyke*.

De manlyke heeft een half langwerpig rond ligchaam, dat omtrent drie linien breed, en op weinig na tuſſchen de drie en vier duim lang is; een der uiteindens beſtaat uit drie platte plaaten, die kruisgewyſe onder elkander geſchikt zyn, het handvat des werktuigs uitmaaken, en zig een weinig buitenwaarts ombuigen. Daar is langs en in het midden van het ligchaam eene kam gemaakt, die in het midden des handvatſels, en aan deszelfs inwendige oppervlakte begint, en allengskens vermeerderende tot by het midden des ligchaams, alwaar het twee linien hoog uitſpringt, loopt; dan gaat het voort, al minder wordende, tot aan het uiteinde des Werktuigs, dat het kleinſte is, en waarover het uitſteekt, maakende een klein binnenwaarts gebogen tongetje, dat plat op de zyden en zes linien of daaromtrent lang is. Dit tongetje is de reden, waarom deeſe wegwyſer de manlyke genoemd is.

Het verſchil dat deeſe heeft met de *Wegwyſter*, is, dat in deeſe laatſte de kam zoo ver niet gaat als in de andere; dat integendeel het voorſte binnenwaarts gekromde uiteinde geſpleeten is met eene uitranding, die omtrent eene of anderhalve linie lang is. Deeſe uitranding heeft aan dit Inſtrument den naam van *Wegwyſter* gegeeven.

De eene moet naar de andere gemaakt zyn, want zy moeten beide te gelyk werken; daarom behoort een heelmeeſter, die zig door de Wegwyſers wil geleiden, daarvan verſchillende ſoorten te hebben, om onderwerpen van allerlei ouderdom te kunnen ſnyden.

Om

www.libtool.com.cn
Om zig naar behooren van deeſe twee werktuigen te kunnen bedienen, die in de bewerking maar één dienen uit te maaken, moet de manlyke met de rechterhand genomen worden, invoege dat het inwendige gedeelte des handvats ruſte in de handpalm. Een der armen van het kruis is gelegen tuſſchen den duim en den Wysvinger; de middelſte en de ringvinger houden den anderen vaſt; vervolgens wordt de Wysvinger op de kam in de lengte gebragt, en men brengt het werktuig in het hol des ſonders. De wegwyſter wordt op dezelfde wyſe by het handvat genomen, doch de kam ziet naar omlaag by de ontmoeting des kams van den Manlyken. Zy wordt op dezelfde wyſe ingevoerd, en ontvangt in haare uitranding het tongetje des Manlyken. Men houdt haar van malkander verwyderd als een Triangel, wiens top gemaakt is door de plaats, alwaar de twee uiteindens vereenigd zyn, en men voert de tang langs de kammen.

WEGWYSER VAN HILDANUS. Een werktuig 't welke by het Steenſnyden gebruikt wordt. Het is van gepolyſt Staal gemaakt, en omtrent zeven duim lang. Het ligchaam is eene Gootswyſe buis, die vyf duim lang, ten naaſten by agt linien breed, en drie of vier diep is. Deeſe diepte en breedte worden geſtadig naar de punt al minder, en het ligchaam eindigt als dan met een ronde kelk, waaruit een klein tongetje komt, dat plat aan zyne kanten en afgerond aan zyn einde, vier linien lang, twee en een halve breed is, opſtaat en een weinig van buiten binnenwaarts omgekromd is. Dit tongetje neemt zynen oorſprong in de buis, by een klein kammetje, en is omtrent zes linien lang. Het begin der buis is omtrent vier of vyf linien ſchuins uitgeſneeden. Het handvatſel beſtaat uit twee kruiswyſe armen.

De wyſe om zig daarvan te bedienen is, hetzelve met de regtehand te houden, zoodat de bogt van het lange einde des handvatſels in de handpalm ruſte; een der armen van het kruis tuſſchen den duim en wysvinger, terwyl de andere arm door den middelſten en ringvinger gehouden wordt. Dit werktuig wordt door behulp van het Steenſnymesje in de groef der Sonde gebragt. Het wordt in de plaats van een Conducteur of Wegwyſer, om de tang in de blaas te brengen, gebruikt.

WEHR. Zoo heet by de Marktſcheikundigen een ſtuk beleend Veld of Land, of Vademen op de gangen en ſtrekken, 't welk 14 Lachters of vademen in de lengte en zeven in de breedte begrypt.

WEID-ASCHE. *Cinis infectorius.* Is niet anders dan gecalcineerde Wyn-Moer. Men brengt ze uit Frankryk en van elders in groote vaten. Zy moet verſch zyn en gelyk groote ſteenen, of in fraaie ſtukken, ligtgroen van kleur, en ziltig bit-

www.libtool.com.cn
bitter van ſmaak. Behalven de Verwers wordt ze ook door de Zeepzieders gebruikt.

WEIDE. Is het voordeeligſte gedeelte van een Landgoed, omdat het jaarlyks weinig van onderhoud koſt, en nogtans veel voordeel geeft, door het voeden der Melkbeeſten en de Vetweidereye; alsmede door het geeven van hooi en andere fourage om te verkoopen, of om de beeſten des Winters te onderhouden. De weiden worden in vier hoofd-ſoorten onderſcheiden.

1. De *Natuurlyke Weiden*, om hooi te geeven. Deeſen brengen, zonder Zaaien, de Kruiden voort die men een of meermaalen in het jaar kan afmaaien.

2. De *Weiden* of het Weiland; zynde vogtige plaatſen, daar men de Beeſten laat weiden om ze vet te doen worden.

3. De *bebouwde Weiden*, die men met Kruiden bezaait; als met klaver of klavergroen.

4. De *onderloopende Weiden*, gelegen aan eene Rivier, die het grootſte gedeelte van den winter onder Water liggen, of waarop men met voordagt, op het einde van den Winter, het water laat loopen, wanneer ze veelmeer groente voortbrengen dan de anderen.

In het algemeen, alle vette en vogtige Landen zyn in ſtaat om hooi voort te brengen. De laage Weilanden brengen in drooge jaaren goed hooi voort; de hooge Weilanden geeven alleen goed hooi, wanneer het natte jaaren zyn; doch derzelver hooi is veel fyner dan dat van de laage Weilanden. De beſte Weilanden zyn de zoodanigen, die met klaver zyn bezaaid.

De Behandeling der Natuurlyke Weilanden, is: 1. Men moet ze wel geſlooten houden, zorgvuldig wieden, de kwaade kruiden, doornen en diſtels, met de wortels uitrukken, en de Mollen een geſtadigen oorlog aandoen. 2. De oppervlakte van het weiland moet men effen houden, en in alle de kaale ledige plekken, klaver of graszaad zaaien, en alle de ſteenen wegdoen. 3. Men moet ze beſproeien als men het noodzaaklyk vindt, voornaamelyk in het voorjaar en des Zomers, of laaten ze door kleine Schutſluiſen of valdeuren, nu en dan, niet hoog onderloopen, en houden ze overal vogtig, door middel van diepe Slooten, die men ſchoon moet houden, en door mindere groeven of kanaalen, waarmede het Land doorſneeden wordt, om hetzelve nergens dorſt te laaten lyden; ook zorge draagen, dat het water niet te lang daarop blyft ſtaan, dat het land moet verkouden, maar te nat zynde, moet men het uitmaalen of weg laaten loopen door een verlaat. 4. Men moet ze om het derde of om het vierde Jaar meſten, in December, Januari en Februari, en ten tyde wanneer men ziet dat

de

www.libtool.com.cn
de kruiden beginnen te kwynen; en men moet de oude meer dan de jonge van Meſt voorzien. De meſt voor de weide moet door en door verrot en niet eerſt vers door het vee gemaakt zyn; want de nieuwe meſt is te heet en zou de kruiden verbranden. Schaapen, Oſſen, Koeien en Paardenmeſt, de vulnis van de ſtraaten en wegen, nevens de bagger is goed daartoe. 5. Men moet zorg draagen dat geen beeſt, dergelyke Weiden komt te naderen, van dat het kruid of het gras begint te ſchieten, tot dat het gemaaid en het hooi ingezameld is; zelf niet by het Nagras, en zoo lang 'er nieuwe groente om te maaien te verwagten is, dat is, op het einde van September, te weeten, zoo dat weiland alleen geſchikt is om hooi voort te brengen en niet om afgeweid te worden. 6. Men moet het weiland op nieuw beploegen en bezaaien, wanneer de groente te dun en te zwak wordt, 't geen men met weinig koſte doen kan.

De manier om weiland te maaken, of een akker in eene weide te verkeeren, is: 1. Wanneer men een goed ſtuk Lands daartoe heeft verkooſen, moet men het verſcheide maalen zeer diep omploegen; de eerſtemaal in het voorjaar, de tweedemaal in September en de derdemaal in November. 2. In de maand Februari brengt men daarop de vetſte en nieuw gemaakte meſt, en men ploegt het dan eens door, om de meſt met de aarde wel te vermengen, en maakt den grond alsdan effen. 3. Eenige dagen daarna bezaait men hetzelve met ryp, zuiverkla verzaad, en men egt het, tweemaal in de lengte, tweemaal in de breedte en tweemaal in de ſchuinte, om het zaad wel onder te krygen. Zoo de aarde ſterk is, moet men de Nieuwe Weide eenigen tyd daarna begieten, dezelve wel met haagen en ſlooten afperken, en het eerſte jaar geen beeſten, en nooit Varkens daarop laaten komen. Men moet die weide bewaaren tegens den zwaaren ſlag van het water, die de nog lugtige Aarde zou wegneemen. Het eerſte jaar moet men op het wieden paſſen en eindelyk het gras afmaaien.

De manier om weiland in Bouwland te veranderen is: 1. Daartoe moet de grond vet en niet te ligt zyn. 2. Men moet het land herhaalde reiſen beploegen. 3. En hetzelve meſten met de aſch van het gedroogde en verbrande gras dat men daarvan afgemaaid heeft.

Een Landheer, die veel Weiland bezit, doet zeer wel van het zelfs te gebruiken, beter dan het aan een ander te verhuuren. Dit behoort de eigenaar te doen, zoo hy op zyn Landgoed woont, of den meeſten tyd aldaar zyn verblyf komt houden, omdat hy veel hooi tot zyn eigen gebruik noodig heeft, voornaamelyk zoo hy eene Stoeterye bezit en jonge Veulens laat opvoeden; doch heeft men daartoe

te

www.libtool.com.cn
te veel, dan zendt men het overige naar de Markt om te verkoopen, of men bewaart het tegens het laatſt van den winter, wanneer het meerder geldt.

Het is volſtrekt noodig om het Nagras door het Vee te laaten afweiden, en men kan zelfs niet te veel vee daarop jaagen, omdat de grond daardoor te droog wordt. Men moet geene koſten noch moeite ontzien om de weiden vogtig te houden, en dit wordt maar al te veel verwaarlooſd, daar men ſomtyds met weinig koſten, daardoor dubbel voordeel zou kunnen trekken. De duivenmeſt is de beſte voor de Weiden; en is 'er te veel water, zoo moet men de Weiden daarvan door groeven ontlaſten, om het kruid voor de verrotting te bewaaren.

Men moet toezien dat de weiden ter regter tyd gemaaid worden, dat de Molshoopen gelyk gemaakt worden, de hoopen al te lang gras, de doornen, diſtels en het onkruid worden uitgetrokken. De Slooten moeten diep en zuiver en de haagen wel in ſtaat gehouden worden. Aan de kanten der Slooten plant men Wilgen en Kaphout om luwte aan de weiden te geeven. De Mollen en Muiſen moet men nooit ruſt gunnen en zoo men het Land verhuurt, moet men bedingen dat de huurder voor dit alles zal zorg draagen.

WEIGELIANEN. Deeſen hebben den naam van VALENTINUS WEIGELIUS, geweeſene Parochie-Prieſter te Zſchopa, een Stedeken in den Ertsbergſchen Kreits, in Meiſſen, die in het begin van de Zeventiende Eeuw geleefd heeft; de Erfzonde in den Menſch, en de tegenswoordigheid van Chriſtus in het heilig Avondmaal lochende, en ook de Heilige Schrift maar een doode letter noemde.

WEL. Eene goede Bron of Waterwel is een groote ſchat voor een Landgoed, maar is niet gemakkelyk te vinden. Om deſzelve te vinden moet men: 1. Voor het opgaan der Zonne, met den buik op de aarde gaan liggen, zoodat de kin op de aarde ruſt, en zien dan zoo rondom zig; en zoo men van eenige plaats een damp of eene ſoort van Miſt, uit de aarde naarboven ziet klimmen, dan kan men verzekerd zyn, dat aldaar eene Waterwel of Bron verborgen is. 2. Vervolgens moet men op die plaats de qualiteit van den grond onderzoeken. Zwarte aarde geeft het beſte water. Een ſteenagtigen zwarten grond, die niet verre van eene loopende rivier af is, allerhande ſteengronden, en het roode zand, geeven mede goed water. Het water aan den voet der Bergen, tuſſchen de rotſen en ſteenen is zeer verfriſſend en gezond; maar in krytgrond is het water niet overvloedig en niet goed van ſmaak. In ligt zand vindt men ook weinig water. 3. Overal daar men van zelven Wilgenboomen ziet groeien, indien 'er

geen

geen ſtilſtaand water omtrent is, kan men beſluiten dat aldaar eene Wel verborgen ligt; en dan is het zekerſte middel om dezelve te ontdekken, dat men den grond boore, en dus naarboven doet komen de ſtraalen der verſcheide beddingen die onder de oppervlakte liggen, en zie of die aanleiding geeven om te beſluiten dat daaronder de Wel ligt. of 4. Maak eene balans van hout, gemaakt als een Zee-Compas. Een der eindens gemaakt zynde van hout't welk water naar zig trekt, als daar is het hout van Vlierboom en het Wilgenhout. De Pen of Evenaar moet onderſteund worden door een As, aan het einde van een draad, op de plaats alwaar men onderſtelt dat eene Wel is. Is aldaar inderdaad eene Waterwel, zoo zal de balans aanſtonds haar evenwigt verlieſen, en de zyde die van vlierhout is gemaakt, zal naar de Aarde neigen. Men moet die proef des morgens doen, voor dat de Zonnenſtraalen de dampen der Aarde hebben doen verdwynen.

WELIKI-GONIEK. Dus noemen de Moſcoviters hunne Gezanten van den eerſten rang, dewyl zy dezelven in twee ſoorten verdeelen, en de mindere Poſlaniks genoemd worden, maar die niet veel beter dan by ons de Couriers zyn.

WELLUIDEND. Eene bewoording van de Muziek, aanduidende dat de klanken der Inſtrumenten die men hoort, wel harmonieeren en overeenſtemmen, zoodanig datze de ooren der toehoorders op eene aangenaame wyſe ſtreelen.

WEND, of KEERPUNT. Zoo wordt in eene kromme linie het punt genoemd, daar dezelve begint te wenden of te keeren, dusdanig, dat daar zy van te vooren hol tegen den As was, tegenwoordig tegen denzelven bultig wordt. By voorbeeld PLAAT CCLXXV. *Fig.* 3. is A O L eene kromme Linie, die in het begin tegens den As A X hol is, maar in O tegens denzelven begint verheven te worden, zoo is O het wend- of keerpunt. Hoe men dit punt, door middel van de Differentiaal-Rekening van den Heer van Leibnitz vinden kan, leert l'HOPITAL in zyne *Analyſe infinit. Sect.* 4. c. 2. §. 240. *ſeqq.*

WEND, of KEERPUNTEN VAN DE ZON. Zie het Artykel SOLSTITIUM.

WENDEN. Zekere Volkeren, zyn een Overblyfſel, niet van de oude Wandalen, maar van de Veneden, Heneten of Winiten, zy bewoonen in Luſatien, tuſſchen Löbau en Bautzen, zeker diſtrict, dat zig tot in de Marck uitſtrekt. Hunne Taal ſtamt af van de Sclavoniſche, zynde die van Opper-Luſatien, van die van Neder-Luſatien eenigſints onderſcheiden. De oude wenden waren, van hunnen oorſprong af, Scythen; hadden hunne eigene taal en zeden, die zig in Duitſchland, omtrent

www.libtool.com.cn

trent de Ooſtzee nedergezet, en hun byzonder Koninkryk opgericht hadden.

WENEN. De Keiſerlyke Reſidentie-plaats en de hoofdſtad van Ooſtenryk, gelegen in Neder-Ooſtenryk, aan eenen arm van den Donau, alwaar deeſe de kleine rivier *Wien* ontvangt. Zy heeft 6 Poorten, 32 Kerken en Klooſters, en veele huiſen, die allen van Steen gebouwd zyn, waaronder men de voortreffelykſte Paleiſen vindt. Onder de voorſteden wordt de Leopoldsſtad door den arm van den Donau van de Stad afgezonderd, maar de andere voorſteden, als de Roſſau, Joſephsſtad, Leim-Grube, aan de rivier Wien, auf der Widen, enz. zyn door eene vlakte van 600 ſchreeden van de Stad afgeſcheiden gelegen, en in het Jaar 1704, benevens eenige naby gelegene Dorpen, met Linien en grachten omringd, en dus zoo groot en ruim, dat zy eenige Duitſche mylen in den omtrek hebben; zyn ook met de pragtigſte Paleiſen en heerlykſte Lufthoven verciert, en zoo ſterk bewoond, dat men daarïn en in de Stad by de 600,000 Menſchen rekent. Haare Veſtingwerken beſtaan uit twaalf gemetſelde Baſtions en andere Fortificatien, die inzonderheid in het Jaar 1540 en 1636 gebouwd zyn, en zy heeft in de Jaaren 1529 en 1683 twee harde belegeringen van de Turken uitgeſtaan. De Keiſerlyke Reſidentie-burgt, die men in het Jaar 1746 heeft begonnen te vernieuwen, is een zeer ruim en pragtig gebouw, en behalven de wooningen voor de Keiſerlyke Famille en hofhouding, bevindt zig daarïn ook de Ryks-Cancelarye. — Buiten de Stad is een Keiſerlyk Paleis, de nieuwe Favorita genaamd, waarïn de Keiſer des Zomers zyn verblyf pleeg te houden, om zig op de nabygelegene luſtkaſteelen Laxenburg en Ebersdorf te diverteeren. In de Bibliotheek, die uit 8 vertrekken beſtaat, zyn over de 100,000 banden van gedrukte boeken, en een ongemeen getal der raarſte manuscripten. Het Bisdom aldaar is op Keiſerlyk begeeren van den Paus, op den 1 Juny 1722, tot eene Metropolitaan-Kerk, met de daaraan gehegte Aardsbiſſchoppelyke tekens en voorrechten verheven. — De Domkerk van St. Steven is een zeer groot Gebouw, en pronkt vanbuiten met veele Arabiſche of Gottiſche Cieraadjen van Steen, wordende de Toren daarvan, die 450 voeten hoog is, voor de ſterkſte van Duitſchland gehouden, waarop in het Jaar 1711 eene groote Klok van 354 Centeners gewigt gebragt is. De Univerſiteit is in het Jaar 1237 geſticht, en werd eertyds door de Jeſuiten beſtierd. — Behalven de Geeſtelyke Gebouwen, waaronder dat van de Paters Capucynen behoort, zynde een uitmuntend ſtuk, en begrypende de Keiſerlyke begraafplaatſen, heeft men 'er ook heerlyke Tuighuiſen, de Schat- en Konſtkamer met de Galde-

www.libtool.com.cn
rye, het nieuwe Comedie-huis, de koſtelyke Paardeſtal, waarboven de Bibliotheek is, de Pikeurſtal, het Balhuis, de Munt, het Land en Raadhuis, het Hospitaal, enz. — In 't Jaar 1713 zyn aldaar by de 10,000 menſchen aan de peſt geſtorven. WENEN is tevens eene voornaame Koopſtad. Men houdt aldaar boek en rekening in Ryksdaalders, Guldens, Kruitſers en Penningen 1 Ryksdaalder doet 1½ Gulden, 30 Keiſer-Groſchen of 90 Kruitſers. — 1 Keiſer-Groſſche heeft 3 Kruitſers of 12 Penningen; en 1 Kruitſer heeft 4 Penningen. — 1 Gemunte Ducaat in goud doet 4 Ryksgulden: en 1 Specie-ryksdaalder 2 Ryksguldens of Dritteliſtukken Keiſerlyk geld, min of meer, — Men vindt aldaar veele gemunte Kruitſers en Groſſchenſtukken. Voorts wiſſelt men van Weenen op Hamburg, en van Hamburg op Weenen weinig; maar als dit geſchiedt, ſtelt men in Hamburg de Brieven in Ryksdaalders Keiſerlyk geld te betaalen, de *Lagio* tót eenige 30 ten honderd afkortende, en betaalende de *Valuta* in Banco. Maar te Weenen worden de Brieven geſteld op Ryksdaalders in Banco, en de Valuta wordt betaald tot 132 à 134 Ryksdaalders, min of meer, voor 100 Ryksdaalders Banco. *Uſo* is aldaar 14 dagen zicht, binnen welken tyd de Wiſſelbrieven moeten voldaan worden. Van Weenen wordt op de volgende plaatſen gewiſſeld, naamelyk op Amſterdam, 148 Ryksdalers min of meer voor 100 Ryksdaalers Banco. Op Leipzig 100 Ryksdalers min of meer voor 100 Ryksdalers Leipzig Courant. Op Breslau 101 Ryksdalers min of meer voor 100 Ryksdalers Keiſerlyk geld. Op Augsburg en Neurenberg 102 Ryksdalers min of meer voor 100 Ryksdalers Courant geld. Op Venetien 186 Guldens of 124 Ryksdalers min of meer voor 100 *Ducati di Banco*. 100 Pond in Weenen doen 115 pond in Hamburg. Eindelyk zyn binnen Wenen twee Hoofdmarkten of Kermiſſen, naamelyk de Pinkſter-Jaarmarkt en de Catharynen-Jaarmarkt.

WENKBRAAUWEN. Zie het Artykel SUPERCILIA.

WERDER, of naar de hoogduitſche benaaming WERTHER, beduidt een Eiland of Schier-Eiland, dat van eene Rivier gemaakt, maar naderhand, of door de konſt, of door de natuur tot zeker gebruik in ſtaat gebragt is. Dus wordt gezegd van de Dantziger- en Elbinger Werders, dat is, zekere Landſchappen, die met ettelyke Dorpen bezet zyn.

WERELD. Zie het Artykel WAERELD.

WENTELTRAP. *Cochlidium* Zoo heet die, welkers Dorpels of treden rondom eenen Cirkel, welke de SPIL of van anderen de MONNIK genoemd wordt, loopen, ſchoon ook deeſe zig ſomtyds in eene kleine ruimte keert. Deeſe trap wordt ook van ſommigen, ten opzigte van haare wending, een SLAK ge-

www.libtool.com.cn
genoemd. Het eenigſte nut by deeſe ſoort van trappen is, dat zy de minſte plaats beſlaan; waarom zy ook wel in Paleiſen, tot de geheime trappen gebruikt worden, langs welken men in de half verdiepingen en op de Zolders komen kan, en daarom worden zy meeſtendeels tuſſchen de Garderobe en het Woonvertrek aangelegd. Derzelver gebreken beſtaan voornaamelyk daarin dat zy ongemakkelyk te beklimmen, moeielyk te verlichten, en vermits zy niet wyd genoeg gemaakt kunnen worden, gevaarlyk wegens het vallen en eindelyk onbekwaam zyn, om meubelen en effecten, als Kaſſen en Kabinetten, naar boven te brengen. Dit gebrek heeft niet alleen PALLADIUS gezogt te verhelpen, daar hy de geheele Diameter aan deeſe trap zoo groot genomen heeft, dat hy $\frac{1}{3}$ daarvan aan de Spilruimte, maar de overige $\frac{2}{3}$ aan de beide Dorpels aan de zyden gaf, en in tegendeel de trap zelve zonder Spil met eene holle ronding maakte, doorwelke, in geval van nood, ook vanboven het licht konde door vallen, zoodanig dat de trap, gelyk als in de vryе lucht ſcheen te hangen; waartoe echter zoo wel een geſchikt Bouwmeeſter als goed werkvolk vereiſcht wordt. Of daar men zoo veel ruimte niet hebben kan, worden de Dorpels naarbuiten gebogen gemaakt, gelyk men in de Domkerk te Utrecht een Exempel daarvan zien kan; want hierdoor wint de trap veel ruimte. Eene andere hangende en holle Wenteltrap vindt men te Florence, in het prägtige Paleis *de Pitti*, gelyk mede in het Pauſſelyke *Seminarium* te Pavia. Een plan en tekening van eene trap met een gewonde Spil, die niet alleen gemaklyker te beklimmen is, maar ook meer licht ſchept, vindt men in WILHELMS *Architectura Civili* P. I. n. 21. STURM, in de negende aanmerking over *Daviler*, verklaart nogtans breedvoeriger, hoe men door middel van de voordeelige klooven, uit een dikken Eikenboom, twee diergelyke Spillen vervaardigen en vervolgens boven malkander ſtellen kan; alsmede hoe men de aantreden van de Trap voordeelig klaar moet maaken.

WERK. Dus worden in de Zoutwerken te Halle twee ſtukken Zout genaamd, welken ten langſten in 4 uuren kunnen gezooden worden. In zes dagen kunnen in eene pan ten minſte 36 *Werk* of 72 ſtuk Zout, uit 2 Schok, 42 Zober-Solen gezoden worden, *Werk-laaten* noemen ze by een geweldigen wind of onweer, uit vreeſe voor brand, het zieden ſtaaken en daarmede ophouden.

WERKHUIS. Is aan of by eene Fabriek dat huis of die Loots waarin het grootſte werk verrigt wordt. — Werkhuis wordt ook genaamd een Spin- of Tuchthuis. Zie het Artykel TUCHTHUIS.

www.libtool.com.cn

WERKING. *Actio.* Is het doen, de handeling, werking of verrigting, die of met het gantſche ligchaam, of met een deel van hetzelve; of ook met het verſtand geſchiedt.

WERKING. (In de *Machanica* en *Phyſica*). Is de drukking van het eene Ligchaam tegens het andere.

Het is een der Wetten van de Natuur, dat werking of wederwerking gelyk ſtaan, dat is: de wederſtand van een bewogen Ligchaam is altyd gelyk tot de kragt die daaraan medegedeeld wordt; of, het welk hetzelfde is, het beweegende ligchaam verlieſt zoo veel van deszelfs kragt, als hetzelve aan het bewogen ligchaam mededeelt.

Indien een Ligchaam geperſt wordt door gelyke en tegenſtrydige werkingen of drukkingen, zoo zal hetzelve in ruſt blyven. Maar byaldien een van deeſe drukkingen grooter is dan de tegengeſtelde, zoo zal de beweeging overhellen naar het deel 't welk het laatſte gedrukt is.

Men heeft waargenomen dat de werkingen van Ligchaamen, op malkander, in eene ruimte die eenvormig voorwaarts zig uitſtrekt, dezelfden zyn als of de ruimte in ruſt was; en dat eenige vermogens of beweegingen die op alle ligchaamen werken, ten einde om gelyke ſnelheden voort te brengen in dezelven, in gelyke of in parallele regte lynen, geene uitwerking hebben op hunne mutueele of onderlinge werkingen, of betrekkelyke beweegingen. Dus wordt de beweeging van Ligchaamen aan boord van een Schip, dat geduurig voorwaarts en eenvormig voortſneit, in dezelfde manier volbragt als of het Schip in ruſt was. De beweeging der aarde rondom derzelver As heeft geen invloed op de beweegingen van ligchaamen, en werkt tegens hunne oppervlaktens, maar in zoo verre als dezelve niet eenvormig en regtlynig is. De beweegingen der Ligchaamen op malkander, hangen, in het algemeen nietaf, van hunne *abſolute*, maar van hunne *relative* beweeging.

WERKTUIGEN DER ZAADBEREIDING. Zie het Artykel SPERMATOPŒA ORGANA.

WERKWOORD. (In de *Spraakkonſt*) Een woord, dienende om uit te drukken het geene wy van eenig voorwerp beveſtigen, of daaraan toeſchryven; of, volgens anderen, is het een woord, voornaamelyk gebruikt wordende om te betekenen de beveſtiging, en om te toonen dat de reden waarin het gebruikt wordt, die van een menſch is, die niet alleen bevatting van zaaken heeft, maar daarvan oordeelt en iets daarvan beveſtigt; nogtans wordt het voornaamelyk gebruikt in deeſen zin, en daarvan wordt insgelyks gebruik gemaakt om allerlei beweegingen van de Ziel aan te duiden, als om te begeeren, te bidden, te gebieden.

De Werkwoorden worden verdeeld in daadelyke, lydelyke en

www.libtool.com.cn

en onzydige, of *active*, *paſſive* en *neutraale*, ten opzigte van het voorwerp, &c. en met betrekking tot hunne inflexien, in regelmaatige, onregelmaatige, perſoonlyke, onperſoonlyke, hulpwerkwoorden, Zelfſtandige, *enz.*

Een daadelyk werkwoord toont de verrigting van een menſch, als *ik werk*, *ik ſla*, &c. Hiervan zyn drie ſoorten, naamelyk *tranſitive*; waarin de daad overgaat tot een voorwerp, verſchillende van den werker; *reflective*, daar de werking tot den daader wederkeert; en *reciprocale*, waarin de daad onderling wederkeert op de twee Werkers die dezelve voortbrengen.

Een lydend werkwoord is dat geene 't welk eene lyding uitdrukt, of 't welk de werking van eenen daader ontvangt. En 't welk in de hedendaagſche taal geconjugeerd wordt door het hulpwerkwoord *ik word*.

Een onzydig werkwoord, is dat geene 't welk eene daad betekent 't welk geen byzonder voorwerp heeft waarop het valt maar hetwelke genomen wordt voor het gantſche denkbeeld van de daad, als *ik ſlaap*, *gy waakt*, *hy loopt*. De Latynen noemen het *Neutrum*, omdat het noch daadelyk noch lydelyk is, terwyl het de kragt en betekenis van beide is.

Een zelfſtandig werkwoord is dat geene 't welk het beſtaan van eene zaak uitdrukt, als *Ik ben*, *gy zyt*.

Hulpwerkwoorden, zyn de geenen die dienen in het Conjugeeren van daadelyke en lydelyke werkwoorden. Als *ik word*, *ik heb*, enz.

Regelmaatige Werkwoorden, zyn de geenen die op eene en dezelfde wyſe geconjugeerd worden.

Onregelmaatigen zyn de geenen die in de tyden der Conjugatie verſchillen, 't zy in de uitgangen als anderſints.

Onperſoonlyke Werkwoorden zyn de zulken die alleen door den derden perſoon geconjugeerd worden, als *het regent*, *het ſneeuwt*, enz.

WERKZILVER. Dus noemen de Eſſayeurs of Geldproevers, het uit allerlei oud gereedſchap ſaamengeſmolten Zilver, dat hun gegeeven wordt, om 'er eene proef op te ſtellen.

WERLEN. Dus noemde men de oude Volkeren *Heruli*, in het Mekelenburgſche. Men wil dat zy zich uit Pruiſſen derwaarts begeeven en met derzelver inwooners eenerlei taal geſprooken hebben. Hunne hoofdſtad was *Werlau*, in 't Latyn *Herula*.

WERPEN. Noemt men 1) by de Valkenjagt, den Vogel van de hand en op den roof laaten vliegen. 2) Het wordt van allerlei Vee gezegd, en betekent het voortbrengen van jongen. Honden van eenen worp zyn van dezelfde dragt, en die te gelyk geworpen zyn.

www.libtool.com.cn

WERST. Dus noemt men eene Moscoviſche Myl van 3750 voet, zynde omtrent een zesdedeel van eene duitſche myl.

WERVEL. Of, volgens het Hoogduitſche woord, WURBEL. Zoo wordt de Waterval op den Donauſtroom, beneden Crems genoemd, die maar ter diſtantie van 200 ſchreeden van den zoogenaamden Stroedel of Draaikolk afgelegen is, en dezelve veroorzaakt. Dezelve brengt dikwils de Schippers in groot gevaar, vermits het ſterk ſtroomende water, door eene groote in den weg ſtaande Rots, in zynen loop geſtuit wordt, waarvan het water aldaar met groot geweld aan het draaien komt.

WERVELBEENDEREN. Zie het Artykel VERTEBRÆ.

WERVELBOESEMEN. Deeſe naam wordt (in de *Anatomie*) gegeeven aan twee aderbuiſen, die uit de Wervelbeenderen komen; door hun bovendeel gemeenſchap hebben met de zydelyke aderboeſemen des harde harſſenvlies, en zich uitſtrekken langs het ruggemerk met het netwerk der Wervelbeenſche Slagaderen. Zy geeven ook aderlyke takken af, die in de Wervelåderen gaan naar de ongepaarde. Daar komen 'er boven de Nieren uit, die in de holle ader overgaan.

WERVELWINDEN. Zie het Artykel VORTEX.

WESP. Zie het Artykel VESPA.

WESTEN. De wind die uit het Weſten komt, wordt *Favonius*, en insgelyks *Zephyrus* genaamd.

WESTER HEMDE. Dus wordt een hemd genoemd waarin een kind gedoopt wordt. In de Roomſche Kerk bekleedt men de gedoopte klokken ook met *Weſter-hemden*.

WEST-INDISCHE COMPAGNIE *der Vereenigde Nederlanden*. Is na het einde van den twaalfjaarigen ſtilſtand van Wapenen, in het Jaar 1621, en dus laater dan de Oost-indiſche Compagnie opgericht. Haare hoofdſom beliep op 80 Tonnen Gouds. Deeſe Compagnie maakte in den beginne een goede opgang; ontweldigde den Spanjaarden en Portugeeſen Braſilien en de Eilanden rondom de Weſtindien gelegen; ſchoon ze naderhand alles weder verloor, en zy zoude geheel gesuïneerd zyn geworden, zoo niet de Staaten Generaal eene nieuwe Compagnie hadden opgericht, behoudende dus het geene zy nog, zoo wel in Afrika als in de Weſt-Indien overig had. Deeſe Compagnie bezit thans niet meer dan de Eilanden *Saba* en *St. Euſtachius*, *Barlovento* en *Tabago*, nevens de Stad *Cora Gujana*, op het vaſte Land. Zy beſtaat uit vyf Kamers, van welke eene te Amſterdam is, eene te Middelburg in Zeeland, eene op de Maas, eene in het Noorder Kwartier en eene in Friesland. Wanneer het laatſte Octroy, den 4 Juny 1647, voor 25 agtereenvolgende Jaaren gegeeven, verloopen was, wierd deeſe Compagnie wegens de ſchade in den Oorlog geleden,

www.libtool.com.cn
leden, geſcheurd, tot dat ze den 20 September 1674, door een nader Octroy der Staaten Generaal, vernieuwd en tot haare vaſtſtelling in het Jaar 1675. een Capitaal van 120,000 duiſend ſaamengebragt wierd, welke ſomme, met het geene de Participanten, Depoſitariſſen, en andere Crediteuren hebben moeſten, een Capitaal van 600,000 Guldens uitmaakte. Des niettegenſtaande heeft ze ſedert de Ooſtindiſche Compagnie niet kunnen evenaaren, ſchoon ze voordeeſen magtiger is geweeſt. De generaale vergadering deeſer Compagnie is zes Jaaren na malkander binnen Amſterdam, naderhand 2 Jaar te Middelburg, en vervolgens 2 Jaar in de andere Kamers. By dezelve worden alle de belangens der Compagnie door 10 Directeurs of Gedeputeerden onderzogt. Deeſen zyn vooral daarop bedagt, dat niemant buiten de Compagnie op de Afrikaanſche Kuſten mag handelen, maar alleen op de Weſtindien, Surinamen en Curacao; vanwelken zyn evenwel nog 3 gulden voor de Vragt der Scheepen, die naar Surinamen vaaren, en 2 ℔ ten honderd, van die geenen, die, of naar Curacao gaan, of vandaar komen, aan de Compagnie betaalen moeten. De Actien van deeſe Compagnie zyn 6000 Gulden Capitaal, welke in het Jaar 1703, den 16 Auguſtus, 73 ten honderd, maar voordeeſen 90 tot 95, op de Kamer van Amſterdam gedaan hebben, doch op de andere Kameren 55 of 60 ten honderd. De Repartitien, die de Compagnie van het Jaar 1672 tot 1693 gemaakt heeft, zoo wel in Contant geld, als in Obligatien, beliepen op 44 ten honderd. Edoch de Obligatien zyn de Compagnie tot eenen laſt, aangezien zy daarvoor Jaarlyks 4 ten honderd betaalt en geene Repartitie doet dan tot dat de Obligatien ingeloſt zyn.

WESTMUNSTER. Eene Stad van Engeland, in Middelſex, aan de Teems, ten Weſten van de Stad London gelegen, zynde die plaats voordeeſen taamelyk verre daarvan afgezonderd geweeſt, maar tegenswoordig door eene ſchoone brug, die aan weerskanten met huiſen en winkels bezet is, met dezelve vereenigd, en nu is zy ſedert omtrent 70 Jaaren mede onder den naam van London begreepen, nademaal deeſe gantſche plaats met huiſen tot aan de Teems aangebouwd is. Echter heeft zy haare byzondere overigheid, die door een Opper-rechter beſtierd wordt, en haare eigene Privilegien, zendende twee Gedeputeerdens in het Parlement van Grootbrittanien. Aldaar, te Weſtmunſter, is eene beroemde Abtdye, in welker Kerk de Koninklyke Begraafplaats is. Insgelyks ziet men aldaar het oude Koninklyke Paleis, waarin eene pragtige groote Zaal is, Weſtmunſter-Hall genaamd, die tot de vergadering van het Parlement en tot eenige Gerechts-Collegien gebruikt wordt.

www.libtool.com.cn

Men vindt 'er ook het groote en pragtige Koninklyke Reſidentie-ſlot Whitehall, en het Paleis van St. James.

WEST-NOORD WEST. Zoo wordt genoemd het geweſt, 't welk 22 graaden, 30 minuten van het weſten ten noorden afwykt. De wind welke uit hetzelve waait, wordt dan *Caurus*, dan *Corus*, dan *Fapix*, en dan ook *Argeſtes* geheeten. De Franſchen noemen beide het Geweſt en de wind *Oueſt-nord-Oueſt*.

WESEPHAALSCHE VREDE. Is eene grondwet van het heilige Roomſche Ryk, die in het Jaar 1648, te Munſter, met Frankryk, en te Osnabrug met Zweden geſlooten wierd, waardoor niet alleen de dertigjaarige Oorlog een einde genomen, maar ook de vryheid van den Godsdienſt op eenen vaſten voet geſteld, en de geſchillen tuſſchen den Keiſer en de Standen, wegens hunne Privilegien en Gerechtigheden, als ook tuſſchen de Roomſch-Catholyken en Proteſtanten, wegens de in geſchil zynde Geeſtelyke goederen, tot Duitſchlands grootſte genoegen, gelukkig uit den weg genomen zyn; wordende in deeſen vrede de Vereenigde Nederlanden ook door Spanjen voor eenen vryen ſtaat verklaard.

WESTPHALEN. Is een van de X Kreitſen des H. Roomſchen Ryks, en dezelve begrypt alles wat van Neder-Saxen tot aan de Nederlanden, en tuſſchen den Rhyn en de Weſer gelegen is. — Daartoe behooren de Bisdommen Munſter, Lui, Paderborn en Osnabrug; de Abtdyen Corvey, Stable, Werden, Eſſen, Hervord en St. Cornelis Munſter; de Hertogdommen Weſtphalen, Kleef, Gulik en Berg; de Vorſtendommen Ooſt-Friesland, Minden en Verden; en de Graafſchappen Oldenburg, Delmenhorſt, Marck, Ravensberg, Sayn, Bentheim, Tecklenburg, Bronkhorſt, Lingen, Aremberg, Diepholt, Geroltsſtein, Hoya, Manderſcheid, Lippe, Rekum, Reiferſcheid, Rietberg, Runckel, Schaumburg, Virneburg en Wied. De Kreits-Directeurs zyn de Biſſchop van Munſter en de Hertog van Gulik; weshalven Keur-Brandenburg en Keur-Palts dit ampt beurt om beurt waarneemen, met het Kreits-Directeurſchap te voeren, en zulks uit hoofde van de Trans-actie, in het Jaar 1665 ingegaan.

WESTPHALEN. Een groot Landſchap in Duitſchland, dat ten Ooſten aan Nederſaxen, ten Zuiden aan Heſſen, het Westerwald en den Rhyn, ten weſten aan de Vereenigde Nederlanden, en ten noorden aan de Duitſche Zee grenſt. 't Is een den koudſte Landſchappen van Duitſchland, en daarom niet al te vrugtbaar in koorn; maar daarentegen heeft het goede Veefokkeryen, inzonderheid vindt men 'er ſchoone Varkens en veele Boſſchen.

WESTPHALEN. Een Hertogdom in den Weſtphaalſchen Kreits,

www.libtool.com.cn

Kreits, dat ten noorden aan de Bisdommen Munſter en Osnabrug, gelyk ook aan het Graafſchap Lippe, ten weſten aan het Graafſchap Marck, ten zuiden aan de Naſſauſche Landen, en ten ooſten aan de Graafſchappen Witgenſtein, Hatsfeld, Waldeck en aan Heſſen grenſt. 't Is bergagtig en vol van Boſſchen en wordt in twee deelen verdeeld, naamelyk in het Sauerland en in het Graafſchap Arensberg. Beide die Landen behooren aan den Keurvorſt van Keulen, uitgenomen het halve Sauerland, dat tegenswoordig aan den Koning van Pruiſſen toebehoort.

WEST TEN NOORDEN Is het geweſt, 't welk 11 graaden 15 minuten van het Weſten ten Noorden afwykt. De wind uit hetzelve heet *Hypargeſtes*, insgelyks *Hypoconis*. By de Franſchen wordt het Geweſt tevens en de wind *Oueſt quart de nord-Oueſt* genoemd.

WEST- TEN ZUIDEN. Is het geweſt 't welk 78 graaden 45 minuten van het Zuiden ten Weſten afwykt. De wind die daarvandaan komt, wordt *Meſolibs*, insgelyks *Meſo-Zephyrus* geheeten. De Franſchen noemen beide de wind en het geweſt *Oueſt quart au ſud-Oueſt*.

WEST-ZUID-WEST. Is het geweſt, 't welk 22 graaden, 30 minuten van het Weſten ten Zuiden afwykt. De wind uit hetzelve heet *Libs*. Door de Franſchen wordt het Geweſt en de wind *Oueſt-ſud-Oueſt* geheeten.

WETENSCHAP. Zie het Artykel WEETEN:CHAP.

WETSLAR. Eene vrye Ryksſtad in de Wetterau, aan de Lœhn, alwaar de Dyle daarin valt, zes mylen van Frankfort aan den Mayn, zynde aldaar eene Ryksvoogdye, die Heſſen-Darmſtad bezit, en door den aldaar reſideerenden Ryksvoogd de Executien in civile en crimineele Zaaken laat bywoonen, invoege Heſſen-Darmſtad ook de beſchermgerechtigheid over deeſe Stad oeffent. De Prooſtdy aldaar behoort aan den Keurvorſt van Trier, die dezelve door eenen ſchout laat beſtieren. In deeſe Stad wordt het Ryks-Kamergericht gehouden.

WETTERAU. Een groot Landſchap in den Opper-Rhynſchen Kreits, naar de kleine Rivier de *Wetter*, die niet verre van Laubach, by het Dorp Wetterfeld ontſpringt, aldus genaamd. Het ſtrekt zig uit, van het zuiden ten noorden van Frankenland en den oorſprong van de Rivier Kintzig, tot aan het Hertogdom Berg; zoodanig, dat het de Aardsſtiften aan den Rhyn ten weſten, Heſſen en de Abtdy Fulda ten ooſten tot deszelfs grenzen heeft. Het wordt door de Rivier Löhn in twee deelen verdeeld. Het zuidelyke, dat de eigenlyke zoogenaamde Wetterau is, begrypt het nedergraafſchap Catſenelleboogen, als ook de Graafſchappen Naſſau in eenen byzonderen zin;

www.libtool.com.cn

vervolgens Diets, Idſtein, Wisbaden, Weilburg, Solms, Opper-Iſenburg of Budingen en Hanau, benevens de Ryks-Steden Frankfort, Wetslar, Friedberg en Gelnhauſen; maar de noordelyke Wetterau is het Weſterwald.

WEY. Zie het Artykel WEIDE.

WEY. *Serum laƈtis.* In het Franſch *Petit lait*, *Lait clair*. Is het water dat van de Melk overblyft, als ze tot Kaas is geronnen. Het is eene aangenaame ververſching in den Zomer, maar in 't byzonder een heilzaam middel voor de Longzugt.

WEZEL. *Muſtela. Fuſcina.* In het Franſch *Belette*. Is een klein viervoetig Dier, zeer ſnel en ſchier nooit in ruſt Van Ligchaam is 't gelyk een Rot, doch veel langer en ſpigtiger. Zyn ſtaart is kort. Op zyn rug en in de zyden is 't geel, en aan de keel wit. Het is een ſtoutmoedig en boos dier. Men heeft 'er twee ſoorten van. Eene der geenen, die zig in de huiſen pleegen te onthouden; de andere is geheel wild. De eerſten verbergen zig in de ſchuuren, leggen de Duiven en andere dergelyke Dieren laagen, om ze te vangen en te verſlinden. De wilden woonen in holen en in de klooven der Steenrotſen, voornaamelyk in Noordſche Landen, aaſende op rotten, mollen en Vledermuiſen. Hun drek riekt ſomwylen als Muscus. Dit Dier heeft veel Zout en Olie. De herſſenen en lever zyn goed voor de vallende Ziekte. De Maag en het Vleeſch worden gezegd een middel voor een Slangebeet te zyn, als ze geſtooten en daarop gelegd worden. De gal neemt het vlies der Oogen weg, en wordt ten dien einde met Venkelwater gemengd. De Geilballen, geſtooten en in genomen, zyn een middel voor de opſtopping van het water. Alle deelen en leden worden tot een Doſis van een Scrupel tot eene drachma ingegeeven. De drek verdeelt de Zweeren en maakt ze ryp. Het bloed wordt gezegd voor de jigt in de handen goed te zyn, als het daarop geſtreeken wordt. Daar is nog eene ſoort van Wezels, in het Latyn *Mus Ponticus* of *Ermineus*, dat is *Hermelyn* genaamd. De Franſchen noemen het *Ermine*. Deeſe ſoort is van de twee voorgaande gantſch niet onderſcheiden, dan alleen datze Spier wit is, tot op het uiterſte van den ſtaart, zynde zwart. Deeſen onthouden zig, gelyk de anderen, in holen en gaten; worden in de Noordſche Woeſtynen, voornaamelyk in Siberien, gevonden. Haare kragt en deugd is dezelfde met de eerſtgemelde. Het vel dient tot Pelteryen.

WEZEL. Eene groote, ſchoone en welbeveſtigde Stad, in het Hertogdom kleef, aan den Rhyn, alwaar de Lippe daarin valt. In het einde van de voorgaande Eeuw is 'er eene fraaie Citadel by gebouwd, en de Stad zelve door den voorigen Koning

www.libtool.com.cn
ning van Pruiſſen, aan wien zy behoort, zeer ſterk gefortificeerd geworden.

WEZEN. *Eſſentia.* Het weezen eener zaak ſtaat tegenover de *Accidentia* of toevalligheden, en wordt ſomwylen van de *Exiſtentia* onderſcheiden en ſomwylen daaronder begreepen. By de oude Wysgeeren wordt *Eſſentia* en *Subſtantia* dikwils voor een en hetzelfde genomen, gelyk het beide in het Griekſch, een en denzelfden naam heeft. Zie de Artykels ESSENTIA.

WEZENS-VERANDERING. Deeſe geſchiedt op eene natuur- en zedekundige wyſe in veele dingen. By de ſcheikundigen, is de tot hiertoe door de meeſten te vergeefs gezogte *Wezensverandering* der geringere en betere Ertſen, naamelyk in goud en zilver, bekend. Van de Wezensverandering ſommiger gewaſſen, ſchryft *Æxtelmeyer*, in zyn *geopend Paleis van het Licht der Natuur*, Pag. 125 op deeſe wyze. Men heeft in Duitſchland deze zeldzame houtverandering onder„ vonden, dat na het afbranden van Denneboomen, aldaar „ in twee of drie Jaaren, niet anders dan Aardbeſiën groei„ den. Na verloop van een gelyken tyd veranderden deeſen „ wederom in zwarte of blaauwe Krakebeſiën; en na een „ dergelyken tyd groeide 'er wederom hout. Op andere plaat„ ſen heeft men aangemerkt, dat na het afgebrand Dennen„ hout niet dan Beukenboomen groeiden. Wanneer in het „ Jaar 1660, in het Görlitzer Woud, in Luſatien gelegen, „ veele duiſend ſtammen van Vuurenhout omver gewaaid wa„ ren, groeiden van zelfs Eikenboomen in derzelver plaats. „ Wanneer de Portugeeſen beproefden, of ze geene Planten „ van Peperboomen, Kaneel en Cederen in hun land zouden „ kunnen voortteelen, kwamen in plaats van de eerſten Klim„ op, van de tweede Lauwriertakken en van de derde Je„ neverboomen te voorſchyn." Indien deeſe en dergelyke verhaalen waar zyn, zoo moet men nogtans niet gelooven, dat 'er eene waare Wezensverandering, by voorbeeld; van Dennenboomen in Aardbeſien enz. geſchiedt is; maar dat de aarde de bekwaame hoedanigheid ontvangen heeft, om de in dezelve reeds lang verborgene Zaaden te doen uitſpruiten.

WHEEL-BAROMETER. Is eene ſoort van Barometer, die door ROBERT HOOKE uitgevonden, en in de voorrede voor zyne *Micrographia* beſchreeven is. Hetzelve toont door eenen Wyſer, die rondom gedreeven wordt, de veranderingen in de zwaarte van de lucht, veel naauwkeuriger, dan de overige gemeene Barometers. Eene beſchryving daarvan geeft ook HAMBERGER, in *Diſſertatione* de *Barometris*, welke by zyn *Faſciculus Diſſertationum* gevoegd is.

WIADRO. Is eene Poolſche maat van 20 kannen.

WICHELAAR. Zie het Artykel WICHELAAR &c.

WICLE-

www.libtool.com.cn

WICLEFITEN. Hebben van JOHANNES WICLEF, zynde een Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Oxford in Engeland geweeſt, hun naam bekomen, die in de veertiende Eeuw begon tegens de verdorvenheid van het Pausdom te prediken, en eenen grooten aanhang, niettegenſtaande de Geeſtelyken en Waereldlyken daartegen aangekant waren, door zyne Leer verkreeg, die dezelve onder den verkreegen naam van WICLEFITEN verdedigde, en vervolgens in de vyftiende Eeuw tot de Reformatie van JOHANNES Hus aanleiding heeft gegeeven.

WIDEM, WIDMUT. Is een oud Duitſch woord en betekent gemeenelyk Velden, Akkers, Weilanden, of diergelyke Zaaken, die aan de Kerken van ouds toegewyd zyn, en dus tot de Paſtorye behooren.

WIEDEMAAND. Zie het Artykel JUNIUS.

WIEK. Eene zekere hoeveelheid geſchikt en bereid plukſel om eene wonde te dekken. De Wieken hebben een dubbel gebruik. 1) Om eenig Geneesmiddel op de wond te leggen. 2) Om dezelve tegens de aandoeningen der lucht en koude te beſchermen. De ouden gebruikten voor het Plukſel Veeren, tuſſchen twee linnen lappen genaaid, voornaamelyk om aan dit laatſte oogmerk te voldoen. Daarvan komt ook den Franſchen naam *Plumaceau*, die zy gebruiken om de wieken welken met dat inzigt gemaakt zyn, te betekenen. De wieken worden gemaakt naar de gedaante der wonden, dus zyn 'er zoo veele wieken als 'er gedaantens van wonden zyn.

WIEL. Eene plaats in Gelderland, aan de Maas, alwaar de Koning van Pruiſſen, in weerwil van de Staaten Generaal, in het jaar 1716, een tol aangelegd heeft.

WIEL. *Rota.* (In de *Mechanica.*) Eene eenvouwdige Machine, beſtaande uit een rond ſtuk houts, Metaal, of andere ſtof, 't welk op eenen As rondwentelt. Het wiel is een van de voornaamſte Mechaniſche kragten of vermogens, het heeft plaats in de meeſte werktuigen, terwyl het dikwils eene verzameling van wielen is, waarult de meeſte werktuigen zyn ſaamengeſteld.

WIEL-GESTELLEN. Met betrekking tot de wielen van Koetſen, Wagens, *enz.* de gantſche leer daarvan kan tot de volgende byzonderheden gebragt worden, naamelyk: 1) Wielgeſtellen werken met minder tegenſtand dan iets anders. 2.) Hoe groter het Wiel is des te gemakkelyker is de trek van het geſtel. 3.) Een geſtel op vier Wielen van gelyk maakſel, wordt met minder kragt getrokken dan met twee Wielen van die grootte en met twee kleiner Wielen. 4. Indien de laading gelegd wordt op den As van de groote wielen, zoo zal dezelve met minder kragt getrokken worden, dan wanneer ze

op

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
len ſteeds wentelen op een vlakken en effenen grond, zoo is het zeker dat de Spaaken regt op de Naaven behooren te ſtaan; dat is, in regte hoeken tot hunne Aſſen, om dat zy als dan Perpendiculair zouden draagen, gelyk de Spaak B (*Ibid* Fig. 2.) van de Naaf AC, 't welk de ſterkſte weg is voor hout. Maar om dat de grond ongelyk is, en wanneer de Wielen in de Spooren vallen, zoo draagt dat Wiel 't welk in het ſpoor is, een grooter gedeelte van den laſt dan het andere, om dat het laager is: in zoodanig een geval vallen de Spaken van een Schotel-Wiel Perpendiculair in het Spoor, en hebben daarom de grootſte ſterkte; terwyl het tegengeſtelde Wiel, zynde op een hooger grond, een minder deel draagt van het gewigt; en, gevolglyk behoeven de Spaaken niet in hunne volle kragt te zyn, en dus een genoegſaam vermogen te hebben, terwyl die kragt minder is dan die welke het op den vlakken grond heeft.

4. De As-boom moet in allen opzigte ſterk zyn, en in regte hoeken tot de Schaften of tot den Pool gaan. In de beweeging van alle ligchaamen is eene weg van beweeging, die de gemakkelykſte van alle de anderen is, en hier gebeurt wanneer de Asboom overal ſterk is; want indien deszelfs einden agterwaarts boogen, ten einde om de Wielen vanagter nader byéén te brengen, als AE (*Ibid* Fig. 3) en dezelven vanvooren verder van malkander te verſpeiden als DC, zoo is het zeker dat zy niet in de Spooren kunnen gaan, noch draaien in het voorwaarts gaan, maar datze eerder met moeite zouden voortſleepen dan wentelen. De zelfde hinderpaalen zouden 'er in den weg komen; indien men de Asboomen voorwaarts boog, ten einde om ze nader by de Pool te brengen, als IF. (Fig. 4) en dezelven vanagter uitgeſpreid te maaken, gelyk in BD. Hoe minder de Asboom geboogen is, hoe minder het ongemak is; maar daar zal altyd iets gebrekkelyks weeſen, indien de Wielen niet Parallel zyn, en 'er zal geen het minſte ongemak zyn wanneer de As regt is, en de Wielen in den ſtand CP en AD, (Fig. 5) De As moet insgelyks in regte hoeken zyn tot den Pool of Schaft; want indien de Pool of de Schaften aan eene zyde waren gelyk in B (Fig. 3) of in C (Fig. 4) zoo zou de Koets of Wagen op eene zyde getrokken worden, en dus zou al het gewigt door één Paard getrokken of gedraagen worden; maar hy moet in regte hoeken zyn, gelyk de Pool G, *Fig.* 5.

5. Groote Wielen zyn altyd voordeeliger tot het rollen dan kleinen, in welk geval of op welken grond zulks ook moge zyn. De Wielen van karren worden beſchouwd overéénkomſtig den wederſtand en de ſchuuring die zy hebben op den Asboom, en insgelyks overeenkomſtig tot hunnen wederſtand, of inzinking op den grond. Indien wy dezelven beſchouwen over-

www.libtool.com.cn
op den As van de kleine Wielen gelegd ware, ſtrydig tegens het gemeen gevoelen wegens het voormaalige laaden van wagens. 5. Het wagengeſtel gaat met veel minder kragt op ſchuurende wielen dan in den gemeenen weg; al het welke door Proeven zal beweeſen worden. De Wielen van Rytuigen moeten naauwkeurig rond zyn, en de velgen moeten in regte hoeken ſtaan tot de Aſſen of Naaven, overeenkomſtig de helling van de Spaaken: dat is, de vlakte van de kromte (*curvature*) van het wiel moet de naave in regte hoeken ſnyden, terwyl ze nogtans niet behoeft te gaan door de Spatie waar de Spaaken in den As ingezet zyn.

1. Het is een gemeene regel in alle gevallen dat de Wielen naauwkeurig rond zyn; maar indien zy zoodanig niet waren, maar gelyk E F G H. (*Plaat* CCLXXVI. *Fig.* 1.) en de As buiten het middelpunt, zoo is het zeker dat zulk een Wiel, in het wentelen, op den vlakken grond zoodanig zoude werken, gelyk andere Wielen doen wanneer zy klimmen en daalen, en dat ze dus niet in evenwigt zouden zyn; het Rad wentelende naar den kant van H, zoude met even zoo veel moeite beweegen, dan of het moeſte ryſen en daalen; en die hoogte te boven gekomen zynde, zoude het wederom ſchielyk vallen, als of een vierkante ſteen omgewenteld wierd, en de ſchokken van het Wiel zouden ter zelver tyd de paarden voortprikkelen en ſtooten, en aanſtonds derzelver moeielykheid vermeerderen, om het volgende oogenblik te trekken, en zulks naar evenredigheid dat de Wielen niet rond zyn: nogtans, indien de As niet in het midden was, zoo zoude het kortſte deel, als F, op den grond zyn; wanneer zoodanig een wiel begint te draaien, zoo moet het gewigt op dezelfde wyſe verhoogd worden, als of een ander Rytuig tegen eenen Berg opgaat, en van F tot D, of tot G, zou het Wiel werken gelyk eene Wig; en by D of G, zou het op de Paarden vallen als of het van eene hoogte kwam.

2. De velgen moeten geen wind kruſſen, maar in regte hoeken zyn met de Naaven, overeenkomſtig de helling van de Spaaken; want anders zou het Wiel in het omwentelen ongelykheden aantreffen, gelyk gebeurt wanneer het gat van den As te groot is, en de wielen beweegen van zyde tot zyde, 't welk op dezelfde zaak uitkomt als of het Wiel niet geheel rond was; en als dan zoude de ongelykheid van de Spaaken, die of te zwak of te ſterk zouden zyn, op den As in eene diepte ingaande of klimmende op eene hoogte, ſtrydig tegens hunne helling, veroorzaaken dat de velgen breeken.

3. De Spaaken moeten helende zyn tot de Naaven, op dat de Wielen vatswyſe of holrond mogen zyn. Indien de Wielen

www.libtool.com.cn

ker overgaan, de minſte ſchuuring hebben, minder in den grond zinken, en een beletſel ligtelyker nederdrukken; en hun nadeel is, dat zy ligtelyk omvallen, en maaken dat het vee te hoog trekt; want zy kunnen hunne kragt beſt gebruiken wanneer zy laag trekken en in de rigting AD, 't welk het voordeel is van laage Wielen: nogtans, terwyl de wielen hoog zyn, zoo kunnen zy gemaakt worden om laag te trekken, door de ſpooren zoo ver beneden den as te maaken als men wil, 't welk alsdan een gelyk voordeel zal geeven met laage Wielen. Want de kragt niet trekkende aan het wiel, maar aan het rytuig, zoo gaat zulks gemakkelyker voort. Daar is een ander voordeel in kleine Wielen, naamelyk dat zy beter zyn om mede te draalen. Een wagen met vier Wielen is voordeeliger dan eene kar met twee wielen, voornaamelyk op zand, kley, &c. Naauwe wielen en naauwe Plaaten zyn nadeelig.

Veronderſtel de Wagen FG, *Fig.* 9. voorwaarts bewogen door eene kragt, daarbinnen werkende, welke kragt het wiel DE, draait, door ſpaaken AD, AD, enz. DE draait het wiel IC, 't welk de wagen trekt. Laat de kragt in A zyn 1, dan zal de kragt. werkende in E, zyn $\frac{DA}{DE}$: insgelyks, indien het vermogen in E 1 is, zoo zal de kragt in C, waardoor de wagen bewogen wordt, zyn $\frac{BC}{BC}$: daarom is het vermogen in A, tot de kragt waarmede de wagen bewogen kan worden, als 1 tot $\frac{DA \times BC}{DE \times BC}$; of het vermogen is tot de kragt, als $DE \times BE$, tot $DA \times BE$. Hetzelfde zal plaats hebben indien, in de plaats van tanden, het wiel DE, EB trekt door eenen ketting, daar rondom gaande. Gy moet dezelfde Wielen aan de andere zyde veronderſtellen. Hierom, indien de volſtrekte kragt om den wagen te beweegen vanbuiten, is 1, zoo zal het vermogen vanbinnen daarin gemaakt in A, om denzelven te beweegen, zyn $\frac{DE \times BC}{BE \times DA}$.

6. Het zal veel voordeeliger zyn om de vier wielen van een Koets of van een Wagen breed te maaken, en ten naaſtenby van eene hoogte, dan om de voorwielen te maaken van ſlegts de halve diameter van de agterwielen, gelyk in veele plaatſen gebruikelyk is, 't welk de volgende proefneeming bevestigen zal.

Laatenwe gebruik maaken van eenen kleinen wagen, of model, van een duim tot een voet (vertoond *Ibid.* Fig. 10.) met de

www.libtool.com.cn

de vier wielen van vyf duim en negen lynen, en dus saamengesteld dat een gesteld kan worden op wielen van verschillende Diameters: gelyk, by voorbeeld, vier of vyf duimen, twee van twee duim drie lynen, twee anderen van drie duim, en laaten zy Naaven, Spaaken en Velgen hebben in evenredigheid, om de wielen van een Koets of Wagen te vertoonen: laaten zy het eene na het andere veranderd worden, zynde de wagen DB altyd belaaden met hetzelfde gewigt A, van vyf pond en getrokken door een zyden draad, loopende over een Katrol, met een kleine zak of schaal van eene balans, om daarin ballen te doen voor de verschillende Wielen, overeenkomstig als zy moeten loopen over eenen effenen grond, op aarde, zand of planken. De plank AF moet van Eikenhout zyn, drie voet lang, aan de eene zyde vlak geschaafd, en aan de andere gekorven, om de vloer en de groeven der straaten na te bootsen. De Straatsteenen moeten zyn van zeven of agt lynen in plaats van zeven of agt duim, reduceerende dezelven van duimen tot lynen, en de Wielen worden gereduceerd van voeten tot duimen. Het moet zoodanig geschikt zyn dat de Katrol gedraaid kan worden naar beide de zyden van de plank. Het geheel dus gesteld zynde, zoo zullen de verschillende proefneemingen beantwoorden aan eene tafel, waartoe wy den Leeser verzenden na Desaguliers; *Proef-ondervindelyke wysbegeerte*, 1 Deel.

WIER. Eene soort van Zeegras, groeiende op den grond van het water, waaruit het opgevischt en aan de Zeedyken gebragt wordt, die het, door deszelfs toeneemende hardheid, tegens de kragt des waters beschermt. Het is van weinig gebruik in de Geneeskunde.

WIEROOK. *Olibanum*, *Thus*. Is eene bleekgeele, harde en doorschynende hars, voor een gedeelte bestaande uit groote korrels van verschillende gedaantens, hebbende een bitteragtigen smaak en een aangenaamen reuk. Zy wordt meest uit Oostindien en Turkyen gebragt. De Boom waarvan deese Gom komt, groeit in Arabien, by den Berg Libanon. Deese Gom wordt door byzondere en aldaar heilig gehoudene Menschen vergaderd. Men vindt daarvan vyf soorten, naamelyk:

1. Het *Masculinum* of Manneken, welke soort bestaat uit fraaie, ronde, groote en uit geele stukken, die somtyds dubbel, als twee Ballen, doch meest enkel zyn.

2. Het *Mammosum* of langagtige, zynde van gedaante als de Tepels, die voor het vrouwlyke genomen worden.

3. De *Orobæum* of Erwten-Wierook, die uit kleine korreltjes, als *Mastix* bestaat.

4. *Manna Thuris*, welke men zegt dat uit het behandelen der zakken voortkomt.

5 Het *Indicum* of de Indiaanſche Wierook, welke de Franſchen, of in kleine greinen of in eene groote weeke Maſſa, die veele onzuiverheden by zig heeft, en *Olibanum de Moca* genaamd wordt, overbrengen

De beſte Wierook is die, welke ſchoone, groote, witte en zuivere greinen heeft, en gemeenelyk de fyne genoemd wordt. De geene welke met kleine greinen vermengd is, wordt *Olibanum* in *Sortis* genoemd. De laatſte Franſche wordt ſomtyds voor het *Bdellium* verkogt. De Wierook heeft eene verwarmende, opdroogende, en eenigſints ſaamentrekkende kragt; derhalven is ze niet alleen dienſtig tot het uitwendige, maar ook tot het inwendige gebruik, als tegen ſcherpe zinkingen des hoofds en der borſt, Maagpyn, Loop, *enz.* doch het allermeeſte wordt zy uitwendig onder de rookingen gebruikt, tegens zinkingen, tandpyn en tot geneeſing der wonden.

WIERROOK-BAST. Zie het Artykel THYMIAMATIS CORTEX.

WIGGE. *Cuneus.* Is eigenlyk een yſeren Werktuig, om hout en ſteenen te klooven; doch het behoort ook tot de Gereedſchappen der Chirurgyns, en wordt voornaamelyk tot de Schouderen, die uit het gelid gevallen zyn, gebruikt.

WIGGEBEEN. Het Wiggebeen is byna met alle de Beenderen des hoofds gearticuleerd. Zyne Slaapvleugels voegen zig met het kroonbeen en de wandbeenderen te ſaamen. Het articuleert van vooren met het celagtige deel des Zeefbeens, en van onder door zyn bek, met het Neuskuilſche ſchot, dat tot hetzelfde been behoort. Het is ook nog veréénigd met het gantſche voorſte deel der Slaapbeenderen, en het Wiguitſteekſel des agterhoofdbeens, waarmede het in den gryſen ouderdom als geſoldeerd wordt en maar één ſtuk uitmaakt. Het wordt ook nog veréénigd met de Appelbeenderen en de Verhemelbeenderen.

WIGGEGRAATSCHE SLAGADER. Zy behoort tot het harde harſſenvlies, en komt ſomtyds uit den uitwendigen halsſlagader, agter den oorſprong der bovenſte *Gutturalis*; doch by komt dikwilſer van de eerſte der drie takken des inwendigen Kaakbeenſchen Slagaders, onmiddelyk voor dat by loopt in de Wigkaakbeenſche ſpleet.

WIGHELAARS. *Augures.* Eene ſoort van Romeinſche Prieſters, die uit de vlugt, en uit het gezang der Vogelen verſcheiden dingen voorſpelden. Desgelyks was het hunne zaak, om de voortekenen die 'er voorvielen, of als 'er iets buitengewoons gebeurde, te verklaaren en uit te leggen. ROMULUS, de eerſte Stichter van dit Collegie, was zelfs ook in deeſe konſt bedree-

www.libtool.com.cn
dreeven. Zie het Artykel WAARZEGGERS. Hedendaagſch vindt men 'er hier-en-daar nog veelen, die deeſe ongeoorloofde kunſt, door Spiegels, Cryſtallen, of water willen oeffenen, om door dat middel veele dingen te kunnen voorzeggen; in het byzonder, werwaarts het geſtoolen goed gebragt en verborgen is.

WIGHELLARY. Dit woord is reeds verklaard onder de Artykels WAARZEGGERS en WAARZEGGERYE.

WIGHELROEDE. *Virga divinatoria*, *Virgula Mercurialis*, by ſommigen *Pantomyſterium* genaamd, wordt voornaamelyk door de Berglieden gebruikt, en is eene tegen het ooſten afgebrokene of afgeſneeden tweetakkige roede van Haſelaar; maar ook van geel koper of ander metaal. Deeſe wordt met beide handen tuſſchen den pink en ringvinger, met opwaarts gekeerde einden gehouden, en dus de Ertſen of gangen gezogt, en door den ſlag der roede, daar ze zig naamelyk naarbeneden buigt, ontdekt. Anderen maaken diergelyke Wighelroeden ook uit meſſen, vorken, ſnuiters, draad, ja zelfs uit papier; en veelen laaten zig al te diep in deeſe konſt in, meenende door het wenden en ſlaan der Roede, niet alleen Ertſen, maar ook onderaardſche Wateren, verlooren Markſteenen, het ſpoor van Moordenaaren, en diergelyke dingen meer te ontdekken. Edoch dit is eene loutere bygeloovigheid, ſchoon VILLEMONT, in een afzonderlyk Tractaat, de mogelykheid en de natuurlyke oorzaaken van zoodanige werkingen poogt te beweeren.

WIGWAMS. Dus worden de Huiſen der Indiaanen in Amerika genaamd, beſtaande uit ſommige in de aarde geſtokene Stangen. Deeſen worden met baſt van boomen gedekt. Men laat 'er eene opening in, daar de rook doorgaat, in de plaats van een Schoorſteen. Inwendig bekleeden zy hunne huiſen met matten, zynde van allerlei veelverwige biesen gemaakt. In het midden ſteeken zy een paal omhoog, met een dwarsbalk daardoor. Hier aan hangen zy hunne ketels. Beneden zetten ze een grooten ſteen voor den poſt, om hem voor brand te bewaaren. Rondom de wanden ſpreiden ze hunne matten en vellen, waarop de Mans zig te ſlaapen leggen, terwyl de wyven beſig zyn om de koſt gereed te maaken. Zy hebben 'er gemeenelyk twee deuren aan, vanwelken de eene naar het zuiden, de andere naar het noorden opengaat, en naar dat de wind waait, ſluiten zy de eene met baſten, maar hangende voor de andere een vel van eenig wild beeſt, of iets diergelyks.

WIKKEN. Dit is een zeer bekend gewas, met lange, dunne en vierkante halmen, waaraan langwerpige, en vanvooren rond ſaamenloopende blaadjes hangen. De bloeſſem is con-

www.libtool.com.cn
ker en purperverwig; voorts gelyk aan andere Peulvrugten In de hulzen is een bruin zaad verborgen, waarvan het meel met honig gemengd, gezegd wordt een middel voor de teerig te zyn Daar is nog eene ſoort van kleine Wikken, anders *Vogelwikken* genaamd.

De wikken zyn een zeer goed voedſel voor de beeſten, maakt dezelven vet en doet de koeyen veel melk geeven. Men geeft ze veel aan de Duiven. Vette gronden zyn de beſten om een grooten oogſt van Wikken te bekomen. Men moet ze laater zaaien dan de andere Peulvrugten, en wel in ſchoon weer, na eene ligte beploeging of ſpitting van den grond. Men moetze den zelfden dag datze gezaaid zyn, niet eggen, maar des anderen daags, nadat zy den Avond-en Morgendaauw ontvangen hebben. Dit gewas wil veel vogt hebben, want de droogte belet ze te doen ſpruiten en te groeien. Men behoeft ze nooit te wieden. De eerſte zaaing geſchiedt half September tot voeder, en de tweede in Februari, om graan te hebben.

Veele Bouwlieden zyn gewoon, na dat zy, op het einde van den winter, hunne Wikken gezaaid hebben, datze de aarde ploegen terwyl de Wikken bloeien; en dat voeder aldus onder de aarde vermengd zynde, ſtrekt óm dezelve te meſten, doch men zou met dat nuttige voeder zyn voordeel kunnen doen, en bekomen terzelven tyd de begeerde meſting. Ten dien einde moet men daartoe een Akker verkieſen, waarop men voorneemens is om tarwe te zaaien, en zaaien daarop Wikken in de maand Februari, eenigen tyd voor de tweede beploeging. Men behoeft niet te wagten tot datze volkomen ryp zyn, of tot dat het graan gezet is, maar moet het eene maand of zes weeken eerder doen afmaaien, dat is omtrent half july; en zoodra het ingezameld is, moet men het land doen ploegen. Hieruit ontſtaan twee voordeelen, de eerſte dat de Wortels, die in den grond blyven, door die beploeging met de aarde vermengd worden, en dienen om die vrugtbaar te maaken. De tweede dat men daardoor het voeder behoudt, als mede het ſtroo, dat men op eene nuttige wyſe met de meſt vermengt. Nu weet men 1.) Dat de beſte meſt is, die van de voortbrengſels der aarde en beeſtendrek komt. 2.) Men kan daardoor eene groote hoeveelheid beeſten, ten minſte kan men ze veel beter daardoor voeden, en het is ontegenzeggelyk dat het Vee de eenigſte weg is om meſt te bekomen, ten einde de aarde vrugtbaar te maaken. 3.) Door op deeſe wyze te handelen, maakt men de aarde vet of ſterk, en gemakkelyker om te bebouwen. Men roeit de kwaade kruiden en het onkruid daardoor uit. Men verbreekt daardoor de kluiten, die nadeelig zyn aan de vermenigvuldiging van het graan. Bovendien zoo is dit voeder een weergaloos

voed-

voedſel voor de Beeſten, en de Paarden eeten het met graagte; maar men moet het mengen met verſch geſneeden ſtroo, uit vreeſe dat het de Paarden anders te zeer zou verhitten; en dan maakt dit voedſel dezelven vuurig en kragtig tot den arbeid. Eindelyk zoo verandert dit doen in geenen deele de gewoone wyze van zaaien en inoogſten van de Tarwe.

WIL. *Voluntas.* Is een vermogen der Ziel en des Geeſtes, dat nevens het verſtand (*Intellectus*) het weeſen derzelve uitmaakt. Sommigen begrypen den wil als *Regent* en het verſtand als Raadsman. Edoch, en deeſen en anderen, die den wil en het verſtand al te zeer onderſcheiden, vervallen daardoor in veele zwaarigheden en in menigvuldige dwaalingen.

WILD. Zoo noemt men alle ſoorten van Beeſten, het zy viervoetige Dieren of gevogelte, die het voornaame voorwerp van de jagt zyn, en die gegeeten worden. Het grof wild is zwart of vaal, als daar zyn de Harten, Rheën en wilde Verkens. Het kleine wild wordt onderſcheiden in haairig wild en gepluimd wild. Het haairige kleine wild zyn Haaſen en Konynen. Het gepluimde kleine wild zyn Phaiſanten Patryſen, Waterhoenders, Eenden, Wagtelkoning, Hout- en Waterſnippen, Vinken, Lyſters, enz.

WILDBAAN. Dus noemt men eene plaats, alwaar het wild gehouden word, hetwelke te ſchieten op leevensſtraffe verboden is.

WILDBANN. Is een hoog gericht, dat den Landsvorst, of den geene waaraan het dezelve vergund heeft, toekomt, uithoofde van het welke hy, raakende de wildvangſt, allerhande wetten, geboden en bevelen kan uitgeeven, en de overtreeders daarvan ſtraffen, op dat het regte gebruik van de jagt behouden, en de hooge wildvangſt en jagt van den vorſt gehandhaaft worde.

WILDBRAAD. Zoo wordt het vleeſch van wilde Dieren genaamd.

WILD-DIEF. Zoo wordt die geene genaamd, welke tegens het verbod van de hooge overigheid, het wild in de wildbaan ſchiet. Zulken worden als Dieven en Verraaders van de hooge Overigheid ſtrengelyk geſtraft. Schoon 'er een onderſcheid moet gemaakt worden of iemant in de wildbaan betrapt wordt, vooral eer hy nog eenig wild gevangen of geſchooten heeft, dan of hy het moedwillig en opzettelyk gedaan heeft; als wanneer dit laatſte geval veel ſtrenger dan het eerſte geſtraft wordt. Hoe hard ſommige Overheden hieromtrent handelen, en hoe ſcherpe wetten daartegen gemaakt zyn, daarvan heeft Besoldus verſcheide voorbeelden bygebragt. Maar of een wilddief aan het leeven mag geſtraft worden, daaromtrent zyn het de Rechtsgeleerden niet eens. Die van

een ander gevoelen zyn, bepaalen de doodſtraf tot een roekeloos menſch, en die op geene andere wyze te tuchtigen is.

WILDEN. Zoo worden de Inwooners van Eſtotiland, als ook van eenige andere Weſtindiſche Eilanden genaamd.

WILD ZWYN. Zie het Artykel ZWYN.

WILDE ERWETEN. Dit gewas heeft langs den grond kruipende ſtengels, van een of twee voet en hoekig, langwerpige bladen, vanvooren als kleine vorkjes; witte bloeſſem als die der andere Peulvrugten; het groeit veel onder de Graanen; het zuivert, adſtringeert, verdeelt en maakt ryp.

WILDE KAUWOERDEN. Het gedroogde merg uit deeſe vrugt wordt uit de levant tot ons overgebragt; want ſchoon dezelve ook by ons groeit, zoo heeft het die kragt noch volkomenheid niet; maar dit zuivert het ligchaam van de ſlymagtige melancholyke en wateragtige vogten.

WILDE MOSTAART. Dit gewas zaait zigzelve en bemint een vetten grond; heeft lyfverwige, witte en hemelsblaauwe bloemen, die in Juny te voorſchyn komen en den geheelen Zomer duuren.

WILD EN RHYN GRAAVEN. Daardoor verſtaat men aaloude Duitſche Graaven, die, gelyk ſommigen meenen, van *Otto den zevenden* van *Wittelsbach*, afkomſtig zyn, welke zy in het jaar 1208, na het ombrengen van den Keiſer PHILIPPUS, met zyne zoonen in de Woeſtynen en Bosſchaadjen heeft opgehouden. Doch anderen beweeren dat 'er reeds eenige Eeuwen te vooren van dergelyke wild Graaven in de Hiſtorien gewag gemaakt is.

WILDE PRUIMEN. Is de vrugt van een ſtruikgewas, dat in het wild, op onbebouwde plaatſen en in heggen groeit. Deeſe Pruimen zyn niet grooter dan de korrels der Druiven, zwart van kleur en ſcherp van ſmaak. Het ſap is zeer goed om te ſtoppen, en wordt gebruikt in de buikloop en roode loop.

WILDERNIS-RECHT. Beſtaat in het eigendoms recht van het hout en de houtvlotten, 't welk een vorſt in zyn land bezit, volgens het welke hy zyne Onderdaanen dwingen kan, om het hout uit zyne handen te ontvangen.

WILDE ROOSENBOOM. Zie onder de Artykels Roos en ROSA.

WILDE SAFFRAAN. Zie het Artykel SAFFLOR.

WILDE THYM. Zie het Artykel THYMUS.

WILDE VENKEL. Zie het Artykel MEUM.

WILDE ZWYNS-TAND. *Dens apri.* In het Franſch *Dent de Sanglier*, is gelyk een hoorn, en van boven eenigſints gekromd. Men houdt hem voor een middel, als iemant de

ſprouw,

www.libtool.com.cn
ſprouw, Pleuris, of eenige andere ontſteekingen, ontſtaande uit geronnen bloed, heeft.

WILDFANGS RECHT. Is een recht dat de keurvorſt van de Palts, in de meeſte Provintien aan den Rhyn bezit, en uit wiens hoofde hy de onwettig geboornen en de vreemden, die vrywillig op zulk eene plaats komen, alwaar men de aankomelingen, na verloop van eenigen tyd, volgens de ingevoerde gewoonte, voor lyfeigenen houdt, in het getal van de lyfeigenen aanneemen kan. Wanneer derhalven een vreemdeling of reiſend Perſoon, in het nabuurige gebied van de Palts, ook op andere aangrenzende plaatſen, alwaar de Keurvorſt het wildvangsrecht heeft, zig jaar en dag met der woon ter nederzet, en deeſe van niemant geeigend of opgeeiſcht wordt, zoo komt de Beul of de knegt van de Centgraaf, en zegt tegens hem: *Ik neem u in den naam van mynen genadigen Keurvorſt tot een wildfang aan, en begeer van u den Fangſtguldeu.* Dan belooft de wildfang de getrouwigheid, of met eenen gegeeven handſlag, of met eenen eed. Dit recht heeft met de nabuurige vorſten veele verſchillen veroorzaakt, dewyl na den weſtphaalſchen vreden zig veele vreemdelingen aan den Rhyn nederzetten, om het verwoeſte land weder te bouwen, die zig de Keurvorſt van de Paltz, als wildfangen en lyfeigenen wilde toeeigenen. Maar deeſe geſchillen zyn door bemiddeling van de beide kroonen, Frankryk en Zweden, in der minne bygelegd. Op alle de plaatſen alwaar de Keurvorst dit recht oeffent, houdt hy zyne Amptluiden, die het rechtsgebied over die menſchen oeffenen. Het meeſte genot van dit Recht beſtaat in de dwang-en frohn-dienſten, en in het verſterf Recht, dat by het affterven van den man, in het beſte ſtuk vee, en by den dood van de vrouw, in het beſte kleed beſtaat. Maar wanneer iemant in 't geheel geene Erfgenaamen heeft, dan vervalt de gantſche nalaatenſchap aan den Keurvorſt. Maar wanneer zoodanig een wildfang of lyfeigen perſoon, eene vrygeboorne ten huwelyk neemt, dan worden de kinderen niet lyfeigen en dezulken worden ongenotenen genaamd, dewyl de Keurvorſt van dezelven dat genot niet heeft.

WILD KALF. *Hinnulus.* In het Franſch *Fan* of *Faon*, is het jong van een Hert, beneden de 2 jaaren. Daarna begint het hoornen te krygen en wordt *Spies-bert* genaamd.

WILD VLEESCH Zie het Artykel HYPERSARCOSIS.

WILGE Zie het Artykel SALIX ALBA.

WILLEKEUR. *Jus Municipale.* Is zeker ſtads- of Markt Recht, waaromtrent eenige ſteden, koopgenootſchappen en Gildens onderling overéén komen. Het wordt *Marcktrecht* genoemd, dewyl het de Marcktluiden in oude tyden onder

malkander, uit eigen willekeur ingeſteld hebben, en zulks van ouder gewoonte naar Keiſer Karels recht, als die van Keulen over den Rhyn, die van Maagdeburg over de Elve en andere goede Steden. — *Stadsrecht* wordt het daarom genoemd, om dat het iedere ſtad zelfs willekeurde, als van Goddelyke ingeeving naar hun goeddunken, en zulk Recht wierd een willekeur-Recht genoemd, waarvan in Duitſchland het ſpreekwoord gekomen is. *Willekeur breekt Landrecht*, dewyl de geenen die om hun voordeel zulke willekeuren hebben op de baan gebragt of aangegaan, naderhand belooven moeſten, dezelven ſtrikt te zullen houden, en van alle exceptien, die hun het Landrecht geeven mogt, af te ſtaan en daarvan te renuncieeren.

WILLEMSTAD. Eene kleine beveſtigde Stad in Zuid-Holland, aan de Botervliet, alwaar zy eene goede haven heeft. Zy ontleent haaren naam van WILLEM den I, Prins van Oranje, van wien zy ſedert het jaar 1583 gebouwd en verſterkt is, en zy behoort uit de nalaatenſchap van WILLEM de III, Koning van Engeland, ſedert het jaar 1732, aan den Prins van Oranje, Stadhouder der verééнigde Nederlanden.

WILLIGE ARMEN. Was voordeeſen zekere orde, wier Broeders een kruis of Crucifix, in de linkerhand, op eenen Pelgrimsſtaf, droegen, waaraan een ſchotel hing; hebbende in de andere hand een Paternoſter van groote ſteenen. Zy gingen blootvoets, groeteden niemant, ſpraken tegens niemant, behalven wanneer zy om brood vraagden, maar zy namen geen geld. — De ſchaalen, Bekers en andere drinkvaten, waarvan zig deeſe Bedelmonniken bedienden, heeft men als voor gewyd gehouden.

WILLIG DECREET. Is een middel in Rechten, om verkogte vaſte goederen, waarvan de verkoper zyn eigendom niet volkomen kan bewyſen, met Securiteit het verkogte te kunnen Transporteeren en ontvangen; moetende het mandament daartoe verzogt worden by den Hove Povintiaal, en dan wordt verder op de gewoone wyze daatoe geprocedeerd. Doch het is noodig om hieromtrent in aanmerking te neemen:

1. Dat de Heeren Staaten van Holland en Weſt-Friesland, den laatſten Januari, des jaars 1708, aan die van Amſterdam verleend hebben Octroy, inhoudende: dat geene onroerende goederen, gelegen tot Amſterdam ofte onder de jurisdictie van dien en zullen mogen geleverd worden by *Willig Decreet* van den Hove ofte van Amſterdam, dan onder conditie, dat noch de verkoopers zelve, noch iemant eenige penningen, voor den koop beloofd, zullen mogen ontvangen, dan onder cautie van twee Suffiſante Borgen voor de wet van Amſterdam te ſtellen, van die te reſtitueeren, indien iemant kwam beter recht te hebben; en by aldien de goederen verkogt worden, met

www.libtool.com.cn

met de Laſten van de opſtaande Renten, ofte andere Schulden, dat die niet geloſt mogen worden, voor en aleer die geene, aan wien die geloſt worden, gelyke Cautie geſtelt zullen hebben.

2.) Iemant op een Huis ofte Land, waarover *willig Decreet* wordt verzogt, eene rente hebbende, moet zig oppoſeeren, en vermag te zeggen dat hy Conſenteert in de interpoſitie, mits dat het verkogte zal blyven belaſt met het Capitaal en verloopen renten van dien, waar jegens, zoo de Impetrant neemt dag van beraad, en het *willig Decreet* laat ſteeken, zonder hetzelve te vervolgen, zoo heeft den Oppoſant geen magt om herzelve te doen interponeren, maar het ſtaat hem vry, de Impetranten van decreet, ofte kooper (zoo de kooper van 't verkogte tranſport heeft,) beide den verkooper en kooper raauweiyk te dagvaarden ofte convenieeren voor den Hove, ofte Competente Rechters, en te eiſſchen verloopen en onbetaalde Renten. Of zoo de kooper geen Transport heeft, zoude den Oppoſant, neffens de voorſchreeven Concluſie van oppoſitie, ook kunnen condemneren tot betaaling van namptiſſement van de verſcheenen renten, en die condemnatie verkreegen hebbende, dezelve aan het Hypotheek ter executie kunnen leggen, zonder dat hem daarin kan obſteeren het voorgenomen of begonnen *willig decreet.*

3 Perſooneele Actien, ten laſte van den kooper, kunnen op het willig decreet, by oppoſitie niet geeiſcht worden, maar alleen reële Actien op het goed zelve.

4. Als men weet of vreeſt, dat iemant by tyd en wyle, op het verkogte goed, eenig recht van eigendom, legaal Hypotheek, of ſervituut zoude mogen willen pretendeeren, zoo is geraaden, tegens zoodanigen perſoon ofte perſoonen, het voorſchreeven Mandament van willig decreet, ſpeciaal te verzoeken: en voorts tegens alle de geenen, *enz.*

5. Wanneer alle de Defaulten gegaan zyn, maakt de Impetrant zyn *Intendit*, inhoudende de conditien van koop en de proceduuren, in materie van willig decreet gevallen, en levert dezelve, beneffens Inventaris en andere ſtukken, tot verificatie van zyn voorſchreeven *Intendit*, onder den Hove, en wordt het decreet alsdan geinterponeert, en indien daar oppoſanten zyn, zoo wordt dien aangaande mede recht gedaan.

6 Den Impetrant ofte kooper, ligtende de ſententie, moet betaalen aan den Griffier het rapport geld, alsmede den veertigſten penning, van de kooppenningen: ook den tachtigſten penning, indien de goederen daaraan Subject zyn, of moet anders aan den Griffier doceeren, dat de 40ſte en 80ſte penning betaald zyn, aan den Secretaris van de plaats daar de

www.libtool.com.cn
goederen gelegen zyn, en blyft de zak, met alle de ſtukken, onder den Hove, zonder dat die mag worden geligt.

7, Als 'er iemant niet is gehoord op een decreet, daar hy hepothecatie of ſervituit op heeft, en mag den verkooper niet aanſpreeken, maar moet in reformatie komen tegens het decreet.

WIMPEL. Is op het Schip het lange Vaandeltje, dat onder de Admiraals vlag waait. Maar wanneer het boven de Admiraalsvlag waait, dan toont het den Admiraal-Generaal aan.

WIND. Schoon de Geleerden twiſten wat de wind eigentlyk is, zoo is deszelfs nuttigheid des te zekerer, niet alleen in betrekking tot de Zeevaart, maar zy zuivert de lucht, beweegt de wolken om regen te geeven, en doet de aarde opdroogen, nadat het ſterk geregend heeft. De Ooſtenwind is ſcherp in den winter, doch verwarmt maatig des Zomers. De Weſtenwinden veroorzaaken eene maatige koude. ververſchen de zinnen en zyn den ligchaamen zeer nuttig. De Noordenwind is koud en droog. De Zuidenwind warm en vogtig, doch de eerſte is gezonder dan de laatſte. Dus is de wind van zoo veel aangelegenheid, dat wy 'er in dit Artykel nog eenige dingen van zeggen zullen.

1. De wind is niet anders dan de beweeging der lucht, van de eene plaats naar de andere, met ſnelheid voortgedreeven. Deeſe beweeging ontſtaat, als de zig uitſpannende kragt van de lucht in twee nabuurige Landen, van ongelyke grootte of ſterkte is; want vermits de ſterker lucht geweldiger perſt dan de andere tegenſtand kan doen, zoo moet noodzaakelyk de ſterkte in de zwakte met eene ongemeene ſnelheid indringen; welke beweeging dierhalven dat is het geene wy wind noemen. — De wind is eene van de nadrukkelykſte kragten, die tot de beweeging van eene Machine dienen kan. Echter is dit eenig en alleen daarby waar te neemen, dat, in aanmerking van deszelfs ongeſtadigheid of ongelykheid, vermits hy dan te zwak is, ofte in 't geheel niet gaat, de inrichting en het gebruik van de Machine, daarnaar geſchikt en gevolglyk maar by dusdanige werken gebruikt moet worden, die men by ſtil weer ook kan laaten ſtilſtaan; het zy dan dat men in dit geval ten eerſte eene andere beweegingskragt kan in het Werk ſtellen, gelyk by de Galeyen, die men by gebrek van wind met de Roeiriemen kan doen voortgaan.

2. Men telt vier hoofdwinden, naamelyk: de *Zuidenwind*, die uit het Zuiden komt. De *Noordenwind*, die uit het noorden komt. De *Weſtenwind*, die uit het Weſten komt, en de *Ooſtenwind*, die uit het Ooſten komt. De *tweeëndertig* gemeene benoemingen van den wind, zyn van de Geweſten geno-

www.libtool.com.cn

genomen, waaruit men dezelven gevoelt. Zy worden verdeeld in de vier hoofdwinden, hier boven genoemd. In vier tuſſchenwinden, naamelyk Noord-Ooſt, Noord-Weſt, Zuid-Ooſt, en Zuid-Weſt, en eindelyk in vier en twintig nevenwinden. Wy zullen hier alle 32 opgeeven en zoo als zy by verkorting worden geſchreeven.

1. Noord ten Ooſten, of N. ten O.
2. Noord-Noord-Ooſt of N. N. O.
3. Noord-Ooſt ten Noorden of N. O. ten N.
4. Noord-Ooſt of N. O.
5. Noord-Ooſt ten Ooſten of N. O. ten O.
6. Ooſt-Noord-Ooſt of O. N. O.
7. Ooſt ten Noorden of O. ten N.
8. Ooſt of O.
9. Ooſt ten Zuiden of O. ten Z.
10. Ooſt-Zuid-Ooſt of O. Z. O.
11. Zuid ten Ooſten of Z. ten O.
12. Zuid-Ooſt of Z. O.
13. Zuid-Ooſt ten Zuiden, of Z. O. ten Z.
14. Zuid-Zuid-Ooſt of Z. Z. O.
15. Zuid ten Ooſten of Z. ten O.
16. Zuid of Z.
17. Zuid ten Weſten of Z. ten W.
18. Zuid-Zuid-Weſt of Z. Z. W.
19. Zuid-Weſt ten Weſten of Z. W. ten W.
20. Zuid-Weſt of Z. W.
21. Zuid-Weſt ten Zuiden of Z. W. ten Z.
22. Weſt-Zuid-Weſt, of W. Z. W.
23. Weſt ten Zuiden of W. ten Z.
24. Weſt of W.
25. Weſt ten Noorden of W. ten N.
26. Weſt-Noord-Weſt, of W. N. W.
27. Noord-Weſt ten Weſten of N. W. ten W.
28. Noord-Weſt, of N. W.
29. Noord-Weſt ten Noorden, of N. W. ten N.
30. Noord-Noord-Weſt of N. N. W.
31. Noord ten Weſten of N. ten W.
32. Noord of N.

3. De Wind heeft veel vermogen om de geſteldheid der lucht te veranderen; voornaamelyk de Zuiden- en Noorden Wind. Eenige Geleerden, zich toegelegd hebbende op de ontdekkingen der middelen om de gezondheid te bewaaren, hebben de volgende proefneemingen gedaan, omtrent de Natuur der winden,

den, in betrekking tot de geſteldheid van onze Ligchaamen, en die der aarde. naamelyk:

4. Omtrent den *Zuidenwind*. Dewyl deeſe wind niet tot ons komt dan nadat dezelve de heete Luchtſtreeken gepaſſeerd is, veroorzaakt hy gemeenelyk warme Regens, Stormen en groote hitte. Dus is de ademhaaling alsdan minder vry; de vaten zetten zig uit en zwellen en de Ligchaamen waaſſemen alsdan veel ſterker uit. Het vleeſch is veelmeer aan het bederf onderworpen, wanneer deeſe wind waait, dan anders; en zoo hy lang blyft waaien, taſt hy voornaamelyk het hoofd aan, en veroorzaakt hoofdpyn en draaijingen, zwaarmoedigheid en buitengewoone vermoeijing. De boomen, die voor het Zuiden bloo: ſtaan, hebben een veel fyner baſt en meerder ſappen dan die welken op het noorden ſtaan. De gebouwen zelfs, die op he: Zuiden ſtaan, zullen veel eerder vergaan dan die welken geſteld zyn op het noorden: nogtans is de Zuidenwind de gunſtigſte voor den Landbouw, voornaamelyk als men de aarde wil bezaaien of de boomen verplanten.

5. De *Noordenwind*. Dewyl dezelve de koude Luchtſtreeken alleen door paſſeert, zoo is dezelve droog en veroorzaakt eene bytende koude, waardoor hy de veeragtige kragt der lucht verſterkt. Hy ſluit de porien; ſtremt het vloeibaare en belet de al te groote vervlieging der humeuren. Hy is veel heilzaamer voor de Ligchaamen der Dieren, dan voor de Planten; maar zoo die wind lang blyft waaien, doet hy zyne uitwerking aan de borſt gevoelen. Hy veroorzaakt zinkingen, hoeſt, verkouwdheid, pyn in de zyde en koude grillingen, &c. Dezelve is nog nadeeliger voor het welzyn der aarde; daarom moet men niet planten noch zaaien, zoo lang de Noordenwind waait, om dat de ſappen der aarde als dan te zeer verdikt zyn. *Men* weet dat die zyde der Tuinen, die op het noorden ſtaan, weinig in ſtaat zyn om vrugten te geeven. De Noordenwind beſliſt meeſt altoos de mindere of meerdere overvloed van de verzameling der vrugten; van den oogſt der graanen en van de hoedanigheid der wynen.

6. De *Weſtenwind* geeft lange en overvloedige Regens; veroorzaakt allerlei ſoorten van koortſen, en taſt de ligchaamen aan die veel ſlegt bloed en bedorvene vogten hebben; en nogtans is hy zoo nadeelig voor de ligchaamen niet als de Zuidenwind, die een bederf in de ſappen maakt.

7. De *Ooſtenwind* is de gunſtigſte voor de gezondheid, om dat ze een heldere zuivere lucht maakt, en dezelve een maatige graad van warmte geeft.

8 In het algemeen is 'er altyd voor de gezondheid te vreeſen, wanneer dezelve eenig bederf van de lucht, door de beſmetting die de wind overvoert, moet uitſtaan; zelfs is de

ſchie-

www.libtool.com.cn

ſchielyke verandering van wind gevaarlyk voor de gezondheid, ſchoon noodzaakelyk om het leven en de werkſaamheid te onderhouden, zoo wel van de Dieren als van het groeibaare, dat wel haaſt zou kwynen, indien de lucht ſteeds dezelfde hoedanigheid, zonder verandering, bezat. De ſchraale winden, gelyk men by ons veel in April en Mei heeft, zynde koud en vogtig, zyn altyd kwaad en doen groot nadeel aan de Vrugtboomen, voornaamelyk aan de fyne vrugten die daarvoor bloot ſtaan.

De voornaamſte en algemeene werkende oorzaak van den wind, is de Zon, die door haare hitte de dikke lucht verdunt; waarom de dus verdunde lucht eene grooter ruimte vereiſcht en de naaſte lucht met geweld voortſtuwt. Sommigen houden het geſternte voor de werkende oorzaak van den wind en der ſtormen. Anderen zoeken de oorzaak by de onderaardſche wateren en by het vuur, zynde in de holligheden en klooven der Aarde verborgen. Maar wat de ſtoffe of ſubſtantie van den wind aangaat. Sommigen der Ouden zyn van gedagten geweeſt, dat de wind eene dunne fyne, onzigtbaare en onbegrypelyke Geeſt zy, en bygevolg een geeſtig en onzigtbaar wezen, met den adem des Menſchen te vergelyken. Deeſen ſtelden ook, dat de Aarde bezield was, en een leevendig ſchepſel, dat door de klooven en holligheden der Bergen, gelyk als door Monden Neusgaten, den adem aan zig trok en wederom uitliet. Doch allerwaarſchynlykſt is wel het gevoelen der geenen, die de ſtoffe of het weeſen des winds voor een gedeelte der grove lucht, met veele dampen aangevuld, houden.

Den Zeevaarenden hebben van den Wind allerlei ſpreekwyſen ontleend, naamlyk:

Een *Voorwind*, in het Franſch *Vent en poupe*, wordt genaamd, die vanagter op het Schip waait.

Tegenwind, of *vent contraire* en *vent devant*, die vanvoren waait.

Halvewind, die het Schip op zyde heeft.

Landwind, die van den wal of van het Land komt.

Zee-wind, die uit de Zee komt.

Paſſaat-wind, of *vent aliſé*, die beſtendig waait, gelyk tuſſchen de Tropici of Zonne-keerkringen.

Een *Slappe wind* of *vent mou*, die vermindert.

Een *zwaare* of *harde wind*, by de Franſchen *vent peſant*, die ſterk waait.

Een *ſtyve wind*, of *vent frais*, die maatig ſterk is.

Een *doorgaande wind* of *vent fait*, die beſtendig dezelve ſtreek houdt,

Een

Een *ongeſtadige* en *veranderlyke wind*, *vent fou*, die dikwils omloopt en verandert.

Voor wind zeilen, of *faire vent arriere*, is den wind agter zig hebben.

By den wind zeilen, of *être au vent*, betekent den wind op zyde hebben.

By den wind liggen of *deventer*, is de zeilen dus inhaalen, dat ze den wind niet kan vatten.

Voor wind dryven, is het Schip aan den al te ſterken wind over geeven.

Boven den wind zyn of *être au vent*, noemt men als de wind van ons Schip na een ander Schip waait, tegen hetwelke men aan zeilt.

Onder wind zyn, wordt genaamd, als de wind van een ander Schip tegens ons Schip waait.

Den wind winnen, zegt men, als men dus zeilt, dat men een ander Schip onder den wind krygt.

WIND-AS. Zoo heet eene Machine, doorwelke, door middel van het rondom dryven van een rad, een daar aan gehangen laſt, geligt of anderſints beweegd kan worden. Hiertoe worden dierhalven van ſommigen gerekend alle ſoorten van Haspels, het zy dezelven horizontaal-leggende, oſte overënd ſtaande Hoorn- of Radhaspels zyn. Ook behoort hiertoe gerekend te worden het Aard- en Stok-Windās. Wy zullen hier alleen de Wind-Aſſen verklaaren, waarvan de Voorlieden, by hunne Laſt- of Vragtwagens, die in onbruikbaare wegen of anderſints, uit holtens of diepe gaten moeten geligt worden, zig bedienen. Dit Inſtrument beſtaat uit een' yſeren ſtok met tanden, nevens eenige Kamraderen of uit een Rad- en Dryfwerk, en wordt voor het overige geproportionneerd naar den Laſt, die daarmede geligt moet worden. Gelyk nu een voerman, in aanmerking van den Laſt en naar de Laading, zoo wel den wagen verſterkt, als ook het getal van de Paarden vermeerdert, zoodanig dat hy twee, drie, vier of meer koppels Paarden voorſpant, alzoo heeft men ook een gelyk verſchil in het vermogen van de Wind-Aſſen gemaakt, en worden dezelven daarvandaan 2, 4, 6 ſpanninge windaſſen genaamd, waardoor men, by voorbeeld, verſtaat dat een man, met een zesſpannig Windās, in ſtaat is, zoo veel laſt te ligten, als zes paarden by ſlegte wegen kunnen voorttrekken. Hoe en op welk eene wyſe deeſe kragt van de Wind-Aſſen kan berekend worden, toont LEUPOLD, *in Theatro Machinario.* p. 135 § 252. Ook vindt men eene beſchryving daarvan in *Stevini Oper. Mathemat. Statices. Lib.* III. *Prop.* 10. *pag.* 480.

WIND,

WINDBLOEM. *Anemoné.* (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Polyandria-polygynia* klaſſe der planten, waarvan de *corolla* beſtaat uit twee of drie orders van bloembladen, drie in iedere order of reeks; zy zyn van eene langronde gedaante; daar is geen *pericarpium*; het *receptaculum* is klootvormig of langrond, en gepunt, de zaaden zyn talryk, die zelden ryp worden.

WIND-BOOM. *Sucula.* Dus noemen de *Mechanici*, eene op twee ſtutten liggende rol, om of op welke een touw of ketting gewonden is, en die zonder wiel, enkel door middel van kruiſlings doorgeſtooken boomen (*vectes*) wordt omgedreeven. Zy hebben hun gebruik voornaamelyk by het Bergwerk en in de Bouwkunde, hebbende een zonderling gemak en ſterkte; welke ſterkte naar de lengte van den doorgeſtooken Boom (van het aspunt af te rekenen) geproportionneerd is. Men ziet 'er by PHILANDER over VITRUVIUS. Lib. X. *Cap.* 4. de afbeelding van.

WINDBUS. *Windroer.* Is een Schietgeweer, gemeenelyk van gedaante gelyk een Snaphaan, waaruit de kogel, niet door Buskruid, maar door de enkele perſſing van de lucht gedreeven wordt; waarom ook de ſlag op verre na zoo zwaar niet is. Heeft men 'er de lucht, door pompen, genoeg in geperſt, zoo kan men verſcheiden maalen losſchieten, en nogtans dat de kragt allengskens by iedere ſchoot vermindert. Zy worden in Holland, te Neurenburg en Leipzig gemaakt. Men pleeg eene windbus in 't Latyn *Sclopetum pneumaticum* te noemen.

WINDDOORN. Zie het Artykel SPINA VENTOSA.

WINDEL. Zie het Artykel WINDZEL.

WINDEN. Poëtiſche Godheden, kinderen van den Hemel en van de Aarde, of volgens anderen, van Aſtreus en Heribea, Eolus was hun koning, en hield dezelven geketend in holen. Daar waren vier voornaame, te weeten *Boreas*, *Eurus*, *Notus* en *Zephyrus*, volgens Vigilius. De anderen waren *Cerus*, *Circius*, *Favonius*, *Africus*, *Aquilon*, *Volturnus* en *Sub-Solanus*.

WIND-EY. Zie het Artykel SUBVENTANEUM OVUM.

WINDHOND. *Vertagus.* Dus noemt men die Jagthonden, die wegens hunnen ſnellen loop, tot de jagt van klein wild gehouden worden; anders *Haaſewindhonden* genaamd.

WINDKADE. Is een houten vierkant kanaal, van vier planken ſaamen gelymd, en inwendig aan de voegen met leêr bekleedt, zoo dat 'er de wind niet door kan dringen. Hierdoor wordt den wind uit de blaasbalgen tot de pypen der Orgelen, *enz.* geleidt. Maar aangezien de pypen dikwils uit nood, of wegens cieraad, niet allen even regt op de windlade kunnen

nen ſtaan, zoo worden uit deeſe Lade, gelyk als armen, tot deeſe afſtaande pypen gemaakt, waardoor de wind tot deeſe pypen geleidt wordt.

WIND-LAUWINEN. Zie het Artykel LAUWINEN.

WIND-OVEN. Zoo wordt een Oven der Scheikundigen genaamd, inwelken, in plaats van het geblaas, het vuur door de lucht onderhouden wordt. Hy beſtaat uit twee deelen, het aſchgat, en koolzak of haard, welke beide door eenen Rooſter onderſcheiden worden, zoodanig een Oven dient gemeenlyk tot het ſmelten, en wordt anderſints *Anemius* genaamd.

WINDROER. Zie het Artykel WINDBUS.

WIND-SPARREN. Zie het Artykel SPARREN.

WINDSPEL. Zie het Artykel SPEELRUIMTE.

WINDVAAN. *Anemoſcopium.* Is een werktuig, toonende hoedanig een wind waait. Dit werktuig wordt dus gemaakt: Een vaan van blik en ligt beweeglyk, en aan eene ſtang vaſtgemaakt, draait een wyſer op een tafel, waarop de 32 winden rondom geſchreeven zyn.

WINDWAAG. *Anemometrum.* Zoo heet eene Machine, door middel vanwelke men het geweld van den wind aanmerken kan, dat is, hoeveel de wind ter eener tyd ſterker blaaſt dan ter andere. Gelyk men nu diergelyk eene Machine niet hooger dan op het dak maaken kan, zoo ſpreekt het vanzelve, dat men daardoor alleenlyk de ſterkte van den beneden wind, die de weêrhaanen of vendels draait, ontdekken kan. MARIETTE, in zyn *Traité du mouvement des Eaux.* pag. 408. *ſeqq.* heeft driederhande ſoorten van dezelven beſchreeven; waaronder een in China, by de gemeene Windmolens gebruikt wordt. Anderen hebben nog meer ſoorten verzonnen. Diergelyke heeft ook WOLFF, in het jaar 1708 uitgevonden, en in zynen *Elementis Aerometriæ* beſchreeven, uit dewelken zy in het jaar 1709, in de *Acta Eruditorum* gevoegd is. Als men eene Machine hebben wil, om het geweld van vloeiend of ſtroomend water af te meeten, kan men de beneden ſtructuur behouden; ja dezelve kan ook tot een Inſtrument dienen, waardoor men de kragt van een Menſch of Dier, in het ſlooten, treeden en trekken afmeeten kan. De uitvinder van deeſe Machine meldt nog dit daarvan, dat men in plaats van de gemeene windvleugels, liever de horizontaal-vleugels gebruiken kan, om dat de laatſtgemeiden altoos van den wind gedreeven worden, vanwelken kant dezelve ook mogen komen. Zoodat een eenigſints ervaaren *Mechanicus*, de ten dien opzigte voorkomende verandering in de binnen-ſtructuur daar naar ſchikken kan. JACOB LEUPOLD, in zynen *Theatro Machinario pag.* 141. §. 347. *ſeqq.* handelt mede van deeſe materie,

www.libtool.com.cn
terie, en voegt by de overige aldaar verklaarde Windwaagen, eene van zyne eigen uitvinding.

WINDWAAG. Is ook een zeker werktuig der Orgelmaakers, waardoor zy in een Orgelwerk de ſterkte en geſteldheid van den wind ontdekken. Deeſe windwaag wordt met water aangevuld; in hetzelve een glaſen pypje van 8 of 10 duim lang geſtooken; maar eene andere pyp, gaande op zyde uit de *Windwaag*, en zy worden aan een kanaal in het Orgel geapplicceerd. Als 'er nu met den Blaasbalg wind gemaakt wordt, dan ſtygt het water in de glaſen-pyp omhoog, en dus worden, naar een aangehangen Maatſtok de graaden van den wind ontdekt.

WINDWAGEN. Dit vaarend Rytuig is eene uitvinding van Graaf Maurits van Naſſau, of veelmeer van den beroemden Wiskonſtenaar Simon Stevinus. Deeſe wagen had wel zyne Wielen, met het geene verder tot een Rytuig behoort; maar daarenboven ook zeilen, daar de wind in blies, wordende van iemant, die de plaats van een koetſier bekleedde, beſtierd, gelyk een Schip op het water. De wagen was zoo groot, dat 'er 28 Menſchen plaats op vonden, en liep zoo ſnel voort, dat men daarmede binnen twee uuren op de vlakte wel 14 mylen voortſpoeden konde.

WINDWYSER. Zie het Artykel Windvaan.

WINDZEL. Een gevouwen lap linnen, of andere ſtof, die langer dan breed is, en geſchikt om eenig Ligchaamsdeel te binden. 't Is het werktuig des verbands. Het windſel dient naar de dikte der deelen, opwelken het gebruikt wordt, zyne lengte te hebben. De breedte wordt ook naar de omſtandigheden bepaald.

WINEFRIDS WELL. (St.) In het Engelſch *Holywell* genaamd, gelegen in de Engelſche Landſtreek *Flintshire*, digt by *Cajerwis*. Deeſe bron is zeer vermaard en wordt door veele voornaame Roomſchgezinden bezogt, inzonderheid door Pelgrimſch. Het water van deeſe Bron wordt gezegd zeer goed te zyn ter geneeſing van verſcheide Ziektens.

WINKBRAAUWEN. Zie het Artykel Supercilia.

WINKEL. Betekent een hoek, *Angle* of *Angulus*.

WINKELHAAK. *Norma*. Is een werktuig, dat uit twee Linialen beſtaat, die taamen een regten hoek maaken, beſtaande uit Yſer, hout, koper, enz. Het wordt by verſcheide Ambagtslieden, in het byzonder by Timmerlieden, Schrynwerkers en Metſelaars, tot het naauwkeurig paſſen en afmeeten van hun werk, ook tot het trekken van eene lynregte linie gebruikt.

WINKEL-NAAD. Zie het Artykel Sutura Lampdoidea.

www.kiktord.com.vn

WINTER. *Hyems.* Zoo heet het jaargetye, 't welk deszelfs begin neemt, als de Zon in den middag het verſte van het kruinpunt afgaat. Wanneer de winter in een iegelyk gedeelte van den Aardkloot invalt, vindt men in VARENII *Geographia Generali Sect. 6. Cap. 26. Part. 1.* Hier te Land neemt den winter zyn begin, als de Zon in den Steenbok treedt, 't welk omtrent den 21 December geſchiedt, en dezelve eindigt, als zy in het begin van den Ram komt, naamelyk omtrent den 21 Maart.

Omtrent dit jaargetye ſtaat aan te merken: Nademaal het van veel gewigt en aanbelang is, voor de Landbewooners in het algemeen, en de Landbouwers en bearbeiders in 't byzonder, in ſtaat geſteld te worden om voor de meerder of minder geſtrengheid des winters te zorgen; zoo is het ook voor hen van veel nut, om van te vooren te weeten, of de winter van langen duur zal zyn of niet; omdat die voorkennis hen in ſtaat ſtelt, om eene verſchillende order op zekere landbearbeiding te ſtellen. Men heeft ten dien opzigte zekere voortekens, die inderdaad maar giſſingen zyn; doch die giſſingen zyn gegrondt op de ondervinding en veelvuldige waarneemingen, naamelyk de voortekens van een harden winter zyn, als 1. wanneer 'er veele Eikels zyn. 2. Wanneer de Schaapen, die reeds by den Ram geweeſt zyn, hem nogmaals zoeken. 3. Als de Varkens in de Aarde wroeten, houdende den kop naar het noorden gekeerd. 4. Zoo het op den 24*ſten* November koud is, zoo koud zal het ook den winter zyn. 5. Alsmede, zoo koud als de laatſte dagen van het laatſte kwartier der Maan is, die in November nieuw is geweeſt, zoo zal de koude van den winter mede zyn, en dit gaat wel het aller zekerſte.

WINTER, of koude in de Ledemaaten. Daartoe gebruikt men dit geneeſmiddel: Neem eene goede quantiteit roſſe ſlakken, doe ze in een ſervet, bedek ze met zout dat niet te grof noch te fyn is. Twee perſoonen moeten die ſervet ieder aan een eind vaſthouden, en ſchudden die ſlakken met dat zout een uur lang heen en weder. Bindt dit ſervet dan wat toe, hangt het aan een ſpyker, en zet daaronder een platte pot, om het uitlekkende vogt daarin te ontvangen; en met dit vogt moet men de verdoofde Ledemaaten en de ruggegraat wryven, met een warme hand, driemaal daags, ten minſte des avonds en des morgens.

WINTERGROEN *Pyrola.* Dit gewas groeit op vogtige plaatſen, tuſſchen het hout. De bladen worden gebruikt tot geneeſing van den brand, van wonden, fiſtels, nieren- en longzweeren, en word inwendig als een pap gebruikt.

WINTERHIELEN. Is eigenlyk de koude die in hielen of toonen ſlaat. Een Geneesmiddel daartoe is het volgende: kook

Sa-

www.libtool.com.cn
Salie in wynmoêr, en daarin moet men des morgens en des avonds met de voeten gaan zitten. Diezelfde wyn kan drie dagen agteréén gebruikt worden; en als het open gebroken is moet men een pleister daarop leggen.

WINTERKERS. Dit kruid groeit in het wild, op vogtige plaatsen, of wordt in de kruidhoven geteeld. Het loof is goed voor de Milt, scheurbuik en wonden, en is gezond om als salade te gebruiken. Het zaad is zeer heet, zet het water en het steengruis af.

WINTERKONINKJE. Is een kleine Vogel, die niet kwalyk zingt. Hy nestelt en broeit in oude vervallene huisen of hagen. De jongen, uit het nest geligt zynde, kunnen opgevoedt worden, doorze het herte van een kalf, fyn gehakt te eeten te geeven, maar weinig te gelyk.

WINTER-KWARTIEREN. Deesen worden betrokken en dus genoemd, wanneer, na den ge-eindigden Veldtogt, de soldaaten in de Vestingen of in andere plaatsen gelegd worden, om daarin gedourende den winter uit te rusten, en zig tot den toekomenden veldtogt in staat te stellen.

WINTERMAAND. Zie het Artykel DECEMBER.

WINTERPUNT. Zoo wordt in de *Ecliptica* het punt genoemd, in hetwelke de Zon omtrent den middag, het verste van het Zenith afstaat, of in hetwelke de middaghoogte van de Zon het langste is. Dit geschied by ons, als de Zon in den Steenbok treedt. Integendeel by die, welken in het zuidergedeelte van de Waereld woonen, wanneer zy in den Kreeft komt. De benaaming is daarvandaan genomen, omdat terzelver tyd de winter begint.

WINTERTEKENEN. Zyn de drie hemelsche tekenen, in dewelke de Zon den winter maakt, en gevolglyk by ons de Steenbok, de Waterman en de Visschen. Integendeel in het zuidergedeelte van de waereld, de Kreeft, de Leeuw en de Maagd.

WISMAR. Eene Koopstad en gewigtige Vesting, die een reguliere Vyfhoek, en tot nog toe de grootste bekende reguliere Vesting geweest is, 5 mylen van *Zwerin*, of Schwerin in het Hertogdom Meckelenburg, benevens eene schone haven, aan eenen kleinen Zeeboesem van de Oostzee, is tamelyk groot, en heeft een koninklyk Zweedsch Gerechtshof, dat hier in het jaar 1653 aangelegd is. Deese Stad, benevens het Fort Walfisch, dat de have beschut, en de beide Ampten Poel en Nien-klooster, zyn in den Westphaalschen Vreden in het jaar 1648, aan de kroon Zweden afgestaan, hebbende deese plaats in den laatsten Noordschen Oorlog, veel Gevallen en ongemakken moeten uitstaan, nademaal zy in het begin van 1712, door de Deenen belegerd, en sterk gebom-

www.libtool.com.cn
barbeerd, maar ook welhaaſt wederom verlaaten wierdt. In het Jaar 1715, is zy door de Deenen, Pruiſſen en Hanoverſchen geblokkeerd, den 19 April 1716 met accoord veroverd, en haare ſchoone Veſtingwerken, benevens den Walfiſch geruïneerd, maar de Stad is by den vrede van 1721, aan Zweden wederom overgeleverd.

WISMUTH. *Plumbum Cinereum.* Is eene bergſtoffe, van kleur byna gelyk zilver of aſchverwig. Zy kan by eene kaars geſmolten worden. Men zegt dat de *Wismuth*, te Sneeberg allereerſt ontdekt is, en buiten Engeland nergens in Europa, dan op het Sudodiſch gebergte gevonden wordt. De Tinnengieters vermengen deeſe bergſtoffe onder het Tin, als zy geſlagen Schotels of borden maaken, omdat die daardoor harder en ſterker worden, en ook een ſyner klank maaken. Anderſints wordt *Wismuth* tot het Milanezer werk, *Conterfeit* genaamd, gebruikt. En de letters der Boekdrukkers worden 'er, met ſpiesglas gemengd, van gemaakt. Doch allermeeſt wordt *Wismuth* door de Verwers gebruikt, want daar wordt een fraaie blaauwe Verw uitgebrandt, by de Pottebakkers Saffraan genaamd.

WISSCHER. of WISCHROEDE of KOLF. *Ecouvillon.* Is het Inſtrument, waarmede het Kanon uitgeveegd of ſchoon gemaakt wordt, nadat het afgeſchooten is. BUCHNER beſchryft hetzelve in zyne Artillerye, P. I. p. 31. De Wiſſcher met borſtels, welken SURIREY DE ST. REMY, in zyne *Memoires d'Artillerie.* P. II. p. 103. voor zyne uitvinding uitgeeft, heeft BUCHNER bereids beſchreeven. Voor het overige is aanmerkelyk, dat aan den Wiſſcher, de Laadingſchop en het overige Artillerye-Gereedſchap, al het geene wat bevoſtigd moet worden, niet met yſeren, maar met koperen ſpykers of pennen vaſt gemaakt wordt, ten einde dezelven gedurende het laaden, geen vuur of vonk kunnen veroorzaaken.

WISSEL. Is eenen algemeen zin, een contract of overeenſtemming, waar by de eene zaak voor de andere gegeeven wordt.

WISSEL. (In den *Koophandel*) Beduidt den handel van geld, getrokken tuſſchen twee plaatſen, door middel van Wiſſelbrieven.

De oorſpronkelyke handel der Menſchen moeijelyk wordende, zo beweegde hen de noodzaaklykheid om eene gemakkelyker wyſe te verzinnen, tot het voortzetten van hunnen Koophandel, ten welken einde het geld als een der gemakkelykſte middelen geacht werd, en gevolglyk werd dit, ſedert veele eeuwen, aangenomen om in hunnen handel gebruikt te worden; en ſedert dien tyd, maakten zy niet alleen, tot meer gemak van den buitenlandſchen handel, ſtukken gelds van de beſte

Me-

www.libtool.com.cn

Metaalen. maar by trappen vielen zy op eene afkeuring daarvan, en ſtelden daarvoor in de plaats Remitteeringen of overmaakingen in Wiſſel, door Brieven, om te ontgaan de koſten en het gevaar om het geld uit het eene Koninkryk in het andere over te voeren.

Maar als de Koophandel veranderde, zoo deed de Wiſſel zulks ook, nogtans wierd ze langen tyd na malkander in Europa over het algemeen tot vierderlei bepaald, naamelyk *Cambio Commune*, *Cambio real*, *Cambio ficco*, en *Cambio fictitio*.

Cambio Commune in Engeland, was die, welke door de verſchillende koningen wierd vaſtgeſteld, welke, hebbende gelden in Engeland ontvangen, dezelfde ſom in Wiſſelbrieven wilden overmaaken, om in een ander Koninkryk betaald te worden, overéénkomſtig de waarde der onderſcheidene Specien, in die Landen gangbaar.

Cambio real, was wanneer gelden betaald wierden aan den Wiſſelaar, en Brieven getrokken wierden zonder de Specien te noemen, maar overeenkomſtig met de waarde der verſchillende ſpecien; en was niet meer dan de betaaling des gelds in Engeland, met een proviſo, dat de juiſte waarde in ſpecie, in een ander Land moeſt betaald worden overeenkomſtig den prys, die tuſſchen den Wiſſelaar en den Afzender vaſtgeſteld was, om voor den Wiſſel het geld te betaalen en voor het verlies van tyd.

Cambio ficco, of drooge Wiſſel, is wanneer een Koopman gelegendheid heeft voor 500 Pond, voor een zekeren tyd, en daarvoor intereſt wil betaalen; maar de Leener begeerig zynde om meer te trekken dan volgens de Statuten geoorloofd is, en nogtans willende die Penaliteit vermyden, biedt die 500 pond aan by Wiſſel voor Cadix, waarin de Koopman bewilligt: maar aldaar geen Correſpondent hebbende, begeert de Leener zyn brief op de gezeide plaats te trekken, en te betaalen op twee of drie Uſo, door een gefingeerd perſoon, die alsdan de wiſſel zal beſtieren, waarmede de Koopman inſtemt; en op het ontvangen van den Brief, betaalt de Bankier het geld en remitteert den brief aan eenen vriend te Cadix, met welks Wiſſel en Intereſt de Koopman zynen Crediteur kan betaalen: dit was voordeeſen zeer ſterk in gebruik.

Cambio fictitio is wanneer een Koopman gelegenheid heeft om goederen te koopen, maar geen geld kan miſſen om dezelven te betaalen, en de Eigenaar van dezelven, om zyn voordeel te verzekeren, en de penaliteit der wetten te ontgaan, handelt als de Woekeraar in het voorgaande geval, en verpligt de kooper om de koſten van de Wiſſel te betaalen.

www.libtool.com.cn
De juiſte en waare Wiſſel in geld, welke thans beide in Engeland en in andere Landen gebruikt wordt, in Brieven, is *par pari* of waarde voor waarde. Dus is de Engelſche Wiſſel gegrondt op het gewigt en de fynte van hun eigen geld, en op het gewigt en de fynte van dat van andere Landen, overeenkomſtig derzelver verſchillende gehaltens, en gelyk gemaakt met hunne waardeeringen, welken juiſt en naauwkeurig gemaakt zynde, verzekeren en bepaalen den prys des Wiſſels voor eene ſom, zeker voor den Wiſſel van gelden in wat Land het ook weeſen mag. Gelyk het geld de gemeene maat der dingen is tuſſchen man en man binnen het Ryk, zo is de Wiſſel tuſſchen Koopman en Koopman, beide in en buiten het Ryk, welke eigenlyk door brieven gemaakt wordt, wanneer geld eenvouwdiglyk hier in Engelandgegeeven wordt, en brieven ontvangen worden voor de weder betaaling van hetzelve in eenig ander Land, 't zy binnen of buiten het Ryk, tot een vaſtgeſtelden prys, waaromtrent de Koopman en de Afgeever overéengekomen zyn; want daar kon tot op deeſen dag geene byzondere of geſchikte munt in ſpecie gevonden worden, waarop buitenlandſche Wiſſels kunnen gegrondt worden; daarom worden alle uitlandſche Muntſpeciën, *geïmagineerd* genoemd. Gelyk de gelden en ſpecien van de meeſte onderſcheide Natien verſchillen, niet alleen in hunne gangbaare maar teffens ook in hunne intrinſique waarde, zoo is 'er een juiſt en zeker Evenwigt daar tuſſchen vaſtgeſteld, overéénkomſtig de reële en weeſenlyke waarde van elke ſpecien, zonder eenig opzigt op derzelver gangbaarheid in de Landen waar zy geſlagen worden; en het evenwigt wordt door ſommige Schryvers verondersteld tweederlei te zyn, naamelyk: het eene van reële ſpecien, het andere van Wiſſels, of geïmagineerde ſpecien, nogtans ſchynen zy beide eene en dezelfde zaak te zyn, als hangende noodzaakelyk van malkander af.

De wederkeerige overvloed en ſchaarſchheid van geld in verſchillende Landen, veroorzaaken het geene men de Cours van den Wiſſel noemt. Deeſe ſchaarſchheid of overvloed, waaruit voortkomt de mutabiliteit van den Wiſſel-Cours, is niet de weeſenlyke, maar eene betrekkelyke ſchaarſchheid of overvloed; by voorbeeld, terwyl Frankryk meerder gelegenheid heeft tot Fondſen in Holland, dan de Nederlanders om Fondſen in Frankryk te hebben, zoo wordt het geld gezegd gemeen te zyn in Frankryk, en ſchaars in Holland, en *vice verſa*.

Om van de ſchaarſchheid of van den overvloed van geld te oordeelen, moeten wy weeten, by voorbeeld, dat indien 'er meer Brieven zyn van Holland, dan 'er zyn van Frankryk, als dan het geld ſchaars is in Frankryk, en gemeen in Holland; alsdan wordt het noodzaaklyk dat de Wiſſel ryſt, en

de

www.libtool.com.cn

de Nederlanders meer geeven voor geld van dezelfde waarde in Frankryk, dan de Franſchen voor dat van eene gelyke waarde in Holland. Wanneer geld van hetzelfde allooy en gewigt in Frankryk, overeenſtemt met geld van hetzelfde allooy en gewigt in Holland, dan wordt de Wiſſel *pari* genoemd. — Wanneer de Wiſſel boven 54 Groſs is, dan zeggen de Franſchen dat ze hoog; maar wanneer ze daar beneden is, dan zeggen ze dat ze laag is.

Om het verlies en de winſt van eenen ſtaat, in eenen byzonderen ſtaat van Wiſſel, te kennen, zoo moet men hetzelve beſchouwen als Debiteur en Crediteur, als kooper en verkooper, wanneer de Wiſſel beneden *pari* is, verlieſt het als Debiteur en wint als Crediteur; verlieſt het als kooper, en wint als verkooper. 't Is zigtbaar, het verlieſt als debiteur. Veronderſtel, by voorbeeld, Frankryk is aan Holland een zeker getal Groſſen ſchuldig; hoe grooter getal van Groſſen nu in eene kroon gaan, des te meer kroonen heeft het te betaalen. Integendeel, indien Frankryk Crediteur is voor een zeker getal Groſſen, hoe minder getal Groſſen 'er in eene kroon zyn, des te meer kroonen zal zy ontvangen. De ſtaat verlieſt dus als kooper, want 'er moet hetzelfde getal van Groſſen zyn om dezelfde hoeveelheid van waaren te koopen, en wyl de wiſſel laag is, zoo is iedere Franſche kroon minder groſſen waardig: om dezelfde reden wint den ſtaat als verkooper: gy verkoopt uw goed in Holland voor een zeker getal groſſen: gy ontvangt dan meer Franſche kroonen, wanneer gy voor elke vyftig groſſen eene kroon ontvingt voor iedere 54 groſſen. Het tegendeel hiervan heeft plaats in het andere Land. Indien de Nederlanders een zeker getal kroonen van Frankryk moeten hebben, zoo zullen zy winnen; zyn zy ze daaraan ſchuldig, zoo zullen zy verlieſen; zoo zy verkoopen, zoo verlieſen zy; zoo zy koopen zoo winnen zy.

Wederom, wanneer de Wiſſel tuſſchen Frankryk en Holland beneden *pari* is, by voorbeeld: indien die is op 50. in plaats van 54; zoo zoude volgen, dat Frankryk, in het zenden van Wiſſelbrieven naar Holland voor 54,000, ſlegts goederen kan koopen voor de waarde van 50,000; en dat aan den anderen kant, de Nederlanders, zendende de waarde van 50,000 naar Frankryk, aldaar kunnen koopen voor 54 000 kroonen, 't welk een verſchil maakt van $\frac{3}{54}$, dat is, een verlies van meer dan $\frac{1}{19}$; zoo dat Frankryk verpligt zou zyn om naar Holland te zenden $\frac{1}{19}$ meer in ſpecie of in goederen, dan het zoude behoeven te doen, byaldien de Wiſſel *pari* wäs; en terwyl het nadeel gevolglyk moet toeneemen, omdat eene ſchuld van deeſen aart de wiſſel geduurig laager doet worden, zoo zoude Frankryk eindelyk geruineerd worden.

www.libtool.com.cn

Wiſſelcourſten tuſſchen volk en volk, en tuſſchen de eene handeldryvende ſtad en eene andere onder hetzelfde volk; 't welke athangt van de balans des handels, zynde of ten voor- of ten nadeele van een volk of van eene handeldryvende ſtad.

Eene andere manier om de arbitratie van Wiſſels te beſchouwen, is gegrondt op het vergelyken der verſchillende toevalvallige pryſen des Wiſſels tuſſchen volk en volk, om ten allen tyde te ontdekken, in hoe verre zekere Courſen aanhouden in eene evenredigheid van proportie; of hoe verre zy daar van afwyken; door welk middel het te maaken voordeel by zoodanig eene vergelyking van Wiſſels naauwkeurig bepaald kan worden, tot het beſtier van den Koopman of remittent, ten einde daar mede overéénkomſtig zyne maatregelen te neemen, en de voordeelige gelegenheden zig niet te laaten ontſnappen. En dit moet het geval noodzaakelyk bewyzen voor dat iemant geheel in deeſen tak van Wiſſels bedreeven is; en het zal hier eigenlyk gepaſt zyn om aan te merken, dat in eene vergelyking of combinatie van de Wiſſelcourſen van verſchillende plaatſen te gelyk, het zeldzaam is dat zy overeenkomen met eb en vloed in eene naauwkeurige gelykheid van proportie; waarvan de rede klaar moet zyn voor eenen iegelyk, die aanmerkt, dat de balans des handels verſchilt tuſſchen verſchillende volkeren; 't welk het geval zynde, zoo beſtaat het oordeel van den Wiſſelhandelaar in het naarſtig waarneemen, uit eene naaukeurige vergelyking van de Courſen waar de grootſte ongelykheid van proportie ligt; want het grootſte profyt kan gedaan worden door het trekken en remitteeren op zekere plaatſen boven anderen.

WISSELAARS. Dus worden niet alleen de Bankiers genaamd, maar ook die in eene Handelſtad de geldſoorten verwiſſelen en zig daarvoor *Lagie* laaten geeven. Hoe regtvaardig of onrechtvaardig het dikwils daarmede toegaat, weeten die geenen beſt die zig genoodzaakt vinden om daartoe ſomtyds toevlugt te neemen.

WISSEL A RETOUR. Zie het Artykel RETOURWISSEL.

WISSELBALG. Dus noemen de Duitſchers een kind, waarvan men oudtyds op eene bygeloovige wyze waande, dat het van den Satan by eene Toverhex geteeld, en by deeze of geene Ouders ondergeſtooken, en voor het egte kind verwiſſeld was. Men beſchryft zulke kinderen, als vervaarlyke vraaten, lui en mismaakt. Als ze niet wel gehandeld wierden, geloofde men dat ze 's nagts van de Toverefſen wedergehaald, en de eigen kinderen in hunne plaats wedergegeeven wierden.

WISSELBANK. (In den *Koophandel.*) Eene gemeene bewaarplaats, waar veele perſoonen goedvinden om hun geld neer te

gegrondt. Indien de wiſſelcours van Jerland op Engeland beneden *Pari* is, zoo zal die van Jerland op Holland ſteeds laager zyn dat is, in eene ſaamengeſtelde verhouding van die van Jerland op Engeland, en die van Engeland op Holland; want een Nederlandſch Koopman, die zyn geld indirectelyk uit Jerland kan krygen, door middel van Engeland, zal niet verkieſen om duurer te betaalen, door een directen weg.

Dit behoort, zeiden wy, natuurlyk het geval te zyn; maar, nogtans is het niet naaukeurig zoo: daar zyn altyd omſtandigheden die de dingen doen veranderen; en de verſchillende winſt door het trekken op de eene plaats, of door het trekken op eene andere, ſtelt de byzondere wyze en de behendigheid der buitenlandſche Bankiers, in volle daglicht. Dit is het geene 't welke in eene groote maat dat geene te wege brengt, 't welk men *Arbitratie* in den Wiſſel noëmt 't welke bepaald wordt te zyn eene Ruiling, die twee Bankiers onderling doen met hunne Brieven op verſchillende deelen, tegens een conditioneelen prys en Wiſſelcours. Dit is de voordeeligſte zoo wel als de beſte tak van Wiſſel, en dus is het wel waardig daarin onderweeſen te worden.

1. Voor dat iemant zig toelegt op de beoeffening van dit onderwerp; zoo is het ten hoogſte noodig dat hy wel onderweeſen zy in de practicaale Operatien, met betrekking tot het reduceeren der ſterling munt van Engeland, in de buitenlandſche munten van Wiſſel en van rekening van alle Plaatſen van Europa, overeenkomſtig de directe courſen tot dat einde vaſtgeſteld, en *vice verſa*.

2. Dat hem bekend zyn de manieren van de ſterling munt, in de Wiſſel en rekening ſpecien van alle andere koopſteden over te brengen, waar Engeland geen rechtſtreeks vaſtgeſtelde Wiſſelcours heeft, maar zig in de noodzaakelykheid bevindt om gebruik te maaken van de intermediate Wiſſels van andere plaatſen; te gelyk met de natuur der Agios, en de wyſe van hunne bankgelden te veranderen in gangbaar of Casgeld, en omgekeerd.

3. De manier om alle buitenlandſche ſpecien van Europa te veranderen in die van alle andere diſtinate plaats, met betrekking tot de directe of intermidiate Wiſſel, 't welk een grooter verſchil maakt van gevallen, dan iemant die met dit uitgebreide onderwerp niet bekend is, zig vebeelden kan.

4. Het is insgelyks noodig om de intrinſique waarde van uitlandſch geld te kennen, overeenkomſtig de naauwkeurigſte eſſayeer-proeven die daar van gemaakt zyn.

5. Laatſtelyk, wordt 'er vereiſcht om de algemeene natuurlyke oorzaaken te kennen, van het klimmen en daalen der

hebben; zoo dat op dezelven, naar Wisselrecht, kan gehandeld worden, zonder dat ze noodig hebben, gelyk gewoone Wisselbrieven gepresenteerd of geaccepteerd te worden; maar de schuldenaars of deszelfs Erfgenaamen zyn gehouden, telkens op den vervaldag te betaalen, behalven als de Wisselbrief reeds in de derde hand is, *enz.* in welk geval zy insgelyks gepresenteerd en geaccepteerd moeten worden. *Getrasseerde Wisselbrieven* zyn eigenlyk de regte Wisselbrieven, die door de gemelden eerst uitgevonden zyn, een eigen contract maaken en een gantsch byzonder recht hebben. Het zyn zoodanige handelingen, waarby de eene den anderen eene zekere somme Gelds, op eene zekere plaats, ter bestemder tyd belooft te zullen laaten betaalen. — *Reguliere* of *Mis-Wissel-Brieven* hebben den naam daarvandaan, om dat ze ter plaatse daar eene Misgehouden wordt of op Mistyden, of ook elders buiten de Mis, nogtans in betrekking tot de Missen geslooten worden. Met deese moet, volgens de Leipziger Wissel-Ordinantie, Art. 1. 4. aanstonds op den eersten dag na het inluiden der Mis, met het presenteeren en accepteeren een begin gemaakt worden; en daarmede kan op de Paasch- en Michiels-Mis, tot vrydag in de eerste Marktweek, voor den middag ten tien uuren, maar op Nieuwjaarsmis tot den dag voor het uitluien der Mis gecontinueerd worden. — *Irreguliere Wisselbrieven* zyn, die tusschen de Missen, en in geen opzicht tot de Missen geslooten worden, en waarin de tyd der betaaling, naar welgevallen gesteld, en de Wisselcours der Mis niet zoo eigenlyk wordt in acht genomen.

WISSELHOEKEN. Zoo worden die geenen genoemd, welken deels buiten, deels binnen eene Figuur, tegen malkander liggen. Van deese Hoeken wordt in de Landmeetkunde ordenlyk beweesen, dat zy telkens van gelyke grootte zyn, en dat, wanneer by twee Linien, welken met de derde doorgesneeden worden, de Wisselhoeken van gelyke grootte gevonden worden, de Linien elkander, in zulk een geval, parallel moeten zyn.

WISSELVALLIG JAAR. Zie het Artykel WANDELBAAR JAAR.

WITEHAL. Dus wordt het Koninklyke Residentie slot in Londen genaamd, dat benevens Westmunster aan de Teems, niet verre van het Koninklyke slot St. James legt. Voordeesen was het een oud hoekig Gebouw, en is in 1694 ten eenemaal afgebrandt; maar nu pragtig en overheerlyk wederom opgebouwd en gemeubileerd. Het heeft ook de gedaante van eene kleine stad, wegens zynen omtrek, naardien het by de 2000 vertrekken bevat.

WITJE. *Kappelletje. Vlinder.* Zie het Artykel PAPILIO.

WITNIET of WITTE KALMEI. Is eene witte gecalcineerde Asch,

www.libtool.com.cn
Aſch, zoo fyn en droog als ſtof, dat zig boven en aan de zyden der ovens zet. 't Is een goed Geneesmiddel voor kwaade Oogen en de Kanker.

WITTE BOONEN. Zyn een bekend Moeskruid, dat aan lange, dunne, zwakke ſtengels groeit, die men rondom ſtokken in de hoogte opleidt, waaraan de zoogenaamde Snyboonen groeien, waarin de witte boonen beſlooten zyn, als ze ryp zyn geworden. Men plant dezelven in het laatſte van Maart, of in April, naardat het een laat of vroeg voorjaar is; dewyl ze geen koude kunnen verdraagen. Dezelven worden in volle aarde, op akkers of in de Moestuinen geteeld; en om zeker te gaan, zaait men de eerſte in het begin van April, de tweede half Mei, en de derde half Juny, in de aarde, die ſedert Februari, driemaal opgeſpit en wel gemeſt moet zyn. Men legt maar twee of drie boontjes by iedere ſtaak, in eene groef rondom, en de ſtaaken anderhalf voet van malkander. Van alle de Moeskruiden geeven dezelven het meeſte voordeel.

WITTE BROODS KINDEREN. Zoo worden in Holland de geenen genoemd, die veel gelds hebben, lekker leeven, en door eene dartele opvoeding tot niets goeds bekwaam zyn.

WITTE-LELIEN. Worden in de Hoven geteeld. De Wortel maakt ryp, zuivert, verdeelt, doet het vleeſch groeien; wordt zelden inwendig, doch uiterlyk voor den brand, het uitvallen der haairen, harde gezwellen, &c. gebruikt. Hy is ook een middel voor de pyn des guldenäders, voor wonden en andere ſchaden, opdragtigheid en vinnen in het aangezigt, als ze daar mede gewaſchen worden. De bloemen verdunnen, verteeren, maaken ryp, zyn pynſtillend. Zy zyn ook een middel voor de Opſtyging der Moer, uiterlyk gebruikt; voor de roos, brand, wonden en oude ſchaden.

WITTE MARMER. Zie het Artykel Parius Lapis.

WITTEN. Is eene kleine Munt in Pommeren en Mekelenburg, van welke 144 een Ryksdaalder, en 96 een Gulden of 2 Drittelſtuk maaken.

WITTENBERG. Is een, in de Geſchiedenisſen, wel bekende Berg, digte by Praag in Bohemen, op welken in het Jaar 1620, op den 8 November, de beroemde ſlag tuſſchen den Keiſer Ferdinand II, en den Keurvorſt van de Paltz, Frederik, als nieuwe Koning van Bohemen voorgevallen is, waarin de Keurvorſt met zyne Bohemers de nederlaag kreeg; zynde deeſe ſlag zoo veel merkwaardiger, nadermaal die het begin van den dertig jaarigen oorlog geweeſt is.

WITTE STEENBREEKE. Zie het Artykel Saxifraga.

WITTE STREEP. Is eene ſoort van Kruiſſing der Veſelen, die op den buik, van het zwaardagtige Kraakbeen tot aan het Schaam-

www.libtool.com.cn

Schaambeen, gezien wordt. Dit gedeelte is by de Mans dikwils met haair voorzien. Zy komt weesenlyk uit de vereeniging der peesvesels van de Spieren des onderbuiks, die zig kruissen, en in deese geheele streep kenmerken van haare kruissing doen zien. Deese streep moet in de heelkundige handgreepen, die op den buik gedaan worden, zoo veel mogelyk is gemydt worden. Zy wordt ook behalven den naam van *Witte*, met die van middenstreep genoemd, omdat zy den onderbuik loodregt in twee gelyke deelen verdeelt.

WITTE VAAN UITSTEEKEN. Geschiedt wanneer de belegerden in eene Stad Capituleeren, èn zig overgeeven willen; wordende zulks ter Zee ook waargenomen, wanneer in eenen slag de witte vlag geplant wordt.

WITTE VLOED. Zie het Artykel LEUCORRHÆA.

WITTHUMS-SITS. Is een hoogduitsch woord, en betekent een weduwenplaats, bestaande in een slot, Stad of Ampt, dat aan eene Vorstelyke, Graaffelyke of andere weduwe van hoogen Staat, of by het leeven van haar Gemaal toegelegd, en tot haar onderhoud wordt aangeweesen, of na deszelfs dood tot haare hofhouding en woonplaats, zo lang zy leeft of ongehuwd blyft, ingeruimd wordt.

WIT VAN 'T OOG. Dat deel des oogs, 't welk wit voorkomt en door den ongenaamden rok gemaakt is, die anderen den peesagtigen noemen, en anderen ook het witte vlies hieten.

WITVISCH. Is omtrent een span lang, met witte glinsterende Schubben, witte Oogen, maar zwarte oogappelen. De vinnen zyn byna zwart, maar die aan de kaaken en midden aan den buik zyn roodagtig. Hy heeft een gespliftsten staart. Zy schieten hun zaad in Mei, en zy zyn weinig geächt.

WOBDAS. Zie het Artykel LAPLANSCHE TOVERTROMMEL.

WOCLYHOLE. Is een verwonderenswaardig hol, voorzien van groote verwelfsels en onderaardsche gangen, in de Provintie Sommersetshire, in Engeland.

WODAN of GODAN. De naam van een Afgod by de oude Heidenen in Duitschland. Dezelve werd aangebeeden met hem menschen op te offeren. Sommigen houden deesen Afgod voor *Mercurius*; anderen voor *Mars*; doch eenigen meenen, dat hy Jupiter of de Opperste aller Goden zou geweest zyn.

WOEDEND HEIR. Dus noemde men oudtyds in Duitschland een gezicht van zoogenaamde Spookfels, die zig omtrent Eisleben, en in het gantsche gebied van Mansfeld, jaarlyks op witten donderdag, zynde donderdag voor Paasschen, in 't gezicht van veele menschen, die uitdrukkelyk om dit heir te zien, naar buiten gingen, voorby trokken. Voor het heir was een oud Man met een witte staf, zig noemende de *trouwe Ekbard*.

www.libtool.com.cn

Ekbard. Deeſe maakte ruime baan, waarſchouwende de menſchen om zig voor ſchade te wagten. Na hem volgden ſommigen te paard en te voet. De paarden hadden eene miſſelyke gedaante. De Spookſels hadden de gedaante van reeds geſtorvene, anderen van nog leevende menſchen aangenomen. Hoch men heeft zig reeds ſedert een geruimen tyd daaromtrent niet meer met diergelyke ſabelen laaten blinddoeken, nochte iets van diergelyke gezichten in die Landſtreeken vernomen.

WOEKER. Dat het neemen van woeker eene ongeoorloofde en ſchandelyke daad is, is genoeg bekend, maar niet wat daar al toe behoort; doch het geene men weeten moet, om de eigenbaat, die ligtelyk buiten het Spoor holt, behoorlyke paalen te leeren ſtellen; daaromtrent ſtaat kan te merken.

1. Dat men van geleend geld, geen meerder dan den gewoonen intereſt, en dus geen woeker mag neemen, is klaar volgens de goddelyke wet: Exod. 23. vs. 25. en Deuter. 23. vs. 19. Waar mede de waereldlyke Rechten volmaakt overéénſtemmen.

2. Ook is *woeker*, onbetaalde Intereſt op te hoopen tot hoofdgeld, en daarvan wederom intereſt te bedingen. Dit noemt men woeker van woeker, of renten van renten, en is niet alleen verboden, maar wordt als een kanker van het gemeenebeſt aangezien; en die zulks doet, wordt door de Wet eerloos verklaard; en een Notaris of Secretaris, die zulke Inſtrumenten paſſeert, begaat meineedigheid; wordt dierhalven door infamie gebrandmerkt, en vervalt van zyne bediening.

3. Men mag in het algemeen geen gewinpenningen bedingen, dan daar eene verbruikleening is, waardoor den verbruiker het voordeel geniet, dat den uitleener zou kunnen genieten; waartegen de woeker zondigt; om dat de verloopene intereſt geen verbruikleening is, die den ſchuldenaar eenigerhande wirſt, als van opgenomen gelde komt te brengen, maar eene behouding van het geene hy aan den Uitleener ſchuldig is.

WOESTYNHERS. Zyn dezulken, die zig geheel van de menſchen afzonderen, en zig, volgens het voorbeeld van *Elias* en *Johannes den Dooper*, in de Woeſtynen ophouden. In oude tyden wierden diergelyke Munniken, met een Griekſch woord *Anachoreten* genoemd.

WOGULSCHE TARTAAREN. Woonen in het Koninkryk Siberien, aan de Grenzen van Aſien. Het zyn grove Heidenen, die aan het Ruſſiſche Ryk eene Jaarlykſche ſchatting van Pelteryen geeven, en een vrugtbaar land bewoonen.

WOL. Zie het Artykel Wolle.

WOLF.

WOLF. Is een wild gedierte, hebbende veel overeenkomſt met een' grooten hond. Het is een zeer argeliſtig en ſchadelyk Dier, zynde een natuurlyke vyand van de Schaapen, en, door honger geperſt zynde, is hy ſtout genoeg om zelfs de Menſchen aan te taſten; ook doen zy altoos veel ſchade aan het Jagtwild. — De oogen der Wolven zyn blaauw en glinſterend, en branden by nagt als Fakkels. Hy is wyd van bek, ſcherp van tanden, rond en gedrongen van lyf en heeft een korten hals. De Wolfsbeet is eenigſints vergiftigd en geneeſt zeer bezwaarlyk. Hunne brons tyd is in December en duurt 12 dagen. Zy draagen twee maanden lang, en werpen zoo veel jongen als de honden, en de jongen blyven 9 dagen blind. De Wolven zyn zeer gulzig en verſlinden den roof met huid en haair; ook zyn ze zeer geſleepen en mistrouwend. Zy houden zig gemeenelyk op in het digſte van het Boſch, maar in het voorjaar en des Zomers komen zy dikwils op de Velden om het Vee te beſpieden, dat zy eerſt dood byten en dan verſlinden. De tyd der Wolvenjagt is October, November, December en Januari. Wanneer zy zig in de boſſchen onthouden. Als men derzelver woonplaats ontdekt heeft, wordt die met netten omringd, moetende ten minſte vyf voet hoog en niet te ſtyf geſpannen zyn, opdat de Wolven zig daarin zouden kunnen verwarren; en zeven of agt ſchreeden van malkander plaatſt men boeren, met zwaare Kruppels gewapend. De Jaagers met de honden en trommels, de Wolven op en in het net gejaagd hebbende, zoo ſchieten de boeren toe en ſlaan ze dood. Men vangt ze ook in de *Wolfs-Kuilen*, zynde diepe kuilen, met dunne teentjes en bladen bedekt, en de Wolf, daarover loopende, valt daaronder en wordt gedood.

WOLF. Is een eindelyk geſternte, naby den *Centaurus*, onder den Scorpioen, 't welk by ons niet opgaat. Sommigen rekenen daartoe 21 Sterren, onder dewelken 3 van de derde. 13 van de vierde, en 5 van de overige groottens zyn. De lengte en breedte van dezelven vindt men in HEVELS *Prodromo Aſtronomiæ*. p. 316, naar HALLEYS *Obſervatien* beſchreeven.

WOLFFENBUTTEL. Een Vorſtendom in Nederſaxen, dat door het Bisdom en het Vorſtendom Halberſtad van malkander geſcheiden wordt. Het noordelyke gedeelte grenſt aan de Hertogdommen Lunenburg en Maagdenburg; maar het zuidelyke gedeelte ligt tuſſchen het Bisdom Hildesheim, de Abtdy Corve, en het Graafſchap Wernigerode. — Het behoort aan den Hertog van Bronswyk WOLFFENBUTTEL, en de Hoofd- en Reſidentie-Stad Woffelbuttel, alwaar eene Ridder-Academie, een ſchoone Rariteit-Kamer en een voortreffelyke Bibliotheek is, waarvan HERMANNUS CONRINGIUS een geleerd werkje geſchreeven heeft, is ſterk en ligt aan de Ri-

www.libtool.com.cn

Rivier *Ocker*, eene myl van Bronswyk. Zy wordt in drie deelen verdeeld; naamelyk in de Reſidentie, de Auguſtus-Stad en de Hendriks-Stad.

WOLFFENBUTTELTJES. Worden op de navolgende wyſe gemaakt: Neem grof geſtampte beſte Suiker, van dezelfden daar men de Tabletten gewoon is van te maaken, zynde de beſte of Canarie-Suiker; doe die in een pannetje; raſpt daarby een Citroen, met wat van dat ſap en een weinig water; zet het vervolgens op het vuur, maar het moet geſtadig geroerd worden, want anders zou het aanbranden, omdat men de Suiker maar even nat moet maaken. Als het kookt, zoo giet het uit op een gladde Steen; ſnydt het aan kleine ſtukjes en rolt ze wat rond. Neem verder de allerbeſte Candyſuiker; doe dit in een pannetje en kook ze tot een proef; te weeten zoo lang, dat als gy met de Steel van eene pyp daarin ſteekt, en die dan verder in het water ſteekt; de Suiker met de Vingers daaraf gedaan, en tuſſchen beide gedrukt kan worden; leg het dan op een ſteen die met wat boter beſtreeken is, en het moet ſchielyk aldus bewerkt worden.

WOLFSBESIEN. Dit gewas maakt dunne ronde Stengels, en grasgroene bloemen. Men vindt het in de donkerſte plaatſen der boſſchen. Uiterlyk in pap, op vuurige gezwellen en zweeren gelegd, zal 't dezelven geneeſen.

WOLFS GROEVEN. Zoo noemt men in 't gemeen aan eene Veſting, de verdieping, die tuſſchen de Buiten- en Binnen poort, in den grond gemaakt, en de bodem aldaar met moord-eggen belegd wordt. De Franſchen hebben ze by het Dorp Philipsburg gebruikt. Prins Maurits van Oranje heeft ze het eerſt uitgevonden, naamelyk by het beleg van de Stad Geertruidenberg. Zie *les Lauriers de Naſſau*. p. 134.

WOLFKLAAUW. Is een mosagtig Gewas, dat al kronkelend als touw langs de aarde kruipt, waarin ketjes groeien, gelyk aan de Haſelaar. Het zaad is een goed middel voor de Rooden-loop, de Steen, *enz.*

WOLFSWORTEL. Zie het Artykel THORA.

WOLK. (In de *Phyſiologie*) Eene verzameling van dampen, in de Atmoſphera hangende, zynde dikwils eene opeenhooping van waterdeeltjes, opgetrokken uit de Zee en van het Land, door de Zon of de bovenaardſche hitte, of door beide, in dampen; doch ſommigen ſchryven het klimmen der dampen toe aan de Electriciteit.

Indien het water 't welk in de lucht omgevoerd wordt, hooger en hooger klimt, zoo komen eindelyk deezelfs deeltjes op plaatſen zoo verre boven de aarde, dat zy niet langer meer ſaamen vereenigd zyn, maar van malkander afwykende, ſtellen zy geen water te ſaamen, maar alleenlyk de Elementen daar-

www.libtool.com.cn

van: nogtans wanneer deeſe Elementen van water komen te daalen van de bovenſte Luchtſtreeken, en in kleiner ruimtens beſlooten zyn, daar zy zig met malkander vereenigen en water worden, alsdan vormen zy wolken; hunne dikte wordt eerſt vermeerderd, ten einde omze doorſchynende genoeg te maaken om het licht der Zon terug te kaatſen, en zigtbaar te worden; en hunne Specifique zwaarte-kragt vermeerderd zynde, maakt datze in regen nedervallen.

Wolken, behalven hun gebruik, wanneer zy in Plasregens nedervallen, zyn van dienſt terwyl ze in de Atmoſphera hangen, als dienende om de buitengemeene hitte van de verzengde Luchtſtreek te maatigen en dezelve voor de Zonnenſtraalen te beſchutten.

Boerhaave is van gevoelen, dat Sneeuw-of Ys-Wolken dikwils zoo geſchikt zyn in de Atmoſphera, dat ze reflecteerende Spiegels vormen: doorwelken de Straalen der Zon teruggekaatſcht zynde, en in vaſte focuſſen vergaderd, de menigvuldige deſtructive uitwerkſels veroorzaaken, die men toeſchryft aan den ſlegten ſtaat van de lucht.

WOLKBREUK. Is eigenlyk eene ongemeen zwaare Plasregen, die veel nadeel aan het gezaaide kan doen, voornaamelyk als dezelve, gelyk gemeenelyk geſchiedt, met een geweldigen Stormwind gepaard gaat, waardoor de laage weiden en akkers overſtroomd worden. Men moet dit niet, met het gemeen, aan het barſten van eene Wolk toeſchryven, maar dit ontſtaat, als zig in de lucht, voornaamelyk ten opzigte van de zwaarte, zoodanig eene ſchielyke verandering openbaart, dat de menigvuldige waterdampen, in dezelve hangende, genoegſaam te gelyk komen neder te daalen.

WOLLE. De huid der Schaapen en Lammeren, is van onderſcheide ſoorten. De witte Wol is meeſt geacht. Die van zieke of geſtorvene beeſten, is aan veel ongedierte onderworpen, zoo wel als de vette Wol. Men moet de Wol op eene luchtige en zindelyke plaats leggen. De meeſte Landlieden verkoopen hunne Wol in vlieſen, ongezuiverd en ongewaſſchen, zoo als ze van natuure valt en onbereidt.

De bereiding der Wolle beſtaat: 1, als ze afgeſchooren is, legt men ze op Stapels, en men maakt zoo veele Stapels als men ſoorten van Wollen heeft. Men waſcht ze, om de Wol van het vet en de vuiligheid te ontdoen; die waſſching veroorzaakt gemeenlyk een verlies van de helft; doch dit verlies is minder als het een nat Jaar geweeſt is. 2.) Men zoekt ze uit en ſepareert ze volgens de verſchillende qualiteiten; en men maakt drie ſoorten van ieder vlies; naamelyk: de *Moerwolle*, dat is de Wol van den hals en op den rug, dat de beſte is, Die van den ſtaart en de billen. Die van den Gorgel,

onder

onder den buik en van de andere plaatſen des Ligchaams. Men reinigt ze van het vet, door middel van zwarte Zeep; men laat ze dan droogen; vervolgens pluiſt men ze uit, mep klopt ze en wryft 'er den Olie in; men kamt en ſpint ze; want de Wolle moet door alle die Graaden paſſeeren, voor datze gebruikt wordt tot weeven of om met de naald te breien.

De goede Wol moet zyagtig zyn, glansryk en zagt op het gevoel. De Wol wordt onderſcheiden in ſyne en middelmaatige, de ſlegte Wol, die tot geene Manufactuuren gebruikt mag worden, is die welke komt van Schaapen die, ziek zynde, geſlagt worden, en die natuurlykerwyſe geſtorven zyn.

In alle ſoorten van Manufactuuren, geeft men den voorrang aan de Spaanſche of Segoviſche Wol. De twede is de Engelſche, de derde is die van Languedoc, en de vierde die van Valogne.

Die van Spanjen is fyn, zagt, zyägtig, dun en wollig in het aanraaken. De Engelſche, Schotſche en Jerſche Wollen zyn langer en glansryker dan de Spaanſche, maar zoo fyn en zagt niet. De Spaanſche Wol, alleen gebruikt zynde, vult men als de andere, op de lengte en de breedte. Men heeft veel voorzigtigheid noodig om de eene met de andere te vermengen, anders zou het eene ongelykheid in de ſtoffen veroorzaaken. De byna oneindige verſcheidenheid van alle de ſoorten van Wollen, komt van het verſchil der Luchtſtreeken alwaar dezelve valt, doch men moet de Wol trageen te volmaaken. 1. Met de natuur byſtand te verleenen om ſchoone Wol voort te brengen, door verkieſing van het geſlacht. de weide en het Climaat. Dat de Wol in Spanjen en Engeland beter valt dan by ons, ontſtaat omdat die Landen aan zulk een ſchielyke verandering van weêr niet onderworpen zyn. De verkieſing van geſlacht geſchiedt door het invoeren van eene goede ſoort van elders, en dus zou men uit Caſtilien eene genoegſaame Quantiteit Schaapen daartoe kunnen doen overkomen. 2. De getemperdheid van onze luchtſtreek, is geene onoverkomelyke zwaarigheid om die ſoort by ons voort te kweeken; want de hooge heiden in Gelderland zyn daartoe goed. 3. De verkieſing der weiden is een weeſenlyk punt waarop men moet letten; dus kunnen de Schaapen, die hoog op de pooten en ſterk van geſteldheid zyn; in grazige weiden, daar veel groente is, gevoedt worden; de middelſoort op de Akkers na den Ooſt en de Schorſſen: de tederſten op de heiden.

WOLLEKAMMER. *Cardeur de Laine.* Deeſen gebruiken zoogenaamde Wolkammen, waarmede zy de Wolle Kaarden en tot het ſpinnen gereed maaken. Op ſommige plaatſen hebben

www.libtool.com.cn

zy een afzonderlyk ambagt. Elders doen het de Lakenbereiders.

WOLLEKRUID. Zie het Artykel VERBASCUM.

WONDE. *Vulnus.* Eene verſche, geweldige en bloede kneuſing of ſcheur der natuurlyke vereeniging van de zagte en vleeſige deelen des ligchaams, die van een ſteekend, houwend of verpletterend werktuig, of ook door vallen en hard aanſtooten veroorzaakt wordt. By het geneeſen der wonden moet men zoo wel de werktuigen, vanwelken ze komen, als de geſteldheid der wonden en hun onderſcheid naauwkeurig in acht neemen, aangezien ze zoo wel ten opzigte van hunne gedaante als ſituatie grootelyks van malkander verſchillen; want ten opzigte van haare ſituatie, worden ze genaamd lange, breede, driekante, groote, kleine, vlakke of diepe wonden. Maar ten opzigte van haare ſituatie zyn ze of enkele of verdubbelde, *Simplicia* en *Complicata*. Men moet 'er ook zekere toevallen by in acht neemen. Eene enkele wond wordt genaamd, die het vleeſch maar opent, zonder anders een eenig toeval te hebben. Integendeel is eene verdubbelde wond, die met toevallen gepaard is, als bloedvloeijing; beenbreuk, verrekking, verlamming, *enz.* Een *gevaarlyke* wond is een *Vulnus Complicatum*, hebbende hachlyke toevallen; by voorbeeld, als 'er een Polsäder is geopend, eene Zenuw doorſneeden; als ze naby een gewrigt is, of bevonden wordt met eene verrekking of beenbreuk gepaard te zyn. Een *doodelyke wond* wordt genaamd, op welke de dood onfeilbaar moet volgen; die zeer diep aan een hoofddeel, zonder welk het leeven onmogelyk beſtaan kan, geſlagen is; by voorbeeld als de herſſenen, de long, ſtrot, middelrift, lever, maag, milt, kleine darmen, blaas, moêr en in 't gemeen alle groote vaten geraakt zyn. — De geneeſing der wonden geſchiedt voornaamelyk daardoor, dat de deelen die geſcheiden geweeſt waren, behendig en ſnel wederom tot hunne voorige vereeniging worden gebragt, en tot dat einde alle beletſelen uit den weg worden geruimd. Deeſe beletſels zyn kogels, hout, ſteenen, *enz.* Somtyds komen 'er nog andere toevallen by, by voorbeeld, een verbloeden, inflammatie of ontſteeking, *Eſthiomene* of mortificatie, de koude brand, een *Hyperſarcoſis* of uitwas van het vleeſch, verrekking, beenbreuk, een ſplinter van een gebroken been; ſomwylen een kwaade Lucht, *enz.*

WOND-ARTS. Is een Geneesheer of Heelmeeſter, wiens werk het is om wonden te geneeſen.

WOND-ARTSENYEKONST. De konſt om wonden en andere gebreken des Ligchaams, regelmaatig en naar de konſt te behandelen en te heelen.

www.libtool.com.cn

WONDEN, (VERGIFTIGDE.) Zie het Artykel VERGIFTIGDE WONDEN.

WONDER. Wonderwerk. *Miraculum.* Dus noemt men in den eigenlyken zin, eene Goddelyke, onmiddelbaare, en de gewoone wetten der Natuur of beweeging te bovengaande werking. Anderſints ook eene ongewoone zaak, die zwaar om te begrypen is.

WONDERBOOM. Zie het Artykel RICINUS AMERICANUS.

WONDERNET. *Rete mirabile.* (In de *Anatomie*) Eene vlechting van vaten en vliesagtige Veſelen, die een zeer fraai net vertoonen, hetwelk gelegen is onder het harde harſſenvlies, ter wederzyde de Slymklier. Het is in een kalf grooter dan in een menſch, en deszelfs gebruik is onbekend. Veele Schryvers ontkennen daarvan het beſtaan by den menſch, en RUISCH, die dat met woorden beſchreeven en in Plaat heeft uitgegeeven, heeft dat vervolgens als eene fabel verworpen; doch VAROLIUS, MORGAGNUS en HEISTER erkennen dat eenpaarig.

WONDKRUID. } Zie het Artykel VULNERARIA.
WONDMIDDELEN. }

WONDWATER. Wordt op de volgende wyſe gemaakt:

℞. *Verſche bladen van Saly*
Engelwortel.
Alſem
Keul
Venkel
Kruis en Munt
Hyſſop
Meliſſe. van ieder 4 oncen.
Bladen van Baſilicum.
Wynruit.
Thym
Majolein
Rosmaryn
Orego
Water mente
Wilde Thym.
Lavendelbloemen, van elks 4 oncen.
Overgehaalde Brandewyn, agt pond.

Alle deeſe kruiden worden grof doorgeſneeden; men laat ze tien of twaalf uuren in Brandewyn trekken; vervolgens gaat men ter deſtillatie in B. M. over om 'er al het geeſtryke vogt uit te haalen. Het wordt in een wel toegeſtopte vles bewaard. Zoodanig is het ſaamenſtel van het wondwater. Het

www.libtool.com.cn

is uitneemend voor kneuſingen, ontwrichtingen, wonden, en vooral voor geſchootene wonden; om de gezwellen te ontbinden en de zweeren te reinigen, om de verſlapte deelen te ſterken, en het koudvuur te wederſtaan, als het uitwendig gebruikt wordt. Het is ook zeer dienſtig in rheumatique pynen, gevoegd by ſmeerſels en met drukdoeken geappliceerd, die men op het deel laat droogen en van tyd tot tyd vernieuwt.

WOND-YZER. Zie het Artykel SPECILLUM.

WOONING VAN DE MAAN. Zoo worden door de Aſtrologiſten zekere deelen van den Dierkreits genaamd, in dewelken de Maan de goede en kwaade eigenſchappen van de Sterren, by dewelken zy komt, naar hunne verbeeldinge aanneemt

WOORD. (In de *Spraakkonſt*) Een gearticuleerde klank, dienende om eenig denkbeeld aan te toonen.

De Port-royaliſten bepaalen woorden te zyn onderſcheidene gearticuleerde klanken, door de menſchen verzonnen om hunne gedagten en gevoelens daardoor uit te drukken.

Woord, in het ſchryven, wordt bepaald te zyn eene verzameling van verſcheidene Letteren, uitmaakende een of meer lettergreepen, en uitdrukkende de naam, hoedanigheid of manier van eene zaak.

Etymologie en Syntaxis de twee deelen der Spraakkonſt zynde, verkeerende omtrent woorden, zoo verklaart de eerſte van dezelve de natuur en eigenſchap der woorden, en de tweede handelt van de regte ſaamenſtelling van woorden in eene redenvoering.

De aanmerkelykſte zaak in het uitſpreeken van woorden, is de accent, of de verheffing van de ſtem, by eenige byzondere Syllabe van het woord, welke verheffing noodzaakelyk gevolgd moet worden door eene drukking van de ſtem.

De Spraakkonſtenaars in 't algemeen verdeelen de woorden in agt klaſſen, genaamd Deelen der Reden.

Woorden worden wederom verdeeld in *Primitive* en *derivative*, eenvouwdige en ſaamengeſtelde, ſynonyme en equivocale.

Met betrekking tot hunne Syllabes worden de woorden verder verdeeld in Monoſyllabes en Polyſyllabes, &c.

WOORDENBOEK. Eene verzameling of Catalogus van alle de woorden eener Taale, kunſt of Weetenſchap, met derzelver uitleggingen, op eene Alphabetiſche wyſe geſchikt.

De oudſte Woordenboeken voor de Latynſche Taal, zyn 1 dat 't welk *Papias* genoemd wordt, opgeſteld door SALOMON, Abt van St. Gall, en biſſchop van Conſtence, die omtrent het jaar 1409 leefde; een ander, opgeſteld in 1496, genaamd

www.libtool.com.cn

naamd *Gemma Vocabulorum*; een derde genaamd *Promptorium Parvulorum Sive Clericorum*, gedrukt in folio, te London, in het jaar 1499, by Richard Pynſon: dit werk beſtaat ſlegts uit een deel, 't welk de Engelſche woorden voor de Latynſche opgeeft, zynde ontbloot beide van het Latynſche en Hiſtoriſche deel: maar deeze gebreken wierden vergoed door een Woordenboek, 't welk te London in quarto gedrukt wierd, in het jaar 1516 by Wynkyn de Worde, getyteld *Ortus Vocabulorum Alphabetico ordine fere omnia quæ in Catholico; Breviloquio, Cornucopia, Gemma Vocabulorum, atque medulla Grammaticæ ponuntur, cum Vernáculæ linguæ Anglicanæ expoſitione, continens.* Het beroemſte oude Latynſche woordenboek, is dat van AMBROSIUS CALEPINUS, een hermiet van St. Auguſtinus, te Bergamo, en zoon van den Graaf Calepin. De aanmerkelykſte oude woordeboeken in 't Engelſch en Latyn, zyn die van Cooper, Holyoake en Gouldman: onder de hedendaagſchen, Lettliton, Cole, *enz.* maar dat van Ainsworth verdient de meeſte opmerking, als beantwoordende aan deszelfs tytel, *Thesaurus linguæ Latinæ Compendiarius.* De laatſte uitgaven van dit Boek zyn grootelyks vermeerderd door Samuel Patrick, L. L. D.

Voor het Griekſch, zyn de aanmerkelykſte Woordenboeken die van Stephens, Scapula, Schrivelius, Hedericus &c. voor het Engelſch zyn veele Woordenboeken, maar dat van het meeſte gezag is van Johnſon. Het beroemdſte Hiſtoriſche Woordenboek is dat van den Heer Bayle, in twee deelen in folio, genaamd Hiſtoriſch en critiſch Woordenboek. Het philoſophiſche Woordenboek van veel aanbelang, is dat van Chauvinus; voor den koophandel dat van Savary; voor de wetten, dat van Calvinus en Jacob; en onder de Woordenboeken van konſten en weetenſchappen, kan men rekenen die van Harris en Chambers.

In het Franſch, zyn de aanmerkenswaardigſte Woordenboeken, dat van Trevoux en de Encyclopedie.

In het Hollandſch verdienen aanmerking de Woordenboeken van Hoogſtraten, Luiſcius, &c.

WOORDENSCHIKKING. Zie het Artykel SYNTAXIS.

WORCUM. Is de naam van twee kleine ſteden, der vereenigde Nederlanden waar van 'er een in Friesland, in weſtergo, aan de Zuiderzee, en de andere aan den linker oever van de Maas, in Zuidholland ligt, daar zy de Waal inneemt. Deeſe laatſtgenoemde ſtad is beveſtigd.

WORM. Welke in verrot vleeſch, oude kaas, *enz.* gevonden wordt. Men geloofde eertyds daarvan dat de wormen uit de verrotting geteeld wierden; edoch zy worden, gelyk alle andere Dieren en gewormte, uit hen eigen zaad voortgebragt. Zy

worden door de vliegen geteeld, en wederom in vliegen veranderd; en de verrotte ligchaamen dienen alleenlyk om ze bekwaamer uit te broeien.

Wormen ontſtaan in de onderſcheide deelen des ligchaams, namelyk: 1) in het Hoofd, veroorzaakende aldaar zwaare ſmerten. Men verdryft ze door het opſnuiven van malvezynwyn, waarin men Rammenas heeft laaten kooken. 2) In den Neus; men verjaagt ze door het ſap van de bladen der Betonie. 3) In de ooren; men doodt ze, door daarin te doen druipen, het ſap van Uien en Alſem, van ieder evenveel. 4) In het Tandvleeſch om ze te verdryven moet men de wortel van de weegbree kaauwen; of neem eene drachma Aloë, twaalf greinen Campher. Dit wel onder malkander gemengd zynde, zoo maakt men een wolletje daarin nat, en men legt het op het tandvleeſch, ter plaatſe alwaar men de knaaging van den worm gewaar wordt 5) In de long of in de borſt, aldaar veroorzaaken zy een geweldigen hoeſt. Het ſpuwen doet ze daaruit komen, en daartoe worden braakmiddelen gebruikt. 6) In de lever, verwekkende eene groote logheid en zwaarmoedigheid; tot de geneeſing neemt men twaalf greinen Poeder van Piſſebedden, met vleeſchnat, dat men eenige dagen na malkander nuchter gebruikt. 7) In het Hart, veroorzaakende Hartkloppingen en flaauwtens, men drinkt daartegen het ſap van look, van rammenas en waterkers onderéén gemengd. 8. In het harte vlies. 9 In het bloed. 10 In de Nieren. 11 In de Zweeren. 12 Tuſſchen vel en vleeſch. 13. In den Navel van de kinderen. 14 In de Ingewanden en in de overige deelen des ligchaams, waartegen door de Geneesheeren allerlei gepaſte middelen voorgeſchreeven worden. Om zig tegens de wormen te behoeden, moet men niet veel melkſpyſen, behalven de boter gebruiken; geen ſterk geſuikerde dingen; geen in afyn gelegd vleeſch; geen meloenen, geen champignons, *enz.*

WORM *der Paarden.* Eenige wormen veroorzaaken ſnydingen in de Ingewanden, en anderen doen de Paarden kwynen en mager worden. Men moet ze hooi te eeten geeven dat gedoopt is in water waarin men ſalpeter heeft doen ſmelten; of men geeft bladen van Perſikboomen en groene wilgenbladen, gehakt onder de haver, aan het paard te eeten; of men moet het pillen doen ſlikken, gemaakt van zes drachmas ſublimaat, of zoete wel geprepareerde Mercurius, en een once Driakel, of men neemt een pond vyſel van ſtaal, en men geeft het dagelyks daarvan eene once, gemengd met natgemaakte zemelen, tot dat het opgebruikt is.

WORM. *Vermiculatio.* Dus noemt men een zeker ongemak der Boomen, als naamelyk een Boom door ſlaan, *enz.* dus gekwetſt

www.libtool.com.cn

kweekt is dat 'er de baſt afberſt. In dit geval groeien 'er wormen tuſſchen den baſt, die dezelve doorknaagen, zoo dat het ſap daardoor verloopt. Het geſchiedt ook als een ſtam met onreine handen wordt aangeraakt, waardoor de baſt vol bokkels loopt in welke wormen groeien. Als men diergelyke ſchade aan een Boom bemerkt, moet hy afgeſchaafd of uitgeſneeden worden, waarna de afgeſchaafde of uitgeſneeden plaats met Boomzalf wordt beſtreeken. By alle wilde Boomzaaden vindt zig een kleine worm, die zonder vergroorglas kan gezien worden. Als dit zaad niet wel in acht genomen wordt, groeit de worm en verteert het zaad, gelyk de koornworm het zaad.

WORMEN. (AARD) Een aardworm is een Inſect dat in de aarde voortteelt en daaruit gevoedt wordt. De beſten zyn de zoodanigen die roode kringen om den hals hebben; men bedient 'er zig van in geval van bereerdheid, ſtuiptrekkingen en andere kwaalen die de herſſenen aandoen. Om ze inwendig te gebruiken worden ze verpletterd, in wyn gemengd, en dan laat men die door een doek lekken; uiterlyk legt men ze op het zieke deel; men laat ze daarop ſterven, wanneer ze de felſte pynen verzagten: men moet ze des avonds, na dat het geregend heeft, inzamelen. Het afkookſel van Aardwormen is goed tegens de buikloop en het Podagra, die uit ſcorbut voorkomt. Poeder van Aardwormen is goed in de geelzugt en wordt gebruikt in alle middelen tot geneeſing der wonden.

WORMEN. (GROENE) Zyn zeer nadeelig voor de Fruitboomen. Men ondekt ze in het voorjaar, wanneer zy zig in de jonge bladen verbergen, zynde zeer gretig naar de jonge Planten. Zy krygen vleugels, kort na dat ze uitgekomen zyn. Men moet ze verdelgen zoo veel het maar mogelyk is. Het zy door de takken te beſtryken, met water daar leevendige kalk in te trekken heeft gelegen, of met ſterken afyn.

WORMEN. (ZYDE.) Zie het Artykel ZYWORMEN:

WORM AAN DE VINGEREN. *Paronychia.* Zie het Artykel VYT.

WORMIAANSCHE BEENTJES. (In de *Anatomie*) Is de naam die men gegeeven heeft aan kleine beentjes, die in de verſchillende naaden des bekkeneels ontmoet worden, maar vooral in den winkelnaad tuſſchen het agterhoofdsbeen en de wandbeenderen. Deeze naam is haar naar WORMIUS, een vermaard ontleedkundigen gegeeven, die dezelven het eerſt naauwkeurig beſchreeven heeft. Zy worden ook bekkeneelſleutels genaamd, om dat zy vergeleeken zyn met ſteenen, die ter ſluiting der verwulffels dienen, en ſleutels genaamd worden. De zelfſtandigheid deeſer Beenderen is hetzelfde als die der

www.libtool.com.cn

andere Beenderen des Bekkeneels, doch hun getal en uitgebreidheid verſchillen veel. Somtyds worden 'er eenigen tuſſchen het agterhoofdsbeen en de wandbeenderen gevonden; het geene vooral plaats heeft in de bekkeneelen, die van agter heel breed zyn. Ook worden zy zeer dikwils gevonden op alle plaatſen daar voorheen Fontanellen waren. Men moet by alle voorvallen waarin de beenderen van 't bekkeneel ontbloot worden, om te onderzoeken of 'er geen barſt is, veel acht geeven op de naaden, die de wormiaanſche Beenderen maaken, uit vreeſe van die te verwarren. Men ziet genoegſaam van wat gevolg een diergelyk verzuim zyn zoude.

Deeſe beenderen zyn in de vrugt niet. Men heeft aan dezelven groote kragten toegeſchreeven, om de vallende ziekte te geneeſen. Het gezond verſtand is genoeg om te doen zien wat men van deeſe ingebeelde eigenſchap denken moet.

WORMKRUID. Maakt geſtreepte en regtopſtaande ſtengels, zynde met veele langwerpige en als eene zaag gekorvene bladen bezet. Boven op de ſteelen ſtaan knopjes vol kleine en geele bloemtjes. Het kruid heeft een zeer ſterke reuk en een bitteren ſmaak. Men vindt het by de wegen, op velden en by wateren, doch meeſt op een zandigen grond. Het wordt voor de wormen, buikpyn, waterzugt en verſtopping der maandſtonden gebruikt.

WORMS. Eene vrye Ryksſtad aan den Rhyn, vier mylen van Spyer, die, ſedert dat zy 1689 door de Franſchen verwoeſt wierd, nog niet regt wederom herſteld is. Haar Bisdom is een onmiddelbaare ſtand van het Ryk, Directeur en uitſchryvende vorſt van den Opper-Rhynſchen kreits, en ſtaat onder den Aardsbiſſchop van Ments. Maar de ſtad benevens den Raad is den Lutherſchen Godsdienſt toegedaan, en heeft met den Biſſchop, aan wien de Raad jaarlyks den eed moet aflegggen, van wegens haare vryheid, dikwils groote geſchillen gehad. Haar ſchutsheer is de keurvorſt van de Palts, en daar ter plaatſe zyn voordeeſen veele Ryksdagen gehouden. In het jaar 1709 den 31 July is de grond tot eene nieuwe Lutherſche Kerk gelegd, op de markt, niet verre van die plaats, alwaar Doctor Luther voordeeſen zyne openlyke geloofsbelydenis gedaan had. De aldaar woonende jooden roemen op hunne oprechtheid boven anderen, en zy heeft van ouds tot eene verblyfplaats van die Natie verſtrekt, waarvan het ſpreekwoord komt: *Wormſer jooden, vroome jooden,* In deeſe landſtreek valt de keurlykſte Rhynſche wyn, die de melk van onze lieve vrouw genaamd wordt. In het jaar 1743 wierd aldaar tuſſchen Groot-brittanien, Hongaryen en Sardinien het zoogenaamde Wormſer Tractaat geſtooten.

WORP-SPIES. *Pilum.* Is een handgeweer met eene ſchaft van

www.libtool.com.cn
van omtrent drie voet lang en taamelyk dik, van vooren met een yſer toegeſpitſt. Het was een geweer der oude Romeinſche voetknegten. Hedendaagſch wordt het nog by de Turken, onder den naam van *Gerid*, zeer behendig gebruikt

WORST. Betekent vooreerſt een Darm met vleeſch of anderſints gevuld. 2. In de onderaardſche mynen, een lederen zakje, of gepekt linnen, met fyn buskruid gevuld, waarvan het eene einde in de kamer der myn, het andere einde daar buiten gelegd wordt, om het behendig in brand te ſteeken.

WORSTELEN. Dit was een der voornaamſte ligchaams oefeningen, waaromtrent men malkander den prys betwiſtte in de openbaare ſpelen by de ouden en vooral by de Grieken. De worſtelaars, alvoorens zig tot den ſtryd te begeeven, deeden zig het ligchaam ruwelyk wryven en met olie beſmeeren, het geene kragt en buigſaamheid aan de leden byzettede. Maar vermits deeſe ſmeeringen, door het vel der Worſtelaars al te glad te maaken, hun het gemak benam om malkander te vatten, zoo vergoedden zy dit gebrek, dan eens door zig in het ſtof te wentelen, dan eens door zig met zeer fyn zand te bedekken, 't welk tot dat einde bewaard wierd.

De worſtelaars, aldus voorbereidt, wierden handgemeen. Men ſchikte ze paar en paar, en daar geſchiedden ſomtyds veele worſtelingen te gelyk. Het oogmerk 't welk men zig in die ſoort van gevegten voorſtelde, was om zynen tegenſtreever omver te werpen en op den grond te ſmyten. Tot dat einde gebruikten de Vegters geweld en liſt: beſtaande in malkander wederzydſch te omvatten met de armen, vooruit te trekken, te ſtooten en agterwaarts te dringen, malkander de leden te verdraaien, by den hals te grypen en de keel zoodanig toe te drukken dat ze den adem kwyt raakten; malkander te ſchudden, te wringen en te draaien, in de lucht op te heffen en met het voorhoofd als bokken te ſtooten, en den hals als toe te draaien. Onder de behendigheden en de gewoone liſten der worſtelaars, was dit een aanmerkelyk voordeel dat men zig meeſter maakte van de beenen van zynen Antagoniſt, het geene wy noemen een beentje ligten.

WORSTEN. Zyn Takkebosſen, anders Faſcines genaamd, die men in eene Belegering gebruikt.

WORST-SLEDEN. Is eene ſoort van Sleden, die in den Winter aan Vorſtelyke Hoven tot vermaak gebruikt worden. Zy zyn laag en hebben hunne benaaming van een ſmal opſtel van Planken, dat zig in de lengte uitſtrekt, en met een Matras gevoerd is, om des te gemakkelyker daarop te zitten. Men heeft ook diergelyke wagens, die men Worſtwagens noemt.

WORTEL. Zoo noemt men het benedenſte deel der Planten dat gemeenelyk onder de aarde bedolven is. Zy verdeelen zig

in

www.libtool.com.cn

in kleine of haair wortels, waardoor zy het vogt uit de aarde zuigen.

Sommige wortels behooren tot de Moeskruiden, en willen een vetten, leenigen en diep geſpitten grond hebben.

WORTEL. *Radix. Latus.* Zoo wordt, ten opzigte van de Producten, die uit zig zelfs ontſtaan, het getal genoemd, 't welk verſcheide maalen in zigzelfs gemultipliceerd is. Gelyk nu van de verſchillende Producten een iegelyk zyne byzondere benoeming krygt; alzoo wordt ook aan den wortel even den naam van de digniteit die uit hem voorkomt, gegeeven en daarvandaan heet dezelve *Quadraat-Cubic Wortel* &c., Wanneer de grootte die uit hem voortgekomen is, een Quadraat of *Cubus* uitmaakt, gelyk dan ook eene iegelyke van de overige ſoorten, zyn byzonderen naam bekomt. Zie onder de Artykels RADIX.

Hierby is nog aan te merken, dat de Wortelen naar hunne deelen waaruit zy beſtaan, mede byzondere naamen hebben; en zy heeten *Binomiſche*, indien ze uit twee deelen, *Trinomiſche*, indien zy uit drie deelen, en *Quadrinomiſche* wanneer ze uit vier deelen beſtaan; in het algemeen echter worden dezelve *Polynomiſche Wortelen* genoemd, indien ze meer dan twee deelen hebben; onder deeſe deelen verſtaat men hier de ſtellingen of plaatſingen van de getalen, van dewelken zy hunne waarde verkrygen. By voorbeeld 28 is een *Binomiſche wortel*, want zy beſtaat uit twee tienen en agt eenen, en is zoo veel als $20+8$; 1219 is een *Quadrinomiſche wortel*, want zy wordt door vier ſtellingen uitgedrukt, zynde dezelven $1000+200+10+9$. Welk nut deeſe verdeeling geeft, is by de verklaaringen onder de naamen van de Wortelen zelfs te vinden. In de Algebra betekent de *waare Wortel*. Zoo veel als de waarde van eene onbekende grootte in eene vergelyking, indien dezelve meer dan niets is. By voorbeeld in de vergelyking $xx-4x=-4$ is de waarde van x meer dan niets, naamelyk $+4$, en dus 4 de waare Wortel van dezelve. HARRIOT heeft eerſt *per Inductionem* gevonden, hoeveel waare Wortelen in eene vergelyking kunnen weeſen, naamelyk zoo veel als men afwiſſelingen van $+$ en $-$ vindt. By voorbeeld in de vergelyking $+x_2-4x+4=0$. verwiſſelen de tekens $+$ en $-$ tweemaal; dierhalven heeft dezelve twee waare Wortelen. Tot nogtoe heeft niemant deeſen regel beweeſen. MAUROLYCUS poemt de zyden van de Polygonaal-Getalen mede Wortelen.

WORTEL-TAFELTJE. Is een Regiſter of aantekening van de Quadraat en Cubic-getalen, van 1 tot 9, welke de ongeoeffenden in den beginne moeten gebruiken, indien zy uit een voorgegeeven getal den Quadraat of Cubic-Wortel zullen trekken,

www.libtool.com.cn

ken, die uit meer dan één deel beſtaat, en of binomiſch of trinomiſch, of anderſints ook polynomiſch is. Ten dienſte van dezelven hebben wy dit tafeltje hier willen byvoegen. Deszelfs gebruik integendeel wordt in 't gemeen in de Rekenkonſt, by de verklaaring van de wortelen, en by de aanwyſing, hoe dezelven uitgetrokken moeten worden, geleerd.

Wortelen.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Quadraat.	1	4	9	16	25	36	49	64	81
Cubic-getal.	1	8	27	64	25	216	343	512	729
Biquadra.	1	6	81	256	625	1296	2401	4096	6561

WORTELTREKKER. Een Tandmeeſters Werktuig, dat naby aan het Geitenvoetje of by den Rezagran komt.

WORTELTREKKING. *Extractio Radicis.* Is de uitvinding van een getal, dat eens, twee of meermaalen in zigzelfs gemultipliceerd zynde, een zeker gegeeven getal uitlevert. In de gemeene Rekenkonſt weet men maar van de uittrekking des Quadraats- en Cubic-Wortels. Doch in de Algebra gaat men verder.

De Leeſer zal ontdekken dat het uittrekken der Wortels, of het oploſen van Vermogens in hunne Wortels, het tegengeſtelde is van *Involutio*, en bygevolg dat de wortels van enkele hoeveelheden gemakkelyk uitgetrokken worden, door het divideeren hunner Exponenten met het getal dat de begeerde wortel uitdrukt; want de vermogens van eenen wortel worden gevonden door het multipliceeren van deszelfs exponent met den Index die het vermogen uitdrukt, en daarom, wanneer eenig vermogen gegeeven is, zoo moet den wortel gevonden worden door het divideeren van den Exponent van het gegeeven vermogen, door het getal 't welk de ſoort van wortel uitdrukt welke begeerd wordt. Dus is de vierkante Wortel van a^8, $a^{\frac{8}{2}} = a^4$; en de vierkante wortel van $a^4 b^8 c^2$, is $a^2 b^4 c$.

De Cubic-Wortel van $a^6 b^3$ is $a^{\frac{6}{3}} b^{\frac{3}{3}} = a^2 b$; en de Cubic-Wortel van $x^9 y^6 z^{12}$ is $x^3 y^2 z^4$. Dit zal insgelyks blyken uit het geene wy zeggen zullen van Involutio, dat eenig vermogen 't welk een ſtellig teken heeft, of een poſitive of negative wortel hebben kan, indien de wortel door een effen getal uitgedrukt wordt. Dus kan de vierkante Wortel van $+a^2$ zyn $+a$ of $-a$, omdat $+a \times +a$ of $-a \times -a$ geeven $+a^2$ voor het produkt. Maar indien een vermogen een negatif teken heeft, zoo kan geen wortel daarvan, uitgedrukt door een effen

effen getal, aangeweeſen worden, terwyl 'er geene quantiteit is, welke in zigzelve gemultipliceerd een gelyk getal maalen een negatif product kan geeven. Dus kan de vierkante wortel van $-a_2$ niet aangeweeſen worden, en dit is het geene wy eene onmogelyke of ingebeelde quantiteit noemen.

Maar indien de wortel die uitgetrokken moet worden, door een oneffen getal uitgedrukt wordt, dan zal het teken van den wortel hetzelfde zyn als het teken van 't gegeeven getal, wiens wortel begeerd was. Dus is de Cubic-wortel van $-a_3$, $-a$, en de Cubic-wortel van $-a^6 b_3$, is $-a^2 b$. Indien het getal dat de begeerde wortel uitdrukt, een diviſor is van den exponent van het gegeeven vermogen, dan zal de wortel alleenlyk een minder vermogen zyn van dezelfde quantiteit. Als de Cubic-wortel van a^{12} is a_4, het getal 3 dat de Cubic-wortel uitdrukt, een diviſor zynde van 12. Maar indien het getal 't welke aantoont wat ſoort van wortel begeerd wordt, geen diviſor is van den exponent van het gegeeven vermogen, dan zal de begeerde wortel een breuk hebben voor deszelfs exponent: dus de vierkante wortel van a_3 is $a^{\frac{3}{2}}$, de Cubic-wortel van a^5 is $a^{\frac{5}{3}}$ en de vierkante wortel van a zelve is $a^{\frac{1}{2}}$. De vermogens die breukige exponenten hebben, worden onvolkomene vermogens of Surduſſen genaamd, en worden gemultipliceerd en gedivideerd, op dezelfde wyſe als volkomene vermogens. Dus het vierkant van $a^{\frac{3}{2}}$ is $a^2 \times \frac{3}{2} = a^3$; en de Cubic van $a^{\frac{3}{2}}$ is $a^3 \times \frac{3}{2} = a^{\frac{9}{2}}$. De vierkante wortel van $a^{\frac{3}{2}}$ is $a^{\overline{3} + 2} = a^{\frac{4}{3}}$, en de Cubic-wortel van $a^{\frac{4}{3}}$ is $a^{\frac{4}{9}}$.

De vierkante wortel van eene ſaamengeſtelde quantiteit, als $a^2 + 2ab + b^2$, wordt op de volgende wyſe ontdekt. Maak vooreerſt uw werk om de Leden te ſchikken, overéénkomſtig de afmeetingen van het Alphabeth, gelyk in Diviſio; vindt dan de vierkante wortel van het eerſte lid aa, welke geeft a voor het eerſte lid van den wortel. Subſtraheer alsdan het vierkant van de voorgeſtelde quantiteit, en divideer het eerſte lid van het overſchot $2ab + b^2$, door het dubbele van dat Lid naamelyk $2a$, en de quotient b is het tweede lid van den wortel. Addeer dit tweede Lid tot het dubbele van het eerſte, en multipliceer hunne ſom $2a + b$ door het twede Lid b, en Subſtraheer het product $2ab + b^2$ van het voorzeide overſchot $2ab + b^2$, en indien 'er niets overſchiet, dan heeft men den vierkanten wortel gevonden. De manier van werking is als volgt:

www.libtool.com.cn

$$\begin{array}{l|l} aa+2ab+bb & (a+b \\ aa & \\ \hline 2a+b \quad 2ab+bb & \\ \times b) \; 2ab+bb & \\ \hline 0. \quad 0. & \end{array}$$

Maar indien 'er een overſchot geweeſt ware, zoo moeſt gy het gedivideerd hebben door het dubbele van de ſom van de twee deelen alreede gevonden, en de quotient zou het derde Lid van den wortel gegeeven hebben. Indien dus de voorgeſtelde quantiteit geweeſt ware $aa+2ab+2ac+bb+2bc+cc$, zoo zoudt gy, na de bewerking als boven, het overſchot bevonden hebben $2ac+2bc+cc$, 't welke gedivideerd door $2a+2b$, geeft c om verbonden te worden aan $a+b$, als het derde lid van den wortel. Addeerende alsdan c tot $2a+2b$, en multipliceerende derzelver ſom $2a+2b+c$, door c, Subſtraheer het product $2ac+2bc+cc$ van het voorzeide overſchot; en terwyl 'er nu niets overſchiet, zoo beſluit dat $a+b+c$ de begeerde vierkante wortel is.

De bewerking is aldus:

$$\begin{array}{l|l} aa+2ab+2ac+bb+2bc+cc & (a+b+c. \\ aa & \\ \hline 2a+b \quad 2ab+2ac+bb+2bc+cc & \\ \times b) \; 2ab \quad +bb & \\ \hline 2a+2b+c \quad 2ac+2bc+cc & \\ +c) \; 2ac+2bc+cc & \\ \hline 0. \quad 0. \quad 0. & \end{array}$$

Een ander voorbeeld. Verkryg de vierkante wortel van $xx-ax+\frac{1}{4}aa$.

$$\begin{array}{l|l} xx-ax+\frac{1}{4}aa & (x-\frac{1}{2}a \\ xx & \\ \hline 2x-\frac{1}{2}a \quad -ax+\frac{1}{4}aa & \\ \times -\frac{1}{2}a) \; -ax+\frac{1}{4}aa & \\ \hline 0. \quad 0. & \end{array}$$

De vierkante wortel van een getal wordt op dezelfde wyſe gevonden. Indien het een getal onder 100 is, zoo wordt deszelfs naaſte vierkante wortel gevonden in de tafel die wy hierboven, onder het Artykel WORTEL TAFELTJE hebben opgegeeven, door welke insgelyks deszelfs cubicwortel gevonden wordt, indien het onder 1000 is, en deszelfs biquadratiſche wortel, indien het onder 10000 is.

Maar

Maar indien het een getal is boven 100, dan zal deszelfs vierkante wortel beſtaan uit twee of meer figuuren, die gevonden zullen worden door verſchillende werkingen, door den volgenden regel: ſtelt een ſtip boven het getal dat in de plaats der eenheden is; paſſeer de plaats der tienen, en ſtel weder een ſtip boven dat van honderd; en ga voort naar de linkerhand, ſtellende een ſtip boven iedere tweede figuur. en door deeſe ſtippen zal het getal onderſcheiden worden in zoo veele deelen als 'er figuuren in den wortel zyn. Vindt als dan de vierkante wortel van het eerſtedeel, en die zal de eerſte figuur van den wortel geeven; ſubſtraheer deszelfs vierkant van dat gedeelte, en verbindt het tweede deel van het gegeeven getal aan het overſchot. Divideer als dan dit nieuwe getal (ſlaande deszelfs laatſte figuur over) door het dubbele van de eerſte figuur van den wortel, voeg de quotient by dat dubbele, en multipliceer het getal als dan voortkomende, met den gezeiden quotient, en indien het Product minder is dan uwe divident, of gelyk tot denzelven, zoo zal die quotient de tweede figuur van den wortel zyn. Maar by aldien het product grooter is dan de dividend, zoo moet gy een kleiner getal neemen voor de tweede figuur van den wortel dan dat getal. Meeſt volgens dezelfde manier kunnen de andere figuuren van den quotient gevonden worden, indien 'er meer ſtippen zyn dan twee geplaatſt boven het gegeeven getal.

Om den vierkanten wortel te vinden van 99856, I eerſte ſtip is dus 99856, dan I vindt de de vierkante wortel van 7. te zyn 3, die daarom de eerſte figuur van den wortel is. I ſubſtraheer 9, het vierkant van 3, van 9, en by het overſchot I voeg het tweede deel 98 en I divideer (ſlaande de laatſte figuur 8 over) door het dubbele van 3 of 6, en I plaats de quotient agter 6, en multipliceer dan 61 door 1, en ſubſtraheer het product 61 van 98 Als dan by het overſchot 37, I voeg het laatſte deel van het voorgeſtelde getal (56) en door het divideeren van 3756 (ſlaande de laatſte figuur 6 over) door het dubbele van 31, dat is door 62, I plaats de quotient agter, en multipliceerende 626 door den quotient 6, I vind het product te zyn 3756, 't welke geſubſtraheerd van den dividend, en laatende geen overſchot, zoo moet de juiſte wortel zyn 316.

Voorbeelden.

99856

www.libtool.com.cn

```
 99856 (316
 9
 61) 98
 ×1) 61
626) 3756
 ×6) 3756
      0.

27394756(5234
25
102) 239
 ×2) 204
1043) 3547
  ×3) 3129
10464) 41856
  ×4) 41856
      0.

 529(23
 4
 43) 129
  ×3) 129
      0.
```

In het algemeen, om eenigen wortel te trekken uit eene gegeevene quantiteit: vooreerſt, ſchikt die hoeveelheid volgens de afdeelingen van derzelver letters, en trek de gezeide wortel uit het eerſte lid, en dat zal het eerſte lid zyn van den begeerden wortel. Verhoog dan deeſe wortel tot eene laager afdeeling (*dimenſio*) door eenheid; vervolgens het getal 't welk de begeerde wortel aanduidt, en multipliceer het vermogen 't welk voorſpruit door dat getal zelve; divideer het tweede lid van de gegeevene hoeveelheid door het product, en de quotient zal geeven het tweede lid van den begeerden wortel. Aldus, om den wortel te trekken van het vyfde vermogen uit $a5 + 5a4b + 10a3b2 + 10a2b3 + 5ab4 + b5$, I vindt dat de wortel van het vyfde vermogen uit $a5$, geeft a; welke I klimt tot het vierde vermogen, en multipliceerende door 5, is het product $5a4$: divideerende alsdan het tweede lid van de gegeevene quantiteit $5a4b$ door $5a4$, I vindt b te zyn het tweede lid, en voerende $a + b$ tot het vyfde vermogen, en hetzelve ſubſtraheerende, geen overſchot daarby zynde, I beſluit dat $a + b$ de begeerde wortel is.

www.libtool.com.cn

Indien de wortel drie leden heeft, zoo wordt de derde gevonden op dezelfde wyse door de twee eerſten, aangemerkt als een lid, gelyk het tweede lid gevonden wierd door het eerſte, 't welk men gemakkelyk begrypen kan uit het geene gezegd is van het uittrekken van den vierkanten wortel.

In het uittrekken van wortels kan het dikwils gebeuren dat de juiſte wortel niet gevonden kan worden in eindige leden. Dus wordt de vierkante wortel van $aa + xx$ bevonden te zyn $a + \frac{xx}{2a} - \frac{x^4}{8a^3} + \frac{x^6}{16a^5} - \frac{5x^8}{128a^7}$ + &c. &c.

De bewerking is aldus:

$$\begin{array}{l} aa + xx \left(a + \frac{xx}{2a} - \frac{x^4}{8a^3} + \frac{x^6}{16a^5} \text{ \&c.} \right. \\ 2a + \frac{xx}{2a} \Big) * + xx \\ \quad + \frac{xx}{2a} \Big) = xx + \frac{x^4}{4aa} \\ \hline 2a + \frac{xx}{a} - \frac{x^4}{8a^3} \Big) \frac{x^4}{4aa} \\ \quad + \frac{x^4}{8a^3} = \frac{x^4}{4a} - \frac{x^6}{8a^4} + \frac{x^8}{64a^6} \\ \hline + \frac{x^6}{8a^4} - \frac{x^8}{64a^6} \text{ \&c. \&c.} \end{array}$$

Op dezelfde wyſe kan de Cubic-wortel van $a^3 + x^3$ gevonden worden te zyn $a + \frac{x^3}{3aa} - \frac{x^6}{9a^5} + \frac{5x^9}{81a^8} - \frac{10x^{12}}{243a^{11}}$ + &c.

De wortels der getalen kunnen uitgetrokken worden gelyk die van algebraiſche hoeveelheden. Stel een ſtip boven de eenheden, en ſtel vervolgens ſtippen boven ieder derde, vierde of vyfde figuur naar de linkerhand, overeenkomſtig als het de wortel is van den Cubic, van het vierde of vyfde vermogen dat begeerd wordt; en indien 'er eenige decimaalen verbonden zyn aan het getal, ſtip dezelven op dezelfde wyſe, gaande van de plaats der eenheden naar de regterhand. Door dit middel zal het getal gedivideerd worden in zoo veele periodes, als 'er figuuren in den begeerden wortel zyn. Onderzoek alsdan welk de grootſte Cubic, biquadraat of vyfde vermogen in de eerſte periode is, en de wortel van dat vermogen zal de eerſte figuur geeven van den begeerden wortel. Subſtraheer de grootſte Cubic, Biquadraat, of vyfde vermogen van de eerſte periode, en voeg by het overſchot de eerſte figuur van uwe tweede

periode,

www.libtool.com.cn

periode, die uwe divident zal geeven. Verhef de eerſte figuur alreede gevonden tot een' vermogen minder door eenheid dan het vermogen wiens wortel gezogt is, dat is, tot het tweede, derde of vierde vermogen, overeenkomſtig gelyk het de Cubic-wortel, de wortel van het vierde, of de wortel van het vyfde vermogen is die begeerd wordt, en multipliceer dat vermogen door den Index van den Cubic; vierde of vyfde vermogen en divideer de divident door dat product, en de quotient zal de tweede figuur zyn van den begeerden wortel.

Verhef het reeds gevondene deel van den wortel, tot het vermogen wiens wortel begeerd wordt, en indien dat vermogen minder bevonden wordt dan de twee eerſte periodes van het gegeeven getal, zoo is de tweede figuur van den wortel juiſt; maar byaldien het grooter bevonden wordt, zoo moet gy de tweede figuur van den wortel verminderen, tot dat vermogen gevonden wordt gelyk met, of minder dan die periodes van het gegeeven getal. Subſtraheer het, en voeg by het overſchot de naaſte periode, en gaa voort tot dat gy door het geheele gegeeven getal gegaan zyt, vindende de derde figuur door middel van de twee eerſten, gelyk gy de tweede door de eerſte vond, en naderhand de vierde figuur vindende (indien 'er eene vierde periode is) op dezelfde wyſe als de drie eerſten.

Om den Cubic-wortel te vinden van 13824, ſtip hetzelve 13824: vindt de grootſte Cubic in 13, naamelyk 8, wiens Cubic-wortel 2 is de eerſte figuur van den begeerden wortel. Trek 8 van 13, en voeg by het overſchot 5. 8, de eerſte figuur van de tweede periode; divideer 58 door driemaal het vierkant van 2, naamelyk 12, en de quotient is 4, welke de tweede figuur is van den begeerden wortel, terwyl de Cubic van 24 geeft 13824, het voorgeſtelde getal.

Bewerking.

13824 (24
8 = 2 × 2 × 2

2 × 4 = 12) 58 (4
Subſtrah. 24 × 24 × 24 = 13824

Reſt 0.

Op dezelfde wyſe wordt de Cubic-wortel van 13312053 bevonden te zyn 237.

www.libtool.com.cn

Bewerking.

133120 53 (237
8 = 2×2×2
---
12) 53 (4 of 3
Subſtraheer de Cubic van 23 = 12167 (7
23×23×23 = 1587) 11450
= 13312053
Subſtraheer de Cubic van 237 ———
0.

In het uittrekken van wortels, nadat gy gegaan zyt door het voorgeſtelde getal, indien 'er een overſchot is, zoo moet gy de bewerking voortzetten, door het addeeren van periodes van Cyffers by dat overſchot, en de juiſte wortel vinden in decimaalen tot eenen trap van vereiſchte naauwkeurigheid.

WOUD-EZEL. Egyptiſche. Zie het Artykel ZEBRA.

WOUD-GRAAF. *Wildgraaf.* Zoo wordt genaamd iemant die het opzigt over de Boſſchen heeft. Zulken hadden eertyds min of meer dezelfde bediening met een hedendaagſche Opper-Houtveſter.

WOUDHEER. Alwaar gemeene Boſſchen zyn, pleegen uit allen zekere Perſoonen verkooren te worden, die het opzigt daarover hebben, en den naam van Woudheeren draagen.

WOUDHOORN. Zie het Artykel WALDHOORN.

WOUD MENSCHEN. Zie het Artykel OURANG-OUTANG.

WOUDRANK. *Clematis.* Is een bloemgewas van verſcheide ſoorten; als met dunne bladen en witte bloemen; anderen met blaauwe bloemen: wederom anderen met bladen, gelyk die van Laauwerier boomen. Voorts eene vreemde ſoort met donker purper of vleeſchkleurde bloemen, en eene andere donker-violet. Deeſen zyn ten deele enkelde, ten deele gevulde. De enkele ſoorten beſtaan meeſtal uit vier kruisling over elkander ſtaande bladen; maar die met kleine bloemen en bladen, gelyk aan een laauwrier tak, uit vyf, en de gevulde uit zeer veel kleine in het midden uitſpruitende bloemen. De zoogenaamde Hongaarſche *Pannonica* heeft eene geheel andere gedaante, naamelyk een vierkante ſtengel, vier kruislings over malkander ſtaande dikke, donkerblaauwe bladen; uit het midden van welken een tros van witte haairen groeit, hetwelke hun eene fraaie gedaante geeft. De vermeerdering geſchiedt door het ſcheuren der wortelen, of door het inleggen der ranken, 't welk in den herfſt geſchiedt, ten einde ze in de Lente wederom uitſpruiten. Men kan de enkelen door het zaad ook wel voortplanten; doch op de andere wyſe ſlaagen ze beſt en vatten ſneller grond. Bovendien draagen de gevulden geen zaad.

Voorts

Voorts hebben ze weinig moeite in, als ze maar in een vetten grond ſtaan; aangezien zy gemakkelyk voort komen en zig door den wortel van zelfs vermeerderen.

WOUW. *Kiekendief. Milvus.* Is een Roofvogel en eene ſoort van Sperwer, bruin, zwart of roodagtig van kleur, ſcherp van gezigt en ſnel van vlugt, geneerende zig met haanen-hoender- en ganzenvleeſch, en ook met vrugten. Men houdt zyn vleeſch goed in vallende Ziektens en voor de Jigt. Zyne gal en Lever in Oog-ziektens; zyn vet tegens de pyn der gewrigten.

WOYWODEN. Hebben hunnen naam van de Sclavoonſche woorden *Woyna*, Oorlog en *Woda*, een aanvoerer, en zyn eigenlyk voordeeſen krygsoverſtens in Moldavien en Wallachyen geweeſt. Hedendaagſch zyn de Woywoden of Waywoden de voornaamſten van de Waereldlyke Senatoren in Poolen, ten getale van 32. Ieder van hen heeft het commando in zyn Woywoodſchap over de Troepen en het opzigt over de Krygszaaken. Uit dien hoofde voert hy de Manſchap uit zyn Waywoodſchap tot een algemeen oponthod in het veld; ſchryft de Landdagen uit; preſideert daarin en draagt zorg voor de politieke regeering. In Rusland worden de Stadhouders ook Waywoden genaamd, aanwelken de Keiſerin eene Provintie te regeeren toebetrouwt, en hun eenen Cancelier en eenige Schryvers toevoegt. Zy hebben een volſtrekt gezag in alle zaaken, uitgezonderd die lyf en leeven aangaan, welken meestendeels naar de Ruſſiſche Reſidentie-plaats gezonden worden, maar anders kan men van hunne vonniſſen niet verder appelleeren, dewyl zy hun Rechtsgebied in den naam van den Czaar oeffenen. Zy worden alle drie Jaaren afgeloſt en verwiſſeld.

WRAK VAN EEN SCHIP. Zoo worden de Overblyfſels van de Scheepen genaamd, die of door Stormwinden op de Kuſten gedreeven en aan ſtukken geſtooten, of door ander ongeluk onbruikbaar zyn geworden.

WRAKS-WRAK. Zie het Artykel HARING.

WRANG. Iets dat ſaamentrekkende is en in den wond een zuuragtigen of bitteragtigen ſmaak verwekt.

WRATTEN. *Verrucæ.* Zyn kleine, harde, hoornagtige uitwaſſen, zettende zig het meeſt op de handen. Zy worden van verſchillende grootte en gedaante beſpeurd, en verkrygen hierom ook veelerlei naamen. Sommigen zyn geheel vlak en vanboven glad; anderen zyn geheel ongelyk en hoekig; anderen zyn zeer gevoelig, en byna allen hangende; vanwelken de eerſte *Myrmeciæ*, maar de laatſte *Ancrochordones* genaamd worden. De oorzaak is vooreerſt eene ſchcuring en in ſtukken wryving der zenuwagtige Veſelen der huid, waarop alsdan

www.libtool.com.cn

het overvloedige voedend ſap daarmit dringt en zulke heuvelt-jes opwerpt. De allerërgſten zyn de geenen die zig na het ſterke Venusſpel, of in de vuile ziekte, aan de Schaamdeelen, of op de tong komen te zetten. Zy verdwynen ſomtyds vanzelve en dikwils moeten ze ook door Geneesmiddelen weggenomen worden, en daartoe worden de *Cauſtica* aangepreeſen, als 't *Empl. de Ran. cum Mercurio Vigon. Succ. Stercor. Ovill.* met aſyn gemengd, *Ol. Tart. per deliq. Sp. Salis, Pulv. Cantharid. Sabin. Sp. Vitrioli Merc. Sublimat. Sal. C. Cerç.* &c. by voorbeeld:

℞. *Merc. Subl.*
Arſenic. alb. ā ℈ ß.
Aq. Fort. q. s.
F. *Maſſa tenuis.*

By het gebruik van dit Bytmiddel moet men zorg draagen dat de zenuwagtige deelen niet mede aangetaſt worden. Hierom kan men de plaats rondom met een pleiſter, of met een Weegbreeblad beſchermen. Als *Specifica* worden hier aangepreeſen, *Pulv. Sabin. Succ. chelidon. major. Portulac. Succ Flor. Calendul.* en nog ſterkere, als *Limat. Æris*, of *Vitriol. Veneris* of een *Lavement* uit gemeen water, waarin *Sal. Ammoniac* geſolveerd is. Anderen leggen daarop Spaanſche vliegen met *Caſtoreum* en Therpenthyn. Anderen beſtryken ze dikwils met Spek of met een onrypen Appel en begraaven denzelven daarna in de aarde; anderen beſtryken ze met *Ol. Juniper. de Laterib. Spic.* &c, en waſſchen ze daarna met Zeepwater. Anderen wederom pryſen dit ſmeerſel:

℞. *Rad. Ari.*
Cyclam.
Dracuncul.
Irid. ā ℥ iij.
Fol. Sabin. ℥ ß.
Sem. Heliotrop. ℥ ij.
Sal. Ammoniaci ℥ j.
Oxymell. Squillitic. q. ſ.

Timæus van Guldenkler pryſt by uitneemenheid deeſe Pleiſter:

℞. *Gummi Galban.* ℥ j.
Picis naval. ℥ ß.
Sal. Ammoniac. ℥ j.
Empl. Diachyl. magn. ℥ iij.
F. *Empl.*

WRAT.

www.libtool.com.cn

WRATTENKRUID. Groeit overal in het wild. Het loof doet purgeeren en zuivert de phlegmatique vogten en de gal, en wordt van buiten voor Wratten en de Kanker gebruikt.

WRINGCHEESE, of *Cheeſewring*. Zyn zeer hooge Rotſen, gelegen in de Provintie *Cornwal* in Engeland, en als op malkander geſtapeld. De benedenſte Rots vertoont zig als een kaas, boven op welke de andere leggen.

WRIT. Betekent in Engeland eene Schriftelyke Ordonnantie van eenen Koning en Vorſt, of ook van eene laage overigheid.

WROEGING. Eene beweeging des gemoeds, waardoor het zelve door angſt, vrees, naberouw en dergelyke pynigende gewaarwordingen als gefolterd wordt, wegens het pleegen van eenig heimelyk kwaad; wegens het beledigen van zynen evenmenſch of dergelyke misdaaden, die het geweeten geduurig verontruſten.

WRYFBAAR. Is iets dat gewreeven en tot ſtof gebragt kan worden.

WRYVING. Eene werking waardoor men een Ligchaam ras en agtervolgens op een en hetzelfde deel gaan doet, door beurtelings te gaan en te komen. De wryving heeft deeſe eigenſchap, dat zy, ligt en zagt zynde, de mondjes der kleinſte huidvaatjes opent, terwyl zy de ſterke en zwaare doet inkrimpen en ſluiten; waarvandaan komt dat de wryving een weeſenlyk Geneesmiddel is. Daar zyn drooge en natte wryvingen.

De drooge wryvingen worden gedaan of met de warme en drooge hand, of met warm linnen en warme ſtoffen die of met den rook van eenige gom of harſt doortrokken zyn.

De vogtige wryvingen worden gedaan met olie, vet, zalven, vogten, &c.

De mercuriale wryving wordt gedaan met Kwikzalf en in de geneeſing der Schurft, Melaatſchheid en der Spaanſche Pokken in het werk geſteld.

De wryving is eene ſoort van *gymnaſtica* of ligchaams oeffening, die eertyds zoo in de gezondheid, als in ziekte, zeer in gebruik was, om de zweetgaten der huid te openen, de doorwaaſſeming te bevorderen, de beweeging des bloeds te vermeerderen, en de naar de geaardheid des ligchaams vertraagde vogten, te verdwynen.

WULST. Zoo heet by GOLDMANN een rond lid, 't welk onze Werklieden een vierendeels Staf noemen. VITRUVIUS, by welken het *Echinus* of *Eyrond* hiet, begrypt daaronder een Lid, 't welk, naar den boog van eenen Cirkel, die kleiner dan een halven Cirkel is, eene verheven rondte heeft. De Franſchen noemen hetzelve *l'Ove*, *l'Œuf* of *Quart de*

www.libtool.com.cn
rond; de Italiaanen *il Uovolo.* Zyne hoogte bekomt 3 tot 6 minuten van de Modul; de ſprong integendeel $\frac{2}{7}$ van de hoogte. Hoe hetzelve getekend wordt, vindt men in HEDERICHS *Voor-oeffeningen van de beide Bouwkonſten*, pag. 29. en in SEYLERS *Parallelismo*; maar op welke wyſe hetzelve vercierd en uitgeſtooken moet worden, vindt men zoo wel in DAVILERS *Vignola*, pag. 15, als ook in DESGODEZ *Edifices antiques de Rome.*

WURG DER PAARDEN. Is eene ontſteeking der klieren van den hals, digte by den ſtrot, die de adembaaling belet en ſomtyds het Paard doet verſtikken. Dit gaat altyd met pyn en ſnydingen verzeld; waarom het beeſt ſtampt en zig zoo ſterk beweegt. Die kwaal heeft veel overeenkomſt met de Esquinantie en wordt veroorzaakt, omdat het zeer heet zynde, zeer ſchielyk koud is geworden, of dat men het ſterker heeft doen werken dan deszelfs kragten toelieten.

Wryf de klieren of gezwellen een geruimen tyd met het vlakke van de hand, om het zagt en de vogten vloeibaar te doen worden, waardoor de zwelling zal verdwynen. Wil het niet gelukken, zoo moet de ſmit met een lancet het gezwel opennen, duwen de harde prop daaruit en ſluiten het gat met zout. Zoo de zwelling groot is, dan is dit de kortſte weg om het verligting te geeven. Dit gedaan zynde, moet men het paard door den boorn doen inzwelgen, een pint witte wyn, met twee handenvol geſtooten hennipzaad, twee geraspte Nootemuskaaten en zes dooyers van eyeren, alles met den wyn onderéén gemengd, en hierop moet men het paard zagtjes doen wandelen. Is het beeſt dan nog niet ten volle geneeſen, zoo zet men het een Clyſteer met de Sal Polycreſt, en men herhaalt hetzelfde Geneesmiddel.

WURM. Zie het Artykel WORM.

WURST Is eene Moſkoviſche Myl van 3750 voet.

WURTENBERGSCHE HEVEL. Is een hevel welke twee gelyke beenen heeft, die van onder eenigſints krom geboogen zyn. Zeker Burger te Stutgard, JOHANN JORDAN, heeft dezelve uitgevonden, en door hulp van dezelve zoude het water 54 voet hoog gebragt kunnen worden. Deeſe Hevel beeſt de Hertog van Wurtenberg, Frederik Karel, in het begin, als iets zonderlings bewaard. Toen echter zyn Lyfmedicus, Salomon Reiſel, in het jaar 1684 van deszelfs byzondere werkingen iets in het licht gaf, heeft Johann Davis in het Jaar 1685 in *Tranſactionibus Anglicanis*, n. 167. pag 846, aan een van zyne uitgevondene Hevels getoond, 't geen Reiſel van den Wurtenbergſchen prees; diergelyke ook STURM in *Collegio Curioſo*, P. II. Sect. 5. pag. 80, 81 gedaan heeft. Dionyſius Pepin integendeel heeft op begeeren van de Koninklyke

www.libtool.com.cn

linklyke Societeit, eenen Hevel vervaardigd, waarin al het geene gevonden wierd, wat Reiſel van den Wurtenbergſchen geſchreeven heeft, en dezelve in *Tranſactionibus Anglicanis*, n. 167, in het jaar 1685 duidelyk verklaard. Eenigen tyd daarna heeft Reiſel ook de geſchapenheid van den Wurtenbergſchen Hevel ontdekt, in een byzonder geſchrift. 't welk te Stutgard, in het Jaar 1690, onder den tytel: *Sipho Wurtenbergicus per Majora Experimenta firmatus*, is uitgekomen.

WYBERANTSEN. Zoo worden in Pruiſen de Landplichtigen of de Landmilitie genoemd, die by afweeſigheid der regulière Troepen, de paſſen en veſtingen van het Land beſchermen moeten.

WYDTEN CIRKEL. Is een Cirkel die door twee gegeeven punten op de vlakte van eenen kogel of kloot, by voorbeeld, wanneer van den waereldkloot geſprooken wordt, door twee Sterren gaat, en met den kloot één middelpunt heeft. Deeſe Paſſer gebruikt men in de Sterrekunde, als men de wydte of den afſtand der Sterren van elkander in acht neemen of uitrekenen wil. WOLFF in zynen *Elementis Sphæricorum*, § 53 en 54 heeft beweeſen, dat de wydte van twee Punten op de vlakte van eenen kloot een Cirkelboog zy, die uit het middelpunt van den kloot door de twee Sterren beſchreeven wordt. Wanneer men dierhalven in den horizont van een *Globus* twee punten in plaats van twee Sterren aanneemen wil, zoo zy deeſe horizont, in aanmerking van dezelven, hun wydten-Cirkel.

WYFAGTIGE PLANEETEN. Zoo heeten by de Sterrekundigen de Maan en Venus, omdat zy voor de vogtigſten worden gehouden.

WYFAGTIGE TEKENEN. Zoe worden genoemd de Stier, de Kreeft, de Maagd, de Scorpioen. de Steenbok en de Viſchen.

WYK TE DUURSTEDE. Eene kleine maar oude Stad der verëénigde Nederlanden, in de Provintie van Utrecht, aan den Rhyn, alwaar zig de Lek van die rivier afzondert.

WYN *Vinum*. Is een Sap, uit Druiven geperſt, 't welk voor de giſting *Moſt* genaamd wordt. Naar de verſcheidenheid der Landſchappen daar hy groeit, is de wyn zelve ook onderſcheiden; hoewel die Landen noodzaakelyk onder den vyftigſten graad van Noordelyke breedte moeten gelegen zyn, om dat ze anders niet kunnen ryp worden. Ook zyn de bovenmaate heete Landen niet bekwaam, om den wyn naar behooren te bereiden; want of wel de Druiven zeer goed en aangenaam zyn, nogtans kan het Sap, wegens de groote hitte, niet duuren, maar is bedorven, vooral eer het tot het giſten kan gebragt worden.

Men verdeelt bygevolg de Wynen gevoeglyk in Spaanſche,

www.libtool.com.cn

Italiaanſche, Hongaarſche, Franſche en Duitſche wynen. Doet hierby de Canariſche Secken en Malvaſy-Wynen; welke laatſtgemelde uit de Canariſche Eilanden en van Malvaſia, eene Stad in Morea, komen. Onder de Italiaanſche Wynen zyn de bekendſten in het Ryk van Napels, de zoogenaamde *Lacrumæ Chriſti*, wordende dus genaamd, omdat hy uit de beſte Druiven, zonder groote perſſing, gedrukt wordt, zoo dat hy als het waare gelyk traanen vloeit en verzameld wordt. Na deeſen volgt die van *Monteſiaſcone* of Muſcadel-Wyn. Binnen Romen zyn de Albaanſche en Peruzynſche Muſcadel-Wynen zeer vermaard. De Vernacer-Wyn wordt uit het gebied van Genua in menigte naar Frankryk en Engeland gevoerd. Omtrent Vincenza en Padua valt de aangenaame Marcencin. De Roſacerwyn wordt in het diſtrict van Aquileja verzameld. — Uit Iſtrie komt de zoogenaamde Proſekker Reinval. Na deeſen zyn de Valtelyner en zoogenaamde Stroowynen in achting. Deeſe laatſten hebben hun naam daarvandaan, omdat de Druiven onder het dak op ſtroo gelegd, en nadat ze dus tot Kersmis gelegen hebben, eerſt geperſt worden. De Spaanſche Wynen komen veel van Alicanten; behalven de Sek van Mallaga. Men meent dat deeſe laatſte dus genaamd wordt, omdat men in Spanjen de Wynen niet in vaten, maar in lederen zakken van de eene plaats naar de andere vervoert. De baſtaart- of Pieter-Simons-Wyn, is door een Hollander, die een Rhynſche Wynſtok by de Stad Guadalcazar geplant heeft, uitgevonden. Deeſe is zoo vet niet als de andere Spaanſche Wynen, bleekgeel van kleur en aangenaam van ſmaak. Onder de Hongaarſche Wynen, die, gelyk de Spaanſche en Italiaanſche, zoet, aangenaam en geeſtryk zyn, worden de Tokayer, St. George en Ruſterwynen gepreeſen, duurende eenige Jaaren lang, behalven dat ze jaarlyks iets van hunne aangenaamheid verlieſen. Het is merkwaardig dat dezelven met Wynen van eene gelyke ſoort willen aangevuld zyn. Ingeval 'er de minſte zuure wyn bykomt, beginnen ze te werken en hunne geur te verlieſen.— Van de Franſche Wynen heeft men veelerlei ſoorten, onder welken de Champagne- en Bourgogne Wynen de vermaardſten zyn. Voorts de Cleret-Wyn of *Vin de Grave*, welke omtrent Bourdeaux en verder naar Gaſcogne waſt, en dus van den zandigen grond genaamd wordt. De *Pountac*, welke insgelyks hierömtrent groeit en veel naar Engeland gevoerd wordt. De *Frontignac*, die in Languedoc, omtrent de Stad *Frontignan* valt. Deeſe, aangezien hy veel naar Lion en vandaar verder vervoerd wordt, wordt ook *Muſcat de Lion* genaamd.— Eindelyk is ook *Vin d'Eremitage* bekend, groeiende tuſſchen Valence en St. Valiere. — De Duitſche Wynen kunnen in de Ooſtenrykſche, Rhynſche en Frankſche verdeeld worden.

Onder

www.libtool.com.cn

Onder de Oostenrykſchen worden voor de beſten gehouden, die by het Kloosſter Neuburg en Bozenberg, omtrent Weenen gebouwd worden; hoewel ze eenige jaaren oud moeten zyn, vooral eer ze behoorlyk goed zyn. Daarna volgen de Wippacher-Wynen in het Hertogdom Crain, anders *Kindermaakers* genaamd, omdat men gelooft, dat ze, gedronken zynde, verlieft maaken. Onder de Tiroliſche Wynen zyn die, welken aan de *Adige* groeien, en de Tramino-Wynen beroemd. Wat de Rhynſche Wynen aangaat, hieronder verſtaat men die geenen, welken aan den Rhyn gebouwd worden. Deeſen zyn, zonder tegenſpraak, de edelſte wynen van Duitſchland, doch wederom dus onderſcheiden, dat altyd de eene ſoort de andere overtreft. De Hochheimer is wel de beſte. Na deeſen volgt de Koſtheimer. De Rhyngauwer zyn ook voortreffelyke Wynen, groeiende langs den Rhyn van Maintz tot aan Bacherach. Men houdt voor de beſte ſoort onder dezelve den Rudesheimer, groeiende tegen, over de Stad Bingen; naaſt deeſen den Johannes Berger, en die tuſſchen Erpach, Hattenheim en Markbrun vallen. Daarna volgt de Rauendaler en Neuendorffer. Van de Rhyngauer Wynen in het algemeen is 't aanmerkelyk, dat ze de twee eerſte Jaaren zeer zuur zyn, doch vervolgens allengskens aangenaamer worden. Van deeſe wordt Jaarlyks eene groote menigte den Rhyn af naar Keulen, en van daar verder naar Holland, Engeland, Hamburg, Lubec en elders vervoerd. De Bacheracher Wynen worden ook zeer gepreeſen en veelſints naar Holland gezonden. De zwakſten zyn de Nekker-Wynen, doch aangenaamer van ſmaak en bekwaam voor de gezelſchappen. De beſte onder dezelven is de Heilbronner en Eslinger. Doch aangezien ze niet duurzaam zyn, worden ze onder de Nabuuren, in 't byzonder in Beyerland verteerd. De Moeſelwynen zyn veel beter; doch komen daarin met de Nekkar-Wynen over-één, dat ze niet zoo ligt naar het hoofd ſtygen, het water afzetten en een open lyf maaken; waarom ze den geenen die met de Jicht gekweld worden, heilzaam zyn. De beſte ſoorten vallen omtrent Duſtemunde, Wela, en Zeltingen. Dit is genoeg gezegd van de Rhynſche wynen. De beſte onder dezelven is de zoogenaamde Steinwyn, die omtrent Wurtsburg, op een aangenaam gebergte, *Stein* genaamd, groeit. Vervolgens zyn de Sommerhauſener, Randenaker en Frankenhauſener in achting. In het byzonder worden de Iphofener en Redelſer ſterk naar Saxen en Bohemen verzonden. Voorts worden aan den Mainſtroom de wertheimer en klingenberger, zoo wegens hunne aangenaamheid als gezondheid, gepreeſen. De laaſtgenoemde is in ſmaak gelyk de Moeſelwyn. Deeſen komen naby de Mulbacher, Hirſchheimer, Nierenſteiner en Hochſtädter, omtrent Hanau. Van de Franken-wynen is in 't algemeen aan te merken, dat, wanneer ze al te lang bewaard wor-

www.libtool.com.cn

worden, ze in kragten meer af dan toeneemen. Behalven alle deeſe ſoorten van Duitſche wynen zyn 'er nog veele anderen, gemerkt naauwelyks eene Landſtreek in Duitſchland is, daar geen Wynſtok gevonden wordt; doch deeſen komen wegens hunnen geringen aart niet in aanmerking. Die van Meiſſen en Thuringen zyn echter de beſten.

Het bereiden der wynen komt hierin overéén, dat ze allen uit Druiven geperſt en door het giſten volmaakt worden; maar in het byzonder de zoete wynen, dat is die na het giſten hunne zoetigheid behouden, worden voor het perſſen van een deel des vogts beroofd, ten einde het ſap dies te dikker en zoeter worde en niet geheel vergiſte. Tot dat einde laaten die van Frontignan de druif, nu haare volkomen rypheid hebbende, nog een tyd lang in de zon braaden en half verwelken vooral eer ze dezelve uitperſſen. Die van het Valtelyn laaten hunne ſtroo-wynen volkomen ryp worden, en droogen ze eenigſints op ſtroo onder het dak. In Spanjen neemt men het uitgeperſte ſap, en laat het door eene maatige warmte eenigſints verdampen.

De Subſtantie der wynen beſtaat in het algemeen in een geeſt of verwarmend vlugtig weeſen; in een zuur zout, wynſteen genaamd, die zig onder het giſten aan het binnenſte der vaten zet; en in eene wateragtige ſtof. Dit is in het byzonder van die wynen, die volkomen uitgegiſt zyn, te verſtaan, dat is, van de zuure wynen; want de zoeten zyn maar omtrent half uitgegiſt, en voorts nog Moſt; waarom ze ook minder duurzaam zyn, en ligt andermaal giſten, ten zy ze door ſterk zwavelen der vaten daarvoor bevrydt worden. Ten opzigte der geeſtigheid heeft de wyn in 't algemeen eene verwarmende en verkwikkende kragt, waardoor hy niet alleen de natuurlyke warmte vermeerdert, maar ook de leevens geeſten gaande maakt, en ze tot hunne natuurlyke verrigtingen; (bedoelende tevens het onderhouden des ligchaams) bekwaamer doet zyn; maar ten opzigte van het weeſen, in een fyn vogt of wateragtigheid, opgeloſt zout, verdeelt hy de raauwigheden der maag, nevens de onverduwde ſpyſen en ſlymen, en bevordert haaren afgang, zet het water af en opent de verſtopping der Ingewanden. — Vraagt men naar het onderſcheid het welke de wynen, ten opzigte van de onderhouding der gezondheid hebben; daartoe zyn, onzes oordeels, de Duitſche en Franſche behoorlyk uitgegiſte wynen de beſten; aangezien ze geene nieuwe giſting in het ligchaam verwekken, en bygevolg geene opblaaſingen veroorzaaken; en zynde getemperd in haare vermenging, ook zonder ſterk zwavelen kunnen bewaard worden, en bygevolg het hoofd min ſchadelyk zyn; daar integendeel de zoete buitenlandſche Wynen niet anders dan door onmaatige zwave-

www.libtool.com.cn
zwaveling tot ons overkomen; ja zelfs niet zelden onderweegs eerst bedorven en eenigsints door kunst wederom te regt gebragt zyn; waarom ze doorgaands schadelyk voor de gezondheid zyn. Door middel van de destillatie trekt men uit den wyn of uit den Wynmoêr, een vuurige geest, by de scheikundigen *Spiritus vini* en *Spiritus ardens*, dat is *Brandewyn* genaamd, zynde een bekwaam *Menstruum* om alle zwavelagtige en harstagtige Ligchaamen te dissolveeren en te extraheeren.

WYN-AZYN. De beste is die uit goeden wyn gemaakt wordt, en deesen gebruikt men ook in de scheikunde tot de Metaalen, en in de Artsenyekonst, zo uit- als inwendig, tot veele gebreken; want hy heeft eene verkoelende, bederf weerstaande, verfrissende en versterkende kragt; hoewel koude, zwartgallige en longzugdige gestellen, zig van denzelven moeten onthouden.

WYNBRAAUWEN. Zie het Artykel SUPERCILIA.

WYNDRUIVENBOOM. Deese wordt in de Westindien gevonden. De stam is in den beginne twee of drie voet hoog; maar groeit tot zeven of agt voet, en maakt alsdan eene menigte takken, zynde dik en sterk. De bladen zyn gelyk het loof van Eikenboomen, schoon breeder en dikker. De vrugt is zo groot als de gemeene Druiven. Daar groeien zeer veele ranken op alle zyden over den ganschen boom. Ryp zynde wordt ze zwart, doch inwendig rood, en heeft in het midden eene harde kern; is voorts zeer aangenaam en gezond; hoewel wegens de zeer groote kern niet zeer vleesig. De stam en takken van deesen boom maaken goed brandhout, dat helder en sterk brandt. Het wordt gebruikt om de loopen der Snaphaanen en ander yserwerk te harden.

WYNGAARD. Zie in het Artykel WYNSTOK.

WYNGAARDENIER. Dus wordt iemand genaamd, die een Wynberg waarneemt en bezorgt, en de kunst om hem met heggen en paalen te bewaaren, te snoeien, af te leggen, *enz.* verstaat.

WYNKOOP. Dus wordt een dronk wyn genaamd, die kooper en verkooper met malkander doen, om den geslooten koop te bevestigen. Dit is in Lombardyen en het Land van Toscaanen dus ingevoerd, dat de koop gehouden wordt voor gestaafd, als 'er de wynkoop by gedronken is. Doch de Rechtsgeleerden verschillen met malkander, wie den wynkoop betaalen moet. Ze zyn van gedagten, dat zoo wel de wynkoop als de koopbrief ten laste van den kooper is, als wiens belang het grootste by den koop is; ten ware, gelyk gemeenelyk geschiedt, kooper en verkooper een ander contract hadden gemaakt.

WYNMAAND. Zie het Artykel OCTOBER.

WYN-OOGST. Is die tyd in welken de rype druiven van den stok gesneeden en naar de Wynpersbak gedraagen. In de

Wyn-

www.libtool.com.cn

Wynlanden vermag niemant den oogſt te beginnen, voor en aleer den tyd daartoe van de hooge Overigheid bepaald is.

WYNRANK. Zie het Artykel WYNSTOK.

WYNRUIT. Zie het Artykel RETA.

WYNSTEEN. Zie het Artykel TARTARUS.

WYNSTOK. *Vitis vinifera.* Is een Heeſter met een gedraaiden Stam en gekloofden roodagtigen baſt, ſchietende verſcheide lange ranken, die met klaauwiertjes voorzien zyn, welken zig aan de nabuurige boomen en ſtaaken vaſthegten en aan de uiterſte ſpitſen, groene, vyfbladige en regelmaatige bloemen draagen, welker piſtil in eene ſappige bes verandert, die veele kernen draagt. De ſoorten zyn veelerlei, zoo ten aanzien der bladen, want men heeft 'er een met peterſelie bladen, als ten aanzien der vrugten, die rood, blaauw of groenagtig wit zyn. De kleinſte ſoort, die men Krenten noemt, is dubbel, met of zonder kernen. De Wynrank wordt niet uit de bes of korlen, maar uit de ſcheuten of jonge loten, *Palmites* voortgeplant. De Druiven die in de zon gedroogd worden, heeten *Paſſulae* en zyn in grooten en kleine, onderſcheiden. Als de Druiven tot Roſynen gemaakt worden, moeten ze in de Zon gedroogd en ingelegd worden, opdat ze ſappig en vleeſchagtig blyven. Men heeft gemeenelyk drie ſoorten van Roſynen, als de grootſte, groote en kleine. De allegrootſten worden *Zibebæ* genaamd. Deezen moeten zyn verſch, groot, maatig, dik, vet, droog en hard, en maar twee Steentjes hebben, en een weinig onaangenaam van ſmaak zyn. Zy komen, in half ronde matten gepakt, van Damaſcus, de Hoofdſtad van Syrien, en worden hierom ook genaamd *Uvæ Damaſcenæ.* De gemeene groote Roſynen of *Paſſulæ Majores*, zyn weder van verſcheiden ſoort. De bloeſſem is klein en geslagtig, en de Druiven of vrugten groeien aan troſſen, wordende onderſcheiden in natte en roode Druiven. De Wyngaard wil by ons warm op het zuiden ſtaan, of de Druiven worden niet ryp, ten ware in de broei-of trekkaſſen. De beſte aarde voor den wyngaard moet leenig, ligt, meer droog dan vogtig zyn, en wordt beſt met Duivenmeſt verbeterd; en wordt door gewortelde uitſpruitſels, of het inleggen van loten vermeerderd.

Aangaande de eerſt-geplante wyngaard, dewyl zy haar ouderdom van volmaaktheid niet voor het vyfde jaar bereikt, zoo ſtaat ten dien opzigte aan te merken, dat de tyd om den wyngaard te planten in het najaar is; ſchoon anderen ſtaande houden dat dit beſt in het voorjaar geſchied. Doch de ondervinding heeft geleerd, dat dit in drooge en ligte gronden beſt in het najaar, doch in zwaare gronden beter in het voorjaar is; doch gemeenlyk geſchiedt dit in het najaar.

Het

www.libtool.com.cn

Het eerſte jaar ſnoeit men ze byna ter zelver tyd als ze geplant wordt, dat is: men ſnydt ze van boven af, niets daar aan laatende dan twee of drie knoppen op zyn hoogſt, om ze nieuw hout te doen maaken, en in de maand Mei wordt de aarde boven den wortel wel omgeſpit.

Het tweede jaar neemt men de kragtigſte loten weg; men kort ze in, laatende aan de ſterkſte drie, en aan de zwakſte twee botten. Men moet de ſnede in het hout aan de andere zyde van de botten doen, opdat die niet komen te verdrinken als de wyngaard aan het loopen gaat. In de maand van mei en juny neemt men al de loten weg die boven den kop van den tronk komen en verward zyn.

Het derde jaar begint men van de maand maart af te ſnoeien.

Het vierde jaar begint men ze te ſnoeien zoo dra het mooi weer wordt, zelfs voor Maart, en men bindt ze aan latten. In maart doet men de eerſte beſpitting; in 't vervolg de jonge ſcheuten aangebonden hebbende, zo doet men de tweede beſpitting, en kort daaraan de derde; en men kort de loten in.

Het vyfde jaar legt men de loten in, zoo men ze wil vermenigvuldigen; dan ſnoeit men ze van November tot Maart, en men ſpit veel of weinig, naar maate van den aart des gronds.

WYTING. Is een Zeeviſch, wat grooter dan een Haring en blank van kleur. Men eet ze gemeenelyk gefruit of gebraden.

WYWATER. Een water dat alle Zondagen in de Roomſche Kerk bereidt wordt, met verſcheidene gebeden of bezweeringen &c. en 't welk door het volk gebruikt wordt om zig zelven te kruiſſen by hunnen ingang en uitgang uit de Kerk; eenigen geeven voor dat het de kragt heeft om de zonden af te waſchen, duivels te verdryven, voor donder te beveiligen, voor ziektens te bewaaren of dezelven te geneeſen.

WYWATERSVAT. Is een vat dat aan de deuren der Kerken van de Roomſch-Catholyken, ten deele hangt en ten deele op een voetſtuk gemetſeld is, waarin het Wywater is, waarmede zig die gezindheden by het uit- en ingaan der Kerk beſprengen.

WYZEN IN GRIEKENLAND. Zoo wierden genaamd Mannen, die zig onder de Grieken door hunne wyſe regeering, wetten en ſpreuken boven anderen vermaard maakten. Men telt zulke zeven, die omtrent ter zelver tyd leefden, als *Thales*, van Mileten, *Pittacus* van Mitylene, *Solon* van Salamis, *Cleobolus* van Lintus, *Bias* van Briëne, *Periander* van Corinthen en *Chilo* van Lacedemon.

WYZERS. Zoo heeten in de Rekenkonſt de Leden van de Arithmetiſche Progreſſien, uit welkers ſommeering de polygonaal-getalen ontſtaan. Wanneer men, by voorbeeld, in de

de progreſſie 1, 2, 3, 4, 5 &c. twee, drie, vier en meer leden ſommeert, zoo komen de Trigonaal-getalen 1, 3, 6, 10, 15, enz. uit, en in aanmerking van deeſen, worden de anderen de Wyzers genoemd.

WYZERSTOK. Zoo wordt in de *Gnomonica* of Uurwyzerskunde, een Staf, of in kleine Zonnen-Uurwyzers eene Pen genoemd, die door haare ſchaduwe de Uurlinien ter behoorlyker tyd dekt. Hoe deeſe ſtaf of ſtok, naar de verſchillende omſtandigheden, op eene eigelyke vlakte, volgens het verſchil van den Uurwyſer opgerigt moet worden, is by de verhandeling van elken Uurwyſer verklaard.

X.

De twee-en-twintigſte letter van het Alphabeth. Zy wierd by de Hebreeuwen of oude Grieken niet gebruikt; want gelyk het een ſaamengeſtelde letter is, zoo maakten de ouden, die groote eenvoudigheid in hunne Schriften gebruikten, daarvan gebruik, en drukten deeſe letter uit door derzelver ſaamenſtellende Letters *c s*. De Italiaanen hebben deeſe letter ook niet, maar drukken ze uit door *ss*. X begint geene woorden in het Engelſch, maar wel dezulken, die van Griekſchen oorſprong zyn. De Engelſchen drukken dikwils dien klank uit door enkele Letteren, als *cks* in *backs*, *necks*; door *ks*, in *books*, *breaks*; door *c c*, in *acceſſ*, *accidents*; door *ct* in *action*, *unction*, &c. De Engelſchen en Franſchen ſpreeken ze uit als *cs* of *ks*; de Spanjaards gelyk *c* voor *e*, naamelyk *Alexandro*, als of het waare *Alecandro*. In getalen betekent X 10, gelyk ze in oude Romeinſche Manuſcripten gebruikt wordt voor *Denarius*. Wanneer 'er een ſtreep boven gemaakt is, aldus $\overline{X}$, dan betekent het tienduiſend.

In de Inſcriptien is X. ER. *Decimæ Erogator* XV. VIR. SAC. FAC. *Quindecimvir Sacris Faciundus*; XX *Viceſimus*, zynde een naam. Op de oude Munten is X insgelyks hetzelve; XIV. *Quartum Decimum*; XIIX *Octavum decimum diem*.

XACCA. Deeze was de eerſte Invoerer van den Afgodendienſt in Indiën, en de Ooſterſche landſtreeken, hoe wel hy van andere volkeren zoo niet genoemd wordt, dan alleenlyk van de Japonneeſen. De Indiaanen noemen hem *Rama*; de Chineeſen *Xian* en de Inwooners van Tonquin *Chiaga*.

XANTHI. Zeker volk in Aſien 't welk dus genoemd wordt.

XANTHICÆ. Waren-Feeſten die de Macedoniers vierden in hunne maand Xanthus, en wier voornaamſte oogmerk was om

om de Legers te zuiveren. Deeſe zuivering beſtond in het ſnyden eener Teef in twee ſtukken: en een van deeſe deelen ter regter en de andere ter linkerhand te leggen van eenen weg langs welken men de Troepen deed defileeren.

XANTHICUS. In klein Aſien gaf men deeſen naam aan de maand die met de maan van maart overéén komt. De Macedoniers noemden ze *Xanthus*. 't Was de *Niſan* der Hebreeuwen.

XANTHIUM. *Lappa*, *Bardana minor*. (In de *Botanie*.) Eene ſoort van de *monoecia-pentandria* klaſſe der Planten, is een kruidengeſlacht met verſcheide manlyke bloemen, die op elk kruid afgezonderd ſtaan, en elkander van verre bevrugten. Daar zyn in- en uitlandſche ſoorten van. De inlandſche groeit op vette gronden, en draagt langwerpige vrugten, ter grootte van kleine Olyven. De geheele Plant is ettermaakende en ontbindende, en wordt, uit- en inwendig, voor ſchurft, kropgezwellen en koude klieren gebruikt.

XANTHUS. Eene Rivier van Troade. Zy verzettede zig met Scamandra en Simoïs tegens de komſt der Grieken, door eene verſchrikkelyke overſtrooming van haare wateren.

Eene der Paarden van Achilles wierd *Xanthus* genaamd.

XANTIPPE. Dus wierd het booſaartige wyf van den wyſen Socrates genoemd, waarvan nog tegenswoordig de gewoonte is, dat naar haaren onſterflyken naam alle booſe wyven, Xantippes genaamd worden. Daar is 'er onder de Geleerden, die haar van dien blaam willen zuiveren, en de ſchuld op Socrates zelve ſchuiven.

XANXUS. Is eene groote ſlakkenſchelp, van gedaante gelyk die met welke de Tritons verbeeldt worden. De Hollanders viſſchen ze by het Eiland Ceylen, of op de zyde der viſſcherye, alwaar het koninkryk *Travanor* gelegen is. Die op deeſe kuſt gevangen worden, draaien zig allen van de regter naar de linkerhand. Maar zoo 'er eenige andere gevonden wordt, loopende van de linker naar de regterhand, die houden de Indiaanen voor een zonderlingen ſchat, geloovende dat iemant hunner Goden daarin verborgen is. Ook verhaalt men dat de Indiaanen zulke Xanxus-Schelpen aan niemant behalven aan de Ooſt-Indiſche Compagnie der Nederlanders durven verkoopen. Deeze heeft ze derhalven goedkoop, maar verkoopt ze in het koninkryk Bengalen zeer duur; alwaar ze doorgeſneeden en tot armbanden gemaakt worden. De *Xanxus* heeft veel vliegend zout en olie, maar weinig *Sal fixum*. Hy is voorts alcaliſch, dompt het zuur der Maag en adſtringeert de vogten des ligchaams. De doſis is een halve Scrupel tot een halve Drachma.

www.libtool.com.cn

XAQUA. Is een Boom die in *Hispaniola* groeit. Men verzekert dat uit deszelfs vrugt een helder water ontſpringt, dat al het geene wat daarmede beſprengt wordt, zwart maakt. Dit zwart kan 'er niet weder uitgemaakt worden, maar vergaat na verloop van twintig dagen van zelfs.

XENECHTON, of XENEXTON. Wordt om de Peſt af te keeren aan den hals gedraagen; heedanig een middel kwikzilver in een haſelnoot, gedroogde padden, het kruid *Diptam* of Polei zyn.

XENODOCHUS. Een Kerkelyk bediende in de Griekſche Kerk, dezelfde met Hospitalier; of een perſoon die zorg droeg voor den ontvangſt en het onderhouden van vreemdelingen.

XERANTHEMUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-Polygamia-Superflua* Klaſſe der Planten, is een kruid met een Stengel van anderhalven voet hoog, zynde wit gelyk de Stengel van de *Cyanus*. De bladen groeien meeſt beneden aan den Stengel in menigte, zyn langwerpig en ſmal, boven gelyk als met eene witte wol bedekt en bitter van ſmaak. De bloeſſem groeit boven op de ſpitſe der Stengelen, zynde niet groot, en ieder van 12 of 14 bladen, fraai en rondom gelyk als met ſtraalen omringd. Voorts hard en droog, ſpitſig en eerſt wit, naderhand blaauw en purperverwig. Zy blyven veele Jaaren goed; waarom deeſe bloem by de Franſchen *immortelle*, dat is *onſterffelyke* genaamd wordt. Als de bloeſſem vergaan is, dan volgen de Zaaden, hebbende als het waare een Capiteel van witte en wollige bladen. De wortel is lang, regt, hard en zwart, met eenige tedere veſelen bezet. Dit kruid groeit op het veld, doch wordt ook in hoven geteeld. Het heeft weinig zout, olie en Phlegma. Het adſtringeert en droogt. MILLER heeft 'er zes ſoorten van aangetekend. Zie 'er eene afbeelding van op Plaat CCLXXVII. *Fig.* 1.

XEROPHAGIA. Waren weleer Feeſtdagen in de Kerk, opwelke de Chriſtenen niet anders dan droog brood met zout aten, en water toe dronken. Naderhand werdt hen ook vergund peulvrugten, kruiden en andere groentens te eeten.

XEROPHTHALMIA. Zie het Artykel OOGPYN.

XEROTHES. Eene drooge Ligchaams geſteldheid.

XESTO. Eene natte maat by de Grieken. Zy was dezelfde met de *Sextarius* der Romeinen, en hield een weinig meerder dan het pintje van Parys. Het was ook eene maat voor de drooge dingen en maakte het twee- en ſeventigſte deel uit van de Medimne.

XIPHIAS. (In de *Ichthyologie*) de Zwaardviſch, is een taamelyk groote viſch, zynde gemeenlyk vier ellen lang, en wordende aldus genaamd, omdat zyn bovenſte Kakebeen zig in een lang en breed ſtuk uitſtrekt, en de gedaante van een zwaard heeft,

www.libtool.com.cn

Fig. 1. XERANTHEMUM.

Fig. 2. XIPHIAS.

Fig. 3. XYRIS.

Fig. 4. YS-BLOK.

Fig. 5.

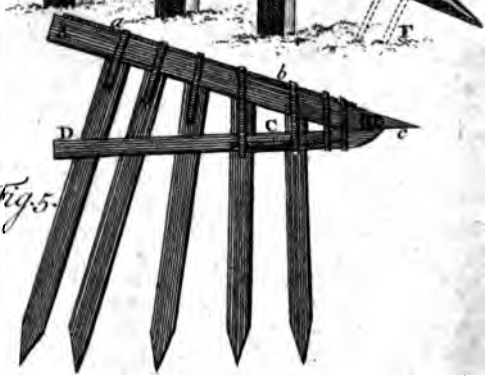

Fig. 6. ZAAG om beenen af te Zetten.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

beeft, 't welk dikwils vyf ſpannen lang is. Zyn vet is weekmaakend, ontbindend en verſterkend. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCLXXVII *Fig.* 2.

XIPHION. *Iris bulboſa*, *Hyacinthus Poëtarum*. Is eene Plant met lange, breede, zagte en witagtig groene bladen, tuſſchen welken een voetſteeltje opſchiet, met purpere of blaauwe en ſomtyds witte welriekende bloemen; komende met de *Iris* overeen; doch alleen daarin van dezelve onderſcheiden dat het ſappige zaaden of beſſen draagt, in diergelyke vrugtpeulen. De bladen van dit kruid ſtinken en daarom wordt ook het kruid *Spatula fœtida* genaamd. De wortel heeft een zoeten ſmaak, gelykt naar dien der Uyen; en is weekmaakende en ontbindende.

XIPHOIDES. Het zwaardgedaantige kakebeen, is de punt aan het borſtbeen.

XISTES. Zoo noemde men de Portaalen der Gymnaſiums en de Laanen der tuinen.

XISUTHRUS. Door Saturnus gewaarſchouwd zynde wegens eenen zondvloed die de geheele aarde moeſt overſtroomen, deed hy een groot Schip vervaardigen, door middel van hetwelke hy daarvan met zyn huisgeſin beveiligd bleef. Toen hy dat Schip verliet, verdween hy, en wierd onder het getal der Goden geplaatſt.

XUTHUS. Zoon van Hellen, trouwde eene dogter van Erechthea, by welke hy Jon en Achæus verwekte, vanwelke de eene zyn naam gaf aan Jonie, de ander aan Achaie.

XYLO-ALOE. Is het Paradys- en Rhodishout.

XYLO-BALSAMUM. Is een zekere Boom die balſem uitzweet, *Opo-balſamum* genaamd. De Boom is van een lange ſtam- en ſchaduwryk. Hy geeft den balſem op een zekeren tyd, des Jaars: doch het eene Jaar van een ſterker geur, dan het andere.

XYLOCARACTA. Zie het Artykel SILIQUA DULCIS.

XYLOCASSIA. Is de Caſſienbaſt.

XYLON. *Goſſypium*, *Bombex*, *Cotoneum*. Katoen. Zoo noemt men inzonderheid het laagwaſſend *Goſſypium*. De bloemen zyn eenbladig regelmaatig; de vrugt beſtaat in eene drie of viermaal gedeelde drooge vrugt, met wolle aangevuld, waarin ronde zaaden zitten, die wit en wollig zyn, en een kleine, olieägtige, zoete pit bevatten. Daar zyn tweederlei ſoorten van, vallende in *Cyprus*, *Egypte* en de Indiën. De bloem is wondheelend. Het Kattoen zelfs is verwarmend in de klederen. Het zaad is goed voor de borſt, in hoeſt en rooden loop, en in buiklooper.

XYLOPHAGUS. Zoo noemt men eene houtvreetende Worm.

www.libtool.com.cn

XYLOPYRITES. Zoo noemt men eene ſoort van Steenkoolen, om en by Leipſig.

XYLOSTEUM PYRENAICUM. *Periclymenum*, *Allobrogum*, *Chamæceraſus*, Hondskerſſen. Is een Heeſter, naar de Camperfoelie gelykende, met éénbladige onregelmaatige bloemen, die twee byéén groeien, en van gedaante als pypen zyn, ondersteund door een dubbele kelk, die, als de bloemen afgevallen zyn, eene vrugt leveren van twee zagte roode beſiën; zoo groot als kleine kerſſen, vol bitter onaangenaam ſap, en platagtige, byna ronde zaaden. De vrugt doet braaken en verwekt Stoelgang, doch wordt in de Geneeskunde niet gebruikt.

XYNOECIA. In de Griekſche oudheid, een jaarlykſch Feeſt, door de Athenienzen gevierd ter eere van Minerva, op den 16 van Hecatombaeon, ter gedagteniſſe dat, door de overreeding van Theſeus, zy hunne Land-Zetels verlieten waarin zy hier- en daar in Attica verſtrooid lagen, en in één ligchaam vereénigden.

XYPHOIDEUS OS. Zie het Artykel STERNUM.

XYRIS. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *triandria-monogynia* klaſſe der Planten, in 't nederduitſch *Wandluis-Kruid*, is eene Plant, met bladers, wat ſmaller dan die der Liſch, draagende diergelyke bloem. De wortel en het zaad zyn openende en waterdryvende; en dienen in zinkingen en ſtuipen. Uitwendig zyn ze goed om etter te maaken. Zie PLAAT CCLXXVII *Fig.* 3.

XYSTARCHA. In de oudheid, de Meeſter of beſtierder van de Xyſtus. In het Griekſche Gymnaſium was de *Xyſtarcha* de tweede Bediende, en de *Gymnaſiarcha* de eerſte; de eerſte was deszelfs Luitenant en zat voor boven de twee Xyſti, en deed alle de verrigtingen van de Athletae daarin.

XYSTER. Een Schaafmes, om de beenderen af te ſchaaven.

XYSTUS. By de Grieken, was een lang Portico, van boven open of gedekt, waarin de Athletae zig oeffenden. De Gladiators die zig daarin oeffenden, wierden *Xyſtici* genaamd.
By de Romeinen was de Xyſtus enkel eene Allée of dubbele rye van Boomen, vormende eene ſchaduw om daaronder te wandelen.

De

www.libtool.com.cn

Y.

De drie-en-twintigſte Letter des Alphabeths en de zesde of laatſte vokaal. De Romeinen hadden geen Capitaale van deeſe letter, maar gebruikten de kleine in de middelſte en laatſte Syllabes der woorden, als in *Coryambus*, *onyx*, *martyr*. Y is insgelyks een talletter, betekenende 150, of, volgens Baronius, 159; en met eene ſtreep daarboven, als $\bar{Y}$, betekende het 150,000.

De IJ wordt in onze Taal voor een alléénklinker of Vokaal gebruikt, doch daar is een groot onderſcheid in het ſchryven van dezelve in de plaats van y of Ypſilon; wy zullen 'er het hoofdzaakelyke van opgeeven, ſteunende op het gezag der beſte Nederduitſche Taal-kenneren.

Met *ij* moet men ſchryven de woorden: *bedijden*, *bedrijven*, *belijden*, *benijden*, *bedijken*, *beklijven*, *beſlijken*, *bezwijmen*, *bevlijtigen*, *bijten*, *blijken*, *blijven*, *cijfferen*, *dijen*, *drijten*, *drijven*, *frijten*, *gelijken*, *gerijven*, *grijnen*, *grijpen*, *grijſen*, *gijſelen*, *bijgen*, *bijffchen*, *kaſtijden*, *kijken*, *kijven*, *knijpen*, *krijgen*, *krijten*, *kwijnen*, *kwijten*, *lijden*, *lijken*, *lijmen*, *lijnen*, *lijſten*, *mijden*, *mijgen*, *mijten*, *mijmeren*, *mijnen*, *nijgen*, *nijpen*, *onderwijſen*, *ontbijten*, *ontlijven*, *ondermijnen*, *overlijden*, *prijſen*, *pijnen*, *rijden*, *rijgen*, *rijten*, *rijven*, *rijſen*, *rijmen*, *rijpen*, *rijffelen*, *ſchijnen*, *ſchrijden*, *ſchrijven*, *ſlijpen*, *ſlijten*, *ſmijten*, *ſnijden*, *ſplijten*, *ſpijgen*, *ſpijten*, *ſtijgen*, *ſtijven*, *ſtrijden*, *ſtrijken*, *ſpijſen*, *twijffelen*, *twijgen*, *twijnen*, *tijen*, *verawijnen*, *verwijſen*, *vrijden*, *vrijën*, *verwijden*, *verſlijmen*, *verwijderen*, *verbrijſſelen*, *verblijden*, *verfijnen*, *verrijken*, *verbijſteren*, *verwijlen*, *verwijven*, *vijlen*, *vlijen*, *v.ijmen*, *wijken*, *wijten*, *wijſen*, *wijden*, *vrijven*, *wijcbelen*, *zijgen*, *zwijgen*, *zwijken*, *zwijmen*, *zijpen*, *zwijmelen*, *zwijnen*.

Zoo moet men de *ij* ook ſchryven in de volgende woorden, die van de bovenſtaande werkwoorden afgeleidt zyn, naamelyk: *accijs*, *blijde*, *blijk*, *brij*, *bij*, *bijbel*, *bijl*, *cijns*, *cijs*, *cijsken*, *doſijn*, *drijven*, *dwijl*, *flerecijn*, *francijn*, *fijn*, *gelijk*, *getij*, *grijn*, *grijns*, *gij*, *bij*, *knijf*, *krijt*, *kwijl*, *kijkgat*, *kijſelſteen*, *lijn*, *lijſt*, *lijſter*, *lijf*, *lijm*, *mij*, *mijl*, *mijn*, *mijter*, *mijd*, *nijptang*, *onwrij*, *plijſter*, *partij*, *plij*, *prij*, *prijs*, *pij*, *pijl*, *pijn*, *pijp*, *pijſel*, *pijper*, *rijnsburg*, *rijk*, *rijm*, *rijp*, *rijs*, *ſpijker*, *ſpijt*, *ſlijk*, *ſlijm*, *ſtrijd*, *ſtijl*, *ſlijpſteen*, *terwijl*, *termijn*, *trijn*, *trijp*, *tijd*, *tijm*, *tijk*, *tijtel*, *vrij*, *vijt*, *vijver*, *vijſel*, *vlijm*, *vijl*, *vijt*, *wij*, *wijk*, *wijl*, *wijn*, *wijdte*, *wijting*, *ijl*, *ijk*, *ijſſel*, *ijs*, *ijſſelijk*, *ijs-kelder*, *zwijm*, *zij*, *zijde*, *zijn*. &c.

Insgelyks in eenige uitheemſche naamen en woorden, als

www.libtool.com.cn

armeſijn, armijne, artijkel, antijk, bagijn, baldewijn, bandijt, camijn, carmoſijn, chirurgijn, colijk, confijt, cijffer, dijle, fluwijn, gordijn, gijsbert, hermelijn, jasmijn, konijn, levijn, liifland, medicijn, magaſijn, mijt, nijl, olijf, paradijs, parijs, patrijs, parvijs, pelerijn, perijkel, pepijn, pelijs, practiſijn, profijt, pijlaar, pijnboom, quintijn, quirijn, roſijn, reſpijt, retorijke, rosmarijn, robijn, rijſſel, ſaraſijn, ſardijn, ſatijn, ſauſijs, tamborijn, tapijt, turijn, tijber, tijger, valencijn, venijn, wijnand, enz.

Merk aan, dat veele ſoortgelyke woorden, die men met *ij* pleeg te ſchryven, in vervolg van tyd met *ie* of met *i* geſchreeven zyn geworden, als *antiek, bandiet, beremiet, iperen, muſiek, ſubtiel, trafiek, tiber.*

De *ij* wordt ook in veele woorden vanagter met de *e* verlengd, en geſchreeven *ije*, gelyk in *abtdije, alverije, artillerije, babbelaarije, beuſelaarije, boekerije, borgerrije, femelaarije, glanzerije, beerſchappije*, &c.

Somtyds maakt die *e*, op het einde der woorden, eene lettergreep, en dan tekent men dezelve met twee ſtippen, als: *Hongarijë, Normandijë, Turkijë.*

De *ij* wordt ſomtyds verwiſſeld voor *ei*, die denzelfden klank hebben, in *eenerlei, geenerlei, allerlei, veelerlei, menigerlei, zesderlei*, &c. — Zoo ook in de werkwoorden *arbeiden, beiden, bereiden, breidelen, dreigen, dweilen, eindigen, eiſſchen, reinigen*, &c.

De Y of Ypſilon, die by ons den klank van *i* heeft, en vooral niet voor de *ij* dient gebruikt te worden, ſchryft men in de volgende woorden: *Abydus, Cymbel, Cypres, Cyäné, Cybelé, Cyter, Tvoor, Myſenen, Hydaspes, Hyſop, Pyrrhus, Pyramide, Scylle, Tvoordraaier, Klytemneſtra, Syllabe, Synode, Moneſyllabe, Thymber, Tvoorzand, Yſop, Tviks, Tperen, Tdriè*, &c.

Het is aanmerkelyk dat 'er in onze Taal zulk een groot onderſcheid van betekenis is, in ſommige woorden die met *ij* of met *ei* geſchreeven worden; wy zullen 'er eenige voorbeelden van opgeeven.

Vijl, is het zelfſtandige van 't werkwoord *Vijlen.*

Veil is iets dat men miſſen of verkoopen wil.

Lyden is verdraagen, dulden.

Leiden is voeren van de eene plaats naar de andere.

Myden, is vermyden, ontgaan.

Meiden zyn dienſtmaagden.

Pylen is het meervouwd van *Pyl.*

Peilen betekent de diepte ergens van onderzoeken.

Tryn is een Vrouwen-naam.

Trein, is een gevolg van veele menſchen.

www.libtool.com

Bly is verheugd, verblyd.
Blei is een zekere Viſch.
Yken is het yſer merken.
Eike is een Eikenboom.
Ys. is water dat bevrooren is.
Eiſch is eene aanſpraak ergens op.
Krijten, met kryt beſmeeren; ook weenen.
Kreiten, iemant toornig maaken.
Lijnen, ſtreepen maaken, linieëren.
Leinen, leiden, den weg wyſen.
Verrijken, zig ryk maaken.
Verreiken, zig verrekken, zyne armen te ver uitſteeken.
Zijde is eene ſtof die van de Zywormen komt.
Zeide komt van zeggen.
Wijden, verwyden, wyder maaken.
Nijgen, groeten door kniebuiging, gelyk de Juffers.
Neigen, overhellen, ergens toe genegen zyn.
Vlijen, gelyk leggen, gelyk men de turf doet.
Vleien, liefkooſen, naar den mond praaten.
Wijken, uit den weg gaan.
Weiken, in de week zetten; week maaken.
Blijken, ſchynen.
Bleiken, bleeken, te bleeken leggen.
Rijſen, zig verheffen, hooger worden.
Reiſen, heen-en-weêr trekken.
Mijnen, ondermynen. Zig iets eigenen op een verkooping.
Dit is in onze Taal zeer noodzaakelyk om in acht genomen te worden, en daarom hebben wy het hier wel eene plaats willen geeven.

Y. Eene groote Rivier, of liever een Zeeboeſem van de Zuiderzee, die Zuidholland byna ten eenemaal van Noordholland afzondert. Zy ſtrekt zig van het Pampus of landwaarts in tot aan de Beverwyk uit, maar alvoorens zy aldaar ſtuit, beſpoelt zy de groote Koopſtad Amſterdam, en verſtrekt voor dezelve tot eene ruime en beroemde haven. De middelmaatige Scheepen kunnen uit het Y in het Haarlemmer Meer, over de kleine Rivier het Sparen komen, en vervolgens naar de binnenlandſche Steden van Holland vaaren.

YACARANDA. Is een Boom op Madagascar, niet ongelyk aan onzen Pruimboom; doch zyne vrugt is zoo groot als twee vuisten. De Inwooners maaken 'er eene ſoort van eene aangenaame en gezonde pap van.

YACHIA. Is eene ſoort van geele pruimen op Madagascar.

YAPA. Is een Braſiliaanſche Vogel, gelyk aan een graauwe Exter, doch over het gantſche lyf zwart, behalven dat de

www.libtool.com.cn

ſtaart geel is. De oogen zyn blaauw, de bek geel. Hy heeft drie pluimen op het hoofd, welke hy als horens kan opſteeken. Deeſe Vogel is aangenaam voor het gezigt, doch maakt een lelyken ſtank als hy kwaad wordt. Hy aaſt zeer gretig op Spinnenkoppen, Kevers en Krekels, die hy overal, ook in de huiſen opzoekt, doch het is gevaarlyk hem op de hand te zetten, omdat hy den menſch naar de oogen pikt.

YARD. Eene lengte maat, in Engeland en Spanjen gebruikelyk, om Lakens en ſtoffen te meeten, gelyk by ons met de El.

YARMOUTH. Eene kleine beveſtigde Stad in Nortfolk, in Engeland, aan den mond van de Rivier Tare, benevens eene haven die de beſte van het Graafſchap Nortfolk is. Omtrent deeſe plaats wordt alle Jaar in September veel haring gevangen, die tot groot voordeel van dit Land ſtrekt, en deeſe Stad heeft het recht om twee Gedeputeerden in het Parlement te zenden, en van haar voert eene Engelſche familie den Graafelyken tytel.

YCHOALETE. Zie het Artykel VERW-AARDE.

YECOLT. Dit is eene Vrugt die in de Weſt-Indiën groeit, en wegens haaren zonderlingen aart, veelſints in de Rariteitkameren bewaard wordt. De ſchil beſtaat uit Schubben. Men heeft nog geene, die vandaar gekomen zyn, met kernen gevonden; invoege men als nog niet weet tot wat gebruik zy dienen. De boom zelve is eene ſoort van Palmboom.

YEOMAN. Betekent in Engeland zoo veel als eene ryke Boer, of zulke luiden die tuſſchen Burgers en Boeren in zyn, en van hunne Land-goederen rykelyk leeven en beſtaan kunnen. Maar *the Yeomen of the Guard*, zyn koninklyke Trawanten te voet, die eenen rooden Trawantenrok en eene zwarte fluweelen muts met gekleurde linten draagen. Zy volgen den Koning, wanneer hy te voet gaat; maar wanneer hy rydt of te paard zit, dan marcheeren zy ter zyde.

YETZDEGIRDS-JAAR. Is een wandelbaar zonnenjaar van 365 dagen, 't geene uit 12 maanden, elk van 30 dagen en vyf bygevoegde dagen beſtaat. De naamen van deeſe maanden zyn: *Afradimmah*, *Ardiaſchmah*, *Cardimah*, *Thirmah*, *Mordadmah*, *Schahariſmah*, *Mehermah*, *Abenmah*, *Adarmah*, *Dimah*, *Behenmah*, *Affresmah*. Dus vindt men de naamen by ALFRAGANO aangetekend. Anderen hebben dezelven eenigſints veranderd, gelyk uit RICCIOLUS, in zyne *Chronologia. Reformata*, *Libr.* I. *Cap.* 18. *pag.* 34. en uit BEVEREGIUS *Inſtit. Chronolog. Lib.* I. *Cap.* 11. *pag.* 43. blykt, als: *Fervardinmah*, *Ardahabeibtmah*. *Chordadmah*, *Tyrmah*, *Mordadmah*, *Schariverma sbt*, *Mebermah*, *Abanmah*, *Adarmah*, *Dimah*, *Behemanmah*, *Eſphandarmodmah*. De overige bygevoegde vyf dagen heeten *Muste-*

www.libtool.com.cn

teraka. De Perſiaanen hadden in het begin het Yetzdegirdiſch Jaar, 't welk geheel en al met het Nabonnaſſariſch Jaar overeenkomt, uitgenomen dat hetzelve met den 16 July begint. Dit Jaar heeft van *Yetzdegirdus*, laatſte Koning der Perſiaanen, zyn naam en begin gekreegen, omdat men deeſe Jaaren begon te tellen, toen hy in den ſlag tegens de Saraceenen ſneuvelde. Onder de regeering van den Sultan GELAL hebben zy hun Jaar dusdanig veranderd, dat zy de grootte van het Zonnenjaar 365 dagen, 5 uuren, 49′, 15″, 0‴, 48⁗, aannamen, en alle 12 maanden van 30 dagen, nevens de vyf *Muſteraka* in het end van 't Jaar behielden, maar, nadat zy zes- of zevenmaal in het vierde jaar, telkens eenen dag ingeſchrikkeld of ingevoegd hadden, maakten zy eindelyk het vyfde jaar tot een Schrikkeljaar. Hieruit kan men zien dat de Perſiaanen reeds voor veele Jaaren in de Sterrekunde zeer ervaaren zyn geweeſt, nademaal zy niet alleen de grootte van het Zonnenjaar naauwkeurig erkend, maar ook eene zeer geſchikte manier om in te ſchrikkelen verzonnen hebben, waardoor de *Æquinoctia* en *Solſtitia* beſtendig op denzelfden dag in het Jaar blyven.

YGA. *Tuvera*. Dit zyn braſilliaanſche Boomen, van welken de Indiaanen den baſt pleegen af te ſchillen, daar ze kleine booten van maaken. Deeſen kunnen dertig en meer gewapende Mannen voeren. De baſt is een duim dik, 35 of 40 voet lang en 4 of 5 voet breed.

YKEN. Dit is een eigen woord, in het byzonder by goud-en zilvergewigt gebruikelyk, maar in byzondere ſteden en Landſchappen. Hiervandaan de *oude* en *nieuwe Yk*. By voorbeeld een Mark Neurenbergſch Zilver-gewigt van de nieuwe of verbeterde *Yk* doet in Hamburg 15 loot 12 penningen.

YLHOOFDIGHEID. Wordt door eene geweldige koorts, die de herſſenen ontſteekt, veroorzaakt. Het kan ook ontſtaan uit een te groote overvloed van bloed, of uit de geele en verbrande gal. Behalven de gepaſte Geneesmiddelen, die daartoe aangewendt worden, moet men iemant in zyne Ylhoofdigheid niet wederſpreeken; noch hem aan een groot licht blootſtellen; altoos geen rood of ſchitterende kleuren laaten zien. Men moet niet veel tot hem ſpreeken, maar veel ſtilte is nuttig om hem in ſlaap te doen vallen en te doen ruſten.

YNAGA. Dit is eene ſoort van Palmboom, op het Eiland Maragnan, draagende eene vrugt van gedaante gelyk Druiven. De beſien zyn gelyk Olyven, en een Druiventros is zoo groot en zwaar, dat 'er een Man genoeg aan te draagen heeft.

YORK. (NIEUW.) Eene Provintie in Canada, in Noord-Amerika, die ten Noorden aan Nieuw-Engeland, ten Weſten aan het land der Iroquoiſen en aan Virginien, ten Zuiden en

Ooſten aan het Mar del Nort grenſt. Zy behoort aan Enge-
land, die ze den Nederlanderen, in het jaar 1665, benevens
het Fort Oranje ontweldigd hebben; en de Hoofdſtad Nieuwjork
of Nieuw Amſterdam heeft eene fraaie Citadel, eene goede
Haven, en ligt op een klein Eiland, dat de rivier Nort aan
haare uitwatering maakt.

By het verſchil tuſſchen Engeland en deszelfs Colonien in
Amerika, waarvan Nieuw-York eene Provintie uitmaakt, is
dit Landſchap de voornaame zetel des oorlogs geworden, en
de ſtad Nieuw-York door de Engelſchen, in 1777 ingenomen,
die, terwyl wy dit ſchryven, (in 1778) nog in hunne han-
den is.

YPENBOOM. Zie het Artykel TAXUS.

YPSILOIDES. Deeſe naam wordt aan het tongbeen, uit oor-
zaake zyner, naar eene Y gelykende gedaánte, gegeeven.

YPSILOGLOSSI. Zoo worden de Tongſpieren genaamd, die
van het Tongbeen beginnen en midden in de tong eindi-
gen.

YS. *Glacies*. Is niets anders dan bevrooren water, zynde van
de *Materia Calorifica*, of verwarmende ſtoffe, als vanwelke
niet alleen de warmte, maar ook de vloeibaarheid afhangt,
beroofd, en dat wegens de veele en fyne gaatjes (*pori*) uitwelke
de gemelde verwarmende ſtof geweeken is, en die eenige uit-
gebreide luchtdeeltjes verlooren heeft, ligter dan het water is
en op hetzelve pleeg te zwemmen. Men kan ook maaken dat
het water in een warme kamer bevrieſt, als men naamelyk
een niet zeer groot glaſen of ander vat daarmede vervult,
en het naderhand met ſneeuw of gevrooren Ys, gemengd met
Sal ammoniac, of ook met gemeen zout, rondom belegt. Als
men het geſchaafd Ys en Zout, by voorbeeld in een tinne
Schotel doet, en 'er vanbuiten eenig water rondom laat loo
pen, bevrieſt de Schotel op de tafel of op den grond daar z
ſtaat. Dit wordt *Coagulatio Artificalis* genaamd.

YS-BEKER. Dus worden Bekers genaamd, die van Ys gemaa
worden, niet ongelyk aan Cryſtallynen Bekers, voornaamel
als ze van Ys gemaakt zyn, dat van het Alpiſche Geber
gehaald wordt; hetwelke zoo hard is als een Steen en eer
Jaaren oud, zoo dat het bezwaarlyk ontdooien kan. Die
lyke Bekers worden in Italien veel gebruikt om 'er den
in te koelen. Zoodanig Ys wordt ook op *Monte di Te*
zoo overvloedig gevonden dat men 'er gantſch Italien van
kunnen voorzien; waarvan de vermaarde ATHANASIUS
CHERUS zelfs eene proef genomen heeft.

YSBOK, YS-BOOM. Zoo wordt de bewaaring geno
welke men in 't gemeen voor de jukken van de Bruggen
om het geweld van het water, en in het byzonder v

www.libtool.com.cn

geene af te houden of te ſtuiten, 't welk Ys, hout en dergelyke zwaare ſtoffen in menigte met zig voert, en wegſpoelt, ten einde de jukken door hetzelve niet beſchadigd worden. Men legt dezelven op onderſcheide wyſen aan, en ſchiktze dien aangaande voornaamelyk naar de ſterkte en het geweld van de Rivier. De beſten van dezelven zyn, daar men omtrent honderd en meer ſchreeden voor het juk, drie of meer paalen, niet ver van malkander, en integendeel dusdanig agter malkander doet inhyën dat de naaſte paal aan het juk de hoogſte blyft, en de overige van tyd tot tyd afneemen en korter zyn. PLAAT CCLXXVII. *Fig.* 4. Boven deeſe paalen ABC wordt de Ysboom D gelegd, met yſeren klampen beveſtigd, vervolgens aan de paalen, tappen geſneeden, en de ſpangrendels E ingezet. De paal zelve heeft een ſcherpen rug, en wordt zoo ſcheef gelegd als het zyne lengte kan verdraagen; want hoe ſcheever hy ligt, zoo veel te meer kan hy het geweld van het water tegenhouden. Gelyk nu voornaamelyk by diepe wateren, al te lange Boomen vereiſcht worden, of in het geheel zoo lang niet te bekoomen zyn, daar zy nogtans in den grond niet behoeven vaſtgemaakt te worden, gelyk by F te zien is, zoo is ook de ſoort van Ysboomen niet te verwerpen, welke is *Fig.* 5 voorgeſteld wordt. Aan deeſe wordt het hoofd van den Ysbok A boven vier tot vyf paalen zoo hoog gelegd dat het telkens by het hoogſte water nog vanboven uitſteekt, maar zyn ſtaart B houdt telkens de middelhoogte van het water. Hoe dezelve voor het overige bovenop met een ſtaf-yſer *a b* voorzien, met yſeren banden aan de ingeheide paalen beveſtigd, maar beneden met een dubbelen band DE, nevens de ſpits *c* bewaard moet worden, kan men uit de bovengemelde Figuur duidelyk zien. Wie voor het overige, zoo wel van deeſe als van andere bewaaringen der Brug-jukken meer narigt begeert, vindt dezelve in LEUPOLDS *Theatro Machinarum Pontificali*, § 126.

YSELING. Is eigenlyk een damp die bevrieſt en zig op de aarde, de kruiden, planten en daken der huiſen zet, maar die niet altoos uit dezelfde oorzaak voortkomt. De Yſeling welke men alleen op de planken ziet ontſtaat uit het zweet of de uitwaaſſeming die zy des nagts uitgeeven en die daarop vaſtvrieſt. Die, welke men op de oppervlakte der aarde ziet, ontſtaat uit dampen, die uit den boeſem der aarde voortkomen en die in het opklimmen, door de koude ontmoet wordende, bevrieſen en nederdaalen. De laage en dikke miſt, die, als het koud is, op de oppervlakte der aarde ſchynt te ruſten, wordt gemeenelyk veranderd in Yſeling, waardoor de ligchaamen als met een witte korſt omtrokken ſchynen te weeſen. De Yſeling die men op de huiſen en op de boomen ziet, ontſtaat om dat de

www.libtool.com.cn
de lucht vol waterdampen is, die daarop nedervallen, doch heeter zynde dan de Boomen, daarop ſtollen.

YS-GROEF, YS-KELDER. Is een dusdanig vertrek, waarin men ook in de heetſte Zomerdagen, het Ys voor ſmelten kan bewaaren. Deeſe Ysgroeven dienen voornaamelyk voor alle voorraad van Victualien, welken anderſints by heete dagen niet verſch kan gehouden worden, niet alleen voor het bederf te bewaaren maar ook indien zy werkelyk daar van aangeſtooken waren, eenigſints weder van het bederf te bevryden. Hier nevens wordt ook het Ys menigvuldig gebruikt om alle ſoorten van drank te verkoelen gelyk dan de Franſchen groote liefhebbers zyn van A LA GLACE te drinken; ook kan men uit diergelyk Ys of Sneeuw zelfs in 't midden van den Zomer in groote menigte door hulp van zwart zee zout of by gebrek van 't zelve met gemeen zout of Salpeter nieuw en ſterk Ys maaken. Aangaande de innerlyke geſchapenheid en aanlegging van deeſe Ys-groeven, is daar by voornamelyk daar op te zien, dat geene warme Lucht daar by kome, nochte eenig vogt daar indringen kan. Dierhalven beſtaan dezelven uit een verwulfden kelder, die zoo wel van agteren als van weerskanten met ſterke Leggers gemaakt en met Stroo of Riet belegd worden, waar in men in den Winter het ſchoonſte Ys brengt en het zelve weder met ſtroo of met riet wel toedekt. Daar men de gelegenheid heeft, kan men diergelyke ysgroef, om dat dezelve niet veel muur of metzelwerk vereiſcht, met nog grooter voordeel binnen een berg of heuvel ſlegts van Lym of kley vervaardigen; want de kley is van zig zelf van een zeer koude Natuur, houdt de indringende warme Lucht tegen en het vogt af. In deeſe ysgroeven gaat men eerſtelyk door een langen en ſmallen laag gewelfden gang, die by den in-en uitgang met dubbelde Deuren moet voorzien zyn, waarvan de eene uit Hout gemaakt en de tweede uit Stroo gevlogten is; en ten einde de warme Lucht van buiten nog zoo veel te minder daar in zoude dringen, wordt deeſe gang, gelyk als by de mynen, niet regt voort gevoerd, maar van binnen naar den rechten hoek gebrooken, daar hy dan in 't midden, waar hy zig naar het zuiden keert, de derde dubbelde deur bekomt. By harde en felle winter-nagten worden deeze deuren open gelaaten, ten einde de Binnen Lucht van de ysgroef zoo veel mogelyk koud worde, als men nogtans by Zomer tyd daar in gaat, moet voornamelyk de eerſte of buitenſte deur ten eerſte weder geſloo'en werden, eer men de anderen opent. THEVENOT in zyne REISBESCHRYVING P. II. c. 10. beſchryft aldaar, hoe de Perſiaanen, niet tegenſtaande het heete CLIMA, met goed Succes hunne Ys Groeven toebereiden en op vullen.

YSKELDER. Zie het Artykel YS-GROEF.

YSLAND. Een Eiland in den noorder Oceaan, tuſſchen de Kuſten van Noorwegen, de Brittanniſche Eilanden en Groenland. Aan de Kuſten is het taamelyk wel bewoond; maar midden in het Land is het vol van ruwe met Sneeuw bedekte gebergtens, waaronder de hooge en vuurſpuwende berg *Hecla* beroemd is. Van dit Eiland worden naar Denemarken vervoert, gedroogde Viſch, Walviſſchen, traan, boter, ſmeer, zwavel, Oſſen huiden, als ook Walrus of Zeepaarden tanden, die het Elpenbeen gelyk geacht worden. Wegens de yſſelyke koude brengt het geen koorn voort, maar de Vee-fokkerye is 'er weêrgaloos. Het behoort den Koning van Denemarken, die het door eenen Gouverneur laat regeeren. Het heeft twee Biſſchoppen en de Inwooners zyn den Lutherſchen Godsdienſt toegedaan.

YSMARKTEN. Zyn de gewoonlyke Jaarmarkten, die in Zweden op het ſterke Ys gehouden worden, die naar eene oude Koningin, *Diſa* genaamd, nog hedendaagſch *Dyſting* genoemd, en in de Maand Februari te Upſal, te Strenge en te Quikken op de toegevrooren Stroomen feeſtelyk gevierd worden.

YSMUUREN. Zyn een kunſtſtuk van de Ruſſen en Coſakken, welken het Ys der diepe Grachten van hunne Veſtingen in den winter breeken, en de Yſchorſſen als borſtweeringen op malkander ſchikken, ook de Muuren en de Wallen zoo lang met water begieten, tot dat zy geheel met Ys overtrokken en alzoo ongemakkelyk te beklimmen zyn.

YSPLOEG. Zoo wordt eene yſeren Machine genaamd, die voor eenige Jaaren uitgevonden is, waarmede men het Ys rondom eene veſting of van eene Stadsgragt in alleryl doorſnyden en breeken kan. De gemelde Machine heeft ſtaalen tanden, ſtaande drie of vier duim van malkander in eene regte rye. De voorſten zyn kort, en de volgenden allenskens langer. Voor worden twee ligte paarden aangeſpannen, die de Ysploeg of Zaag over het Ys trekken en doorzaagen.

YSQUIEPATLI. Is eene ſoort van Voſſen of Weſeltjes in het Weſtindiſch Landſchap *Quatimala*. Het heeft teder zwart haair over zyn ligchaam met een langen zwart en wit geſpikkelden ſtaart. Dit Dier aaſt op Slakken en Aardwormen. Als het Hoenders of ander gevogelte kan betrappen, vreet het daarvan niets anders dan de koppen. Zyn drek en de wind dien het laat, ſtinken zoo afſchuwelyk, dat het daardoor en Jaagers en honden van zig weert.

YSSEL. De *oude Yſſel*, eene groote Rivier, welke in het Hertogdom Cleef ontſpringt en zig beneden Campen door twee monden in de Zuider Zee ontlaſt.

YSSEL. De *nieuwe Yſſel*. Eene groote vaart, die haar water boven

www.libtool.com.cn

boven Arnhem uit den Rhyn ontvangt, en zig by Doesburg in den ouden Yſſel ontlaſt.

YSSEL. De *kleine Yſſel*, eene Rivier in de Provintie van Utrecht, die boven Rotterdam in de Maas valt.

YSVOGEL. *Alcedo*, *Alcyon*. Is een kleine Zeevogel, van grootte bykans als een Kwartel, en de Papegaai in gloed en fraaiheid van veelkleurige Vederen weinig toegeevende. Hy maakt zyn neſt aan de Oevers der Zee; en dit gedroogd zynde, is van gedaante als een drukkopje, en hebbende zeer veel overeenkomſt met de Vogelneſten die uit *Siam* en *Cambaje* komen; op welken de Chineeſen zeer verlekkerd zyn, en dezelven met gember kooken en eeten. De ſtof beſtaat uit een wit ſpog of ſchuim, uit den bek der Vogelen komende, als ze ſpeels zyn, en door de hitte hard geworden zynde. Men pryſt den Ysvogel als hy dood en gedroogd is, mede aan, om tegens de vallende Ziekte, aan den hals gedraagen te worden. Anderen willen dat men hem alsdan tot poeder brenge, en hetzelve met Betoniewater, zodanigen Lyderen toediene.

YSVRUGTEN. Om dezelven te maaken moet men looden vormen hebben, verbeeldende de vrugt die men maaken wil. Dan kookt men in Regenwater wat Kaneel, Cardamon, Citroenſchillen, Suiker en wat Citroenſap. Dit laat men door een doek loopen en doet het in de vormen. Dan neemt men vervolgens Ys uit de Yskelder en wryft het klein in een Mortier, met wat zout en Salpeter, en die vormen worden in dien Mortier gezet en gedekt, dan zal alles in Ys veranderen. Vervolgens worden de vormen uitgeklopt en op Schoteltjes opgediſcht; en die Ysvrugten gebruikt om den wyn te verkoelen.

YU. Is eene Plant in China, in het Landſchap *Quangſi*, uitwelke de Inwooners eene voortreffelyke Stof Weeven, zynde koſtbaarer dan zyde.

YUCCA. Is een aanzienelyk Gewas, dat door zyne by-looten en jonge uitſpruitſels vermeerderd wordt. Deeſen worden in Mei by het waſſen van de Maan afgenomen, en in potſcherven verplant, en eenige dagen lang in de ſchaduwe gehouden. De plant wil geen harden maar zandigen grond hebben; ook warm en op de Zon gelegen; moet des Zomers naarſtig beſproeid en 's winters onder het dak gezet worden; ſchoon zulks van ſommigen verzuimd wordt, die ze in de open lucht met paardenmiſt bedekken. Ook is de Plant reeds taamelyk groot, vooral eer de Bloemen uitſpruiten, naamelyk om het andere of derde jaar. Doch de Plant pleeg zelden meer dan driemaal te bloeien.

YUVERA. Zie het Artykel YGA.

YVER. *Iever*, naarſtigheid in het verrigten en waarneemen van zyn beroep of bediening.

YZER.

www.libtool.com.cn

YZER. *Ferrum.* Is een bekend Erts, beſtaande meerendeels uit eene goede menigte van zuur zout en vaſte aarde, ruwe zwavel, en een weinig kwikzilver. De veel ondergemengde aarde maakt dat het zig niet gemakkelyk laat ſlaan, ten zy het zuiver is en alvoorens de natuur van ſtaal heeft aangenomen. Wegens het weinige kwikzilver heeft het zyne hardigheid, en wordt uit dien hoofde bezwaarlyker dan andere Ertſen geſmolten. Maar wegens de zwavel en het zuure zout dat 'er onder gemengd is, verroeſt het ligtelyk. Al het yſer is of digt of raauw. Het digt yſer vindt men of in graanen of ſtukken. Somtyds vloeit het in de Bergwerken wegens de hitte van het onderaardſche vuur, als water, zoo dat 'er de gedaante der bladen van bygeval naby ſtaande boomen, onder het voorby vloeien ingevallen, zoo ſcherp wordt ingedrukt, dat het duidelyk kan waargenomen worden, ook nadat het yſer reeds gehard is; of het zuivere yſer wordt door de geweldige hitte van het onderaardſche vuur midden in de ſteenen geſmolten, en by ſtukken aan de ſteenen hangende daaruit gehaald. Het ruwe yſer integendeel beſtaat uit mineraale aarde met grof zand gemend, zynde meeſt bruin of zwart van kleur, met roodgeel geſprenkeld, en hier-en-daar als van roeſt beloopen, doch blinkende en zwaar. Deeſe ruwe ſtukken worden met zwaare yſeren hamers gebroken en vervolgens geſmolten en tot ſterke ſtaven geſmeedt.

YZER-BERGWERK. Waarin de Yſerſteen gegraaven wordt, is ſomwylen een *Reſervatum Principis*, of een recht dat aan den Landsheer alleen toebehoort.

YZERBLOEM. *Flos Ferri.* Is een ſneeuw witte, ſomwylen zilververwige, mineraale ſteen, die zig in de Bergwerken, op ſommige Ertſen, voornaamelyk op den Yſerſteen, aanzet, en de gedaante van geſtreepte Coraalen, *enz.* vertoont.

YZEREN VARKENS. Dus noemt men eene vrugt, die op het Eiland *Balg*, in OoſtIndiën groeit. Deeſe vrugt is zoo groot als een Peer; beneden rood, boven ſcherp, met eene ruwe huid. Zy groeien als druiventroſſen, en in eene wonderlyke menigte, op hooge boomen. Deeſe vrugt is inwendig wit en heeft een wrangen ſmaak. Zy wordt in Suiker geconfyt en over Zee gebragt.

YZERHARD. Zie het Artykel VERBENA.

YZERHOUT. In de Indiën, Japan en andere Eilanden, ook in Afrika, in het land der Negers en in de Weſtindien groeit een Boom *Imoaki* genaamd, wiens hout, wegens zyne ongemeene hardigheid *Yſerhout* genaamd wordt. Het is goed tot den grond der huiſen, maar niet tot den Scheepsbouw. Verſch afgehouwen zynde, is het hoogrood, doch verſchiet met 'er tyd. De wortel wordt door de Schrynwerkers gebruikt.

De

De Boom bloeit Jaarlyks tweemal. De bloem is veelverwig en draagt eene vrugt in de gedaante van kerſſen, waarop de Vogels aaſen.

YZERKRUID Zie het Artykel VERBENA.

YZERVARKEN. Zie het Artykel STEKELVARKEN.

Z.

De vierëntwintigſte en laatſte Letter van het Alphabeth. — By de Ouden was dezelve een talletter, betekenende twee duiſend, en met eene ſtreep daarboven $\overline{Z}$ betekende zy tweeduiſendmaal tweeduiſend of vier millioenen.

In verkortingen ſtond deeſe letter voordeeſen als een teken voor veele ſoorten van gewigten; ſomtyds betekende zy anderhalf once, en zeer dikwils ſtond zy voor eene halve once; ſomtyds voor het agtſtepart van eene once; en in voorige tyden is ze gebruikt om uit te drukken het derdedeel van eene once of agt Scrupels. ZZ wierd door eenigen der oude Natuurkundigen gebruikt om Myrrhe te betekenen, en thans worden ze dikwils gebeſigd om aan te duiden *Zinziber*.

ZAAD. Een wit, lymagtig en papagtig vogt, 't welk door de ballen wordt afgeſcheiden, en ter voortbrenging van een menſch geſchikt is. Daar is tweederlei ſoort van zaad; het een *is* vrugtbaar en het andere onvrugtbaar. Dit dient tot een voertuig aan het andere, is door de Voorſtanders, door de klieren, die de inwendige oppervlakte, der ſchagt bekleeden, en door de klieren van COWPER afgekleinſt. Dat, het geene byzonderlyk den naam van *Zaad* voert, is afgeſcheiden van de Maſſa des bloeds door de Zaadballen, wordt daarvandaan gevoerd door de uitwerpende vaten in de Zaadblaasjes, alwaar het verblyft, om in het vervolg toevertrouwd te worden in de vermenging aan de baarmoeder, of wel om weder opgepompt te worden, en op nieuw in de Maſſa der vogten om te loopen, alle de deelen van den Menſch te verleevendigen, en aldaar ſterkte te geeven. De Vrouwen brengen ook een waar vrugtbaar zaad voort, dat door de eyerneſten is doorgezeigd, miſſchien op dezelfde wyſe, als dat der Mans door de Zaadballen is.

ZAAD. Is het geene waardoor het groeibaare voortgeteeld wordt. Ieder zaadje bevat in zig het weeſen van de Plant die het moet voortbrengen; zoo dat alles oorſprongkelyk van *Zaad* voortkomt, zynde van eene onuitputbaare vrugtbaarheid. Eenige Zaaden blyven agt jaaren goed, doch allen twee jaaren vaſt, maar zy moeten wel en droog bewaard, en van tyd tot tyd

www.libtool.com.cn
tyd eens gewand worden; ook doet men beſt van ze aan een balk op te hangen, ſchryvende op ieder zakje wat zaad en wanneer het gewonnen is. Om het uitſpruiten van het zaad te verhaaſten kan men het agt dagen lang in olie van Olyven laaten weeken, en ſteeken het dan in de kruim van warm brood in de aarde, wanneer het zeer voorſpoedig zal voortkomen. Anderen leggen het in gemeen water een of twee dagen te weeken, en dan het water daarafgegooten en met warm zand gemengd, in de Zon gezet tot dat het begint te ontſluiten, verhaaſt de opkomſt en groei.

ZAADAGTIG. Dat van zaad komt, of daarna gelykt.

ZAADBALLEN. Zie het Artykel TESTICULI.

ZAADBEENTJES. Zyn kleine beentjes die gevonden worden in de gewrigten der Beenderen van de nahand en den navoet met de eerſte vingerleden der vingers en teenen. Zy worden niet alleenlyk in de gewrigten tuſſchen de vingerleden onder elkander gevonden, maar ook op veele andere plaatſen des ligchaams. Zy worden in 't Latyn *Oſſa Seſamoïdea* genaamd, om de gelykenis die zy voor het grootſte gedeelte met het *Semen Seſami* of vlasdotterzaad hebben. Ondertuſſchen zoo zyn 'er eenigen daarvan, welker gedaante en dikte in 't geheel niet met de gedaante deeſes zaads overeenſtemmen. Deeſe beentjes hangen aan de peeſen vaſt en zyn als in de kringbanden ingekaſt, waarvan zy niet anders ſchynen te zyn dan verbeende deelen. Men ziet aan de zyde die naar het gewrigt is, eene geringe en met kraakbeen bedekte holte. Deeſe kraakbeenderen bevorderen de beweeging deeſer Beenderen op deeſe leden. De tegenover zyde is bolrond en ongelyk. Hunne gedaante verſchilt in 't gemeen, ondertuſſchen bootſen zy meerder de ronde gedaante na.

Hun getal is niet bepaalder dan hunne gedaante bepaald is. Die van de geleding des eerſten vingerlids van den grooten teen met het beentje des agtervoets, dat het onderſteunt, zyn de grootſte van al die geenen welken in 's menſchen ligchaam gevonden worden. Zy worden om hunne gedaante *eironde* genaamd. Een Engelſch Schryver verhaalt op dit onderwerp iets byzonders. Een zieke die van geweldige Stuipen, welker oorzaak onbekend was, aangetaſt was, had vrugteloos alle middelen die men oordeelde dienſtig te zyn, beproefd. De Geneesheer den Zieken naauwkeurig onderzoekende, vindt eene verplaatſing van dit beentje, herſtelde het, en genas daardoor de kwaal in een oogenblik. De Heelmeeſter moet op dit beentje acht geeven.

De Zaadbeentjes der andere teenen zyn kleiner dan die welken tot de vingers behooren. De twee des duims zyn dikker dan alle de anderen van dit zelfde deel. Zy zyn by de kinde-

www.libtool.com.cn

ren niet; de dikſte alleenlyk zyn kraakbeenagtig by dezelven, doch zy vertoonen zig maar op eenen zekeren Ouderdom. Men vindt ook Zaadbeentjes boven de knokkels van het dye been, die vanagter gelegen zyn. SCHULZIUS heeft 'er gezien aan het uiteinde der dwarſſe uitſteekſels van den eerſten lendenwervel, en de Heer PETIT benevens eenige andere Ontleedkundigen hebben ze verſcheide maalen in het bekkeneel, aan de punt der rots gevonden.

De Zaadbeentjes hebben, 1 tot gebruik, om de gewrigten waarin zy gevonden worden te verſterken. 2. De onwrigtingen daarvan voor te komen. 3. De beweeging der buigſpieren van de vingers te helpen.

ZAADBEREIDING. Zie het Artykel SPERMATOPOEA ORGANA.

ZAADBREUK. Een valſche breuk, die door een gezwel der Zaadballen en Zaadſchietende vaten veroorzaakt is, en uit het verblyf en de verdikking des zaads komt.

ZAADDIERTJES. *Animalcula Spermatica.* VALISNIERE en HARTSOEKER hebben zig verbeeld, dat 'er dergelyke diertjes in het mannelyke zaad gevonden worden, waarvan ieder een menſch zoude weeſen, en in het ey der Moeder, by de bezwangering, zig doorbyten en daarin groeien zouden. ASPRUC ſpot met het gevoelen der geener die de oorzaaken van elke krankheid in wormen en in allerhande kleine diertjes zoeken.

ZAAD (GEBREK VAN) *Seminis defectus.* Ontſtaat voor een gedeelte uit de *Organa Spermatica*, en voor een gedeelte uit de ſtof van het zaad zelve. De *Organa* of werktuigen zyn hieraan ſchuldig, als ze tegens de natuur kwaiyk geſteld zyn, dat is als ze geſlooten, te ſaamen gegroeid, of te naauw zyn. De ſtof des Zaads is hieraan ſchuldig, als dezelve of in 't geheel ontbreekt, of al te dik is, dat ze door de *Tubuli Serpentiformes* der ballen niet kan gevoerd worden. De geneeſing der vaten, die van natuure kwalyk geſteld zyn, is voor een Geneesheer onmogelyk en hierom is 't ook noodeloos dezelve te onderneemen. Maar beſpeurt men dat dit ongemak ontſtaat uit de gebrekkelykheid der Vogten, zoo zyn 'er nog de zoogenoemde Zaadvermeerderende Geneesmiddelen, als zoete Amandelen, Haſelnooten, Kaſtanien, Dadelen, Boonen, Vygen, Pineën, Piſtaciën, Ryſt, &c. en uit het Ryk der Dieren *Teſtes gall. Raſura Priapi Cervi* en *Tauri*, verſche Eyeren, Melk, Oeſters, enz. Hieronder behooren ook *Eſſent. Ambr. Aq. Magnanimitatis*, *Eſſent. Satyrion. Chocolad. Confect*, *Pacific. Electuar. Diſatyrion. Vin. Hiſpan.* en *Malvat.* &c. Dit volgende wordt voor een byzonder geheim gehouden.

www.libtool.com.cn

℞ *Olei Piſtac. rec. expreſſ, Cochl. j.*
Vitelli Ovi. No. 1.
Ambra. ʒ j
Saccbar. Cend ʒ iij.
Miſce.

Of ook : ℞. *Amygdal. dulc. ambros. excort.* ʒ j
Pinear.
Piſtacb. ā ʒ ß.
Nuc. Ind. Cond. ʒ vj.
Spec. Diatr. Piper. ʒ ij.
Teſticul. Gall. exſiccat.
Raſur. corn. Cervi ā ʒ ß.
cum.
Saccbar. q. ſ. in Aq. Cinnamom Solut.
F. *Morſuli* S.
Morſuli Confortantes.

ZAADLEIDER. Is een vliesägtig kanaal dat het zaadvogt uit de ballen in de Zaadblaasjes voert. Daar is 'er voor elken bal een. Daar zyn Ontleedkundigen, die 't het afleidende vat of het uitwerpende noemen. Doch deeſe naam paſt men maar toe aan kleine buisjes, die het Zaad uit de Zaadblaasjes in de Schacht voeren. Hy ontleent zyn begin uit het agtereinde of den ſtaart des bybals; daarvandaan klimt hy met de Zaadvaten op en helpt den ſtreng maaken; hy ſcheidt zig daarvan af, by den ring der onderbuikſpieren gekomen zynde; daar kromt hy zig en begeeft zig naar de blaas tuſſchen deeſen zak en de Schacht ter wederzyde. Als hy aan het agterdeel gekomen is, ontmoet hy de buis der overzyde en daalt daarmede neder zonder zig nogtans met elkander te verwarren, en zy gaan aldus naar de Zaadblaasjes, die by den hals der blaas geplaatſt zyn. De Zaadleider is van eene witagtige kleur, is by zyn begin gevouwen en vry dik; wordt vervolgens dunner en glad, en tot agter de blaas, alwaar zyne grootte weder toeneemt, en alwaar hy zig ook plooit, verëénigt. De holte des Kanaals is zeer klein in vergelyking met zyne grootte; men kan 'er naauwelyks een ſtilet doen ingaan, ſchoon de buis zoo groot is als eene ſchryfpen. Deeſe holte is overal niet evenëens. Dezelve is eerſt zeer naauw en vermeerderd naarmaate zy zig naar de Zaadblaasjes begeeft. Zy blyft altyd rond, ſchoon het kanaal plat is, het geene komt uit de ſtevigheid zyner zelfſtandigheid, die vaſt en zeer dik is. Door dit middel loopt het Zaad altoos uit den Zaadbal in de Zaadblaasjes, daar het ten gebruike gelegd wordt. Het kanaal kan zig, niettegenſtaande

www.libtool.com.cn
de dikte zyner wanden, aanmerkelyk verwyderen, gelyk dat in opgeſtopte Druipers en in de vleeſchbreuk geſchiedt.
In de handgreep der lubbinge moet de Zaadleider niet gebonden worden, wanneer de bal afgebonden wordt, zoo, omdat zulks ten eenemaale onnut is, terwyl het vogt, dat hy voert van den bal die weggenomen wordt, komt, als uit oorzaake der ſmerten, die door deeſe binding veroorzaakt worden, welke pynen uitermaate zyn, omdat deeſe buis byna geheel Zenuwagtig is.

ZAADSCHIETING. Eene werking waardoor de Zaadvaatjes zig van het in haar begreepen Zaad ontlaſten. Zy geſchiedt door de kitteling deeſer deelen, en door de werking der watervoortdryvers, die de buis der Schacht vernaauwen, als het Zaad in deeſe holligheid is, en het al hortende buitenwaarts dryven.

ZAADSLAGADEREN EN ADEREN. *Zaadvaten.* Zie het Artykel SPERMATICA VASA.

ZAADSTRENG. Deeſe Streng is ſaamengeſteld uit den Zaad-Slagäder en ader, en den Zaadleider. Men heeft 'er ter wederzyde een. De Slagader gaat nederdaalende van den grooten Slagäder af tot het ſchaambeen toe alleen, en daar wordt zy in eenen koker beſlooten, die de ader en den Zaadleider, welken te ſaamen van den Zaadbal terug komen, en al opgaande door den ring der uitwendige ſchuinſche Spier loopen, bedekt; zy vergezeld dezelve onder denzelfden rok tot aan den Zaadbal toe ter wederzyde.

ZAADVATEN. Zie het Artykel SPERMATICA VASA.

ZAAG. Een werktuig 't welk de Heelmeeſters gebruiken om beenen af te zetten, zynde zeer klein en ligt, om met des te meer gemak gebruikt te kunnen worden; het blad moet uitneemend dun en de tanden allerſcherpſt zyn, ten einde de operatie ſchielyk kunne verrigt worde. Zie Plaat CCLXXVII Fig. 6

ZAAG *Serra.* Is een bekend werktuig der Timmerlieden. Men meent dat deszelfs gebruik by gelegenheid van een Viſch of Slangenkaak is uitgevonden, wanneer men naamelyk zag, dat deszelfs tanden diep inſneeden. Daar zyn verſcheide ſoorten van, als Handzaag, Trekzaag, &c. — Men heeft eertyds eene Zaag onder de doodſtraffen gebruikt.

ZAAG-MOLEN. Wordt genaamd inwelke een Zaag door de beweeging van het Molenrad op- en nedergaat, en een blok, die door dezelfde beweeging allengskens voortgerukt wordt, doorſnydt.

ZAAGSPIER. Zie het Artykel SERRATUS MUSCULUS.

ZAAGVISCH. *Serra Piscis* of *Priſtis.* (In de *Ichthyologie*) Een

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

Fig. 1. ZAAGVISCH.

Fig. 3. ZEE-COMP

Fig. 2. ZEBRA.

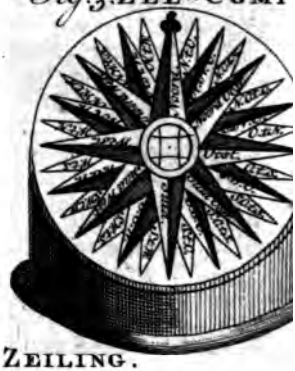

Fig. 4. GROOTE CIRKEL ZEILING.

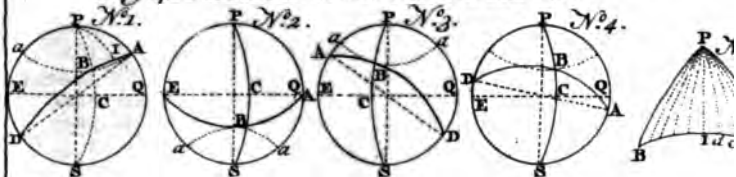

Fig. 5. ZET-COMPAS.

Fig. 6. ZET-KOLF.

Fig. 7. ZET-WA

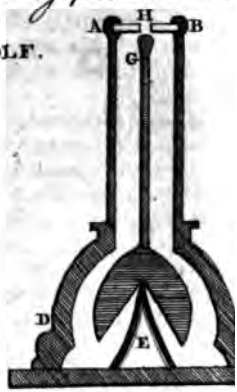

Fig. 8. ZIBETHICUS.

www.libtool.com.cn

Eene ſoort van Squalus, met een zeer lange *roſtrum*, plat en aan beide zyden getand. Het is een van de zonderlingſte Dieren onder de Viſſchen, en groeit tot eene verbaaſende grootte, zynde dikwils meer dan twaalf voet lang, de *roſtrum* of ſnuit daaronder begreepen, en naar evenredigheid vry dik: het hoofd is breed, en eindigt in een beenagtigen ſnuit, van drie of vier voet of meer lang, en overal aan beide zyde voorzien van zeer lange, ſterke en ſcherpe tanden of *denticulatien*. Zie PLAAT CCLXXVIII *Fig.* I.

ZAAIEN. Het Zaad in de aarde werpen, om daarvan ter beſtemder tyd vrugten te verwagten.

ZAAL. Is by een Vorſtelyk vertrek de plaats daar het Heerſchap, of groote Byéénkomſten en Aſſemblées, of open tafel, Bal en diergelyken houdt. Die van de eerſte ſoort wordt eene HOOFDZAAL, door de Franſchen *Sallen* genoemd, maar de tweede heet ſlegts eene ZAAL of *Sale*. Niettegenſtaande ſommigen de derde ſoort daarby willen voegen, welken zy WANDELZAALEN noemen, kan echter dezelve ten deele onder de beide bovengemelde Claſſen begreepen, ten deele ook daarvan gezegd worden, het geene van eene GALLERYE gezegd wordt. De Hoofdzaalen moeten voornaamelyk tuſſchen twee hoofdvertrekken en dusdanig geplaatſt zyn, dat men teffens ook van de hoofdtrap over eene gemeene plaats daarin komen kan. Zy worden volgens de grootheid van den ſtaat en het Paleis geëvenredigd, en dezelven kunnen of uit een geheel vierkant, of de lengte tegens de breedte, gelyk 4 tegens 3 en ten hoogſte als 2 tot 1 genomen worden. Men vindt daarvan ſommigen die rond, en anderen die ovaal getimmerd zyn, van welke laatſtgemelde men een fraai ſtaaltje in de Wilhelmsburgt te Weimar aantreft. Deeſe heeft volkomen de hoogſte van twee vertrekken. De Zolder is naar een vlakken boog gemaakt, zonder eenige Pilaſters, en heeft in het midden eene cyronde opening, met heerlyke invattingen, welken vanboven rondom met eene leuning omcingeld zyn, zoodanig dat een volkomen Orcheſt boven de Zaal kan geplaatſt worden, vanwaar de klank zeer aangenaam beneden op de tafel valt. Men kan door deeſe opening, tuſſchen veele boven elkander geſtelde Galleryen met Leuningen, tot in de bovenſte, buiten het dak verhevene en van veele Venſters verlichtte Koepel heen zien, aan dewelke een vliegende Engel aan de Windvaan vaſtgemaakt, de veranderingen van den wind aantoont. Vanbinnen is eene fraaie, op Corintiſche Pylaaren ſtaande, Gallerye rondom de Zaal, welke de beneden en boven Venſters van elkander ſcheidt, en ſomtyds ook tot de Muziek gebruikt kan worden. Dus kan de hoogte van de Hoofdzaalen twee verdiepingen of ten minſte een en eene halve ver-

www.libtool.com.cn

dieping hoog gemaakt worden, als boven de hoofdverdieping eenige half of hangkamers aangelegd zullen worden, en in dit geval maakt men beneden heele en boven halve Venſters. Indien egter eene diergelyke Zaal zig in het midden van 't Gebouw bevindt, en doorgaands van weerskanten Venſters heeft, kan men ook groote Boogvenſters daarin aanbrengen. De gemeene Zaalen worden zoo wel in de Hoofdgebouwen als in de vleugels zoo bekwaam geplaatſt, dat zy den ſaamenhang van de Woonvertrekken niet bederven, en dierhalven niet alleen byzondere ingangen hebben, maar ook genoeg licht en lucht ſcheppen. Deeſen moeten volgens de, by de Hoofdzaalen opgegeevene verhouding, veel naauwkeuriger ingericht worden, en men ziet daarby alleenlyk op haare wydte of ruimte. Wanneer het midden van 't Gebouw een voorſprong of uitſtek krygt, en men verhoogt hetzelve eene verdieping in het dak, zoo dient deeſe ruimte tot eene fraaie en by Zomerdagen zeer luchtige en koele Bovenzaal, die niet alleen aan het Gebouw eene aanzienelyke *faciata* geeft, maar ook van binnen een aangenaam *Proſpect* maakt, omdat men verāf van zig zien kan.

ZAAR. Dus noemen de Perſiaanen en Arabieren het Gift. Hiervandaan *Belzaar*, by verkorting *Bezoar*, een Koning van het vergift.

ZABACHE. Een groot Meir aan de Europiſche en Aſiatiſche grenzen, tuſſchen klein Tartaryen en Circaſſien. Men rekent deszelfs omtrek op 600,000 Schreeden, en het ontlaſt zig door de Zee-engte van Caffa in de zwarte Zee.

ZABBATH. Of de Ruſtdag, een plegtige Feeſtdag der Jooden of de zevende dag van de week, of Saturdag, beginnende van Zonnen-ondergang des vrydags, tot Zonnen-ondergang des Saturdags.

Het waarneemen van den Zabbath begon met de Waereld; want God de Heer, zes dagen gebruikt hebbende tot de Schepping, beſtemde de zevende, om door de Menſchen als een dag van ruſt gebruikt te worden, ter gedagtenis van die groote gebeurtenis. Op deeſen dag moeſten de Jooden zig van allen arbeid onthouden, en zelfs ruſt geeven aan hun Vee. Het was hun niet geoorloofd om verder buiten de Stad te gaan dan duiſend Cubic-voeten, of omtrent eene myl; eene gewoonte, ontleend van den afſtand der arke van de tenten der Israëlieten, in de Woeſtyne, na hunnen uittogt uit Egypten; want terwyl het op den Sabbath geoorloofd was om naar den Tabernakel te gaan om te bidden, zoo beſlooten zy daaruit, dat het neemen van geene grooter dagreiſe geene verbreeking van de Sabbaths ruſt zyn konde.

Gelyk

www.libtool.com.cn

Gelyk de zevende dag een ruſtdag was voor het Volk, alzoo was het zevende Jaar voor het Land; zynde het niet geoorloofd om in dit Jaar te ploegen of te zaaien, en alles wat de aarde voortbragt, behoorde aan den armen; dit wierd het Sabbathjaar genoemd. Om die reden waren de Joden verpligt, om geduurende de zes Jaaren en meer byzonder het laatſte, een genoegſaamen voorraad voor het Sabbathjaar op te doen. De hedendaagſche, zoo wel als de oude Jooden zyn zeer bygeloovig in het waarneemen van den Sabbath; zy behandelen geene wapens, goud, zilver, en het is hun zelfs niet geoorloofd om dat alles aan te raaken; ook geen Kandelaar noch iets dat tot het vuur behoort; om welke reden zy des vrydags hunne Lampen opſteeken die tot het einde van den Sabbath branden.

ZABEL. Zie het Artykel SABEL.

ZACA. Dus noemen de Turken dat gedeelte hunner goederen, dat zy tot onderhoud der armen bepaald hebben, 't welke doorgaands het tiende gedeelte van elks inkomen behoort te zyn, volgens het gevoelen van hunne Leeraaren; ſchoon de Alcoran zulks niet bepaaldelyk te kennen geeft.

ZACINTHA. *Cichorium Verrucoſum.* Is een kruid dat veele Stengelen maakt, omtrent anderhalven voet hoog, zynde rank, inwendig ſponsägtig en getakt. De bladen liggen langs den grond. De bloeſſem groeit op de toppen der Stengelen, in de gedaante van een boſſe van geele bloemen, die in eene Kelk ſteeken, welke uit eenige bladen, gelyk Schubben beſtaat. Als de bloeſſem voorby is, verandert de kelk in de gedaante van een roosje, maar geribd, op de wyze van een Meloen. Ieder ſtuk of Rib is een Zaadvakje, beſluitende een Zaad, dat vanboven een zwarte baard heeft. De wortel is lang en met veſelen bezet. Dit kruid groeit op het veld; heeft veel *Sal Eſſentiale* en Olie. Men zegt dat het een middel is om de wratten te verdryven. Het zuivert het bloed en zet het water af.

ZADEL. Zie onder het Artykel RYSCHOOL.

ZADELKNEGT. Is onder het opper-Stalmeeſters ampt te Wagenen eene aanzienelyke bedieninge, zoodanig dat ook voornaame Lieden, om die aan te neemen, geene zwaarigheid daarover maaken.

ZADELMAAKER. Deeſen hebben een geſchenkt Ambagt. In Neurenberg en Augsburg maaken ze tot een Meeſterſtuk twee groote Tornoy-Zadels, met Fluweel en Laken overtrokken, zynde de eene met ſterke meſſing, de andere met yſer beſlagen. Zy moeten niet alleen het een en het ander daartoe ſmeeden, maar ook het hout met veel moeite zelfs gereed maaken.

www.libtool.com.cn

geſchubd. De rug is donker purperverwig, maar de zyden ligter en glinſterend, hier-en-daar zwart geſpikkeld. Aan den buik is hy gantſch wit en heeft aan dezelve en op den rug, eenige vinnen; maar op beide zyden van den kop vier bloedroode viſchöoren. Zyn bek is klein van opening. De tong is wit en zoo hard als been. De Zalm is een *Piscis anadromus*, dat is, terugloopende Viſch, en komt zoo wel uit de Weſtzee de Elve op, tot aan de Zalmvangſt, door de Vorſtin van Anhalt naby Deſſau aangelegd, als uit de Ooſtzee in den Oder, tot in Sileſien ſchoon die in de Elve gevangen worden, beter worden gehouden, dan die uit den Oder komen. In de Elve of in den Oder komende, verlieſt hy zynen raauwen Zeeſmaak, en nadat hy het zoete water eens geproefd heeft, keert hy zelden in Zee terug; maar brengt in den herfſt zyne jongen in de ſtroomen voort. Deeſe jonge Zalmen begeeven zig vervolgens in Zee. Aldaar groot geworden zynde, keeren ze weder naar de Stroomen. Zyn vleeſch is roodagtig, vet, ſmaakelyk, bekwaam voor de Maag en voedſaam; doch te veel genuttigd zynde, verwekt zyne vetheid een Walg, en vervolgens niet zelden een koorts. Hy dient derhalven voor geene zwakke menſchen, als zynde voor dezelven te zwaar om te verteeren, en veroorzaakende by hen doorgaands opblaaſingen en dik bloed; doch in eene jonge en ſterke Maag geeft hy een goed voedſel. De jonge Zalmen van 6 of 7 duim worden voor eene lekkernye gehouden. De volwaſſen zyn beter in de Stroomen, voornaamelyk die zig maar een tyd lang in dezelven hebben opgehouden; maar niet, gelyk SALVIANUS en BONDELETIUS meenen, hoe verder ze zig tot den oorſprong der Stroomen begeeven, dat ze dies te beter zouden zyn; daar ze integendeel door den langduurigen arbeid van zwemmen mager worden. En als ze hunne kuit ſchieten, pleegen ze veele koperviekken te hebben; waarom 'er zig in dien tyd de Engelſchen van onthouden; vergelykende die gevlekte Zalmen met gortige Zwynen.

ZALPETER. Zie het Artykel NITRUM.

ZALTBOMMEL. Eene kleine Stad der verëénigde Nederlanden, in de Provintie van Gelderland, aan den linkeröever van de Rivier de Waal, op het Eiland Bommelerwaard.

ZAMARINS. Zoo worden de Koningen van Calicut, op de kuſt van Malabaar, in Ooſt-Indiën, genaamd, welken niet meer het voorige gezag bezitten, na dat de Portugeeſen zig aldaar ter nedergezet hebben.

ZAMOLXIS. Een Diſcipel van Pythagoras en wetgeever der Thracen, vanwelken hy na zyn' dood goddelyke eer ontving.

ZAND. *Arena.* Is wel een gemeen ding, maar het heeft nogtans veel nuts. VITRUVIUS beſchryft drie ſoorten van zand; het

www.libtool.com.cn

te land te dienen, waarom zy, als kinderen, in korven, en als oude lieden, in draagſtoelen agter het leger gedraagen worden.

ZAIN. *Cheval Zain.* Zoo wordt een paard genaamd, dat noch graauw, noch wit is, noch eenig teken aan zyn haair heeft; donkergraauw. Het is ook een Steen, die het rood koper geel maakt, *Ysbin* of het wyfken van *Antimonie* genaamd.

ZAIRAGIA. Eene ſoort van Waarzeggerye, by de Arabieren in gebruik, geſchiedende door verſcheide Wielen of Cirkels, Concentriek tot malkander, en gemerkt met onderſcheidene letters, die gebragt worden om aan malkander te beantwoorden, door het beweegen der Cirkels, volgens zekere regelen.

ZAK. (In de *Anatomie*) Een bekleedſel dat de ſtof van een Beursgezwel omvat. De Zak is dikwils een klieragtig blaasje, dat, naarmaate het meerder ſtoffe bevat, medegeeft en wyder wordt.

ZAKJE. Deeſe naam is aan twee vlies- en ſpieragtige Zakken, die tegens malkander liggen, en de Zaadballen opſluiten, gegeeven. Zy zyn uit twee vlieſen gemaakt, waarvan het eerſte of het buitenſte eigenlyk het *Scrotum* genaamd wordt en het tweede *Dartos* hiet. Deeſe Zakjes zyn meer of min ſlap in verſcheide onderwerpen, 't geen eenen ſtaat, welke tegen dien der ſterkte en gezondheid overſtaat, te kennen geeft. Het Zakje is by ſterke lieden kort en het *Scrotum* is gerimpeld; 't welk geſchiedt door de ſaamentrekking der veſelen van den *Dartos*, ſchoon het beſtaan der Spier-veſelen tegenswoordig ontkend wordt. Niettegenſtaande beide Zakjes veel en een vry ſlap ſponsweefſel hebben, zoo is het zeldſaam daarin vet te vinden; doch daar worden dikwils luchtgezwellen en waterbreuken door infiltratie gemaakt.

ZAKPYP. Deeſen zyn van verſcheide ſoorten in Duitſchland. 1. De zoogenaamde *Bok*, die maar een groot lang hoorn tot het ſtemmen heeft, en de lengte van C bereikt; ſomwylen nog een quart laager. 2. De *Herders Pyp* heeft twee pypen, B en F, met eenen ſtreek om 't ſtemmen, en agter geen duimgat; en kan bygevolg niet regt gedwongen worden. 3. Het zoogenaamde *Hommeltje* heeft ook maar twee ſtemmen, F en C. beide met eenen ſtreek. 4. De *Doedelzak*, heeft drie ſtemmen, het *Dis*, B, en *Dis*; het laatſte met twee ſtreeken, het eerſte met eenen ſtreek; heeft voorts een duimgat, en gaat beter dan de Herders-Pyp. 5. Daar zyn ook *Zakpypen met een blaasbalg*, als een Liefhebber den wind ſpaaren wil, of niet graag het windgat in zyn mond heeft.

ZALF. Zie het Artykel UNGUENTUM.

ZALM. Is de edelſte der Viſſchen, ſterk van ligchaam en fraai

www.libtool.com.cn
ingelyks tot Zand gemaakt, en daarmede de Glaſen, om het uur aan te toonen, gevuld. De omſlag of het huis van eenen Zandlooper is of van hout of van geel koper. Van de laatſte ſoort zyn ſommigen die men verdraaien en zonder letſel in zyn zak draagen kan. Men maakt ook, voornaamelyk, tot kleine Zandloopers, de huiſen van Elpenbeen; ook wel van Zilver, zynde ſomwylen met koſtelyke ſteenen ingelegd. Wanneer nu alles, naamelyk glaſen, zand en huisjes ſaamen gereed zyn, dan worden de Zandloopers op deeſe navolgende wyſe gemaakt: het eene glas wordt met zand gevuld; het plaatje daarop gelegd, met een naald of els doorſtooken. Het andere glas wordt 'er op gepaſt en ſaamen met pek rondom beſmeerd. Dan worden de Zandloopers, dus gemaakt zynde, ſaamen gelyk opgeſteld; en de geykte omgekeerd. Als deeſe uitgeloopen is, worden alle de anderen omgelegd, wederom geopend, en het geene 'er niet uitgeloopen was, daaruit geſchudt; vervolgens andermaal toegepekt, met een draad omwonden en in huisjes of kasjes gezet.

ZANDKLOOTEN. Zie het Artykel TESTICULUS VENEREUS.

ZAND-REKENING. *Arithmetica Arenaria.* Zoo wordt de diepzinnige uitvinding van ARCHIMEDES genoemd, door welke met gemak een groot getal kan uitgeſprooken worden, en nogtans, gelyk hy wiskunſtig beweeſen heeft, grooter is dan het getal van alle Zaadkorrels, waarmede de ruimte van de geheele waereld, tot aan de bovenſte vaſte ſterren gerekend, zoude kunnen opgevuld worden. Het nut van deeſe zaak beſtaat daarin, dat men eene groote en bykans oneindige rye van getalen, zeer ſpoedig en met gemak leert begrypen. ARCHIMEDES ſchreef daarvan een geheel Boek, en bewees daarin de mogelykheid van deeſe zaak, 't welk vervolgens J. C. STURM, neffens de overige Schriften van Archimedes uit de Griekſche in de Duitſche Taal overgezet en met aanmerkingen voorzien heeft.

ZANDZEE. Is eene wyduitgeſtrekte Landſtreek, vol van Zand, in het ſteenagtig Arabiën, in Aſien, tuſſchen Egypten en Paleſtina, tegens de middellandſche Zee gelegen. Eene andere Zandzee vindt men in het Woeſt-Arabien, die eene groote Zandvlakte beſlaat, en die dezelve doorreiſen, moeten in beſlootene kaſſen op kemelen zitten, en hunnen Cours houden naar het Compas, gelyk de Scheepen in het water. De reis door deeſe Zandzee duurt 12 geheele dagen, en onderweegs vindt men geen water dan hier en daar iets in putten of groeven, 't welk echter ondrinkbaar is, en daarom die reis niet alleen moeielyk valt, maar de brandende hitte, de geweldige zwaare ſtuiving des zands, gevoegd by 't gevaar, door het ontſtaan van eenen harden wind, wanneer men door het zand kan

www.libtool.com.cn
kan overſtelpt en daar onder begraaven worden, maaken deeſe reis zeer bezwaarlyk. Voorts geeft men ook aan de groote Woeſtyne Zaara in Afrika, den naam van Zandzee.

ZANGERES. Was een oud geſchut, gelyk de Nagtegaal en ſchoot 50 pond yſer.

ZANGMEESTER. *Philomuſos.* Deeſen worden door den geleerden Wagenſeil, in zyne beſchryving van de Duitſche Zangmeeſteren, zynde agter zyn *Commentarius de Civitate Noribergenſi* gevoegd, by uitneemenheid gepreeſen. Te weeten, zy moeten de liederen, welke zy opſtellen, met veel bedagtſaamheid maaken, noch omtrent het rym de wetten der Dichtkunde overtreeden; maakende niet dan ſtatige en meeſt geeſtelyke Gezangen. WAGENSEIL voegt 'er by, dat hunne ſaamenkomſt in des H. Roomſchen Ryks Politie-Ordonnantien geauthoriſeerd en geconfirmeerd is: dat ze zig met hun zingen by veele voornaame Potentaaten hebben aangenaam gemaakt, hebbende zelfs verſcheide geleerde Mannen onder hen gehad. Eindelyk zegt WAGENSEIL, dat deeze zangmeeſters nu onder de Chriſtenen zyn, het geene eertyds de Barden onder de oude Heidenen geweeſt zyn, naamelyk zulken die, ter eere van God en de Heidenen, liederen opſtelden en zongen. Het begin der Orde of des gezelſchaps van deeze Zangmeeſters, willen ſommigen van de tyden des Keiſers OTTO de I afleiden. Vervolgens heeft zig deeſe zangkomſt, onder zeer veele kunſtgenooten in geheel Duitſchland uitgebreidt, zoo dat ze niet alleen aanzienlyke penſioenen of jaarlykſche wedden van Keiſeren, vorſten en ſteden, maar ook van Keiſer KAREL de IV, een plegtigen Wapenbrief kreegen, waarin de Ryks-Adelaar, nevens den Boheemſchen Leeuw te zien waren; ſchoon ze naderhand eenigſints in aanzien verminderd zyn; tot dat eindelyk de beroemde Zangmeeſter genaamd HANS SACHS de oude achting herſtelde. Waarom hy ook van den bovengemelden WAGENSEIL genaamd wordt de *Patriarch der Zangmeeſteren.* Sedert zyn nog veele deeſer kunſtgenooten in Duitſchland, voornaamelyk in de voornoemde ſtad Neurenberg, te vinden.

ZAP-GROEN. *Ducus Virilis.* Is een dik gekookt groen ſap, dat, zoo in Duitſchland als elders gemaakt wordt, naamelyk van kruisbeſien. Edoch het wordt zeer vervalſcht en ſomwylen in kleine, ſomwylen in groote blaaſen verkogt.

ZAPOTUM. Is eene vrugt uit Nieuwſpanjen in de Weſt-Indiën by de ſpaanſchen *Zapote blanco* genaamd. Zy is van gedaante en grootte, gelyk een Quee-appel, aangenaam van ſmaak, maar ongezond. De kern deeſer vrugt wordt voor een gevaarlyk gift gehouden. De Boom zelfs, op welke deeſe vrugt groeit, wordt by de Indiaanen *Cocbit Zapoti* genaamd. De bladen zyn gelyk die van Oranje boomen, ſtaande drie en drie

in

www.libtool.com.cn
in een zekeren afſtand van malkander. De bloeſſem is klein en geel.

ZARATHAN. Is een hard, ongelyk en ſmertelyk gezwel der borſten, byna gelyk de kanker.

ZARDONIXSTEEN. Zie het Artykel SARDONIX.

SAYOLHA. Dus wordt eene Horde in Woeſt-Tarteryen genaamd. Door eene *Horde* verſtaat men doorgaands een gezelſchap van Tartaaren, die menigmaal van woonplaats veranderen, om beter weiland voor hun vee te vinden.

ZEA. Zie het Artykel SPELT.

ZEBLICUM. Zie het Artykel SERPENTYNSTEEN.

ZEBRA. *Zecora*. Is een Egyptiſche Woud-Ezel, zynde fraai en van gedaante gelyk een Paard, met eenigſints lange ooren. Zyne huid is vol zwarte en witte, of graauwe en witte ſtreepen, telkens de een om den ander. Dus zyn niet alleen kop, hals en ligchaam, maar zelfs de voeten gelyk als geſchilderd. Hy wordt wegens zyne fraaie gedaante zeer hoog geſchat en ſomtyds voor 14 of 15, 000 Ducaaten betaald, en wel tot een preſent aan voornaame Heeren gezonden. Zie 'er eene afbeelding van PLAAT CCLXXVIII Fig, 2.

ZECHINI. Eene Munt, doende in venetien 19 *Lire*, 10 *Sold*. Eene *Zechino ruspido* doet 18 *Lire*.

ZECORA. Zie het Artykel ZEBRA.

ZEDARON. Insgelyks *Schedir*. Zoo heet in het byzonder eene Ster van de derde grootte op de borſt van *Caſſiopea*. HEVEL ſtelt voor het jaar 1700, in zynen *Prodromo Aſtronomiæ*, pag. 278, derzelver lengte 3°, 37′, 28″ ♉; de breedte 46°, 37′, 28″, tegens het noorden.

ZEDEN. Hierdoor verſtaat men de gewoontens en gebruiken; de geaardheden en gedraagingen der verſchillende volken, zoo in het Burgelyke als in het Godsdienſtige; in welken opzigte dikwils by het eene volk, tegens het andere vergeleeken, een groot verſchil gevonden wordt.

ZEDEKUNDE. Deeze handelt van de deugden, ondeugden, hertſtogten en van het hoogſte goed of de gelukzaligheid der menſchen. Men noemt ze om die reden ook eene leer *de Finibus*, en behelst in een ruimen zin de meeſte deelen der practicaale en zedelyke wysbegeerte, welke de verbetering en bepaaling van den menſchelyken wil tot hun onderwerp hebben.

ZEDOARIA. Is een knobbelagtige en een weinig te ſaamen geperſte wortel, van buiten witagtig grys, maar van binnen bruiner, hebbende een Scherpen en eenigſints bitteren en Specerysagtigen ſmaak, en een aangenaamen reuk; ze wordt uit Oostindien en voornaamelyk uit *Bengalen* en *Malabar*, alwaar ze van zelfs groeit tot ons gebragt. Men vindt 'er verſcheide ſoor-

www.libtool.com.cn

foorten van *Zedoaria* als *lange*, *ronde*, *bultagtige*; doch deeze allen zyn maar onderſcheidene deelen van een zelfde wortel. Anderen voegen 'er nog by der Arabieren *Zerumbeth*, doch deeze, zegt men dat niet anders is dan de ronde *Zedoaria*, maar die welke *Zeidoar* AVICENNÆ genaamd wordt, is eene andere ſoort en is zelfs ook in Indiën heel zeldzaam.

Alle ſoorten van Zedoar-Wortel moet zyn hard, zwaar, droog en niet bros, hebbende een heeten en Speceryeagtigen ſmaak; hoe minder veſelen daaraan zyn, hoe ze beter is. Ze heeft eene gifdryvende kragt, en wordt tegens verlooren eetluſt, kolyk, verkoude lyfmoeder, en de opgeſtopte maandſtonden gebruikt. De *Præparata* daarvan zyn *Radix Condita*, *Confectio*, *Extractum Oleum*, *Aq. deſt*, en *Balſamus*.

ZEE. Aldus worden de groote wateren, die het laagſte en grootſte gedeelte van onzen Aardkloot bedekken, genaamd. Zy zyn doorgaands zout, op de eene plaats meer dan op de andere en van kleur blaauwagtig naar het groen trekkende, van welke de Rivieren, door derzelver helderheid en den zoeten ſmaak, maar de binnenlandſche Meiren door hun ſtilſtaan, en beide door haare mindere ruimte en ligging onderſcheiden zyn. De groote waereldzee wordt de Oceaan genaamd, en daarin beſpeurt men de Eb en vloed, van den Equator af. Aan deeſe zyde van de Amerikaanſche Landen, noemt men dat gedeelte der zee, *Mar del Nort* of de Atlantiſche zee; maar aan de andere zyde van de Amerikaanſche Landen, heeft zy den naam van *Mar del Zur* of *Mare Pacificum*, dat is de Zuid-of ſtille Zee. Het gedeelte van den Oceaan, dat onder den Noordpool begreepen is, word de Yſzee, ook de witte Zee en tegen Zweden en Denemarken, naamelyk aan geene zyde van de zond, de Ooſtzee of Mare Balticum genaamd. Van de zond af tot aan het Naauw van Calais, wordt dat water de Duitſche, ook de Noordzee, maar aan de kuſten van Bretagne en Engeland, de Brittanniſche Zee genaamd. De Middellandſche Zee is de geene, die van het Weſten ten Ooſten in de landen indringt, en Europa, Aſia en Afrika van malkander ſcheidt; maar zy heeft ook haare byzondere benaaming; want aan de Weſtzyde van Italien wordt zy de Liguſtiſche en de Toſcaanſche Zee; aan de Ooſtzyde van Italien, de Golf van Venetien of de Adriatiſche Zee; tegen Griekenland de Joniſche en Egeeſche Zee; tuſſchen den Helleſpont en den Bosphorus de witte Zee, of *Mar die Marmora* genaamd, en verder op ten Noorden heeft men het zwarte Meir of *Pontus Euxinus*. voorts vindt men ook nog andere byzondere Zeeën of Meiren, by voorbeeld: Caspiſche, roode, doode, Arabiſche, Indiſche Zee, enz. Invoege byna ieder Land aan de Zee, waaraan hetzelve gelegen is, den naam geeft.

www.libtool.com.cn

ZEE AAP. Zie het Artykel Simia Marina.

ZEE-ADELAAR. *Aquila.* In het Franſch *Ratte de mer*, is een Zeeviſch, gelyk een Roch, doch breeder. Hy is plat, wit van buik, groenblaauw op den rug; hebbende naaſt zynen zeer langen ſtaart een angel, wiens ſteek vergiftig is. Hiermede ſteekt en doodt hy viſſchen die hem te na komen. Zyn vleeſch is week, walglyk en ongezond, ten zy het met eene ſaus van Ajuin genuttigd wordt. Zoo dra hy gevangen wordt, moet hem de ſtaart en angel geſneeden worden.

ZEE-AJUIN. Zie het Artykel Scilla.

ZEE-BALLEN. Zie het Artykel Pilæ Marinæ.

ZEE-BOESEM. *Sinus.* In 't Italiaanſch *Golfo*, is een gedeelte der Zee, dat met land omringd is en maar éénen ingang heeft.

ZEE-BOOM. Zie het Artykel Umbilicus Marinus.

ZEE-BRAASSEM. Is een lange maar zeer dikke Zeeviſch, weegende drie of vier, ſomtyds wel 10 pond, Hy heeft zekere ſteenen in zyn hoofd, *Synodontides* genaamd; zyn keel is groot, de ſnuit ſpits en de bek met eene menigte tanden, gelyk zaagjes, bezet. De oogen zyn groot, de rug dik en verheven. De beide zyde zyn ingeboogen, rood en eenigſints wit. De buik is zoo blank als zilver; de ſtaart krom. Men vindt hem gemeenlyk in de Golf van Venetien. Hy aaſt op andere viſſchen en is zelfs goed tot ſpys. Hy opent en herſtelt de verlooren kragten. De ſteenen van zyn hoofd, vergruiſd zynde, zyn een middel voor den ſteen.

ZEE-BRIEVEN. Zyn opene Brieven, die men van de overigheid van eene plaats verkrygt, waarmede men gerechtigd wordt om op zee te vaaren. In deeze Brieven ſtaat de naam van den Zee-Kapitein en van het ſchip en deszelfs laading, ook wie de Eigenaars daar van zyn; aangetekend.

ZEE COMPAS. Is een Inſtrument, waarvan men zig ter Zee bedient, om de ſtreek welke men zeilt, af te meeten. In deszelfs weeſenlyke ſtukken komt het met de overige ſoorten van Compaſſen volkomen overéén, maar de kas beſtaat in 't gemeen uit hout en is of rond of vierkant, en deszelfs diameter van binnen zes tot zeven duimen. De bodem is meeſtendeels los daarin gemaakt of geſchroefd, ten einde men dezelve daaruit neemen kan, zonder het glas, 't welk in de plaats van een dekſel dient, aan te raaken. De boôm en het dekſel moeten beide te ſaamen wel aan de kas ſluiten, ten einde geene dikke lucht by de naald komen kan. Uit dien hoofde wordt rondom dik papier geplakt en daarenboven dik met waſch beſmeerd. De naald, welke in het middelpunt van haare zwaarte, op een hoedje van geel koper geſoldeerd wordt, en met de-

www.libtool.com.cn

dezelve op het punt ligt, is gelyk eene langwerpige ruit geformeerd, die op eenen hoek ſpits toeloopt, maar op den tweeden regt tegenover ſtaanden hoek eene Lelie heeft. Deeze Lelie draait altyd naar het Noorden. De Naald wordt aan een rond dik papier gevoegd, 't welk van 5 tot 6 duim in Diameter houdt, ten einde zy vry en zonder aanſtoot in de kas ſpeelen kan. Echter moet dezelve met kleine geele koperen ſpykers vaſtgemaakt worden; want indien men dezelve tuſſchen twee papieren wilde vaſtlymen, zoude de naald door de lym ſchielyk verroeſten en bederven. De oppervlakte van het papier waaraan de naald vaſtgemaakt is, wordt naar de 32 winden dusdanig verdeeld, dat de plaats daar de Roos van de naald naar het Noorden draait, ook boven op het papier te ſtaan, en met de naald zelve overéénkomt. Voor het overige worden de Hoofd-en Nevenwinden op deeſe Roos door hunne beginletters uitgedrukt. Zie PLAAT CCLXXVIII. Fig. 3.

ZEE-DRAAK. *Draco Marinus.* Is een gedrogt dat naar eene ſlang zweemt, zeer groot wordt en ſnel zwemt. Zyn ſnuit is ſpits, waarmede zig dit Dier, als het gevangen en aan ſtand getrokken wordt, in het zand zoekt te booren.

ZEE-DRUIF. Zie het Artykel UVA MARINA.

ZEE-DUIVEL. Dus wordt een viſch in de Weſtindiën genaamd, zynde vier voet lang en zeer dik; voorts buitig en vol prikkelen, gelyk een Egel. Zyne tong is van been en zoo hard als Elpenbeen. Hy heeft vier vinnen, een langen ſtaart, geſpleeten aan het einde. Boven de oogen ſcherpe horens naar den rug gekeerd. Het vleeſch is een doodelyk vergift. Dus wordt hy door DAPPER en PUFFINUS beſchreeven.

ZEE-EENHOORN. Dus wordt een verbaaſende viſch genaamd, dergelyk een in de Weſtindiën, omtrent het Eiland *Montſerrat* voor eenigen tyd aan het land wierd geworpen. De Engelſchman BLOME heeft 'er in zyne Beſchryving van de Engelſche Weſtindiën dit navolgende Bericht van gegeeven: „ Deeze Eenhoorn had een andere kleine viſch met zoo veel ſnelheid naargejaagd, dat hy met zyn halve ligchaam op het drooge van een zandbank was blyven zitten. Hier wierd hy door de Inwooners omgebragt. Hy was omtrent 13 voet lang, en in zyn omtrek zoo dik als een vat van twee emmers. Hy had zes groote vinnen, gelyk de bladen van riemen van eene galei. Twee ſtonden naby de kleuwen, en de anderen aan de zyden van den buik, even ver van malkander, vermillioen rood. Het gantſche bovendeel van het ligchaam was met groote ſchubben bezet, zynde zeer groot en blaauw van kleur, gelyk als met zilveren plaatjes ondermengd, doch by den hals waren de ſchubben digter by één en van eene donkere kleur,

www.libtool.com.cn
gelyk een halsband. De ſchubben onder den buik waren geel, de ſtaart in twee punten geſplitſt; de kop eenigſints grooter dan een paardshoofd, en omtrent van dezelfde gedaante. Het onderdeel des ligchaams was met eene harde en donkere huid bedekt. Voorts, gelyk men verhaalt, dat een Land-Eenhoorn maar één hoorn voor het voorhoofd heeft, dus had dit zeegedrogt ook een hoorn van negen en een halve voet lang voor zyn hoofd. Dit was volmaakt regt, en liep allengskens ſmaller en ſpitſer toe, zynde ſcherp genoeg om allerhande hout, ſteenen en nog hardere zaaken door te booren. Dit hoorn had naaſt aan het hoofd 16 duim in den omtrek, en was van daar tot byna aan het einde rond gevlogten, gelyk een gedraaide Pylaar; en naarvooren telkens dunner, tot dat het eindelyk in een ſpitſe punt eindigde. Het was daarenboven van natuure gepolyſt en glinſterend zwart, doch met zekere witte en geele ſtreepjes getekend, voorts zoo hard dat men 'er naauwelyks met het ſcherpſte werktuig het minſte ſtof van haalen kon. Dit Dier had geene opſtaande ooren; maar in plaats van dezelve twee breede kleuwen, gelyk andere viſſchen. De oogen waren omtrent zoo groot als twee Hoender-Eyeren; maar de Oogappelen, zynde rondom Hemelsblaauw en geel, waren zelfs zoo rood als vermilioen, en agter dezelven nog één andere Oogappel, zoo helder als Cryſtal. Zyn bek was redelyk wyd, met verſcheide zeer ſcherpe tanden. De tong had eene geëvenredigde grootte, met eene ruwe en roode huid bedekt. Boven op zyn kop was gelyk eene kroon, twee duim hoog boven de huid uitſteekende; voorts langwerpig rond en vanboven ſpits toeloopende. Van zyn vleeſch hebben meer dan 300 perſoonen gegeeten, getuigende dat het zeer ſmaakelyk was. Het was met wit vet doorwaſſen. Gekookt zynde liet het zig in veele mooten ſchilferen, niet anders dan verſche Kabeljaauw of ſtokviſch, ſchoon veel beter van ſmaak. Zy die dit Dier leevendig hebben gezien, en hem den rug met zwaare beſboomen hebben doorgeſlagen, wiſten niet genoeg te verhaalen, hoe vreeſſelyk het had gewoeld, om ze met zynen hoorn te ſtooten, die het met eene zonderlinge vaardigheid wiſt te gebruiken. Voorts dat het hen allen te ſterk zou geweeſt zyn, zoo het geen gebrek aan water had geleeden. Men vond in zyn buik de ſchubben van verſcheide viſſchen; waarby het bleek dat het gewoon was op dezelven jagt te maaken.

ZEE-EGEL. Zie het Artykel SQUATINA.

ZEE-ENGTE. *Fretum.* Is een ſmalle doorgang der zee, tuſſchen twee Landen, en waardoor twee groote Zeën in aan malkander gevoegd worden. Diergelyke Zee-engte is de zond; het kanaal tuſſchen Frankryk en Engeland; de ſtraat van Gibraltar &c.

ZEE-EZEL. Zie het Artykel STOKVISCH.

www.libtool.com.cn

ZEEF. Zie het Artykel CRIBRUM en ZEEVEMAAKER.

ZEEFAGTIG. Een naam die eenige ontleedkundigen gegeeven hebben aan het zeefbeen, om dat zyne bovenſte oppervlakte, die in het bekkeneel gezien wordt, met een oneindig getal gaatjes, even als eene zeef, doorboord is. Om deeze reden is de naam van zeefagtig byzonderlyk gegeeven aan de plaat van dit been, waarin deeſe gaten uitgewerkt zyn.

ZEEFBEEN. Een been des bekkeneels, dat aldus genaamd wordt, om dat, indien hetzelve binnen in het bekkeneel beſchouwd wordt, met veele gaatjes, even als eene zeef doorboord is. Het wordt ook het *Spongieuſe* of *celagtige been* genaamd, ter oorzaake van de menigte celletjes, waaruit zyn Weefſel is ſaamengeſteld.

ZEEFMAKER. Zie het Artykel ZEEVEMAAKER.

ZEE-GEWASSEN. Zoo worden genaamd *Vegetabilia*, die de Zee voortbrengt, en die of onder de gedrogten, of onder de eetbaare Viſſchen geteld worden.

ZEE-GRAS. Zie het Artykel SARGAZO.

ZEE-GROEN. *Celadon.* Is eene groene Verw, die eenigſints in het blaauwe valt.

ZEE-HAAN. Zie het Artykel ZEE-ZWALUW.

ZEE-HAGEDIS. Zie het Artykel SAURUS.

ZEE-HOND. *Zee-Kalf.* Deeſen zyn zoo groot als een gemeen Kalf, maar met een hondskop; op iedere zyde twee groote lange vinnen, die ze in het water gebruiken om te zwemmen, maar op het land om te gaan; want wanneer zy zig daarmede vanvooren opheffen, en het agterdeel des ligchaams naar zig ſleepen, en vervolgens deeſe beweeging dikwils herhaalen, kunnen ze dusdoende op de aarde herwaarts en derwaarts gaan. Van de ſchouderen naar den ſtaart worden ze allenskens kleiner, en hebben agter op iedere zyde wederom twee vinnen, daar ze te land opzitten, als ze haare jongen zoogen. Men vindt ze in koude en warme landen; maar voornaamelyk worden ze in de noorderdeelen van Europa en Amerika gevonden; als ook in de Zuider-deelen van Afrika, by voorbeeld, omtrent de Kaap de goede Hoop; in de Magellaanſche Straat en elders meer. De haairen zyn van veelerlei kleuren, zwart, graauw, bruin, geſpikkeld; en voorts uitneemend glad en fraai van gedaante. Men kan van de huiden en van het vet, dat ze in menigte hebben, gantſche Scheepslaadingen maaken. Als ze uit Zee komen, roepen ze hunne jonge door blaeten, gelyk de Schaapen; en hoewel ze ontallyk veel jongen voorby gaan, laaten ze nogtans geene andere dan hunne eigen zuigen. Deeſe jongen zyn byna gelyk de jonge honden; zyn graag op het land en wyken niet uit den weg, of ze moeten geſlagen worden. Zy ſpringen hunnen beledigeer aan en begeeven

www.libtool.com.cn

zig daarop met de ouden in Zee. Doch op den neus geſlagen zynde, ſterven ze plotſelings. Zy aaſen op Viſſchen, doch liefſt op Stokviſſchen en Taronneurs, *enz.* die op de rotsagtige kuſten in menigte aangetroffen worden.

ZEE-KAART. Is eene voorſtelling van een gedeelte der Zee, waarin de Zeeboeſems, Havens, Reden, Ankergronden, Monden van de Rivieren, voorgebergtens, Eilanden, Oevers, Klippen (welken men met een klein × betekent) Zandbanken (die door veele kleine punten getekend worden) nevens al het geene wat zoo wel te Zee als te land merkwaardig is, ten einde de Schippers en Stuurlieden zig daarnaar kunnen ſchikken, aangetekend ſtaan. Voornaamelyk worden de Cirkels van de lengte en breedte daarop aangetekend, en de Compas-Roos daarin geſteld, en in het byzonder op die Plaatſen, daar de wind verandert. Hiernevens is van eene diergelyke Kaart aan te merken, dat in dezelve de *Meridiani* of Middagslinien en parallelen niet zoodanig geſteld zyn, als by de gemeene Landkaarten; want op de Zeekaarten worden de *Meridiani* door Parallel-linien, die even verre van malkander afſtaan, aangetoond. Dierhalven hebben 20 graaden van eene parallel-linie naby den Pool, by voorbeeld van den 60ſten, van dewelken elke graad maar 7½ myl houdt, op deeſe Kaarten even zoo veel ruimte, als 20 graaden van den *Equator* of Evenaar, van dewelken eene iegelyke 15 mylen houdt. Ten dienſte van onkundige Schippers worden deeſe parallel-linien verkooſen; omdat dezelven weinig of niet van de Theorie verſtaan, en op hunne ondervinding ſteunen. Want zoo dra als een Schip onder Zeil gaat, en de Schipper den hoofdwind aanmerkt, welken hy houden moet, indien hy naar de voorgenomene plaats komen wil, zoo moet het Schip altyd een gelyken hoek in zyn loop met alle de Meridiaanen van den Aardkloot maaken, 't geene echter niet zoude kunnen geſchieden, indien de Meridiaanen op de Kaart niet parallel waren. Ten einde nu uit deeſe groote ongelykheid van de Lengte-graaden, voornaamelyk tegens de Poolen, geene misſlagen ontſtaan, waardoor het Schip met de geheele laading in het grootſte gevaar en ongeluk geraaken kan, zoo zyn by diergelyke Kaarten, zekere *Tabulæ Reductionis* geſteld, waardoor men, door hulp van eene Maatſtaf de gebreken van een graad van eene iegelyke parallel-linie, van den Evenaar af tot aan den Pool vereffenen kan. Op welke wyſe deeſe Reductie voorgenomen en de op de Zeekaarten aangemerkte weg behoorlyk verbeterd moet worden, beſchryft P. Fournier in zyne *Hydrographia*. De Kaarten die by de Zeevaarende het meeſte goedgekeurd en geacht worden, zyn de gereduceerende Kaarten, op dewelken de *Meridiani* telkens even-ver van malkander afſtaan, maar de Paral-

www.libtool.com.cn

delen in eene zekere proportie getrokken zyn, ten einde dezelven aan alle deelen van water en Land, omtrent dezelfde gedaante geeven, welke zy en de Globe hebben, uitgenomen dat zy zoo veel te grooter zyn hoe nader zy by de Pool komen — De Maatſtaf vanwelke men zig by deeſe Kaarten bedient, wordt in 't gemeen langs de *Meridianus Primus*, of op de zyden van de Kaart geplaatſt, daar dan eene iegelyke afſtand tuſſchen de parallelen in 10 Graaden ofgelyke deelen verdeeld wordt. Doch deeſe ſoort is niet accuraat, omdat de graaden in eene ongelyke proportie zouden moeten ſtaan, gelyk als de diſtantien of afſtanden van deeſe Parallelen, die zoo veel te breeder worden, hoe nader zy by den Pool komen. Dus is de Maatſtaf accuraater, die op ſommige Kaarten dwars over de geheele Kaart gaat, in geval dezelve eenen hoek van 29 graaden met den Meridiaan maakt; echter zoude hy nog beter zyn, als men een iegelyken afſtand, volgens de evenredigheid, in graaden verdeelde. Ook heeft men ſommige Zeekaarten, die na de wegen en diſtantien geſchikt zyn; maar men moet zig by dezelven vergenoegen, dat maar op eenige plaatſen de Rooſen van de Hoofdwinden getekend ſtaan, zonder dat eenigſints de lengte en breedte opgegeeven wordt. Dierhalven kan men ook van diergelyke Kaarten niet dan op korte reiſen ter Zee gebruik maaken. De eerſte ſoort deeſer Kaarten noemt men platte, de andere waſſende Kaarten.

ZEE-KALF. Zie het Artykel ZEE-HOND.

ZEE-KAT. Dit gedrogt heeft een wyden bek, en aan beide zyden zekere haairen; maar kort, gelyk de baarden der Land-Katten, waarom het ook eene Zee-Kat genaamd wordt. Zy heeft 3 vinnen, eene boven op den rug en eene op iedere zyde. Deeſe vinnen beſtaan uit ſpitſe en vergiftige graaten, als 'er iemant doorgeſtooken wordt; waarom het gevaarlyk is te baaden, alwaar veele *Zeekatten* gevonden worden. De Spaanſchen, die het gewaagd hebben, om de in Zee verongelukte ſchatten te zoeken, hebben het tot hunne ſchade ondervonden, terwyl de eene het leeven, de ander zyne gezondheid daarby verloor. Als ze derhalven gevangen worden, treed men 'er met voeten op, tot dat men den angel uit zyn bek gehaald heeft; want anders kan het ligtelyk gebeuren dat in het omwentelen de handen van den Viſſcher gekwetſt en lam gemaakt worden. Veele deeſer Zeekatten weegen 7 of 8 pond. Op ſommige plaatſen zyn ze niet grooter dan een duim; ſchoon haare vinnen niet minder vergiftigd zyn. Zy onthouden zig gemeenelyk aan den mond van eene Rivier, daar dezelve in Zee loopt; ook daar veele Moeraſſen zyn; en zy worden by de Weſtindiſche Kuſten van de Noord- en Zuidzee gevangen, gelyk ook in Ooſt-Indiën. Maar hoewel de graaten der Vin-

www.libtool.com.cn

nen zeer vergiftigd zyn, nogtans zyn het de andere graaten niet. Het vleeſch is aangenaam en gezond.

ZEEKER-PAAL. Zie het Artykel ZEKER-PAAL.

ZEE-KOE. Zie het Artykel MANATI.

ZEE-KOE. Dus wordt ook eene ſoort van Viſſchen genaamd, hebbende een ſpitſen bek en eene blaauwgeele huid. Hy bereikt met zyne vinnen de breedte van 12 ellen. Hy leeft in troebel water; aaſt op viſſchen en vette aarde. Zyn vleeſch is weeker dan dat der andere Viſſchen; doch gezouten en gerookt zynde, kan het lang duuren.

ZEE-KOOL. Zie het Artykel SOLDANELLA.

ZEE-KREEFT. Is den Rivier-Kreeft in gedaante gelyk, behalven dat hy grooter is. Sommigen zyn een ſpan; anderen twee en meer ſpannen lang, en ſomtyds zoo groot, dat ze 12 of 16 pond weegen. Zy worden in de Weſtzee veel gevangen. De beſte tyd daartoe is de lente en Zomer. Het vleeſch is veel harder dan dat der Stroom- of Rivier viſſchen; waarom men de ſtaarten niet graag eet

ZEE-KUST. Is by de Schippers eene lange rye van den Oever eenes Lands, of de uiterſte landpaalen van het ſtrand der Zee, by voorbeeld de Engelſche, Franſche, Spaanſche, Barbaarſche, Noordſche, Deenſche en andere Kuſten.

ZEELAND. Een Graafſchap, zynde een van de Zeven Provintien der Verééngde Nederlanden; tuſſchen de monden van de Schelde, de Maas en de Duitſche Zee, dus, dat zy ten noorden aan Holland, ten ooſten aan Braband, ten zuiden aan Flaanderen, en ten weſten aan de Duitſche Zee grenſt. Zy heeft 9 Steden en 105 Dorpen, en beſtaat uit 15 tot 16 Eilanden, waarvan de voornaamſten zyn Walcheren. Noord-Beveland, Zuid-Beveland, Tholen en Schouwen. Zy zendt twee Gedeputeerden naar 's Graavenhage. Haare Inwooners zyn goede Zeelieden, en in Oorlogstyden wel geoeffende Kapers.

ZEELEEUW. Dit is een groot Dier, van 12 of 14 voet lang, en uiterlyk zoo dik als een Os. Het heeft een Leeuwenkop, met een breed gezigt, en rondom zyn muil eenige lange haairen, gelyk een kat; voorts groote oogen, gelyk een Os, en tanden van drie duim lang, en zoo dik als een mans duim. Zy zyn bruin van kleur en zeer vet; invoege men uit een in ſtukken gekapte en gekookte *Zee-leeuw*, een gantſche ton olie kan haalen; zynde zeer zoet en goed om 'er iets in te bakken; doch het vleeſch is zwart, onverduwelyk en ſlegt van ſmaak. Hy blyft wel agt dagen lang op het land, in geval hy niet wordt verjaagd; hy knort als een Varken en maakt een vreeslyk gedruis.

ZEE-

ZEE-LINZEN. Zoo worden genaamd kleine bladen, die des Zomers in eene groote menigte op het water, voornaamelyk in grachten dryven, en in het midden, in plaats van een wortel, een klein veſeltje uitſchieten. Zy zyn een middel voor hoofdpyn, ontſteekingen van het aangezigt en brandende gezwellen.

ZEE-LONG. Zie het Artykel PULMO MARINUS.

ZEELT. Zie het Artykel TINCA.

ZEELTESNUIT. Deeſe naam wordt gegeeven aan de voorſte opening van den hals der baarmoeder, om de gelykenis welke men geloofd heeft tuſſchen deeſe opening en den ſnuit eener Zeelt te vinden.

ZEEM. Zie het Artykel ZEEMLEER.

ZEE-MAGTEN, of ZEE-MOGENDHEDEN. Daarmede worden voornaamelyk Engeland, de Staat der Vereenigde Nederlanden, Zweden, Denemarken en Moscovien verſtaan.

ZEEMBEREIDER. Deeſen hebben een zeer uitgebreid ambagt en de gezellen of knegts kunnen, omdat het een geſchenkt Ambagt is, overal te regt komen. Edoch de Zeembereiders hebben niet eenerlei gild noch ordonnantien of keuren; waarom ze in twee hoofd gildens verdeeld worden, naamelyk in zoogenaamde *Rosler* en Rhynſche. De eerſtgemelde ſtrekt zig door de Koninkryken van Hongaryen, Bohemen, Zweden en Poolen, ook de Aardshertoglyk Ooſtenrykſche en Beyerſche Landen uit. Hoewel, wat het Koninkryk Zweden aangaat, men de zoogenaamde *Rosler* meeſt in de Koninklyke Hoofdſtad Stokholm vindt; daar integendeel in de andere Steden van dit Koninkryk het Meeſterſchap de *Rhynſche* party bemint. In Lyfland, Courland en Wilda, zyn ze onderéén gemengd. Die van de Rhynſche Party reiſen op hun Ambagt door Denemarken, Saxen, Brandenburg, Lunenburg, Pommeren en Pruiſſen; ook door Zwitſerland, enz. De Zee-Steden Hamburg en Lubek hebben hunne byzondere Geſchenken, als ook de Meeſters in Zwaben; en iedere Party pleeg den geenen, die op hun Ambagt reiſen en tot hun Gild behooren en daarin geſchreeven zyn, nevens het geſchenk, een zekeren tyd te werk te ſtellen. Hun werk is eenerlei, en geſchiedt met dezelfde werktuigen; want het leder datze bereiden, is geel of wit. Wil men geel leder, eigenlyk *Zeem* genoemd, bereiden, zoo worden de ruwe vellen alvoorens gewaſſchen en in kalk gelegd; vervolgens van het haair of de wol gezuiverd. Wederom ingekalkt en geſchaafd zynde, worden ze in loog gelegd, en andermaal met het yſer geſtreeken; naderhand gekaard, in water afgewaſſchen, getreeden, in de run gelegd en daaruit in den Volmolen gebragt; dikwils met

www.dbnl.org

traan geſmeerd, digt ſaamen geſtooten, afgedroogd en naderhand in de Verwe gezet; vervolgens nog eens met loog gewaſſchen, uitgerekt, opgehangen en gedroogd, *enz.* Het wit Leer wordt op dezelfde wyſe bereid, behalven dat het niet in den Volmolen gebragt, noch ook met traan geſmeerd wordt; maar het wordt met meel, aluin en wynſteen bereidt. Men maakt van diergelyk Leer, onder anderen Ruiters-Ko'ders; hoedanigen voordeeſen ook Bevelhebbers en hooge Generaals droegen. Dus ziet men in de Keiſerlyke Kunſtkamer te Weenen den Koller van *Guſtavus Adolphus*, Koning van Zweden, die in den Slag by Lutzen ſneuvelde. Ook worden uit het Leer dat de Zeembereiders gereed maaken, gantſche kleedingen gemaakt, als kouſſen, broeken, kamiſoolen enz. die wel eene dubbele kleeding van wol verduuren, en vuil geworden zynde, wederom kunnen uitgewaſſchen en vernieuwd worden.

ZEEMLEER. Dus wordt een dun en zagt leder genaamd, waarvan de Chirurgyns veeltyds hunne pleiſters maaken. Hoe hetzelve bereidt wordt. Zie onder het Artykel ZEEMBEREIDER.

ZEE-MUIS. Dit Schepſel kon met meer recht, *Ovum Rajæ piſcis*, dat is: Zee-roch genaamd worden, aangezien deeſe vitch daarin uitgebroeid wordt, en 'er door de opening uitkruipt. Het is zwartbruin, vierkant, 2 duim lang en anderhalve duim breed; in het midden eenigſints met een buik, beſtaat uit een dubbele dunne huid, welke rondom met eene enkele huid, gelyk als met een boord omzet is; en hebbende aan iedere hoek een tip, omtrent anderhalve duim lang. Dit gewas wordt van de Zee uitgeworpen. Het wordt gebruikt als reukwerk om de drooge Aambeyen te berooken.

ZEE-NAALDE. *Acus Marina.* Is een viſch van tweederlei ſoorten, de eene glad, de andere geſchubd. Beide zyn lang en ſmal en hebben een harden bek. Sommigen hebben een ſpitſen ſtaart, gelyk eene Slang.

ZEE-NETEL. Zie het Artykel URTICA.

ZEE-ORGEL. Zie het Artykel TUBULARIA.

ZEEP Zie het Artykel SAPO.

ZEEP-APPEL. Zeepboom. *Savonnier.* Is een Boom op de Antilliſche Eilanden, die, in plaats van Zeep, tot waſſchen gebruikt wordt. Daar zyn twee ſoorten van. De eene draagt eene geele vrugt, van grootte en gedaante als een Pruim, hangende als Druiventroſſen aan den Boom, en hebbende de eigenſchap van Zeep, waarom het die van Europa *Zeep-appel* noemen. Dezelfde Boom groeit ook in Braſilien en wordt aldaar *Jéquitingiacu* genaamd. De tweede ſoort heeft die eigenſchap in den wortel, welke wit en week is. Deeſe laatſte

wordt

www.libtool.com.cn
wordt liever dan de eerſte gebruikt, omdat dezelve al te ſcherp is. Beide ſchuimen gelyk Zeep.

ZEE-PAARD. Zie het Artykel HIPPOPOTAMUS.

ZEE-PATRYS. Zie het Artykel TONG.

ZEEP-BAL. Die zeer goed is kan men op de volgende wyſe zelfs maaken. Neem zes pond witte beſte Zeep: ſny ie het aan kleine ſtukjes en doe het in een half pintje water ſmelten; doch in dit water moet men alvoorens zes citroenen hebben laaten kooken, 't welk men door eenen doek gedaan en de Citroenen ſterk uitgeperſt heeft. De Zeep, in dit water geſmolten zynde, zoo neemt men ze van het vuur af; en men doet daarby drie pond drooge fyn gewreeven ſtyffel, en een ſcheutje geeſt van citroen. Dit deeg moet wel door malkander gekneed worden, wanneer men daarvan Savonnetten maakt zoo groot als men wil.

ZEEP-KRUID. *Saponaria major lævis.* Wordt dus genaamd, om dat de gemeene man het wilde in plaats van Zeep tot het ſchoonmaaken van Linnen gebruikt; maar het gevulde wordt alleen in hoven geteeld. Het roode gevulde is eenigſints gemeener en duurzaamer; maar het witte zeldzaamer en vereiſcht meer oplettenheid; groeit tamelyk hoog, met een' langen, wolligen ſtengel, die veele Neventakjes en langwerpige, ook aan de uiterſte einden, ſmalle maar in het midden breede bladen heeft; zynde voorts van eene heete en drooge eigenſchap, verwarmende, verdeelende, zuiverende, openende en zweetmaakende. Als het een goeden grond heeft, dan groeit het menigvuldig, en in de Lente kunnen de ſtokken geſcheurd en geplant worden.

ZEEPZIEDER. Deeſen hebben een' met loffelyke keuren en Ordonnantien voorzien ambagt, gelyk in het byzonder uit de Ordonnantie van Halle en Naumburg blykt. In de Keiſerlyke vrye Ryks-Stad Neurenberg hebben de *Zeepzieders* de vryheid om hunne Zeep op de openbaare markt, in de hun aangeweeſene kraamen of winkels te verkoopen; zoo nogtans dat de Zeep alvoorens, om alle bedrog te vermyden, door de daartoe be-eedigde Schouwers, nevens het teken van den Zeepzieder nog met een ander teken gemerkt wordt. Men kan hier over de beſchryving van MARPERGER breeder nazien.

ZEE-RAAF. *Acacaloti.* Dus wordt een cierlyk gepluimde Vogel in de Weſtindiën genaamd, die zig op de groote Mexicaanſche Meiren en aan de Stranden pleeg te onthouden. Hy aaſt op viſſchen en is vier ſpan lang en middelmaatig dik; heeft lange zwarte pooten en een langen Zeeblaauwen bek, met een kleinen kop. De onderſte vederen zyn donker en eenigſints zwart, maar de bovenſten glinſteren van verſcheide kleuren, en geeven een veelvuldigen weerſchyn, gelyk de vederen der

www.libtool.com.cn

Pauwen, als ze van de Zon beſtraald worden. Het vleeſch is aangenaam van ſmaak en niet ongezond, doch het ſmaakt eenigſints viſchagtig. Hy broeit zyne jongen in de lente uit, en onthoudt zig op moeraſſige plaatſen om zyn voedſel te zoeken.

ZEE RECHTEN. Dus worden zulke Ordonnantien genaamd, die ten behoeve der Zeevaarenden gemaakt worden, om zig by allerlei voorvallende geſchillen daarna te gedraagen. De oudſte Zee-rechten die men thans kent, zyn de *Leges Rhodiæ* en *Oleronis*; vervolgens het Wisbyſche en Lubekſche Zeerecht, nevens de Admiraliteits-ordonnantien van andere Ryken en Landen meer. — *Zee-Coſtumen*, en *Uſancen* worden genaamd zulke gewoontens, die ter Zee gebruikelyk zyn en waarnaar zig de Zeevaarenden gedraagen moeten.

ZEEROOVER. Is een Kaaper, die op de Zee de Scheepen aanvalt en beroofd, of gevankelyk medevoert. Een Zeeroover is van een Kaaper daarin onderſcheiden, dat de laatſte met verlof van zyn Principaal vaart, en op de Vyanden van denzelven jagt maakt en dezelven zoo veel mogelyk afbreuk doet; de eerſte integendeel gaat op vriend en vyand los; is nergens te huis, maar die nu in dit, dan in een ander gedeelte der waereld zig onthoudt, geduurig op Zee omzwerft; alles berooft en plundert wat hem ontmoet, en dusdoende den Koophandel en de Scheepvaart onveilig maakt. Men noemt hem ook een Vrybuiter.

ZEE-SCHILDPADDEN. Van deeſen vindt men in de Indiën vierderlei ſoorten, naamelyk groote of Batu-Schildpadden, Grootkoppigen, Valkgebekten en groenen. De eerſten zyn gemeenlyk grooter dan de anderen, hebben ook een hooger en ronder rug, maar ſtinkend en ongezond vleeſch. De grootkoppigen worden dus genaamd wegens hunne koppen, als zynde grooter dan die der andere ſoorten; het vleeſch is ook zeer ſtinkende en wordt niet dan in den uiterſten nood gegeeten. Zy leeven van Mos dat aan de Steenrotſen groeit. De Valkgebekten zyn de kleinſten van allen, en worden dus genaamd wegens hunnen langen dunnen hals, die de gedaante van een Valkenbek heeft. De rug is met een Schild bedekt, 't welk hoog geacht en tot ingelegde arbeid van Schynwerkers &c. gebruikt wordt. Zy zyn wel ruim zoo goed om te nuttigen als de grootkoppigen, doch op ſommige plaatſen ook zeer ongezond, en veroorzaaken een ſterk braaken en purgeeren, voornaamelyk die omtrent de Eilanden *Samboles* en *Porto Bello* gevangen worden. Op zekere plaatſen voeden ze zig enkel met gras. Hiervan leeven in 't byzonder de groenen. Deeſen zyn niet zoo goed om te eeten. Haare Schaalen zyn ook zoo fraai noch doorzigtig niet, maar vol vlekken. Het vleeſch,

voor-

www.libtool.com.cn
voornaamelyk het vet, is ook gantſch geel. Deeſe Valkgebekte Schildpadden hebben hunne afzonderlyke Eilanden en plaatſen, alwaar ze hunne Eyeren leggen. Zy vermengen zig zelden met de andere ſoorten. Doch de eene ſoort zoo wel als de andere legt in Mei, Juny en July de eyeren in het zand; eenigen vroeger, anderen laater. Zy leggen driemaal en telkens 80 of 90 eyeren. Deeſen zyn zoo groot als een hoenderey; voorts gantſch rond en met eene ſterke witte huid overtrokken. Op de noordzyden van Jamaica zyn bogten, alwaar de Valkgebekten hunne eyeren leggen; dus zyn ook in de bogt van de *Honduras* zekere Eilanden, en op de kuſt van *St. Trinida*, in Nieuw-Spanjen, tot aan *Vera Crux*, verſcheide plaatſen waar ze uitgebroeid worden. Als een Schildpad zig uit het water begeeft om eyeren te leggen, moet ze ten minſten een uur hebben, voor dat ze te rug keert; want ze moet gaan ter plaatſe alwaar de Zee, zelfs met den hoogſten vloed, niet aanſpoelt. Is het water laag dan is de Schildpad zwaar, zoo dat ze wel twee of driemaal moet ruſten, vooral eer ze ter bekwaamer plaats komt. Deeſe vindende, maakt ze met haare pooten een groot gat in het zand, en nadat ze haare eyeren daarin gelegd heeft, legt ze het uitgehaalde zand twee voet hoog op de eyeren en keert weder naar de Zee. Zy komen menigmaal een nagt te vooren aan de plaats alwaar ze zullen leggen, en nadat zy dezelve hebben uitgezogt, maaken zy 'er een kring rondom en keeren Zeewaarts terug; doch zy komen den volgenden nagt onfeilbaar weder, en leggen hunne eyeren. Die uitgaan om ze te vangen, wandelen des nagts zonder licht of het minſte gedruis omtrent het ſtrand af en aan; en als 'er een Schildpad aan land komt, leggen ze dezelve op den rug en ſleepen ze ter plaats alwaar ze de vloed niet kan wegſpoelen; en laaten ze dus tot aan den dag liggen. — De groote Schildpadden zyn zoo zwaar en verweeren zig zoo ſterk, dat wel twee Mans werk hebben om ze op den rug te wentelen. Zy worden dus genaamd, wegens hunne groene, zeer dunne en doorzigtige Schaal, die ook veel fraaier wolken of vlekken heeft, dan die der andere ſoorten, in 't byzonder dan de Valkgebekte; zoo dat de Schaal niet dan tot ingelegd werk kan gebruikt worden. Elk van deeſe ſoort weegt wel 200 of 300 pond. De rug is ook platter dan die der andere ſoorten; en de kop rond en klein. Zy zyn onder alle de ſoorten de aangenaamſten van ſmaak. Het vet is geel; het vleeſch wit en zeer zoet. Men vindt deeſen te *Bocca Toro*, in de bogt van *Campeche* en de *Honduras*. Men verhaalt dat te *Port-Royal* eene dergelyke Schildpad gevonden is, hebbende een buik van zes voet breed, en van den rug tot den buik vier voet dik. Zy leeven van een kruid, het

welke

www.libtool.com.cn
welke op de meeſte plaatſen, 3, 4, 5, ja 6 vademen diep in Zee waſt. In de Zuidzee is nog eene andere ſoort van groene Schildpadden, die nog zoo groot niet zyn als de kleinſte Valkgebekte. Deeſe worden omtrent het Eiland *Plata* meeſt gevonden. Zy aaſen op mos; zyn wel vet maar zeer ſtinkend. De voornaamſte plaatſen alwaar ze de eyeren leggen, is het Eiland *Caiman* in de Weſt-Indiën en in den Weſtelyken Oceaan, het Eiland *Ascenſion*; werwaarts zy eenige honderd mylen moeten zwemmen. Zy verlaaten de gewoone plaats van haar verblyf, en zwemmen derwaarts, om hàare eyeren te leggen. Als zig het wyfken begeeft ter plaatſe alwaar het wil leggen, wordt het van zyn mannetje verzeld en niet verlaaten; maar zy keeren ſaamen weder terug Als ze de reis aanvaarden, zyn ze beide vet; doch het mannetje wordt voor zyne wederkomſt zoo mager, dat het dus gevangen zynde, niet kan genuttigd worden. Het wyfken blyft goed om te eeten, doch niet zoo vet als wanneer het zig op weg begaf om eyeren te leggen. Men verzekert dat deeſe Dieren in het water paaren, en dat het mannetje negen dagen lang zoo vaſt aan het wyfken gehegt is, dat ze op geenerhande wyſe kunnen van malkander gerukt worden. Zy worden ook in deeſe geſtalte gevangen, en een middelmaatig geoeffend Viſſcher kan ze alsdan gemakkelyk ſchieten, aangezien het mannetje niet zeer wild is. En ſchoon wel het wyfken, boven komende om lucht te ſcheppen, op het gehoor van eenen Snaphaan meent te ontſnappen en wederom in Zee te duiken, wordt het nogtans van het Mannetje met de twee voorſte pooten zoo vaſt gehouden, dat het niet voort kan. Als ze dus beide op malkander gehegt zyn, is het beſt het Wyfken te treffen, wanneer men van het Mannetje ook verzekerd is. Men zegt dat ze zeer lang leeven, en de Viſſchers op *Jamaica* hebben aangemerkt, dat ze een geruimen tyd vereiſſchen, eer ze tot hun vollen wasdom komen.

ZEE-SCHUIM. Zie het Artykel PILAE MARINAE.

ZEE-SCORPIOEN. Zie het Artykel SCORPIUS MARINUS.

ZEE-SNIP. Deeſen worden gevonden by het Antilliſche Eiland *St. Lucie* in de Weſtindien, zy zyn vier voet lang en hebben een bek die zig boven en beneden beweegt. De kop heeft de gedaante van een Varkenshoofd. De oogen zyn glinſterend, en de ſtaart geſplitſt; twee vinnen op zyde en twee onder den buik. Op den rug is nog eene ſtekelige vin, en onder den kop hangen harde en zwarte hoornen.

ZEE-SPEK. By de Italiaanen *Lardo Marino* genaamd, is een vuile ſtinkende Materie, die de Zee ſomwylen opwerpt, zynde bleekgeel van kleur, ſtinkend en ſmeerig, gelyk garſtig ſpek.

Het

www.libtool.com.cn

Het wordt voor eene vuiligheid van zekere groote Zeevisch gehouden.

ZEE-SPIN. Is eene soort van Kreeften in de Westindische Meiren, hebbende de bovenste Schaal verheven en ruig, de benedenste glad en met scherpe prikkels bezet; beide zeer hard en afschverwig; doch aan de Zon gedroogd zynde, glinsterend en byna doorzigtig. Zy heeft veele pooten en een langen staart. De Wilden maaken hunne Pylen met deese prikkels puntig. DAPPER maakt gewag van eene soort van Zeespinnen die aan de Stranden van *Chili* worden gevonden, hebbende boven de Oogen eene soort van Wratten, die tegen Paarlen zouden kunnen geschat worden, ingeval ze harder waren. Nog eene andere soort van Zeespinnen, anders *Sepia* of *Blak-visch* genaamd, beschryft JOHNSTON nevens ALDROVANDUS en anderen. Deesen worden op de kusten van Brasillen, in de Westindiën, ook in Europa, op de Fransche en Italiaansche kusten, voornaamelyk in de Golf van Venetien gevangen. Deese groeit tot twee ellen lang, heeft agt pooten en twee lange armen, aan het einde vanwelken twee kleine schaaren zyn, met welken zy haaren roof grypt, of zig aan de klippen vasthoudt. Als zig het Mannetje en het Wyfje paaren, omvatten ze elkander. Zy hebben eene gladde en tedere huid, hard vleesch en op den rug een plat dun been; maar in het ligchaam een dik zwart sap, dat ze van zig laaten, als ze vervolgd worden, en daardoor het water dus troebel maaken, dat zy het kunnen ontsnappen. Het wyfken legt eyeren in menigte, die ze met het gemelde zwartsel overstorten, en ze als een Druiventros doen aan malkander hangen, tot dat 'er de jongen uitkruipen. De kleinen worden versch gegeeten; maar de grooten ook ingezult. De kuit, zoo als ze geschooten is, wordt ook bewaard en in olie gefruit; doch is zwaar te verduwen. De oude Geneesheeren hebben ze tot zekere Artsenye middelen inwendig en uitwendig gebruikt.

ZEE-STAR. Zie het Artykel STELLA MARINA.

ZEE-STARREKRUID. Zie het Artykel TRIPOLIUM.

ZEEVAART. Zoo heet de Konst en Weetenschap der *Zeevaart* of de Konst om een Schip van de eene naar de andere Haven te geleiden. Zie het Artykel SCHIP.

De Navigatie bestaat niet alleen in de werktuiglyke kunst om de zeilen te behandelen en een Schip te bestieren, dat is, als geevende zy aanleiding tot het waarneemen van zulke beweegingen en bestieringen, als 'er in den Zeevaarenden vereischt worden; deesen moeten geleerd worden aan boord van het Schip en in de beöeffening der Zeilkonst; maar de Theörie daarvan, door den Zeevaarenden van te vooren te leeren, bestaat in de volgende eerste Grondbeginselen.

1. Een

www.libtool.com.cn

1. Een Tafel van de Lengtens en Breedtens of de aanmerkelykſte deelen der Zeekuſten, Eilanden, Rotſen, *enz.* in de bewoonde Deelen der Waereld. Zie de Artykels AFSTAND, BREEDTE en LENGTE. 2. Land- en Zeekaarten, te gelyk met de aanwyſing der Diepte van het Water, en der tyden van de Eb en Vloed op de Kuſten, die hy gelegenheid zal hebben om van digte by te naderen. Zie de Artykels LANDKAART, ZEEKAART, EBBE en VLOED.

3. Het gebruik van de toepaſſing van verſcheiden werktuigen, noodig om den weg te vinden die het Schip neemen moet, en om de plaats te vinden daar het telkens is.

4. Een genoegſaame voorraad van Mathematiſche kundigheden om hem in ſtaat te ſtellen tot het maaken van een regt gebruik der waarneemingen die hem, als eerſte beginſelen, zullen voorgeſteld worden; maar vooral van de Trigonometrie of Driehoeksmeeting. Zie het Artykel TRIGONOMETTRE. Voor dat wy tot de byzondere Leerwyſen der Navigatie, als *Vlakke-Zeiling*, *Middellengte-Zeiling*, *Mercators-Zeiling*, *enz.* overgaan, zullen wy eerſt verklaaren wat 'er gemeend wordt by de uitdrukkingen *Cours*, *Afſtand*, enz. Op deeſe wyſe: Laat A (Plaat CCLXXXI Fig. 8. No. 2.) eene Plaats zyn op de Oppervlakte der Aarde en A C derzelver Meridiaan, en veronderſtel het Schip te Zeilen van A, langs den ſtreek N E, tot dat het kome in B; dan vertoont de hoek C A B, den Cours; A B, de gezeilde afſtand; A C, het verſchil der breedte, in dit geval noordwaarts ſtrekkende, en C B de afwyking. Hieruit is het klaar dat de bezeilde afſtand altyd grooter zyn zal dan een van beide het onderſcheid der Breedte of der afwyking; zynde het de gewoone onderſtelling van een regthoekigen Triangel, waarvan de twee andere hoeken de beenen zyn. Maar indien een Schip, een van beide, regtſtreeks Noord- of Zuidwaarts zeilt, zoo maakt deszelfs Zeiling op een Meridiaan, geene Afwyking, en de Afſtand met het verſchil van Breedte komen overéén. Of een Schip Ooſt- of Weſtwaarts Zeilt, deszelfs vaart op een Pararel van breedte, maakt geen verſchil van Breedte, en deszelfs afwyking en afſtand komen overéén. Indien de Cours is 45°, of 4 ſtreeken, gelyk in het bovenſtaande voorbeeld, dan ſtaat het verſchil van breedte en van afwyking met malkaar gelyk. — Als de Cours minder is is dan 45°, dan is het verſchil van breedte grooter dan de afwyking; en zoo over-en-weêr, als de Cours grooter is dan 45°. Als een Figuur betrekkelyk tot den Cours van het Schip gemaakt zal worden, zoo moet alvorens in aanmerking genomen worden, of het Schip Noord- dan of het Zuidwaarts is zeilende en of het vaart Ooſt- dan Weſtwaarts van de Plaats, vanwelke het vertrokken is. — Aldus: laat de bovenzyde van 't Papier

www.libtool.com.cn

of van hetgeene waarop de Figuur gemaakt is, altyd het Noorden aantoonen, dan zal de beneden kant het Zuiden, de rechter zyde het Ooſten en de linkerzyde het Weſten aantoonen; en de lynen die het verſchil der breedte, der afwyking en des afſtands zullen aantoonen, moeten daarmede overéénkomſtig gemaakt en genoemd worden.

Vlakke-Zeiling, is die manier van een Schip te doen Zeilen, wanneer men de Aarde veronderſtelt te zyn eene uitgebreide Vlakte, zoo als die verklaard is onder het Artykel LANDKAART.

1. *Geval.* Een breedte, Cours en bezeilden afſtand gegeeven zynde, om alsdan de andere breedte en de afwyking van den Meridiaan te vinden.

Voorbeeld: Veronderſtel het Schip te zyn op de breedte van 4. 10/ ten Noorden, Zeilende Z. Z. W. 194 mylen; begeert gy nu de Breedte te weeten waarop het is, en hoe ver het afgeweeken zy van deszelfs voorgaande Meridiaan?

Meetkundig: Laat de Plaats van het Schip zyn Q (Plaat CCLXXX Fig. 8.) maak of trek de Meridiaan O P en de regte linie O Q, vormende een hoek met den Meridiaan O P = 22° 30/ = 2 ſtreeken, de geſtuurde Cours; neem van de Linie O Q 194 mylen af, zynde de gezeilde afſtand van O tot Q; van de ſtreek Q laat vallen de regtſtandige linie Q P, op den Meridiaan O P, en de Driehoek is gemaakt; en de Liniën O P en P Q, het verſchil der breedte en afwyking, moeten gemeeten worden, door dezelven te vergelyken met de graaden der Breedte op de kaart of met dezelfde Schaal der gelyke deelen, die van O Q genomen waren.

Rekenkundig: 1. Voor het verſchil der Breedte, of de zyde O P, zal de proportie zyn;

Gelyk de Radius is = 90°.	= 10. 0000000
Tot den bezeilden afſtand O Q = 194.	= 2. 2878017
Zoo is de Sinus Complement van den hoek.	= 9. 9656153
Tot het verſchil der breedte O P = 179.	= 2. 2534170

2. Voor de Afwyking, of de zyde P Q, is de proportie;

Gelyk als de Radius is = 90°.	= 10. 0000000
Tot den gezeilden afſtand O Q = 194.	= 2. 2878017
Dan is de Sinus van den Cours 22° 30/ = hoek O =	9. 6006997
Tot P Q, de begeerde afwyking = 77.	= 1. 8885014

II. Geval. Beide de breedtens en den Cours gegeeven zynde, om dan den afſtand en de afwyking te vinden. Voorbeeld:

veronderſtel een Schip op de breedte van 3° 10′ Zuidwaarts, Zeilende Noordooſtwaarts ten N. tot dat het onderſcheid der breedte is 2° 20′; vraage nu de bezeilde afſtand en de afwyking van den Meridiaan?

Meetkundig: Laat R (*Ibid*) zyn de Plaats vanwelke het Schip gezeild is, op de kaart, ſtel de Meridiaan R S, neem 'er van af 140 mylen = het verſchil der breedte van R tot S; en de regtſtandige Linie S T oprechtende, dan trek de Punt-linie R T, maakende een hoek met den Meridiaan R S = 33° 45′ = de geſtuurde Cours; vervolg dit tot dat het de regtſtandige Linie in T doorſnyde; dan zal T de plaats zyn van het Schip, op de kaart; en de afſtand R T, en de afwyking S T, moeten beide gemeeten worden door ze toe te paſſen op de gegradeerde Linien, of op dezelfde Schaal die van R S afgenomen was.

Rekenkundig: 1. Om den bezeilden afſtand te vinden, dezelve zal zyn:

Gelyk het Complement (Vulſel) van den Cours = 56° 15′ = de hoek T.	= 9. 9198464
Tot het verſchil der breedte = 140 = R S.	= 2. 1461280
Zoo is de Radius = 90°.	= 10. 0000000
Tot den begeerden afſtand = 168. 4 = R T.	= 2. 2262816

2. Voor de afwyking, zal de *proportie* zyn;

Gelyk de Radius is = 90°.	= 10. 0000000
Tot den afſtand R T = 168. 4.	= 2. 2262816
Zoo is de Sinus van den Cours, of hoek R = 33° 45′.	= 9 7447390
Tot S T, de begeerde afwyking = 93. 5.	= 1. 9710206

III. Geval. Beide de breedte en den gezeilden afſtand gegeeven zynde, om alsdan den Cours en de afwyking te vinden.

Voorbeeld: ſtel een Schip op de breedte van 1° ten zuiden, zeilende tuſſchen het Noorden en Ooſten 96 mylen, tot dat deszelfs verſchil van breedte zy 1° 20′; nu vraagt men den Cours en de afwyking?

Meetkundig: Laat V (*Ibid*) de plaats zyn vanwelke het Schip is afgevaaren, op de kaart; ſtel de Meridiaan V W, neemende 'er van af 70, het verſchil der breedte van V tot W; en de regtſtandige lyn W X oprechtende, neem de bezeilde afſtand tuſſchen de punten van uw Compas, en, zettende de eene punt in V, doorſnydt met de andere de Regtſtandige lyn in X,

't welk

www.libtool.com.cn

't welk de plaats zal zyn waar het Schip zig zal bevinden, op de kaart; en de Cours of hoek WVX zal men kunnen meeten by de linie der doorsnydingen, en de afwyking WX, met de zelve toe te passen op de Liniën der graaden op de kaart, of op dezelfde Schaal die van VX afgenomen was. Rekenkundig: 1 Om den Cours te vinden; of de hoek WVX, dit zal zyn;

Gelyk VX, de gezeilde afstand, is = 96.	= 1. 9822712
Tot de Radius 90°.	= 10. 0000000
Zoo is VW, het verschil der breedte = 70,	= 1. 8450980
Tot de Sinus van den hoek X, het Complement (vulsel) van den Cours = 46° 46'.	= 9. 8628268

Welke afgenomen zynde van 90° geeven 43° 11', de gestuurde Cours; en omdat de Cours was tusschen het noorden en het Oosten, zoo is het N 43° 11', oostelyk, of

2. Voor de Afwyking WX, zal de proportie zyn

Gelyk de Radius is = 90°	= 10. 0000000
Tot den afstand VX = 96.	= 1. 9822712
Dan is de Sinus van den Cours, of hoek V = 43° 11'	= 1. 8352688
Tot de afwyking WX = 65.7.	= 1. 8175500

IV Geval. Beide Breedtens en Afwyking gegeeven zynde, om dan den Cours en den afstand te vinden.

Voorbeeld: veronderstel een Schip op de Zuiderbreedte van 2°, zeilende tusschen het Zuiden en het Oosten, tot dat deszelfs verschil van breedte zy 2° 10' en deszelfs afwyking 96 mylen ten oosten; nu eischt men deszelfs regten Cours en afstand?

Meetkundig: Laat *a* (*Ibid*) de eerste Plaats zyn van het Schip, op de kaart; trek de Meridiaan *ab*, neemende 'er van af 130 mylen, het verschil der breedte van *a* tot *b*, en maak de regtstandige lyn *bc*, maakende die = 96 mylen, de afwyking van den Meridiaan; door de punten *a* en *c*, trek een regte lyn, en de Driehoek is gemaakt; en de hoek *a* kan gemeeten worden door de koordlyn, en de afstand *ac* met dezelve te leggen op de lynen der graaden op de kaart.

Rekenkundig: 1. Om den Cours te vinden, zal de proportie zyn:

www.libtool.com.cn

Gelyk *a b* het verſchil der breedte = 130.	= 2. 1139434
Tot den Radius = 90°.	= 10. 0000000
Zoo is *b c* de afwyking = 96.	= 1. 9822712
Tot de T. van den hoek *a*, de begeerde Cours = 36° 27′.	= 9. 8683278

Welke, omdat 't tuſſchen het zuiden en ooſten zeilt, is Z. 36° 27′ Ooſtelyk, of byna Z. O. ten Z, een quart Ooſtelyk.

2. Om den bezeilden afſtand te vinden zal de proportie zyn:

Gelyk de Sinus van den Cours, of de hoek *a* = 36° 27′.	= 9. 7738749
Tot de afwyking *b c* = 96.	= 1. 9822712
Zoo is de Radius = 90°.	= 10. 0000000
Tot *a c* de gezeilde afſtand = 161.5.	= 2. 2083963

V Geval. Een Breedte, afſtand en afwyking gegeeven zynde, om dan de andere breedte en geſtuurden Cours te vinden.

Voorbeeld. Een Schip in Zee, op de noorderbreedte van 1° Zeilt tuſſchen het noorden en ooſten 120 mylen, zynde Ooſtwaarts van deszelfs eerſte Meridiaan 96 mylen afgeweeken; vraage nu deszelfs regten Cours en het verſchil der breedte?

Meetkundig: Laat *d* (*Ibid*) de Plaats zyn van het Schip; trek de Meridiaan *d e*, en gelykſtandig tot denzelven, voor den afſtand van de afwyking = 96, de lyn *f g*, neem den bezeilden afſtand tuſſchen de twee beenen van 't Compas, en zettende het eene in *d*, trek met het andere de voorige paralel in *b*, 't welk de plaats zal zyn, waar het Schip gekomen is; van het ſtip *b*, laat de regtſtandige lyn *b e* vallen, en trek de regte lyn *d b*; dan zal *d e* zyn het verſchil der breedte, en de hoek *d*, den Cours, beide welken gemeeten kunnen worden gelyk in het voorige geval.

Rekenkundig: 1. Om den Cours te vinden, zal de proportie zyn:

Gelyk *d b* de gezeilde afſtand = 120.	= 2. 0791812
Tot den Radius = 90°.	= 10. 0000000
Zo is *e b*, de afwyking = 96.	= 1. 9822712
Tot den Sinus van den Cours, of hoek *d* = 53° 7′.	= 9 9030900

Dat is N. 53° 7′ ooſtwaarts of byna N. O. drie quart Ooſtwaarts.

2. Voor

www.libtool.com.cn

2. Voor het verſchil der breedte, zal de proportie zyn;

Gelyk de Radius = 90°.	= 10. 0000000
Tot *a b*, de gezeilde afſtand = 120.	= 2. 0791812
Zo is de Sinus van den Cours = 53° 7′.	= 9. 7782870
Tot *d e*, het verſchil der breedte = 72	= 1. 8574682

VI Geval. Een breedte, Cours en afwyking gegeeven zynde, om dan de andere breedte en bezeilden afſtand te vinden.

Voorbeeld: veronderſtel een Schip, op de Zuiderbreedte van 3. 10′, zeilende N. W. ten N. tot dat deszelfs afwyking zy 90 mylen; nu eiſcht men deszelfs regten afſtand, en de breedte inwelke het is?

Meetkundig: Laat *k* (Ibid) zyn de eerſte Plaats van het Schip; trek den Meridiaan *k l* en de dwarslyn *k m*, maakende een hoek met den Meridiaan = 33° 45′, de geſtuurde Cours; tot den afſtand van 90 mylen, de afwyking, trek de lyn *n e*, gelykſtandig met *k l*; dan zal *m* de plaats zyn waar het Schip gekomen is: van het punt *m*, laat de regte lyn *m l* vallen; dan zal *k m* de afſtand zyn, en *k l*, het verſchil der breedte; welke beide gemeeten kunnen worden, door vergelyking met de Lynen der graaden op de kaart.

Rekenkundig: 1. Om den gezeilden afſtand te vinden, zal de proportie zyn;

Gelyk de Sinus van den Cours, of ∠*k* = 33. 45′.	= 9. 7447390
Tot de afwyking *l m* = 90	= 1. 9542425
Zo is de Radius = 90°.	= 10. 0000000
Tot den afſtand *k m* = 162.	= 2. 2095035

2. Voor het verſchil der breedte, zal de proportie zyn;

Gelyk de Tangens (Raaklyn) van den Cours, of ∠*k* = 33° 45′.	= 9. 8208926
Tot de afwyking *l m* = 90.	= 1. 9542425
Zoo is de Radius = 90°.	= 10. 0000000
Tot *l k* het verſchil der breedte = 134,7.	= 2. 1293499

Deeze leerwyze of manier van zeiling is uitermaate dwaalende (nadeeling op hooge breedtens, en dierhalven is ze enkel geſchikt om in de verzengde Luchtſtreek (zone Torride) gebruikt te worden. Niettemin, zeer eenvouwdig en gemakkelyk te

www.libtool.com.cn
begrypen zynde, zoo hebben wy de onderſcheiden gevallen opgegeeven van de eerſte beginſelen, aan welken de jonge Zeeman moet gewend worden om de problemas van deeze ſoort op te loſſen, beide meetkundig en by Berekening, alvorens hy zigzelven toelegge op de volgende manieren; inwelken wy ons vergenoegd hebben, om de onderſcheidene gevallen op te geeven, en de proportien ter oploſſing van dezelven door middel van Reken-tafelen.

Wegens de manier van overdwarſſe werking, of Courſen, zie het Artykel TRAVERSE.

Middelbreedte Zeiling, is die manier der Zeevaart welke zonder meridionaale deelen uitgevoerd wordt, door het neemen der middel breedte; welke manier van zeilen, ſchoon niet volkomen zeker, nogtans zeer naby het zekere komt, gelyk blyken zal door het vergelyken van een voorbeeld daardoor uitgewerkt, en door Mercators-Zeiling.

De wyze om de middelbreedte van twee plaatſen te neemen is deeſe: vindt de ſom van beide hunne breedtens, en de helft van die ſom zal de begeerde middelbreedte zyn.

Aldus, de middelbreedte van twee plaatſen, de eene in 50° en de andere in 17° 10′ noorderbreedte, zal bevonden worden te zyn 33° 35′; want 50° + 17° 10′ = 67° 10′; en $\frac{67° 10'}{2}$ = 33° 35′.

I Geval. De breedtens van twee plaatſen en hun verſchil van lengte gegeeven zynde, om als dan de directe Cours en afſtand te vinden.

Eerſtelyk: vind de afwyking, door deeſe proportie: gelyk de Radius is tot de Co-Sinus van de middel-parallel van breedte, zoo is het verſchil van lengte tot de afwyking. Als dan voor den Cours, zoo zal het zyn: gelyk het verſchil van breedte is tot de Radius, zoo is de afwyking tot den tangens van den Cours: en, laatſtelyk, voor den afſtand hebben wy deeſe proportie: gelyk de Radius is tot het verſchil van breedte, zoo is de Secans van den Cours tot den afſtand.

II Geval. Eene breedte, Cours en gezeilden afſtand gegeeven zynde, om dan de breedte en het verſchil der lengte te vinden.

Eerſtelyk, om het verſchil der breedte te vinden, volgens Geval I. van vlakke Zeiling, is de proportie: gelyk de Radius tot den afſtand, zoo is de Co-Sinus van den Cours tot het verſchil der breedte: hieruit de breedte gekend wordende, zoo hebben wy deeſe Analogie tot het vinden der afwyking, naamelyk: gelyk de Radius is tot den afſtand, zoo is de Sinus van den Cours tot de afwyking: en laatſtelyk; voor het verſchil van lengte, zal het zyn volgens Geval II van parallele-Zeiling;

www.libtool.com.cn
ling; gelyk de Co-Sinus van de middel-parallel is tot den Radius, zoo is de afwyking tot de minuten van Verſchil der lengte.

III Geval. Cours en verſchil van breedte gegeeven zynde, om als dan de gezeilde afſtand te vinden, en het verſchil der lengte.

Eerſtelyk, voor de afwyking zal het zyn, volgens Geval II van vlakke-Zeiling: gelyk de Radius is tot het verſchil der breedte, zoo is de tangens van den Cours tot de afwyking: als dan voor den afſtand, volgens hetzelfde Caſus: gelyk de Radius tot het verſchil der breedte, zoo is de Secans van den Cours tot den afſtand: en laatſtelyk, voor het verſchil der lengte, is de proportie, volgens geval II van Parallele Zeiling: gelyk de Co-Sinus van de middel-parallel is tot de afwyking, zoo is de Radius tot de minuten des verſchils van lengte.

IV Geval. Verſchil van breedte en gezeilde afſtand gegeeven zynde, om dan den Cours en het verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk voor den Cours, volgens Caſus III, van vlakke-Zeiling, zal het zyn: gelyk de afſtand tot den Radius, zoo is het verſchil der breedte tot de Co-Sinus van den Cours: vervolgens voor de afwyking, naar het zelfde Caſus: gelyk de Radius tot den afſtand, zoo is de Sinus van den Cours tot de afwyking: en eindelyk, tot het vinden des verſchils van lengte, hebben wy by Caſus II, van Parallele Zeiling, deeſe Proportie: gelyk de Co-Sinus van de middel Parallel is tot de afwyking, zoo is de Radius tot de minuten des verſchils van lengte.

V Geval. Eene breedte, Cours en afwyking gegeeven zynde, om als dan te vinden het verſchil der breedte, het verſchil der lengte, en de gezeilde afſtand.

Eerſtelyk, voor den afſtand, volgens Geval VI van vlakke Zeiling, hebben wy deeſe Analogie, naamelyk: gelyk de Sinus van den Cours is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den afſtand: vervolgens voor het verſchil der breedte, naar het zelfde geval: gelyk de tangens van den Cours is tot de afwyking, zoo is de Radius tot het verſchil der breedte; en eindelyk, om de lengte te vinden, volgens Geval II, van Parallele Zeiling, hebben wy deeſe Proportie, naamelyk: gelyk de Co-Sinus van de middel Parallel is tot de afwyking, zoo is de Radius tot de minuten des verſchils van lengte.

VI Geval. Verſchil van breedte en afwyking gegeeven zynde, om als dan den Cours, afſtand en verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk, volgens Geval IV van vlakke Zeiling, hebben wy

www.libtool.com.cn
deeſe Proportie tot het vinden van den Cours, naamelyk gelyk het verſchil van breedte is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den Tangens van den Cours: en volgens hetzelfde geval, tot het vinden van den afſtand: gelyk de Radius is tot het verſchil der breedte, zoo is de Secans van den Cours tot den afſtand, en, eindelyk, volgens Geval II van Parallele Zeilling, hebben wy deeſe Proportie tot het vinden des verſchils van lengte, naamelyk: gelyk de Co-Sinus van de middel-Parallel van breedte is tot de afwyking, zoo is de Radius tot de minuten des verſchils van lengte.

VII Geval. Afſtand en afwyking gegeeven zynde, om dan het verſchil van breedte, Cours en verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk, volgens Caſus V van vlakke-Zeilling, hebben wy deeſe Proportie tot het vinden van den Cours: gelyk de afſtand is tot den Radius zoo is de afwyking tot den Sinus van den Cours; en voor het verſchil van breedte: en eindelyk, volgens Geval II van Parallele Zeilling, hebben wy deeze Proportie tot het vinden des verſchils van lengte, naamelyk: gelyk de Co-Sinus van de middel-parallel is tot de afwyking, zoo is de Radius tot de minuten des verſchils van lengte.

VIII Geval. Verſchil van lengte en afwyking gegeeven zynde, om dan te vinden het verſchil van breedte, Cours en gezeilde afſtand.

Eerſtelyk, door Caſus III, van Parallele Zeilling, hebben wy deeſe Proportie tot het vinden der breedte: gelyk de minuten van verſchil van lengte is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den Co-Sinus van de middel-parallel. terwyl nu de middel-breedte gelyk is tot de halve ſom van de twee breedtens zoo volgt, dat indien wy van de dubble middel-breedte Subſtraheeren eene van de breedtens, het overſchot de andere zy; waaruit het verſchil der breedte gevonden zynde, zoo hebben wy deeſe Proportie tot het vinden van den Cours, volgens Caſus IV van vlakke Zeilling, naamelyk: gelyk het verſchil van breedte is tot den Radius, zoo is de afwyking tot de tangens van den Cours: en, eindelyk, door hetzelfde geval, hebben wy deeſe Analogie tot het vinden van den afſtand, naamelyk: gelyk de Radius is tot het verſchil van breedte, zoo is de Secans van den Cours tot den afſtand.

Parallel-Zeiling

Is de kunſt om te vinden welk een afſtand een ſchip waarlyk Ooſt of Weſtwaarts loopen zal, in het zeilen van den Meridiaan van eene plaats tot dien van eene andere gegeeven plaats, in eenen parallel van breedte.

Dee-

Deeſe manier van Navigatie wordt algemeen gebruikt in het voeren van een ſchip naar een Eiland, dat van andere Landen verwyderd is. De wyſe om dit uit te voeren, is deeſe, men zeilt tot den parallel van breedte waarin de plaats gelegen is, maakende eene goede rekening, ten einde zeker te zyn of de plaats Ooſt-of Weſtwaarts gelegen is, en insgelyks, zoo het mogelyk is, om te weeten de lengte op welke men gekomen is, en dan loopt men Ooſt-of Weſtwaarts tot dat het ſchip nader komt by de lengte van de gegeeven plaats, daar men als dan zeker is dat men de begeerde haven bezeilen zal.

De Berekeningen in Parallel-Zeiling hangen af van de volgende evenredigheden, naamelyk:

1. Gelyk de Radius, R, is tot de Co-Sinus van breedte van eenen parallel, S; zoo is de mylen van lengte tuſſchen twee Meridiaanen, L, tot den afſtand D, van deeſe Meridiaanen in die parallel.

Demonſtratie. Laat PDFE (Pl. CCLXXXI. Fig. 8. N°. 1.) verdeel van eenen Spheer E, zynde het middelpunt, P de Pool, twee Radii tooнen het vierde ED de Radius van den Equator, AB, *a b*, de van Parallelen, dan zyn PBD, PC *d* quadranten van Meridiaanen. D *d* een boog van den Equator tuſſchen denzelven doorgeſneeden, en BC, *bc*, boogen van Parallelen, insgelyks tuſſchen denzelven onderſchept; alzoo drukken de Boogen DB, D *b*, uit de breedtens van deeſe Parallelen reſpective lyk; en PB, P *b*, de Complementen van hunne breedtens.

Nu is de omtrek van eenen Cirkel, wiens Radius is ED, tot den omtrek van eenen Cirkel wiens Radius is AB, gelyk ED is tot AB; dat is, gelyk de Radius van den Equator tot den Radius van de Parallel, of gelyk de Radius tot den Co-Sinus van de breedte Maar gelyke Boogen D *d*, BC, onderſchept tuſſchen dezelfde twee Meridiaanen, zyn in dezelfde verhouding van hunne Circumferentien; daarom, een boog van den Evenaar D *d*, is tot een gelyke boog BC, in eenen parallel van breedte, gelyk de Radius tot de Co-Sinus van de breedte van die parallel. Het geene beweeſen moeſt worden.

Hierdoor is het gemakkelyk om eene tafel op te ſtellen, toonende de Proportioneele vermindering der graaden van lengte in iedere breedte, van den Evenaar tot de Poolen; het geene de Leeſer vinden zal onder het Artykel Lengte.

2. Gelyk de Co-Sinus van eene breedte, S, is tot den Co-Sinus van eene andere breedte, *s*; zoo is een gegeeven Meridionaale afſtand, in de eerſte parallel D, tot een Correſpondeerende Meridionaale afſtand *d*, in de tweede parallel. Dit is klaar.

www.libtool.com.cn

En dan ontſpruiten de volgende Proportien, naamelyk.

R: S:: L: D.
S: R:: D: L.
L: D:: R: S.
S: *s*:: D: *d*.
D: *d*:: S: *s*.

Waardoor alle de gevallen die in deeſe ſoort van zeiling gebeuren kunnen, gemakkelyk worden opgeloſt door Logarithmen.

Voorbeeld: Hoe ver moet een Schip zeilen op de parallel van 30° graaden, om eene graad van lengte meer Weſtwaarts te gaan.

Gelyk de Radius	90° =	10. 0000000
Tot den Co-Sinus van de breedte	30° =	9. 9375306
Zoo is 1° van lengte, of 60 mylen	=	1. 7781512
Tot den afſtand die gezeild moet worden, of 51, mylen 96.	=	1. 7781512

En insgelyks voor eenige andere breedte; maar deeſen afſtand zou gevonden hebben kunnen worden, door alleenlyk te zien in de Tafel onder het Artykel LENGTE gegeeven.

Mercators-Zeiling.

Deeſe wordt verrigt volgens de kaart van Mercator. Aldus: laat A en D (Plaat CCLXXXI. fig. 8. N°. 2.) Vertoonen twee plaatſen op de oppervlakte der Aarde; AC de Meridiaan zynde van A, en AD de Hoeklyn (*) tuſſchen de twee plaatſen: trek D door DB, perpendiculair tot AC, en dit zal de parallel zyn der breedte van de plaats D, zet af van A, op den Meridiaan, de lengte AC, gelyk tot den Meridionaal of verbreedde verſchil van breedte; en door C, trek CE, parallel tot BD, en ontmoetende AD, voortgebragt in E; alsdan zal AB het eigen verſchil zyn van breedte, AC het verbreedde verſchil van breedte, of het verſchil van breedte, overéénkomſtig de kaart van Mercator tuſſchen de plaatſen A en D; CE zal het verſchil zyn van de lengte, en BD de afwyking; ins-

(*) In het Engelſch *Rhumb-line*, zynde de Lyn, die dus door de beweeging van het Schip op de vlakte van de Zee beſchreeven wordt, dat zy met alle Middaglynen dezelfde hoeken maakt.

ingelyks AD zal de eigen afſtand zyn, AE de verbreedde afſtand, of overéénkomſtig de kaart van Mercator, en de hoek BAD zal de Cours zyn.

Terwyl nu in den driehoek ACE, BD parallel is tot een van deszelfs zyden; zoo is het klaar dat de Driehoeken ACE, ABD, gelyk zullen zyn, en bygevolg derzelver zyden proportioneel: en hieruit ontſtaan de oploſſingen van de onderſcheidene Caſuſſen in deeſe zeiling.

I Geval. Om den Meridiaan of het verbreedde verſchil van breedte tuſſchen twee plaatſen te vinden, wier breedtens door waarneeming gegeeven zyn.

In dit geval zyn drie verſchillenheden:

1. Wanneer een der plaatſen op den Equator ligt; dan is het Meridionaale verſchil van breedte hetzelfde met de breedte van de andere plaats, genomen van de tafel van Meridionaale deelen.

2. Wanneer de twee plaatſen op dezelfde zyde zyn van den Evenaar; dan wordt het Meridionaale verſchil gevonden, door het Subſtraheeren der Zuidelyke deelen, beantwoordende aan de kleinſte breedte van deeſen, overeenkomſtig met de grootſte, en het verſchil is het begeerde.

3. Wanneer de plaatſen op verſchillende zyden van den Evenaar liggen; dan wordt het Meridionaale verſchil van breedte gevonden, door het te ſaamen addeeren van de Meridionaale deelen, beantwoordende aan iedere breedte, en de ſom is de begeerde.

II Geval. Om den directen Cours en afſtand tuſſchen twee plaatſen te vinden, wier breedtens en lengtens gegeeven zyn. Eerſtelyk, voor het vinden van den Cours, hebben wy de navolgende Proportie, volgens Caſus IV, van regthoekige Trigonometrie, naamelyk: gelyk AC, het Meridionaale verſchil van breedte, is tot CE, het verſchil van lengte; zoo is R, de Radius, tot T. BAD, de Tangens van den Cours. Vervolgens om den afſtand te vinden, volgens geval II van regthoekige Trigonometrie, hebben wy deeſe Proportie, naamelyk: gelyk de Radius R, is tot AB, het eigen verſchil van breedte; zoo is Secans ∢A, de Secans van den Cours, tot AD, den afſtand.

III Geval. De Cours en gezeilde afſtand gegeeven zynde, om als dan het verſchil der breedte en het verſchil der lengte te vinden.

Eerſtelyk, om het verſchil der breedte te vinden, volgens Geval III van regthoekige Trigonometrie, zoo hebben wy deeſe Proportie, naamelyk: gelyk de Radius is tot den afſtand, zoo is de Co-Sinus van den Cours tot het juiſte verſchil van breedte: en hierdoor zal men gemakkelyk kunnen vinden het

Meridionaale verſchil der breedte; en om te vinden het verſchil van lengte, is de proportie: gelyk de Radius tot het meridionaale verſchil van breedte, zoo is de Tangens van den Cours tot de minuten des verſchils van lengte.

IV. Geval. Beide de breedtens, naamelyk waarvan men zeilt en waarnaartoe men zeilt, gegeeven zynde; om den gezeilden afſtand te vinden, en het verſchil van lengte.

Eerſtelyk, voor het verſchil van lengte zal de proportie zyn: gelyk de Radius is tot het verbreedde of meridionaale verſchil van breedte, zoo is de Tangens van den Cours tot de minuten des verſchils van lengte. Vervolgens voor den directen afſtand, is de Proportie: gelyk de Radius tot het juiſte verſchil van breedte, zoo is de ſecans van den Cours tot den directen Afſtand.

V. Geval. Beide breedte en gezeilde Afſtand, gegeeven zynde, om den directen Cours en het verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk, om den hoek van den Cours te vinden, is de Proportie: gelyk het juiſte verſchil van breedte is tot den Radius, zoo is de gezeilde afſtand tot den Secans van den Cours; alsdan, voor het verſchil van lengte, zal het zyn: gelyk de Radius tot het Meridionaale verſchil van breedte, zoo is de Tangens van den Cours tot de Minuten des verſchils van lengte.

VI. Geval. Eene breedte, Cours en verſchil van lengte gegeeven zynde, om dan de andere breedte en gezeilden Afſtand te vinden.

Eerſtelyk, zeg: gelyk de Tangens van den Cours is tot den Radius, zoo zyn de Minuten van 't verſchil van lengte tot het verbreedde verſchil van breedte; waaruit, volgens Geval I. de Minuten van verſchil gevonden kunnen worden: alsdan, om den directen Afſtand te vinden, zeg: gelyk de Radius is tot het juiſte verſchil van breedte, zoo is de Secans van den Cours tot den directen Afſtand.

VII. Geval. Eene breedte, Cours en afwyking gegeeven zynde; om dan de andere breedte, gezeilde Afſtand en verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk, voor den Afſtand is de Proportie: gelyk de Sinus van den Cours is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den directen Afſtand: alsdan, tot het vinden van het juiſte verſchil van breedte, hebben wy deeſe Analogie, naamelyk: gelyk de Tangens van den Cours is tot de afwyking, zoo is de Radius tot het juiſte verſchil van breedte: vervolgens, tot het vinden van het verſchil van lengte, zeg: gelyk de Radius is tot het meridionaale verſchil van breedte, zoo is de tangens tot de minuten van verſchil van lengte.

VIII.

VIII. Geval. Beide breedtens en afwyking gegeven zynde, om alsdan den Cours, afſtand en verſchil van lengte te vinden.

Eerſtelyk, voor het verſchil van lengte, is de Proportie: gelyk het juiſte verſchil van breedte is tot de afwyking, zoo is het verbreedde verſchil van breedte tot de minuten des verſchils van lengte: vervolgens, voor den Cours, zal het zyn: gelyk het juiſte verſchil van breedte is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den Tangens van den Cours: en, eindelyk, om te vinden den Afſtand, zoo hebben wy deeſe Analogie: gelyk de Sinus van den Cours is tot de afwyking, zoo is de Radius tot den directen afſtand.

IX. Geval. Eene breedte, gezeilde afſtand en afwyking gegeeven zynde; om alsdan de andere breedte te vinden, benevens het verſchil van lengte en den Cours.

Eerſtelyk, voor den Cours, zeg: gelyk de afſtand tot den Radius, zoo is de afwyking tot den Sinus van den Cours: vervolgens, voor het verſchil der breedte, zal de Proportie zyn: gelyk de Radius tot den Afſtand, zoo is de Co-ſinus van den Cours tot het verſchil van breedte; waaruit het meridionaale verſchil van breedte gevonden kan worden: eindelyk, om te vinden het verſchil van lengte, zoo zeg: gelyk het juiſte verſchil van breedte is tot de afwyking, zoo is het verwyderde of meridionaale verſchil van breedte, tot de minuten des verſchils van lengte. Groote-Cirkel-Zeiling. Zie onder het Artykel ZEILING.

ZEE-VARKEN. Is een viervoeting Diertje, kleiner dan een konyn, glad en veelverwig van haair, ſnel in het loopen, en knorrende gelyk een Varken. Hiervandaan en omdat ze over Zee tot ons gebragt worden, hebben ze den naam van Zeevarkens bekomen. Men vindt in Braſilien, hun Vaderland, wel 6 of 7 ſoorten, in grootte en kleur van malkander onderſcheiden. Zy kunnen de koude niet verdraagen, en eeten Salade, kruiden en brood; met één woord, al het geene waarmede het konyn gevoedt wordt. Men maakt hun in een warm vertrek een hok van planken, waarin zy paaren en jongen werpen. Dit doen ze in de Lente en in den Zomer tot twee of vier in getal. In Braſilien werpen ze driemaal zes of zeven jongen. Zy moeten, gedood zynde, een paar dagen in de pekel gelegd, vervolgens gezooden of gebraaden, met eene zuure en wel gekruidde Saus opgedifcht worden; want anders is het vleeſch te geil.

ZEE-VOS. Zie het Artykel VULPECULA MARINA.

ZEE-WOLF. Is een *Zeevifch*, in gedaante niet ongelyk aan den Zalm, groot en omtrent 20 pond zwaar, verſlindend en met middelmaatige ſchubben bedekt. Deeſen glinſteren als zilver en

www.libtool.com.cn

en zitten zeer vaſt op de huid. Nog jong en maiſch zynde, is deeſe Viſch goed om te eeten. Hy heeft veel vliegend en vaſt zout. Men zegt dat hy een beproefd middel is voor kroppen en koude gezwellen, als men hem daarop legt. De kleine ſteentjes die uit zyn hoofd gehaald worden, houdt men voor een middel voor hoofdpyn, als zy ter plaatſe daar de pyn is, gelegd en gedraagen worden. Als een poeder ingenomen zynde, openen ze.

ZEE-WORMEN. — Dit zyn water Inſecten, die in de Zee gevonden worden. Eenigen onthouden zig in Moſſelſchelpen, als de *Vermiculi Teſtacei* of *Tubuli Marini*. Sommigen onthouden zig in het water, als de *Sanguiſugae* of de *Bloed-Egels* en de *Polypi*. Sommige Waterwormen met zes beenen worden *Libellae*, *Ephemerae*, *Culices* genaamd.

ZEE-ZIEKTE. Is eene draaying in de Maag, en vervolgens eene opwerping daarvan, welke de geenen die de Zee nog niet gewend zyn, of zig in langen tyd daarop niet bevonden hebben, tot het overgeeven brengt, waarvan dikwils de Oudſte Zee-lieden niet bevrydt zyn. De Latynen noemen het *Nauſea*, omdat dit ongemak doorgaands wegens het ſchokken van het Schip ontſtaat.

ZEE-ZWALUWE. Is een kleine Zee-viſch, die nooit twee pond aan gewigt haalen kan. Hy heeft een harden vierkanten kop, een dikken buik, veelverwige harde ſchubben en groote vinnen, gelyk de vleugels van eene Zwaluw, waarvan hy ook den naam heeft. Aan de Ooſtzee wordt hy een *Zeebaan* genaamd.

ZEGBER BASCI. Is een bediende aan het Perſiaanſche Hof, die het bevel over alle de geenen heeft, die in gouden en zilveren Tapyten en diergelyke zaaken, voor het Koninklyke huis arbeiden.

ZEGEL. Betekent het Papier dat met een gedrukt Zegel voorzien en van de Hooge Overigheid geordonneerd is, dat in alle Publieke zaaken en Rechtbanken moet gebruikt worden; zelfs moeten in ſommige plaatſen alle Obligatien, Wiſſelbrieven en Contracten op een gezegeld papier ſtaan, dewyl by gebrek van dien, wanneer eene zaak in geſchil raakt, geen recht daarop geſchiedt, of met zwaare geldboete moet voldaan worden. Deeſe Zegels zyn niet allen even duur, maar zyn geëvenredigd met de ſommen waartoe zy gebruikt worden; eene Weetenſchap die doorgaands in de Almanakken geleerd wordt.

ZEGEL-AARDE. Zie de Artykels TERRA SIGILLATA.

ZEGELBEWAARDER. *The Lord keeper.* Zyn in Engeland drieerlei, wegens het drieerlei Zegel, het groote, het geheime en het kleine of privaat Zegel. De Groot-zegelbewaarder

www.libtool.com.cn
der is gemeenelyk tevens groot Kancelier van Engeland. Het kleine of privaat Zegel wordt door den geheimen Raad bewaard, die somtyds eenige personen als Commissarissen daartoe benoemd. De geheim-zegelbewaarder is volgens den rang de vyfde onder de Kroons-Amptenaars van Engeland, wordende deszelfs Bediening zoo hoog geacht, dat hy uit kragte van dezelve een Lord of Graaf is, al was hy anders van geboorte maar een Edelman; invoege hy ook in den Staatsraad zyne plaats aanstonds naast den President neemt. Alle oirkonden, Actens en Verleenigen, die de Koning ondertekend heeft, moeten door zyne hand gaan, en met dat Zegel bekragtigd worden, alvoorens zy het Groot-zegel passeeren kunnen; en hy mag geene Acte of Beleeningsbrief Zegelen, zonder voorgaande order, die met des Konings hand onderschreeven en met het kleine Zegel bekragtigd is.

ZEGEL-GRAVEERDER. Deesen hebben eene zonderling aartige kunst. Iemant die daarin wel ervaaren is, moet staal kunnen tekenen, in wasch boetseeren, en dus in staal arbeiden. Hy moet weeten cierlyke helmdekssels te maaken, en het geene verder tot een wapen behoort, voorts bloemen, loofwerk en cieraaden, gebouwen en Landschappen, met derzelver verschiet vertoonen; en duisenderlei Beelden in eene behoorlyke tekening, zoo wel op gewoone Munten als op legpenningen; maar voornaamelyk, het geene wonderbaarlyk is, allerlei Portraiten naar het leeven in staal en syngesteente te graveeren; en eindelyk, het geene Schilders op een effen grond vertoonen, in de diepte volmaakt voor te stellen. De hand van een konstig Tekenaar, Schilder en Zegelgraveerder (in geval het hem wordt overgegeeven) maakt vooraf eene schets, waarnaar het de Stempelsnyder in wasch boetseert, en vervolgens in het hardste Staal, somwylen in Jaspis, Agaat, Sapphier *enz.* snydt. Tot het Staal gebruikt hy allerlei Graveer-yzers, en verscheiden Ponçons tot helmen, bloem- en loofwerk, *enz.* Edoch alle deese arbeid, hoe konstig gemaakt en gehard, kan nogtans ligtelyk verongelukken; want ze spingt in de Munt menigmaal door de kragt van het slaan, en wel niet zelden in 't begin; waarom ook geen Zegel-Graveerder verpligt is die schade te draagen, maar hy aan wien het werk behoorlyk is geleverd.

ZEGELRING. Is hetzelfde met een *Cachet*.

ZEGELWASCH. *Cera hispanica.* Wordt uit hars gemaakt, waar van men eene Once in een aarden Schotel wel laat afschuimen. Men doet 'er eenig vermillioen by, en koud geworden zynde, 2 Oncen *Gummi Laccae.* Men rolt het vervolgens op een warme koperen plaat, of men neemt klein gestooten Zegellak, gerectificeerde *Spiritus Vini*, zoo veel als noodig is; men roert het behoorlyk onder malkander, dat het niet cosguleert; dus

laat

www.libtool.com.cn
laat men het drie dagen ſtaan. Daarna wordt het in heet zand gezet, of op een zagt vuur, ten einde de *Spiritus Vini* kan uitdampen. Voorts maakt men de pypen, die zig, in de handen warm geworden zynde, als waſch laaten trekken, of men neemt vier loot klaar hars, twee loot *Gummi Laccae*, een loot waſch, een loot vermillioen, en vier loot kryt; mengt het ſaamen onderéén, laat het ſmelten, roert het wel om en vormt naderhand de pypen op eene warme koperen plaat.

ZEGEPRAAL. *Triumph* Eene byzondere eere, welke men gewoon was de Romeinſche Generaals aan te doen, wanneer zy groote overwinningen behaald hadden. Men bragt dezelven alsdan met eene ongemeene Pragt en openbaare gelukwenſchingen binnen de Stad Romen. Ook waren 'er by de Romeinen tweederlei ſoort van Zegepraalen, de groote naamelyk, die inzonderheid *Triumphus* genaamd wierd, en de kleine *Ovatio*.

ZEIL. *Velum*. In 't Franſch *Voile*. Is een breed doek aan een Schip, hetwelke opgeſpannen wordt om den wind te vangen en het Schip voort te dryven. Aan een groot Schip dat drie Maſten voert, worden de Zeilen genoemd, zoo als onder het Artykel SCHIP te zien is.

De gemeenſte Spreekwyſen, van de *Zeilen* ontleend, zyn deeſen: *De zeilen op de Maſt zetten*, dat is: zig zeilrêe maaken om voort te zeilen, 't geen men noemt *'t zeil gaan*; *Alle zeilen byzetten* of ophyſſen, *om meer ſpoed te maaken*. — *Het zeil ſtryken*, geſchiedt, wanneer, of uit eerbiedigheid voor een voorby-zeilend Schip, het middelſte bovenzeil tot op de helft van de Maſt wordt nedergelaaten; of men ſtrykt alle zeilen, tot een teken van overgaave. *Het zeil inhaalen* zegt men, als men ophoudt te Zeilen. Zie het Artykel ZEILEN. Oneigenlyke ſpreekwyſen zyn, by voorbeeld: *Een oog in 't zeil houden*, dat is naauwe toezigt neemen. *Hy kwam met een opgeſtreeken zeil*, dat is zeer gramſtoerig. *Onder een ſtaand zeiltje is goed roeien*, dat is, met een goed inkomen is het gemakkelyk wat neering te doen. Is iemant voorſpoedig, zoo zegt men: *Het waait hem in zyn zeil*, enz.

ZEILDOEK. Is het linnen dat op eene byzondere wyſe, zeer ſterk en digt van hennip gemaakt, en tot zeilen op de ſchepen gebruikt wordt.

ZEILEN. *By den wind Zeilen*, geſchiedt wanneer men zig van eenen wind bedient die den loop of Cours, dien men meende te houden, gantſch tegen ſchynt te zyn; nademaal men de zeilen op zy wendt, en dus den wind van ter zyde vangt. *Met Backſtags-wind Zeilen*, is wanneer de wind nu vanagter en dan van ter zyde waait, daar men de zeilen ook naar zet. Maar *voor den wind afloopen is*, wanneer men den

vol

www.libtool.com.cn
volkomen wind heeft, en alle zeilen by gezet worden, om voort te ſpoeden.

ZEIL EN KOLF. *Katrolwerk.* Zoo heet in de *Mechanica* het werktuig, waardoor men met hulp van zekere touwen, die rondom de ſchyven getrokken zyn, laſten omhoog kan trekken.

ZEILING. Betekent eigenlyk de kunſt van een Schip te beſtieren en te doen werken, of die zoodanige beweegingen en rigtingen doet in acht neemen, als door den Zeeman worden aangetoond; in welken zin Zeiling verſchilt van Navigatie, en door de practyk aan boord geleerd moet worden. Zie ZEEVAART.

ZEILING. Beduidt insgelyks eene byzondere manier van Zeevaart; hwelken zin wy zeggen: *Mercators-zeiling*, *Vlakke zeiling*, *Parallel-zeiling*, *Middel breedte Zeiling* en *Groot cirkel-zeiling*, al het welke reeds, uitgenomen het laatſte, onder het Artykel ZEEVAART verklaard is.

Groot-Cirkel-Zeiling. In de Navigatie, is de konſt om de plaats te vinden door welke een Schip moet gaan, en wat Cours het zelve geſtuurd moet worden; zoodat deszelfs ſpoor zal zyn in den boog van een grooten Cirkel, of ten naaſtenby zoo, paſſeerende door de plaats vanwaar het gezeild is en werwaarts het geſchikt is.

Het is dikwils op rekening van den kortſten afſtand, dat deeſe manier van Zeilen is voorgeſteld geworden; want in den Spheer is het wel bekend dat de kortſte afſtand tuſſchen twee plaatſen de boog is van eenen grooten Cirkel tuſſchen den zelven beſlooten, en niet in den hoek of Spiraal, paſſeerende door deeſe plaatſen.

Gelyk in Mercators-Zeiling de verſchillende gevallen opgeloſt worden door vlakke Driehoeken; alzoo worden de oploſſingen der Gevallen van de groot-cirkel-zeiling verkreegen door middel van Spheriſche Driehoeken; en daarom moet de Zeeman kundig zyn in de Spheriſche Trigonometrie, voor dat hy deeſe zaak onderneemt. Zie het Artykel TRIGONOMETRIE.

Eene groote verſcheidenheid van Gevallen kunnen in deeſe ſoort van Zeiling voorgeſteld worden; maar gelyk veelen van dezelven eerder dienen tot oeffening in de oploſſing van Spheriſche Driehoeken, dan tot eenig weeſenlyk gebruik in het vaaren of beſtieren van een Schip, zoo zullen wy alleenlyk die geenen in aanmerking neemen welken tot de volgende Problema's behooren, naamelyk:

Probl. I. De breedtens en lengtens van twee plaatſen op de aarde gegeeven zynde, verkryg derzelver naaſte afſtand op de oppervlakte, te gelyk met de hoeken van poſitie van iedere

www.libtool.com.cn
re plaats tot de andere. Dit Problema kan uitgebreidt worden in de volgende Gevallen.

I. Geval. Wanneer de twee Plaatſen onder denzelfden Meridiaan leggen, zoo zal derzelver verſchil van breedte hun afſtand geeven, en de Poſitie der eene van de andere zal regtſtreeks Noord of Zuid zyn.

II. Geval. Wanneer de twee Plaatſen onder den Evenaar liggen, zoo is hun afſtand gelyk tot hun verſchil van lengte; en de hoek van Poſitie, ten opzigte van den Meridiaan van ieder, is een regte hoek, of de cours van de eene tot de andere is juiſt Ooſt Weſt.

III Geval. Wanneer de beide plaatſen in dezelfde parallel van breedte zyn.

Voorbeeld. Welk is de kortſte afſtand tuſſchen St. Mary in N. breedte 37° en W. lengte 22°, 56′, en kaap Henry, in N. breedte 37°, en W. lengte 76°, 23′?

Laat PESQ (PLAAT CCLXXVIII *Fig.* 4. N°. 1) vertoonen de Meridiaan van St. Mary; AB *a* de parallel van 37° N. breedte, en PBCS de Meridiaan van kaap Henry; als dan zal het punt A zyn St. Mary, en het punt B kaap Henry; trek de Diameter AD, en door de punten A, B, D, beſchryf den grooten Cirkel ABD; dan is de boog AB de kortſte afſtand, de hoek PAB de hoek van Poſitie of ligging van A tot B; en de hoek PBA de hoek van Poſitie van B tot A, en de hoek APB, die gemeeten wordt door den boog QC, is het verſchil van lengte. Gelyk nu de plaatſen beide dezelfde breedte hebben, daarom is PA = PB, en ∠PAB = ∠PBA, en indien PJ beſchreeven wordt, maakende ∠APJ = ∠BPJ = 26° 43′ ½, dan zal PJ, AB doorſnyden, en Perpendiculair daarmede zyn in J. En in den Driehoek AJP, regthoekig in J, zal gegeeven zyn de hypothenuſe AP = 53°, en de hoek APJ = 26° 43′ ½; om daarvan te vinden het been AJ =, de halve gezogte afſtand, hebben wy deeſe Analogie, naamelyk: Radius = 93°: Sinus van hypothenuſe PA = 53°:: Sinus van ∠APJ = 26° 43′ ½: Sinus van het been AJ = 21° 3′ ½; welke verdubbeld, geeven 42° 6′ voor den kortſten afſtand AB = 2526 Zee-mylen, 't welk 35 mylen minder is dan 8561, de Zee-mylen door parallele Zeiling gevonden.

Om te vinden den hoek van poſitie PAB, hebben wy deeſe Analogie, naamelyk: Radius = 90°: Co-Sinus van hypothenuſe PA = 53°:: Tangens van ∠APJ = 26° 43′ ½: Co-tangens van ∠PAB, of hoek van poſitie = 73° 9′.

Hieruit blykt, dat om te Zeilen van A tot B, of van B tot A, het Schip eerſt moet ſtuuren, N. 73° 9′, Weſt- of Ooſtwaarts; en dan trapswyſe deszelfs Cours vermeerderen tot I, daar het juiſt ooſt of weſt zal zyn, en van daar moet den Cours trapswyſe

www.libtool.com.cn
wyſe verminderd worden tot dat men komt in de andere haven, daar het weder zal zyn 73° 9′ hetzelfde waarmede het uit liep: maar hoe deeſe Courſen vertraagd kunnen worden, zullen wy in 't vervolg zien.

IV Geval. Wanneer eene plaats breedte heeft, en de andere 'er geen heeft, of onder den Evenaar ligt.

Voorbeeld. Welk is de naaſte afſtand tuſſchen het Eiland van St. Thomas, onder den Evenaar, en op de ooſtelyke lengte van 1°, en de Haven St. Juliaan, op de zuiderbreedte van 48° 51′, en de weſtelyke lengte van 65° 10′?

Laat het punt A (*Ibid.* N°. 2.) verbeelden St. Thomas, en het punt B de haven St. Juliaan; alsdan is AB een boog van een grooten Cirkel gaande door A en B, de naaſte afſtand; welke gevonden kan worden door deeſe Analogie, naamelyk: Radius = 90.: Co-Sinus van verſchil van lengte = AC = 66° 10′:: Co-Sinus van verſchil van breedte CB = 48° 51: Co-Sinus van den afſtand AB = 74° 35′. Zoo dat de afſtand AB = 74. 35′ = 4475 mylen; 't welke minder is dan de afſtand door Mercators-Zeiling gevonden.

Tot het vinden van den hoek van poſitie in A, is de proportie R = 90.: Sinus AC = 66° 10′:: Co-tangens CB = 48° 51′: Co-tangens van ∟SAB = 51° 22′. En de hoek van poſitie in B kan gevonden worden door deeſe Analogie, naamelyk: R = 90°: Sinus CB = 48° 51′:: Co-tangens AC = 66° 10′; Co-tangens ∟B = 71° 36′.

V Geval. Wanneer de breedtens van de gegeeven Plaatſen beide noord of beide zuid zyn.

Voorbeeld: Welk is de naaſte afſtand tuſſchen de Lizard, op de N. breedte van 49° 57′ en weſtelyke lengte 5° 14′, en het Eiland Bermudas, op de N. breedte van 32. 25′ en weſtelyke lengte 66° 38′?

Laat SAPQ (*Ibid* No. 3.) verbeelden de Meridiaan van Bermudas; maak PA = 57° 36′ de Co-breedte van Bermudas; en P*a* = 400 3′ = de Co-breedte van de Lizard; en, met den Tangens P*a*, beſchryf den boog *aa*: insgelyks met den Secans van 61° 24′ = verſchil van lengte, boogen beſchreeven van Pen S, geeft het middelpunt van den Cirkel, PCS, de Meridiaan van de Lizard; en deszelfs interſectie met *aa* geeft B de plaats van de Lizard. Eindelyk, een grooten Cirkel beſchreeven zynde door de punten ABD, zoo is de onderſchepte boog AB de naaſte afſtand tuſſchen de twee plaatſen; en de hoeken PAB, PBA zyn de hoeken van poſitie. In den ſchuinſchen ſpheriſchen Driehoek APB, zyn gegeeven PA = 57° 35′ PB = PA = 40° 3′, en ∟APB = verſchil van lengte, = 61° 24′. Hieruit, om den afſtand AB te vinden, hebben wy deeſe Analogie, naamelyk: Radius: Co-Sinus

www.dibtool.com

∟APB:: Tangens AP: tang. van een vierde boog = 37. 1′ = M; welke genomen van de co-breedte van de Lizard, laat een vyfde boog = 3° 2′ = N. Alsdan, Co-Sinus M: Co-Sinus N:: Co-Sinus PA: Co-Sinus van den afſtand AB = 47° 54′.

Om te vinden den hoek van poſitie PAB, zoo is de proportie: Sinus van N: Sinus van M:: tangens ∟APB: tangens ∟PBA = 87° 15′. En de hoek van poſitie, PAB kan gevonden worden door de proportie tuſſchen tegengeſtelde zyden en hoeken, naamelyk: Sinus van PA: Sinus van ∟PBA:: Sinus van PB: Sinus van ∟PAB = 40° 35′.

Hieruit blykt dat de kortſte afſtand tuſſchen de Lizard en Bermudas is 470 54′ = 2874 Zeemylen, 't welk 178 mylen minder is dan de afſtand door Mercators-Zeiling gevonden. En een Schip, ten einde dees korter ſtreek te zeilen, moet ſtevenen van de Lizard Z. 87° 15′ W. en trapswyſe den Cours verminderen, ten einde te Bermudas te komen op den hoek leggende Z. 49° 35. W., naardien de directe Cours van de eene plaats naar de andere, gelyk die gevonden is door Mercators Zeiling, is Z. 69° 2′. W.

VI Geval. Wanneer een van de gegeevene Plaatſen noorderbreedte en de andere zuider breedte heeft.

Voorbeeld. Welk is de naaſte afſtand van het Eiland van St. Helena tot het Eiland van Bermudas; liggende het eerſte op de Z. breedte van 16° en Weſtelyke lengte 6° 15′; en het laatſte op de N. breedte van 32° 25′, en W. lengte 66° 38′? Laat SEPQ A (*Ibid.* N° 4.) zyn de Meridiaan van St. Helena, het punt A St. Helena, en het punt B Bermudas; alsdan hebben wy gegeeven PA = 106° = breedte van St. Helena + 90°, PB = Co-breedte van Bermudas = 57° 35′, en ∟APB = verſchil van lengte = 66° 23′. Daarom hebben wy, in den ſchuinſchen ſperiſchen Driehoek ABP, de volgende proportie tot het vinden van den afſtand AB, naamelyk. Radius: Co-Sinus verſchil van lengte = ∟APB:: tangens Co-breedte van Bermudas = PB: tangens van een vierde boog M = 37° 54′; welke genomen van 106° laat een vyfde boog N = 68° 6′. En Co-Sinus van M: Co-Sinus van N:: Co-Sinus van PB: Co-Sinus van den afſtand AB = 75° 19′.

Vervolgens om te vinden den hoek van poſitie P A B, de vierde en vyfde boogen te vooren gevonden zynde, zoo hebben wy deezen proportie, naamelyk. Sinus van N: ſinus van M:: tangens A P B: tangens van P A B = 49° 20′. En om te vinden den hoek van Poſitie P B A, is de proportie: gelyk radius: Co-ſinus ∟P:: tangens P A: tangens van een vierde boog M = 59° 53′: maar deeſe vierde boog moet zyn gelyk P A, of ſtomp; en daarom is het ſupplement van 59° 53′, of

120°

www.libtool.com.cn
120° 7′ de vierde boog M, Alsdan, gelyk de Sinus van N. Sinus van M:: tangens LP: tangens van LPAB = 59° 45: maar deeſe boek moet ſchuins zyn, en daarom moeten wy het ſupplement daar toe neemen, naamlyk 120° 15′.

Zoo dat wanneer een Schip Zeilen moet van St. Helena naar Bermudas, op den boog van een grooten Cirkel, het zelve eerſt zyn Cours moet neemen N. 49° 20′ W. en trapswyſe krommen van het Noorden, om te Bermudas te komen op eenen Cours N. 59° 45′ W. nadat het geſtevend heeft 75° 19′; of 4519 Zee-mylen. De Cours door Mercators Zeiling gevonden, is N. 50° 5′ W. en de afſtand is 4527 Zee-mylen, waaruit het blykt, dat wanneer de plaatſen zyn de eene in N. breedte, en de andere in Z. breedte, 'er maar een klein verſchil is tuſſchen de uitkomſten die door Mercators en door de groote Cirkelzeiling gevonden worden, omdat de hoeklynen naby den Evenaar niet veel verſchillen van groote Cirkels.

Uit de oploſſingen der voorgaande Gevallen is het klaar dat om in een grooten Cirkel te zeilen, een Schip geduurig deszelfs Coers moet veranderen: maar gelyk dit eene zwaarigheid is te groot om in de practyk der Zeevaart toegelaaten te worden, daarom is het genoegſaam naauwkeurig beweezen dat men deeſe beſigheid door een ſoort van *Approximatio* kan verrigten; dat is, door eene methode die zeer naby evenaart de Zeiling op eenen grooten Cirkel: want in kleine boogen is het verſchil tuſſchen den boog en deszelfs koord, of tangens, zoo klein, dat men de eene voor de andere neemen kan in eenige Zee-verrigtingen. Op deeſen grondſlag worden de groote Cirkels op de aarde veronderſteld opgemaakt te worden van korte Lynen, waarvan ieder een Segment is van eene hoeklyn; en op deeſe veronderſtelling wordt de ſolutie van het volgende Problema opgeloſt.

Problema II. Gegeeven hebbende de breedtens en lengtens van de Plaatſen van waar en waar naar toe men zeilt; om alsdan te vinden de ſucceſſive breedtens in den boog van eenen grooten Cirkel, in deeſe Plaatſen, waar veranderingen in lengte eene gegeeven quantiteit zullen zyn; tevens met de Courſen en afſtanden tuſſchen deeſe Plaatſen.

Oploſſing. 1. Vindt den hoek van ligging van iedere Plaats, en hun naaſte afſtand, door een der Caſuſſen van Probl. I. 2. Vindt de grootſte breedte waardoor de groote Cirkel loopt; dat is, vindt de Perdendicul van den Pool tot dien Cirkel; en vindt insgelyks de onderſcheidene hoeken aan den Pool, gemaakt door de gegeeven alteratien van lengte tuſſchen deeſen Perpendicul en de ſucceſſive Merediaanen die uitkomen. 3. Met deeſen Perpendicul en de polaare hoeken, onderſcheiden-

lyk, vindt zoo veele correſpondeerende breedtens, door te zeggen: gelyk Radius: tangens van grootſte breedte
:: Co-Sinus van 1ſt. polaar ∟: tangens 1ſt. breedte.
:: Co-Sinus van 2d. polaar ∟: tangens 2d. breedte.
&c. &c.

4. Hebbende dus gevonden de verſchillende breedtens door-welke men geſtevend is, en het verſchil van lengte tuſſchen ieder, vindt door Mercators Zeiling de Courſen en afſtanden tuſſchen deeſe breedtens: en deeſen zyn de veerſchillende Courſen en afſtanden die het Schip moet loopen, om ten naaſtenby te neemen op den boog van eenen grooten Cirkel.
Hoe kleiner nu de veranderingen in de lengte genomen worden, hoe nader deeſe methode aan de waarheid komen zal: maar de gewoone weg is om by iedere vyf graaden van verſchil van lengte, te tellen de lengte van den boog van vyf graaden, verſchillende van deszelfs koord, of tangens, enkel by o, 0002.
Indien de uitſlag der verſchillende bewerkingen, by voorbeeld van het Exempel van Caſus III prob. I, door deeſe Methode bearbeidt, geſteld ware in zulk eene tafel als de volgende, zoo zou zulks voor den Bewerker van gerief gevonden worden.

Fo-

Polaare hoeken (Ibid. N°. 5.	Succeſſ. lengtens.	Succeſſ. breedt.	Verſch. lengt.	Verſch. breedt.	Merid. deelen	Merid Verſch. van breedte.	Courſen	Afſtanden
∟J P B = 20° 43′½	22° 56′	37° 00′			2392. 0			
∟J P *a* = 21° 43′½	27° 56′	38° 05′	300	65	2474.6.	82. 0	74o 43′	246. 6
∟J P *b* = 16° 43′½	32° 56′	38° 56′	300	51	2539. 8	65. 2	77° 44′	240. o
∟J P *o* = 12° 43′½	37° 56′	39° 33′	300	37	2587. 6	47. 8	80° 57′	235. 2
∟J P *d* = 6° 43′½	42° 56′	39° 57′	300	24	2618. 8	31. 2	84° 04′	232. 2
	49° 39′½	40° 09′	400. 5.	12	2624 5	15. 7	87° 46′	307. 9
								1261. 9.

Hieruit blykt dat het Schip eerſt moet Zeilen N. 74°. 43′ W. de afſtand van 246. 6 Zee-mylen; tegens welken tyd het deszelfs lengte en breedte, *enz.* zal veranderd hebben, gelyk uitgedrukt is in de Colomme ſtaande in de lyn met de bovenſtaande Cours en afſtand. Deszelfs tweede Cours zal zyn N. 77o 44′ W. de afſtand van 240 Zee-mylen; en de andere byzonderheden gelyk uitgedrukt ſtaat in dezelfde lyn onder hunne byzondere Colommen. De Colom van afſtanden nu, opgeteld zynde, beloopt 1261. 9; welke verdubbeld zynde, geeven 2523. 8. Zeemylen voor den afſtand tuſſchen St. Mary en kaap Henry; verſchillende alleenlyk van 2526, de afſtand gevonden door Problema I. Caſus III, 2. 2. mylen.

Het ſpoor van een Schip, wanneer het ten naaſtenby dus beſtierd wordt in den boog van een grooten Cirkel, kan afgeperkt worden op de kaart van Mercator, merkende daarop, met behulp der lengtens en breedtens, de ſucceſſive plaatſen waar het Schip deszelfs cours moet veranderen, deeſe plaatſen of punten naderhand door regte lynen verëénigd zynde, zullen den weg aanwyſen welken het Schip zeilen moet of gezeild heeft.

ZEILSTEEN. Deeſe wordt op verſcheiden plaatſen, maar ook van onderſcheidene ſoorten gevonden, hebbende niet altyd eenerlei kragt en werking. Dus wordt hy onder anderen op de Boheemſchen grenzen, omtrent Zwartſenburg gevonden; insgelyks in het Meiſſenſch Erts-gebergte weet men, dat eene zekere Rivier de *Magneetenberg* genaamd wordt. Een goede Zeilſteen moet graauw, eenigſints zwart, maar tef-

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

ſens rood zyn; en ten einde hy iets hebbe om te verteeren, altyd in Yſer-vylſel liggen. In de Geneeskunde wordt de Zeilſteen gebruikt, zoo dat ſomwylen uit waſch en gebrande Zeilſteen een pleiſter wordt gemaakt, als een middel voor de jicht der handen. Men vindt ook in ſommige Bergwerken zulke Zeilſteenen, die het Yzer van zig ſtooten; gelykerwys een oprechte Zeilſteen het zelve aan zig trekt. Voorts wordt de Zeilſteen doorgaans onder in of nevens het Yzer gegraaven. Men heeft aan den Zeilſteen, als aan een middel, de ontdekking van Ooſt-en Weſtindien te danken De uit en rondom den Zeilſteen geduurig circuleerende *Materia Magnetica* wordt van CARTESIUS onderſteld in Schroefvormige deeltjes te beſtaan. De aantrekkende kragt van den Zeilſteen wordt van de Carteſiaanen aan deeſe Circuleerende ſtoffe, en aan de verwantſchap van het Yzer met den Zeilſteen toegeſchreeven. De aarde zelve wordt als een groote Zeilſteen aangemerkt, en men begrypt dat rondom dezelve geduurig eene Magnetiſche ſtof door de Aspunten in-en uitvloeit. Voorts, dat zig de Zeilſteen en de daarmede geſtreeken naald, naar de Aſpunten der aarde wendt, ſchikkende zig naar den vloed deeſer Magnetiſche ſtoffe. Elke Zeilſteen heeft ook twee Aspunten, naamelyk een Zuid-en Noordpool. Als de twee Zuidpoolen of de twee Noordpoolen van twee Zeilſteenen tegens malkander gekeerd worden, dryft de een den anderen terug; maar als de Zuidpool van den eenen tegens den Noordpool van den anderen gekeerd wordt, trekt de een den ander naar zig. Als Yzer aan een Zeilſteen wordt geſtreeken, ontvangt het ook eene Magnetiſche kragt, zoo wel om ander Yzer aan zig te trekken, als om de Waereldſtreeken aan te toonen. Een gewapende Zeilſteen wordt genaamd, die aan beide einden of Aspunten, met Staal of Yzer beſlagen is.

ZEIL-STRYKEN. Is de Saluatie, de groet of eerbewyſing, die de Scheepen der ſteden of Republieken, wanneer zy voorby een Koninklyk Schip of voorby eene veſting zeilen, afleggen. Zy doen ter begroetinge 9 of 11, maar ontmoeten zy eenen Admiraal 15 Eerſchooten, en de wimpel wordt van boven op de groote Maſt te ſaamen getrokken of wat ingehaald; ook laat men de twee Marszeilen wat ſchieten, geduurende den tyd dat het Koninklyk Schip voorby zeilt, of tot dat men de veſting agter zig krygt, dan wordt ook ter eerbewyſing zulks met 7 of 9 Schooten beantwoordt. Dit geſchiedt van alle Scheepen, die in de Zond by Kroonenburg voorby zeilen, en de Koopvaardyſcheepen bewyſen deeſe eer aan alle Oorlogſcheepen.

ZEKER-PAAL of PEILSTEEN. Zoo heet de Paal, welke aantoont, hoe hoog de vakboom in het Wher kan gelegd worden.

www.libtool.com.cn

den. Dezelve wordt door beëedigde menſchen ingezet en ingeſlagen, en verſtrekt tot bewys dat de vakboom van het Wher niet hooger gelegd is, en het water zoo hoog zoude kunnen ryſen, dat niet alleen aan den Opper-Molenaar maar ook de rondom liggende Velden en Weilanden ſchade toegevoegd zoude kunnen worden. De Molen waar deeſe Peilſteen geſlagen is, wordt de Peil-molen genoemd.

ZELDALES. Indiaanſche volkeren in Nieuwſpanjen, in Noord-Amerika, tuſſchen Tabaſco en de Audientie Guatimala, die hunne vryheid tot nog toe tegens de Spanjaarden handhaven. Hunne Hoofdſtad, *Ocoçengo* genaamd, is zeer ryk en aldaar wordt veel Cacao gevonden.

ZELFS-EN ALLEENHEERSCHER van groot en klein wit Ruſland. Is een tytel waarvan zig de Ruſſiſche Heerſchers bediend hebben, en nog van Haare Rus-Keiſerlyke Majeſteit gebruikt wordt; en waarmede men zonder twyffel, het by de oude Griekſche Keiſers bekende woord *Autocrator* zoekt uit te drukken en naar te volgen.

ZELFSMOORD. Is wanneer iemant zigzelven om het leeven brengt. Over de geoorloofdheid of ongeoorloofdheid van den Zelfsmoord, heeft men onder de Geleerden veel voor-en tegen geſchreeven, terwyl 'er geweeſt zyn en nog zyn die dezelve ten ſterkſte voorſtaan, en beſchouwen als eene ſoort van Heldendaad en grootmoedigheid van ziele, die de dood onverſchrokken te gemoete treedt. Anderen integendeel, gaan dezelve ten ſterkſte te keer en beſchouwen ze veeleer als eene laage lafhartigheid, waardoor men betoont geen moeds genoeg te hebben, om de rampen deeſes leevens met een bedaarden geeſt te verduuren en om zig te onderwerpen aan de ſchikkingen eener wyze voorzienigheid. — De poogingen deeſer laatſten, en hunne nadrukkelyke ſchriften, hebben, God lof, ten gevolge gehad, dat men thans veel minder dan in vroegere tyden van den Zelfsmoord hoort gewaagen, zynde het te hoopen dat die zinneloose daad geheel mag uitgeroeid worden.

ZELFSTANDIGHEID. *Subſtantia.* Iets dat wy begrypen op zigzelve te beſtaan, onafhangkelyk van eenige byzondere modus of Accident.

Onze denkbeelden van zelfſtandigheden, zegt de Heer Locke zyn enkel zoodanige Combinatien van eenvouwdige denkbeelden, als gevormd worden om diſtincte zaaken te vertoonen, in zigzelven beſtaande, waarin het verwarde denkbeeld van zelfſtandigheid altyd het hoofd is. Dus maakt de ſaamenpaaring (*Combinatie*) der denkbeelden van eene zekere figuur, met de kragten van beweeging, de gedagte en redeneering, gevoegd by de zelfſtandigheid, het gewoone denkbeeld van een menſch uit: en het verſtand aldus veele enkele denkbeel-

den waarneemende als ſtandvaſtig ſaamen te gaan, welke gepreſumeerd worden tot eene zaak te behooren, of in een voorwerp verééнigd te zyn, worden door eenen naam benoemd en waarvan wy naderhand genegen zyn om als van een eenvouwdig denkbeeld, te ſpreeken en hetzelve als zoodanig te beſchouwen. Wy verbeelden ons dat deeſe eenvouwdige denkbeelden niet op zigzelven beſtaan, maar veronderſtellen eenig Subſtratum waarin zy beſtaan, het geene wy *zelfſtandigheid* noemen. Het denkbeeld van zuivere zelfſtandigheden is niets dan het veronderſtelde, maar nogtans onbekende ſteunſel (*Support*) van die qualiteiten of eigenſchappen, welken bekwaam zyn om eenvouwdige denkbeelden in ons voort te brengen. — De denkbeelden van byzondere zelfſtandigheden zyn ſaamengeſteld uit dit duiſtere en algemeene denkbeeld van zelfſtandigheid, tevens met zulke combinatien van eenvouwdige denkbeelden, als men opmerkt ſaamen te beſtaan, en veronderſtelt voort te vloeien uit de inwendige Conſtitutie en het onbekende weeſen van die zelfſtandigheid. Dus komen wy by de denkbeelden van menſch, paard, goud, *enz.* De gevoelige eigenſchappen van yzer, of van een Diamant, maaken de ſaamengeſtelde denkbeelden van deeſe zelfſtandigheden, die eenen Smid en eenen Juwelier doorgaands beter bekend zyn dan eenen Philoſooph. Hetzelfde gebeurt met betrekking van de werkingen (*operatien*) des verſtands, naamelyk: denking, redeneering &c. Welken wy beſluitende niet op zigzelven te beſtaan, noch begrypende hoe zy tot het ligchaam kunnen behooren, of 'er door voortgebragt te worden, zoo verbeelden wy ons dat het de daaden van eenige andere zelfſtandigheid zyn, welke wy geeſt (ziel) noemen, van wiens beſtaan of natuur wy zoo klaar een denkbeeld hebben als van dat van ligchaam, zynde het eene ſlegts het veronderſtelde Subſtratum van de eenvouwdige denkbeelden die wy vanbuiten hebben, gelyk het andere van deeſe werkingen die wy ondervinden binnen in ons zelven; zoo dat het denkbeeld van ligchaamelyke zelfſtandigheid in ſtoffe (*materia*) zoo verwyderd is van onze bevattingen, als dat van geeſtelyke zelfſtandigheid.

Hieruit kunnen wy beſluiten, dat die geene het volkomenſte denkbeeld van eenige byzondere zelfſtandigheid heeft, welke de meeſte eenvouwdige denkbeelden vergaderd heeft, die daarin aanweeſig zyn, onder dewelken wy tellen moeten derzelver active of werkende vermogens en paſſive of lydende bekwaamheden, alhoewel niet ſtriktelyk eenvouwdige denkbeelden.

Zelfſtandigheden worden algemeenlyk onderſcheiden door tweede hoedanigheden, want onze zinnen bedriegen ons in de ontdekking van de eerſten, gelyk de grootte, de figuur, het

www.libtool.com.cn

het ſaamenweeffel &c. van de kleinere deelen van ligchaamen, vanwelken hunne weeſenlyke ſaamenſtellingen en verſchillen afhangen; en tweede eigenſchappen zyn niet anders dan vermogens met betrekking tot onze zinnen. De denkbeelden die onze ſaamengeſtelden maaken van ligchaamelyke zelfſtandigheden, zyn drieërlei: eerſtelyk, de denkbeelden van eerſte hoedanigheden, van dingen die door onze zinnen ontdekt worden; zoodanigen zyn grootte, gedaante, beweeging, &c. Ten tweede, de gevoelige tweede hoedanigheden, die niet anders zyn dan vermogens om onderſcheidene denkbeelden in ons voort te brengen, door onze zinnen. Ten derde, de bekwaamheid die wy in zelfſtandigheid beſchouwen, om te veroorzaaken of te ontvangen zoodanige alteratien van eerſte eigenſchappen dat de zelfſtandigheid dus veranderd, denkbeelden in ons zou voortbrengen, verſchillende van de voorigen; en dit worden active en paſſive vermogens genaamd: al het welke, zoo verre wy daarvan eenig denkbeeld hebben, in eenvouwdige Idea's eindigt of uitloopt.

Behalven de ſaamengeſtelde denkbeelden die wy hebben van ſtoffelyke zelfſtandigheden, door de eenvouwdige denkbeelden genomen van de Operatien of Werkingen van ons eigen verſtand, welken wy in ons zelven ondervinden, als denken, verſtaan of begrypen, willen, kennen &c. mede-beſtaande in dezelfde zelfſtandigheid, zyn wy bekwaam om het ſaamengeſtelde denkbeeld te vormen van een geeſt of ziel; en dit denkbeeld eener onſtoffelyke zelfſtandigheid is zoo klaar als het geene wy van eene ſtoffelyke hebben; en door het ſaamentrekken der denkbeelden van ſaamenhang, vaſte deelen, en een vermogen van beſtaan bewogen, verbonden met zelfſtandigheid, waarvan wy insgelyks geen ſtellig denkbeeld hebben, hebben wy het denkbeeld van ſtoffe.

Verders zyn 'er andere denkbeelden van zelfſtandigheden, die *Collective* kunnen genaamd worden; die opgemaakt worden uit veele byzondere zelfſtandigheden, aangemerkt als veréénigd in één denkbeeld, gelyk een Troep, Leger, *enz.* Welke het verſtand maakt door deszelfs vermogen van ſaamenſtelling. Deeſe Collective of ſaamenkoppelende denkbeelden zyn niet anders dan de konſtige trekken des verſtands, brengende dingen. verwyderd en onafhangkelyk, in één gezigtpunt, om dezelven des te beter te beſchouwen en daarover te redeneeren, als veréénigd in ééne bevatting, en betekend door een éénigen naam; want daar zyn geene zaaken zoo verwyderd, welken het verſtand, door deeſe konſt van ſaamenſtelling niet in één denkbeeld kan brengen; gelyk zulks blykt uit den naam *Heelal.*

ZELOTEN. Zoo wierden onder de Jooden die Luiden genaamd, die voor den naam van God, voor de eer van den Tempel en

www.libtool.com.cn

geen van het Mahometiſmus te zyn, ontkennende de voorzienigheid en de opſtandig, geloovende de Zeilsverhuiſing, en volgende de *Zend* of *Zendavaſta* der Magi.

ZEND-GERICHTE, *Bloedban*, of *lyfſtraffelyke overigheid.* Is eene zonderlinge magt in Duitſchland, wanneer de geene die dat recht bezit, zekere hoofdmiſdaaden, die voornaamelyk vier in getale zyn, als Moord, Diefſtal, Brandſtigting en verkragting (welken de vier hooge Rugen genaamd worden) binnen zeker gebied, niettegenſtaande hy anders geene weinige onderdaanen daarin heeft, ſtraffen mag, en de Zendbaare onderdaanen jaarlyks op zekere hooge Zendgerichtsdage vergaderen kan, met oogmerk om by hem aan te toonen wat 'er onder hun ſtrafbaar is voorgevallen. Men ſtelt tot zoodanig een gericht eenen Zendgraaf of Voogd, twee of meer Schepens, eenen Ruger of Fiſcaal en een Beul aan. Het woord *Zend* of *Zent* is van de oude Duitſchers afkomſtig, die het land in Pagos of Comitatus en Gravias verdeeld, en deeſen wederom in Centenas of Gerichtsampten verdeeld hebben, waarover zekere Zent-graaf of Zent-Richter geſteld was, die de geringe geſchillen beſliſſen, maar de gewigtige zaaken voor de Graaven moeſt laaten komen.

ZENEXTON HELMONTII. Is een aanhangſel, beſtaande uit koekjes van Padden, die tegens de Peſt gepreeſen worden.

ZENITH. Kruin of Aſpunt; *verticale, vertex*; zoo heet het punt, 't geen men zig in de onbeweeglyke vlakte van den Waereldkloot, boven zyn hoofd of kruin verbeeldt, en het geene overal 90° van den Horizont afſtaat. Dit punt dient om den middag-Cirkel te bepaalen. Voor het overige heeft dit punt zyn naam van de Arabiers bekomen.

ZENITH JUVENCULARUM. De maandelykſche ontlaſting der vrouwelyke Sexe.

ZENUW. Deel des Ligchaams, dat een wit, rond, ſomtyds plat, veſelagtig of vliesagtig koord verbeeldt, en dat zyn begin middelyk of onmiddelyk van het brein haalt; want alle Zenuwen, die het konſttuig ſaamenſtellen, komen of van de harſſenen of harſſentjes, door middel des verlangden hoofdmergs of van het rugmerg, dat daarvan een vervolg is. Zy komen daaruit by wyſe van bundels, die zeer evenredig by paaren geſchikt zyn, en even als zoo veele vanéén geſcheidde ſtammen, die vervolgens in armen, takken en veſels verdeeld worden. Die des verlangden hoofdmergs dringen voor het meeſte gedeelte door den bodem des bekkeneels. Die der Ruggraat gaan door de zydelyke Openingen van alle de wervelbeenderen en door de groote voorſte gaten des heiligbeens.

Men telt doorgaands tien paaren, die uit het rugmerg komen.

De

De eerſten worden *Harſſenzenuwen* of Harſſenpaaren genaamd, en de laatſten *Wervelzenuwen*, *wervelpaaren*. Deeſen worden geminderdeeld in *Nek*,-*Rug*,-*Lendenzenuwen* en in *Heiligbeenſchen*. Daar zyn zeven Nekpaaren, twaalf van den rug, vyf der Lenden en vyf of zes heiligbeenſche. De Heer Heister en andere ontleedkundigen erkennen maar negen Harſſenpaaren, en tellen agt Nekpaaren, ſtellende het tiende Harſſenpaar by het getal der Wervelzenuwens. De ouden ſtelden maar Zeven Harſſenzenuwen; te weeten, de tweede of Gezichtzenuwen; de derde of inwendige Beweegzenuwen; het vyfde paar of Drielingzenuwen; het zesde of uitwendige Beweegzenuwen; het zevende of Gehoor-zenuwen; het agtſte of dwaalend paar; en het negende der hedendaagſchen; want zy zagen de Reukzenuwen niet aan voor Zenuwen, en geloofden dat het tiende paar behoorde tot het rugmerg. Het vierde, dat klein is, was den meeſten onbekend, of door anderen genomen voor takken van andere paaren.

De eerſte ſtam van iedere Wervelzenuw heeft doorgaands tot oorſprong twee platte pakjes met verſcheide mergveſelen, en een voorſte en een agterſte. Deeſe twee verſchillende bundeltjes naderen malkanderen ter wederzyde, en dringen op zyde het aanhangſel des harden Herſſenvlies door; zy vereenigen zig terſtond daarop, maakende eene ſoort van knoop, die *Zenuwknoop* genaamd is, die eindelyk den ſtam voortbrengt. Daar is in het bezielde Ligchaam geen waardiger Lid dan de Zenuw. Het is eene bron van verſchynſels, die des te verwonderenswaardiger zyn; omdat zy minder vatbaar ſchynt voor werking. 't Is van de Zenuwen dat het leeven benevens de geheele harmonie van het konſtruig afhangt. Daar vandaan de zinnen en denkbeelden; daarvandaan de kenniſſen en vermaaken.

Het gebruik der Zenuwen is verſchillende naar de verſcheidenheid van hunnen oorſprong, verdeelingen en uiteinde. Die, welken uit het voorbrein komen en in de ſpieren eindigen, brengen gemeenelyk in deeſe werktuigen met het leeven het vermogen mede om ſaamengetrokken te worden, en ſchynen bygevolg tot de dierlyke vermogens geſchikt, Die uit het agterbrein voortkomen, ſchynen byzonderlyk geſchikt te zyn voor de leevendige werkingen. Die des Rugmergs worden verdeeld aan de Spieren der ſpieragtige deelen der uiteindens. Daarenboven worden de Zenuwen beſchouwd als Buisjes die geſchikt zyn om de Geeſten te voeren in de werktuigen, aan welken zy verdeeld worden, en om aan het brein de aandoeningen der uitwendige voorwerpen op deeſe werktuigen te brengen.

Als men eene Zenuw bindt, dan wordt de werking van het deel dat daarvan afhangt, gehinderd of houdt terſtond op; daar wordt

wordt eene verſtyving en zwaarte, die terſtond van lammigheid opgevolgd worden, in geboren. De beweeging is in dit geval verydeld; daar komt ſomtyds eene gedeeltelyke of algemeene ongevoeligheid van de drukking of verſtopping eener Zenuw, en altoos beeven de leden, wier Zenuwen onpaſſelyk zyn, verdroogen en atrophiëeren; doch deeſe verſchillende toevallen vergezellen malkander niet geſtadig. Het eene is 'er dikwils zonder het ander; waarom veele Artſen en Wysgeeren geloofd hebben, dat zy verpligt waren, in eene en dezelfde Zenuw de drie verſchillende eigenſchappen te ſtellen, dat is; om de deelen te voeden; hun het beweegend vermogen te geeven en het gevoel; doch anderen, niet al te wel weetende hoe deeſe eigenſchappen in een en hetzelfde deel te verëénigen, hebben gedagt beter te doen om drie ſoorten van Zenuwen te erkennen, waarvan het eene het leeven in de deelen brengen zou, het andere het gevoel en het derde de beweeging. Is het ondertuſſchen niet gemakkelyk, in eene en dezelfde Zenuw de drie gemelde eigenſchappen aan te toonen, het is niet gemaklyker het verſchillende beſtaan deeſen drie Zenuwſoorten te bewyſen. Men vindt dat zy allen van een gelyk weeſſel zyn; zy zyn overal gelyke draaden, die om zoo te ſpreeken, tegens malkander gelymd. en met eenen gemeenen koker omvat zyn: Het gebruik der Zenuw knoopen is onbekend, en wat 'er in de Zenuwvlegtingen omgaat, weet men niet.

Een ander verſchynſel, mede moeielyk ter uitlegging, is de *hemiplegie*, aan den tegenovergeſtelden kant, van den oorſprong der Zieke Zenuwen; de kruiſſing der Zenuwen van de eene zyde met die der andere, welke ſtandvaſtig aan het begin der harſſenpaaren wordt opgemerkt in de mergagtige zelfſtandigheid, heeft ſommigen toegeſcheenen genoegſaam te zyn ter uitlegging deeſes verſchynſels; doch het is in andere onderwerpen gebeurd, dat in weerwil van deeſe kruiſſing, de hemiplegie aan denzelfden kant, als de aangedaane Zenuwen, gevonden is. Zie hier andere verſchynſelen, die van de Zenuwen afhangen en uitgelegd kunnen worden.

Als de Zenuwen half doorgeſneeden zyn, is de pyn grooter dan wanneer zy geheel door zyn. Dit verſchil komt omdat de pyn voortgebragt zynde door de trekking der Zenuwdraaden, als eene Zenuw half doorgeſneeden wordt, het geſneden deel zig te rug haalt, en dat het zig niet kan te rug haalen zonder dat het de Zenuwveſelen, waaraan zy nog vaſt houdt, veel trekt; zy zal dan eene geſtadige ſcheuring voortbrengen. Voeg by dit alles, dat elke Zenuw die van te vooren het vermogen der deelen, aan dewelken zy zig vaſt hegt, ondersteunde, dit vermogen niet meerder ondersteunt dan met eenige draaden. De ſpanning en ſcheuring moeten daardoor vermeerderd worden,

den, en zie daar de oorzaak van deeſe zwaare pyn, die alsdan gevoeld wordt.

Eene halfdoorgeſneedene Zenuw brengt ontſteeking en ſtuiptrekkingen voort. Wanneer de Zenuw halfdoorgeſneeden is geworden, worden de overige Veſelen meerder getrokken, maar zy kunnen niet meerder getrokken zyn dan de buiſen die haar ſaamenſtellen, en buiten dat de haar verzellende bloedvaten gedrukt zyn. Het Zenuwſap zal, ſtaande deeſe drukking, boven het geſcheurde deel opgehoopt worden. Dit opgehoopte ſap zal ſterk in de Spieren gedreeven worden door de werking der kleine ſlagadertjes van de Zenuwen, die, gedrukt zynde, ſterker kloppen. De ontſteeking zal daadelyk door de werking deeſer ſlagädertjes veröorzaakt worden, omdat het harde hairſſenvlies de Zenuwen bekleedt. Deeſe ontſteeking zal kunnen tot aan het brein voortzetten, alwaar zy eene ylhoofdigheid zal te weeg brengen. De drukking eindelyk die de Zenuwen lyden zullen in de ontſteeking, zal buitengemeen worden. Het leeven zal in de deelen ontbreeken, en daar zal koud vuur voortkomen. Deeſe ontſteeking voor het overige breidt zig uit, uit oorzaake der Zenuwen, die met dien, welke geſcheurd is, gemeenſchap hebben; en door de trekkingen deeſer Zenuwen gebeurt het dat een groot getal zelfs van zwaare vaten verſtikt worden, 't welk de ontſteeking vermeerdert.

Eene groote ontſteeking Schudt de Zenuwen buitengemeen. Deeſe ſterke ſchudding maakt, dat het Zenuwſap daar ſterker dan te vooren omloopt. Dus moeten de Spieren, die haare werking van deeſe Zenuwen zullen krygen, in ſtuipen vervallen; indien 'er aan het hoofd eene ſlagaderbreuk komt, zullen de geweldige kloppingen des ſlagaders, het brein beurtelings drukkende, het Zenuwſap met meer geweld in de Zenuwen, die by deeſen opgezwollen Slagader zyn, voortzenden. Deeſen zullen dat aan de Spieren, die alsdan in ſaamentrekking vervallen, verdeelen.

Oorſprong, verdeeling en naamen van de Zenuwen.

De Zenuwen worden gemeenelyk (gelyk gezegd is) in twee ſoorten verdeeld, naamelyk die uit het hoofdmerg, en die uit den rug voortkomen. Zie PLAAT CCLXXIX. *Fig.* 1 en 2.

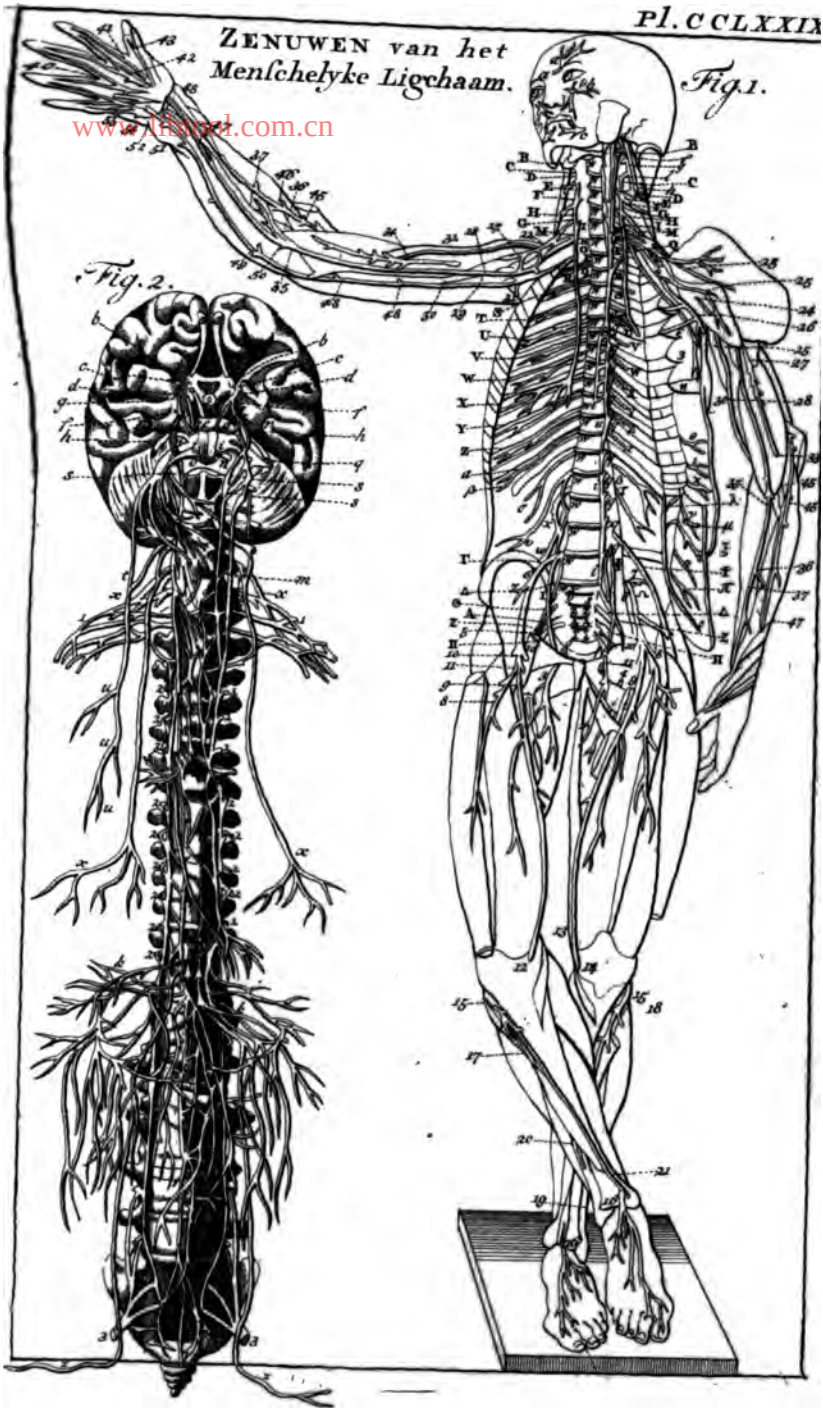
De Zenuwen des verlangden hoofdmergs zyn (volgens onze Engelſche Geleerden) negen paar. 1. Het oogbeweegend paar (*Nervi Olfactorii*) (Ibid Fig. 2. *a*, *a*.) welken loopende door het *Os cribroſum*, zig verſpreiden over de *Membrana* van de Neusgaten. 2. Het *optiſche* paar (*Nervi Optici*) (Ibid, *b*, *b*) die

ZENUWEN van het Menschelyke Ligchaam.

Fig. 1.

www.library.com.cn

Fig. 2.

www.libtool.com.cn

die by hunne verſpreiding de *Retina* van het oog vormen. 3. Het Oog-beweegende paar (*Nervi Oculorum Motorii*) (Ibid. *c. c.*) ieder vanwelken verdeeld is, naby de Orbita, in zes deelen of takken; van welken, in menſchelyke Ligchaamen, de eerſte tak gaat tot den Opheffer (*Elevator*) der *Palpabrae*; de tweede tot den Opligter des Oogs; de derde tot den nederdrukker (*depreſſor*) de vierde tot den *adducent*; de vyfde tot de benedenſte ſchuinſte Spier; en de zesde tot de *tunica* van het oog; maar in andere Dieren, worden zy geheel anders verdeeld. 4. Het lydende paar (*Nervi Pathetici*) van Willis (Ibid, *d*, *d.*) dat zeer klein is en loopt tot de trochleare Spier van het oog. 5. De ſmaak-Zenuw (*Nervus Guſtatorius*) zynde zeer groot, en verdeeld binnen het *Cranium* in drie takken (Ibid. *f*, *f.*) onmiddelyk onder de *Dura Mater*: de eerſte tak, de *Opbthalmiſche* genaamd, loopt naar verſchillende deelen van en rondom het oog, de oogleden, de Spieren van het Voorhoofd en den Neus, en de *integumenta* van het aangezigt. De tweede tak kan genaamd worden de bovenſte *Maxillari*, als zynde verſpreidt door alle de deelen van de Opperkaak, de lippen, neus, verhemelte, *Uvula*, tanden &c. insgelyks loopt een tak daarvan naar het oor, en zig verëénigende met een tak van het zevende paar, vormt de *chorda tympani*. De derde tak kan men noemen de *Maxillaris inferior*, als zynde verſpreidt over de onderſcheidene deelen van de Onderkaak, de tong en andere deelen van den mond; waarvan het geheele Zenuw-paar den naam verkreegen heeft van *par guſtatorium*; terwyl een groot gedeelte daarvan tot zeer verſchillende eindens dient. 6. Het *abducente*-paar (Ibid *g*, *g.*) uitgenomen een tak voor de vorming van de *Nervus intercoſtalis*, loopt geheel tot de *abducente* Spier van het Oog; waarvandaanden naam komt. De *Nervus intercoſtalis* (Ibid. *Fig.* 1 en 2. *i*, *i*, *i*, *l*, *m* &c.) wordt ſaamengeſteld of uit de takſchietingen (*Ramifications*) van de twee voorgaande Zenuwen, of alleenlyk uit die van het zesde paar. Het neemt deszelfs weg uit het Cranium by den doorgang van de inwendige Carotides, en daalt naby het agtſte paar door den Nek; en alsdan door de borſt en den onderbuik, naar het *Pelvis* of bekken; en in deszelfs weg maakt het veele plexuſes en ganglia, en zendt takken tot meeſt alle de deelen, in de borſt en den onderbuik begreepen. 7. Het gehoorpaar (Ibid. *b*, *b.*) ontſpringt met twee ſtammen; de eene wordt genaamd de *Portio dura* of het harde gedeelte; de andere de *Portio mollis* of zagte gedeelte. Dit laatſte gaat in de *foramen* van het *Os petroſum*, en dan door de verſchillende kleine openingen gaat het in den doolhof van het oor, waar het verſpreidt wordt over alle deszelfs deelen, en het eerſte werktuig des gehoors uitmaakt. Het harde ge-

deelte

www.libtool.com.cn

met de takken van het eerſte, derde en vierde paar vormt de *Nervi crurales*, 66, 77, 88, &c. die verſpreidt worden over het voorſte deel van de dye: en op dezelfde wyſe wordt een tak gevormd van de veréénigingen van het tweede, derde en vierde paar, welke loopt door de groote *foramen* van het *Os pubis* tot het *Scrotum*, de *teſticuli* en de nabygelegene deelen. Het vierde en vyfde paar van de Zenuwen der Lendenen, zig veréénigende met het eerſte, tweede, derde en vierde paar van het *Os Sacrum*, maaken de Zenuw die men noemt *iſchiadicus*, zynde de grootſte in het ligchaam en getekend 3, 3, in *Fig.* 2. het daalt neder langs het agterſte deel van de dye, en deszelfs takken verſpreiden zig over het geheele been, den voet en de teenen; zynde getekend 15, 17, 18 enz.

De Zenuwen van 't *Os Sacrum* vormen vyf of zes paar, nogtans niet bepaaldelyk en altyd regelmaatig zoo: zy loopen door de *foramina* van dit been, en de bovenſten van dezelven, gelyk alreede gezegd is, ſtellen de *Nervus iſchiadicus* te ſaamen; en het overblyvende wordt verſpreidt, in eene menigte van takſchietingen over de deelen, in het *pelvis* beſlooten, in het *inteſtinum rectum*, de blaas, de teelleden en de naby gelegene deelen. In de Figuur zyn zy getekend A, E Π, F, &c.

Wy zullen 'er alleenlyk byvoegen dat 1, 1, *Fig.* 2 vertoonen de *Nervi brachiales*; 2, 2, &c. de communicatien van de *Nervi vertebrarum* met de *intercoſtales*; *l*, *l*, aanmerkelyke gemeenſchappen tuſſchen de *Nervi phrenici* en de *intercoſtales*; *t*, *u*, *u*, &c. de mededeelende Zenuw van het agtſte paar; *x*, *x*, de *Nervi phrenici*; *z*, *z*, de Zenuwen die gaan naar de *Teſtes*, de *Uterus*, &c.

ZENUWAGTIG. Dat veele Zenuwen heeft, dat van aart als eene Zenuw is.

ZENUWKNOOP. Eene kleine verhevenheid die de Zenuwen vereenigen en onder dezelven gemeenſchap ſchynen op te rigten. Zy verſchillen meer of min in grootte, kleur en ſtevigheid. zy hebben niets gemeen dan het gebruik, 't welk ſchynt te zyn, om de geeſten tot verlaatbakken te dienen, en tot middelen van gemeenſchap tuſſchen veele verafgelegene Zenuwen, waaruit eene zeer groote uitgebreidheid der Sympathie ontſtaat.

ZENUWMIDDELEN. *Nervina.* Dezelven zyn inwendigen en uitwendigen. De inwendigen zyn *Salvia*, *Majoran. Roſmarin. Spica, Ruta, Lavendul. Chamæpyt. Chamædr Flor. Hyperic. Betonic. Dens Hippopotam. Succin. Cinnabar. Antimonii* en *Nativ.. Ungul. Alcis*, *Cornu Rhinocerot. Specific. Cephalic. Pulv. Epileptic*, &c. — De uitwendigen zyn nog behalven deeſe aange-

www.libtool.com.cn

silis, ſchoon eenigſints ſmaller, langwerpiger en dunner, ook zyn de ſchubben kleiner; het ligchaam van zilver kleur; de rug eenigſints purperverwig; de vinnen blaauwagtig; de oogen goudgeel. Men vangt hem in den oder, voornaamelyk in de Herfſtmaanden; en men verzendt hem in vaten gepakt naar elders. Het vleeſch is zeer vet, gezond en aangenaam van ſmaak; doch niet goed voor eene zwakke maag. Zelfs moet hy van gezonde menſchen maatig genuttigd worden, aangezien het vet walgt en koorts verwekt.

ZERUMBET. Is een Indiaanſche wortel, niet ongelyk aan de Gember; doch de bladen zyn breeder en langer, en de wortel zelfs kragtiger dan die van de Gember. Men kan ze door het zaad en door den wortel voortplanten.

ZESHOEK. Zie het Artykel HEXAGONUM.

ZESLING. In Neder-Saxen *Sæſling* genaamd, doet zoo veel als in Opper-Saxen een *Dreyer*, of in de Nederlanden een groot vlaamſch.

ZET, of OPSTEL. Zoo heet by de waterkonſten, een, naar eene zekere hoogte, te ſaamengeſteld Pypwerk, 't welk men in hooge en laage opſtellen verdeelt. Een *laag opſtel* beſtaat uit een kolfpyp of ſtortpyp; verders uit een ſtok-kiel die dubbeld geboord is, en waarop de klep geſteld wordt; en eindelyk uit twee of 1½ Zenk-kielen, die mede dubbeld geboord zyn. De kolfpyp rekent men in ſommige ſteden op 3½ el, en het overige Pypwerk 14 ellen lang. — Een *hoog opſtel* integendeel wordt meeſtendeels uit 5 opſtel-pypen, van welken eene iegelyke met 15 of 16 ringen beſlagen, en in den mond 4½ groot of wyd is. Verders bevint zig daarby een beſlagen kolfpyp, die van 8 tot 13 maal geboord is, waaraan een ſtok-kiel of ander dubbeld geboordekiel gemaakt is, die zoo hoog reikt als het water volgen wil. Voor het overige is het yſerwerk, 't welk doorgaands met ſchroeven moet vaſtgemaakt worden, beter by hooge opſtellen dan by laagen te gebruiken, 't welk maar omtrent het vierde deel zoo ſterk is, en in plaats van ſchroeven, met grendels en veeren kan voorzien worden.

ZET-COMPAS. Is eene ſoort van Groef-Compas, 't welk van het Hang-Compas daarin verſchilt, dat het niet in dusdanige Cirkels of hoepen, gelyk het eerſtgemelde, bewoogen kan worden, maar uit eene ronde ſchyf beſtaat, die integendeel aan haare Bovenvlakte met eenen beweeglyken regel voorzien is, waardoor de uuren op dezelve afgeſneeden worden, gelyk men PLAAT CCLXXVIII *Fig.* 5 zien kan. Deszelfs nut en gebruik beſchryft VOIGTEL, in zyne *Marktſcheidkonſt. pag* 113 *ſeqq.* daar hy ook het gemeene Zet-Compas in het een en ander zoekt te verbeteren.

www.libtool.com.cn

ZETERICE. Zoo heet by VIETA de konſt om eene opgaaf of een vraagſtuk op te loſſen.

ZET-of STELBOUT Zoo heet een Hevel of Handboom, waarmede men agter aan het Bodemſtuk van een kanon of mortier naar vereiſch verhoogt, als men hetzelve richten of ſtellen zal. Sommigen noemen het den *Schoot-keil.*

ZETPIL. Zie het Artykel SUPPOSITORIUM.

ZETREGEL. *Maxima.* Een vaſtgeſtelde Propoſitie of grondregel, in welken zin dit woord meeſt hetzelfde betekent als *Axioma.*

ZETTER, of ZETKOLF. Is het Inſtrument waarmede de laading van het kanon te ſaamen geſtooten wordt. Men noemt hetzelve ook de ſtamper. Zie PLAAT CCLXXVIII *Fig.* 6.

ZETTER-GESCHREI. Is op ſommige plaatſen in Duitſchland eene byzondere plegtigheid by het oeffenen van de crimineele halsgerichten. Eenigen leiden het van het Latynſche woord *Citeeren* af, dewyl hierdoor een Misdaadiger genoegſaam als ter verantwoordinge ingedaagd wordt; en volgens het Saxiſche Recht is het *Gerufte* (Beroep) of Zettergeſchreeuw, ook het begin van de aanklagte, en die het beroep doet, moet het in Rechten uitvoeren. Maar diergelyke bloedſchreeuwers, of by afweeſigheid van den aangeklaagden, of by gebrek van hem op de daad betrapt te hebben, of wegens nog niet genoeg beweeſene en van den Rechter gedecideerde beſchuldiging, met hun Zettergeſchreeuw dikwils buiten de paalen gegaan zyn, zoo is deeſe Proclamatie naderhand afgekomen, en tot de laatſte zitting van het bloedgericht verſchooven geworden. Hierby zyn tweederlei omſtandigheden: 1.) Indien de daad van dien aart is, dat iemant het leeven daarom verbeurd heeft, maar de daader niet tegenwoordig is, zoo wordt hy tot drie onderſcheidene maalen, altyd veertien dagen na malkander, met het Zettergeſchreeuw voor het Gerecht gedaagd, en by verder hardnekkig niet verſchynende, in den Moord-of Bloedban gedaan, dat is vogelvry verklaard. 2.) Maar is de Misdaadiger tegenwoordig, en de Rechter met het oeffenen van het hooge Crimineele halsgericht beſig, zoo verzoekt de Crimineele Aanklaager eerſt verlof, om voor het Gericht te mogen verſchynen, met een bloot en ſcherp zwaard, en met Zettergeſchrei twee en eenmaal, volgens het Recht. Na dat hem dit verzoek toegeſtaan is, dan neemt de Lands-of Stadsdienaar een bloot zwaard, dat onder de Schepens-tafel ligt, en draagt het voor den Crimineelen Aanklaager van en tot het Gericht. Ondertuſſchen dat deeſe nu voorgaat om den Aangeklaagden, die men reeds uit de Gevangenis digt by de hand gebragt heeft, voor het gericht te haalen; roept de zetter of Wraak-en Bloedſchreeuwer driemaal: *Zetter over* N. N, *om dat by aan N. N.*

een

www.libtool.com.cn

een nederlaag begaan heeft. Vervolgens gaat de Land- of Stads-dienaar voor den Aanklaager heen, en legt het bloote zwaard, wanneer het derde beroep van Zettergeſchrei gedaan is, wederom aan zyne plaats. Daarop gaat de crimineele Aanklaager met zyne beſchuldiging voort; ſtelt den Misdaadiger voor het Gerecht, die, wanneer hy het feit nogmaals vrywillig erkent, het doodvonnis uit des Rechters mond ontvangt, en by het leeſen van de laatſte woorden de ſtaf ziet breeken. Dan komt de Scherprechter om den Misdaadiger van de Rechtbank naar de Gerechtplaats te brengen, waarmede hy echter geen haaſt maakt, wagtende tot dat het halsrecht in de vierſchaar, de gewoone plegtigheden volkomen geëindigd is, de tafel en banken omgeſtooten en de geenen die den Misdaadiger naar de Gerichtsplaats zullen geleiden, gereed zyn om te volgen.

ZET-WAAG. Is een ſoort van kleine waterwaag, door hulp van dewelke men aanmerken kan, of niet eene al te lange lienie zig in haaren waagregten en met den Horizont parallelen ſtand bevindt. Van deeſe waag bedienen zig verſcheide Ambagtslieden, als Schrynwerkers, Timmerlieden, Metſelaars, Walzetters, &c. Haare Figuur beſtaat in 't gemeen in eenen gelykzydigen Driehoek, uit welkers punt op de grondlinie eene perpendiculaar-Linie ingeſneden is, in dewelke omtrent het punt ofte eene Perpendicul, die rondom eenen ſpyker beweegd kan worden, ofte een gewigt aan een draad of touwetje hangende vaſtgemaakt is, welke beide zoo wel de perpendicul als de draad in de bovengemelde perpendiculaar-linie moeten ſlaan, indien het waterpas met haare grondlinie horizontaal ſtaat. Ten dien einde is op de plaats, daar het gewigt aan de buitenvlakte van de waag aanſtooten kan, de waag uitgehold en verdiept, dat het touw waaraan het gewigt hangt, zoo veel te accuraater of zekerer en zonder hinder in de voorgeſchreevene perpendiculaar-line vallen kan. De beſte en in de Oeconomie of huishouding voordeeligſte ſoort van dezelven zyn, om een kas, tafel en diergelyken horizontaal te ſtellen, en wordt PLAAT CCLXXVIII. *Fig.* 7. vertoond, daar de doorſneede van de waag zelf geſteld is. Daarin betekent A B C D een geel koperen Cylinder, op welkers bodem een yſeren punt E vaſtgemaakt is; op hetzelve beweegt zig een gedeeltelyk uitgeholde kloot of kogel F, waaraan het punt G, 't welk vanboven een knoopje heeft, beveſtigd is. Boven by H is een dekſel van glas, 't welk in het midden een ſubtiel gaatje heeft, onder hetwelke telkens het knoopje G moet komen te ſtaan, ingeval de zaak, waarop de waag geſteld wordt, horizontaal ſtaan zal.

ZEUGMA. Eene figuur in de ſpraakkonſt, waardoor een byvoeglyk woord of een werkwoord, 't welk met een nader woord

www.libtool.com.cn
overeenſtemt, insgelyks, by wege van ſupplement, gevoegd wordt by een ander dat meer afgelegen is.

ZEUS. (In de *Ichthyologie*) Eene ſoort van de *acanthopterycus* order der Viſſchen, waarvan de kenmerken zyn als volgt; het ligchaam is zeer breed, dun en ſaamengedrukt, de ſchubben zyn hobbelig, daar is maar eene vin op den rug, maar die is zeer lang, en zoo diep ingeſneeden naby de voorſte deelen dat ze naar twee vinnen gelykt; de takvormige *Membranæ* beſtaan niet uit parallele beenen of graaten, gelyk in andere viſſchen, maar hebben een aantal van kleine beentjes van verſchillende gedaantens, ſommigen van dezelven in de lengte geplaatſt, anderen in de ſchuinte, en anderen wederom dwars.

ZEVEMAKER. *Zeefmaaker.* Deeſe hebben door gantſch Duitſchland een geſchenkt Ambagt, waarvan ze het voordeel ook buiten Duitſchland genieten. Op ſommige plaatſen kan niemant Meeſter worden, ten zy hy drie of vier jaaren als een jongen het Ambagt geleerd en daaren boven nog twee of drie jaaren als knegt op zyn ambagt gereisd heeft. Elders is dit zelfs niet genoeg maar die het Meeſterrecht erlangen wil, moet nog daarenboven een Meeſterſtuk maaken. Dit is voornamelyk in de Landen der Keurvorſten van Beyeren en de Paltz gebruikelyk, naamelyk drie houten Zeeven van verſchillende ſoorten. Voorts kunnen de Zeeven die ze maaken, in drie ſoorten verdeeld worden, als (1) een klaar haairen Zeef; (2) een houten Zeef; (3) een yſer- of geelkoperdraad Zeef. Doch allen worden groot of klein, eng of wyd gemaakt. Hierby kan men nog de 4de ſoort voegen, naamelyk eene dubbele Zeef, dienende voornaamelyk daartoe, ten einde het geene gezift werdt, niet vervliege; of hem die zift, door den ſterken reuk niet omtrent ſnieſen of anderſins hinderlyk zy, gelyk niet zelden in Apotheeken geſchiedt.

ZEVENBLAD. *Tormentilla Sylveſtris. Septifolium.* Groeit in Boſſchen, op Weiden en Bergen. De wortel verwekt zweet, wederſtaat het gift, ſterkt het hart, is een middel tegen vlekkoortſen, allerlei buik- en bloedvloeyingen, teering, Spaanſche Pokken, wonden en wormen. Het kruid geneeft uitwendig den ſlangenbeet.

ZEVENBOOM. Zie het Artykel SABINA.

ZEVENDE ZOON. Zegt men van zoodanigen Zoon, die in een onafgebroken rye de zevende is. De Franſchen, veele Nederlanders en Spanjaarden, gelooven 'er van, dat hy in ſtaat is, om door aanraaken, de koorts en kroppen te geneeſen, mits *St. Marculphus* daar by aangeroepen wordt.

ZEVENGESTERNTE. *Plejades.* Zyn zeer kenbaare ſterren in den ſtier, die ten naaſtenby eene Y verbeelden. Men kan van de-

www.libtool.com.cn

dezelven maar 6 duidelyk erkennen. De Dichters geeven dezelven uit voor de Dogters van *Atlas*, waarvan 6 met Goden, maar de zevende met *Syſipbus*, een gemeen man, getrouwd waren. Men noemt dit geſternte ook *Gallinam*, of in de Duitſche Taal de *klok-hen*. Dierhalven verbeeld zig daarvan SCHICKARD de hen vanwelke Chriſtus ſpreekt, *Matth.* 23. WEIGEL integendeel maakt daaruit de Tafel van Multiplicatie, die hy aan de Kooplieden als een wapen toeeigent. De Romeinen noemden dezelve *Vergilias*, van *Ver*, dat is Lente, aangezien het omtrent de Nagtevening van de Lente, als dag en nagt malkander gelyk zyn, pleeg op te gaan, en den Weſtenwind te veroorzaaken.

ZEVENHOEK. Zoo wordt eene Figuur genaamd, die zeven zyden heeft. Wanneer nu deeſe zyden van gelyke lengte en de Hoeken van dezelfde grootte zyn, dan wordt dezelve Regulier genaamd. Deeſe Figuur, zy mag regulier of irregulier zyn, kan uit een, in dezelve, aangenomen punt, in zo veel Triangels verdeeld worden, als de Figuur zyden heeft; of ook uit een hoek van de Figuur, door de Diagonaal-linien, in zoo veele Triangels als de Figuur zyden heeft, min twee, dat is, in vyf verdeeld worden, 't geene men by de berekening van deeſe Figuur, noodzaakelyk weeten moet.

ZEVEN TORENS. Zoo wordt te konſtantinopolen een ſlot van Zeven Torens genaamd, alwaar niet alleen de inkomſten der Mosquéen, die tot den oorlog en ter uitbreidinge van den Mahometaanſchen Godsdienſt geſchikt zyn, maar ook de Staats- en andere voornaame Gevangenen bewaard worden. Dit ſlot ligt aan het *Mar di Marmora*, aan den hoek van de Stad, die tuſſchen het Zuiden en het Ooſten gelegen is.

ZIBETHICUS. De *Zivet-kat*, PLAAT CCLXXVIII *Fig.* 8. Dit Dier is zeer wild en ruig, van hoofd tot ſtaart eene el lang, omtrent van grootte gelyk een wezeltje of vos, van kleur gelyk een wolf. Het aaſt op rauw vleeſch, muiſen en eyeren; ook op ryſt en andere zoetigheden. Het heeft onder zyn aars een zak hangende, zoo groot als een hoender-ey. Hierin is het *Civet*, gelyk etter in een zweer beſlooten. Ingeval men deeſen zak niet weekelyks uitperſt, zoo ſpuit het Dier van zelven dien etter uit. De groote Civet-katten worden in Guinea gevonden, alwaar de Inwooners ze vangen en tam maaken. Op het Eiland Ceylon worden zy als vogels in eene kooi opgeſlooten, en hen dagelyks met een kleine lepel het vogt ontnomen. Het mannetje heeft dubbel zoo veel Civet als het wyfken. De oorzaak is omdat het wyfken het water niet houden kan, maar het in den zak laat loopen, waardoor de Civet bedorven wordt. Het witte *Civet*, zynde vet, en van een ſterken doch onaangenaamen reuk, is het beſte, en wordt in de

www.libtool.com.cn

Medicynen veel gebruikt. Men brengt ook de Civetkatten jong in Holland, omdat ze het civet in haar jeugd hebben. De Civetſchuim heeft in den beginne een walglyken reuk, doch ſaamengeronnen zynde, en na dat het een tyd lang in de lucht gehangen heeft, is de reuk aangenaam, en wordt van de kooplieden, als eene dierbaare waar vervoerd. Zie het volgende Artykel.

ZIBETHUM. *Civet* of *Zivet*. Is eene vette en ſmeerige ſtof, gelyk honig of boter, hebbende eene geelagtig witte kleur en een ſterken reuk, komende van de *Zibethicus*, zoo even beſchreeven. By het inkoopen van de civet moet men van eerlyke en bekende kooplieden koopen, omdat derzelver vervalſching, geſchiedende door boter, vet &c. zeer moeielyk te ontdekken is. Ondertuſſchen wordt de witte, gelyk boven gezegd is, voor de beſte gehouden, als ze te gelyk vetagtig en van een ſterken en goeden reuk en bittere ſmaak, en eene roodagtige dikte is. Zy heeft eene zeer verdeelende, verzagtende en verſterkende kragt; is dienſtig tegens de pynen der kleine kinderen, kolyk en moederplaag, als zy op de buik geſmeerd wordt. Zy verſterkt de mannelyke kragten en zou dienſtig zyn tegens de onvrugtbaarheid der vrouwen; doch wordt het meeſt van de Parfumeerders, met *Ol. Aniſi* en een weinig *Moſchus* gemengd, gebruikt, 't welk een aangenaamen reuk van zig geeft. Men meent dat dezelve in de hembden geſtreeken, alle ongedierte aan het ligchaam dooden zoude.

ZIEKTE. *Morbus*. Is een onnatuurlyke toeſtand die den menſch overvalt, en waarin hy luſteloos tot zyn beroep en werk onbekwaam wordt. De hoofdverdeeling der Ziektens is, dat 'er zyn ſommigen die de ziel, anderen die het ligchaam aandoen. De krankheden des gemoeds zyn alle ſoorten van *Deliria*. By de Ziekten des Ligchaams vallen (1) voor de *Morbi Spirituum*, of de Ziektens der Leevensgeeſten, als ze (1) ontbreeken, door honger of door een buikloop of ſterke bloeding, *enz.* (2) Dat ze al te traag zyn in flaauwtens, beroertens, ſlaapziekte, zwak geheugen, *enz.* (3) Als ze onruſtig zyn, gelyk in de *Agrypnia*, *Convulſiones* en alle ſoorten van pyn; en (4) als ze met eene verbeelding bezet zyn, als in de *Pica*, *Apoſitia Malacia*, &c. II *Morbi humorum* of ziektens der ſappen; in deeſen merkt men een overvloed of gebrek, wateragtigheid, taaiheid, ſcherpte of onzuiverheid op, en III *Morbi Solidarum partium* of ziektens der vaſte deelen, ontſtaande uit verſtopping, hitte, koude, pyn, ſlappigheid, uitrekking, zwelling, hardigheid, breuken en onwrigtingen. Elke Ziekte, hoe kort ze ook zy, heeft haar onderſcheidene tyden van begin, voortgaan, ſtilſtaan en afgaan. — Hevige en ſcherpe Ziektens, *Morbi acuti*, bereikende welhaaſt haar

hoog-

hoogſten trap en duuren daarom ook niet lang; maar ſleepende ziektens, *Morbi chronici*, groeien langſaam aan. Geduurende den aanwas in beide, vooral in de eerſten, zyn 'er *Motus Critici*, of byzondere en ſcheidende beweegingen waar te neemen, waarin de ziekte deeſen of geenen loop ſchynt te zullen neemen, waarnaar een Geneesheer zyne middelen dient in te richten, opdat hy de afzondering van het kwaade dies te beter bewerken moge. Deeſe afſcheidingen noemt men *Evacuationes Criticæ*; want *Criſis* liet niet alleen de uitgang eener ziekte tot leeven of dood, gelyk men het veeltyds noemt; maar ook alles wat zig, geduurende de ziekte, als ſcheidend en verdeelend, of het ligchaam veranderende voordoet; waarom de goede en heilzaame toevallen *Symptomata Critica*, en de dagen waarop iets byzonders geſchiedt, *Dies critici* geheeten worden. De Ziektens eindigen of in eene voorige gezondheid, en zyn dus heilzaame krankheden; of zy eindigen in den dood; of veranderen in nieuwe Ziektens, die nog erger zyn dan de voorgaanden; gelyk wanneer een vierdedaagſche koorts in eene waterzugt verandert; of zy brengen den Lyder eene ligtere kwaal toe, gelyk wanneer het *Podagra* komt in de plaats van kortademigheid en hoofdzwymel. Het onderſcheid der Ziektens is menigvuldig, als (1) ten aanzien der jaaren van de Lyders, zoo heeft men Ziektens die den kinderen eigen zyn, als de moeielyke Tanding, de Engelſche ziekte, ſtuipen, &c. In den ouderdom een *Marasmus*, een verval van kragten, verlies van geheugen enz. 2. Ten aanzien der lengte en kortheid der duuring, onderſcheidt men ze in *Chronici* en *Acuti*, welke laatſte tot 14 of 21 dagen ſomwylen uitloopen al ze in Galziektens of Buik- of andere Loopen beſtaan, of ſomwylen, gelyk in de Beroerte, heete koorts, *enz.* binnen weinige dagen eindigen. 3. Ten opzigte van het af- en aankomen, zyn ſommigen *Periodici* of tydhoudende, anderen *Incerti* of in 't onzekere afgaande en aankomende. 4. Ten aanzien van aanhoudende krankheden of van de tuſſchenpooſingen bydezelven, noemt men ze *Continentes*, die in alle heftigheid blyven voortduuren, tot dat ze op het hoogſte zyn; en *Continui*, die wel niet afgaan, maar echter tuſſchen de beide aanvallen, eene tuſſchenpooſing laaten, gelyk aan die, welke by afgaande koortſen plaats heeft. 5. Ten aanzien der jaargetyën worden de Ziektens onderſcheiden in vier ſoorten. 6. Ten aanzien der plaatſen en luiden die ze aanvallen, noemt men ze *Endemii*, *Epidemici* en *Sporadici*; by welken laatſten tytel *enkele* en *verſtrooide* betekend worden; de andere zal men in 't vervolg nader omſchreeven vinden. 7. Ten opzigte der heftigheid noemt men ze *Maligni*, of *Bonigni*, boos- of goedaartig. 8. Om de order die ze houden,

www.libtool.com.cn

worden ze of *Regulares*, regelmaatige en *Erratici*, ongeregelde of zwervende geheeten. 9. Wegens den uitſlag derzelven, zyn ze of *heilzaam*, alsze den Lyder een gezonder geſtel doen erlangen; of *nadeelig*, wanneer zy hem of verzwakken of doen kwynen en ſterven. 10. Eenige zyn ook *eenvouwdig* en anderen *ſaamengeſteld*, gelyk by eenige halve derdendaagſche koortſen. 11. Uit hoofde van derzelver zitplaats noemt men ze ziektens der vaſte of der vloeibaare deelen, en 12 ten opzigte der geſtoorde werkingen des Ligchaams zyn zy *Animales*, dierlyken, die de zinnen en gewaarwordingen aandoen; *Vitales*, die den leevensgeeſten treffen; en *Naturales*, die de natuurlyke handelingen ſtooren. Eindelyk zyn ze 13 gelegen in de kleinſte gronddeeltjes, en heeten *Similares*, of in de Ingewanden, en worden *Organici* genoemd. Het goede uiteinde der Ziektens is de verbeterde ſtaat des Menſchen of de geneeſing.

ZIEL. *Anima. Mens.* In het Franſch *l'Ame*, is eigenlyk niets anders dan een geeſtelyk en onverderffelyk weeſen, zynde met het menſchelyke ligchaam en deszelfs beweegingen zeer naauw verëénigd, en begaafd met verſtand en wil. Als ze door den dood van het Ligchaam geſcheiden is, behoudtze nogtans onveranderlyk, als een geeſt, haar weeſen; zoo dat ze in en buiten het lichaam, verſtaat en wil, dat is denkt, betragt, onderſcheidt, het eene uit het andere beſluit, *enz.* insgelyks haare begeerte naar iets uitſtrekt, zig over iets verheugt, bedroeft, ontſtelt, ſchuwt en vreeſt. Maar zy kan buiten het ligchaam geene leden beweegen noch tot haaren dienſt gebruiken. In een ruimer zin wordt de Ziel onderſcheiden in een *Anima rationalis*, dat is, redelyke Ziele, hoedanig eene menſch onder alle aardſche ſchepſelen alleen bezit, en uit kragte van welke zy het goede van het kwaade, het waare van het valſche kan onderſcheiden. *Anima ſenſitiva* of gevoelende ziele, die ook de onredelyke Dieren ſchynen te hebben, en door middel vanwelke zy het gebruik der vyf uiterlyke Zinnen bezitten, en daaruit ontſtaande Ligchaams veranderingen gevoelen, en *Anima vegetativa* of groeizaame Ziele, die de menſch met de leevende Dieren, alle Water- en Aardgewaſſen gemeen heeft. Want door kragt van deeſe Ziele kan iets uit de aarde groeien, zig voeden, toeneemen en door zaad zyns gelyken voortbrengen. Voorts wordt 'er onder de Geleerden geredentwiſt, waar eigenlyk de Ziel, met het menſchelyk Ligchaam verëénigd, haare zitplaats heeft. De oude ſpreuk is wel: *Anima ubicunque eſt, ibi tota eſt*, dat is: *alwaar de Ziel is, daar is ze gebeel.* En *Anima eſt tota in toto; & tota in qualibet parte corpori*, dat is: *de Ziel is gebeel in 't gebeele Ligchaam en gebeel in een ieder deel daarvan*; maar vermits men heeft

www.libtool.com.cn
heeft aangemerkt, dat niemant iets van zyne Ziel verlieſt, als hem een Lid des Ligchaams wordt afgezet, zoo gelooft men liever dat de voornaamſte werkplaats der Ziele midden in de harſſenen, alwaar alle de Zenuwen ſaamenloopen en de denkbeelden der uiterlyke dingen ter betragtinge, gelyk als overbrengen, gevonden wordt; vanwaar de Ziel het gantſche Ligchaam en alle deszelfs leden, gelyk een Monarch zyn Land en onderdaanen uit zynen hoofdzetel pleeg te regeeren. De *Carteſiaanen* noemen de *Glandula Pinealis* de wooning der redelyke Ziel; doch zy gelooven niet dat ze werkelyk eenig deel des Ligchaams beweegt, of beweegd wordt; waaromtrent de navolgers van LEIBNITS en WOLFF het met *Carteſius* één zyn; hoewel het *Syſtema Cauſarum Occaſionalium* van deeſe, geweldig zeer van der anderen *Syſtema Harmonia Præſtabilitæ* onderſcheiden is.

ZIEL. Zoo wordt van ſommigen in de Artillerye de holte van het grof geſchut genoemd, en in het byzonder voor de opening van de kanonnen gebruikt, waarin de kogel geladen wordt, dewelke by het kleine ſchietgeweer de Loop heet. De Ziel moet doorgaands een grooter diameter hebben dan de diameter van den kogel is, die daaruit moet geſchooten worden. Het verſchil tuſſchen beide wordt de *Speel-ruimte* genoemd.

ZIEL. *In eens anders Ziel zweeren.* Geſchiedt wanneer een Gevolmagtigde, of wien het anders van de overigheid gelaſt wordt, in den naam van zynen Principaal, of in de plaats van eenen anderen, den eed aflegt, en hem daardoor, zoo goed als of hy het zelfs gedaan hadde, verbindt. Diergelyken geſchiedt door de Afgezanten der voornaamſte Rykſtanden aan het Keiſerlyke Hof, wanneer deeſen in den naam van hun Meeſter het Leen van den Keiſer ontvangen, en daarnevens den eed van getrouwheid in de Ziel van hunne hooge Principaalen aflegggen. Wanneer ook een Misdaadiger in Duitſchland voor het Gerecht op eene boosaartige wyſe weigert de zoogenaamde *Urphede* te zweeren, dan moet dikwils de Scherprechter of Stads-Dienaar zulk een eed, in den Naam en in de Ziel van zoo eenen Misdaadiger afleggen.

ZIELMISSEN. Zyn de Miſſen die van de Roomſche Prieſters voor de Zielen der overledenen gedaan worden, om dezelven daardoor voort te helpen, dat zy zoo veel eer uit het Vagevuur in den Hemel mogen geraaken. In de Koninklyke Testamenten worden wel 100. 000. Zielmiſſen beſteld en begeerd; wier vrugt, genot en uitwerking, wanneer de overledene het niet noodig heeft, echter aan zyn ouders, zuſters, broeders, vrienden en bedienden te pas zouden komen.

ZIELSVERHUISING. Dit woord wordt byzonderlyk gebruikt voor

www.libtool.com.cn

voor den overgang der Ziele van het eene ligchaam in het andere, zynde het zelfde met het geene wy anders *Metempſychoſis* noemen. Zie dat Artykel.

ZIELVERKOOPER. Dus worden in Holland menſchen genoemd, by welken zig het meeſte ſcheepsvolk onthoudt. Deeſen houden koſtgangers en zoogenaamde ſlaapers, doorwandelen de Stad, en vraagen de aankomende gaſten ofze al van eene Herberg voorzien zyn? of zy ook luſt hebben om op een Oorlogſchip dienſt te neemen of naar Ooſtindiën te vaaren? Ingeval ze gaſten aantreffen die berooid zyn, en van den nood eene deugd moeten maaken, dan zyn ze beide geholpen. Dergelyke Zielverkoopers nu herbergen niet alleen allerlei ſlegt volk, en zulken die hun geld by hoeren en in kroegen hebben verkwiſt, maar ook ſomwyle deugdſaame Jongelingen. En men vindt 'er die aan eene menigte dergelyke perſoonen de koſt en ſlaapplaats bezorgen, ſchoon beide zeer ſoberlyk; zoo dat ze ter tyd als de Scheepen moeten uitloopen, of als het in Oorlogſtyden aan volk ontbreekt, de Compagnie een zonderlingen dienſt doen. Insgelyks als het gemeene volk ſtaat aangenomen te worden, brengen zy hunne gaſten op het Ooſtindiſch huis. Men zoude ze derhalven met meer recht *Makelaars in Menſchen* mogen noemen; aangezien zy niemant tegen zyn wil noodzaaken dienſt te neemen, veelmin hem verkoopen; maar een ieder verkoopt zigzelve. Voorts helpen zy menig eerlyk jongman voort, die anderſints wegens gebrek zig tot bedelen of ſteelen zou begeeven. Als nu de togt ter zee aanſtaande is, ruſten zy hunne koſtgangers armoedig genoeg uit; want een ieder ontvangt ſlegts twee blaauwe hembden, een hoed, een pye overrok, twee paar ſchoenen en twee paar kouſſen: een paar ſlaapmutſen, twee kamiſoolen en broeken van linnen, een hoofdpeuluw en paardedeken, zes pond tabak, een vaatje van vier quart Brandewyn, een douſyn tabakspypen, papier en pennen, een kluwen garen met eenige ſchoenmaakers Elzen en eindelyk een Ryksdaalder drinkgeld. Dit alles te ſaamen bedraagt naauwelyks de ſom van 24 gulden. Bovendien neemen ze op het Ooſtindiſch huis, voor 's manſrekening nog een kuſſen en een bultzak om 'er op te ſlaapen. Hiervoor komt dan nog eene maand ſoldy meer in rekening voor den Zeevaarenden. Integendeel ontvangt de zielverkooper voor zynen Tafelgaſt deszelfs Tranſportbrief van de Compagnie van 150 hollandſche Guldens. Hiervan trekt hy vooreerſt zyn koſtgeld af, voor het overige ruſt hy hem uit, zonder dat de arme Gaſt iets wegens zyne rekening durft vraagen, maar hy moet te vreden zyn met het geene de Zielverkooper gedaan heeft.

ZIEN. Wordt in de Optica genoemd, wanneer door middel van

www.libtool.com.cn

van de ſtraalen, die van eene zaak uitgaan, welke wy met het oog vatten, ons een Beeld van dezelve in onze oogen voorgeſteld wordt. Dit geſchiedt echter naar de geſchapenheid van de verſcheiden omſtanden op zeer verſchillende wyſen. —

Duidelyk zien wordt genaamd, wanneer alle de deelen van eene zaak die men ziet, van malkander kunnen onderſcheiden worden. Alzoo ziet men een Gebouw duidelyk, als men de deuren en Venſters, nevens derzelver vercieringen, *enz.* van malkander onderſcheiden kan.

Onduidelyk zien wordt geheeten, als men niet alle de deelen, welken verſchillen, van malkander onderſcheiden kan. By voorbeeld: als men een Toren van verre aanziet, zal men geenſints de klankgaten en andere buitendeelen van denzelven regt kunnen waarneemen.

Donker zien heet, wanneer men wegens gebrek aan licht niet wel bekennen kan, 't geene men ziet. By voorbeeld: als men in de Avondſchemering eenig wit verre af op het land ziet liggen, en niet weet wat men eigenlyk daarvan maaken zal. — De zaaken zien nogtans donker uit wanneer ze niet genoeg lichts hebben, of ook indien onze oogen door een grooter licht ingenomen of verblindt worden.

Helder en klaar zien integendeel wordt genoemd indien de zaak welke wy zien, genoegſaam verlicht is, dat men dezelve zeer wel en duidelyk erkennen kan. Van deeſe ſoorten van het zien wordt in 't gemeen in de OPTICA gehandeld.

Het *gebroken zien* beſtaat daarin, als men iets door gebroken ſtraalen ziet. By voorbeeld: op den grond van een vaatwerk, 't welke met water opgevuld is, ligt eene zaak, die ik, wegens de klaarheid van het water, door hetzelve erkennen kan. Van deeſen aart van zien wordt in de DIOPTRICA gehandeld.

Het *Gereflecteerde zien* beſtaat daarin, dat men, by voorbeeld: zyn Portrait of beeldtenis in den Spiegel of in een Put ziet. Van deeſen aart van zien wordt in de *Catoptrica* gehandeld.

ZIERGADEN. Is aan het Keizerlyke Hof het Vertrek alwaar de Proviſie van gemaakte Confituuren, Vrugten en andere Spyſen bewaard wordt. Daarvandaan heeft de *Ziergadner* zyn zyn naam bekomen, die het opzigt daarover heeft, en behalven dat ook de Confyturen en Spyſen met bloemen voorzien of vercieren moet.

ZIGEUNERS. Gemeenelyk *Heidens* genaamd, zyn eene ſoort van ondeugende Landloopers, die zig voor Chams Nakomelingen, ook voor Vlugtelingen uit verre Landen, inzonderheid voor Egyptenaars uitgeeven; onderling eene onbekende taal ſpreeken, en roemen dat zy zig op het waarzeggen en allerhande Geneeskundige geheimen verſtaan; maar inderdaad

niet

www.libtool.com.cn

niet anders dan ſteelen en gaauwdieverye pleegen, veel reuke-loos volk onder zig lokken, de Landen beſpieden en daarom wegens zulke openbaare bedriegeryen, door het gantſche Room-ſche Ryk, op uitdrukkelyk Keizerlyk bevel, nergens vryen doortogt of veilig geleide mogen genieten, gelykerwys dat geſpuis ook in andere Landen niet getolereerd wordt. Van deeſe Landloopers heeft de beroemde WAGENSEIL te Altorff, in zyne Schriften hier en daar zeer waarſchynlyke giſſingen ter neêr geſteld, dat dezelven oorſprongkelyk van de Jooden afſtammen, die in de 13 en 14 Eeuw na Chriſtus geboorte, groote vervolgingen in Duitſchland en andere Landen hebben moeten uitſtaan, waarom de geenen die het vuur en zwaard ontkwamen, zig in de Boſſchen hebben begeeven, en daarin een tyd lang, zoo veel het hun mogelyk was, geſchuild, maar eindelyk met verandering van kleeding en ſpraak wederom te voorſchyn zyn gekomen, en zig voor Egyptenaars hebben uitgegeeven, waarby zig naderhand allerhande geſpuis, om een los leeven te leiden, gevoegd heeft. Men vindt diergelyken nog veelen in Zevenbergen en in Opper-Hongaryen omtrent Waradein, die zig daar te lande voor Scherprechters en Beuls laaten gebruiken. Zy oeffenen in Hongaryen ook meeſt de handteering van Smids, Vleeſchhouwers en diergelyken, woonen in hutten onder de aarde, geeven zig voor Roomſch-Catholyke Chriſtenen uit en doopen hunne kinderen zelfs in de kroeg.

ZIGEZAG. Is een Inſtrument, beſtaande uit dunne *latjes*, die kruiſling over malkander liggende geklonken zyn. Voorts zyn de einden der gekruiſte latten ook aan elkander geklonken, waardoor dit Inſtrument uitgezet en ingehaald kan worden.— Aldus worden ook de hoekige en ſchuinsgaande Approches of Loopgraaven genoemd, die de Belegeraars voor eene veſting graaven, en daarom zoo ſchuin en hoekig aanleggen, op dat zy van de Belegerden niet in eene regte linie, door het Geſchut mogen beſtreeken of in den arbeid verhinderd worden.

ZIGIATUS. Is een woord 't welk de Sterrewigchelaars den menſch geeven die in het Teken van de Waag geboren is.

ZIGTBARE PLANEET. Zoo wordt die genoemd welke des nagts boven onzen horizont is. Op wat wyſe men den tyd ontdekken kan, hoe lang eene Planeet zigtbaar zy, wordt in 't gemeen in de Sterrekunde aangeweeſen.

ZILVER. *Argentum.* Wordt ook *Luna* genaamd, en insgelyks door de Laboranten *Corpus Album*, *Lumen minus*, en *Mater*, gelykerwyſe het goud *Sol* en *Pater*; voorts *Diana*, aan den Hemel *Luna*, in de Hel *Proſerpina* en *Luccina*. Het zilver wordt betekent door eene halve Maan. Het is geringer dan goud,

goud, doch voorts beter dan alle andere Ertſen, en wordt de Koningin der Metaalen, alleen het goud uitgezonderd, genaamd; want hoewel het Zilver met het Goud zeer na vermaagſchapt is, nogtans is deszelfs Zwavel zoo volkomen niet gezuiverd, noch de *Mercurius* zoo vaſt als in het goud; waarom het ook de Tinctuur ontbreekt, en wegens zyne bleeke kleur de Maan gelyk is. Hoewel 'er in veele Ryken en Staaten van Europa zeer ryke Zilvermynen gevonden worden, komt nogtans het meeſte Zilver, dat door gantſch Europa, Aſia en op de kuſten van Afrika verſpreidt is, uit het Weſtindiſch Gebergte *Potoſi*, in het Landſchap *Las Charcas*, en uit de Zilvermynen van *Ludovicus de Zacatecas*, eenige Mylen van *Mexico* gelegen. De Chineeſen zyn groote Liefhebbers van het Zilver, en omdat zy 'er zelfs weinig van hebben, geeven zy 'er gaarne hun goud voor; waarom die geenen die hun het Zilver leveren, grootelyks hun voordeel daarby vinden.

Het Zilver is gedweeër en zagter dan het goud, maar breidt zig minder onder den hamer uit en is veel ligter. Het is zeldſaam dat men zuiver Zilver in de Mynen vindt, zynde gemeenelyk vermengd met yſer, lood of goud. Het zilver met lood vermengd maakt zwarte Mynſtof. Dat met yſer is vermengd, geeft een witagtige ſteen, zoo hard als Cryſtal. — De Zilvermynen zyn zeer verſchillende, uit hoofde van de byzondere vermenging. De eene Myn geeft veelmeer fyn zilver dan de andere. Somtyds leveren honderd ponden Mineraal-ſtof maar een of eene halve once Zilver, en ſomtyds 20 Oncen op zyn hoogſt. —

Zoo lang het zilver met andere Metaalen vermengd is, zoo is hetzelve zoo wel in de Geneeskunde als tot andere dingen onbekwaam, en moet of door ſterkwater, of in den Smeltkroes, door bydoening van lood, van het koper gezuiverd worden. Als dan wordt hetzelve GEZUIVERD ZILVER, *Argentum Capellatum* genaamd, en tot het Draadtrekken en tot bladzilver gebruikt.

Uit het Zilver worden in de Apotheeken gemaakt de *Cryſtalli lunares*, de *Lapis infernalis*, en de *Tinctura Lunae*.

Het Zilver, uit de Mynen gehaald, en min of meer gezuiverd zynde, wordt in Baaren of Staaven geſmolten en gehard, en dus in den koophandel vervoerd. Deeſe Baaren of Staaven worden vervolgens door daartoe geſtelde beëdigde Proefneemers of Eſſayeurs beproefd; die 'er de juiſte waarde van bepaalen, naarmaate de vermenging die 'er nog in plaats heeft. Zie het Artykel ESSAYEEREN.

Het geraffineerde Zilver wordt niet alleen in de Munt tot Geld geſlagen, maar ook door de Zilverſmeden tot allerlei huis-

www.libtool.com.cn
genieten zoude; nademaal de Kooplieden door practyken het zoo weeten te draaien, dat zy ten deele het minſte tot het regiſtreeren aangeeven, en ten deele het overige onderweg, alvoorens de vloot te Cadix inloopt, op vreemde Scheepen laaten overdoen, en aldus het intereſt van den Koning daardoor verminderen. Men heeft anders voorgegeeven, dat 'er eertyds jaarlyks over de honderd Millioenen aan goud en zilver uit de Weſtindien naar Spanjen zyn gekomen, maar naderhand heeft men eene groote vermindering van deeſen rykdom beſpeurd; ook hebben de Franſchen, onder de regeering van Philippus den V, den Spanjaarden in hunnen Koophandel groot nadeel toegebragt, en het meeſte voordeel aan zig getrokken, waarover aan het Hof van gemelden Philippus groote klagten gedaan zyn, die daarom ook een Placcaat heeft uitgegeeven, waarby den Franſchen verboden wierd om eenigen handel in de Weſtindien, dan door de handen der Spanjaarden te dryven; 't welk nogtans van geen langen duur is geweeſt. In het jaar 1702 wierden de Spaanſche Zilver-Galjoenen door de Engelſche en Hollandſche Vloot in de Haven van Vigos, ten deele verbrandt, en ten deele veroverd.

ZIMENT-AMPT TE WEENEN. Is eene Gildekamer, alwaar door aangeſtelde gerechtelyke perſoonen, alle Maaten, ellen, en Gewigten, geijkt of van overigheids wege gemerkt worden, tot een bewys dat zy volgens de keur goed zyn.

ZIMIENIEK. Is de naam van een Afgod, welken de Inwooners van de Pooliſche Landſtreek Samogitien, nog jaarlyks in de Maand October offeren, niettegenſtaande zy belydenis van het Chriſten-Geloof doen. Ook zegt men dat deeſe Afgodiſche gebruiken by veele gemeene Luiden in Litthauen en Pruiſen nog in zwang gaan.

ZINCK. *Zincum.* Is een natuurlyk doch onvolmaakt Metaal, wordende overvloedig omtrent *Goſlar* gevonden. Het is eene ſoort van Lood-erts, doch veel harder, witter en blinkender dan de gemeene. De beſte is wit en fraai in groote ſtukken, en niet gemakkelyk te breeken. De *Preparata* zyn de *Floret Zinci*, die tegens de Ziektens der oogen gepreeſen worden. Zy dryven het zweet, en verwekken ſomtyds ook braaking en afgang. De Doſis is *gr.* ij. Zy zuiveren en beelen ook de ſpekagtige verzweeringen.

ZINDIKITEN. Zyn Godverloochenaars en ketters onder de Mahometaanen, die geene Goddelyke voorzienigheid noch de opſtanding der dooden, noch eenen anderen God gelooven, dan de 4 Elementen, waaruit de menſch als een mengelſtof te ſaamengeſteld zoude zyn, en waarin hy na den dood wederom zal verdeeld worden.

www.libtool.com.cn
ZINGANES. Zyn zekere Indiaanen in het Gebied van den Grooten Mogol, die aan de Provintie *Zind* grenzen, van de Zeerooverye leeven, en op de Scheepen die van Perſien naar Indiën vaaren, paſſen.

ZINGHI. *Ster-Anys.* Zie het Artykel ANYS.

ZINGIBER. Zie het Artykel GEMBER.

ZINKING. Is een Bergmans-woord en betekent zoo veel als Luchtgaten diep in de aarde graaven en bouwen. Daarvandaan is *afzinken*, dieper maaken; *Doorzinken*, doorgraaven.

ZINKING. *Catarrhus.* Deeſe was by de ouden tweederlei, te weeten eene heete en eene koude, wegens derzelver oorzaak en toevallen aldus genoemd. De nieuwe Geneesheeren houden deeſe onderſcheiding ook, maar met andere benaamingen, want dat geene 't welk by de Ouden eene heete Zinking was, wordt door de Nieuwen eene ſcherpte genoemd; 't geen by de Ouden de koude Zinking was, wordt van de Nieuwen *Pituita* of Slym geheeten. De heete, anders ſcherpe Zinkingen openbaaren zig met hitte en pyn in de eene en andere plaats. Deeſe wordt ook van ſommige Schryvers genoemd de onvaſte of vliegende Jicht, als ook ſcherpe en heete zinkingen. De Slymagtige of koude Zinkingen wordt men in den beginne gewaar, door eene traagheid der Leden, zwaarte en pyn des hoofds, pyn omtrent de Lendenen, vergezelſchapt met koortſen, en wel voornaamelyk tegen den avond, met zwelling en pyn der voeten. De oorzaak hiervan is eene ſcherpte des bloeds, 't zy alleen of vergezelſchapt met Slym. De verafgelegene oorzaaken zyn, eene koude, vogtige en Nevelagtige lucht, het overvloedig drinken van wyn of bier, of het nuttigen van taaie en ſlymige Spys. De geneeſing der ſcherpe Zinkingen wordt in het werk geſteld door die middelen, welken ook in de Scheurbuik gebruikt worden, als een *Infuſie* of wel een afkookſel beſtaande uit *Herb. Hyſſop. Ment. Alth. Scolopendr. Cochlear. Fumar. Naſturt. Serpill. Rad. Enul. Liquirit. Sarſaparill, Centaur. Min. Lign. Sanct. Saſſafras. Juniper. Quercin.* &c. Maar de koude Zinkingen worden geneeſen met *Evacuantia*, en voornaamelyk met *Diaphoretica*, *Laxantia*, en *Diuretica*, als de Ziekte uit eene verſtopping der Zweetgaten ontſtaat. Indien de inwendige deelen met veel vogt aangevuld zyn, wordt dit volgende *Extractum Cephalicum* zeer gepreeſen:

www.libtool.com.cn

℞. *Colocynthid.* ʒ vj
Agaric. Trochiſcat.
Diagryd.
Hellebor. Nigr. Præp.
Turbith. á ʒ ß
Aloës. ʒ j
Specier Diarrhod. ʒ ß
Sp. Vin. q. ſ.
Fiat Extractum.

Ook kan men gebruiken *Tinct. Succin. Antimon Liq. Corn. Cerv. Succinat. Sp. Sal. Ammoniaci Succinat. Lavendulat. Eſſent. Catarrhal. Saſſafras, Serpilli, Sp. Cochlear. Cephalic*, &c.

ZINKING. Eene *verſtikkende Zinking.* De oorzaak hiervan is eene ſcherpe Wei, waardoor het bovenſte gedeelte van de luchtpyp bevogtigd is, en doorwelke het hoeſten veroorzaakt en eene verſmooring gedreigd wordt; waarby men nog gewaar wordt eene verhaaſte beweeging of eene drift des bloeds, en van de wei in de Longen, die de ademhaling belet. In dit gevaarlyk toeval moet noodzaakelyk een ader geopend worden, en de *Crocata* en *Opiata*, gemengd met *Bolus, Terra Sigillat. Corn. Cerv. Uſt. Eber. Uſt. Sperm. Ceti, Succin. Proep.* kunnen voor den Lyder geordonneerd worden. Om de vergaderde ſlymen te verdunnen en ten keele uit te haalen, kan men een *Gargariſma* uit *Acet. Mel. Roſar. Sp. Vitrioli, Sp. Sulphur.* met *Aq. violar. Tuſſilagin. Rob. Mori* en *Nucum* maaken, en den Lyder laaten gebruiken. Deeſe volgende *Mixtuur* is door Woyt dikwils met voordeel voorgeſchreeven:

℞. *Aq. Hyſſop.*
Scordii.
Veronic.
Aſthmatic. Lud. á ʒ j
Sp. Sal. Ammon. c. Gumm. Ammon. ʒ iij
Lig. Corn. Cerv. Succinat. ʒ ij
Oxymell. Scillitic.
Syrup. de Nicotian. á ʒ ß
Miſce.

In den Neus kan men ſtryken eenige welriekende Balſemen, of 't *Ol. Succin. deſt. Rutae, Serpill. Lavendul.* Boven op het hoofd kan men leggen *Empl. Cephalic. de Betonic, de Tacamaha*, &c. —

ZINKING FONDS. Zie het Artykel Sinking Fund.

www.libtool.com.cn
ZINNELOOSHEID. Eene droevige kwaal, die den Lyder het gebruik der reden en der zinnen doet verlieſen. Zie het Artykel DELIRIUM.

ZINNEN. Zoo worden genaamd zekere vermogens van het bezielde Ligchaam, waardoor het met de uitwendige voorwerpen gemeenſchap krygt. *Veelen* van den kant des ligchaams is eene aandoening op zoo een werktuig. Aan den kant der Ziele is het zig nieuwe denkbeelden maaken, of zig denkbeelden of gewaarwordingen, die aan deeſe aandoeningen gehegt zyn, te binnen brengen.

Alle ligchaamen doen ons op verſchillende wyſen aan, ten opzigte hunner kleur, gedaante en beweeging, &c. — Men noemt *qualiteit* of *proprieteit*, de uitwerkſelen die op onze zinnen werken. De Ouden verdeelden de Qualiteiten in *openbaaren* en *verborgenen*. De qualiteiten zyn niet verborgen dan uit oorzaake onzer onkunde, en den geringen voortgang die men in de Natuurkunde gemaakt heeft; en niet in den zin van eenige Ouden, die, om met den naam van Geleerden te pronken, aan de Ligchaamen Antipatieke en Sympatieke kragten toeſchreeven, en deeden dus de verborgene Qualiteiten de grootſte rol in hunne uitleggingen der Natuuriyke Verſchynſelen ſpeelen.

De Proprieteiten der ligchaamen, betreklyk op de Werktuigen onzer Zinnen, zyn vyf in getale, naamelyk: het *gevoel*, de *reuk*, de *ſmaak*, het *gehoor* en het *gezigt*, die door de ligbaamen aangedaan worden.

De *Zinnen*, welke het ook is, hangen alleenlyk af van de Zenuwen. De Ontleedkundigen leeren ons dat het dierlyke Ligchaam ſaamengeſteld is uit veele verſchillende ſtoffen, waarvan eenigen, gelyk de beenderen, het vet, bloed, de *Lympha*, &c. gevoelloos zyn, en waarvan de anderen, gelyk de vlieſen en Zenuwen gevoelig zyn, die dat aan alle de deelen mededeelen, en de werking aan alle de Ledemaaten. De Zenuwen ſchynen vooral te zyn het onmiddelyk werktuig des gevoels. Zy brengen in de Ziel deeſe verſcheide ſoorten des Gevoels over, het welk men door den Naam van *Gewaarwordingen* onderſcheiden heeft.

1. Zoo geeft het *oog*, dat met het leevendigſte en tederſte gevoel begaafde werktuig, ons eene gewaarwording van alle de vetſte zelfſtandigheden; wanneer het Netvlies, dat maar eene uitbreiding der Gezigtzenuw is, geſchudt is door de onbegrypelyke deelen der lichtſtoffe.

2. Het *oor* geeft ons eene Gewaarwording van zaaken die digter by zyn, dan die waarvan het oog ons de gewaarwording geeft; omdat het gehoortuig denzelfden trap van gevoel niet

heeft

www.libtool.com.cn
heeft als dat des gezigts; en dat de ſtofdeelen der ſtoffe waarmede het aangedaan is, (zynde die welken het geluid maaken) daarenboven zoo klein niet zyn, maar grooter dan die des lichts.

3. De *reuk* geeft ons de gewaarwording maar der ſtofdeelen, die dikker zyn en minder afgelegen, zoodanig als de ruikende deeltjes zyn, omdat het Snotvlies dat de zitplaats van den reuk is, daarenboven minder voorzien is van Zenuwen, dan het geene de zitplaats des gehoors maakt.

4. De gewaarwording van den *ſmaak* kan ons niet gegeeven worden dan door eene ſoort van aanraaking, dat bewerkt wordt door middel van de bron van zekere ſtofdeelen, zoodanig als de zouten, olien, &c. omdat deeſe ſtoffen grover zyn dan de ruikende deelen, en dat de Zenuwen daarenboven nog in minder hoeveelheid zyn, en dat die op het verhemelte en op de tong, die de voornaamſte zitplaats des ſmaaks is, meerder verdeeld zyn.

5 Het *gevoel* eindelyk kan ons geene Gewaarwording geeven der afgelegene zaaken, dan door eene onmiddelyke aanraaking, omdat de Zenuwen zoo veel als mogelyk is verdeeld zyn, en de huid die het werktuig des Gevoels is, daarvan zeer gering doorzaaid is; en dat bygevolg geen zoo klein deel, als die het licht uitmaaken, de geluiden, de reuken of de ſmaaken, de Zenuwen der huid op eene gevoelige wyze zullen kunnen ſchudden noch aandoen; daar zullen dan zeer grove ſtofdeelen noodig zyn, dat is te zeggen vaſte Ligchaamen, opdat zy daardoor konnen aangedaan worden.

ZINRAAKING. *Senſatio.* (In de *Philoſophie*). De wyſe opwelke uitwendige voorwerpen onze zinnen aandoen, door middel der zinnen en gewaarwordingen. Zie de Artykels ZINNEN.

ZINSNEDE. Is in de Spraakkonſt een teken waardoor men den zin eener rede onderſcheidt.

ZINSPREUK, ZINNEBEELD. *Deviſe.* Is niet anders dan eene Schilderye, beſtaande in een, twee of meer Beelden, met eene Zinſpreuk of half Rym-versje, zynde als het waare de woorden van het Zinnebeeld; zoo nogtans, dat de Beelden meer aantoonen dan 'er geſchilderd of geſchreeven is. Voorts moeten deeſe Zinnebeelden uit waare Geſchiedeniſſen, Gedichten of Fabelen genomen worden, maar de grond moet eene overeenkomſt tuſſchen het Beeld en deszelfs betekenis zyn.

ZIRAFA. *Girafa.* By de Mooren *Nubuna*; by de Abiſſynen *Firataka*, dat is *Dunſtaart*, by de Latynen *Camelopardalis* genaamd, omdat het de kleur van een Luipaard heeft. —

ZIRBALIS. Zie het Artykel HERNIA.

ZIRBUS. Zie het Artykel OMENTUM.

ZIRCKEL. Is een van ſtaal of geel koper, ſomtyds ook van

www.libtool.com.cn

hout met ſtaalen punten vervaardigd Inſtrument, waarmede men niet alleen een Cirkel beſchryven, maar ook alle voorkomende groottens maaken en overdraagen kan. Dierhalven is de Paſſer nevens het Liniaal het noodzaaklykſte en voordeeligſte Inſtrument, en gevolglyk in de oeffenende Landmeetkunde zoo wel als in de overige met dezelve verknogte Weetenſchappen, onontbeerlyk, uit welke deelen dezelve beſtaat, en het geene by de vervaardiging daarvan, alsmede by het gebruik waargenomen moet worden, leert JACOB LEUPOLD in zynen *Theatro Arithmetico. Geometrico*, Cap. 19.

ZIVET. *Civet* Zie het Artykel ZIBETHICUS.

ZIZIPHUS. *Jujubae.* Borſtpruimen. Is eene vrugt van een uitlandſchen Boom, met kleine vyfbladige regelmaatige bloemtjes, die geen bloemſtengel hebben, maar plat aanzitten. Deeſe vrugt is rood, als eene Olyf, met lange, harde kernen vervuld en zout van ſmaak. Zy komen van *Hippone* in Afrika.

ZOBELJACHT. Wordt door een Regiment Soldaaten, dat naar Siberien gezonden wordt, en zeven jaaren aldaar ligt, verrigt; want het moet weekelyks zeker getal Zobelen, aan den Ruſſiſchen Monarch leveren, maar het overſchot verdeelen zy onder zig. Zy ſchieten dezelven op de kleine Eilanden, alwaar zy zig ophouden, niet met vuurroers, maar met zekere Boogen, om den baſt en het vel niet te veel te beſchadigen, en dit brengt aan de Keiſerin jaarlyks zeer veel geld op.

ZOBER, Is eene zekere Maat van vloeibaare dingen, voornaamelyk in het Zoutwerk van Halle, alwaar iedere Pan op 5 Zober-Sole, en een Quart-Sole op 60 Zober gerekend wordt. Maar een Zober houdt volgens de Ordonnantie van den Aartsbiſſchop ERNESTUS, van het jaar 1482, agt Emmers, volgens de maat der koperen getekende Emmers, vanwelke een op het Slot Giebichenſtein, de tweede op het Stadhuis te Halle en de derde op het Dalhuis, ten einde de Kuipers zig in het maaken der Emmers zig daarnaar ſchikken, bewaard worden. Zoodanig een Emmer bedraagt 12 kannen, naar de Maat van Halle. In de zoogenaamde *Koten* hebben ze houten Emmers, van die grootte, welke *Ful-Emmers* genaamd worden, omdat 'er de Sole uit de Sole-vaten mede in de Pan gevuld wordt. Ieder Zoutzieder moet ook een Tafeltje in den koot hebben, waarop hy het getal der Zober-Sole aantekent, zoo als het hen door de Bornknegten gebragt en in het Soolvat geſtort wordt. Als in een Schicht de laatſte Zober gebragt wordt, roepen ze den Zoutzieder toe dat hy het aantekenen moet, hoeveel ze hem in deeſe ſchicht gebragt hebben. En dat noemen ze *toeſlaan.* Elk Zober heeft zyn afzonderlyke teken of merk, by voorbeeld een Viſch, Hert, Appel, enz Een Zober vol Sole, met den Boom, aanwelken hy gedraagen wordt,

weegt

www.libtool.com.cn
weegt ruim derde halve Centner. Opdat nu de draagers, die hem van de Bron in de kote moeten draagen, niet mogen ſtruikelen, of vallen, wordt het voetpad, langs hetwelke zy gaan, ten minſten tweemaal 's daags met beſemen gekeerd.

ZOCHE. Is eene ſoort van Moscoviſche Scheepen, die uit zwaare ſtammen van boomen gemaakt zyn, waarin omtrent twintig perſoonen ſtaan kunnen, die zig over de Rivieren laaten zetten.

ZODE. De Zoode in de Maag is een Zuuragtige opwerping der kwalyk verteerde ſpyſen in de Maag; anders *Ardor Stomachi* genaamd.

ZODIAC. De *Dierkring*. Zoo heet een Riem of Gordel op de beweeglyke vlakte van den Waereldkloot, binnen denwelken zig de Planeeten beweegen. Hy wordt door twee Cirkels ingeſlooten, die beide met de *Ecliptica* parallel zyn en 10 graaden van haar afſtaan. Zyne geheele breedte is dierhalven 20 Graaden en de *Ecliptica* is midden daarin. Hy wordt ook daarvandaan, gelyk deeſe, in twaalf gelyke deelen af zoogenaamde Hemeltekenen verdeeld, naamelyk den Ram, de Stier, de Tweelingen, de Kreeft, de Leeuw, de Maagd, de Waag, de Scorpioen, de Boogſchutter, de Steenbok, de Waterman en de Viſſchen. De Sterrebeelden die deeſen naam voeren, bevinden zig ook daarin, nogtans niet meer op de plaatſen die met hen eenerlei naam voeren, vermits zy van de tyden van Hipparchus een geheel teken voortgeſchooven zyn, zoo dat by voorbeeld de Ram tegenswoordig in het Teken van den Stier ſtaat. Dit heeft gelegenheid gegeeven, om den Dierkreits in *Zodiacum Viſibilem ſeu Senſibilem*, en in *Zodiacum rationalem* te verdeelen. Deeſe is tegenswoordig beſchreeven, den eerſtgemelden integendeel maaken de Sterrebeelden, die met de Hemelstekenen een en denzelfden naam voeren.

Zodiac der Comeeten of *Staartſterren*, betekent een Streep op de vlakte van den Hemelkoot, in denwelken zig alle Comeeten, die men tot nogtoe heeft waargenomen, beweegd hebben. Hiervan hebben de oude *Aſtronomi* niets geweeten. De vermaarde Cassini heeft denzelven, in de Obſervatien van de Comeeten: eerſt ontdekt, en de Sterrebeelden van dezelve bevat, in zyn Tractaat *de Cometa*, Anno 1680, in de volgende Verſen gebragt:

Antinous, Pegaſusque, Andromeda, Taurus, Orion,
Procyon, atque Hydrus, Centaurus, Scorpius, Arcus.

ZOET HOUT. Dit gewas groeit in warme Landen. De wortel daarvan wordt veel gebruikt in de Geneesmiddelen. De goede moet wel gevoedt zyn, roodagtig van buiten maar inwendig blank en van een ſuikeragtigen ſmaak. Het Zoet hout

www.libtool.com.cn

ZOLDERING DER HARSSENEN. De Heer WINSLOW geeft deeſen naam aan eene plooi, die het inwendige vlies des harden harſſenvlies tuſſchen het voor- en agterbrein maakt, en vanéén ſcheidt, door zig dwars tuſſchen beide te begeeven. Hy noemt het ook *Middelrif des Breins*; doch onder den naam van *overſpanſel des agterbreins* is het beter bekend.

ZOMER. *Æſtas*. Is een der vier Jaargetyden, beginnende met het Zomer *Solſtitium*, als de Zon in het teken van den kreeft treedt, en ten opzigte van ons op het hoogſte ſtaat, tot aan het Herfſt- *Æquinoctium*, als de Zon in de Waag treedt; en duurt bygevolg ſaamen drie maanden lang. Hiervandaan is het, dat die Inwooneren der Waereld, die onder den *Equator*, of de Linie woonen, en over wier hoofdſchedel of Zenith, de Zon in het *Æquinoctium* van de Lente en Herfſt ſtaat, tweemaal Zomer en Winter in het Jaar hebben. Oudtyds wierd *Æſtas* of Zomer genaamd die tyd, die van het *Æquinoctium* der Lente, tot het *Æquinoctium* van der Herfſt, en dus 6 maanden duurde. In den Zomer ſchynt de Zon het warmſte, en daarvandaan noemt de gemeene Man dien tyd Zomer, als het warm weer is. Dat het nogtans te dier tyd by ons warmer is dan by anderen, ontſtaat daarvandaan, omdat de Zon het naaſte by ons is, en haar Straalen niet ſcheef of ſchuins op den Aardbodem vallen.

ZOMERDRAAD. Zoo noemt men die fyne draaden, gelyk Spinnewebben, die men in 't begin van den Herfſt, op de Gewaſſen ſomtyds ziet vallen, en hier en daar in de lucht vliegen; zynde een middelſlag tuſſchen daauw en ryp, en deeſe draaden bezitten veele lymagtige deelen.

ZOMERMAAND. Zoo wordt de maand Juny of JUNIUS genaamd.

ZOMER-PRIEEL. Is eigenlyk in een Gebouw eene Zaal met opene Boogen, waaruit men ten eerſte in den Tuin treedt. Het dient om by Zomerdagen, in de koelte, daarin te eeten. In 't gemeen wordt by ons deeſe naam gegeeven aan alle, by het einde of den uitgang van eene Allée of Wandellaan, of on eene andere beſchaduwde plaats, opgebouwde vermaak- of Tuinzaalen.

ZOMER-PUNT. Is het punt van de *Ecliptica*, in hetwelke de Zon op den middag het naaſte by het Zenith komt. Dit geſchiedt by ons die in het Noordergedeelte van den Aardkloot woonen, wanneer de Zon in den kreeft treedt. Integendeel by die, welken in in het Zuidergedeelte zig bevinden, wanneer dezelve den Steenbok bereikt. De benaaming heeft deeſe oorzaak, omdat ter zelver tyd de Zomer begint.

ZOMER SPROETEN. Zyn kleine donkere bruine vlekken

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
om 10 $\frac{1}{2}$′ (het midden) is bepaald geworden als naby de waarheid.

Veronderſtellende dan de Zons horizontaale parallex te zyn 10″, zoo zal derzelver afſtand bevonden worden te zyn 82136014 Engelſche Mylen: en hebbende een dubbele convexe of bolronde Lens, gelyk L (PLAAT CCLXXX. Fig. 1.) wier *Focus* van parallele Straalen is in CD, 12 voet, of 144 duim, afſtand van zigzelve; laat deeſe Lens vaſtgezet worden in het Venſterraam van een duiſter vertrek, om de Zons-Straalen AL, BL, te ontvangen, welken komende van de uitwendige deelen van het Ligchaam der Zon, en malkander in het middelpunt van de Lens doorſnydende, de diameter van het beeld der Zonne zullen bepaalen in CD; welke, naauwkeurig gemeeten zynde bevonden zal worden 1 $\frac{14}{100}$ van een duim, waarvan de helft is *Ce* $\frac{67}{100}$ van een duim.

Zeg alsdan:

Gelyk de focaale afſtand.	CL =	144 =	2. 158362
Tot	*Ce* = 0. 67 =		0. 173925
Zoo is de Radius	R = 90° 00′ =		10. 000000
Tot den Sinus van den hoek	CL*e* = 00° 16′ =		7. 667713

Om die rede, de geheele hoek CLD (= ALB) = 32′, 't welk de ſchynbaare Diameter van de Zon is, of die onder welke haar diameter aan het oog verſchynt.

Terwyl nu de diameter van eenig voorwerp en deszelfs beeld, gelyk evenredigd zyn tot hunne afſtanden van de Lens, zoo kan de weeſenlyke diameter gevonden worden door de volgende analogie:

Gelyk de afſtand van het beeld	CL = 144 =		2. 158362
Tot deszelfs diameter	CD = 1.34 =		0. 127105
Zoo is de afſtand van de Zon	LA = 82136014 =		7. 914533
Tot de Zons-diameter	AB = 764320 =		5. 883276

Hierdoor wordt de diameter van de Zon bevonden te zyn 764,320 Engelſche Mylen; by andere berekeningen intuſſchen is ze bevonden ſlegts te zyn 763,460 mylen, en haaren afſtand van onze aarde 81,000,000 mylen.

De hoeveelheid van ſtoffe in de Zon, vergeleeken met die van de Aarde, daarvan is alreede geſprooken onder het Artykel AARDKLOOT.

Uit het geene aldaar gezegd is, volgt, dat het gemeene middelpunt der zwaartekragt, van de Zon en van Jupiter, zeer naby (deuntjes) is in de oppervlaktens van de Zon; van Saturnus en de Zon een weinig daarin: En het is door uitreke-

ning

de Kogelſtreep, of *Zona Sphæræ* dat is, de ruimte welke op eenen kogel van twee met elkander parallel beſchreevene Cirkels wordt ingeſlooten. Want hierdoor leert men begrypen, wat in de Geographie de bekende *Zonæ* beteekenen. Dezelven zyn naamelyk zekere ſtreepen, die tuſſchen cirkels liggen, welken met den Evenaar of de Linie parallel loopen. Zy worden om deeſe reden in het gemeen van malkander onderſcheiden, ten einde men de verſchillende Saiſoenen en de verwiſſeling van het weer op den Aardkloot zoo veel te grondiger kan voorſtellen. De grootte van deeſe verſchillende ſtreepen Lands, die men *Zonæ Terreſtres* noemt, te berekenen, heeft VARENIUS in zyne *Geographia*, naar zekere regelen, aangeweeſen, maar nogtans het bewys weggelaaten. Integendeel vindt men in WOLFFS *Elementis Geographiæ*. c. 3. deeſe ſtoffe zeer duidelyk verhandeld en grondig beweeſen. Men verdeelt echter den geheelen Aardkloot in vyf verſchillende *Streepen* of *Riemen*, van dewelken twee de *koude*, twee de *gemaatigde* en een de *heete* ſtreek genaamd wordt.

De koude ſtreepen, *Zonæ frigidæ*, zyn die welken binnen de Polaar-Cirkels leggen, waarvan de eene van de Noordpool, *Zona frigida borealis*, en de tweede van den Zuidpool, *Zona frigida auſtralis* geheeten wordt. By voorbeeld, PLAAT CCLXXX *Fig.* 2. is in N de Noordpool, in S de Zuidpool, KB, de eene Polaar-Cirkel; K*a* de tweede, zoo is KNB *Zona frigada borealis*, de koude ſtreek rondom den Noordpool, en KS*a* *Zona frigada auſtralis*, de koude ſtreek rondom den Zuidpool. De Boogen NB, insgelyks S*a*, houden 23½ graaden, zoo ver naamelyk de Zon van den Evenaar afwykt. De groote van eene koude ſtreek houdt, naar WOLFFS rekening 384, 410½ Quadraat mylen. ☞ De gemaatigde ſtreek *Zona Temperata*, welke tuſſchen den *Tropicis Cancri* en *Circulus Polaris Arcticus* inſluit; heet *Zona temperata borealis*, de noordſche gemaatigde ſtreek. De tweede integendeel, welke tuſſchen den *Tropico Capricorni* en den *Circulo Polari Antarctico* gelegen is, wordt *Zona temperata auſtralis*, de zuider gemaatigde ſtreek genoemd. Stel in de bovengemelde Figuur LR de *Tropicus Cancri*; MA de *Tropicus Capricorni*; KB *Circulus Polaris Arcticus*; K*a* *Circulus Polaris Antarcticus*, zoo is LRKB *Zona temperata Auſtralis*, de gemaatigde zuidelyke ſtreek. Naar WOLFS rekening is de gemaatigde ſtreek Lands 1,407,218 Quadraat-Mylen groot. De heete ſtreek Lands, *Zona torrida*, wordt die genoemd, welke tuſſchen de beide *Tropicis* ligt. Stel LR de *Tropicus Cancri*, MA de *Tropicus Capricorni*, zoo is LRMA de heete ſtreek Lands. WOLFF, in *Elementis Geograph.* §. 81. bewyſt van deeſe Streek dat zy 3, 698, 657 Quadraat mylen bedraagt.

ZONA

www.libtool.com.cn

fel, zoo vindt men dat de Zondagletter op het gemelde Jaar C is; maar volgens den Julianſchen Almanak is zy F.

GREGORIAANSCHE TAFEL VOOR DE ZONDAGLETTERS.

1	DC	5	FE	9	AG	13	CB	17	ED	21	GF	25	BA
2	B	6	D	10	F	14	A	18	C	22	E	26	G
3	A	7	C	11	E	15	G	19	B	23	D	27	F
4	G	8	B	12	D	16	F	20	A	24	C	28	E.

JULIAANSCHE TAFEL VOOR DE ZONDAGLETTERS.

1	GF	5	BA	9	DE	13	FE	17	AG	21	CB	25	ED
2	F	6	G	10	B	14	D	18	F	22	A	26	C
3	D	7	F	11	A	15	C	19	E	23	G	27	B
4	C	8	E	12	G	16	B	20	D	24	F	28	A

De Zondagletters zyn alleenlyk wegens de Rekening van het Paaſchfeeſt verzonnen.

ZON-DAAUW. Zie het Artykel ROS SOLIS

ZONDVLOED. *Diluvium.* Zoo wordt genoemd allerlei-groote en landverwoeſtende overſtrooming; maar in het byzonder die algemeene watervloed, vanwelke Moſes ſchryft, en waarvan de oude Heidenen zelfs eenig naricht hebben gehad. Ook pleeg men nog op den huidigen dag hier en daar eenige overblyfſelen, op hooge Bergen, onder de Aarde, daarvan aan te treffen, als verſteende Viſſchen, Moſſelen, &c.

ZON-ECLIPS. Zie het Artykel ECLIPSIS.

ZONNEBLOEM. *Heliotropium.* Is een der grootſte Tuinbloemen, gelykende in gedaante meeſt naar de Zon, en die zig gemeenlyk naar het zuiden wenden; hoewel ſommige ſoorten zig den gantſchen dag met den loop der Zon omkeeren. Men noemt ze ook *Helenium Indicum*, of *Flos Solis.* Daar zyn drie ſoorten van, naamelyk groote, middelmaatige en kleine. De grootſten draagen maar eene Bloem, de twee anderen meer. De middelmaatigen hebben ook veele takken. Men teelt ze van haar zaad, dat by ſommigen zwart, by ſommigen graauw, by anderen wit is. Men plant ze in de lente, by volle maan, gelyk ze ook by volle maan wederom verplant worden. Zy moeten een vetten grond hebben, en daarenboven veel beſproeid worden. Als de wind den ſtengel breekt, wordt hy weder ſaamengebonden en groeit gelyk voorheen. Deeſe bloem komt zeer naby de Zonne-Goudbloem, genaamd *Heliochryſus*, die haare kleur ook 's winters behoud. Zy worden door het ſcheuren der ſtokken voortgeplant, en willen een zandigen grond hebben.

ZON-

www.libtool.com.cn

dient zig van het Sterren-Zonnenjaar in de berekening van den Zonnenloop.

ZONNENKEERKRINGEN. Zie het Artykel TROPICI.

ZONNENRING. Is een, in de gedaante van eenen Ring, vervaardigde Zonnen-Uurwyſer, van welke ſoort zeer veelerhande vervaardigd worden, welker beſchryving te breedvoerig zoude zyn. STURM heeft in het derde deel van zyne *Welperiſche Gnomonica*, c. 7. p. 88 en 89. de vervaardiging van dezelven breedvoerig beſchreeven, en in het zeſde Hoofdſtuk van zyne *Matheſis Juven. Tom.* II. *Pag.* 801. *Seqq.* de meeſte ſoorten daarvan verhaald; echter heeft hy derzelver grond niet getoond. DECHALES, Tom: IV. *Mundi Mathem.* p. 287. *Seqq.* handelt daarvan in het kort, maar geeft nogtans aanleiding om dezelve te bewyſen. WOLFF, in *Elementis Gnomonicæ*, § 151 en 153. heeft de voornaamſte ſoorten van dezelven duidelyk beſchreeven, en teffens de nodige bewyſen daarby gevoegd, waaruit men zeer gemakkelyk zal erkennen waarom uit den Aſtronomiſchen Ring de hoogte van de zon kan gevonden worden. Echter worden de Ringen verdeeld in algemeenen en byzonderen. De eerſtgemelden kunnen in alle plaatſen gebruikt worden; maar de laatſtgemelden zyn naar zekere Poolshoogtens geſchikt. Onder alle Zonnenringen behoudt die den prys, welke WOLFF d. l. §. 151 beſchryft, en dezelve wordt door ſommingen een Univerſaal-ring genoemd.

ZONNENSCHYF. Zie het Artykel DISCUS.

ZONNENSTRAAT. Zie het Artykel ECLIPTICA.

ZONNENSTOFJES. Zie het Artykel ATOMI.

ZONNENTAFEL. Is eene zekere plaats in *Ethiopien*, gelegen op het Eiland *Meræ* of *Gueverre*. De gemeene man geloofde dat daar veele lekkere vrugten en ſpyſen, die men alle dagen voor dezulken die ze gebruiken wilden, opdiſte, uit de natuur groeiden, doch de overigheid liet dezelven altoos, voor dat de dag aanbrak, op tafel zetten.

ZONNENVERDUISTERING. Is eene bedekking der Zon door de Maan, welke regt tuſſchen de Zon en den Aardkloot treedt. By voorbeeld, PLAAT CCLXXX *Fig.* 3. is in S de Zon, in L de Maan, in T de Aardkloot, zoo kan men in K, wegens het digte Ligchaam van de Maan L, de geheele Zon S niet zien. In tegendeel in M bedekt de Maan de halve Zon, en in C niet het minſte. Daarvandaan komt het dat de Zonsverduiſteringen niet in alle plaatſen en Landen even groot zyn, en in ſommigen in het geheel niet gezien worden, ſchoon de Zon boven derzelver Horizont verheven is. —

ZONNENVLAKKEN. Zyn zwarte of donkere deelen, die men ſomtyds door verrekykers in de Zon gewaar word. CHRISTOPHORUS SCHEINERUS heeft dezelven in het jaar 1611, in de

www.libtool.com.cn
de draaden die haar faamenſtellen, geſcheenen hebben ſtraalen te verbeelden, die uit een middelpunt komen, of naar een en hetzelfde middelpunt loopen. Zy is gemaakt door de vereéniging der takken van de regter halve maanſche vlegting, die zig met de takken der linker halve maanſche faamenvlegten. Zy wordt bevonden onmiddelyk onder het middelrift gelegen te zyn, en geeft veele draaden aan den karteldarm, het darmſcheil, en zelfs aan het middelrift.

ZONNENWEG. Zie het Artykel ECLIPTICA.

ZONNENWOLKEN. Zie het Artykel ZONNENVLAKKEN.

ZONNENWENDE-VOGEL. Deeſe is zoo groot als eene Duif, maar zoo dik en vleeſig als de Patrys; geheel wit, uitgezonderd twee of drie vederen in de vlerken, die ligt grauw zyn. Zyn bek is geel, dik en kort. Hy heeft in zynen ſtuit een veder, of om beter te zeggen, een pyp, omtrent ter lengte van zeven duim breed, waaruit de gantſche ſtaart beſtaat. Men ziet hem niet verre van den Zonnenkeerkring, waarvandaan hy ook den naam heeft. Hy is goed om te eeten en wordt zeer diep in de Zee gevonden. Hy neſtelt alleen op het Weſt-Indiſche Eiland *Rocco*, alwaar eene groote menigte deeſer vogelen zig onthoudt.

ZONNENWYZER. *Horologium Solare*, *Sciaterium*. Is eene beſchryving van zekere linien op eene vlakte, welke de ſchaduwe van eenen wyſer, op het licht van de Zon op zekere uuren van den dag raakt. Men heeft verſcheide ſoorten van dezelve, en verdeelt ze dus ook onder verſcheiden benaamingen. In de nieuw-vermeerderde WELPERISCHE *Gnomonica* vindt men goede aanwyſing om dezelven te vervaardigen.

ZONNENWYZERSKONST. Zoo heet de weetenſchap, om op eene iegelyke vlakte eenen Zonnenwyſer te beſchryven. Men rekent hiertoe ook de Maan-en Sterren-Uurwyſers. Dezelve wordt van ſommigen *Sciaterica*, insgelyks *Photoſciathetica* en *Horologiographia* of de *Gnomonica* genaamd. Anderen verdeelen ze in *Gnomonicam directam*, daar de Zonnenſtraalen regt op den wyſer vallen, en in *Gnomonicam refractam*, wanneer men zig by de tekening van den Zonnenuurwyſer naar de gebrooken ſtraalen ſchikt. Een uitvoerig werk van de Zonnen-Uurwyſers is de nieuw vermeerderde WELPERISCHE *Gnomonica*, welke aan die geenen genoegen geeft, die meer op de vervaardiging van allerhande Zonnenuurwyſers, dan op de ſubtile theorien letten; diergelyke voorbeelden men in *Clavii Gnomonica* vindt. DE LA HIRE heeft in zyne *Gnomonica* getoond hoe men uit eenige geobſerveerde ſchaduwen van de Zon, op eene vlakte eenen grooten Zonnen-Uurwyſer beſchryven moet, en *Piccard* heeft diergelyken door Trigonometriſche rekening in het werk geſteld. Beide ſoorten worden in de bovengemel-

www.libtool.com.cn
Indiaanen die de zielsverhuiſing gelooven, hebben nog heden-daagſch deeſe bygeloovigheid.

ZOOLBOOG. Deeſe ligt onder de voetzool, en wordt door de inmonding der voorſte ſcheenſlagader met de agterſte gemaakt. Daar komen kleine takjes uit, welken het bloed naar de naby gelegen deelen voeren.

ZOOLOGIA. Dierenbeſchryving, de leer noopens de Dieren, of derzelver Geſlachtregiſter, volgens welke zy, uit hoofde hunner kentekenen, in claſſen verdeeld worden. Deeſe leer begint, alwaar de Plantleer ophoudt; want daar zyn zekere leevende ligchaamen, die naar de wyſe der Planten, met wortelen in de aarde hangen, en toch als een Dier gevormd zyn ten aanzien der leden, voedende zig door den mond, welke *Halfdieren* men daarom *Zoophytae* of Plantdieren noemt.

Alle de overige Dieren zyn tot beweeging en plaatsverwiſſeling bekwaam; maar allen zyn ze niet eenerlei van geboorte; want hoewel ze daarin overeenkomen dat ze uit het ey der Moeder ontſtaan, zoo zyn 'er echter twee duideiyke vanéén verſchillende hoofdgeſlachten; ten aanzien van derzelver veranderlyke of altoos duurende geſtalte. Want eenigen blyven niet zoo gelyk ze geboren zyn, maar verkrygen door verandering en gedaante wiſſeling een geheel ander beſtaan en manier van leeven. Deeſen zyn zulken die als vormen voortkomen en naderhand vliegende Dieren worden, en die men *Inſecten* of gekorvene Diertjes noemt, welk denkbeeld echter zoo onduidelyk is als dat van bloedelooſe Diertjes, onder welken men die ſoort ſomwylen beſchryft; want veele gekorven Dieren, gelyk de *Scorpioen*, de *Kreeft enz.* zyn, naar derzelver natuur, van de vliegen, wormen *enz.* zeer onderſcheiden. Men kan de grootte Dieren-ordening in drie afdeelingen ſcheiden, als in *Water-en Landdieren* en in zulken die in of op beide leeven; maar deeſe verdeeling is aan veele uitzonderingen onderworpen. — Daar zyn toch ſlakken van eenerlei geſtalte, welker eenigen in het water en anderen onder de aarde leeven. Daar zyn kikvorſchen, die ſlegts op het drooge kunnen leeven, en ſlangen, die zoo wel in het water als op het land leeven. De werktuigen waardoor de Dieren zig van de eene plaats naar de andere beweegen, kunnen het kenmerk opgeeven, 't welke het onderſcheid der geſlachten bepaalt. Daar het zinnelyk onderſcheid der Dieren van de Planten, als ook leevende ligchaamen zynde, enkel en alleen in de beweeging beſtaat, zoo kunnen de zig niet veranderende Dieren, wederom in zulken onderſcheiden worden, die zig door ſchreeden beweegen (*Gravida*); door vliegen (*Volatilia*); door zwemmen (*Natatilia*); en door kruipen (*Reptilia*); die van de eerſte ſoort worden dan naar het getal hunner beenen onderſcheiden. De

www.libtool.com.cn
Salamanders; of hardſchaligen, gelyk de Schildpadden. Zy leeven meeſt in het water en op het land, tot op eenige ſoorten van Kikvorſchen en Hagediſſen, die enkel op het drooge leeven. Wat onder de Dieren meer dan vier voeten heeft, gelyk de agtbeenige ſpinnen en de veelvoeten of *Scolopendra* en *Millepedes*, verandert doorgaands van huid. De Dieren die zig met zwemvinnen beweegen, zyn de Viſſchen waarvan eenigen op het Land en in het water te gelyk leeven, en eene haairige huid hebben; eenigen leeven in het water en zyn weekbuikig, en dus zyn alle de Viſchen tot op de Zeeſterre toe, die men van de Viſchen niet uitzonderen kan, dewyl de takken aan dezelven in de plaats van vinnen dienen. Eenigen zyn hard huidigen en ſommigen draagen die beſtendig, gelyk de Moſſels, Oeſters en alle *Echini* en *Conchylia*. Sommigen veranderen alle jaaren de huid gelyk de *Kreeften*. Zy die in het water leeven en eene weeke huid hebben, zyn onderſcheiden, naarmaate dat ze lucht ſcheppen met of zonder longen. De vliegende of in de lucht vliegende Dieren, zyn of viervoetigen en zonder vederen, als de Vledermuis en de vliegende Hagedis; of tweebeenigen en met veeren, onder deeſen maakt de *Caſuaris*, die geen vleugelen en alleen haairen heeft in plaats van vederen, eene uitzondering in dien regel, dat alle Vogels zouden vliegen of kunnen vliegen; gelyk daaronder ook de *Struisvogel* te tellen is. Ook is 'er geene *Methode* in deeſen te vinden, die geene uitzonderinge zou onderworpen zyn, dewyl het onvermydelyk noodig is, dat 'er eene middelſoort tuſſchen elk geſlacht van Dieren plaats hebbe, die van de beide geſlachten iets aan zig hebbe en tweeſoortig zy; aldus is de *Kikker* een tyd lang een' waare viſch, met zwemvinnen, tot dat hy zig de Viſchgedaante ontwikkelt en een Kikvorſch wordt. Zulke uitzonderingen bederven den regel der methode daarom in geenen deele. Men heeft dus leevendbaarende Aardſlakken en leevendigbaarende vliegen; maar des echter blyft de Regel grootendeels in kragt, dat de meeſte ſlakken en vliegen eyers leggen. Eenige Viſſchen baaren leevendig, die met eene Long ademhaalen en de meeſten leggen eyers. De kruipende Dieren, die niet hervormen of zig veranderen, in onderſcheiding van de geenen die van geſtalte verwiſſelen, zyn of Landdieren, gelyk de wormen onder de aarde, de Houtwormen, of die boven den grond zig geneeren, als Adders en ſlangen; of in het water leevende, als de *Polypi*, de Bloedegels en diergelyken. Zie hier eene Tafel van dezelven:

De Dieren die zig veranderen, zyn:
Die van *Rupſen*, *Kapellen* worden;
van *Zesbeenige wormen*, *Kevers*;

www.libtool.com.cn
noemt hy den *boven-Zoom*, aan welke Zoomen de Schaft op en afloopt.

ZOOM, of eigenlyk *Saum*, noemen de Zwitſers een zekere maat houdende Zeſtehalve Emmer; een Emmer houdt 64 vizir en 75 Schenkmaaten. Eene maat houdt 2 Seibel of 4 Drachmen. In Neurenburg rekent men een *Saum* tot 400 pond, te Weenen tot 275.

ZOOMORPHI. Zyn ſteenen die geheele Beelden van Dieren voorſtellen, gelyk de *Myites* of Muiſenſteen; de *Libellites* die het bloed van een *Libella* of waterkapelletje vertoont.

ZOOMRAND. De ontleedkundigen geeven deeſen naam aan een kraakbeenagtig boord, dat zig rondom veele Gewrigtsholtens, waarvan het de diepte vermeerdert, bevindt.

ZOOPHYTA. Dus worden zulke Planten genaamd, die iets van de natuur der Dieren ſchynen te hebben. By voorbeeld, Lammeren die in Tartaryen op ſtengelen uit de aarde groeien, doch eigenlyk eene ſoort van Meloenen zyn, Men zegt dat ze de gedaante van Lammeren hebben, en door een Stengel vast aan den grond gewaſſen zyn; welke Stengel hen in plaats van eenen Navel dient. Als deeſe Plant groeit, verandert ze van plaats, zoo veel het de Steel lyden wil, en maakt dat al het gras, dat 'er onder is, verdort. Ryp geworden zynde, verhaalt men, dat de Steel verdroogt, en de vrugt met eene ruige huid of met gekroesde wol, gelyk die der Lammeren, overtrokken is. Deeſe huid kan gelyk andere Pelteryen gebruikt worden. Daar is 'er onder de Natuurkundigen, die aan het beſtaan deeſer *Zoophytae* of Plantdieren twyffelen, waaronder ook de Heer LEMERY behoort; ſchoon hetzelve door anderen ſtaande gehouden wordt. — De laatſten zeggen dat tot deeſe ſoort van Planten behoort de *Mimoſa*, de *Acacia* van TOURNEFORT, en de *Inga* van PLUMIER, welke Planten, als het waare, tekens van een dierlyk leeven geeven.

ZOOTOMIE. Dit Latynſche woord *Zootomia* is ſaamengeſteld uit twee Griekſche woorden, waarvan het eene *Dier* en het andere *ontleeding* zeggen wil. Deeſe naam wordt aan de vergelykende ontleedkunde gegeeven, dat is te zeggen aan de ontleeding die aan de Dieren gedaan wordt, om het maakſel van hun ligchaam met dat van het onze te vergelyken, en daaruit door Analogie, kundigheden die voor de Genees en Heelkonst nuttig zyn, te haalen. —

ZOPHORUS. Zie het Artykel FRIES.

ZOPISSA. *Pix Navalis.* wordt van zwart pek, met gemeen hars, zeep en teer onderéén geſmolten, en door Schippers en Zeevaarenden gebruikt.

ZORBA. Zoo worden in Turkyen de Beihamels, die eenen opſtand verwekken, en *Zorbalyk* wordt de opſtand of rebellie zelve genaamd. Dit woord moet van *Tſchorba*, het welk van ſom-

www.libtool.com.cn

Sal fossilis Lapidi Scisili innascens ex fodinis aerariis Bottendorffensius, gegraaven Zout, uit graauwe Steenen, in de kopermynen te Bottendorf.

Sal fossilis, tenuissimis cubis nascens, in lapide molle rubro, klein gecrystalliseerd Zout, uit roode zagte steenen.

Sal fossilis Polonicus, Pelluceus qui Sal Gemmæ, Gegraaven Poolsch Zout, 't welk doorschynend en vierkant is.

Sal Rupeus Indicus, Indiaansch Steenzout.

Sal Nativus, qui Spuma Nitri, Aphronitrum, in Speluncs, Molibus destillans, Salpeter die aan de muuren uitslaat.

Sal Nativus, qui Nitrum Nativum, Lapidi Simile, ex quo Chrysocollam Venetiis conficiunt, gegraaven *Borax*, waarvan ook nog eene andere witte soort is, waaruit, na eene voorgaande branding of calcineering, mede de Borax te venetien bereid wordt. Zie het Artykel SAL.

ZOUT. (ALCALISCH) Zie het Artykel SAL ALCALI.

ZOUT. (AMMONIAC) Zie het Artykel SAL ARMONIACUM.

ZOUT. (KONSTIG) Zie het Artykel SAL ARTIFICIALE.

ZOUT. (GEMEEN) Zie het Artykel SAL COMMUNE.

ZOUT. (KORAAL) Zie het Artykel SAL CORALLIORUM.

ZOUT. (VAST) *van Hertsboorn.* Zie het Artykel SAL FIXUM CORNU CERVI.

ZOUT. (BORN.) Zie het Artykel SAL FONTANUM.

ZOUT. (INDISCH) Zie het Artykel SAL INDUM.

ZOUT. (TIN.) Zie het Artykel SAL JOVIS.

ZOUT. (ZEE.) Zie het Artykel SAL MARINUM.

ZOUT. (WYNSTEEN.) Zie het Artykel SAL TARTARI.

ZOUT. (VLUG.) Zie het Artykel SAL VOLATILE.

ZOUTBLOEM. *Halosanthos, Flos Solis, Sperma ceti* en *Walschot* is saamen eenerlei.

ZOUTKOTEN, *Zoutketen.* Zoo worden te Halle in Saxen en elders alwaar Zoutziederyen zyn, die afzonderlyke Gebouwen genaamd, die tot het Zoutwerk behooren, en inwelken het zout water uit de Zoutbronnen geschept en gezooden wordt.

ZOUTMAAT. Houdt te Halle in Saxen 28 *Metsen* of een Schepel en drievierendeel Hallische Maat.

ZOUTPAN. Dus worden die Pannen genaamd, die tot het Zoutzieden gebruikt worden. Dezelven zyn op sommige plaatsen van yser, blik, dun koper of lood. Maar men zoekt by zoodanige Pannen doorgaands de Spaarzaamheid, en met weinig vuur veel Zout te zieden. Van de Zoutpannen is ook nog aan te merken, dat, als twee agtereenvolgende dagen Zout in een pan gezooden is, zig in dezelve een hard verbrandt Zout aanzet, *Scheep* genaamd. Dit belet dat het vuur niet behoorlyk werken, noch de overige Sole tot Zout maaken kan; waarom

ze,

www.libtool.com.cn
voor het Jaar 1700, in 15°, 11′ ♎ 3 de noordſche breedte integendeel 1°, 44′. 53″.

ZUCHT AAN DE OOGEN. Is een ſmeerägtig vogt, dat door de randkliertjes wordt doorgezygd. Het beſmeert de randen der Oogleden, en belet dat de geſtadige wryving haar niet kwetſe, en het vliesje dat de Kraakbeenboogen bekleedt, ontvelle. Het belet ook dat de traanen niet over de koonen loopen. De verdikking van dit vogt brengt eene ziekte voort, die onder den naam van *Leepoogigheid* by ons bekend is, en waarin de boorden der Oogleden aan malkander gelymd, en met moeite van een geſcheiden worden, 't geene ſomtyds kleine zweertjes in deeſe deelen veroorzaakt. De geene die met deeſe ziekte gekweld is, wordt *Leepōog* genaamd.

ZUIDEN of MIDDAG. Is het Geweſt daar de Zon op den middag aan den Hemel ſtaat. De waare ſtreek is het punt 't welk 180 Graaden van het middernagtpunt afſtaat, en dus het zelve regt tegenover en tegenſtaat, als mede het een door het andere teffens ontdekt en gevonden wordt. De wind die uit dat Geweſt waait, wordt *Auſter*, en insgelyks *Notus* genaamd.

ZUIDER VISCH. Is een Sterrebeeld in het zuiderdeel van den Hemel, onder den Steenbok en de Waterman, en 'er worden in 't gemeen 17 Sterren daartoe gerekend, waaronder 1 van de eerſte, 3 van de derde, en 13 van de overige Groottens zig bevinden. De lengte en breedte van deeſe Sterren heeft Hevel, in *Prodromo Aſtronomiæ.* p. 317, uit Halleys Obſervatien aangetekend, en in *Firmamento Sobieſciano*, Fig. B *bb* in prent verbeeldt, gelyk ook Bayer in zyne *Uranometria*, Tab. Z z gedaan heeft. P. Noël heeft deeſe ſterren op nieuws geobſerveerd, gelyk uit zynen *Obſervationibus in India & china factis* blykt. Deeſe viſch ſlokt het uitgegooten water van den waterman in, en wordt ook *Piſcis Auſtrinus Capricorni*, de Viſch van den Steenbok, *Piſcis magnus, notius, Solitaris* genoemd. De Arabiers heeten denzelven *Albaut.*

ZUIDERZEE. Is een groote Zeeboeſem in de verëënigde Nederlanden, die met de groote Noordzee gemeenſchap heeft. Men rekent de lengte daarvan op 15 en de breedte op 10 mylen. Zy beſpoelt de kuſten van Zuid- en Noordholland, van Gelderland, Overyſſel en Frieſland.

ZUID-OOST. Is het Geweſt midden tuſſchen Ooſten en Zuiden. De wind die daaruit waait, heet *Euroauſter*, *Notapeliotes*. By de Franſchen wordt het Geweſt en de wind *Sud. Eſt* genoemd.

ZUID-OOST TEN OOSTEN. Is het Geweſt, 't welk 33° 45′ van het ooſten ten zuiden afwykt. De wind heet *Meſeuros* en byde Franſchen wordt wind en Geweſt genaamd *Sud. Eſt quart à l'Eſt.*

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

ZUIGER. *Piſtm. Embolus.* Een Pompwerk, zynde een korte cylinder van metaal of andere vaſte ſtoffe, naauwkeurig vaſtgemaakt in de holte van het ligchaam der Pomp.

Zie hier eenige Zuigers van den Heer BELIDOR, zynde of opheffende of zuigende. De opheffende zuiger beſtaat uit een korten hollen Cylinder CDJK (PLAAT CCLXXXI *Fig.* 1. N° 1, 2, 3, 4.) hebbende aan den bodem twee ooren of handvatſels, van een Cylinder geſneeden, als EJ, FK, met een gat door ieder, dienende om eene ſterke pen te ontvangen, ML (N° 2), om denzelven te voegen aan de heffende Roede PNO. Deeſe Cylinder heeft een breeden ſchouder EF, uitwaarts ſtaande om verſcheide lederen ringen te ſtoppen, die op den Cylinder gemaakt worden, gelyk gy zien kunt in GH. (N° 2, 3.) Daar is aan het boveneinde een mannelyke ſchroef CD, om de vrouwelyke AB te ontfangen. Op de vlakte van deeſe ſchroef is vaſtgemaakt, met kleine ſchroeven, de klap Q.

In de Zuigende Zuigers (*Ibid.* N° 5, 6, 7.) zynde klappen niet geſchroefd aan de ſtukken die de Leders FG. vaſthouden (by AB in de voorige Zuigers); maar zyn vaſtgemaakt tuſſchen de handvatſels C, D, door middel van kleine ſchroeven, op eene wederkeering van den Cylinder. Q (N° 5) vertoont de klap opgericht op derzelver bed; HL, de holte van den Cylinder; JK, de Leders. Het handvatſel is hier aan den top, met deszelfs Roeden en middelpin. N° 6. *Ibid* vertoont den Zuiger met enkel een van deszelfs handvatſels in C; zynde het andere afgenomen, om de klep des te beter opgericht en in 't front te vertooonen, in Q. AB is de wederkeering van den Cylinder, op welke het bed van de klap geſchroefd is; en HL, de plaats van de lederen ringen. N°. 7 *Ibid.* vertoont den zuiger, nederwaarts gezien, van de middel-pin die door de handvatſels OP, OP, gaat, maar de Roede is afgenomen; MM, NN, zyn de plaatſen waar het bed van de Roede vaſtgeſchroefd wordt, en Q is de geſlooten klap.

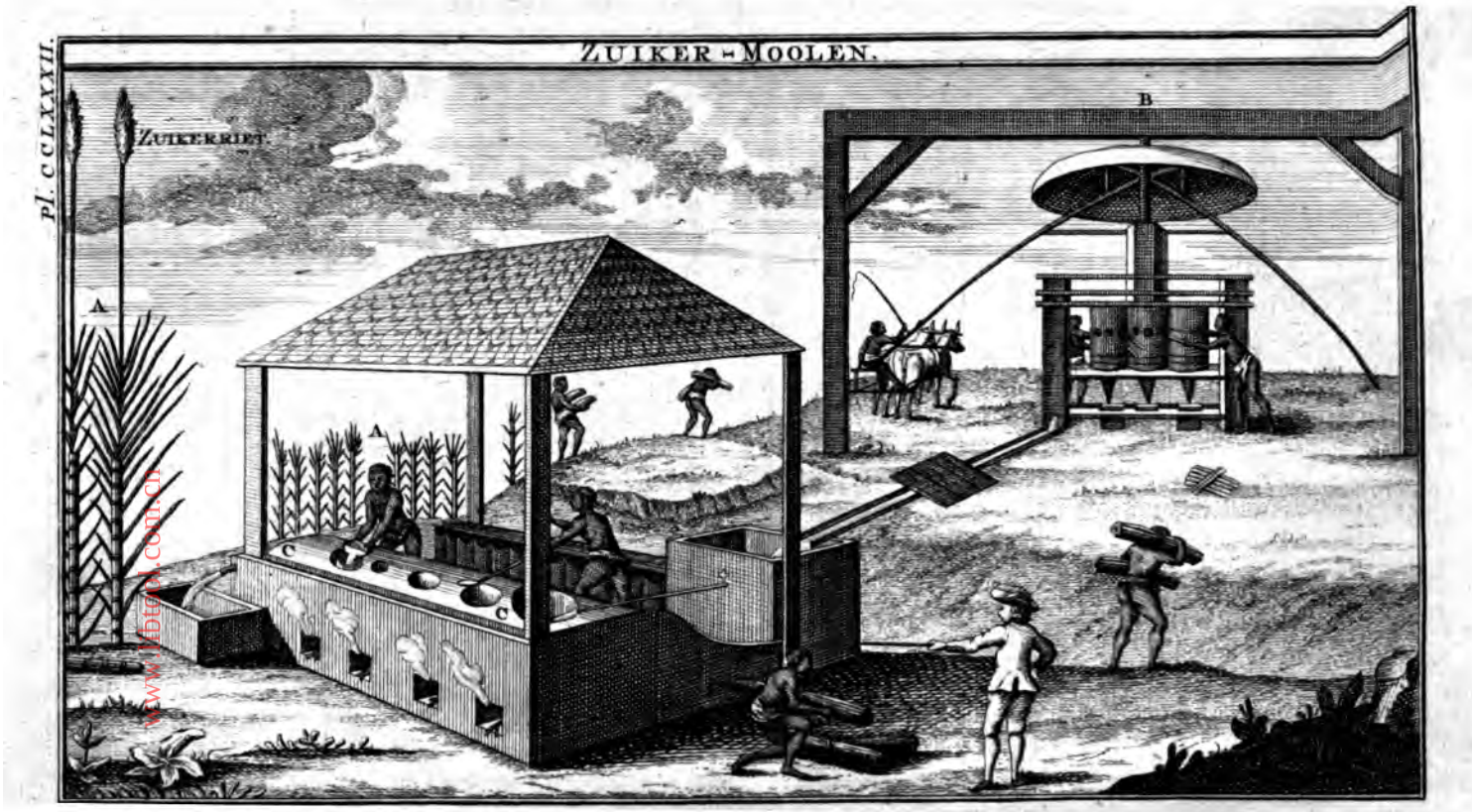
De Zuigers moeten zeer naauwkeurig draaien in eene Draaibank, en de vaten waarin zy werken moeten netjes geboord zyn, anders zouden ze niet digt zyn. Niettemin, indien een dun leder opwaarts gevouwen wordt by A B, (N°. 5) en een ander nederwaarts gevouwen in F G, zal dezelve zeer wel werken, niettegenſtaande eenige onregelmaatigheden.

ZUIGERVISCH. Zie het Artykel REMORA.

ZUIGGLAS. Eene ſoort van omgekeerde Pyp, die aan het eene einde by wyze als een tabakspyp geboogen, en geſchikt is om de melk uit de borſten te haalen. Wanneer eene Vrouw door haare melk gehinderd, dezelve niet anders kan

kwyt-

Pl. CCLXXXII.

www.tropen.com.cn

www.libtool.com.cn

Ouden dezelve geriad of gecanelleerd; want vermits de Joniſche Zuil volgens de geſtalte van een Vrouwsperſoon geproportioneerd was, wilden zy hierdoor de Vouwen der lange Rokken verbeelden, die hunne Matroonen gedraagen hebben, gelyk VITRUVIUS, *Lib.* III. c. 3. meldt. In laatertyd is men op de gewondene Zuilen gevallen, welken van de Beeldhouwers in het byzonder aan de Autaaren gemaakt worden. Een onderrigt daarvan, hoe ze naamelyk getekend moeten worden, vindt men in BLONDELS *cours d'Architecture* P. II. *Lib.* I. c. 6. p. 32. *Seqq.* en in meer andere Schryvers. Echter komt diergelyk een Opſchik niet met de Regelen van de vastigheid overéén, en dierhalven moeten deeſe gewondene Zuilen zeer zeldſaam en met voorzigtigheid gebruikt worden.

ZUILEN DES HARTE. *Hartpilaartjes.* Men geeft deeſen naam aan twee Vleeskoorden, die in de ooren en holligheden van het hart gevonden worden. Deeſe vleeſchkoorden zyn als zoo veele Spieren, die de holligheden waarin zy zig bevinden, trachten te ſluiten. Men heeft geloofd, dat 'er ſommigen ter opening en verwydering deezer deelen geſchikt waren, doch dat is valſch en onmogelyk; vermits de verwyderende beweeging des harte, geene weeſenlyke beweeging is, maar eenvouwdig eene lydende verwyderíng, veroorzaakt door de tegenwoordigheid des bloeds, en de verſlapping der ſaamentrekbaare Zuilveſelen.

ZUILEN DES MIDDELRIFTS. Zyn twee vleeſchzuilen, die aan de Spieren van het middelrift, van welken zy de deelen uitmaaken, die zig op de laatſte Rugwervelen en de eerſte Lendenwervelen vasthegten, vereenigd zyn, en die verdeeld worden ter doortogt van den nederdaalenden grooten ſlagader, de Borſtbuis en den ongepaarden ader.

ZUILENFORMIG LIGCHAAM. Zoo wordt genoemd, 't welke beſchreeven wordt, als eene kromme Linie zig, by voorbeeld, aan eenen Cirkel, *Ellipſis*, *Parabel*, &c. duadanig langs eene regte Linie naar beneden beweegt, dat zy telkens paralliel blyft.

ZUILENGETAL. Zoo wordt van *Maurolycus* genoemd het Product uit een Polygonaal getal in zyne zyden. By voorbeeld daar zyn de zyden 1, 2, 3, 4, 5, 6, &c. de triangulaar-getalen 1, 3, 6, 10, 15, &c. Zoo zyn de Zuilengetalen, 1, 6, 18, 40, 75, &c. Deeſe Zuilen-getalen, die uit Triangulair-getalen ontſtaan, worden in het byzonder *Columnas triangulares* genoemd. Maar indien dezelven uit pentagonaal-getalen ontſtaan, zoo heeten zy *Columnæ Pentagonæ*. Zyn zy Producten uit Hexagonaal getalen in hunne zyden, dan noemt men dezelven *Columnas hexagonas*.

www.libtool.com.cn

ten ooſten aan het Bisdom Munſter, en ten Zuiden aan het Hertogdom Kleef. De Hoofdſtad Zutphen ligt aan den Yſſel, alwaar die de Berkel inneemt, hebbende de Franſchen in het Jaar 1672 haare Veſtingwerken geſlecht.

ZUURBOOM. Zie het Artykel BERBERISSENBOOM.

ZUURBRONNEN. *Aciduæ.* Zyn leevende, dat is heldere en uit de aarde opwellende mineraale wateren, van een verſchillenden ſmaak, doch gemeenelyk zuur. Zy worden van een ſcherp onderaardſch en mineraal zout bereidt, dienende zeer tot gezondheid. Maar diergelyke Zuurbronnen zyn wegens haare mineraalen, die zy by zig hebben, zeer onderſcheiden; want ſommigen voeren yſer en vitriool; anderen Salpeter, anderen Zwavel met zig. *Aciduæ artificiales*, door konst gemaakte zuurbronnen, zyn tot dien einde gevonden, om dat het een iegelyk niet gebeuren kan de natuurlyke Zuurbronnen te bezoeken. Ook zyn de wateren, welken daaruit verzonden worden, op verre na zoo goed niet, als die uit de bron zelve geſchept worden. Zy worden wel op allerlei wyſe toebereidt, nogtans is de *Mars* de hoofdgrond en voornaamſte *ingredient* van allen.

ZUURDEEG. *Fermentum.* In het Fransch *Levain*, is eigenlyk al het geene 't welke in ſtaat is om eene Stof te doen zwellen, en uit te zetten; om ze te doen ryſen. Derhalven zyn 'er verſcheide ſoorten; maar het geene men doorgaands *zuurdeeg* noemt, is gemeen deeg, dat men heeft laaten ryſen en zuur worden. Het heeft veel vlug zout, zuur en olie in zig.

Het is goed om te verdeelen, te verdunnen, te verteeren, te ontbinden en de ettermaaking te bevorderen.

ZUURING. *Aceteſa.* Is eene Plant waarvan veele ſoorten zyn, maar wy zullen hier alleen van de drie voornaamſte ſpreeken, die men in de Keuken en in de Geneeskunde gebruikt.

1. De bladers van de eerſte ſoort zyn langwerpig, groen, glinſterende en vol zuur ſap. De ſteel klimt anderhalf voet hoog en draagt op zyn top kleine bloemtjes met veele helmſtyltjes, die op den grond van de kelk vaſtgehegt, en als in eene dubbele rye, drie aan drie geſchikt zyn. Als de bloem is afgevallen, volgt 'er een driehoekig zaad, dat roodagtig en in een huisje beſlooten is. De wortel is lang, rood, en geeft een wynkleur aan de Gerſtenwateren. Deeſe Plant wordt in de Moestuinen geteeld

2. De tweede ſoort ſchiet dunne en kruipende ſteelen, van een voet of anderhalf lang. De bladers zyn gemeenelyk byna rond, ſomtyds langwerpig en ſpits toeloopende, bleek groen van kleur. De bloemen en het zaad komen met die van de eerſte ſoort overéén. De wortel is dun en voortkruipende.

www.libtool.com.cn

migen hebben ze liever gebraaden, met kruidnagelen beſtooken 's anderen daagſch koud op tafel. De jonge Zwaanen zyn eerst geelgroen, gelyk de jonge Ganzen, met zwarte bekken; naderhand worden ze tegelverwig of graauwrood, met geele bekken; eindelyk na verloop van een jaar bekomen ze roode bekken en ſpierwitte pluimen en vederen, die jaarlyks tweemaal worden uitgetrokken, om 'er beddekens van te maaken.

De oude Dichters hebben den Zwaan aan *Phœbus* en de negen Zanggodinnen gebeiligd. Hierom was EOBANUS HASSUS van gevoelen dat men geene Zwaanen behoorde te dooden noch te eeten.

Wat den vermaarden *Zwaanenzang* aangaat, dien ze kort voor hunn' dood gezegd worden te laaten hooren, dezelve is een loutere fabel; niettegenſtaande de ouden daarvan, als van eene gewiſſe zaak, geſchreeven hebben. Om van PLATO, VIRGILIUS, OVIDIUS en anderen niet te ſpreeken, MARTIALIS, *Lib.* XIII. *Epigr.* 77. Zegt 'er dus van:

Dulcia defectis modulatur Carmina Lingua,
Cantator Cycnus funeris ipſe Sui.

dat is:

De Zwaan met half beſtorven tong
Zingt, of hy met hem zelf ten naare grave gong.

Doch dit geheele verhaal wordt van PLINIUS, ARLIANUS en JULIUS SCALIGER tegengeſprooken. En trouwens, niemant heeft ooit verzekerd dat hy eene Zwaan heeft hooren zingen.

Wat de Jagt der wilde Zwaanen aangaat, deeſe is in Denemarken een zonderling vermaak, en geſchiedt naby de Eilanden, alwaar zig de Zwaanen in de Zee onthouden; als wanneer ſomtyds eenige honderd ſtuks geſchooten worden.

De Zwaanen verſlinden de Kikvorſchen, als mede veel viſch, waarom het, hier te lande, aan een ieder niet geoorlooft is om Zwaanen te hebben; want een *Zwaanendrift* te mogen hebben, is een previlegie die aan zekere Steden en Heerlykheden toebehoord; waarom men de Zwaanen geen kwaad mag doen, hebbende om die reden een halsband om, waarop het wapen van den eigenaar ſtaat.

ZWAAN. *Cygnus.* Is een zeer kenbaar Sterrebeeld in den Melkweg, en wel in het noordergedeelte van den Hemel tuſſchen de Lier en *Cepheus*. Hetzelve wordt uit 41 ſterren geformeerd, waaronder 2 van de tweede, 8 van de derde, 14 van de vierde en 17 van de twee volgende groottens zyn.

www.libtool.com.cn

en in het jaar 1570 ter eere van Keiſer MAXIMILIANUS de II gehouden hebben.

ZWAARDDRAAGERS IN LYFLAND. Waren, naar het voorbeeld van de Duitſche Heeren in het jaar 1205 door Biſchop ALBRECT tegens de ongeloovige Heidenen opgericht, hadden den regel en de kleeding der Ciſtercienſers, droegen op de borst twee roode kruiswyſe over malkander gelegde zwaarden, benevens eene roode Ster. Zy vereenigden zig in het jaar 1739 met de Duitſche Maria 's orde, dewyl zy tegens de Lyflanders niet ſterk genoeg waren.

ZWAARD EN SPILZYDE. Betekent in de Rechtsgeleerdheid, voornaamelyk in het Leenrecht, van de mannelyke en vrouwelyde zyde, om dat de mannen ondtyds Zwaard en Schild voerden; daar de vrouwen die te huis bleeven, de Spil om garen te ſpinnen, gewoon waren te hanteeren.

ZWAARD KRUID. Is oorſpronglelyk uit de Weſtindiën; en groeit thans weelig in onze hoven. Het wordt door het ſcheuren van de wortels voortgeteeld, met violette bloemen van drie bladen; doch het wordt in de Geneesmiddelen niet gebruikt.

ZWAARDRIDDERS IN HET KONINKRYK CYPRUS. Zyn zeer oud, maar ook al voor lang wederom te niete gegaan. Zy droegen witte, met liefdeknoopen in malkander gevlogtene, ſtrikken, waarin de letters Z en R, beurtelings door malkander gevlogten waren. Daaraan hing eene eyronde Figuur van goud, waarin een zilveren degen met een gouden Geveſt ſtond, met dit opſchrift: *Securitas Regni* (de veiligheid van 't Ryk) of, gelyk anderen meenen, *Pour loyauté maintenir*, om de Gerechtigheid te beſchermen. Het hoofdfeeſt van de Orde was op den Hemelvaartsdag, en de Koningen van Jeruſalem, Cyprus en Armenien, waren Grootmeeſters van die orde, inwelke ook de Keiſer Frederik de III, Vader van Maximiliaan de eerſte, geweeſt is, die in zyne eigene Reisbeſchryving naar het Heilige Land, de wetten van de Orde heeft opgetekend, die men anders nergens vindt, dewyl de orde haare zaaken en belangen zeer geheim pleeg te houden.

ZWAARDVISCH. Een geſternte. Zie het Artykel XIPHIAS.

ZWAARDVISCH. Deeze vindt men hier- en daar in de Zee, voornaamelyk by de Antilliſche Eilanden in de Weſtindiën. Zy hebben geene ſchubben, maar alleen een rimpelig vel, gelyk een Raſp op den rug graauw, maar aan den buik wit. Voorts hebben ze seven vinnen, en aan den ſtaart, twee op iedere zyde, en twee op den rug. Zy maaken eene zeer ſnelle beweeging. Het zwaard dat voor aan zyn bek ſtaat, heeft aan iedere rye 27 witte of aſchgraauwe tanden, die zeer ſterk en vaſt zyn. en de kop is, wegens deszelfs breedte, afſchu-

www.libtool.com.cn

ZWAAR. VLAKTE. Zoo wordt in de *Statica* eene vlakte genaamd waarin het middelpunt van de zwaarte eenes ligchaams gevonden kan worden, of die door het middelpunt der zwaarte van het ligchaam gaat. Onder de zwaarte verſtaat men de kragt, door dewelke een Ligchaam tegens het middelpunt van den Aardkloot gedreeven wordt.

ZWABBER. Betekent eigenlyk een dweil, die aan eenen ſtok vaſtgemaakt is, om daarmede iets op te dweilen, het geene men dus *Zwabberen* noemt, en daarom wordt ook die geene een Zwabber genaamd, die zoodanig eenen Zwabber gebruikt; waarvan het zeggen: *voor Zwabber vaaren*, zyn oorſprong heeft, 't welke eene van de geringſte bedieningen aan boord is.

ZWABEN. Eene Provintie in Duitſchland, die ten ooſten aan Beyeren, ten zuiden aan Tyrol en aan Zwitſerland, ten weſten aan den Elzas en ten noorden aan de Neder-Palts en aan Frankenland grenſt. 't Is een vrugtbaar Land in koorn en in gras, als mede in wyn; en het wordt in het Ooſtenrykſche en Keiſerlyke Zwaben verdeeld. Het eerſte begrypt de Landen en Plaatſen die het Huis Ooſtenryk in Zwaben bezit, het andere bevat de overige onmiddelyke Rykagoederen, die door Vorſten, Graaven en Rykſteden daarin bezeten worden.

ZWABISCH VERBOND. Wierd in het jaar 1488. onder de Regeering van Keiſer Frederik de III, door de Standen en Steden van Zwaben opgericht, met oogmerk om den vrede en de ruſt in het Land te onderhouden en de Roofkaſteelen uit te roeien, ten welken einde drie Rechters in het Land aangeſteld wierden. In den beginne wierd dit verbond maar voor agt jaaren geſlooten, maar wanneer men het nut daarvan zag, wierd het van tyd tot tyd, tot het jaar 1553 verlengd, na welken tyd men niets meer daarvan gehoord heeft, nadat de Landvrede opgerigt was geworden.

ZWACHTEL. Een gevouwen Lap linnen of andere ſtoffe, die veel langer dan breed is, en geſchikt om eenig ligchaamsdeel te binden. 't Is het werktuig des verbands. De zwagtel dient, naar de dikte der deelen waarop ze gebruikt wordt, haare lengte te hebben. De breedte wordt ook naar de omſtandigheden bepaald.

Het linnen is de eenigſte ſtof niet waarvan men zig bedienen kan om zwagtels te maaken. Zy worden ook van zyden ſtoffe gemaakt, van leder, wolle, *enz.* De zwachtel wordt verdeeld in een ligchaam en twee hoofden. Deeſen zyn de uiteindens; het ligchaam is het midden. Zy heeft, naar dat de twee hoofden gerold zyn of niet, onderſcheidene benaamingen.

Het linnen dat tot de zwachtels gebruikt wordt moet net en zagt zyn, bekwaam om wederſtand te doen, zonder nogtans hard te zyn. De zoomen en kanten dienen afgeſneeden te

www.libtool.com.cn

ven, beginnen altyd van den oudſten; en zoo 'er eene blinde onder is, beſtrykenze de oogen met *chelidonia* of ſchelkenskruid, eens en andermaal, tot dat ze ziende worden. Het vleeſch der gemeene Zwaluwen wordt gezegd zeer heet en ſchadelyk te zyn; maar dat van jonge en wilde, voornamelyk van Rhynzwaluwen, wordt gepreeſen. Zy hebben in de Geneeskunde ook hunne nuttigheid. De geneesmiddelen daarvan zyn gepulverizeerde, en gedeſtilleerde Zwaluwen; de ſteentjes in de maag of lever van ſommige jonge Zwaluwen, genaamd *chælidonii*, zyn zeer vermaard. Eindelyk wordt ook het bloed, de drek, miſt, en eyeren in de Medicynen gebruikt.

ZWALUWE-NEST. Zie de Artykels DAUCUS VULGARIS en NEOTTIA.

ZWALUWE STAART. *Queue de Hironde.* Insgelyks PAAPENMUTS, *Bonnet à Prêtre.* Zoo wordt het buitenwerk aan eene veſting genoemd, 't welk opzigzelve niets anders dan een dubbelde *ſchaarwerk* is, waarvan de lange zyden, PLAAT CCLXXX. *Fig.* 4. AB beneden nader by malkander zyn dan boven, maar van vooren naar het veld toe, is hetzelve ruimer, en by C nog eenen uitgaanden hoek;

ZWALUWE-STAART. Zoo heet men ook in de Timmermanskonſt eene ſoort van verbinding, waardoor twee houten zeer naauwkeurig in malkander beveſtigd kunnen worden. De geſchapenheid van denzelven is het gemakkelykſte uit de Figuur op te maaken. Wanneer naamelyk, PLAAT CCLXXX. *Fig.* 5. by eenen Paalgrond de eene paal zyne breedſte zyde in het midden, naar de gedaante van een *Trapezium* ABCD getimmerd wordt, zoodanig dat zyne zyde AB wel met de tweede tegen overſtaande breedſte zyde van de Paal parallel gaat, maar eenigſints korter dan de eerſtgemelde, maar de tweede zyde van het *Trapezium* CD nog korter dan deeſe is. De paal nu, welke met deeſe verbonden zal worden, bekomt aan de zyde, die zig aan de zyde van de paal, daar de Zwaluweſtaart zig bevindt aanſluiten zal, eene juiſt naar den zwaluweſtaart uitgenomene noot.

ZWALUWE STEEN. Zie het Artykel CHELIDONIUS LAPIS.

ZWALUWE WORTEL. Zie de Artykels CHELIDONIUM en VINCETOXICUM.

ZWAM. Is van eene groote nuttigheid om ſpoedig vuur te kunnen ontſtecken, door middel van een vuurſlag. Het is eigenlyk eene ſoort van Champignons, die men op de oude Eiken en op andere Boomen vindt. Men moet ze in Water gaar kooken, dan droogen en kloppen, dan worden zy in eene Loog gelegd, gemaakt van Salpeter en Zwavel, en vervolgens in den Oven gedroogd, wanneer het zeer goed tot het bovenſtaande gebruik is. In Duitſchland, daar de Zwam overvloedig

www.kbtool.com

Spinneweb van den Penzak, gehuisvest en omzwagteld. Wanneer zy geopend worden, vindt men daar binnen eene langwerpige en driehoekige holte, dewelke met een geel en bruin, en wat naar het zwart helfende Sap gevuld is. Hun waar gebruik is tot nogtoe onbekend. De ouden zagen hen aan voor eene Zeefen een verlaatbak der zwarte Gal. De Heer LIEUTAUD denkt dat het ſap, 't welk zy opſluiten, zeepagtig is, bekwaam om het bloed vloeibaarer te maaken, en dat het, in de aderen gaande, aldaar waarlyk deeſe werking doet.

ZWARTE STAAR. Is eene oogziekte, dewelke haare zitplaats in de gezigt-zenuw of in het netvlies heeft.

De tekens hiervan zyn, dat het oog uitwendig gezond ſchynt, uitgezonderd dat de Oogappel, als de ziekte verouderd is, buitengemeen verwyderd is, en onbeweeglyk blyft ſtaan; zelfs by de verandering van groote Duiſternis in licht.

De oorzaak deeſer ziekte is alles wat den invloed der dierlyke Geeſten zoodanig verhindert, dat de ziel geene gewaarwording van het uitwendige voorwerp door de gezigtzenuw krygt. Hiertoe kan eene al te ſchielyke inval van ſterk licht, al te veel leeſen, heete koortſen, ſtuipen, al te ſterke omhelzingen, Venusziekte, uitputting van kragten, eene waterzugt wegens de watervaten, en ontſteeking, gelegenheid geeven. Somtyds is de oorzaak wel in het brein, gelyk in eene *Epilepſie*.

Wat de geneeſing aangaat, hierin moet altyd acht op de oorzaak geſlagen worden, en niet veel worden beloofd; want ſomtyds is het vlees als verlamd, en alsdan is zy ongeneeslyk. Somtyds helpt eene kwyling.

By deeſe gelegenheid moeten wy hier ter opheldering der uitwerkſelen, die uit den tegennatuurlyken ſtaat van het netvlies voortvloeien, aanmerken, dat het netvlies uit tweo vlieſen beſtaat, uit een binnenſte en een buitenſte. Het binnenſte, dat naamelyk tegen het glasvogt aanligt, is eene eenvoudige, vefelagtige, dunne en witagtige Zelfſtandigheid, door hetwelke aderen en ſlagaderen loopen, en dat zonder twyfel watervaten bezitten zal. Het buitenſte is niet anders, dan het merg der gezigtzenuw, in een vlies uitgeſpreidt; dat is eigenlyk het werktuig waardoor de voorwerpen aan de ziel gebragt worden. Dit netvlies bekleedt de ganſche *Corvides*, tot aan de *ligamenta Ciliaria* toe, doch is nogtans aan den bodem des oogs het dikſte, en wordt, hoe nader by de *ligamenta*, hoe dunner, zoo dat het zig als eene taaie ſlym verbeelde.

ZWARTE ZEE. *Pontus Euxinus*, *Mare Nigrum*. Ligt tuſſchen Europa en Aſia, zoodanig dat zy ten weſten aan Romanien en Bulgaryen, ten noorden aan klein Tartyen en

Cir-

oorlogs- en vredenſtyd oeffenen mogt. De hoogſte Rechtbanken in dit Koninkryk zyn de Juſtitie-Raad, de Krygsraad, de Finantie-Raad, de Kanſelaarye, het Koophandels-Gericht en het Bergampt. — Koning KAREL de XII wierd in het begin van deeſe Eeuw met Poolen en Ruſland in eenen bloedigen Oorlog gewikkeld, gaande in het Jaar 1706. met zyn leger naar Saxen, alwaar de vrede met den Koning AUGUSTUS te oud-Randſtadt geſlooten wierd. In het volgende Jaar ging hy wederom naar Poolen, en voorts tot aan de Ruſſiſche en Coſakkiſche grenzen, en zogt den oorlog tegens Rusland met zege en overwinning te eindigen; maar het oorlogsgeluk veranderde, want het zweedſche Leger wierd in 1709 op den 27 Juny, by Pultawa, totaliter geſlagen; en de Koning genoodzaakt om naar de Turkſche grensveſting Bender te vlugten; alwaar hy tot in 1714 bleef, komende den 22 November te Straalſond, en ſneuvelde in 1716 door eenen Kanonſchoot, in de belegering van de deenſche Veſting *Frederiksbal*. — Hierop wierd 's Konings Zuſter, ULRICA ELENORA, aanſtonds door de vier Rykſtanden tot Koninginne uitgeroepen, waarby de Regeeringsvorm, tot hiertoe erffelyk geweest, weder verkiesbaar gemaakt wierd, en de ſouvereiniteit, die tot nu toe geduurd had, als eene voor het land ten hoogſte nadeelige zaak, voor eeuwig afgeſchaft, en een groote Rykſraad aangeſteld, zonder wiens raadpleeging en bewilliging de Koningin en haare Kroons-Opvolgers niets in gewigtige voorvallen zouden durven onderneemen. Eindelyk wierd ook haar koninklyke Gemaal, de Landgraaf van Heſſen-Caſſel, den 2 April, 1720 tot Koning verkooren, en de langduurige Noordſche oorlog geëindigd, door den vrede van Nyſtadt, den 30 Auguſtus 1721 geſlooten. Hierby heeft het Koninkryk Zweden, geheel Lyfland, Estland, Ingermanland en een gedeelte van Carelien, waarin Wyburg en Kexholm gelegen is, voor eeuwig aan Rusland moeten afſtaan, en daardoor is de Zweedſche kroon gevoelig verminderd; gelyk het ook nog in volgende Oorlogen veele gevoelige ſlagen gekreegen heeft. In 1741 den 5 december kwam de Koningin ELENORA te ſterven. In 1743 wierd ADOLF FREDRIK, Hertog van Holſtein Gottrop, en Biſſchop van Lubeck tot Throons-opvolger van Zweden verklaard. Zyn Zoon en Opvolger, de tegenswoordige Koning van Zweden, GUSTAVUS, heeft zig, kort na zyne komst tot den Throon, de ſouvereiniteit wederom weeten te verwerven, en wordt dies wegens door den Heer MARMONTEL, den Verlosſer en weldoener van dat Ryk genoemd; wiens roemrugtige Regeering, voor zoo verre de bekende omwenteling zynes Ryks aangaat, hy beloofd te zullen beſchryven.

ZWEEPVATEN. Dat de gedaante eener wingerdzweep heeft.

De

www.libtool.com.cn

ſe klier is in de vrugt van eene zeer aanmerkelyke grootte, middelmaatig by de kinderen, en zeer verminderd in den ouderdom. Men merkt daar eene witagtige en ſomtyds een weinig roſagtige verw by de kinderen in aan. In eenen gevorderden ouderdom wordt die het allermeeſt donkerverwig bevonden. De Zweesrik ligt voor het grootſte gedeelte tuſſchen de verdubbeling van het bovenſte voorſte gedeelte des middenſchots, en de groote vaten van het hart, waarvandaan zy zig een weinig uitſtrekt boven de uiteindens der twee byzondere borſtvlieſen, en is bygevolg ten deele buiten de holligheid der borſt. Zy wordt in de vrugt en in heele jonge kinderen byna zoo veel buiten als in de borſt gevonden. Haar gebruik is tot dus verre onbekend, en men gelooft dat zy geen gebruik heeft dan in de vrugt, het geene nergens anders op ſteunt dan op verbeelding.

ZWEESRIK. Een Kalfs-Zweesrik is een delicaat eeten. Zy zit by de keel van het Kalf. De Franſchen bereiden ze op de volgende wyſe: waſch dezelven wel ſchoon, en zet ze blank uit te trekken, eerſt in kookend, en vervolgens in koud water, en leg ze dan op een' doek en droog ze wel af. Doe ze in een Caſſerol of ſtoofpan met wat geſmolten ſpek en fyne kruiden, zout, peper, wat moesſerons en ſneedjes aardpeeren. Zet het te ſtooven op het vuur; doe 'er wat kalfsnat by, en laat het op een weinigje vuur langſaam gaar ſtooven; ſchep 'er het vet ſchoon af, en bindt de ſaus met de jeu van het kalfsvleeſch, wat geſtooten beſchuit en ſap van citroenen.

ZWEET. Zie het Artykel SUDOR.

ZWEETBLAAREN. Zie het Artykel SUDAMINA.

ZWEETDOEK. Zie het Artykel SUDARIUM.

ZWEET. (ENGELSCH) Zie het Artykel SUDOR ANGLICUS.

ZWEETGATEN. Zie het Artykel PORI.

ZWEETPUISTEN. Zie het Artykel SUDAMINA.

ZWEETMIDDELEN. Zie het Artykel SUDORIFERA.

ZWELLEN. Door de verſtopping der vaten van het deel dat zig opligt, dik en opgeblaaſen worden.

ZWELLING. Eene uitzetting of opligting van eenig deel des ligchaams boven de natuurlyke oppervlakte. Daar is eene phlegmoneuſe of ontſtookene zwelling en eene oedemateuſe of zagte. Zy wordt ook verdeeld in eene gemeene of algemeene en in eene byzondere.

ZWEMMEN. Dit wierd eertyds onder de Oorlogs-en Ridderlyke oeffeningen geteld. De oude Romeinen hadden voornaamelyk hun zoogenaamde *Campus Martius*, alwaarze den jongen Adel en aankomende Soldaaten in het vegten, worſtelen en ſteekſpellen oeffenden; en zoo dra dit geſchiedt was, moeſt zig die jonge Manſchap, in den Tyber ſpringen-

www.libtool.com.cn
wordt door alle de anderen gevolgd en gehoorzaamd. Deeſe Zwermen worden door de Byenhouders, in daartoe verwaardigde Byenkorven opgehangen en bewaard, waarin zy als dan hun honig bereiden.

ZWITSERLAND. Een groot Landſchap in Europa, 't welk ten noorden aan Zwaben en den Elzas; ten weſten aan het Franche Compté, ten zuiden aan het Meir van Geneve, het Wallizerland en het Hertogdom Milaan, en ten Ooſten aan Graauwbunderland en Tyrol grenst, ſtrekkende deszelfs lengte zig op 50, en de breedte op 30 Duitſche mylen uit. De Inwooners van dit magtige gemeenebest zouden hunnen naam, volgens de Hiſtorien, van het vlek *Zwits* hebben, alwaar in het jaar 1308, het Zwitſerſche verbond met Uri en Unterwalden zyn begin heeft genomen; zynde die Natie reeds 56 jaaren voor Chriſtus geboorte, ten tyde der Regeering van JULIUS CÆSAR, onder den naam van Helvetiers bekend geweest, die nevens de groote menigte, en niet genoegſaam voedſel van hun bergagtig Land trekkende, te raade wierden om 12 Steden en 400 Dorpen in hun Land te verwoeſten en te verbranden, en met 868000 mannen in Gallien of Frankryk te vallen en dat Land te bebouwen. Maar JULIUS CÆSAR, door de Galliers tot hulp verzogt zynde, kwam met een magtig Leger op hen af, en wanneer het tot een desperaat geveg kwam, behield JULIUS CÆSAR de overhand, wordende van de Helvetiers over de 200.000 man ter neder gemaakt, en wel 100,000 gevangen genomen. Ondertuſſchen JULIUS CÆSAR bedugt zynde dat de Duitſchers over den Rhyn mogten komen, 'om het verwoest Helvetien in bezit te neemen, dwong het overſchot wederom naar hun Vaderland terug te keeren en dat weder aan te bouwen, en zulks onder de Romeinſche Heerſchappye. Naderhand is dat Land aan de Bourgondiſche Koningen, en na derzelver eindiging, aan Frankryk gekomen, waarvan het in de verdeeling tot het Lottharingſche Ryk geſlagen wierd. En wanneer in dit Ryk wederom eene verdeeling geſchiedde, kwam dit Land tot het Duitſche en eindelyk tot het Arelatiſche Ryk. Dienvolgens is het aan de Duitſche Keiſers geraakt, en wierd mede tot het H. Roomſche Ryk gerekend, wordende dat Land door Keiſerlyke Landvoogden beſtierd, die naamelyk uit het Ooſtenrykſche Huis wegens hunne knevelaaryen de eerſte oorzaak waren van ongenoegen by de Inwooners te vewekken; gevoegd by de Keiſerlyke bevelen, voor omtrent 400 Jaar door Keiſer ALBERTUS gegeven, wier oogmerken behelsden, om door de Landvoogden hunne vryheden te beſnoeien, en dus langſaamerhand te tragten, dat het gantſche Land erffelyk met Ooſtenryk vereenigd wierde. Maar in plaats dat de Landvoogden

www.libtool.com.cn

tons Zurich, Basel, Bern en Schaufhausen in 't geheel den Hervormden Godsdienst toegedaan. In de Cantons Glaris en Appenzel is de Roomsch Catholyke en gereformeerde Godsdienst gemengd; zynde de Cantons Lucern, Zwits, Zug, Freyburg, Solothurn, Uri en Unterwalden, ten eenemaal Roomschgezind. — De Roomschgezinde Cantons houden hunne byzondere saamenkomsten of Landdagen, te Lucern; de Gereformeerden de hunnen te Arau, maar alle Cantons te saamen hunne algemeene Landdagen te Baden.

De bovengenoemde Zwitserſche Onderdaanen zyn: het Landschapje Vaud; het Graafschap Baden; de vrye Ampten of het Graafschap Rore; de Heerlykheid Windegg, het Thurgow, Rheinthal, Sargants, Gaster, Murten, Granſen, Orben, Lugano, Lovarno. Mendrisi, Val Mahia, Billinzona, Riviera, val Brenna, enz.

De zoogenoemde toegevoegde Oorden of Bondgenooten zyn: Graauwbunderland; het walliſerland; de Stad en het Landschap Biel; het Graafschap Neuburg of Neuschatel; de Republiek Geneve; de Stad en de Abtdye van St. Gall; de Stad Mulhausen, enz.

Voorts is het een Land, dat van natuure, wegens de menigte der Bergen, zeker en beveſtigd is, en dierhalven gebrek van koorn heeft, echter, wegens de heerlyke Valleien, niet alleen met goede weilanden en Veefokkeryen, maar ook met keurlyke wynen en zilvermynen voorzien is. De Inwooners zyn doorgaands groot en ſterk van Ligchaam, en van inborſt openhartig, getrouw, oprecht, naarſtig en met weinig vergenoegd. Zy ſtaan kragtig op hunne vryheid, datze daarin niet benadeeld worden; zyn dapper in den Oorlog, en vermits het een volkryk Land is, zoo worden veele krygsbenden door hen aan vreemde Mogenheden, voor geld overgelaaten, en die ook gewoon zyn om hunne Lyfwagten uit de Zwitſers, wegens derzelver getrouwigheid, op te richten. Voor het overige zyn zy ook in ſtaat, wanneer de nood het vereiſcht, om in tweemaal vierentwintig uuren, honderdduiſend man in het veld te brengen.

ZWOLFFERRECHT. Of Twaalf-Mannen-Gericht. Is een Gerichtshof, dat de Koning George Podiebrat van Bohemen, in het jaar 1459, in de Sileſiſche Vorſtendommen Zweidnits en Jauer geſtigt heeft. Het wordt alle vierendeeljaars te Zweidnits gehouden, en de zaaken der minderjaarigen daarin afgedaan. De gevolmagtigde Landshoofdman van deeſe beide Vorſtendommen, preſideert daarin, aanwien vier opper-rechters en twaalf onder eed ſtaande adelyke Raaden, als Byzitters, toegevoegd zyn.

ZWOLLE. Eene goede koopſtad in de Provintie Overyſſel, in de verééenigde Nederlanden, aan de kleine Rivier de Aa. Haare Veſtingwerken zyn in den jaare 1672. door de Franſchen geſlecht.

ſtaande wateren, inwelken zig het Zwyn wentelt, gelyk ook aan de Boomen, aan welken het zig, uit de wentelingen gekomen, wryft, oordeelt men van zyne hoogte. De Jaagers beloeren ze op de boomen, naby hunne gewoone Legers, en doorſchieten ze; of ze worden met netten en paalen omringd, en, of uit een ſchutſel, of van een wagen geveld, of met geharnaſte Doggen gehitſt. Doch dit laatſte is het gevaarlykſte; want als het Zwyn door de honden dus woedende gemaakt is, loopt het op den naaſten jaager los, die het of met zynen zwynſpriet behendig moet treffen, of, zoo hy miſt, plotſeling op zyn aangezigt ter aarde vallen, als wanneer hy ten minſte door het verwoedde Zwyn wordt overloopen, ten zy hem anderen opſtaande voet ontzetten. Voorts is de wilde Zwynenjagt, gelyk die der Herten. Alleenlyk moeten buiten de paalen en netten, mannen geſteld worden, om te beletten dat de zwynen dezelven niet omwroeten en overhoop werpen. Doch deeſe jagt moet omtrent St. Maarten gedaan worden, als wanneer de wilde zwynen van de Eikelen en allerlei houtöoft doorvoedt en vet zyn. Naderhand worden ze wederom mager.

ZWYN-EGEL. Zie het Artykel EGEL.

ZWYN-STEEN. Zie het Artykel SAXUM SUILLUM.

ZYDE. *Ruwe Zyde.* Zie het Artykel SERICUM.

ZYDE. Zoo heet in de *Geometrie* of Landmeetkunde, by eene figuur, eene Linie, die een gedeelte van haaren omtrek is.

ZYDE KRUID. Is eene zeer nuttige Indiaanſche Plant, of veel liever vlas. Men vindt dit Gewas veel op vogtige plaatſen, aan het gebergte. De wortel is vol kwaſten, en het blad zoo breed als de kling van eenen degen, midden en omtrent den wortel eene hand dik, doch dunner aan de zyden en boven, alwaar ze ſpits toeloopen. Zy zyn wel twee roeden lang en getakt gelyk een zaag. Als deeſe bladen eene zekere grootte bereikt hebben, worden ze door de Indiaanen afgeſneeden, in de zon gedroogd en geklopt; wanneer zy 'er een fraai vlas van maaken, ſterker dan gemeen vlas. Dit vlas is van gedaante, gelyk eene menigte in een lederen zak gewikkelde draaden. Deeſen draaien zy te ſaamen en maaken 'er vademen of draaden van, zynde tot allerlei zaaken nuttig. De ſchoenmaakers op Jamaica gebruiken ze als Pekdraad. De Spanjaarden braaien 'er kouſſen van, die zeer duur verkogt worden. Ook wordt 'er een ſoort van geele kanten van gemaakt.

ZYDELYKE ADERBOESEMEN. Deeſe boeſemen zyn twee holligheden, die als twee groote takken van den bovenſten overlangſchen aderboeſem maaken. De eene is aan de rechter- en de andere aan de linkerzyde gelegen. Zy gaan langs den grooten omtrek van het overſpanſel des agterbreins, en

www.libtool.com.cn

fraaie Exempelen in DESGODES, EDIFICES *antiques de Rome*, gevonden worden.

ZYDE-REEDERYE. Zie het Artykel AFWINDEN.

ZYDE-STAART. *Garrulus Bohemicus.* Is een vogeltje, zoo groot als een Leeuwerik, met eene pluim op het hoofd, die hy kan opzetten en laaten nederhangen. Op de vlerken heeft hy roode vlakken; in den ſtaart lange vederen, zynde aan het einde hoog geel. Het vleeſch is malſch en aangenaam om te eeten. Zyn voedſel zyn roode Vogelbeſſen.

ZYDESTIKKER. *Acupictor*, *Phrygio*, ook *Argentarius*, *Barbaricarius* en *Artifex Barbaricus* genaamd, wegens de veelvuldige zilveren en gulden figuuren, als van Arenden, Leeuwen, Draaken, *enz* die door deeſe Konſtenaaren op de klederen, geſtikt worden. Diergelyke klederen waren eertyds aan de Hoven der Griekſche Keiſeren, en nog op den huidigen dag by de Tartaaren en Chineeſen in gebruik. Zy worden Phrygiones genaamd, aangezien de oude Inwooners van Phrygien deeſe konſt eerſt hebben uitgevonden. Hoewel men 'er reeds verſcheiden maalen by Moſes gewag van vindt gemaakt. Uit dien hoofde wordt ook den Naald, waarmede geſtikt wordt, *Acus Babylonica*, *Aſſyria* en *Semiramia* genaamd. De Zydeſtikkers zyn in 't byzonder aan de duitſche Hoven zeer gezien. Edoch deeſe Konſtenaaren, het zy Mannen, het zy Vrouwen, moeten in de Schilderkonſt wel ervaaren zyn; ook het coloriet en de houding der kleuren wel verſtaan. Zy onderwyſen zelden iemant anders dan hunne eigen Zoonen, in deeſe kunſt; ſchoon de Vrouwelyke Sexe niet zelden, tot verwondering, in het Zydeſtikken ervaaren is, gelyk by haare zeldſaame Manufaktuuren blykt.

ZYDE STOFFEN. Deeſen worden in alle Landen en Provintien van Aſiën, alwaar zyde valt, gemaakt, uitgezonderd het Koninkryk *Tipara*, vanwaar de zyde naar China gezonden wordt. De meeſte zyden ſtoffen worden in de Provintie *Quantung* gemaakt en goedkoop verkogt, zoo dat men, ze uit de eerſte hand hebbende, wel 100 ten 100 winnen kan. In deeſe Zyden Stoffen worden allerlei figuuren van verſcheide ſoorten gewerkt. Daar worden ook veelen in Holland en Frankryk gemaakt; alwaar zoo wel als in Engeland, ook allerlei half-zyden en half-wollen ſtoffen gemaakt en ſterk naar Muscovien en Poolen verzonden worden.

ZYDE VAN EEN GETAL. Is een van de getalen, uit welkers multiplicatie een ander getal is ontſtaan. By voorbeeld, 2 en 4 zyn de zyden van het vlakten-getal 8; insgelyks 2, 3, 4 zyn de zyden van het ligchaamelyke getal 24. Maar geheel anders is het met de zaak gelegen, omtrent de zyden van een Polygonaal-getal; want dus wordt het getal der Le-

tenſte deel met het binnenſte deel van het kinnebakken op de helft vervuld wordt.

ZYGOMATICI MAGNI. (In de *Anatomie*) Zyn twee ſchraale, lange Spieren, die door een van hunne uiteindens aan de vereeniging des Appelbeens met het Jukbeenſche uitſteekſel des Slaapbeens vaſtgehegt zyn; en met het andere aan den hoeklaſch der lippen, na dat zy met de Trompetſpier, die dezelve bedekt, eene ſterke vaſtkleeving heeft aangegaan. Deeſe Spieren zyn doorgaans met vet omzwagteld, en begeeven zig ſchuins van agteren naar vooren. Haar gebruik is om den hoeklaſch der lippen boven- en agterwaarts te trekken.

ZYGOMATICI PARVI. (In de *Anatomie*) Zyn twee kleine Spiertjes, die boven op de voorigen geplaatſt zyn. Zy worden niet altoos gevonden, en als men haar vindt, zy zyn zeer met vet omzwagteld. Zy hebben dezelfde vaſthegtingen, denzelfden loop, en hetzelfde gebruik als de voorigen.

ZYGOMATICUS PROCESSUS. (In de *Anatomie*.) Is de naam van een vry lang uitſteekſel des ſlaapbeens, wiens geleeding met het appelbeen eenen boog maakt, die *Zygomaticus* of *Temporalis* genaamd wordt.

ZYMOMA. *Fermentum*. Zoo wordt genaamd het *Nitrum Aereum*, het ſpeekſel, de ſcherpigheid der Maag, &c.

ZYMOSIS. Zie het Artykel FERMENTATIO.

ZYTHUM. Is de naam van een zeker bier in Egypten.

ZYWORMEN. Eene ſoort van Rupſen die de zyde voortbrengen. Een Zyworm is ſaamengeſteld uit verſcheide veeragtige Ringen, met pooten, gemaakt als haaken, om zig te kunnen houden en ſtil te zitten; twee ryen tanden, welken dienen om de bladen van boven naar beneden te knaagen. Rondom den buik hebben zy een zeer kleinen langen zak, die eene ſoort van gom bevat, van kleur als de Goudsbloem, waarmede zy de draad op eene verbaaſende wyſe formeeren. Onder den mond is een buisje, doende uit twee openingen eenige druppelen van die Gom komen, zynde de ſtof waarvan zy haare draaden maaken. Deeſe gom neemt de gedaante van die openingen aan, en verlengt zig in een dubbelen draad, die ſterk genoeg is om den worm te omvatten.

De wyze om de Zywormen op te voeden, is de volgende.

1. Dat men goede Eyeren moet hebben De beſten zyn van eene donkere leevendige kleur. Het zaad moet grof zyn, en wat vogt uitgeeven, als men hetzelve verpletterd, en overgebragt uit eene luchtſtreek die minder warmte heeft, dan de plaats alwaar men ze wil doen vermenigvuldigen; doch de eyeren die men van zyn eigen geſlacht van wormen bekomt, zyn altoos beſt. Het goede zaad gaat naar den grond als men

het

www.libtool.com.cn
ſnyden, en laaten ze op een laken vallen, dat onder den boom is geſpreidt, en dan moet men ze in zakken of korven doen. De bladen der Moerbeſiënboomen die in eene waterachtige plaats ſtaan, deugen niet.

De wyze om de Zywormen te voorſchyn te doen komen, is deeſe: zoo de eyeren uit de natuur zig niet vroeg genoeg in het voorjaar ontſluiten, zoo moet men eene kunſtige warmte daartoe gebruiken. Men legt de eyeren vooreerſt in goeden wyn, omtrent een quartier-uurs, en men bedient zig alleen van het zaad dat naar den grond toegaat, het geene men vervolgens in de zon te droogen legt; dan legt men de eyeren in eene nieuwe doos, van ligt hout gemaakt, waarin geen de minſte reuk is, en rondom belegd met kattoen dat wel droog is, of watten, waarop men het zaad, niet op hoopen, maar uitgeſpreidt nederlegt. Hierover legt men wederom eene bedding van kattoen of watten, en daarover een wit papier vol gaatjes, met eene naald geprikt. Men ſluit deeſe Doos, en als men het zaad wil doen uitkomen, zet men die Doos tuſſchen twee hoofdkusſens met vederen gevuld, in de Zon warm te worden; men windtze in doeken, om ze een eenparigen graad van warmte te doen behouden. Drie of vier dagen daarna zal dat zaad beginnen zwart te worden, en de Zywormen gereed ſtaan, om te voorſchyn te komen. Dan neemt men een wit ſchoon papier, dat men vouwt met een opſtaanden rand, als een bakje; op den grond legt men verſche Moerbeſienbladen, die voor alles wel droog moeten weeſen; ook neemt men daartoe alleen de bladen van oude Moerbeſien boomen, als de gezondſten voor de jonge Zywormen. Ten einde van eenigen tyd ziet men dat de uitgekomene Zywormen haar voedſel op de bladen hebben gezogt. De Zywormen zyn in dien ſtaat donkergrys. De kop is zeer zwart, en de lengte als die van eene rups. Men neemt de bladen met de daaraan zittende Zywormen van het papier af, met eene naald zonder punt, en legt ze in kleine hoopjes in andere dooſen, en men legt tuſchen die kleine hoopjes, Moerbeſien bladen. — Men moet in dezelve dooſen alleen leggen zoodanige Zywormen die op een en denzelfden dag zyn uitgekomen, en ze geenſints met de anderen vermengen. Aldus vermenigvuldigt men die dooſen, naarmaate van de dagen dat de Zywormen uitkomen. Zy die geen Zywormen genoeg daartoe hebben, leggen ze van malkander afgeſcheiden op een groote zeef, of in een houten kleerbak daar een rand aan is, en men bedekt ze met een linnen doek, even gelyk de dooſen. Men moet ze vier of vyf dagen lang, in die tweede dooſen of op die zeef laaten liggen, en men geeft ze overvloed van Moerbeſienbladen. Hier ſtaat te letten, dat men de Zywormen van de geboorte tot aan de eerſte vervelling, de eerſte en jonge uit-

www.libtool.com.cn
pen, die goed zyn, kunnen tien once ruwe zyde geeven, en dus kunnen die 1500 omtrent zes pond zyde voortbrengen. Volgens die proefneeming kan men zig in het groot toeleggen, op het houden van Zywormen, evenredig met de Moerbeſienboomen die men heeft; doende een byzonder Gebouw daartoe oprichten, op een heuvel die voor de winden gedekt is.

De wooning der Zywormen aldus toebereidt zynde, legt men ze met de bladen waaraan zy zitten op die planken; men ſpreidt ze in het breede wat uit, weinig te gelyk, zet de venſters wat open, terwyl de Zon lieffelyk daarop ſchynt, om die wormen de lucht wat gewend te doen worden. Alle de geenen die op denzelfden dag zyn uitgekomen, zet men op een afzonderlyk plankje. Die op den tweeden dag zyn geboren, op een tweede plankje, en zoo vervolgens. Hoe grooter zy worden, zoo veel te wyder moet de plaats zyn alwaar men ze legt. De kamer moet men rein en ſchoon houden; dezelve beſproeien met aſyn en eenige welriekende kruiden, als thym, lavendel, rosmaryn, &c.

Zoo dra zy uit zyn gekomen, eeten zy geduurende den tyd van agt dagen, waarna zy drie of vier dagen lang ſlaapen. Zoo lang zy in dien ſtaat zyn, mag men ze niet aanraaken en gelyk ze geduurende die drie of vier dagen niets eeten, zoo moet men ze overvloed van bladen geeven zoo dra zy ontwaaken of van vel veranderd zyn. Na de tweede verandering van vel, moet men derzelver plankjes ſchoon maaken, ten minſte om den vierden dag; doende den drek nu op deeſe, dan op die plaats weg, laatende altyd eene ledige plaats op het plankje, om ze daarop te leggen, terwyl men de andere plaatten ſchoon maakt.

Wanneer ze niet meer groeien. is het een teken dat zy dan zullen beginnen af te neemen; wanneer men haare plankjes met ſterke kruiden beſtrykt. Men ziet dat zy ziek zyn, als zy geelagtig, dik en blinkend beginnen te worden. Ten opzigte van de zoodanigen die groenägtig en blinkende zyn, die doet men weg, als niet kunnende geneeſen worden. In het algemeen moet men den drek der Zywormen, zoo lang zy ziek zyn, niet weg doen, om dat de drek hen verwarmt; maar men moet ze van de gezonde afzonderen, en werpen wat wynäzyn op een gloeiende aſſchop, vyf of zes maal in vierentwintig uuren; want de al te groote hitte en broeien der zwaare lucht is haar nog nadeeliger dan de koude.

Zeven of agt dagen na de vier veranderingen van vel, zyn de Zywormen gereed om te klimmen, te ſpinnen en haare zyde voort te brengen. Dit ontdekt men om dat de hoofden dan verwelken; de ſtaart wordt plat; het ligchaam zwelt rondom

www.libtool.com.cn
dere zyde, in alle betrekkingen; eindelyk vindt zy zig in haare zyde beſlooten.

Den derde dag maakt zy de pop dikker, doch alleen aan de eene zyde, en volmaakt ze met zeer veel gezwindheid, wonderbaar fyn en lang. Zy is omtrent agt dagen befig om haare pop te maaken, en die voleindigd zynde, is zy ovaal van gedaante, als een klein hoender-ey, moſchagtig aan de eene zyde, en van verſcheide kleuren.

Wy zullen voor een oogenblik de Zyworm in haare pop laaten ſteeken, en toonen wat de perſoonen die daarop paſſen, doen moeten, voor dat zy eene gedaanteverwiſſeling ondergaan.

Ten einde van drie of vier dagen, dat de Zyworm haar popje of tonnetje begonnen heeft, moet men in een ander huisje zetten, alle de zoodanigen die nog niet opgeklommen zyn langs haare takjes en voegen daarby alle de agterblyvende wormen, en die welken van de takjes zyn afgevallen, of niet hebben kunnen opklimmen; want zy zouden dubbele poppen maaken, naamelyk zulken die door twee of drie wormen gemaakt worden, en die niet zouden deugen. Bovendien, zoo zouden zy door hunne traagheid in het opklimmen, verhinderen dat men de poppen ſpoedig genoeg zou kunnen wegneemen. Die zorg moet men gebruiken in het doorzoeken. Als die wormen, welken men aldus van plaats heeft doen veranderen, zig beginnen te verkorten en rood te worden, geeft men ze niet meer te eeten, en men zet ze op een hoopje van kleine takjes van hetzelfde hout daar de huisjes van gemaakt zyn.

Agt of tien dagen na dat de Zywormen haare poppen of tonnetjes gemaakt hebben, en eerder niet, uit vreeſe van de zoodanigen te zullen verſtooren die nog befig zyn met ſpinnen, moet men ze zagtkens van de huisjes losmaaken, en leggen alle de poppen in een korf om 'er de zyde af te winden. Nu moet men die afwinding doen, vier of vyf dagen nadat men de zyde poppen heeft ingezameld, en niet laater, om de uitkomſt van het uiltje voor te komen, omdat hy de zyde daar door zou verbreeken; en zoo men reden had om voor dat ongeluk bevreesd te zyn, moet men ze verſmooren, door de zyden poppen of tonnetjes op een laken te leggen; geduurende vier of vyf dagen, in de felſte Zonneſchyn. maar men moet 'er eenigen van de beſten bewaaren om 'er Zaad van te bekomen. De beſten zyn de zoodanigen, die het eerſte geformeerd en het hardſte zyn; die de leevendigſte kleuren hebben, en men moet zoo veel Mannetjes als Wyfjes neemen.

www.libtool.com.cn
in den beginnen wit of geel, dan rood en eindelyk grys. Als ze deeſe laatſte kleur hebben verkreegen, werpt men ze in wyn, die men eenigſints laauw heeft gemaakt, en men roert ze om. Allen die naar den grond gaan zyn goed. Dan moet men ze daaruit neemen en leggen tuſſchen twee linnen doeken in de ſchaduwe te droogen, en vervolgens legt men ze in dooſen, bekleedt met kattoen, die men wel ſluit, en in de kas tuſſchen de klederen of het lywaat bewaart, op eene plaats die niet te koud of te warm is.

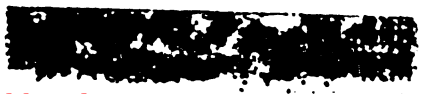
De wyſe om de zyde van de poppen te winden, is deeſe: omtrent de leevendigen moet men de zyde van de poppen aanſtonds afwinden, maar die welken men verſmoord heeft, kan men zoo laaten leggen als men wil. Daartoe bedient men zig van een haspel en een ketel met water die op een Fornuis ſtaat. Men moet eerst de Dons die boven op zit, weg doen, en werpen de pop met zyde in het heete water. Men moet het water in de ketel twee of driemaal 's daags veranderen. Het rivierwater is beter daartoe dan het putwater. Hoe ſterker de zyden poppen zyn, zoo veel te heeter moet 't water weeſen, en zoo veel te ſchooner wordt de zyde, en maakt ze egaal blank. Men roert de poppen met een houtje uit een beſem, om het einde of begin van den draad daardoor te ontdekken. Men doet dien draad door kleine ringen paſſeeren, op dat de pop niet mede uit het water naar boven zoude gaan, als de draad aan den haspel is vaſtgemaakt en men beſig is met afwinden. Men windt zoo veel poppen te gelyk af, als men de draad dik en de zyde ſterk wil maaken, en men moet de poppen zoo lang in het water laaten tot dat all' de zyde daarvan afgewonden is.

De regelen, om eene quantiteit van eyeren te bepaalen, die men moet doen ontſluiten, en een evenredig getal van Zywormen te verkrygen, met de Moerbeſieboomen die men heeft, zyn de volgende: Een once Eyeren brengt ten minſte veertig duiſend Zywormen voort. Om deeſe veertig duiſend wormen te voeden, heeft men negenhonderd pond gewigt aan bladen nodig, en duiſend pond op zyn allermeeſt. Dit vaſtgeſteld zynde, zoo verkies in uwe plantaadje, de grootſte en beſtgelaadene boom van allen, en doe de bladen daarvan weegen. Doe ook de bladen weegen van den kleinſten en min kragtigſten boom van allen; leg die twee gewigten van bladen by malkander, en de helft van dat geheele gewigt zal het voortbrengſel door malkander zyn van alle uwe Moerbeſieboomen. Derhalven, indien de ſterkſte Moerbeſieboom vyfentwintig pond bladen heeft, en de kleinſte vyf-

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn
UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03880 7528

www.libtool.com.cn